

W
KA
A

β
Γράμμα
βιβλίον

Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΟΥ
ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΥΜΜΕΙΚΤΑ Δ'

4

111

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ
ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΕΡΕΥΝΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ, ΑΡΙΘΜ. 15

Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΟΥ

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΥΜΜΕΙΚΤΑ Δ'

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
1980

Η ΜΑΓΕΙΑ ΠΑΡΑ ΤΟΙΣ ΝΕΩΤΕΡΟΙΣ ΕΛΛΗΣΙΝ*

(ἀποσπάσματα)

Ὠμοπλατοσκοπία

Ὅταν εἰς συμπόσιον παρατεθῆ ὀλόκληρον ἐψημένον ἀρνίον, πρῶτιστον μέλημα τοῦ οἰκοδεσπότου εἶναι νὰ παρατηρήσῃ τὸ ὄστον τῆς ὠμοπλάτης, ὅπως ἐξαγάγῃ προγνωστικὰ τοῦ μέλλοντος, ἰδίως μὲν τῆς οἰκογενείας του, γενικῶς δὲ τῆς τύχης ὀλοκλήρου τοῦ ἔθνους¹. Τὰ δὲ ἐκ τῶν παρατηρήσεων τούτων ἐξαχθέντα προγνωστικὰ θεωροῦνται ἀλάνθαστα². «Ἀπίστευτα πράγματα διηγοῦνται περὶ τῆς ἐπαληθεύσεως τοῦ εἶδους τούτου τῆς μαντείας, λέγει ὁ κ. Καραγιάννης ἐν τῷ περὶ δεισδαμονίας δοκιμίῳ αὐτοῦ· διὰ τῆς πλάτης θησαυροὶ κατορωρυγμένοι ἀνεκαλύφθησαν, θάνατοι μελῶν τινῶν τῆς οἰκογενείας προερέθησαν καὶ νῖκαι κατὰ τῶν πολεμίων προεσημάνθησαν, ἀλλὰ καὶ ἦτται πολλαὶ προελήφθησαν»³.

Ἡ πεποιθήσις εἰς τὴν τοιαύτην μαντείαν, ἀλάνθαστον θεωρουμένην, οὐχὶ σμικρὰν ἐπήρειαν ἔσχεν ἐπὶ τῆς ἱστορίας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ὃν δεισδαμο-

*Ἐδημοσιεύθη εἰς περ. Παρθενῶν Β' (1872-73), σ. 1093-1105.

1. Βλ. Λευκία, Ἀνατροπὴ κλπ., σ. 24: «ὅτε οἱ ἰδιῶται Ἕλληνες ἀμὸν ἢ κριὸν ὄλον ὀπτῶντες ἐσθίουσι, τὰς ὠμοπλάτας αὐτοῦ πρὸς τὸ τοῦ ἡλίου φῶς κρατοῦντες σκοποῦσι, καὶ ἐκ τινῶν αὐτοῖς ἐγνωσμένων σημείων ἀγαθὸν τι ἢ κακὸν ζυμβάσειν αὐτοῖς προφοιβάζουσιν».

2. Πρβλ. Κ. Ράμφοῦ, Ἀπροσδόκητος συνάντησις, ἐν Πανδώρα, τ. XI καὶ ἐν ἰδιαιτέρῳ φυλλαδίῳ, σ. 27: «ὁσάκις παρετήρησα τὴν πλάτην, λέγει γέρον τις Ἡπειρώτης, ποτὲ δὲν ἐμάντευσε ψεύματα· ἡ πλάτη εἶναι ἀσφαλτῆ». Βλ. καὶ Bybilakis, Neugriechisches Leben, σ. 49-50: «Die Πλάτη eines jungen Lammes ist in dieser Beziehung für den Krieg ein wahrhaft Sibyllinisches Buch, aus dessen Beschaffenheit man den Erfolg einer wichtigen Schlacht, die bedeutenden Opfer, welche auf beiden Seiten fallen werden, die Stärke des Feindes, die zu erwartenden Hülfsstruppen, ja sogar den Augenblick der herannahenden Gefahr, im Voraus zu bestimmen im Stande ist. So erzählt man von einem Capetanos in Thessalien, der eben durch die Weissagung allein, welche ihm aus der Πλάτη zu Theil geworden, im Stande war, sich und seine Soldaten von einer grossen Gefahr zu erretten. Als der Capetanos nämlich in seinem λυμέρι sitzend im Begriffe war aus der abgezogenen Πλάτη eines ebengeschlachteten Lammes die Zukunft zu erforschen, sprang er plötzlich mit den Worten auf: Hunde, die Türken haben uns lebendig gefangen (Σκύλοι! οἱ Τοῦρκοι μᾶς ἐπιασαν ζωντανούς), und mit gezogenem Degen, von seinen Palikaren gefolgt, stürzte er hervor und in der That hatten sie kaum noch Zeit, einer Schaar Türken, von denen sie bereits umzingelt waren, zu entkommen». Firmenich, Τραγοῦδία Ρωμαϊκά, 1867, τ. II, σ. 57.

3. Ἀ. Καραγιάννη, Δεισδαμονίας δοκίμιον, ἐν Σμύρνη 1872, τ. I, σ. 128.

νέστατον πάντων τῶν λαῶν τῆς γῆς ἀποκαλεῖ ὁ Γερμανὸς Sanders⁴. Ὡς οἱ προπάτορες ἡμῶν πρὸ πάσης σπουδαίας αὐτῶν πράξεως ἐξήταζον τῶν ἱερείων τὰ σπλάγχνα, καὶ τὴν πορείαν αὐτῶν διερρῦθμιζον κατὰ τὰς συμβουλὰς τῶν ἱεροσκόπων, ὁμοίως καὶ οἱ Ἕλληνες ὄπλαρχηγοὶ πρὸ τῶν συμπλοκῶν αὐτῶν μὲ τουρκικὰ ἀποσπάσματα τὴν ὠμοπλάτην συνεβουλεύοντο, καὶ ἡ ἐξ αὐτῆς ἀρυομένη μαντεία συνηθέστατα ἐπέδρασεν ἐπὶ τῆς τύχης τῶν ὄπλων των. «Πολλάκις ὠφέλησεν ἡ πρόληψις αὐτὴ χωρὶς ἐλπίδα, πολλάκις ἐβλάψε χωρὶς λόγον, λέγει ὁ κ. Φιλήμων. Στρατὸς ὀλίγος καὶ διακινδυνεύων ἐμψυχώθη αἰφνιδίως διὰ τῆς αἰσίας ἐξηγήσεως τῶν σημείων τῆς καὶ ἐκέρδισε νίκην ἀβέβαιον· καὶ ἐξ ἐναντίας στρατὸς πολυάριθμος καὶ ἔχων ὑγιᾶς τὸ ἠθικόν του ἐδειλίασε διὰ τὴν ἀποφράδα πρόγνωσίν των καὶ ἐνικήθη στερηθεὶς τὴν ἐλπίδα καὶ τὴν τόλμην του. Ὑπῆρξαμεν ἐκ περιστάσεως αὐτόπται ὄλων τούτων. Ἐντεῦθεν ἡ καλὴ ἢ κακὴ ἔκβασις μιᾶς μάχης ἐκρέματο ἐνίοτε ἀπὸ τὴν καλὴν ἢ κακὴν μάντευσιν τῆς πλάτης, καὶ μάλιστα ἂν ἤθελε τύχη γέροντων ὁ τοιοῦτος μάντις. Αἱ συμπτώσεις, ἠνωμένοι μὲ τὰς κινδυνώδεις προλήψεις τῆς ἀμαθείας, ἐμελλον νὰ δώσωσι καὶ εἰς τὰ κόκκαλα τοῦ ζώου ἐπήρειαν θείαν. Ἐνθυμούμεθα ὁποῖαν ἄφησε τῷ 1826 ἱστορικὴν ἐποχὴν εἰς τὸ Ναύπλιον μία φερομένη ἀπὸ τὸν Πανουῦτσον Νοταρᾶν πλάτη. Αἱ περὶ τῶν τοιούτων ἀποδοκιμασίαι τῆς θρησκείας μας δὲν ἰσχυσαν οὐδ' εἰς τὸ πνεῦμα αὐτοῦ τοῦ ἐρευνητοῦ τῶν ἱερῶν Γραφῶν γέροντος. Τὸ φύσει μᾶλλον ἄκακον ζῶον τῆς γῆς καθίσταται παραδόξως, καὶ ἄπνουν μάλιστα, τὸ ὑποκείμενον ἀπεχθείας καὶ λύπης εἰς τὴν ζώνην τῆς τοιαύτης διαγνωστικῆς»⁵.

Ὁ κύριος Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης δι' ἑκτενῶν περιέγραψε⁶ τὰς περὶ ὠμοπλατοσκοπίας ἰδέας τοῦ λαοῦ, καὶ τὴν περιγραφὴν του ταύτην ὡς καὶ τὰς ἐν ταῖς σημειώσεσι πληροφορίας, ἃς περὶ τοῦ εἶδους τούτου τῆς μαντικῆς δίδει, παραθέτομεν ἐνταῦθα καθ' ὅτι περιέχουσι πᾶν ὅ,τι περὶ αὐτοῦ εἶναι γνωστόν.

Ἐστρώθησαν στῆ γλωρῶσά τριγύρω στὸ Διαμάντη
ὁ Λάμπρος κ' οἱ συντρόφοι του. Ἄπλωσε ὁ γέρο κλέφτης
κ' ἐπῆρε ἀπὸ τῆ ζῶστρά του τὸ φοβερὸ τὸ χτένι,
τὸ πέρασε δυὸ τρεῖς φορές ἀπῶνα χέρι σ' ἄλλο,
μὲ φόβο τὸ ψηλάφησε, τὸ κύτταξε στὸν ἥλιο,
κ' ὄστερα σὰν νὰ εὐρέθηκε μὲ μιᾶς σὲ ξένον κόσμον
σὰν νὰ λησμόνησε μὲ μιᾶς σκοντάμματα καὶ πάθη,
ἕνα πρὸς ἕνα ἐδιάβαζε τὰ μυστικὰ σημάδια
καὶ τὰ παιδιὰ ἀκουρμένοντα. Τοὺς ἔδειξε μιὰ φλέβα
μέσ' στῆ διχάλα κόκκινη?... Δεξιά, ζερβιά, μαυρίλες
σὰν κυπαρίσια νεκρικά, κ' ἐδῶ κ' ἐκεῖ λειψάδες

4. Sanders, Das Volksleben der Neugriechen, σ. 215.

5. Ἰω. Φιλήμωνος, Δοκίμιον Ἱστορ. περὶ Φιλικῆς Ἑταιρίας, 1834, σ. 218.

6. Ἀριστ. Βαλαωρίτου, Ἀθανάσιος Διάκος, 1867, σ. 94-95. Περιγραφὴν ὠμοπλατοσκοπίας ἐποίησεν καὶ ὁ Στ. Ξένος ἐν Ἠρωίδι ἑλλην. ἐπαναστάσεως, τ. II.

7. Ὁ κύριος Βαλαωρίτης σημειοῖ τὰ ἀκόλουθα: «Σημεῖον αἱματοχυσίας, καθὼς αἱ σκιαί,

καί σκοτεινά κοιλώματα. Τούς εδειξε μιὰ σκληθρα
καί εἶπε πῶς ἦτανε κεντρί... Κι ὅταν ὁ γέρο μάντης
ἐξάνοιξε στήν ἀγκωνή μελαχρινή λουρίδα,
ποῦ πρόβαινε σά σερπετό, τοῦ θόλωσαν τὰ μάτια,
τοῦ πιάστηκ' ἡ ἀναπνοή, τοῦ ἀχνίσανε τὰ χεῖλη,
βαρειά, βαρειά ἀναστέναξε κ' ἐκόπηκε ἡ φωνή του...
— Διαμάντη, τί σ' ἐξάφνισε;... — Ὅχιά μὲ τὸν ὄσκρό της.
Ἄρχιζει πάλ' ὁ γέροντας τὸ πρῶτο διάβασμά του,
καί μέσ' ἀπῶνα σύγνεφο τοὺς ἔκραξε νὰ ἰδοῦνε
ὅπου ξεφύτρωνε πουλί ποῦχε διπλό κεφάλι...
Πλατεῖα φτερούγια ὀλάνοιχτα. Στήν μιὰ τὴν ἀπαλάμη
βαστοῦσε δίστομο σπαθί καί μὲ τὴν ἄλλη σφίγγει
στεφανωμένονε σταυρό. Ὀλόγουρά του ἀχτίδες
καί ξημερώματα γλυκά, καί ξαστεριά καί λάμψη...

«Ὅτε ἀπεφάσισα, σημειοὶ ὁ ποιητὴς τοῦ Διάκου, μετ' ἀκριβείας νὰ μάθω
τὰ περὶ τῆς οἰωνοσκοπίας ταύτης θρυλλούμενα, ἐπορεύθην πρὸς τινὰ ὑπερε-
κατοντούτην βλαχοποιμένα... Ἦκουσα παρ' αὐτοῦ ἀληθῶς τεράστια· ὁμολογῶ
δὲ ὅτι ἡ πεποιθησις μεθ' ἧς ἐξεφράζετο ὁ οἰωνοσκόπος, κατελάμβανε βαθμη-
δὸν καί ἐμέ, ὥστε μοὶ μετέδωκε τὴν πίστιν καί τὰς δοξασίας του.

Ἄλλὰ μὴ ἀρκούμενος ὁ γέρων εἰς γενικὰς παρατηρήσεις καί εἰς τὸ κῦρος
τῆς μακροχρονίου αὐτοῦ πείρας, ἔβαλε τὴν χεῖρα εἰς τὴν ζώνην καί ἐξήγαγε
δύο ἢ τρία πεπαλαιωμένα ὀστᾶ, ἐφ' ὧν μοὶ ἐδίδαξε τὴν ἀνάγνωσιν τῶν ση-
μείων ἐν πρωτοτύπῳ. Ἐκ τῆς διδασκαλίας ἐκείνης ἐπορίσθην τὰ ἐν τῷ ἀπο-
σπάσματι τούτῳ τοῦ στιχουργήματός μου καταχωρισθέντα.

Ὁ ἀμνὸς τοῦ Πάσχα καί ὁ κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ ἀγίου Γεωργίου θυόμε-
νος περιέχει σχεδὸν πάντοτε ἀλανθάστους προφητείας. Κατὰ δὲ τὸ ἀρματωλι-
κὸν ἔθιμον ὀσάκις παρετίθετο κριὸς ἢ ἀμνὸς (*λειάνωμα*) καί κατεκερματίζετο,
ἡ ὠμοπλάτη ἀνῆκε δικαιοματικῶς εἰς τὸν ἀρχηγόν, ὅστις καί δὲν παρέλειπεν
ἀκριβῶς νὰ ἐξετάσῃ τὰ ἐν αὐτῇ σημεῖα»⁸.

Ἡ ὠμοπλατοσκοπία ἦτο ἐν χρήσει παρὰ τοῖς Οὐνοῖς⁹ καί τοῖς Καλμού-
κοις¹⁰. Ὅμοια δὲ εἶναι τῶν Γερμανῶν ἢ *sculterrenblat* (*Schulterblatt*)¹¹ καί τῶν
Σκώτων ἢ *steinauachd*¹².

Ὡς ὁ Dodwell παρατηρεῖ¹³, ἡ ὠμοπλατοσκοπία εἶναι λείψανον τῆς ἱερο-
σκοπίας τῶν ἀρχαίων· καί τὴν ἰδέαν ταύτην τοῦ Dodwell κρατύνει νομίζομεν
ἢ παρὰ πολλοῖς σωζομένη νῦν συνήθεια τοῦ παρατηρεῖν ἐκτὸς τῆς ὠμοπλά-

αἴτινες παρατηροῦνται ἐπὶ τοῦ ὄστοῦ (ὅπερ ἰδίως καλεῖται *χτένι*) προμηνύουσι πένθος· αἱ *λειψά-
δες* καί τὰ *κοιλώματα* εἰκονίζουσι μνήματα ἀνεωγμένα».

8. Αὐτ., σ. 121-122.

9. *Jornandes*, cap. 37: "Attila diffidens suis copiis, metuens inire conflictum, statuit
per aruspices futura inquirere. Qui more solito nunc pecorum fibras, nunc quasdam venas in a-
brasis ossibus intuentes Hunnis infausta denuntiant".

10. *Benj. Bergmann*, *Nomad. streit fereien*, τ. III, σ. 184.

11. *Wintler*, *Altdeutsche bibliothek*, τ. I, σ. 365.

12. *Pennant*, *Tour in Scotland*, 1769, σ. 179.

13. *Dodwell*, *Tour through Greece*, τ. I, σ. 399.

της τὸ ἦπαρ, τὸν σπλῆνα καὶ τὰ ἔγκατα τοῦ θύματος. Ἐν Ἀρκαδίᾳ, κατὰ τὸν Bartholdy¹⁴, ἔσφαζον εἰς ὠρισμένας ἡμέρας ἀμνὸν ἢ ἐρίφιον, ὅπως ἐκ τῶν σπλάγγων καὶ τῶν ὀστέων του, πρὸ πάντων δὲ ἐκ τοῦ ὀστοῦ τῆς ὠμοπλάτης, ἐξάξωσι προφητείας· ἀλλὰ δὲν εἶναι εὐκολὸν νὰ συλλεχθῶσιν πληροφορίαί περὶ τοῦ εἶδους τούτου τῆς μαντικῆς, ἐπειδὴ δυστυχῶς, ὡς καὶ ὁ κ. Βαλαωρίτης ἀναφέρει¹⁵, οἱ δημοτικοὶ μάντις φεῖδονται τῶν ἐξηγήσεων καί, ἀποποιούμενοι πολλάκις ἀδράς ἀμοιβάς, ἀρνοῦνται ν' ἀποκαλύπτωσι τὰ μυστήρια τῆς προπατορικῆς ἐπιστήμης.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι παρ' οὐδενὶ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων γίνεται μνεῖα τῆς ὠμοπλατοσκοπίας· ἀλλὰ δὲν εἶναι, νομίζομεν, τοῦτο ἐπαρκὲς διδόμενον ὅπως μὴ παραδεχθῶμεν τὴν ἀρχαιότητα τῆς συνηθείας ταύτης· ἢ παρὰ Βυζαντινοῖς μάλιστα γνῶσις αὐτῆς ἀποδεικνύει τὸ ἐναντίον. Μιχαὴλ ὁ Ψελλὸς ἔγραψεν ἰδιαιτέραν πραγματείαν περὶ ὠμοπλατοσκοπίας, ἐν ἣ σαφῶς καταφαίνεται ἡ ταυτότης τῶν παρ' ἡμῖν καὶ τοῖς ἀρχαίοις περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου δοξασιῶν. Τὴν πραγματείαν ταύτην, εὕρισκομένην ἐν τῇ αὐτοκρατορικῇ τῆς Βιέννης βιβλιοθήκῃ, ἐκδίδομεν ἐνταῦθα εὐτυχῆσαντες νὰ προμηθευθῶμεν ἀκριβὲς αὐτῆς ἀντίγραφον. Ὁ ἐπιστεῖλας ἡμῖν τὸ ἀντίγραφον πολυμαθῆς κύριος Κ. Ν. Σάθας σημειοῖ τὸ ἐξῆς: «Τὸ συνταγμάτιον Μιχαὴλ Ψελλοῦ τοῦ νεωτέρου, τοῦ καὶ πολυγραφωτάτου, περιλαμβάνεται ἐν κώδικι περιέχοντι συγγράμματα Πρόκλου τοῦ διαδόχου, Νικηφόρου τοῦ Βλεμμύδου, Χωνιάτου καὶ λοιπῶν, καὶ περιγραφομένου ὑπὸ Λ α μ π ε κ ί ο υ (VII, σελ. 222. Kollar, VII, σ. 471) καὶ Ν ε σ σ έ λ ο υ (IV, σ. 11, cod. XIV) κατέχει δὲ δύο φύλλα τοῦ προειρημένου κώδικος (11-12)». Ἡ πραγματεία αὕτη ἐξεδόθη ὑπὸ R. H e r c h e r ἐν τῷ φιλολογικῷ περιοδικῷ συγγράμματι Φιλολόγῳ¹⁶ καὶ ἐκ τούτου προσλαμβάνομεν καὶ ἡμεῖς ἐνταῦθα διορθώσεις τινὰς τοῦ κειμένου.

ΨΕΛΛΟΥ

Περὶ ὠμοπλατοσκοπίας καὶ οἰωνοσκοπίας.

Ὁ Σωκράτης ἐκεῖνος ὁ Σωφρονίσκου τοῖς Πλατωνικοῖς ἐντυχῶν διαλόγοις, οὗτος μὲν φησιν¹⁷ ὁ νεανίας, περὶ Πλάτωνος λέγων, ἄγει ἐνθα καὶ βούλεται. Τοῦτο δὴ κἀγὼ περὶ σοῦ προσηκόντως ἐρῶ, ἄγεις γὰρ ἐνθα βούλει ταῖς ἐρωτήσεσι, καὶ ὅταν ὑψοῦ ἀναγάγῃς ἀθρόον καταβιβάξεις εἰς τὴν γῆν. Ἐρωτᾷς γὰρ τί ποτὲ ἐστὶ τὸ τῆς ὠμοπλατοσκοπίας χρηστήριον καὶ τίνα τὴν δύναμιν ἔχει; ὡς δὲ φυσικὰ αἷτια καὶ ἀπόρρητα προλαβεῖν σε τῶν ἔσομένων¹⁸ ζητεῖς· τὸ μὲν οὖν δεύτερον, παρεξετάσοι ἂν τις ταῖς ὑψηλοτέραις πεύσεσι· τὸ

14. Bartholdy, Bruchstuecke zur naehern Kenntniss des heutigen Griechenlands, 1805, σ. 353.

15. Βαλαωρίτης, ἐνθ' ἀν., σ. 123.

16. Philologus, τ. VIII, σ. 166-168 (1853).

17. Οὗτος μὲ Ph.

18. Παραλαβεῖν τ. ἐσ. Ph.

δὲ τῆς ὠμοπλατοσκοπίας, βάρβαρον μὲν καὶ ἀλλόκοτον, ἔχει δὲ ὁμοίως, ὡς τοῖς χρωμένοις δοκεῖ, μελλόντων προαναφώνησιν· οἱ γὰρ ἐντεῦθεν χρηστηρίαζοντες πρόβατον ἢ ἄρνα τῆς ἀγέλης ἀπολεξάμενοι, πρῶτον μὲν κατὰ νοῦν τιθέασιν ἢ καὶ τῇ γλώσση προφέρουσι περὶ οὗ ἂν μαθεῖν βούλοιντο· εἶτα καταθύσαντες τὸν ὠμοπλάτην τοῦ παντός ἀφαιροῦσι σώματος, ὡς μαντεύματος ὄργανον, καὶ τοῦτον ἀνθραξι διοπτήσαντες καὶ ἀπογυμνώσαντες τῶν σαρκῶν, ἐντεῦθεν τὰς σημειώσεις τῆς τῶν ἐρωτημάτων ἐκβάσεως ἔχουσιν· ἀλλὰ γὰρ καὶ ἐν ἄλλοις μέρεσι προμαντεύονται· ζωῆς μὲν ὡς¹⁹ καὶ θανάτου κρίσιν ἐν τῇ ἐξοχῇ τῆς ράχεως ἔχουσι· καὶ εἰ μὲν αὐτῇ ἐκατέρωθεν ἐστὶ λεπτή²⁰ καὶ καθαρὰ ζωῆς ἐντεῦθεν λαμβάνουσι σύμβολα· εἰ δὲ συγκεχυμένη²¹ θανάτου τεκμέρια· ἐν δὲ τῷ μεταξὺ μέρει τοῦ ὠμοπλάτου, τῶν περὶ τὸν ἀέρα παθῶν τὰς κρίσεις τίθενται· εἰ μὲν γὰρ ἐν (γρ. οἱ) μεταξὺ²² τοῦ ὠμοπλάτου δύο ὑμένες ἐξ ἀμφοτέρων μερῶν τῆς ράχεως λευκοὶ καὶ καθαροὶ φαίνονται, εἰρηναίαν τῷ ἀέρι κατάστασιν προσημαίνουσι· εἰ δὲ κατάστικτοι τὰ ἐναντία προλέγουσιν· εἰ δὲ περὶ πολέμου τις ἐρωτῶη, εἰ μὲν ἐν τῷ δεξιῷ μέρει τοῦ ὠμοπλάτου ἐρυθρὸν φανείη νεφέλιον, ἢ ἐν θατέρῳ μέρει γραμμὴ ἐπιμήκης καὶ μέλαινα, ἀνελε ὅτι μέγας ἔσεται²³ πόλεμος· εἰ δὲ ἄμφω τὰ μέρη κατὰ φύσιν ἴσοις λευκά, εἰρήνην μέλλουσαν χρηστηρίαζε· καὶ καθάπαξ ἐν πάσαις ταῖς ἐρωτήσεσι τὰ μὲν ἐρυθρότερα²⁴ καὶ μελάντερα καὶ συγκεχυμένα, τῆς χειρόνος συστοιχίας εἰσὶ· τὰ δ' ἐναντία τούτων, τῆς κρείττονος.

Ἄρχομαι²⁵ δὲ σοι καὶ τῆς ἀφ' ἑτέρων περὶ τῶν ἐσομένων σημειώσεων· καὶ πρότερόν γε ἀπὸ τῆς²⁶ τῶν κοράκων καὶ κορωνῶν διαιρέσεως²⁷, ὧν²⁸ ἢ διαφορὰ ἐν τετράσι τούτοις, ἐν πτήσει, φωνῇ, καθέδρα καὶ ἐνεργείᾳ· ἀνισταμένοις οὖν ἐκ κοίτης ἡμῖν ἢ κατακειμένοις, ἐὰν κορώνη φθέγξηται δῖς, ἔργων ἀγαθῶν καὶ ἡδέων δηλοῖ μετάληψιν, εἰ δὲ ἄπαξ, ἢ τρίς ἢ πεντάκις, τὰ ἐναντία σοι προσημαίνει· εἰ δὲ χρήσεται φωναῖς ἀναμιξ ἄρτίαις καὶ περιτταῖς, ἀσπούδαστα καταγγέλλει πράγματα· καὶ ὅλως τὰς μὲν ἀρτίους φωνὰς τῶν κορωνῶν πρὸς καλοῦ τίθει, τὰς δὲ περιττὰς πρὸς κακοῦ· παρεξιοῦσι δὲ ἡμῖν τὴν αὐριον· κόραξ ὀπισθεν²⁹ καὶ κορώνη ἔμπροσθεν βοήσαντες, ἀθυμίαν τινὰ καὶ δυσχέρειαν ἐν πράγμασι προσημαίνουσι· περὶ δὲ τὰ λαιὰ κορώνη διυπταμένη καὶ ἀνακράζουσα, καὶ κόραξ ὁμοίως ἐκ θατέρου μέρους παραφθεγξάμενος, θαρρεῖν σοι παρακελεύεται· εὐχομένοις δὲ κορώνη ὀπισθεν κράζουσα, τυχεῖν τῆς εὐχῆς μαντεύεται· εὐώνυμος δὲ διελθοῦσα φόβον ἐμβάλλει καὶ ταραχὴν τῇ ψυ-

19. Οὖν Ph.

20. Λευκὴ Ph.

21. συγκεχυμένη (κῶδιξ)

22. Γὰρ εἰ μεταξὺ (κῶδιξ)· ἐν μὲν γὰρ μεταξὺ Ph.

23. Ἐσοῖτε (κῶδιξ) Ph.

24. Ἐρυθρότατα (κῶδιξ)

25. Ἀπάρχομαι Ph.

26. Τῆς ἀπὸ Ph.

27. Σημειώσεως Ph.

28. Ἦς Ph.

29. Ὀπισθεν μτ. παρ. Ph.

χῆ. Καί περί μὲν τῶν ἀπὸ κοράκων καὶ κορωνῶν σημειώσεων³⁰ ἄρκει σοι³¹ ταῦτα ἀντι πολλῶν, οὐ γὰρ τὰ κατὰ μέρος διασαφῆσαι σοι προειλόμεθα, ἀλλ' οἷον ἀφορμὰς παρασχεῖν τῆς ἐντεῦθεν μαντείας.

Ἄπολλώνιος δὲ ὁ Λακεδαιμόνιος ἐπὶ πάσης πράξεως πάντα τὰ τῶν πτηνῶν περιειργάσατο προλαβῶν³², καὶ φωνὴν καὶ πνεῦμα, καὶ ἀριθμὸν καὶ κληρον, καὶ μέτρον καὶ μερισμὸν, καὶ περίοδον τελείαν καὶ ἡμιτελῆ, καὶ ἦχον τροχαλόν, μογερόν, εἴηχον, δύσηχον, δυσήκοον, σύμφωνον, ἀντίφωνον, ἐξ ὧν τὰ διάφορα τῶν ἀποτελεσμάτων εὐρίσκεται. Μαντεύονται δὲ σοι τὸ μέλλον καὶ γλαυξ καὶ δρυοκολάπτης, καὶ βασιλίσκος καὶ ἐρωδῖος· καὶ ταῦτα μὲν ἀπὸ πτηνῶν. Ἄνεμον δὲ σοι σημανοῦσιν, ἠχοῦντες ἐπὶ πλείστον αἰγιαλοί, καὶ ἀθρόον ἀνοιδαίνουσα θάλασσα, καὶ οἷον βομβοῦσαι αἱ κορυφαὶ τῶν ὄρων· νέφη δὲ ἐμφανιζόμενα τῷ ἀέρι ὅποια πόκοι ἐρίων, καὶ ἄνεμον καὶ ὑετὸν προμαντεύονται· καὶ περί τὰς ... ξεις³³ δὲ τῶν λύχων ἐὰν συναθροίζονται μύκητες χειμῶνα σημαίνουσιν, εἰ δὲ νεφέλη τις ἀερώδης περί τὰς ὑπωρείας γένηται, αἱ δὲ ἀκρώρειαι καθαραι μένωσι, σημεῖον τοῦτο εὐδίας ἐστίν· ὅταν δὲ κατὰ τὴν ἀγέλην σκιρτῶσιν οἱ μὲν ἄρνες τοῖς τέσσαροι ἐναλλόμενοι ποσί, τὰ δὲ πρόβατα τοῖς δυσί, χειμῶνα σαφῶς προμηνύουσι· καὶ βόες δὲ ὅταν τὰς χηλάς τῶν ἐμπροσθίων ποδῶν περιλιχμῶνται, καὶ ἐπὶ τὰ δεξιὰ πλευρὰ κατακλίνωνται κοιμώμενοι, καὶ ὅταν εἰς τὴν ἔπαυλιν ἐπανιόντες μυκῶνται ὑπὸ τὴν ἐσπέραν, χειμῶνα δηλοῦσι καὶ λύκοι δὲ ὠρυόμενοι καὶ χοῖροι ἀπλήστως τῷ βορβόρῳ ἐγκαλινδούμενοι, καὶ αἴγες τὸν ἀπὸ τῆς πρίνου³⁴ ἐσθίουσαι συντονώτερον, καὶ μῦες μᾶλλον ἀλλήλοις ἐπισκιρτῶντες, ὡς³⁵ δὲ καὶ κύνες, χειμῶνα προλέγουσι· σφήκες δὲ μετοπώρῳ³⁶ φαινόμεναι, ὑγρὸν ἔσεσθαι τὸν ἀέρα μαντεύονται· καὶ χῆνες δὲ μετὰ βοῆς ἐπὶ τροφήν χωροῦσαι, καὶ κολιοὶ τῆς ὥρας ὀψὲ κεκραγότες, καὶ εἰς χηραμοὺς καταδύόμενοι, καὶ μέλιτται πλησίον τῶν μελιττειῶν ποιούμεναι τὴν νομήν, χειμῶνα αὐτίκα ἐσόμενον προμηνύουσι· καὶ ὁ τῆς πρίνου δὲ καρπὸς σύμμετρος ὢν, χειμῶνα δηλοῖ, ὡς³⁷ δὲ καὶ ὁ τῆς σχίνου. Ἴνα δὲ σοι μὴ πάντα ἀναίτια φθέγγωμαι, φυσικὴν³⁸ τῆς ἀπὸ τῶν δένδρων σημειώσεως σοὶ χαρίσομαι· αὐχμηρὰ εἰσι τὰ τοιαῦτα φυτά, τὸν σχῖνον καὶ τὸν πρίνον φημί, καὶ τὴν κρᾶσιν ξηρά, ὅθεν οὐδὲ φέρει καρπὸν πολύν, εἰμὴ κατὰ βάθος ὑγρότητα δέξηται· ὅταν οὖν πλείονα καρπὸν τοῦ συνήθους ἀποβλαστήσῃ, οἱ περί τὰς φυσικὰς αἰτίας πραγματευόμενοι, χειμῶνα ἐντεῦθεν καταμαντεύονται».

30. Σημειώσεως Ph.

31. Ἄρκεσαι Ph.

32. Περιλαβῶν? Ph.

33. Τὰς μύξας Ph.

34. Π. καρπὸν Ph.

35. Ὡς Ph.

36. Μετοπώρου Ph.

37. Ὡς Ph.

38. Φυσ. αἰτίαν Ph.

Ο ί ω ν ο σ κ ο π ι κ ή

Ἐν τῷ ἀνωτέρω τοῦ Ψελλοῦ συνταγματίῳ λεπτομερῶς περιγράφονται αἱ τῶν ἀρχαίων περὶ τῆς πτήσεως τῶν πτηνῶν ἰδέαι, αἵτινες μέγιστον μέρος ἀπετέλουν τῆς ἀρχαίας μαντικῆς. Μέχρι τοῦ νῦν περιεσώθησαν πολλαὶ τοιαῦται προλήψεις, ἂν καὶ κατ' αὐτῶν ἀντεστρατεύοντο οἱ φιλόσοφοι³⁹ καὶ ἡ Ἐκκλησία⁴⁰. Ὁ τῆς κορώνης κρωγμός, ὁ τοῦ κόρακος καὶ τοῦ νυκτικόρακος⁴¹ καὶ τῶν περιστερῶν τὸ *γουργούρισμα* νομίζονται θανάτου ἢ ἄλλου τινὸς μεγάλου δυστυχήματος προαγγέλματα. Ὁ ἱερεὺς Χαρίσιος Μεγδάνος, ἀπὸ τοῦ ὁποίου τὸ σύγγραμμα πολλὰς περιέργους ἠρύσθημεν πληροφορίας, ἀπαριθμεῖ ἐν τοῖς ἐξῆς τὰς τοιαύτας δεισιδαιμονίας: «Καὶ ἂν ἐμβῆ νυκτερίς, ἢ εὐρη ὀφίδιον εἰς τὴν κατοικίαν του· ἢ ὄρνιθα λαλήσῃ ὡς ὁ πετεινός⁴², ἢ ὠὸν γεννήσῃ μικρὸν ἢ ἀτελές· ἢ γλαυξ λαλήσῃ εἰς τὴν στέγην του· ἢ τὸ πρωτότοκον ἀρνίον γεννηθῆ μαῦρον εἰς τὴν ποιμνὴν του, γίνεται ὁ δεισιδαίμων ὄλος ἔμφοβος μήπως ἀποθάνῃ τις τῆς οἰκογενείας του... Καὶ ὅταν τρυπήσῃ ποντικὸς τὰ στρώματα, ἢ τὸ ἀλευροσάκκιον, παραμονεύει τοὺς οἰκείους του, καὶ παρατηρεῖ τὰ πράγματά του νὰ ἀνακαλύψῃ τί κλεψία γίνεται εἰς τὸν οἶκόν του⁴³. Ἐξετάζει καὶ τὸ λάλημα τῆς κορώνης⁴⁴...». Ἐν Ἀντιπάρῳ, νησιδίῳ τοῦ Αἰγαίου πελάγους, παρατηρεῖτο ἡ στάσις ἣν ἐλάμβανε κορώνη ἐπὶ φοῖνικος· «οὐ μακρὰν τοῦ χωρίου τῆς Ἀντιπάρου, λέγει ὁ κύριος Βάλληνας⁴⁵, εἶναι πεφυτευμένος φοῖνιξ, ἐφ' οὗ ἐκάθητο τῶν κουρουνῶν τις, προφητικὸν χάρισμα ἔχουσα. Ἡρώτων λοιπὸν τὸν ἐκεῖθεν προερχόμενον οἱ χωρικοὶ ἀνησύχως: — Τί; — Κουρούνα εἰς τὴν βαγιάν. — Βλέπει νοτινὰ ἢ βορεινὰ; — Νοτινὰ. — Κουρσάροι εἰς τὸ κανάλι. — Ἀλλὰ βορεινὰ. — Δὲν ἔχομεν φόβον». Καὶ τῆς γλαυκὸς ἢ φωνὴ ἀπαίσια προοιωνίζεται. «Ἡ συνήθεια, λέγει ὁ Πιττάκης⁴⁶, ὡς

39. Ἐπίκουρ., Ἐγχειρίδ., § 18.

40. Βλ. Βαλσαμῶνα, ἐν Συλλογῇ Ράλλη καὶ Ποτλή, τ. II, σ. 459: «Γένοιτο δὲ καὶ τὰς ἀπὸ τῶν κορωνῶν, καὶ τῶν κοράκων, καὶ τῶν λοιπῶν ἀγρίων ζῴων οἰωνοσκοπίας καταργηθῆναι· ὡσαύτως καὶ τὰς φλυαρίας τῶν κριτριῶν καὶ τῶν ἐτέρων λαοπλάνων».

41. Πρωτόδικος, Περὶ τῆς παρ' ἡμῖν ταφῆς, σ. 18: «Ὁ κρωγμὸς τοῦ κόρακος ἐπὶ τῆς οἰκίας τοῦ βαρέως ἀσθενούντος νομίζεται ὡς προμήνυμα ἀπαίσιον πρὸς τὸν ἀσθενούντα, δυσάντητον δὲ καὶ τοῦ νυκτικόρακος, ὅστις καὶ λέγεται κοινῶς *χαροπούλι*. Πρὸς δὲ καὶ ἡ ἀσυνήθης τῶν κυνῶν ὕλακῆ καὶ ὠρυγῆ ἐν καιρῷ νυκτός, ταῦτα πάντα θεωροῦνται οἰωνοὶ κάκιστοι· τὰ δὲ ἀλλόκοτα καὶ τρομακτικὰ ἐνύπνια ὡς πρὸς τὸν ἀσθενῆ θεωροῦνται ὡς προφητεύοντα ταχεῖαν ἀνάρρωσιν». Ὁ Wachsmuth (Das alte Griechenland im neuen, σ. 106) κακῶς μεταφράσας Freudenvogel (πουλίον τῆς χαρᾶς) ἀντὶ das Vogel des Charo νομίζει τὴν ὀνομασίαν κατ' εὐφημισμὸν τεθεῖσαν. Βλ. καὶ Γ. Αἰνιᾶνα ἐν Ἐφημ. Φιλομαθῶν, 1859, ἔτος Ζ', σ. 1019 (ἐκ τῆς Φιλολογικῆς Ἀθηνᾶς τοῦ 1831): «Χαροπούλι ὀνομάζουσιν εἶδος νυκτοκόρακος, τοῦ ὁποίου τὴν γοερὰν φωνὴν νομίζουσιν ἀπαίσιον οἰωνὸν διὰ τοὺς κατοικοῦντας τὰς οἰκίας, εἰς τὰς ὁποίας ἤθελε λαλήσει».

42. Βλ. καὶ Πανδώρα, τ. XI, σ. 472 (Δεισιδαιμονίαι Φιλιππουπόλεως).

43. Πρβλ. Θεοφράστ., Χαρακτήρας 16: «Καὶ ἐὰν μὴς θύλακον ἀλφίτων διαφάγῃ, πρὸς τὸν ἐξηγητὴν ἐλθὼν ἐρωτᾷν, τί χρὴ ποιεῖν».

44. Χ. Μεγδάνου, Λύχνος Διογένους ἢ Ἠθικοὶ χαρακτήρες, 1818, σ. 274-275.

45. Ἐν Πανδώρα, τ. VII, σ. 300.

46. Ἐν Ἐφημ. Φιλομαθῶν, 1860, σ. 1218-1219.

κακὸν οἰωνὸν ἔχει τὴν γλαῦκα, ὅθεν δταν ἐπὶ τοῦ οἴκου φωνάζη τὴν νύκτα λέγουσι θὰ ἐρημωθῆ ὁ οἶκος, καὶ μάλιστα δταν κουκοβαίζη τῇ λέγουσι, τὸ κακὸν ἐπ' αὐτῆς, τὴν κεφαλὴν τῆς νὰ φάγη». Ἐρήμωσιν οἴκου καὶ τοῦ κόκκυγος προμηνύει ὁ κοκκυσμὸς, δι' ὃ καὶ *πληθερὸν ἐν ταῖς νήσοις τοῦ Αἰγαίου πελάγους* καλοῦσι τὸν κόκκυγα, ὅπως τὸ ὄνομα αὐτοῦ προφερόμενον μὴ ἐρημοῖ, ἀλλὰ πληθύνη τοὺς οἴκους⁴⁷. Ἡ δὲ τῆς γλαυκὸς παρουσία καὶ παρὰ τοῖς Ἀνατολίταις προοιωνίζεται τὴν καταστροφὴν τοῦ μέρους, ἐφ' οὗ ἐκάθησε⁴⁸.

Περίεργος εἶναι καὶ ἕτερα δεισιδαιμονία, περὶ ἧς τὰ ἐπόμενα λέγει ὁ Γ. Αἰνιάν: «Τὴν ἀνοιξιν, δταν ἀρχινοῦν νὰ λαλήσουν οἱ κουκκοί, αἱ τρυγόνες καὶ τὰ ἀηδόνια, λαμβάνουν φροντίδα αἱ γυναῖκες νὰ τρώγουν ἀπὸ μίαν βοῦκαν ψωμί τὸ πρωί, διὰ νὰ μὴ ἀκούσουν τὸ λάλημα ὄλων διόλου νηστικάι, ἐπειδὴ τότε λέγουν, ὅτι ταῖς ἐκόμπωσεν ἡ τρυγὸνα ἢ ὁ κουκκος, τὸ ὅποιον ἔχουν κακὸν οἰωνὸν διὰ τὸ ἀρχόμενον ἔτος· δι' ὃ καὶ ἡ παροιμία *Τρυγονίτσας κόμπωμα τρίων χρόνων σκόνταμα*⁴⁹».

Ὅταν ἀλογόμυια ἐπικαθῆσῃ ἐπὶ τοῦ προσώπου τινὸς εἶναι προγνωστικὸν ἀφίξεως συγγενοῦς ἢ γνωρίμου. Παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ὑπάρχει ἡ ἐξῆς παροιμία, ἣτις ἔχει, νομίζω, σχέσιν πρὸς τὴν ιδέαν ταύτην: *Σειρὴν μὲν φίλον ἀγγέλλει, ξεῖνον δὲ μέλισσα*⁵⁰. καὶ ἡ παροιμία αὕτη, ὡς τινες οὐχὶ ἀπιθάνως ὑπετόπασαν⁵¹, ἀναφέρεται ἴσως εἰς τὴν ἀρχαιοτάτην διὰ μελισσῶν μαντικὴν.

Ἐν τινι παραμυθίῳ⁵², ἐν ᾧ βασιλόπαις τις ἡσθένει καὶ οἱ ἰατροὶ εἶχον ἀπελπισθῆ δι' αὐτόν, ἡ ἐρωμένη του ἤκουσε καθ' ὁδὸν περιστερὰν πρὸς ἰκτῖνον διαλεγομένην. Ἡ περιστέρα ἔλεγεν ὅτι λυπεῖται πολὺ διὰ τὴν ἀσθένειαν τοῦ βασιλόπαιδος, ὃν τινα οἱ ἰατροὶ δὲν δύνανται νὰ θεραπεύσωσιν. «Οἱ ἰατροὶ δὲν γνωρίζουσι τὸ ἰατρικὸν του, ἀπεκρίνατο ὁ ἰκτῖνος, διὰ τοῦτο δὲν γνωρίζουσι νὰ τὸν θεραπεύσωσι. — Καὶ πῶς δύναται νὰ θεραπευθῆ; ἐρωτᾷ ἡ περιστέρα. Ἐκεῖνος τῆς λέγει: Ἐάν μᾶς σφάζωσι καὶ μὲ τὸ κρέας μας καὶ τὸ ὕδωρ τῆς πηγῆς ἐκείνης κάμωσιν ἐν ἔμπλαστρον, τὸ ὅποιον νὰ θέσωσιν εἰς τὸν λαιμὸν τοῦ ἀσθενοῦς, ἐκεῖνος τότε θεραπεύεται». Ἡ νεᾶνις ἀκούσασα ταῦτα συλλαμβάνει καὶ σφάζει τὰ πτηνά, κάμνει τὸ ἔμπλαστρον καὶ θεραπεύει δι' αὐτοῦ τὸν βασιλόπαιδα. Τὸ παραμύθιον τοῦτο ἔχει μεγίστην ἀναλογίαν πρὸς τὸν μῦθον τοῦ Μελάμποδος, δι' ὁμοίου τρόπου θεραπεύσαντος τὸν Ἰφικλον⁵³.

47. Βάλληνας, ἐν Ἐφημ. Φιλομαθῶν, 1862, σ. 1839 (ἐν Κύθνω).

48. Guys, Voyage en Syrie, 1855, σ. 335.

49. Φιλολογικαὶ σημειώσεις ἐν Ἐφημ. Φιλομαθῶν, ἔτος Ζ', 1859, σ. 993. (Ἐκ τῆς φιλολογικῆς Ἀθηνᾶς τοῦ 1831).

50. Ζηνοβ., Ε 99. Ἀποστολ., ΙΖ 31. Φώτιος, Σουΐδας, λ. Σειρὴν: «Σειρὴν δὲ ἐστὶ ζῶον ὑπόπτερον μελίση εὐκόκος». (Ζηνοβ., αὐτ. Ἀριστοτέλ., Ζῶων Ἰστ. Θ 27).

51. Maury, Histoire des religions de la Grèce antique, τ. II, σ. 486 ἐν παραβολῇ πρὸς Ὅμηρ. Ὑμν. εἰς Ἑρμῆν 558 κέ.

52. Hahn, Griechische und albanesische Märchen, τ. I, σ. 100.

53. Ἀπολλοδώρ., Α XII 5.6. — Ὁ Μελάμπους λέγεται ὅτι πρῶτος εἰσήγαγε τὴν μαντικὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα (Plin., XXV, I. Ἀπολλοδώρ., Β β' 3· πρβλ. Ἡροδότ., Β 49. Παυσαν., Η ιη' 3) ὅπερ ἐνισχύει τὴν γνώμην μας περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς οἰωνοσκοπίας.

ὡς δὲ νομίζομεν ἢ οἰωνοσκοπικὴ προῆλθε τὸ κατ' ἀρχὰς ἐκ τῆς ἰδέας ὅτι οἱ μάντιες ἐγίνωσκον τὴν τῶν πτηνῶν γλῶσσαν, καὶ πράγματι οἱ παλαιοὶ μάντιες ἐνομίζοντο κατέχοντες τὸ προτέρημα τοῦτο⁵⁴. τὰ δὲ πτηνὰ ἐνομίζοντο ὡς προγνωρίζοντα τὰ κατὰ τοὺς ἀνθρώπους, ἔνεκα ἴσως τῆς ἐν τῷ ἀέρι διαμονῆς των⁵⁵.

Ὁ Ἀλέξανδρος Σούτσος ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως⁵⁶ διηγεῖται περὶ τοῦ Κολοκοτρώνη τὰ ἐξῆς, ἅτινα δυνάμεθα ν' ἀναγάγωμεν εἰς τὴν διὰ περιστερῶν καὶ ἀετῶν οἰωνοσκοπίαν. Ὅταν ἔμελλε νὰ συγκροτηθῇ ἡ μάχη κατὰ τοῦ Δράμαλη, ὁ Κολοκοτρώνης εἶπε περιχαρῆς πρὸς τοὺς στρατιώτας του: Ἡμεῖς θὰ νικήσωμεν! διότι ὑπῆγα νὰ ἐρωτήσω μίαν μάγισσαν, καὶ δὲν τὴν εὔρον, ἀλλ' εἶδον ἐν περιστέρῳ τὸ ὅποιον ἤρχετο κατ' ἐπάνω μου, τὸ ἐτουφέκισα καὶ ἔπεσεν εἰς τοὺς πόδας μου· παρετήρησα καλὰ αὐτὸ καὶ ἀπὸ μερικὰ σημεῖα, τὰ ὅποια εἶδα εἰς τὰ κόκκαλά του, συμπεραίνω ὅτι θὰ νικήσωμεν. Καταβαίνοντας ἀπὸ μίαν ράχιν ἀπήντησα τὴν γραῖαν μάγισσαν· ἀμέσως αὐτὴ μὲ ἀνεγνώρισε. — Γέρο-Κολοκοτρώνη, μοῦ εἶπεν, εἶναι τώρα κάμποσες ἡμέρες ποῦ βλέπω ἀετοὺς νὰ τριγυρίζουν τὴν καλύβην μου καὶ νὰ ζητοῦν αἷμα. Πῆγαινε ὅπου σὲ φωτίσει ὁ Θεός· καὶ οἱ ἄπιστοι θὰ καταστραφοῦν.

Οἰωνοὶ

Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω, ὁ λαὸς ἐξάγει προγνωστικὰ ἐκ πολλῶν ἄλλων ἀντικειμένων⁵⁷, ὧν τὴν πρώτην θέσιν κατέχουσιν, ὅπως παρ' ἅπασιν τοῖς λαοῖς συμβαίνει, τὰ ἔκτακτα φυσικὰ φαινόμενα.

Πολλαχοῦ τῶν δημοτικῶν ἄσμάτων τὰ μεγάλα δυστυχήματα, τοὺς θανάτους ἀνδρείων κλεφτῶν καὶ ἀρματωλῶν ἐπισήμων, προμηνύουσιν ὁ θρηνώδης γογγυσμὸς τῶν πευκῶν εἰς τὰ προσφιλεῖς λημέρια των, καὶ ἀσυνήθης χειμῶν κατὰ τὸ θέρος:

*Ποτὲ δὲν ἐθυμώμουνα τὸν Μάη νὰ χιονίζη,
τὸ Μάη καὶ τὸ θεριστὴ κι' ὄλον τὸν ἄλωνάρη...*⁵⁸

54. Ὡς ὁ Μελάμπους, ὁ Τειρεσίας, ὁ Πολύιδος κλπ.

55. Ἐν τοῖς παραμυθίοις τὰ πτηνὰ προλέγουσι διάφορα συμβεβηκότα (Hahn, τ. I, σ. 57. 121. 138 καὶ ἐν πολλοῖς ἀνεκδότοις) ἢ ἀναγγέλλουσι συναγόμενα ὑπὸ τοῦ ἀρχηγοῦ των πολλὰ ἄγνωστα τοῖς ἀνθρώποις (Hahn, τ. I, σ. 185· τ. II, σ. 284 κλπ.). Ἀνθρώποι πολλαχοῦ ἀναφέρονται γνωρίζοντες τὴν γλῶσσαν τῶν πτηνῶν (Hahn, τ. I, σ. 218. 236) ὅπως εἰς τὰ ἀραβικὰ καὶ πολλὰ σλαβικὰ παραμύθια (Chodzko, Contes Slaves, σ. 78 σημ.). Ἀνώνυμος τις Κωνσταντινουπολίτης τῆς ἰβ' ἑκατονταετηρίδος ἐν ποιηματικῷ περὶ ζώων ἰδιότητος λέγει ὅτι «οἱ Ἴνδοι ἐσθίοντες τὴν τῶν δρακόντων καρδίαν, ἢ τὸ ἦπαρ νοοῦσι τί τὰ ἄλογα ζῶα φθέγγονται» (Ἐν Mathiae, Varia Graeca, Mosc. 1800, σ. 27).

56. Al. Soutzo, Hist. de la révolution Grecque, σ. 226.

57. Guys, Voyage littéraire en Grèce, τ. I, σ. 148: «Les Grecs tirent encore des présages de mille choses que le hasard produit» καὶ ἐκ τούτου H. Mathieu, La Turquie et ses différents peuples, τ. II, σ. 109.

58. Marcellus, Chants du peuple en Grèce, τ. I, σ. 104. Passow, Carm. popul., σ. 179.

καὶ ἐν ἐτέρῳ ἄσματι:

*Mās pḥr' ἡ μέρα κ' ἡ αὐγή, μās πῆρε μεσημέρι
καὶ ποῦ νὰ λημεριάσωμε, νὰ κάνωμε λημέρι;
Πέρα σ' ἐκεῖνο τὸ βουνὸ καὶ στὴ ψηλὴ ραχοῦλα,
πῶχει τὰ πεῦκα τὰ ψηλὰ καὶ τὰ νερὰ τὰ κρύα.
Τὸ λόγο δὲν ἀπόσωσε, τὸ λόγο δὲν ἀπόειπε
ἀκούει τὰ πεῦκα ποῦ βογγοῦν καὶ τὶς ὄξειές ποῦ τρίζουν...⁵⁹*

κακὸν σημεῖον, διότι τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἐφονεύθη· καὶ

*Σηκῶνομαι μιὰ χαραυγὴ ὁ μαῦρος ἀπ' τὸν ὕπνο,
πέρνω νερὸ καὶ νίβομαι, μαντῆλι καὶ σφουγγιῶμαι.
Ἄκῶ τὰ δένδρα καὶ βροντοῦν καὶ τὶς ὄξειές καὶ τρίζουν,
καὶ τὰ λημέρια τῶν κλεφτῶν καὶ βαρυνασστενάζουν.
Ἐκατσα καὶ τὶς ρώτησα γλυκὰ σὰν τὴν μητέρα.
— Τ' ἔχει' ὄξειές, ποῦ χλίβεστε, λημέρια ποῦ βογγάτε;
Κ' ἐκεῖνα μ' ἀπεκρίθησαν βαρυνασστεναγμένα:
— Ἐχάσαμε τὴν κλεφτουργιά, τὸν Κώστα τὸ λεβέντη...⁶⁰*

Ἄλλοτε ἡ σελήνη ἦ τὰ ἄστρα ἀνατέλλουσι πορφυρᾶ, ὡς ἐν αἵματι ἐμβεβαπτι-
σμένα, μεγίστας συμφοράς, φόνους καὶ αἵματα εἰς τὰ ἔθνη προαναγγέλλοντα⁶¹.

Ὁ ἥλιος, λέγει δημοτικόν τι ἄσμα⁶²,

*ὁ ἥλιος ἐσκοτείνιασε καὶ τὸ φεγγάρι ἐχάθη,
καὶ ὁ καθαρὸς αὐγερινὸς⁶³ ἐβγήκ' αἵματωμένος.*

Τὸ αἷμα ἦ τὸ χρῶμα αὐτοῦ ἐπὶ γνωστῶν ἀντικειμένων φαινόμενον, ἐπίσης εἶ-
ναι προμήνυμα μεγάλων δυστυχημάτων· τὴν ἰδέαν ταύτην εὐρίσκομεν παρ'
Ὁμήρῳ⁶⁴ καὶ παρὰ τῷ Ὁσσιανῶ. «Βάρδοι, λέγει οὗτος ἐν τῷ ποιήματί του

59. Ζαμπελ., Ἄσματ., δημοτ. τῆς Ἑλλάδος, σ. 637. Passow, σ. 100.

60. Passow, σ. 126.

61. Πρβλ. Ἀριστ. Βαλαωρίτου, Ἡ Κυρὰ Φροσύνη, σ. 2-3 (ἔκδ. Κερκύρας 1859)
ἢ 32-33 (ἔκδ. Π. Λάμπρου 1868).

TAXIP. Ἐπρόβαλεν... (τὸ φεγγάρι)· εἶναι θολὸ καὶ κόκκινο σὰν αἷμα.

*Σύγνεφα μαῦρα καὶ βαρεῖά ἀναιβοκαταιβαίνουν
καὶ φεύγουν σὰ φαντάσματα. Ὁ ἄνεμος τὰ σπρώχνει
καὶ τὰ σωρεύει ἀπάνω του μὲ λύσσα, μὲ μανία·
ὡσάν ἀέρια κύματα, τὸ δέρνουν, τὸ χτυποῦνε,
καὶ λές πῶς θὰ τὸ πνίξουνε καὶ λές πῶς θὰ τὸ σβύσουν.
Πυκνὴ θολοῦρ' ἀπ' τὰ βουνά, Βιζήρη μου, τοῦ Πίνδου
ἀπλόνεται στὸν οὐρανὸ, κ' ἐσκέπασε τ' ἀστέρια.
Τὶ σάβανο κατάμαυρο! τί νύχτα! τί τρομάρα!*

ΑΛΗΣ. Σὲ σκιάζουνε τὰ σύγνεφα, σὲ σκιάζει τὸ φεγγάρι,
γιατί τὸ βλέπεις κόκκινο, τὸ βλέπεις ματωμένο: κλπ.

62. Χασιώτου, Συλλογὴ τῶν κατὰ τὴν Ἠπειρον δημ. ἄσμάτων, σ. 105. Οἱ δύο στίχοι
οὔτοι εἰρηναῖοι παρηλλαγμένοι ἐπὶ ἄλλης σημασίας καὶ ἐν ἐτέρῳ ἄσματι (Passow, σ. 31).

63. Ἐωσφόρος, Lucifer.

64. Παρ' Ὁμήρῳ μνημονεύεται βροχὴ ἐξ αἵματος ὡς ἀπαίσιος οἰωνός (Ἰλιάδ. Α 52-55. Π
459) ἢ δὲ δοξασία αὐτὴ ἀπαντᾷ καὶ παρ' Ἰνδοῖς (Βαλαβαράτα, βιβλ. VI, κεφ. β' § 17 καὶ σημείω-
σιν Γαλανοῦ αὐτόθι).

Κομλάθ και Κονθόνα⁶⁵, Βάρδοι τῶν ἐπελευσομένων αἰώνων χύνετε πάντοτε δάκρυα, ἀναμνησκόμενοι τοῦ Κομλάθ. Προῶρος κατέβη εἰς τὸν τάφον, καὶ ἡ θλίψις ἐπεχύθη ἐπὶ τῆς Μόρας. Ἡ μήτηρ του παρετήρησε τὴν εἰς τὸν τοῖχον ἀσπίδα αὐτοῦ, καὶ τὴν εἶδεν αἱματόφυρτον· ἐνόησε τότε ὅτι τὸ τέκνον της δὲν ὑπῆρχε πλέον, καὶ ἡ Μόρα ἀντήχησεν ἐκ τῶν ὀδυνηρῶν αὐτῆς κραυγῶν».

Προσέτι ἀπαίσιοι οἰωνοὶ θεωροῦνται οἱ τῶν δοκῶν τῆς οἰκίας τριγμοί, ἢ ἡ φθορὰ μέρους τινὸς αὐτῆς. Οὕτως ἐν δημοτικῷ τινι μοιρολογίῳ Μάνης χήρα τις λέγει ὅτι ἐκ τοιούτων συμβάντων προεμάντευσε τὸν τοῦ συζύγου της θάνατον.

*Ἀρφάνη Ρήγα καὶ Πασχιά,
ἀναταράχτηκι ὁ ὄντᾶς
καὶ πέσασι τὰ γυαλικά!*⁶⁶

Ὅμοια καὶ παρά τοῖς ἀρχαίοις ἐπιστεῦοντο, ὡς ἐξάγομεν ἐκ τῶν ἐξῆς παλαιοῦ τινος συναξαρίου: «Καὶ γνωστικῶν κληδονισμοὺς καὶ φωνὴν τρισμοῦ παντὸς ξύλου, καὶ λίθου καὶ νεκρῶν ἐν τάφοις καὶ θυρῶν ψόφους καὶ παλμοὺς μελῶν»⁶⁷.

Τὰ ζῶα, ἅτινα θεωροῦνται ὡς ἔχοντα τὸ πλεονέκτημα τοῦ προγιγνώσκειν τὰ μέλλοντα, κλαίουσιν ἐνίοτε, κατὰ τὰ δημοτικὰ ἄσματα, καὶ λυποῦνται δι' ἐπικειμένας τοῖς κυρίοις των συμφοράς.

*Ὦνταν ἐκαβαλλίκευε ἐκλαιε τ' ἄλογό του
καὶ τότες τὸ ἐγνώρισε πῶς εἶν' ὁ θάνατός του*⁶⁸

λέγει περί τινος κλέφτου δημοτικόν τι ἄσμα, ἀνακαλοῦν ἡμῖν τοὺς ἐπομένους τοῦ Ὁμήρου στίχους:

*ὡς μένον (Ἴπποι) ἀσφαλῆως περικαλλέα δίφρον ἔχοντες,
οὔδεις ἐνισκύψαντε καρῆατα· δάκρυα δὲ σφιν
θερμά κατὰ βλεφάρων χαμάδις ῥέει μυρομένοισιν ἠνιόχοιο πόθῳ.*⁶⁹

Παρά τοῖς ἀρχαίοις Ἴνδοις, ὅπως καὶ παρά τοῖς Ἄραβι, οἱ Ἴπποι εἰσὶν ἀχώριστοι ἀπὸ τῶν ἠρώων ἐπιβατῶν των, διὰ τοῦτο καὶ δάκρυα θαλερὰ χέουσιν, ὅταν τὸν θάνατον τοῦ κυρίου των προμαντεύωσιν ἐπικείμενον⁷⁰. Καὶ ἐν τῇ γερμανικῇ μυθολογίᾳ οἱ Ἴπποι συμερίζονται τὰ αἰσθήματα τῶν ἵππευόντων αὐτοῦς, χαίροντες μὲν ἐπὶ τοῖς εὐτυχήμασι, κλαίοντες δὲ ἐν ταῖς ἀτυ-

65. Ossian, Traduction Christian., Paris 1868, σ. 96.

66. Ν. Γ. Πολίτης ἐν Πανδώρα, τ. XX, σ. 343.

67. Bolland. Acta sanctorum, Septemb., τ. VII, σ. 222.

68. Pashley, Travels in Crete, τ. II, σ. 144.

69. Ἰλιάδ. P 436. Πρβλ. Vergil., Aen. XI 90. Propert. III 34. 37. Sueton., Cas., 81. Isidor., Origin. I β' 1. 43.

70. Ad. Schlieben, Die Pferde des Alterthums, 1867, σ. 13. Ritter, Erdkunde, τ. V, σ. 898.

χίαις⁷¹. Ἄλλοτε οἱ Ἴπποι χρεμετίζουσιν, ἢ σπάθη ραγίζει, ὁ δὲ ἦρωσ τοῦ δημοτικοῦ ἔξματος, ἐκ τούτων εἰδοποιούμενος, τρέχει εἰς τὴν οἰκίαν του, ἐνθα ἐπρόκειτο οἰκογενειακὴ νὰ τῷ συμβῆ δυστυχία⁷².

Εἰς τὰς ἰδέας ταύτας ἀναφερόμενος καὶ ὁ Κρῆς ποιητὴς τῆς ΙΣΤ' ἢ ΙΖ' ἑκατονταετηρίδος Νικόλαος Δριμυτικὸς ποιεῖ ἐν τῇ *Εὐμορφῇ βοσκοπούλα* τὸν βοσκὸν λέγοντα:

*Μόν' ἔπεσα καὶ ράγη τὸ σπαθὶ μου,
καὶ γιάγυρα εἰς τὴν ἀποστροφὴν μου.
Κ' ἔσυρε τρεῖς φωνές, καὶ ζύπασέ με,
ὄταν γλυκὰ κοιμούμουν ζύπνησέ με.
Κ' ἦρθαν κακὰ σκυλιὰ ὡσὰν πνιγάρου,
νὰ φάγουσι τ' ἀρνὶ μου τὸ πουλιάρη.
Ἐγροΐκουν ἀπ' τὰ δάση της νὰ κλαίγη,
ἢ καθαρένια βρύσι νὰ μοῦ λέγη
Τὸ πῶς ἢ ἀρρωστιά, κ' ἢ ἄργητά μου,
κάρβουνα θεὲ νὰ βάλουν στὴ καρδιά μου⁷³.*

Καὶ πράγματι, λέγει ὁ ποιητὴς, ὅ,τι ἐφοβεῖτο, εἶχε συμβῆ· ἡ βοσκοπούλα ἀπέθανεν.

Ἐκτὸς τούτων ἐξάγουσι προοιωνίσματα καὶ ἐκ τῶν ἀκουσίων κινήσεων τῶν διαφόρων μελῶν τοῦ σώματος, ὅπως καὶ παρ' ἀρχαίοις συνειθίζετο⁷⁴. Οὐ-

71. Grimm, Deutsche Mythologie, σ. 365. 621. Schlieben, l.c., σ. 68. Encyclopädie d. Kunst. u. Wesen, 7 XX, σ. 364.

72. Πρβλ. Fauriel, τ. II, σ. 140. Ζαμπελλ., σ. 724. Passow, σ. 318:

*Καθούμουν κ' ἔτρωγα ψωμὶ μ' ἀρχόντους καὶ μὲ πρώτους
κι' ὁ μαῦρός μου χλημίντρισε, ράισε τὸ σπαθὶ μου.
Κ' ἐγ' ἀπονοῦς μου τῶνοιωσα, παντρεύουν τὴν καλὴ μου,
μὲ κάποιον ἄλλον τὴν βλογοῦν, μ' ἄλλον τὴν στεφανώνουν,
παντρευαρραβωνιάζουν τὴν κ' ἐμένα μ' ἀστοχοῦνε.*

Ἐπίσης θεωροῦνται ἀπαίσιαι αἱ κλαυθμηραὶ ὕλακαὶ τῶν κυνῶν, οἵτινες ταραττονται καὶ ἀνησυχοῦσιν ὡσάκις ὕλακτοῦσιν οἱ κύνες τὴν νύκτα ἄνευ λόγου, ἢ μᾶλλον ἀπαντῶντες εἰς τοὺς στεναγμοὺς τοῦ κυρίου αὐτῶν κινδυνεύοντος κατὰ τινὰ κρίσιμον μάχην· οὐ μόνον παρ' Ἑλλήσιν, ἀλλὰ καὶ παρ' Ἀλβανοῖς (Dora d' Istria, Les femmes en Orient, livr. IV, ép. 4)· ἐπίσης καὶ παρὰ τοῖς Ἀνατολίταις, οἵτινες θεωροῦσι τὰς κλαυθμηρὰς τῶν κυνῶν ὕλακάς ὡς θανάτου προμηνύματα (Guys, Voyage en Syrie, 1855, σ. 335).

73. Ν. Δριμυτικοῦ, Ἡ εὐμορφὴ βοσκοπούλα, σ. 18-19 (ἔκδ. Legrand ἐν Collection des monuments pour servir à l' étude de la langue Néo-hellénique, Paris 1869, n° 1).

74. H. Wisgermann, De variis oraculorum generibus apud Graecos, Marburg. 1835, σ. 15. Βλ. καὶ Μανουήλ τοῦ Παλαιολόγου, Περὶ ὄνειράτων ἐν Boissonade, Anecdota Graeca, τ. VI, σ. 246: «Ἀλλὰ καὶ τὸ φθονερόν τε καὶ πονηρότατον πνεῦμα πολλὰ πολλάκις τῶν ἐσομένων ἐσήμανεν οὐ μόνον ἐν ἐνουπνίσις, ἀλλὰ καὶ οἰωνοῖς τισὶ καὶ τοῖς τῶν μελῶν ἀπροαιρέτοις κινήμασι καὶ παλμοῖς». — Διὰ τοὺς Εὐρωπαίους τοῦ μεσαίωonos βλ. P. Lacroix (Le bibliophile Jacob), Curiosités des sciences occultes, σ. 263 κέ.

τως ὁ παλμός τοῦ ὄμματος δεικνύει τὴν προσεχῆ συνάντησιν ἀγαπωμένου προσώπου⁷⁵, ὅπως τοῦτο ἐνομιζέτο καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἑλλήσι⁷⁶, Ρωμαίοις⁷⁷, Ἰνδοῖς⁷⁸ καὶ Γερμανοῖς⁷⁹. Ὁ δὲ τῶν ὠτίων βόμβος δεικνύει ὅτι ἀναφέρουσι τὸ ὄνομα τοῦ ἀκούοντος ἄνθρωποι μακρὰν εὐρισκόμενοι⁸⁰, ὡς ἐπίσης καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἑλλήσι⁸¹ καὶ Ρωμαίοις⁸² καὶ τοῖς Γερμανοῖς⁸³ ἐπιστεύετο· φαίνεται δὲ ὅτι τοῦτο ἔχει σχέσιν πρὸς τὴν ἰδέαν τοῦ Πυθαγόρου «ὡς καὶ ὁ πολλακίς ἐμπίπτων τοῖς ὠσίν ἤχος, φωνὴ τῶν κρειττόνων»⁸⁴ (δαιμόνων), μὲ τὴν ὁποίαν συμφωνεῖ καὶ ἡ ὑπὸ Μανουήλ τοῦ Παλαιολόγου ἐν προηγουμένη σημειώσει⁸⁵ ἀναφερομένη πρόληψις. Πρὸς ἀποτροπὴν δὲ παντὸς ἐνδεχομένου κακοῦ κροταλίζουσι τοὺς δακτύλους παρὰ τὰ βομβοῦντα ὄτα· παραπλήσιον δὲ τι κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Πλινίου (Nat. Hist. XXVIII, 2) ἐποιοῦν καὶ οἱ Ρωμαῖοι. Καὶ ὁ πταρμός δὲ αἴσια, ὅπως καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἑλλήσι⁸⁶ καὶ τοῖς Γερμανοῖς⁸⁷, προσιωνίζεται⁸⁸.

75. X. Μεγδάνος, ἐνθ' ἀν., σ. 275. Λευκίας, Ἀνατροπὴ κλπ., σ. 22: «τὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἄλμα καὶ νῦν, ὡς καὶ πάλαι, ὅτε μὲν τοῦτο, ὅτε δ' ἐκεῖνο σημαίνειν ἔνιοι νομίζουσιν». Ὁ Βυβιλάκης (Neugriechisches Leben, σ. 24) ἀναφέρει καὶ ἄσμάτιον

τὸ μάτι μου ξεπετᾶ
κάποιον θὰ ἰδῶ ποῦ μ' ἀγαπᾶ

ὅπου κακῶς παρὰ Passow (Carm. popularia, σ. 580) φέρεται ζενετᾶ.

76. Θεοκρίτ., III 35-36: «Ἄλλεται ὀφθαλμός μου ὁ δεξιός· ἄρα γ' ἰδησῶ αὐτάν;» βλ. καὶ Ernesti, Ad Callim. Hymn. in Cerer., v. 89. Ὁ Ποσειδώνιος, κατὰ τὸν Σουῖδαν, ἔγραψε βιβλίον περὶ παλμικοῦ οἰωνίσματος.

77. Plaut., Pseudol., I ii, 105: "Nisi, quia futurum est, ita supercilium falit" καὶ Scaliger, αὐτ. Dempster., Antiquit. Roman. III 9. Πρβλ. προσέτι καὶ Juvenal., VI 578.

78. Hirzel, Sacuntala, σ. 65. Βλ. καὶ Βαλαβαράταν, βιβλ. I, κεφ. θ' § 91: «Ἐρωμένη τις πεπεισμένη ἐκ τοῦ παλμοῦ τοῦ ἀριστεροῦ ὀφθαλμοῦ, ὡς ἐλεύσεται ὁ ἐραστής κλπ.»

79. Grimm, Deutsche Mythologie, τ. II, σ. 1071.

80. Λευκία, Ἀνατροπὴ κλπ., σ. 22: «Ὁ κοινός τῶν νῦν Ἑλλήνων ὄχλος, ὅτε τὰ ὠτία βομβεῖ σημεῖον τοῦτο εἶναι ὑπολαμβάνουσιν, ὡς αὐτῶν ἀπόντες τινὲς μέμνηνται». Πρβλ. Καραγιάννη, Δεισιδαιμονίας δοκίμιον, τ. I, σ. 133: «Ὅταν τὰ ὄτα μας βομβῶσι, πιστεύομεν ὅτι θ' ἀκούσωμέν τι λόγου ἀξιον».

81. Λουκιαν., Ἐταιρ. Διάλογοι IX 2: «Ἦ ποῦ, ὦ Παρμενίων, ἐβόμβει τὰ ὄτα ὑμῖν; αἰεὶ γὰρ ἐμὲνητο ἢ κεκτημένη μετὰ δακρῶν».

82. Plin., Hist. Nat. XXVIII 2. Fronton., καὶ Marc. Aurel. Epistol., éd. Mai, lib. II V.

83. Grimm, Deutsche Mythologie, τ. II, σ. 1071.

84. Αἰλιαν., Ποικίλ. Ἱστορ. IV 17.

85. Βλ. σ. 1101, σημ. 2.

86. Ὀδυσσ. ρ 541. Θεοκρίτ., J' 96 ιη' 16. Ξενοφῶντος, Κύρ. Ἀνάβ. III β' 9. Ἀριστοτέλ., Προβλημ. ΛΓ 7. Πρβλ. IE 33. Propert., II el, 2v, 33 sq. Cf. G. Leopardi, Saggio sopra gli errori popolari degli antichi, 1848, σ. 73-84, κεφ. VI.

87. Grimm, Deutsche Mythologie, τ. II, σ. 1070.

88. Λευκία, Ἀνατροπὴ κλπ., σ. 22: «Τὸν πταρμόν καὶ οἱ καθ' ἡμᾶς ἰδιωτικοὶ Ἕλληνες, ὡς καὶ οἱ πάλαι, σημεῖον διάφορα φοιβάζον ὑπάρχειν οἴονται· ἦν γὰρ, διηγήσεως περὶ τινος πράγματος γιγνομένης, πτάρη τις, τοῦτο κύρωσιν τῶν λεγομένων, ὅτι ἀληθῆ εἰσιν, ὑπάρχειν δοξάζουσιν».

Ἐπίσης ἐξάγουσι μαντεύματα ἐκ τῶν κατὰ τύχην προφερομένων λόγων, πρὸ πάντων ὑπὸ παιδίων⁸⁹, διότι ὡς ἀθῶα ἔνεκα τῆς ἡλικίας των ἀγαπῶνται πλειότερον παρὰ τοῦ Θεοῦ. Ἡ δὲ συνήθεια αὕτη φαίνεται παραμείνασα ἐξ ἀρχαιοτάτης ἐποχῆς⁹⁰. Συγγενῆς ταύτη εἶναι καὶ ἡ πρόληψις, καθ' ἣν κακοὶ λόγοι ἀποφέρουσι δυστυχήματα. *Κακομελέτα κ' ἔρχεται* λέγει μία κοινὴ παροιμία· καὶ εἰς αὐτὴν νομίζομεν τὴν ἰδέαν ἀναφέρεται χωρίον τι τοῦ Αἰσχύλου⁹¹.

Οἱ ἐρώντες θέλοντες νὰ μάθωσιν, ἐὰν ἀνταγαπῶνται, συσφίγγουσιν εἰς σχῆμα γρόνθου τὴν χεῖρα, σχηματίζοντες κύκλον διὰ τοῦ λιχανοῦ καὶ τοῦ ἀντίχειρος, ἐφ' οὗ θέτουσι φύλλον ρόδου ἢ μήκωνος, ὅπερ διὰ τῆς παλάμης τῆς ἐτέρας χειρὸς κτυπῶσι· καὶ ἂν μὲν τὸ φύλλον μετὰ κρότου διαρραγῆ, τοῦτο θεωρεῖται ὡς σημεῖον ὅτι ἔρωσ ἐκατέρωθεν ὑπάρχει· ἂν δὲ ἀψοφητεῖ, εἶναι σημεῖον ὅτι ὁ χρηστηριαζόμενος δὲν ἀνταγαπᾶται⁹². Ὁμοία συνήθεια ἐπεκράτει καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις. Γνωστοὶ οἱ τοῦ Θεοκρίτου στίχοι:

Ἐγνων πρᾶν, ὄκα μοι μεμναμένῳ, εἰ φιλέεις με,
οὐδὲ τὸ τηλεφίλον ποτεμάξατο τὸ πλατάγημα,
ἀλλ' αὐτως ὁμαλῶ ποτὶ πάχεος ἐξεμαράνθη⁹³.

89. Βλ. καὶ Guys, Voyage littéraire en Grèce, τ. I, σ. 149.

90. Βλ. Ὀδυσσ. υ 100-120. Πρβλ. Παυσαν., IX ια' 5: «μαντικὴ καθέστηκεν αὐτόθι ἀπὸ κληδόνων». Ἡροδότ., E 72. Θ 90. Ξενοφῶντ., Κύρ. Ἀνάβ., A η' 16. Cicero., De Divinat. I 45. Βλ. καὶ Μιχ. Γλυκᾶ, Χρονικόν, σ. 364 Bekker.

91. Αἰσχύλ., Ἀγαμέμν. 685.

92. Πρβλ. Guys, αὐτ., τ. I, σ. 228: "On plie aussi les feuilles de rose, et des pavots en forme de petites vessies pour les faire claquer sur le front, et par le bruit qu'elles font, un amoureux juge qu'il est payé de retour". Γ. Παλιουρίτου, Ἀρχαιολογία Ἑλληνική, 1815, τ. II, σ. 192: «Τὸ αὐτὸ γίνεται καὶ τὴν σήμερον ὑπὸ τῶν παιδίων μετὰ τὰ φύλλα τῆς παπαρούνας, ὅμως ἐπ' αἰσχυρῶ ἐννοεῖται ἡ τοῦ παιγνιδίου πρᾶξις. Εἰς τοῦτο ἀναφέρεται καὶ ἡ θλίψις τῶν κοκκάλων τῶν ὀπωρικῶν, ὅσον κεράσων, δαμασκήνων, καὶ ἄλλων, ἐν οἷς οἱ παῖδες τρώγοντες τοὺς καρποὺς θλίβουσι τὰ κόκκαλα μετὰ τῶν δύο πρώτων δακτύλων τῆς δεξιᾶς, ὥστε ὑπερπηδῶσι μακράν». Βλ. καὶ Byblikis, Neugriechisches Leben, σ. 22. Λευκία, Ἀνατροπή, σ. 20. Ν. Γ. Πολίτης ἐν Πανδώρα, τ. XVIII (1867-68), σ. 158. Dora d' Istria, Αἰ γυναῖκες ἐν τῇ Ἀνατολῇ, βιβλ. V, ἐπιστ. 6, τ. I, σ. 332: «Ποσάκις εἶδον Ἑλληνίδας καὶ Δακίδας σοβαρῶς κτυπῶσας φύλλον τι ρόδου ἐπὶ τῆς παλάμης καὶ χαιρούσας ὅτε ἐπλατάγει, διότι τοῦτο ἐδήλου εὐλικρίνειαν τῶν ἐρωμένων».

93. Θεοκρίτ., III 28. Ἀνθολογ. Ἑλλην. V 296: «Ἐξ ὅτε τηλεφίλου πλαταγήματος ἠχέτα βόμβος γαστέρα μαντῶου μάξατο κισσουβίου, ἔγνων ὡς φιλέεις με...» Πολυδεύκ., θ' 127: «Τὰ τοῦ τηλεφίλου καλουμένου φύλλα ἐπὶ τοὺς πρώτους δύο τῆς λαιᾶς δακτύλους εἰς κύκλον συμβληθέντας ἐπιθέντες, τῷ κοίλῳ τῆς ἐτέρας χειρὸς ἐπικρούσαντες, εἰ κτύπον ποιήσειεν εὐκροτον ὑποσχισθὲν τῇ πληγῇ τὸ φύλλον, μεμνησθαι τοὺς ἐρωμένους αὐτῶν ὑπελάμβανον». Σοῦτδ., λ. Πλαταγώνιον. Ἡσύχ., λ. Τηλέφιλον. Σχολιαστῆς Θεοκρίτ. Γ 28: «Ἀναλαμβάνεται παρὰ τῶν ἐρώτων τὸ τηλεφίλον, καὶ πληττόμενον εἰ ψόφον ἀπετέλει, ἐδίδου αὐτοῖς σημειοῦσθαι, ὅτι ἀντερῶνται ὑπὸ τῶν ἐρωμένων· εἰ δ' οὐκ ἀπετέλει ὅτι μισοῦνται... οὐ μόνον δὲ ἐπὶ τὰς χεῖρας τὸ τηλεφίλον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τὸν ὄμον τιθέντες, ἢ τὸν καρπὸν, ἐπικρούουσι καὶ ἐὰν μὲν ἐρυθρὸν γένηται, καλοῦντες αὐτὸ ρόδιον, νομίζουσι ἀγαπᾶσθαι ὑπὸ τῶν ἐρωμένων· τοῦ χρωτὸς δ' ἐμπρησθέντος, ἢ ἐλκωθέντος μισεῖσθαι, (ἐσθ' ὅτε καὶ ἐπὶ τὸν πῆχυν ἀπεπειρῶντο τοῦ ψόφου... τινὲς τῶν ἐρωτικῶν τὸ τηλεφίλον ἐπὶ τὸν ὄμον τιθέντες)». Βλ. καὶ Σχόλ. εἰς Θεόκρ. IA 56-57. Βλ. καὶ Potter., Archaeol. libr. II, τ. 1, σ. 765. Harles, Ad Theocrit., II 29, Lipsiae 1780, σ. 62.

Ἡ δὲ χαρίεσσα εὐρωπαϊκὴ συνήθεια τοῦ ἀποφυλλίζεῖν τὸ ἄνθος μαργαρίταν, καὶ θεωρεῖν τοῦτο ἔρωτος μαντεῖον, ἐπικρατεῖ καὶ παρ' ἡμῖν· οἱ ἐρῶντες ἀποφυλλίζουσι μολόχης ἄνθη συνήθως, ἐν δὲ ταῖς νήσοις τοῦ Αἰγαίου πελάγους τὸ ἄνθος τὸ καλούμενον διὰ τοῦτο *μάγισσα*· ἐρωτῶσι δὲ ἀνὰ πᾶν ἐκκοπτόμενον πέταλον τοῦ ἄνθους *μ' ἀγαπᾷ, δὲν μ' ἀγαπᾷ*, καὶ θεωροῦσιν ὡς ἀποκρισιν τοῦ μαντείου τὴν λέξιν, ἣν προφέρουσι τὸ ὕστατον τοῦ ἄνθους πέταλον ἐκκόπτοντες.

Παρατηροῦνται ὡσαύτως τὰ ἀπαντῶντα πρόσωπα κατὰ τὴν ἐκ τῆς οἰκίας ἔξοδον, ὡς καὶ τοῦτο παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἐγένετο⁹⁴. ἂν ἐκεῖνος δὲν ἀπήντησαν εἶναι *σημειωμένος*, ἦτοι μὴ ἀρτιμελής, κακὴν τὴν τῆς ἡμέρας ἐκβασιν προσιωvίζονται⁹⁵. πρὸ πάντων δὲ παρατηροῦνται ταῦτα κατὰ τὴν πρώτην ἐκάστου μηνὸς ἢ τοῦ ἔτους, ὅπως καὶ οἱ Ἄλβανοὶ ποιοῦσι κατὰ τὴν πρώτην Σεπτεμβρίου⁹⁶, ὅτε τὸ ἔτος των ἄρχεται, οἱ Τοῦρκοὶ τὴν πρώτην ἐκάστου μηνὸς καὶ εὐθὺς ὡς ἴδωσι τὴν νέαν σελήνην⁹⁷, οἱ ἀρχαῖοι Ρωμαῖοι⁹⁸ καὶ οἱ Βλάχοι⁹⁹. Τῆς δοξασίας ταύτης ἴχνη ἀνευρίσκομεν ἐν τῇ ἐποχῇ τῶν Βυζαντινῶν. «Εἰθιστοοῦν, λέγει ὁ Βαλσαμών¹⁰⁰, Ἰουδαίοις καὶ Ἑλλησιν ἐορτάζειν τῆνικαῦτα (κατὰ

94. Ξενοφῶντ., Ἀπομνημ., Α α'. Ἀριστοφ., Βάτραχ. 195: «Οἴμοι κακοδαίμων, τῷ ξυνέτυχον ἐξιῶν;» καὶ Σχόλ. εἰς Ἀριστοφάν., Ὀρνιθ. 721. Πρβλ. Θεοφράστ., Χαρακτ. 16: «μαινόμενόν τε ἰδὼν ἢ ἐπίληπτον φρίξας εἰς κόλπον πύσαι».

95. Ἐκ τούτου καὶ αἱ παροιμίαι:

*Ξανθοῦ ποτέ σου μὴν πουλήσῃς μήτε καὶ ν' ἀγοράζῃς
κι' ἂν ἔλθῃ καὶ στὸ σπίτι σου μὲ μιᾶς νὰ τὸν ἐβγάλῃς.*

(Βενιζέλ., Παροιμ., σ. 173) καί:

*Ἀπ' ἀστραπῆ κι' ἀπὸ βροντῆ, ἀπὸ βροχῆ καὶ χιόνι
ἀπὸ καμπούρη καὶ σπανὸ ὁ Θεὸς νὰ σὲ γλυτώνη.*

(Αὐτ., σ. 22) καί:

Ἀπὸ σπανὸν ἄνδρα καὶ μαλλιαρῆ γυναῖκα μακρὰ τὰ ροῦχά σου.

(Αὐτ., σ. 26). Ἐν τινι παραμυθίῳ ἢ μήτηρ παραγγέλλει εἰς τὸ τέκνον τῆς μέλλον νὰ ἀποδημήσῃ, ὅπως ἐπιστρέψῃ, ἂν καθ' ὁδὸν συναντήσῃ σπανόν· ἐπειδὴ δὲ τοῦτο δὲν ἐτήρησε τὴν παραγγελίαν ταύτην τῆς μητρός του πολλὰ ὑπὸ τοῦ σπανοῦ πάσχει (Νεοελλην. Ἀνάλεκτα I, σ. 46).

96. Hahn, Albanesische Studien, τ. I, σ. 154. Διὰ τοὺς Ἑλληνας πρβλ. Ricaut, Histoire de l' église grecque, 1710, σ. 145: «Les Grecs commencent leur année, le premier jour de Septembre, qu' ils consacrent à leur divertissement, se figurant que toute l' année sera heureuse, si on a de la gayté dans ces commencements. Ils festent donc le premier jour de Septembre, bien qu' il n' est dédié à aucun Saint».

97. Voutier, Mémoires sur la guerre actuelle de la Grèce, 1823, σ. 10: «Si la première personne qu' ils rencontrent est un borgne, un boiteux, un fou etc, ils rentrent chez eux, et ne sortent plus, à moins que le sort, de nouveau consulté, ne leur ait promis d' autre part un bon succès». Guys, Voyage en Syrie, σ. 334-335.

98. Sueton., August. 92.

99. Schott, Walachische Märchen, σ. 301.

100. Βαλσαμών, εἰς ξε' κανόνα τῆς ἐν Τρούλλῳ συνόδου, ἐν Συντάγματι Ράλλη καὶ Ποτλῆ, τ. II, σ. 458. Βλ. καὶ Ματθ. Βλάσταριν, αὐτ., τ. VI, σ. 244. Τὴν συνήθειαν ταύτην ἀντικατέστησεν, ὡς ἐκ τοῦ χωρίου τοῦ Βαλσαμῶνος βλέπομεν, ὁ μέχρι τοῦ νῦν κατὰ τὰς ἀρχιμηνίας τελούμενος εἰς τὰς οἰκίας ἀγιασμός.

τάς πρώτας τῶν μηνῶν ἡμέρας) καὶ γονυκλιτεῖν, ὡς ἂν τὸ μηνιαῖον διάστημα εὐτυχῶς διέλθωσιν.... ἡ μὲν τῆς νουμηνίας ἑορτὴ πρὸ ἀμνημονεύτων χρόνων ἐσχόλασε, καὶ ἀντὶ ταύτης, Θεοῦ χάριτι, ἱλαστήριοι εὐχαὶ πρὸς Θεὸν καὶ ἁγιασμοὶ ἐπ' ἐκκλησίας παρὰ τοῦ πιστοῦ λαοῦ γίνονται καθ' ἐκάστην ἀρχιμηνίαν, καὶ ὕδασι εὐλογίας οὐκ ἀντιλογίας χριόμεθα». Κατὰ τὸν αὐτὸν συγγραφέα ἐώρταζον οἱ Βυζαντινοὶ τὰς Καλάνδας, διότι ἐνόμιζον «μετ' εὐθυμίας τὸν δόλον διελθεῖν αὐτοὺς ἐνιαυτόν, ἂν ἐν τῇ καταρχῇ αὐτοῦ πανηγυρίσωσιν»¹⁰¹.

Εἰς τοὺς εἰς πόλεμον ἀπερχομένους ἢ συνάντησις λαγωῦ θεωρεῖται ἀπαίσιος οἰωνός¹⁰², ὡς ἐνομίζετο καὶ παρὰ Γερμανοῖς καὶ τοῖς Ἑλλησι, οἵτινες καὶ παροιμίαν ἐκ τούτου ἐποίησαν: *φανεῖς ὁ λαγὼς δυστυχεῖς ποιεῖ τρίβους*¹⁰³.

Κατὰ τὸν μεσαῖωνα ἡ συνάντησις ἱερέως ἢ παρθένου κακὰ προεμήνυε¹⁰⁴. παρ' ἡμῖν ἐκτὸς τούτου ὅταν ἐν τῷ αὐτῷ πλοίῳ ἐπιβαίνη καὶ ἱερεὺς οἱ λοιποὶ ἄφευκτον θεωροῦσι τὴν τρικυμίαν¹⁰⁵. διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν καὶ οἱ Γάλλοι ναῦται τοὺς συμπλέοντας ἱερεῖς *figures de vent debout* καλοῦσι¹⁰⁶.

Προσέτι θεωρεῖται κακὸς οἰωνός, ἂν χυθῇ οἶνος εἰς τὴν οἰκίαν, ἐν ᾧ τὸν ἀντίον εἶναι σημεῖον ἀφθονίας ἢ χύσις ἐλαίου. Ὅμοια ἐπίστευον καὶ οἱ ἀρχαῖοι Γάλλοι. Κατὰ τὴν τελετὴν τῆς στέψεως τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Φιλίππου Αὐγούστου (1181 μ.Χ.) συνέβη, ὡς διηγεῖται χρονογράφος τις ὁ Rigord, νὰ θραυσθῶσι τρεῖς ἐπικρεμάμεναι κανδηλαί, καὶ τὸ περιεχόμενον ἐν αὐταῖς ἔλαιον νὰ χυθῇ ἐπὶ τῶν μετώπων τῶν βασιλέων «ὡς σημεῖον τῆς ἀφθονίας τῶν δώρων, ἅτινα τὸ ἅγιον πνεῦμα ἐπεδαψίλευσεν αὐτοῖς ἀπὸ τοῦ ὕψους τῶν οὐρανῶν»¹⁰⁷.

Τελευτῶντες τὸν περὶ οἰωνῶν λόγον παραθέτομεν ἀνέκδοτόν τι μοιρολόγιον Μάνης, ἐν ᾧ ἡ ἀδελφὴ τοῦ Καλοπόθαραυ διηγεῖται τὰ προμηνύματα, ἅτινα τὸν θάνατον αὐτοῦ τῇ ἀνήγγελλον.

*Μιὰ σκόλη καὶ μιὰ Κεργιακὴ
καὶ τὴν ἄγια τὴ Λαμπρὴ,
ἔρριχνα τὴ τυρόπιττες,*

101. Βάλαμων, αὐτ., σ. 450.

102. Φωτάκου, Ἀπομνημονεύματα περὶ τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, σ. 133-134.

103. Σουῖδας. — Ἀστραμψύχου, Ὀνειροκριτικὸν ἐν τῇ ἐκδόσει Ἀρτεμιδώρου ὑπὸ Rigaltii, 1603, σ. 9 δις.

104. Grimm, Deutsche Mythologie, τ. II, σ. 1077-1078. Thiers, Traité des superstitions selon l' Ecriture sainte, τ. I, σ. 208 κέ (Paris 1692).

105. Πρβλ. καὶ Κομποθέκρα, Ὁ ἀληθὴς βίος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, 1866, σ. 27: «Τινὲς τὴν σήμερον ἂν ἀπαντήσωσιν ἱερέα δυσαρεστοῦνται ἢ πράττουσιν αἰσχρά τινα, ἵνα μὴ τοὺς βλάβῃ τὸ ἀπάντημα». Ἰω. Φιλήμονος, Δοκίμιον ἱστορικὸν περὶ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας, 1834, σ. 219: «Τὶ δύναται νὰ στοχασθῇ τις, ὅταν ἐνθυμηθῇ τὸν Ὀδυσσεῆ Ἀνδροῦτσον καὶ πολλοὺς ὄπλαρχηγοὺς πιστεύοντας (καὶ ἐκδικουμένους ἐνίοτε) ὡς κάκιστον οἰωνὸν τὴν καθ' ὁδὸν συνάντησίν των μὲ παπᾶν (ιερέα), ὅτε διευθύνοντο εἰς τι μέρος, καὶ μάλιστα ὅτε ἐξεστράτευον».

106. Pavié ἐν Revue des deux Mondes, 1851, τ. IX σ. 1130.

107. Vie de Philippe Auguste ἐν Collection Guizot, τ. XI, σ. 20.

κι' ὄλο κομμαῖτα βγαίνασι·
 ἐμίληζα τ' ἀφέντη μου,
 καὶ τοῦ χρυσοῦ μου πεθεροῦ.
 — Για δὲ μὲ λές, ἀφέντη μου,
 ποῦ ρίχνω τὴ τυρόπιττες,
 κι' ὄλο κομμαῖτα βγαίνουσι;
 — Νύφη μου, κάτι θὰ μᾶς βρῆ.
 Βάνω κουλούϊρα στὴ ποῖδά,
 κόκκιν' αὐγά στὴ ζουναῖριά
 καὶ πάου ἀπάνω τοῦ Σκαίργιού,¹⁰⁸
 καὶ πάου στὸν Καλοπόθο μου.
 Καὶ μὲ φουμπίζαν¹⁰⁹ τὰ σκυλιά.
 — Σῶτε¹¹⁰, σκυλάκια μου καλά,
 τ' ἔμε κ' ἐγὼ νοικοκυρὰ
 τοῦ Καλοπόθου γι' ἡ ἀδρεφή.
 Κι' ἀπάντησα τοῦ σμίχται του
 — Σμίχται, κι' ἀμπῶν' ὁ σμίχτη ζας.
 — Στὴ στάνη ἔν' καὶ τυροκομᾶ
 καὶ διαγουμίζει τὰ σφακτά.
 Σηκῶνουμε κ' ἐπάου κοντὰ
 τὸν εὔρεκα ζαπλωταῖρά.

108. Οἱ Σκαριοὶ χωρίον Μάνης.

109. Ἐφώρησαν κατ' ἐμοῦ.

110. Σιωπάτε!

ΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟΝ ἄΣΜΑ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΝΕΚΡΟΥ ΑΔΕΛΦΟΥ*

(W. Wollner, Der Lenorenstoff in der slavischen Volkspoesie in Archiv für slavische Philologie, Berlin 1882, τ. VI, σ. 239-269. Jean Psichari, La Ballade de Lénore en Grèce. Extrait de la Revue de l'histoire des religions, Paris 1884, E. Leroux, 8ον, σ. 40).

Κοινότατον ἀνά πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα καὶ γνωστότατον εἶναι τὸ δημῶδες ἄσμα περὶ τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ, τοῦ πρὸς ἐκπλήρωσιν ὑποσχέσεως ἐπανάγοντος εἰς τὴν μητέρα ἐκ τῆς ξένης τὴν ἀδελφήν. Τὴν μεγάλην τούτου διάδοσιν μαρτυροῦσιν αἱ μέχρι τοῦδε γνωσταὶ ἡμῖν δεκαεπτὰ παραλλαγαὶ αὐτοῦ, αἱ ἐν τέλει δημοσιευόμεναι¹. Προέρχονται δ' αἱ παραλλαγαὶ αὗται ἐκ διαφόρων ἑλληνικῶν χωρῶν, ἐκ τῆς Πελοποννήσου καὶ ἐκ τῆς Στερεᾶς, ἐκ τῆς Ἐπτανήσου καὶ ἐκ τῶν Κυκλάδων, ἐκ τῆς Θεσσαλίας καὶ ἐκ τῆς Βάρνης, ἐκ τῆς Κρήτης καὶ ἐκ τῆς Τραπεζοῦντος· ὅθεν ἐκ τούτου κρίνων, ἴσως δύναται τις εἰπεῖν, ὅτι οὐδαμοῦ τῆς ἑλληνικῆς γῆς εἶναι ἄγνωστον τὸ ἄσμα.

Περὶ τοῦ ἄσματος τούτου πολλὰ ἐγράφησαν ὑπὸ ἀλλοδαπῶν μάλιστα λογίων. Διὰ τὰς ποιητικὰς καλλονάς, διὰ τὸ πλαστικὸν τῶν εἰκόνων, τὴν γοργότητα καὶ τὸ σθένος τοῦ διαλόγου, τὴν ἀπέριττον διήγησιν, ὁμαλῶς καὶ βαθμιαίως διαγείρουσαν καὶ ἀποκορυφοῦσαν ἐν τέλει τὸ δραματικὸν ἐνδιαφέρον, τὸ ἄσμα τοῦτο ἀποδείκνυται ἀναντιρρήτως ἐκ τῶν ἀρίστων τῆς δημώδους φιλολογίας, οὐ μόνον τῆς ἑλληνικῆς ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων λαῶν. Καὶ εἰσὶ μὲν τινες οἱ εἰκάσαντες ὅτι εἶναι παρείσακτον ἐν τῇ ἐθνικῇ ἡμῶν ποιήσει, ὀθνεῖας φαντασίας γέννημα, πειθόμενοι περὶ τούτου ἐκ τῆς πενθίμου ἐμπνεύσεως τοῦ ἄσματος, τῶν ζοφερῶν παραστάσεων καὶ τῆς τραγικῆς ὑποθέσεως. Ἄλλ' ἐν τῇ δημῶδει ποιήσει τοῦ ἡμετέρου ἔθνους τοσοῦτον εἶναι συνήθη τᾶσματα, τὰ ἀποπνέοντα συναίσθημα βαθείας μελαγχολίας καὶ ὀδύνης, καὶ ἐπαλγῶς διατιθέντα τὴν ψυχὴν τοῦ ἀκούοντος, ὥστε γνώστης ἄριστος καὶ ἐμβριθέστατος τῆς ἐθνικῆς φιλολογίας, εἰ καὶ οὐχὶ ἄνευ ὑπερβολῆς τινος, αὐτὸ δὴ τοῦτο ὑπέ-

* Ἐδημοσιεύθη εἰς Δελτίον Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας Β' (1885-89), σ. 193-261. 552-554.

1. Τούτων ἑπτὰ μὲν εἰσιν ἀνέκδοτοι, τῶν δὲ λοιπῶν αἱ πλεῖσται κατεχωρίσθησαν ἐν συλλογαῖς δυσσευρέτοις καὶ δὲν ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν ὑπὸ τῶν ἀσχοληθέντων εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ ἄσματος. Ὁ κ. Ψυχάρης (σ. 36) ποιεῖται μνεῖαν καὶ ἑτέρας ἀνεκδότου παραλλαγῆς ἐκ τῆς νήσου Κῶ, ἣν σκοπεῖ νὰ δημοσιεύσῃ βραδύτερον. Οὐχὶ ἄσχετος τῷ ἄσματι εἶναι καὶ τις δημώδης παράδοσις τῆς Λεβαδείας, καθ' ἣν βρυκόλακας προσκαλεῖ τὴν νύκτα μαῖαν, καὶ φέρει ταύτην ἐπιππος εἰς τὴν κατοικίαν του, διὰ νὰ παραστῇ εἰς τὸν τοκετὸν τῆς συζύγου του.

λαβεν ὡς τὸν κύριον χαρακτῆρα τῆς ποιήσεως τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ². Πλὴν τῶν μοιρολογίων, τῶν ἄσμάτων τοῦ Χάρου, τῶν τῆς ξενιτειᾶς, ὧν αὐτὸ τὸ θέμα προκαλεῖ τοὺς θλιβεροὺς λογισμοὺς, ὁ χαρακτῆρ οὗτος κατισχύει καὶ ἐν πολλοῖς διηγηματικοῖς ἄσμασι, τοῦ ἀκριτικοῦ μάλιστα κύκλου. Ὅθεν τὸ ἐπιχέρισμα περὶ τῆς ἀσυμφωνίας καὶ τῆς ἀναρμοστίας τῶν ἐν τῷ ἄσματι ἰδεῶν πρὸς τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ εἶναι παντελῶς ἀσύστατον καὶ οὐδὲ κατ' ἐλάχιστον ἐπιρρωνύει τὴν εἰκασίαν περὶ τῆς ξενικῆς προελεύσεως τοῦ ἄσματος. Ἐξ ἐναντίας ὁμοῦ ἀξιοὶ πολλῆς προσοχῆς καὶ αὐστηρᾶς βασάνου εἰσὶν οἱ ἐκ τῆς συγκριτικῆς ἐρεῦνης τῶν ἄσμάτων διαφόρων λαῶν ἀπορρέοντες λόγοι, οὓς φέρουσί τινες πρὸς ἀπόδειξιν τῆς αὐτῆς γνώμης, καὶ τῶν λόγων τούτων τὸ βάσιμον ἢ μὴ προτιθέμεθα νὰ ἐξετάσωμεν ἐν τῇ παρούσῃ μελέτῃ.

Ὁ Φωριέλ, ὁ πρῶτος ἑλληνικῶν δημοτικῶν ἄσμάτων ἐκδότης, δημοσιεύσας, ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν *Ἡ νυκτερινὴ περπατησιὰ*, παραλλαγὴν ἀτελῆ καὶ κολοβὴν τοῦ ἄσματος, εἰ καὶ ἐν πολλοῖς παρενόησε τοῦτο, ὡς ἐκ τῆς μεταφράσεώς του ἐμφαίνεται, ἐξῆρε μὲν τὴν πρωτοτυπίαν καὶ τὴν ποιητικὴν δύναμιν αὐτοῦ, κατέδειξε δὲ καὶ τὴν ὁμοιότητα πρὸς τὸν γνωστὸν αἶνον (Ballade) τοῦ γερμανοῦ Βύργερ, τὴν Λενώραν³. Ὁ δὲ τῆς συλλογῆς τοῦ Φωριέλ Γερμανὸς μεταφραστῆς, ὁ ὀνομαστὸς Βίλελμ Μύλλερὸς ἐν ἰδίᾳ μὲν πραγματεία, δημοσιεύθεισῃ ἐν τῇ ἡφμερίδι *Morgenblatt* τῷ 1825, διέλαβε περὶ τῆς σχέσεως τῆς προλήψεως, ἐφ' ἧς στηρίζεται τὸ ἑλληνικὸν ἄσμα, πρὸς γερμανικοὺς, ἀγγλικοὺς καὶ σκωτικοὺς μύθους καὶ ἄσματα καὶ ἰδίᾳ πρὸς τὴν Βυργέριον Λενώραν⁴. ἐν δὲ ταῖς σημειώσεσι τῆς μεταφράσεως ἐμνημόνευσε καὶ τῆς καταπληκτικῆς ὁμοιότητος τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ σερβικοῦ δημῶδους ἄσματος τῆς Γελίτσας καὶ τῶν ἀδελφῶν τῆς, τοῦ ἐν τῇ συλλογῇ τῆς *Talnj* δεδημοσιευμένου⁵. Ὁ φιλέλλην Ἐνετὸς Τωμасаῖος, συγκρίνων τὸ δημῶδες ἑλληνικὸν ἄσμα τῷ τεχνικῷ ἔργῳ τοῦ Γερμανοῦ ποιητοῦ, θεωρεῖ τὴν Λενώραν πολλῶ ὑποδεεστέραν ἐκείνου. “*Al paragone, λέγει, di questa Arete, l' Eleonora del Bürger è amplificazione rettorica, celia profana*”⁶. Μετ' ἐνθουσιασμοῦ ἐπίσης ἀποφαίνεται ὑπὲρ τοῦ ἑλληνικοῦ ἄσματος καὶ ἕτερος Ἴταλός, πρὸ τοῦ Τωμасаίου γράψας⁷.

Καὶ ταῦτα μὲν οὗτοι περιοριζόμενοι εἰς ἀπλὴν κατάδειξιν τῆς ὁμοιότητος τῶν δύο ἄσμάτων καὶ συγκρίνοντες τὴν ποιητικὴν ἑκατέρου ἀξίαν. Ὁ δ' ἐξετάζων τὸν λόγον τῆς ὁμοιότητος τούτων, πείθεται ἀδιστακτικῶς ὅτι δὲν εἶναι

2. Σ. Ζαμπελίου, Πόθεν ἡ κοινὴ λέξις τραγουδῶ, ἐν Ἀθήναις 1858, σ. 43-48.

3. Fauriel, Chants populaires, 1825, τ. II, σ. 405.

4. Τὴν πραγματείαν ταύτην γινώσκω ἀτυχῶς μόνον ἐξ ὄσων μνημονεύει αὐτὸς ὁ Müller ἐν Fauriel, Neugriech. Volkslieder, Leipz. 1825, τ. II, σ. 96.

5. Αὐτ.

6. N. Tommaseo, Canti popolari, Venez. 1842, τ. III, σ. 341.

7. Bagnolo, Romanze popolari dei Greci moderni, 1839, σ. 129. Διὰ βραχέων συγκρίνει τὴν Λενώραν τῷ ἑλληνικῷ ἄσματι καὶ ὁ κ. Ἄγγ. Βλάχοσ ἐν Χρυσασίδι, 1863, τ. Α', σ. 277.

αὕτη τυχαία. Ὁ Βύργερ ποιῶν τὴν Λενώραν τῷ 1773, δὲν ἐγίνωσκε βεβαίως τὸ μετὰ πεντηκονταετίαν περίπου δημοσιευθὲν τὸ πρῶτον ἑλληνικὸν ἄσμα, ὡς ὑπέθεσεν ἀπιθάνως ὁ ἡμέτερος ποιητὴς Ζαλοκώστας⁸. ἐνεπνεύσθη ὁμοίως ἐκ δημοτικῶν ἄσμάτων καὶ μύθων τῆς πατρίδος του, ἴσως οὐχὶ ἀσχέτων τῷ ἑλληνικῷ, ἀφηγουμένων δὲ πῶς νεκρὸς ἔραστής ἢ μνηστήρ, οὗ τὸν αἰώνιον ὕπνον ἐτάραττον οἱ θρῆνοι τῆς φίλης του, ἐγείρεται τοῦ τάφου, πορεύεται πρὸς αὐτὴν ἀγνοοῦσαν τὸν θάνατόν του, τὴν πείθει νὰ τὸν ἀκολουθήσῃ καὶ ἐν νυκτερινῷ δρόμῳ ἄγει αὐτὴν εἰς τὸ νεκροταφεῖον, θνήσκουσιν διότι δὲν ἐσεβάσθη τὴν γαλήνην τῶν τεθνεώτων⁹.

Ὅμοίαις τοῖς γερμανικοῖς ἄσμασι παραδόσεις ἀπαντῶμεν καὶ παρ' ἄλλοις συγγενέσι λαοῖς. Εἶναι γνωστὴ ἡ παράδοσις αὕτη τοῖς Ἰσλανδοῖς¹⁰. πολλὰ σουηδικά¹¹ καὶ δανικὰ ἄσματα¹² ἔχουσι τοιαύτην ὑπόθεσιν· καὶ παλαιὸς τις σκωτικὸς αἶνος τοσοῦτον ὁμοιάζει τῷ τῆς Λενώρας, ὥστε Ἄγγλοι τινὲς ἰσχυρίσθησαν, ὅτι ἐκ ταύτης ἐνεπνεύσθη ὁ Βύργερ¹³.

Ὁ πρῶτος τούτων τύπος εὑρηται, νομίζομεν, ἐν τῷ μύθῳ τῆς Σιγρουν καὶ τοῦ Ἑλγι, ὅστις, ὡς ἐκτίθεται ἐν τῇ ἱερᾷ βίβλῳ τῶν γερμανικῶν λαῶν Ἑδδα, συσχετίζεται τῇ δοξασίᾳ, καθ' ἣν τὰ δάκρυα τῶν οἰκείων ἐνοχλοῦσι τὸν νεκρὸν ἐν τῷ τάφῳ¹⁴. Οἱ θρῆνοι τῆς Σιγρουν κατάγουσι τὸν σύζυγον ἐκ τῆς Βαλάλας. «Ἐνεκα σοῦ, ὑποτίθεται λέγων ὁ Ἑλγι, ἔνεκα σοῦ, ὃ Σιγρουν ἐκ τοῦ ὄρους τῶν Ἡδονῶν (Sevafjöll), ὁ Ἑλγι ἐστὶ κατάρρυτος αἵματι· προτοῦ νὰ κατακλιθῆς, χρυσῇ ἡλιόμορφῃ γύναι, χέεις σκληρὰ δάκρυα· αἱματηρὰ κατασταλάζουσι ταῦτα ἐπὶ τοῦ ψυχροῦ στήθους τοῦ βασιλέως... Καίπερ ἀπολέσαντες ζωὴν καὶ κτήματα, δυνάμεθα ὁμοίως νὰ πίνωμεν ἔτι ἡδέα πότα· ὅθεν

8. Ἐν Εὐτέρπῃ, τ. Ζ'.

9. Βλ. W. Wackernagel, Zur Erklärung und Beurtheilung von Bürgers Lenore, Basel 1835 καὶ ἐν M. Haupt's, Altdeutschen Blätter, Lpz. 1836, τ. I, σ. 174-202 ἰδίως σ. 193 κέ. Wollner, σ. 239-243. Πλὴν τῶν ὑπὸ τούτων ἀναφερομένων συγγραφέων βλ. προσέτι καὶ Hocker, Deutscher Volksglaube, 1863, σ. 127. Simrock, Deutsche Volksbücher VIII, σ. 596, ἀρ. 13. Theod. Bernaleken, Mythen u. Bräuche des Volkes in Oesterreich, Wien 1859, σ. 75-81. J. M. Wagner ἐν Deutsch. Museum, 1862, σ. 802 κέ.

10. C. Maurer, Isländische Sagen, σ. 73 κέ.

11. Hoffmann ἐν Haupt's, Altdeutschen Blätter I, σ. 202-203.

12. Τοῦ ἱππότου Aage καὶ τῆς Ἑλσης· τὸ πρωτότυπον ἐν Udvalgte danske Viser af Nyerup. I, σ. 210-217. Γερμ. μετάφρ. Wilhelm Grimm, Altdän. Heldenlieder, σ. 73. 74. Wackernagel, ἐνθ' ἀν., σ. 188-189. Ἑλευθέραν ἑλληνικὴν μετάφρασιν βλ. ἐν Παράσχου, Ποιήματα 1881, τ. Α', σ. 311-314.

13. Wackernagel, ἐνθ' ἀν., σ. 189 κέ. Wollner, σ. 240-241.

14. Βλ. περὶ τῆς δοξασίας ταύτης Rochholz, Deutscher Glaube und Brauch, Berlin 1867, τ. I, σ. 207-208. Ἡ αὕτη δοξασία ἐπεκράτει καὶ ἐν Ἰνδικῇ. Βλ. Παγγουβάνσαν, μετάφρ. Γαλανοῦ Η' 86, σ. 112: «τὰ γὰρ πολλὰ δάκρυα καταθλίβει τὸν νεκρὸν, ὡς φασιν οἱ σοφοὶ ἄνδρες». Ὁ πολυμαθέστατος λαογράφος F. Liebrecht (Zur Volkskunde, 1879, σ. 197) εἰκάζει, ὅτι τὸ θέμα τοῦ μύθου τῆς Λενώρας προήλθεν ἐκ τῆς συνηθείας τοῦ συνθάπτειν ζῶσαν τὴν σύζυγον τῷ νεκρῷ τοῦ συζύγου· ἐπομένως ὁσάκις τοῦτο δὲν συνέβαινεν ὑπετίθετο, ὅτι ὁ σύζυγος ἀρπάζων αὐτὴν τὴν ὠδήγει εἰς τὸν τάφον του.

οὐδείς πρέπει νά ψάλλῃ θρήνον καί ἄν πολύτερητον ἐκ πληγῶν βλέπῃ τὸ στήθος». Ὁ νεκρὸς Ἐλγι ἀπέρχεται ἐφιππος, διότι πρὶν ὁ ψάλτης τῆς Βαλάλας (ὁ ἀλέκτωρ Salgofnir) φωνήσῃ ἐγείρων τὸν τροπαιοῦχον λαὸν ὀφείλει νά εὐρεθῇ πέραν τῆς γεφύρας Ἀνεμοκόρυθος (Vindhialmr, τοῦ Γαλαξίου)· ἡ δὲ Σιγροὺν θνήσκει μετ' ὀλίγον¹⁵.

Πλὴν τῶν γερμανικῶν λαῶν καί οἱ σλαβικοὶ ἐν ποικίλαις παραλλαγαῖς, ἐν παραμυθίοις καὶ δημοτικοῖς ἄσμασιν, ἔχουσι τὸν αὐτὸν μῦθον. Προστίθεται δὲ ἐν ταῖς πλείσταις σλαβικαῖς παραλλαγαῖς καὶ ἕτερον ἐπεισόδιον. Καθ' ἣν στιγμὴν φθάνουσιν εἰς τὸν τάφον, ἡ κόρη ἀποδιδράσκουσα καταφεύγει εἰς μίαν οἰκίαν, καὶ κλείει διὰ μοχλοῦ τὴν θύραν. Ἡ οἰκία ὁμως, παρά τὸ νεκροταφεῖον κειμένη, εἶναι ἐκείνη ἐν ἣ ἀποθέτουσι τοὺς νεκροὺς πρὸ τῆς ταφῆς, εὐρίσκεται δ' ἐν αὐτῇ ἐν πτώμα (ἢ τρία κατὰ τινα παραλλαγὴν). Ὁ διώκτης ζητεῖ ἀπὸ τὸν νεκρὸν τὴν παράδοσιν τῆς μνηστῆς του. Ἐν ταῖς πλείσταις παραλλαγαῖς ὁ ἐν τῇ οἰκίᾳ νεκρὸς σπεύδει προθύμως νά ὑπακούσῃ εἰς τὴν αἴτησιν, πρὶν ὁμως κατορθώσῃ νάνοιξῃ φωνεῖ ὁ ἀλέκτωρ καὶ ἡ κόρη σφύζεται. (Ἐν ἐνὶ τῶν παραμυθίων τούτων κατορθοῦσιν ἀμφοτέροι οἱ νεκροὶ νά συλλάβωσι τὴν κόρην, ἣν καὶ διαμελίζουσιν, ἐν ἑτέρῳ δὲ ὁ διώκτης ἀποπέμπεται ὑπὸ τοῦ ἐν τῇ οἰκίᾳ νεκροῦ). Ὁ Wollner παρατίθησιν ἐν περιλήψει τέσσαρα παραμύθια τῆς Μικρᾶς Ρωσσίας, ἐν πολωνικόν, ἐν τσεχικόν, ἐν μοραβικόν, ἐν σερβικόν καὶ ἐν κροατικόν¹⁶.

Τὰ δημῶδη ἄσματα τῶν νοτίων Σλάβων παρουσιάζουσι τὸν μῦθον ὑπὸ τύπον διάφορον, καὶ δὴ ὁμοιότατον τῷ ἑλληνικῷ καὶ τῷ ἀλβανικῷ ἄσματι. Τὸν νεκρὸν ἐραστήν ἢ μνηστῆρα ἀντικαθίστησιν ὁ ἀδελφός, ὅστις κατάγει νύκτωρ ἐκ τῆς ξένης τὴν ἀδελφήν¹⁷. Ἡ τοιαύτη ὁμοιότης παρέσχε τὸ ἐνδόσιμον εἰς τὸν W. Wollner ἐν ἰδίᾳ πραγματείᾳ, ἧς τὴν ἐπιγραφὴν ἀναγράφομεν ἐν ἀρχῇ τῆς παρούσης, νά ἐξετάσῃ ἐπιμελῶς τὴν πρὸς ἄλληλα σχέσιν τῶν ἄσμάτων τούτων· κατέληξε δ' εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι τὸ μὲν ἀλβανικόν ἄσμα ἐλήφθη ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ, ὁ δὲ ἀρχικὸς τοῦ ἄσματος τύπος εἶναι σλαβικὸς, καὶ δὴ σερβικὸς. Τὴν τελευταίαν ὁμως εἰκασίαν τοῦ ἐξήνεγκεν ὁ Βόλλνερ μετὰ πολλῆς ἐπιφυλάξεως, τοῦτο μόνον θεωρῶν βέβαιον, ὅτι τὸ σερβικόν δὲν ἐποιήθη κατὰ μίμησιν τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ ὁμολογῶν ἅμα, ὅτι δὲν δύναται νάποφανθῇ, ἂν τὸ ἑλληνικόν ἐλήφθη ἐκ τοῦ σερβικοῦ ἢ ἂν ἐκάτερον ἰδίᾳ ἀνεπτύχθη. Κατηγορηματικώτερον ὁμως ὑποστηρίζει τὴν γνώμην ὅτι τὸ ἑλληνικόν ἄσμα εἶναι δάνειον ἐν τῇ Περί τοῦ αἵνου τῆς Λενώρας ἐν Ἑλλάδι πραγματεία τοῦ ὁ

15. Edda. Helgakvidha Hundingsbana II.

16. Wollner, σ. 243 κέ. Τοῖς ὑπὸ τούτου μνημονευομένοις παραμυθίοις προστεθείσθω καὶ ἐν παραπλήσιον ρωσικόν παρὰ Ralston, Contes populaires de la Russie, σ. 288 (trad. Bureyre).

17. Ἐν δημοτικῷ ἄσματι τῆς γαλλικῆς Βρετανίας, ὅπερ δὲν ἀναφέρεται ὑπὸ τῶν περὶ τοῦ προκειμένου μύθου γραψάντων, ὁ νεκρὸς μνηστῆρ τῆς Gwennola, ὁ ταύτην ἐφιππος ἀγαγὼν νύκτωρ εἰς τὴν κατοικίαν τῶν νεκρῶν, εἶναι καὶ ὁμογάλακτος αὐτῆς ἀδελφός. (La Villemarqué, Barza Breiz., 1846, τ. I, σ. 271 κέ).

κ. Ψυχάρης, ἐνισχύων μὲν καὶ ἀναπτύσσων τὰ τοῦ Βόλλνερ ἐπιχειρήματα καὶ νέα ἴδια προσάγων. Ὁ κ. Ψυχάρης, ὄν εὐφροσύνως βλέπομεν ἐπιδοθέντα εἰς τὴν μελέτην τῆς δημώδους ἡμῶν φιλολογίας καὶ τῆς γλώσσης, ἐκ τῆς συγκριτικῆς ἐξετάσεως τῶν σλαβικῶν καὶ τῶν ἑλληνικῶν ἄσμάτων συνάγει πορίσματα πολλῶ τῶν τοῦ Βόλλνερ τολμηρότερα. Κατ' αὐτόν, τὸ σερβικὸν Ἰσμα εἶναι τὸ πρῶτον, ἐξ οὗ ἐλήφθη τὸ βουλγαρικόν· ἐκ τῶν Βουλγάρων τὸ παρέλαβον οἱ Ἀλβανοί, καὶ τελευταῖοι ἐκ τούτων οἱ Ἕλληνας.

Πρὸ τοῦ Βόλλνερ καὶ τοῦ Ψυχάρη, ἐν ἐκτάσει πραγματευθέντων περὶ τοῦ θέματος τούτου, καὶ ἄλλοι ἐγνωμάτευσαν ὑπὲρ τῆς σλαβικῆς ἀρχῆς τοῦ Ἰσματος, εἰ καὶ ἀνεγνώριζον τὴν ποιητικὴν ὑπεροχὴν τοῦ ἑλληνικοῦ¹⁸. Ὁ μὲν Β. Μύλλερ καὶ ὁ Θ. Κίνδ περιωρίσθησαν νὰ ὑποδείξωσι τὴν ὁμοιότητα τοῦ ἑλληνικοῦ τῷ σερβικῷ τῆς Γελίτσας καὶ τῶν ἀδελφῶν τῆς¹⁹· ἀλλ' ὁ Σάνδερς εἰκάζει ὅτι τὸ ἀρχικὸν Ἰσμα εἶναι τὸ σλαβικόν, διότι ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀδελφῶν ἐννέα, ἰδιάζει τοῖς σερβικοῖς μάλιστα Ἰσμασι²⁰· ὁ Dozon, οὐδένα ἐπάγων πρὸς ὑποστήριξιν τῆς γνώμης του λόγον, ἀποφαίνεται ὅτι τὴν πρώτην ἔμπνευσιν αὐτοῦ ἔσχον οἱ Σέρβοι²¹. Οὐδεὶς δὲ ἰσχυρίσθη, καθ' ὅσον γινώσκομεν, τὸ ἀντίθετον, πλὴν τῶν ἐκδοτῶν τοῦ ἔπους τοῦ Βασιλείου Διγενῆ Ἀκρίτα, τῶν κ.κ. Κ.Ν. Σάθα καὶ Αἰμ. Λεγράν, οἵτινες ἐν τινι σημειώσει καλοῦσι τὴν βουλγαρικὴν παραλλαγὴν τοῦ Ἰσματος μίμησιν πολλῶ ὑπολειπομένην τοῦ ἑλληνικοῦ πρωτοτύπου²².

Περὶ τῆς πρὸς ἄλληλα σχέσεως τῶν ἄσμάτων, περὶ ὧν ὁ προκείμενος λόγος, ἔχομεν γνώμην ἐναντιουμένην ἀντικρως τῇ τοῦ κ. Ψυχάρη, πειθόμενοι ἐκ παμπόλλων τεκμηρίων, ὅτι τὸ μὲν ἑλληνικὸν Ἰσμα εἶναι τὸ πρωτότυπον, κατὰ μίμησιν δὲ τούτου ἐποιήθησαν, ἴδια καὶ ἀσχέτως ἀλλήλαις διαπλασθεῖσαι, ἢ ἀλβανικὴ παραλλαγή καὶ ἢ βουλγαρικὴ, ἦτις πάλιν εἶναι ἢ πηγὴ τῆς τε σερβικῆς καὶ τῶν λοιπῶν σλαβικῶν μύθων καὶ ἄσμάτων. Περὶ δὲ τῆς ἀρχῆς τῶν ὁμοίων ἄσμάτων καὶ παραδόσεων τῶν γερμανικῶν λαῶν, ἀπέχομεν νὰ διαλάβωμεν, ἀποστέργοντες εἰκασίας, ἀμοιρούσας ἀσφαλοῦς βάσεως.

Προτοῦ νὰ προβῶμεν εἰς τὸν ἔλεγχον τῶν κρίσεων καὶ τῶν συμπερασμάτων τῶν κ.κ. Βόλλνερ καὶ Ψυχάρη, ἀναγκαῖον κρίνομεν νὰ παραθέσωμεν προηγουμένως τὸ κείμενον τῶν ὁμοίων ἄσμάτων, ἢ περίληψιν τούτων. Ἀρχόμεθα δὲ ἀπὸ τοῦ σερβικοῦ, ὅπερ διὰ τὴν ἀποδιδόμενην αὐτῷ σπουδαιό-

18. Μόνος ὁ Wollner (σ. 267) κρίνει τὸ σερβικὸν ὑπέρτερον τοῦ ἑλληνικοῦ.

19. Fauriel-Müller, τ. II, σ. 96. Th. Kind, Anthologie neugriech. Volkslieder, Lpz. 1861, σ. 208.

20. D. H. Sanders, Das Volksleben d. Neugriechen, 1845, σ. 314.

21. A. Dozon, Chansons populaires Bulgares, Paris 1875, σ. XXIV.

22. Les exploits de Digénis Akritas, épopée publiée par Sathas et Legrand, P. 1875, σ. 276. Ὁ Wollner σαρκαστικῶς ἀναφέρει τὴν παρατήρησιν ταύτην, κατακρίνει δὲ καὶ τὰ περὶ μίμησης τοῦ ἑλληνικοῦ Ἰσματος ὑπὸ τῶν Βουλγάρων ὡς μὴ στηριζόμενα εἰς λόγον τινά. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς δὲν δύναται νὰ μὴ ὁμολογήσῃ ὅτι τὸ βουλγαρικὸν Ἰσμα εἶναι ὑποδεέστερον τοῦ ἑλληνικοῦ, προστίθησι δὲ μόνον ὅτι τὸ σερβικὸν εἶναι ἀνώτερον ἀμφοτέρων.

τητα μεταφράζομεν κατὰ λέξιν καὶ ἐν τῷ μέτρῳ τοῦ πρωτοτύπου ἐκ τῆς συλλογῆς τῆς Talvj²³.

Τοῦ Γιοβάν καὶ τῆς Γελίτσας

Μιά φορὰ ἀνθοῦσαν μίας μάννας
 πολυαγαπημένα ἐννια ἀγόρια
 κ' ὕστερη, μονάκριβη ἡ Γελίτσα.
 Τοὺς ἀνάστησ' ὄλους, καὶ οἱ γιοί της
 ἔφθασαν σὲ γάμου ἡλικία,
 κ' ἦρθε καὶ ἡ κόρη στὸν καιρό της,
 καὶ πολλοὶ γαμπροὶ τήνε γυρεῦαν.
 Ἐνας ἦταν Μπᾶνος καὶ ἀφέντης,
 ἕνας ἄλλος ἦταν καπετάνιος,
 καὶ ὁ τρίτος ἦταν χωριανός των.
 Ἦθελεν ἡ μάννα τὸ χωριάτη,
 μὰ τὸν Μπᾶνο οἱ γιοί της προτιμοῦσαν,
 ποῦ μακριὰ ἀπὸ ξένη ἦρθε χώρα.
 — «Σῦρε, λένε τῆς καλαδερωφῆς των,
 σῦρε μὲ τὸν Μπᾶνο, ἀδερφοῦλα,
 πέρα εἰς τὸν ξένον τόπο σῦρε.
 Θᾶρχωνται τὰδέρφια νὰ σὲ βλέπουν,
 θᾶρχωνται στὸ χρόνο ἕνα φεγγάρι,
 καὶ μιὰ ἐβδομάδα στὸ φεγγάρι».
 Τᾶκουσεν αὐτὰ ἡ ἀδερφή των,
 πέρα μὲ τὸν Μπᾶνο πάει στὰ ξένα.
 Μὰ μεγάλο θαῦμα γίνη τότες.
 Ἦρθε μαύρη τοῦ θεοῦ πανοῦκλα,
 τὰ ἐννια τὰδέρφια τὰ θερίζει,
 κ' ἔρημη, μονάχη μένει ἡ μάννα.
 Ἔτσι ἐπεράσαν τρία χρόνια,
 θλιβερὰ ἐστέναζ' ἡ Γελίτσα.
 — «Οὐρανέ μου, τί μεγάλο θᾶμμα!
 Τί κακὸ στ' ἀδέρφια μ' ἔχω κάμη,
 ποῦ ποτὲ δὲν ἦρθαν νὰ μὲ ἰδοῦνε».
 Καὶ οἱ συννυφάδες τῆ μαλλῶναν.
 — «Ἄκκληρη! δὲ θέλουν νὰ σὲ ξέρουν,
 καὶ γι' αὐτὸ νὰ σὲ ἰδοῦν δὲν κινᾶνε».
 Θλιβερὰ στενάζει ἡ Γελίτσα,

23. Talvj (Th. A. Louis v. Jacob), Volkslieder der Serben, 2ας ἐκδ. 1835, τ. I, σ. 160-164. Vuk, II, 9, σ. 38. Γαλλ. μετάφρ. παρὰ Dozon, ἐνθ' ἀν., σ. 321-324.

θλιβερά στενάζει μέρα νύχτα,
 ὡς π' ὁ θιὸς ψηλὰ τὴν ἐλυπήθη
 καὶ σὲ δυὸ ἀγγέλους του φωνάζει.
 — «Σῦρτε, ἄγγελοί μου, σῦρτε κάτω,
 εἰς τὸ ἄσπρο μνήμα τοῦ Γιαννάκη,
 τοῦ Γιαννάκη τοῦ μικροῦ ἀδερφοῦ της.
 Βάλτε του ψυχὴ ἀπ' τὴν ψυχὴ σας,
 φτειάστε του ἄλογο τὴν ἄσπρη πλάκα,
 καὶ χαρίσματα τὸ σάβανό του,
 γιὰ νὰ πάη νὰ ἴδῃ τὴ Γελίτσα».
 Τρέξαν οἱ ἀγγέλοι τοῦ Κυρίου,
 εἰς τὸ ἄσπρο μνήμα τοῦ Γιαννάκη.
 Ἄπ' τὴ πλάκα φτειάνουν τ' ἄλογό του,
 βάνουν καὶ ψυχὴ στὸ παλληκάρι·
 ἀπ' τῆς γῆς τὸ χῶμα ἄρτους πλάθουν,
 κι ἀπ' τὸ σάβανό του τὰ κανίσκια,
 γιὰ νὰ πάη νὰ ἴδῃ τὴ Γελίτσα.
 Τρέχει γλήγορα τὸ παλληκάρι,
 κι ὡς τὸ σπίτι εἶδε, ἀγναντεύει
 ἀπὸ μακριὰ τὴν ἀδερφή του·
 πρὶν νὰ φθάσῃ, ἐχύθη ἡ Γελίτσα
 γιὰ νὰ τὸν δεχτῆ τὸν ἀδερφό της·
 τὸν σφιχταγκαλιάζει καὶ στενάζει,
 καὶ μὲ πόνο κλαίει καὶ τοῦ λέει.
 — «Γιάννη μου, τὸ λόγο δὲν θυμᾶσαι,
 ποῦ μοῦ δίνατ' ὅταν ἤμουν κόρη,
 ποῦ μοῦ δίνατ' ὅλα μου τὰδέρφια,
 πῶς συχνὰ θάρχόστε στὴ Γελίτσα,
 θᾶρχεστε στὸ χρόνο ἓνα φεγγάρι,
 καὶ κάθ' ἑβδομάδα στὸ φεγγάρι;
 Τώρα ἐπεράσαν τρία χρόνια
 καὶ κάνεις δὲν ἦρθε γιὰ νὰ μέ ἴδῃ».
 Καὶ τοῦ λέει πάλι ἡ Γελίτσα.
 — «Πές μου, πῶς ἐγίνης τόσο μαῦρος,
 σὰν νὰ βγῆκες μέσα 'πὸ τὸ μνήμα;»
 Τὸ παιδί ὁ Γιάννης λέει τότε.
 — «Μὴ μοῦ λές, Γελίτσα, τέτοια λόγια,
 τί κακὸ μεγάλο μὲ εὔρηκε.
 Οἱ ὄχτῶ ἀδερφοί μας παντρευτῆκαν,
 καὶ ὄχτῶ νυφάδες συγυριοῦσα,
 κ' ἐννιὰ ἄσπρα σπίτια χτίσαμ' ὅλοι,
 καὶ γι' αὐτὸ μὲ βλέπεις τόσο μαῦρο».
 Τρεῖς ἡμέρες ἄσπρες ἐπεράσαν,

γιὰ ταξίδ' ἡ κόρη ἑτοιμαζόταν·
 πλούσια χαρίσματα ἑτοιμάζει
 γιὰ τοὺς ἀδερφοὺς καὶ τὶς νυφάδες·
 γιὰ τοὺς ἀκριβοὺς τοὺς ἀδερφοὺς της,
 φορεσιῆς 'τοιμάζει ἀπὸ μετάξι,
 βέρες, δαχτυλίδια γιὰ τὶς νύφες.
 Τὴν ἐμπόδιζ' ὁμοῦς ὁ Γιαννάκης.
 — «Μὴν ἐρθῆς μαζί μου, ἀδερφοῦλα,
 μεῖνε καὶ λιγάκι ἀνάμεινέ μας,
 νᾶρθουν οἱ ἀδερφοὶ μας νὰ σὲ ἰδοῦνε».
 Δὲν τὸν ἄκουσ' ὁμοῦς ἡ Γελίτσα,
 τὰ χαρίσματά της ἔφτειασ' ὄλα.
 Τὸ λοιπὸν ὁ Γιάννης ξεκινάει
 καὶ μ' αὐτὸν ἡ δόλια ἡ Γελίτσα.
 Πρὶν κοντοζυγώσουν εἰς τὸ σπίτι,
 φτάνουν μπρὸς σ' ἓν' ἄσπρο ρημοκκλήσι.
 Στέκεται ὁ Γιάννης καὶ τῆς λέει.
 — «Μιὰ στιγμὴ καρτέρει, ἀδερφοῦλα,
 ὡς νὰ πάου στάσπρο ρημοκκλήσι,
 τὸ χρυσὸ δαχτύλι ναῦρω μέσα,
 τὸ χρυσὸ δαχτύλι, ποῦ μοῦ χάθη
 στάδερφοῦ τοὺς γάμους τοῦ μεσαίου».
 Καὶ στὸ μνημα πάει ὁ Γιαννάκης,
 καὶ καιρὸ στεκόταν ἡ Γελίτσα,
 καὶ τὸν ἀδερφό της καρτεροῦσε.
 Καρτεροῦσε κ' ὕστερα μονάχη,
 τὸ παιδί τὸ Γιάννη πάει ναῦρη.
 Μπρὸς στὴν ἐκκλησίᾳ βλέπει τάφους,
 ἔγκαιρα σκαμμένους ἓνα πλήθος,
 καὶ στὸν τάφ' ἀπάνω τάδερφοῦ της,
 πόνος κοφτερὸς τήνε θερίζει.
 Πάει στάσπρο σπίτι της τρεχάτη
 καὶ νὰ κράζη κούκκος μέσ' ἀκούει·
 κεῖνο λάλημα δὲν ἦταν κούκκου,
 μόν' τῆς μάννας ἦταν μοιρολόγι.
 Ἔσυρ' ἀπ' τὸν ἄσπρο τὸ λαιμό της,
 ἔσυρε στριγγὴ φωνὴν ἡ κόρη.
 — «Ἄνοιξε τὴ θύρα, δόλια μάννα».
 Κι ἀποκρίθ' ἡ μάννα ἀπὸ μέσα.
 — «Πήγαινε, Πανοῦκλα τοῦ Κυρίου!
 Ὅλοι κ' οἱ ἐννιά μου γιοὶ πεθάναν,
 ἤρθες καὶ τὴ γριὰ νὰ πάρης μάννα;»
 Καὶ τῆς ἀποκρίνεται ἡ Γελίτσα.

— «Ἄνοιξε τὴ θύρα, δόλια μάννα,
δὲν εἶν' ἡ Πανοῦκλα τοῦ Κυρίου,
μόν' ἡ ἀκριβὴ σου εἶναι κόρη». 190
Τρέχει καὶ τὴ θύρ' ἀνοίγ' ἡ μάννα,
δέρνεται, στενάζει σὰν τὸν κοῦκκο,
σφιχτοαγκαλιάζονται κ' οἱ δύο, 191
καὶ νεκρὲς κ' οἱ δύο πέφτουν χάμω.

Τὸ ἄσμα τοῦτο, κατὰ τὴν παρατήρησιν τῆς Talvj²⁴, εἶναι μοναδικὸν ἐν τῇ δημῳδαίᾳ σερβικῇ ποιήσει, οὐδ' ἀπαντᾷ ἐν αὐτῇ ἄλλο παράδειγμα τοιαύτης ἐπανόδου νεκροῦ. Καὶ ἐν ταῖς μετέπειτα δὲ γενομέναις συλλογαῖς δημοτικῶν ἄσμάτων τῶν Σέρβων, καθ' ὅσον ἡμεῖς τουλάχιστον ἠξεύρομεν, δὲν ἐδημοσιεῦθη ἕτερα παραλλαγή τούτου.

Ἐν δὲ τῇ δημοτικῇ ποιήσει τῶν Βουλγάρων εὐρίσκομεν τέσσαρας παραλλαγάς, παρουσιαζούσας ἐνίας διαφορὰς ἀπ' ἀλλήλων καὶ ἀπὸ τῆς σερβικῆς, περιέργους καὶ ἀξίας μελέτης. Ἡ πρώτη τούτων ἐδημοσιεῦθη ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν Μιλαδίνωφ καὶ ἐν γερμανικῇ μεταφράσει ὑπὸ τοῦ Ρόζεν²⁵. Ἔχει δὲ οὕτω: «Ἄλλοι, Δόικα, Ἐλιν Δόικα! Ἡ Δόικα προξενιέται μακριά, πέρα ἀπὸ τὴ Ροῦμελη. Νὰν τὴ δώση δὲ θέλει ἡ μάννα, δμως τάπεφάσισαν οἱ ἀδελφοί της, καὶ τῆς ὑποσχέθησαν, ὅταν θελήσῃ νὰ ἔλθῃ κατόπιν εἰς τὰ περβίτια²⁶, πῶς θὰ τὴν φέρουν μὲ τάλογά των, πῶς θὰ ρίχνουν τουφέκια καὶ τσιρίτι θὲ νὰ τρέξουν. Ἄλλ' ἡ μάννα καταριέται. — Ἄλλοίμονο παιδιὰ μου ἀγαπημένα! Νὰ δώσῃ ὁ Θεὸς ὅταν τὴ συντροφεύετε, νὰ γυρίσετε μὲ τὴν πανοῦκλα, τὴ μαύρη καὶ ἄπονη, καὶ ἡ πανοῦκλα νὰ σᾶς πάρῃ καὶ τοὺς ἐννιά ἀδελφοὺς καὶ ὅλα τὰ παιδιὰ σας!» Καὶ ὅπως καταράστηκεν ἡ μάννα, ἔτσι καὶ συνέβη στοὺς ἀδελφοὺς. Σὰν ἐγύρισαν ὀπίσω ἀπὸ τὴν συνοδείαν, ἔφεραν μαζί τους τὴν πανοῦκλα, τὴ μαύρη καὶ ἄπονη, καὶ ἡ πανοῦκλα ἐπῆρε καὶ τοὺς ἐννιά ἀδελφοὺς καὶ ὅλα τὰ παιδιὰ τους καὶ ἀφῆκε μοναχὴ τὴ μάννα, καὶ ἡ μάννα ἐγίνη μαῦρος κοῦκκος, καὶ ἐγύριζε μέρα νύχτα καὶ ἔκραζε θλιβερά.

Ἡ Δόικα περίμενε, περίμενε τρία χρόνια, νᾶρθουν οἱ ἐννιά ἀδελφοὶ νὰ τὴν πάρουν γιὰ τὰ περβίτια· καὶ ἔκλαιγε θλιβερά, καὶ ἔλεγε παραπονεμένα. — «Θεὸ μου, θεὸ ἀγαπημένε! Δὲν ἔλεγον τὰδέρφια μου, ποῦ μ' ἐπάντρεψαν τόσο μακριά πῶς θὰ μὲ πάρουν γιὰ τὰ περβίτια; Κανεὶς δὲν ἔρχεται νὰ μὲ προσκαλέσῃ. Καὶ ὁ Κωσταντής, ὁ μικρότερος ἀπ' οὐλά μου τ' ἀδέρφια, καὶ ἐκεῖνος θὰ μ' ἐλησμόνησε, καὶ ἄς ὠρκίζετο εἰς τῶνομα τῆς ἀδελφῆς του, καὶ ἄς ὠρκίζετο πάντα στὴ ζωὴ τῆς Δόικας».

Ἐλυπήθη ὁ Θεὸς τὴ Δόικα, κ' ἕναν ἄγγελό του στέλνει· ἕναν ἄγγελον

24. Talvj, Uebersichtliches Handbuch einer Geschichte der slavischen Sprachen u. Literatur. Nebst einer Skizze ihrer Volkspoese. Deutsch von Brühl., 1852, σ. 256 κέ.

25. Miladinow, Bylgarski narodni Pjesni, Agram 1861, ἀρ. 200. Rosen, Bulgarische Volksdichtungen, Lpz. 1879, ἀρ. 103.

26. Τὴν πρώτην ἐπίσκεψιν τῆς νύμφης εἰς τοὺς γονεῖς, πανηγυριζομένην μετὰ πομπῆς.

Κυρίου, νά ξυπνήσῃ τὸν Κωσταντή. Ἐνα πέταλο τοῦ κάνει ὁ ἄγγελος πίττα, καὶ τὴν πλάκα του τσίτσα καὶ λέει στὸν Κωσταντή. — «Σήκω, τί πρέπει νά ταξιδέψῃς, νά πᾶς στὴν ἀδελφή σου, καὶ νὰν τὴ φέρῃς γιὰ τὰ *περβίτια*». Τρέχει ὁ Κωσταντῆς στὴν ἀδελφή του, καὶ καθὼς τὸν βλέπει ἡ Δόικα, πέφτει ἀμέσως στὸ λαιμό του. — «Ἄχ! ἀδερφέ μου, ἀγαπημένε μου ἀδερφέ! Ἄλλὰ γιατί εἶσαι τόσο κίτρινος; Σὺ ἦσουν μιά φορὰ ὁ ἐμμορφότερος ἀπὸ τοὺς ἐννιά ἀδερφούς». Λέει ὁ Κωσταντῆς στὴν ἀδελφή του. — «Ἀδελφή μου, ἀγαπημένη μου ἀδελφή! Πῶς ἤμποροῦσα νά εἶμ' ὁμορφος ἀδελφή; Εἶναι τώρα τρία χρόνια ποῦ κοιτομαὶ ἄρρωστος στὸ κρεβάτι. Ἄς τα ὁμως τώρα, πάρε αὐτὰ τὰ χαρίσματα, πάρε καὶ τὸ παιδί σου, ἀδελφή, γιατί θέλω νά σὲ πάω στὸ σπίτι γιὰ τὰ *περβίτια*». Ἡ Ἑλιν Δόικα πῆρε τὸ παιδί της, καβαλλικεύουν γρήγορα τᾶλογο καὶ κινοῦν. Ἐτσι ἐπήγαιναν τὸ δρόμο τους, ὅσο ποῦ ἐφθασαν στὴν ἐκκλησιά. Τότες τοὺς κελαδεῖ ἓνα πουλί, ἀπὸ τὸ δέντρο ἓνα πουλάκι. — «Ἀλλοίμονο Δόικα, καϊμένη Δόικα! Ξέρεις μὲ ποιὸν ταξιδεύεις; Μὲ τὸν Κωσταντή τὸν πεθαμένο!» Παραξενεύεται ἡ Ἑλιν Δόικα, καὶ μὲ τὸ πουλί καὶ μὲ τὸ λάλημά του· ὁμως λέει μὲ τὸ νοῦ της: Ἴσως τὸ πουλί μὲ περιπαίζει, γιατί ἄρρωστος εἶν' ὁ ἀδερφός μου, κ' εἶν' ἡ ὄψις του χαλασμένη. Ἄμα φτάσανε στὴν ἐκκλησιά ἐχάθη ὁ ἀγαπημένος ἀδερφός ἀπὸ μπροστά της, κ' ἔμεινε μοναχὴ ἡ Δόικα, χωρὶς νά ξέρῃ τί νά κάμῃ. Ἐτσι ἐτράβηξε γιὰ τὸ σπίτι της, ἀλλὰ μέγα θαῦμα εἶδε ἐκεῖ. Μανταλωμένες ἦσαν οἱ πόρτες, ἀψηφιά ἦταν στὴν αὐλὴ φυτρωμένη, καὶ μέσα ἐκαθότανε ἡ μάννα, ποῦ νύχτα μέρα ἐστέναζε καὶ σὰ μαῦρος κοῦκκος ἐμοιρολόγα. Καθὼς ἔτρεξεν ἡ Δόικα στὴν ἀγκαλιά τῆς γριᾶς μάννας, καὶ ἡ μάννα τὴν ἀγκάλιασε, τόσο σφιχτὰ ἀγκαλιαστῆκαν, ποῦ παρ' ὀλίγον νά πνιγοῦν ἀπὸ τὰ κλάματα καὶ τὰ μοιρολόγια, καὶ χωρὶς νά τὸ καταλάβουν πάτησαν καὶ σκότωσαν τὸ παιδί. Καὶ τέτοιο τέλος ἔλαβεν ἡ κακὴ κατάρρα».

Ἡ δευτέρα παραλλαγή ἐδημοσιεύθη ἐν πρωτοτύπῳ καὶ ἐν μεταφράσει ὑπὸ τοῦ Δοζών²⁷. Παρατίθεμεν ταύτην ὀλόκληρον ἐνταῦθα.

«Μία μάννα εἶχε, εἶχε ἐννιά υἱοὺς καὶ μία κόρη, τὴ Βέκιγια. Ἡ Βέκιγια μεγάλωσε, ἐγινε μεγάλῃ, ἦρθαν γιὰ τὴ Βέκιγια προξενῆτρες, πέρα ἀπὸ ἐννιά πράσινα δάση, πέρα ἀπὸ ἐννιά χωριά στὸ δέκατο. Ἡ μάννα της δὲν τὴν ἔδινε, μὰ ὁ ἀδελφός της Δημητάρ θέλει νά τὴν δώσῃ, καὶ ἔλεγε στὴ μάννα τους. — «Ἐλα, ἄς δώσωμε τὴ Βέκιγια, πέρα ἀπὸ ἐννιά πράσινα δάση, πέρα ἀπὸ ἐννιά χωριά στὸ δέκατο, γιατί εἴμαστε πολλὰ ἀδέλφια, καὶ μιά φορὰ τὸ χρόνο θὰ πηγαίνωμε νά μένωμε λίγον καιρὸ στῆς ἀδελφῆς μας. Ἐδωκαν τὴ Βέκιγια, τὴν ἔδωκαν καὶ τὴν πάντρεψαν, πέρα ἀπὸ ἐννιά πράσινα δάση, πέρα ἀπὸ ἐννιά χωριά στὸ δέκατο. Μαῦρο σύγγεφο ἔπεσε ἀπάνω στὸ σπίτι τοῦ Δημητάρ, καὶ πέθαναν οἱ ἐννιά ἀδελφοί, καὶ οἱ ἐννιά νυφάδες μαζί, κ' ἔμεινε καταμόναχῃ ἡ μάννα, γιὰ νά κουνάῃ ἐννιά κούνιες καὶ σὲ ἐννιά τάφους κερὶά νανάφτη.

27. Dozon, Chansons populaires bulgares inédites, Paris 1875, σ. 130-133. 319-321. Τὴν γαλλικὴν μετάφρασιν βλ. καὶ παρὰ Sathas-Légrand, ἐνθ' ἄν., σ. 276-277.

Ἄναβε τὰ κεριά καὶ μὲ κρασί ἔβρεχε τοὺς τάφους· δὲν ἐπήγαινε στὸν τάφο τοῦ Δημητάρ, καὶ δὲν τὸν ἔβρεχε μὲ κρασί, ἀλλὰ τὸν καταριότανε μὲ φοβερὲς κατάρεις. — «Δημητάρ, τάφο νὰ μὴν ἔχῃς, ποῦ μοῦ πάντρεψες μακριὰ τὴ Βέκιγια».

Ἐλυπήθη ὁ Θεός, καὶ ὁ Δημητάρ ἐβγήκε ἀπὸ τὸν τάφο καὶ πῆγε στὴ Βέκιγια. Ἄμα τὸν εἶδε ἡ Βέκιγια τοῦ ἐφίλησε τὸ χέρι, καὶ εἶπε στὸ Δημητάρ. — «Ἀδελφέ μου, ὦ ἀδελφέ μου Δημητάρ, γιατί τὸ χέρι σου μυρίζει σὰν κουφοξυλιά καϊμένη καὶ σὰν κόκκινο χῶμα;» Λέει ὁ Δημητάρ τῆς Βέκιγιας. — «Ἐκτίσαμε ἐννιά σπίτια, καὶ γι' αὐτὸ τὸ χέρι μου μυρίζει σὰν κουφοξυλιά καϊμένη καὶ σὰν κόκκινο χῶμα. Ἔλα, Βέκιγια ἀδελφή μου, νὰ σὲ πάω νὰ ἰδῆς τοὺς συγγενεῖς μας». Ἐξεκίνησε ἡ Βέκιγια μὲ τὸν ἀδελφὸ τῆς τὸ Δημητάρ γιὰ νὰ πάῃ νὰ ἰδῆ τοὺς συγγενεῖς τῆς. Πᾶνε, πᾶνε, πᾶνε, πέρασαν ἀπὸ ἕνα μεγάλο κάμπο, ἔφτασαν στὸ πράσινο τὸ δάσος. Μέσ' στὸ δάσος ἦταν ἕνα μεγάλο δένδρο, καὶ στὸ δένδρο ἀπάνω ἕνα πουλάκι ἐσφύριζε, ἐσφύριζε καὶ ἔλεγε. — «Ποιὸς ἄκουσε ποτὲ καὶ ποιὸς εἶδε νὰ περπατῆ ζωντανὸς μὲ πεθαμένο καθῶς ὁ Δημητάρ μὲ τὴ Βέκιγια!» Λέει ἡ Βέκιγια στὸ Δημητάρ. — «Ἀδελφέ μου, ὦ ἀδελφέ μου Δημητάρ, τί λέει τὸ πουλάκι;» Λέει ὁ Δημητάρ στὴ Βέκιγια. — «Βέκιγια, ἀδελφή μου Βέκιγια, ὦ διαλεμμένη κόρη, ψεύτικο εἶναι τὸ πουλάκι». Σὰν ἐκοντοζύγωσαν στὸ σπίτι, λέει ὁ Δημητάρ στὴ Βέκιγια. — «Βέκιγια, ἀδελφή μου Βέκιγια, πῆγαινε μπροστὰ στὸ σπίτι καὶ ἐγὼ θὰ μείνω πίσω νὰ ποτίσω τᾶλογο μου κ' ὕστερα σὲ φτάνω». Στάθη ὁ Δημητάρ, ἡ Βέκιγια τράβηξε τὸ δρόμο τῆς, ὁ Δημητάρ ἐμπῆκε στὸν τάφο, ἡ Βέκιγια ἔφθασε στὸ σπίτι, ἐκτύπησε τὴν πόρτα καὶ λέει στὴ μάννα τῆς. — «Ἐβγα, μάννα, νὰ μὲ δεχτῆς». Ἄμα βγήκε ἡ μάννα καὶ εἶδε τὴ Βέκιγια, λέει στὴ Βέκιγια. — «Βέκιγια, παιδί μου Βέκιγια, ποιὸς σ' ἔφερε ὡς ἐδῶ;» Λέει ἡ Βέκιγια τῆς μάννας τῆς. — «Μάννα, γιὰ μάννα, μ' ἔφερε ὁ ἀδελφός μου ὁ Δημητάρ». Ζωντανὲς ἀγκαλιαστῆκαν, πεθαμένες ἐχώρισαν».

Ἐν ἑτέρῳ βουλγαρικῷ ἄσματι τῆς συλλογῆς τῶν Miladinow²⁸ φέρεται παρηλλαγμένος ὁ πρῶτος τύπος.

Ἡ Γιάννα κάθηται ἔξω τῆς οἰκίας τῆς, κεντᾶ τὸ φόρεμά τῆς καὶ καταριέται τὴν μάνναν τῆς, ὅπου τὴν ὑπάνδρευσε πολὺ μακριὰ, πέρα ἀπὸ τὰ ἐννιά ὄρη, ὅπου πρόβατο δὲ βελάζει καὶ πετεινὸς δὲν κρᾶζει, μὲ ἄνδρα φονέα, σκληρὸν καὶ φοβερὸν ληστήν· μὲ ἄνδρα ὅπου τελευταῖον τῆς ἔφερε δισάκκι, καὶ ἠῦρε μέσα διπλωμένα τὸ κεφάλι καὶ τὸ χέρι τοῦ ἀδελφοῦ τῆς, τοῦ λεβέντη Γιώργη. Μόλις ἐτελείωσε τοὺς λόγους καὶ ἀκούει νὰ τὴν κρᾶζη ὁ μικρότερος ἀδελφός τῆς:

— *«Τρέξε, Γιάννα, τρέξε, τρέξε νὰ προφτάσῃς,
στὶς χαρὲς τῶν δύο ἀδελφιῶν μας, τρέξε.
— Ἀδερφέ μου στάσου, ἄνθη νὰ μαζέψω,
ἄνθη νὰ στολίσω μιὰ καλὴ λαμπάδα.*

28. Miladinow, ἐνθ' ἂν., ἀρ. 229. Rosen, ἀρ. 32.

- Τρέξε, Γιάννα, τρέξε, τί τὰ θές τὰ ἄνθη;
 — Ἀδερφέ μου, στάσου πίττες νὰ φουρνίσω,
 πίττες γιὰ τὸ γάμο καὶ κρασι νὰ φέρω.
 — Τρέξε, Γιάννα, τρέξε, τὸ κρασι τί θέλεις;
 — Ἀδερφέ μου, θέλω χάρισμα νὰ φέρω.
 Ἀδερφέ μου, στάσου γιὰ νὰ σὲ ρωτήσω
 γιὰ νὰ σὲ ρωτήσω τί θελὰ φορέσω.
 Νὰ φορέσω μαῦρα ἢ τριανταφυλλένια;»
 Ἐσηκώθ' ἡ Γιάννα καὶ τὸν ἀκλουθάει,
 καὶ μαζὶ περνοῦνε τὰ ἐννιά τὰ ὄρη,
 καὶ ἐννιά τραγούδια τραγουδάει ἡ Γιάννα·
 πρὶν στὰ δέκα φτάση, λιβανιὲς μυρίστη.
 — «Ἀδερφέ μου, στάσου, λιβανιὲς μυρίζουν.
 — Τρέξε, Γιάννα, τρέξε, κι ἄρχισεν ὁ γάμος».
 Τότ' ἀκούει τὴ μάννα νὰ μοιρολογάη κτλ.

Ὁ ἀδελφὸς καὶ πάλιν προφασίζεται, φθάνουν εἰς τὸ σπίτι καὶ βλέπει τὸ λείψανον τοῦ ἀδελφοῦ τῆς καὶ ἀπὸ τῆ λύπη πεθαίνει καὶ αὐτὴ.

Ἐν ἑτέρῳ δὲ ἄσματι, ἀποσπάσματι μᾶλλον τοῦ ἀνωτέρω, καταρᾶται κόρη τὴν μητέρα, ὅτι τὴν ὑπάνδρευσε μὲ ληστήν· τὸ πρωὶ τῆς ἔφερε τὸ χέρι ἐνὸς νέου· ἀπὸ τὸ δακτυλίδι ἐγνώρισε πῶς ἦτον τὸ χέρι τοῦ ἀδελφοῦ τῆς Κωσταντῆ²⁹.

Τὸ ἀλβανικὸν τέλος ἄσμα τοῦ Κωσταντῆ καὶ τῆς Γαρεντίνας εἶναι σχεδὸν ἀπαράλλακτον τῷ ἑλληνικῷ, ὀλιγίστας καὶ ταύτας ἀσημάντους παρουσιάζον διαφοράς. Μάννα μὲ τοὺς ἐννιά ὑγιούς καὶ μὲ μίαν κόρην, τὴ Γαρεντίνα· ἡ μάννα καὶ οἱ ὀκτὼ ἀδελφοὶ δὲν θέλουν νὰ τὴν ὑπανδρεύσουν εἰς τὰ ξένα, ὁ Κωσταντῆς θέλει. Ὑπεσχέθη εἰς τὴν μάννα του ἂν τύχη πίκρα ἢ χαρὰ αὐτὸς νὰ πάγῃ νὰ τὴν φέρῃ. Τὴν ὑπάνδρυσαν, ἦλθε χρόνος δύστυχος, οἱ ἐννιά ἀδελφοὶ ἐσκοτώθησαν εἰς τὸν πόλεμον. Τὸ ψυχοσάββατο ἡ μάννα ἀνάβει ἀπὸ ἓνα κερὶ στοὺς ἄλλους τάφους καὶ λέει ἀπὸ ἓνα μοιρολόγι, τοῦ Κωσταντῆ τὸν τάφο ἀνάβει δύο κεριά καὶ λέγει δύο μοιρολόγια, καὶ τοῦ ἐνθυμίζει τὴν ὑπόσχεσίν του. Ὅταν ἐκλεισε ἡ ἐκκλησία σηκώνεται ὁ Κωσταντῆς. Γίνεται ἡ πλάκα ἄλογο, τὸ κρικέλι τῆς πλάκας ἀσημένιο χαλινάρι. Εὐρίσκει τὰ παιδιὰ τῆς ἀδελφῆς του ποῦ ἐκυνηγοῦσαν χελιδόνια· τὰ ἐρωτᾷ ποῦ εἶναι ἡ μάννα τους· λέγουν εἰς τὸ χορὸ· στὸν πρῶτο γῦρο τοῦ χοροῦ δὲν τὴν εὐρίσκει· τὴν εὐρίσκει στὸ δεύτερο· ἐρωτᾷ ἐκείνη τί φορέματα νὰ βάλῃ· ἔλα κατὰ πῶς εἶσαι, τῆς ἀποκρίνεται. Εἰς τὸν δρόμον ἡ Γαρεντίνα τὸν ἐρωτᾷ διατί οἱ ὄμοι του εἶναι μουχλιασμένοι. — Ἐμούχλιασαν ἀπὸ τὸν καπνὸ τῶν τουφεκιῶν. — Γιατί ἔπασαν τὰ μαλλιά σου; — Ἀπὸ τὸν κουρνιαχτὸ τοῦ δρόμου δὲν βλέπουν καλὰ τὰ μάτια σου. — Γιατί δὲν ἔρχονται νὰ μᾶς ἀπαντήσουν οἱ ἀδελφοὶ μας καὶ τὰ ξαδέλφια μας; — Θὰ εἶναι παραπέρα, καὶ θὰ ρίχνουν τὸ λιθάρι. — Γιατί τὰ

29. Miladinow, ἀρ. 218. Rosen, ἀρ. 65.

παράθυρα τοῦ σπιτιοῦ μας εἶναι κλεισμένα καὶ χορταριασμένα; — Τὰ ἐκλείσαν γιὰ νὰ μὴ μπαίνη ὁ ἄνεμος». Ἐφθασαν ἐμπρὸς εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἐμπῆκε ὁ Κωσταντῆς γιὰ νὰ προσκυνήσῃ, ἡ Γαρεντίνα ἐπῆγε στὴ μάννα της. — «Ἄνοιξε τὴ θύρα, μάννα. — Ποῖος εἶναι; — Ἐγὼ εἶμαι, μάννα, ἡ Γαρεντίνα. — Πήγαινε τὸ δρόμο σου, σκύλε θάνατε, μοῦ πῆρες τοὺς ἐννιά ὑγιούς, καὶ ἔρχεσαι τώρα νὰ μὲ πλανέσῃς μὲ τὴ φωνὴ τῆς κόρης μου γιὰ νὰ μὲ πάρῃς κ' ἐμένα». Ἄνοίγει τέλος τὴν θύραν, μανθάνει ὅτι τὴν ἔφεραν ὁ Κωσταντῆς, ἀγκαλιάζονται καὶ στὸ ἀγκάλιασμα ἀπάνω μάννα καὶ κόρη ἐξεψύχησαν³⁰.

Ὅτι τὸ ἄσμα τοῦτο ἐποιήθη κατὰ μίμησιν ἑλληνικῶν εἶναι πρόδηλον, ὡς καὶ ὁ Δοζὼν καὶ Βόλλνερ παραδέχονται. Ἄλλ' ὁ κ. Ψυχάρης εἰκάζει ὅτι διὰ τῶν Ἀλβανῶν, παραλαβόντων ἐκ τῶν Σλάβων, ἐγνώσθη ὁ μῦθος τοῖς Ἑλλησι, διότι ἡ ἀλβανικὴ παραλλαγή περιέχει λεπτομερείας, ὧν τινὲς μὲν εἰσιν ελλημμένα ἐκ τῶν σλαβικῶν, τινὲς δ' ἐπαναλαμβάνονται ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς³¹. Λαμβανομένων ὁμοῦς ὑπ' ὄψιν πασῶν τῶν ἑλληνικῶν παραλλαγῶν, καταφαίνεται ὅτι οὐδεμίαν ἀξίαν λόγου διαφορὰν παρουσιάζει ἡ ἀλβανικὴ ἀπὸ τούτων πλὴν ἴσως τῆς λεπτομερείας, περὶ τῶν ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Κωσταντίνου ἀναπτομένων δύο ἀνθ' ἐνός κηρίων, λεπτομερείας ἀγνώστου τοῖς σλαβικοῖς ἄσμασιν. Ἄλλως δὲ τοσαῦτα εἶναι τὰ τεκμήρια τὰ ἐλέγχοντα τὴν ἑλληνικὴν ἀρχὴν τοῦ ἄσματος, ὥστε ἄσκοπον κρίνομεν νὰ ἐνδιατρίψωμεν διὰ μακρῶν εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο. Τὰ ὀνόματα εἶναι ἑλληνικά, μικρὸν παραφθαρέντος μόνον τοῦ τῆς Ἀρετῆς³². Εὐρηται δὲ τὸ ὄνομα τοῦ Κωσταντῆ καὶ ἐν ἄλλοις ἀλβανικοῖς ἄσμασι, τὰ δὲ ἄσματα ταῦτα ἐλήφθησαν ἐξ ἑλληνικῶν τοῦ ἀκριτικοῦ κύκλου³³. Καὶ οὐ μόνον ὀνόματα ὁμοία ἀπαντῶσιν, ἀλλὰ καὶ λέξεις ἑλληνικαὶ παρεντίθενται ἐν τοῖς τοιοῦτοις ἄσμασιν ἄνευ ἀνάγκης, διότι ὑπάρχουσι ταυτόσημοι τούτων ἀλβανικαί³⁴. Ἐδει δὲ νομίζομεν ὁ κ. Ψυχάρης νὰ ἐπιστήσῃ καὶ εἰς τοῦτο τὴν προσοχὴν αὐτοῦ, ὅτι τὸ ἄσμα τοῦ Κωσταντῆ καὶ τῆς Γαρεντίνας δὲν ψάλλεται ὑπὸ τῶν κατοίκων τῆς βορείου Ἀλβανίας, οἵτινες ἐνεκα τῆς πρὸς τοὺς Βουλγάρους γειτνιασεως καὶ κοινωνίας θὰ ἦτο δυνατόν νὰ

30. Rada, Rapsodie d' un poema albanese, Firenze 1866, ἀρ. 17, σ. 29-33, μετ' ἰταλικῆς μεταφράσεως. Γαλλικὴ μετάφρασις παρὰ Dozon, σ. 327-331. Ἐτέρα ἐπὶ τῆ βάσει καὶ ἄλλης παραλλαγῆς, ὑπὸ Dora d' Istria ἐν Revue des deux Mondes, 15 Μαΐου 1866. Ἐν τῷ περιοδικῷ L' adolescenza (Corigliano Calabro 1884 II, σ. 65 κέ) ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Cadicamo πραγματεία περὶ τοῦ ἄσματος τούτου ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν La leggenda di Garentina. Μὴ ἔχων ταύτην πρὸ ὀφθαλμῶν, ἀγνοῶ ἂν προστίθῃσι τι εἰς ὅσα περὶ τοῦ ἄσματος γινώσκομεν.

31. Psichari, σ. 26 κέ.

32. Αὕτη εἶναι καὶ τοῦ Dozon ἡ γνώμη (ἐνθ' ἀν., σ. 327), ἣν ἀσπάζεται ὁ Wollner (σ. 267).

33. Ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ Rada τοιαῦτα ἄσματα εἰσι τὰ ἐπόμενα: ὁ γιὸς τῆς χήρας (σ. 28-29)· ἡ ἀρπαγὴ (σ. 61-64)· ὁ Γιάννης καὶ ὁ δράκος (σ. 46)· ὁ κόντες καὶ ἡ κλυσέδρα (σ. 71-72)· ἡ κακὴ γυναῖκα (σ. 73-74)· ἡ κακὴ πεθερὰ (σ. 81-82).

34. Ὡς proxenit (Rada, πολλαχοῦ), calhike (καλίκια, ὑποδήματα, ὅπερ μὴ ἐννοήσας ὁ ἐκδότης προσφεύγει εἰς γελοῖαν ἐτυμολογίαν), χρυσωνένη (σ. 50), στολισνέι (στολισμένη, σ. 50) κ.λ.π.

τὸ παραλάβωσιν ἐκ τούτων καὶ νὰ τὸ μεταφράσωσι, κατὰ τὴν εἰκασίαν του· ἀλλὰ ψάλλεται ὑπὸ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ Ἄλβανῶν, τῶν ἐκ Πελοποννήσου μεταστάντων, οἵτινες, ὡς γινώσκει ὁ κ. Ψυχάρης, τηροῦντες ζωηρὰν τὴν μνήμην τῆς παλαιᾶς πατρίδος, ἀνήρχοντο κατὰ τὴν ἀνοιξιν μέχρι ἐσχάτων εἰς τὰ ὄρη, καὶ μετὰ πόθου στρεφόμενοι πρὸς τὸ μέρος τῆς Πελοποννήσου ἔψαλλον:

Μῶρι ἐ μπούκκουρα Μώρεε κτλ.

*«Μωριᾶ, ὠραῖέ μου Μωριᾶ, δὲν θὰ σὲ ἴδω πλέον.
Ἐκεῖ ἔχω τὴν μάννα μου, ἐκεῖ τὸν ἀδελφὸ μου,
ἐκεῖ καὶ τὸν πατέρα μου στὴ μαύρη γῆ κρυμμένον»³⁵.*

Πλὴν τῶν ὁστῶν τῶν πατέρων των, ἡ Πελοπόννησος οὐδὲν ἶχνος διεφύλαξε τῆς βραχυχρονίου διόδου τῶν Ἄλβανῶν μεταναστῶν· ἀλλὰ τίς δύναται νὰ ἰσχυρισθῇ ὅτι οὐδεμίαν ἔσχε ροπήν ἢ δημώδης φιλολογία καὶ τὰ ἦθη τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ εἰς τὸ πνεῦμα ἐκείνων, οἵτινες τοσοῦτον προσφιλῆ διέσωσαν τὴν μνήμην τῆς θετῆς πατρίδος αὐτῶν, «τοῦ ὠραίου Μωρέως»;

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς ἀλβανικῆς δῆθεν ἀρχῆς τοῦ ἑλληνικοῦ ἄσματος. Ἄλλὰ δὲν εἶναι πειστικώτεροι καὶ οἱ προσαγόμενοι λόγοι πρὸς ὑποστήριξιν τῆς γνώμης περὶ μιμήσεως σλαβικῶν πρωτοτύπων. Οἱ λόγοι οὗτοί εἰσιν διττοί· οἱ μὲν στηρίζονται εἰς τὴν ἐξωτερικὴν ὁμοιότητα φράσεων τινῶν πρὸς σλαβικάς, οἱ δὲ εἰς τὴν ἐκθεσιν τοῦ μύθου καὶ τὰς ἐν τῷ ἄσματι ἀναπτυσσομένας ἐννοίας.

Ἐξετάσωμεν πρῶτον τοὺς στηριζομένους εἰς τὴν ὁμοιότητα φράσεων.

Δύο τοιαῦτα ἀναφέρονται ὑπὸ τοῦ Βόλλνερ καὶ τοῦ Ψυχάρη· ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐννέα ἀδελφῶν καὶ ἡ ἐπιφώνησις: «*Θέ μου μεγαλοδύναμε μεγάλο θᾶμμα κάνεις. Ὁ μὲν κ. Βόλλνερ φέρει ἀπλῶς καὶ ἐν παρόδῳ τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο ὑπὲρ τῆς πρωτοτυπίας τοῦ σερβικοῦ ἄσματος, ὁμολογῶν ὅτι ἐνδεχόμενον ἢ ὁμοιότης νὰ εἶναι τυχαία³⁶. ἀλλ' ὁ κ. Ψυχάρης ἀποδίδωσι μεγάλην σημασίαν εἰς τοῦτο, μάλιστα ἐλέγχει πῶς τὸν Βόλλνερ, διότι δὲν ἐποίησε τὸ αὐτό³⁷. Ἄπορον ἀληθῶς φαίνεται ἡμῖν πῶς ἐπίεσθησαν νὰ προσφύγωσιν εἰς τοιαύτην συκίνη ἐπικουρίαν· βεβαίως οὐδὲ λόγου θὰ ἠξιούμεν τὰ ἐπιχειρήματα ταῦτα, ἂν μὴ προσήγοντο ὑπὸ σπουδαίων ἀνδρῶν πρὸς ἐνίσχυσιν παρακεκινδυνευμένης εἰκασίας.*

Πρὸ τεσσαράκοντα καὶ πλέον ἐτῶν ὑπεστήριξεν ὁ Σάνδερς, ὅτι τὸ ἄσμα τοῦ Κωσταντῆ καὶ τῆς Ἀρετῆς ἐλήφθη ἐκ σλαβικῶν, διότι «οὐδαμοῦ τῶν ἑλληνικῶν ἄσμάτων βλέπομεν ἀποδιδομένην ἰδιάζουσαν ἐννοίαν εἰς τὸν ἀριθμὸν ἐννέα, ἐνῶ τούναντίον παρατηρεῖται ἐν τοῖς σερβικοῖς»· καὶ ἔφερον ἐκ σερβι-

35. R a d a, σ. 91. Μέχρι σήμερον παρέμεινεν ἡ συνήθεια μόνον ἐν Casal-nuovo ἐν Basilicata.

36. Wollner, σ. 267.

37. Psichari, σ. 23 κέ.

κῶν ἄσμάτων τὰ ἐπόμενα παραδείγματα: *έννια χρόνια· ἡ Γελίτσα καὶ οἱ έννια ἀδελφοί της· έννια θυγατέρες· ένας γιός καὶ έννια κόρες*. Ὁ Βόλλνερ ὁμολογῶν ἴσως, ὅτι δὲν εἶναι ἄγνωστος ὁ ἀριθμὸς έννέα καὶ τοῖς Ἑλλησι ἀναφέρει δύο χωρία τῆς συλλογῆς τῶν ἑλληνικῶν καὶ ἀλβανικῶν παραμυθίων τοῦ Hahn³⁸. Ἄλλ' ὁ κ. Ψυχάρης παρατηρεῖ, ὅτι δὲν ἔχουσι τὸν τόπο των ἐν τῇ προκειμένη περιπτώσει τὰ ἑλληνικὰ παραμύθια, ἐν οἷς ἀληθῶς ἀναφέρεται κάποτε ὁ ἀριθμὸς έννέα· διότι τὰ παραμύθια δὲν τηροῦσιν ὅσον τὰ δημῶδη ἄσματα ἀκριβῶς καὶ πιστῶς τὸν ἐθνικὸν χαρακτῆρα· ἐν δὲ τοῖς ἑλληνικοῖς ἄσμασι σπανιώτατα γίνεται μνεία τοῦ ἀριθμοῦ έννέα, ἐνῶ τούναντίον ἐν τοῖς σερβικοῖς συχνότατα ἀπαντῶμεν αὐτὸν καὶ δὴ ὑπὸ τὸν τύπον τοῦτον, τῶν έννέα ἀδελφῶν. Φέρει δὲ καὶ τὰ ἐπόμενα παραδείγματα ἐκ τῆς συλλογῆς σερβικῶν ἄσμάτων τοῦ Δοζῶν: *έννια χρόνια· έννια πλεξίδες· έννια θυγατέρες· έννια νέοι ἀδελφοί· έννια γυναικαδέλφια· έννια ἀδελφοί*.

Ὅτι ὁ ἀριθμὸς έννέα, εἴτε ὡς σύμβολον, εἴτε ἀπλῶς, ἀναφέρεται ἐν μύθοις καὶ ἄσμασιν πολλῶν λαῶν, καὶ δὴ καὶ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, εἶναι πάσης ἀμφιβολίας ἀνεπίδεκτον. Ἄρκούμεθα δὲ μόνον νὰ παραπέμψωμεν εἰς εἰδικῶς περὶ τούτου πραγματευθέντας³⁹. Ἄλλὰ καὶ ἐν τῇ ποιήσει τοῦ καθ' ἡμᾶς λαοῦ, ἀπαντᾷ συχνότατα ὁ ἀριθμὸς οὗτος, ὡς μαρτυροῦσι τὰ ἐπόμενα παραδείγματα, ὀλίγα ἐκ παμπόλλων, ἐκ τοῦ προχείρου ἐσταχυολογημένα:

Έννια ἀδελφοί ἐν διαφόροις ἄσμασι τοῦ ἀκριτικοῦ κύκλου· *έννια ἀδελφοί τῆς Εὐγενούλας*⁴⁰ ἢ *τῆς Ἀρετῆς*⁴¹. προσέτι έννια ἀδελφοί ἀναφέρονται ἐν ἄσματι τῆς Χάλκης⁴², τῆς Καρπάθου⁴³, τῆς Κερκύρας⁴⁴, τῆς Ἠπείρου⁴⁵. ὁμοίως καὶ ἐν ἄλλοις ἄσμασι τῆς Μονεμβασίας⁴⁶, τῆς Κρήτης⁴⁷, τῆς Καρπάθου⁴⁸, έννια ἀδελφοί ἀντιτιθέμενοι πρὸς ἓνα⁴⁹. Προστεθείσθω δὲ ὅτι ὁ ἑλληνικὸς λαὸς θεωρεῖ εὐτυχῆ μητέρα, μητέρα «ἐπὶ τέκνοις εὐφραινομένην» κατὰ τὸ ρητὸν τοῦ Ψαλμφοῦ⁵⁰, τὴν ἔχουσαν έννέα υἱοὺς καὶ μίαν κόρην. Τούτου ἐνε-

38. Hahn, Griech. u. alb. Märchen, τ. I, ἀρ. 4, σ. 186· τ. II, ἀρ. 100, σ. 124.

39. Nork, Etymologisch - mythologisches Wörterbuch, ἐν ἀρθρ. neun. J. Blochwitz, Kulturgeschichtliche Studien, Lpz. 1882, σ. 246-256 (neun). Stark, Niobe, σ. 28.

40. Passow, ἀρ. 413.414.415.417.

41. Εὔξεινος Πόντος, Τραπεζοῦς 1880, σ. 143.

42. Passow, ἀρ. 523.

43. Αὐτ., ἀρ. 525.

44. Ν. Δοσίου, Χαρτοφυλάκιον, Κέρκυρα 1880, σ. 51.

45. Ὁ ἐν ΚΠ. ἑλλην. φιλ. σύλλογος, τ. ΙΔ' σ. 269.

46. Deffner's, Archiv f. Mittel-u. Neugr. Phil., σ. 88.

47. Ε. Δ. Φραντζεσκάκη, Ἡ Ἀριάδνη, Ἀθ. 1883, σ. 58.

48. Wescher, Δωρικὸν ψήφισμα Καρπάθου, μετάφρ. Μανωλακάκη, ἐν Ἀθήναις 1878, σ. 81.

49. Ἰατριδης, σ. 81.

50. Τὸ ρητὸν τοῦτο ἀναφέρει εἰς τὴν μάμμην τοῦ Διγενῆ ὁ ποιητὴς τοῦ ἔπους (στ. 166 κέ., ἐκδ. Σάθα καὶ Λεγράνδ).

κα συνήθης ἢ εὐχή εἰς νεογάμους ἐννιὰ γιούς καὶ μιὰ μηλιά, ἦτις καὶ ἐν γαμηλίῳ μεσσηνιακῷ ἄσματι ἐκφέρεται οὕτω:

*Νὰ κάμης τούς ἐννιὰ υἱοὺς καὶ μιὰ γλυκομηλίτσα*⁵¹.

Πλὴν τῶν ἀδελφῶν καὶ ἄλλα πράγματα εὐρίσκομεν κατ' ἐννεάδας ἀναφερόμενα ἐν δημοτικοῖς ἄσμασι τῶν Ἑλλήνων. Ἐν ἄσμασι τοῦ ἀκριτικοῦ κύκλου ἔχομεν: ἐννιὰ δράκους⁵², ἐννεὰ ἡμεροβράδια-ἐννεὰ χιλιάδες⁵³, ἐννιὰ τσοπάν', ἐννιὰ κοπάδι' ἀρνία (Τραπεζοῦντος)⁵⁴, ἐννιὰ θηριά (Τιμβρου)⁵⁵, ἐννιὰ λογιῶν πυργάρι⁵⁶, ἐννιὰ μηλιές⁵⁷, ἐννιὰ καρυές⁵⁸, ἐννιὰ πύργους ἀσήμι⁵⁹ κ.λ.π. Ἐν ἄλλοις δ' ἄσμασι: ἐννιὰ χιλιάδες ἄσπρα⁶⁰, ἐννιὰ μόδια λουάρι (Καρπάθου)⁶¹, ἐννεὰ πύρκους λοβάριν (Κύπρου)⁶², ἐκάλεσε ἐννιὰ χιλιάδες κόσμο (Τιμβρου)⁶³, ἐννιὰ χωριά-δέκα βιλαέτια (Εὐβοίας)⁶⁴ κ.τ.λ. Ἄν τὰ παραδείγματα ταῦτα, ἀντιτασσόμενα τοῖς ὑπὸ Σάνδερς καὶ Ψυχάρη παρατεθειμένοις σερβικοῖς, δὲν ἐπαρκούσι οὐχὶ νάποδείξωσι τὰ σερβικὰ ἐκ τῶν ἐλληνικῶν εἰλημμένα, ἀλλὰ νά πείσωσιν, ὅτι οὐδὲν μαρτυρεῖ ἢ χρῆσις ἐν τοῖς ἄσμασι τοῦ ἀριθμοῦ ἐννεὰ, τότε ὁ ἔχων ὑπομονὴν καὶ ὄρεξιν ἅς ἐπιχειρήσῃ ἀκριβῆ καὶ πλήρη ἀπαρίθμησιν τῶν σχετικῶν χωρίων, καὶ θά ταχθῶμεν προθύμως ὑπὲρ τοῦ λαοῦ τοῦ μνημονεύοντος συχνότερον ἐν τοῖς ἄσμασί του τὸν ἀριθμὸν ἐννεὰ.

Οὐδ' ἢ ἐκ ἐπιφωνήσεως *Θέ μου μεγαλοδύναμε, μεγάλο θάμμα κάνεις* εἰλημμένα ἀπόδειξις εἶναι προσφουεστέρα. Ἡ σημειουμένη ὡς ἀντίστοιχος σερβικῆ *Mili Boje! tchouda velikoga!* σημαίνει *Εὐσπλαχνε Θεέ! ὦ τοῦ μεγάλου θαύματος!* εἶναι δὲ καθ' ἡμᾶς περίεργος οὐχὶ ἡ ὁμοιότης, ἀλλ' ἡ μικρὰ διαφορὰ τῆς σερβικῆς ἀπὸ τῆς ἐλληνικῆς ρήσεως. Διότι βεβαίως φράσεις, ἐπαναλαμβανόμεναι συχνότατα ἐν ταῖς ἱεραῖς ἀκολουθίαις, τοῖς βίοις τῶν ἀγίων καὶ τοῖς διαφόροις ἄλλοις ἐκκλησιαστικοῖς βιβλίοις, ἅτινα πάντα εἰσὶν ἔκπαλαι μεταπεφρασμένα ἐκ τῆς ἐλληνικῆς εἰς τὰς σλαβικὰς γλώσσας, ἄπορον εἶναι πῶς οἰκειόταται γενόμεναι τῷ λαῷ δὲν διετηρήθησαν ἀπαράλλακτοι καὶ ἀναλλοιώτοι.

Ἄτερος ἐξωτερικὸς λόγος, ὃν φέρει ὁ κ. Ψυχάρης ὑπὲρ τῆς πρωτοτυπίας τοῦ σερβικοῦ ἄσματος, εἶναι ἡ μνεῖα τῆς πανούκλας ἐν τῷ ἐλληνικῷ, μαρτυ-

51. Ὁ ἐν ΚΠ. ἑλλ. φιλ. σύλλογος, τ. Η', σ. 505.

52. Φιλολογ. συνέκδημος, σ. 431.

53. Εὐξείνου Πόντος, 1880, σ. 126.

54. Passow, ἀρ. 505.

55. Ὁ ἐν ΚΠ. ἑλλην. φιλ. σύλλογος, τ. Η', σ. 538.

56. Νεοελλ. ἀνάλεκτα Α', σ. 79.

57. Αὐτ., σ. 85.

58. Αὐτ., σ. 87.

59. Χασιώτου, Συλλογὴ τῶν κατὰ τὴν Ἠπειρον δημοτικῶν ἄσμάτων, σ. 142.

60. Wescher, ἔνθ' ἀν., σ. 74.

61. Αὐτ., σ. 78.

62. Σακελλαρίου, Κυπριακά, τ. Γ', σ. 85.

63. Ὁ ἐν ΚΠ. ἑλλην. φιλ. σύλλογος, τ. Θ', σ. 345.

64. Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς Ἑταιρείας, τ. Α', σ. 135.

ροῦσα κατ' αὐτὸν ἐπίδρασιν σλαβικήν. «Ἡ λέξις *θανατικό*, ἢ σημαίνουσα ἐν τῇ ἑλληνικῇ γλώσσῃ τὴν ἐπιδημίαν ταύτην, δὲν εἶναι, λέγει, εὐχρηστος ἐν τῇ δημῳδῇ ἑλληνικῇ φιλολογίᾳ. Ἐγὼ τοῦλάχιστον σπανιώτατα ἐνέτυχον αὐτῇ. Ἐνῶ τούναντίον, ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ Δοζῶν δις ἢ τρίς γίνεται μνεῖα τῆς πανώλους»⁶⁵. Ὁ κ. Ψυχάρης συνεπέρανεν ὅτι σπανιώτατα γίνεται μνεῖα τῆς πανώλους ἐν μνημείοις τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας, διότι ἴσως δὲν εἶχε πρόχειρα καὶ ἐπαρκῆ βοηθήματα, ἢ ἠγνόει ὅτι ἡ πανώλης εἶναι ποικιλώνυμος ἐν τῇ ἑλληνικῇ γλώσσῃ, καὶ ἐπομένως ὅτι δὲν ἔπρεπε νάναζητῇ τὰς περὶ ταύτης ιδέας καὶ μυθικὰς παραστάσεις τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ μόνον ὅπου ἐνετύγχανε τῇ λέξει *θανατικό*. Ὁ ἑλληνικὸς λαὸς οὐ μόνον πλείστους μύθους εἶχε περὶ τῆς πανώλους, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν προγόνων του παρέλαβε καὶ διετήρησε πρὸς ἀποτροπὴν αὐτῆς δεισιδαίμονας τελετάς, αἷς ὁμοίας ἀπαντῶμεν καὶ παρὰ σλαβικοῖς λαοῖς⁶⁶.

Ἡ κορωνὶς ὁμῶς τῶν ὑπὸ τοῦ Βόλλνερ καὶ τοῦ Ψυχάρη προσαγομένων ἀποδείξεων τῆς πρωτοτυπίας τῶν σλαβικῶν ἄσμάτων συνίσταται εἰς ἐσωτερικοὺς λόγους, μάλιστα εἰς τὴν κατίσχυσιν δῆθεν ἐν τούτοις τοῦ αἰσθήματος τῆς ἀδελφικῆς στοργῆς, αἰσθήματος, ὡς λέγουσιν, ἰδιάζοντος τοῖς σλαβικοῖς λαοῖς. «Τὸ ἄσμα ὑπάγεται κατ' ἐμέ, παρατηρεῖ ὁ Βόλλνερ, ἔνεκα τῆς ἐν αὐτῷ κυριωτάτης ιδέας, εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν ἐν τῇ σερβικῇ ἰδίῳ ποιήσει πολυπληθῶν ἄσμάτων, τῶν ὑμνούντων τὴν στοργὴν ἀδελφοῦ καὶ ἀδελφῆς. Τὸ τοιοῦτο τῇ νοτιοσλαβικῇ ποιήσει ἰδιάζον αἰσθημα διαφαίνεται προδήλως ἐν τῷ σερβικῷ ἄσματι, ὁμοίως καὶ ἐν τῷ βουλγαρικῷ, εἰ καὶ ἀσθενέστερον, ἐκλείπει δὲ παντελῶς ἀπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ ἀλβανικοῦ». Ὁ δὲ κ. Ψυχάρης ὀρμώμενος ἐκ τῆς ἀρχῆς, ὅτι πρώτη γένεσις τῶν ἄσμάτων εἶναι ἡ δοξασία περὶ ἐνοχλήσεως τῶν νεκρῶν ὑπὸ τῶν θρῆνων καὶ τῶν δακρύων τῶν ζώντων, ἢ ἐν τοῖς ἄσμασι καὶ τοῖς μύθοις τῶν γερμανικῶν λαῶν καὶ τοῖς σλαβικοῖς παραμυθίοις διατυπωμένη, εἰκάζει, ὅτι παραλαβόντες τὸ θέμα τοῦτο οἱ Σέρβοι προσήρμοσαν πρὸς τὰ ἦθη καὶ τὰς ιδέας αὐτῶν, ἀντικαταστήσαντες τὸν μνηστῆρα ἢ ἔραστὴν διὰ τοῦ ἀδελφοῦ, ὑποθέντες δὲ καὶ τὸν γάμον τῆς ἀδελφῆς εἰς τὰ ξένα, οὐδὲν ἐνέχοντα τὸ ἀπᾶδον ταῖς συνηθείαις τοῦ σερβικοῦ λαοῦ. Τούναντίον οἱ Ἄλβανοί καὶ οἱ Ἕλληνες, μιμηθέντες τὸ ἄσμα, ξένοι ὁμῶς πρὸς τὰ ἐν αὐτῷ κατισχύοντα αἰσθήματα καὶ ιδέας, παρεμόρφωσαν αὐτό. Οὕτω δὲ παρίσταται ἡμῖν τὸ συνηθέστατον ἐν τῇ συγκριτικῇ ἐρευνῇ τῶν μύθων παρατηρούμενον φαινόμενον, τῆς βαθμιαίας ἐξασθενήσεως μύθου, καθ' ὅσον ἀπομακρύνεται τῆς ἀρχικῆς πηγῆς αὐτοῦ, μέχρις ὅτου ὀλίγα μόνον τηρεῖ ἀνεπίγνωστα ἴχνη τῆς πρώτης ἐμπνεύσεως. Οὕτω καὶ αὐτὸ τὸ σερβικὸν ἄσμα, εἰ καὶ τὰ μάλιστα προσεγγίζει τῷ ἀρχικῷ μύθῳ, εἶναι ὁμῶς τούτου ἀσθενέστερον.

65. Psichari, σ. 25. Θνήσκουσιν οἱ ἀδελφοὶ ἐκ πανώλους κατὰ τὴν ΣΤ' καὶ τὴν Θ' παραλλαγὴν τοῦ ἑλληνικοῦ ἄσματος· ἐν δὲ ταῖς λοιπαῖς οὐδαμῶς γίνεται μνεῖα ταύτης.

66. Βλ. τὴν ἡμετέραν πραγματείαν περὶ τῶν ἀσθενειῶν κατὰ τοὺς μύθους τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἐν Δελτίῳ τῆς ἱστορικῆς καὶ ἔθνολ. ἐταιρείας, τ. Α', σ. 10 κέ. 19 κέ.

Ταῦτα ὁ κ. Ψυχάρης, προσπαθῶν νὰ διίδῃ τὴν ἐν ἀρχῇ ἔννοιαν τοῦ μύθου, δι' ἔρμηνευτικῆς μεθόδου, ὡς φρονοῦμεν, πλημμελοῦς καὶ ἀκροσφαλεστάτης. Οἱ ἀρχέτυποι μῦθοί εἰσιν ἀπλοῦστατοι, τὴν ἔννοιάν των ἐν ἑαυτοῖς περιέχοντες, μόνον δ' ὅταν αὐτὴ λησμονηθῇ προστίθεται ἕτερα, ἀλλοτρία τοῦ καθαυτοῦ μύθου, ἀπορρέουσα δὲ ἐκ τῶν δοξασιῶν καὶ τῶν ἠθῶν τοῦ ἐπαναλαμβάνοντος τοῦτον λαοῦ. Ἐν τῷ προκειμένῳ ἡ πρώτη ἔννοια περιέχεται ἐν τῇ ἐπινόδῳ νεκροῦ ἔραστοῦ εἰς τὴν ἐρωμένην, καὶ τοιοῦτον ἀπλοῦν καὶ ἀπέριττον ἀνευρίσκομεν τὸν μῦθον ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἑλληνικῇ μυθολογίᾳ, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω. Λησμονήσαντες δὲ τὴν πρώτην ταύτην ἔννοιαν ἥτις ἐστὶν ἴσως ἡ κατὰ τὸ ἔαρ ἀναζωογόνησις τῆς πρὶν νεκρωμένης φύσεως, καὶ ἀκαταλήπτου καταστάντος αὐτοῖς τοῦ μύθου, οἱ παραλαβόντες αὐτὸν λαοὶ ἐξεῦρον ἰδίαν ἑκαστος ἐξήγησιν τούτου, ἣν ἠρύσθησαν ἐκ τῶν οἰκείων αὐτοῖς ἰδεῶν καὶ δοξασιῶν· οἱ μὲν γερμανικοὶ λαοὶ τὴν ἐκ τῶν θρήνων προξενουμένην τοῖς νεκροῖς ὀδύνην· ὁ δ' ἑλληνικὸς τὴν ἀνάγκην τῆς ἐκπληρώσεως καὶ πέραν τοῦ τάφου ἱερᾶς ὑποσχέσεως· καὶ οἱ σλαβικοὶ ἄλλος ἄλλην. Διατί δὲ ὁ κ. Ψυχάρης προτιμᾷ τὴν γερμανικὴν δοξασίαν καὶ ταύτην ὑπολαμβάνει ὡς τὴν πηγὴν τῶν παρὰ τοῖς ἄλλοις λαοῖς ὁμοίων μύθων; Μὴ καὶ ἡ ἐν τῷ νεοελληνικῷ ἄσματι ἀναπτυσσομένη ἰδέα δὲν εἶναι ἐπίσης ὠραία, καὶ μὴ δὲν προσηρμύσθη προσφυέστατα τῷ μύθῳ, ἀποτελεσθέντος ἐν τῷ ἄσματι ἐνιαίου καὶ καλλιτεχνικωτάτου συνόλου;

Τούτων οὕτως ἐχόντων καταπίπτουσιν ἀφ' ἑαυτῶν τὰ ἐπιχειρήματα τῶν διαβλεπόντων ἐν τῷ ἑλληνικῷ ἄσματι παρεφθαρμένην μίμησιν σλαβικῶν πρωτοτύπων, ἄγνοιαν δὲ παντελῆ τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῶν ἠθῶν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἐλέγχουσιν οἱ ἰσχυρισμοὶ περὶ τῆς ἀδελφικῆς στοργῆς ὡς αἰσθήματος τοῖς Σέρβοις μάλιστα ἰδιάζοντος, μονονουχί δ' ἀγνώστου τοῖς Ἑλλησι. Δὲν ἔπρεπε, νομίζομεν, ὁ κ. Ψυχάρης οὕτω διαρρήδην νάποφανθῇ, ὅτι οὐδὲν ὁμοιον ἀπαντᾷ ἐν τῇ δημῳδῇ ἑλληνικῇ ποιήσει⁶⁷. Τὸ αἶσθημα τῆς ἀδελφικῆς στοργῆς εἶναι ἐπίσης καὶ ἑλληνικὸν κατ' ἐξοχὴν αἶσθημα, ὀρθότατα δὲ καὶ ἀληθέστατά εἰσι τὰ περὶ τούτου ὑπὸ τινος τῶν ἡμετέρων ποιητῶν γραφέντα⁶⁸. Ἄν συνήθης τοῖς Σέρβοις ὄρκος εἶναι ὁ κατὰ τῶν ἀδελφῶν, μὴ καὶ ἡμεῖς δὲν ἀκούομεν συχνότατα ὁμοίους ὄρκους;⁶⁹ Δὲν ἐξύμνησεν ὁ ἑλληνικὸς λαὸς τὴν

67. Psichari, σ. 23.

68. Σ. Ν. Βασιλειάδης, Ἄττικαὶ νύκτες, Ἀθ. 1873, τ. Α', σ. 35 κέ. «Τὸ αἶσθημα τῆς φιλαδελφίας εἶναι τὸ κυριεῦον καὶ τὸ ἔθνικώτερον αἶσθημα, ὡς ἠδύνατό τις νὰ εἴπῃ ὅτι παρ' ἀπάσῃ τῇ ἑσπερίᾳ Εὐρώπῃ τὸ κυριεῦον καὶ ἔθνικώτερον αἶσθημα εἶναι τὸ αἶσθημα τοῦ ἔρωτος... Ἐν τοῖς δημοτικοῖς ἡμῶν ἄσμασι τὸ αἶσθημα καὶ αἱ σκηναὶ τῆς φιλαδελφίας κατέχουσι τὴν εὐρυτέραν θέσιν εἰς τὰς μᾶλλον συγκινητικὰς καὶ περικαλεῖς εἰκόνας. Εἶναι τι ἀληθῶς ἑλληνικὸν καὶ κατανουκτικώτατον ἡ ἀδελφικὴ αὐτὴ στοργὴ ἐν πολλοῖς ἄλλοις δημοτικοῖς ἄσμασι, ἀλλὰ μάλιστα ἐν τοῖς ἐπιγραφομένοις ἢ *Κλεφτοπούλα*, οἱ *Χαραμηδες*, ἢ *Γέφυρα τῆς Ἄρτας*, εἶναι τι μεστὸν τοσαύτης ἀρετῆς, περιπαθείας, ἀφοσιώσεως καὶ τοσαύτης θυσίας, ὥστε αἱ νέαι αὐταὶ ἀδελφαὶ δύνανται ἐτόλμως νὰ δώσωσι τὰς χεῖρας εἰς τὰς μεγάλας ἐκείνας ἀδελφάς των, οἷα ἡ Ἄντιγόνη καὶ ἡ Ἡλέκτρα κ.λ.π.»

69. *Νὰ χαρῶ τὰδέλφια μου· στή ζωὴ τῶν ἀδελφιῶ μου.*

ἀδελφικὴν στοργήν, καὶ δὲν θεωρεῖ ταύτην ὕψιστον ἐν τῷ κόσμῳ ἀγαθόν;

*Τρία πράγματα μ' ἀρέσασιν εἰς τὸν ἀπάνω κόσμον.
Τὸ κάτεργο ποῦ περπατεῖ καὶ τᾶλογο ποῦ τρέχει,
τὰ δυ' ἀδελφάκια τὰ καλά, σὰν εἶν' ἀγαπημένα⁷⁰.*

Καὶ δὲν κρίνει ἡ δημώδης ποίησις ἀναθέματος ἄξιον τὸν ἀμφισβητοῦντα τὴν ἰσχὺν τοῦ αἰσθήματος τῆς ἀδελφικῆς ἀγάπης;

*Ἀνάθεμά τον ποῦ τὸ εἶπῃ τὰδέρφια δὲν πονοῦνται·
τὰδέρφια σκίζουν τὰ βουνὰ καὶ δέντρα ξερριζώνουν,
τὰδέρφια ἐκυνηγῆσανε κ' ἐνίκησαν τὸ Χάρο⁷¹.*

Ἄνευ δὲ προκαταλήψεως περὶ μιμήσεως σλαβικῶν ἰδεῶν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἐξετάζοντες τὸ σερβικόν, τὸ βουλγαρικόν καὶ τὸ ἑλληνικόν ἄσμα, καταλήγομεν εἰς ἀντίθετα τῶν τοῦ κ. Ψυχάρη πορίσματα. Οὗτος καίπερ ἀνομολογῶν τὴν ποιητικὴν ὑπεροχὴν τοῦ ἑλληνικοῦ ἄσματος, ὁμως φρονεῖ, ὅτι ἐν τῇ βουλγαρικῇ, τῇ ἀλβανικῇ καὶ τῇ ἑλληνικῇ παραλλαγῇ, παρατηρεῖται τις διαφθορά καὶ ἐξασθένησις τοῦ ἐν ἀρχῇ αἰσθήματος, οὗ ἔνεκα μεταβληθεὶς ὁ πρωτόθετος μῦθος προσηρμόσθη εἰς τὰ ἦθη καὶ τὸν χαρακτῆρα τῶν Σέρβων. Οἱ Ἀλβανοὶ καὶ οἱ Ἕλληνες, λέγει ὁ κ. Ψυχάρης, ἠκιστα ἐννοήσαντες τὸ κατισχυόν ἐν τῷ σερβικῷ αἰσθημα, ἀντικατέστησαν τὰς πρὸς τὴν ἀδελφὴν ὑποσχέσεις δι' ὄρκου πρὸς τὴν μητέρα· ἄλλως δὲ ὁ γάμος ἐν τῇ ξένη εἶναι τι ἀηθὲς τοῖς Ἕλλησιν, ἀπεχθανομένοις τὴν ξενιτειάν, ἐνῶ τοῦναντίον ἐν Σερβίᾳ μεγάλην τιμὴν ὑπολαμβάνουσιν αἱ νεάνιδες τὴν ἀποκατάστασιν ἐν μακρινῇ χώρᾳ. Τούτου ἔνεκα πάντες οἱ ἀδελφοί, ἐν τῷ σερβικῷ ἄσματι, ἐκ φιλαδελφίας στέργουν τὸν ἐν τῇ ξένη γάμον τῆς ἀδελφῆς, ἐνῶ οἱ Ἕλληνες, ἀγνοοῦντες τὸ ἔθιμον ἐκεῖνο, παρέλαβον ἔτοιμον τὸ θέμα, χωρὶς καλὰ καλὰ νὰ ἐννοήσωσι περὶ τίνος ἐπρόκειτο⁷².

Τί ὁμως συνάγομεν ἐκ τῆς συγκριτικῆς ἐρεῦνης τῶν σλαβικῶν καὶ τῶν ἑλληνικῶν ἄσμάτων, ἂν μὴ σκοτιζώμεθα ἐκ τῆς πεπλανημένης γνώμης, ὅτι ἐν τοῖς τελευταίοις δάνεια αἰσθήματα ἀναπτύσσονται καὶ ἰδέαι ἀγνωστοὶ παρά τῷ λαῷ; Ἐν τῷ ἑλληνικῷ ἄσματι βλέπομεν ἀρμονικὸν καὶ ἄρτιον ὄλον, ἐνῶ δραματικώταται περιπέτεια, μετὰ δυνάμεως καὶ τέχνης θαυμαστῆς ἐκτιθέμεναι, εἰς ἓνα μόνον τείνουσι σκοπόν, εἰς τὴν κατάδειξιν τῆς ἱερότητος ὑποσχέσεως, ἧς τὸ βάρος καὶ ἐν τῷ τάφῳ αἰσθάνεται ὁ δούς. Ἡ ἐν τῷ ἑλληνικῷ ἀδιάσπαστος καὶ ἔλλογος τῶν γεγονότων ἀλληλουχία χαλαροῦται καὶ ἐκλείπει ἐν τοῖς σλαβικοῖς, τὰ δ' ἀμίμητα ἐπεισόδια, ἐν οἷς εἰδυλλιακὴ χάρις ἀβιάστως συγκιρνεῖται μετὰ φρίκης τραγικῆς, ἢ ἄψυχος μίμησις ἀμαυροῦσα καθίστησι ψυχρὰ καὶ

70. Passow, ἀρ. 467.

71. Ἀραβαντινοῦ, Συλλογὴ δημοδῶν ἄσμάτων, σ. 275.

72. Psichari, σ. 27-28.

ἀγνώριστα. Ἐν τῷ ἑλληνικῷ Ἰσματι, ὁ μῦθος ἀπῆται, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, νὰ νυμφευθῆ ἡ κόρη εἰς Βαβυλῶνα. Ἡ μήτηρ ἐν τοῖς γαμηλίοις ἑλληνικοῖς Ἰσμασι, παρίσταται πάντοτε, ἐν μόνον διαβλέπουσα ἐν τῷ γάμῳ, τὸν ἀπὸ τῆς κόρης χωρισμόν, καὶ διὰ τοῦτο μὴ θέλουσα νὰ τὴν ὑπανδρεύσῃ⁷³. Ὅθεν καὶ ἐν τῷ Ἰσματι τούτῳ δὲν στέργει τὸν γάμον, ἀφ' οὗ μάλιστα οὗτος πρόκειται νὰ γίνῃ μετὰ ξένου ἐκ μακρινῆς χώρας· δὲν στέργουσι δέ, διὰ τὴν πρὸς τὴν ξενιτειάν ἀντιπάθειαν τοῦ Ἑλλήνου, καὶ οἱ ἀδελφοί, πλὴν τοῦ Κωσταντῆ, ὁστις δὲν ὀρμᾶται εἰς τοῦτο ἐκ φιλαυτίας, ὡς ὑπέλαβεν ὁ Βόλλνερ⁷⁴. Αἱ παρακελεύσεις τοῦ Κωσταντῆ πρὸς νύμφευσιν τῆς ἀδελφῆς εἰς τὰ ξένα, παντελῶς ἄλλην ἐμποιοῦσιν ἐντύπωσιν τῷ Ἑλληνι ἀκροατῇ· ὁ νοῦς τούτου προσηλοῦται μόνον εἰς τὴν παράστασιν τοῦ ξενιτευομένου ἀδελφοῦ, τοῦ μακροταξειδάρη· τὸ αἶσθημα τῆς ἰδιοτελείας ἐξαφανίζεται πρὸ τοῦ πόθου, τοῦ ἑλληνικωτάτου πόθου, τῆς μειώσεως τῶν ἀφορήτων δεινῶν τῆς ξενιτειᾶς. Ὁ Κωσταντῆς θὰ εὐρίσκη παρηγορίαν ἐν τῇ χώρᾳ, ἐν ἣ ὁ οἶκος τῆς ἀδελφῆς, καὶ αὐτὴ δὲν θὰ αἰσθανθῆ τὸν πόνον τῆς ξενιτειᾶς, συχνότατα βλέπουσα τὸν ἀδελφόν. Ἄλλ' ἡ μήτηρ φέρει ἄλλην ἀντίρρησιν, ἀπορρέουσαν ἐξ ἀκραιφνοῦς ἑλληνικοῦ αἰσθήματος, τοῦ οἰκογενειακοῦ φίλτρου, τοῦ ἐπιτάσσοντος τὴν συμμετοχὴν πάντων τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας ἐν τοῖς εὐτυχήμασι καὶ ἐν τοῖς δυστυχήμασι. Καὶ ὁ Κωσταντῆς ὑπόσχεται ὅτι ἂν τύχη λύπη ἢ χαρά, πάντως θὰ φέρῃ τὴν ἀδελφὴν εἰς τὴν μητέρα, ἐπιλαθόμενος νὰ μνησθῆ τῆς ὑπὸ τοῦ θανάτου λύσεως τῆς ὑποσχέσεως, ἔνοχος οὕτω γενόμενος ὕβρεως, κατὰ τὰς ἑλληνικὰς δοξασίας, ὕβρεως ἦν ἀμειλίκτως τιμωρεῖ τὸ θεῖον. Ὑβρις εἶναι καὶ ἡ ὑπὸ τῆς μητρὸς πρόσκλησις τοῦ νεκροῦ πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς ὑποσχέσεως, τῆς ὕβρεως δὲ ταύτης δίδωσι δίκην θνήσκουσα. Ἐπῆλθε χρόνος δύστυχος, ἀπέθανον οἱ ὀκτὼ ἀδελφοί, ἐφονεύθη καὶ ὁ Κωσταντῆς, διότι μόνον οἱ βιαίως θανόντες ἐγείρονται τοῦ τάφου, κατὰ τὰς προλήψεις, ἃς ὁ λαὸς ἡμῶν ἐτήρησε μέχρι τοῦδε ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων. Ὁ Κωσταντῆς ἔταξεν ἐγγυητὴν τῆς ὑποσχέσεως τὸν Θεὸν⁷⁵, καὶ οὗτος ἐφορᾷ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν ταύτης. Ἀνίσταται τοῦ τάφου ὁ νεκρὸς, πορεύεται εἰς τὸν οἶκον τῆς ἀδελφῆς, καὶ

73. Γαμήλιον Ἰσμα Πελοποννήσου ἐν Λελέκου, Δημοτικῆ ἀνθολογία, σ. 142.

*Ὅλοι ἠθέλανε, ὄλοι ἀγαπᾶνε,
καὶ ἡ μαννοῦλά της, κείνη δὲ θέλει.*

Ἐτερον ἠπειρωτικόν ἐν Χασιώτου, Συλλογῆ, σ. 43.

*Ὅλοι βούλονται νὰ μᾶς τὴ δώσουν
κι ὁ ἀφεντούλης της δὲν μᾶς τὴ δίνει·
ὄλοι δύνονται νὰ μᾶς τὴ δώσουν
κ' ἡ μαννοῦλά της δὲ μᾶς τὴ δίνει.*

74. Wollner, σ. 268.

75. Ὅμοιον τύπον ὑποσχέσεως ἀπαντῶμεν καὶ ἐν ἑτέροις Ἰσμασι.

*Βάλλω τὸν ἥλιον νηγυστὴ καὶ τὰ βουνὰ μαρτύρους
(Τραπεζούντιον· Φιλολ. συνέκδημος, 1849, σ. 431).*

ἐκτυλίσσονται πρὸ ἡμῶν σκηναὶ ἀπαραμίλλου κάλλους, ἢ συνάντησις ἐν τῷ χορῷ, ἢ ὑπὸ τῶν πτηνῶν ἀποκάλυψις τῆς φρικτῆς ἀληθείας, ἢ ἀγωνία τῆς ἀδελφῆς προσπαθούσης νὰ ἐξακριβώσῃ ταύτην καὶ ἢ συνάντησις τῆς μητρὸς καὶ τῆς κόρης. Μόνον παράχορδον καὶ ψεκτέον ἐν τῇ ὄλῃ οἰκονομία τῆς διηγήσεως εἶναι ὁ θάνατος ταύτης, ἀνεξήγητος ὢν καὶ ἀδικαιολόγητος. Ἄλλ' ἴσως εἶναι τοῦτο προσθήκη μεταγενεστέρα, ἢ δὲ λύσις ἐν τῷ ἀρχετύπῳ ἄσματι ἦν διάφορος, καὶ δὴ ἢ ἐν τῇ Δ' παραλλαγῇ μεταμόρφωσις τῆς ἀδελφῆς εἰς γλαῦκα, τὸ δυσοίωνον πτηνὸν τῆς ἐρημώσεως καὶ τῆς καταστροφῆς. Ἡ μεταμόρφωσις φέρεται καὶ ἐν ἑτέρᾳ μεσσηνιακῇ παραλλαγῇ, ἧς τοὺς τρεῖς τελευταίους στίχους ἐδημοσιεύσαμεν πρὸ ἐτῶν.

Παρακαλιέται στὸ Θεὸ ἢ Ἀρετὴ καὶ λέει.

— «Θέ' μου καὶ κάμε με πουλί, κάμε με κουκουβάγια,
νὰ περπατῶ στὶς ἐρημιές, νὰ κλαίῃ τοὺς ἀδελφούς μου»⁷⁶.

Τοιαύτη λύσις καὶ τεχνικωτέρα εἶναι, καὶ σύμφωνος καθόλου ταῖς μυθολογικαῖς παραστάσεσι τοῦ ἡμετέρου λαοῦ, καθ' ἃς ἢ μεταμόρφωσις ἐπέρχεται ἢ πρὸς τιμωρίαν στυγεροῦ ἐγκλήματος ἢ πρὸς ἀπαλλαγὴν ἀναξιοπαθοῦντος ἀπὸ μεγίστης ὀδύνης καὶ θλίψεως.

Τοιοῦτο μὲν τὸ ἐλληνικὸν ἄσμα· τὰ δὲ σλαβικὰ ἀμοιροῦσι τῶν κατὰ μέρος καλλονῶν τούτου ἢ διατηροῦσι μόνον ἴχνη παραμεμορφωμένα αὐτοῦ, ἐλλείπει δ' ἐξ αὐτῶν καὶ ἢ τεχνικὴ συναρμογὴ τῶν καθ' ἕκαστον, ἢ τὴν ἐνότητα τοῦ συνόλου ἀπαρτίζουσα, καὶ ἢ ἐσωτερικὴ δικαιολογία τῶν ἐκτεθειμένων γεγονότων. Τὴν κόρην ζητοῦσιν εἰς γάμον ἀπὸ τὰ ξένα, ἀορίστως καὶ ἀσαφῶς, οὐχὶ ἐξ ὀρισμένης χώρας, καὶ δὴ ἐκ τῆς Βαβυλωνίας, ὡς ἐν τῷ ἐλληνικῷ. Στέργουσιν οἱ ἀδελφοί, οὐχὶ ὁμοῦ καὶ ἢ μήτηρ· ἀκατάληπτον τοῦτο, ἀφ' οὗ ὁ γάμος ἐν τῇ ξένῃ οὐδὲν ἔχει τὸ ἀπᾶδον πρὸς τὰ σλαβικὰ ἔθιμα· μόνον ἐν τῇ δευτέρᾳ παραλλαγῇ τοῦ βουλγαρικοῦ ἄσματος, τῇ μάλιστα προσεγγιζούσῃ τῷ ἐλληνικῷ, δὲν δέχονται οἱ ἄλλοι ἀδελφοί, πλὴν τοῦ Δημητάρ, συνηγοροῦντος ὑπὲρ τοῦ γάμου. Ὑπισχνοῦνται οἱ ἀδελφοί ὅτι θὰ ἐπισκέπτονται τακτικῶς τὴν ἀδελφὴν των· ἀλλὰ θνήσκουσιν ἐκ πανώλους. Διατί; Τὸ σερβικὸν ἄσμα καὶ ἢ δευτέρα παραλλαγὴ τοῦ βουλγαρικοῦ οὐδαμῶς ἐξηγοῦσι τοῦτο· ἀλλ' ἢ πρώτη τοῦ βουλγαρικοῦ παραλλαγὴ ἀναφέρει τὴν αἰτίαν τοῦ θανάτου εἰς κατάραν τῆς μητρὸς, κατάραν σκληροτάτην καὶ ἀδικαιολόγητον· διότι χωρὶς νὰ φανῇ ἐναντιομένη εἰς τὴν ὁμόφωνον θέλησιν τῶν υἱῶν, ἐπικαλεῖται ὁμοῦ κατ' αὐτῶν τὴν πανώλη, ὅπως θερίσῃ καὶ τοὺς ἐννέα υἱοὺς καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν· δη-

Βάλαν τὸν ἥλιο μάρτυρα καὶ τὸ φεγγάρ' ἐγγύη
(*Ἰατρὶοῆς*, σ. 66).

καὶ παρὰ τῷ βυζαντινῷ χρονογράφῳ Γεωργίῳ τῷ ἀμαρτωλῷ (Χρονικὸν Δ' 248, σ. 630 Murgalt): «δέδωκεν ἐγγυητὴν τὸν μεγαλομάρτυρα τοῦ Χριστοῦ Θεόδωρον».

76. Πανδώρα, 1867, τ. ΙΗ', σ. 94.

λονότι διὰ τὴν ὑπανδρείαν τῆς θυγατρὸς τῆς εἰς τὰ ξένα ζητεῖ τὸν ὄλεθρον συμπάσης τῆς οἰκογενείας αὐτῆς.

Ἡ θυγάτηρ ἐν τῇ ξένῃ θλίβεται μὴ βλέπουσα τοὺς ἀδελφούς· ὁ Θεὸς τὴν εὐσπλαγχνίζει καὶ διατάσσει ἀγγέλους τοῦ νὰ ζωογονήσωσιν ἓνα τῶν ἀδελφῶν, ἵνα τὴν ἐπισκεφθῇ. Ὅποια ἡ διαφορὰ τοῦ ἑλληνικοῦ ἄσματος ἀπὸ τῶν σλαβικῶν! Ἐν ἐκείνῳ ὁ Θεός, ὡς ἐγγυητὴς τῆς ὑπὸ τοῦ Κωσταντῆ δοθείσης τῇ μητρὶ ὑποσχέσεως, μεριμνᾷ περὶ τῆς ἐκτελέσεως αὐτῆς. Δὲν παρίσταται ὁμοῦς αὐτοπροσώπως δρῶν, διότι οἰσοδῆποτε λόγος θὰ ἦτο ταπεινότερος τῆς περὶ τοῦ θείου μεγαλείου ἰδέας· ἀλλ' ἐκ τῆς τοιαύτης ἀποσιωπήσεως τὸ ἄσμα προσκτᾶται δύναμιν καὶ ὕψος· τὰ πάντα μαρτυροῦσιν, ὅτι ἐκτελεῖται βουλὴ Θεοῦ, εἰ καὶ μόνον τὰ πτηνὰ ὑποδηλοῦσι τοῦτο, τὰ διὰ τοῦ κελαδήματος ἐκφράζοντα τὴν φρίκην ἐπὶ τῷ θεάματι τοῦ πρὸ αὐτῶν παρελαύνοντος ζεύγους καὶ ἀναφωνοῦντα ὅτι διορῶσι μέγα θαῦμα τοῦ Θεοῦ. Ἐν τοῖς σλαβικοῖς ὁμοῦς ἄσμασιν ὁ Θεὸς δὲν ἀπαξιοῖ νὰ ὀρίση μετὰ πολλῆς λεπτολογίας πάντα ὅσα ἠθελον συντελέση πρὸς ἐπίτευξιν, οὐχὶ τῆς ἐκτελέσεως ἱερᾶς ὑποσχέσεως, ἀλλὰ τῆς προσκαίρου παραμυθίας θλιβομένης ἀδελφῆς. Διατάσσει τοὺς ἀγγέλους τοῦ νὰ ἐμβάλωσι ψυχὴν εἰς τὸν ἀδελφόν, καὶ καθοδηγεῖ αὐτοὺς πῶς νὰ κατασκευάσωσι δῶρα βλεδυρώτατα· ἄρτους ἀπὸ τὸ χῶμα τοῦ τάφου καὶ χαρίσματα ἀπὸ τὸ σάβανον, κατὰ τὸ σερβικὸν ἄσμα, ἢ πίτταν ἀπὸ ἓν πέταλον καὶ ἀγγεῖον οἴνου ἀπὸ τὴν πλάκα τοῦ τάφου, κατὰ τὴν πρώτην τοῦ βουλγαρικοῦ παραλλαγῆν. Αἱ ἀποτρόπαιοι σκηναὶ τοῦ χοροῦ τῶν Μακαβρῶν τῆς μεσαιωνικῆς Εὐρώπης, οὐδὲν παρουσιάζουσι προσόμοιον τοιαύτῃ εἰδεχθεῖ εἰκόνι.

Φθάνει ὁ ἀδελφὸς εἰς τὸν οἶκον τῆς ἀδελφῆς, αὕτη περιπτυσσομένη ἐλέγχει αὐτὸν τρυφερῶς διότι τὴν ἐγκατέλιπε καὶ τὸν ἐρωτᾷ ἀποτόμως διατί ἐγένη τόσον μαῦρος, ὡς νὰ ἐξῆλθε ἐκ τοῦ τάφου. Τοιαύτας ἐρωτήσεις ποιεῖται καὶ ἐν τῷ ἑλληνικῷ ἄσματι ἡ ἀδελφὴ· ἀλλ' ἀφ' οὗ πρῶτον τὰ πτηνὰ ἐνέβαλον αὐτῇ τὰς δεινὰς ὑπονοίας. Ἐν τῷ σερβικῷ ἡ ἀδελφὴ θέλει νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὸν πατρικὸν οἶκον, ὅπου βεβαίως δὲν τὴν ἀναμένει ἡ μήτηρ· οὐδένα λόγον ἔχει ἡ τοιαύτη ἀπόφασις, μόνον ὑπὸ τῆς δευτέρας βουλγαρικῆς παραλλαγῆς ἀτελῶς δικαιολογουμένη· οἱ ἀδελφοὶ εἶχον ὑποσχεθῆ νὰ τὴν φέρωσιν εἰς τὰ *περβίτια*, ἔθιμον βουλγαρικόν, οὗ ἀντίστοιχον σερβικόν δὲν ἤξεύρομεν. Ἄλλ' ἡ ἀποστολὴ τοῦ ἀδελφοῦ ἔληξε· τοῦ Θεοῦ τὸ θέλημα ἦτο νὰ ἐπισκεφθῇ τὴν ἀδελφὴν, οὐχὶ δὲ καὶ νὰ ἐπαναγάγῃ αὐτὴν εἰς τὴν μητέρα· ὅθεν ἡ ἐπάνοδος οὐ μόνον ἄνευ λόγου γίνεται, ἀλλὰ καὶ παρὰ τὴν θέλησιν τοῦ Θεοῦ. Καὶ ὁμοῦς ὁ ἀδελφός, καίπερ εἰδὼς ὅτι εἰς ὄλεθρον ἄγει τὴν ἀδελφὴν, ἀσθενῶς ἀποτρέπει ταύτην, εἶτα δὲ πειθόμενος τὴν παραλαμβάνει μεθ' ἑαυτοῦ· τὸ ἀσυνείδητον ὄργανον τῆς θείας βουλήσεως παρίσταται ἀντιστρατευόμενον ταύτῃ. Ἐναγκαλισθεῖσα τὴν μητέρα ἡ θυγάτηρ θνήσκει, θνήσκει δὲ καὶ ἐκείνη ἄνευ αἰτίας.

Τοιαύτη ἡ οἰκονομία τοῦ σερβικοῦ μάλιστα ἄσματος, ὃ ὑπέρτερον τοῦ ἑλληνικοῦ ἀνεκήρυξεν ὁ Βόλλνερ. Τὰ πάντα ἐλέγχουσιν, ὅτι ἐποιήθη κατὰ μίμησιν βουλγαρικοῦ προτύπου, διότι τὰ βουλγαρικὰ ἄσματα, μᾶλλον προσεγγίζοντα τοῖς ἑλληνικοῖς, διετήρησαν εἰ καὶ οὐχὶ πλήρη καὶ ἀδιάφθορον τὴν ἐσω-

τερικὴν δικαιολογίαν τῶν γεγονότων, ἅπερ ἀφηγοῦνται. Διεφύλαξαν δὲ τὰ βουλγαρικὰ καὶ πλείονα ἴχνη τῆς ἑλληνικῆς ἐπιδράσεως. Τὸ ὄνομα τοῦ Κωσταντῆ παρέμεινεν ἐν τῇ πρώτῃ βουλγαρικῇ παραλλαγῇ. — Οἱ ἀδελφοὶ πάντες, καὶ οὐχὶ μόνος ὁ Κωσταντῆς, ὑπισχνοῦνται τῇ ἀδελφῇ ἀπ' εὐθείας⁷⁷ νὰ τὴν φέρωσιν εἰς τὰ περβίτια· ἐν δὲ τῇ δευτέρῃ παραλλαγῇ μόνος ὁ Δημητᾶρ ὑπισχνεῖται τοῦτο, μὴ στεργούσης τῆς μητρὸς νὰ νυμφεύσῃ μακρὰν τὴν κόρην τῆς, ὡς ἐν τῷ ἑλληνικῷ. — Ἡ μάννα καταρᾶται τοὺς ἀδελφοὺς πάντας. — Ἡ μάννα, κατὰ τὴν πρώτην παραλλαγὴν, μετὰ τὸν θάνατον τῶν υἱῶν, ἐγένετο μαῦρος κούκκος, ἦτοι ἔκραζεν ὡς κούκκος, ἀλλὰ δὲν μετεμορφώθη· (ἐν τῷ σερβικῷ ἀκούεται ἐκ τῆς οἰκίας τὸ μοιρολόγι τῆς μάννας ὡς λάλημα κούκκου). — Ἐν τῇ Α' καὶ τῇ Β' παραλλαγῇ ἡ ἀδελφὴ ἀποτόμως ἅμα ἰδοῦσα τὸν ἀδελφὸν ἐρωτᾷ, διατί εἶναι κίτρινος, ἢ διατί μυρίζει χῶμα, καὶ ἀπαντᾷ ἐκεῖνος προφασιζόμενος. — Ὁμοίως ἐν ταῖς αὐταῖς παραλλαγαῖς πτηνὸν ἀπορεῖ βλέπον διερχόμενον νεκρὸν μετὰ ζῶντος. — Ἐν τῇ Γ' παραλλαγῇ ἀναφέρεται ξηρὰ ἢ ἐρώτησις τῆς ἀδελφῆς περὶ ἀλλαγῆς τῆς ἐσθῆτος, ἐλλείπει δὲ ἢ ἐν τῷ ἑλληνικῷ φερομένη ἀπόκρισις τοῦ ἀδελφοῦ, μετὰ λεπτότητος ὑπαινισσομένου τὰς ἐπισυμβάσας τῇ οἰκογενεῖα μεγάλας συμφοράς. — Μένει ὁ ἀδελφὸς πρὸ τῆς ἐκκλησίας, ἢ ἀφανίζεται, μόνη δὲ πορεύεται εἰς τὴν ἔρημον κεκλεισμένην οἰκίαν ἢ ἀδελφῇ. — Ἀναγνωρίζεται ὑπὸ τῆς μητρὸς καὶ θνήσκουσιν ἀμφοτέραι.

Οἱ λόγοι ὁμοίως οὗτοι δὲν θὰ ἦρκουν, καθ' ἡμᾶς, πρὸς ἀπόδειξιν τῆς γνώμης ὅτι κατὰ τὸ ἑλληνικὸν πρότυπον ἐποιήθησαν τὰ σλαβικά ἄσματα. Ἴνα βεβαιωθῇ ἢ ἀπὸ ἐνὸς εἰς ἕτερον ἔθνος μετάδοσις ἁσμάτων ἢ ἄλλων μνημείων τῆς δημώδους ἀγράφου φιλολογίας δέον νὰ προσεπικουρῶσι καὶ λόγοι ἱστορικοί, ἀποδεικνύοντες ὅτι ὑπῆρχε ποτε φιλολογικὴ ἐπικοινωνία τῶν ἐθνῶν ἐκείνων, ὅτι μνημεῖα τοῦλάχιστον τῆς γραπτῆς φιλολογίας μετεφράσθησαν ἐκ τῆς μιᾶς εἰς τὴν ἄλλην γλῶσσαν. Ὅθεν καὶ ἂν μὴ ὑπῆρχεν ἄλλο τεκμήριον τῆς πρωτοτυπίας τοῦ ἑλληνικοῦ ἁσματος, πάλιν δυσκόλως θὰ συνετασσόμεθα τῇ γνώμῃ τοῦ κ. Ψυχάρη, εἰκάζοντος ὅτι τοῦτο ἐποιήθη κατὰ μίμησιν σλαβικῶν, διότι βέβαιον εἶναι, ὅτι οὐδέποτε οἱ Ἕλληνες παρέλαβόν τι ἐκ τῆς σλαβικῆς φιλολογίας, ἢ κιστα δὲ ἄσματα δημώδη. Ἐκ τῶν βυζαντίων συγγραφέων μόνος Νικηφόρος ὁ Γρηγορᾶς, καθ' ὅσον ἡμεῖς γινώσκομεν, ποιεῖται μνεῖαν σλαβικῶν ἁσμάτων. «Τῆς γε μὴν ἐπομένης θεραπείας.... ἦσαν οἱ φωναῖς ἐχρῶντο καὶ μέλεσι τραγικοῖς· ἦδον δ' ἄρα κλέα ἀνδρῶν, ὧν οἶον κλέος ἀκούομεν, οὐδέ τοι ἴδμεν»⁷⁸. Σφόδρα δὲ καταφρονητικῶς λαλεῖ περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὁμνῶν τῶν Βουλγάρων ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς. «Λῆρος γὰρ τοῖς ἐκεῖ παίδευσις ἀ-

77. Καὶ ἐν τῇ Η' ἑλληνικῇ παραλλαγῇ ὁ Κωσταντῆς ὑπισχνεῖται εἰς τὴν ἀδελφὴν καὶ οὐχὶ εἰς τὴν μητέρα.

78. Νικηφ. Γρηγορᾶ Η' 18, σ. 377 Bonn.

πασα καὶ ρυθμὸς καὶ μουσα ἐμμελῆς ἱερᾶς ὑμνωδίας, βάρβαρον ἠσκηκόσι γλῶτταν ὡς τὰ πολλὰ καὶ ἦθη μάλα γέ τοι εὐφυῶς προσήκοντα σκαπάνη. Οὐ γὰρ μιζοβάρβαρον μὲν, εὐρυθμον δὲ τὸν ἦχον προῦφερον, ἀλλ' ὄλον βοσκηματώδη καὶ ὄρειον καὶ ὁποῖον ἂν οἱ νομάδων ἄσαιεν παῖδες, ὁπότε πρὸς τὰς ραχίας καὶ τὰς νάπας τὸ ποιμνιον ἄγοιεν ὄρη ἐν εἰαρινῇ, ὅτε τε γλάγος ἄγγεα δεύοι»⁷⁹. Πάνυ ἄρα ἀμφίβολον, ὅτι τοιαῦτα ἄσματα ἐξήλωσαν οἱ βυζάντιοι, καὶ εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν μετέφρασαν.

Δὲν συμβαίνει ὁμοίως τὸ αὐτὸ τοῖς Σλάβοις· τὰ πρῶτα τούτων φιλολογικὰ δοκίμια εἶναι μεταφράσεις ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ, ἢ πρώτη φιλολογικὴ κίνησις τῶν σλαβικῶν ἔθνων ἐκδηλοῦται ἐν τῇ μεταφράσει καὶ μιμῆσει ἑλληνικῶν πρωτοτύπων. Πρῶτοι οἱ Βούλγαροι ἔσχον φιλολογίαν, μεταφράσαντες ἀπὸ τοῦ Ἰ' ἰδία αἰῶνος καὶ μετέπειτα Ἑλληνας ἐκκλησιαστικούς συγγραφεῖς, λειτουργικά καὶ ἀσκητικά βιβλία, καὶ πληθὺν ἄλλων ἔργων, ἐκ δὲ τῆς βουλγαρικῆς παρέλαβον ταῦτα Ρῶσσοι καὶ Σέρβοι⁸⁰. Ἐν τοῖς ὑπὸ τῶν Βουλγάρων μεταφραστῆσιν ἑλληνικοῖς ἔργοις συγκατελέγετο πιθανῶς καὶ τὸ ἔπος τοῦ Διγενῆ Ἀκρίτα, πρὸς ὃ στενωτάτην ἔχει σχέσιν τὸ δημῶδες ἄσμα τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ, εἰς τὸν ἀκριτικὸν ἀναμφηρίστως ὑπαγόμενον κύκλον. Τὸ κείμενον τῆς βουλγαρικῆς μεταφράσεως δὲν περιεσώθη μέχρις ἡμῶν, ἀλλ' ἡ σφαιρομένη ρωσικὴ ἐγένετο, κατὰ τοὺς σλαβολόγους, ἐκ νοτιοσλαβικῶν καὶ δὴ σερβικῶν μεταφράσεων⁸¹. οἱ δὲ Σέρβοι τὰ πλεῖστα ἐν τῇ φιλολογίᾳ τῶν ἑλληνικῶν ἔργων δὲν μετέφρασαν ἐκ τοῦ πρωτοτύπου, ἀλλ' ἐκ βουλγαρικῶν μεταφράσεων⁸².

Ἄλλ' ὑπάγεται ἀληθῶς εἰς τὸν ἀκριτικὸν κύκλον τὸ δημῶδες ἄσμα τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ; Διότι τούτου ἀποδεικνυμένου καὶ ἡ πηγὴ τῶν σλαβικῶν παραλλαγῶν αὐτοῦ γίνεται κατάδηλος⁸³.

Τὴν γνώμην ταύτην ἐξήνεγκον πρῶτοι οἱ ἐκδόται τοῦ ἔπους κ.κ. Σάθας καὶ Λεγράνδ⁸⁴, ἀλλὰ πλὴν τοῦ Rambaud⁸⁵ πάντες οἱ μνημονεύσαντες ταύτης τὴν ἐθεώρησαν ἀπίθανον καὶ ἀβάσιμον⁸⁶. Καὶ ἦτο εὐκολὸς ἡ ἀνασκευὴ αὐτῆς. Πρὸς ἀπόδειξιν ἔφερον δύο μόνον λόγους, οὐχὶ πολὺ ἰσχυροῦς ἀναμφιβόλως. Τὴν ταυτότητα (ἐν τῇ Ἰ' παραλλαγῇ) τοῦ ὀνόματος τῆς ἀδελφῆς τοῦ Κων-

79. Αὐτ., σ. 379.

80. B. Jirecek, *Geschichte der Bulgaren*, Prag 1876. A. N. Pypin u. V. D. Spasovich, *Geschichte der slavischen Literaturen*, Leipzig 1880, τ. I.

81. Wesselofsky, *Bruchstücke des byzantinischen Epos in russischer Fassung* ἐν *Russischen Revue*, 1975, τ. VI, σ. 540. Βλ. καὶ Pypin, ἔνθ' ἂν., σ. 212.

82. Pypin, αὐτ., σ. 202 κέ.

83. Ἐν τῇ εἰσαγωγῇ εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ ἀκριτικοῦ ἔπους (σ. XLIX) οἱ κ.κ. Σάθας καὶ Λεγράνδ λέγουσιν ὅτι «πολλοὶ βυζαντινοὶ χρονογράφοι ἀναφέρουσιν, ὅτι δημῶδη ἑλληνικὰ ἄσματα ἦσαν κοινότητα ἐν σλαβικαῖς χώραις», οὐδεμίαν ὁμοίωσιν ἐπάγουσιν μαρτυρίαν τούτου.

84. Sathas - Legrand, αὐτ.

85. Ἐν *Revue des deux Mondes*, 1875, τ. X, σ. 933.

86. Σ. Π. Λάμπρου, *Βιβλιοκρισία περὶ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Σάθα καὶ Λεγράνδ*, σ. 2, καὶ ἐν *Ἀθηναίφ. F. Liebrecht, Zur Volkskunde*, 1879, σ. 196. Wollner, σ. 264 κέ. Psichari, σ. 12 κέ.

σταντίνου Εὐδοκίας καὶ τῆς συζύγου τοῦ ἀνεψιοῦ τοῦ Κωνσταντίνου, τοῦ Διγενῆ Ἀκρίτα, καὶ ἔπειτα τὴν ἄρνησιν τῆς συζύγου τοῦ Ἀνδρονίκου Δούκανά νυμφεύση τὴν θυγατέρα τῆς τῷ ἐμίρη Μουσούρ. Ὅθεν μετὰ πολλῆς εἰρωνείας μνημονεύων καὶ ἀνασκευάζων τοὺς λόγους τούτους ὁ Βόλλνερ ἀποφαίνεται, ὅτι παντὶ ἔχοντι ὀφθαλμοὺς εἶναι πρόδηλον ὅτι οὐδὲν κοινὸν ἔχουσι πρὸς ἄλληλα τὸ ἔπος καὶ τὸ δημῶδες Ἰσμα· ὁ δὲ κ. Ψυχάρης ὅτι ὄλως διάφορα τῶν ἐν τῷ Ἰσματί εἰσι τὰ ἐν τῷ ἔπει ἐκτιθέμενα γεγονότα, καὶ ὅτι αὐτὴ ἡ περίληψις τῆς ὑποθέσεως τοῦ ἔπους καταδείκνυσι τὸ ἀβάσιμον τῆς εἰκασίας τῶν ἐκδοτῶν αὐτοῦ.

Ἡ ἐκδοσις καὶ ἄλλων κειμένων τοῦ βυζαντιακοῦ ἔπους, διευκολύνουσα καὶ σπουδαίως ὑποβοηθοῦσα τὴν μελέτην τῆς σχέσεως τούτου πρὸς τὴν δημῶδη ποίησιν⁸⁷ καὶ ἡ γνῶσις πλειόνων παραλλαγῶν τοῦ Ἰσματος, καθιστᾷσιν ἡμῖν δυνατὴν τὴν ἀπόδειξιν τῆς γνώμης περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ ἑλληνικοῦ Ἰσματος τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ, ἦν μετὰ πολλῆς ὀξυνοίας ἐξήνεγκον οἱ πρῶτοι ἐκδοταὶ τοῦ Διγενῆ Ἀκρίτα. Οἱ πολεμήσαντες τὴν γνώμην ταύτην δὲν εἶχον ὁμολογουμένως ἄδικον, κρίνοντες ἀνεπαρκῆ τὰ προσαγόμενα πρὸς ὑποστήριξιν αὐτῆς ἐπιχειρήματα. Ἀλλ' αἱ μὴ ἐξετασθεῖσαι παραλλαγαὶ τοῦ δημοτικοῦ Ἰσματος καὶ τὰ δημοσιευθέντα κατόπιν κείμενα τοῦ ἔπους παρέχουσιν ἡμῖν ἀποδείξεις πειστικωτάτας περὶ τῆς σχέσεως τούτου πρὸς ἐκεῖνο. Οὐδεμίαν δὲ ροπήν ἔχει, νομίζομεν, εἰς τὸ ζήτημα ἢ ἐξέτασις περὶ τοῦ πότερά εἰσι τὰ παλαιότερα καὶ ἀρχέτυπα, τὰ δημοτικὰ Ἰσματα ἢ τὸ ἔπος· εἴτε ἐκ τοῦ κύκλου τῶν ἀκριτικῶν Ἰσμάτων τοῦ λαοῦ ἐποιήθη τὸ ἔπος, εἴτε ἐξ ἐπεισοδίων τοῦ ἔπους μεταβαλλομένων ἀπὸ στόματος εἰς στόμα καὶ παραφθειρομένων διεπλάσθησαν τὰ Ἰσματα, προδήλου οὐσης τῆς πρὸς ἄλληλα ὁμοιότητος τοῦ ἔπους καὶ τῶν Ἰσμάτων, οὐδεὶς δύναται νὰ ὑποστηρίξῃ ὅτι ταῦτα ἐποιήθησαν κατὰ μίμησιν σλαβικῶν. Πιθανώτατον ἀπ' ἐναντίας, ὅτι ὁ ἑλληνικὸς μῦθος μετεδόθη τοῖς Σλάβοις διὰ τῆς αὐτῆς καὶ τὸ ὑπὸ τούτων μεταφρασθὲν ἑλληνικὸν ἔπος ὁδοῦ, ἂν μὴ ἐλήφθη ἐξ αὐτῶν τῶν σλαβικῶν τούτου μεταφράσεων.

Εἰσι δ' αἱ ὁμοιότητες τοῦ ἔπους καὶ τοῦ Ἰσματος αὗται:

Α'. Τὰ ὀνόματα τῶν δρώντων προσώπων· ὁ ἀδελφὸς ὀνομάζεται Κωνσταντῖνος ἐν πάσαις ταῖς παραλλαγαῖς τοῦ ἑλληνικοῦ Ἰσματος καὶ ἐν τῇ Α' τοῦ βουλγαρικοῦ, πρεσβύτερος δὲ τῶν ἀδελφῶν ἐν τῇ Ζ' ἑλληνικῇ παραλλαγῇ. Ἐν τῷ ἔπει ὁ πρεσβύτερος τῶν ἀδελφῶν λέγεται ἐπίσης Κωνσταντῖνος⁸⁸. Σημειωτέον δ' ὅτι τὸ ὄνομα Κωνσταντῖνος εἶναι συνηθέστατον ἐν τοῖς δημοτικοῖς Ἰσμασι τοῦ ἀκριτικοῦ κύκλου.

87. Ὁ πρῶτος τόμος συλλογῆς τῶν δημοτικῶν ἑλληνικῶν Ἰσμάτων, ἦν σκοποῦμεν νὰ ἐκδώσωμεν, περιέχει ὑπὲρ τὰ ὀκτακόσια Ἰσματα τοῦ ἀκριτικοῦ κύκλου ἐκδεδομένα τε καὶ ἀνέκδοτα. Τὸ μέγα πλῆθος αὐτῶν καταφαίνεται ἐκ τῆς συγκρίσεως πρὸς τὴν συλλογὴν τοῦ Passow, ἣτις καίπερ περιλαμβάνουσα σχεδὸν πάντα τὰ μέχρι τοῦ 1860 γνωστὰ Ἰσματα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, περιέχει ἑπτακόσια περίπου Ἰσματα παντοίας ὄλης, ὧν ὀλίγα μόνον τοῦ ἀκριτικοῦ κύκλου.

88. Σάθα - Λεγράνδ, στ. 303. Lambros, Collection des romans Grecs, P. 1880, στ. 187. Μηλιαράκη, Βασιλεῖος Διγενῆς Ἀκρίτας, ἐν Ἀθ. 1881, στ. 320.

Τὴν ἀδελφὴν ὀνομάζει Εἰρήνην (κὺρ Ἐρὴν) ἢ τραπεζουντία Η' παραλλαγή. Εἰρήνη δὲ καλεῖται ἢ ἀδελφὴ καὶ ἐν τῷ ἔπει⁸⁹.

Ἐν ταῖς πλείσταις ὁμῶς τῶν παραλλαγῶν ὀνομάζεται Ἀρετὴ, τὸ δ' ὄνομα τοῦτο δὲν εἶναι σπάνιον ἐν ἄσμασι τοῦ ἀκριτικοῦ κύκλου⁹⁰. Ἐπίσης ἐν τοῖς αὐτοῖς ἄσμασι ἀναφέρεται συχνάκις καὶ τὸ ὄνομα τῆς Εὐδοκίας⁹¹.

Β'. Ἡ μάννα εἶναι χήρα. Ρητῶς ἀναφέρεται τοῦτο ἐν τῇ ΙΓ' καὶ τῇ ΙΔ' παραλλαγῇ· αἱ λοιπαὶ ὑποδηλοῦσι τὴν χηρείαν τῆς μητρὸς, μὴ μνημονεύουσαι τὸν πατέρα, πλὴν τῆς ΙΕ' ἐν ἣ γίνεται καὶ πατρὸς μνεῖα. Κατὰ τὸ ἔπος, δτε ἠρπάγη ἢ Εἰρήνη ὁ πατὴρ ἦτο εἰς τὸν πόλεμον⁹², ἢ εἰς ἐξορίαν⁹³, ἢ

εἰς κάποιον ταξίδι,

σ' ἐκεῖνο ποῦ τὸν ἐξώρισαν λαὸν νὰ συναθροίσῃ⁹⁴

ὄθεν καὶ μόνης τῆς μητρὸς ζητεῖται ἢ συγκατάθεσις διὰ τὸν γάμον⁹⁵. Ἐν τῇ ρωσικῇ ὁμῶς μεταφράσει τοῦ ἔπους, ἢ μάννα εἶναι πτωχὴ χήρα ἐκ βασιλικοῦ γένους⁹⁶.

Γ'. Ἀριθμὸς ἀδελφῶν. Εἶπομεν ἀνωτέρω, ὅτι δὲν πρέπει νὰ ποδοθῇ ἰδιάζουσα τις ἔννοια εἰς τὸν ἀριθμὸν ἐννέα τῶν ἀδελφῶν. Δύο τῶν παραλλαγῶν (ἢ Η' καὶ ἢ ΙΓ') ἀναφέρουσιν ὀκτῶ ἀδελφοὺς. Κατὰ τὸ ἔπος πέντε ἦσαν οἱ υἱοὶ τοῦ Ἀνδρονίκου⁹⁷, κατὰ δὲ τὴν ρωσικὴν μετάφρασιν τρεῖς⁹⁸.

Δ'. *Τὴν εἶχες δώδεκα χρονῶν κ' ἡλιος δὲ σοῦ τὴν εἶδε⁹⁹*. *στά σκοτεινὰ τὴν ἔλουζες* κτλ. Τὴν ἐξήγησιν τούτων παρέχει τὸ ἔπος. Μάντις ἢ ἀστρολόγοι προεῖπον τῷ πατρί, ὅτι θ' ἀρπάσῃ ὁ Ἀμιράς τὴν κόρην, ὅταν γίνῃ δώδεκα

89. Ἐν τῷ κειμένῳ οὐ μνημονεύει ὁ Δαπόντες. (Lambros, σ. C). Μηλιαράκη, σ. 68. Λάμπρος, σ. 67.

90. Μανούσου Β', σ. 29. Legrand, Recueil, ἀρ. 138. Ἐθνικ. Ἡμερολ., 1865, σ. 42 κέ, τοῦ 1866, σ. 258-259. Βύρων, τ. Β', σ. 191-192 κλπ. Ἐν τραπεζουντίοις ἄσμασι τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως ἢ θνήσκουσα μνηστὴ τοῦ Κωνσταντῆ λέγεται Ἀρετὴ (Εὐξείνος Πόντος, 1880, σ. 143. 224. 239) ἢ Εἰρήνη (Deffner's, Archiv, σ. 123).

91. Βλ. πλὴν τῶν ἀφηγουμένων τὴν ἀρπαγὴν τῆς Εὐδοκίας ὑπὸ τῶν Ἀπελατῶν καὶ ἐν Ἰμβριον ἄσμα ἐν τῷ ἐν ΚΠ. ἑλλ. φιλ. συλλ., τ. Θ', σ. 359.

92. Λάμπρ., σιχ. 121.

93. Ἐν τῷ χειρογράφῳ τῆς Κρυπτοφέρρης. (Lambros, σ. XCII).

94. Μηλιαράκη, σ. 290. 508.

95. Μηλιαράκη, σ. 576 κέ. Λάμπρ., σ. 507. Σάθα-Λεγράνδ, σ. 138.

96. Wesselofsky, ἐνθ' ἀν., σ. 546.

97. Σάθα-Λεγράνδ, σ. 67 κέ. Μηλιαρ., σ. 32. 502 κέ. Λάμπρ., σ. 23 κέ. Κείμενον παρὰ Δαπόντε (Λάμπρ., σ. C). Ἐν καππαδοκικῷ ἄσματι τοῦ ἀκριτικοῦ κύκλου ἀναφέρονται ἐννέα υἱοὶ τοῦ Ἀνδρονίκου, ὧν ὁ εἰς ὀνομάζεται Κωνσταντίνος. (Δελτίον τῆς Ἰστορ. Ἐταιρείας, τ. Α', σ. 719).

98. Wesselofsky, σ. 546.

99. Πρβλ. Δούκα, κεφ. 39, σ. 291 Bonn: «παρθένοι, ἅς οὐχ ἔώρα ἡλιος». Μηλιαράκη, σ. 1757: «ἐκείνην [Εὐδοκίαν] ὅπου ὁ ἡλιος, οὐποτε δὲν εἶδεν ὄλωσ». σ. 1766: «νὰ μάθη δὲν ἐδύνετον ὁ ἡλιος ἂν τὴν εἶδεν».

ἐτῶν· καὶ διὰ τοῦτο ἔκτισεν ἐκεῖνος πρὸς κατοικίαν τῆς Ἰδίου παλάτιον καὶ ἐπιμελῶς τὴν ἐφρούρει¹⁰⁰.

Ε'. Προξενιά ἀπὸ τῆ Βαβυλῶνα. Ἐν τῷ ἔπει ὁ Ἀμιράς, ὁ νυμφευθεὶς τὴν Εἰρήνην λέγεται κύριος Συρίας, καὶ κατὰ τὴν ὑπὸ Μηλιαράκη ἐκδοθεῖσαν διασκευὴν τοῦ Εὐσταθίου

*ἐπράφη εἰς τὴν Συρίαν,
στὴν Βαβυλῶνα τὴν καλήν, τὴν πόλιν τὴν μεγάλην¹⁰¹.*

Αἱ πλεῖσται τῶν παραλλαγῶν τοῦ ἑλληνικοῦ ἄσματος ἀναφέρουσιν ὀνομασί τὴν χώραν, ὀπόθεν ἐζητεῖτο εἰς γάμον ἢ κόρη· τὰ σλαβικά δμως ἀορίστως λέγουσιν, ὅτι ἐνυμφεύθη εἰς τὰ ξένα. Ἡ ἀοριστία αὕτη ἰδιάζει καὶ τῆ ρωσικῆ μεταφράσει τοῦ ἔπους. «Πάντες οἱ τοπικοί, οἱ γεωγραφικοί καὶ οἱ ἱστορικοί προσδιορισμοὶ ἐλλείπουσιν ἐκ ταύτης, ἢ γενικῶς καὶ ἀορίστως ὑποδηλοῦνται. Τὸ γεωγραφικὸν μάλιστα μέρος περιορίζεται εἰς ἀπλὴν μνειάν τῆς ἑλληνικῆς καὶ τῆς ἀραβικῆς χώρας, τῆς ἑλληνικῆς πόλεως, τοῦ Εὐφράτου καὶ τῶν τοιούτων»¹⁰².

ΣΤ'. Ἡ μήτηρ δυσφορεῖ νὰ νυμφεύσῃ τὴν κόρην τῆς εἰς τὰ ξένα. Ἐν τῷ ἔπει φοβεῖται μὴ ὁ γαμβρός, ὡς ἐθνικός, ἀποδειχθῆ ἄστοργος, ἐστερημένος εὐγενῶν αἰσθημάτων¹⁰³.

Ζ'. Βάνει ἐγγυητὴν τὸν Θεὸν ὅτι θὰ φέρῃ τὴν ἀδελφήν. Ἐν τῷ ἔπει ὁ Ἀμιράς, ὁ νυμφευθεὶς ταύτην, τὸν Θεὸν δίδει μάρτυρα νὰ ὑποστρέψῃ πάλιν¹⁰⁴.

Η'. Κατάρα τῆς μητρὸς. Ἐν τῷ ἔπει ἡ μήτηρ παρακελεύουσα τοὺς υἱοὺς ὅπως σπεύσωσι νὰ ἐπαναγάγῃ τὴν ἀδελφήν, ἀπειλεῖ ὅτι θὰ τοὺς καταρασθῆ, ἂν μὴ ποιήσωσι τοῦτο· ἐν τῷ χειρογράφῳ τῆς Κρυπτοφέρρης:

*καὶ τὴν κατάραν τὴν ἐμὴν λήψεσθε καὶ πατρώαν,
εἰ τοῦτο οὐ ποιήσητε καθὼς ὑμῖν ὑπέσχον¹⁰⁵.*

Ἐν τῇ τοῦ Εὐσταθίου διασκευῇ ἡ μήτηρ ἀποτείνει τὸν λόγον πρὸς τὸν υἱὸν Κωνσταντῖνον:

μὴν φοβηθῆς τὸν θάνατον παρὰ μητρὸς κατάραν·

100. Μηλιαράκη, στ. 51 κέ. Λάμπρ., στ. 45 κέ. Κείμενον παρὰ Δαπόντε (Λάμπρ., σ. C).

101. Μηλιαράκη, στ. 302-303.

102. Wesselofsky, σ. 45.

103. Μηλιαράκη, στ. 588 κέ. Σάθ. - Λεγρ., στ. 150 κέ. Σημειωτέον ἐν παρόδῳ, ὅτι μετὰ τὸν 157 στίχον οὐδὲν λείπει ὡς ἐσφαλμένως ἐσημειώσαντο οἱ ἐκδόται, διότι τὸ «ταῦτα» ἀναφέρεται εἰς τὰνωτέρω. Ὅθεν ἀβάσιμος ἡ εἰκασία τοῦ κ. Ψιχάρη καὶ τὰ πορίσματα ταύτης περὶ Βυζαντιῶν καταφρονούντων τὰ δημῶδη ἄσματα. Τοῦναντίον πᾶσαι αἱ διασκευαὶ τοῦ ἔπους, μάλιστα δὲ ἡ ὑπὸ Μηλιαράκη, εἰσὶν ἀνάπλευοι δημωδῶν ἄσμάτων ἢ στίχων τοιούτων, ὡς ἐν οἰκείῳ τόπῳ θάποδειξωμεν.

104. Σάθ. - Λεγρ., στ. 414. Μηλιαράκη, στ. 866.

105. Λάμπρ., σ. XCI.

μητρός κατάραν φύλαγε, κομμάτια κατακόπτου·
καὶ ὅταν ἀποθάνετε ἐσεῖς οἱ πέντε ὄλοι,
τότεσ ἄς τὴν (ε) πάρουσιν ἐκεῖνοι πάντες ὄλοι¹⁰⁶.

Θ'. Ἡ μήτηρ ζητεῖ τὴν θυγατέρα ἀπὸ τὸν Κωνσταντῖνον. Καὶ ἐν τῷ ἔπει ἀπὸ αὐτὸν ζητεῖ τὴν θυγατέρα ἢ μήτηρ, αὐτὸς πρωταγωνιστεῖ ἐν τῇ λυτρώσει τῆς ἀδελφῆς, οἱ δὲ λοιποὶ τέσσαρες ἀδελφοὶ σκιάζονται ἐξ ὀλοκλήρου ὑπ' αὐτοῦ. Ἐν τῇ διασκευῇ τοῦ Πετρίτζη ἡ μήτηρ λέγει τῷ Κωνσταντίνῳ:

Ἐπαρε τὰ ἀδέλφια σου, νιέ μου Κωνσταντῖνε,
καὶ σῦρε καὶ πολέμα τον σ' ὅποιον τόπον εἶναι·
καὶ ἐλπίζω εἰς τὸν Θεὸν νὰ φανῆς ἀντρειωμένος
καὶ Ἀμιρᾶς ὁ ἄπιστος νὰ βγῆ ἐντροπιασμένος.
Ἐλπίζω καὶ τὴν κόρη μου καὶ σένα ἀδελφή σου
νὰ τνε φέρης γλήγορα στὴ συνοδιὰ μαζί σου...
Καὶ παρευθὺς ὁ Κωνσταντῆς τὴν κεφαλὴ του γέρνει
καὶ τῆς μητρός του τὴν εὐχὴ μὲ ὑπακοὴ παίρνει,
καὶ σὰν ἐπῆρεν τὴν εὐχὴ σελλώνει τὸ φαρί του
ὁμοίως κ' οἱ ἐπίλοιποι καὶ ἄλλοι ἀδελφοὶ του¹⁰⁷.

Ἐν δὲ τῇ διασκευῇ τοῦ Εὐσταθίου:

Αὐτὸς (Κωνσταντῖνος) δ' ἀκούσας τῆς μητρός τοὺς λόγους παραυτίκα
τὸν μαῦρον ἐπιπάλῃσε στὸν Ἀμιρᾶν ἐπῆγεν
καὶ μετ' αὐτὸν οἱ ἀδελφοὶ ἐφθάσασι κατόπιν·
ἄλογα ἐκαβαλλικεύσασιν ἀρματωμένοι οὗτοι.
Καὶ ὡς εἶδεν ὁ Ἀμιρᾶς τὸν νέον Κωνσταντῖνον,
τῆς κόρης τὸν αὐτάδελφον, πούρχετον πρὸς ἐκεῖνον κτλ.¹⁰⁸

Γ'. Ἄλογον τοῦ νεκροῦ Κωσταντῆ. Ἐν τῷ ἔπει περιγράφεται θαυμασίως ὁ ἵππος τοῦ Κωνσταντίνου:

Φαριν ἐκαβαλλίκευεν φητιλόν, ἀστερᾶτον,
ἐμπροσθεν εἰς τὸ μέτωπον χρυσὸν ἀστέρα εἶχε,
τὰ τέσσαρά του νύχια ἀργυροζάπωτ' ἦσαν,
καλλιγοκάρφια ἀργυρᾶ ἦτον καλλιγωμένον κτλ.¹⁰⁹

Καὶ κατὰ τὴν διασκευὴν τοῦ Πετρίτζη:

Τὸ ἄλογο τοῦ Κωσταντῆ ἔτρεχεν στὸν ἀέρα
εἰς τὸ κεφάλι εἶχενε ἕναν χρουσοῦ ἀστέρα κτλ.¹¹⁰

106. Μηλιαράκη, στ. 325 κέ. Βλ. καὶ στ. 854 κέ. Σάθ. — Λεγρ., στ. 402 κέ.

107. Λάμπρ., στ. 187 κέ.

108. Μηλιαράκη, στ. 332 κέ.

109. Μηλιαράκη, στ. 338 κέ.

110. Λάμπρ., στ. 201 κέ.

ΙΑ'. Ὁ Κωνσταντῆς ἐπανάγει τὴν ἀδελφὴν εἰς τὴν μητέρα. Ἐν τῷ ἔπει ὁ Κωνσταντῆς νικήσας ἐν μονομαχίᾳ τὸν ἄρπαγα Ἀμιρᾶν ἀνακτᾶται τὴν κόρην, ἣν πάντες οἱ ἀδελφοὶ ἐπανάγουσιν εἰς τὴν μητέρα.

Ἰσως τις ἀντείπη, ὅτι εἰ καὶ τοσαύτη καταπληκτικὴ ὁμοιότης παρατηρεῖται ἐν τοῖς καθ' ἕκαστον, ὅμως ὁ μῦθος τοῦ ἄσματος καὶ τοῦ ἐν τῷ ἔπει ἐπεισοδίου οὐδὲν ἔχουσι κοινὸν πρὸς ἄλληλα. Διότι οὐδαμοῦ τοῦ ἔπους ἀναφέρεται ἡ ἐκπλήρωσις τῆς ὑποσχέσεως ὑπὸ τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ, ἢ ἐπάνοδος τῆς κόρης εἰς τὴν μητέρα καὶ ὁ θάνατος ταύτης, ἅπερ ἀποτελοῦσι τὴν βάσιν τοῦ μῦθου ἐν τῷ δημοτικῷ ἄσματι. Ἀλλ' οὐδαμῶς ἄπορον, οὐδὲ δυσεξηγήτητον θάφανη τοῦτο τοῖς μελετήσασιν τὴν σχέσιν τῶν δημοτικῶν ἄσμάτων καὶ τοῦ ἔπους τοῦ Διγενῆ Ἀκρίτα. Ἐν μὲν τοῖς δημοτικοῖς ἄσμασιν ἐκτίθενται εἰς τὸν Διγενῆ ἢ τοὺς περὶ αὐτὸν ἀναφερόμενοι μῦθοι καὶ παραδόσεις τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, πλούσια λείψανα τῆς παλαιᾶς τῶν προγόνων μυθολογίας, οἱ δ' εὐημερίζοντες διασκευασταὶ τοῦ ἔπους ἀποφεύγουσι τοῦναντίον ἐφ' ὅσον δύνανται πᾶν τὸ μυθῶδες καὶ ἀπίθανον, πρότυπον ἔχοντες τὰς βυζαντιακὰς ἐμμέτρους χρονογραφίας. Ἀπλῆ σύγκρισις διαφόρων κλάδων τοῦ ἀκριτικοῦ κύκλου πρὸς παραπλήσια τοῦ ἔπους ἐπεισόδια οὐδεμίαν καταλείπει περὶ τούτου ἀμφιβολίαν. Παραδείγματα πρόκεινται ἡμῖν τὰ κατὰ τὴν μνηστείαν τοῦ Διγενῆ καὶ τῆς Εὐδοκίας, τὰ κατὰ τὴν ἄρπαγὴν ταύτης ὑπὸ τῶν Ἀπελατῶν, τὰ κατὰ τὴν πάλην τούτου καὶ τῶν Ἀπελατῶν ἢ τοῦ Χάρου καὶ πλεῖστα ἄλλα. Οὕτως ἐν τῷ δημῶδει ἄσματι τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ ἔχομεν νέαν ποιητικὴν διασκευὴν μῦθου ἑλληνικοῦ ἀρχαιοτάτου, ἐν τῷ ἔπει ὅμως ἀνευρίσκομεν ἐκεῖνα μόνον τὰ στοιχεῖα τούτου, ὅσα ἦσαν ἐπιτηδειότερα εἰς προσαρμογὴν πρὸς ἱστορικὴν ἀφήγησιν.

Εἶναι δ' ὁ ἑλληνικὸς μῦθος, ὁ περὶ ἐπινόου νεκροῦ ἔραστοῦ εἰς τὴν ἐρωμένην. Τὴν νεωτάτην τούτου διάπλασιν ἀνευρίσκομεν ἐν τῇ πρώτῃ τῶν θαυμασιῶν διηγήσεων Φλέγοντος τοῦ Τραλλιανοῦ, καθ' ἣν ἡ νεκρὰ Φιλίνιον, νύκτωρ προσέρχεται εἰς τὸν ἀγνοοῦντα τὸν θάνατον αὐτῆς μνηστήρα· προσέρχεται δὲ θεία βουλήσει· «οὐ γὰρ ἄνευ βουλήσεως ἦλθον ἐνταῦθα» ὑποτίθεται λέγουσα¹¹¹. Παραπλήσιος εἶναι ὁ μῦθος τοῦ Πρωτεσιλάου, ὅστις «καὶ μετὰ θάνατον ἐρῶν τῆς γυναικὸς κατὰ μῆνιν Ἀφροδίτης ἠτήσατο τοὺς κάτωθεν ὄντας ἀνελθεῖν, καὶ ἀνελθὼν εὔρεν ἐκείνην ἀγάλματι αὐτοῦ περικειμένην. Αἰτήσαντος δέ, φασί, μὴ ὑστερεῖν αὐτοῦ ξίφει διεχρήσατο ἑαυτήν»¹¹². Ὁ ἀρχέτυπος δὲ μῦθος, εἶναι ὁ τοῦ Ἀδώνιδος, τοῦ μετὰ θάνατον διὰ τὸν ἔρωτα

111. Φλέγοντος Τραλλιανοῦ, Περὶ θαυμασιῶν Α', 1.

112. Εὐσταθ. εἰς Ἰλιάδ. Β, 701, σ. 325. Λουκιαν., Νεκρ., διάλ. 23. Σχόλ. εἰς Ἀριστείδ. Κοινὴν ἀπολογίαν, σ. 374 C: «τοὺς κάτω δαίμονας ἠτήσατο καὶ ἀφείθη μίαν ἡμέραν, καὶ συνεγένετο τῇ ἑαυτοῦ γυναικί». Πρβλ. Φιλοστράτ., Ἡρωικ. 2, σ. 663. Κατ' ἄλλην παραλλαγὴν τοῦ μῦθου ὁ Πρωτεσίλαος ἀναβιοῖ προσκαιρῶς, δεήσει τῆς γυναικὸς. (Hygin., Fab. 103: "Quod uxor Laodamia Acasti filia cum audisset eum perisse, flens petit a diis, ut sibi cum eo tres horas colloqui liceret. Quo impetrato a Mercurio reductus [tres horas cum eo colloquuta] est. Quod iterum cum obisset Protesilaus [dolorem pati non potuit Laodamia]. Βλ. καὶ Fab. 104.

τῆς Ἀφροδίτης ἀνιόντος εἰς τὴν γῆν καὶ δύο μοίρας τοῦ ἐνιαυτοῦ παρά ταύτη διάγοντος¹¹³.

Οὕτω τὴν πρώτην ἀρχὴν τοῦ ἐν τῷ δημῳδαί ἑλληνικῷ ᾄσματι μύθου, εὐρίσκομεν οὐχὶ ἐν σλαβικοῖς προτύποις, ἀλλ' ἐν τῇ ἀρχαίᾳ μυθολογίᾳ. Ἐὰν δὲ πειραθῶμεν νάναζητήσωμεν τὴν ἔννοιαν τοῦ μύθου τούτου ἐν τοῖς φυσικοῖς φαινομένοις, δεόν νὰ μὴ συνταυτίσωμεν αὐτὸν τοῖς σεληνιακοῖς, ὡς ἐποίησεν ὁ κ. Ψυχάρης¹¹⁴, ἀλλὰ τοῖς παγκοίνοις πᾶσι σχεδὸν τοῖς λαοῖς μύθοις περὶ ἀναζωογονήσεως τῆς φύσεως ἐν τῷ ἔαρι.

ΔΗΜΩΔΗ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ἈΣΜΑΤΑ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΝΕΚΡΟΥ ΑΔΕΛΦΟΥ

Α'

(Ἀθῆναι)¹¹⁵

Μάννα μὲ τοὺς ἐννιά σου γιουὺς καὶ μὲ τὴ μιά σου κόρη...

Πραγματευτῆς τὴν γύρευε, πραγματευτῆς τὴν θέλει

ὁποῦχε πύργους τὸ φλωρὶ καὶ μόδια τὸ λογάρι.

Τὴν Ἀρετῶ ἐγύρευε, γυναῖκα γιὰ νὰ πάρῃ.

5 — «Καὶ πῶς νὰ τήνε δώσω γὰρ τὴν Ἀρετῶ στὰ ξένα,

ὅπ' ἔχω γιουὺς ἀρματωλοὺς καὶ πᾶνε στὸ σεφέρι

κι ἂν τύχη λύπη ἢ χαρὰ ποιὸς πάει νὰ μοῦ τὴν φέρῃ;»

Πετάχτηκε ὁ Κωσταντής, ὁ μικροκωσταντάκης,

ὅπ' ἦτανε μικρότερος ἀπ' ὄλα του τ' ἀδέλφια.

10 — «Δός τηνε, μάννα, δός τηνε τὴν Ἀρετῶ στὰ ξένα·

κι ἂν τύχη λύπη ἢ χαρὰ καὶ τὴν ἀναζητήσης,

νεκρὸς ἂν εἶμαι ἢ ζωντανὸς θὰ πάω νὰ σοῦ τὴν φέρω».

Κ' ἡ μάννα τ' ἀπεφάσισεν στὰ ξένα νὰ τὴ δώσῃ.

Σαράντα πᾶνε κ' ἔρχονται στῆς Ἀρετῶς τὴν πόρτα·

15 κόβουν τῆς νύφης τὰ προικιά καὶ τοῦ γαμπροῦ τὰ ροῦχα.

Κ' ἡ Ἀρετῶ καθότανε κοντὰ στὸ παραθύρι,

καμάρωνε καὶ κένταγε ὀλόχρυσο μαντήλι.

Μιχ. Ἀκομηνάτ., τ. Α', σ. 334 ἔκδ. Λάμπρου: «Οὐκουν πάνυ τι μυθῳδες λογιζομαι, εἰ Πρωτεσίλεως ἢ εἰ τις ἄλλος ἔρωτι γυναικὸς ἰδίας ἀναβιῶναι λέγεται, ὁπότε καὶ νῦν ταυτὸν τι σχεδὸν καινοτομηθὲν ἔγνωμεν»).

113. Ἡ πρώτη μνεῖα τοῦ μύθου τούτου παρά Πανυάσιδι (Ἀπολλοδώρ., Γ', ιδ', 4). Βλ. ἐν ἐκτάσει G. Greve, De Adonide, Lips. 1877, σ. 13 κέ. W. H. Roscher, Ausführliches Lexikon der Mythologie, L. 1884, σ. 70. 72.

114. Psichari, σ. 40.

115. Παρά τῆς κυρίας Μαρίας Γρ. Καμπούρογλου.

- Τὴν Ἄρετὼ παντρέψανε, τὴν στείλανε στὰ ξένα.
 Μὰ 'τυχε χρόνος δίσεχτος καὶ μῆνας μαυρισμένος,
 20 τοῦ βασιλιᾷ βουλήθηκε καὶ σήκωσε σεφέρι...
 Κ' ἡ μάννα τους σὰν τό 'μαθε ἔπεσε ν' ἀποθάνη·
 τὴν Ἄρετὼ ἐγύρευε τὴν Ἄρετὼ γυρεύει.
 — «Ἄχ, ποῦ 'σαι, Κωσταντάκη μου, τὴν Ἄρετὼ νὰ φέρης,
 ὁποῦ τῆνε παντρέψαμε πολὺ μακριὰ στὰ ξένα,
 25 καὶ τώρα τὴν ἀναζητῶ τὰ μάτια μου νὰ κλείσῃ».
 Κι ὁ Κωσταντῆς τινάχτηκε στὸ χῶμα του ἀπὸ κάτω·
 κ' ἔπιασε τὸ στρατὶ στρατί, στρατὶ καὶ μονοπάτι
 στὸ σπίτι τους ἐβρέθηκε κ' ἔλυσε τ' ἄλογό του
 κ' εὐθὺς ἐκαβαλλίκεψε στὴν Ἄρετὼ πηγαίνει,
 30 στὴν πόρτα τῆς ἐστάθηκε κ' ἡ πόρτα ἦταν κλεισμένη
 τῆς πόρτας ἔδωσε κλωτσιὰ καὶ στὴν αὐλὴ εὐρέθη.
 — «Καλῶς τονε τὸν Κωσταντῆ, πῶς ἦλθες τέτοιαν ὥρα;
 — Σήκ', Ἄρετὼ μου κι ἄλλαξε κ' ἡ μάννα σὲ γυρεύει.
 — Πές μου, ἂν εἶναι γιὰ χαρὰ νὰ βάλω τὰ χρυσά μου
 35 κι ἂν εἶναι γιὰ λυπητερά τὰ μαῦρα νὰ φορέσω.
 — 'Ἐλ', Ἄρετὼ, νὰ φύγωμε, καλὴ εἶσαι ὅπως εἶσαι».
 Στὴ στρατά ποῦ πηγαίνανε, πουλάκια κηλαϊδοῦσαν,
 δὲν κηλαδοῦσαν σὰν πουλιὰ μῆτε σὰν χελιδόνια,
 μόν' κηλαδοῦσαν κ' ἔλεγαν ἀνθρωπινὴ λαλίτσα.
 40 — «Ποιὸς εἶδε τέτοιο θάμμασμα, ποιὸς εἶδε τέτοιο θάμμα,
 νὰ περπατοῦνε ζωντανοὶ μὲ τοὺς νεκροὺς ἀντάμα;
 — Ἄκοῦς, ἀκοῦς, κὺρ Κωσταντῆ, τί λένε τὰ πουλάκια;
 — Πουλάκια 'ναι κι ἄς κηλαδοῦν, πουλάκια 'ναι κι ἄς λένε.
 — Θαρρῶ, θαρρῶ, κὺρ Κωσταντῆ, πῶς χωματιᾶς μυρίζεις.
 45 — Στὴ στρατά ποῦ ἐρχοῦμανε μ' ἔπιασε μιὰ βροχοῦλα
 καὶ βράχηκαν τὰ ροῦχα μου καὶ χωματιᾶς μυρίζω.
 — Θαρρῶ, θαρρῶ, κὺρ Κωσταντῆ, πῶς λιβανιᾶς μυρίζεις;
 — Στὴ στρατά ποῦ ἐρχόμανε μπῆκα σ' ἐρημοκκλήσι
 καὶ στέγνωσα τὰ ροῦχά μου καὶ λιβανιᾶς μυρίζω».
 50 Ἐφτασε στῆς μαννούλας του τὸ μαυρισμένο σπίτι,
 τὴν Ἄρετὼ τὴν ἄφησε στῆς μάννας τῆς τὴν πόρτα.
 Ἄπερασ' ὄλες τὶς αὐλὲς χωρὶς νὰ βρῆ κανένα,
 ἐπῆγε καὶ ἐστάθηκε σὲ μιὰ μικρὴ πορτοῦλα·
 ἀκούει τὴ μάννα νὰ βογκᾷ νὰ λέῃ τ' ὄνομά τῆς.
 55 — «Ἄχ, ποῦ εἶσαι, ποῦ εἶσαι Ἄρετὼ, τὰ μάτια μου νὰ κλείσῃς;
 — Νὰ ποῦρθα γὼ μαννοῦλά μου, γιὰ νὰ μὲ ἰδῆς νὰ γιάνῃς.
 — Ἄχ, καλῶς ἦρθες, Ἄρετὼ, ποιὸς σ' ἔφερε παιδί μου;
 — Ὁ Κωσταντῆς μας μ' ἔφερε, καὶ κάτω ξεπεζεύει.
 — Δὲ θά ἦτανε ὁ Κωσταντῆς, θά ἦταν κανένας ἄλλος
 60 καὶ ὁ Κωσταντῆς σκοτώθηκε δῶ καὶ σαράντα μέρες·

τὸ περασμένο σάββατο τοῦ ἴκαμα τὰ σαράντα.

— Καλὰ τὸ λέγαν τὰ πουλιὰ στὴ στράτα ποῦ περνοῦσα,
ποιὸς εἶδε τέτοιο θάμμασμα, ποιὸς εἶδε τέτοιο θάμμα
νὰ περπατοῦν οἱ ζωντανοὶ μὲ τοὺς νεκροὺς ἀντάμα;»

- 65 Κ' ἐσφιχταγκαλιαστήκανε μάννα καὶ θυγατέρα,
καὶ μ' ἓνα ἀναστεναγμὸ δύο ψυχὲς ἐβγῆκαν.

Β'

(Ὀλυμπος)¹¹⁶

Μάννα μὲ τοὺς ἐννιὰ υἱοῦς, τὴ μιὰν τὴ θυγατέρα,
στὸν ἥλιο τὴν ἐχτένιζε καὶ στὸ φεγγάρ' τὴν πλέγει.

Προξενητάδες ἔρχονται ἴπο μὲς' ἀπὸ τὴν Πόλι,
ρωτοῦσαν καὶ ξαναρωτοῦν, ποῦ ναῦρουν τέτοια κόρη,

- 5 τέτοια ψηλὴ, τέτοια λιγνὴ, τέτοια μαυροματοῦσα,
πῶχει τὸ μάτι σὰν ἐλιά, τὸ φρύδι σὰ γαϊτάνι,
τὸ δόλιο τὸ ματόφυλλο σαλονικιὸ μπιρσίμι.

Τὰδέρφια τῆς δέν τ'ν ἔδιναν, ἡ Κώστας μόν' τὴ δίνει.

— «Ἐγὼ, μάννα μ', τὴν Ἄρετὴ θὰ σ' φέρν' ἀποὺ τὰ ξένα,

- 10 τὸ καλοκαίρ' ἐννιὰ φορὲς καὶ τὸ χειμῶνα πέντε».

Ἦλθε καιρὸς ἀδύστευτος κι ἀδύστευτες ἡμέρες,
πεθαίνουν τὰ ὄχτῶ δερφιά, πεθαίνει κι ἡ Κωσταντῖνος.

Κ' ἡ μάνν' τ' τὸν ἀναθέμιζε καὶ τὸν ἀναθεμοῦσεν.

— «Ἀνάθεμά σε, Κωνσταντῆ μ', καὶ μικροκωσταντῖνέ μ',

- 15 ποῦ μ' ἔδωκες τὴν Ἄρετὴ πολὺ μακριὰ στὰ ξένα».

Πουλάκι πάησε κ' ἔκατσε πάν' στὸ μνημόρ' τοῦ Κώστα,

μὰ δὲ λαλοῦσε σὰν πουλί, σὰν τὰλλα τὰ πουλάκια,

μόν' ἐλαλοῦσε κ' ἔλεγε ἀνθρωπινὴ λαλίτσα.

— «Σήκω καλέ μ', σήκω Κώστα μ', ἡ μάννα σου σὲ θέλει.

- 20 ἡ μάννα σου σ' ἀναθεμάει, σὲ πικροαναθεμάει,

ποῦ ἔδωκες τὴν Ἄρετὴ πολὺ μακριὰ στὰ ξένα».

Σηκώθηκεν ἡ Κωσταντῆς, κ' ἡ μικροκωσταντῖνος,

καὶ πάησε στὴν Ἄρετὴ, νὰ πάνη νὰν τὴ φέρη.

Καὶ κίνησε καὶ πάγαινε ἴπ' ὄξω μεριά ἴπ' τὴ χώρα.

- 25 Ἐκεῖ εὔρηκε τὴν Ἄρετὴ, μὲς' στὸ χορὸ χορεύει.

— «Ἄιντ' Ἄρετὴ μ', ἄιντε καλὴ μ', κ' ἡ μάννα σου σὲ θέλει.

— Κώστα μ', ἂν εἶναι γιὰ κακὸ νὰ πάνω νὰ ξαλλάξω,

Κώστα μ' ἂν εἶναι γιὰ καλὸ νὰ ἔρθω ὅπως εἶμαι.

— Ἄιντ' Ἄρετὴ μ', ἄιντε καλὴ μ', κ' ἔλα κατὰ πῶς εἶσαι».

116. Παρὰ τῆς ἀδελφῆς τοῦ κ. Δ. Ὀλυμπίου, καθηγητοῦ.

- 30 Στὸ δρόμον ὅπου πάγαιναν, στὴν στράτα ποῦ παγαίνουν,
 ἢ Ἄρετὴ τὸν ἔλεγε κ' ἢ Ἄρετὴ τὸν λέγει.
 — «Κώστα μου, γιατί μαύρισε, τί εἶσ' ἀραχνιασμένος;
 — «Ἐννιά χαρὲς παραίτησα καὶ τὴ δική μου δέκα».
 Στὴν στράταν ὅπου πάγαιναν, στὴν στράτα ποῦ παγαίνουν,
- 35 πουλάκι πάησ' κ' ἐκάθησε ἐπάν' σ' ἀραιὸν κλαδάκι·
 οὐδὲ λαλοῦσε σὰν πουλί, σὰν τᾶλλα τὰ πουλάκια,
 μόν' ἐλαλοῦσε κ' ἔλεγε ἀνθρωπινὴ λαλίτσα.
 — «Τ' εἶν' τὸ κακὸ ποῦ γίνεται τὸν φετεινὸ τὸ χρόνο,
 νὰ περπατοῦν οἱ ζωντανοὶ μὲ τοὺς ἀπεθαμένους.
- 40 — Κώστα μ', τί λέει τὸ πουλί, τί λέει τὸ πουλάκι;
 — Ἄιντ' Ἄρετὴ μ', ἄιντε καλὴ μ', πουλάκ' εἶναι κι ἄς λέη».
 Καὶ κίνησαν καὶ πάγαιναν 'π' ὄξω μεριά 'π' τὴ χώρα.
 — «Σῦρ' Ἄρετὴ μ', σῦρε καλὴ μ', κ' ἢ μάννα σου σέ θέλει.
 Τὸ μαντηλάκι μ' ἔχασα νὰ πάνω νὰ τὸ εὔρω».
- 45 Καὶ κίνησεν ἢ Ἄρετὴ ὄξω μεριά 'π' τὴν πόρτα.
 Βροντᾶ τὴν πόρτα ἐννιά φορές, τὸ παραθύρι πέντε.
 — «Τὸ ποιὸς εἶναι, τὸ ποιὸς βροντᾶ νὰ κατεβῶ νανοίξω;
 — Ἐγώ, μάννα μ', εἶμ' ἢ Ἄρετὴ σ', ἢ μικροθυγατέρα σ'».
 Κατέβηκ', ἀγκαλιάστηκαν κι ἀπέθαναν κ' οἱ δύο.

Γ'

(Πάρος)¹¹⁷

- Μιὰ μάννα μὲ τσ' ἐννιά της γιούς καὶ μονοθυγατέρα,
 στὰ σκοτεινὰ τὴν ἔλουζε, στὸ φέγγος τήνε πλέκει,
 νὰ μὴ τὸ μάθη ἢ γειτονιά, πῶς ἔχει θυγατέρα.
 Ἄπ' τὴ Σουδιὰ τὸ μάθανε καὶ προξενιά τῆς φέρα.
- 5 Καὶ οἱ ὄχτῶ δὲν θέλασι κι ὁ Κωσταντῖνος θέλει.
 — «Μάννα κι ἄς τὴν παντρέψωμεν τὴν Ἄρετὴ στὰ ξένα,
 νᾶχω κ' ἐγὼ παρηγοριὰ ποῦμαι ταξειδεμμένος,
 ὅπου τὸ διάβα μ' εἶναι ἐκεῖ πηγαίνοντας κ' ἐρχόντας·
 κι ἂν εἶναι πίκρα καὶ χαρὰ ἐγὼ νὰ τήνε φέρνω».
- 10 Καὶ σὰν τὴν ἐπαντρέψανε καὶ πέρασεν ὁ γάμος,
 ἦρχεν ὁ χρόνος βίσεκτος καὶ οἱ ὄχτῶ πεθάναν,
 ἐπέθανε κι ὁ Κωσταντῆς ὁ μακροταξειδάρης.
 Καὶ τῶν ὄχτῶ τὰ μνήματα ἐβγάλανε χορτάρια
 καὶ τοῦ καίμενου Κωσταντῆ στράτες καὶ μονοπάτια.
- 15 Πάει κ' ἐρχέται ἢ μάννα του, τὸν ἀναθεματίζει.

117. Παρὰ τοῦ κ. Ἰ. Πρωτοδίκου, καθηγητοῦ.

- «*Ἀνάθεμά σε, Κωσταντή, ὦ μύρια ἀνάθεμά σε,
πῶς θέλησες καὶ πάντρεψες τὴν Ἀρετὴν στὰ ξένα.*
*Κι ὁ Κωσταντῆς τ' ἀνάθεμα πολὺ τὸ ἐφοβεῖτο·
τὸ Θεὸ ἐπαρεκάλεσε τὸ μέγα ἅγιο Γιώργη.*
- 20 *Ἦ πλάκα γένηκε ἄλογο κι ἀτός του καβαλλάρης
καὶ πῆγε καὶ τὴν εὔρηκε μέσα στ' ἀρχοντικόν της.
Εὔρηκέ την καὶ χόρευε μὲ δεκοχτῶ κοράσια.*
— *«Καλῶς τονε τὸν Κωσταντῆ τὸν μακροταξειδάρη.
— Σκόλασε, ἀδελφι μ', τὸ χορὸ στῆς μάννας σου νὰ πᾶμε.*
- 25 — *Πές μου, ἀδελφέ μου Κωσταντῆ, τί εἶναι τόση βία,
ἂν εἶναι θλιῖσι νὰ θλιφτῶ κι ἂν εἶν' χαρὰ νάλλάξω
νὰ βάλω ἀπῶξω τὰ χρυσὰ καὶ μέσα τὰ βελουῶδα.*
— *Δέν εἶναι θλιῖσις νὰ θλιφτῆς μηδὲ χαρὰ νάλλάξης.
Πὸ μέσα βάλε τὰ χρυσὰ κι ἀπόξω βάλε μαῦρα.*
- 30 *Ἐλα ἀδελφή μου Ἀρετὴ στῆς μάννας μας νὰ πᾶμε.*
*Στὸ δρόμο ποῦ πηγαίνανε, στὴ στράτα ποῦ διαβαίνα,
ἐκηλαδοῦσαν τὰ πουλιὰ κι ὅλα τὰ χελιδόνια.
Δέν κηλαδοῦνε σὰν πουλιά, σὰν ποῦ λαλοῦν τὰ ἀηδόνια,
μόν' κηλαδοῦν κ' ἐλέγασι ἀνθρωπινὴ λαλίτσα.*
- 35 — *«Ὡ θᾶμμα ποῦ τὸ ἔκαμεν αὐτός ὁ ἀπεθαμένος.
Ἐχτὲς ἦτο στὴ γῆ νεκρὸς σήμερα ἀναστημένος.»*
— *Ἄχ, ἀδελφέ με Κωσταντῆ, μὴ εἶσαι ἀποθαμένος,
τί 'ναι ποῦ λέγουν τὰ πουλιὰ καὶ κηλαδοῦν τὰ ἀηδόνια;
— Ἐννοια σου, ἀδελφι μ' Ἀρετῆ, στῆς μάννας μας ἄς πᾶμε.*
- 40 *Ἀπρίλης εἶναι καὶ λαλοῦν καὶ Μάης καὶ φωλεύουνν.*
*Κι ὅτε ἀντιγναδιάσανε ἐμπρὸς στὸν ἅγιο Γεώργη
ἔλειωσ' ὁ νιὸς σὰν τὸ κερὶ κι ἔσβυσε σὰν λαμπάδα.*
— *«Πήγαιν', ἀδελφι μ' Ἀρετῆ, εἰς τὴν καλὴ σου μάννα.
— Τώρα πιστεύω, Κωσταντῆ, πῶς εἶσαι ἀπεθαμένος»...*
- 45 — *«Ἄν εἶσαι φίλος διάβαινε, ἂν εἶσ' ἐχθρὸς μου πέρνα,
ἂν εἶσ' ὁ Πικροχάροντας δὲν ἔχω πλιὰ νὰ πάρης,
μόνον τὴν Ἀρετοῦσά μου καὶ κείν' εἶναι στὰ ξένα.*
— *Σήκω, μάννα μου, κι ἄνοιξε κ' ἐγὼ εἶμαι ἡ Ἀρετοῦσα
ποῦ μ' ἔφερε ὁ Κωσταντῆς ὁ μακροταξειδάρης».*

Δ'

(Στρατιωτικὸν νοσοκομεῖον Ἀθηνῶν)¹¹⁸

Θέλτε νάκοῦστε κλάματα, δάκρυα καὶ μοιρολόγια,
ἐβγαῖτ' ἀπὸν στὸν Ἄη Λιά, στὸν Ἄγιο Κωσταντῆνο,

118. Ἐξ ἀνεκδότου συλλογῆς τοῦ κ. Γ. Δροσίνη.

- νὰ ἰδῆτε τὴν Κωσταντινιά, πῶς στρώνει, πῶς κοιμᾶται,
 μὲ τοὺς ἐννιά της τοὺς υἱοὺς, μὲ τὴν Ἀρέτω δέκα.
- 5 Δέτε π' ἀρραβωνιάζουνε τὴν Ἀρετὼ στὰ ξένα.
 Κανένας δὲν τὴ θέλησε τὴν Ἀρετὴ στὰ ξένα,
 μόνον ὁ Κώστας ὁ μικρὸς ἤθελε νὰν τὴ δώσουν.
- «Μαννοῦλα, νὰν τὴ δώσουμε τὴν Ἀρετὼ στὰ ξένα,
 ποῦ εἶμαι κ' ἐγὼ πρᾶμματευτῆς, ποῦ εἶμαι καὶ πεζοδρόμος,
- 10 νὰ τρώῃ τᾶλογο ταῆ, νὰ τρώω κ' ἐγὼ μαντᾶτα.
 — Κώστα μ', ἂν μ' εὖρη θάνατος, ποιὸς θὰ 'θελε τὴ φέρῃ;
 — Ἐγὼ παγαίνω κ' ἔρχομαι δέκα φορὲς τὸ χρόνο.
 Παγαίνω δυὸ τὴν ἄνοιξι καὶ τρεῖς τὸ καλοκαίρι
 καὶ δύο τὸ φθινόπωρο καὶ πέντε τὸ χειμῶνα».
- 15 Μὰ ῥθε καιρὸς κ' ἐπέθαναν οἱ ἐννιά της γιοὶ κι ὁ Κώστας,
 κ' ἡ μάννα τους ἀπέμεινε στὸ σπίτι κουκουβάγια.
 Ὅλο τὸν Κώστα καρτερεῖ, τὸν Κώστα καταριέται.
- «Πέτρα νὰ γίνῃ ὁ Κωσταντῆς, λιθάρι νὰ μὴ λειώσῃ,
 πῶστειλε τὴν Ἀρέτω μου, τὴν Ἀρετὼ στὰ ξένα».
- 20 Κ' ἡ γῆς ἀνεταράχτηκε κι ὁ Κωσταντῆς ἐβγήκε.
 Βάνει τὸ μνημα τ' ἄλογο καὶ τὰ σανίδια σέλλα,
 νὰ πάῃ γιὰ τὴν Ἀρετὴ, νὰ πάῃ γιὰ τὴν Ἀρέτω·
 μπελτὰ καὶ τὸν δεχότανε ἡ γῆς γιὰ νὰν τὸν λειώσῃ.
 Ἀπάνω ποῦ ἀγνάντευε στῆς Ἀρετῆς τὸ σπίτι,
- 25 βλέπει καὶ τὴν Ἀρέτω του στάλῶνια ποῦ χορεύει.
 — «Πάψτε, γυναῖκες, τὸ χορό, πάψτε καὶ τὰ τραγούδια.
 Βλέπω τὸν Κώστα κ' ἔρχεται, πολ' εἶναι λερωμένος.
 — Γειά σου, χαρά σου, Ἀρέτω μου. — Καλῶς τονε τὸν Κώστα.
 Κώστα μου, τί εἶσαι κίτρινος καὶ τί εἶσαι λερωμένος;
- 30 — Ἀρέτω μου, ἤμουν ἄρρωστος, τώρα πέντ' ἔξῃ χρόνους.
 — Κώστα μου, ἂν εἶναι γιὰ καλὸ νάρθῶ ὅπως κι ἂν εἶμαι,
 ἂν ἴσως ἦλθες γιὰ κακὸ τὰ μαῦρα νὰ φορέσω.
 — Σήκω, Ἀρετὴ, νὰ φύγωμε κι ἄς εἶν' ὅπως κι ἂν εἶναι».
- 35 — «Τράβ', Ἀρετῶ, στὸ σπίτι μας κ' ἐγὼ κοντὰ θελά ῥθω,
 κ' ἐγὼ θὰ πάω στὴν ἐκκλησιά, θὰ πάω νὰ προσκυνήσω».
- Κι ἀκόμη δὲν ἐπρόφθασε στὸ σπίτι γιὰ νὰ πάῃ,
 ἀκούει τὸ μνημα κι ἄνοιξε, τὴν πλάκα καὶ βροντάει.
 Σὲ ὑποψία βάλθηκε, σὲ ὑποψία μεγάλη,
- 40 ποῦ ὁ Κώστας δὲν ἐφάνηκε πίσω γιὰ νὰ γυρίσῃ.
 Στὴν πόρτα πῆγε κ' ἔκατσε τῆς μάννας της μιλάει.
- «Ἄνοιξε, μάννα, γιὰ νὰ μπῶ, νὰ μπῶ γιὰ νὰ καθήσω.
 — Ἀρέτω μου, ποιὸς σ' ἔφερε τὸν τόσο δρόμο ποῦ ῥθες;
 — Μάννα μ', ὁ Κώστας μ' ἔφερε καὶ πίσω κουβεντιάζει.
- 45 — Ἀρέτω, ὁ Κώστας πέθανε ἐδῶ καὶ τόσοις χρόνους.

- Ἄνοιξε, μάννα, γὰ νὰ μπῶ, γὰ θὰ λιγοθυμήσω.
 — Ὁ δρόμος ὅπου σ' ἔφερε, πίσω νὰ σὲ γυρίση.
 Κ' ἡ Ἄρετὼ ἀπελπίστηκε, τὴν προσευχὴ της κάνει.
 — «Θέ μου γὰ κάνε με πουλί, κάνε με κουκουβάγια,
 50 νὰ πάρω δίπλα τὰ βουνὰ καὶ δίπλα τὰ λαγκάδια,
 νὰ κλαίω τοὺς ἐννι' ἀδερφούς, τὸν Κωσταντῖνο δέκα».
 Κι ἀμέσως ἔγινε πουλί, ἔγινε κουκουβάγια.
 Στὴν ἐκκλησιὰν ἐπέταξε, στοῦ Κωσταντῆ τὸ μνήμα,
 κι ἄρχισε νὰ μοιρολοᾷ, κι ἄρχισε καὶ νὰ κλαίῃ.
 55 — «Ἐγὼ εἶμαι ἡ στρίγγλα ἡ Ἄρετὴ κ' ἡ στρίγγλα ἡ Ἄρετοῦσα,
 ποῦ εἶχα τοὺς ἐννι' ἀδελφούς, τὸν Κωσταντῖνο δέκα.
 Σήκω, καίμενε Κωσταντῆ, σήκω νὰ φιληθοῦμε».

Ε'

(Βάρνα)¹¹⁹

- Μάννα, μαννά, καλὴ μαννά, σὰν τὴ γλυκειὰ μου μάννα.
 Μάννα, μαννά, καλὴ μαννά, τῆς Ἄρετῆς ἡ μάννα,
 ποῦ εἶχε τίς ἐννιὰ τοὺς γιούς, τὴν Ἄρετὴ τὴν κόρη.
 Στὰ σκοτεινὰ τὴν ἔλουε, στᾶστρη τὴν ἔχενιζει,
 5 στᾶστρη καὶ στὸν αὐγερινὸν ἐπλέκε τὰ μαλλιά της.
 Κανεὶς καὶ δὲν τὴν ἤξευρε ἀπὲ τὴ γειτονιά της,
 τοῦ Βασίλη ὁ γιὸς τὴν ἤξευρεν ἀπὲ τὴν Βαβυλῶνα.
 Προξενητάδες ἔστελνε τὴν Ἄρετὴ γυρεύουν.
 Τὰ ὄχτῳ ἀδέρφια δὲν τό ἴστερξαν, μόν' Κωσταντῆς τὸ στρέει.
 10 — «Δὸς τηνα, μάννα μ', δὸς τηνα τὴν Ἄρετὴ στὰ ξένα,
 στὰ ξένα καὶ στὴν ξηνητεία, μέσα στὴ Βαβυλῶνα,
 νὰ ἴχω κ' ἐκεῖ παρηγοριά, νὰ ἴχω κ' ἐκεῖ κονάκι,
 ὄντας πάγω στὴν πρᾶμματεία ἐκεῖ καὶ νὰ κονέψω.
 — Καλὰ τὸ λέγεις, Κωσταντῆ μ', καλὰ τὸ βάνει ὁ νοῦς σου.
 15 μ' ἂν ἔρτη ὁ χρόνος δίσεχτος κ' ἡ ἡμέρα πικραμένη,
 ποιὸς νὰ μὲ τήνε φέρη;
 — Ἐγὼ πηγαίνω, μάννα μου, ἐγὼ καὶ σὲ τὴ φέρνω».
 Ἦρθεν ὁ χρόνος δίσεχτος κ' ἡ ἡμέρα πικραμένη,
 τὰ ὄχτῳ ἀδέρφια πέθαναν κι ὁ Κωσταντῆς ποθνήσκει.
 20 Ἦ μάννα, ἡ καλὴ μαννά, τῆς Ἄρετῆς ἡ μάννα,
 σ' οὔλα τὰ μνήματα ἔκλαιε, σ' οὔλα παρηγοριούνταν,
 στοῦ Κωσταντῖνου ἔκλαιγε, ἔκλαιε κ' ἐβλαστημοῦσε.
 — «Ἀνάθεμά σε, Κωσταντῆ, καὶ μυριανάθεμά σε,

119. Παρὰ τοῦ κ. Χρ. Ι. Μυστακίδου.

- ὁπῶδωσες τὴν Ἄρετὴ πολὺ μακριὰ στὰ ξένα,
 25 στὰ ξένα καὶ στὴν ξενητεία, μέσα στὴ Βαβυλῶνα.
 Ἄπὲ τὰ κλαῖτα τὰ πολλὰ κι ἀπὲ τὶς βλαστημιές της
 τὰ μνήματα βαρέθηκαν κι ὁ Κωσταντῆς βαρέθηκε.
 Κάνει τὸ κιβούρι του ἄλογο, τὸ σάβανό του σέλλα,
 σῦρνει καὶ πάει στὴν ξενητεία, μέσα στὴ Βαβυλῶνα.
- 30 Τὴν ἡῦρ' ἐκεῖ ποῦ χόρευε, καὶ στὸ χορὸ πιασμένη.
 — «Ἄιντε Ἄρετὴ, μωρ' Ἄρετὴ, γλυκειά μου ἀδερφή μου.
 — Ποιὸς ξένος εἶν' αὐτὸς ἐδῶ, ποῦ ξέρει τ' ὄνομά μου;
 — Δὲν εἶμαι ξένος, Ἄρετὴ, μόν' εἶμαι ὁ ἀδερφός σου,
 ἄιντε Ἄρετὴ κ' ἡ μάννα μας γιὰ νὰ σὲ ἰδῆ γυρεύει.
- 35 — Πές μου κι ἂν εἶναι γιὰ καλὸ μὲ τὰ χρυσά μου νᾶρθω,
 πές μου κι ἂν εἶναι γιὰ κακὸ τὰ μαῦρά μου νὰ βάλω.
 — Ἄν θέλῃς βάλ' τὰ μαῦρά σου, κι ἂν θέλῃς τὰ χρυσά σου».
 Πῆραν τὸ δρόμο τὸ δρομὶ, τὰ δυὸ τὸ μονοπάτι.
 Στὸ δρόμον ὅπου πήγαιναν, στὴ στράτα ποῦ διαβαίνουν,
 40 τὰ δυὸ πουλάκια κελαῖδουῖν, μοιρολογοῦν καὶ λένε.
 — «Γιὰ διὲς θᾶμμα κι ἀντίθαμμα ποῦ γίνεται στὸν κόσμον,
 νὰ περπατῆ ἡ ζωντανὴ μὲ τὸν ἀπεθαμένο.
 — Ἄκουσε, ἄκ'σε, Κωσταντὴ μ', τί τὰ πουλάκια λένε.
 — Πουλάκια ἔναι κι ἄς κελαῖδουῖν, πουλάκια ἔναι κι ἄς λένε.
- 45 Ἄιντε νὰ πᾶμε, Ἄρετὴ, γιὰτὶ μείναμε πίσω».
 Βρίσκει τὶς πόρτες μὲ κλειδιά, καὶ τὰ κλειδιά μὲ μούχλια.
 Χτυπᾷ τὴν πόρτα δυνατὰ τὰ παραθύρια τρίζουν.

ΣΤ'

(Βάρνα)¹²⁰

- Σὰν τὴ μαννά, σὰν τὴ μαννά, σὰν τὴ γλυκειὰ τὴ μάννα,
 ὁποῦχε τοὺς ἐννιά της γιούς, τὴν Ἄρετὴ θαῦτέρα.
 Στὰ σκοτεινὰ τὴν ἔλουε, στᾶστρο καὶ στὸ φεγγάρι,
 κ' ἡ γειτονιὰ δὲν τοῦ ἔξερε, πῶχει τέτοια ὦρη κόρη,
 5 μόνε τοῦ βασιλῆ ὁ γιὸς ἀπὲ τὴ Βαβυλῶνα.
 Προξενητάδες ἔστειλε, τὴν Ἄρετὴ γυρεύει.
 Τὰ ὄχτω τὰ δέρφια δὲ στρεουν, κι ὁ Κωσταντῆνος στρέει.
 — «Δός τηνα, μάννα, δός τηνα, τὴν Ἄρετὴ στὰ ξένα,
 στὴν ξενητεία ποῦ πορπατῶ, στὴν ξενητεία ποῦ τρέχω,
 10 κ' ἐκεῖ σπῖτι νὰ ἔχουμε, κ' ἐκεῖ σπῖτι νὰ κάμω.

120. Παρὰ τοῦ αὐτοῦ.

- Καλά, παιδί μ', νὰ δώκουμε τὴν Ἄρετὴ στὰ ξένα·
μ' ἂν ἔρθῃ τὸ θανατικὸ κ' ἡ ἔρημη πανοῦκλα,
ποιὸς θελὰ πάη καὶ ποιὸς θάρθῃ, τὴν Ἄρετὴ νὰ φέρει.
— Ἐγὼ πααίνω κ' ἔρχουμαι, τὴν Ἄρετὴ σοῦ φέρνω».
- 15 Ἦρθεν ὁ χρόνος δίσεχτος κ' ἡ ἡμέρα πικραμένη,
τ' ὄχτῶ τὰδέρφια πέθαναν κι ὁ Κωσταντῆς ποθνήσκει.
Κ' ἡ μάννα, ἡ καλὴ μαννά, τῆς Ἄρετῆς ἡ μάννα,
σ' οὔλα τὰ μνήματ' ἔκλαιε, σ' οὔλα παρηγοριούνταν,
καὶ πῆγαινε στοῦ Κωσταντῆ, παρηγοριὰ δὲν εἶχε.
- 20 — «Ἀνάθεμά σε, Κωσταντῆ, καὶ μυριανάθεμά σε,
ποῦ ἔδωσες τὴν Ἄρετὴ πολὺ μακριὰ στὰ ξένα».
Καὶ ὁ Κωσταντῆς σὰν τᾶκουσε βαρειά τοῦ κακοφάγκε,
μιὰ τᾶκουσε, δυὸ τᾶκουσε, στὸ τρίτο δὲν ἔπομένει.
Κάνει τὸ κιβούρι τ' ἄλογο καὶ σέλλα του τὸ μνήμα,
- 25 καὶ πῆρε τὸ δρομὶ δρομί, στὴν Ἄρετὴ πηγαίνει.
— «Ἄιντε Ἄρετῆ, κερά Ἄρετῆ, κ' ἡ μάννα σὲ φωνάζει.
— Γιὰ διὲς τῆς σκύλας τὸν ὑγιό, ποῦ ξέρει τὸνομά μου.
— Ἐγὼ δὲν εἶμαι σκύλας γιός, μόν' εἶμαι ὁ Κωσταντῆνος.
— Ἄ μὲ φωνάζεις γιὰ καλὸ νὰ βάλω τὰ χρυσά μου,
- 30 κι ἂν μὲ φωνάζεις γιὰ κακὸ νὰ βάλω τὰ λερά μου.
— Ἄ θέλῃς μὲ τὰ μαῦρά σου, ἂ θεὲς μὲ τὰ χρυσά σου».
Στὸ δρόμον ὅπου πάγαιναν, στὴ στράτα ποῦ διαβαίνουν,
καὶ τὰ πουλάκια κελαῖδουῦν, καὶ κελαῖδουῦν καὶ λένε.
— «Πῶς περπατεῖ ὁ ζουντανὸς μὲ τὸν ἀποθαμένο.
- 35 — Ἄκουῦς, ἀκουῦς, κύρ Κωσταντῆ, τί λένε τὰ πουλάκια;
— Πουλιά 'ναι κι ἄς τὸ κελαῖδουῦν, πουλιά 'ναι κι ἄς τὸ λένε».
-

Ζ'

(Μάδυτος)

- Μιὰ μάννα ἦταν ἡ καλὴ, μιὰ μάννα καλομάννα,
ποῦ εἶχενα τ'ς ἐννιά τσι γιοί, τὴν Ἄρετὴ τὴν κόρη.
Στὰ σκοτεινὰ τὴν ἔλουνε, στὴ φέξι τὴ χτενίζει,
στάστρο καὶ στὸν αὐγερινὸ κάθεται καὶ τὴν πλέκει.
- 5 Προξενητάδες ἦρθανε ἀπὸ τὴ Βαβυλῶνα,
νὰ πάρωνε τὴν Ἄρετὴ στὰ μακριὰ τὰ ξένα.
Γοὶ ὄχτῶ τ'ς οἱ γιοὶ δὲ θέλανε κι ὁ Κωσταντῆς γυρεύει.
— «Μάννα μ', κι ἄς τῆνε δώσωμε τὴν Ἄρετὴ στὰ ξένα.
— Σὰ γένη θλιῖσι καὶ χαρὰ ποιὸς πάγει νὰ τὴν φέρῃ;
- 10 — Σὰ γένη θλιῖσι καὶ χαρὰ γὼ πάγω καὶ τὴ φέρνω.

- Σὰ γένη θλίψι μοναχὴ ποιὸς πάγει νὰ τὴν φέρῃ;
 — Σὰ γένη θλίψι μοναχὴ γὼ πάγω καὶ τὴ φέρνω».
- Ἦρθε ὁ χρόνος δύστυχος κι ὁ μῆνας ἄνω κάτω,
 πεθάνανε γοὶ ὄχτῶ τ'ς οἱ γοί, κι ὁ Κωσταντῆς ἀτός του·
- 15 κ' ἡ μάννα του μπαινόβγαινε μὲ τὰ μαλλιά στὰ χέρια.
 Τ'ς ὄχτῶ τση γοί τοὺς ἔκλαιε, τὸν Κωσταντῆ βλαστήμα.
 — «Ἀνάθεμά σε, Κωσταντῆ, ἐσὲ καὶ τὸ καλό σου,
 ποῦ μ' ἔκαμες καὶ ἔδωσα τὴν Ἄρετὴ στὰ ξένα».
- Κι ὁ Κωσταντῆς τὸ ἐννοίωσε 'πὸ μέσ' ἀπὸ τὸ μνημα·
- 20 Κάνει τὴν πέτρα ἄλογο, τὴ σέλλα σαλιβάρη,
 καὶ τὰ ξανθά του τὰ μαλλιά τὰ κάνει μαξιλάρι.
 — «Χριστέ μου, νὰ τὴν εὑρισκα στὸ χορὸ νὰ χορεύῃ».
- Δῶκε ὁ Θεὸς κ' ἡ Παναγιά, εἰς τὸ χορὸ χορεύει.
 — «Ἐλα ἐδῶ, μωρ' Ἄρετῆ, ἔλα νὰ πορπατοῦμε.
- 25 — Γιὰ δέτε τὸ μαργέλο γιό, ποῦ ξέρει τ' ὄνομά μου.
 — Δὲν εἶμαι γὼ μαργέλος γιὸς ποῦ ξέρω τ' ὄνομά σου,
 μόν' εἶμαι γὼ ὁ Κωσταντῆς, τὸ πρῶτό σου τὰδέρφι.
 — Σὰν εἶσαι σὺ ὁ Κωσταντῆς, τὸ πρῶτο μου τὰδέρφι,
 ποῦ 'ν' τὰ ξανθά σου τὰ μαλλιά κ' ἡ μαύρη σου γενάδα;
- 30 — Στὴν ἀρρωστιὰ μ' ἐπέσανε τώρα σαράντα μέρες.
 Ἄιντε Ἄρετῆ μ', νὰ πηαίνουμε, ἄιντε νὰ περπατοῦμε.
 — Ἄν εἶναι θλίψι ἢ χαρὰ νὰ βάλω τὰ χρυσά μου,
 ἄν εἶναι θλίψι μοναχὴ νὰ βάλω μαῦρα νὰ 'ρθω.
 — Ἄιντε Ἄρετῆ, νὰ πηαίνουμε, κι ἄς εἶσαι καθὼς εἶσαι».
- 35 Στὴ στράτα ποῦ πηγαίνουνε κι ὅπου περιπατοῦνε,
 ἀκοῦν τὰηδόνια καὶ λαλοῦν καὶ τὰ πουλιὰ καὶ λένε.
 — «Δὲν εἶδαμε τοὺς ζωντανοὺς μὲ τοὺς νεκροὺς νὰ λειῶνται;
 — Ἄκους, ἀκους, βρε Κωσταντῆ, καὶ τὰ πουλιὰ τί λένε;
 Δὲν εἶδαμε τοὺς ζωντανοὺς μὲ τοὺς νεκροὺς νὰ λειῶνται.
- 40 — Ἄιντε Ἄρετῆ μ', νὰ πηαίνουμε, ἄιντε νὰ περπατοῦμε.
 Πουλάκια 'ναι κι ἄς κελαδοῦν, πουλάκια 'ναι κι ἄς λένε.
 Ἄιντε Ἄρετῆ στὴ μάννα σου, τὴν πολυαγαπημένη,
 νὰ πάω κ' ἐγὼ στὸ μνημά μου, τὸ καταραχνιασμένο».
- Κτυπᾷ τὴν πόρτα ἢ Ἄρετῆ, κ' ἡ μάννα τῆς κατ'βαίνει,
- 45 σφιχτὰ ἀγκαλιάζει τὴν Ἄρ'τῆ καὶ πέφτει ἀποθαμένη.

Η'

(Τραπεζοῦς)

(Σάβ. Ἰωαννίδου, Ἱστορία καὶ στατιστικὴ Τραπεζοῦντος, ἐν Κ/πόλει 1870, σ. 283-284, ἀρ. 15).

- Βαί τὴν μάνναν, βαί τὴν μάνναν, βαί τὴν καλὴν τὴν μάνναν,
 ποῖ ἔσεν τσοῖ ὀκτώ τσοῖ υἱοὺς καὶ τὴν Ἐρὴν τὴν κόρην.
 Τὴν κὺρ Ἐρὴν προξέναναν βαρειὰ μακρὰ σ' σὰ ξένα,
 σ' σὰ ξένα, σ' ἀνεγνώριμα, σ' σὸ μ' γάλ' τῆ Ρωμανίαν·
 5 καὶ οἱ ἐφτὰ ἔκ ἐθέλεσαν καὶ ὁ Κωσταντῖνον θέλει.
 — «Ἄγωμ', ἀδέλφη μ', ἄγωμεν σ' σὴν καλλορριζικίαν.
 Ἐρὴν κλαίει καὶ θλίφκεται. — «Ἐγὼ μακρὰ ἔκι πάγω.
 Ναί, ψύ' μ', ἔμμορφέ μ' Κωσταντή, ἄσκεμα συντυχαίνεις·
 ἂν ποίγν τὰδέλφα μου χαράν, ἐμὲν τσι στηχαριάζ' με,
 10 καὶ ἂν ἀποθάν' ἡ μάννα μου, ἐμὲν ποῖος καλεῖ με;»
 Ὁ Κωσταντῖνον ὤμοσεν σ' σ' αἶα καὶ σ' σὰ βαγγέλια.
 — «Ἄν κάμ' τὰδέλφια μουν χαρά, ἐγὼ σεν στηχαριάζω,
 ἂν ἀποθάν' ἡ μάννα μουν, ἐγὼ ἐσὲν λαλῶ σε».
 Ἐρθεν ὁ χρόνος δίσεχτον, τὰ μῆνας ὠργισμένα·
 15 ὄλ' ἔνταμαν ἐπέθαναν, ὄλ' ἔνταμαν ἐθάφαν.
 Κλαίει ἡ μάννα τοὺς ἐπτά, κλαίει καὶ τὸν Κωσταντῖνον,
 π' ἐπαῖρεν ὄρκον καὶ ὄμοσμαν καὶ ἔπηγεν ὠμνυσμένος.
 Ὁ Κωσταντῖνος ὁ καλὸν ἀφκᾶ γῆς ἔκ ἐνεπέμεν·
 αὐτὸν ἡ γῆ ἔκ ἐδέχτηκεν, [οὐδὲ καὶ τὰ θερία.]
 20 Ἄ Γιώρ'ς δι' ἄττον ἄλογον καὶ ἡ Παναγία σέλλαν,
 ὁ ποιητῆς δι' ἄ πνοὴν καὶ ἀτὸς λογκεύ' καὶ σ' κοῦται.
 Ἐπήγεν καὶ ἔπεκούμπηξε σ' σὴ κὺρ Ἐρὴν σ' σὴν πόρταν.
 Καὶ ἀτ' ἐλουζεν τὸ νῆπιον, καὶ σ' σὴν κλίνην ἐβάλνε.
 — «Καλό, καλῶς τὸν ἀδελφό μ', καλῶς καὶ ἀπ' ὄθεν ἔρθες,
 25 ἂν ἔν καὶ ἔρθες ἰὰ χαράν, χρυσὰ ἄς ἀνελλάζω,
 καὶ ἂν ἔν κ' ἔρθες ἰὰ πίκρεμαν, ἄς ἔμπαινω σὲ μαῦρα.
 — Εἰὰ ἄφ'ς, εἰὰ ἄφ'ς, κάλε ἀδελφὴ μ', σεῖτ' στέκεις ἄγ' τ' ἄς πᾶμε.
 — Καὶ ντ' ἔπαθες, ναὶ ἀδελφε μ', καὶ κούφαναν τ' ἐμμάτα σ';
 — Τῶμματά μ' ἐκούφαναν ἀπὲ τὴν ἀγρυπνίαν.
 30 — Καὶ ντ' ἔπαθες, ναὶ ἀδελφε μ', καὶ ζάγκωσαν τὰ δόντια σ';
 — Τὰ δόντια μου ἐζάγκωσαν ἄς τὴν ἀνοφαγίαν.
 — Καὶ ντ' ἔπαθες ξαν', ἀδελφε μ', καὶ νέλλαξεν τὸ χρῶμά σ';
 — Ἄτὸ δὲν ἔκ ἔν· ἐλέρωσα ἄς σὴν ἀναπλυσάδαν.
 — Ἄς τρώγουμεν καὶ ἄς πίνουμε, ἄς κείμεσ καὶ κοιμοῦμεσ,
 35 ἄς πλύσκουμεσ καὶ ἀθθίσκουμεσ καὶ ἀέτς σ' κοῦμεσ καὶ πᾶμεσ.

- *Εἰὰ σοῦς, εἰὰ σοῦς, καλὲ ἀδελφή μ', σεῖτ' εἶμες ἄειτε ἄς πᾶμε...*
 — *'Απ' ἔμπρου πάει τὸ κόρα 'σον, καὶ ἀποὺν 'πίσ' τὸ βλεμύριν.*
 — *'Ακοῦς, ἀκοῦς, ναὶ ἀδελφέ μ', ντὸ λέγ' νε τὰ πουλόπια,*
 40 — *Εἰὰ ἄφες, σοῦς, καλ' ἀδελφή μ', ἀτ' ἴνταν θέλ'νε λέγ'νε.*
Εἶναι μικρὰ καὶ παλαλά· πορπάτ' καὶ ἄειτ' ἄς πᾶμε».
'Επῆγαν καὶ 'νταμώθανε σ' σοῦ 'Α Γιωργῆ τὴν πόρταν.
Δεῖ τὸν 'Α Γιώρη τᾶλογον, τὴν Παναϊὰν τὴν σέλλαν,
καὶ τὸν ποιητὴν τὸ πνοή, καὶ κεῖνος ἐξηπνοῖσεν.

Θ'

Fauriel, Chants populaires, P. 1825 II, σ. 406 κέ. [Γερμ. μετάφρ. μετὰ τοῦ κειμένου Fauriel-Müller, Lpz. 1825, τ. II, σ. 64 κέ. Ellissen, Versuch einer Polyglotte der Europäischen Poesie, 1846, σ. 367 κέ. E. F. v. Schmidt - Phiseldock, Auswahl neugriechischen Volkspoesien, 1827, σ. 20-25. Ἀγγλική μετάφρ. ὑπὸ Ch. Brinslay Sheridan: Fauriel, The songs of Greece, 1826, σ. 207-210 Ἰταλική μετάφρ. Tommaseo, Canti popolari, Ven. 1842, τ. III, σ. 342 κέ. Γαλλικὴ ἐλευθέρᾳ ἔμμετρος μετάφρ. Belloc, Bonaparte et les Grecs, P. 1826, σ. 147-150]. Ζαμπελίου, Ἄσματα δημοτικά, Κέρκ. 1852, σ. 713. [Passow; Carm. popul., Lips. 1860, ἀρ. 517. Εὐτέρπη, τ. Ζ', σ. 380. Χρυσσαλλίς, 1863, τ. Α', σ. 276. A. Vlachos, Neugr. Chrestomathie, Lpz. 1870, σ. 96-97. Μετ' ἔμμετρου γερμ. μεταφράσεως Th. Kind, Anthologie neugriechischer Volkslieder, Lpz. 1861, σ. 96 κέ. Ἐμμετρος ἀρχαία ἑλληνικὴ μετάφρασις ὑπὸ Φιλίππου Ἰωάννου, Φιλολογικὰ πάρεργα, 1865 καὶ ἐν Λελέκου, Δημοτικὴ ἀνθολογία, σ. 203 κέ].

- Μάννα μὲ τοὺς ἐννιά σου γιούς καὶ μὲ τὴ μιά σου κόρη,*
τὴν κόρη τὴ μονάκριβη, τὴν πολυαγαπημένη,
τὴν εἶχες δώδεκα χρονῶν, κ' ἥλιος δὲ σοῦ τὴν εἶδε.
Στὰ σκοτεινὰ τὴν ἔλουζες¹²¹, στὸ φέγγος¹²² τὴν ἐπλέκες,
 5 *στάστρη καὶ στὸν αὐγερινὸ τ'ς ἔφκιανες τὰ σγουρά της.¹²³*
'Οποῦ σοῦ φέρναν¹²⁴ προξενιὰ ἀπὸ τὴ Βαβυλῶνη,
νὰ τὴν παντρέψης μακριὰ¹²⁵, πολὺ μακριὰ στὰ ξένα.
Οἱ ὄχτῶ ἀδερφοὶ δὲ θέλουνε κι ὁ Κωσταντῖνος θέλει.
 — *«Δός τηνε, μάννα, δός τηνε, τὴν Ἀρετὴ στὰ ξένα,*
 10 *στὰ ξένα κεῖ ποῦ περπατῶ, στὰ ξένα ποῦ παγαίνω,¹²⁶*
νᾶχω κ' ἐγὼ παρηγοριά, νᾶχω κ' ἐγὼ κονάκι.
 — *Φρόνιμος¹²⁷ εἶσαι, Κωσταντῆ, κι ἄσχημ' ἀπηλογήθης.*

121. ἠλουγες F.

122. στάφεργα Ζαμπ. Pass. K.

123. Τὴν ἐσφικτοκορδέλλιαζες ἔξω στὸ φεγγαράκι.

124. στείλα F.

125. τὰ μακρυὰ P.

126. στὴν στράτα ποῦ διαβαίνω F.

127. φρένιμος F.

- Κι ἄ μῶρτη, γιέ μου, θάνατος, κι ἄ μῶρτη, γιέ μου, ἀρρώστια,
 κι ἂν τύχη πίκρα γῆ χαρά, ποιὸς θὰ μοῦ τήνε φέρη;»
- 15 Τὸ Θιὸ τῆς ἔβαλ¹²⁸ ἐγγυτῆ καὶ τοὺς ἀγιοὺς μαρτύρους,
 ἂν τύχη κ' ἔρτη θάνατος, ἂν τύχη κ' ἔρτη ἀρρώστια,
 κι ἂν τύχη πίκρα γῆ χαρά, νὰ πάη νὰ τήνε φέρη.
 Καὶ σὰν τὴν ἐπαντρέψανε τὴν Ἄρετῆ στὰ ξένα,
 κ' ἐμπῆκε χρόνος δίσεφτος καὶ μῆνας ὠργισμένος,
- 20 κ' ἔπεσε τὸ θανατικό, κ' οἱ ἐννιαῖ ἀδερφοὶ πεθάναν¹²⁹,
 βρέθηκε ἡ μάννα μοναχῆ, σὰν καλαμιὰ στὸν κάμπο.
 Στὰ ὄχτῶ μνήματα δέρνεται, στὰ ὄχτῶ μοιριολογᾷ¹³⁰,
 στοῦ Κωσταντίνου τὸ θαφτὸ τίς πλάκες ἀνασκώνει.
 — «Σήκου, Κωσταντινάκη μου, τὴν Ἄρετῆ μου θέλω.
- 25 Τὸ Θιὸ μοῦ βάλες ἐγγυτῆ καὶ τοὺς ἀγιοὺς μαρτύρους,
 ἂν τύχη πίκρα γῆ χαρὰ νὰ πᾶς νὰ μοῦ τῆ φέρης».
 Τανάθεμα τὸν ἔβγαλε μέσ' ἀπὸ τὸ κιβούρι.
 Κάνει τὸ σύγγεφ' ἄλογο καὶ τᾶστρο σαλιβάρη,
 καὶ τὸ φεγγάρι συντροφιά καὶ πάει νὰ τήνε φέρη¹³¹.
- 30 Παίρνει τὰ ὄρη πίσω του καὶ τὰ βουνὰ μπροστά του,
 βρίσκει τὴν κ' ἐχτενίζονταν ὄξου στὸ φεγγαράκι.
 Ἄπὸ μακριὰ τὴν χαιρετᾷ κι ἀπὸ μακριὰ τῆς λέγει.
 — «Περβάτησ', Ἄρετοῦλά μου¹³², κυράνα μας σὲ θέλει.
 — Ἄλλοίμον', ἀδερφάκι μου, καὶ τί εἶναι τούτη ἡ ὦρα·
- 35 ἀνίσως κ' εἶναι γιὰ χαρὰ¹³³ νὰ βάλω τὰ χρυσά μου,
 κι ἂν εἶναι πίκρα, πές μου το, νᾶρτω κατὰ πῶς εἶμαι¹³⁴.
 — Περβάτησ', Ἄρετοῦλά μου, κ' ἔλα κατὰ πῶς εἶσαι¹³⁵».
 Στῆ στράτα ποῦ διαβαίνανε, στῆ στράτα ποῦ παγαίναν,
 ἀκοῦν πουλιὰ καὶ κελαδοῦν, ἀκοῦν πουλιὰ καὶ λένε.
- 40 — «Ποιὸς εἶδε κόρην ὁμορφοῦ νὰ σέρνη ὁ πεθαμένος¹³⁶.
 — Ἄκουσες, Κωσταντάκη μου, τί λένε τὰ πουλάκια¹³⁷,
 ποιὸς εἶδε κόρην ὁμορφοῦ νὰ σέρνη ὁ πεθαμένος.
 — Λωλὰ πουλιὰ κι ἄς κηλαδοῦν, λωλὰ πουλιὰ κι ἄς λένε¹³⁸».
 Καὶ παρεκεῖ ποῦ πάγαιναν, κι ἄλλα πουλιὰ τοὺς λένε.

128. τῆς βάζει F.

129. κ' ἔρχεται χρόνος δύσεφτος, καὶ οἱ ἐννεὰ πεθάνα F.

130. ἀνέσπα τὰ μαλλιὰ τῆς F.

131. Καὶ μέσα τὰ μεσάνυκτα πάγει νὰ τῆς τὴν φέρει F.

132. Γιὰ ἔλα, Ἄρετοῦλα μας F.

133. Ἄν ἡ χαρὰ στὸ σπῆτι μας F.

134. Κ' ἂν πίκρα, ἀδελφάκι μου, νὰ ἔρθ' ὡς καθὼς εἶμαι F.

135. Μηδὲ πίκρα, μηδὲ χαρὰ, ἔλα F.

136. Γιὰ δὲς κοπέλλαν εὐμορφοῦ νὰ σύρν' ἀπαιθαμμένον F.

137. Ἄκουε — καὶ τὰ πουλιὰ τί λένε; F.

138. Πουλάκια 'ναι κ' ἄς — πουλάκια 'ναι κ' ἄς λ. F.

- 45 — «Τί βλέπομε τὰ θλιβερά, τὰ παραπονεμένα,
 νὰ περβατοῦν οἱ ζωντανοὶ μὲ τοὺς ἀπεθαμένους.
 — Ἄκουσες, Κωσταντάκη μου, τί λένε τὰ πουλάκια,
 πῶς περβατοῦν οἱ ζωντανοὶ μὲ τοὺς ἀπεθαμένους.
 — Πουλάκια εἶναι κι ἄς κηλαδοῦν, πουλάκια εἶναι κι ἄς λένε.
- 50 — Φοβοῦμαί σ', ἀδερφάκι μου, καὶ λιβανιῆς μυρίζεις.
 — Ἐχτὲς βραδὺς ἐπήγαμε πέρα στὸν¹³⁹ Ἄη Γιάννη,
 κ' ἐθύμιασέ μας ὁ παπᾶς μὲ περισσὸ λιβάνι¹⁴⁰.
 Καὶ παρεμπρὸς ποῦ πήγανε, κι ἄλλα πουλιὰ τοὺς λένε.
 — «Ὡ Θεὸ μεγαλοδύναμε, μεγάλο θᾶμμα κάνεις,
- 55 τέτοια πανώρηα λυγερὴ νὰ σέρνη πεθαμένος». *Τᾶκουσε πάλε ἡ Ἄρετὴ κ' ἐρράγισε ἡ καρδιά της.*
 — «Ἄκουσες, Κωσταντάκη μου, τί λένε τὰ πουλάκια;
 Πές μου, ποῦ εἶν' τὰ μαλλάκια σου, τὸ πηγορὸ μουστάκι;
 — Μεγάλῃ ἀρρώστια μ' εὔρηκε, μ' ἔρριξε τοῦ θανάτου,
- 60 μου¹⁴¹ πέσαν τὰ ξανθὰ μαλλιά, τὸ πηγορὸ μουστάκι». *Βρίσκουν τὸ σπίτι κλειδωτό, κλειδομανταλωμένο,
 καὶ τὰ σπιτοπαράθυρα ποῦ ἦταν ἀραχνιασμένα.*
 — «Ἄνοιξε, μάννα μ', ἀνοιξε, καὶ νὰ τὴν Ἄρετὴ σου.
 — Ἄν εἶσαι Χάρος, διάβαινε, κι ἄλλα παιδιὰ δὲν ἔχω¹⁴²,
- 65 ἢ δόλια¹⁴³ ἢ Ἄρετοῦλά μου λείπει μακριὰ στὰ ζένα.
 — Ἄνοιξε, μάννα μ', ἀνοιξε, κ' ἐγὼ εἶμ' ὁ Κωσταντῆς σου.
 Τὸ Θεὸ σοῦ βάλα ἐγγυτῆ¹⁴⁴ καὶ τοὺς ἀγίους μαρτύρους,
 ἂν τύχη πίκρα γῆ χαρά, νὰ πάω νὰ σοῦ τὴ φέρω». *Κι ὥστε νὰ βγῆ στὴν πόρτα της, ἐβγήκεν ἡ ψυχὴ της¹⁴⁵.*

Γ'

(Α. Μανούσου, Τραγούδια ἔθνικα, Κέρκυρα 1850 Β', σ. 73-76. [Γαλλικὴ μετάφρασις ἐν Sathas - Legrand, Les exploits de Digénis Akritas, σ. 4 κέ. Psichari, σ. 7-9])¹⁴⁶.

*Μάννα μὲ τοὺς ἐννιά σου γιουὺς καὶ μὲ τὴ μιά σου κόρη,
 τὴν εἶχες δώδεκα χρονῶν καὶ ἥλιος δὲν τὴν εἶδε.*

139. Ἐξω στὸν F.

140. μὲ τὸ πολὺ λ. F.

141. Ποῦ Z.

142. ἰέρος — κ' ἂν εἶσαι ἰέρος διάβα F.

143. Καυμένη F.

144. Ἐγγυτῆ σῶβαλα τὸ Θιό Z.

145. νάνοιξη τὴν πόρτα της ἐξέβγεν ἡ ψυχὴ της. Ἐκ τῆς παρὰ Faugier παραλλαγῆς ἔλλειπουσιν οἱ στίχοι 2. 3. 7. 8. 10. 13. 16. 18. 20-22. 28-30. 42-48. 53-62.

146. Τὰ ἐν τῇ παραλλαγῇ ταύτῃ χάσματα συνεπλήρωσε προδῆλως ὁ ἐκδότης ἐκ τῆς παρὰ Φωριέλφ Θ' καὶ τῆς παρὰ Τωμασαίφ II' παραλλαγῆς.

- Στὰ σκοτεινὰ τὴν ἔλουζες, στὸ φέγγος τὴν ἐπλέκες,
 στᾶστρον καὶ στὸν ἀειμερινὸ τ'ς ἔκανες τὰ σγουρά της.
- 5 Ποῦ προξενιά σου φέρνανε γιὰ νά τῆνε παντρέψης,
 νὰ δώσης τὸ παιδάκι σου πολὺ μακριὰ στὰ ξένα.
 Οἱ ἐννιά ἀδερφοὶ δὲ θέλουνε κι ὁ Κωσταντῖνος θέλει.
 — «Δὸς τῆνε, μάννα, δὸς τῆνε, τὴν Εὐδοκιά στὰ ξένα,
 στὰ ξέν' αὐτοῦ ποῦ περβατῶ, στὰ ξέν' αὐτοῦ ποῦ πάω,
- 10 ναῦρω κ' ἐγὼ παρηγοριὰ στὴ στράτα ποῦ διαβαίνω.
 — Φρόνιμος εἶσαι, Κωσταντή, κι ἄσχημ' ἀπηλογήθης.
 Ἄ μῶρθη, γιέ μου, θάνατος, ἄ μῶρθη, γιέ μου, ἀρρώστια,
 κι ἂν τύχη πίκρα γῆ χαρά, ποιὸς θὰ μοῦ τῆνε φέρη;»
 Τὸ Θεὸ τῆς βάζει ἐγγυτὴ καὶ τοὺς ἀγίους μαρτύρους,
- 15 ἂν τύχη πίκρα γῆ χαρά, νὰ πᾶ νὰ τῆς τὴν φέρη.
 — «Ἐγὼ σ' τὴ φέρνω, μάννα μου, τὴν Εὐδοκιά νὰ βλέπῃς
 τὸ καλοκαίρι τρεῖς φορὲς καὶ τὸ χειμῶνα δύο».
 Κι ἀφόντις τὴν παντρέψανε τὴν Εὐδοκιά στὰ ξένα,
 ἔρχεται χρόνος δίσεφτος καὶ μῆνας ὠργισμένος,
- 20 κ' ἔπεσε τὸ θανατικὸ, τὸ δόλιο τὸ κουκούδι,
 κ' ἐξάλειψε τ'ς ὀχτῶ ἀδελφούς, τὸν Κωσταντὴ ἐσκοτῶσαν.
 Ἡ Εὐδοκιά τ'ς ἀπόμεινε πολὺ μακριὰ στὰ ξένα.
 Εὐρέθη ἢ μάννα μοναχή, σὰν καλαμιὰ στὸν κάμπο,
 σὰν ἐκκλησιὰ ἀλειτούργητη, σὰ χώρα κουρσεμένη.
- 25 Κι ἀπὸ τὴ θλίψι τὴν πολλὴ ἔπεσε τοῦ θανάτου,
 τὴν Εὐδοκιά πεθύμησε νὰ ἰδῆ στὴν ἀρρωστιά της.
 Σ' οὐλα τὰ μνήματα ἔκλαιγε καὶ σ' ὄλα ἐμοιρολόγα,
 στοῦ Κωσταντίνου τὸ θαφτὸ ἀνέσπα τὰ μαλλιά της.
 — «Γιὰ σήκου, Κωσταντάκη μου, τὴν Εὐδοκιά μου θέλω.
- 30 Τὸ Θεὸ μοῦ βάλες ἐγγυτὴ καὶ τοὺς ἀγίους μαρτύρους,
 ἂν τύχη πίκρα γῆ χαρά, νὰ πᾶς νὰ μοῦ τὴ φέρῃς,
 τὸ καλοκαίρι τρεῖς φορὲς καὶ τὸ χειμῶνα δύο».
 Τανάθεμα τὸν ἔβγαλε μέσ' ἀπὸ τὸ κιβούρι.
 Ἡ πλάκα ἐγίνηκε ἄλογο, τὸ χῶμα ἐγίνη σέλλα,
- 35 τῶραιοξανθὰ του τὰ μαλλιά γινηκαν σαλιβάρη,
 κι ὁ σκούληκας ἀπὸ τὴν γῆ ἐγίνη ὁ Κωσταντῖνος.
 Φτερνιά δίνει τοῦ μαύρου του, στὴν Εὐδοκιά προφτάνει.
 Ἐπῆγε καὶ τὴν εὗρηκε σ' ἐννιά χοροὺς πιασμένη,
 ἐννιά χοροὶ χορεύανε κι ἀπὸ τ'ς ἐννιά κρατιότουν.
- 40 Κι ἀπὸ μακριὰ τσῆ σαλαγᾶ κι ἀπὸ σιμὰ τσῆ λέει.
 — «Προβάτησ', Εὐδοκοῦλά μου, στὴ μάννα μας νὰ πᾶμε.
 — Ἄλλοίμονο, ἀδελφάκι μου, καὶ τί εἶναι τούτῃ ἢ ὦρα·
 ἂν ἢ χαρὰ στὸ σπίτι μας νὰ βάλω τὰ χρυσά μου,
 κι ἂν πίκρα εἶναι, ἀδελφάκι μου, νὰ ἔρθω ὡς μ' ἡῦρε ἢ ὦρα.
- 45 — Ἐλα, Εὐδοκιά, στὸ σπίτι μας, ἔλα ὅπως σ' ἡῦρε ἢ ὦρα».

- Στῆ στράταν ὅπου διάβαιναν, στὸ δρόμο ὅπου παγαίαν,
 ἓνα πουλάκι ἀρχίνησε κελαϊδιστὰ νὰ λέγη.
- «ὦ Θεὲ μεγαλοδύναμε, μεγάλο θᾶμμα κάνεις,
 νὰ προβατοῦν οἱ ζωντανοὶ μὲ τοὺς ἀποθαμένους.
- 50 — Ἄκουσες, Κωσταντίνέ μου, τί λέγει τὸ πουλάκι,
 πῶς περβατοῦν οἱ ζωντανοὶ μὲ τοὺς ἀπεθαμένους.
 — Λωλὸ πουλί κι ἄς κηλαδᾶ, λωλὸ πουλί κι ἄς λέη,
 λωλὸ πουλί κι ἄς χαίρεται μὲ τὸν κελαϊδισμό του».
- Πιλιὸ παράζω ἐπήγανε, κι ἄλλο πουλί τοὺς λέει.
- 55 — «Τί βλέπω τὸ βαριόμοιρο, τὸ παραπονεμένο,
 νὰ περβατοῦν οἱ ζωντανοὶ μὲ τοὺς ἀπεθαμένους.
 — Ἄκουσες, Κωσταντάκη μου, τί λέγει τὸ πουλάκι;
 — Πουλάκια εἶναι κι ἄς κελαδοῦν, πουλάκια εἶναι κι ἄς λένε.
 — Φοβοῦμαί σε, ἀδερφάκι μου, καὶ λιβανιὲς μυρίζεις.
- 60 — Ἐχτὲς βραδὺς ἐπήγαμε πέρα στὸν Ἄη Γιάννη,
 κ' ἐθύμισέ μας ὁ παπᾶς μὲ τὸ πολὺ λιβάνι».
- Καὶ παρεμπρὸς ἐπήγανε, κι ἄλλο πουλί τοὺς λέει.
- «ὦ Θεὲ μεγαλοδύναμε, μεγάλο θᾶμμα κάνεις,
 τέτοια πανώρηα κορασιὰ νὰ σύρνη ἀπεθαμένο».
- 65 Τᾶκουσε πάλι ἡ Εὐδοκιὰ κ' ἐρράϊσε ἡ καρδιά της.
 — Ἄκουσες, Κωσταντάκη μου, τί λέγει τὸ πουλάκι;
 Ποῦ εἶν' τὰ ξανθὰ σου τὰ μαλλιά, τὸ πηγορὸ μουστάκι;
 — Μεγάλη ἀρρώστια μ' εὔρηκε, καὶ μ' ἔρριξε θανάτου,
 ἐφύγαν τὰ ξανθὰ μαλλιά, τὸ πηγορὸ μουστάκι.
- 70 Σύρε, Εὐδοκιὰ μου, σπίτι σου, τώρα σύρε ἀδερφή μου,
 τί ἐγὼ θὰ πάω νὰ κοιμηθῶ, γιατί εἶμαι ἀγρυπνισμένος,
 κι ἀπὸ τῆ στράτα τὴν πολλὴ εἶμαι ἀγανακτισμένος.
 — Ἐλα νὰ πᾶμε, Κωσταντή, ἀντάμα εἰς τὸ σπίτι.
 — Ἐγὼ μυρίζω λιβανιὲς καὶ δὲν μπορῶ νὰ ἔρθω».
- 75 Ἐκίνησε κ' ἐπήγαινε μονάχη της στὸ σπίτι.
 Βρίσκει τὸ σπίτι κλειδωτό, καὶ τὰ κλειδιὰ σπασμένα,
 καὶ τὰ σπιτοπαράθυρα κλειδομανταλιασμένα.
 Σκύφτει φιλεῖ τὴν κλειδωνιά καὶ δάκρυα τῆ γεμίζει,
 καὶ παίρνει πέτρα ἀπὸ τὴν γῆ, στὰ κεραμίδια ρίχνει.
- 80 Σὰν τᾶκουσεν ἡ μάννα της, βογγᾶ κι ἀναστενάζει.
 — «Ἐβγα χτικιὸ ἀπ' τὴν πόρτα μου, χτικιὸ ἀπ' τὴ γειτονιά μου,
 τί μένα μου ζεμάτισες τὰ φύλλα τῆς καρδιᾶς μου.
 Ἐξάλειψές μου τοὺς ὑγιούς, καὶ μ' ἔρμισες τὸ σπίτι,
 μόν' ἡ Εὐδοκιὰ μ' ἀπόμεινε πολὺ μακριὰ στὰ ξένα.
- 85 Ἀνάθεμα τὸν Κωσταντὴ καὶ μυριοανάθεμά το,
 ὅπου μου τὴν ἐπάντρεψε τὴν Εὐδοκιὰ στὰ ξένα.
 — Ἄνοιξε, μάννα μου, ἀνοιξε, κ' ἐγὼ εἶμαι ἡ Εὐδοκιὰ σου.

- Ἄν εἶσαι Χάρος¹⁴⁷ διάβαινε, κι ἂν εἶσαι Χάρος διάβα,
καυμένη ἢ Εὐδοκοῦλά μου λείπει μακριὰ στὰ ξένα.
- 90 — Ἄνοιξε, μάννα μου, ἄνοιξε, νὰ ἰδῆς τὴν Εὐδοκιά σου...
Καλῶς σ' εὐρῆκα, μάννα μου. — Καλῶς τὴν Εὐδοκιά μου.
Καὶ ποιὸν ἦρθες ἐδῶ νὰ ἰδῆς, νὰ ἰδῆς τὰ ἐννια σου ἀδέρφια;
Τὰ ὄχτῶ σου ἀδέρφια ἀπέθαναν, τὸν Κωσταντὴ ἐσκοτῶσαν.
— Τώρα, μάννα, μὲ ἤφερεν ὁ Κωσταντῆς στὸ σπίτι».
- 95 Κ' ἐσφιχταγκαλιαστήκανε μάννα καὶ θυγατέρα,
κ' ἐπέσανε κ' οἱ δυὸ μαζὶ στὴν γῆν ἀπεθαμένες.
Κ' ἐπῆγαν καὶ τὶς ἔθαψαν στὰραχνιασμένο χῶμα.

ΙΑ'

(Κρήτη)

(Jeannarakí, Ἄσματα Κρητικά, σ. 229-231, ἀρ. 293).

- Μιὰ μάννα εἶχ' ἐννια τσὶ γιουὺς καὶ μιὰ τῆ θυγατέρα,
στὰ σκοτεινὰ τὴν ἔλουγε, στὸ φέγγος τῆ χτενίζει,
στὸ φεγγαράκι τάργυρὸ τήνε σουραδοπλέκει.
Κ' ἡ γειτονιά δὲν τό 'ξευρε πῶς εἶχε θυγατέρα
- 5 καὶ προξενιά τσῆ μπέψανε ἀποῦ τὸ Σαλονίκι.
Οἱ ὄχτ' ἀδερφοὶ δὲ θέλουνε κι ὁ Κωσταντῆνος θέλει.
— «Δός τηνε, μάννα, δός τηνε τὴν Ἄρετὴ στὰ ξένα,
νᾶχω κ' ἐγὼ παρηγοριά στὰ ξένα νὰ γυρίζω.
— Δὲν τήνε δούδω, Κωσταντῆ, τὴν Ἄρετὴ στὰ ξένα,
- 10 κι ἂν τύχη ὁ χρόνος βίσεχτος ποιὸς πᾶ νὰ μοῦ τῆ φέρῃ;
— Δός τηνε, μάννα, δός τηνε τὴν Ἄρετὴ στὰ ξένα
κι ἂν τύχη ὁ χρόνος βίσεκτος ἐγὼ πᾶ νὰ τῆ φέρω».
Καὶ δούδει την ἢ μάνναν τσῆ τὴν Ἄρετὴ στὰ ξένα.
Τυχαίνει ὁ χρόνος βίσεχτος, οἱ ἐννὶ' ἀδερφοὶ ποθαίνουν.
- 15 Κ' εἰς τῶν ὄχτῶ τὰ μνήματα βιόλες καὶ ματζιοράνες
κ' εἰς τοῦ καϊμένου Κωσταντῆ, στράτες καὶ μονοπάθια.
Κ' ἐπέρασε κ' ἡ μάνναν του κι ἀναθεμάτισέν τον.
— «Ἀνάθεμά σε, Κωσταντῆ, κ' ἐσὲ καὶ τὸ καλὸ σου,
ἀποῦ μοῦ τὴν ἐξώριζες τὴν Ἄρετὴ στὰ ξένα».
- 20 Καὶ πάλι ξαναπέρασε κι ἀναθεμάτισέν τον.
— «Ἀνάθεμά σε, Κωσταντῆ, κ' ἐσὲ καὶ τὸ καλὸ σου,
ἀποῦ μοῦ τὴν ἐξώριζες τὴν Ἄρετὴ στὰ ξένα».

147. Παρὰ Μανούσῳ γέρος.

- Τὸ τόσο μυριανάθεμα ὁ Κωσταντῆς βαρέθη.
 Κάνει τὸ μνημῆν τ' ἄλογο καὶ τὸ λαζάρι σέλλα,
 25 καὶ τὰ κιβουροχάλικα σκάλες καὶ χαλινάρια.
 Παίζει τοῦ μαύρου του βιτσιά, στὸ Σαλονίκι φτάνει,
 βρίσκει τὴν κόρη στὸ χορὸ μὲ τρεῖς παπαδοπούλες.
 — «Καλῶς τονε τὸν Κωσταντῆ ποῦ φέρνει τὸ μαντᾶτο.
 Ἄν εἶναι θλιῖσι νὰ θλιφτῶ κι ἂν εἶν' χαρὰ ν' ἀλλάξω,
 30 κι ἂν εἶναι γιὰ τὸ γάμο σου ὀλόχρουσα νὰ βάλω.
 — Δὲν εἶναι θλιῖσι νὰ θλιφτῆς, μηδὲ χαρὰ ν' ἀλλάξης,
 μηδὲ καὶ γιὰ τὸ γάμο μου ὀλόχρουσα νὰ βάλῃς.
 Ἡ μάννα σου σ' ἐζήτηξε καὶ θέλει σε νὰ πάῃς».
 Ἄποῦ τῆ χέρα τὴν ἀρπᾶ, στὸ μαῦρο τὴν καθίζει,
 35 παίζει βιτσιὰ τ' ἀλόγουν του, σὰν τὸν ἀέρα πάει.
 Καὶ ὄντεν ἐπερνούσανε κοντὰ στὸν Ἄη Γιώργη,
 γροικᾶ ἢ κόρη μιὰ μιλιὰ παράξενη καὶ λέει.
 — «Γιὰ ἰδὲ κοράσιον ὁμορφον τὸ σέρνει ὁ ἀποθαμένος!»
 — «Γροικᾶς το, Κωσταντῆνο μου, τ' ἀηδόνι ἴντα λέει;
 40 — Γροικῶ το, Ἄρετοῦσά μου, καὶ τὸ γνωρίζω κιόλας».
 Καὶ ὄντεν ἐπερνούσανε στὰ μνηματ' ἀποπάνω:
 — «Κατὲς τῶρ', Ἄρετοῦσά μου, στὸ σπίτι μας νὰ πάῃς,
 γιὰτὶ χρωστῶ τ' Ἄγιοῦ κερί, τοῦ μάκρους μου λαμπάδα.
 — Κατέχω, Κωσταντῆνο μου, στὸ σπίτι μας νὰ πάω.
 45 Μὰ γιάντα, ἀδερφάκι μου, μ' ἀφήνεις εἰς τὸ δρόμο;»
 Ἡ κόρη δὲν ἐπρόφταξε νὰ πῆ ἕναν ἄλλο λόγο,
 κι ὁ Κωσταντῆς ἐχάθηκε στὴ μέση τῶ μνημάτω.
 Παίρνει τὴν παραπόμεσι στὸ σπίτιν τση καὶ πάει.
 Βρίσκει τσι πόρτες σφαλιχτὲς καὶ τὰ κλειδιὰ παρμένα
 50 καὶ τὰ πορτοπαράθυρα σφιχτὰ περατωμένα.
 Φωνιάζει τῆ μαννούλας τση ὄγια νὰ τῆς ἀνοίξῃ.
 — «Ἄν εἶσ' ἀέρας πῆγαινε κι ἂν εἶσ' ὁ Χάρος διάβα,
 ἂν εἶσ' ὁ πρικοχάροντας δὲν ἔχω μπλιὸ παιδάκια,
 ὄξω τὴν Ἄρετοῦσά μου κ' εἶναι μακριὰ στὰ ξένα.
 55 — Ἄνοιξε, μάννα μ', ἀνοιξε, μὰ ἢ γι Ἄρετοῦσά σου 'μαι.
 — Ἄν εἶσ' ἀέρας πῆγαινε κι ἂν εἶσ' ὁ Χάρος διάβα,
 ἂν εἶσ' ὁ πρικοχάροντας δὲν ἔχω μπλιὸ παιδάκια,
 ὄξω τὴν Ἄρετοῦσά μου κ' εἶναι μακριὰ στὰ ξένα.
 — Ἄνοιξε, μάννα μ', ἀνοιξε, μὰ ἢ γι Ἄρετοῦσά σου 'μαι.
 60 — Ἄν εἶσ' ἀέρας πῆγαινε κι ἂν εἶσ' ὁ Χάρος διάβα,
 ἂν εἶσ' ὁ πρικοχάροντας δὲν ἔχω μπλιὸ παιδάκια,
 ὄξω τὴν Ἄρετοῦσά μου κ' εἶναι μακριὰ στὰ ξένα.
 — Ἄνοιξε, μάννα μ', ἀνοιξε, μὰ γὼ 'μ' ἢ γι Ἄρετοῦσα.
 — Δεῖξε τὸν ἀρραβῶνά σου ἀποῦ τῆ κλειδωνιάστρα,
 65 κι ἂν εἶσ' ἢ γι Ἄρετοῦσά μου ἐγὼ θὰ σὲ γνωρίσω».

- Δείχνει τὸν ἀρραβῶνάν τση ἀπὸ τὴν κλειδωνιάστρα
 70 κι ἡ μάνναν τ'ς ὧστε νὰ τὸ ἰδῆ ἄνοιξ' εὐτὺς τὴν πόρτα,
 κ' ἐσφιχταγκαλιαστήκανε κ' εὐτὺς ἐξεψυχῆσαν.

Οἱ στίχοι 31-36 ἐπαναλαμβάνονται ὑπὸ τινῶν τρίς. Τὸ ἄσμα ψάλλεται ἐν Κρήτῃ κατὰ τοὺς γάμους.

IB'

(Κρήτη)

(Ἐλπίδος Μελαίνης], Κρητικὴ μέλισσα, ἐν Ἀθ. 1873, σ. 20-22)

- Μιά μάννα μὲ τ'ς ἐννιά της γιούς, μὲ μιά της θυγατέρα,
 στὰ σκοτεινὰ τὴν ἔλουε, στὸ φέγγος τὴ χτενίζει,
 καὶ στάποξημερώματα τήνε σειραδοπλέκει.
 Καὶ προξενιὸν τῆς μπέψανε ἀπ' τὴ Θεσσαλονίκη.
 5 Οἱ ὄχτ' ἀδερφοὶ δὲ θέλουνε κι ὁ Κωσταντῖνος θέλει.
 — «Δός τηνε, μάννα, δός τηνε τὴν Ἄρετὴ στὰ ξένα,
 κι ἂν τύχη θλιῖσι γιὰ χαρά, ἐγὼ θὰ σοῦ τὴ φέρω».
 Ἐρχεται χρόνος βίσεχτος κ' οἱ ἐννιά ἀδερφοὶ ποθαίνουν.
 Κ' ἡ μάννα συχνοπήγαινε στῶν γιῶν της τὰ μνημούρια,
 10 κ' εἰς τῶν ὄχτῶ τὰ μνήματα φύτευσε κυπαρίσσια,
 κ' εἰς τοῦ καιμένου Κωσταντῆ στρατέες καὶ μονοπάθια,
 γιὰ αὐτὸς ἐξώρισε τὴν Ἄρετὴ στὰ ξένα.
 Κι ὁ Κωσταντῆς τὴν ἄκουσεν ἀπὸ τὸν Ἄδη μέσα.
 — «Σιώπασε, μάννα, σιώπασε, μὰ γὼ θὰ σοῦ τὴν φέρω».
 15 Κάνει τὸν Ἄδην ἄλογο, τὴν πλάκα κάνει σέλλα,
 τὰ πανωπλάκια τῶν πλακῶν σκάλες καὶ χαλινάρια.
 Παίζει βιτσιὰν τοῦ μαύρου του, στὴ Σαλονίκη φτάνει,
 κ' εὐρίσκει τὴν καὶ χόρευε στὸν κάμπο ξεζωνάτην.
 — «Καλῶς τονε τὸν Κωσταντῆ, ἂν εἶν' χαρὰ μεγάλη,
 20 κι ἂν εἶναι γιὰ τὸ γάμο του ὀλόχρυσά νὰ βάλῃ.
 — Δὲν εἶναι θλιῖσι νὰ θλιφτῆς, μηδὲ χαρὰ νὰλλάξης,
 μηδὲ καὶ γιὰ τὸν γάμο μου ὀλόχρυσά νὰ βάλῃς».
 Κι ἀπὸ τὸ χέρι τὴν ἀρπᾶ, στὸ μαῦρο τὴν καθίζει.
 — «Προπάτει δά, Ἄρετοῦσά μου, στὸ σπίτι μας νὰ πᾶμε».
 25 Στὴ στράτα ποῦ πηγαίνασι πουλάκια κελαδοῦσαν.
 — «Γιὰ δὲ κοράσιον ὁμορφον τὸ σύρνει ἀποθαμένος».
 — «Γροικᾶς το, Κωσταντῖνε μου, καὶ τὰ πουλιὰ ἴντα λέσι;
 — Προπάτει, Ἄρετοῦσά μου, πουλάκια ἴναι κι ἄς λέσι,
 προπάτει, Ἄρετοῦσά μου, στὸ σπίτι μας νὰ πᾶμεν,

30 καὶ μὴ των ἀφρουκάζεσαι, μὰ ψέμματα τὸ λέσι».

(Ἐφθάσανε στὸν Ἅγιον Γιάννη.)

— «Κατέχεις δά, Ἄρετοῦσά μου, στὸ σπίτι μας νὰ πάγης;

— Ἄ δὲν ἀλλάξαν οἱ αὐλές, κ' οἱ στρατές δὲ ρημάξαν.

— Χρωστῶ δὰ τ' ἁγίου κερι, χρωστῶ του καὶ λιβάνι,
χρωστῶ καὶ τὴν ψυχοῦλά μου γιὰ νὰ τοῦ τηνε πάγω.

35 Προπάτει, Ἄρετοῦσά μου, μὰ ὀλοῖδιες εἶναι».

(Ἡ Ἄρετοῦσα κρούει τὴν θύραν τῆς μάννας της.)

— «Ἄνοιξε, μάννα μ', ἄνοιξε, κ' ἡ Ἄρετοῦσά σου ἔναι.

— Ἐμένα ἡ Ἄρετοῦσά μου στὰ ξένα ἔν' παντρεμμένη.

— Ἄνοιξε, μάννα μ', ἄνοιξε, μὰ ἡ Ἄρετοῦσά σου ἔναι.

Δὲ μοῦ πιστεύεις, μάννα μου, ἡ Ἄρετοῦσά σου ἔμαι.

40 — Βγάλε τὴν ἀρραβῶνά σου ἀπὸ τὴν κλειδαρίτσα,
δεῖξέ μου σημαδάκι...»

Κ' εὐτύς ὡς εἶδ' ἡ μάννα της τὸ χρυσὸ σημαδάκι,
ἄνοιξ', ἀγκαλιαστήκανε καὶ πέσανε ὀμάδι.

ΙΓ'

(Ἐπάνησος)

(Tommaso, *Canti popolari*, Ven. 1842, τ. III, σ. 347-348 μετ' ἑμμέτρου (ἰταλ. μεταφράσεως. [Passow, *Carm. pop.*, ἀρ. 518. Ἄγγλ. μετάφρ. ἑμμετρ. ὑπὸ L. Garnett, *Greek Folk-songs*, σ. 126-128]).

Τῆ καλομάννας τὸ παιδί, τῆ χημας θυγατέρα,
ποῦ προξενιὰ ἐφέρανε μέσα ὀχ τὴ Βαβυλῶνα.

Τὰ ἑπτὰ ἀδέρφια δὲ θέλουνε κι ὁ Κωσταντῖνος θέλει.

— «Μάννα, ἄς τὴν παντρέψωμε τὴν Ἄρετὴ στὰ ξένα.

5 — Καὶ ποιὸς θὰ μοῦ τὴ φέρνῃ ἐδῶ τὴν Ἄρετὴ νὰ βλέπω;

— Ἐγὼ στὴ φέρνω, μάννα μου, τὴν Ἄρετὴ νὰ βλέπῃς,

τὸ καλοκαίρι τρεῖς φορὲς καὶ τὸ χειμῶνα δύο».

Κι ἀπότσι τὴν παντρέψανε τὴν Ἄρετὴ στὰ ξένα,

τὰ ἑπτὰ ἀδέρφια ἐπεθάνανε, τὸν Κωσταντᾶ ἐσκοτώσαν,

10 κ' ἔμεινε ἡ μάννα θλιβερή, σὰν καλαμιὰ στὸν κάμπο.

Μέρα καὶ νύχτα ἐκλαιγε ἀπάνου ἀπὸ τὸ μνημα,

καὶ μάλιστα στὸν Κωσταντᾶ ἔβγανε τὰ μαλλιά της.

— «Ἀσὴκω ἀπάνου Κωσταντᾶ, νὰ πᾶ νὰ μοῦ τὴ φέρῃς,

ὀποῦ μὼνιπενιάριζες¹⁴⁸, τὴν Ἄρετὴ νὰ φέρῃς,

148. μὼνιπενιάριζες = μοὶ ὑπέσχεσο. Λέξις παρεφθαρμένη ἐκ τοῦ ἰταλικοῦ ρήματος *m' impregno*.

- 15 τὸ καλοκαίρι τρεῖς βολές καὶ τὸ χειμῶνα δύο». Ἐπὶ τὴν κλάψα τὴ πολλὴ ὁ Θεὸς τὴ συνακούει.
 Κ' ἐγὶν' ἡ πλάκα ἄλογο, τὸ χῶμα ἐγίγη σέλλα,
 καὶ τὸ σκουλήκι ὁ Κωσταντῆς νὰ πᾶ νὰ τήνε φέρῃ¹⁴⁹.
 — «Καλῶς σὲ ἠύρηκ', Ἄρετῆ. — Καλῶς τὸν Κωσταντᾶ μου.
- 20 — Ἐλα νὰ πᾶμε, Ἄρετῆ, νὰ πᾶμε εἰς τὸ σπίτι.
 — Γιὰ πές μου, ἂν εἶναι γιὰ καλὸ νὰ βάλω τάργυρά μου,
 γιὰ πές μου, ἂν εἶναι γιὰ κακὸ νὰ πᾶμε καθὼς εἶμαι.
 — Ἐλα νὰ πᾶμε, Ἄρετῆ, νὰ πᾶμε καθὼς εἶσαι». Ἐπὶ τὴν στράτα ὅπου πηαίνανε ἓνα πουλὶ ἐκελαίδει.
- 25 — «Ὡ Θεὸ μεγαλοδύναμε, μεγάλο θᾶμμα κάνεις,
 νὰ προβατοῦνε οἱ ζωντανοὶ μὲ τοὺς ἀπεθαμένους».
 — «Ἄκουσ', ἄκουσε, Κωσταντᾶ, τί λέει τὸ πουλάκι.
 — Πουλάκ' εἶναι κι ἄς κηλαϊδῆ, πουλάκ' εἶναι κι ἄς λέη». Ἐπὶ τὴν στράτα ὅπου πηαίνανε πάλι ἐματακηλαίδει.
- 30 — «Ὡ Θεὸ μεγαλοδύναμε, μεγάλο θᾶμμα κάνεις,
 νὰ προβατοῦν οἱ ζωντανοὶ μὲ τοὺς ἀπεθαμένους».
 Κ' ἡ Ἄρετῆ τὸ ἄκουσε κ' ἐρράισ' ἡ καρδιά της.
 — «Ἄκουσ', ἄκουσε, Κωσταντᾶ, τί λέει τὸ πουλάκι.
 — Πουλάκ' εἶναι κι ἄς κηλαδῆ, πουλάκ' εἶναι κι ἄς λέη».
- 35 Ἐπὶ τὴν στράταν ὅπου πηαίνανε τὴ χώρα ξαγναντεύουν.
 — «Πήαινε, πήαινε Ἄρετῆ, πήαινε εἰς τὸ σπίτι,
 κ' ἐγὼ νὰ πάω νὰ κοιμηθῶ, γιὰτ' εἶμαι ἀγρυπνισμένος,
 κι ἀπὸ τὴν στράτα τὴν πολλὴ εἶμαι ἀγανακτισμένος.
 — Ἐλα νὰ πᾶμε, Κωσταντᾶ, ἀντάμα εἰς τὸ σπίτι.
- 40 — Ἐγὼ μυρίζω λιβανιὲς καὶ δὲν μπορῶ νὰ ἔλθω». Ἐπὶ τὸ σπίτι της ἔτσι ἔσωσε, τὴ μάννα χαιρετάει.
 — «Καλῶς σ' ἠύρηκα, μάννα μου. — Καλῶς τὴν Ἄρετῆ μου.
 Καὶ ποιόνε ἤλθες ἐδῶ νὰ ἰδῆς, νὰ ἰδῆς τὰ ὀχτώ σου ἀδέλφια;
 Τὰ ἑπτὰ ἀδέλφια ἐπεθάνανε, τὸν Κωσταντᾶ ἐσκοτῶσαν.
- 45 — Τώρα, μάννα, μὲ ἔφερε ὁ Κωσταντᾶς εἰς τὸ σπίτι».
 Κ' ἐσφιχταγκαλιαστήκανε μάννα καὶ θυγατέρα,
 κ' ἐμείνανε κ' οἱ δυὸ ξερές, κ' οἱ δυὸ ἀπεθαμένες.
 Κ' ἐπῆγαν καὶ τσ' ἐχώσανε σ' ἀραχνιασμένο χῶμα.

149. Ἄλλως: Ἐσκόστηκε τὸ μνημᾶ του, κ' ἐβγήκε Κώστας δζω.

ἢ Φτιάνει τὸ μνημᾶ του ἄλογο, τὸ σάβανό του σέλλα.

Τὸ λάκκο του ἔφτιασε ἄλογο, τὸ σάβανό του σέλλα.

ΙΔ'

(Ζάκυνθος)

(Tommaso, Canti popolari, V. 1842, τ. III, σ. 347-350 μετ' ἑμμέτρου ἰταλικῆς μεταφράσεως. [Passow, ἀρ. 519]).

- Ἐψὲς ὀπώλιανόβρεχε ὁ Γιάννης ἐτραγούδα,
 κι ὄλα τὰ δέντρα ἐμάρανε, κι ὄλα ξεριζωθῆκα.
 Ἐμάρανε καὶ μιὰ ξανθή, μιᾶς χήρας θυγατέρα,
 ποῦ ἦτανε δώδεκα χρονῶ καὶ ἥλιος δὲν τὴν εἶγδε.
- 5 Στὰ σκοτεινὰ τὴν ἔλουζε, στὸ φέγγος τὴ χτενίζει,
 στᾶστρη καὶ στὸν ἀμερινὸ τ'ς ἐπλεγε ὄργυιῶν πλεξίδα.
 Μιὰ προξενιά τ'ς ἐστείλανε γιὰ νάν τηνε παντρέψη.
 Οἱ ἐννιά ἀδερφοὶ δὲ θέλουνε κι ὁ Κωσταντῖνος θέλει.
 — «Μάννα, κι ἄς τὴν παντρέψωμε τὴν Ἄρετὴ στὰ ξένα,
- 10 γιὰτὶ στὰ ξένα περβατῶ, στὰ ξένα πάω καὶ μένω.
 Κ' ἐγὼ σοῦ τάζω, μάννα μου, γιὰ νά σου τήνε φέρνω
 τὸ καλοκαίρι δυὸ φορὲς καὶ τὸ χειμῶνα μία».
 Μά ἔρταν οἱ χρόνοι δίσεφτοι, κ' οἱ μῆνες ὠργισμένοι,
 οἱ ἐννιά ἀδερφοὶ ἐπεθάνανε, τὸν Κωσταντᾶ ἐσκοτώσα.
- 15 Ἡ μάννα τους βαρειὰ ἀρρωστεῖ, βαρειὰ εἶναι ἀρρωστημένη,
 τὴν Ἄρετὴ ἐπιθύμησε νὰ ἰδῆ στὴν ἀρρωστιά της.
 — «Ἀνάθεμά σε, Κωσταντᾶ, καὶ σὲ καὶ τὴ βουλή σου,
 πὼπάντρεψες τὴν Ἄρετὴ πολλὰ μακριὰ στὰ ξένα».
 Σ' ὄλα τὰ μνήματά ἔκλαιγε καὶ σ' ὄλα ἄμοιρολόγα,
- 20 καὶ στοῦ καϊμένου Κωσταντᾶ ἐτράβαε τὰ μαλλιά της.
 Τ' ἀνάθεμα τὸν ἐβγαλε μέσ' ἀπὸ τὸ κιβούρι.
 Τὴν πλάκα κάνει γι' ἄλογο, τὸ χῶμα κάνει σέλλα,
 καὶ τὰ ξανθά του τὰ μαλλιά τὰ κάνει σαλιβάρι.
 Φτερνιά δίνει τοῦ μαύρου του, στὴν Ἄρετὴ ἀριβάρει.
- 25 — «Πᾶμε, Ἄρετὴ, στὸ σπίτι μας, πᾶμε κάμει δουλειά μας».
-

ΙΕ'

(Στερὰ Ἑλλάς)

(Α. Ἰατρίδου, Συλλογὴ δημοτικῶν ἄσμάτων, Ἀθ. 1859, σ. 87-88).

Χαρὰ στὴ μάννα τὴν καλὴ καὶ στὸν καλὸν πατέρα,
 ὅπ' ἔχει τοὺς ἐννιά υἱοὺς, τὴν Ἄρετοῦλα δέκα.

- Ξένη συμπεθεριά ἔρχεται τὴν Ἄρετὴ νὰ πάρουν.
 Ὅλα τὰδέρφια δὲ στεργοῦν, κι ὁ Κωσταντῆς τὸ στέργει.
- 5 — «Μάννα μου, κι ἄς τὴ δώσωμε τὴν Ἄρετὴ στὰ ξένα,
 ποῦ εἶμαι κ' ἐγὼ πρᾶμματευτῆς, νᾶχω τὸ γύρισμά μου,
 νᾶχη καὶ τᾶλογό μ' ταγῆ κι ἀτός μου τὸ κονάκι.
 — Κώστα μ', σὰν ἔρθ' ὁ θάνατος, τὴν Ἄρετὴ δὲ γλέπω.
 — Μάννα μ', σὰν ἔρθ' ὁ θάνατος, πάγω καὶ σοῦ τὴν φέρω».
- 10 Ἦρθε καιρὸς κακόμοιρος καὶ χρόνος ὠργισμένος,
 ὅλα τὰδέρφια πέθαναν κι ὁ Κωσταντῆς ἐχᾶθη.
 Κ' ἡ μάννα τους ποῦ κείτονταν τὸν Κώστα καταριέται.
 — «Τὴν πίσσα νᾶχη ὁ Κωσταντῆς στὸν ᾄδη ὅπου κοιμᾶται,
 π' ἔκαμε τὴ συμπεθεριά τὴν Ἄρετὴ νὰ δώσω».
- 15 Κι ἀπὸ τὸ βαρυστέναγμα κι ἀπ' τὴ βαρειὰ κατάρα,
 ἐγίν' τὸ χῶμα ἄλογο καὶ τὰ σανίδια σέλλα,
 κι αὐτὰ τὰ πλευροσάνιδα ἐγίναν ὁ Κωστάκης.
 Σηκώθ', ἐκαβαλλίκεψε, στὴν ἀδερφή του πάγει.
 — «Γειά σου, χαρά, κύρ Ἄρετῆ. — Καλῶς τὸν Κωσταντῆ μου.
- 20 — Ἐλα μαζί μου, ἀδερφή, στὴ μάννα μας νὰ πᾶμε,
 σὲ θέλει, σ' ἐπεθύμησε, μ' ἔστειλε νὰ σὲ πάρω».
 Στὸ δρόμον ὅπου πῆγαιναν, στὸ δρόμο ποῦ διαβαίνουν,
 πουλάκι τοὺς ἀπάντησε στὴ ρίζα ἐνὸς δέντρου·
 δὲν ὤμοιαζε σὰν τὰ πουλιά, δὲ λάλει σὰν τὰηδόνια,
- 25 μόν' ὠμιλοῦσε κ' ἔλεγεν, ἀνθρωπινὴ ὁμιλία.
 — «Δὲν εἶναι κρίμα κι ἁμαρτία, παραξενιὰ μεγάλη,
 νὰ περπατῆ ὁ ζωντανὸς μὲ τοὺς ἀποθαμένους;»
 Κ' ἡ Ἄρετῆ τὸν κύτταξε, γύρισε καὶ τοῦ λέει.
 — «Πέ μ', ἀδερφέ μου Κωσταντῆ, τί χωματιῆς μυρίζεις;
- 30 — Προχτὲς τὰμπέλι ἔσκαφτα καὶ χωματιῆς μυρίζω.
 — Γιὰ πέ μου, ἀδερφούλη μου, τί λιβανιῆς μυρίζεις;
 — Ἐψὲς ἤμουν στὴν ἐκκλησιὰ καὶ λιβανιῆς μυρίζω.
 — Ἄμ' ὦρας ὦρας, Κωσταντῆ, μυρίζεις καὶ κηρίλες.
 — Ἐψὲς λαμπάδες ἔχυνα, μυρίζω καὶ κηρίλες».
- 35 Αὐτοῦ σιμά, αὐτοῦ κοντά, στὴν ἐκκλησιὰ προφτάνουν.
 Βαρειὰ χτυπᾷ τάλόγου του κι ἀπ' ἐμπροστά της χάθη.
 Ἐκίνησε καὶ πῆγαινε μονάχη της στὸ σπίτι.
 Πάγει, βρίσκει τὴ μάννα της, βαρειὰ γιὰ νάποθάνη·
 καθὼς τὴν εἶδ' ἡ μάννα της, σφιχτὰ τὴν ἀγκαλιάζει.
- 40 — «Κόρη μ', ποιὸς σ' ἔφερεν ἐδῶ, τόσο μακρι' ἀπ' τὰ ξένα;
 — Μάννα μ', ὁ Κώστας μ' ἔφερε, μάννα μ', ὁ ἀδερφός μου,
 κ' ἦρθ' εἰς τὴν ἄκρα τοῦ χωριοῦ καὶ δὲν τὸν ματαεῖδα.
 — Κόρη μου, ὁ Κώστας πέθανεν ἐδῶ καὶ πέντε μῆνες».
 Τὸ λόγο δὲν ἀπόσωσε καὶ ἡ ψυχὴ της βγήκε.

ΙΣΤ'

(Πελοπόννησος)

(Λελέκου, Δημοτική ἀνθολογία, Ἀθ. 1868, σ. 203-207).

- Ποιά μάννα ἔχει ἐννιαῖο γιοῦς καὶ τὴν Ἀρέτω δέκα;
 Συμπεθεριὸ πάει κ' ἔρχεται ἀπὸ μακριὰ στὰ ξένα,
 κ' ἡ γειτονιά δὲν τό ἤξερε πῶς εἶχε θυγατέρα.
 — «Νὰ τήνε δώσουμε, μαννά, τὴν Ἀρετὴ στὰ ξένα,
 5 ποῦ εἶμαι κ' ἐγὼ πρᾶμματευτής, νᾶχω τὸ γύρισμά μου.
 — Κώστα μ', κὶ ἂν ἔρθῃ θάνατος, ποιὸς πάει νὰ τὴν φέρῃ;
 — Μάννα μ', κὶ ἂν ἔρθῃ θάνατος γὼ πάω καὶ τὴν φέρνω».
 Μά ῥθε καιρὸς καὶ πέθανεν ὁ Κωσταντῖνος πρῶτα...
 Κὶ ἀπ' τὰ πολλὰ τὰ κλάμματα, δάκρυα καὶ μοιρολόγια,
 10 τὸ μνημ' ἀναταράχθηκε κὶ ὁ Κωσταντῖνος βγήκε,
 καὶ τ' ἄρματά του φόρεσε, στὴν Ἀρετὴ παγαίνει...
 κὶ ἀπ' τὸ χορὸ ἐκόπηκε, στὸ σπίτι τῆς παγαίνει.
 — «Κώστα μ', κὶ ἂν ἦρθες γιὰ κακό, τὰ μαῦρα νὰ φορέσω.
 — Ἀρέτω μ', ἦρθα γιὰ καλό, ἦρθα γιὰ νὰ σὲ πάρω».
 15 Τὴ στράταν ὅπου πάγαιναν, τὴ στράτα ποῦ παγαίνουν,
 πουλάκι πῆγε κ' ἔκατσε στοῦ μαύρη τὰ καπούλια.
 Δὲν ἐκελαΐδαε σὰν πουλί, μήτε σὰ χελιδόνι,
 μόν' ἐκελαΐδαε κ' ἔλεγε ἀνθρωπινὴ κουβέντα.
 — «Δὲν εἶναι κρίμα κὶ ἄδικο, παράπονο μεγάλο,
 20 νὰ προβατοῦν οἱ ζωντανοὶ μὲ τοὺς ἀποθαμένους;
 — Κώστα μ', τί λέει τὸ πουλί, Κώστα μ', τί λέει τὰ χελιδόνι;
 — Πουλάκι εἶν' κὶ ἄς κελαϊδῆ, πουλάκ' εἶναι κὶ ἄς λέη.
 — Κώστα μου, τὰ ματάκια σου πολὺ κοκκινισμένα.
 — Τὴ στράταν ὅπου ἐρχόμουνα, ἐκεῖ γιομίσαν χοῦμας.
 25 Φύσαε ἀέρας καὶ βοριάς, γιομίσαν τὰ σκουτιά μου».
 Κινήσανε καὶ πήγανε στῆς ἐκκλησιᾶς τὴν πόρτα.
 — «Ἄιντε, Ἀρέτω μ', στὸ καλό, νὰ φήσω τᾶρματά μου».
 Τὸ μνημ' ἀναταράχθηκε κὶ ὁ Κωσταντῆς ἐμπήκε.
 Σταυρὸ βαίνει τὰ χέρια τῆς, στὴ μάννα τῆς παγαίνει.
 30 — «Μὲ ποιὸν ἦρθες, Ἀρέτω μου, ποιὸς σὲ ἤφερε, Ἀρέτω;
 — Ὁ Κωσταντῖνος μ' ἤφερε καὶ μὲ τὸν Κωσταντῖνο».
 Ψιλὴ φωνίτσα ἔβαλε ἡ δόλια τῆς ἡ μάννα.
 — «Ὁ Κωσταντῖνος πέθανε τώρα δώδεκα χρόνους».

ΙΖ'

(Ἠλεία)

(Πανδώρα, 1862, τ. ΙΓ', σ. 367-368).

- Καλότυχά εἶναι τὰ βουνά, καλότυχοι κ' οἱ κάμποι,
καλότυχη κ' ἡ Ἄρετή, ποῦ τὴν παντρολογᾶνε,
ὅπου εἶχε τοὺς ἐννιά ἀδέρφους, τὰ δεκαοχτῶ ξαδέρφια.
Συμπεθεριὰ τῆς φέρνουνε τὴ μιὰ μεριὰ τὴν ἄλλη,
- 5 κ' ἓνα καλὸ συμπεθεριὸ πολὺ μακριὰ στὰ ξένα.
Κανεῖς δὲν ἀπεκρίθηκε ἀπὸ τοὺς ἐδικούς της,
παρὰ ὁ Κώστας μοναχὰ ἐκεῖνος ἀπεκρίθη.
— «Μαννοῦλα, νὰ τὴν δώσωμε τὴν Ἄρετὴ στὰ ξένα,
ποῦ εἶμαι κ' ἐγὼ πραγματευτής, ποῦ εἶμαι μπεζεριάνης,
- 10 γιὰ νὰ περνῶ νὰ τρώ' ψωμί, νὰ τῶχω κι ἀποκούμπι.
— Κώστα, ἂν μ' εὖρη θάνατος ποιὸς πάει νὰ τὴν φέρη,
τὸ καλοκαίρι δυὸ βολές καὶ τὸ χειμῶνα πέντε;
— Μαννοῦλ', ἂν σ' εὖρη θάνατος ἐγὼ πᾶ καὶ τὴν φέρνω,
τὸ καλοκαίρι δυὸ βολές καὶ τὸν χειμῶνα πέντε».
- 15 Ἦλθαν τὰ χρόνια δύστυχα κ' οἱ μῆνες ποντισμένοι,
πεθάναν καὶ οἱ ἐννιά ἀδερφοί, τὰ δεκαοχτῶ ξαδέρφια.
Σ' ὄλους τοὺς γιουὺς βάνει κερὶ, σ' ὄλους τοὺς γιουὺς λιβάνι,
τὸν Κώστα καταριότανε, βαρεῖα κατάρα λέει.
— «Ὅλοι μου οἱ γιοὶ νὰ λειώσουνε κι ὁ Κώστας νὰ μὴ λειώση,
- 20 ὅπ' ἔδωκε τὴν Ἄρετὴ πολὺ μακριὰ στὰ ξένα».
Πουλάκι πέρνα, τᾶκουσε, τοῦ Κώστα πάει τὸ λέει.
— «Κώστα, ἡ μάννα σ' καταράει, βαρεῖα κατάρα λέει.
Ὅλοι μου οἱ γιοὶ νὰ λειώσουνε κι ὁ Κώστας νὰ μὴ λειώση,
ὅπ' ἔδωκε τὴν Ἄρετὴ πολὺ μακριὰ στὰ ξένα».
- 25 Κ' ἡ γῆ ἀναταράχτηκε κι ὁ Κώστας ἐσηκώθη.
Βάνει τὸ σάβαν' ἄλογο καὶ τὸ σανίδι σέλλα.
Ἐκίνησε κ' ἐδιάηκε νὰ φέρη τὴν Ἄρετῶ.
Στὴ στράτα ὅπ' ἐπάγαινε, στὴ στράτα ποῦ παγαίνει,
τὸ Θεὸ παρακαλιότανε, τὸ Θεὸ παρακαλιέται.
- 30 — «Θέ μου νὰ βρῶ τὴν Ἄρετὴ στὴ βρύση νὰ λευκαίνῃ».
Καθὼς περικαλιότανε ἐδιάη καὶ τὴν ἡῦρε.
Ἄπὸ μακριὰ τὴν χαιρετᾶ κι ἀπὸ κοντὰ τῆς λέγει.
— «Γειά σου, χαρά σου, Ἄρετὴ. — Καλῶς τονε τὸν Κώστα.
— Ἄιντε, ἀδελφή, νὰ φύγωμε, στὴ μάννα μας νὰ πᾶμε,
- 35 ἡ μάννα μας ψυχομαχάει βαρεῖα γιὰ νὰ πεθάνῃ».
Ἐκίνησαν κ' ἐδιάκανε στῆς μάννας τους τὸ σπίτι.
— «Γειά σου, χαρά σου, μάννα μου. — Καλῶς τὴν τὴν Ἄρετῶ.
— Ἄρετῶ μου, ποιὸς σ' ἔφερε, ποιὸς θὰ σὲ πάη πίσω;
— Μάννα μ', ὁ Κώστας μ' ἔφερε, κεῖνος μὲ πάει πίσω».

Προσθήκη

Ὁ κ. Ἀ. Παπαδόπουλος Κεραμεύς, εἰσηγητὴς τῆς φιλολογικῆς ἐπιτροπείας τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου, κρίνων τὴν προκειμένην πραγματείαν ὑποβληθεῖσαν εἰς τὸν Ζωγράφειον τοῦ συλλόγου ἀγῶνα, παρατηρεῖ τὰ ἐπόμενα περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀδελφῶν, περὶ οὗ ἐν σ. 43 διαλαμβάνομεν.

«Ἡ περὶ τῶν τριῶν ὁμῶς τέκνων διαφωνία δὲν φαίνεται ἡμῖν τυχαία, διότι ἐν καππαδοκικῇ (Συνασσός) παραλλαγῇ τοῦ δημώδους ἄσματος τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ, ἣν ἐγνώρισεν ἐφέτος τῷ Συλλόγῳ ὁ κ. Π. Καρολίδης, παρατηροῦμεν νῦν πρῶτον ὅτι ἡ μάνα ἦτο μήτηρ τριῶν ἀδελφῶν καὶ μιᾶς θυγατρὸς (ἀνω-νύμου). Τὴν παραλλαγὴν ταύτην ἀγνοεῖ ἀκόμη ὁ κ. Πολίτης· ἐπειδὴ δὲ διαφέρει τῆς γενικῆς ἑλληνικῆς παραδόσεως, προθυμοποιούμεθα νὰ παράσχωμεν ὧδε συνοπτικὴν τινα ἀνάλυσιν τοῦ καππαδοκικοῦ ἄσματος. Τὴν θυγατέρα γύρεψαν κάτω μακρὰν στὰ ξένα, τὰ δύο τέκνα δὲν ἤθελον νὰ τὴν στείλωσι, ἀλλ' ὁ τρίτος (ὁ Κωσταντῖνος) πείθει μὲν τὴν μητέρα, ἄνευ δὲ οὐδεμιᾶς αἰτιολογίας. Δὲν μαρτυρεῖ λοιπὸν τὸ καππαδοκικὸν ἄσμα ὅτι ὁ υἱὸς ἦτο μακροταξειδιάρης. Μετὰ πάροδον δὲ πολλοῦ χρόνου, ἄγνωστον πῶς, τὰ μὲν δύο τέκνα τῆς ἀποθνήσκουσι, ὁ δὲ Κωσταντῖνος ἐχάθη. Ἡ μήτηρ καταρωμένη ζητεῖ νὰ τὸν ἴδῃ. Ἐν τῇ κατάρα τῆς (νὰ μὴ σὲ κόψ' ἢ πλάκα, νὰ μὴ σὲ φάγῃ τὸ χῶμα) ἐπιπλήττει αὐτὸν ἀπόντα, διότι δοῦς τὴν κόρην τῆς κάτω μακρὰν στὰ ξένα, δὲν ἔχει νῦν αὐτὴν παροῦσαν ὅπως μετέχη τῆς χαρᾶς ἢ τῆς λύπης τῆς μητρὸς· προστίθησι δὲ ἡ δυστυχὴς μήτηρ

ἂν τύχη κι ἀψιθάνατος, κανεῖς κοντά μ' οὐκ ἐνι.

Ὁ Κωσταντῖνος ἀκούει ἐν τῷ τάφῳ τὴν ἐπίπληξιν, πολὺ τοῦ βαρνοῦσε (κακοφάνη), κάμνει τὴν πλάκα τοῦ μνήματος ἄλογον, τὸ χῶμα χαλινάρι, ἀφήνει τὸ μνήμά του παρακαταθήκην τῷ Θεῷ καὶ ἀπέρχεται ἔφιππος:

Ἄς πάγω κι ἂν ποτ' ἔρχωμαι, τὸ μνήμα ἄς ἐνι δικόν μου.

Εὔρε τὴν ἀδελφὴν του στὸ χορὸ πιασμένην, ἀντιχαιρετῶνται ἀμφοτέρω, ὁ ἀδελφὸς προτρέπει τὴν ἀδελφὴν νὰ ἐνδυθῇ τὰ καλλίτερά της φορέματα, αὕτη δὲ

ἐφόρεσε, καμάρωσεν ἐννεῶν καστρῶ ἀγιφῶρι

καὶ ἵππευσεν ὀπισθεν τοῦ Κωσταντίνου. Ἐφθασαν εἰς τὰ μισόστρατα καὶ αἱ χελιδόνες τοῦ κάμπου ἐλάλουν

κρίμα 'ναὶ ἐκεῖ τὸ κορηνεὸ στὸ χαμένον ὀπίσω.

Ἡ ἀδελφὴ ζητεῖ ἀπλῶς τὴν ἐρμηνείαν τῆς λαλιᾶς, οὐδὲν ἀπαντᾷ ὁ ἀδελφὸς

καί μετὰ μικρὸν πλησιάζουσι τὴν θύραν τῆς μητρικῆς οἰκίας, ὅτε ὁ ἀδελφός, προφάσει ἀπωλείας τοῦ δακτυλίου του, καταλείπει αὐτὴν ὑποσχόμενος νὰ ἐπανέλθῃ. Ἡ ἀδελφή, κατὰ σύστασιν τοῦ ἀδελφοῦ, κρούει τὴν θύραν μετὰ χαρᾶς καὶ φωνάζει τὴν μητέρα της εἰδοποιούσα τὴν ἄφιξιν αὐτῆς καὶ τοῦ Κωσταντίνου. Ἡ μήτηρ ἐνόμισεν ἑαυτὴν ὄνειρώττουσαν, ἀλλ' ἐν δευτέρᾳ φωνήσῃ ἐρωτᾷ τὴν κόρην· τίς μετέφερεν αὐτὴν ἐκ τοῦ ξένου τόπου. Ἡ κόρη ὀνοματίζει τὸν ἀδελφόν, ἡ δὲ μήτηρ εἰδοποιεῖ τὸν θάνατόν του καὶ ἐπαναλαμβάνει τὴν κατάραν της· μεθ' ὃ λύεται τὸ δράμα.

Ὁμολογουμένως τὸ ἴσμη τοῦτο συντομώτατον ὄν, διαφέρει κατὰ πολὺ τῶν ἄλλων γνωστῶν παραλλαγῶν. Ἐλλείπει δηλαδὴ παντελῶς τὸ ὄνομα τῆς κόρης, ἡ πρὸς τὴν μητέρα τοῦ ἀδελφοῦ ὑπόσχεσις, ἡ αἰτιολογία αὐτοῦ πρὸς ἀποστολὴν τῆς ἀδελφῆς εἰς τὰ ξένα, ἡ τῆς ἀδελφῆς ἐπίμονος κατανόησις τῆς τῶν χελιδόνων λαλιᾶς, κυρίως δὲ ὁ τῆς μητρὸς καὶ ὁ τῆς θυγατρὸς θάνατος, ὃν ἀπαντῶμεν ἐν τοῖς λοιποῖς ἴσμησιν καὶ ὃν ὁ κ. Πολίτης ἀνεξήγητον καὶ ἀδικαιολόγητον εὐρίσκει· διὸ καὶ ὑποτίθησι λίαν εὐφυῶς, ὅτι οὗτος εἶναι προσθήκη μεταγενεστέρα. Ἴσως λοιπὸν τὸ καππαδοκικὸν τοῦτο ἴσμη διασώζει τὴν ἀρχαϊκώτεραν τοῦ μύθου παράδοσιν, ἀφοῦ μάλιστα γινώσκομεν ὅτι ὁ ἀκριτικὸς κύκλος πηγάζει ἐκ Καππαδοκίας. Διὸ συνιστῶμεν τὴν μελέτην τοῦ ἴσματος τούτου τῷ κ. Πολίτη, ὡς καὶ τὴν ἐξέτασιν τῆς ἡμετέρας ὑπονοίας περὶ ὑπάρξεώς ποτε ἐτέρας διαφόρου τοῦ ἀκριτικοῦ ἔπους διασκευῆς, ἐξ ἧς μετεφράσθη τὸ ρωσικὸν κατ' εὐθειᾶν ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ, μεταδοθέντος τοῖς Ρώσσοις ἐκ Τραπεζοῦντος διὰ τῆς Κριμαίας (ἦτις, ὡς γνωστόν, ἦν κτῆμα τῆς τραπεζουντίας αὐτοκρατορίας) καὶ ἐξ ἧς πηγάζουσιν ἴσως πολλὰ δημῶδη ἴσμησιν ἀναγόμενα εἰς τὸν ἀκριτικὸν κύκλον. Τὴν δὲ ὑπόνοιαν ἡμῶν ταύτην ὑποστηρίζουσι τὸ πρῶτον τὰ ἐν Καππαδοκίᾳ ἀδόμενα πολυάριθμα τοῦ ἀκριτικοῦ κύκλου δημοτικὰ ἴσμησιν, διαφέροντα ἐνιαχοῦ σημαντικῶς τῶν σχετικῶν ἴσμησιν ἄλλων χωρῶν, δεύτερον αἱ τοῦ ρωσικοῦ ἔπους διαφωνίαι πρὸς τὸ ἑλληνικόν, καὶ τρίτον αἱ ἐν Πόντῳ περὶ Ἀκρίτα παραδόσεις, ὡς καὶ τὰ ὑπὸ τῶν κατοίκων αὐτοῦ ψαλλόμενα σχετικὰ ἴσμησιν, ἅτινα θεωροῦμεν μεταγενεστέραν ἀνάπτυξιν τῶν καππαδοκικῶν¹⁵⁰. Τοῖς ποντικοῖς δὲ καὶ καππαδοκικοῖς ἀκριτικοῖς ἴσμησιν συγγενεύουσι τὰ κυπριακά· διὸ, δὲν εἶναι ἴσως τολμηρὸν νὰ εἴπῃ τις ὅτι τὰ ἐν τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι ἀδόμενα τοῦ ἀκριτικοῦ κύκλου ἴσμησιν βασίζονται ἐπὶ παραδόσεων ἐτέρας τάξεως, ἦτις ὁμως πηγάζει ἐκ τοῦ αὐτοῦ κύκλου ἐξ οὗ καὶ τὰ καππαδοκικά, καὶ τὰ κυπριακά καὶ τὰ ποντικά».

150. Ἡ ἀνέκδοτος ἔτι συλλογὴ τοῦ κ. Π. Καρολίδου περιέχει πολλὰ δημοτικὰ καππαδοκικά ἴσμησιν ἀναγόμενα εἰς τὸν ἀκριτικὸν κύκλον.

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑ

ΙΗ'

(Καρδάμυλα Χίου)¹⁵¹

- Μάννα μὲ τοὺς ἐννιά σου γιουὺς καὶ μὲ τὴν μιὰ τὴν κόρη,
τὴν ἔπλυνε στὰ σκοτεινά, τὴν ἔλουνε στὰ σκότῃ,
τὴν ἐσυχοκολάκευε ἔξω στὸ φεγγαράκι.
Προξενητάδες ἦρθανε ἀπὸ τὴ Βαβυλῶνα,
5 νὰ προξενέψουνε τὸ γιὸ νὰ πάρουνε τὴν κόρη.
Ἡ μάννα τῆς δὲν ἤθελε, ἡ μάννα τῆς δὲν θέλει,
ὁ Κωσταντῖνος ἤθελε, ὁ Κωσταντῖνος θέλει.
— «Μάννα, δός τὴν τὴν Ἄρετῇ, τὴν Ἄρετῇ στὰ ξένα,
νᾶχω κ' ἐγὼ ἀποκούμπησι στὰ ξένα ποῦ γυρίζω.
10 — Φρόνιμος εἶσαι, Κωσταντῆ, κι ἄσχημα λόγια λέγεις,
σὰν ἔλθῃ λύπη γιὰ χαρά, ποιὸς θεὸς νὰ μοῦ τὴν φέρῃ;
— Σὰν σοῦ ἔλθῃ λύπη γιὰ χαρά, ἐγὼ θὰ σοῦ τὴν φέρω».
Μὰ ἔλθεν ὁ χρόνος βίσεκτος κι οἱ ἐννιά τῆς γιοὶ πεθαίνουν.
Σ' οὐλα τὰ μνηματὰ ἔκλαιγεν, σ' οὐλα μυριολογιέται,
15 στοῦ Κωσταντίνου τὸ μνημειὸ ἀνέσπα τὰ μαλλιά τῆς.
— «Δὲν μοῦ ἔλεγε, ὦ Κωσταντῆ, πῶς ἦθε νὰ πεθάνῃς,
μόν, ἤλεγές μου, Κωσταντῆ, τὴν Ἄρετῇ σου φέρω».
Κι ἀπ' τὸν πολὺν τὸν ταραγμὸ ποῦ ἔκαναν τὰ μαλλιά τῆς,
ὁ Κωσταντῆς τὴν ἄκουσεν ἀπὸ τὸν κάτω κόσμον,
20 τοῦ Χάρου ζήτησε ριτζᾶ¹⁵², τὸν Χάρο παρεκάλει.
— «Ἄφες με, Χάρε, ἄφες με τρεῖς νύκτες καὶ τρεῖς μέρες,
νὰ κάμω γὼ τῆς μάννας μου τὸ τάμα ποῦ τῆς ἔχω.
— Πήγαινε, Κωσταντάκη μου, μὰ πίσω νὰ γυρίσῃς».
Πῆγε τὸ γρηγορότερο στῆς Ἄρετῆς τὸ σπίτι.
25 «Ἐλ', Ἄρετῇ, στὸ σπίτι μας κ' ἡ μάννα μας σὲ θέλει.
— Γιὰ μίλησέ μου, Κωσταντῆ, γιὰ νὰ σὲ καταλάβω·
ἂν εἶν' χαρά, ὦ Κωσταντῆ, νὰ βάλω τὰ καλά μου,
κι ἂν εἶναι πίκρα, Κωσταντῆ, κατάμαυρα νὰ βάλω».
Στὸ δρόμον ποῦ πηγαίνανε, στὸ δρόμον ὅπου πᾶνε,
30 πουλάκια κελαδούσανε μ' ἀνθρώπινη λαλίτσα.
«Γιὰ ἔδὲ κορίτζιν ἔμορφο ποῦ σέρνει ὁ πεθαμένος.
— Γι' ἀκούσετέ τα, Κωσταντῆ, πουλάκια ἴντα λένε.
— Πουλάκια εἶν' καὶ κελαδοῦν κι ὅ,τι τὶς δόξει λένε.
— Μὰ φαίνεται μου, Κωσταντῆ, τὶς χωματιὲς μυρίζεις.

151. Ἐκ τῆς συλλογῆς ἀνεκδότων δημοτικῶν ᾠσμάτων τοῦ ἐν Σύρῳ κ. Α. Κ. Χούμη.

152. Ριτζᾶς = βοήθεια.

- 35 — Ἐχτὲς εἶχεν ὁ βασιλεὺς ἐργατικὸν μεγάλο,
 ὄλοι ἐκόβαν μάρμαρα κ' ἐγὼ 'νοιγα πηγάδι.
 Ἐκεῖ ἐπλησιάσανε στῆς μάννας των τὸ σπίτι·
 ὁ Κωσταντῆς ἐχάθηκε, κ' ἔμεινε μοναχὴ τῆς.
 Βλέπει τὶς πόρτες σφαλιστὲς καὶ τὰ κλειδιὰ παρμένα
 40 καὶ τὰ παραθυράκια των σφιγκτὰ μανταλωμένα.
 Πάει τὴν πόρτα τῆς κτυπᾷ, τῆς μάννας τῆς φωνάζει.
 — «Ἐλα, μάννα μου, κι ἄνοιξε κ' ἡ Ἀρετὴ σου εἶναι.
 — Ἄμε βρὲ Χάρο, στὸ καλὸ κ' ἐγὼ κάνει δὲν ἔχω.
 Ἡ Ἀρετὴ 'ν κ' ἡ Ἀρετὴ κι ἄμε καὶ γύρευέ την».
 45 Τὴν πόρτα τῆς τὴν ἄνοιξε καὶ ἀγκαλιὰ τὴν πιάνει,
 πικρὰ πικρὰ τὴν φίλησε στὴν ἀγκαλιά τῆς μένει.

ΙΘ'

(Ἐβδομάς, 1886, σ. 228· ὑπὸ Ἐπαμ. Π. Πολιτάκη, ἐξ Ἐρμουπόλεως σταλέν).

- Καλότυχά εἶναι τὰ βουνά, καλότυχοι κι οἱ κάμποι,
 καλότυχη κ' ἡ Ἀρετὴ μὲ τὴ γενιὰ ὀπῶχει,
 ποῦ εἶχε τοὺς ἐννιὰ ἀδελφοὺς, τὰ δεκοχτῶ ξαδέρφια.
 Μὰ κεῖ ἐπροξενεύανε τὴν Ἀρετὴ στὰ ξένα.
 5 Οἱ 'ννιὰ ἀδερφοὶ δὲν ἤθελαν κι ὁ Κωσταντῖνος θέλει.
 — «Μάννα, ἔλ' ἄς τὴ δώσωμε τὴν Ἀρετὴ στὰ ξένα,
 ποῦ 'μαι κ' ἐγὼ πρᾶμματευτῆς νὰ 'χω τὸ γύρισμά μου.
 — Κώστα, ἂν μ' εὖρη ἀρρωσιὰ, τὴν Ἀρετὴ τὴν θέλω.
 — Μάννα, ἂν σ' εὖρη ἀρρωσιὰ, ἐγὼ πᾶ καὶ στὴ φέρνω.
 10 — Κώστα, ἂν μ' εὖρη θάνατος, τὴν Ἀρετὴ τὴν θέλω.
 — Μάννα, ἂν σ' εὖρη θάνατος, ἐγὼ πᾶ καὶ στὴ φέρνω».
 Μὰ ῥθε καιρὸς καὶ πέθανε ὁ Κωσταντῆς στὰ ξένα.
 Πεθάναν κι οἱ ἐννιὰ ἀδερφοὶ, τὰ δεκοχτῶ ξαδέρφια.
 Στὸ παραθύρι ἐκάθοταν τῆς Ἀρετῆς ἡ μάννα,
 15 στὸ παραθύρι ἐκάθοταν κ' ἔλεε μοιρολόι.
 — «Ὅσο λειώνει τὸ σίδερο νὰ λειώνη ὁ Κωσταντῖνος,
 ποῦ μοῦ 'δωσε τὴν Ἀρετὴ πολὺ μακριὰ στὰ ξένα».
 Κι ὁ Κωσταντῆς ποῦ τ' ἄκουσε πολὺ τοῦ βαρυφάνη.
 Τὸ μνημ' ἀνεταράχθηκε κι ὁ Κωσταντῆς ἐβγήκε,
 20 κάνει τὴν κάσα τ' ἄλογο, τὸ σάβανό του σέλλα
 κι ἀπάνω καβαλίκευσε στὴν Ἀρετὴ νὰ πάη.
 Στὸ δρόμο ὅπου πῆγαινε τὸ Θεὸ παρακαλοῦσε.
 — «Θέ μου, νὰ βρῶ τὴν Ἀρετὴ στὸ γάμο νὰ χορεύη».
 Καθὼς ἐπαρακάλαε ἐπῆγε καὶ τὴν βρῆκε.
 25 «Ἦρα καλὴ σου, Ἀρέτω μου. — Καλῶς τὸν Κωσταντῖνο.

- Κώστα, ἂν ἦρθες γιὰ καλό, νὰ βάλω κι ἄλλα ροῦχα
εἶδὲ κι ἂν ἦρθες γιὰ κακό, νὰ βγάλω κι ἀπὸ τοῦτα.
- Ἄρέτω, ἢ μάννα δὲ μπορεῖ κ' ἦρθα γιὰ νὰ σὲ πάρω.
Κ' ἢ Ἄρετῆ καβάλικε στὴ μάννα τῆς νὰ πάη.
- 30 Στὸ δρόμο ὅπου πῆγαιναν, στὸ δρόμο ποῦ διαβαῖναν,
πουλάκι πῆγε κ' ἔκατσε στοῦ Κώστα τὸ κεφάλι.
Δὲν κελαδοῦσε σὰν πουλί, μηδὲ σὰν χελιδόνι,
μόν' ἐκελάδαε κ' ἔλεγε μ' ἀνθρώπινη λαλίτσα.
- «Δὲν εἶναι κρίμα κι ἄδικο, δὲν εἶναι κι ἁμαρτία,
35 νὰ περπατοῦν οἱ ζωντανοὶ μὲ τοὺς ἀποθαμένους;
— Κώστα, τί λέει τὸ πουλί, τί λέει τὸ χελιδόνι;
— Πουλάκι εἶν' κι ἄς κελαδῆ, πουλάκι εἶν' κι ἄς λέη.
— Κώστα, ποῦ 'ναι τὰ δόντια σου, ποῦ 'ναι ἡ λεβεντιά σου,
ποῦ εἶναι τὰ ξανθὰ μαλλιά, ποῦ εἶναι κ' ἡ ἀνδρειά σου;
- 40 — Βαρειά ἀρρωστιὰ μ' ἐκόλλησε κ' ἐπέσαν τὰ μαλλιά μου
κ' ἐπέσαν καὶ τὰ δόντια μου κ' ἐχάθη ἡ λεβεντιά μου».
Μὰ ἐκεῖ ἐκοντοζύγωσαν στῆς μάννας τους τὰ σπίτια.
— «Ἄρέτω, ἄντε σὺ ἀπ' ἐδῶ καὶ ἐγὼ ἀπ' τ' ἀργαστήρια».
Ἐπῆγε καὶ ἐκτύπησε τῆς μάννας τῆς τὴν πόρτα.
- 45 — «Ἄνοιξε, μάννα, ἄνοιξε.
— Ποιὸς εἶν' αὐτὸς ποῦ μοῦ κτυπᾷ καὶ μὲ φωνάζει μάννα;
— Ἄνοιξε, μάννα, ἄνοιξε, κι ἐγὼ 'μαι ἡ Ἄρετῆ σου.
— Ἄρέτω μου, ποιὸς σ' ἔφερε ποῦ 'σουν μακριὰ στὰ ξένα;
— Ὁ Κωσταντῖνος μ' ἔφερε καὶ πάει ἀπ' τ' ἀργαστήρια.
- 50 — Ὁ Κωσταντῖνος πέθανε τώρα δώδεκα χρόνια».
Μὰ κεῖ σφιχταγκαλιάστηκαν μάννα καὶ θυγατέρα.
Ἡ μάννα 'γίνη Χούρχουλος κι ἡ κόρη Κουκουβάγια,
καὶ περπατοῦνε στὰ βουνὰ νύχτα καὶ μέρα ἀντάμα.

Κ'

(Συνασπὸς τῆς Καππαδοκίας)¹⁵³

Σὰν τὴν μάννα, σὰν τὴν μάννα, καὶ σὰν ἐκεῖ τὴν μάννα,
ποῦ εἶχε τὰ τρία παιδιὰ καὶ μιάνα θυγατέρα.
Τὴν θυγατέρα γύρεψαν κάτω μακρὰν στὰ ξένα.

153. Τοῦ ἄσματος τούτου περίληψιν ἐδημοσιεύσαμεν ἐν τέλει τῆς παρουσίας πραγματείας, ἐν τῷ προηγουμένῳ τεύχει τοῦ Δελτίου, σ. 259 κέ. Νῦν παραλαμβάνομεν αὐτὸ ἐκ τῆς συλλογῆς τοῦ κ. Π. Κ. Καρολίδου, ἧς μέγα μέρος ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ ΛΓ' τόμῳ τῆς ἐν Γοττῖγκη Ἀκαδημίας τῶν ἐπιστημῶν καὶ ἐν ἰδιαιτέρῳ τεύχει ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν Neugriechisches aus Klein Asien. Mitgetheilt von Paul de Lagarde. Göttingen, 1886.

- Τὰ δύο παιδιὰ 'κὲ θέλησαν¹⁵⁴ κι ὁ Κωσταντῖνος θέλει.
- 5 «Ἐλα, μάνν', ἄς τὴν δώσωμεν κάτω μακρὰν στὰ ξένα,
 ἂν πᾶμ' ἡμεῖς στὴν ξενιτειά, ξένοι νὰ μὴ περνοῦμεν».
 Δῶσαν τὴν θυγατέρα των κάτω μακρὰν στὰ ξένα.
 Πολὺ καιρὸς 'κὲ πέρασε, πολὺ καιρὸς 'κὲ διέβη,
 τὰ δύο παιδιὰ της πέθαναν, καὶ Κωσταντῖνος χάθη.
- 10 — «Νὰ σὲ ἰδῶ, υἱέ μου Κώσταντε, νὰ μὴ σὲ φάγη τὸ χῶμα,
 νὰ σὲ ἰδῶ, υἱέ μου Κώσταντε, νὰ μὴ σὲ κόψη πλάκα,
 πῶς ἔδωσες τὴν κόρη μου κάτω μακρὰν στὰ ξένα,
 νὰ στή χαρὰ μου βρίσκεται, νὰ στή λύπη σηφτάνη¹⁵⁵,
 ἂν τύχη κι ἀψιθάνατος¹⁵⁶, κανεῖς κοντά μου 'κ ἔνι».
- 15 Ὡς τᾶκουσεν ὁ Κώσταντος, πολὺ τὸν βαρηοῦσε.
 Κάμον τὴν πλάκα του ἄλογον, τὸ χῶμα χαλινάρι,
 κι ἀφήκε καὶ τὸ μνημᾶ του τὸν θεγὸ ἔμανέτι.
 «Ἄς πάγω καὶ ἂν ποτ' ἔρχωμαι, τὸ μνημᾶ ἄς ἔν' ἰδικόν μου·
 κι ἂν πάγω κι ἂν δὲν ἔρχωμαι, ἄς ἔνι τοῦ διαβάτου».
- 20 Πήδησεν, καβαλλίκεψε, κατάδρομον παγαίνει.
 Πῆγεν, εὔρε τὴν ἀδελφὴν στὸν χορὸ πιασμένη.
 — «Καλῶς χορευεῖς, ἀδελφή. — Καλῶς τὸν ἀδελφόν μου.
 Ἄδελφέ μου, ἂν ἦλθες γιὰ καλό, ὄλα μ' κ'αλ' ἄς φορέσω.
 — Ἄδελφή μου, γιὰ καλὸ ἦρτα, ὄλα σου καλὰ φόρει,
 25 ἀδελφή μου, γιὰ καλὸ ἦρτα, ἢ μάννα μου σὲ γυρευεῖ».
 Ἐφόρεσε, καμάρωσεν ἐννεῶν καστρῶν ἀγιφόρι¹⁵⁷,
 πήδησε, καβαλλίκεψε στὸν Κώσταντον ὀπίσω.
 Ἦρταν εἰς τὰ μεσόστρατες, στὰ πέντε δρόμους μέσα,
 λάλσαν τοῦ κάμπου τὰ πουλιά, τοῦ κάμπου χελοῖδόνες.
- 30 «Κρίμα 'ν' ἐκειὰ τὸ κορασιὸ στὸ χαμένον ὀπίσω.
 — Καὶ στὰ καὶ στά, αἱ ἀδελφέ, τὰ πουλιὰ τί μᾶς λένε;
 — Ἐτοῦτα κάμπου πουλιὰ ὅτι εὔρουνε λένε».
 Πῆγεν ἐκεῖ ἐτέντωσε στοῦ μάννα του τὴν πόρτα.
 — «Ἄδελφή μου, τὸ λαχτυλίδι μου, κι ἄς πάγω κι ἄς ἔρτω,
 35 καὶ φώναζε τὴν μάννα μου, καὶ ἄς σὲ πάρη ἀπέσω.
 — Ἄγι Γεώρ', ἄγι Γεώρ', μαννίτσα μου, πάρε καὶ μὲν' ἀπέσω,
 ὁ υἱὸς ὁ Κωσταντῖνος ἔνι, κόρη σου θυγατέρα.
 — Κόρη μου, στὸν ὕπνον μὲ λαλεῖς, στὴν ζύπνα (μὲ) συντζαίνεις¹⁵⁸.
 — Μάννα, στὴν ζύπνα σὲ λαλῶ, στὴν ζύπνα σὲ συντζαίνω,

154. Οὐκ ἠθέλησαν.

155. Ἵσως προφθάνη (Καρολίδης).

156. Αἰφνίδιος θάνατος (Κ.).

157. Ἐνδύματα καινουργῆ φορούμενα κατὰ τὰς ἑορτὰς (Κ.).

158. Συγχύσεις, ἐνοχλεῖς (Κ.).

- 40 μένα μ' ἀνοιξε τὴν πόρτα σου, καὶ πάρ' με καὶ μὲν' ἀπέσω.
 — Κόρη μου, ἐσὲν ποιὸς σ' ἔφερεν ἀπὸ μακρ' ἀς τὰ ξένα;
 — Ὁ Κωσταντῖνος μ' ἔφερεν ἀπὸ μακρ' ἀς τὰ ξένα.
 — Κόρη μου, ποῦ 'ν' ὁ Κωσταντῆς καὶ ποῦ ὁ Κωσταντῆς μου;
 Ὁ Κωσταντῖνος πέθανε, κι ὁ Κωσταντῖνος χάθη.
- 45 Νὰ σὲ ἰδῶ, Κωσταντῖνέ μου, νὰ σὲ φάγη τὸ χῶμα,
 νὰ σὲ ἰδῶ, Κωσταντῖνέ μου, νὰ σὲ φάγη ἢ πλάκα».

134. Ὁμοίωμα.
 135. Ἰσοπέδιλον (ἰσοπέδιον).
 136. Ἰσοπέδιλον (ἰσοπέδιον).
 137. Ἰσοπέδιλον (ἰσοπέδιον).
 138. Ἰσοπέδιλον (ἰσοπέδιον).
 139. Ἰσοπέδιλον (ἰσοπέδιον).
 140. Ἰσοπέδιλον (ἰσοπέδιον).
 141. Ἰσοπέδιλον (ἰσοπέδιον).
 142. Ἰσοπέδιλον (ἰσοπέδιον).
 143. Ἰσοπέδιλον (ἰσοπέδιον).
 144. Ἰσοπέδιλον (ἰσοπέδιον).
 145. Ἰσοπέδιλον (ἰσοπέδιον).

COLA PESCE IN GRECIA^{1*}

La prima forma della favola popolare che tanto artisticamente accomodò lo Schiller nella sua ballata *Der Taucher* si può ritrovare nella mitologia greca. In una favola attica, nella quale si tratta di una prova imposta a Teseo da Minos, si può incontrare la maggior parte degli elementi di cui si compone la tradizione popolare. Il re di Creta Minos irritato contro Teseo perchè questi si opponeva al suo amore verso Peribea, scagliò contro lui molte ingiurie, e tra le altre questa: che egli non è figlio di Nettuno, poichè non potrebbe riportare dal fondo del mare l'anello che portava; e ciò detto gettò l'anello nell'acqua. Teseo però gettandosi egli pure nell'acqua, riportò non solo l'anello, ma anche una corona d'oro, dono d'Anfitrite². Notasi che questa corona d'oro, che fu, secondo un'altra favola, messa da Giove tra le costellazioni, è il dono nuziale dato alla figlia di Minos, Arianna, che sposò Teseo contro la volontà di suo padre, e che questa particolarità ci avvicina più alla favola antica che alla tradizione moderna.

Abbiamo pure un'altra forma della favola, quella dell'*ormos* (= collana monile purcherrium) di Armonia: "Quod in fontem projectum hodie cerni dicitur. Quod si quis atrectaverit, dicunt, solem offendi et tempestatem oriri"³. Questa forma si trova alquanto mutata in Parthenio⁴, il quale riferisce come sue fonti lo Aristotile, gli scrittori delle novelle Milesie e il poeta Alessandro d'Etolia. Secondo questa narrazione, in Alicarnasso, la moglie di Fobio, che discendeva dalla stirpe reale dei Neleidi, si innamorò del giovine Anteo, che era pure di stirpe reale, e siccome questi non voleva corrispondere al suo amore,

* Έδημοσιεύθη εἰς περ. Archivio per le tradizioni popolari, τ. XXII (1904), σ. 212-217.

1. Molti anni fa chiesi all'amicizia sapiente del prof. Politis della R. Università di Atene notizie di leggende e canti popolari neo-greci relativi al ciclo della leggenda di Cola Pesce. Il Prof. Politis mi fu cortese di queste, delle quali, per la loro importanza, non voglio privare gli studiosi, mentre ne ringrazio l'erudito Autore. (G. Pitre).

2. Pausan., I, 17, 3. Hygin., Astron., 5: "itaque cum jam non de puella sed de generi Thesei controversia facta esset utrum is Neptuni filius esset necne, Minos aureum anulum de digito, sibi detraxisset et in mare projecisse, quem referre jubet Theseum, si vellet se credi Neptuni filium esse... Theseus sine ulla precatione aut religione parentis, in mare se projecit: quem confestim delphinum magna multitudo mari produta lenissimis fluctibus ad Nereida perduxit: a quibus anulum Minois et a Thetide coronam, quam nuptiis a Venere numeri acceperat retulit... Alii autem a Neptuni uxore accepisse dicunt. Coronam Ariadnae Theseus dono dicitur dedisse".

3. Mythographus, II, apud Westermann 78.

4. Parthen., Narrat. amat., XIV e Westermann, pp. 166-168.

finse che erasi guarita dalla sua passione, ma però meditava di sterminare il giovanetto. Onde dopo alcun tempo, avendo gettato dentro un pozzo profondo una pernice ammaestrata, pregò Anteo di scendere e riportargliela. Il giovane ubbidi sollecito e scese, ma questa femmina malvagia gli gettò sopra una pietra enorme e lo schiacciò; poi si appiccò. Secondo un' altra variante, che è certamente più antica, quella femmina gettò nel pozzo non una pernice, ma bensì una brocca d' oro.

Nessuna tradizione della prima forma, almeno in quanto a noi è noto, esiste presso all' odierno popolo greco. Una sola tradizione che avvicina più a quella accomodata da Schiller nel *Palombaro*, si trova in una canzone popolare di Parga. Il re dichiara che darà la sua sorella maggiore, o la minore, o sua figlia "nata nel giorno di Pasqua" a chiunque potesse passare pel mare. Solo un bel giovane Armeno si presentò alla lotta e si gettò nel mare, ma non poté arrivare alla fine, perchè quando giunse alla distanza di dodici miglia spari⁵.

In un' altra tradizione che somiglia a questa, il luogo del fatto si suppone nell' isolotto e Aretiade presso Cerasonta nel Mar Nero⁶. In essa pure si fa cenno "del figlio di Armeno" e della figlia del re, ma però cotesta tradizione si avvicina più a quella di Ero e Leandro.

Al contrario numerosissimi sono i canti popolari che si riferiscono alla seconda forma, cioè alla morte dell' eroe che perisce in fondo di un pozzo, ove fu pregato di scendere da una femmina ingannatrice per ritrovare il suo anello che diceva di esserle caduto dentro.

5. Per ordine del imperatore, per ordine del re,

Un banditore gridò a tutto l' universo:

"— Chi è nuotatore così bravo da poter passare il mare?

Colui che potrà passare il mare io lo farò mio genero

E gli darò a volontà o la mia sorella maggiore o la mia sorella minore

O la mia figlia che è nata il giorno di Pasqua

Che è nata il giorno di Pasqua e splendette tutto il mondo".

Un figlio di Armeno si presentò bello e valoroso:

"— Io son bravo nuotatore e posso andar lontano

Per acquistare come mia compagna colei che è nata il giorno di Pasqua".

Il primo giovane si getta nel mare, salta sopra alle onde

Giunse fino a dodici miglia, ma più non riapparve.

(Raccolta di Canti popolari di Epiro di Aravandino, Atene 1880, n. 478, pp. 289-290). Ecco una variante inedita di questo canto, proveniente da Agrafa di Tessaglia e comunicatami dal sig. professore N. Vracnò:

Un figlio di Armeno si vantò innanzi a un gran signore:

"— Mio signore, questo mare io lo posso passare a piedi".

"— Se tu lo passerai, figlio di Armeno, io ti farò genero con la mia cugina, genero colla mia sorella, che è nata il mattino dirimpetto al Sole".

Egli fece il segno della croce, e entra nel mare:

"Molte volte ti ho passato in piedi e a cavallo, o mare, o mare amaro, colle onde amare, tutti ti chiamano mare, e io ti chiamo madre".

6. Comunicatami dal sig. Valavani da Cerasonta.

In un canto messenio pubblicato da me nella mia *Mitologia Neoellenica* (t. I, p. 133) “giù ai pozzi di vetro una belva si trasformò in una bella giovane che stava vicino a un pozzo e piangeva perché le era caduto dentro l’anello suo nuziale; un figlio di vedova, legato con una catena scese dentro al pozzo e calò giù fino a 40 miglia; ma quando giunse alle 44 miglia ebbe sospetto dell’inganno e gridò alla giovane di tirare su la catena, ma la belva risponde:

Molti altri ho ingannato e ingannai anche te.

In una variante di Egina si trasfigura in donna:

Una belva da Morea e dalla contrada lontana

e inganna il figlio del Duca. Alla fine si scopre che è la belva, che vuol mangiarlo⁷.

In un canto cretese, una belva si trasfigura e “nel villaggio del Drago, nel pozzo del Drago” inganna il Bel Giovane, che sceso in fondo a un pozzo trovò “teste di uomini e trecce di capelli di donne”⁸.

In un altro canto (probabilmente corcirese) si raffigura “la belva del lago” che conduce il figlio della vedova nel sito ove abita, dietro alla montagna vicino a un bel prato, ove è un lago; là dentro è caduto l’anello di diamante, e promette di sposare chiunque glielo riporterà. Il giovane scende la prima volta e riporta una mano d’uomo, scende una seconda volta e riporta una testa d’uomo, ma alla terza volta non riapparve più⁹.

In un altro canto della provincia di Lepanto il genio del lago Gauro si trasfigura in una bella giovane e discende per trovare il suo anello nuziale. “Il figlio della vedova, dopo che si cinse di una catena che misurava 40 giri di lunghezza si è calato giù cantando, ma dopo i 40 giri piangendo. Prega allora la giovane di tirare la catena perchè lo mangiano i serpi; essa però gli risponde che a bella posta per farlo mangiare i serpi lo ha messo laggiù”¹⁰.

Un altro genio, ma non però in luogo determinato, in una canzone epirota, dopo aver mangiato tutti i valorosi, riesce ad ingannare il più valoroso di tutti, il figlio della vedova. Gli dice che il suo anello nuziale è caduto dentro a un pozzo vicino a un fico e che ella sposerà colui che lo avrà ritrovato¹¹.

In un altro canto d’ignota provincia greca, il figlio della vedova incontra presso alla spiaggia del mare una bionda giovane che piange, perchè ha perduto il suo anello nuziale, che le è caduto nell’acqua di una fontana che scorre dalla radice di un salice arso dalla folgore, di cui l’acqua porta l’oblio. L’

7. Rivista Orientale (Anatolike Epitheorisis) di Smirne, v. I, p. 406.

8. Jeannarakis, Kreta's Volkslieder, n. 72, p. 94.

9. A. Manusso, Canti nazionali, t. II, pp. 114-115. Corfù, 1850.

10. A. Jatrìdes, Raccolta di Canti popolari. Atene 1859.

11. Aravandinò, op. cit., n. 451, pp. 271-272.

eroe discende giù e trova serpi incrociati e vipere intrecciate, e nella testa di una vipera vede l'anello che cerca. Grida allora alla giovane di tirare su la catena; ma il canto null'altro aggiunge¹².

Somiglia a questo canto un altro peloponnesiaco, in cui la fontana scorre dalla radice di un altro arboscello. Il figlio della vedova scende giù fino a quaranta braccia di fondo e sessantadue di largo¹³.

In un altro canto, pure peloponnesiaco, la rosea o bionda giovane è la nera Lamia del mare che mangia i valorosi. L'acqua di Lete scorre da un salice arso dalla folgore. Il figlio della vedova annunzia che ha trovato l'anello alla testa di una vipera, ma la giovane gli gridava che essa è la Lamia del mare. Parimenti in un altro canto epirota, il pozzo dentro il quale è caduto l'anello, si trova presso a un salice. Il giovane trova l'anello nella testa di una vipera e chiama la giovane tirarlo su. Essa gli risponde che non uscirà più di là, perchè ella è la Lamia del mare che mangia i valorosi. Il giovane però le dice che egli è il figlio della folgore e che farà lampeggiare e arderla. Allora la Lamia impaurita lo tira su¹⁴.

Questi sono i canti popolari greci noti a noi, che si allontanano alquanto dalla tradizione del *Taucher* dello Schiller, ma però avvicinano alla fonte greca. L'anello nuziale del genio o della Lamia sostituisce il monile dell'Armonia e il vaso d'oro della moglie di Fobio.

Alle descrizioni delle fondamenta di Messina che troviamo nelle tradizioni del Cola Pesce, sono analoghe le favole che narra il popolo greco a proposito dei legami del mare. Secondo queste favole, Iddio ha legato il mare con tre tappeti. Sin ora sono logorati due dei tre: quando si taglierà anche il terzo, allora la terra sarà sommersa nelle acque. Simili sono le favole sugli sostegni della Terra: pare che questa sia sostenuta da quattro colonne che i Callicanzari cercano di scrollare lavorando a questo scopo per tutto l'anno. Sino alla vigilia del Natale sono già scrollate le tre delle quattro colonne e dalla quarta non rimane che una parte sottilissima: allora i Callicanzari gridano: "Fuggiamo, per non rimanere schiacciati!" e salgono sulla Terra per lordare tutte le cose, ma non rimangono che sino al giorno di Epifania, quando ritornano trovano le colonne ristabilite e i Callicanzari sono obbligati di cominciare di nuovo la loro opera di distruzione.

Atene, 1893¹⁵.

12. Legrand, Recueil des chansons grecques, p. 316. Paris 1879.

13. Leleco, Antologia popolare, pp. 77-78. Atene 1868.

14. Chassioti, Raccolta di Canti popolari d'Epiro, pp. 137-138. Atene 1866.

15. Questa data rivella senz'altro che le notizie favoritemi dall'illustre mitografo ateniese sono anteriori alla scoperta delle Odi di Bacchilide ed alla pubblicazione dell'importante articolo del compianto Gustav Meyer sul grave argomento.

È a desiderare che dopo quella scoperta il prof. Politis torni su di esso, mettendo così i lettori dell'*Archivio* a parte delle sue ingegnose ed acute osservazioni. (G. Pitre).

ΤΟ ΨΑΜΜΑ ΤΩΝ ΥΙΩΝ ΤΟΥ ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΥ*

Κατ' εὐτυχῆ σύμπτωσιν τὸ γνωστότατον δημῶδες ᾠσμα τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀνδρονίκου, ὅπερ νῦν πρέπει νὰ ὀνομασθῆ τῶν υἱῶν τοῦ Ἀνδρονίκου, ἐδημοσιεύθη σχεδὸν ταυτοχρόνως πληρὴς ἐκ δύο διαφόρων ἀντιγράφων, περιεχόντων καὶ τὸ τέλος αὐτοῦ. Μικρὸν πρὸ τῆς ἐκδόσεως αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ κ. Ν. Βέη ἐν τῷ πρώτῳ φυλλαδίῳ τοῦ Ἀ κ ρ ί τ α , ἐκ μονεμβασιακοῦ χειρογράφου, εἶχε δημοσιευθῆ ἐξ ἀντιγράφου εὑρεθέντος μεταξὺ τῶν ἐγγράφων τοῦ διασήμου ἑλληνοιστοῦ Villoison ἐν τῇ συλλογῇ τῶν νεοελληνικῶν μνημείων τοῦ Αἰμιλίου Λεγρὰνδ μετὰ τὸν θάνατον τούτου, ἐπιμελεία τοῦ μαθητοῦ καὶ συνεργάτου του κ. Οὐβέρτου Περνώ, τοῦ γνωστοῦ εἰς τὸ ἑλληνικὸν δημόσιον ἐκ τῶν περὶ τῆς λαλουμένης γλώσσης ἡμῶν μελετῶν του¹.

Ἡ μεγάλη σπουδαιότης, ἣν ἔχουσι τὰ παλαιότερα μάλιστα ᾠσματα τοῦ ἀκριτικοῦ κύκλου, καθοδηγοῦντα ἡμᾶς εἰς τὴν κατάταξιν τῶν διαφόρων ἐπεισοδίων τοῦ ἔθνικοῦ ἡμῶν ἔπους τοῦ Διγενῆ Ἀκρίτη καὶ τὴν κατὰ τὰ ἐνόητα ἀποκατάστασιν τούτου, πρὸς δὲ καὶ εἰς τὴν ἐξακρίβωσιν τῆς πρὸς ἄλληλα σχέσεως τῶν ἀκριτικῶν ᾠσμάτων, θὰ δικαιολογήσῃ, ἐλπίζω, τὴν ἀνακοίνωσιν παρατηρήσεών τινων περὶ τῶν δύο τελευταίων δημοσιευμάτων, πρὸ τῆς ἐκδόσεως τῆς ἀπὸ μακροῦ χρόνου ὑπ' ἐμοῦ παρασκευαζομένης συναγωγῆς τῶν δημοτικῶν ᾠσμάτων, ἐν οἷς ἐξαιρετον θέσιν κατέχουσι τὰ ἀκριτικά.

Τὰ δύο κείμενα δὲν παρουσιάζουσιν ἀξίας λόγου διαφορὰς ἀπ' ἀλλήλων, πρόδηλον δ' ὅτι τὴν αὐτὴν ἔχουσιν ἀμφοτέρω πηγῇ. Ὁ ἀριθμὸς τῶν στίχων εἶναι ὁ αὐτός², λέξεις σπάνιαι, εὐκόλως δυνάμεναι νὰ παραφθαρῶσιν, ἐπαναλαμβάνονται ἀπαραλλάκτως ἐν ἀμφοτέροις, οἷον *κρανοίγει*³ ἐν στ. 28 (31), *μουττοκόνταρο* (αἰχμὴ τοῦ δόρατος), *ἀγρόκιλλαις*⁴ κτλ. Αἱ διαφοραὶ δὲ περιορί-

* Ἐδημοσιεύθη εἰς περ. Ἀκρίτας Α' (1904), σ. 98-103. 119-125.

1. É m . L e g r a n d , Oeuvres posthumes, n° 1. Trois chansons populaires grecques, Paris, 5 Janvier 1904.

2. Τὸ κείμενον τοῦ Legrand ἔχει 83 στίχους, τὸ τῆς Μονεμβασίας 80 (ἐξ ἐσφαλμένης ἀριθμήσεως σημειοῦνται 81)· ἀλλὰ τοῦτο διότι παραλείπονται ἐν τῷ δευτέρῳ μετὰ τὸν 25 στίχον, ἐκ τῶν προηγουμένων ἐπαναλαμβανόμενοι, 3 στίχοι.

3. *Κρανοίγω* ἀντὶ τοῦ ἀκρανοίγω (ἄκρον-ἀνοίγω) σημαίνει ὑπανοίγω· ἐν τῷ κυπριακῷ ιδιώματι συνηθίζεται ἐπὶ τῆς αὐτῆς σημασίας τὸ ρῆμα *κροννοίω*, ὄνομα τὸ *κρόννοιμαν*, ἐπιθ. *κρόννοιχτος*, ἐπίρρ. *κρόννοιχτα*. (Σ α κ ε λ λ α ρ ί ο υ , Κυπριακά, τ. Γ', σ. 622. Βλ. καὶ σ. 14, στ. 66, σ. 37, στ. 105).

4. Οἱ ἐκδότηι γράφουσιν *ἀγρόσκυλες* ἢ *ἀγρόσκυλλαις* καὶ ὁ Legrand μεταφράζει *chiennes sauvages*· τίνες ὁμῶς αἱ ἀγριαὶ κύνες, καὶ τίνα ἔννοιαν ἔχει ἡ παρακείμεσις τοῦ Κωνσταντίνου πρὸς τὸν ἀπειλοῦντα ἀδελφόν: *ἔχει πολλαῖς ἀγρόσκυλαις κι ἄμε νὰ κατακόψης*. Ἄλλ' ἀγρόσκι-

ζονται κυρίως εἰς διαφορὰς γραφῆς εἰς τινὰς στίχους, ἐξ ὧν καταφαίνεται ὅτι πολλῶ κρείσσον εἶναι τ' ἀντίγραφον τοῦ Villoison, ἐξ οὗ ἐξέδωκε τὸ ψεμμα ὁ Λεγρὰνδ. Εἰς ἀπόδειξιν τούτου ἀρκοῦσιν ὀλίγα παραδείγματα.

Ἐν τῷ κειμένῳ τῆς Μονεμβασίας ὁ στίχ. 31 εἶναι χωλὸς καὶ ἀκατανόητος:

Καὶ διόλ' ἔκαμε κ' ἐβγήκασιν οἱ κλάμπες

Ἐν δὲ τῷ τοῦ Villoison κεῖται ὀρθῶς:

καὶ δυὸ πηδήματ' ἔκαμε καὶ βγήκασιν οἱ κλάμπες.

Ἐν στ. 41 M.: *Καὶ μ' ἕνα κλωτῶν δυνατόν ἐξωθεν κι ἔσω βρέθην.*

Ἐν τῷ τοῦ V. ὀρθότερον: *ἔξω τουν (= ἔξω ἦτο) κ' ἔσω βρέθην.*

Στ. 31 M.: *καὶ τοῦ κυροῦ σου ἢ μαύρη.* Ἐν τῷ τοῦ V.: *καὶ τοῦ κυροῦ σου 'ν' μαύρη.* Ἐν στ. 71 M.: *Τὲς ἄκρες ἄκρες ἔπιασεν καὶ μέσες καταλυοῦν τον.* Ἐν δὲ τῷ τοῦ V.: *κ' οἱ μέσες καταλυοῦνται.* ὅπερ καὶ εἰς πλεῖστα ἄλλα ψεμματα τοῦ ἀκριτικοῦ κύκλου ἐπαναλαμβάνεται. Παρέχεται δ' οὕτω ζωηροτάτη εἰκὼν τῆς πολεμικῆς ἀρετῆς τοῦ ἥρωος καὶ τῆς φθορᾶς τῶν πολεμίων· ὅτι δηλ. τοσοῦτος ἐγένετο φόνος, ὥστε εὐθύς ὡς ἤρχισε κατακόπτων τοὺς ἐν τῷ μετώπῳ τῆς παρατάξεως, συγκατεκόπησαν καὶ οἱ ἔχοντες τὸ κέντρον.

Ἐν στ. 74 M.: *Σὲ βλέπου, βλέπου Κωσταντᾶ.* Ἐν δὲ τῷ τοῦ V.: *Καὶ βλέπου, βλέπου,* ἦτοι προφυλάχθητι. Ἐν στ. 75 M.: *ὁ μυαλῶνας μου.* παρὰ δὲ τῷ V.: *ὁ μεγαλιῶνας μου,* ἦτοι ὁ ἀντίχειρ. Καὶ ἄλλα τινά.

Τὰ δύο ταῦτα νεώτερα ἀντίγραφα συμπληροῦσι μὲν τὸ ψεμμα, ἀλλὰ δὲν παρέχουσι δυστυχῶς στοιχεῖα πρὸς ἀκριβῆ προσδιορισμὸν τῶν χρόνων καθ' οὓς ἐποιήθη. Ἐχει δὲ πολλὴν σπουδαιότητα ὁ τοιοῦτος προσδιορισμὸς καὶ πρὸς ἐξακρίβωσιν τῆς σχέσεως τοῦ ψεμματος πρὸς τὰ ἄλλα τοῦ ἀκριτικοῦ κύκλου καὶ πρὸς ἀσφαλεστέραν χρῆσιν αὐτοῦ ὡς γλωσσικοῦ μνημείου. Ἐν ἀρχῇ ὑπετέθη ὅτι εἶναι τοῦ I' αἰῶνος, ἄλλοι τὸ ἀνήγαγον εἰς τὸν IB', ὁ Βάγνερ ἐκδίδων αὐτὸ εἶκασεν ὅτι εἶναι νεώτερον, ἀλλὰ πάντως ὄχι νεώτερον τοῦ ID' αἰῶνος, νῦν δ' οἱ πλεῖστοι παραδέχονται τὴν γνώμην τοῦ κ. Ψυχάρη, ὅτι εἶναι τοῦ IZ' αἰῶνος. Ὡς πρὸς δὲ τὴν διάλεκτον ὁ Βούρσιαν παραδέχεται ὅτι καὶ ἐν τῷ τύπῳ τοῦ ψεμματος, ὃν μόνον ἐγίνωσκε, δηλ. τὸν ὑπὸ τοῦ Ζαμπελίου παραποιηθέντα, παρατηροῦνται ἴχνη τῆς τραπεζουντίας διαλέκτου⁵. Ἄς ἐξετάσωμεν, ἂν ἐκ τῶν δύο νέων κειμένων προκύπτουσιν ἐνδείξεις τινές, δυνάμεναι νὰ διαφωτίσωσι τὸ ζήτημα τοῦτο.

λα εἶναι τὸ ἀγριοκρόμμυδο ἢ σκιλλοκρόμμυδο ἢ μπότσικας, ἢ σκίλλη τῶν ἀρχαίων (scilla L.) ἢ δὲ παρακέλευσις εἶναι σαρκαστική, ἰσοδυναμοῦσα πρὸς τὸ παροιμιῶδες *πήγαινε νὰ κόψης τὰ πράσα*. Ὁμοίαν παρακέλευσιν ἔχει καὶ ἄλλο ἀκριτικὸν ψεμμα τῆς Κύπρου:

Ἡ φοῦχτα σου ἂν μιλλόδρωσε καὶ τὸ σπαθί σου ἂν κόβκη

Ἐχει καὶ σπαρτουλλόφυλλα κι ἄς πᾶ νὰ κατακόβκη.

(Σακελλαρίου, Κυπριακά, τ. Γ', σ. 37).

5. Παρὰ B ü n d i g e r, Mittelgriechisches Epos, σ. 18 σημ.

Τὸ κείμενον ὄπερ ἐξεδόθη ἐν τῷ Ἀκρίτα προέρχεται ἐξ ἀντιγράφου τῆς Μονεμβασίας, γραφέντος κατὰ τὴν παρατήρησιν τοῦ ἐκδότου, «ἂν μὴ κατὰ τὰ τέλη τοῦ ΙΗ' πάντως ὁμοῦ κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ ΙΘ' αἰῶνος». Τὰ δύο φύλλα ἐν οἷς τὸ ἀντίγραφον περιέχουσι καὶ τετράστιχον δημῶδες βαυκάλημα καὶ διαγεγραμμένην τὴν ἀρχὴν ἄλλου ᾠσματος, ὄπερ δύναται νὰ συμπληρωθῆ ὡς ἑξῆς:

*Σήμερ' ἀλλάσσει ὁ οὐρανός, [σήμερ' ἀλλάσσει ἡ ἡμέρα],
σήμερα τὸ Σκληρόπουλο θέ νὰ καβαλλικεύσει.
Φθερνιστηριὰν τοῦ μαύρου του [στὴ μάννα του πηγαίνει].*

Τὸ ᾠσμα τοῦτο εἶναι τοῦ ἀκριτικοῦ κύκλου. Οἱ πρῶτοι στίχοι μικρὸν παραλλάσσουσι τῆς ἀρχῆς τοῦ ᾠσματος τοῦ Ἀρμούρη:

*Σήμερον ἄλλος οὐρανός, σήμερον ἄλλη ἡμέρα,
σήμερον τὰ ἀρχοντόπουλα θέλουν καβαλλικεύσει.
Μόνον τοῦ κῦρ Ἀρμούρη ὁ υἱὸς οὐδὲν καβαλλικεύει.
καὶ τότε πάλε τὸ παιδί [εἰς] τὴν μάνναν του ὑπαγαίνει.*

Δὲν ἀνήκει ὁμοῦ, νομίζω, εἰς τὸν κύκλον τοῦ Ἀρμούρη, ἀλλ' εἰς τὸν τῆς ἀρπαγῆς τῆς συζύγου τοῦ Διγενῆ Εὐδοκίας ὑπὸ τῶν Ἀπελατῶν. Ὁ Σκληρόπουλος ἐν ἄλλαις παραλλαγαῖς λέγεται Συρόπουλος, Στερόπουλος, Φτερόπουλος. Κυπριακὸν ᾠσμα περὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος ἀρχεται ὡδε:

*Σήμερ' ἀλλάσσει ὁ οὐρανός, σήμερ' ἀλλάσσει τᾶστρον,
κι ἀλλάσσει ὁ Στερόπουλος, στοῦ Κωσταντᾶ νὰ πάη.
Κ' ἐπήγεν εἰς τὴν μάνναν του, νὰ πάρη τὴν εὐχὴν της.
«Καὶ μάννα, δός μου τὴν εὐχὴν, κ' ἐν νὰ καβαλλικέψω».*

Τὸ πρῶτον δ' ἐξεδόθη τὸ ᾠσμα ὑπὸ τοῦ Σπ. Ζαμπελίου, ἐξ ἀντιγράφου, ὄπερ ἔλαβεν οὗτος παρὰ τοῦ Brunet de Presle, ἀλλ' εἰς ὃ πολλάς κάκιστα ποιῶν ἐπήνεγκεν ἀθαιρέτους μεταβολάς⁶. Τὸ ἀντίγραφον δ' ἐκεῖνο δὲν ἐγένε-

6. Ζαμπελίου, Πόθεν ἡ κοινὴ λέξις τραγουδῶ, σ. 38-40. Ἡ εὑρεσις τοῦ πλήρους κειμένου ἐλέγχει ὅποσον ἀτυχῆς ἦτο ἡ συμπλήρωσις τοῦ ᾠσματος ὑπὸ τοῦ Ζαμπελίου, θελήσαντος, πλην τῶν ἄλλων ἀθαιρέτων μεταβολῶν, νὰ καταστήσῃ αὐτὸ ἀρτιώτερον διὰ τῆς προσθήκης τοῦ τέλους, εἰς ὃ δὲν ἐδίστασε νὰ παρεμβάλῃ καὶ τὸ ὄνομα τῆς Κρήτης, πολλά παρασχῶν οὕτω πράγματα εἰς τοὺς ἀναζητοῦντας τὸν ἱστορικὸν πυρῆνα τοῦ ᾠσματος. Τὸ πάθημα τοῦ Ζαμπελίου, ἀνδρὸς σοφωτάτου καὶ ποιητικωτάτου τὴν φύσιν, εἶναι διδακτικώτατον, αἱ δ' ἐξενηχθεῖσαι κατ' αὐτοῦ σκληρόταται μομφαί, διότι ἀπετόλμησε νὰ μεταβάλῃ κείμενον δημοτικὸν ὅπως τὸ περικαλλύνῃ ἔδει ν' ἀποτρέπωσι πάντα ἀπὸ τοιοῦτων ἐγχειρημάτων. Δυστυχῶς ἀκόμη δὲν κατενοήθη παρ' ἡμῖν ἐπαρκῶς ὅτι ἀχρηστον καὶ ἀσκοπον καθιστῶσι τὴν ἐργασίαν τῆς συλλογῆς μνημείων τῆς γλώσσης αἱ μεταβολαὶ αὐτῶν, καὶ ὅτι ἐνίοτε μάλιστα ὡς ἱερόσυλοι καταδικάζονται, ὅταν φθείρωσι τὸν σκοπὸν καὶ τὸν χαρακτήρα ἐθνικῶν κειμηλίων. Καὶ εἶδομεν κατ' αὐτὸ τὸ παρελθὸν ἔτος μίαν ἑταιρείαν, τὸν Ἑλληνισμὸν, ν' ἀναθέσῃ τὴν παραποίησιν τῶν ἐθνικῶν ᾠμάτων ἡμῶν εἰς ἀνθρωπὸν ἀμαθέστατον, κακοζήλως διαφθείραντα καὶ παραμορφώσαντα αὐτά. Βλ. ὅσα περὶ τούτου ἔγραψα ἐν τῇ ἐφημερίδι Ἀθῆναι τῆς 10-16 Ἰουνίου 1903 καὶ ὅσα ἐξ ἀφορμῆς τῶν ὑπ' ἐμοῦ γραφέντων παρατήρησεν ὁ Krumbacher ἐν τῇ Byzantinische Zeitschrift (1904, σ. 232).

το, ὡς βεβαιοῖ ὁ Ζαμπέλιος, ὑπὸ τοῦ Φωριέλ ἐκ χειρογράφου τῆς Ἐθνικῆς βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων, διότι τοιοῦτο χειρόγραφον δὲν ὑπάρχει, ἀλλ' ἐγράφη ὑπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ Brunet de Presle καθ' ὑπαγόρευσιν τοῦ Hase, διδάσκοντος τὴν νέαν ἑλληνικὴν ἐν τῇ Σχολῇ τῶν ἀνατολικῶν γλωσσῶν κατὰ τὰς πρώτας δεκαετηρίδας τοῦ παρελθόντος αἰῶνος (μετὰ τὸ 1815). Ὁ Hase δὲν εἶχε δηλώσει εἰς τοὺς μαθητὰς του τὴν προέλευσιν τοῦ ᾄσματος. Τὸ γνήσιον δὲ τοῦτο κείμενον ἐδημοσίευσεν ὁ Λεγρὰνδ τὸ πρῶτον τῷ 1870. Ἄλλ' ὕστερον ἀνεῦρεν ὁ αὐτὸς ἐκδότης μεταξὺ τῶν ἐγγράφων τοῦ Villoison, τὸ πληρέστερον καὶ ἐν τισιν ἀκριβέστερον κείμενον, ὅπερ ἐδημοσιεύθη ἐσχάτως μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ κ. Περνώ.

Πιθανώτατον μοι φαίνεται ὅτι τὸ ἀντίγραφον τοῦ Hase προήρχετο ἐκ τοῦ Villoison, χρηματίσαντος καὶ τούτου καθηγητοῦ τῆς νέας ἑλληνικῆς ἐν τῇ Σχολῇ τῶν ἀνατολικῶν γλωσσῶν ἀπὸ τοῦ 1797 μέχρι τοῦ θανάτου του. Ὁ δὲ Villoison δὲν ἀντέγραψεν αὐτὸ ἐκ παλαιότερου χειρογράφου, ἀλλὰ θὰ τῷ ἀνεκοινώθη ὑπὸ τινος Ἑλληνοῦ χάριν αὐτοῦ ἴσως γραφὲν ἢ ἀντιγραφὲν κατὰ τὴν περιήγησιν του εἰς τὴν Ἑλλάδα (1785-1788). Τοῦτο δύναται, ἐλπίζω, νὰ διευκρινήσῃ ἢ μελέτη τῆς ἐν Παρισίοις ἀποκειμένης ἀνεκδότου ἐκτενοῦς περιηγήσεως αὐτοῦ εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Ἡ δὲ προέλευσις τοῦ ᾄσματος εἰκάζω ὅτι εἶναι κυπριακὴ, συνάγων τοῦτο ἐκ τινῶν λέξεων αὐτοῦ, ἐπιχωριαζουσῶν ἐν Κύπρῳ, ἀσυνήθων δ' εἰς τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα. Τοιαῦται δ' εἶναι αἱ λέξεις *κρανοίγω* (στ. 31), *μουττοκόνταρα* (στ. 82), *μεγαλιῶνας* (στ. 78), *ἀγρόσκιλλα* (στ. 80)⁷, *ψιχούδια* (στ. 5.6) ἤτοι *ψίχαλα*, *δικίμιν* (στ. 17. 18), *περίττου* (στ. 73), καὶ οἱ τύποι *φτερνιστηρκὰ* (στ. 16.36) ἀντὶ *φτερνιστηριά* καὶ *λευτερκὰ* (στ. 30) ἀντὶ *λευτεριά*. Ἐνισχύει δὲ τὴν γνώμην ταύτην καὶ τοῦτο, ὅτι παραλλαγή κυπριακὴ τοῦ ᾄσματος, ἐν πολλοῖς πληρεστέρα τῆς τοῦ Villoison, ἐσώθη ἐν Κύπρῳ, ἐκδοθεῖσα ὑπὸ Ἀθ. Σακελλάριου (Κυπριακά, τ. Γ', σ. 9-12), ἀποτελουμένη δ' ἐκ στ. 100. Ὁ ἐκδότης, κατὰ τὴν συνήθειαν του, δὲν σημειώνει πόθεν τὸ ἔλαβεν, ἀλλ' ἡ πηγὴ αὐτοῦ ἦτο γραπτὴ, ὡς ὑπεμφαίνεται ἐκ τῶν δύο τελευταίων στίχων:

*Ἐκεῖνος ἀποῦ τό βκαλεν σὰν ποιητῆς λοᾶται,
κεῖνου πρέπει συγχώρησις κι ἐμέναν τὸ σπολλάτη.*

Ὁ τύπος οὗτος εἶναι ἡ συνηθεστάτη κορωνίς τῶν ἐκτενεστέρων κυπριακῶν ᾄσμάτων, κατ' ἐξαίρεσιν δὲ καὶ τινῶν βραχυτέρων, περιέχων εὐχὴν ὑπὲρ τοῦ ποιητοῦ, ὑπὲρ τοῦ ἀκούοντος καὶ ὑπὲρ τοῦ ἀπαγγέλλοντος. Ἐνίοτε μάλιστα καταλήγει τὸ ποίημα καὶ δι' εὐχῆς ὑπὲρ τοῦ ἀναγνώστου, ὡς ἐν σ. 52, στ. 136 κέ:

7. Ἐν τῇ κυπριακῇ παραλλαγῇ τοῦ ᾄσματος (Σακελλάριου, σ. 11, στ. 94) φέρεται ὁ τύπος *ἀβροσκιλιά*, ὅστις, ὡς ὁ Γ. Λουκᾶς (Λεξιλόγιον τῆς λαλουμένης γλώσσης τῶν Κυπρίων, σ. 3) βεβαιοῖ, δὲν συνηθίζεται σήμερον ἐν Κύπρῳ. Ἄλλ' ἀντὶ τούτου, ὡς καὶ αὐτὸς οὗτος μαρτυρεῖ καὶ ὁ Σακελλάριος (σ. 423), συνηθεῖς εἶναι οἱ τύποι *ἀβρόσκιλλα* ἢ *ἀργρόσκιλλα*, ἤτοι ἀγρία σκίλλη.

Ζωὴν καὶ χρόνια νά 'χουσιν ὄσοι τὸ ἀναγνώσουν κτλ.

Τὸ δ' ἀντίγραφον τῆς Μονεμβασίας πάντως ἔχει τὴν αὐτὴν προέλευσιν καὶ τὸ τοῦ Villoison, γενόμενον ἴσως ἐκ χειρογράφου κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους γραφέντος ἢ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ γράψαντος καὶ τὸ τοῦ Villoison, ἢ ὑπ' ἄλλου τινὸς ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ ἀκούσαντος τὸ ἄσμα.

Ὅθεν κατὰ ταῦτα ἡ ἀπασχολοῦσα ἡμᾶς παραλλαγή τοῦ ἄσματος τῶν υἱῶν τοῦ Ἀνδρονίκου ἐγράφη περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΗ' αἰῶνος. Ἡ δὲ γλῶσσα αὐτῆς εἶναι τοῦ αὐτοῦ αἰῶνος ἢ τὸ πολὺ τοῦ ΙΖ'. Ἀλλὰ τὸ ἀρχέτυπον ἄσμα εἶναι, ὡς εἰκός, πολλῶ παλαιότερον, ἀνερχόμενον μέχρι τῶν χρόνων τῆς γενέσεως τοῦ ἐθνικοῦ ἡμῶν ἔπους, ἤτοι μέχρι τοῦ ΙΑ' αἰῶνος. Τὰρχέτυπα ἀκριτικά ἄσματα σὺν τῷ χρόνῳ ὑπέστησαν πολλὰς μεταβολάς, εἴτε παρεμβαλλομένων στίχων ἐξ ἑνὸς ἄσματος εἰς ἄλλο, ἢ ἐπεισοδίων ἐξ ἑνὸς κύκλου ἄσμάτων εἰς ἄλλον, εἴτε συγχεομένων ἢ παραφθειρομένων τῶν ὀνομάτων, εἴτε παραλειπομένων λεπτομερειῶν ἀκαταλήπτων διὰ τὴν ἐπελθοῦσαν λήθην τῶν ἐκλειπόμενων πραγμάτων εἰς ἃ ἀνεφέροντο, εἴτε ἀντικαθισταμένων λέξεων ἢ τύπων παλαιωθέντων διὰ νεωτέρων. Ἐνίοτε αἱ μεταβολαὶ συνίσταντο καὶ εἰς τὴν ἀντικατάστασιν παλαιότερων γεγονότων διὰ συγχρόνων παραπλησίων ἢ ἀναλόγων.

Τοιοῦτό τι παρατηρεῖται καὶ εἰς τὴν μόνην ἀξίαν λόγου διαφορὰν, ἣν παρουσιάζει τὸ ἀντίγραφον τῆς Μονεμβασίας ἀπὸ τοῦ τοῦ Villoison. Ὁ πρῶτος στίχος τούτου ἔχει ὡς ἑξῆς:

Κουρσεύουν οἱ Σαρακηνοί, κουρσεύουν οἱ Ἀραβῆδες,

τὸ δὲ τῆς Μονεμβασίας ἀντὶ τοῦ Ἀραβῆδες ἔχει οἱ Ἀροδίτες· ὁμοίως καὶ ἐν τῇ κυπριακῇ παραλλαγῇ παρὰ Σακελλαρίῳ κεῖται *Οἱ Ροδίτες*.

Ὅθεν ἐν ταῖς παραλλαγαῖς ταύταις τοὺς πολεμίους τῶν Ἀκριτῶν Ἀραβας ἀντικατέστησαν οἱ Ροδίται, ἤτοι οἱ Ἰππῶται τῆς Ρόδου, οἱ ἐν ἀρχῇ τοῦ ΙΔ' αἰῶνος καταλαβόντες τὴν Ρόδον, ὅτε τὰ ὄρια τῆς ἐλληνικῆς αὐτοκρατορίας εἶχον σφόδρα περιορισθῆ, καὶ οἱ Ἀκρίται πρὸ πολλοῦ εἶχον ἐκλείψη. Πρόδηλον ὅτι ἡ ἀντικατάστασις ἐγένετο, καθ' ὃν χρόνον ἦσαν νωπαὶ αἱ ἐντυπώσεις τῶν ἐπιδρομῶν καὶ τῶν δηώσεων τῶν Ἰπποτῶν εἰς τὰς νήσους καὶ τὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἤτοι κατὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα ὑπερμεσοῦντα ἢ περὶ τὰ τέλη αὐτοῦ.

Μεταβαίνομεν νῦν εἰς ἐξέτασιν τῆς σχέσεως τοῦ ἄσματος τῶν υἱῶν τοῦ Ἀνδρονίκου πρὸς τὰς ἄλλας παραλλαγὰς αὐτοῦ καὶ πρὸς τὸ τοῦ Ἀρμούρη.

Ὡς παραλλαγαὶ τοῦ ἄσματος τῶν υἱῶν τοῦ Ἀνδρονίκου δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῶσι τᾶσματα ἐκεῖνα τὰ περιλαμβάνοντα διάφορα ἐπεισόδια ἢ στίχους αὐτοῦ. Διότι, ὡς παρετηρήσαμεν, εἶναι συχνοὶ τοιοῦτοι κοινοὶ τόποι εἰς τᾶσματα τοῦ ἀκριτικοῦ κύκλου, παρέχοντες τὸ τεκμήριον ὅτι τὸ ἄσμα ἐν τῷ ὁποίῳ εὐρίσκονται εἶναι ἀκριτικὸν ἢ ἐξ ἀκριτικοῦ προῆλθεν. Οὕτω λόγου χάριν εἰς τὰς διαφόρους παραλλαγὰς τοῦ ἄσματος τοῦ Πορφύρη ἀναφέρεται ἡ ραφή τῶν ὀμμάτων τοῦ ἦρωος καὶ τὰ δεσμὰ αὐτοῦ καὶ ἡ θαυμασία διάσπασίς των· ἀναφέρεται ἐπίσης ἡ θαυμασία ρώμη τοῦ μικροῦ παιδίου· ἀλλ' ἡ ὑπόθεσις τοῦ ἄσματος εἶναι διάφορος.

Τὸ δὲ τῶν υἱῶν τοῦ Ἀνδρονίκου ὑπόθεσιν ἔχει τὴν ἐλευθέρωσιν τοῦ ἐν αἰχμαλωσίᾳ γεννηθέντος υἱοῦ τοῦ Ἀνδρονίκου καὶ τὴν συνάντησιν μετὰ τοῦ πατρός καὶ τοῦ ἀδελφοῦ Κωνσταντίνου. Μετὰ τὴν ἀναγνώρισιν ἐπιδεικνύει τὴν ἀνδρείαν τοῦ ὁ νεαρὸς αἰχμάλωτος μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ, συνάψας μάχην πρὸς ἰσχυρὸν στρατὸν πολεμίων καὶ κατακόψας αὐτόν. Ἐν τῇ ὁρμῇ τῆς μάχης, μεθυσθεὶς ἐκ τοῦ χυθέντος αἵματος, φοβεῖται μὴ καὶ αὐτὸν τὸν ἀδελφόν του φονεύσῃ. Ἀλλὰ συνέρχεται εἰς ἑαυτὸν καὶ ἐνωθέντες οἱ δύο νικηφόροι ἀδελφοὶ πορεύονται πρὸς τὸν πατέρα καὶ λαμβάνουσι τὴν εὐλογίαν του.

Ἡ παρά Σακκελλαρίῳ κυπριακὴ παραλλαγή, σχεδὸν ἀπαράλλακτος κατὰ τὰλλα, παρουσιάζει τὰς ἐξῆς διαφοράς. Ὁ αἰχμάλωτος υἱὸς τοῦ Ἀνδρονίκου ἐπιδεικνύει τὴν ρώμην του πρὸ τοῦ ἀγῶνος τοῦ αἵματος καὶ εἰς ἀγῶνα ἀρσεως βαρῶν:

*Ἡῦρεν καὶ τοὺς Σαρακηνοὺς δικίμια κι ἐσηκῶνναν,
ἄλλος σηκῶννει πιθαμὴν, κι ἄλλος σηκῶννει πῆχην,
τέλειά του ὁ καλύτερος στὰ στήθη τοῦ ἀθρώπου.*

Ἐνῶ δ' ὁ μὲν ὕψωνε τὸ βάρος μέχρι μιᾶς σπιθαμῆς καὶ ἄλλος μέχρις ὅσους πῆχεως καὶ ὁ δοκιμώτατος μέχρι τοῦ στήθους, ὁ αἰχμάλωτος διὰ τοῦ μικροῦ δακτύλου ἐσφενδόνησεν αὐτὸ εἰς μεγάλην ἀπόστασιν.

Ὅτε δὲ θαυμάζοντες οἱ Σαρακηνοὶ τὴν ἀνδρείαν τοῦ τῷ ἀπέδωκαν τὴν ἐλευθερίαν, ἵππευσε τὸν ἵππον του κ' ἐσπευσε πρὸς συνάντησιν τοῦ πατρός του, ὁδηγηθεὶς ὑπὸ τῆς μητρὸς πῶς θὰ εἴρῃ αὐτόν. Ἡ ἀναγνώρισις γίνεται ἐν τῇ κυπριακῇ παραλλαγῇ τεχνικώτερον ἢ ἐν τῇ πρώτῃ. Ἐν ταύτῃ εἰσέρχεται διὰ τῆς βίας ἔφιππος εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ πατρός, δὲν ἀποκρίνεται εἰς τὴν ἐρώτησιν αὐτοῦ περὶ τοῦ γένους του, ἀλλ' ἀπαιτεῖ ὅπως πεζεύσῃ νὰ ὁμῶσῃ τρεῖς ὅτι δὲν θὰ τὸν κακοποιήσῃ, καὶ εἰς τὰς ἀπειλὰς αὐτοῦ ἀπαντᾷ μετὰ πολλῆς ἰταμότητος· ὁ δὲ πατὴρ θαυμάζων τὸ θάρρος του ὁμνύει, ἐκεῖνος δὲ καταβαίνει τοῦ ἵππου, ἀφηγεῖται τὴν ἱστορίαν του καὶ οὕτως ἐπέρχεται ἡ ἀναγνώρισις. Ἀλλ' ἐν τῇ κυπριακῇ παραλλαγῇ ὁ αἰχμάλωτος σταθεὶς πρὸ τῆς σκηνῆς καλεῖ τὸν ἐντὸς αὐτῆς εὐρισκόμενον ἀδελφόν του Κωνσταντᾶ, ἐπακολουθεῖ δὲ στιχομυθία ἀπειλῶν τοῦ Κωνσταντᾶ ἐνδοθεν καὶ τοῦ αἰχμαλώτου ἐξωθεν τῆς σκηνῆς· ὁ δὲ πατὴρ, ἐντὸς τῆς σκηνῆς καὶ οὗτος εὐρισκόμενος, ἀκούων τὴν φωνὴν λαμβάνει ὑπόνοιαν καὶ μετ' εὐφροσύνου προσδοκίας τὸν ἐρωτᾷ περὶ τοῦ γένους του, καὶ ἀναγνωρίζει τὸν υἱόν του.

Ἀλλὰ τὸ τέλος κατὰ τὴν κυπριακὴν παραλλαγὴν ἐπέρχεται φοβερὸν καὶ ἀπαίσιον. Οἱ δύο ἀδελφοὶ καταπολεμοῦσι τὸν πολυάριθμον ἐχθρικὸν στρατὸν καὶ ἐξολοθρεύουσιν αὐτόν μέχρι τοῦ τελευταίου ἀνδρός. Ὅτε δὲ τυφλωθεὶς ὑπὸ τῆς πολεμικῆς μανίας ὁ αἰχμάλωτος προτρέπει τὸν ἀδελφόν του νὰ προφυλαχθῇ ὅπως μὴ τὸν κακοποιήσῃ, καὶ ὁ ἀδελφὸς ἀπαντᾷ διὰ σκώμματος, ἀντὶ νὰ καταπραῦνθῇ ἐκ τοῦ εὐτραπέλου χαριεντισμοῦ, ὡς ἐν τῇ ἄλλῃ παραλλαγῇ, τὸνναντίον ὀργίζεται καὶ ἀποτέμνει τὴν κεφαλὴν του, καὶ δι' ἄλλης πληγῆς τῆς σπάθης ἀνασπᾷ ἐκ τοῦ στήθους τὸν πνεύμονα (τὸ βλαγγίν) τοῦ ἀδελφοῦ καὶ τὸν πέμπει εἰς τὸν πατέρα του.

Ἡ ἀγρία αὕτη λύσις εἶναι ἀκατανόητος, διότι οὐδὲν τὴν προετοιμάζει καὶ οὐδὲν τὴν δικαιολογεῖ. Ἀλλὰ παραπλήσιόν τι εὐρίσκομεν καὶ εἰς τινὰ κυθνιακὴν παράδοσιν, τὴν περὶ τοῦ ἀνδρειωμένου Ἀνδριανοῦ. Οὗτος θραύει τὰ δεσμά καὶ τὰς ἀλύσεις, δι' ὧν τὸν ἔδεσαν οἱ Σαρακηνοί, ὡς ὁ υἱὸς τοῦ Ἀνδρονίκου καὶ ὁ Πορφύρης, καὶ φονεύει τοὺς Σαρακηνοὺς, ἐνῶ δὲ τρέχει ἑξαλλος ἐκ τοῦ χυθέντος αἵματος συναντᾷ τὴν μητέρα του, ἣν μὴ ἀναγνωρίσας σφάζει, συνελθὼν δ' εἰς ἑαυτὸν καὶ ἰδὼν τὸ ἀνόσιον ἔργον ὅπερ διέπραξε γίνεται αὐτόχειρ⁸.

Ὅθεν τὸ ἐπεισόδιον τῆς ἀδελφοκτονίας δύναται νὰ ὑποτεθῆ ὅτι παρενεβλήθη ἐξ ἄλλου ἀκριτικοῦ ἄσματος συναφοῦς πρὸς τὴν παράδοσιν ταύτην. Ἀλλ' ἡ προτροπὴ τοῦ ἥρωος, ὅπως προφυλαχθῆ ἀπὸ τῆς τυφλῆς ὁρμῆς αὐτοῦ ἐκεῖνος πρὸς τὸν ὀμίλει, εἶναι ἀναγκαῖα κατακλείς τοῦ ἄσματος. Περιέχεται εἰς πάσας τὰς παραλλαγὰς τοῦ ἄσματος τῶν υἱῶν τοῦ Ἀνδρονίκου, ἀπαντᾶται δὲ καὶ εἰς τᾶσματα περὶ τοῦ Κωνσταντῆ, τοῦ Ἀλέξη καὶ τοῦ μικροῦ Βλαχόπουλου, τὰ ὁποῖα ἴσως εἶναι ἐπίσης ἀκριτικά. Πάντως θὰ ὑπῆρχεν εἰς τὸ ἀρχετύπον ἄσμα, ἀλλ' ὑπὸ τύπον ἄλλον, τεχνικώτερον καὶ ποιητικώτερον. Οἱ Σαρακηνοί, οὖς ἐπολέμησεν ὁ αἰχμάλωτος μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του, ἦσαν οἱ αἰχμαλωτίσαντες τὴν μητέρα του, παρὰ τοῖς ὁποίοις μέχρι πρὸ μικροῦ ἔμενε δεσμώτης. Τούτων τὸν ἀρχηγὸν δὲν θέλει νὰ φονεύσῃ, καὶ ἡ πρὸς φύλαξιν προτροπὴ πρὸς αὐτὸν ἀπευθύνεται. Διότι ἀρχηγὸς τῶν Σαρακηνῶν ἦτο ὁ Ἀμιρᾶς, οὗ ἡ σύζυγος περιέθαλπεν αὐτὸν κατὰ τὴν νηπιότητά του ὡς ἴδιον υἱόν, καθ' ἃ λέγει τὸ ἄσμα:

Ἡ μίρισσα τὸ τάγιζε ψιχούδια μὲ τὸ γάλα.

Ἡ μάννα του τοῦ ἔλεγε: «Ἄ, υἱέ μου τ' Ἀνδρονίκου».

Ἡ μίρισσα τοῦ ἔλεγε: «Ἄ, υἱέ μου τᾶμιρᾶ μου».

Τοῦτο βεβαιοῦται ἐκ ποντικῆς παραλλαγῆς, ἣτις μοὶ φαίνεται ὅτι εἶναι ἡ ἀρτιωτάτη πασῶν καὶ ἡ μάλιστα ἀμετάλλακτον τηρήσασα τὸ διάγραμμα τοῦ ἀρχετύπου ἄσματος. Τῆς παραλλαγῆς ταύτης ἀπόσπασμα, ἀδιανόητον διὰ τὰ πολλὰ χάσματα, ἐδημοσιεύθη τῷ 1849 ἐν τῷ Φιλολογικῷ συνεκδήμῳ τοῦ Ξανθοπούλου, ὁπόθεν παρέλαβεν αὐτὸ ἐν τῇ συλλογῇ του ὁ Πάσσωβ (ἀρ. 482, σ. 361-362). Πλήρης δ' ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Τριανταφυλλίδου (Οἱ Φυγάδες, 1870, σ. 22-23)· τῆς πλήρους δὲ ταύτης παραλλαγῆς ἔχω καὶ ἐγὼ εἰς χεῖράς μου πιστότερον καὶ ἀκριβέστερον κείμενον ἐξ ἀνεκδότου συλλογῆς Ἰωάννου Βαλαβάνη, ἐξ ἧς καὶ παραλαμβάνω τοὺς στίχους ὄσους κατωτέρω παραθέτω.

Ἐν τούτῳ τοὺς Σαρακηνοὺς καὶ τοὺς Ἀραβας ἀντικαθιστῶσιν οἱ Τοῦρκοι, καὶ ἡ ὑπόθεσις ἀναφέρεται εἰς τοὺς χρόνους, καθ' οὓς οὗτοι ἐδήουν τὰς ἑλληνικὰς χώρας (τῆρ *Ρωμανίαν*), καὶ κατέστρεφον τὰς ἐκκλησίας καὶ ἐλεηλάτουν τὰ ἱερά σκευῆ αὐτῶν. Τότε ἠχμαλώτισαν καὶ τὴν μητέρα τοῦ ἥρωος, ἔγ-

8. Τὴν παράδοσιν ταύτην δημοσιεύω εἰς τὴν προσεχῶς ἐκδοθησομένην συλλογὴν Παραδόσεων, ἀρ. 123, σ. 64-65. 745.

κυον οὔσαν. Ἐγέννησε δ' αὐτὸν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Ἐμίρ Ἀλῆ. Ἐκεῖ καθ' ἐκάστην τὸν ἐνουθέτει μυστικὰ νὰ φύγη ἅμα μεγαλώσῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπου εὐρίσκεται ὁ πατὴρ τοῦ Ἀνδρόνικος καὶ ὁ ἀδελφὸς τοῦ Ξάνθινος. (Διότι τοῦτο τὸ ὄνομα ἔχει ἐν τῇ ποντικῇ παραλλαγῇ ὁ ἀδελφὸς τοῦ αἰχμαλώτου, ὁ ἐν ταῖς ἄλλαις Κωνσταντῖνος. Ἀναφέρουσι δὲ τὸν Ξάνθινον καὶ ἄλλα ποντικά ἀκριτικὰ ἄσματα, ὧν τινὰ μάλιστα λέγουσιν αὐτὸν πατέρα τοῦ Διγενῆ Ἀκρίτη).

Ὁ αἰχμάλωτος ἠλικιωθεὶς ὀπλίσθη καὶ ἐκίνησεν ἵνα μεταβῇ εἰς τὴν Ἑλλάδα:

*Ἐγένετον ὁ αἰχμάλωτον, ἐγέντον κ' ἐρματῶθεν,
ἐπῆρεν τ' ἐλαφρὸν σπαθίν, τ' ἔλλενικὸν κοντάριν.*

Ὡδοιπόρει τὴν νύκτα, ἔχων τὰστρα καὶ τὴν σελήνην ὀδηγοῦς εἰς τὸν δρόμον του:

*Οἱ ἄστροι ἐχαμέλεναν, οἱ φέγγοι κάθα ἔρθαν,
ἐδεῖζαν ἄτον τῆσ στρατῆν, ντὸ πάει στῆρ Ρωμανίαν.*

Καθ' ὁδὸν εἰς ἓν σταυροδρόμι συνήντησε δύο πολεμιστάς, πατέρα καὶ υἱόν· ὁ πατὴρ ἐκοιμᾶτο. Ἐχαιρέτισε τὸν υἱόν, ἀλλ' οὗτος δὲν τὸν ἠξίωσε χαιρετισμοῦ· θυμωθεὶς δὲ ἔσυρε τὸ ξίφος καὶ ὤρμησε κατὰ τοῦ ὑβριστοῦ, ὅστις ἀντιπαρετάχθη κατ' αὐτοῦ ξιφουλκήσας ἐπίσης. Τὰ ξίφη ὁμοῦς ἐθραύσθησαν, καὶ τότε ἔλαβον ἀμφοτέρωι τὰ δόρατά των. Ἀλλὰ καὶ ταῦτα ἐθραύσθησαν καὶ οἱ δύο ἀντίπαλοι συνεπλάκησαν, ἀγωνιζόμενοι διὰ τῆς πυγμῆς:

*Διαβαίν', καλημερίζ' ἄτον, καλήμεραν 'κ ἐπαῖρεν.
Ἐσυραν τὰ σπαθία τουν, νὰ κροῦγγε τ' ἓναν τᾶλλο.
Τσακώθαν τὰ σπαθία τουν, 'κὶ κροῦγγε τ' ἓναν τᾶλλο.
Ἐσυραν τὰ κοντάρια τουν, νὰ κροῦγγε τ' ἓναν τᾶλλο.
Τσακώθαν τὰ κοντάρια τουν, 'κὶ κροῦγγε τ' ἓναν τᾶλλο.
Ἐρχονται κι ἀνταμούντανε καὶ κροῦγγε μουστουνίας.*

Ὁ θόρυβος τῆς πυγμαχίας ἐγείρει τοῦ ὑπνου τὸν πρεσβύτερον. Ἰδὼν δὲ τὴν συμπλοκὴν, καταπλήσσει διότι τὸν ἀήττητον ἕως τότε υἱόν του εὐρέθη ἄνθρωπος ἱκανὸς νὰ τὸν καταβάλῃ. Θέτει πέρας εἰς τὸν ἀγῶνα, καὶ ἐρωτᾷ τὸν ἀντίπαλον τοῦ υἱοῦ του τίς εἶναι. Οὗτος ἀφηγεῖται πῶς ἠχμαλωτίσθη ὑπὸ τῶν Τούρκων ἢ μήτηρ του, ἢ σύζυγος τοῦ Ἀνδρόνικου, καὶ αὐτὸς ἐγεννήθη αἰχμάλωτος εἰς τὸν οἶκον τοῦ Ἐμίρ Ἀλῆ. Ἀκούσας ταῦτα ὁ πρεσβύτερος τὸν ἀναγνωρίζει ὡς υἱόν του καὶ χύνει ἄφθονα δάκρυα χαρᾶς, διότι τώρα, ὅτε ἐγήρασε, δύο ἀπέκτησε γεράκια:

*«Κὶ ἀτώρα, ἀς τ' ἐγέρασα, ζευγάρ' γεράκια χτέθα».
Ἄς τῆγ χαράν ἀτ' τὸ πολλὰ κατήβανε τὰ δάκρυα τ',
κατήβανε τὰ δάκρυα του, καλομηνᾶ χαλάτσια.*

(Ἀπὸ τὴν χαράν του τὴν πολλὴν ἔτρεχαν τὰ δάκρυά του, ἔτρεχαν σὰν τὸ χαλάζι τοῦ Μάη).

Μίαν μόνην εὐχὴν ἔχει πλέον ὁ γέρον Ἀνδρόνικος, νὰ συναντήσῃ στράτευμα ἐχθρῶν, ὅπερ εἶναι βέβαιος ὅτι θὰ κατανικήσῃ, πολεμῶν αὐτὸ μὲ τὰ δύο γεράκια του. Καὶ δέεται εἰς τὸν θεὸν νὰ πληρώσῃ τὴν εὐχὴν του ταύτην. Πιθανῶς ἐν τῷ ἀρχετύπῳ ἄσματι ἀνεφέρετο ὡς σκοπὸς τῆς στρατείας ἡ ἀπελευθέρωσις τῆς αἰχμαλώτου συζύγου του.

Ἡ εὐχὴ τοῦ γέροντος πληροῦται· φαίνεται ἐρχόμενον στράτευμα ἐννέα χιλιάδων ἐχθρῶν, ὀδηγούμενον ὑπὸ τοῦ Ἑμίρ Ἀλῆ. Οἱ τρεῖς ἥρωες ὀρμῶσι κατ' αὐτῶν. Ὅπου κρούει ὁ Ξάνθινον πλημμυρεῖ τὸ αἷμα, ὅπου δὲ κρούει ὁ αἰχμάλωτος, τὸ αἷμα ἀνέρχεται μέχρι τοῦ λαιμοῦ:

*Ἐκεῖ ποῦ κρούει ὁ Ξάντινον, τὸ γαῖμαν νὰ πλαντάζῃ,
ἐκεῖ ποῦ κρούει ὁ αἰχμάλωτον, τὸ γαῖμαν ὡς τὴν γοῦλαν.*

Ὁ αἰχμάλωτος βλέπων τὸν Ἑμίρ Ἀλῆν, τῷ φωνάζει νὰ ὑποχωρήσῃ, διότι ἐνδέχεται νὰ τὸν φονεύσῃ. Οἱ ὀφθαλμοί μου ἐσκοτίσθησαν, λέγει, καὶ τὸ ξίφος μου ἀχνίζει· ἂν σὲ κτυπήσω καὶ σὲ φονεύσω θὰ κατακριθῶ ὡς φονεὺς· ἂν δὲ ἀποφύγω, θὰ κατακριθῶ ὡς δειλός. Ἀλλὰ προτιμῶ νὰ μὴ σὲ φονεύσω καὶ ἄς μὲ εἴπωσι δειλόν:

*«Ὅπισ', ὀπίσ', Ἑμίρ Ἀλῆ, ὀπίσ' κ' ἐσὲν μὴ κρούγω.
Ἄν κρούγω καὶ σκοτώνω σε, θὰ λέγῃς Ἐν φονέας·
κὶ κρούγω, κὶ σκοτώνω σε, θὰ λέγῃς ἐφοβέθεν.
Καλλίον κὶ σκοτώνω σε, κὶ ἄς λέγῃς ἐφοβέθεν».*

Καὶ οὕτω τελειώνει τὸ ἄσμα.

Τὸ δὲ ἄσμα τοῦ Ἀρμούρη, ὅπερ ἐξέδωκεν ὁ Γαβρ. Δεστούνης ἐκ χειρογράφου τῆς ἐν Πετροπόλει βιβλιοθήκης τοῦ ΙΕ' αἰῶνος τελευτῶντος ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΣΤ', εἶναι συγγενὲς πρὸς τὸ τῶν υἱῶν τοῦ Ἀνδρονίκου. Καὶ ἐν ἐκείνῳ ὁ ἀνδρεῖος καὶ ἀνήλικος υἱὸς Ἰππεύσας πορεύεται πρὸς λύτρωσιν τοῦ πατρὸς του· διότι αἰχμάλωτος κατὰ τὸ ἄσμα τοῦ Ἀρμούρη εἶναι ὁ πατὴρ καὶ ὄχι ὁ υἱός. Ὁ οἶκος αὐτοῦ εἶναι κατάκλειστος διὰ τοῦτο, καὶ ἡ σύζυγός του καὶ τὰ τέκνα του μαυροφορεμένα. Ὁ ἀνήλικος δὲ υἱὸς ἀφοῦ ἀπέδειξεν ὅτι εἶναι ἱκανὸς νὰ ὀπλισθῇ διὰ τῶν ὄπλων τοῦ πατρὸς, ὡς ὁ Θησεὺς τοῦ ἀρχαίου μύθου, Ἰππεύει καὶ τοῦ πατρὸς τὸν θαυμάσιον ἵππον, διαβαίνει μὲ κίνδυνον τῆς ζωῆς τὸν Εὐφράτην, καὶ εὕρισκει περαιωθεὶς εἰς τὴν ἀριστεράν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ στράτευμα ἑκατὸν χιλιάδων Σαρακηνῶν. Ἀλλ' ἐπειδὴ οὗτοι ἀναπαυόμενοι ἔχουσιν ἀποθέσῃ τὸν ὀπλισμὸν των, ὁ δ' ἥρωας ἀποστέργει νὰ πολεμήσῃ πρὸς ἀόπλους ἐχθρούς, φωνάζει πρὸς αὐτοὺς νὰ ἐτοιμασθῶσι πρὸς μάχην. Ὅτε δ' ὀπλίσθησαν ἐπιπίπτει κατ' αὐτῶν καὶ φονεὺς πάντας πλὴν ἑνός, ὅστις ἐνεδρεύσας καθ' ἣν στιγμὴν ὁ ἥρωας κατέβη τοῦ ἵππου διὰ ν' ἀναπνεύσῃ ἔκλεψε τὸν ἵππον καὶ τὸ ρόπαλον αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ ἥρωας τὸν ἐδίωξε πεζὸς καὶ καταφθάσας αὐτὸν εἰς τὴν πύλην τῆς Συρίας, τοῦ ἀπέκοψε τὴν χεῖρα καὶ τὸν ἔστειλε νὰ φέρῃ τὸ ἄγγελμα. Ὁ αἰχμάλωτος πατὴρ τοῦ ἥρωος ἐκάθητο παρὰ τὴν θύραν τῆς εἰρκτῆς. Ἐκεῖθεν διέκρινε τὸν ἵππον καὶ τὸ ρόπαλον τοῦ υἱοῦ του καὶ μὴ ἰδὼν τὸν ἀναβάτην ἐστέναξε βαθέως, φοβηθεὶς περὶ τῆς

τύχης τοῦ υἱοῦ. Ὁ στεναγμός του ἔσεισε τὸν πύργον ὄλον, ὁ δὲ Ἀμιρᾶς, ὁ κύριος αὐτοῦ, ταραχθεὶς ἐζήτησε νὰ μάθῃ τὴν αἰτίαν. Ἀκούσας δ' ὅτι εἶδε τὸν ἵππον καὶ τὸ ὄπλον τοῦ υἱοῦ του, οὐχὶ δὲ καὶ ἐκεῖνον, διέταξε νὰ σημάνωσιν αἱ σάλπιγγες, ἵνα ἀθροισθῶσιν οἱ ἄνδρες τῆς Βαβυλωνίας καὶ Καππαδοκίας καὶ συλλαβόντες φέρωσιν αὐτὸν δέσμιον ἐνώπιόν του. Ἀλλὰ μόνος προσῆλθεν ὁ Σαρακηνός ὁ ἠκρωτηριασμένος, ἀναγγέλλων τὴν πανωλεθρίαν τοῦ στρατοῦ. Καταπλαγεὶς ὁ Ἀμιρᾶς ἐπὶ τῷ ἀγγέλματι, παρακαλεῖ τὸν Ἀρμούρη νὰ γράψῃ πρὸς τὸν υἱὸν του, ὅπως φεῖδεται τῶν Σαρακηνῶν. Ἀλλ' ὁ υἱὸς λαβὼν τὴν ἐπιστολὴν ἀποκρίνεται, ὅτι ἐνόσφῳ ὁ πατὴρ του κρατεῖται δεσμώτης καὶ εἶναι ἔρημος ὁ οἶκός του, θὰ πολεμῇ ἀμειλίκτως τοὺς Σαρακηνοὺς, καὶ θὰ στρατεύσῃ κατὰ τῆς Συρίας ὅπως καταστρέψῃ αὐτήν. Ὁ Ἀμιρᾶς τότε ἠναγκάσθη ν' ἀπολύσῃ τὸν δεσμώτην καὶ νὰ προπέμψῃ αὐτὸν μετὰ τιμῆς εἰς τὰ Ἰδία, δηλώσας ὅτι ἐπιθυμεῖ νὰ κάμῃ τὸν υἱὸν του, ὅταν ἠλικιωθῇ, γαμβρόν, δίδων εἰς αὐτὸν τὴν θυγατέρα του, ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ εἶναι εὐμενὴς πρὸς τοὺς Σαρακηνοὺς.

Πάμπολλα εἶναι τὰ δημοτικὰ ἄσματα, εἰς ἃ παρενείρονται ἐπεισόδια καὶ στίχοι τοῦ ἄσματος τοῦ Ἀρμούρη, ἀλλ' ὧν ἡ ὑπόθεσις εἶναι διάφορος. Αὐτὸ δὲ τοῦτο τὸ ἄσμα διατηρεῖται μέχρι τῆς σήμερον παρὰ τῷ λαῷ, ἀλλ' ἔλλιπές καὶ παρεφθαρμένον· ἡ διήγησις ἐν αὐτῷ φθάνει μέχρι τῆς διαβάσεως τοῦ Εὐφράτου (ὅστις ἄνευ τοῦ ὀνόματος, ὡς ποταμὸς ἀπλῶς ἦ μαῦρος ποταμὸς ἀναφέρεται) καὶ τῆς συναντήσεως κατὰ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην αὐτοῦ Σαρακηνοῦ, ὃν ἀποστέλλει πρὸς τοὺς ὁμοφύλους του κήρυκα πολέμου:

*Ἄμμε, μωρὲ Σαρακηνέ, νὰ πάρῃς τὸ χαπάρι,
τοῦ Καλομούρου ὁ μικρογιὸς πόλεμοθ θὲν νὰ κάμῃ.*

Ὁ Ἀρμούρης δὲ παρεφθάρῃ ἐν αὐτῷ εἰς Καλόμοιρον ἢ Καλόμουρον⁹.

Παραλλαγή τοῦ ἄσματος τοῦ Ἀρμούρη εἶναι καὶ τὸ κυπριακὸν περὶ ἐλευθερώσεως τοῦ Λεάνδρου (*Ἀλιάντρη*) ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ του Θεοφυλάκτου. Ἀμφότεροι εἶναι υἱοὶ τοῦ Μαστραγκύλα, ἦτοι τοῦ ἀπελάτου Ἀκύλα, ὃν μνημονεύει τὸ ἔπος τοῦ Διγενῆ Ἀκρίτη. Συνελήφθη δ' ὁ Λεάνδρος αἰχμάλωτος ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν, οἵτινες εἶχον τὸ *Περόν*, τὸ μέγα σουλτανίκιν, ἦτοι τὸ ἐν τῇ Περαιᾷ τοῦ Εὐφράτου μουσουλμανικὸν κράτος¹⁰. Ἐτέρα δὲ κυπριακὴ ἐπίσης παραλλαγή, ἀναφέρουσα τρεῖς ἀδελφοὺς περιέχουσα δὲ καὶ τὴν ἐν τῷ ἄσματι τοῦ Ἀρμούρη πρόσκλησιν τῶν Σαρακηνῶν ὅπως ὀπλισθῶσιν, ἵνα μὴ οἱ ἀνδρεῖοι ἀδελφοὶ πολεμήσωσιν αὐτοὺς ἀόπλους, ἀφηγεῖται τὴν αἰχμαλώτισιν τῶν ἀδελφῶν καὶ τὴν ἐλευθέρωσιν αὐτῶν ὑπὸ τοῦ Θεοφυλάκτου¹¹. Συνάπτονται δ' αἱ παραλλαγαὶ αὗται στενωῶς καὶ πρὸς τὸν κύκλον τῶν δημοτικῶν ἀκριτικῶν ἄσμάτων περὶ τοῦ Πορφύρη.

9. Τὸ ἄσμα φέρεται ἐν Καρπάθῳ. Δύο παραλλαγαὶ αὐτοῦ ἐδημοσιεύθησαν εἰς τὸν Ζωγράφειον ἀγῶνα, σ. 285. 295-296.

10. Σακελλαρίου, Κυπριακά, τ. Β', σ. 12 κέ.

11. Αὐτ., σ. 17 κέ.

Ἐντὶ δὲ τοῦ υἱοῦ ἐλευθεροῦντος τὸν αἰχμάλωτον πατέρα, ὡς ἐν τῷ ᾄσματι τοῦ Ἀρμούρη, τραπεζούντιόν τι ᾄσμα ἀναφέρει λύτρωσιν τοῦ υἱοῦ ὑπὸ τοῦ πατρός. Ὁ αἰχμαλωτισθεὶς ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν εἶναι ὁ Βασίλης, ἦτοι ὁ ἦρωες τοῦ ἔπους Βασίλης Διγενῆς Ἀκρίτης, ὁ δὲ πατὴρ αὐτοῦ ὀνομάζεται ἐν τῷ ᾄσματι Ξάνθινος¹².

Περιεργωτάτη εἶναι ἡ ἀλλοίωσις, ἣν ὑπέστη τὸ ᾄσμα ἐν χιακῇ παραλλαγῇ. Ὁ Ἀνδρόνικος ἀποθανὼν ἀφῆκε λεχῶ τριῶν ἡμερῶν τὴν χήραν αὐτοῦ Ἀρετὴν (ὄνομα συχνάκις ἐπαναλαμβανόμενον εἰς τὰ κριτικά ᾄσματα). Ὁ υἱὸς τὸν ὁποῖον κατέλιπεν ὀρφανὸν ἦτο ἀνδρειωμένος. Ἄλλ' ὁ ἀποθανὼν ἀφῆκε χρέος ἑννέα χιλιάδων γροσίων, καὶ οἱ δανεισταὶ μετὰ τὸν θάνατόν του ἀπῆ-
 τουν τὴν ἐξόφλησιν αὐτοῦ. Ἡ χήρα ἐπρότεινεν εἰς αὐτοὺς νὰ τὸ ἐξοφλήσῃ ἐκ τῶν εἰσοδημάτων τῶν ἀμπέλων τοῦ συζύγου της, ἀλλὰ τὸ ἀνδρειωμένον βρέ-
 φος, ὅπερ ἐκράτει εἰς τὰς ἀγκάλας ἡ μήτηρ, ὠμίλησε καὶ ὑπέδειξε πῶς πρέπει νὰ ἐξοφληθῇ τὸ χρέος ἐκ τῶν χρημάτων, τὰ ὁποῖα κατέλιπεν εἰς μετρητὰ ὁ πατὴρ του¹³.

Τὸ παράδειγμα τοῦ ᾄσματος τῶν υἱῶν τοῦ Ἀνδρονίκου καταδεικνύει τὸ ἀλληλένδετον τῶν ᾄσμάτων τοῦ ἀκριτικοῦ κύκλου καὶ τὴν ποικιλίαν τῶν μεταβολῶν, ἅς ἐπήνεγκον εἰς τὰρχέτυπα τούτων ὁ μακρὸς χρόνος καὶ ἡ διάδοσις ἀνά πάσας τὰς ἑλληνικὰς χώρας.

12. Τριανταφυλλίδου, Οἱ Φυγάδες, σ. 170-171.

13. Κανελλάκη, Χιακὰ ἀνάλεκτα, σ. 60-61.

Ο ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΟΥ ΔΙΓΕΝΗ*

Ὅμιλῶν πρό τινας περὶ τῆς συνθέσεως τοῦ ἔπους τοῦ Διγενῆ Ἀκρίτου¹ καὶ ὑποστηρίζων τὴν γνώμην, ὅτι ἀπηρτίσθη ἐκ τῶν δημῶδων ἀκριτικῶν ᾄσμάτων, παρετήρησα ὅτι ὡς ἐπιχείρημα σπουδαῖον ὑπὲρ τῆς ἀντιθέτου γνώμης τῶν ἰσχυριζομένων, ὅτι ἐκ τοῦ ἔπους ἀπέρρευσαν τὰ δημῶδη ᾄσματα, ἠδύνατο νὰ προσαχθῆ τὸ περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Διγενῆ ᾄσμα. Τὸ ᾄσμα τοῦτο ἀληθῶς ἠδύνατο νὰ ὑποτεθῆ, ὅτι εἶναι ἀπόσπασμα τοῦ ἔπους· διότι πραγματευόμενον ἐν μόνον ἐπεισόδιον τοῦ κύκλου τῶν ἀκριτικῶν ᾄσμάτων, περιλαμβάνει καὶ πολλὰ στοιχεῖα ἐκ τῶν ἄλλων ἐπεισοδίων· εἶναι τρόπον τινὰ ἀνακεφαλαίωσις τῶν ᾄθλων τοῦ Διγενῆ, ἡ δὲ ἀπὸ τοῦ προσώπου τοῦ ἥρωος ἀφήγησις ἐμποιεῖ τὴν ιδέαν, ὅτι εἶναι μέρος μακροτέρας διηγήσεως. Προσέθετον δὲ ὅτι καὶ ἡ μεγάλη ὁμοιότης τῆς τε διατυπώσεως καὶ τοῦ περιεχομένου τοῦ ᾄσματος πρὸς τὸ τελευταῖον μέρος τῆς διασκευῆς τοῦ ἔπους τοῦ Ἑσχωριαλίου κώδικος φαίνεται ἐνισχύουσα τὴν ὑπόθεσιν ταύτην. Διότι ἡ δημῶδης ποίησις δὲν προβαίνει πέρα τῆς ἐπεισοδιακῆς καὶ κατὰ μέρος αὐτοτελοῦς ἐπεξεργασίας τῆς ἐπικῆς ὕλης, ἡ δὲ συμπλοκὴ ἐπεισοδίων εἶναι τεκμήριον ἐπιδράσεως τεχνικῆς ποιήσεως.

Ἄλλὰ παρετήρησα προσέτι, ὅτι μεθ' ὅλα ταῦτα ἐξ ἄλλων ἐμφανῶν καὶ ἀσφαλεστέρων τεκμηρίων πειθόμεθα, ὅτι ἡ δημῶδης ποίησις προηγῆθη τοῦ τεχνικοῦ ἔπους καὶ ὅτι τοῦτο οὐδὲν ἄλλο εἶναι, εἰμὴ διασκευὴ τῶν ἀκριτικῶν ᾄσμάτων, ἔχουσα τὴν ἐπίφασιν ἀληθοῦς καὶ ἀπηκριβωμένης ἱστορικῆς διηγήσεως· διὸ παρέλαβον ἐκ τῶν δημῶδων παραδόσεων οἱ διασκευασταὶ μόνον ὅ,τι ἐνομίσθη ἔχον ἱστορικὴν ὑπόστασιν, ἐξωβέλισαν δὲ πᾶν ὅ,τι ἐθεωρήθη φανταστικόν καὶ ἀπίθανον, καὶ προσέθεσαν, ποικίλλοντες τὴν ἱστορικὴν ἔκθεσιν, ρητορικὰ κοσμήματα καὶ ἠθικὰ διδάγματα καὶ ψυχοφελεῖς παραινέσεις. Ἀμφότερα δὲ τὰ στοιχεῖα ταῦτα, τὸ διδακτικόν καὶ τὸ ρητορικόν, εἶναι παντελῶς ἀλλότρια τῆς δημῶδους ποιήσεως, ἐνῶ ὁ κυριώτατος χαρακτήρ τῶν ἐπικῶν ᾄσμάτων τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ εἶναι ἡ ἐπικράτησις ἐν αὐτοῖς τοῦ δραματικοῦ στοιχείου.

Ἐκ τοῦ ἐξῆς δὲ μάλιστα ἀποδεικνύεται ἡ προτεραιότης τῶν ἀκριτικῶν ᾄσμάτων, ὅτι ἀφηγοῦνται ταῦτα καὶ ἐπεισόδια μὴ περιλαμβανόμενα εἰς τὸ ἔ-

* Ἐδημοσιεύθη εἰς περ. Λαογραφία 1 (1909), σ. 169-275.

1. Περί τοῦ ἔθνικοῦ ἔπους τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων, Ἀθ. 1907, σ. 25 = Τὰ κατὰ τὴν πρωτανείαν Ν. Γ. Πολίτου, Ἀθ. 1907, σ. 25.

πος, ὧν τὰ πλεῖστα δὲν ἦσαν ἄγνωστα εἰς τοὺς διασκευαστὰς αὐτοῦ, ὡς συνάγεται ἐξ ὑποδηλώσεώς τινων τούτων ἐν διασκευαῖς τοῦ ἔπους καὶ ἐκ τῆς παραμορφώσεως ἄλλων ἕνεκα τῆς προσπαθείας πρὸς ἐξάλειψιν τῶν ἐν αὐτοῖς μυθικῶν στοιχείων καὶ παράστασιν ὡς πιθανῶν καὶ εὐλόγων καὶ ἱστορικῶς ἀληθῶν τῶν πλασμάτων τῆς δημώδους φαντασίας. Ὅθεν τὰ κριτικὰ ἄσματα, περιέχοντα ὕλην μὴ χρησιμοποιηθεῖσαν ὑπὸ τοῦ ἔπους ἢ παραποιηθεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ, προῆλθον πάντως ἐξ ἄλλης πηγῆς. Ἄν ἡ προέλευσις αὐτῶν, ἄμεσος εἴτε ἔμμεσος, ἦτο ἐκ τῶν διασκευῶν τοῦ ἔπους, δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ παρουσιάσῃ τι πλεόν αὐτοῦ, μᾶλλον δ' ἢ ὅλη αὐτῶν θὰ ἦτο ὀλιγωτέρα. Διότι παραλαμβάνει μὲν ὁ λαὸς ἐκ τῆς τεχνικῆς ποιήσεως, ἀλλὰ τὰ παραλαμβανόμενα ἀφομοιώνει πρὸς τὰ ἴδια διὰ παραλείψεως στίχων καὶ προσαρμογῆς τῶν ὑπολοίπων πρὸς τὰς ἰδέας καὶ τὸ μουσικὸν συναίσθημα αὐτοῦ. Πάντα ἀνεξαίρετως τὰ παραδείγματα τῆς ἐπιδράσεως τῆς τεχνικῆς ποιήσεως εἰς τὴν δημώδη ἑλληνικὴν μαρτυροῦσι τοῦτο, καὶ οὐδὲν ἀπολύτως ἔχομεν παράδειγμα τοῦ ἐναντίου. Δὲν εἶναι εὐάριθμα τὰ τεχνικὰ ποιήματα, τὰ ὁποῖα γενόμενα δημοτικά, ἐφάνησαν ἔχοντα καλλονὰς ποιητικὰς ἀδιαγνώστους ἐν τῇ προτέρᾳ μορφῇ αὐτῶν, ἀλλὰ τοῦτο ἐπετεύχθη πάντοτε δι' ἀφαιρέσεως τοῦ περιττοῦ καὶ ἐκτρόπου, ἐξομαλύνσεως τῆς λέξεως καὶ ἀποκαταστάσεως τῆς εὐρυθμίας, ὅπου ἦτο ἐνδεεστέρα. Οὐδέποτε δὲ διὰ προσθηκῶν, εἰμὴ ἂν ἀνεπιγνώστως ἐλαμβάνοντο αὐταὶ ἐξ ἄλλων συγγενῶν δημοτικῶν ἄσμάτων.

Ὅθεν, ὡς καὶ ἐν τῷ μνημονευθέντι λόγῳ μου περὶ τοῦ ἔθνικοῦ ἔπους τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων ὑπέδειξα, ἡ ἐπιπλοκὴ τῶν ἐπεισοδίων ἐν τῷ δημῳδαί ἄσματι περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Διγενῆ, δὲν εἶναι τεκμήριον ἐπιδράσεως τῆς τεχνικῆς ἐποποιίας εἰς τὴν δημώδη ποίησιν, ἀλλὰ δεικνύει μᾶλλον, ὅτι ἐν τῇ ἐπεξεργασίᾳ τῆς ἐπικῆς ὕλης ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἐχώρησε περαιτέρω τῶν ἄλλων λαῶν, ἐπιτυχῶν τὴν σύνθεσιν πολλῶν ἐπεισοδίων εἰς ἐνιαῖον ποιητικὸν σύνολον· διότι αἱ συναφεῖς καὶ εἰς τὰ οὐσιώδη ὁμοειδεῖς δημῳδαῖς παραδόσεις περὶ τοῦ Διγενῆ ἦσαν τόσον κοιναὶ καὶ πρόχειροι εἰς αὐτόν, ὥστε ὁ συμφυρμὸς πολλῶν ἅμα ἐκ τούτων οὐδεμίαν ἐπαρουσίαζε δυσχέρειαν.

Διὰ τῆς λεπτομερεστεράς ἐξετάσεως τῶν παραλλαγῶν τοῦ ἄσματος περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Διγενῆ καὶ τῆς παραβολῆς αὐτῶν πρὸς τὴν ἐν ταῖς διασκευαῖς τοῦ ἔπους διήγησιν τοῦ θανάτου, δύναται νὰ καταδειχθῇ σαφῶς ἡ σχέσις τοῦ ἔπους πρὸς τὴν δημώδη ποίησιν. Ἐκ δὲ τοῦ ὀρισμοῦ τῆς σχέσεως ταύτης ὀδηγοῦμεθα εἰς τὴν ἐξακρίβωσιν τῶν πηγῶν τῶν διασκευῶν τοῦ ἔπους καὶ εἰς τὴν κατανόησιν τῆς συνθέσεως αὐτοῦ. Εὐτυχῶς αἱ γνωσταὶ παραλλαγὰὶ τοῦ ἄσματος περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Διγενῆ εἶναι ἱκαναὶ τὸν ἀριθμὸν, καὶ τὸ πλῆθος αὐτῶν εὐκολύνει τὴν τοιαύτην ἐξέτασιν. Εἰς 72 τὸν ἀριθμὸν ἀνέρχονται αἱ παραλλαγὰί, ὅσας ἠδυνήθη νὰ συλλέξω, καὶ βεβαίως πᾶσαι αἱ φερόμεναι μέχρι τοῦδε παρὰ τῷ λαῷ δὲν περιορίζονται εἰς ταύτας μόνον². Εἰς

2. Ὅτε ἐδημοσίευσα τὸ πρῶτον τὰς παραλλαγὰς τοῦ ἄσματος περὶ τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ (ἐν Δελτίῳ τῆς ἱστορ. ἐταιρείας, 1885, τ. Β') συνεποσοῦντο αὐταὶ εἰς 17 μόνον, μετ' ὀλίγα δ' ἔτη ἀνεκοίνωσα εἰς τὸν Ivan Schischmánov 43 ἐν ὄλῳ παραλλαγὰς, δημοσιευθεῖσας ἐν τῇ διεξο-

ταύτας συμπεριλαμβάνονται μὲν καὶ 14 ἄσματα, χαλαρῶς ἐν μιᾷ ἢ δύο παραλλαγαῖς αὐτῶν συνδεόμενα πρὸς τὰ περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Διγενῆ καὶ τὰ κριτικά καθόλου, ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου δὲν συνυπελογίσθησαν αἱ πολυπληθεῖς παραλλαγαὶ τῶν ἄσμάτων περὶ τῆς πάλης λεβέντη ἢ βοσκοῦ καὶ τοῦ Χάρου, ἂν καὶ εἶναι κατάδηλος ἡ συνάφεια αὐτῶν πρὸς τὸ ἄσμα τῆς πάλης τοῦ Διγενῆ καὶ τοῦ Χάρου, καθὼς καὶ αἱ ἀφηγούμεναι τὸν φόνον βασιλέως ὑπὸ τῆς συζύγου του, πλὴν μιᾶς, ἐν ἣ ῥητῶς ἀναφέρεται ὁ Διγενῆς ὡς ὁ φονευθεὶς. Τὰς παραλλαγὰς ταύτας δημοσιεύω ὧδε, κρίνων οὐχὶ ἀλυσιτελῆ καὶ τὴν ἀναδημοσίευσιν τῶν προεκδεδομένων, ὧν αἱ πλεῖσται εὐρίσκονται ἐν συλλογαῖς δυσπορίστοις.

Κατὰ τὰς διαφόρους διασκευὰς τοῦ ἔπους³ ὁ Διγενῆς Ἀκρίτης, καθυποτάξας πάσας τὰς ἄκρας καὶ κατασχὼν πλεῖστας πόλεις καὶ χώρας ἀνταρτῶν, ἔκτισε παρὰ τὸν ποταμὸν Εὐφράτην θαυμαστὸν τὸ κάλλος παλάτιον ἐν μέσῳ ἄλσους (Τρ. Ἄνδρ. Ὁξ. βιβλ. Η'· Κρ. Ζ'). Τὸ ἄλσος περιέβαλλε τεῖχος ὑψηλότατον κατωχυρωμένον (Τρ. στ. 2705-2706· Ἄνδρ. 3907-3908· Κρ. Ζ' 15). Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς καὶ τῆς μητρὸς αὐτοῦ (Τρ. Ἄνδρ. Η', Θ'· Ὁξ. Η'· Κρ. Ζ'), ἤλθόν ποτε πρὸς αὐτὸν ἐκ τοῦ Ἐμελ φίλοι Σαρακηνοὶ ὀρθόδοξοι, συγγενεῖς ἐκ πατρὸς· τούτους ἐδεξιώθη προφρόνως καὶ ἐξήρχετο μετ' αὐτῶν συχνάκις εἰς θήραν, πολλάκις δ' ἔλαβεν ἀφορμὴν νὰ ἐπιδείξη τὴν θηρευτικὴν δεινότητα αὐτοῦ καὶ ἀνδρείαν. Εἶτα δ' ἐξ ἀφορμῆς τινος περιέπεσεν εἰς χαλεπώτατον νόσημα, καλέσας δὲ τὸν ἰατρὸν τοῦ στρατοῦ καὶ καταμαθὼν ὅτι ἐγγίζει τὸ τέλος του, διέταξε πάντας νὰ ἐξέλθωσι καὶ ἐκάλεσε τὴν σύζυγόν του, μεθ' ἧς συνωμίλησε κατ' ἰδίαν. Ὑπομνήσας δ' αὐτὴν τοὺς ἄθλους, οὓς ὑπὲρ αὐτῆς ὑπέστη καὶ λόγους παραμυθίας εἰπὼν πρὸς αὐτὴν καὶ περὶ τῆς μελλούσης τύχης τῆς μεριμῶν, παρώτρυνεν αὐτὴν νὰ νυμφευθῆ ἀνδρεῖον ἄγουρον, τολμηρὸν καὶ γενναῖον. Ἀλλ' ἡ πιστὴ σύζυγος, μετὰ θρήνων μὲν ἐδήλωσεν

δικὴ μελέτη περὶ τοῦ αὐτοῦ ἄσματος, τῆ καταχωρισθεῖση ἐν τῷ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν αὐτοῦ ἐπιμελείᾳ τοῦ ὑπουργείου τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως ἐκδιδομένῳ ἐν Σοφίᾳ περιοδικῷ συγγράμματι *Sbornik za narodni oumotvorenia etc.* (1896. 1898). Νῦν δὲ ὁ ἀριθμὸς τῶν παραλλαγῶν ἅς ἔχω συλλέξῃ εἶναι ὑπερδιπλάσιος. Παραπλησία ἀναλογία παρατηρεῖται καὶ εἰς ἄλλους κύκλους ἄσμάτων.

3. Τὰς διασκευὰς ταύτας δηλοῦμεν διὰ τῶν ἐξῆς βραχυγραφῶν:

Κρ. = Διασκευὴ τοῦ χειρογράφου τῆς Κρυπτοφέρρης (*Legend, Les exploits de Basile Digenis Acritas, épopée byzantine publiée d'après le ms. de Grotta-ferrata, Par. 1892*).

Τρ. = Χειρόγραφον τῆς Τραπεζοῦντος (*C. Sathas et E. Legend, Les exploits de Digenis Akritas, épopée byzantine du dixième siècle publiée pour la première fois d'après le manuscrit unique de Trébizonde, Par. 1875*).

Ἄνδρ. = Χειρόγραφον τῆς Ἄνδρου (Βασίλειος Διγενῆς Ἀκρίτας, ἐποποιία βυζαντινὴ τῆς 10ης ἑκατονταετηρίδος κατὰ τὸ ἐν Ἄνδρῳ ἀνευρεθὲν χειρόγραφον ὑπὸ Ἀντ. Μηλιαράκη, ἐν Ἀθ. 1881).

Ἐσκ. = Χειρόγραφον τοῦ Ἐσκωριάλου (*K. Krumbacher, Eine neue Handschrift des Digenis Acritas ἐν Sitzungsberichte der philos. - philol. u. der histor. Klasse d. bayer. Academie d. Wissensch. 1904, σ. 309 κέ*).

Ὁξ. = Χειρόγραφον τοῦ Ὁξφορδ, διασκευὴ Ἰγνατίου Πετρίτζη 1670 (*Sp. P. Lambros, Collection de Romans grecs en langue vulgaire et en vers, Par. 1880, σ. 111 κέ*).

εἰς αὐτὸν ὅτι οὐδέποτε θὰ νυμφευθῆ ἄλλον ἄνδρα, ἐλθοῦσα δ' εἰς τὰ δώματά της ἐδεήθη ἐνθέρμως εἰς τὸν θεὸν νὰ σώσῃ τὸν σύζυγόν της. Ὅτε δ' ὑπέστρεψεν, ἰδοῦσα αὐτὸν ψυχορραγοῦντα καὶ μὴ φέρουσα τὴν ἄμετρον ὀδύνην, ἐξέπνευσεν ἐπὶ τοῦ σώματος τοῦ ἀνδρός της.

Ταῦτα κατὰ τὴν διασκευὴν τοῦ χειρογράφου τῆς Κρυπτοφέρρης (βιβλ. Η'). Κατὰ δὲ τὰς ἄλλας⁴, ὁ Διγενὴς νοσήσας δεινοτάτην νόσον, ἔπεσε εἰς τὴν κλίνην καὶ ἐκάλεσε πολλοὺς ἐνδοξοτάτους ἰατρούς. Ἄλλ' οὐδὲν ἴσχυσεν ἢ ἐπιστήμη αὐτῶν. *Εἰς δὲ τὴν τρίτην τὴν κακὴν, τὴν πολυπικραμένην ἡμέραν* (Ἄνδρ. 4387· Τρ. 3158) εἶδεν ὅτι ἐπέκειτο ὁ θάνατός του. Ὁ θάνατος τὸν *πολεμᾶ εἰς τὸ παλάτι μέσα* (Ἄνδρ. 4405)· ὁ Ἄκρίτας τὸν ἀναγνωρίζει καὶ θρηνεῖ τὴν ἀδυναμίαν, εἰς ἣν τὸν κατεδίκασεν ὁ ἐπερχόμενος θάνατος. Προστάξας δὲ νὰ ἐξέλθωσι πάντες οἱ ἰατροί, ἐκάλεσε πλησίον του τὴν σύζυγον· ἢ συνομιλία τῶν συζύγων, ἢ προσευχὴ τῆς συζύγου, ὁ θάνατος ἀμφοτέρων, ἐκτίθενται ὁμοίως ὡς ἐν τῇ διασκευῇ τοῦ χειρ. τῆς Κρ. (Ἄνδρ. 4416-4618· Τρ. 3161-3182· Ὁξ. 3025-3042).

Ἡ τοῦ Ἑσχωριαλίου χειρογράφου διασκευὴ παραλλάσσει οὐσιωδῶς τῶν λοιπῶν. Ὁ Διγενὴς νοσῶν κατάκειται ἐπὶ πολυτελοῦς κλίνης

*καὶ ἐμπροσθεν τῶν γονάτων του κάθεται ἢ ποθητὴ του
καὶ τριγύρου του στέκουσιν τριακόσια παλληκάρια....*

Ἄνακαθίσας δ' ἐπὶ τῶν ἀγκώνων, ἤρχισε νὰ διηγῆται εἰς τὰ παλληκάρια του ἄθλους, τοὺς ὁποίους μόνος αὐτὸς ἄλλοτε ἐξετέλεσεν ὅτε οὐδένα εἶχε μεθ' ἑαυτοῦ:

*Καὶ ἐμπηξε τοὺς ἀγκώνους του εἰς τὸ προσκέφαλόν του
καὶ τοὺς ἀγούρους του ἔλεγεν, οὕτως τοὺς παραγγέλλει.
«Θυμᾶσθε, παλληκάρια μου, τῆς Ἀραβίας τοὺς κάμπους,
ὅτι ἦσαν κάμποι ἄνδρροι καὶ καύματα μεγάλα κλπ.*

καὶ ἐξακολουθῶν οὕτω, κατὰ τρόπον μὴ ἀφιστάμενον τοῦ τῶν δημοτικῶν ἄσμάτων, τὴν ἀφήγησιν τῶν ἀνδραγαθημάτων του, ἐπάγεται ψυχοφελεῖς ὑποθήκας καὶ παραγγέλματα περὶ τοῦ στρατιωτικοῦ βίου αὐτῶν καὶ κληροδοτεῖ εἰς ἕκαστον αὐτῶν ἀνὰ ἓνα ἵππον καὶ ἀνὰ ἓν σπαθίον καὶ ρόπαλον καὶ θώρακας. Μετὰ ταῦτα εἶδεν ἄγγελον πυρός, καὶ ὡς τὸν εἶδεν ὁ Διγενὴς ἐτρόμαξε *μεγάλως καὶ τὴν καλὴν του ἐφώνιαζεν νὰ ἰδῆ τὴν φαντασίαν*. Εἰς τὴν καλὴν του ὑπενθυμίζει ὄσους ἀγῶνας διὰ τὴν ἀγάπην αὐτῆς ἠγωνίσθη καὶ τὴν προτρέπει νὰ δεηθῆ εἰς τὸν θεὸν νὰ παρατείνῃ τὴν ζωὴν του. Μετὰ μακρὰν δὲ καὶ ἀνιαρὰν ἀλλὰ ματαίαν δέησιν τῆς γυναικὸς ὑπὲρ τοῦ συζύγου, ψυχορραγεῖ ὁ

4. Τὸ χειρόγραφον τῆς Τραπεζοῦντος εἶναι κολοβόν καὶ τὰ περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Διγενῆ φθάνουσι μέχρι τῆς ἀρχῆς τῆς πρὸς τὴν σύζυγον διηγήσεως αὐτοῦ περὶ τῶν ὑπὲρ αὐτῆς ἄθλων. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ διασκευὴ εἶναι παρεμφερεστάτη πρὸς τὴν τοῦ χειρογράφου τῆς Ἄνδρου, τὸ κενὸν ἀναπληροῦται ἐκ τούτου. Ἡ τοῦ Πετρίτση ἐν τῷ χειρ. τοῦ Ὁξφορδῆ ἐκθεσις τῶν κατὰ τὴν τελευταίαν τοῦ Διγενῆ εἶναι ἐπιτομωτάτη.

Διγενής και εκείνη στραφεῖσα και ἰδοῦσα αὐτὸν λιποθυμεῖ και πεσοῦσα ἐπὶ τῆς γῆς ἐκπνέει.

Οἱ ἄθλοι, οὗς ἀφηγεῖται ὁ Διγενής κατὰ τὴν μετὰ τῆς συζύγου ὁμιλίαν, εἶναι:

α') Ἡ ἀρπαγὴ τῆς συζύγου του και ἡ μάχη πρὸς τὸν διώκοντα στρατὸν τῶν γονέων της (Τρ. 3171 κέ· λείπει τὸ τέλος. Ἄνδρ. 4425-4437· Κρ. Η' 69-80).

β') Ἡ δρακοντοκτονία τοῦ Βλαττολιβαδίου (Κρ. Η' 81-89· Ἄνδρ. 4438-4444).

γ') Ἡ λεοντοκτονία τοῦ Βλαττολιβαδίου (Κρ. Η' 90-95· Ἄνδρ. 4445-4452).

δ') Ἡ ἀποκρουσθεῖσα ἀπόπειρα τῆς ἀρπαγῆς τῆς συζύγου του ὑπὸ τῶν ἀπελατῶν (Κρ. Η' 96-103).

ε') Ἡ κατανίκησις τῶν ἀπελατῶν και τῆς Ἀμαζόνοσ Μαξιμοῦσ (Κρ. 106-120· Ἄνδρ. 4445-4452).

Πάντες οἱ ἄθλοι οὗτοι ἐκτίθενται πλατύτερον εἰς τὰ προηγούμενα βιβλία τοῦ ἔπους.

Ἐν δὲ τῇ διασκευῇ τοῦ Ἑσκωριαλίου χειρογράφου προστίθενται και δύο ἄλλοι ἄθλοι, τοὺς ὁποίους τὸ πρῶτον ἐκ τῆς διηγήσεωσ τοῦ Διγενῆ πρὸς τὰ παλληκάρια του μανθάνομεν. Οἱ ἐν τῇ διηγήσει ἐκείνη ἀναφερόμενοι ἄθλοι εἶναι:

α') Κατανίκησις 300 ἐνόπλων Ἀραβιτῶν, περικυκλωσάντων αὐτὸν εἰς τοὺς ἀνύδρους κάμπους τῆς Ἀραβίας (στ. 46-52).

β') Μάχη πρὸς λέοντασ και λεαίνασ παρὰ τὸν πόρον τοῦ Εὐφράτου, φόνοσ λεαίνης, τροπὴ τῶν λεόντων (στ. 53-65).

γ') Μάχη πρὸς τοὺς ἀποπειραθέντασ ν' ἀπαγάγωσι τὴν σύζυγόν του ἀπελάτασ (στ. 72-75).

δ') Μάχη πρὸς τὸν δράκοντα τοῦ Βλαττολιβαδίου (στ. 76-84).

Ἡ αὐτὴ περίπου οἰκονομία παρατηρεῖται και εἰς τὴν σύνθεσιν τῶν περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Διγενῆ δημοτικῶν ἄσμάτων. Τὴν ἐπικειμένην τελευτὴν αὐτοῦ σημαίνει ἡ πάλη πρὸς τὸν Χάρον. Ὁ ἑλληνικὸσ λαὸσ τὴν ἐπιθανάτιον ἀγωνίαν φαντάζεται ὡσ πάλην πρὸς τὸν Χάρον ἢ τὸν ψυχοπομπὸν ἄγγελον, ἐξ οὗ και αἱ λέξεισ και φράσεισ *χαροπαλεύει, παλεύει μὲ τὸ Χάρο, εἶναι ἀπάνω στὸ χαροπάλεμα, ἀγγελομαχεῖ* ἐπὶ τῶν ἐτοιμοθανάτων. Καὶ τοῦ Διγενῆ ἄρα ὁ θάνατοσ δὲν ἦτο δυνατὸν ἄλλωσ νὰ ἐπέλθῃ, εἰμὴ μετὰ πάλην πρὸς τὸν Χάρον. Ἄλλ' ὁ Διγενής δὲν εἶναι κοινὸσ θνητόσ· δεινὸσ συνάπτεται ἀγών, και ὁ ἥρωσ καταβάλλει τὸν δαίμονα τοῦ θανάτου, μόλισ δὲ διὰ δόλου κατορθώνει οὗτοσ ν' ἀναδειχθῇ ἐπὶ τέλοσ νικητήσ. Καταπαλαισθεῖσ ὑπὸ τοῦ Χάρου κατάκειται εἰς τὴν κλίνην, ἀναμένων τὸν θάνατον, περιστοιχίζουσι δ' αὐτὸν τὰ παλληκάρια του, εἰς τὰ ὁποῖα ἀφηγεῖται ἀνδραγαθίασ αὐτοῦ. Πῶσ ἐφόνευσε γιγάντειον Σαρακηνόν, φρουροῦντα τὸν πόρον τοῦ Εὐφράτου (τῶν ἐπισυναπτομένων ἄσμάτων ἀρ. 1.2), ἢ Ἀράπην (ἀρ. 5), ἢ τεράστιον δράκοντα (ἀρ. 1. 3. 9), ἢ ὄφισ δικεφάλουσ ἢ τρικεφάλουσ (ἀρ. 9. 14. 15), δράκοντασ (ἀρ. 2. 12), λέοντασ (ἀρ. 2.

6. 8. 10. 11. 15), λύκους (άρ. 18), ἄρκτους (άρ. 6. 8. 10. 11. 14. 15), ἄρκτους περωτάς (άρ. 18), καὶ τὸ στοιχειωμένο ἀλάφι (άρ. 9-12). Εἶτα προσκαλεῖ τὴν σύζυγόν του, καὶ ὅπως μὴ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ περιέλθῃ εἰς ἄλλον, τὴν ἀποπνίγει εἰς τὰς ἀγκάλας του (άρ. 1. 22. 23. 32-34, πρβλ. ἀρ. 24-29).

Ὁ τύπος οὗτος εἶναι ὁ μάλιστα διαδεδομένος, ἡ δὲ στενὴ συνάφεια αὐτοῦ πρὸς τὰς τεχνικὰς διασκευὰς τοῦ ἔπους ὑποδεικνύει ὅτι εἶναι καὶ ὁ παλαιότατος. Ἀλλὰ καὶ πολλαὶ ἄλλαι παραλλαγαὶ φέρονται, εὐεξηγήτοι ἐκ τοῦ πλούτου τῶν περὶ τοῦ Διγενῆ δημοδῶν παραδόσεων καὶ ἐκ τῆς ἐλευθέρως ὑπὸ τοῦ λαοῦ διαπλάσεως τῆς ἐπικῆς ὕλης. Τὰ ἐπισυναπτόμενα ἄσματα παρουσιάζουσι τὰς ἐπομένας παραλλαγὰς:

α') Ὁ ἥρωας ἐξ ὄνειρου μανθάνει τὸν ἐπικείμενον θάνατόν του· ἐστιᾶ τοὺς φίλους του καὶ διηγεῖται τὰς ἀνδραγαθίας του (άρ. 6, πρβλ. 7).

β') Μανθάνει τοῦτο παρὰ πτηνῶν· παραλλαγαὶ τινες προσθέτουσιν ὅτι ἀπιστεῖ εἰς τὸ ἄκουσμα, θεωρῶν βέβαιον προμήνυμα τοῦ τέλους τοῦ μόνον τὴν ἀποτυχίαν ἐν κυνηγίῳ· ἀλλ' ὅτι ἐξελθὼν εἰς κυνήγιον ἀδυνατεῖ νὰ ἐπιτύχῃ θήραμα· καὶ ὅτι παλαίει μετὰ τοῦ Χάρου (άρ. 23-31. 35. 41). Πρβλ. τὰ ὑπὸ τῆς διασκευῆς τῆς Κρ. μνημονευόμενα κυνηγέσια τοῦ Ἀκρίτου πρὸ τοῦ θανάτου του.

γ') Ὁ Διγενῆς διὰ τοῦ θανάτου ἀποτίνει τὸ ἀμάρτημα αὐτοῦ, τοῦ φόνου τῆς στοιχειωμένης ἐλάφου (άρ. 10, πρβλ. 9. 11).

δ') Ὁ Χάρος ἐλλοχεύει πανταχοῦ τὸν Διγενῆ (άρ. 8. 42). Συναντᾷ αὐτὸν εἰς τὸ κυνήγιον (άρ. 7. 58).

ε') Ὁ Διγενῆς φοβεῖται ἰδὼν τὸν Χάρον ἢ τὸν ψυχοπομπὸν ἄγγελον· ἐννοεῖ ὅτι ἤγγισε τὸ τέλος του, παλαίει πρὸς τὸν Χάρον καὶ καταβάλλεται ὑπ' αὐτοῦ (άρ. 6. 8-11. 13. 14. 17. 18).

στ') Ἡ μήτηρ τοῦ Δ. θνήσκει πιούσα φάρμακον ἐκ λύπης, διότι εἶδεν αὐτὸν ἠττώμενον ἐν τῇ πάλῃ (άρ. 45).

ζ') Ἀκούσας παρὰ φίλων του ὁ Δ. ὅτι ἐπεφάνη ἄγνωστος ἥρωας (εἶναι δ' οὗτος ὁ Χάρος), ἂν καὶ ἐπιθάνατος, προκαλεῖ αὐτὸν εἰς ἀγῶνα καὶ ἠττᾶται (άρ. 20. 21).

η') Φίλοι τοῦ Δ. ἀνδρειωμένοι μαθόντες τὴν θανάσιμον νόσον του, πειρῶνται νὰ τὸν σώσωσι διὰ φαρμάκων (άρ. 19. 20).

θ') Ὁ Δ. κτίζει κάστρον ὅπως μὴ τὸν εἶρῃ ὁ Χάρος, ἀλλ' οὐδ' οὕτω τὸν ἀποφεύγει (άρ. 36. 37. 40).

ι') Οἱ ἀνδρειωμένοι κτίζουν κάστρον πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ Χάρου· ἀλλ' οὗτος ἐπιστὰς προκαλεῖ τὸν ἄριστον αὐτῶν εἰς ἀγῶνα καὶ νικᾷ (άρ. 46-54).

ια') Ὁ Δ. θνήσκει ἐκουσίως, ὀρύξας αὐτὸς τὸν τάφον του, καὶ παρασύρει εἰς τὸν τάφον καὶ τὴν σύζυγόν του (άρ. 33).

ιβ') Θνήσκων ὁ Δ. μεριμνᾷ περὶ τῆς τύχης τῆς οἰκογενείας του, εἰς ἣν καταλείπει ὑπέρογκον χρέος, ἐνῶ ἡ περιουσία του συνίσταται εἰς μίαν ἄμπελον (άρ. 5. 60, πρβλ. 61-72).

ιγ') Τὸν Δ. ἀποκτείνει ἡ σύζυγός του βασιλόπαις τὴν πρώτην νύκτα τῶν γάμων (άρ. 59).

ιδ') 'Ο θεός παραχωρεῖ εἰς τὸν Δ. παράτασιν τῆς ζωῆς, ἂν τις τῶν οἰκείων του δεχθῆ νὰ μερισθῆ μετ' αὐτοῦ τὰ ὑπόλοιπα ἔτη τοῦ βίου του· ἀρνηθέντων τῶν γονέων του δέχεται μόνη ἢ σύζυγός του (ἀρ. 37-41)· εἰς τινὰς παραλλαγὰς ἀναφέρεται μόνη ἢ ἰκεσία τοῦ Δ. περὶ παρατάσεως τῆς ζωῆς (ἀρ. 31. 36. 37).

Οἱ διασκευασταὶ τοῦ ἔπους ἐγίνωσκον μὲν καὶ τινὰ τῶν ἐν ταῖς ἄλλαις παραλλαγαῖς στοιχείων, ὡς εἰκάζεται ἐκ πολλῶν τεκμηρίων, περὶ ὧν θὰ γίνῃ λόγος κατωτέρω ἐν τῇ λεπτομερεστέρῃ ἐξετάσει τῶν ἁσμάτων. Ἄλλὰ βάσιν τοῦ ἔργου τῶν εἶχον τᾶσματα τοῦ πρώτου τύπου. Ἐν τῇ ἐκθέσει τοῦ θανάτου τοῦ Διγενῆ τὸ γενικὸν σχῆμα εἶναι τὸ αὐτό. Νόσος τοῦ ἥρωος, προσέλευσις τῶν φίλων του, ἀφήγησις τῶν ἀνδραγαθημάτων του εἰς τούτους ἢ εἰς τὴν σύζυγόν του, συνομιλία τοῦ Διγενῆ μετὰ τῆς συζύγου, θάνατος ἀμφοτέρων. Ἄλλὰ τὸ περιεχόμενον τῶν ἁσμάτων δυσκόλως προσηρμόζετο πρὸς τὸν καθόλου χαρακτήρα τοῦ βυζαντινοῦ ἔπους, καὶ αἱ μυθικαὶ καὶ κακόδοξοι παραστάσεις, τὰ ἰσχυρὰ πάθη, στοχασμοὶ ἢ συναισθήματα ἐγκατοπτρίζοντα πιστῶς τὸν τραχὺν στρατιωτικὸν βίον, πᾶν καθόλου τὸ προσκροῦον εἰς τὴν κοινωνικὴν ἠθικὴν τοῦ βυζαντινοῦ κόσμου καὶ ἀπαῖδον πρὸς τὰς ὀρθοδόξους χριστιανικὰς δοξασίας, ἔπρεπε νὰ τεθῆ ἐκποδὼν ἢ νὰ μεταβληθῆ οὕτως, ὥστε νὰ ἀποβάλλῃ καὶ χρῶμα καὶ δριμύτητα. Οὔτε ὁ Χάρος, οὔτε τὰ φανταστικὰ θηρία, οὔτε ὁ ἀποπνιγμὸς τῆς συζύγου ὑπὸ τοῦ ὑμνουμένου ἥρωος, εἶχον θέσιν εἰς ποίημα ἐπιτηδεῦον ἱστορικὴν ἀκρίβειαν καὶ φιλαλήθειαν καὶ σκοποῦν τὴν ἠθικὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν ψυχικὴν ὠφέλειαν τοῦ ἀναγνώστου. Τὰ ἔκτροπα ταῦτα στοιχεῖα ἔδει ν' ἀποβάλλῃ μεταγγιζομένη εἰς τὸ τεχνικὸν ἔπος ἢ δημῶδης ποίησις, συναποβάλλουσα καὶ τὸ πλεῖστον τοῦ κάλλους καὶ τῆς δυνάμεως αὐτῆς. Ἄλλ' οὐδὲν ἦττον δὲν κατωρθοῦτο τοῦτο, χωρὶς ν' ἀπολειφθῶσιν ἴχνη ἐμφανῆ τῶν συστατικῶν αὐτῆς.

Τοιαῦτα δ' ἴχνη εἶναι εὐδιάγνωστα καὶ ἐν τῇ ἐκθέσει τοῦ θανάτου τοῦ Διγενῆ, ἐν τῷ ἔπει. *Ὁ θάνατος τὸν ἔγραψεν στὸν ἄδην νὰ ὑπάγῃ* (Ἄνδρ. 4392)· *ὁ θάνατος τὸν πολεμᾷ εἰς τὸ παλάτι μέσα* (Ἄνδρ. 4407). Ὁ Ἄκρίτας τὸν ἀναγνωρίζει (αὐτ. 4405) καὶ ὀδύρεται. Ἄλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Χάρος ἀναφαίνεται ἐν τῇ αὐτῇ διασκευῇ. Ὁ Διγενῆς φαντάζεται ἑαυτὸν αἰχμάλωτόν του: *στὸν Χάροντα νὰ μὲ κρατῆ καὶ δοῦλον νὰ μὲ ἔχη* (στ. 4511). Ἐν τῇ διασκευῇ τοῦ Πετρίτση, ἂν καὶ ἐπιτομώτατα ἐκτίθενται τὰ κατὰ τὸν θάνατον τοῦ Διγενῆ, πολλάκις μνημονεύεται τὸ ὄνομα τοῦ Χάρου ἢ Χάροντα (Ὁξ. 2973-2974. 2977. 3029) καὶ σαφεῖς ὑπάρχουσιν ὑπαινιγμοὶ τῆς πρὸς αὐτὸν πάλης (αὐτ.). Ἐν τῇ τῆς Κρυπτοφέρρης αἰτιοῦ τοῦ θανάτου τοῦ Ἄκρίτου φέρονται οἱ τρεῖς ἀνθρωποκτόνοι, ὁ θάνατος, ὁ Χάρων καὶ ὁ ἄδης:

Ἄρα τίς τὸν ἀήττητον ἰσχύσει ὑποτάξαι;...

Χάρων ὁ τρισκατάρατος καὶ πάντας συναναίρων κτλ. (H' 267)

Ἄλλ' αὐτὸς ὁ Διγενῆς διαλεγόμενος πρὸς τὴν σύζυγόν του, μόνον τὸν Χάροντα λέγει νικητὴν του:

Ὁ Χάρων δέ με ἐκ παντὸς τὸν ἀήττητον τρέπει (H' 125).

Ὅμοίως καὶ ἐν τῇ Ἑσχωριαλίῳ διασκευῇ:

*Ὁ Χάρος τρέπει ἐκ παντὸς τὸν μήποτε τραπέντα,
ὁ Χάροντας χωρίζει με ἀπὸ σοῦ τῆς φιλάτης (στ. 131-132)⁵.*

Τὸν δὲ ἀποπνιγμὸν τῆς γυναικὸς τοῦ Ἀκρίτου ὑπ' αὐτοῦ τούτου οὐδεὶς βεβαίως ἀνέμενε νὰ ἴδῃ περιλαμβανόμενον εἰς τὸ ἔπος. Ἀφοῦ ὁ Γάλλος μεταφραστὴς τοῦ Σαίξπηρ Doucis ἔκρινεν ἀναγκαῖον νὰ μεταβάλῃ τὸ τέλος τοῦ Ὁθέλλου, ὅπως μὴ ταραξῆ σφοδρῶς τὰς εὐαισθήτους ψυχὰς τῶν θεατῶν ὁ ἄγριος τῆς Δεσδεμόνας ἀποπνιγμὸς, πολλῶ μᾶλλον ἄτοπος καὶ ἀνάρμοστος θὰ ἐφαίνετο εἰς τοὺς διασκευαστὰς τοῦ ἀκριτικοῦ ἔπους τοιαύτη πρᾶξις τοῦ εὐγενοῦς καὶ ἀνδρείου Ἀκρίτου. Καὶ τὴν τραγικὴν καταστροφὴν, τὴν ὁποίαν μνημονεύει ἡ παράδοσις, ἔκριναν εὐσχημότερον ν' ἀντικαταστήσωσι διὰ φιλοστόργου, συνετῆς, ἀλλὰ καὶ ἀψυχολογήτου, συμβουλῆς τοῦ Διγενῆ πρὸς τὴν σύζυγόν του, νὰ ἔλθῃ εἰς δεύτερον γάμον μετ' ἄλλου γενναίου πολεμιστοῦ, ὅπως μὴ μείνῃ ἔρημος καὶ ἀπροστάτευτος.

Ἄλλ' ὁμως ἡ ἐπίδρασις τῆς περὶ τοῦ θανάτου τῆς συζύγου τοῦ Διγενῆ παραδόσεως ὑπεμφαίνεται ἐν ταῖς διασκευαῖς, οὐ μόνον εἰς τὸ πλάσμα τοῦ ταυτοχρόνου θανάτου ἀμφοτέρων, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὴν τὴν διατύπωσιν τῶν πρὸς τὴν ἰδίαν γυναῖκα λόγων τοῦ Διγενῆ. Ἐν τῇ διασκευῇ τῆς Ἄνδρου παροτρύνει αὐτὴν νὰ ἰκετεύσῃ τὸν θεὸν ὅπως τὸν ἀφήσῃ ἐν ζωῇ, διότι γινώσκει, ὅτι οὐδένα ἄλλον θὰ δυνηθῆ νὰ εὕρῃ ἀνδρεῖον καὶ δυνατὸν ὡς αὐτόν. Ἐν δὲ τῇ τοῦ Ἑσχωριάλου σαφέστερον δηλώνει τὰ συναισθήματά του. Σοῦ ἀφήνω, τῇ λέγει, πλοῦτον πολύν, ἔχεις καὶ νὰ φάγῃς καὶ νὰ πῖης, καὶ νὰ ἐνδύεσαι πολυτελεῶς. Μὴ σκεφθῆς περὶ δευτέρου γάμου:

καὶ μηδέν' ἄλλον [ἐν]θυμηθῆς, ἄλλον νὰ περιλάβῃς (στ. 121).

Ἄλλὰ πάλιν ἂν σκεφθῆς νὰ λάβῃς ἄλλον σύζυγον, φρόντισε νὰ ἐκλέξῃς γενναῖον πολεμιστὴν, μὴ φοβούμενον τοὺς βαρεῖς πολέμους. Ἐμὲ δὲ νὰ μὴ λησμονήσῃς.

Τῶν συναπτομένων ἀσμάτων τὸ ὑπ' ἀρ. 1 εἶναι τὸ ἀρτιώτατον καὶ πληρέστατον, μετὰ πλείστης δ' ἀκριβείας ἐκδεδομένον⁶. Ὑπόθεσιν ἔχει τὴν πάλην

5. Ἐν τῇ κριτικωτάτῃ περὶ τοῦ Χάρου πραγματεία αὐτοῦ ὁ D. C. Hesselring (Charos, Leiden 1897, σ. 23 κέ) προσπαθεῖ ν' ἀποδείξῃ, ὅτι ἐκ τῶν εἰς τὸν Χάρον ἢ τὸν θάνατον ἀναφερομένων χωρίων τῶν διασκευῶν τοῦ ἀκριτικοῦ ἔπους συνάγεται ὅτι ἡ μορφή τοῦ Χάρου, ὡς τὸν παριστάνουσι τὰ ἑλληνικὰ δημοτικὰ ἔπη, ἦτο ἄγνωστος εἰς τοὺς παλαιότερους τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος Ἑλληνας ποιητάς. Ἄλλ' ἂν οἱ διασκευασταὶ τοῦ ἔπους ἐγίνωσκον δημοτικὰ ἔπη περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Διγενῆ ἢ ὑπόθεσις αὕτη ἐξελέγχεται ἀβάσιμος.

6. Δι' ἀστερίσκου, προτασσομένου τοῦ ἀριθμοῦ, δηλοῦνται τὰ ἔπη, τῶν ὁποίων μετὰ πολλῆς προσοχῆς πρέπει νὰ γίνεται χρῆσις ὡς γλωσσικῶν μνημείων, διότι κατὰ τὴν καταγραφὴν αὐτῶν φαίνεται μοι ὅτι δὲν κατεβλήθη ἡ προσήκουσα ἐπιμέλεια περὶ τὴν ἀκριβῆ ἀπόδοσιν τῆς λέξεως. Εἶναι δὲ ταῦτα τὰ ὑπ' ἀρ. 2. 10-13. 18. 21. 24-27. 29. 33. 36. 38. 47-49. 53. 55-57. 59-64. 66-72.

τοῦ Χάρου καὶ τοῦ Διγενῆ, τὴν ἀφήγησιν τῶν ἄθλων του ὑπὸ τοῦ Διγενῆ κατακειμένου κλινήρους εἰς τὰ παλληκάρια του καὶ τὸν φόνον τῆς συζύγου του ὑπὸ τοῦ ἐπιθανατίου Διγενῆ. Οἱ δ' ἄθλοι οὗς ἀφηγεῖται εἶναι ὁ φόνος δράκοντος τεραστίου καὶ ὁ φόνος πελωρίου Σαρακηνοῦ, φύλακος τοῦ Εὐφράτου.

Ὁ Χάρος ἐπιφαίνεται, ὡς φαντάζεται αὐτὸν ὁ ἑλληνικὸς λαός, ἔφιππος⁷, μαῦρον ἵππον ἱπεύων, μελανείμων⁸. (Οὕτω καὶ εἰς ἄλλα τῶν δημοσιευομένων ὄδε ἄσμάτων: ἀρ. 2. 7. 16. 53). Ἐρχεται κατ' ἐντολὴν τοῦ θεοῦ νὰ παραλάβῃ τὴν ψυχὴν τοῦ Διγενῆ. Εὐρίσκει δ' αὐτὸν μετὰ πολλῶν φίλων του, εἰς πανηγυριν ὅπου παρεκάθηντο εἰς συμπόσιον. Οἱ εὐωχούμενοι προσκαλοῦσιν αὐτόν, κατὰ τὴν συνήθειαν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, νὰ καθῆσθαι εἰς τὴν τράπεζαν⁹, ἀλλ' οὗτος ἀρνεῖται, δηλῶν εἰς αὐτοὺς τὸν σκοπὸν τῆς ἐλεύσεώς του. Ἐπακολουθεῖ πάλη τοῦ Διγενῆ καὶ τοῦ Χάρου, νικῶντος δ' ἐκείνου, ὁ Χάρος διὰ δόλου ὑπεκφεύγει, καὶ εἰς ἀετὸν μεταμορφωθείς ἀνέρχεται εἰς τοὺς οὐρανοὺς καὶ ἀναφέρει εἰς τὸν θεόν, ὅτι δὲν ἠδυνήθη νὰ καταβάλῃ τὸν ἥρωα, ἕνεκα τῆς μεγάλης ἀνδρείας του. Ὁ θεὸς τῷ ὑποδεικνύει τὸν τρόπον καὶ ὁ Χάρος τέλος τὸν νικᾷ. Ἡττηθεὶς ὁ Διγενῆς, κατάκειται εἰς τὴν κλίνην. Προσέρχονται τὰ παλληκάρια του¹⁰ ἀλλὰ δὲν τολμῶσι νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὸν οἶκόν του. Τέλος εἰσέρχεται ὁ θαρραλεώτερος καὶ ἀνακοινώνει εἰς αὐτὸν τὴν ἐπιθυμίαν των τοῦ νὰ τὸν ἴδωσιν. Ὁ Διγενῆς τοὺς προσκαλεῖ νὰ εἰσέλθωσιν, παραθέτει ἀργυρᾶν τράπεζαν, καὶ ὑπέικων εἰς παράκλησίν των, ἀφηγεῖται τοὺς δύο ἄθλους του.

Τὸν φόνον τοῦ δράκοντος ἔχει ὑπόθεσιν καὶ τὸ ὑπ' ἀρ. 3 ρόδιον ἄσμα, εἰς τὴν αὐτὴν δὲ παράδοσιν πιθανῶς ἀναφέρεται καὶ τοῦ γορτυνιακοῦ ἄσματος (ἀρ. 9) ὁ δикέφαλος κερασφόρος ὄφις, ὁ ἔχων ἱππεῖους πόδας καὶ ὀφθαλμοὺς ὡς τοῦ βοός. Κατὰ τὸν ἄθλον τοῦτον εἶχεν ὁ Διγενῆς μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τὴν σύζυγόν του (στ. 50). Ἀλλὰ δὲν πρέπει, νομίζω, ἐκ τούτου νὰ ὑποτεθῆ, ὅτι ἔχει τι κοινὸν ἢ διήγησις πρὸς τὸ ἐπεισόδιον τοῦ ἔπους, τὴν σωτηρίαν τῆς γυναικὸς τοῦ ἥρωος ἐκ τοῦ δράκοντος εἰς τὸ Βλαττολιβάδιον. Τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο, τὸ μόνον ἐν τῷ ἔπει ἀναφέρον φανταστικὸν θηρίον, εἶναι πιθανῶς διασκευὴ τῆς παραδόσεως, τῆς ἐκτιθεμένης εἰς ἄλλα πολυάριθμα ἀκριτικὰ ἄσματα, ἀφηγούμενα τὴν σωτηρίαν τοῦ νεογάμου ἥρωος ὑπὸ τῆς γυναικὸς του, ἀποκτει-

7. Schmidt, Das Volksleben der Neugr., σ. 225 κέ. Πολίτου, Νεοελλην. μυθολογ., σ. 257. Πρὸ πάντων D. C. Hesselring, Charos, Leiden 1897.

8. Schmidt, αὐτ. Πολίτης, αὐτ., σ. 255. — Καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἐφαντάζοντο τὰς θεότητας τοῦ ἄδου μελαίνας ἢ μελανείμονας (βλ. Roscher, Lex. d. Myth., τ. II, σ. 2566 κέ. 2575. Τοῦ αὐτοῦ, D. von der Kynanthropie Fragm. Mark. Sid., σ. 48-49). Περί ὁμοίων γερμανικῶν μεσαιωνικῶν παραστάσεων βλ. Pfeiffer's, Germania, τ. XII, σ. 289.

9. Οὕτω καὶ ἐν ἑτέρῳ κυπριακῷ τοῦ ἀκριτικοῦ κύκλου προσκαλεῖται ὁ Διγενῆς ἢ ὁ Φιλόπαππος νὰ μετάσχῃ τοῦ γεύματος, καὶ ὁμοίως ἀρνεῖται (Σακελλαρίου, Κυπριακά, τ. Β', σ. 15, ἀρ. 3).

10. Τριακόσιοι δύο νομάτοι (στ. 35). Τριακόσια παλληκάρια κατὰ τὴν ἑτέραν κυπριακὴν παραλλαγὴν (στ. 50) καὶ κατὰ τὴν διασκευὴν τοῦ Ἑσχωριαλίου κώδικος (στ. 25). Τριακόσιοι ὠπλισμένοι καὶ τριακόσιοι ἄοπλοι, κατὰ τὴν ροδιαν παραλλαγὴν (ἀρ. 3).

νάσης ἢ ἐκφοβησάσης τὸν μέλλοντα νὰ καταφάγη αὐτὸν δράκοντα. Πρὸς ταῦτα ἴσως συνεδυσάσθη καὶ ἡ διήγησις ἀκριτικοῦ ἄσματος περὶ τραυματισμοῦ καὶ καθυποτάξεως δράκοντος ὑπὸ τοῦ Διγενῆ, ὅτε ἐδίωκον αὐτὸν οἱ γονεῖς τῆς ἀπαχθείσης συζύγου του¹¹.

Πρὸς τὸν φόνον τοῦ δράκοντος εἶναι συναφῆς καὶ ὁ δεύτερος ἄθλος. Ἐνεκα τοῦ δηλητηρίου τοῦ ὄφρατος ἐδίψησεν ὁ ἵππος τοῦ Διγενῆ καὶ τὸν ἔφε-
 ρεν οὗτος νὰ τὸν ποτίσῃ εἰς τὸν ποταμὸν Εὐφράτην. Ἄλλ' ἐκεῖ ἐπετέθη κατ'
 αὐτοῦ πελώριος Σαρακηνός, ὁ φυλάττων τὸν πόρον τοῦ ποταμοῦ.
 Ἄμυνόμενος ὁ ἦρωσ ἐπάταξεν αὐτὸν ἰσχυρῶς διὰ τοῦ ροπάλου του, ἐκ δὲ τῆς
 καιρίας πληγῆς μετ' ὀλίγον ἀπέθανεν. Τὸν αὐτὸν ἄθλον ἀφηγεῖται καὶ τὸ ὑπ'
 ἀρ. 2, μετὰ τινων δὲ παραλλαγῶν καὶ τὸ ὑπ' ἀρ. 5. Οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι εἶ-
 ναι ὁ ἄθλος τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀρμούρη (δηλονότι τοῦ Ἐμίρου, τοῦ πατρὸς τοῦ
 Διγενῆ)· ἐν μὲν τῷ μεσαιωνικῷ ἄσματι τοῦ κώδικος τῆς Πετροπόλεως, ὁ φύ-
 λαξ τοῦ Εὐφράτου εἶναι κοινός τις Σαρακηνός, οὐδὲν τὸ ἐξωτερικῶς τρομε-
 ρὸν ἔχων, καὶ τοῦτον ὁ υἱὸς τοῦ Ἀρμούρη

σφόνδυλον τὸν ἔδωσε καὶ ἐξεσαγώνιασέ τον,

ὅπως τὸν ἀναγκάσῃ νὰ δώσῃ πληροφορίας περὶ τῆς δυνάμεως τῶν παρὰ τὸν
 Εὐφράτην Σαρακηνῶν¹². Ἄλλ' ἐν ταῖς σημεριναῖς καρπαθιακαῖς παραλλαγαῖς
 τοῦ ἄσματος ἐξεικονίζεται ἐπίσης τερατώδης ὡς ὁ τῶν κυπριακῶν:

*Ἀπάνω πὺ τὶς πλάτες του τρι' ἀνεμομούλια λέθαν,
 κι ἀπάνω στὶς κουτάλες του τρι' ἀντρόνα κοιμοῦτο¹³.*

Ἐν ἄλλῳ δὲ ἀκριτικῷ ἄσματι τῆς Τραπεζοῦντος τοιοῦτον Σαρακηνὸν συναν-
 τᾷ *στοῦ ποταμοῦ τὰ κλώσματα* ὁ Ξάνθινος, πορευόμενος ὅπως λυτρώσῃ τὸν
 αἰχμάλωτον τῶν Σαρακηνῶν υἱὸν τοῦ Βασίλην (τὸν Βασίλειον Διγενῆν
 Ἀκρίτην). Ὁ Σαρακηνός οὗτος

*Εἶσ' ἐν καὶ στὸ κεφάλιν ἀτ' ἐξηνταπέντε κάσ' τρια,
 ἐξηνταπέντε κάσ' τρια σαν, σαρανταδὺ χωρία·
 ὀπίσω στὴν κοτύλαν ἀτ' χαμελετίτζα κλώσκουν·
 στὸ ἔναν τὸ ρωθοῦνιν ἀτ' ἄλογον σταλισμένον,
 καὶ στ' ἄλλο τὸ ρωθοῦνιν ἀτ' κόρη φυγαδιασμέντζια¹⁴.*

Ἄντι δ' ὁμοῦς τοῦ Σαρακηνοῦ αὐτοῦ ὁ Ξάνθινος περιγράφεται ἔχων τοσοῦτο
 τερατώδες μέγεθος ἐν ἑτέρῳ ἀνεκδότῳ ποντικῷ ἄσματι τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως.
 Ὁ κρότος τοῦ κατὰ τῆς κεφαλῆς τοῦ Σαρακηνοῦ ροπαλισμοῦ τοῦ Διγενῆ

11. Σακελλαρίου, αὐτ., σ. 16, στ. 79.

12. Γαβρ. Δεστούνη, Τοῦ Ἀρμούρη. Ἄσμα δημοτικὸν τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς, Πε-
 τρούπ. 1877, σ. 56 κέ.

13. Μανωλακάκη, Καρπαθιακά, Ἀθ. 1896, σ. 250. Ζωγράφειος ἀγών, σ. 296· πρβλ.
 καὶ σ. 285.

14. Γαβρ. Δεστούνη, Τοῦ Ξάνθινου. Ἄσμα δημοτικὸν Τραπεζοῦντος, Πετρούπ.
 1881, σ. 24. 26.

ήκουσθη εἰς πόλιν ἀπέχουσαν πολλά μίλλια τοῦ τόπου τῆς μονομαχίας καὶ ἐξελήφθη ὑπὸ τῶν κατοίκων ὡς κρότος καταιγίδος. Ἄλλὰ πολὺπειρος γέρων, παρατυχὼν εἰς τὸ παλάτιον τοῦ ρηγός, τοῖς ἐξήγησεν ὅτι δὲν ἦτο προάγγελος θεομηνίας ὁ κρότος, ἀλλὰ προήρχετο ἐκ τοῦ ροπάλου τοῦ Διγενῆ, διότι μόνος ὁ ἦρωσ οὗτος ἦτο ἱκανὸς τοιαύτας νὰ καταφέρῃ πληγὰς. Ὁ γέρων δ' ἐκεῖνος φέρει τὸ ὄνομα τοῦ γνωστοτάτου ἐκ τοῦ ἀκριτικοῦ ἔπους ἀρχηγοῦ τῶν ἀπελατῶν Φιλοπάππου, παραφθαρὲν ἐν μὲν τῇ πρώτῃ παραλλαγῇ εἰς *Παλιοπαπποῦς*, ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ εἰς *Καριοπαπποῦς*.

Τὸ τέλος τοῦ ἄσματος ἀναφέρεται εἰς τὸ χαρακτηριστικώτατον ἐπεισόδιον τοῦ ἀποπνιγμοῦ τῆς συζύγου του ὑπὸ τοῦ θνήσκοντος ἦρωσ. Ὁ Διγενῆς τὴν παραλαμβάνει μεθ' ἑαυτοῦ εἰς τὸν τάφον, ὅπως μὴ μετὰ τὸν θάνατόν του λάβῃ αὐτὴν ἄλλος. Ὁ Τριανταφυλλίδης¹⁵ λέγει ὅτι κατὰ τὰ δημοτικὰ ἄσματα, «ὁ Ἀκρίτας ἀνεγείρας πύργον καὶ ἀρπάσας εὐειδῆ νέαν, ἐκλείσθη ἐν αὐτῷ καὶ διέτρεχε τὴν ὑπαιθρον, τρόμον ἐμποιῶν πανταχοῦ, ἀπέθανε δὲ ὑπὸ λοιμικῆς νόσου· καὶ ἵνα μὴ περιέλθῃ ἡ ἐρωμένη αὐτοῦ εἰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν, προσποιούμενος ὅτι θέλει περιπτύξῃ καὶ ἀποδώσῃ τὸν ἔσχατον ἀσπασμόν, ἐπνιξεν αὐτὴν εἰς τὰς ἀγκάλας του». Ἄλλ' οὐδὲν ἄσμα ἐπάγεται εἰς μαρτυρίαν, οὐδὲν δὲ τῶν γνωστῶν ποντικῶν ἄσμάτων ἐκθέτει τὸ ἐπεισόδιον κατὰ τοῦτον ἀκριβῶς τὸν τύπον. Ὁ Διγενῆς προσποιεῖται ὅτι θέλει νὰ ἀσπασθῇ τὴν γυναῖκά του καὶ τὴν φονεύει εἰς τὰς ἀγκάλας του, κατὰ τὰς ὑπ' ἀρ. 22 καὶ 23 παραλλαγὰς (πρβλ. ἀρ. 25 καὶ 30), χωρὶς νὰ μνημονεύηται ὁ λόγος τῆς πράξεώς του· ὁ ἀκροατὴς θὰ ἐννοήσῃ ὅτι ἐπραξεν τοῦτο ἐκ πόθου ὅπως μὴ χωρισθῇ τῆς καλῆς του, καὶ τὴν ἀφήσῃ ἐρημον καὶ ἀπροστάτευτον. Κατὰ τὴν ὑπ' ἀρ. 34 ποντικὴν παραλλαγὴν, αὐτὴ ἡ σύζυγος, ὡς ἡ ἀρχαία Εὐδάδνη, ἐκφράζει τὴν ἐπιθυμίαν ν' ἀκολουθήσῃ αὐτὸν εἰς τὸν τάφον. Ἐν ἄλλαις παραλλαγαῖς (ἀρ. 23.[24].26-29) ὅπως μὴ περιέλθωσιν εἰς ἄλλους συγκαταστρέφει μετὰ τῆς γυναικὸς καὶ τὸν ἵππον καὶ τὸ ρόπαλον αὐτοῦ, ἢ τὸ ἄροτρον καὶ τοὺς ἀροτήρας βόας. Κατὰ τὰς παραλλαγὰς 23 καὶ 24 ἀποφασίζει τὸν φόνον, μαθὼν παρὰ τῆς γυναικὸς του ὅτι οἱ γείτονες μελετῶσι μετὰ τὸν θάνατόν του ἄλλος νὰ πάρῃ τὸ ρόπαλον, ἄλλος τὸν ἵππον καὶ ἄλλος τὴν γυναῖκά του. Ἄλλ' ἐν τῇ κυπριακῇ ταύτῃ παραλλαγῇ καὶ ἐν ἑτέρᾳ κρητικῇ (ἀρ. 32), ὁ Διγενῆς παρίσταται ἐν εὐλόγῳ ὀρμῇ ζηλοτυπίας τιμωρῶν τὴν σύζυγον, ἥτις ἀπροκαλύπτως τῷ ὁμολογεῖ, ὅτι μετὰ τὸν θάνατόν του θὰ ὑπανδρευθῇ ἄλλον, ἐκεῖνον δὲν ἀπὸ πολλοῦ ἀγαπᾷ, τὸν πρῶτον αὐτῆς ἄνδρα, ὀνομαζόμενον Γιάννην, κατὰ τὴν ἑτέραν τῶν παραλλαγῶν, ὑπονοεῖται δὲ βεβαίως ὅτι ἀπὸ τὰς ἀγκάλας τούτου τὴν εἶχεν ἀποσπάσῃ ὁ Διγενῆς, ἀπαγαγὼν ἄκουσαν. Τοῦτο δὲν εἶναι ἄγνωστον εἰς τὰ ἀκριτικά ἄσματα διότι ἐν κυπριακὸν ἀφηγεῖται πῶς ὁ Διγενῆς ἀπήγαγε τὴν μέλλουσαν σύζυγόν του, ἥτις δὲν ἦτο νυμφευμένη, ἀλλ' ἠρραβωνισμένη (*χαρτωμένη*) μετὰ τὸν Γιάννην¹⁶. Ὅμοιον ἐπεισόδιον δὲν ἠδυνήθηεν ν' ἀνεύρω ἐν τῇ δημῳδαί ποιήσει ἄλλων λαῶν· παρεμφερῆς δ' ὅμως εἶναι ἡ διή-

15. Οἱ φυγάδες, σ. 47.

16. Σακελλαρίου, ἐνθ' ἀν., σ. 14.

γησις Ισπανικου ἄσματος, ὅπερ μόνον ἐκ μιμήσεως αὐτοῦ γαλλικῆς γινώσκω¹⁷. Ὁ μαῦρος Τουζάνι, ἀγαπῶν τὴν περικαλλῆ Αὐγὴν τοῦ Βάργα, τὴν ἐπικαλουμένην μαργαρίτην τοῦ Τολέδου, προκαλεῖ εἰς μονομαχίαν τὸν εὐτυχῆ ἔραστήν ταύτης κόμιτα τοῦ Σαλδάνια. Οὗτος δὲ μεταβαίνει εἰς τὸν τόπον τῆς μονομαχίας, συνοδευόμενος ὑπὸ τῆς ἀγαπητῆς του καὶ διαπερᾶ διὰ δόρατος τὸν ἀντίπαλον. Ὁ μαῦρος Τουζάνι ἰκετεύει τὴν σπεύσασαν νὰ παραμυθήσῃ αὐτὸν Αὐγὴν ν' ἀποσπάσῃ ἐκ τῆς πληγῆς του τὸν σίδηρον ποῦ τὸν βασανίζει. Ἄλλ' ὅτε ἐκείνη ἀνύποπτος ἐπλησίασε, συναγαγὼν πάσας τὰς δυνάμεις του, ἐτραυμάτισε διὰ τῆς σπάθης του τὸ ὠραῖον πρόσωπόν της.

Τὸ ὑπ' ἀρ. 2 κυπριακὸν ἄσμα ἔχει ἐκτενεστέραν τὴν ἀφήγησιν τῆς πάλης τοῦ Διγενῆ καὶ τοῦ Χάρου· ἐν ἀρχῇ ἐξ ἄλλων δημοτικῶν ἄσμάτων οὐδὲν κοινὸν ἔχόντων πρὸς τὴν προκειμένην ὑπόθεσιν, παραλαμβάνει τὴν παραγγελίαν πρὸς τὸν Χάρον τῆς μητρός του. Καὶ ἐν τούτῳ δ' ὁ Χάρος μεταμορφοῦται εἰς ἀετόν, ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐπιτίμησιν τοῦ θεοῦ διὰ τὴν πάλην, καὶ ὅπως διὰ τῶν ὀνύχων του ἀποσπάσῃ τὴν ψυχὴν τοῦ νικητοῦ ἥρωος ἐκ τῆς ἐδρας αὐτῆς. Ἐν πλάτει ἀφηγεῖται ὁ Διγενὴς τὸν φόνον τοῦ Σαρακηνοῦ, εἶναι δὲ πληρέστερον τὸ ἄσμα ἐν τῇ περιγραφῇ τοῦ θανάτου αὐτοῦ κατὰ τὴν ἐξέτασιν τοῦ τραύματος ἐν τῷ παλατίῳ τοῦ ρηγός. Τοῦναντίον δ' ὁ φόνος τοῦ δράκοντος παραλείπεται, καὶ συνοπτικώτατα μνημονεύονται φόνοι πολλῶν δρακόντων καὶ λεόντων, ὡς καὶ ἐν ἄλλαις παραλλαγαῖς. Προστίθεται δ' εἰς τὸ ἄσμα ὅτι ὡς ἀκροθίβια ἐγέμισεν ἐννέα πήρας ἐκ τῶν ρυγχῶν τῶν ὄφρων καὶ τῶν γλωσσῶν τῶν λεόντων, τοῦτο δ' ἀναφέρεται εἰς κοινότατον ἐπεισόδιον παραμυθίων, ὅπερ ἀνευρίσκεται καὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους ἑλληνικοὺς μύθους¹⁸. Κατὰ τὸν Ἀπολλόδωρον (Γ' ιγ', 3) ὁ Πηλεὺς «ὄν ἐχειροῦτο θηρίων, τὰς γλώσσας τούτων ἐκτέμνων ἐν πήρᾳ ἐτίθει», οὕτω δ' ἐξήλεγε τοὺς ἀντιποιηθέντας τὸν φόνον τῶν θηρίων ἐκείνων. Ὁμοίος εἶναι καὶ ὁ περὶ Ἀλκάθου μεγαρικὸς μῦθος. Οὗτος, κατὰ τὸν Σχολιαστήν τοῦ Ἀπολλωνίου (Α 517), «περιπεσὼν λέοντι λυμαιομένῳ τὰ Μέγαρα (ἐφ' ὃν καὶ ἕτεροι ἦσαν ἀπεσταλμένοι ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Μεγάρων) καταγωνίζεται τοῦτον· καὶ τὴν γλῶτταν αὐτοῦ εἰς πήραν θέμενος, ἐπανῆλθεν αὐθις εἰς τὰ Μέγαρα. Καὶ ἀπαγγελλόντων τῶν ἀπεσταλμένων ἐπὶ τὴν θήραν, ὅτι αὐτοὶ εἰσιν οἱ κατηγωνισμένοι τὸ θηρίον προσκομίσας τὴν πήραν ἤλεγε αὐτούς». Τὸ ἐπεισόδιον τοῦ διὰ τῆς ἐπιδείξεως τῶν γλωσσῶν τῶν φονευθέντων θηρίων (ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δρακόντων) ἐλέγχου τῶν ψευδῶς ἰσχυρισθέντων ὅτι αὐτοὶ ἐφόνευσαν ταῦτα εὐρίσκεται καὶ εἰς πολλὰ

17. Ἐν τῇ συναγωγῇ τῶν μικρῶν διηγηματίων τοῦ Prosper Mérimée, τῇ συνεκδιδομένῃ μετὰ τῆς Κολόμβας.

18. Περὶ τοῦ ἐπεισοδίου τούτου διαλαμβάνουσιν, ἀναφέροντες τὰ παράλληλα, οἱ ἐξῆς συγγραφεῖς: I p o l y i ἐν Zeitschrift f. deutsche Mythologie u. Sittenkunde, τ. II, σ. 165 κέ. 283 κέ. M a n n h a r d t, Wald- u. Feldkulte, τ. II, σ. 52-59. R. K ö h l e r ἐν Jahrb. f. roman. u. englische Lit., τ. VII, σ. 132-134. Kleine Schriften, τ. I, σ. 399. 430.

καί νεοελληνικά¹⁹ καί ἄλλων λαῶν παραμύθια²⁰. Πάντα δὲ ταῦτα ἀναφέρουσιν ὅτι οἱ ἥρωες ἀπέκοπτον τὰς γλώσσας τῶν θηρίων, ἅτινα ἀπέκτειναν, οὐδὲν δ' ἔχομεν παράδειγμα τῆς ἀποκοπῆς ρυγχῶν ἢ κεφαλῶν, ὡς ἐν τῷ κυπριακῷ ἄσματι. Μόνον ἐν ἀρμενικὸν ἀναφέρει ἀποκοπὴν ὠτων, καὶ ἐν τρανσυλβανικὸν ἀποκοπὴν τῶν ποδῶν τῶν ὑπὸ τοῦ ἥρωος φονευθέντων θηρίων καὶ τῶν γλωσσῶν τῶν ταῦτοχρόνως ὑπ' αὐτοῦ ἐπίσης φονευθέντων Οὐννων (γιγάντων)²¹.

Τοῦ 3 ἄσματος ἡ ἀρχὴ ἐπαναλαμβάνεται μετὰ τινων παραλλαγῶν καὶ ἐν ἀρ. 4. 5. 8. 20. 21. 32. 42. 43 καὶ 44. Τὸ ἄσμα περιέχει τὴν ἀφήγησιν τῶν ἄθλων τοῦ Διγενῆ κατὰ τὸν τύπον τῶν δύο προηγουμένων, καὶ διακόπτεται εἰς τὸ μέσον τῆς διηγήσεως τοῦ πρώτου ἄθλου, τῆς δρακοντοκτονίας, ἐν τῇ πρώτῃ κυπριακῇ παραλλαγῇ.

Ἐκ τοῦ ἀποσπάσματος τοῦ 4 τηλιακοῦ ἄσματος, ὅπερ εἰς τὸν αὐτὸν ἐπίσης τύπον ὑπάγεται, δὲν δυνάμεθα ἀσφαλῶς νὰ εἰκάσωμεν εἰς τίνα ἄθλον ἀναφέρεται. Θὰ ἦτο δὲ τολμηρὸν ἐκ τῶν περὶ τῆς ἄμμου στίχων νὰ ὑποθέσωμεν συνάφειάν τινα τούτου πρὸς τὸν πρώτον ἄθλον τοῦ Διγενῆ ἐν τῇ ἐρήμῳ τῆς Ἀραβίας, κατὰ τὴν διασκευὴν τοῦ Ἑσχωριαλίου χειρογράφου.

Τὸ πέμπτον ἄσμα, ροδιακόν, ὅπερ ἀνεκοίνωσεν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν λαογραφικὴν ἐταιρείαν ὁ ἀντιπρόεδρος κ. Δ. Γρ. Καμπούρογλου, ἐξ ἀνεκδότου συλλογῆς τοῦ Ροδίου κ. Ἄνδρ. Μ. Δέσποτα, εἶναι συγγενέστατον πρὸς τὰς κυπριακὰς παραλλαγὰς. Αἱ ἀκριτικαὶ ἀναμνήσεις δ' ὁμοῦ φαίνονται ἐξησθημέναι ἐν αὐτῷ. Οὐ μόνον ὁ Ἰορδάνης ποταμὸς ὑποκαθίσταται εἰς τὸν Εὐφράτην καὶ Ἀράπης εἰς τὸν Σαρακηνόν, ἀλλὰ καὶ ὁ τρομερὸς Ἀκρίτης τοιαύτην ὑφίσταται μεταβολήν, ὥστε ἡ κυριωτάτη φροντίς αὐτοῦ θνήσκοντος εἶναι πῶς θὰ ἐξοφληθῇ τὸ χρέος, ὅπερ καταλείπει εἰς τὴν οἰκογένειάν του²². Τὰ τῆς μονομαχίας μετὰ τὸν Ἀράπην ἐκτίθενται ὅπως περίπου ἐν ταῖς κυπριακαῖς παραλλαγαῖς. Τὸ αὐτὸ ἀμήχανον μέγεθος τοῦ γίγαντος, ὁ αὐτὸς ροπαλισμὸς τοῦ Διγενῆ, συνταράξας ἐπίσης καὶ τοὺς ἀπώτατα οἰκοῦντας, φοβηθέντας μὴ ἐπέλθῃ

19. B u c h o n , La Grèce continentale et la Morée, σ. 278 (ἀνευ δηλώσεως τῆς προελεύσεως τοῦ παραμυθίου). H a h n , Griech. u. alban. Märchen, ἀρ. 70, τ. II, σ. 56. 295 (Σύρου καὶ παραλλαγή Τήνου). Ζωγράφ. ἀγών, σ. 243. 256 (συμαϊκά). Georgeakis et Pineau, Folk-lore de Lesbos, σ. 87 (λέσβιον). La Calabria, 1895, σ. 36 (ἐλληνικὸν τῆς Ροκκαφόρτης τῆς Καλαβρίας).

20. Εἰς τὰς μαρτυρίας, τὰς ὁποίας ἀναφέρουσιν οἱ ἐν σελ. 105, σημ. 18 μνημονευόμενοι συγγραφεῖς, πρόσθετος: Revue des trad. populaires, 1894, σ. 172, 173· 1902, σ. 515-516 (γαλλικά). Mélusine, τ. I, σ. 64 (βρετανικόν). Archivio per lo studio delle tradiz. popolari, τ. I, σ. 57 (ιταλικόν). S ä i n e n u , Basmele române, σ. 467 (βλαχικόν). J. Milanowski, Volksmärchen aus Böhmen, Breslau 1853, ἀρ. 4 (βοημικόν). Zeitschrift d. Vereins f. Volkskunde, 1901, σ. 99 (ἑσθωνικόν). Revue des trad. pop., 1904, σ. 338. 339. 341 (ἀρμενικά).

21. Τὸ ἀρμενικὸν ἐν RTP, 1904, σ. 341, τὸ δὲ τρανσυλβανικὸν ἐν Haltrich, Siebenbürg. Märchen, ἀρ. 22 παρὰ M a n n h a r d t , ἐνθ' ἀν., σ. 56-57.

22. Ἡ μεταβολὴ αὕτη τοῦ χαρακτήρος τοῦ Διγενῆ ἐμφαίνεται μόνον εἰς τὸ τέλος τοῦ ἄσματος μετὰ τοὺς στίχους 60-64, οἵτινες ἀποτελοῦσι καλλίστην κατακλειδὰ αὐτοῦ. Οὕτω δὲ τὸ ἐπεισόδιον τῶν χρεῶν καὶ τῆς ἀποτίσεως αὐτῶν διὰ τῆς ἐπιμελοῦς καὶ μεθοδικῆς καλλιέργειας τῆς ἀμπέλου, ὅπερ ἀποτελεῖ τὴν ὑπόθεσιν τῶν ὑπ' ἀριθ. 60-72 ἄσμάτων, φαίνεται χαλαρότατα συνδεόμενον πρὸς τὸ ἄλλο ἄσμα, ἐλέγχεται ἀδέξιον παρέμβλημα καὶ πρέπει νὰ χωρισθῇ αὐτοῦ, ὡς παντελῶς ἀλλότριον τῶν ἀκριτικῶν ἄσμάτων.

ή συντέλεια τοῦ κόσμου. Γέρος δὲ καὶ ἐν τῷ ἔσματι τούτῳ καθησυχάζει αὐτούς, ἐξηγῶν τί ἀληθῶς συμβαίνει. Τὸ ὄνομα τοῦ Φιλοπάππου ἐλησμονήθη παντελῶς, καὶ ὁ γέρος ἔμεινε ἀνώνυμος. Ἡ μονομαχία δ' ὁμοίως δὲν ἐληξε, διότι τὴν πληγὴν τοῦ ροπάλου τοῦ Διγενῆ σχεδὸν δὲν ἠσθάνθη ὁ Ἀράπης, καὶ οἱ δύο ἀντίπαλοι ἀποδύονται εἰς ἀγῶνα πάλης μακρὸν διαρκέσαντα, ὁ ἦρωας ἀποκαμῶν τὴν τετάρτην ἡμέραν κινδυνεύει νὰ καταβληθῆ, ὅτε φωνὴ ἐξ οὐρανῶν τὸν καθοδηγεῖ πῶς νὰ θανατώσῃ τὸν ἀντίπαλον²³. Εἶναι κατάδηλος ὁ συμφυρμὸς τῶν διηγήσεων περὶ τοῦ φόνου τοῦ Σαρακηνοῦ καὶ τῆς πάλης μὲ τὸν Χάρον. Καθὼς ἐπίσης καὶ ἐν ἀρχῇ τῆς διηγήσεως, παρατηρεῖται ἀτεχνος συμφυρμὸς τοῦ ἔσματος περὶ τοῦ φόνου τοῦ Σαρακηνοῦ ὑπὸ τοῦ Διγενῆ, καὶ τῶν μύθων περὶ δρακόντων ἐφόρων τῶν πηγῶν, κατακρατούντων τὰ ὕδατα, καὶ τοῦ φόνου αὐτῶν ὑπὸ ἠρώων λυτρούντων τὴν διψῶσαν χώραν καὶ τὴν ἐκτεθειμένην εἰς βορὰν τῷ δράκοντι βασιλοπούλαν. Ἐν τῷ προκειμένῳ ἔσματι ὁ Ἀράπης δὲν ἀπαιτεῖ μὲν τακτὸν φόρον ἀνθρωπίνου θύματος, ἀλλὰ ροφεῖ τὸ ὕδωρ, οἱ ἄνθρωποι διψῶσι, καὶ ὁ βασιλεὺς προκηρύσσει ὅτι θὰ δώσῃ εἰς τὸν δυνηθέντα νὰ φονεύσῃ τὸν Ἀράπην ὡς ἐπαθλον τὴν θυγατέρα του καὶ πλοῦτη πολλά. Ἀρχόμενος τῆς διηγήσεως ὁ Διγενὴς μνημονεύει συνοπτικῶς εἰς ἓνα στίχον (στ. 10) τοὺς φόνους ἄρκτων καὶ λεόντων, ἀφήνει δὲ νὰ ὑπονοηθῶσιν ἐν τοῖς ἐξῆς καὶ οἱ φόνοι ὄφρων. Τοὺς ἄθλους τούτους ἀναφέρουσι καὶ ἄλλα ἔσματα. Φόνους λεόντων (ἀρ. 2. 6. 8. 10. 15), ἄρκτων (ἀρ. 6. 8. 10. 11. 14. 15. 18), δρακόντων (ἀρ. 2.12), ὄφρων δικεφάλων, τρικεφάλων (ἀρ. 9. 14. 15). Φόνους λεόντων παρὰ τὸν πόρον τοῦ Εὐφράτου ἀναφέρει ἐν τῇ διηγῆσει τοῦ Διγενῆ καὶ ἡ τοῦ Ἑσχωριαλίου κώδικος διασκευὴ τοῦ ἔπους (σ. 334, στ. 53 κέ). Ἄρκτους δὲ καὶ λέοντας ἀπὸ τῆς παιδικῆς ἡλικίας ἐφόνευεν ὁ Διγενὴς κατὰ τὸ ἔπος (Κρ. Δ' 107 κέ. 161 κέ. Τρ. 902 κέ. 934 κέ. Ἄνδρ. 1412 κέ. 1471 κέ. Ὁξ. 1309 κέ. 1357 κέ). Εἰς ἓνα δὲ στίχον τῆς διασκευῆς τῆς Τραπεζοῦντος (στ. 870) ἀναφέρονται συλλήβδην πάντα τὰ θηρία, τὰ ὁποῖα ἐκυνήγει ὁ Ἀκρίτης, πάρδοι, λέοντες, ἄρκτοι καὶ δράκοντες.

Ὡς τόπον τῶν ἄθλων τοῦ Διγενῆ ἡ διασκευὴ τοῦ Ἑσχωριάλου ἀναφέρει τῆς Ἀραβίας τοὺς κάμπους καὶ τοὺς δασεῖς καλαμῶνας παρὰ τὸν πόρον τοῦ Εὐφράτου. Τοὺς δασεῖς καλαμῶνας παρὰ τὸν Εὐφράτην ἀναφέρουσιν ἐπίσης καὶ τὰ προηγούμενα κυπριακὰ ἔσματα. Ἐν δὲ τῷ ὑπ' ἀρ. 3 ροδιακῷ τὸν Εὐφράτην ἀντικατέστησεν ὁ Δαφνοπόταμος²⁴ καὶ ἐν τῷ προκειμένῳ ὁ ποταμὸς Ἰορδάνης. Ἀντὶ δὲ τῶν ἐρήμων τῆς Ἀραβίας ἀναφέρονται ἐν τούτῳ τῆς Ἀλεξάντρας τὰ βουνὰ καὶ τῆς Παρπαραῖας (Βαρβαρίας) τὰ μέρη. Καὶ τῆς μὲν Βαρβαρίας ἐν τούτῳ μόνον γίνεται μνεῖα. Τὰ δὲ βουνὰ τῆς Ἀλεξανδρείας

23. Φωνὴ ἐξ οὐρανοῦ σώζει καὶ τὸν Κωσταντὴ μαχόμενον πρὸς τὸν τερατώδη κάβουραν, κατὰ τὸ ροδιακὸν ἔσμα τὸ δημοσιευόμενον ἐν τῇ ἐπομένῃ πραγματείᾳ ὑπὸ Μ. Χαβιαρᾶ. Καὶ εἰς τὸ ἔσμα τοῦ Ἀρμούρη (στ. 49 κέ) ἀγγελικὴ φωνὴ ἐξ οὐρανοῦ δεικνύει τὴν ὁδὸν τῆς σωτηρίας εἰς τὸν ἥρωα.

24. Δαφνοπόταμος ἀναφέρεται καὶ εἰς ἄλλα δημοτικὰ ἔσματα· πιθανῶς εἶναι τοῦτο ὄνομα κοινὸν ποταμίων, εἰς ὧν τὰς δὲχθας φύονται δάφναι.

ἀναφέρουσι μὲν καὶ ἄσματα ἀλλότρια τοῦ ἀκριτικοῦ κύκλου²⁵, ἀλλὰ προπάντων εἰς τὰ περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Διγενῆ τόσον συχνὰ μνημονεύονται, ὥστε ἐνιαχοῦ ἐγιναν παροιμιώδη²⁶. Ἄσματα τινὰ ἔχουσιν ὡς τόπον τῶν ἄθλων τοῦ Διγενῆ μόνον τὰ βουνὰ ταῦτα, τῶν ὁποίων τὰ πυκνὰ δάση δὲν τολμῶσι νὰ διέλθωσι διὰ τοὺς ἐν αὐτοῖς κινδύνους ὀλιγάριθμοι ὀμάδες, ἀλλὰ μόνον συνοδαὶ ἑκατὸν καὶ ἑκατὸν πεντήκοντα καλῶς ὀπλισμένων ἀνδρῶν, καὶ ἐν ἡμέρᾳ, καὶ τὰ ὅποια πολλάκις διέτρεξεν ὁ Διγενῆς καὶ εἰς σκοτεινὰς νύκτας ἀκόμη (ἀρ. 6. 7. 14. 18). Ἄλλα πλὴν τῶν βουνῶν τούτων ἀναφέρουσι καὶ ἄλλον τινὰ τόπον (5. 8. παραλλαγή τοῦ 9. 15. 16. 17), ἦτοι τοῦ Μισιριοῦ τὰ ὄρη (ἀρ. 8. 17), τῆς Ἀραπιᾶς τὰ μέρη (ἀρ. 15) καὶ τὰ λαγκαδία τῆς Σύρας ἢ Συρίας (ἀρ. 16). Εἰς ἄλλα παραλείπεται ἡ Ἀλεξάνδρεια καὶ ἀναφέρονται ἄλλοι τόποι: τῆς Ἀραπιᾶς ὁ κάμπος (ἀρ. 10. 11), ὡς ἐν τῇ διασκευῇ τοῦ Ἑσχωριάλου, τῆς Ἀραπιᾶς τὰ ὄρη (ἀρ. 9), τῆς Ἀραπίνας τὰ βουνὰ (ἀρ. 11), τῆς Ἐη Μαρίνας τὰ βουνὰ (ἀρ. 12), τῆς Ἀλαμάνας τὰ βουνὰ (ἀρ. 10), τῆς Ἐριβοιᾶς οἱ κάμποι (ἀρ. 12), τῆς Γουργαριᾶς (Βουλγαρίας) οἱ λαγκαδιές (ἀρ. 9) καὶ οἱ κάμποι (ἀρ. 9 παραλλαγή).

Ἐν τῇ ὑπ' ἀρ. 6 ἐκ Σωζοπόλεως παραλλαγῇ τὸν Χάρον ἀντικαθιστᾷ ἄγγελος ἐλθὼν νὰ πάρῃ τὴν ψυχὴν τοῦ Διγενῆ, ἐκ τῆς ἐπιφανείας δὲ ταύτης πρῶτην τότε φορὰν ὁ ἦρωσ καταλαμβάνεται ὑπὸ συναισθήματος φόβου. Ἄγγελος ἀντὶ τοῦ Χάρου ἀναφέρεται καὶ ἐν τῷ ὑπ' ἀρ. 22, ἐν δὲ τοῖς ὑπ' ἀρ. 8 καὶ 14 ὁ ἄγγελος ἐπιφαίνεται ὁμοῦ μετὰ τοῦ Χάρου. Αἱ δοξασίαι περὶ ψυχοπομποῦ ἀγγέλου, ἂν καὶ ἀσυμβίβαστοι πρὸς τὰς περὶ Χάρου, συνυπάρχουσιν οὐδὲν ἤττον ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, διὰ τὸν αὐτὸν ψυχολογικὸν λόγον, δι' ὃν ὁ λαὸς πιστεύει ἐξ Ἰσοῦ καὶ τὰ πλάσματα περὶ τοῦ Κάτω κόσμου, τῆς κατοικίας τοῦ Χάρου καὶ τῶν νεκρῶν, καὶ τὰς ἐκλαϊκευθείσας χριστιανικὰς διδασκαλίαις περὶ παραδείσου καὶ κολάσεως. Κατὰ τὴν διασκευὴν τοῦ Ἑσχωριάλου (σ. 336, στ. 103-104 ἄγγελος πυρὸς ἐπεφάνη ὅπως παραλάβῃ τὴν ψυχὴν τοῦ Διγενῆ

καὶ ὡς τὸν εἶδε[ν] ὁ Διγενῆς ἐτρόμαξε μεγάλως.

Κατὰ δὲ τὴν τῆς Κρυπτοφέρρης (H' 196), χριστιανικώτερον ὁ Διγενῆς τὴν ψυχὴν παρέδωκεν ἀγγέλοις τοῦ Κυρίου.

Ἡρωσ ἐν τῷ ἄσματι τούτῳ ἀντὶ τοῦ Διγενῆ φέρεται ὁ Κωνσταντῆς, ὡς συνηθέστατα συμβαίνει εἰς ἀκριτικὰ ἄσματα (βλ. εἰς τὰ συναπτόμενα ἄσματα ἀρ. 29. 34. 48). Τὰ κυριώτατα δὲ γεγονότα τοῦ βίου του συντελοῦνται ἐν ἡμέρᾳ Τρίτῃ:

*Τρίτῃ γεννήθκ' ὁ Κωνσταντῆς καὶ Τρίτῃν ἐβαφτίσθη,
καὶ Τρίτῃ εἶδε τὸνεῖρο ποῦ ἠθελε νὰ πεθάνῃ.*

Ἡ αὐτὴ ἡμέρα εἶναι καὶ τοῦ θανάτου του ἢ ἡμέρα, κατ' ἄλλα ἄσματα (ἀρ. 10.

25. Ζωγρ. ἀγών, σ. 74, ἀρ. 21.

26. Πολίεου, Παροιμίαι, τ. Γ', σ. 221, λ. βουνὸ 18.

13. 33. 59). Καί κατά τὸ ἔπος ὁ Διγενὴς ἀποθνήσκει τὴν *Τρίτην τὴν κακὴν, τὴν πολυπικραμένην* (Ἄνδρ. 4387. Τρ. 3148). Τὸ διατί ὀρίζεται ὡς ἡμέρα τοῦ θανάτου τοῦ Διγενῆ ἢ Τρίτη, ἢ ὡς ἡμέρα καθ' ἣν εἶδεν οὗτος τὸ προμηνῦον τὸν θάνατόν του ὄνειρον, εἶναι εὐνόητον, ὅταν ἀναλογισθῶμεν ὅτι ἡ τρίτη τῆς ἑβδομάδος καὶ κατὰ τοὺς μέσους χρόνους καὶ νῦν παρ' ἡμῖν θεωρεῖται ἀποφράς²⁷, ἡ δὲ τρίτη τοῦ μηνὸς καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις²⁸. ὁ καθορισμὸς δ' ὁμοίως τῆς Τρίτης καὶ ὡς ἡμέρας τῆς γεννήσεως τοῦ Διγενῆ λόγον ἴσως ἔχει τὰς ἀστρολογικὰς δοξασίας, καθ' ἃς μεγίστη ἦτο ἡ ἐπήρεια τῆς ἡμέρας τῆς γεννήσεως ἐπὶ τῶν μελλουσῶν τυχῶν καὶ αὐτοῦ τοῦ ἦθους καὶ τῆς φυσικῆς καταστάσεως τοῦ ἀνθρώπου· τὴν δ' ἐπήρειαν ταύτην καθώριζεν ὁ κυριαρχῶν κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην πλανήτης, καὶ οἱ ἐφορευόντες κατὰ τὰς διαφόρους ὥρας τῆς ἡμέρας ἄγγελοι καὶ δαίμονες. Εἰς χειρόγραφον Ἰατροσοφικὸν τοῦ τέλους τοῦ ΙΗ' αἰῶνος ἀναγράφονται πλὴν ἄλλων τὰ ἑξῆς περὶ τῆς Τρίτης: «Ὁ Ἄρης ὀρίζει τὴν Τρίτην. Ὁ γεννηθεὶς ἔσται μαυρειδερός, κόκκινος, αἱματώδης, θυμώδης, κιτρινωπός· πάντα κλίνει εἰς τὸ κακόν· νὰ χαλᾷ, νὰ λαβώνη, νὰ μὴ λυπᾶται διὰ τὸ <κα>κόν..... ὁ λόγος του θέλει νὰ γίνεταί πάντα, νὰ γίνεταί ἢ γνώμη του.... εἶναι τολμηρὸς καὶ θέλει πάντα μὲ τὴν καρδίαν του· θέλει ἔσται καλορρίζικος εἰς πόλεμον· πολὺ αἷμα θέλει χύσῃ καὶ θέλει λαβῶθῃ ἀτός του»²⁹.

Καὶ ἐν τῷ 7 ἄσματι ὡς ἐν τῷ 6, ὁ Διγενὴς φαίνεται ὅτι ἐξ ὄνειρου προεἶδε τὸν ἐπικείμενον θάνατον. Παρατηρεῖται δ' ἐν αὐτῷ συμφορμὸς πρὸς τὸ γνωστότατον ἄσμα τοῦ Χάρου καὶ τῶν ψυχῶν (P a s s o w, ἀρ. 409). Πρβλ. καὶ τὸ ὑπ' ἀρ. 54.

Ὡς ψυχοπομποὶ παρουσιάζονται ἐν τῷ 8 ἄσματι, συμαϊκῶ, πλὴν τοῦ Χάρου, ὁ Λιὸς (περὶ οὗ βλέπε τὴν εἰς τὸ κείμενον τοῦ ἄσματος σημείωσιν) καὶ ὁ ἀρχάγγελος Μιχαήλ. Ὁ ἀρχάγγελος οὗτος εἶναι ὁ κατ' ἐξοχὴν ψυχοπομπός, κατὰ τὰς δημῶδεις δοξασίας. Ἀναφέρεται μὲν συνήθως, ὡς παραλαμβάνων τὰς ψυχὰς τῶν πονηρῶν ὁ διάβολος, ἀλλὰ πάντοτε ἐννοεῖται ὅτι συμπαρίσταται καὶ ὁ ἄγγελος³⁰. Τὸ πλῆθος τῶν ψυχοπομπῶν δὲν ἀντίκειται εἰς τὰς δημῶδεις δοξασίας· ἐν ἀκριτικῷ ἄσματι τῆς Καππαδοκίας

*Ἐννιά ἄγγελοι κατέβανε καὶ δώδεκα ἀρχαγγέλοι
κατέβαν καὶ τζακίστανε στοῦ Κωνσταντίνου τὰ σώμια*³¹.

Θεολογικὸν τι βιβλίον ἐν χειρογράφῳ τοῦ ΙΔ' αἰῶνος διδάσκει, ὅτι ὅταν ἔλθῃ κελεύσει τοῦ θεοῦ ὁ καιρὸς νὰ χωρισθῇ ἡ ψυχὴ τοῦ σώματος, εὐρίσκεται ἐκεῖ ὁ ἄγγελος φύλαξ, ἔρχεται δὲ πρῶτος ὁ ἀρχάγγελος Μιχαήλ καὶ μετ' αὐτοῦ ἄλ-

27. Βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Διατί ἡ Τρίτη θεωρεῖται ἀποφράς ἡμέρα ἐν Σκόκου, Ἐθν. ἡμερολ., 1897, σ. 342 κέ.

28. W. Schmidt, Geburtstag im Altertum, Giessen 1908, σ. 109 κέ.

29. Πολίτης, ἐνθ' ἀν., σ. 345.

30. Βλ. Πολίτου, Νεοελλην. μυθολ., σ. 311 κέ.

31. Ἐκάθισαν εἰς τοῦ Κωνσταντίνου τοὺς ὄμους (Φαρασοπούλου, Τὰ Σόλατα, σ. 110).

λοι τέσσαρες³². Ἅγιοι δ' ὁμοῦ ψυχοπομποὶ εἶναι σχεδὸν ἄγνωστοι εἰς τὸν ἑλληνικὸν λαόν· συμαϊκά τινα μοιρολόγια μόνον αἰτιῶνται τὸν ἅγιον Νικόλαον, ὅτι ἐπῆρε τὴν ψυχὴν τοῦ θρηνουμένου νεκροῦ³³. Εἰς παλαιότητα δὲ χριστιανικὴν παράδοσιν φαίνεται ὡς ψυχοπομπὸς καὶ ὁ ἅγιος Μερκούριος, κατ' ἐπίδρασιν ἴσως τῶν ἑλληνικῶν περὶ τοῦ ψυχοπομποῦ Ἑρμοῦ δοξασιῶν³⁴. Ὅθεν ἀξία προσοχῆς εἶναι ἡ μνεῖα ἐν τῷ ἄσματι, τοῦ *Λιου*, εἴτε ὁ ἅγιος Νικόλαος εἶναι οὗτος, εἴτε ὁ ἅγιος Ἡλίας. Ἐν τῷ συμαϊκῷ ἄσματι ὁ ἀρχάγγελος Μιχαὴλ περιγράφεται φέρων τρία ξίφη, καὶ ἄλλα δὲ τινα δημοτικὰ ἄσματα ἀναφέρουσιν ἐπίσης τὰ τρία ξίφη αὐτοῦ, ὧν τὸ τρίτον εἶναι προωρισμένον διὰ τοὺς ἀδίκους (ἀρ. 17) καὶ ὄχι διὰ τοὺς ἀνδρειωμένους ὡς ἐν τῷ προκειμένῳ. Καὶ τὸ ἀνωτέρω μνημονευθὲν θεολογικὸν κείμενον ὁμιλεῖ περὶ ξιφῶν τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαὴλ: «μετὰ πυρίνων ξιφῶν». Ἡ παράστασις τοῦ ἀρχαγγέλου ξιφηφόρου εἶναι γνωστοτάτη καὶ εἰς τὰς δημώδεις δοξασίας καὶ εἰς τὴν ἀγιογραφικὴν τέχνην³⁵. Συνήθης δ' εἰς δημοτικὰ ἄσματα εἶναι ἡ μνεῖα τοῦ ἀγγέλου μὲ τὸ σπαθὶ ποῦ παίρνει τὴν ψυχὴν³⁶.

Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ Χάρου γυμνοῦ ἐν τῷ ἄσματι τούτῳ (στ. 12) εἶναι εἰς ἐμὲ τοῦλάχιστον ἄγνωστος ἄλλοθεν.

Τὸ γορτυνιακὸν ὑπ' ἀρ. 9 ἄσμα πλὴν τῶν ἄλλων ἄθλων, περὶ ὧν διελάβομεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ἐν οἷς καὶ ὁ φόνος δικεφάλου ὄφεως μὲ πόδας ἱππέους, μνημονεύει καὶ τὸν φόνον τοῦ στοιχειωμένου ἐλαφιοῦ περὶ οὗ καὶ τὰ ἐπόμενα ἄσματα 10-12. Τοῦτο εἶχε σταυρὸ εἰς τὰ κέρατα (ἀρ. 9. 10. 12), ἀστέρι εἰς τὸ μέτωπον (9. 10), φεγγάρι εἰς τὴν ράχιν (11. 12), μεταξὺ τῶν ὤμων τὴν Παναγίαν (10) καὶ εἰς τὸ στήθος χρυσοῦν σταυρόν. Τὸν θάνατόν του νομίζει ὁ Διγενὴς ὡς τιμωρίαν τῆς ἁμαρτίας, ὅτι ἐφόνευσε τὴν ἑλαφον ταύτην (ἀρ. 10). Ὁ ἄθλος φαίνεται μὲν παρεμφερῆς πρὸς τὴν σύλληψιν τῆς Κερυνίτιδος ἐλάφου ὑπὸ τοῦ Ἡρακλέους³⁷, ἀλλ' ὁ φόμος τῆς ἐλάφου καὶ ἡ τιμωρία τοῦ ἥρωος ὑπενθυμίζουσι μᾶλλον τὸν μῦθον περὶ τιμωρίας τοῦ Ἀγαμέμνονος διὰ τὸν φόνον τοῦ στικτοῦ κεράστου ἐλάφου ἐν τῷ ἄλσει τῆς Ἀρτέμιδος³⁸.

32. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, Ἐρώτησις καὶ ἀπόκρισις πρὸς τὸν Ἰάκωβον ἐν Vassiliev, Anecdota graecobyzantina, σ. 317.

33. Ὁ ἐν Κ/πόλει σύλλογος, τ. ΙΘ', σ. 246.

34. Μαλάλας, Γ', σ. 333-334 Bonn.

35. Πολίτου, Νεοελλην. μυθολ., σ. 304 κέ.

36. Οἶον ἐν τῇ Ριμάτα κόρης καὶ νέου, στ. 64 (L e g g a n d, Bibliothèque gr. vulgaire, τ. II, σ. 53). Ζωγράφ. ἀγ., σ. 102. Ὑπὲρ τὴν θύραν ἔσωθεν τοῦ ναοῦ τῆς μονῆς Δήμιοβας (παρὰ τὴν Γιάννιτσαν τῶν Καλαμῶν) εἰκονίζονται δύο ἄγγελοι, ἐν δὲ τῇ ἐπιγραφῇ τοῦ πρὸς τὰ δεξιὰ ἀναγινώσκεται καὶ τὸ ἐξῆς: «αὕτη γὰρ ἡ ρομφαία τέμνει τοὺς ἀδικοῦντας». Ἡ εἰκὼν εἶναι τοῦ ΙΖ' αἰῶνος.

37. Πρὸς τὴν χρυσόκερων ἑλαφον τοῦ ἀρχαίου μύθου ἀντιστοιχοῦσι τὰ χρυσοκέρατα λάφια τῶν δημοτικῶν ἄσμάτων (πρβλ. Ζωγράφ. ἀγών, σ. 112, ἀρ. 150) καὶ παραμυθίων. Εἶναι δ' ὁμοῦ κοινοὶ οἱ μῦθοι περὶ χρυσοκέρων ἐλάφων εἰς πολλοὺς λαοὺς.

38. Σοφοκλ., Ἡλέκτρ. 573. Ἐν παρόδῳ εἰρήσθω, ὅτι σημεριναὶ δοξασίαι τῶν ἐν Πόντῳ Ἑλλήνων ὑπομνηματίζουσιν ἄριστα τὸν ἀρχαῖον μῦθον. Διότι οὗτοι δοξάζουσιν, ὅτι ὁσάκις κυνηγὸς ἴδη που, ἢ ὑπὸ δένδρον ἢ ἐν σπηλαίῳ, ἑλαφον ἢ ἄλλο θήραμα ἰστάμενον ἀδεῶς, ἂν

Εἰς τὴν ἐν τῷ ἄσματι διήγησιν φαίνεται προσέτι καταφανὴς ἡ ἐπίδρασις τῆς χριστιανικῆς τῶν ἀρχαίων μυθικῶν στοιχείων διατυπώσεως ἐν τῷ συναξαρίῳ τοῦ ἁγίου Εὐσταθίου τοῦ Πλακίδα. Κατὰ τὴν εἰς δημώδη γλῶσσαν παράφρασιν τοῦ Θεσσαλονικέως Δαμασκηνοῦ τοῦ Στουδίτου, ὁ Εὐστάθιος, στρατηλάτης τοῦ αὐτοκράτορος Τραϊανοῦ, κυνηγῶν ποτε μετὰ στρατιωτῶν του εἰς ἓνα λόγγον εἶδε ἔμπροσθέν του «μίαν ἔλαφον μεγάλην καὶ εἰς τὸ κορμὶν καὶ εἰς τὰ κέρατα». Διώκων αὐτὴν ἀπεμακρύνθη τῶν ἀκολουθῶν του, καὶ ἔφθασε μέχρι μιᾶς χαράδρας· «καὶ ἡ μὲν ἔλαφος ἐπήδησε τὸ χάσμα ἐκεῖνο, τὸ δὲ ἄλογον τοῦ ἁγίου ἐπειδὴ πολὺς ἦτο ὁ τόπος, δὲν ἠδυνήθη νὰ τὸ πηδήσῃ· στοχάζοντας γοῦν ὁ ἅγιος τὸν τόπον νὰ ἰδῇ πόθεν βολεῖ νὰ ἀπεράσῃ, βλέπει καὶ εἶναι σταυρὸς φωτεινός, ἀνάμεσα τὰ δύο κέρατα τῆς ἐλάφου καὶ τοσοῦτον ἔλαμπεν, ὅτι ἐνίκαν τὴν λαμπρότητα τοῦ ἡλίου· εἰς δὲ τὸν σταυρὸν ἐκεῖνον ἦτον ἐσταυρωμένος ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς καὶ φωνὴ ἠκούσθη ἀπ' ἐκεῖθεν ὅπου ἔλεγεν: ὦ Πλακίδα, διατί με διώχνεις; Αὐτοῦ διὰ ἔσένα ἐφάνηκα εἰς ἐτοῦτο τὸ ζῶον, ἐγὼ εἶμαι ὁ Χριστὸς» κτλ.³⁹ Τὴν αὐτὴν καὶ ὁ Δαμασκηνὸς πηγὴν φαίνεται ὅτι εἶχε καὶ ὁ J. de Voragine (ΙΓ' ἐκ.) διηγούμενος ἐν τῇ *Legenda aurea* κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον τὸ θαῦμα καὶ ὁμοίως περιγράφων τὴν ἔλαφον⁴⁰. Τὸ συναξάριον τῆς θαυμασίας ἐλάφου παρενεβλήθη καὶ εἰς τοὺς μεταγενεστέρους βίους τοῦ ἁγίου Οὐβέρτου, τοῦ προστάτου τῶν κυνηγῶν παρὰ τοῖς δυτικοῖς. Ἡ ἔλαφος ἐν αὐτῷ περιγράφεται ὡς μείζων τῶν κοινῶν καὶ ἔχουσα ἀναμέσον τῶν κεράτων εἰκόνα τοῦ ἐσταυρωμένου⁴¹. Παραπλήσιον θαῦμα ἀναγράφει ὁ ἑλληνικὸς βίος τοῦ κατὰ τὸν ΙΑ' αἰῶνα ζήσαντος ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Βλαδιμίρου· οὗτος θηρεύων ποτὲ εἶδε λευκὸν ἰέρακα φέροντα σταυρὸν, ἐδίωξε δ' αὐτὸν ἐπὶ πολὺ μέχρις οὗ ἀφήκεν ὁ ὄρνις τὸν σταυρὸν νὰ καταπέσῃ· καὶ ἐπὶ τοῦ τόπου, ὅπου ἔπεσεν ὁ σταυρὸς ἔκτισεν ἐκκλησίαν, τὸ παρὰ τὸ Ἑλβασάν ὀνομαστὸν μοναστήριον⁴². Ἐν ρωμανικῷ δὲ παραμυθίῳ

καὶ βλέπῃ αὐτόν, ὀφείλει νὰ σεβασθῇ τὴν ζωὴν του. Διότι τὸ ζῶον ἀμέλγει κατ' ἐκείνην τὴν ὥραν ἡ Νύμφη (ἡ *μάϊσσα*), εἰς ἣν ἀνήκει. Ἄν δ' ἐξ ἀφροσύνης τολμήσῃ νὰ φονεῦσῃ τὴν ἔλαφον, θ' ἀκούσῃ τὴν φωνὴν τῆς Νύμφης λεγούσης: *ἄμων τ' ἐσκότωσες τὸ ζῶ μ', ἀέτς νὰ ξεραίνεσαι κ' ἐσύ.* (Κατ' ἀνακοίνωσιν Α. Παπαδοπούλου).

39. Δαμασκηνοῦ Στουδίτου τοῦ Θεσσαλονικέως, Βιβλίον ὀνομαζόμενον θησαυρός, Βενετ. 1570, φ. τ. iii (σ. 297). Ἐκδ. Βενετ. 1848, σ. 206-207.

40. Περί τῶν βίων τοῦ ἁγίου Εὐσταθίου βλ. Bollandi, Acta Sanctorum, Septemb., τ. VI, σ. 106 κέ. Ἡ περὶ τοῦ ἐλάφου διήγησις φαίνεται παλαιά. Ὁ κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα ζήσας Νικητῆς ὁ Παφλαγών, ἐν τῷ Ἐγκωμίῳ εἰς τὸν ἅγιον Εὐστάθιον ἀναφέρει τὸ θαυμάσιον ζῶον, τὸν εὐμεγέθη ἔλαφον, τὸν ἔχοντα πρὸς τὴν κεφαλὴν τὴν τοῦ ἐσταυρωμένου μορφήν (Migne, Patrol. gr., τ. 105, σ. 381). Τὸ ἀρχαιότερον μαρτύριον τοῦ ἁγίου περιγράφει οὕτω τὸ θαῦμα: «ἐπὶ μὲν τῶν κεράτων τοῦ ἐλάφου (δείκνυσι) τὸν τύπον τοῦ τιμίου σταυροῦ ὑπὲρ τὴν λαμπρότητα τοῦ ἡλίου λάμποντα, μέσον δὲ τῶν κεράτων τὴν εἰκόνα τοῦ θεοφόρου σώματος κλπ» (Bollandi, αὐτ., σ. 124. Migne, ἐνθ' ἄν.).

41. Histoire abrégée de la vie de St Hubert, prince du sang de France, Paris 1678, σ. 24, παρὰ Alfgr. Maury, Essai sur les légendes pieuses du moyen-âge, Par. 1843, σ. 172. Οἱ παλαιότεροι βίοι τοῦ ἁγίου δὲν μνημονεύουσι τὸ θαῦμα (Retberg, Kirchengeschichte, τ. I, σ. 562 παρὰ J. W. Wolf, Beiträge zur deutschen Mythologie, Gött. 1852, τ. II, σ. 112).

42. Hahn, Alban. Studien, τ. I, σ. 83.

ἀναφέρεται ἔλαφος φέρουσα εἰς τὴν κεφαλὴν στέμμα ἐκ πολυτίμων λίθων, ἣν ἀπεκεφάλισεν ὁ ἥρωας τῆ ὁδηγία τῆς ἀγίας Παρασκευῆς⁴³. Ἐν ἐπεισοδίῳ δὲ τῆς Ἰνδικῆς Ραμαῦάνας δαίμων μεταμορφοῦται, ὅπως παραπλανήσῃ τὸν ἥρωα Ράμαν, εἰς χρυσοῦν ἀργυροποίκιλον ἔλαφον, ἔχουσαν τέσσαρα μαργαρωμένα κέρατα⁴⁴.

Εὐστόχως ὁ Alfr. Maury⁴⁵, ὅστις καὶ ἄλλα ἐκ βίων ἄλλων ἀγίων (ὡς τοῦ ἀγίου Ἰουλιανοῦ τοῦ φιλοξένου, τοῦ ἀγίου Φαντίνου καὶ τοῦ ἀγίου Φήλικος) ἐπάγεται ὁμοία ἐπεισόδια ἐλάφων, ἐξηγεῖ τὴν ἀρχὴν τῆς παραστάσεως τῆς σταυροφόρου ἐλάφου ὡς προερχομένην ἐκ τῆς συνταυτίσεως τῆς ἐλάφου πρὸς τὸν μονόκερων⁴⁶. Διότι οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ ἐπίστευον, κατὰ τὰς μαρτυρίας πατέρων τῆς ἐκκλησίας, ὅτι τοῦ μονοκέρωτος τὰ κέρατα εἶχον τὸν τύπον τοῦ σταυροῦ⁴⁷. Ἄλλοι δὲ τὴν ὑπὸ κυνηγοῦ διωκομένην χρυσόκερων ἔλαφον ὑπολαμβάνουσι μυθικὴν παράστασιν μετεωρολογικῶν φαινομένων⁴⁸.

Τὸ ἔπος δὲν καθορίζει ὅπόσον χρόνον ἔζησεν ὁ Διγενῆς· ἐκ τῆς φράσεως *τὸ ἄνθος τῆς νεότητος, ἢ δόξα τῶν ἀνδρείων* (Κρ. Η' 290. Ἄνδρ. 4669), τοῦ ἐπὶ τῷ θανάτῳ του θρήνου, οὐδὲν συνάγεται περὶ τῆς ἡλικίας αὐτοῦ, διότι ἡ φράσις εἶναι τροπικὴ, δηλοῦσα ἀπλῶς τὴν μεγάλην ὑπεροχὴν αὐτοῦ. Ἄλλὰ τὰ δημοτικὰ ἄσματα πλάττουσιν αὐτὸν θνήσκοντα εἰς προβεβηκυῖαν ἡλικίαν. Ἐν τῷ προκειμένῳ ἄσματι (στ. 27) ὑποτίθεται λέγων ὁ Δ. ὅτι πολλὰ ἔτη ἔζησεν, ἀλλ' ἐν ἄλλῳ ἄσματι (ἀρ. 13) κατηγορηματικώτερον λέγεται ὀγδοηκοντούτης, καὶ ἐν ἄλλῳ (ἀρ. 10) ἐπὶ τὸ ὑπερβολικώτερον ἀναβιβάζονται εἰς 300 τὰ ἔτη τῆς ζωῆς αὐτοῦ.

Μεταξὺ τῶν ὑπὸ τοῦ Διγενῆ φονευθέντων θηρίων καταλέγεται καὶ δικέφαλος ὄφις. Ἐν τοῖς ὑπ' ἀριθ. 1 καὶ 3 ἐξαίρεται τὸ μέγεθος ἰδίως τοῦ ἀναιρεθέντος ὄφεως· ἀλλ' ἐν τῷ προκειμένῳ τὸ κύριον εἶναι ἡ τερατώδης τοῦ θηρίου μορφή. Ὁ δικέφαλος ὄφις εἶναι κερασφόρος, τετράπους, ἔχων πόδας ἵππου καὶ ὀφθαλμοὺς βοός· ὁ ἀτενίζων αὐτὸν ἐτυφλοῦτο. Τὰ κέρατά του ἦσαν ἐκ

43. La Tradition, Par. 1895, σ. 129-130. Πρβλ. Săineanu, Basmele române, σ. 497. Τὸ στέμμα τῶν πολυτίμων λίθων ἀντιστοιχεῖ πρὸς τοὺς πολυτίμους λίθους ἐν τῇ κεφαλῇ δρακόντων (βλ. Πολίτου, Παραδόσεις, σ. 985 κέ).

44. Rāmāyana III 40. 48. 49 = De Gubernatis, Zoological Mythology, London 1872, τ. II, σ. 85. Ὁμοιότητος πρὸς τὸ συναξάριον τοῦ ἀγίου Εὐσταθίου ἀνευρίσκει ἐν τῇ δωδεκάτῃ παλῖα Jātaka ὁ M. Gaster (The Nigredhamiga-Jātaka and the Life of St Eustathius Placidus ἐν τῷ Journal of the Royal Asiatic Society, 1894, σ. 335).

45. Maury, ἔνθ' ἀν., σ. 173 κέ.

46. Περὶ τῆς συναφείας τοῦ μονοκέρωτος καὶ τῆς ἐλάφου βλ. τὰς ἐμὰς Παραδόσεις, σ. 988.

47. Τουστίν, Πρὸς Τρύφωνα, σ. 275 Jebbs· ὁ Maury πλὴν τούτου φέρει καὶ μαρτυρίας τοῦ Τερτυλιανοῦ καὶ τοῦ Εἰρηναίου.

48. A. Kuhn, Der schuss des wilden jägers auf den sonnenhirsch ἐν Höpfner, Zeitschrift f. deutsche philologie, 1869, τ. I, σ. 89 κέ (ὅπου συναγωγὴ πολλῶν ὁμοίων μύθων καὶ παραδόσεων). F. L. W. Schwartz, Die poetischen Naturanschauungen der Griechen, Römer u. Deutschen, Berlin 1879, τ. II, σ. 176 κέ. Βλ. καὶ Simrock, Deutsche Mythologie, 4ης ἐκδ., σ. 457, § 127.

καθαροῦ χρυσοῦ⁴⁹. Τὸ ἕσμα δὲν μνημονεῦει πτέρυγας αὐτοῦ, ἀλλὰ τὰ ὑπ' ἀρ. 14 καὶ 15 ὁμιλοῦσι περὶ πτερωτῶν ὄφρων φονευθέντων ὑπὸ τοῦ Διγενῆ· *φίδια δὲ μὲ φτερά κι ὄχιές μὲ δυὸ κεφάλια* ἀναφέρουσι καὶ ἄλλα δημοτικὰ ἕσματα⁵⁰. Ὅτι καὶ κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἐν Ἑλλάδι ὑπῆρχον ὁμοίαι δοξασίαι ἐμφαίνει ἡ λοιδορία *ἀσπίς καὶ ὄφεις πετόμενος*⁵¹. Πτερωτὸς καὶ τετράπους, ὡς πράσινος φολιδωτὸς μεγαλόσαυρος, πτέρυγας ἔχων νυκτερίδος, εἰκονίζεται ὁ δράκων, ὃν ἀποκτείνει ὁ ἅγιος Γεώργιος· ὀνομάζεται δ' ὁ δράκων οὗτος *λάμια τοῦ ἁγίου Γεωργίου*⁵². Τὰ ἑλληνικὰ παραμύθια ἀναφέρουσι καὶ δράκοντας ἵπταμένους⁵³, οἱ δὲ δράκοι, οἱ ὅποιοι ἐν αὐτοῖς εἶναι ἀνθρωπόμορφοι, ἔχουσιν ἵππους πτερωτούς⁵⁴. Τρικεφάλων δὲ ὄφρων συχνῆ γίνεται μνεῖα εἰς τὰ δημοτικὰ ἕσματα⁵⁵, πολυκεφάλους δὲ, συνήθως ἑπτακεφάλους, ἀναφέρουσι τὰ παραμύθια⁵⁶.

Οἱ τελευταῖοι στίχοι τοῦ ἕσματος, ἐν οἷς ὁ Διγενὴς λέγει ὅτι πανταχοῦ εὕρισκει ἔλλοχεύοντα τὸν Χάρον καὶ ὄπου ὑπάγη τὸν συναντᾷ, ἐπαναλαμβάνομενοι δι' ἄλλων λέξεων καὶ ἐν τῷ ὑπ' ἀρ. 24 (στ. 20-23), ὑπενθυμίζουσι τὸν στίχον τοῦ ἔπους (Ἄνδρ. 4393):

Τοὺς δρόμους τὸν ἀπέκοψε πλέον· νὰ μὴν περάσῃ.

49. Περί τῶν κερασφόρων ὄφρων κατὰ τὰς δημώδεις παραδόσεις βλ. τὰς ἐμὰς Παραδόσεις, σ. 987 κέ.

50. Χασιώτου, Συλλογή, σ. 104, ἀρ. 22· σ. 180, ἀρ. 19· πρβλ. σ. 176, ἀρ. 9.

51. Λέων γραμματ., σ. 181 Bonn.

52. Ἐν τῷ Λεξικῷ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης τοῦ Ἄθ. Σακελλαρίου ἐρμηνεύεται ἡ λ. δράκων οὕτω: «Δράκων, μυθικὸν θηρίον, ὡς ὁ νῦν τετράπους πτερωτὸς ὄφεις, κοινῶς ἡ λάμια τοῦ ἁγίου Γεωργίου». Ἡ ἐρμηνεία εἶναι βεβαίως πλημμελεστάτη, μαρτυρεῖ δ' ὁμοίως ὅτι κάπου τῆς Ἑλλάδος πιστεύουσιν ὅτι ὑπάρχει τετράπους πτερωτὸς ὄφεις καλούμενος οὕτω· τὸ προστιθέμενον «κοινῶς» εἶναι ἀνακριβές. Τὸ στοιχεῖον Δ ἐν τῷ Λεξικῷ ἐκείνῳ συνέταξεν ὁ ἀποθανὼν ἀρχαιολόγος Δημητριάδης, Θεσσαλὸς τὴν πατρίδα, κατὰ πᾶσαν δὲ πιθανότητα ἀναφέρεται εἰς θεσσαλικὴν δοξασίαν. *Λάμια* ἐν μακεδονικοῖς παραμυθίοις καλεῖται ὁ δράκων ὁ κωλύων τὴν πηγὴν ἐξ ἧς ὕδρευεται ἡ πόλις: «Ἐνα μεγάλο θεόρατο θηριὸ μὲ νύχια ἀγκαθωτά καὶ δυὸ φτερά ποῦ ἔφταναν ἀπὸ δῶ κι ὡς κεῖ κάτω στὸν κάμπο τὸ πᾶσα ἕνα» (A b b o t t, *Macedonian Folklore*, Cambridge 1903, σ. 344). *Λάμια* πτερωτὴ κατατρώγει τοὺς φυλακισμένους ὑπὸ τοῦ βασιλέως εἰς τινα πύργον, καὶ ταύτην φονεύει ὁ ἥρωας Μακροκλιᾶνος, κατὰ τι παραμύθιον τῆς Ἀδριανουπόλεως (Βύρων, τ. Α', σ. 701· ὁ ἐκδότης ἐσφαλμένως ὁμιλεῖ περὶ παραδόσεως). Κατὰ τὰς βουλγαρικὰς δοξασίας ἡ *Λάμια* εἶναι τέρας κυνοκέφαλον τετράπουν, μὲ σῶμα φολιδωτὸν καὶ μακρὰν οὐράν, ἧς τὸ ἄκρον εἶναι κέρασ βουβάλου ἢ βοῦς (S t r a u s s, *Die Bulgaren*, σ. 163).

53. H a h n, ἀρ. 114 (παραμύθιον τοῦ Γυθείου).

54. Αὐτ., τ. I, σ. 76.

55. Δελτίον ἱστορ. ἐταιρ., τ. Ε', σ. 332, 175 (Κύπρου). Β λ α σ τ ο ῦ, Ὁ γάμος ἐν Κρήτῃ, σ. 59 (Κρήτης). Ζωγρ. ἀγών, σ. 301 (Καρπάθου).

56. Δωδεκακέφαλος ὄφεις ἐν H a h n, ἀρ. 70. Ἐν ἀνεκδότῳ παραμυθίῳ τῆς Πάρου ἀναφέρεται καὶ *ἀσπίθα φτερωτὴ καὶ στὸ δρόμο γλήγορη σὰ σπίθα*. Τὸ ὄνομα κατὰ παρετυμολογίαν ἐκ τοῦ ἀσπίδα (ἀσπίς)· πρβλ. καὶ τὸ ἐν τῷ Ἐρωτοκρίτῳ ὄνομα *Σπιθολιόντας* (ἀσπίς + λέων). Οἱ *balaurū* τῶν ρωμανικῶν παραμυθίων εἶναι πολυκέφαλοι, ἔχοντες μέχρι δώδεκα κεφαλῶν (S ä i n e n u, *Basmele Române*, βλ. τοὺς πίνακας ἐν λ. *balaurū*). Ἐν ρωμανικῷ παραμυθίῳ, δημοσιευθέντι ἐν μεταφράσει ἐν *Revue des trad. pop.*, 1909, σ. 298 κέ ὁ *balaurū* εἶναι πτερωτὸς.

Τὰ ὑπ' ἀρ. 10 καὶ 13 ἄσματα ἀναφέρουσιν ὀνομαστί τοὺς τέσσαρας φίλους, οἵτινες κληθέντες ἦλθον πρὸς τὸν Διγενῆ κατὰ τὴν ὥραν τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Δύο τῶν ὀνομάτων εἶναι γνωστά καὶ ἐξ ἄλλων ἀκριτικῶν. Ὁ Μαυραλῆς ἢ Μαυραϊλῆς εἶναι ὁ ἀλλαχοῦ ὀνομαζόμενος Μιραλῆς, Μιριολῆς, Ἐμιραλῆς, δηλονότι αὐτὸς ὁ Ἐμίρης τοῦ ἔπους· ὁ δὲ Τρεμαντάχειλος εἶναι ὁ Πετροτράχηλος τοῦ ἄσματος τῶν υἱῶν τοῦ Ἀνδρονίκου (στ. 13), τὸν ὁποῖον ἐπίσης *τρέμ' ἢ γῆ κι ὁ κόσμος*.

Ὁ *ξυπόλητος* καὶ *λαμπροφορημένος*, ὁ ἔχων τοῦ ἡλίου τὴν κόμην καὶ τῆς ἀστραπῆς τὰ μάτια, τοῦ 13 ἄσματος (πρβλ. καὶ 10. 11), εἶναι μὲν ὁ Χάρος, ὡς ἐκ τῶν ἐπομένων καταφαίνεται, ἀλλ' ἢ παράστασις αὐτοῦ πρότυπον ἔχει μᾶλλον τὰς ἐν ταῖς ἐκκλησιαῖς εἰκόνας τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαήλ.

Ἡ διήγησις τῶν ἀθλῶν τοῦ Διγενῆ ἐν τῷ ὑπ' ἀρ. 18 παρουσιάζεται ὑπὸ τύπον ἄλλον· ὁ νεκρὸς ἀγανακτήσας διηγεῖται τὰς ἀνδραγαθίας του πρὸς τὸν ἀσεβῶς πατήσαντα τὴν πλάκα τοῦ τάφου του· τὸν τύπον τοῦτον ἔχουσι καὶ τινὰ κλέφτικα ἄσματα⁵⁷.

Ἐν τῷ ὑπ' ἀρ. 20 ὁ στ. 25 προσετέθη ἐξ ἄλλου ἀκριτικοῦ ἄσματος, γνωστότατος ὢν, διότι μετέπεσεν εἰς παροιμίαν⁵⁸. Τοῦ δὲ στ. 25 προσφωρότερα θέσις εἶναι μετὰ τὸν 9 στίχον. Ἐν τῷ ἐπομένῳ ἄσματι, ὅπερ εἶναι τὸ αὐτό, συμπληρωθέν, ὡς φαίνεται, ὑπὸ τοῦ Ζαμπελίου, παρεμβάλλεται μετὰ τὸν στ. 22, ἀντιστοιχοῦντα πρὸς τὸν 15 τοῦ προκειμένου.

Ὁ ἀντίπαλος τοῦ Διγενῆ διὰ τῆς ἀποκρίσεώς του εἰς τὴν ἐρώτησιν τοῦ Διγενῆ (στ. 21 τοῦ 21 ἄσματος), δεικνύει ὅτι εἶναι ὁ Χάρος, ὁ δυνατὸς κύριος καὶ τοῦ ἥρωος καὶ τοῦ κυρίου αὐτοῦ. Ἐν τῷ 20 ἡ ἀπάντησις τοῦ Χάρου εἶναι παρεφθαρμένη.

Ἐν τῷ 23 ὁ Ἀκρίτας κτίζει κάστρον καὶ φυτεύει κῆπον πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ· ὁμοίως καὶ ἐν τοῖς ὑπ' ἀρ. 24. 35. 36. 40. 41. Εἰς τὰ τελευταῖα βιβλία τοῦ ἔπους, ὡς ἀνωτέρω (σ. 96) ἐρρήθη, ἐπίσης ἀναφέρεται τὸ παλάτι, τὸ ὁποῖον ἔκτισεν ὁ Διγενῆς, καὶ ὁ κῆπος, καὶ τὸ περιβάλλον αὐτὸν ὄχυρόν τεῖχος. Γίνεται ὁμοίως μνεῖα ἐν αὐτῷ καὶ μεγάλου ὑπερυψηλοῦ πύργου, φοβεροῦ, λίαν στερεωμένου (Τρ. 2761 κέ. 2994-5. Ἄνδρ. 3963 κέ. 4230-1).

Τὴν σύζυγόν του προσφωνεῖ *καλή, καλίτσα* (οὕτω καὶ ἐν ἄλλαις πολλαῖς παραλλαγαῖς)⁵⁹. Ἐν τῇ διασκευῇ Ἑσκ. τοῦ ἔπους ὁμοίως ὁ Διγενῆς λέγει περὶ τῆς συζύγου του *τὴν καλήν μου* (σ. 335, στ. 71. 109) καὶ προσφωνεῖ αὐτὴν *καλή ἢ καλή μου* (στ. 110. 114. 129).

Κατὰ τὸ ὑπ' ἀρ. 25 (στ. 16) ὁ Ἀκρίτας ἐπονομάζει ἑαυτὸν *ἀνίκητον*, κατὰ δὲ τὸ ἔπος *ἀήτητον* (Κρ. Η' 267. 125). Ὅτι τὸ ἐπίθετον ἀνίκητος συνήπτετο ἔκπαλαι πρὸς τὸ ὄνομα τοῦ ἥρωος, δυνάμεθα ἴσως νὰ συναγάγωμεν ἐκ τῆς ὀνομασίας τοῦ πρὸς τὸν Διγενῆ ἀντιστοιχοῦντος καὶ μονομαχοῦντος ἐπίσης

57. Passow, ἀρ. 168. 169.

58. Βλ. τὰς ἐμὰς Παροιμίας, τ. Β', σ. 247-248.

59. Παρὰ τῷ ἐλληνικῷ λαῷ εἶναι συνήθης ἡ προσαγόρευσις *καλή* τοῦ ἀνδρὸς πρὸς τὴν γυναῖκα, συνηθεστέρα δὲ ἢ τῆς γυναικὸς πρὸς τὸν ἄνδρα *καλέ, καλέ μου*.

πρὸς τὸν θάνατον ἥρωος τῶν ρωσικῶν ᾄσμάτων καὶ παραμυθίων Ἀνίκα, σχηματισθείσης πιθανῶς ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ ἐπιθέτου⁶⁰.

Εἰς τὰς θρακικὰς, μακεδονικὰς καὶ πελοποννησιακὰς παραλλαγὰς τῶν περὶ τοῦ ἀποπνιγμοῦ τῆς συζύγου τοῦ Διγενῆ ᾄσμάτων (ἀρ. 26-31) ὁ ἥρωος ὑπὸ διάφορα ὀνόματα εἰσάγεται ὡς γεωργός. Καὶ πλὴν τῆς συζύγου του σφάζει καὶ τοὺς ἀροτῆρας βόας καὶ καταστρέφει τὸ ἀροτρὸν του, ὅπως μὴ περιέλθωσιν εἰς ἄλλον. Τὸν γεωργὸν Ἀκρίταν ἐπανευρίσκομεν καὶ εἰς πολλὰ ἄλλα ἀκριτικά ᾄσματα τοῦ κύκλου τῆς ἀρπαγῆς τῆς συζύγου του Εὐδοκίας ὑπὸ τῶν ἀπελατῶν καὶ τοῦ τῆς αἰχμαλωσίας τοῦ Ἀκρίτου ἢ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Καὶ ἐν ἐκείνοις τὰ πτηνὰ ἀγγέλλουσιν εἰς αὐτὸν τὴν ἀρπαγὴν.

Ἐν τῷ ὑπ' ἀρ. 27 παρατηρεῖται ἐν ἀρχῇ συμφυρμὸς τῶν ᾄσμάτων τῆς ξενιτείας πρὸς τὸ ἀκριτικόν. Τὰ ὑπ' ἀρ. 28 καὶ 29 ἐξηγοῦσι πῶς τὰ πτηνὰ εἶναι ἴκανὰ νὰ προεἰπῶσιν εἰς τὸν ἥρωα τὸν θάνατον αὐτοῦ. Ἰπτάμενα εἰς τοὺς ἀέρας, συγκοινωνοῦσι πρὸς τοὺς κατοίκους τοῦ οὐρανοῦ καὶ ἀκούουσι τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἀποφασιζόμενα καὶ μέλλοντα νὰ συμβῶσιν. Κατὰ τὰ προκειμένα δύο ᾄσματα, βλέπουσι τὸν θεὸν καθήμενον ἐπὶ θρόνου καὶ ἐγγράφοντα εἰς δέλτον τὰ ὀνόματα τῶν μελλόντων ν' ἀποθάνωσι τὴν ἐπιούσαν, τὸν δὲ Χάρον ἰστάμενον παρὰ τὸν θρόνον, ἔτοιμον νὰ παραλάβῃ τὸν κατάλογον καὶ ἐκτελέσῃ τὰς θείας ἀποφάσεις. Κοινῶς ὁ λαὸς πιστεύει ὅτι ἡ Μοῖρα γράφει τῶν ἀνθρώπων τὰς τύχας. Ἄλλ' ἡ Μοῖρα ταυτίζεται πρὸς τὴν θέλησιν τοῦ θεοῦ, διότι ὁ θεὸς εἶναι ὁ ὀρίζων τὰς τύχας τῶν ἀνθρώπων. Οὕτω καὶ εἰς τὰ ᾄσματα 37-40 ὁ θεὸς παραχωρεῖ παράτασιν τῆς ζωῆς τοῦ Ἀκρίτου. Παρεμφερῆ πρὸς τὴν παράστασιν τῶν προκειμένων δημοτικῶν ᾄσμάτων εἶναι τὰ ὄραματα, ἅτινα ἀφηγοῦνται βυζαντινοὶ συγγραφεῖς περὶ ἐπιφανείας γέροντος λευκογενεῖου, ὑποδηλοῦντος τὸν ἐπικείμενον θάνατον ἀμαρτωλοῦ βασιλέως δι' ἀπαλείψεως ἐτῶν τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ κώδικος, ὃν ἐβάσταζον⁶¹.

Εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 30 μανιάτικον ᾄσμα τὸ ὄνομα τοῦ Ἀκρίτου ἀντικαθίσταται διὰ τοῦ τοῦ Μαυροειδῆ, ὅπερ εἶναι γνωστὸν καὶ ἐξ ἄλλων ἀκριτικῶν ᾄσμάτων⁶².

Τοῦ 31 ᾄσματος φέρονται καὶ ἄλλαι παραλλαγαί, ἔχουσαι τὸν αὐτὸν πρῶτον στίχον, καὶ περὶ τοῦ γεωργοῦντος Γιάννη διαλαμβάνουσαι, ἀλλὰ κατὰ τὰλλα οὐδὲν ἔχουσαι κοινὸν πρὸς τὰκριτικά⁶³.

Ὁ θρῆνος τῆς φονευθείσης συζύγου τοῦ Διγενῆ ἐν τῷ ὑπ' ἀρ. 32, περὶ τῆς κακῆς τύχης τῶν ἐτέρων δύο ἀδελφῶν τῆς, ὧν ἡ μὲν ἐκάη, ἡ δ' ἐπνίγη εἰς πηγάδιον, ὁμοιάζει πρὸς τὸν τῆς ἐντειχισθείσης εἰς τὰ θεμέλια τῆς γεφύρας ἐν τῷ κοινοτάτῳ ᾄσματι, οὗ κυριωτάτη παραλλαγή εἶναι ἡ περὶ τῆς οἰκοδομῆς

60. R a m b a u d, La Russie épique, σ. 427-428. Russische Revue, 1875, σ. 558 κέ. Revue des trad. popul., 1893, σ. 69.

61. Λέων γραμματ., σ. 120 Bonn. Ἰωάννου Μόσχου, Λειμῶν 38, τ. 87, μέρ. 3, σ. 2888-2889 Migne.

62. Τριανταφυλλίδου, Οἱ φυγάδες, σ. 171. Βλ. καὶ κατωτέρω (σ. 116).

63. Χασιώτου, σ. 130, ἀρ. 64. Ἀραβαντινοῦ, σ. 213.

τῆς γεφύρας τῆς Ἄρτης. Ἡ δὲ ποιητικωτάτη κληροδοσία τῶν χαρίτων τῆς μελλοθανάτου εἰς τὴν πέρδικα καὶ τὴν τρυγόνα, εἰς τὴν ῥοδοδάφνην καὶ εἰς τὸν σχοῖνον, σκοπὸν ἔχουσα νὰ παραστήσῃ τὴν καλλονὴν αὐτῆς, καὶ νὰ δείξῃ ὅτι πολλάκις τὸ κάλλος φέρει τὸν θάνατον, ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν κληροδοσίαν τῆς ἀνδρείας τοῦ Διγενῆ εἰς τοὺς συντρόφους του (ἀρ. 7)⁶⁴.

Ἐν τῷ δυστυχῶς ἀτελεῖ ὑπ' ἀριθμὸν 33 ἄσματι συμφύρονται δύο κλάδοι ἀκριτικῶν ἄσμάτων, ὁ τοῦ θανάτου τοῦ Διγενῆ καὶ ὁ τῆς μνηστείας αὐτοῦ. Αἱ τοῦ κλάδου τῆς μνηστείας πολυπληθεῖς παραλλαγαί, περὶ ὧν προσεχῶς θὰ διαλάβωμεν ἐν ἰδίᾳ πραγματείᾳ, δὲν ἔχουσι τὸν αὐτὸν ἥρωα. Ἐν ἄλλαις μὲν ὁ Διγενὴς εἶναι ὁ ἔραστής, οὗ ἀποκρούεται ἡ περὶ τοῦ γάμου πρότασις⁶⁵, ἐν ἄλλαις ὁ Γιάννης ἢ ὁ Γιαννακὸς (παραφθορὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Διγενῆ), ἢ ὁ συνταυτιζόμενος ἐνίοτε πρὸς τὸν Διγενῆ Μαυρουδῆς⁶⁶, ἐν ἄλλαις ὁ Κωσταντῆς, καὶ ἐν ταῖς πλείσταις ὁ Χαρτζανῆς (= Χαρσιανίτης), οὗ τὸ ὄνομα φέρεται ὑπὸ διαφόρους τύπους· εἰς τῶν τύπων τούτων εἶναι καὶ τὸ Γαρζανῆς, τὸ ὁποῖον παραδόξως ἅπαξ μνημονεύεται καὶ ἐν τῷ προκειμένῳ ἄσματι (στ. 9), ἐκ μνημονικοῦ λάθους ἴσως τοῦ καταγράψαντος τὸ ἄσμα, συγχύσαντος δύο παραλλαγὰς. Ἐν ταῖς ἄλλαις παραλλαγαῖς, ὁ ἥρωας ἀντὶ κοινῆς προξενητρίας, ὡς ἐν τῷ προκειμένῳ, πέμπει πρεσβείαν προξενητῶν ἐπισήμων, *τρακόσιους ἄρχοντες καὶ μητροπολιτᾶδες*⁶⁷ ἢ τοὺς ἐπιφανεῖς τῶν ἀκριτικῶν ἄσμάτων πολεμιστὰς, τὸν Χιλιοπαπποῦ (= Φιλόπαππον), τὸν Πετροτράχηλον, τὸν Φωκᾶν, τὸν Νικηφόρον. Τὴν ἐρωμένην ἐλκύει εἰς τὴν οἰκίαν του, κατὰ τὰς πλείστας παραλλαγὰς, διὰ μαγγανειῶν, ἃς ἐδίδαξαν αὐτὸν μάγισσαι, μήτηρ καὶ θυγάτηρ, ἀλλὰ κατὰ τὸ προκείμενον ἄσμα τὴν ἐλκύει διὰ τῆς μουσικῆς, ἐπόμενος ἐπίσης εἰς τὰς ὁδηγίας τῶν μαγισσῶν. Καὶ ἐν τῇ κυπριακῇ παρὰ Σακελλαρίῳ παραλλαγῇ ὁ Διγενὴς παίζων *βιολᾶριν* σαγηνεύει τὴν κόρην, καθὼς καὶ εἰς τὸ ἔπος παίζει κιθάραν ὑπὸ τὰ παράθυρα τῆς Εὐδοκίας, μετὰ τὴν ἄρνησιν τῶν γονέων τῆς νὰ τὴν δώσωσιν εἰς αὐτὸν τὸν γάμον (Κρ. Δ' 397. 436. Τρ. 1241. Ἄνδρ. 1830. 1866 κέ. Ὁξ. 1731. 1761). Ἡ δίωξις τοῦ ἀπαγαγόντος τὴν κόρην Διγενῆ ὑπὸ τῶν γονέων καὶ τῶν οἰκείων αὐτῆς, ἦν καὶ τὸ ἔπος ἐν πλάτει ἀφηγεῖται, ἀναφέρεται μόνον ἐν τῇ πρώτῃ κυπριακῇ παραλλαγῇ. Ἐν πολλαῖς δὲ παραλλαγαῖς θνήσκει ἡ κόρη καὶ αὐτοκτονεῖ ὁ ἐρώμενος· ὀλίγαι μόνον προσθέτουσιν ὅτι θάπτονται εἰς κοινὸν τάφον καὶ ἐκ τῶν σωμάτων αὐτῶν φύονται δένδρα, τὰ ὁποῖα φιλοῦσιν ἀλλήλα διὰ τῶν ὑπὸ τῆς πνοῆς τοῦ ἀνέμου σαλευομένων κλάδων των⁶⁸. Δένδρα δ' ἐκ τοῦ τάφου ἔραστῶν φυόμενα ἀναφέρονται συχνότατα εἰς πάμπολλα δημοτικὰ ἄσματα καὶ εἰς ἄσματα καὶ

64. Ἡ κληροδοσία καὶ ἐν ἄλλῳ ἄσματι κρητικῷ (Jeannarakí, ἀρ. 178, στ. 26-27).

65. Σακελλαρίου, Κυπριακά, τ. Β', σ. 14-16. Σάββα Ἰωαννίδου, Ἱστορία καὶ στατιστικὴ Τραπεζοῦντος, σ. 275-276 (Διονῆς).

66. Σακελλαρίου, σ. 153-156.

67. Νεοελλ. ἀνάλ. Α', σ. 342.

68. Σακελλαρίου, σ. 156. Ἀραβαντινοῦ, σ. 266. B. Schmidt, Griechische Märchen usw., σ. 202.

παραδόσεις άλλων λαών. Τὰ ἐν στ. 2 κέ τοῦ προκειμένου ἔσματος περί τοῦ ἀτιθάσου ἡμίονου τοῦ Διγενῆ ἀναφέρονται καί ἐν θηραϊκῇ παραλλαγῇ τῶν περὶ τῆς μνηστείας ἄσμάτων εἰς τὸν ἥρωα, ὅστις ἐν ταύτῃ καλεῖται Κωσταντάκης ὁ μικρὸς καὶ ἡμικροκαβαλλίκεψε ἀμέρωτο μουλάρι⁶⁹.

Ὅλως χωριστὴν τάξιν μεταξὺ τῶν ἄσμάτων περί τῆς μνηστείας τοῦ Διγενῆ κατέχει ἡ ἀθηναϊκὴ παραλλαγή, ἣν ἐδημοσίευσεν ὁ Καμπούρογλους⁷⁰. Μετὰ τοὺς τυπικοὺς στίχους περί τῆς γεννήσεως τοῦ Διγενῆ τὴν ἡμέραν Τρίτην (βλ. σ. 108) καὶ περί τοῦ ἵππου του, ἀφηγεῖται τὸ ἄσμα, ὅτι μετέβη οὗτος εἰς τοῦ Φιλοπαπποῦ ὄπως τὸν ἀποστείλῃ προξενητὴν. Ἄλλ' ἢ πρὸς γάμον πρότασις τοῦ Διγενῆ ἀπερρίφθη. Ἡ ὑπαγορευσασα τὴν παραλλαγὴν Ἀθηναία πρεσβῦτις δὲν ἐνθυμεῖτο τὸ τέλος, συνεπλήρωνε δ' αὐτὴν διὰ διηγῆσεως ὅτι «ὁ Φιλόπαππος ἐπανῆλθεν ἄπρακτος καὶ κομιστὴς κακῆς περὶ ἀποποιήσεως ἀγγελίας πρὸς τὸν Διγενῆ, ὅστις ὠργίσθη σφόδρα καὶ ἐπηκολούθησε δεινὴ ἔρις καὶ μονομαχία ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου τῶν Μουσῶν (Φιλοπάππου) ἐν Ἀθήναις. Πρὸ τῆς συγκρούσεώς των ὠρυξαν λάκκον, εἰς τὰ χεῖλη τοῦ ὁποίου συνεπλάκησαν καὶ ἐντὸς αὐτοῦ κατέπεσαν ἀμφοτέρω, κατὰ τὴν διηγουμένην, ζῶντες, συνεπεία κοινῆς ἀποφάσεως αὐτῶν βλεπόντων ὅτι ἡ μονομαχία εἰς οὐδὲν κατέληγεν ἀποτέλεσμα. Τὴν στιγμὴν, καθ' ἣν κατέπιπτον ἐντὸς τοῦ λάκκου, ἐβόησεν ὁ Φιλοπαπποῦς:

*Πετούμενα, πετούμενα,
τῆς γῆς τὰ κατοικούμενα*

καὶ αὐθωρεῖ ἐκ πάντων τῶν σημείων τοῦ ὀρίζοντος συνήχθησαν ἀπειροπληθῆ πτηνά, ἅτινα τοὺς ἐμοιρολόγησαν. Κατ' ἀρχὰς οἱ Ἀθηναῖοι ἐπέθεσαν ἐπὶ τοῦ χαίνοντος λάκκου πλάκα ἀπλῆν, ἐπιγράψαντες Φιλοπαπποῦς καὶ Διγενῆς, κατόπιν ὁμοῦς ἀνηγέρθη τὸ γνωστὸν μνημεῖον τοῦ Φιλοπάππου. Τόσον δὲ ἡ διηγουμένη, προσθέτει ὁ Καμπούρογλους, εἶναι βεβαία περί τῆς ἀληθείας καὶ ἀκριβείας τοῦ πράγματος, ὥστε δύναται νὰ δείξῃ τίς ἐκ τῶν ἀναγεγλυμμένων ἐπὶ τοῦ μνημείου εἶναι ὁ Διγενῆς». Ἡ συμπλήρωσις αὕτη φαίνεται ὅτι οὐδεμίαν συνάφειαν ἔχει πρὸς τὸ ἄσμα, ἄλλως δὲ κατάδηλον γίνεται τοῦτο καὶ ἐκ τῶν δύο στίχων, οὓς ἐπιφωνεῖ ὁ Φιλοπαπποῦς, ἀποτελουμένων ἐξ ἰαμβικῶν διποδιῶν, ἐνῶ τὸ ἄσμα εἶναι συντεθειμένον εἰς πολιτικοὺς στίχους. Ἡ διηγουμένη θὰ διετῆρει ἴσως ἀμυδρὰν ἀνάμνησιν ἐκ τοῦ ἔσματος περί ὀρύξεως λάκκου ὑπὸ τοῦ Διγενῆ, εἰς ὃν ἐτάφη μετὰ τῆς γυναικὸς του, καὶ συνέχεε ταῦτα πρὸς τὸν ὑπὸ τῆς ἀθηναϊκῆς παραλλαγῆς τοῦ ἔσματος μνημονευόμενον Φιλοπαπποῦν καὶ πρὸς τὴν παράδοσιν περί τοῦ μνημείου τοῦ Φιλοπάππου, ἣτις εἶναι νεωτάτη. Διότι ἀδύνατον ἦτο νὰ γεννηθῆ δημόδης παράδοσις περί Φιλοπαπποῦ, συνδεομένη πρὸς τὸ ἐπὶ τοῦ λόφου τοῦ μουσείου ἀρχαῖον μνημεῖον, ἀφοῦ ἠγνοεῖτο μέχρι τοῦ τέλους τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, ὅτε περιέγραψαν τοῦτο ὁ

69, Παρνασσός, τ. Δ', σ. 485.

70. Ἱστορία τῶν Ἀθηναίων, τ. Α', σ. 393 κέ.

Stuart και ὁ Revett, ἡ σχέσις αὐτοῦ πρὸς τὸν Φιλόπαππον, καὶ ἐλέγετο ὑπὸ τῶν λογιωτέρων κατοίκων *κουτὶ τοῦ Τραϊανοῦ* καὶ ὑπὸ τῶν ξένων περιηγητῶν πύλη τοῦ Τραϊανοῦ (*arc de Trajan*).

Ὁ ἀποθνήσκων ἐν τῷ 34 ἔσματι εἶναι ὁ συχνότατα εἰς τὰ κριτικά ἔσματα μνημονευόμενος, πολλάκις δὲ πρὸς τὸν Διγενῆ συγγεόμενος Κωσταντής, ὃν ἡ σύζυγος ἐκοῦσα ἀκολουθεῖ εἰς τὸν τάφον. Τὴν ἀρχὴν ἔχει ὁμοίαν πρὸς κλέφτικα ἔσματα⁷¹.

Ἐν ταῖς ὑπ' ἀρ. 36 καὶ 37 παραλλαγαῖς τῆς Συνασοῦ τῆς Καππαδοκίας, ὁ Ἀκρίτης ἐνῶ μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ κάστρου, ὃπερ ἔκτισεν ἴν' ἀποφύγη τὸν Χάρον, ἐνόμιζεν ἑαυτὸν ἀσφαλῆ, εἶδεν αἰφνης ἐπιστάντα τὸν Χάρον, ἔτοιμον νὰ πάρῃ τὴν ψυχὴν του. Ἡ σύζυγός του παρακαλεῖ τὸν Χάρον νὰ παρατείνῃ τὴν ζωὴν τοῦ ἀνδρός της. Ὁ Χάρος καμφθεὶς εἰς τὰς ἰκεσίας της τῷ παραχωρεῖ τεσσαράκοντα ἡμέρας. Ἐκείνη δὲ παρανοήσασα, καὶ ὑπολαβοῦσα ὅτι τεσσαράκοντα ἐτῶν ζωὴν ἐπὶ πλέον ἐχορήγησεν, ἐξεπλάγη ἰδοῦσα αὐτὸν πάλιν ἐλθόντα· νομίσασα δὲ ὅτι δὲν ἐτήρησε τὸν λόγον του, παροτρύνει τὸν Ἀκρίτην νὰ τὸν πολεμήσῃ. Ὁ Χάρος ἠτῶται, ἀλλ' ὡς καὶ εἰς τὰλλα ἔσματα τὰ ἔχοντα τὸ ἐπεισόδιον τῆς πάλης μετὰ τοῦ Χάρου, κατισχύει εἰς τὸ τέλος. Ὁ Ἀκρίτης συρόμενος ὑπὸ τοῦ Χάρου ἀπὸ τῆς κόμης εἰς τὸν Κάτω κόσμον παρακαλεῖ αὐτὸν νὰ τὸν ὀδηγήσῃ λαμβάνων ἀπὸ τῆς χειρός, ἢ νὰ τῷ δεῖξῃ ἀπλῶς τὴν σκηνὴν του, εἰς ἣν ὑπόσχεται νὰ μεταβῇ ἐκουσίως. Ἀλλ' ὁ Χάρος ἀρνεῖται· ἡ σκηνὴ του εἶναι τοσοῦτο φοβερά, ὥστε οὐδ' ὁ ἀνδρειότατος εἶναι ἰκανὸς ν' ἀτενίσῃ αὐτὴν χωρὶς τρόμον. Τὴν σκηνὴν ταύτην τοῦ Χάρου γινώσκομεν καὶ ἐξ ἄλλων δημοτικῶν ἔσμάτων, μάλιστα μοιρολογίων, ἅτινα περιγράφουσι τὴν δεινὴν καὶ φρικώδη ὄψιν αὐτῆς⁷². Ἐκ τοῦ πρώτου ἔσματος τῆς Συνασοῦ λείπει ἡ παρόρμησις τοῦ Ἀκρίτου εἰς καταπολέμησιν τοῦ Χάρου, ἡ πάλη καὶ ἡ νίκη τοῦ Διγενῆ· προστίθενται δ' ἐν ἐπιλόγῳ, ὡς λόγοι τοῦ Χάρου, ψυχωφελεῖς χριστιανικαὶ διδασκαλίαι περὶ κρίσεως καὶ ἀνταποδόσεως.

Εἰς τὰ καππαδοκικά ταῦτα ἔσματα ἡ σύζυγος τοῦ Ἀκρίτου παρακαλεῖ τὸν Χάρον, ὡς εἰς τὰς διασκευὰς τοῦ ἔπους τὸν θεόν, νὰ παρατείνῃ τὴν ζωὴν τοῦ ἥρωος. Καὶ ἡ δέησις εἰσακούεται, ὡς καὶ εἰς τὰς ἐπομένας παραλλαγὰς, ἂν καὶ ὁ Χάρος εἶναι ἀδυσώπητος, καὶ εἰς τὰλλα ἔσματα τὰ ἐκ τῶν ἀκριτικῶν ἀπορρέοντα καὶ ἔχοντα ὑπόθεσιν τὴν πάλην αὐτοῦ πρὸς λεβέντην ἢ βοσκὸν παρίσταται ἀποκρούων πᾶσαν ἰκεσίαν περὶ παρατάσεως τῆς ζωῆς. Εἰς δὲ τὰ ρωσικά ἔσματα, ὧν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἐμνήσθημεν, ὁ Ἀνίκα ζητεῖ χάριν, προσφέρει εἰς τὸν Θάνατον πρὸς ἐξαγορὰν τῆς ζωῆς του θησαυροῦς, ἰκετεύει νὰ τῷ παραχωρηθῇ προθεσμία ἐνὸς ἔτους, εἶτα ἐνὸς μηνός, μιᾶς ἡμέρας. Ἀλλ' ὁ Θάνατος εἶναι ἀκαμπτος, οὐδὲ στιγμὴν δὲ ζωῆς τῷ παραχωρεῖ, ἀλλὰ διὰ πρίονος ἀοράτου ἀποκόπτει τὰ ὀστέα καὶ τὰς φλέβας αὐτοῦ⁷³.

Ὁ ἥρωος εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 31 γορτυνιακὸν ἔσμα τῆς ἐπισυναπτομένης συλ-

71. Πρβλ. Passow, ἀρ. 146. 147.

72. Βλ. τὴν ἐμὴν Νεοελλ. Μυθολογ., σ. 334 κέ.

73. Βλ. Rambaud, ἔνθ' ἀν., Revue des tradit. popul., 1893, σ. 69.

λογῆς παρακαλεῖ τὸ ἐκ τῶν παλατίων τοῦ Χάρου ἐλθὼν πτηνόν, τὸ ἀναγγεῖλαν εἰς αὐτὸν τὸν ἐπικείμενον θάνατόν του, ὅπως ἐξεύρη τρόπον τινὰ πρὸς διαγραφὴν τοῦ ὀνόματός του ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν μελλοθανάτων. Ἄλλὰ τὸ πτηνόν τῷ ἀποκρίνεται, ὅτι ὁ Χάρος δὲν παίρνει μίλημα. Ἐν τοῖς ποντικοῖς δ' ὁμοῦς ὑπ' ἀρ. 38-41, ὁ θεὸς ὑπέικων εἰς τὰς δεήσεις τοῦ προστάτου τῶν ἀνδρειωμένων ἀγίου Γεωργίου, τὸν ὁποῖον ὁ Ἀκρίτης (ἢ ὁ Γιάννης) ἐπεμψε νὰ μεσιτεύσῃ παρ' αὐτῷ, παραχωρεῖ παράτασιν τῆς ζωῆς τοῦ Ἀκρίτου, ἂν δεχθῆ τις τῶν συγγενῶν νὰ δώσῃ ἐκὼν αὐτῷ τὰ ἡμίση τῶν μακρῶν ἐτῶν, τὰ ὅποια εἶναι προωρισμένον νὰ ζήσῃ. Ἄλλ' οὔτε ὁ πατήρ, οὔτε ἡ μήτηρ συναινουσιν ν' ἀφαιρεθῶσιν ἔτη ἐκ τῆς ζωῆς αὐτῶν χάριν τοῦ προσφιλοῦς υἱοῦ, καὶ μόνη ἡ σύζυγος μετὰ προθυμίας ἀποδέχεται τὸν ὑπὸ τοῦ θεοῦ τεθέντα ὄρον. Οὕτω παρειαίγεται εἰς τὰκριτικὰ ἄσματα ὁ ἀρχαῖος μῦθος τῆς φιλάνδρου Ἀλκήστιδος, οὗ διαφαίνεται ἴσως ἡ ἐπίδρασις καὶ εἰς τὰς διασκευὰς τοῦ ἔπους, ὅπου ἡ σύζυγος τοῦ Διγενῆ, μετὰ τὴν ματαίαν εἰς τὸν θεὸν δέησιν περὶ σωτηρίας τοῦ ἀνδρός της, θνήσκει παρὰ τὴν κλίνην αὐτοῦ ἐκπνέοντος.

Εἰς τὸ κρητικὸν περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Διγενῆ ἄσμα ἀρ. 42 εἶναι καταφανεστάτη ἡ ἐπίδρασις τῶν κρητικῶν παραδόσεων. Ὁ γενναῖος Ἀκρίτης, ὡς παρετήρησα εἰς τὰς Παραδόσεις μου (σ. 751) προσέλαβεν ἐν Κρήτῃ τὰς διαστάσεις Τιτᾶνος, σχεδὸν οὐδὲν διατηροῦντος πλέον τὸ ἀνθρώπινον. Καὶ εἰς τὸ ἄσμα τοῦτο, ὡς εἰς τὰς παραδόσεις⁷⁴, ὁ Διγενῆς διασκελίζει ὄρη, δισκεύει μὲ ὀγκώδεις λίθους, ἀνασπᾷ βράχους, νικᾷ εἰς τὸν δρόμον ἐλάφους καὶ αἰγάγρους. Ὁ Χάρος δὲν τολμᾷ νὰ παλαίσῃ μετ' αὐτοῦ, ἀλλὰ τὸν πληγώνει ἐξ ἐνέδρας.

Κατὰ τὰ ὑπ' ἀρ. 43. 44 ἄσματα, ὁ Διγενῆς ψυχορραγῶν, λέγει λόγια ἀντρειωμένα, ὅπως ἀκούσας ταῦτα ὁ Χάρος τὸν φοβηθῆ καὶ τοῦ χαρίσῃ τὴν ζωὴν. Οἱ κομπαστικοὶ λόγοι τοῦ Διγενῆ ἐπαναλαμβάνονται καὶ ἐν ἐρωτικῷ κρητικῷ ἄσματι⁷⁵.

Ὁ Χάρος συναντᾷ τὸν Διγενῆ ἐν τῷ ὑπ' ἀρ. 45 κρητικῷ ἄσματι καὶ παλαίει πρὸς αὐτὸν εἰς πανηγύρι, ὡς ἐν τοῖς κυπριακοῖς (ἀρ. 1.2). Ἀδυνατῶν δὲ νὰ τὸν καταβάλῃ ἄλλως τὸν ἀνατρέπει διὰ παλαιστικοῦ τεχνάσματος. Εἰς τὸ ἄσμα τοῦτο μόνον προστίθεται τὸ ἐπεισόδιον τοῦ θανάτου τῆς μητρὸς τοῦ Διγενῆ ἐκ τῆς λύπης διὰ τὴν ἧτταν τοῦ υἱοῦ της.

Τὰ ἄσματα 46-54 παρουσιάζουσι νέον τύπον τῆς πάλης πρὸς τὸν Χάρον. Κατὰ ταῦτα οἱ ἀνδρειωμένοι πάντες κτίζουσιν, ὡς ὁ Ἀκρίτας εἰς προηγούμενα ἄσματα, κάστρον διὰ νὰ διαφύγῃ τὸν Χάρον. Ἄλλ' ὁ Χάρος ἐπιφαίνεται φοβερὸς ἐν μέσῳ αὐτῶν, καὶ ἀπειλεῖ νὰ πάρῃ τὸν καλύτερόν των. Ὁ Χάρος, ὡς λέγει ἡ ὑπὸ τοῦ Πετρίτση διασκευὴ τοῦ ἔπους, ἡ ὅποια νομίζεις ὅτι ἀναφέρεται εἰς τὰ ἄσματα ταῦτα,

74. Τὰς κρητικὰς παραδόσεις βλ. ἐν Πολίτου, Παραδόσ., σ. 63-64 (ἀρ. 120-121). 69 (ἀρ. 121). Κρητικῷ Λαῷ, 1909, σ. 12 κέ.

75. Jeannarakí, ἄσματα κρητικά, σ. 150, ἀρ. 159.

εἶναι πλιὸ ἀνδρειωμένος

κ' εἰς τοὺς ἀνδρείους ἔρχεται πολλὰ ἀγριωμένος (στ. 3031-2).

καὶ ἀλλαχοῦ:

Στὸ Χάρο ὀμπρὸς ἡ ἀνδρεία τίποτις δὲν ἀξίζει,

τοὺς ἀνδρειωμένους τίποτις ὁ Χάρος δὲν τοὺς χηρίζει...

οὐδὲ ποσῶς δὲν μᾶς φελᾶ δόξα οὐδὲ ἀνδρεία (στ. 2973 κέ).

Κατὰ μίμησιν τῶν ἀκριτικῶν τούτων ἄσμάτων καὶ ἄλλα δημοτικά, μάλιστα μοιρολόγια, ὑποδεικνύουσι τὴν ἀνάγκην ὁμοίας ἀμύνης τοῦ Χάρου. Πρὸς ἀποφυγὴν αὐτοῦ κτίζουν μαρμαρόκαστρο⁷⁶ ἢ σπίτια ψηλά⁷⁷. Εἰς τὴν πρόκλησιν τοῦ Χάρου ἀποκρίνεται ὁ κορυφαῖος τῶν ἀνδρειωμένων, ὁ ὑποκαθιστῶν τὸν Διγενῆ εἰς πολλὰ ἀκριτικά ἄσματα ὑγιὸς τῆς χήρας (ἀρ. 46. 47. 49. 51. 52) ἢ Γιάννης (ἀρ. 47) ἢ Κωσταντής (ἀρ. 48), καὶ ἀποδύεται εἰς τὸν ἀγῶνα, ὅστις παραδόξως δὲν εἶναι ἀγὼν πάλης ἀλλ' ἄλματος, πλὴν τοῦ ἀρ. 52, ἐν ᾧ γίνεται ἡ τυπικὴ πάλη, καὶ τοῦ ἀρ. 48, ἐν ᾧ εἰς τὸ ἄλμα ἐπακολουθεῖ πάλη. Ἐν τῷ χιακῷ ὑπ' ἀρ. 49 ὁ ἀγὼν γίνεται εἰς τοὺς ἀνήλιους τόπους, καὶ ὁ ἀντίπαλος τοῦ ἀνδρειωμένου εἶναι ἀντὶ τοῦ Χάρου ὁ Δράκος⁷⁸. εἰς τὸν ἠττηθέντα δ' ἀντίπαλον χαρίζει οὗτος τὴν ζωὴν. Κατὰ τὸ ὑπ' ἀρ. 53 ὁ Χάρος ἄνευ ἀγῶνος παίρνει ὄλους τοὺς ἀνδρειωμένους· ἐνσκήπτει καταγίγς, τὸ κάστρον τῶν ἀνδρειωμένων ἐξαφανίζεται, αὐτοὶ δὲ θνήσκουσιν. Ἐν δὲ τῷ ὑπ' ἀρ. 54 ὁ Χάρος ἐπιφαίνεται μετὰ τῆς συνοδίας τῶν νεκρῶν, ὡς ἐν ἀρ. 7 καὶ 16.

Τὰ ὑπ' ἀρ. 55-58 παρέχουσιν ἀφήγησιν τῆς πάλης πρὸς τὸν Χάρον κατὰ τὸ πρότυπον τῶν περὶ Διγενῆ. Κατ' οὐδέν δ' ἄλλο διαφέρουσι τῶν πολυπληθῶν περὶ πάλης ἀνωνύμου ἀνδρειωμένου καὶ τοῦ Χάρου, ἅτινα δὲν περιελάβομεν ἐν τῇ συλλογῇ ταύτῃ, εἰμὴ ὅτι δὲν χαρακτηρίζουσι τὸν ἀντίπαλον τοῦ Χάρου ὡς λεβέντην ἢ βοσκόν. Τὰ τρία τούτων ἔχουσι καὶ περίεργον προοίμιον περὶ ἀναθέσεως τῶν ὄπλων τοῦ πεθαμένου εἰς τριόδους, ὅπως χαιρετίζωσι ταῦτα οἱ διαβάται, ὅπερ ὑπενθυμίζει τὸ ἀρχαῖον ἐλληνικὸν ἔθος τῆς ταφῆς τῶν νεκρῶν παρὰ τὰς ὁδοὺς καὶ τοῦ χαιρετισμοῦ ὑπὸ τῶν παροδιτῶν⁷⁹. Τοῦ προοιμίου τούτου παραλλαγαὶ εἶναι δημοτικά ἄσματα περὶ τῆς προσηκούσης τύχης τῶν ὄπλων τῶν ἀνδρείων μετὰ τὸν θάνατον αὐτῶν⁸⁰.

Ὅλως διάφορος τῶν προεκτεθεισῶν εἶναι ἡ ἀφήγησις τοῦ θανάτου τοῦ Διγενῆ ἐν τῷ ὑπ' ἀρ. 59 ἄσματι. Ὁ ἦρως θνήσκει ὄχι καταπαλαισθεὶς ὑπὸ τοῦ Χάρου, ἀλλὰ δολοφονηθεὶς ὑπὸ τῆς συζύγου του τὴν πρώτην νύκτα τοῦ γάμου των. Τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν ἔχουσι καὶ ἄλλα δημοτικά ἄσματα, ἀλλ' ὁ φονευθεὶς βασιλεὺς ὀνομάζεται ἐν αὐτοῖς Ἀλέξαντρος ἀπὸ τὴν Ἀλεξάντρα⁸¹. Ὁ

76. I. Βλαχογιάννη, Προπύλαια, σ. 70.

77. Παράρτημα Φόρμιγγος μουσικόν, ἔτος Γ', τεύχος Γ', σ. 43.

78. Ἐν ἀρ. 20. 21 ὁ ἀντίπαλος τοῦ Διγενῆ ἐπιφαίνεται στοῦ Δράκου τὸ λιβάδι, δὲν ἀναφέρεται δὲ τὸ ὄνομα αὐτοῦ.

79. Βλ. J. H. Holwerda Jr., Die attischen Gräber der Blüthezeit, σ. 11 κέ.

80. Passow, ἀρ. 125. Jeannarakí, ἀρ. 183.

81. Jeannarakí, ἀρ. 240, σ. 178-179. Καμπούρογλου, Ἱστορία τῶν Ἀθηναίων,

Σάθας παρατηρεί⁸² περί τῆς κρητικῆς παραλλαγῆς τοῦ ἄσματος τούτου, ὅτι ἡ ὑπόθεσις αὐτοῦ "présente une analogie si frappante avec le fait raconté par Plutarque (Vie d' Alexandre XII) sur Timoclée la Thebaine, qu' on pourra considérer la chanson crétoise comme un souvenir très ancien". Ἐπομένως φαίνεται πῶς ἠδυνήθη ὁ Σάθας νὰ διίδη ὁμοιότητα καὶ μάλιστα ἐναργεστάτην τοῦ ἄσματος πρὸς τὸ ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου ἱστορούμενον γεγονός. Ἐν τῷ κρητικῷ ἄσματι ὁ βασιλιάς Ἀλέξανδρος, ἀποκρουσθείσης τῆς προτάσεως τοῦ γάμου αὐτοῦ μετὰ μιᾶς βασιλοπούλας, πολιορκεῖ τὴν πόλιν τοῦ πατρός της καὶ ἀποκόπτει τὸ ὕδωρ. Ἡ βασιλοπούλα θέλουσα νὰ σώσῃ τὴν πάσχουσαν πόλιν, παρακαλεῖ τὸν πατέρα νὰ τῇ ἐπιτρέψῃ νὰ ὑπάγῃ καὶ νὰ παραδοθῇ εἰς τὸν Ἀλέξανδρον. Ὁ βασιλεὺς συναινεῖ, ὑποσχόμενος ἂν ἐπανέλθῃ μετὰ τὴν τιμὴν της νὰ παραιτηθῇ τῆς βασιλείας ὑπὲρ αὐτῆς. Ἐκείνη δὲ μεταβαίνει εἰς τὸ πάλαιον τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τὸν φονεύει εἰς τὴν κλίνην του τὴν νύκτα, παραλαβοῦσα δὲ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ἐπανερχεται εἰς τοῦ πατρός της, ἀλλὰ φονεύεται καθ' ὁδὸν ὑπὸ τῶν ἰδίων ἀδελφῶν της. Ἡ δὲ ἱστορία Τιμοκλείας τῆς Θηβαίας ἔχει οὕτω: Κατὰ τὴν ἄλωσιν τῶν Θηβῶν ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀπόσπασμα Θρακῶν ἐδήλωσε τὴν οἰκίαν τῆς Τιμοκλείας, ὁ δ' ἀρχηγὸς αὐτοῦ, ἀφ' οὗ ἐβίασε καὶ κατήσχυε ταύτην, τὴν ἐξήτασε ἂν ἔχη πού κεκρυμένον χρυσίον ἢ ἀργύριον. Ἐκείνη ὡμολόγησεν ὅτι ἔχει, ἀγαθοῦσα δ' αὐτὸν μόνον εἰς τὸν κῆπον καὶ δεῖξασα φρέαρ, εἶπεν ὅτι ἐντὸς αὐτοῦ ἔρριψε κατὰ τὴν ἄλωσιν τῆς πόλεως τὰ πολυτιμότερα τῶν πραγμάτων της. Ὅτε δ' ὁ Θραξ ἔκυψε διὰ νὰ ἴδῃ, ὠθήσασα ἐκ τῶν ὀπισθεν τὸν ἐκρήμνισεν εἰς τὸ φρέαρ καὶ ἐπεμβαλοῦσα λίθους τὸν ἀπέκτεινεν. Προσθέτει δ' ὁ Πλούταρχος, ὅτι ὁ βασιλεὺς Ἀλέξανδρος πρὸς ὃν ἀπήγαγον τὴν γυναῖκα δεδεμένην οἱ Θραῖκες, τὴν ἀφήκεν ἐλευθέραν, μετὰ τῶν τέκνων της, θαυμάσας καὶ τὴν πρᾶξιν καὶ τὴν συμπεριφορὰν αὐτῆς.

Εἶναι κατάδηλον ὅτι τὸ γεγονός τοῦτο δὲν ἔχει πλειοτέραν ὁμοιότητα πρὸς τὸν ὑπὸ τοῦ ἄσματος ἐκτιθέμενον φόνον τοῦ βασιλέως Ἀλεξάνδρου ἀφ' ὅσων θὰ εἶχον πᾶσαι αἱ διηγήσεις φόνων ἀνδρῶν ὑπὸ γυναικῶν ὑβρισθεισῶν ὑπ' αὐτῶν. Ἀλλ' οὐδέ τινες τῶν διηγήσεων τούτων, αἵτινες φαίνονται παρουσιάζουσαι ἐπίφασιν ὁμοιότητος χαρακτηριστικῶν τινῶν λεπτομερειῶν, ὡς ἡ τῆς Ἰουδεῖθ, ἢ ἐν τοῖς Niebelungen, ἢ τῆς Θήβης, τῆς φονευσάσης ἐν τῇ συζυγικῇ κλίνῃ τὸν ἄνδρα αὐτῆς, τύραννον τῶν Φεραίων, ὅστις μάλιστα ὠνομάζετο Ἀλέξανδρος, τὸν μόνον ἢ πρῶτον ὑπὸ τῆς ἰδίας γυναικὸς ἀπολεσθέντα τύραννον, ὡς παρατηρεῖ ὁ Πλούταρχος⁸³, οὐδέ αἱ διηγήσεις αὗται δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς συναφεῖς πρὸς τὸ δημοτικὸν ἐκεῖνο ἄσμα.

τ. Α', σ. 307. Ἐν ἑτέρᾳ ἀθηναϊκῇ παραλλαγῇ ἐν σ. 306 τὸ ὄνομα τοῦ βασιλέως εἶναι Ἐριγγας. Τὸ ὄνομα Ἀλέξανδρος εὐρίσκεται εἰς τινὰ ἀκριτικὰ ἄσματα (βλ. καὶ ἀρ. 48) ὁ βασιλιάς Ἀλέξανδρος Ἀλεξανδροπολίτης (Σακελλάριος, τ. Β', σ. 12). Ἄξιον ἰδίας μνείας εἶναι ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος τοῦ ἄσματος περὶ τοῦ φόνου αὐτοῦ λέγεται ἐν ἀνεκδότῳ κρητικῇ παραλλαγῇ βασιλεὺς τῆς Φλάνδρας· καὶ ἐν τῇ ἀθηναϊκῇ παραλλαγῇ παρὰ Καμπούρογλου, σ. 306, ἡ σκηνὴ ὑπόκειται μέσα στη Φιλάντρα (Flandria, Φλαμανδία).

82. Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας, τ. IV, σ. LXVI.

83. Πλουτάρχ., Πελοπίδ. 35. Διόδωρος, ΙΣΤ' 14, 1. Ξενοφ. ΣΤ' δ' 35.

Τὰ λοιπὰ ἄσματα (ἀρ. 60-72) ὡς ἐσημειώθη ἐν τοῖς ἔμπροσθεν (σ. 106), μόνον διὰ τοῦ τελευταίου μέρους τοῦ 5 ἄσματος συναπτόμενα πρὸς τὸν Διγενῆ, εἶναι ἀλλότρια τῶν ἀκριτικῶν. Οὐδὲν ἦττον καὶ τὸ ὑπ' ἀρ. 60 ἔχει τὸ ὄνομα τοῦ Ἀνδρονίκου, τὸ γνωστὸν καὶ ἐκ τῶν διασκευῶν τοῦ ἔπους καὶ ἐκ τῶν ἀκριτικῶν ἄσμάτων, καὶ τὴν σύζυγον αὐτοῦ ὀνομάζει Ἀρετὴν, ὅπερ ὄνομα ἐπίσης ἐπαναλαμβάνεται συχνάκις εἰς τὰκριτικὰ ἄσματα. Τὸ ἄσμα εἶναι ἀνάμεικτον μετὰ πολλῶν ἀλλοτρίων στοιχείων, σκοπὸν δ' ἔχει κυρίως τὴν ποιητικὴν διατύπωσιν γεωργικοῦ παραγγέλματος· ὅτι ἡ ἄμπελος πλουσίως ἀνταμείβει τὸν ἰδιοκτῆτην ἂν συντόνως καὶ μεθοδικῶς καλλιεργηθῇ· τὸ σκάψιμον αὐτῆς ἀπαιτεῖ ρώμην, τὸ κλάδευμα ἐμπειρίαν καὶ τὸ βλαστολόγημα προσοχὴν καὶ ἀβρότητα, διὰ τοῦτο ἡ μὲν πρώτη ἐργασία πρέπει ν' ἀνατίθεται εἰς ἀκμαίους νεανίας, ἡ δευτέρα εἰς γέροντας καὶ ἡ τρίτη εἰς κοράσια⁸⁴.

ἄσματα περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Διγενῆ

1

Τὸ τραοῦν τοῦ Διγενῆ

Κύπρου

(Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Σίμου Μενάρδου ἐν τῷ περιοδικῷ Ἀκρίτα, 1904, τ. Α', σ. 297-300 καὶ ἐν τῇ Ἀληθείᾳ, ἔφημ. Λεμεσοῦ τῆς 26 Νοεμβρ. 1904, καθ' ὑπαγόρευσιν τοῦ ποιητῆρος Γιαννῆ Ἀβράμη ἐκ Κώμης τοῦ Γιαλοῦ).

- Ὁ Χάρος μαῦρα φόρησεν, μαῦρα καβαλλισ'εύκει,
μαῦρα σκλαβούνικα φορεῖ νὰ πᾶ στὸ παναῦριν.
Στὴν νάκραν τοῦ παναῦρκοῦ ἠῦρεν τοὺς ἀροκόπους,
στῆμ μῆσσην τοῦ παναῦρκοῦ ἠῦρεν τοὺς τρῶν τσ'αὶ πίνουν.*
- 5 *«Καλῶς ἤρτεν ὁ Χάροντας νὰ φᾶ νὰ πκῆ μιτά μας,
νὰ φάη ἄγριν τοῦ λαοῦ, νὰ φᾶ ὄφτον περτίσ'ιν,
νὰ πκῆ γλυκόποτον κρασί, ποῦ πίννουφ φουμισμένοι,
ποῦ πίννουσιν οἱ ἄρρωστοι τσ'αὶ βρέθονται γιαμμένοι.*
- *Ἐν ἤρτα γιῶ ὁ Χάροντας, νὰ φά, νὰ πκιῶ μιτά σας,*
- 10 *νὰ φάω ἄγριν τοῦ λαοῦ, νὰ φᾶ ὄφτον περτίσ'ιν,*

84. Τὸ γεωργικὸν τοῦτο παράγγελμα συνοψίζεται καὶ εἰς δημῶδη παροιμίαν (ἐν τῷ ἀνεκδότῳ μέρει τῆς ἐμῆς συλλογῆς, λ. κλαδεύω 2).

- μηὲ γλυκόποτον κρασίην, ποῦ πίνουφ φουμισμένοι,
μόνον ἤρτα ὁ Χάροντας τὸν κάλλιισ σας νὰ πάρω.
— Τσ'αἰ πκοιός ἐνι ὁ κάλλιισ μας, ἀπούρτες γιὰ νὰ πάρης;
— Τσ'εἴνος ὁ χοντροδάκτυλος, τσ'εἴνος ὁ ναρκοδόντας,
15 τσ'εἴνον τὸ παλληκάρισ σας, πῶνι στὸ παναθύριν». *Ποῦ τὸν γροικᾷ ὁ Διενῆς ἀρκώθην τσ' ἐθυμώθην.*
«Γιὰ μὲν τὸ λέεις, Χάροντα, γιὰ μὲν τὸ συντυχάννεις».
Σ'ερκῆς σ'ερκῆς ἐπκιάσασιν καὶ στήν παλιώστραν πάσιν.
Τσ'αἰ τσ'εἴ'νι ποῦ παλιώννασιν τρεῖς νύκτες, τρεῖς ἡμέρες.
20 *Τσ'εἰ πῶπκιαννεν ὁ Χάροντας τὰ γαίματα πιτοῦσαν,*
τσ'εἰ πῶπκιαννεν ὁ Διενῆς τὰ κόκκαλα ἔλυουσαν.
Τσ'εἰ πῶνοσεν ὁ Χάροντας, πῶς ἔννα τον νισ'ήση,
ἐπολογήθην τσ' εἶπεν του τοῦ Διενῆ τσ'αἰ λέει.
«Τσ'αἰ χάμνα, χάμνα, Διενῆ, γιὰ νὰ μεταπκιαστοῦμεν».
25 *Τσ' ἐχάμνισεν ὁ Διενῆς γιὰ νὰ μεταπκιαστοῦσιν.*
Χρουσὸς ἀτός ἐγίνηκεν, στοὺς οὐρανοὺς τσ' ἐξέην,
τσ' ἀνοιξεν τὲς ἀλάτες του τσ'αἰ τὸθ θεὸδ δοξάζει.
«Δοξάζω σε, καλὲ θεέ, ποῦ 'σαι στὰ ψηλωμένα.
Καμμιά βουλή ἐγ γένηται μὲ δίχως σου ἐσένα.
30 *Ἄνδρειωρκῆς ποῦ τῶδωσες καὶ πῶς νὰ σοῦ τὸφ φέρω;*
— Τσ'αἰ πκιάσε, πκιάσε, Χάροντα, τσ'αἰ τούτην τήθ θεότην,
τοῦ Διενῆ τήν ἔπαρε, τσ' ἔρκεται τάπισώσ σου».
Τσ'αἰ πκιάννει, πκιάνν' ὁ Χάροντας τσ'αἰ τσ'εἴνην τήθ θεότην,
τοῦ Διενῆ τήν ἔδειξεν, τσ'αἰ ππέφτει στὸ κρεβάτιν.
35 *Ἄππεξωθκιόν του στέκονται τρακόσ'οι δκυὸ νομᾶτοι,*
θέλουν νὰ μποῦσιν νὰ τὸδ δοῦν τσ'αἰ κόμα κροφοοῦνται.
Τσ' ἕναν κοντὸν κοντούτσικον καὶ χαμηλοβρακᾶτον
στέκεται, νεπουγκώννεται, καὶ μπαίνει τσ' ἀρωτᾶ τον.
«Ἄππεξωθκιόσ σου στέκονται τρακόσ'οι δκυὸ νομᾶτοι,
40 *θέλουν νὰ μποῦσιν νὰ σὲ δοῦν τσ'αἰ κόμα κροφοοῦνται.*
— Πέ τους νὰ μποῦσιν νὰ μὲ δοῦν, πέ τους νὰ μὲφ φοοῦνται».
Στήννει τους τάβλαν ἀρκυρήν, ποτῆριν τσ'αἰ τσ'ερνᾶ τους.
«Τρῶτε καὶ πίννετ', ἄρκοντες, τσ' ἐγιῶ νὰ σᾶς ξηοῦμαι.
— Τσ'αἰ πές μας, πέ μας, Διενῆ, πὰ στὲς παλληκαρκῆς σου.
45 *πάνω στὲς παιδκιωσύνες σου, τσ'αἰ τὲς ἀντρειωρκῆς σου.*
— Πάνω στὲς παιδκιωσύνες μου καὶ τὲς παλληκαρκῆς σου,
ἦταν τὰγκάθθιν πιθαμῆ καὶ τὸ τριόλιν δόλιν;
Κάτω στὲς νάκρες τῶν νακρῶν, στὸν ἀρκοκαλαμιῶναν,
τσ'εἰ μέσα ἐν ποῦ γύριζα τσ'αἰ νύχταν τσ'αἰ ἡμέραν.
50 *Εἶχα τσ'αἰ τήν καλίτσαμ μου πίσω μου πὰ στὸμ μαῦρον,*
τσ' ἐφέγγαν μου τὰ κάλλη της τήν νύχταν νὰ γυρίζω.

- Τσ'αἰ πὰ στὰ γλυκοξίφωτα, ποῦ πᾶ νὰ ξημερώση,
 στσ'ιαστήκασιν τὰμμάδκια μου, τσ' ἕναν μεγάλοφ φίν
 ἐξήντα τσ'ύκλους ἔκαμνεν, βδομηνταδκυὸ καμάρες,
 55 τσ' ἀκόμα δκυὸ τσ'υκλίσματα τὸν Ἐλενον νὰ φάη.
 Μὲ τοῦ θεοῦ τῆδ δύναμιν, μὲ τοῦ θεοῦ τῆχ χάριν,
 μπαίννω τσ'αἰ σαῖττεύκω τον στημ μεσατσ'ῆν καμάραν.
 Ποῦ τὸ φαρμάτσ'ιν τοῦ φιδκιουῦ ἐδίψασεν ὁ μαῦρος
 τσ'αἰ στὸν Ἀφρίτην ποταμὸν πάω νὰ τὸν ποτίσω.
 60 Πά' τσ' ἠῦρα τὸσ Σαρατσ'ῆνόν, τσ' ἐβλεπεν τὸν Ἀφρίτην.
 Σὰν τὸ βουνὸν ἐκάθετον, σὰν τ' ὄρος ἐκοιμάτον
 καὶ πάνω στηρ ραχούλλαν του στσ'ύλλος λαὸν ἐβούραν,
 πάνω στὴν τσ'εφαλουῦλλαν του περτίτσ'ια κακκαρίζαν
 καὶ μέσα στὰ ρουθούνια του ἀπάρκα ξισταβλίζαν.
 65 Τσ'αἰ ποῦ τὸν εἶδεδ Διενῆς γοιὸν νὰ τὸν κροφοήθην·
 τσ'αἰ στέκει, δκιαλοῖζεται πῶς νὰ τόσ' σ'αιρετήση.
 Ἄτε ἄς τόσ' σ'αιρετήσωμεν γοιὸν πρέπει, γοιὸν ταιρκάζει.
 — Καὶ γειά σου, γειά, Σαρατσ'ῆνέ, γλεπάτουρε τοῦ τόπου·
 νάκκον νερὸν σ' ἐρκάστηκα τὸν μαῦρον νὰ ποτίσω.
 70 Τοῦτος νερὸν ἐζήτησεν, τσ'εἶνος σπαθὶν ἐταύραν.
 Ὁ Διενῆς ὁ γλήγορος ἄρπαξεν τὸ ραβτίν του,
 τσ'αἰ μιὰ ξυλιὰν τοῦ ξύλωσεν, τσ'αἰ μιὰ ξυλιὰν τοῦ βκάλλεν.
 Τσακκίζει τ' ὄχτῶ κόκκαλους κ' ἐξηνταδκυὸ παῖες,
 τσ' ἄλλους δκυὸ μονοκόκκαλους, τσ'εἴνη 'ν' ἡ ἄρρωστσ'ιά του.
 75 Ξέην τὸ νάχος τῆς ραβκιᾶς ἐξηνταπέντε μίλια.
 Ἄρκοντες ἐν πώτρώασιν μέσ' στοῦ ρηὸς τὰ σπιδκια,
 καὶ τὴν ξυλιὰν ἀκούσασιν τσ' οὔλλοι μπρουμουττιστήκαν.
 — Κάπου στράφτει, κάπου βροντᾶ, κάπου χαλάζιρ ρίβκει,
 γιὰ θέλησεν ὁ πλάστης μου τὸν κόσμον του νὰ χάση.
 80 Ννάσιν τσ'αἰ τὸν Παλιοπαπποῦν ποῦ τσ'ειαχαιαὶ καὶ ράσσει.
 — Τρῶτε καὶ πίννετ' ἄρκοντες, τίποτες μὲφ φοᾶστε,
 τσ' ἐνι ξυλιὰ τοῦ Διενῆ, τσ' ἀλί του ποῦ τὴν ἔφαν,
 τσ'αἰ ποῦ τὴν ἔφαν τσ' ἐζῆσεν, καλλιόν του παλληκάριν.
 Ννάσου τσ'αἰ τὸσ Σαρατσ'ῆνόν, τσ' ἐρκετον κοντζυστῶντα,
 85 τσ'αἰ ποῦ τὲς ποκοντζύστρες του ἐστσ'ειοῦνταν τὰ παλάδκια.
 Τσ' ἕναν κοντὸν κοντούτσικον τσ'αἰ χαμηλοβρακάτον
 στέκεται, νεπουγκώννεται, τσ'αἰ μπαίννει τσ' ἀρωτᾶ τον.
 — Τσ'αἰ πέ μας, πέ, Σαρατσ'ῆνέ, εἶντα 'ν' ἡ ἄρρωστσ'ιά σου;
 — Σαράντα χρόνους ἐβλεπα τὸγ γέρημον Ἀφρίτην·
 90 μῆτε πουλλὶν ἐδκιαάλλασσεν, μῆτ' ἄνθρωπος ἐπέρναν·
 τσ' ἕνας νερὸ μὼζήτησεν, τσ' ἐγιῶ σπαθὶν ἐταύρου.
 Τσ'εἶνος ἀποῦ τον γλήγορος, ἄρπαξεν τὸ ραβτίν του,
 τσ'αἰ μιὰ ξυλιὰν μουῦ ἔδωσεν, τσ'αἰ μιὰ ξυλιὰν μουῦ βκάλλεν,
 τσακκίζει μουῦ δκυὸ κόκκαλα τσ'αἰ δεκοχτῶ παῖες,

- 95 τσ' ἄλλους δκυὸ μονοκόκκαλους, τούτη 'ν' ἡ ἀρρωστσίά μου.
 Σηκοῦτε τὴν κουτάλα μου νὰ δῆτε τὴν ραβκιάν μου.
 Σηκῶσαν τὴν κουτάλαν του νὰ δοῦσιν τὴν ραβκιάν του,
 σηκῶσαν τὴν κουτάλαν του τσ' ἐφάνην τὸ φλαντζίν του,
 τσ'αἰ ποὺ τὸν πόνον τὸν πολλὸν ἐξέην ἡ ψυχὴ του».
- 100 Τσ'αἰ πολοᾶτ' ὁ Διενῆς τῆς κάλης του τσ'αἰ λέει.
 «Ἐλα ὦδε, καλίτσα μου, νὰ ποσ'αιρετιστοῦμεν.
 Τὸν Γιάννην ἐσοῦ μὲν πάρης, τσ' ἔπαρ' τὸν Κωσταντῖνον.
 — Ὁ Γιάννης ἄντρας μού ἦτουν, πάλε τὸν Γιάννην παίρνω.
 — Ἐλα ὦδε, καλίτσα μου, νὰ ποσ'αιρετιστοῦμεν,
- 105 θέλεις τὸν Γιάννην ἔπαρε, θέλεις τὸν Κωσταντῖνον».
 Ἐπῆεν τσ' ἡ καλίτσα του νὰ ποσ'αιρετιστοῦσιν,
 στάγκάλια του τὴν ἔσφιζεν τσ' ἐξέην ἡ ψυχὴ τους.
 Δοξάζω σε, καλὲ θεέ, ποῦ 'σαι στά ψηλωμένα,
 ὁποῦ γινώσσοις τὰ κρυφὰ τσ'αἰ τὰ φανερωμένα,
- 110 ποπίσω πᾶν τὰ ζωντανά, τσ' ὀμπρὸς τὰ ποθαμμένα.
 Ζωὴν τσ'αἰ χρόνους νὰ 'χουσιν ὅσοι τσ' ἂν τ' ἀγρηκοῦσιν,
 τσ' ἂν ἔν ἡ χνώμη τους καλή, πρέπει νὰ μᾶς τσ'ερνοῦσιν.

ΣΗΜ. Ὁ ἐκδότης, πρὸς ἀποκατάστασιν τοῦ μέτρου προπάντων, διώρθωσε τὸ κείμενον εἰς τοὺς ἐξῆς στίχους, ἀντὶ τῶν ὑπὸ τοῦ ποιητάρη ἀπαγγελθέντων: Ἐν στ. 10 μὴ τε νὰ φάω, στ. 11 μὴ νὰ πιῶ γλ., στ. 54 τσ'ύκλες, στ. 60 ἐπῆα, στ. 105 τέρσα — τέρσα (δηλ. τὸ τουρκ. στέρσα), στ. 106 γιὰ νά, στ. 107 του — της, στ. 110 πῶς ὀμπρὸς πάσι τὰ ζ. Μετὰ τὸν στ. 112, ὡς σημειώνει ὁ ἐκδότης, ὁ ποιητάρης, χάριν τῶν ἀκροατῶν, ἐπρόσθεσε καὶ ἄλλας εὐχάς: Σ'ίλιους χρόνους νὰ σ'αἴρουνται, σ'ίλιους χρόνους νὰ ζοῦσι, | σ'ίλιες λίρες βενέτικες, θεέ μου, νὰ κρατοῦσιν. | Στὸν ἄη Τάφον τοῦ Χριστοῦ (στὸν Ἄη Γιώρκην τὸν Κοντόν) νὰ πὰ νὰ προστσ'υνοῦσιν.

Στ. 6 ἄγριν τὸ ἐκλεκτότερον μέρος τοῦ κρέατος τοῦ λαγοῦ. — 14 ναρκοδόντας = ἀραιοδόντης, ὁ ἔχων ἀραιοὺς ὀδόντας. Κατὰ τὰς φυσιολογικὰς δοξασίας τοῦ λαοῦ, αἵτινες εἶναι ἀρχαιόταται, οἱ ἀραιόδοντες εἶναι βραχύβιοι. (Βλ. τὰς ἐμὰς Παροιμίας, τ. Δ', σ. 508). — 16 ἀρκώθην = ἠγριώθη. — 18 σ'ερκὲς = χεριές. — 19 τσ'εἶ νι = ἐκεῖ εἶναι. — 22 πῶνοσεν = ποῦ ἐνόησε. — 24 χάμνα = χαλάρωσε· χαμνίζω = χαλαρώνω (χαῦνος). — 26 ἐξέην = ἐξέβη. — 27 ἀλάτες = πτέρυγες (ἰταλ. alata = πτερύγισμα). — 31 θεότην ἀγνοῶ ἂν ἡ λέξις ἔχει τὴν ἐννοίαν εἰκόνοσ ἢ ἄλλου θεοῦ πράγματος, ὅπερ ὁ Χάρος μεταχειρίζεται ὡς γοργόνειον. — 35 ἀππεξωθκιὸν = ἐξωθεν. — 36 κροφοοῦνται = ἀκροφοοῦνται, κάπως φοβοῦνται. — 38 νεπουγκώννεται = ἀνακομβώνεται. — 43 ξηοῦμαι = ἐξηγοῦμαι. — 45 παιδικιωσύνες = νεανιεύματα. — 47 ἀγκάθθιν = ἀγκάθι. Ἐν τῇ περιφερείᾳ, ὄθεν τὸ ἄσμα, προφέρεται μᾶλλον ἀγκάθτιν (κατ' ἀνακοίνωσιν Χρ. Παντελίδου)· τὸ τριόλιν δόλιν τὸ τριόλιν (τὸ ἀρχαῖον τρίβολος) εἶδος ἀκάνθης· τὴν λ. δόλιν ἀγνοῶ· ἐκ τῶν συμφραζομένων φαίνεται ὅτι

σημαίνει ἀφθονίαν· ἐν ἄλλῳ ἀνεκδότῳ κυπριακῷ ἀκριτικῷ ἕσματι τὸ *τριόλιν βίος*· ἐν τῷ ῥοδιακῷ ἀρ. 3 στ. 9 τὸ *τριγόλι πήχη*. — 48 *νάκρες* = ἄκρας· *ἀρκοκαλαμιῶναν* = ἄγριον καλαμῶνα. — 52 *γλυκοξίφωτα* = τὰ γλυκοχαράματα. — 53 *στοΐαστήκασιν* = ἐστιάχτηκαν, ἐστιάσθησαν, ἐφοβήθησαν. — 55 *Ἐλενον* = Ἕλληνα. Ἐκ τοῦ ἀπλοῦ *λ* καὶ τῆς προφορᾶς τοῦ *η* τῆς δευτέρας συλλαβῆς ὡς *ε*, καὶ τῆς καταλήξεως εἰς *ος*, ὁ Μενάρδος εὐστοχώτατα εἶκασεν (ἐν Ἀκρίτα, τ. Α', σ. 297) ὅτι τὸ ὄνομα εἶναι ἐπίσακτον ἐκ τοῦ ποντικοῦ ἰδιώματος. Οἱ Κύπριοι τοὺς ἀρχαίους τάφους λέγουσιν *ἐλληνικά* καὶ τὸν γίγαντα *Ἕλληνα*. — 62 *στοΰλλος λαὸν ἐβούρα* = σκύλος ἐδίωκε λαγόν. — 64 *ἀπάρκα* = ἱππάρια· *ξισταβλίζαν* = ἐσταβλίζοντο. — 65 *γοιὸν* (οἶον) = ὦς. — 68 *γλεπάτουρε* = βλεπάτορα, φύλαξ. — 69 *νάκκον* = ὀλίγον· *ἐρκάστηκα* = ἐζήτησα. — 70 *ἐταύραν* = ἐτράβα, εἴλκε. — 75 *ξέην τὸ νάχος* = ἐξέβη ὁ ἦχος. — 77 *μπρουμουττιστήκαν* = ἔπεσαν μπρούμυτα, πρηνεῖς. — 78 *χαλάζιρ ρίβκει* ὁ αὐτὸς Χρ. Παντελίδης μ' ἐβεβαίωσεν ὅτι ἐν Κώμῃ προφέρουσι μᾶλλον *χαλάζιν ρίβκει*. — 80 *ννάσιν καὶ ννάσου* = νά σου, ἰδοῦ· *τσ΄ειαχαι* = ἐκεῖ κάτω· *ράσσει* = διαβαίνει. — 83 καὶ ὅστις ἠδυνήθη νὰ ἐπιζήση μετὰ τοιαύτην πληγὴν εἶναι ἀνδρειότερος αὐτοῦ. — 84 *ἔρκετον κοντζυστῶντα* = ἤρχετο γογγύζων. — 85 καὶ ἀπὸ τοὺς γογγυσμοὺς αὐτοῦ ἐσεῖοντο τὰ παλάτια. — 90 *ἐδκιαάλλασεν* = διέβαινε. — 94 *παῖες* = παγίδες, πλευρά. — 96 *κουτάλα* = πλάτες (κοτύλη). — 98 *φλαντζίν* = πνεύμων.

*2

Τὸ τραοῦν τοῦ Διενῆ καὶ τοῦ Χάρου

Κύπρου

(Γ. Λουκᾶς ἐν Χρυσολογίῳ, 1865, τ. Γ', σ. 597-599· ἐν Νεολόγῳ, ἐφ. Κ/πόλεως, ἀρ. 1432. Γ. Λουκᾶ, Φιλολογικαὶ ἐπισκέψεις, Ἀθ. 1874, σ. 34-37. Ἀθ. Α. Σακελλαρίου, Τὰ Κυπριακά, Ἀθ. 1868, τ. Γ', σ. 46-49· Β' ἐκδ. 1891, τ. Β', σ. 26-29. Legrand, Recueil de chansons popul. gr., Par. 1874, σ. 190-194, ἀρ. 88. Ρωσικὴ μετάφρ. παρὰ Δεστούνη, Raziskanija o gretscheskich bogatirskich bilinach, Πετροῦπολις 1883, σ. 35 κέ. Ἐν Sbornik = Συλλογῇ τοῦ γλωσσικοῦ ρωσικοῦ καὶ γραμματολογικοῦ τμήματος τῆς αὐτοκρ. Ἀκαδημίας, τ. 34, τευχ. 1. Γαλλικὴ μετάφρασις ἐν Sathas et Legrand, Les exploits de Digénis Akritas, 1875, σ. LX-LXII).

- Ὁ Χάρος μαυροφόρησε, μαῦρα καβαλλικεύκει,
 χρυσὸν σπαθὴν ἐζώστηκε καὶ πᾶ στὸ παναῦριν,
 γιὰ νὰ βρῆ καὶ τὴν μάνναν του, γιὰ νὰ τοῦ παραγγεῖλῃ.
 «Γιέ μου, μὲν παίρνης ὁμορφες, μὲν παίρνης τὲς γριάδες,
 5 μὲν παίρνης τὰ μικρὰ παιδιὰ καὶ κλαῖσιν οἱ μαννάδες».
 Κι ἀπελοήθη Χάροντας καὶ λέει καὶ λαλεῖ τῆς.
 «Ἄν ἐν παίρνω τὲς ὁμορφες, ἂν ἐν παίρνω γριάδες,
 ἂν ἐν παίρνω μικρὰ παιδιὰ, τί Χάροντας λοοῦμαι;»

- Φτερνιστηρκὰν τοῦ μαύρου του, πάν' εἰς βουνὸν ἐβκαίνει.
- 10 Δικλᾶ ποκεῖ, δικλᾶ ποδά, θωρεῖ ἕναν περιβόλιν,
κ' ἐκ' ἦσαν ἄρκοντες πολλοὶ τραπεζοκαθισμένοι.
Κι ἀπολοοῦνται ἄρκοντες, στέκουσιν καὶ λαλοῦν του.
«Καλῶς ἤρτεν ὁ Χάροντας, νὰ φᾶ νὰ πκῆ μιτά μας,
νὰ φάη ἄγρη τοῦ λαοῦ, νὰ φᾶ ὄφτον περδίκιν,
- 15 νὰ φᾶ ἄρκοκεράμυον, ποῦ τρῶν ἀντρεικωμένοι,
νὰ πιῆ γλυκόποτον κρασίν, ποῦ πίννουν φουμισμένοι,
ἀποῦ τὸ πίννουν ἄρρωστοι καὶ βρέθουνται γιαμένοι».
Κι ἀπολοᾶται Χάροντας, στέκεται καὶ λαλεῖ τους.
«Ἐν ἦρτα γιῶ ὁ Χάροντας, νὰ φά, νὰ πιῶ μιτά σας,
- 20 παρᾶρτα γιῶ ὁ Χάροντας, τὸν κάλλιον σας νὰ πάρω».
Κι ἀπολοοῦνται ἄρκοντες, στέκουσιν καὶ λαλοῦν του.
«Καὶ πέ μας, πέ μας, Χάροντα, ποιὸς ἐνι ὁ καλός μας;»
Κι ἀπολοῆθη Χάροντας καὶ λέει καὶ λαλεῖ τους.
«Ἐνι καὶ μακροδάκτυλος, ἐνι κι ἀναρκοδόοντας».
- 25 Ποῦ τ' ἄκουσεν ὁ Διενῆς ἀρκώθην καὶ θυμώθην.
Κλῶτσον τῶν τάβλων ἔδωκεν, κλῶτσον καὶ τῶν τσαέρων,
καὶ τὰ κανατοσκοῦτελλα πετᾶ τα τοῦ ἀέρα.
Κι ἀπολοῆθη Διενῆς τοῦ Χάροντα καὶ λέει.
«Κι ἂν μὲ νικήσης, Χάροντα, ἐβκαλε τὴν ψυχὴν μου,
- 30 κι ἂν σὲ νικήσω, Χάροντα, χάρισ' μου τὴν ζωὴν μου».
Χεριές χεριές ἐπιάσασιν κ' ἐπῆγαν στὴν παναίστραν.
Κι ἀπολοῆθη Χάροντας καὶ λέει καὶ λαλεῖ του.
«Κι ἀλαβροπιᾶσ' με, Διενῆ, γιὰ νὰ σὲ ἀλαβροπιᾶσω».
Κι ἀλαβροπιάνν' ὁ Διενῆς, καὶ σφικτοπιάνν' ὁ Χάρος.
- 35 Κεῖ ποῦ 'πιαννεν ὁ Χάροντας τὰ γαίματα πιτοῦσαν,
κεῖ ποῦ 'πιαννεν ὁ Διενῆς τὰ κόκκαλα ἐλυοῦσαν.
Κ' ἐδῶκαν καὶ παλιώννασιν τρεῖς νύκτες, τρεῖς ἡμέρες.
Στὰ τρία τὰ μερόνυκτα ὁ Διενῆς νικᾶ τον.
Κι ἀνοιξεν τὲς ἀγκάλες του καὶ τὸν θεὸν δοξάζει.
- 40 «Δοξάζω σε, καλὲ θεέ, ποῦ 'σαι στὰ ψηλωμένα,
κι ἀποῦ γινώσκεις τὰ κρυφὰ καὶ τὰ φανερωμένα.
Τὸ πλάσμα ἀποῦ μου 'πεψες ἐβγῆκ' ἀντρεικωμένον».
Ἦρτε φωνὴ ποῦ τὸν θεὸν κι ἀπὸ τοὺς ἀρχαγγέλους.
«Καὶ δὲν σὲ 'πεμψα, Χάροντα, παλιώματα νὰ κάμνης,
- 45 παρὰ 'στειλὰ σε, Χάροντα, ψυχὲς γιὰ νὰ μοῦ βκάλλης».
Χρυσὸς ἀτὸς ἐγίνηκε πάνω στὴν κεφαλὴν του,
κ' ἔσκαπτεν μὲ τὸ νύχιν του νὰ βκάλλῃ τὴν ψυχὴν του.
Κι ὁ Διενῆς ψυχομαχεῖ σὲ σιδερά παλάτια,
σὲ σιδερά παπλώματα, σὲ σιδερά κρεβάτια.
- 50 Π' ἀπέξω τριγυρίζουν τον τριακόσια παλληκάρια,
θέλουν νὰ μποῦσιν νὰ τὸν δοῦν κι ἀκόμ' ἀκροφοοῦνται.

- Κ' ένας κοντός κοντούτσικος καὶ χαμηλοβρακάτος,
τὸ σχιάθι στὴν μασχάλην του μπαίνει καὶ χαιρετᾷ τον.
«Καὶ γειά σου, γειά σου, Διενή, ἀρχές ἀρχές π' ἀγάπας,
55 εἰς τὲς ὄσκιές τοῦ φεγγαριοῦ ἐδιάλεγες κ' ἐπάτας.
Π' ἀπέξω τριγυρίζουν σε τριακόσια παλληκάρια,
θέλουν νὰ μποῦσιν νὰ σὲ δοῦν κι ἀκόμ' ἀκροφοοῦνται».
Κι ἀπελοήθη ὁ Διενῆς καὶ λέει καὶ λαλεῖ τους.
«Πέ τους νὰ μποῦσιν νὰ μὲ δοῦν, τίποτες μὲ φοοῦνται».
- 60 Καὶ ἔσσω του ἐμπέησαν καὶ γλυκοχαιρετοῦν τον.
Κι ὁ Διενῆς ἐπρόσταξε ψωμὶν γιὰ νὰ τοὺς βάλουν.
Κι ἀπολοοῦνται κ' εἶπαν του καὶ λέουν καὶ λαλοῦν του.
«Κ' ἐμεῖς ἐδῶ δὲν ἤρταμεν νὰ φάμεν γιὰ νὰ πιοῦμεν,
ἤρταμεν νὰ ρωτήσωμεν πάνω σ' παλιούς πολέμους».
- 65 Κι ἀπολοήθη ὁ Διενῆς καὶ λέει καὶ λαλεῖ τους.
«Ἐσεῖς πὸ κεῖ τρῶτε ψωμὶν, κ' ἐγὼ πὸ δὰ ξηοῦμαι.
Κάτω στὲς ἄκρες τῶν ἀγρῶν, στὸν ἀγροκαλαμιῶνα,
ἐννιὰ βούργιες ἐγέμωσα οὐλον μοῦττες καὶ γλῶσσες,
κ' οἱ μοῦττες ἔν τοὺς δράκοντες, κ' οἱ γλῶσσες ἔν τοὺς λιόντες.
- 70 Ποῦ τὸ φαρμάκιν τὸ πολὺν διψῶ ἐγὼ κι ὁ μαῦρος.
Στέκομαι διαλογίζομαι γιὰ ποῦ θὰ τὸν ποτίσω.
Εἰς τὸν Ἀβράτην ποταμὸν τρέχω νὰ τὸν ποτίσω.
Εἰς τὸν Ἀβράτην ποταμὸν Σαρακηνὸς καὶ βλέπει.
Στέκομαι, διαλογίζομαι πῶς νὰ τὸν χαιρετήσω·
- 75 καὶ ἂν τοῦ πῶ τριανταφυλλιά, τριανταφυλλιά 'χει ἀγκάθια,
καὶ ἂν τοῦ πῶ γαροφαλιά, γαροφαλιά 'χει κόμπους,
καὶ ἂν τοῦ πῶ βεργόλεγνον, φοοῦμαι μὲν λυψη,
καὶ ἂς τὸν χαιρετήσωμεν σγοιὰν πρέπει, σγοιὰν ἀξίζει.
— Ὡρα καλή, Σαρακηνέ, φῶς τοὺς ἀντρειωμένους.
- 80 Κεῖνος καλοχαιρέτα τον, τοῦτος ξυλιὲς τ' ἀκτύπα.
Κι ἀπολοήθη Διενῆς καὶ λέει καὶ λαλεῖ του.
— Καὶ βρὲ μωρὲ Σαρακηνέ, ἔν νὰ σοῦ ἀκτυπήσω.
Καὶ μιὰ ξυλιά τοῦ χάλασεν πὸ πάνω στὸ κεφάλι.
Ἐν ἦτον πέτρα νὰ ραῆ, γιοφύρι νὰ χαλάση,
- 85 ἔν ἦτον παλιοκάστελλον νᾶρτη πὸ πάνω κάτω.
Κεῖ μέσα στὰ ρουθούνια του φόραδοι ἐσταλίζαν,
ποκάτω στὲς μασχάλες του περδίκια κακουρίζαν,
καὶ πάνω στὴν ραχοῦλαν του ζευγαλατιὰ καὶ κάμνουν,
κ' ἐκράτει ἡ πατοῦνα του ἐννιὰ μοδιῶν χωράφια.
- 90 Μιὰ χώρα ἦταν κεῖ κοντά....
— Κάπου στράφτει, κάπου βροντᾷ, κάπου χαλάζι ρίχνει,
κάπου θεὸς ἐθέλησε τὴν χώραν μας νὰ κλύση.
Κ' εἶχεν ἕναν καριοπαπποῦν ποῦ τοὺς παλιούς ἀνθρώπους.
— Μηδὲ στράφτει, μηδὲ βροντᾷ, μηδὲ χαλάζι ρίχνει,

- 95 μηδὲ θεὸς ἐθέλησεν τὴν χώραν γὰρ νὰ κλύσῃ,
 παρὰ ζυλιὰν τοῦ Διενῆ, χαρὰ στὸν ποῦ τὴν ἔφα.
 Κ' ἢ ὦρα ἐν ἐτέλειωσεν, ἢ ὦρα ποῦ τὸ λέω,
 καὶ νὰ σου τὸν Σαρακηνὸν στὸν κάμπον γεμωσμένον.
 Μέσα στὴν χώραν μπέηκεν καὶ γλυκοχαιρετᾶ τους,
 100 κι ἀπολοήθη ὕστερα καὶ λέει καὶ λαλεῖ τους.
 — Ἐλάτε οὐλ' οἱ ἄρχοντες νὰ δῆτε τὸν γιარάν μου,
 ἓνα σκυλὶν, κακὸ σκυλὶν ἦρτεν κ' ἐσκότωσέ με.
 Μαζεύτησαν οἱ ἄρχοντες νὰ δοῦσιν τὸν γιარάν του.
 Κ' ἐννιὰ παιδες ἔκοψε καὶ τρεῖς πισωκεντήτες.
 105 Ψηλώσασιν τὸ χέριν του νὰ δοῦσιν τὸν γιარάν του,
 καὶ βλέπεις τὸν Σαρακηνὸν χαμαὶ μαλλιὰ κουβάρην».

ΣΗΜ. Ἐν τῇ μεταγραφῇ τοῦ κειμένου ὑπὸ τοῦ πρώτου ἐκδότου Λουκᾶ δὲν ἐτηρήθησαν πιστῶς οἱ διαλεκτικοὶ τύποι, ὡς καὶ αὐτὸς ὁ ἀγνοῶν τὸ κυπριακὸν ἰδίωμα δύναται νὰ πεισθῇ διὰ προχείρου παραβολῆς τῶν ὁμοίων στίχων πρὸς τοὺς τῆς προηγουμένης, ἦν μετὰ πάσης ἀκριβείας ἐξέδωκεν ὁ Μενάρδος. Ὁ Legrand ἀποκατέστησέ τινὰς τῶν κυπριακῶν τύπων. Ἡ τοῦ Σακελλαρίου ἐκδοσις εἶναι ἀπλῆ ἀνατύπωσις τοῦ ἐν τῇ Χρυσσαλλίδι κειμένου τοῦ Λουκᾶ, αἱ δὲ διορθώσεις μερικῶν λέξεων παρουσιάζουσι τύπους ὄχι κυπριακοὺς, ὡς παρατήρησεν ὁ Μενάρδος (Ἀκρίτ., σελ. 296)· διὸ ἐκρίναμεν περιττὸν νὰ μνημονεύσωμεν ταύτας. Ἀφήσαντες σχεδὸν ἀμετάλλακτον τὸ παρὰ Legrand κείμενον, ἀπὸ δὲ τοῦ 42 στίχου τὸ τοῦ Λουκᾶ, σημειοῦμεν ὧδε μόνον μικράς τινὰς διαφορὰς τῶν ἐκδόσεων τοῦ Λουκᾶ, ἐν τῇ Χρυσσαλλίδι (X) καὶ ἐν ταῖς Φιλολογικαῖς ἐπισκέψεσιν (Φ). Στ. 1 *καβαλλικεύει* (XΦ). — 2 *χρυσὸ* (XΦ) *παναῦρι* (X) *παναγύρι* (Φ). — 3 *μάναν* (XΦ). — 4 *μὴν—μὴν* (XΦ). — 5 *μὴν* — *καὶ κλαίουν οἱ μανάδες* (XΦ). — 6 *Ἐλλεῖπει ἐν Φ*. — *Καὶ λέ(γ)ει τῆς ὁ Χάροντας* (X). — 7 *δὲν—δὲν* (XΦ). — 8 *ἐν* — *λογοῦμαι* (XΦ). — 9 *φτερνιστηρὰ* (L) *φτερνιστηριὰν* (X) *φτερνιστηρηὰν* (Φ) *πάνω 'ς βουνὸν ἐβγαίνει* (XΦ). — 10 *ποδῶ* — *θ. νὰ περιβόλι* (ΦX). — 11 *ἄρχοντες* (XΦ). — 12 *ἄρχοντες* (XΦ). — 13 *πιῆ* (ΦL) *μετὰ μας* (XΦ). — 14 *ἄγριν* (L) *περδίκκι* (X) *περδίκιν* (Φ). — 15 *ἀγροκεράμιδον* — *ἀντρειωμένοι* (XΦ). — 16 *πίνουν* (XΦ). — 17 *πίνουν* (XΦ). — 19 *δὲν* (XΦ) *γῶ* (X) *μαζί σας* (X) *μετὰ σας* (Φ). — 21 *ἄρχοντες* (XΦ). — 25 *ἀρκώθη καὶ θυμώθη* (XL). — 26 *κλωτσιὰν—κλωτσιὰν* (L). — 27 *κανατοσκοῦτελα* (XΦ) *π. τα στὸν ἀέρα* (L). — 29 *ἐβγαλε* (XΦ). — 30 *ψυχὴν μου* (X). — 33 *δ. νὰ σ' ἀ.* (XΦ). — 35 *πῶπιανεν* (XΦ) *πετοῦσαν* (L). — 36 *πῶπιανεν* (XΦ). — 37 *παλιώννασι* (L). — 41 *κι ὀποῦ* (L). — 42 Ὁ στίχος οὗτος καὶ ἡ συνέχεια τοῦ ᾄσματος ἐλλείπουσιν ἐκ τῆς ἐκδόσεως τοῦ L. — *ἐβγήκε* (X). — 55 *στὲς ὁ.* (X). — 66 *σεῖς* (X). — 67 *ἄκρες* (ἢ *ἄκριες*) (X). — 71 *δ. ποῦ θὰ τότε π.* (X). — 72 *Λεῖπει ὁ στ. ἐκ Φ*. — 75-77 *κι ἄν* (X) — 78 *κι ἄς* (X). — 80 *κεῖνος—κεῖνος* (X). — 83 *χάλασε ἐπάνω* (X). — 84 *καὶ ἐν ἦτον* (X). — 86 *καὶ μέσα* (X). — 88 *καὶ κάμνει* (Φ). — 92 *θιὸς*. — 97 *δὲν ἐτ.* (X). — 100 *ἀπολοήθη* (X). — 103 *μαζεύθησαν* — *γιαρᾶ* (X). — 105 *γιαρά του* (X).

Στ. 10 *δικλᾶ* = κυττάζει, στρέφει τὸ βλέμμα. — 15 *ἀρκοκεράμνον* = ἀγριοκρόμμυον, ἀσφόδελος. — 26 *τσαέρων* = ἐδρῶν (ἀρχ. γαλ. *chaere, chaire* = *chaire*). — 33. 34 *ἀλαβροπιάννω* = ἀλαφροπιάνω, συνώνυμον τοῦ *χαμνίζω* τοῦ προηγουμένου ἕσματος. — 53 *σχιάθι* = σκιάδιον, πῖλος. — 68 *βούργιες* = δερματίνας πήρας (λατιν. *bulga*). *μουττες* = μύτες, ρύγχη ἢ κεφαλᾶς. — 92 *κλύση* = πνίξη (κλύζω). — 101 *γιαρὰν* = πληγὴν (λ. τουρκ.). — 104 *πισωκεντήτες* ἀγνοῶ τί ἀκριβῶς σημαίνει ἐνταῦθα ἢ λ., πιθανῶς μέλος τι τοῦ σώματος. Πισωκεντήτης λέγεται τὸ δεῦτερον κέντημα ὑφάσματος.

3

Ρόδου

Βλ. τοῦτο ἐν τῇ ἐπομένῃ διατριβῇ «Ροδιακὰ μνημεῖα τοῦ ἀκριτικοῦ κύκλου» ὑπὸ Μιχ. Δ. Χαβιαρᾶ.

4

Τήλου

Ἀπόσπασμα ἕσματος ἐν τῇ αὐτῇ διατριβῇ.

5

Ρόδου

(Ἐξ ἀνεκδότου συλλογῆς Ἀνδρέου Μ. Δέσποτα).

- Ἄ Διενῆς ψυχομαχεῖ κ' ἢ γῆς ἀνατρομάσσει,
 κ' ἢ πλάκα τὸν νανατριχᾶ πῶς θεὸς νὰ τὸ σκεπάσῃ.
 Ὅσ' ἄρκοντες τάκούσασιν ἐπῆσαν νὰ τὸ δοῦσι,
 μαντήλια θλιβερά βαστοῦν τὰ δάκρυα νὰ σφογγοῦσι.
 5 Ποῦ δῆξω τριυρίζουσιν καὶ μέσα δὲν ἐμπαίνου.
 Ἄ Διενῆς ὡς τό 'κουσεν ἐφώναξέν τους μέσα.
 «Καλῶς τους καὶ τίς ἄρκοντες, ποῦρτασιν νὰ μὲ δοῦσι». *Πιάνει* σκαμνιά καθίζει τους, ποτήρια καὶ κερνᾶ τους.
 Ἄ Διενῆς ἐρκίνηξεν παλληκαριῆς διηᾶται.
 10 «Δώδεκ' ἄρκούδια σκότωσα καὶ δεκαννιά λιοντάρια.
 Τῆς Ἀλεξάντρας τὰ βουνά, τῆς Παρπαριᾶς τὰ μέρη,
 κανένας δὲν τὰ γύρισε μέσα τὸ μεσημέρι,
 κ' ἐβῶ Διενῆς τὰ πέρασα μέσα τὸ μεσανύχτι.

- Ἐτὸν Νεουρτάνην ποταμὸν, στῶ δρακοντῶν τῇ λίμνῃ,
 15 ἐπῆα κι ἐξεπόζεψα νὰ πιῶ ἐβῶ κι ὁ μαῦρος,
 νὰ ξεκολλήσ' ἢ γλῶσσά μου, νὰ φύῃ τὸ φαρμάκι,
 ἀποῦ μὲ πιτυρήσασιν οἱ ὄχεντρες κ' οἱ ὄφκιοι.
 Ὁ ποταμὸς ἐστέρεψεν ἢ λίμνη ἐξεράθθη,
 γιὰτὶ στὴ μάνναν τοῦ νεροῦ ἦταν ἓνας ἀράπης
 20 κ' εἶχεν τὸ στόμαν τ' ἀνοιχτὸν καὶ τὸ νερὸν ἐρρούφα.
 Καὶ μέσα στὰ ρουφούνια του βόδια 'χε σταλισμένα,
 εἶχε φωνὴ σὰν τῇ βροντῇ κ' οἱ κάμπ' ἐντιλαλοῦσα,
 κ' ἐφτάνασιν τὰ χέρια του σ' Ἀνατολὴν καὶ Δύση,
 κ' ἐβάσταν κ' ἢ πατοῦνα του ἐννιὰ μοδιῶ χωράφια.
 25 Ἡ χώρα ποῦ 'ταν κεῖ κοντὰ ἐκάην ποῦ τῇ δίψα,
 τὰ πράματα ψοφούσασιν, οἱ ἀθρῶποι ἐπλαντοῦσα.
 Ὁ βασιλιάς διαλάλησεν ὅτις τὸν ἐσκοτώσῃ,
 θὲ νὰ τὸ δώκῃ χάρισμαν τρεῖς χῶρες νὰ τὶς ρίξῃ,
 τῇ Βενετιᾷ μὲ τὸ φλουρί, τῇ Χιὸ μὲ τὸ λοάρι,
 30 τῇ Πόλῃ τῇ ἐξακουστῇ μὲ οὐੱλλα τὰ καλὰ της.
 Ἐδῖεν καὶ τῇ κόρῃν του, τὸ πρῶτόν του καμάρι,
 ποῦ δὲν ἐστάθη σὰν αὐτῇ στὸν κόσμον καμιὰ ἄλλη.
 Κανεῖς καὶ δὲν εὐρίσκονταν, κανεῖς κ' ἐν ἐποκόττα
 νὰ πὰ ἄ σκοτώσῃ τὸ θεριό, γιὰ νὰ γλυτώσ' ὁ κόσμος.
 35 Πάω καρσὶν του στέκουμαι καὶ διπλοχαιρετῶ το.
 «Ὡρα καλὴ στὰ πολεμᾶς, καυκὶν τῶν ἀντρειωμένω.
 — Καλὸν κανίσκι μ' ἐστειλαν, ποιὸς μὲ τὸ κανισκεύκει;
 — Περίδρομο σ' ἐστείλασιν καὶ σφάχτην καὶ δρολῆκι».
 Νοῖει τὸ στοματάκιν του, βαθύ'τα σὰν πηᾶδι,
 40 νὰ μὲ ρουφήξ' ἐγύρεψεν ἐμέναν καὶ τὸ μαῦρο.
 Τὸ ματσουκκάκι μ' ἐπιασα, καὶ ματσουκκιὰν τὸ δίω.
 Ἡ γῆς ἐτανανίστηκεν καὶ τὰ βουνὰ χαλοῦσα,
 κ' ἐκεῖνος ὁ κακόμοιρος χαπάρι δὲν ἐπῆρε.
 Ὁ κόσμος ἐσυγκλύστηκεν κι ὄξω στοὺς κάμπους τρέχει.
 45 Γέρος ἐπηλοήθηκεν τοῦτον τὸ λόο λέει.
 «Ἐν εἰ βροντῇ καὶ χαλασμός, ἐν εἰν' ἀστροπελέκι,
 μὸ ματσουκιὰ τοῦ Διενῆ, κι ὠλί στον ποῦ τῇ φάη».
 «Μπαλαίνουμε, στραβάραπε, κι ὅτις τὸν ἄλλο ρίξῃ,
 νὰ παίρῃ τὸ κεφάλιν του στὸ βασιλιὰν κανίσκι».
 50 Τὸ μπαλαισίμιν πιάσαμεν εἰς τῆς Σουριᾶς τὸν κάμπο.
 Ἀράπης ὄπου ἐπιανεν τὰ γαίματα τσιλλοῦσα,
 κι ὁ Διενῆς κεῖ ποῦ 'πιανεν τὰ κόκκαλα ἐθριοῦσα.
 Τρεῖς μέρες ἐμπαλαίναμεν τρεῖς μέρες καὶ τρεῖς νύχτες.
 Στὶς τέσσερις παίρτισα ἴδρος μ' ἐπερεχύστη
 55 Φωνῆρτεν ποῦ τὶς οὐρανοὺς, ποῦ ἀρκαγγέλου στόμα.
 «Ἐσ' ἔχεις διμισκὶ σπαθὶν κι ὄρκυιόμπηχον κοντάρι,

- κοντάρεψέ το τὸ σκυλλίν, πριχοῦ σὲ θανατώση».
 Τρεῖς κονταριές τὸν ἔδωκα καὶ κάτω τὸ ξαπλώνω,
 τὸ κεφαλάκιν τ' ἔκοψα, στοῦ βασιλιᾶ τὸ παίρνω.
- 60 Κανεῖς δὲν ἦτα σὰν κ' ἐμὲν εἰς τῆς ἀντρεϊᾶς τῆ χάρη,
 στὸ μπάλαιμα, στὸ τρέξιμο, στὸ πῆδος, στὸ κοντάρι.
 Καὶ τώρα τὸν κακόμοιρον ὁ Χάρος θά μὲ πάρη.
 Πιάνω τον καὶ δὲν πιάνεται, χτυπῶ το δὲ χτυπιέται,
 τρέχω, πηδῶ, πάω ἀλλοῦ, παντοῦ τὸ βρίσκω μπρὸς μου.
- 65 Ποῦ θὰ πεθάνω ἔ χολιῶ, χολιῶ μ' αὐτὰ ποῦ φήνω.
 Ποῦ φήνω δυὸ ἀρφανὰ παιδιὰ, ἄουρον καὶ κορίτσι.
 Καὶ φήνω καὶ λλιάκι χριός, χίλιες χιλιάδες ἄσπρα,
 καὶ φήνω καὶ λλιάκι βιός, χίλι' ἀρκατῶν ἀμπέλι».
 Ὁ Διενῆς ἐπέθανεν καὶ πάσιν νὰ τὸ χώσου,
- 70 πάσιν κι οἱ χριοφελέτες του τ' ἀμπέλιν νὰ πουλήσου,
 πάσιν καὶ τὰ μικρὰ παιδιὰ νὰ τὸ ποχαιρετήσου.
 Μπαίνουν στὴ μέσην κλαῖσιν το, στὴν ἄκριαν ναστενάζου.
 «Ἄχ, ἀμπελάκι μας χρουσόν, τοῦ κόσμου ζουλεμένο,
 τώρα π' ἄ σὲ πουλήσουσιν, ἐμεῖς τί ἄ γενοῦμε;»
- 75 Τότες τὰμπέλιν τᾶλαλον ἀπιλογιᾶν τίς δίδει.
 «Ἄς μὲ κλαδέψου γέροντες, μὲ σκάψουν παλληκάρια,
 κι ἄς μὲ καρπολοήσουσιν τ' ἀπάρθυνα κορίτσια,
 τότες τὰ τριανταδυὸ βουτσιὰ κρασι θὰ τὰ γιμώσω
 κι ἀποὺ τὰ ποτσαμπούρια μου τὸ χριός θὲ νὰ τὸ δώκω».

ΣΗΜ. Στ. 1 «Τοῦ ροδίου τούτου Ἡρακλέους σώζεται καὶ χορὸς ἰδιόρρυθμος, κατὰ τὸν ὁποῖον ἐκλέγοντες ἓνα ἀρχηγόν, ὃν ὀνομάζουσιν Διενῆν, χορεύουσιν αὐτὸν τὴν πρωίαν τῆς δευτέρας ἡμέρας τῶν γάμων τραγοῦδοντες:

*Διενή μου, πάσα πάσα,
 οὔλλοι στὸ χορὸ ἐπιάσα*

πρὸς δὲ καὶ Συνοικία ἦ μᾶλλον Παναγιὰ τοῦ Διενῆ, καὶ Πατήματα τοῦ Διενῆ, ἴχνη ποδὸς ἐπὶ βράχου εὐρισκομένου οὐ μακρὰν τῶν προαστείων, εἰς θέσιν καλουμένην τοῦ Δράκου τὸ νερό. Ἐκ τοῦ βράχου τούτου μυθολογεῖται, ὅτι ἀναγνωρίσας ὁ Διενῆς τὸν ἀδελφόν του διαβαίνοντα ἐκεῖθεν ἐπὶ πλοίου ἐξετόξευσεν» (Α. Μ. Δέσποτας). Περί τῶν παραδόσεων τούτων γίνεται ἐκτενέστερος λόγος ἐν τῇ ἐπομένῃ διατριβῇ. — 2 Παραλλαγή τοῦ στίχου τούτου:

κ' ἢ πέτρα τρομαλίζεται πῶς θὲ νὰ τὸν σκεπάση (Α.Μ.Δ.)

Νατριχῶ καὶ νατριχιάζω ἐκ τοῦ ἀνάτριχος. Ἐν Πελοποννήσῳ καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος τὸ ρ. ἀνατριχιάζω σημαίνει φρίσσω, ἐν Ρόδῳ δὲ κατὰ σημείωσιν τοῦ

συλλέκτου Ἄ. Μ. Δέσποτα: «ἐξ ἀποστροφῆς ἢ βδελυγμοῦ ὀρθοῦνται αἱ τρίχες μου. Ἄπαντᾶ καὶ ὁ παθ. παρακείμενος τῆς μετοχῆς *νατριχιασμένος*, σημαίνων τὸν ἐμπνέοντα ἀποστροφήν καὶ βδελυγμὸν, καὶ ἐπίρρ. *ἀνάτριχα* = κατὰ τὴν ἀντίθετον διεύθυνσιν τῶν τριχῶν». — 14 *Νεουρτάνης* ὁ ποταμὸς Ἰορδάνης (Α.Μ.Δ.). — 15 *ἐξεπόζεσα* τὸ ἀλλαχοῦ *ξεπέζεσα* = ἀφίππευσα. — 17 μ' ἐδηλητηρίασαν αἱ ἔχιδναι καὶ οἱ ὄφεις. «Πιστεύει ὁ ρόδιος λαὸς ὅτι οἱ ὄφεις πιτυροῦσιν ἤτοι ρίπτουσι μακρὰν τὸ δηλητήριο» (Α.Μ.Δ.). Τὸ ρῆμα πιθανῶς εἶναι τὸ ἀρχαῖον *πιτυλίζω*, κατ' ἐναλλαγὴν τοῦ λ εἰς ρ ἐκ συνεκδρομῆς ἴσως πρὸς τὰ *πιτυριάζω*, *πιτυρίδα* κττ. Ἄλλοι νεοελληνικοὶ τύποι τοῦ *πιτυλίζω* εἶναι τὸ κοινότατον *πιτυλίζω* (ραίνω διὰ ρυπαίνοντος ὕγρου ἢ πηλοῦ), κυπρ. *πιτυκλίζω* ἢ *πιτυκλιῶ* ἢ *πιτυκλιάζω*, ὅθεν καὶ *πιτυκλά* (Σ α κ ε λ λ α ρ ῖ ο υ, Κυπριακά, τ. Β', σ. 736-737), ἐν Κύθνῳ δὲ *πιτυλήθρα* (Β ἄ λ λ η ν δ α, Πάρεργα, σ. 10) τὸ καλάμινον ὄργανον δι' οὗ οἱ παῖδες ἐκσφεδονῶσιν ὕδωρ· σπανιώτερος εἶναι ὁ τύπος *πιτυλιῶ*. Ἐνιαχοῦ *πιτυλιᾶ* ἢ *ρανίς* (Θήρα: Π ε τ α λ ᾶ, Ἰδιωτικόν, σ. 127. Χίος: Π α σ π ᾶ τ η, Χιακ. Γλωσσάριον, σ. 219). — 26 τὰ πλάματα = τὰ κτήνη (Α.Μ.Δ.). *ἐπλαντοῦσα* = ἔσκαζαν, ἔθνησκον ἐκ δίψης. Ὁ τύπος *πλαντῶ* εὐρίσκεται καὶ ἐν τῷ Ἑρωτοκρίτῳ (Γ 1949), ὅπου καὶ τὸ σύνθετον *ποθοπλανταμένος* (Α 741) καὶ ἐν δημῳδῶν κρητικῶν ᾠσματι (J e a n n a g a k i s, Ἄσματα κρητικά, σ. 54, 26). Ἐπίσης ἐν Χίῳ (Π α σ π ᾶ τ η, Χιακὸν γλωσσάριον, σ. 293). Κοινότερος δ' ὁμοίως εἶναι ὁ τύπος *πλαντάζω*· οἶον ἐν Πελοποννήσῳ φρ. *πλάνταξα ἀπὸ τῆ δίψα, ἀπὸ τὶς φωνές, πλάνταξε τὸ παιδί ἀπὸ τὰ κλάματα*· ἐν κατάρα: *νὰ σκάσης, νὰ πλαντάξης!* ἐν Σινασῶ τῆς Καππαδοκίας (Α ρ χ ε λ ᾶ ο υ, Σινασ., σ. 262). Βλ. Κ ο ρ α ῆ, Ἄτακτα, τ. Β', σ. 302-303. — 29 *λοάριν* = θησαυρόν (Α.Μ.Δ.). Βλ. Π ο λ ῖ τ ο υ, Παραδ. Β', σ. 1003. — 33 *ἐποκόττα* = ἐτόλμα (Α.Μ.Δ.). Τὸ ρῆμα κοινὸν καὶ ἀλλαχοῦ (*κοττῶ, κοττάου, ἀποκοττῶ*). — 34 *νὰ πὰ ᾶ* = νὰ ὑπάγῃ νὰ (Α.Μ.Δ.). — 36 *καυκὶν* = καύχημα (Α.Μ.Δ.). — 38 *δρολήκι* = ὑδροκλήλη. Λέγεται καὶ κατάρα *νὰ τρέξῃ τὸ δρολήκιν πού τὰ χεῖλη του* (Α.Μ.Δ.). Πρβλ. τὸ τοῦ Πτωχοπροδρόμου (Γ 286, σ. 62 Legrand):

ἀντὶς ψωμὶν τὸν δρόληκον, ἀντὶς φαγὶν τὸν σφάχτην

καὶ (στ. 436, σ. 68 Legrand): *Συγχάρισε τὸν δρόληκον* καὶ κατὰ διάφορον γραφὴν (Δ 436, σ. 91 Legrand). Πρβλ. Κ ο ρ α ῆ (Ἄτακτα Α', σ. 293): «*Συγχώρησον τὸ ὑδρόκηλον*. Ἐτεραι δύο ἐν τῷ αὐτῷ στίχῳ λέξεις ἐπίσης εἶναι κατάρα: *Περίδρομος* = ὁ κωλικόπονος (*περίδρομος νὰ σὲ κόψῃ!* ἢ *φάγε τὸν περίδρομο!* ἢ ἀπλῶς *Περίδρομος!* εἰς ἀδηφάγους, καὶ φρ. *ἔφαγε τὸν περίδρομο*). *Σφάχτης* = ὁ ὀξὺς ρευματικὸς πόνος. Ὅθεν καὶ ἡ ἔννοια τοῦ στίχου τοῦ Πτωχοπροδρόμου εἶναι, ὅτι ὁσάκις ζητεῖ ψωμὶν τοῦ ἀποκρίνονται διὰ τῆς κατάρας *Δρόληκος!* ὁσάκις δὲ φαγὶν διὰ τοῦ *Σφάχτης!* — 44 Ὁ Α.Μ.Δ. γράφων *ἐσυγκλήστηκεν* ἐρμηνεύει: «*Συνεκλήθη*. Λέγεται καὶ *θὰ συγκλήσω τὸν κόσμον μὲ τὶς φωνές μου* = *συγκαλέσω καὶ συνεκάλεσα κλπ*». Ἄλλ' ἀναμφισβητήτως τὸ ρῆμα εἶναι τὸ ἀρχαῖον *συγκλύζομαι*, ἢ δὲ φρ. εἶναι παροιμιώδης, σημαίνουσα με-

γάλην καταστροφήν. Εἶναι δὲ κοινοτάτη ἢ φράσις μετὰ συνωνύμων τοῦ συγκλύζομαι ἐν παροιμίαις ἀπὸ τῶν μέσων χρόνων. Ὁ κόσμος ἐποντίζετο καὶ ἢ ἐμὴ γυνὴ ἐβρυλλίζετο (Πολίτου, Παροιμ. (ἀνέκδοτον μέρος), λ. κόσμος 32. Πρβλ. καὶ ἀρ. 20). Ἐν σημεριναῖς ὁ κ. ποντίζεται (αὐτ. ἀρ. 47), ἐποντίζετο (ἀρ. 33), ἐποντίγετον (ἀρ. 31), ἐχιονίζετο (ἀρ. 35), ἐχαλιώτανε (ἀρ. 34), ἐκαιγώτανε (ἀρ. 30), καίγεται (ἀρ. 36), συντελεβεται (ἀριθ. 49), συντελεύονταν (αὐτ., τ. Β', σ. 53, ἀρ. 12). Ἡ γῆ καταποντίζεται (αὐτ., τ. Γ', σ. 629, ἀριθ. 8). — 47 Ὁ Α.Μ.Δ. γράφει ὄλοϊστον καὶ ἐξηγεῖ «ὄλοιτο ἄν». Ἀλλὰ τὸ ὠλί τοῦτο εἶναι ἕτερος τύπος τοῦ σχετλιαστικοῦ ἐπιφωνήματος ἀλί (= ἀλίμονο), ὅπερ ὡς παρατήρησα ἄλλοτε (Παροιμ., τ. Α', σ. 503-504), εἶναι ἡ ὑστάτη κραυγὴ τοῦ Ἰησοῦ Ἥλι Ἥλι μὲ προτεταγμένον τὸ ἐπιφώνημα ἄ! συνηθέστατα ἢ τὸ ὦ! ἢ τὸ οὐ! (Ἐν μεσαιωνικοῖς κειμένοις ἀηλί, οὐηλί!). — 48 μπαλαίνουμε = παλαιομεν. Καὶ κατωτέρω μπαλαισίμιν = ἡ πάλη. — 50 Σουριᾶς = Συρίας. Ὑπάρχει καὶ ἄσμα τῆς Σουριᾶς τὸ κάστρο καὶ ὄχι τῆς Ὀριᾶς τὸ κάστρο, ὡς τινες λέγουσιν (Α.Μ.Δ.). Πρβλ. τὰς ἐμὰς Παραδόσεις, σ. 718. 719. 720. — 51 τσιλλοῦσα = ἀνεπήδων (Α.Μ.Δ.). Ἐκ τοῦ ἀρχαίου τιλάω. — 52 ἐθριοῦσαν = ἐθραύοντο (Α.Μ.Δ.). — 54 παίρτισα = ἀπέκαμα, λ. τουρκ. — 68 ἀρκατῶν = ἐργατῶν (Α.Μ.Δ.). — 70 χριοφελέτες = οἱ δανεισταὶ (Α.Μ.Δ.). — 74 ἄ = θά (Α.Μ.Δ.). — 77 τ' ἀπάρθена κορίτσια : «Οὕτω λέγονται ἐν Ρόδῳ αἱ παρθένοι. Τὸ α ἄν δὲν εἶναι πλεοναστικόν, ὅπως εἶναι εἰς πλείστας ροδίας λέξεις, ὡς ἀπλάτανος, ἀχάλαστρα, ἀροδάφνη (ροδοδάφνη) κ.ἄ., εἶναι ἐκ τοῦ ἀειπάρθενος. Λέγονται προσέτι καὶ ἀπάρθена νερά ὑπὸ τῶν σπογγαλιευτῶν μέρη, τῶν ὁποίων οἱ σπόγγοι ἤδη τὸ πρῶτον ἀλιεύονται· καὶ ἐν παραμυθίῳ τῆς ἀπάρθენης τὸ βουνί· καὶ τῆς ἀπάρθენης τὸ κομμάτι παμμέγεθες τηλεβόλον ἐπὶ τοῦ φρουρίου τῆς πόλεως, ὅπερ πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἐστάλη εἰς Κωνσταντινούπολιν» (Α.Μ.Δ.). — 79 ποτσαμπούρια: «Οὐ μόνον βοτρυδία, ἀλλὰ καὶ τσαμπούρια λέγονται οἱ βότρες. Βωτρίδια λέγονται προσέτι καὶ τὰ ἰδρωτήρια» (Α.Μ.Δ.). Ποτσαμπούρια ὡς ἐκ τῶν συμφραζομένων καταφαίνεται εἶναι αἱ ἐπιφυλλίδες. Ἐν Χίῳ ἀπότσαμπα (Πασπάτη, Γλωσσάριον, σ. 89). Ἀλλαχοῦ ἀπότσαμπο, τσαμπουρίδι, τσαμπάκι, τσάμπουρο, τσάγγουρο, καμπανός (βλ. Πολίτου, Παροιμ., τ. Α', σ. 458).

Σωζοπόλεως

Θὰ δημοσιευθῇ ἐν ἐπομένῳ τεύχει τῆς Λαογραφίας, περιλαμβανόμενον ἐν συλλογῇ σωζοπολιτικῶν ἄσμάτων τοῦ Κ. Δ. Παπαϊωάννου.

Πελοποννήσου

(Μ. Λελέκου, Ἐπιδόρπιον, Ἄθ. 1888, σ. 189). Μοιρολόγι.

- Ἄτος του τό εἶδ' ὁ Διγενῆς ποῦ ἠθελε νὰ πεθάνη.
 Μάιδ' ἔτρωγε, μάιδ' ἔπινε, μαῖδε γλυκοκοιμᾶτο,
 μονὲ περισυριάναγε σὲ μαρμαρένιο ἀλῶνι.
 Τὸ γρίβα του παζάρευε καὶ τὴν ἀντρειά του δίνει.
- 5 «Σύρε, ἀντρειά μου, στὸ καλό, στοὺς ἄλλους ἀντρειωμένους.
 Πολὺ σὲ χάρηκα κ' ἐγώ, πεζὸς καὶ καβελλάρης.
 Τῆς Ἀλεξάντρας τὸ βουνό, τὸ δασοφυτρωμένο,
 κανεὶς δὲν τὸ ἀνέβαινε, κανεὶς δὲν τ' ἀνεβαίνει.
 Ἐγὼ ὁ μαῦρος τ' ἀνέβηκα τὴ νύχτα στὸ σκοτάδι,
- 10 μὲ τετραπίθαμο σπαθί, μὲ πέντ' ὄργυιές τουφέκι.
 Μὰ κεῖ μ' ἐγέλασ' ἡ αὐγή, τᾶστρι καὶ τὸ φεγγάρι,
 κ' ἔγυρα ν' ἀποκοιμηθῶ, λίγον ὕπνο νὰ πάρω.
 Βλέπω τὸ Χάρο κ' ἔρχεται στοὺς κάμπους καβελλάρης.
 Μαῦρος εἶναι, μαῦρα φορεῖ, μαῦρό 'ν' καὶ τᾶλογό του,
- 15 μαῦρα λελούδια πέφτουνε τριγύρω στὸ πλευρό του.
 Φέρνει τοὺς ἄρχοντας μπροστὰ καὶ τοὺς φτωχοὺς ὀπίσω,
 κ' εὐτοῦνα τὰ μικρὰ παιδιὰ στὴ σέλλα κρεμασμένα·
 κ' ἓνα μικρὸ ἀπ' τὰ μικρὰ τοῦ Χάρου κουβεντιάζει.
 — Χάρε, δὲν πάμ' ἀπὸ χωριά, κι ἀπὸ κρύες βρυσσοῦλες,
- 20 νὰ φάν οἱ ἄρχοντες ψωμί καὶ οἱ φτωχοὶ νεράκι,
 κ' εὐτοῦνα τὰ μικρὰ παιδιὰ νὰ παίζουν λιγουλάκι,
 νὰ παίζουν τὸ χρυσόμηλο, νὰ λησμονοῦν τίς μάννες».

ΣΗΜ. Ὁ Ἄντ. Μηλιαράκης (Βασίλειος Διγενῆς Ἀκρίτας, Ἄθ. 1881, σ. 15) παραθέτει κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ Λελέκου ἐκ τῆς ἀνεκδότου τότε συλλογῆς του τοὺς στίχ. 14-17 ἐκ τοῦ ᾄσματος τούτου, καὶ προσέτι τοὺς ἐπομένους 8 στίχους, ἀποτελοῦντας τὸ τέλος τοῦ ᾄσματος, οἵτινες δὲν φαίνονται γνήσιοι δημοτικοί, ἄλλως δὲ καὶ δὲν περιελήφθησαν ἐν τῇ μετέπειτα ἐκδοθείσῃ συλλογῇ:

Ὁ Χάρος εἰς τὸ Διγενῆ ὀπῶφτασε πεζεύει·
 κι ὁ Διγενῆς πετάχθηκε σὰν τᾶγριο λοντάρι,
 καὶ πιάσθησαν καὶ πάλευαν, καὶ πιάνουν καὶ παλεύουν,
 ἐκεῖ στὰ γάργαρα νερά, στὰ δροσερὰ λιβάδια.
 Ὀλημερις ἐπάλεψαν καὶ οἱ δυὸ σὰν παλληκάρια,
 μαῖδε ὁ ἓνας ἔπεφτε, μαῖδε ὁ ἄλλος πέφτει.
 Ὁ ἥλιος ἐβασίλεψε καὶ τὸ φεγγάρ' ἐχάθη,
 κι ὁ Διγενῆς δὲν φάνη πλιὰ στὸν κόσμον καβελλάρης.

Σύμης

(Δ. Χαβιαρᾶς ἐν Βυζαντινοῖς Χρονικοῖς Πετροπόλεως, 1905, τ. XII, σ. 499).

- Ὁ Διγενὴς ψυχομαχεῖ κ' ἡ γῆς τὸν ἐτρομάσσει,
 κ' ἡ πλάκα τὸν ἀνατριχᾶ ππῶς θὲ νὰ τὸν ναπάψη.
 Οἱ ἄρκοντες τὸ μάθανε καὶ πὰ νὰ τὸν ἐδοῦσι.
 Σύρνει θροινιά, καθίτζει τους, γλυκὸν κρασὶν κερνᾶ τους.
- 5 «Γιὰ φάτε, πιῆτε, ἄρκοντες, κ' ἐγὼ νὰ σᾶς δηοῦμαι.
 Ποιὸς εἶναιν ποῦ τὰ γύρισε τοῦ Μισιριοῦ τὰ ὄρη,
 τῆς Ἀλεξάντρας τὰ βουνὰ ὦραν τὸ μεσημέρι;
 Ἐγὼ μουν ποῦ τὰ γύρισα τοῦ Μισιριοῦ τὰ ὄρη,
 τῆς Ἀλεξάντρας τὰ βουνὰ ὦραν τὸ μεσημέρι.
- 10 Σαράντ' ἀρκούδια σκότωσα καὶ δεκοχτῶ λεοντάρια.
 Ποττέ μου δὲν ἐδεΐλιασα ὡσὰν αὐτὴν τὴν ὦραν,
 ποῦ ἔδα τὸχ Χάρον ἐγδυμνὸ, τὸλ Λιὸν ἀρματωμένο,
 τὸμ Μιχαὴλ ἀρκάγγελο τριά σπαθιά τζωσμένο.
 Τὸ ἓνα ἔναι γιὰ τοὺς φτωχοῦς, τᾶλλο γιὰ τοὺς ἀρκόντους,
- 15 τὸ τρίτον τὸ φαρμακερὸ γιὰ μᾶς τοὺς ἀντρειωμένους.

ΣΗΜ. Στ. 12 Τὸ Λιὸς πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος εἶναι ἐν χρήσει ὡς ὑποκοριστικὸν τοῦ Ἐμμανουὴλ (Μανώλης-Μανωλιὸς-Λιὸς), ἐνταῦθα πιθανῶς ἐννοεῖται ὁ προφήτης Ἡλίας, ἂν καὶ ἡ παράστασις τούτου ὡς ψυχοπομποῦ εἶναι ἄγνωστος ἄλλοθεν, ἢ ὁ ἅγιος Νικόλαος, ὅστις παίρνει τὴν ψυχὴν, κατὰ τὰ συμαϊκὰ μοιρολόγια, τὰ ὁποῖα ἐμνημονεύσαμεν ἀνωτέρω (σ. 109).

Ἄτσιχόλου τοῦ δήμου Γόρτυνος τῆς Ἀρκαδίας

(Παναθήναια, 1905, τ. ΙΑ', σ. 34). Τραγοῦδι τῆς τάβλας.

- Φίλοι, καλῶς ὠρίσατε, φίλοι κι ἀγαπημένοι.
 Συχάσατε, καθήσατε, γιὰ νὰ σᾶς μολοήσω
 τῆς θάλασσας τὸν ταρασμὸ καὶ τῆς στεριᾶς τὰ πάθια.
 Τῆς Γουργαριᾶς τὶς λαγκαδιές, τῆς Ἀραπιᾶς τὰ ὄρη,
- 5 ποῦ κεῖ συδυὸ δὲν περπατοῦν, συντρεῖς δὲν κουβεντιάζουν,
 παρὰ πενήντα κ' ἑκατό, καὶ πάλι φοβισμένοι,
 κ' ἐγὼ πῶς τὰ τριγύρισα τὶς νύχτες μοναχός μου,

- μὲ τετραπήχινο σπαθὶ καὶ μὲ βαρὺ κοντάρι.
 Βουνὰ καὶ κάμπους ἔδειρα, βουνὰ καὶ καταράχια,
 10 νυχτιῆς χωρὶς ἀστροφεγγιά, νυχτιῆς χωρὶς φεγγάρι,
 κ' ἠῦρα τὰ φίδια πλεχταριά καὶ τὶς ὄχιές πλεμένες.
 Ξῆντα λοντάρια σκότωσα καὶ τετρακόσιους δράκους,
 σὰν ἓνα φίδ' δικέφαλο, φίδι μὲ δυὸ κεφάλια,
 ποτές μου δὲ φαντάστηκα πῶς θά'χε ν' ἀπαντήσω.
 15 Εἶχε τὰ πόδια ἀλοῖνά, καὶ μάτια σὰν τὸ βόιδι,
 κ' εἶχε καὶ κάτι κέρατα πὸ μάλαμα καθάριο,
 σὰν ἔκανες γιὰ νὰ τὰ ἰδῆς τὰ μάτια σου χυνόνταν.
 Καὶ πῶς ἐγὼ τὸ τήραξα, πῶς τό'βανα σημάδι.
 Πέντε κοντάρια τοῦ'δωκα καὶ μιὰ σπαθιά στὴ μέση,
 20 μάιδε τὸ βόλι τὸ κολλᾷ, μάιδε σπαθὶ τὸ παίρνει,
 καὶ μόνο μὲ τὸ δαμασκί τὸ τρύπησα μαχαῖρι.
 ('Φ') τὰ σουριχτά, ('φ') τὰ χουγιαχτά τὰ δέντρα μαραθῆκαν,
 κι ὅσοι κάμποι τ' ἀκούσανε, οὔλοι στάγγάντιο βγῆκαν.
 Κ' ἐπέτυχα κ' ἐσκότωσα τὸ στοιχειωμένο λάφι,
 25 ποῦ'χε σταυρὸ στὰ κέρατα, στὸ κούτελό τ' ἀστέρι.
 Καὶ τόσα χρόνια ποῦ'ζησα δῶ στὸν ἀπάνου κόσμο,
 κανένα δὲ φοβήθηκα ἀπὸ τοὺς ἀντρειωμένους
 Καὶ τώρα νὰ ὁ Χάροντας, οὔλο χωσιές μου κάνει.
 Ἄν ἀνεβῶ πά στὰ βουνά, κ' ἐκεῖνος ἀνεβαίνει,
 30 κι ἂν ροβολήσω τὰ βουνά, κ' ἐκεῖνος ροβολάει,
 κι ἂν πέσω ν' ἀποκοιμηθῶ, γυρεύει νὰ μ' ἀρπάξῃ.

ΣΗΜ. Στ.3-4 Ἄλλως: Τῆς θ. τὸν τ. τῆς Γουργαριᾶς τοὺς κάμπους, | τῆς
 Ἀλεξάντρας τὰ βουνὰ τὰ πολυφοβισμένα. — 21 Ὁ στίχος ὡς ἔχει, δὲν φαίνεται γνή-
 σιος, συντεθειμένος ὢν παρὰ τοὺς στιχουργικοὺς κανόνας τῶν δημοτικῶν ἄσμα-
 των. — 23 Ὁ στίχος εἶναι ἀκατανόητος· ἴσως γραπτέον κι ὅσοι στοὺς κάμπους τ' ἄ-
 κουσαν οὔλοι στάγγάτια βγῆκαν.

*10

Εὐβοίας

(Νέα Πανδώρα, 1854, τ. Δ', σ. 621-622. Passow, σ. 393-394, ἀρ. 516 μετὰ παραλλαγῆς
 ἐξ Εὐβοίας δοθείσης ὑπὸ Βενθύλου [ἐσφαλμένως παρὰ Passow γράφεται Βρουθύλλος]. Th.
 Kind, Anthologie d. neugr. Volkslieder, Lpz. 1861, σ. 62 [μετὰ γερμαν. ἐμμέτρου μεταφρά-
 σεως]. Ρωσικὴ μετάφρασις παρὰ Δεστούνη, ἐνθ' ἀν., σ. 29 κέ, ἀρ. 6).

Τρίτη γεννήθ' ὁ Διγενὴς καὶ Τρίτη θὰ πεθάνῃ.
 Πιάνει καλεῖ τοὺς φίλους του κι ὄλους τς ἀντρειωμένους.

- vāρθ' ὁ Μηνᾶς* κι ὁ *Μαυραλῆς* *vāρθη* κι ὁ γιὸς τοῦ *Δράκου*,
vāρθη κι ὁ *Τρεμαντάχειλος*, *ποῦ* *τρέμ' ἡ γῆ* κι ὁ *κόσμος*.
- 5 Ἐπῆγαν καὶ τὸν *ἠῦρανε* στὸν *κάμπο* *ξαπλωμένο*.
 «*Ποῦ* ἴσουν *ἑσύ*, *βρὲ Διγενή*, καὶ *θέλεις* νὰ *πεθάνης*;
 — *Φάτε* καὶ *πιέτε*, *φίλοι μου*, *κ' ἐγὼ* *σᾶς ἀφηγιέμαι*.
Στῆς Ἀλαμάνας τὸ *βουνό*, *στῆς Ἀραπιᾶς* τὸν *κάμπο*,
ἐκεῖ *ποῦ* *πέντε* *δὲν* *περνοῦν* καὶ *δέκα* *δὲ* *διαβαίνουν*,
 10 *περνᾶν* *πενήντα* *κ' ἑκατὸ* καὶ *νά 'ν'* κι *ἀρματωμένοι*.
Κ' ἐγὼ *μαῦρος* *ἀπέρασα* *πεζὸς* κι *ἀρματωμένος*.
Τριακόσι' *ἀρκούδια* *σκοτώσα* *κ' ἐξήντα* *δὲν* *λεοντάρια*.
Ἐπέτυχα *κ' ἐβάρεσα* τὸ *στοιχειωμένο* *ἐλάφι*,
ποῦ ἔχε *σταυρὸ* *στά* *κέρατα* κι *ἀστέρι* *στὸ* *κεφάλι*,
 15 *κι ἀνάμεσα* *στά* *δίπλατα* *εἶχε* *τὴν* *Παναγία*.
Αὐτὸ τὸ *κρίμα* *μ' ἔσωσε* καὶ *θέλω* νὰ *πεθάνω*.
Τρακόσους *χρόνους* *ἔζησα* *δῶ* *στὸν* *ἀπάνω* *κόσμο*,
Κανένα *δὲν* *φοβήθηκα* *ἀπ' τοὺς* *ἀντρειωμένους*.
Τῶρ' *εἶδ'* *ἓνα* *ξεσκάλτσωτο* *πεζὸ* κι *ἀρματωμένο*,
 20 *πῶχει* *τοῦ* *ρίσου* *τὰ* *πλουμιά*, *τῆς* *ἀστραπῆς* *τὰ* *μάτια*.
Τὸν *εἶδανε* *τὰ* *μάτια* *μου* *κ' ἐλάβωσ'* *ἡ* *καρδιά* *μου*.
Κεῖνο τὸ *κρίμα* *μ' ἔσωσε* καὶ *θέλω* νὰ *πεθάνω*».

ΣΗΜ. Στ. 1 *θ'* ἀποθάνη Β. —2 τοὺς ἀν. Ρ. —3 *Μαυρουδῆς* Β. —3.4 *νάλθ'*
 ὁ — *vāλθη* κι Π. —5 Ἐπῆγαν Β. —6 *μπρὲ* *Διγ.* Ρ *Τί* *ἔχεις* *σὺ* *βρὲ* *Δ.* Β. —7 *ἀφη-*
γοῦμαι Β *ἀφηγιῶμαι* Ρ. — 9 *ἐκεῖ* *εἰς* — *εἰς* *δέκα* Β *πέρνον*—*δὲν* *δ.* Ρ. —10 *ἀν*
εἶν' Β. —12 *λιοντάρια* Ρ. —13 *στ.* *λάφι* Ρ. —14 *πῶχει* Π. —16.22 *μέλλω* Β. —17
τριακόσιους Ρ *ἐδῶ* Π. —19 *καὶ* *τώρα* *εἶδα* *ἓνα* *ξ.* *πεζὸν* *κι* *ἀρματωμένον* Π *ἀν-*
δρειωμένο Β. —20 *ποῦ* ἔχε Ρ.

Στ. 15 *ἀνάμεσα* *στά* *δίπλατα* = μεταξὺ τῶν δύο ὠμοπλατῶν. —16.22 τὸ
κρίμα *μ' ἔσωσε* = ἡ ἁμαρτία με κατέφθασε, ταύτην τὴν ἁμαρτίαν ἀποτίνω.
 — 20 *ρίσος* = ὁ λύγξ (*Felis lynx* L.). Ἡ λ. σλαβική.

*11

(Τριαντ. Μπάρτα, Ἀναμνήσεις φιλοπάτριδος, ἐν Παρισ. 1861, σ. 141).

- Στῆς Ἀραβίνας* τὰ *βουνά*, *τῆς Ἀραπιᾶς* τὸν *κάμπο*,
ἐκεῖ *οἱ* *πέντε* *δὲν* *περνοῦν*, *κ' οἱ* *τρεῖς* *δὲ* *συντυχαίνουν*,
κ' ἐγὼ *μαῦρος* *ἀπέρασα*, *πεζὸς* *κι* *ἀρματωμένος*.
Σαράντ' *ἀρκούδες* *βάρεσα* *κ' ἐξήντα* *λαφομούσχη*,
 5 *κ' ἐπέτυχα* *κ' ἐβάρεσα* τὸ *πρῶτο* *λαφομούσχι*,
ποῦ ἔχε *κουμπιά* *στά* *κέρατα*, *φεγγάρι* *στά* *καπούλια*,
κι ἀνάμεσα *στά* *στήθη* *του*, *σταυρὸ* *μαλαματένιο*.

- Ποτὲ δὲν ἐφοβήθηκα ἀπὸ τοὺς ἀνδρειωμένους,
 κ' ἐκ' εἶδ' ἓνα ξεκάλτσωτο, ἓνα λαμπροφεγγίτη,
 10 ποῦ'χε τοῦ Χάρου τὰ μαλλιά, τῆς ἀστραπῆς τὰ μάτια,
 κρατοῦσε κ' εἰς τὸ χέρι του σπαθὶ ξεγυμνωμένο.
 «Σύρε λεβέντη, φώναζε, γιὰ σύρε στὸ καλὸ σου,
 τὴ λεβεντία σου θάμασα καὶ τὴν παλληκαριά σου».

ΣΗΜ. Στ. 1 κάμπον Μπ. —2 δὲν σ. Μπ. —6 κουμβιά Μπ. (Ἴσως ἐννοεῖ κοσμήματα ἐκ μαργαριτῶν ἢ τιμίων λίθων). —7 μαλαγματένιο Μπ. —13 τὴν λ. σου θάμασα Μπ.

*12

Κουρέντων Ἠπειροῦ

(Γ. Χρ. Χασιώτου, Συλλογὴ τῶν κατὰ τὴν Ἠπειρον δημ. ᾠμάτων, Ἀθ. 1866, σ. 208, ἀρ. 31. Ἀραβαντινοῦ, Συλλογὴ δημ. ᾠμάτων, 1880, σ. 273, ἀρ. 453. Ρωσ. μετάφρ. παρὰ Δεστούνη, σ. 30-31).

- Στῆς Ἄη Μαρίνας τὰ βουνά, στῆς Ἐριβοιάς τοὺς κάμπους,
 ἐκεῖ ποῦ πέντε δὲν πατοῦν καὶ δέκα δὲ διαβαίνουν,
 ἐγὼ μονάχος πέρασα πεζὸς κι ἀρματωμένος,
 μὲ τετριμίδες στὸ σπαθὶ καὶ φοῦντες στὸ ντουφέκι.
 5 Ἐξῆντα δράκους σκότωσα κ' ἐξῆντα λαβωμένους,
 μούν' πέτυχα κ' ἓνα στοιχειὸ σὲ μιὰ ψηλὴ ραχοῦλα,
 ποῦ'χε σταυρὸ στὰ κέρατα, φεγγάρι στὰ καπούλια.
 Σειέται καὶ σειόνται τὰ βουνά, σειέται καὶ σειόνται οἱ κάμποι,
 τaráζει τὰ ποδάρια του, τὰ δέντρα ξερριζώνει,
 10 στριγγιὰ φωνὴν ἐφώναξε, βουγγᾶν βουνὰ καὶ ράχες.
 «Ἐδῶ ποῦ πέντε δὲν πατοῦν καὶ δέκα δὲ διαβαίνουν,
 τί χάλευες μονάχος σου πεζὸς κι ἀρματωμένος;»

ΣΗΜ. Στ. 2 πατᾶν — δὲν δ. Α. —6 μόν' πίτυχα Α. —7 εἶχε Χ. —8 σειοῦνται-σειοῦνται Χ. —10 βογκᾶν Α. —11 πατᾶν Α.

Στ. 1. Ἐριβοιάς. Τὸ ὄνομα εἶναι ἀρχαῖον, ἀλλ' ἀμφίβολον ἂν ἔχη τι κοινὸν πρὸς τὰς οὕτω καλουμένας πόλεις τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Βιθυνίας. — 4 τετριμίδες ἄγνωστός μοι ἡ σημασία τῆς λέξεως. Ἐν τῷ ὑπ' ἀρ. 14 ἀντὶ τοῦτου κεῖται μὲ τετραπίθαμο σπαθί· ἐν δὲ τῷ 15 τετραπήχινο σπ. —10 στριγγιὰ φωνή ἢ ὄξεια καὶ διάτορος, καὶ ρῆμα στριγγίζω (Κοραῆ, Ἄτακτα Α', σ. 184). Ἀπὸ τῆς φωνῆς τοῦ νυκτοβίου πτηνοῦ στριγγὸς (λστ <triga).

*13

(Εὐλαμπίου, Ἀμάραντος, ἀρ. 26. Passow, σ. 306, ἀρ. 430. Th. Kind, Anthologie neugr. Volkslieder, Lpz. 1861, σ. 66 [μετά γερμ. μεταφρ.]. Ρωσική μετάφρ. παρά Δεστούνη, σ. 50-51).

- Τρίτ' ἐγεννήθ' ὁ Διγενής, Τρίτη θεὸν νὰ πεθάνη.
 Στέλνει, φέρνει τοὺς φίλους του, ὄλους τοὺς ἀντρειωμένους·
 νᾶρθ' ὁ Μηνᾶς, ὁ Μαυραϊλῆς κι αὐτὸς ὁ γιὸς τοῦ Δράκου.
 Κ' ἐπῆγαν καὶ τὸν ἠῦρανε στὸν κάμπο ζαπλωμένο·
 5 βογγάει, τρέμουν τὰ βουνά, βογγάει, τρέμουν οἱ κάμποι.
 «Σὰν τί νὰ σ' ἠῦρε Διγενή, καὶ θέλεις νὰ πεθάνης;
 — Ὀγδόντα χρόνους ἔζησα εἰς τὸν ἀπάνω κόσμο,
 κανένα δὲ φοβήθηκα ἀπ' τοὺς ἀντρειωμένους.
 Τῶρ' εἶδα ἴνα ξυπόλυτο καὶ λαμπροφορημένο,
 10 φορεῖ τοῦ ἥλιου τὰ μαλλιά, τῆς ἀστραπῆς τὰ μάτια·
 μὲ κράζει νὰ παλέψωμε στὰ μαρμαρένι' ἀλώνια,
 κι ὅποιος νικήσ' ἀπὸ τοὺς δυό, νὰ παίρνη τὴ ψυχὴ του.
 Κ' ἐπῆγαν κ' ἐπαλέψανε στὰ μαρμαρένι' ἀλώνια·
 κι ὅθε χτυπάει ὁ Διγενής, τὸ αἷμ' αὐλάκι κάνει
 15 κι ὅθε χτυπάει ὁ Χάροντας, τὸ αἷμα τράφο κάνει.

14

Βουρβούρων Κυνουρίας

(Παναθήναια, 1905, τ. ΙΑ', σ. 35). Μοιρολόγι.

- Στῆς Ἀλεξάντρας τὰ βουνά, τὰ δασοφυτεμένα,
 κανεῖς δὲν τὰ περπάτησε, δὲν τὰ ἔχει περασμένα.
 Κ' ἐγὼ ὁ μαῦρος Διγενής τὰ ἔχω συργιανισμένα,
 μὲ τετραπίθαμο σπαθί, μὲ τρεῖς ὄργυιές κοντάρι.
 5 Δώδεκα ἀρκούδια σκότωσα, τὰ πέντε μερωμένα,
 τέσσερα φίδια μὲ φτερά, πίσω καλλιγωμένα.
 Κ' ἐκεῖ δὲν ἐφοβήθηκα σὰν τούτηνε τὴν ὥρα,
 ποῦ εἶδα τὸ Χάρο ζωντανό, τὸ Χάρο καβαλλάρη,
 ποῦ εἶδα τὸν ἀρχιστράτηγο μὲ τὸ σπαθὶ στὸ χέρι.

15

Λάστας Γορτυνίας

(Εξ άνεκδότου συλλογῆς Ν. Λάσκαρη, 1889. Ν. Λάσκαρη, Ἡ Λάστα, ἐν Πύργῳ 1908, σ. 347). Τῆς τάβλας.

«Καλῶς ὠρίστε, φίλοι μου, φίλοι μ' ἀγαπημένοι.
Γιὰ κάτσετε, σιγήσετε, νὰ σᾶς τὰ μολογήσω.
Τῆς Ἀλεξάντρας τὰ βουνά, τῆς Ἀραπιᾶς τὰ μέρη,
πῶκεῖ συδουὸ δὲν περπατοῦν, συντρεῖς δὲν κουβεντιάζουν,
5 ἀπὸ πενήντα κ' ἑκατό, κι ἀπὸ κατὸν πενήντα,
κ' ἐγὼ μικρὸς τὰ πέρασα, τῆ νύχτα μὲ σκοτάδι,
μὲ τετραπήχινο σπαθί, μὲ πέντ' ὄργυιές ντουφέκι.
Δώδεκα ἀρκούδια σκότωσα καὶ δώδεκα λοντάρια,
καὶ πέντε φίδια μὲ φτερά, τὰ πέντε στοιχειωμένα.

16

Μαρμαριοῦ Ἀκράτας

(Παρά Ν. Βραχνοῦ, καθηγητοῦ).

Στῆς Ἀλεξάντρας τὰ βουνά, στῆς Σύρας τὰ λαγκάδια,
ποῦ κεῖ συνδουὸ δὲν περπατοῦν καὶ πέντε δὲν κοιμῶνται,
παρὰ πενήντα κ' ἑκατό, καὶ πάλε φόβον ἔχουν,
κ' ἐγὼ ὁ μαῦρος τὰ πέρασα τῆ νύχτα μὲ φεγγάρι
5 καὶ τὴν αὐγὴ μὲ τὸ δροσιὸ ποῦ θελὰ διασελλέψω.
Κ' ἐκεῖ τὸ Χάρο ἀπάντησα σταῖλογο καβαλλάρη.
Μαῦρος εἶναι, μαῦρα φορεῖ, μαῦρό 'ν' καὶ τᾶλογό του,
μαῦρά 'ν' καὶ τὰ ζαγάρια του, ποῦ περβατοῦν κοντά του.
Φέρνει τοὺς νιούς ἀπ' τὰ μαλλιά, τοὺς γέρους ἀπ' τὰ γένεια,
10 καὶ τὰ μικρούλια τὰ παιδιὰ στὴ σέλλα κρεμασμένα.
Πᾶν κ' οἱ μαννάδες τους κοντά, κοντὰ περικαλιῶντας.
«Δός μάς τα, Χάρε, τὰ παιδιὰ, νευτοῦνα τὰ μαζούμια».

17

Καρπάθου

(C. Wescher, Δωρικὸν ψήφισμα Καρπάθου, μετάφρ. Μανωλακάκη, Ἄθ. 1878, σ. 80. Μανωλακάκη, Καρπαθιακά, Ἄθ. 1896, σ. 234, ἀρ. 27).

Ὁ Ἰενῆς ψυχομαχεῖ κι οὐλος ὁ κόσμος κλαίει.

- Κ' οί ἄρκοντες τὸ κούσασι κ' ὑπᾶ νὰ τὸν ἰοῦσι.
 Στρώνει τω τάβλα νὰ εὐτοῦ, πᾶσα λογιῶν τραπέζι.
 «Τρῶτε καὶ πίνετ', ἄρκοντες, κ' ἐγιῶ νὰ σᾶς φηοῦμαι.
 5 Τῆς Ἀλεξάντρας τὰ οὐνιά, τοῦ Μισιριοῦ τὰ ὄρη,
 ἐγιώμαι ποῦ τὰ ὕρισα τὰ κάστρη ὕρου ὕρου.
 Ποτὲ δὲ ἐφοήθηκα ὡς ἐτούτη τὴν ὦραν,
 ποῦ 'α τὸ Χάροντα γδυμνὸν μὲ τρὰ σπαθιά ζωσμένο·
 τό να βαστᾶ γιὰ τὶς φτωχοὺς, καὶ τᾶλλο γιὰ τὶς πλούσιους,
 10 τὸ τρίτο τὸ φαρμακερὸ γιὰ τὶς κριματισμένους.*

ΣΗΜ. Παραλλαγαὶ τῆς πρώτης ἐκδόσεως. Στ. 1 Ὁ Γιενής. — 2 Κ' ἐκούσα το κ' οί ἄρκοντες κ' ὑπᾶν νὰ τον ἐοῦσι. «Ἦρα καλή σου, Γιενή. — Καλῶς τοὺς ἄρκοντές μου». — 3 Στρ. τους τ. νὰ γευτοῦ, νὰ φάσι καὶ νὰ πιοῦσι. — 5 οὐνά, τῆς Μπαρμπαριᾶς τὰ ὄρη. — 6 ὕρισα ὦρα τοῦ μεσονύκτου. — 7 Δὲν ἐφοήθηκα ποτὲ σὰ τουτηδὲ τὴν ὦρα. — 8 π' εἶδα — γυμνὸ — σπαθθιά. — 9 τό να εἶν' γιὰ τὶς ἄρκοντες καί. — 10 γιὰ μᾶς τοὺς ἀνδρειωμένους.

Στ. 3 νὰ εὐτοῦ = νὰ γευτοῦν. — 5 οὐνιά = βουνά. — 8 ποῦ 'α = ποῦ'δα, εἶδα.

*18

Λακκοβικίων Μακεδονίας

(Γουσίου, Τὰ τραγοῦδια τῆς πατρίδος μου, Ἀθ. 1901, σ. 104-105, ἀρ. 162).
 Μοιρολόγι.

- Ἐψὲς προψὲς ἀπέρασα ἀπ' ἓνα παλιοκλῆσι.
 Βρίσκω σαράντα μνήματα, ὅλα μὲ τὴν ἀράδα,
 καὶ ἓνα μνήμα ξέχωρα, ξεχωριστὰ πὸ τᾶλλα.
 Δὲν τό'δα καὶ τὸ πάτησα πάνω στὴν κεφαλὴ του.
 5 Κι ὁ νιὸς ποῦ μέσα φώναξε, βαριά ἀναστενάζει.
 «Ποιὸς εἶναι ποῦ μ' ἐπάτησε πάνω στὴν κεφαλὴ μου;
 Κ' ἐγώ'μαν νιὸς κ' ἐλεύτερος, κ' ἐγὼ 'μαν παλληκάρι.
 Τῆς Ἀλεξάντρας τὰ βουνά, μαῦρα καὶ βουρκωμένα,
 κανεῖς καὶ δὲν τὰ πέρασε, δὲν τὰ 'χει περασμένα.
 10 Ἐγὼ ὁ νιὸς τὰ πέρασα, τὰ 'χω περπατημένα.
 Μέρα δὲν τὰ περπάτησα, νύχτα μὲ τὸ φεγγάρι,
 μὲ δεκοχτῶ πθαμῶν σπαθί, μὲ δεκαννιά τουφέκι.
 Σκοτώνω ἀρκούδια μὲ φτερά, λύκους λυσοδεμένους,
 σκοτώνω φίδια μὲ φτερά, ποῦ τρῶν τοὺς ἀντρειωμένους.
 15 Καὶ τόσα ἀπὸ σταύρωσα κανένα δὲ φοβῆθκα.*

*Μὰ σταύρωσα τὸ Χάροντα μὲ τὸ σπαθὶ στὸ χέρι,
ἀπ' τὰ μαλλιά μὲ ἄρπαξε, κ' ἐπῆρε τὴν ψυχὴ μου».*

ΣΗΜ. Στ. 4 στή κ. — 7 ἐλεύθερος. — 12 δεκαννέα.
Στ. 15 σταύρωσα = διεσταύρωσα, συνηνητήθη.

19

Κυνουρίας

(Παναθήναια, 1905, τ. ΙΑ', σ. 38. Παρὰ καλογήρου τῆς μονῆς τῆς Ἑλωνας).
Τῆς τάβλας.

*Βουνὰ τοῦ Ἀσπροπόταμου, μὲ τὰ πολλὰ τὰ χιόνια.
Χιόνια μου, νὰ μὴ λειώσετε, ὡς ποῦ νάρθουνε τᾶλλα,
τ' εἶν' ἄρρωστος ὁ Διγενῆς, βαριὰ γιὰ νὰ πεθάνη.
Καὶ τό μαθαν τρεῖς φίλοι του κ' οἱ τρεῖς καλοὶ του φίλοι,
5 τοῦ φέρνουν τὸν ἀντίψυχο γιὰ νὰ μὴ βγῆ ἡ ψυχὴ του.*

.....

20

Ὅρους Κερκύρας

(Αντ. Μανούσου, Τραγούδια ἔθνικα, Κέρκυρα 1850, τ. Β', σ. 86-87).

*Ψυχομαχάει ὁ Διγενῆς κ' ἡ γῆς ἀνατρομάζει.
Τὸ μάθανε τρεῖς φίλοι του, τρεῖς ἀγαπητικοὶ του·
ὁ ἕνας τοῦ παίρνει κρύο νερό κι ὁ ἄλλος ἀφράτο μόσκο,
κι ὁ τρίτος τὸν ἀντίψυχο νὰ μὴν ψυχομαχήση.
5 Στὴν τάβλαν ὅπου ἐστρώσανε νὰ κάτσου νὰ γευτοῦνε,
ἀθιβολὴ δὲν εἶχανε κι ἀθιβολὴν εὐρήκαν.
«Τρεῖς ἀντρειωμένοι ἡμαστέ κι οἱ τρεῖς καλαντρειωμένοι,
μὰ σὰν τὸν ἄντρα ποῦ εἶδα χτὲς στοῦ Δράκου τὸ λιβάδι,
σὰ δυὸ βουνά ἦτα οἱ πλάτες του, σὰν κάστρο ἢ κεφαλὴ του».
10 Ὡς τ' ἄκουσεν ὁ Διγενῆς ἀντρειεύτη κ' ἐσηκώθη.
Ντύνεται τσάρκουσ δώδεκα καὶ καραντάνες δέκα,
καὶ χάλκινο ποκάμισο καὶ σιδερένια σκούφια.
Ἐπῆγε καὶ τὸν ἠῦρηκε τσοῦ κάμπους π' ἐκυνήγα.
«Ποιὸς εἶν' αὐτὸς ποῦ κνηγαῖ στ' ἀφέντη μου τσοῦ κάμπους;
15 — Ἀφέντης σου καὶ σένανε, ἀφέντης μου κ' ἐμένα.
— Βάρει μου γιὰ νὰ σὲ βαρῶ, κροῦε με νὰ σὲ κρούω».*

- Μιά κονταριά τοῦ βάρησε ἀνάμεσα στὲς πλάτες,
τὸ στόμα τ' αἶμα γιόμισε, τάχειλι του φαρμάκι,
κι ὄλος ὁ κόσμος ἄτρεχε νὰ ἰδῆ τὸ λαβωμένο.
- 20 Ποιὸς ἦτανε ποῦ σκότωσε αὐτὸ τὸν ἀντρειωμένο,
τῆ Λίμνης τὸν πρᾶματευτή, τῆ Λικουρσιᾶς τὸν ἄντρα,
ὅπ' ἔκανε τὰ ψυχικὰ καὶ τὲς ἐλεημοσύνες,
τὶς ὀρφανὲς ἐπάντρευε, τὶς χῆρες λεημονιώτουν,
καὶ τῶν φτωχῶν ἐδάνειζε κι ἀπίσω δὲν τὰ παίρνει.
-
- 25 «Βολεῖ σου ὁ τόπος, Διγενή, καὶ φαίνεσαι ἀνδρειωμένος»...
Σὰν ἀστραπὴ τὸ βλέμμα του καὶ σὰ βροντὴ ἡ φωνή του.

ΣΗΜ. Στ. 3 κι ἄλλος Μαν. — 21 πρᾶματευτὴ Μαν. — 25 ἀνδρειωμένος Μαν.

Στ. 11 τσάρκουσ. Ἄγνοῶ τὴν σημασίαν τῆς λέξεως· τσάκος εἶναι ὁ θώραξ (ἰταλ. giaco)· ἀλλ' ἐν τῷ ᾄσματι τούτῳ καὶ ἐν τῷ ἐπομένῳ ὁ θώραξ λέγεται χάλκινο ποκάμισο, ὡς τὸ κράνος σιδερένια σκούφια ἢ σιδερένιο πόσι. — 21 Αἱ τοπωνυμῖαι ἐτέθησαν αὐθαιρέτως· ἡ Λίμνη εἶναι κοινοτάτη τοπωνυμία, ἁδηλον δ' εἰς τίνα ἀναφέρεται τὸ ᾄσμα· ἡ δὲ Λικουρσιὰ εἶναι ἡ ἀπέναντι τῆς Κερκύρας ὑπὲρ τοὺς Ἁγίους Σαράντα τῆς Ἡπείρου.

*21

(Ζαμπελ., Ἶσματα δημ. Κέρκ. 1852, σ. 700, 135. Passow, Carmina popular., σ. 371-372, ἀρ. 491. Th. Kind, Anthologie neugr. Volkslieder, Lpz. 1861, σ. 102-104 [μετὰ γερμ. μεταφρ.]. K. N. Σάθα, Μεσαιων. Βιβλιοθήκη, Βενετ. 1873, τ. Β', σ. μη' - μθ'. Βύρων 1874, τ. Α', σ. 702. Α. Θέρου, Δημοτ. τραγούδια, 1909, σ. 99. Ρωσικὴ μετάφρασις παρά Δεστούνη, σ. 25 κέ).

- Ψυχομαχάει ὁ Διγενὴς κ' ἡ γῆς ἀνατρομάζει.
Τὸ μάθανε τρεῖς φίλοι του, τρεῖς μπιστεμένοι φίλοι·
κι ὁνας τοῦ φέρνει κρῦο νερό, ὁ ἄλλος ἀφράτο μόσκο,
ὁ τρίτος τὸν ἀντίψυχο νὰ μὴ ψυχομαχήση.
- 5 Στὴν τάβλα ποῦ καθοῦντανε καὶ ποῦ ψωμί ἐτρῶγαν,
ἀθιβολὴ δὲν εἶχανε κι ἀθιβολὴν εὐρήκαν.
«Τρεῖς ἀντρειωμέν' εἰμάστενε κ' οἱ τρεῖς καλαντρειωμένοι,
μὰ σὰν τὸν ἄντρα ποῦ'δα χτέσ στοῦ Δράκου τὸ λιβάδι,
χαρά στον ποῦ τὸν ἔσπειρε κι ὅπου τὸν κοιλοπόνα,
- 10 σὰ βράχος εἶν' οἱ πλάτες του, σὰν κάστρο ἢ κεφαλὴ του,
καὶ τὰ πλατιά τὰ στήθια του, τοῖχος χορταριασμένος».
Σὰν κάπως τ' ἄκουσ' ὁ νεκρὸς καὶ βαριαναστενάζει.
«Φέρτε μου δῶ κρασί νὰ πιῶ, φέρτε μ' ψωμί νὰ φάω,

- καὶ σύ, γραμματικόπουλε, κατέβασ' τὸ σπαθί μου
 15 καὶ τὸ βαριὸ κοντάρι μου, ν' ἀναστηθῆ ἡ καρδιά μου». *Κάνει τὰ χέρια βασταριό, ἀντρειεύθη κι ἀσηκώθη. Ντύνεται τσάρκους δώδεκα καὶ δεκαπέντε δίπλες, καὶ χάλκινο πουκάμισο καὶ σιδερένιο πόσι. Κ' ἐπῆγε καὶ τὸν ἠῦρηκε στὸν κάμπο ποῦ κυνήγα.*
- 20 «Ποιὸς εἶσαι σὺ ποῦ κυνηγᾷς στοῦ Δράκου τὸ λιβάδι;
 — Ἀφέντης σου καὶ κύρης σου, κι ἀφέντης τ' ἀφεντός σου.
 — Βάρει μου σὺ νὰ σοῦ βαρῶ, κροῦε μου νὰ σὲ κρούω». *Σὰν ἀστραπὴ τὸ μάτι του καὶ σὰ βροντὴ ἡ φωνή του. Μιὰ πρώτη τοῦ κατέβασε, μιὰ δεύτερη τοῦ δίνει.*
- 25 *Τὸ στόμα τ' αἷμα γιόμισε, τὸν ξάπλωσε τοῦ μάκρου
 κι ὀλος ὁ κόσμος ἔτρεξε νὰ ἰδῆ τὸ λαβωμένο.
 «Χαρά στον τὸν κοιτάμενο, τὸ μισαπεθαμένο,
 χαρὰς καὶ τέτοιονε γιατρὸ ποῦ νεκροθεραπεύει».*

ΣΗΜ. Στ. 17 τσάρκους P. — 19 τὴν εὔρ. P. — 21 Ἄ. μου—ἀφεντός μου P.
 — 22 Βαρεῖ P. — 25 στ. αἷμα P. — 26 δγῆ P.

*22

(Legrand, Recueil de chansons popul. gr., σ. 196, ἀρ. 90. Πρβλ. Sathas et Legrand, Les exploits de Digénis, Par. 1875, σ. LXIII [γαλλ. μετάφρ.]. Ρωσικὴ μετάφρασις παρὰ Δεστούνη, σ. 53).

- Ψυχομαχεῖ ὁ Διγενὴς στὸ σιδερὸ κρεβάτι,
 τὸν τριγουρίζουν οἱ γιατροὶ μὲ τὰ χαρτιά στὸ χέρι.
 Σηκώνει τὸ κεφάλιν του καὶ κράζει τὴν καλήν του.
 «Κάθου κοντά μου, λυγερή, κάθου κοντά μου, κόρη.*
- 5 *Στὸν κόσμον τοῦτον ἔζησα χρόνους τριανιατρία,
 καὶ τώρα ἦλθ' ὁ ἄγγελος νὰ πάρῃ τὴν ψυχὴν μου».
 Σφίγγει τὰ χέρια της τὰ δύο, χίλια φιλιὰ τῆς δίδει,
 καὶ μέσα στὲς ἀγκάλες του σφικτὰ σφικτὰ τὴν πνίγει.*

ΣΗΜ. Περὶ τῆς προελεύσεως τοῦ ἔσματος ὁ Legrand δηλοῖ ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ ἔπους ὅτι ἀνεκοινώθη αὐτῷ ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ τῶν μαθηματικῶν Ἄντ. Φατσέα. Οὗτος κατήγετο ἐκ Κυθέρων, ἐδίδαξε δὲ ἐν τοῖς γυμνασίοις Τριπόλεως καὶ Ναυπλίου.

Κερασούντος

(Εξ άνεκδότου συλλογής Ι. Βαλαβάνη).

- Ἀκρίτες κάσ'τρον ἔχτιζεν τριγύλω σ' σὰ ρασ'ία.
 Ἀπάν' τοῦ κόσμου τὰ φυτά, ἐκεῖ φέρ' καὶ φυτεύει,
 ἀπάν' τοῦ κόσμου τὰ πουλιά, ἐκεῖ πάγ'νε φωλεῦνε.
 Ἄτὰ κιλαίδναν κ' ἔλεγαν «πάντα θὰ ζῆ ὁ Ἀκρίτες».
- 5 «Ἀφσῆτεν τὰ πουλόπα μου ἄς κιλαῖδοῦν καὶ ἄς σ'αῖρουν,
 ἀτὰ μικρὰ πουλόπα εἶν', 'κ ἐξέρ'ν νὰ κιλαῖδοῦνε».
 Ὅνταν τερῆ τὸ πέραγκαν ὁ Χάρον κατιβαίνει.
 «Ποῦ πᾶς, ποῦ πᾶς, ναὶ Χάρε μου, καὶ πᾶς συγχαιρεμένα;
 — Ἐρθα νὰ παίρω τῆμ ψυχῆσ σ', καὶ πάγω χαρεμένα.
- 10 — Χάρε μ', γιὰ 'λ' ἄς παλεύουμε στὸ χάλκινον τάλῶνιν.
 Ἄν ἔν καὶ τὸ νικᾶς μ' ἐσύ, ἔπαρ' τῆ ψσ'ῆμ μ' καὶ δέβα,
 ἄν ἔν καὶ τὸ νικεῖσαι, θὰ παίρω καὶ τὸμ μαῦροσ σ'».
 Ἐξέβαν καὶ ἐπάλεψαν, ἐνίκησεν ὁ Χάρον.
 «Ν' ἀηλί ἐμέν, καὶ βάι ἐμέν, ἐνίκησέ μ' ὁ Χάρον.
- 15 Φέρτεμ με τῆμ φιλίντραμ μου, φέρτε με τὰ σιλιάχα μ',
 φέρτεμ με τὸ τοποῦζιμ μου, ντὸ ἔν ἐξῆντ' ὀκάδες,
 καὶ τάλλο τὸ τοποῦζιμ μου, ντὸ ἔν ἐξηνταπέντε».
 Φέρν' ἄτον τῆμ φιλίντραν ἄτ', φέρν' ἄτον τὰ σιλιάχ' ἄτ',
 φέρν' ἄτον τὸ τοποῦζιν ἄτ', ντὸ ἔν ἐξῆντ' ὀκάδες,
- 20 καὶ τάλλο τὸ τοποῦζιν ἄτ', ντὸ ἔν ἐξηνταπέντε.
 Ἀχπάσ'κεταν ὁ Ἀκρίτες μου νὰ πάγη κυνηγεύη.
 Σ' σὸ μεσοστράτ' 'κ ἐπρόφθασεν, σ' σὸ μεσοστράτ' 'κ ἐπῆγεν,
 ἐπόνεσεν ἠ κεφαλιά 'τ', τεράζειν ἠ καρδιά τ',
 καὶ συντρομάζ'ν τὰ γόνατά τ', καὶ 'κ ἐπορεῖ νὰ πάγη.
- 25 Ὁ Ἀκρίτες ὀπίσ' κλώσ'κεται καὶ πυκναναστενάζει.
 «Ν' ἀηλί ἐμέν τὸν ἄκλερον, ἐγὼ πῶς θ' ἀποθάνω.
 Ἄς σ'αῖρουντάνε τὰ ρασ'ία, ἄς σ'αῖρουν τὰ θερία.
 Ἄς ἔστεκα ψηλὰ ρασ'ία, ψηλὰ περχαρομύτια,
 νὰ ποῖνα τ' ὄρεα κ' ἐκλαιγαν, τ' ὄρμένα μοιρολόγναν.
- 30 Δέβα, καλίτσα μ', στρῶσομ με θανατικὸν κρεβάτιν,
 θέκον καὶ στὸ κεφάλιμ μου καὶ παρχαρί' τσ'ιτσ'ίκια».
 Διαβαίν' ἠ κάλια τ' στρώνει ἄτον τουσέκια καὶ γεργάνια,
 καὶ θέκ' καὶ στὸ κεφάλιν ἄτ' καὶ παρχαρί' τσ'ιτσ'ίκια.
 «Καλή, ἀδὰ ντὸ ἔστρωσες ἀχάντια καὶ τριβόλια;...
- 35 — Ἀκουῶσ', ἀκουῶσ', ν' Ἀκρίτα μου, ντὸ λέγ'ν οἱ γειτονᾶδες;
 Γιάννες λέει, παίρω τάλλογον, καὶ Γεῶρις τὸ τοποῦζιν ἄτ',
 κι ὁ γέρον ὁ σαπόγερον λέγει, παίρω τῆγ κάλ'ν ἄτ'.

- Γιάννεν 'κὶ πράττει τ'ἀλογόμ μ', καὶ Γεῶριν τὸ τοποῦζιμ μ',
τὸ γέρον τὸσ σαπόγερον 'κὶ πράττ' τέμὸν ἢ κάλη».
- 40 Καὶ τὸ τοποῦζιν ἀτ' ἔκαψεν καὶ τ'ἀλογον σκοτώνει.
«Κόρ', ἔλα φτειᾶμε ἀσπασμὸν καὶ τς ἀποχωρισίας».
Κλίσ'κεται κά' νὰ προσκυνᾷ τ' Ἀκρίτα τὴν καρδίαν.
Ἄτὸς τὴν κόρην ἔγλυσεν, τὴν θαμαστήν τὴν κόρην.
Οἱ δίσσ' μίαν ἐπέθαναν, οἱ δίσσ' μίαν ἐθάφαν.

ΣΗΜ. Στ. 5 Ἄφσητεν = ἄφετε· πουλόπα, ὑποκορ. τοῦ πουλίν. — 6 'κ ἐξέρ'ν = οὐκ ἐξέρουν, ἀγνοοῦν. — 10 γιά 'λ' = γιά ἔλα. — 11 ψσ'ή μ' = ψυχὴν μου· δέβα = διάβηθι. — 15 φιλίντρα = δπλον, ὁποῖον ἀκριβῶς ἀγνοῶ· Ἴσως τὸ τόξον· σιλιάχιν (ἀραβ. τουρκ. σιλάχ = δπλον) τὸ κοινῶς σιλάχι (ζώνη δερματίνη χρησιμεύουσα ὡς δπλοθήκη). — 16 τοποῦζιν = ρόπαλον (τουρκ. τοπούζ). — 21 ἀχπάσ'κεταν (ρῆμ. ἀχπάνω) ἀχπάσκουμαι = κινῶ, ὀρμῶμαι εἰς ὁδοιπορίαν, κυνήγιον κττ. — 25 κλώσ'κεται = στρέφεται, γυρίζει. — 26 ἄκλερον (ἄκληρον) μτφ. ἄθλιον, τάλανα. — 28 περχαρομύτια = ἄκραι ὄροπεδίων. — 29 νὰ ποῖνα = νὰ ἐποίουν· ὀρμένια = δάση (τουρκ. ὀρμάν) κοινῶς ρουμάνια. — 31 θέκον = θές· παρχαρί' τσ'ιτσ'ίκια = ἄνθη ἐκ τοῦ ὄροπεδίου· τσιτσέκ = ἄνθος (λ. τουρκ.). — 32 τουσέκια = ὑπόστρωμα (λ. τουρκ.)· γεργάνια = ἐφαπλώματα (λ. τουρκ. γιορκάν). — 34 Δυσφορῶν ὁ Ἀκρίτης νομίζει ὅτι ἡ στρωμνὴ του εἶναι ὄχι ἐξ ἀνθέων, ὡς παρήγγειλεν, ἀλλ' ἐξ ἀκανθῶν καὶ τριβόλων. — 39 τὸν γέρον σαπόγερον Β.

*24

Πόντου

(Π. Τριανταφυλλίδου, Οἱ Φυγάδες, ἐν Ἀθ. 1870, σ. 49-50. Σάβ. Ἰωαννίδου, Ὁ Βασίλειος Διγενῆς Ἀκρίτης, σ. 34-35. Legrand, Recueil de chansons pop. gr., 1874, σ. 194-196. Ρωσικὴ μετάφρασις παρὰ Δεστούνη, σ. 55 κέ).

- Ἀκρίτας κάστρον ἔκτιζεν κι Ἀκρίτας περιβόλιν
σ' ἕναν ὀμάλ', σ' ἕναν λιβάδ', σ' ἕναν πιδέξιον τόπον.
Ὅσα τοῦ κόσμου τὰ φυτά, ἐκεῖ φέρ' καὶ φυτεύει,
κι ὄσα τοῦ κόσμου τὰμπελιά, ἐκεῖ φέρ' κι ἀμπελώνει,
5 κι ὄσα τοῦ κόσμου τὰ νερά, ἐκεῖ φέρ' κι αὐλακώνει,
κι ὄσα τοῦ κόσμου τὰ πουλιά, ἐκεῖ πάει καὶ φωλεύουν.
Πάντα κελαῖδναν κ' ἔλεγαν «πάντα νὰ ζῆ Ἀκρίτας».
Κ' ἕναν πουρνόν, πουρνίτζικον καὶ Κερεκὴν ἡμέραν,
ἀτὰ κελαῖδναν κ' ἔλεγαν «αὔρ' ἀποθάν' Ἀκρίτας».
- 10 «Ἀκοῦσ', ἀκοῦσ', Ἀκρίτα μου κι ἄξιο μου παλληκάριν,
ἀκοῦσ' ντὸ λέγνε τὰ πουλιά, ἀκοῦσ' ντὸ κελαῖδοῦνε;
— Ἀτὰ μικρὰ πουλόπα εἶν', 'κ ἐξέρ'ν νὰ κελαῖδοῦνε.
Φέρε με τὴν σαῖττα μου, ντὸ σύρ' ἐξηνταπέντε,

- καὶ τ' ὄλον τὸ μικρότερον, ντὸ σύρ' πενηνταπέντε·
 15 ἄς πάγω καὶ νὰ κυνηγῶ καὶ στὰ κυνηγοτόπια,
 κι ἂν εὑρισκω νὰ κυνηγῶ, ἐγὼ 'κὶ θ' ἀποθάνω,
 κι ἂν 'κ εὑρισκω νὰ κυνηγῶ, ἐγὼ θέν' ἀποθάνω».
 Κυνήγεσεν, κυνήγεσεν, πουθὲν κυνήγιν 'κ ἠῦρεν.
 Ὁ Χάρον τὸν ἐπέντεσεν ἀπὸν στὸ σταυροδρόμιν.
 20 «Χάρε, ντὸ ἔχεις μετ' ἐμέν, κι οὐπαν πάγ' ἀκλουθᾶς με,
 κι ἂν κάθωμαι συγκάθεσαι, κι ἂν περπατ' ἀκλουθᾶς με,
 κι ἂν κειῖμαι ν' ἀποκοιμηθῶ, γίνεσαι μαξιλάριν;
 Ἐλα, Χάρ', ἄς παλεύωμεν στὸ χάλκινον τ' ἀλῶνιν.
 Χάρε, καὶ ἂν νικᾶς με σύ, νὰ παίρς καὶ τὴν ψυχὴν μου,
 25 Χάρε, καὶ ἂν νικῶ σ' ἐγὼ, νὰ χαίρωμαι τὸν κόσμον».
 Ἐπάλεψεν, ἐπάλεψεν, κι ὁ Χάρον 'κ ἐνικέθεν.
 «Ἐμπα, καλὴ, καὶ στρῶσο με θανατικὸν κρεβάτι,
 βάλε ἀνθιὰ παπλώματα καὶ μουσκομαξιλλάρια,
 κ' ἔβγα καὶ τέρ', ναὶ κάλη μου, ντὸ λέγνε οἱ γειτόνοι.
 30 — Ἐνας θὰ παίρ' τὸν μάλιστα σου καὶ τὴν παλληκαρότεσ',
 κι ὁ γέρον ὁ σαπόγερον λέγει θὰ παίρ' τὴν κάλη σ'».

*25

Τραπεζοῦντος

(Σάβ. Ἰωαννίδου, Ἱστορία Τραπεζοῦντος, Κ/πολ. 1870, σ. 282-283. Τοῦ αὐ-
 τοῦ, Ὁ Βασίλειος Διγενῆς Ἀκρίτης, Κ/πολ. 1887, σ. 35-36).

- Ἀκοῦσ', ἀκοῦσ', Ἀκρίτα μου, ντὸ λέγνε τὰ πουλόπα;
 Πάντα κελαῖδναν καὶ λεγαν «πολλὰ θὰ ζῆ (ὁ) Ἀκρίτας»
 καὶ ἀτώρα κελαῖδοῦν καὶ λέγν' «θένα ἀποθάν' (ὁ) Ἀκρίτας».
 Ἀκοῦγ' ἀτο (καὶ (ὁ) Ἀκρίτας χαμογελᾶ καὶ λέγει).
 5 «Ἀτὰ μικρὰ καὶ παλαλά, νὰ κελαῖδοῦν 'κ ἐξέρνε.
 Ἀφήστε ἀτὰ τὰ μωρά, ἄς κελαῖδοῦν καὶ χαίρουν,
 καὶ φέρτε μ' τὴν σαφτα μου, ντὸ σύρ' τρακόσ'α πῆχες,
 φέρτε τὰ κυνηγός'κυλά μ', τὰ ἀλυσσοδεμένα,
 καὶ γὼ ἄς πάω σ' σὸ κυνήϊ καὶ σ' σὰ κυνησιτόπια,
 10 καὶ ἂν 'κ ἔν πουλὶν νὰ κυνηγῶ, ἀλήθεα θ' ἀποθάνω».
 Ἀκρίτας πάει σ' σὸ κυνήϊ καὶ σ' σὰ κυνησιτόπια
 καὶ οὐδὲ μικρὸν νὰ κυνηγᾶ πουθὲν πουλόπον εὔρεν.
 Ὅτότες ἄς σὴ λύπην ἀτ' ἐγύρσεν, καὶ εἶχεν κ' ἔρτεν.
 «Ποῦ πᾶς, ποῦ πᾶς, ναὶ Χάρε μου, καὶ εἶσαι χαρεμένος;
 15 — Ἐγὼ σ' ἐσέναν ἐρχομαι καὶ εἶμαι χαρεμένος.
 — Ἐμὲν Ἀκρίτα λέγνε με, ἀνίκητον Ἀκρίτα.
 — Γιὰ σοὺς, γιὰ σοὺς, Ἀκρίτα μου, βαρέα μὴ καυκάσαι,

- ἐμὲ σ' ἐσὲν^ο ποιὸς ἔστειλεν, ἀπ' ἐσὲν παλληκάρ' ἐν.
 — Καὶ ἄρ' ἔλα ἄς παλεύουμε σ' σὸ χάλκενον τ' ἀλῶνιν,
 20 καὶ ἄν ἐν καὶ τὸ νικᾶς μ' ἐσύ, ἔπαρ' τὴν ψ'ήμ μ' καὶ δέβα,
 καὶ ἄν ἐν καὶ τὸ νικᾶ σ' ἐγὼ, θὰ παίρω καὶ τὸν μαῦρο σ'».
- Ἐξέβαν καὶ ἐπάλεψαν καὶ νίκησεν ὁ Χάρον.
 «Χάρε μ', ἔπαρ' ἀσημικά, μαλάματ' ὄσα θέλῃς,
 ἄν θέλῃς καὶ τὸ ἄλογό μ', ντὸ 'κ ἔχ' ὁ βασιλέας,
 25 ἔπαρεν τὴν σαῖτταμ μου, ντὸ σύρ' τριακόσ'α πῆχες,
 ἔπαρ' τὰ κωνηγός'κυλα μ', ἔπαρεν εἴντ' ἄν θέλῃς.
 — Ἐμὲν σ' ἐσὲν ποιὸς ἔστειλεν ἀοῖκα 'κ ἐθυμέθεν,
 μόνον ἐμέναν εἶπε με, τὴμ ψ'ήν ἀτ' ἔπαρ' κ' ἔλα.
 — Ἄλί ἐμεν τὸν ἄκλερον, ἐγὼ θὲ ν' ἀποθάνω.
- 30 Ἄς χαίρουν τ' ἀψηλὰ ρασ'ιὰ καὶ τὰ παρχαρομῆτια.
 Ἐμπα, καλή μ', καὶ στρῶσον με θανατικὸν κρεβάτιν,
 θέκον ἴα σ' σὸ κεφάλι μου καὶ παρχαριοῦ λουλούδια».
- Ξῆβεν ἡ κάλη καὶ στρωσεν ἄνθα καὶ μανουσάκια.

*26

Καρυῶν τῆς ἐπαρχίας Καβακλή τῆς Ἀνατ. Ρουμίας

(Λουλουδοπούλου, Ἀνέκδοτος συλλογή, ἐν Βάρνη 1903, σ. 46-47, ἀρ. 31).

- Καὶ σεῖς μικρὸν μὲ βλέπετε, μικρὸν καὶ μὲ θαρρεῖτε.
 Δώδεκα χρόνια γύρισα νὰ βρῶ καλὴ γεναῖκα,
 καὶ πὸ τὰ τρία κ' ὕστερα βρῆκα καλὴ γεναῖκα.
 Καὶ ἄλλα τρία γύρισα νὰ βρῶ καλὸ ζευγάρι,
 5 καὶ ἀπὸ τὰ τρία κ' ὕστερα ἠῦρα καλὸ ζευγάρι,
 Κάμνει ἀλέτρι πὸ καρυά, ζυγὸν τσιμισιρένιο,
 καὶ πάγαινε νὰ κάμη σ' ἀκάμωτο χωράφι.
 Βγάνουν οἱ σπάθες κόκκαλα καὶ τὸ ὑνὶ κεφάλια.
 Παγαίνει πουλί καὶ κόνεψε δεξιὰ μεριὰ στὴ ζεύγλα,
 10 καὶ δὲ λαλοῦσε σὰν πουλί, σὰν οὔλα τὰ πουλάκια,
 μόνον λαλοῦσε κ' ἔλεγε σὰν ἀνθρώπου λαλίτσα.
 «Κάμνεις, Γιάννη μ', χαίρεσαι, ὀργώνεις, καμαρώνεις,
 κι αὐτὸ ποῦ κάμνεις, Γιάννη μου, 'π' αὐτὸ σὺ δὲ θὰ φάγῃς.
 — Ποῦ ξέρεις σύ, πουλοῦδι μου, πὸ ταῦτο δὲ θὰ φάγω;
 15 — Ἐψὲς τὴ νύχτα διάβαινα, νύχτα πὸ τὰ μνημόρια,
 κι ἄκουσα πῶς χωράτευαν κι ἀνάφερναν καὶ σένα.
 — Κι ἄν εἶναι ἔτσ', πουλοῦδι μου, . . .
 νὰ σφάζω τὴ γεναῖκα μου, ἄλλος νὰ μὴ τὴν πάρῃ,
 κι ἄν εἶναι ἔτσ', πουλοῦδι μου, νὰ σφάζω τὰ παιδιά μου,

- 20 νὰ κάψω τάλετράκι μου, ἄλλος νὰ μὴ ὀργώση,
νὰ κάψω τὸ ζυγοῦτσκο μου, ἄλλος νὰ μὴ τὸ ζέψη».

ΣΗΜ. Στ. 3. 18 γυναῖκα. — 21 καὶ τὸ ζ.

Στ. 6 τσιμισιρένιο = πύξινον ἐκ τοῦ τουρκ. τσιμισίρ = πύξος. — 7 Ὁ χέρσος ἀγρός, ὃν ἀροτριᾷ ὁ Γιάννης εἶναι παλαιὸν νεκροταφεῖον. — 8 σπάθη = μέρος τοῦ ἀρότρου ἐκ σκληροῦ ξύλου (γαλλ. coutre, ἢ μᾶλλον ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ ἔταρσον τοῦ νέου εὐρωπαϊκοῦ ἀρότρου. Βλ. Π. Γενναδίου, Τὸ νέον κυπριακὸν ἀροτρον, ἐν Λευκωσίᾳ 1899, σ. 6). — Ὁ χωλὸς 7 στίχος ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸν πλήρη 20 τοῦ ἐπομένου ἄσματος.

*27

Αὐτόθεν

(Λουλουδοπούλου, αὐτ., σ. 47-48, ἀρ. 32).

- Κοίτεται ὁ ξένος, κοίτεται βαριὰ γιὰ νὰ πεθάνη.
Δὲν ἔχει μάννα νὰ τὸν κλαίῃ, δερφή νὰ τὸν λυπιέται,
μόν' ἔχει τρεῖς γειτόνισσες καὶ τρεῖς γειτονοπούλες.
Ἡ μιὰ τὸν πάει κρυὸ νερὸ κ' ἡ ἄλλη ἀφρίντο μῆλο,
5 ἡ τρίτ' ἡ πλιὸ μικρότερη κλῆμα μὲ τὸ σταφύλι.
«Σήκω, νέε μ', νὰ πιῆς νερὸ νὰ φᾶς ἀφρίντο μῆλο,
κι ἀπὸ τὸ δροσοστάφυλο ρῶγα γιὰ νὰ τσιμπήσης.
— Ἐγὼ σᾶς λέγω δὲν μπορῶ καὶ σεῖς μὲ λέτε σήκω.
Δεχθῆτε με νὰ σηκωθῶ καὶ βάλτε με νὰ κάτσω,
10 καὶ φέρτε τὴ φυλλάδα μου καὶ τάργυρὸ κονδύλι,
καὶ φέρτε τὸν πνευματικὸ νὰ μὲ ξεμολογήση,
γιὰ νὰ σᾶς πῶ τὰ πάθια μου, τὰ ντέρτια ποῦ περάσαν.
Τὰ πάθια γὼ ποῦ ἔπαθα, κανεῖς νὰ μὴν τὰ πάθη,
οὐδὲ Ρωμιός, οὐδὲ Τοῦρκος, οὐδὲ караβοκύρης,
15 οὐδὲ τὸ ψάρι στὸ γιαλό, οὐδὲ τὸ φίδ' στ' ἀγκάθι.
Τρία χρόνια ἔτρεξα νὰ βρῶ καλὴ γυναῖκα,
καὶ ἄλλα τρία ἔτρεξα νὰ βρῶ καλὸ ζευγάρι,
καὶ ἄλλα τρία ἔτρεξα νὰ βρῶ ζυγὸ κι ἀλέτρι.
Βρῆκα ζυγὸ ἀπ' ἀγριαλιά, κι ἀλέτρι τσιμισιρένιο».
20 Καὶ πάει ὁ Γιάννης στὸ χωράφ', πάει γιὰ νὰ ὀργώση.
Ἡ σπάθη βγάνει κόκκαλα καὶ τὸ ὑνὶ κεφάλια.
Καὶ πάει πουλί καὶ κόνεψε δεξιὰ μεριὰ στὴ ζεύγλα,
κι οὐδὲ λαλοῦσε σὰν πουλί, σὰν οὔλα τὰ πουλάκια,
μόνον λαλοῦσε κ' ἔλεγε μ' ἀνθρωπινὴ λαλίτσα.
25 «Στέκα, Γιάννη, καὶ μὴ κάμνης, στέκα καὶ μὴ ὀργώνης.

Ἐψές ἀργὰ ἐπέρασα τὴν ἄκρα 'π' τ' ἅγιο δῆμο,
 ἄκουσα πῶς χωράτευαν κι ἀνάβαλαν καὶ σένα.
 Τὸ Γιάννη νὰ τὸν πάρουμε μαζί μὲ τς πεθαμένοι.
 — Τί 'ν' τὸ κακὸ ποῦ ἔπαθα πάλι ἐγὼ ὁ καϊμένος;

- 30 Θὰ κάψω τὸ σπίτι μου, κανεῖς νὰ μὴ τὸ πάρη,
 θὰ κάψω τὸ ἀλέτρι μου, κανεῖς νὰ μὴ ὀργώση,
 θὰ σφάζω τὸ ζευγάρι μου, ἄλλος νὰ μὴ τὸ ζεύξη».

ΣΗΜ. Στ. 1 Κοίτ. ξ. κ. β. Σὰν ἀπεθάνει. Διὼρθωσα τὸν στίχον ἐξ ἄλλων δημοτικῶν ᾠσμάτων. — 4 ἢ ἄλλ'. — 5 τρίτη πλειό. — 6 Σ., νέε μ', νὰ φᾶς, νὰ πιῆς ν., νὰ φᾶς ἄ. — 11 πνευματικό. — 16 Ἐν τῇ προηγουμένη παραλλαγῇ ὁ ἀριθμὸς χάριν τοῦ μέτρου διωρθώθη εἰς τρισύλλαβον ἐν τῷ 2 στίχῳ, ἂν καὶ δὲν συνεφώνει πρὸς τὸν ἐν τῷ τρίτῳ. Ἴσως ἀντὶ τοῦ ἔτρεξα πρέπει νὰ τεθῆ ἐτριγύρισα. — 26 ἅγιο δῆμο = ἅγιον βῆμα τῆς ἐκκλησίας. — 29 ἐγὼ καυμένος.

28

Μακεδονίας

(Ἔστια, 1889, τ. ΚΖ', σ. 323).

Σὰν κίνησιν ἢ Μῆτρεις μας νὰ πάη νὰ ζευγαρίση,
 παίρνει νάλέτρι ποῦ μηλιά, ζυγὸν μαλαματένιον,
 κι γκάτσανον ἀποῦ λαλεῖ, τριανταφυλλιᾶς κλουνάρι,
 κι βόδια λαμπρουκέρατα σ' ἓνα στρουφὸ χωράφι.

- 5 Σπέρνει σιτάρια δώδικα, κριθάρια δικαπέντι,
 κι βρόμις δικατέσσιρα, μὰ δὲ θὰ τὰ θιρίση.
 Πουλοῦδι πάησι κ' ἕκατσι στὰ πιγυρίσματά του.
 τασὰ λαλοῦσι κ' ἤλιγι, σὰν ἄνθρουπους τοὺν λέγει.
 «Σπέρνεις, Μῆτρι μ', κι χαίρισι, μὰ δὲ θὰ τὰ θιρίσης.»
- 10 — Τὰ ποῦ τὸ ξέρς, πουλοῦδι μου, πῶς δὲ θὰ τὰ θιρίσου;
 — Ν ἰψέ μεινα στοὺν οὐρανό, μαζί μὲ τοὺς ἀγγέλοι.
 Γλέπου τὸν Κύριο στὸ θρονί, τὸ Χάρο στὸ πουδάρι,
 ἀχώρια γράφαν τς ζωντανοί, κι ἀχώρια τς πιθαμένοι,
 κι σένα, Μῆτρι μ', σ' ἔγραψαν μὲ τοὺς ἀπιθαμένοι.
- 15 — Τὰ νὰ ξιρα, πουλοῦδι μου, νιγὼ πῶς θὰ πιθάνου,
 νὰ σφάζου τὰ βουδούδια μου, ἄλλους νὰ μὴν τὰ ζέψη,
 νὰ σφάζου τὴν καλοῦδα μου, ἄλλους νὰ μὴν τὴν πάρη».

*29

Λακκοβικίων Μακεδονίας

(Γουσίου, Τὰ τραγούδια τῆς πατρίδος μου, Ἄθ. 1901, σ. 98-99, ἀρ. 152).
Μοιρολόγι.

- Σὰν κίνησε ὁ Κωσταντῆς νὰ πάη νὰ ζευγαρίση,
παίρνει ἀλέτρι πὺ μῆλιά, ζυγὸ μαλαματένιο,
τὸν κάτσιανον ἀπὸ λαλεῖ, τριανταφυλλιᾶς κλωνάρι,
καὶ βόδια λαμπροκέρατα, καὶ ζευλὶς ἀσημένις.
- 5 Σπέρνει σιτάρια δώδεκα, κριθάρια δεκαπέντε,
καὶ τότες πῆγε κ' ἔκατσε γιὰ νὰ προγοματίση.
Πουλοῦδι πῆγε κ' ἔκατσε πάνω στ' ἀπογορίσμα,
καὶ δὲ λαλοῦσε σὰν πουλί, σὰ μαῦρο χελιδόνι,
μόνον λαλοῦσ' ἀνθρωπινά, πικρὰ φαρμακωμένα.
- 10 «Σπέρνεις, Κώστα μ', καὶ χαίρεσαι, σπέρνεις καὶ καμαρώνεις,
καὶ νὰ ἔξερεις, βρέ Κώστα μου, πῶς δὲ θὰ τὸ θερίσης.
— Πὸ ποῦ τὸ ξέρεις, πουλοῦδι μου, πῶς δὲ θὰ τὸ θερίσω;
— Ἐχτὲς ἤμαν στὸν Κύριο καὶ τώρα πὺ κεῖ ἤρτα.
Εἶδα τὸν Κύριο στὸ θρονί, τὸ Χάρο στὸ ποδάρι,
- 15 ἀχώρια γράφουν ζωντανούς, κι ἀχώρια πεθαμένους,
καὶ σένα, Κώστα, σ' ἔγραψαν μαζί μὲ τς πεθαμένους.
— Νὰ ξέρω γώ, πουλοῦδι μου, πῶς δὲ θὰ τὰ θερίσω,
θὰ κόψω τὴ γυναῖκα μου, ἄλλος νὰ μὴ τὴν πάρη,
θὰ κόψω τὰ βοδάκια μου, ἄλλος νὰ μὴ τὰ ζέψη».

30

Μάνης

(Παρνασσός, 1893, τ. ΙΣΤ', σ. 952-953).

- Τὸ βλέπεις κεῖνο τὸ βουνὸ τὸ πέρα καὶ τὸ κείθε;
Στὴν ἀποσκιαδερὴ μεριά ὁ Μαυροειδῆς ἐσπέρνει.
Μά εἶν' τὸ ζευγάρι του καλὸ, ζυγὸς μαλαματένιος,
εἶν' καὶ τὰ λουῖρα τοῦ ζυγοῦ χρυσᾶ, μαλαματένια.
- 5 Πουλάκι ἐπῆγε κ' ἔκατσε στοῦ Μαυροειδῆ τὰσκιάδι.
Δὲν ἐκελάιδει σὰν πουλί, μηδὲ σὰ χελιδόνι,
μόν' ἐκελάιδει κ' ἔλεγε μ' ἀνθρωπινὴ μιλίτσα.
«Ἄιντε, καϊμένε Μαυροειδή, κι ἂν σπέρνης δὲ θερίζεις.
— Πουλάκι μου, ποῦ τ' ἄκουσες...
- 10 — Ἐχθὲς προχθὲς ἐδιάβαινα μὲ δυὸ μὲ τρεῖς ἀγγέλους,

- καὶ γράφαν καὶ τὸ Μαυροειδῆ μὲ τοὺς ἀποθαμένους». *Κ' ἐκεῖ τὰ βόιδα σκότωσε καὶ τὸ ζυγὸ τσακίζει. Πηγαίνει στὸ σπιτάκι του, τῆς γυναικός του λέει. «Γυναῖκα, στῶσε πάπλωμα, στῶσε παχιὸ στρωμένο,*
 15 *καὶ χάε γὰ τὸν πνεματικὸ νὰ μὲ ξεμολογήση».*
Κι ὅσο νὰ πάη, κι ὅσο νάρθῃ, ὁ Μαυροειδῆς πεθαίνει.

ΣΗΜ. 15 πνευματικὸ Παρν.· χάε = ὕπαγε.

31

Λάστας τῆς Γορτυνίας

(Παρά Ν. Λάσκαρη. — Ν. Λάσκαρη, Ἡ Λάστα, ἐν Πύργῳ 1908, σ. 299).
 Τῆς τάβλας.

- Ἄφῃνει ὁ Γιάννης τὴν κλεψιά καὶ πιάνει τὸ ζευγάρι·*
πὸ τὴν αὐγὴ ὡς τὸ δειλινὸ σπέρνει πέντε κουβέλια.
Μά 'χε τὰ βόιδι' ἀπὸ στοιχειά, τάλέτρια σιδερένια.
Πουλάκι ἐδιάη κ' ἔκατσε στοῦ λιάρου τὰ καπούλια.
 5 *Δὲν ἐκιλάιδα σὰν πουλί, οὔτε σὰ χιλιδόνι,*
παρὰ κιλάιδει κ' ἔλεγε ἀνθρώπινη λαλίτσα.
«Εὐτοῦ ποῦ σπέρνεις, Γιάννη μου, σπέρνεις καὶ δὲ θερίζεις.
— Καὶ ποῦ τὸ ξέρεις, βρὲ πουλί, ποῦ σπέρνω δὲ θερίζω;
— Ἐψὲς προψὲς πῶπέρναγα στοῦ Χάρου τὰ παλάτια,
 10 *ἄκουγα πῶς σ' ἐγράφανε μὲ τοὺς ἀποθαμένους.*
— Δὲν εἶναι τρόπος, βρὲ πουλί, νὰ πᾶς νὰ μὲ ξεγράψης;
— Χάρος δὲν παίρνει μίλημα, δὲν παίρνει καὶ κουβέντα,
μου παίρνει ἀνθρωπινὲς ψυχὲς καὶ πάει στὸν κάτω κόσμο».

ΣΗΜ. Στ. 9 Καὶ ἄλλως: *πῶδιάβαινα*. — Ὁ πρῶτος στίχος μετέπεσεν εἰς παροιμίαν (Πολίτου, Παροιμίες, τ. Α', σ. 677, λ. ἀφῆνω 6α).

Στ. 4 *λιάρου* = τοῦ λευκοῦ βοός (βλ. περὶ τῆς λ. αὐτ., τ. Γ', σ. 133-134).

31β

Παραλλαγή Δημησιάνης τῆς Γορτυνίας

(Ἐξ ἀνεκδότου συλλογῆς Χαρ. Μελετοπούλου, καὶ ἐξ ἐτέρας Κ. Κασιμάτη).

Ὁ Γιάννης ἀρχισπόριζε σ' ἓνα πλατὺ χωράφι.
Μά εἶχε τὰ βόιδα ἀπὸ τῆ Χιό, τάλέτρια σιδερένια,

- καὶ τῆ φουκέντρα ποῦ κεντάει ἀπ' ἄγριο κυπαρίσσι.
 Πουλάκι πῆγε κ' ἔκατσε στοῦ μαύρου τὰ καπούλια.
 5 Δὲν ἐκιλάιδει σὰν πουλί, μαῖδὲ σὰ χιλιδόνι,
 παρὰ ἐκιλάιδει κ' ἔλεγε ἀνθρωπινῆ κουβέντα.
 «Ἐσὺ τὰ σπέρνεις, Γιάννο μου, κι ἄλλος θὰ τὰ θερίση.
 — Βρὲ ποῦ τὸ ξέρεις, ρὲ πουλί, π' ἄλλος θὰ τὰ θερίση;
 — Ἐψὲ προψὲ ποῦ πέρναγα στοῦ Χάρου τὰ σαράγια,
 10 ἄκουσα καὶ σὲ γράψανε μὲ τοὺς ἀπεθαμένους.
 — Δὲν εἶναι τρόπος, ρὲ πουλί, νὰ πᾶς νὰ μὲ ξεγράψης;
 — Ἐκεῖ, Γιάννο μ', ποῦ γράφονται, μάτα δὲν ξαναγράφουν».

ΣΗΜ. Διαφοραὶ τῆς δευτέρας παραλλαγῆς. Στ. 1 Ὁ Χρῆστος ἐκαμάτευε σ' ἓνα. — 2 ἀπὸ στοιχειό, τάλέτρι σιδερένιο. — 4 Π. ἐβγήκε κ' ἔ. στοῦ μ. τὸ καπούλι. — 5 δὲν ἐκιλάιδα. — 6 π. κιλάιδα. — 7 Ξάκρισ' το, Χρῆστο, ξάκρισ' το, κι ἄ. — 8 Τὸ ποῦ τὸ ξ. — 9 Ἐ. βραδιοῦ π. — 10 κι ἄ. καὶ σὲ γράφανε. — 11 νὰ πᾶ νὰ μὲ ξεγράψης, | νὰ σοῦ χρυσώσω τὰ φτερά, νὰ σ' τὰ περιχρυσώσω. — 12 Ἐκεῖ ποῦ γράφουν, ὁ ἄμοιρος, γράφουν καὶ δὲν ξεγράφουν.

32

Κρήτης

(Κρητικὸς Λαὸς, 1909, σ. 15).

- Ὁ Διγενὴς ψυχομαχεῖ κ' ἡ γῆ τονε τρομάσσει,
 κ' ἡ πλάκα του ἀνατριχιᾶ, ποῦ θὰ τονε σκεπάση.
 Καὶ τσῆ καλῆς του φώνιαζε νὰ πᾶ τὴν ἐρωτήξῃ.
 «Ἄν ἀποθάνω, βρὲ καλή, ποιὸν ἄντρα θεὸ νὰ πάρης;
 5 — Ἄν ἀποθάνης, Διγενή, τὰ μαῦρα θεὸ νὰ βάλω,
 νὰ τρώῃ σένα ἢ μαύρη γῆ κ' ἐμὲ τὰ μαῦρα ροῦχα».
 Μὰ κεῖνος δὲ τσῆ πίστεψε, πάλι ξαναρωτᾶ την.
 «Ἄν ἀποθάνω, βρὲ καλή, ποιὸν ἄντρα θεὸ νὰ πάρης;
 — Ἄν ἀποθάνης, Διγενή, τὰ μαῦρα θὰ φορέσω,
 10 νὰ τρώῃ σένα ἢ μαύρη γῆ κ' ἐμὲ τὰ μαῦρα ροῦχα».
 Μὰ πάλι δὲν τς ἐπίστεψε καὶ τρεῖς ξαναρωτᾶ τη.
 «Ἄν ἀποθάνω, βρὲ καλή, ποιὸν ἄντρα θεὸ νὰ πάρης;
 — Ἄν ἀποθάνης, Διγενή, τὸν ἄρχο θεὸ νὰ πάρω,
 ὅπου 'ν' ἡ πρώτη μου χαρά, τὸ πρῶτο μου καμάρι».
 15 Ποῦ τὰ μαλλιά τὴν ἄρπαξε, τρεῖς γύρους καὶ τσῆ κάνει.
 «Ἄφισ με, σκύλε Διγενή, νὰ πῶ ἓνα τραγοῦδι.
 Τρεῖς ἀδερφίδες ἡμεσταν κ' οἱ τρεῖς ἀδικοπήγαν,
 ἢ μιὰ ἐπῆγ' ἀπὸ φωτιά κ' ἢ γι' ἄλλη ἀπὸ πηγίδι,
 κ' ἐγὼ τὸ κακορρίζικο στοῦ Διγενῆ τὰ χέρια.

- 20 Ἐπαρε πέρδικα πλουμί, καὶ σὺ τρυγόνα πάσο,
καὶ σὺ τὸ σφακολούλουδο πάρε τὴν κοκκινάδα,
καὶ σὺ βρουλιά, κομποβρουλιά, ἔπαρε τὰ μαλλιά μου,
νὰ μὴν τὰ πάρη θηλυκὸ νὰ ἔχη τὰ βάσανά μου».

ΣΗΜ. Στ. 15 ἄρπαζε ΚΛ.

Στ. 20 πάσο (ἰταλ. passo) = τὸ βῆμα, τὸ βάδισμα. — 21 σφακολούλουδο τὸ ἐρυθρὸν ἄνθος τῆς ροδοδάφνης (*perium oleander* L.), ἥτις ἀλλαχοῦ καλουμένη πικροδάφνη, ροδοδάφνη ἢ φυλλάδα, ἐν Κρήτῃ ὀνομάζεται σφάκα (ἐκ τοῦ ἀρχ. ἔλλ. *φάσκος). — 22 βρουλιά = ὁ σχοῖνος (*juncus acutus* L.).

*33

(Ἐξ ἀνεκδότου συλλογῆς).

- Τρίτην ἐσπάρθη ὁ Διγενής, καὶ Τρίτην ἐγεννήθη,
Τρίτην ἐκαβαλλίκεψε τὰπαίδευτο μουλάρι,
καὶ τό ἔμαθε νὰ περπατῆ, καὶ τό ἔμαθε νὰ δρέμη,
καὶ τό ἔμαθε νὰ δέχεται τοὺς ἄγριους πολέμους.
5 Βασιλοπούλα ἀγνάντεψε ἀπὸ ψηλὸ παλάτι,
προξενιτεῖα τῆς ἔστειλε γυναῖκα νὰ τὴν πάρη.

Πρὸς τὴν προξενήτριαν, κρούουσαν τὴν αὐλειον, ὁ βασιλεὺς λέγει:

Ἄν εἶναι φίλος νὰ διαβῆ, ἂν εἶν' ὄχθρὸς νὰ σκάση,
καὶ ἂν εἶναι καὶ γιὰ προξενεῖα, νὰ πῆ καὶ νὰ περάση.

Ἡ προξενήτρια ἀπήντησεν, ὅτι ἤλθε νὰ εἰπῆ καὶ νὰ σταθῆ, καὶ ὄχι νὰ περάση. Ἐρωτήσαντος δὲ τὸ ὄνομα, εἶπεν ἐκείνη τὸ τοῦ Διγενῆ, καὶ τοὺς ἐπαίνους. Πρὸς ἃ ὁ βασιλεὺς:

Δὲ θέλω γὰρ τὸν Γαρζανή...

- 10 στήν ὄξω πόρτα μάνδαλο, στή μεσιανὴ κοράκι,
στήν ὄξω στήν παράοξω θυμάρι τῆς αὐλῆς μου.

Τότε ὁ Διγενής καταφυγὼν εἰς μάγισσαν ἔμαθε τὸ βιολί, διὰ τοῦ ὁποίου κατάφερε τὴ βασιλοπούλα ξυπόλυτη νὰ πάη στήν πόρτα τοῦ τῆ νύχτα. Ἀκούσασα δὲ ἡ μήτηρ τοῦ Δ. κρουομένην τὴν θύραν καὶ ὅτι ἡ κρούουσα ἦν ἡ βασιλόπαις, ἔξετόξευσε πικρὰν εἰρωνεῖαν ἐπὶ τοῖς λόγοις τοῦ βασιλέως, εἰπόντος εἰς τὴν προξενήτριαν, ὅτι:

*ὅταν ζυπνοῦν οἱ ἄρχοντες, τότε κοιμᾶται κείνη,
κι ὅταν λαλοῦν οἱ πέρδικες, τότε ζυπνάει ἐκείνη.
Καὶ τώρα τὸ βραδὺ βραδὺ τσουρτσουῖρκες τσουρτσουρίζουν;*

Τὴν ἐπιούσαν ἐκίνησε φουσσᾶτο ὁ βασιλεὺς κατὰ τοῦ Διγενῆ, ὅστις πρῶτον ἠρώτησε τὴν βασιλοπούλαν τίνας εἶναι οἱ ἐρχόμενοι· αὐτὴ δὲ ἀπήντησεν ὅτι οἱ μὲν μελανεῖμονες εἶναι οἱ γονεῖς τῆς, οἱ δὲ γαλάζια φοροῦντες τὰ δέρφια κι ἀξαδέρφια τῆς, οἱ δὲ λευχεῖμονες ἦσαν ὁ στρατός. Τότε ἐρρίχθη ὁ Διγενῆς ξιφήρης καί:

*15 στὸ ἔμπα χίλιους ἔσφαζε, στὸ ἔβγα δυὸ χιλιάδες,
καὶ εἰς τὸ ζαναγύρισμα ἔσφαζε πεντακόσιους.*

Εἶρε δὲ τὰ πεθερικά, οἵτινες τῷ εἶπον, ὅτι ἀδίκως ὠργίσθη, καθόσον ἐκεῖνοι τοῦ ἔφεραν προικιά. (Ἄλλ' ἐκεῖνος καὶ τούτους ἐφόνευσε;) Εἶτα σκάψας μόνος, εἰσῆλθεν εἰς λάκκον, προσκαλέσας δὲ καὶ τὴν βασιλοπούλαν, ὅπως τὴν φιλήσῃ τὸ τελευταῖον, ἔσυρεν ἄνω τοῦ λάκκου μεγάλην πλάκα, βράχον, καὶ οὕτω συναπέθανεν αὐτῇ, ἥτις ηὐχθήθη τὴν ὠραιότητά τῆς νὰ τὴν πάρουν μόνον ἢ πικροδάφνη καὶ οἱ πέρδικες. Μετεμορφώθησαν δὲ ὁ μὲν Διγενῆς εἰς κάλαμον, ἡ δὲ ἐρωμένη του εἰς δάφνην.

Πᾶσα Λαμπρὴ καὶ Κυριακὴ καὶ πίσσημον ἡμέρα,

ἔσκυβεν ὁ κάλαμος κ' ἐφίλειγε τὴ δάφνη, καὶ πάλι ἔσκυβε ἡ δάφνη κ' ἐφίλειγε τὸν κάλαμο. Βασιλοπούλα δὲ βλέπουσα ταῦτα ἐκ τῶν ὑψηλῶν ἀνακτόρων ἔκραξε:

*Γιὰ ἰδές τα τὰ μαργιόλικα καὶ τὰ μαργιολεμένα,
καὶ ζωντανὰ ἀγαπιώτουςαν καὶ τώρα πεθαμένα.*

ΣΗΜ. Τὸ ᾄσμα τοῦτο ἐστάλη πρὸ τεσσαράκοντα περίπου ἐτῶν εἰς τὴν ἐπὶ τῆς ἐκδόσεως τῶν Νεοελληνικῶν Ἀναλέκτων ἐπιτροπείαν τοῦ συλλόγου Παρνασσοῦ. Εἶναι γεγραμμένον ἐπὶ φύλλου χάρτου ἡμικλάστου· εἰς τὴν ἀριστερὰν στήλην τούτου εἶναι γεγραμμένοι οἱ πρῶτοι πέντε στίχοι διὰ γυναικείας χειρὸς (ἄλλης παρὰ τὴν γράψασαν τὸ ὑπ' ἀρ. 59 ᾄσμα). Εἰς δὲ τὴν δεξιὰν ἐπαναλαμβάνονται οἱ στίχοι οὗτοι διορθωμένοι, ἔπεται δὲ τὸ λοιπὸν ᾄσμα, οὗ μὴ ἐνθυμούμενος πολλοὺς στίχους ὁ καταγράφας, συνεπλήρωσε τὰ κενὰ διὰ περιλήψεων. Τῶν διορθώσεων τῶν πρώτων πέντε στίχων παρεδέχθημεν τὴν τοῦ πρώτου ἡμιστιχίου, ἀνθ' οὗ ἡ πρώτη γράψασα εἶχε: *Τρίτην ἐστάθη ἐν τῇ γενῆς*· ἐπροτιμήσαμεν δὲ ν' ἀφήσωμεν ἀμετάβλητον καὶ τὸν ἀσυνήθη τύπον ἐν τέλει τοῦ 3ου στίχου νὰ *δρέμη*, ὅπερ ὁ δεῦτερος συλλογεὺς μετέβαλεν εἰς τὸ νὰ *τρέχη*. Αἱ ἄλλαι διορθώσεις ἢ παραλλαγαὶ εἶναι αἱ ἐξῆς: Στ. 1 *Τρίτη-Τρίτη* — 2 *καὶ Τρίτη καθ.* — 5 *Βασιλοπούλ' ἀγάπησε.* — Ἡ ἐν στ. 10 λ.

κοράκι έχει την ειδικήν σημασίαν, ἣν ἔχει ὁμοίως καὶ ἡ ἀρχαία κόραξ. — Ἡ εὐχή τῆς συζύγου τοῦ Διγενῆ, κληροδοτοῦσης τὴν καλλονὴν αὐτῆς εἰς τὴν πικροδάφνην καὶ τὰς πέρδικας, συμπληροῦται ἐκ τῆς προηγουμένης παραλλαγῆς (στ. 20-23).

34

Κερασούντος

(Ἐξ ἀνεκδότου συλλογῆς I. Βαλαβάνη).

- Σεράντα δράκ', σεράντα δράκ', σεράντα παλληκάρια,
 ἐχπάστανε νὰ πάγουνε, νὰ πᾶν σ' σὴγ ξενιτείαν.
 Ὅρκον βαρὺν ἐπήρανε νὰ μὴ ἀφουν τ' ἕναν τᾶλλο,
 ἂν κάποιος καὶ ἀρρωστᾶ, οἱ ἄλλοι νὰ μὴ ἀφίννε.
- 5 Σ' σὸ μεσοστράτ' 'κ ἐπρόφθασαν, σ' σὸ μεσοστράτ' 'κ ἐπῆγαν,
 ἐρρώστησεν ὁ Κωσταντῆς ἀπάν' σ' σὸ σταυροδρόμιν.
 «Κλάψομ με, μάννα μ', κλάψομ με, ἐγὼ θὲ ν' ἀποθάνω.
 Ἄν ἀποθάνω, θάψτε με σ' ἕναν ψηλὸν ρασ'ιόπον,
 κι ἂν ἀμπερνᾶ ὁ κύρης μου, ἄς βάλῃ τὸ καντῆλιν,
- 10 κι ἂν ἀμπερνᾶ ἡ μάννα μου, ἄς βάλῃ τὸ ἐλάδιν,
 κι ἂν ἀμπερνᾶ κι ὁ ἀδελφὸμ μ', ἄς βάλῃ τὸ φωλάριν,
 κι ἂν ἀμπερνᾶ κ' ἡ ἀδελφῆ μ', ἄς ἄφτη τὸ καντῆλιν,
 κι ἂν ἀμπερνᾶ κ' ἡ κάλη μου, ἄς τὸ γεμίζῃ δάκρυα».
- Ἄπλῶννε τὸ μαντῆλιν ἀτ' καὶ στρώνν ἀπάν' σ' σὸν δρόμον,
- 15 καὶ λύννε τὸ ζωνάριν ἀτ' καὶ θέκνε σ' σὸ κεφάλ'ν ἀτ',
 καὶ χῶννε τὸ μιστράχιν ἀτ', καὶ δένν' ἐκεῖ τὸμ μαῦρον,
 καὶ παίρνε τὸ σπαθίν ἀτου ἄς τὸ χρυσὸν θεκάριν,
 καὶ κόφτουνε τὸν τάφον ἀτ' ἀπάν' σ' σὸ σταυροδρόμιν·
 φυτεύνν ἀπάν' σ' σὸν τάφον ἀτ' ἕναν μηλιᾶς φυτάκιν,
- 20 ἀπάν' σ' τὸ λάσ'ιν τὸ κλαδίν, ἀπάν' κανδῆλ' κρεμάννε.
 Ἐρτε κι ὁ κύρς ἀτ' νὰ διαβαίν', νὰ βάλ' ἐκεῖ ἐλάδιν,
 ἔρτε κ' ἡ μάννα τ' νὰ διαβαίν', νὰ βάλ' ἐκεῖνε δάκρυα,
 ἔρτε κ' ἡ κάλια τ' νὰ διαβαίν', κλαῖμένη καὶ φλιμμένη.
 «Γιὰ σοῦκ', γιὰ σοῦκ', ναι ἑταιρέ μ', κ' ἔπαρ' κ' ἐμὲν ἐντάμαν».

ΣΗΜ. Στ. 2 ἐχπάστανε νὰ π. = ἠβουλήθησαν, ὄρμησαν νὰ ὑπάγουν. — 7-13. Οἱ στίχοι οὗτοι παρενετέθησαν ἐξ ἑτέρου ἔσματος, ὡς εἰκάζει ὁ Βαλαβάνης, οὐχὶ πιθανῶς. — 16 μιστράχιν = λόγχη (λ. τουρκ.).

Πόντου

(Εὔξεινος Πόντος, 1880, τ. Α', σ. 351-352).

- Ἀκρίτες κάστρον ἔχτιζεν, Ἀκρίτες περιβόλιν,
 σ' ἕναν ὀμάλ', σ' ἕναν λιβάδ', σ' ἕναν πιδέξιον τόπον,
 τ' ὀλόγερα τάφρον ἔκοφτεν, σ' τὴν μέσην στέν' τὸν κάστρον.
 Ὅλια τὰ ὄρημ τὰ νερά, ἐκεῖ αὐλακιάζ' καὶ φέρειν,
 5 ὄλια τοῦ κόσμου τὰ δεντρά, ἐκεῖ φέρ' καὶ φυτεύειν,
 ὄλια τοῦ κάμπημ τὰ πουλιά, ἐκεῖ φέρ' καὶ φωλιάζειν.
 Ἡ κάλη του ἐγρήκανεν ἄς τοῦ πουλι τὰς γλώσσας.
 «Ἀκοῦσ', ἀκοῦσ', ν' Ἀκρίτα μου, ντὸ λέγνε τὰ πουλόπα;
 Πάντα κιλαΐδιναν κ' ἔλεγαν «πάντα θὰ ζῆ Ἀκρίτες»,
 10 ἀτώρα κιλαΐδοῦν καὶ λέγν «θὲ ν' ἀποθάν' Ἀκρίτες».
 — Ἀφῆστε τὰ πουλόπα μο, ἄς κιλαΐδοῦν καὶ σ' αἴρουν,
 ἀτὰ μωρὰ καὶ παλαλά, νὰ κιλαΐδοῦν 'κὶ ξέρνε.
 Φέρτε με καὶ τὸ μαῦρο μου, ἄς πάγω στὸ κυνηγιν,
 ἂν εὐρήκω καὶ κυνηγῶ, ἐγὼ 'κὶ θ' ἀποθάνω,
 15 κὶ ἂν 'κ εὐρήκω νὰ κυνηγῶ, ἐγὼ θὲ ν' ἀποθάνω».
 Τὰ ὄρηα ἐλογύρισεν, τοὺς κάμπους ἐδιακλώσεν,
 τοὺς λόγγους ἐδιαπάτεσεν, πουθὲν κυνηγιν 'κ εὐρεν.
 Ἀβρὸς λαγὸς ἐβόσ'κετον σ' πράσινον λιβαδόπον·
 τουξουλαγεύι', τὰ λαγγώνικ' ἀτ' ἀργοποροῦν 'κὶ πάγνε,
 20 ραβδοκοπᾶ τὸ μαῦρον του, ἐκεῖ πάγ κατιβαίνειν.
 Τὸν Χάρον καὶ ν ἐπέντεσεν, καὶ πολλὰ χαρεμένον.
 «Ποῦ πᾶς, ποῦ πᾶς, ναὶ Χάρε μο, καὶ πᾶς καὶ χαρεμένος;
 Σ' τέσεν ἔρχομαι, ν' Ἀκρίτα μο, ἔρχομαι καὶ χαρεμένα.
 — Ἐγὼ καὶ σὺ ἄς παλεύωμεν στὸ χάλκινον τ' ἀλῶνιν.
 25 Χάρε μ', κὶ ἂν νικᾶς με σὺ, χάρσ νὰ ἔν τὸ ψιόπο μ',
 Χάρε μ', κὶ ἂν νικῶ σε γώ, χαρίσ' με καὶ τὸ ψιόπο μ'».
 Στὸ πρῶτον καὶ τὸ πάλεμαν, Ἀκρίτες ἐνικέθεν,
 στὸ δεῦτερον τὸ πάλεμαν, ὁ Χάρον ἐσκοτῶθεν.

ΣΗΜ. Ὁ ἐκδότης σημειώνει ὅτι ἐλησμόνησε πρὸ χρόνων τὸ τέλος τοῦ ἔσματος τούτου, ὃπερ ἀδόμενον κατὰ τοὺς γάμους, ἐνθυμεῖτο ἀπὸ παιδικῆς ἡλικίας· καὶ ὅτι ἡ ἐννοια εἶναι ὅτι ὁ Ἀκρίτες θάψας τὸν Χάρον, μετὰ πολλὰ ἔτη ἐκ περιεργείας κινούμενος ἀνέσκαψε τὸν τάφον· ἐκ τῆς δυσωδίας δὲ τοῦ πτώματος κτυπηθεὶς, ἀπέθανεν. Ἀλλὰ τοῦτο εἶναι μᾶλλον ἢ ἐξηγήσις τοῦ τέλους τοῦ ἔσματος ὑπὸ τοῦ λαοῦ, καὶ οὐχὶ αὐτὸ τὸ ἔσμα. Πάντως δὲ οἱ δύο τελευταῖοι στίχοι δὲν ἔχουσιν ὀρθῶς, καὶ πρέπει νὰ διορθωθῶσι, συμφώνως καὶ πρὸς τὰς ἄλλας παραλλαγὰς: Σ' σὸ πρῶτον — ὁ Χάρον ἐνικέθεν, σ' σὸ δεῦτερον τὸ πάλεμαν ὁ Ἀκρίτες ἐσκοτῶθεν» — Στ. 22 πᾶς Χ. ΕΠ. — 25.26 ψιόπον ὑποκοριστικὸν τοῦ ψυχῆ (καὶ κατὰ συγκοπὴν ψῆ).

*36

Σινασοῦ

(Αρχελάου, Ἡ Σινασός, Ἀθ. 1899, σ. 159-160).

Ἀκρίτης κάστρον ἔχτισε, Χάρος νὰ μὴν τὸν εὖρη,
διπλοῦν τριπλοῦν τὸ ἔχτισε σιδερογκαρφωμένο.

Ἐγύρισε καὶ ἐτράνησεν, Χάρος τὸν παραστέκνει.
Φώναζεν ἢ καλίτζα του κ' εἶπεν τοῦτα τὰ λόγια.

- 5 «Καλῶς ἦρτες, ἄη Χάρε μου, ἔλα ἄς φάμ' κι ἄς πιοῦμε.
— Ἐγὼ διὰ φαγεῖ δὲν ἦρτα, καὶ διὰ πιστὸν δὲν ἦρτα,
ἦρτα διὰ τὸν Ἀκρίτη σου, νὰ πάρω τὴν ψυχὴ του.
— Χάρε μου, πάρ' πέντε μ' παιδιὰ, κι ἄφες με τὸν Ἀκρίτη,
κι Ἀκρίτης μου παιδί ἐνι, κι ἄλλα παιδιὰ θὰ κάμη.
- 10 — Ἐγὼ διὰ τὸν Ἀκρίτη σου πέντε ψυχὲς δὲν παίρω.
Ἄς εἶν' κι αὐτὸς γιὰ χάρισμα ἄλλες σεράντα μέρες». *Κ' ἢ κόρ' ἐπαραγρήκησε ἄλλους σεράντα χρόνους.*
«Μητέρα, ἔλ' ἄς φάμ' κι ἄς πιοῦμ', ἔλα νὰ ξεφαντώσωμ',
κι ὁ Χάρος μᾶς ἐχάρισεν ἄλλα σεράντα χρόνους».
- 15 Σώθαν τὰ σεραντάμερα καὶ οἱ σεράντα ὥρες.
Χάρος τὸν παραστάθηκε νὰ πάρη τὴν ψυχὴ του.
«Χάρε μου, ποῦ 'ν' ὁ λόγος σου, ποῦ 'ναι ἢ συντυχία σου;
— Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος μου, κ' ἢ συντυχία μ' αὐτὴ 'ναι». *Ἵστοῦ νὰ σώσ' τὸ λόγο του, νὰ σώσ' τὴν συντυχία του,*
- 20 ἀπ' τὰ μαλλιὰ τὸν ἔπιασε στὰ μάρμαρα τὸν βάζει.
— Χάρε μ', ἄφες μ' ἄς τὰ μαλλιὰ καὶ πιάσ' με ἄς τὸ χέρι,
ἢ δεῖξε με τὴν τέντα σου μονάχος μ' ἄς πηγαίνω.
— Ἄν σὲ δεῖξω τὴν τέντα μου πολὺ θενὰ τρομάξης.
Ἵλο τριγύρω πράσινα κ' ἢ μέση του βαμμένη.
- 25 Κόμμα ψωμί κ' ἄν ἔδωκες, παράδεισο θὰ λάβης,
κόμμα παρᾶ κ' ἄν ἔδωκες, χρυσὴ λαμπάδα μπρὸς σου,
κόμμα ροῦχο κι ἄν ἔδωκες, προστά σου θ' νὰ τὸ φέρουν,
κι αὐτὰ ἄν δὲν τὰ ἔκανες, στίς πίσσες, στὰ χατράνια».

ΣΗΜ. Στ. 25-27. *Κόμμα* (κόπτω) τὸ κοινῶς κομμάτι. — 28 *χατράνια* κοιν. κατράμια, ἐνιαχοῦ κατράνια (τὸ πρῶτον ἐκ τοῦ ἰταλ. *catrame*, τὸ δὲ κατράνι ἢ χατράνι ἀμέσως ἐκ τοῦ ἀραβικοῦ κατράν, ὅθεν καὶ ἡ ἰταλ. λέξις).

Συνασοῦ

(P. de Lagarde, Neugriechisches aus Klein - Asien, Göttingen 1886, σ. 26 = Abhandl. d. kgl. Gesellsch. d. Wissensch. zu Göttingen).

- Σίδηρον κάστρον ἔχτισα κ' ἐγὼ γιὰ τὸν Ἀκρίτη,
 Χάρος νὰ μὴν τὸν εὔρη.
 Τὸν ἔκλωσε καὶ τράνησε, Χάρος τὸν παρεστάθη.
 «Καλῶς ἦλθες, ἄγῃ Χάρε μου, νὰ φάμεν καὶ νὰ πιοῦμεν.
 5 — Ἐγὼ γιὰ φαγεῖ δὲν ἦρτα, καὶ γιὰ πιοτὸ δὲν ἦρτα,
 ἐγὼ γιὰ τὸν Ἀκρίτη ἦρτα, νὰ πάρω τὴν ψυχὴν του.
 — Χάρε μου, πάρ' τὰ πέντε μου παιδιὰ, κ' ἄφες με τὸν Ἀκρίτη.
 Ἀκρίτης μουσ παιδὶν ἐνι, καὶ ἄλλα παιδιὰ νὰ κάμη.
 — Κ' ἐγὼ γιὰ τὸν Ἀκρίτη σου πέντε ψυχὲς δὲν παίρνω.
 10 Ἄς εἶν' Ἀκρίτης σου τὸ σὸν ἄλλα σαράντα μέρες».
 Κ' ἐκεῖνη παρεγρήκησεν ἄλλα σαράντα χρόνους.
 «Γιὰ φά, γιὰ πιέ, Ἀκρίτη μου, γιὰ βγάλε καὶ παιγνίδια,
 ὁ Χάρος μᾶς ἐχάρισεν ἄλλα σαράντα χρόνους».
 Τὸν ἔκλωσε καὶ τράνησε, Χάρος τὸν παρεστάθη.
 15 «Χάρε, πῶνι ὁ λόγος σου, πῶνι ἢ συντυχία σου;
 — Κ' ὁ λόγος μου ἐτοῦτο 'νι, κ' ἢ συντυχία μου ἀτό 'νι.
 — Ἄς πάρῃ Ἀκρίτης τὸ σπαθί, καὶ σύ, Χάρε, τὸ κοντάρι,
 ἐβγαῖτ' ἐκεῖ σ' σὸ πόλεμο, σ' ἓνα πλατὺ λιβάδι».
 Νοῦτον ὁ Χάρος φρόνιμος καὶ κάλλιο παιδευμένος.
 20 Ἐπιασε Χάρος τὸ σπαθί, τζακίσθην τὸ σπαθί του,
 πιάσε κ' ἀπὸ κονταριοῦ, τζακίσθην τὸ κοντάρι.
 Ἄς τὰ μαλλιά τὸν ἐπιασε, στὰ μάρμαρα τὸν κρούει.
 «Χάρ', ἄφες μ' ἄς τὰ μαλλιά καὶ πιάσ' μ' ἄς τὸ χέρι,
 γιὰ δεῖξε με τὴν τέντα σου καὶ μοναχὸ μ' ἄς πάγω.
 25 — Ἄν σὲ δεῖξω τὴν τέντα μου πολὺ θενὰ τρομάξης.
 Ὡς κλώθει ὀλοπράσινα καὶ μέσα ροχιασμένα,
 ὡς κλώθουν τὰ τεντώματα, παλληκαριοῦ βραχιόνια».

ΣΗΜ. Στ. 2 ἴσως δύναται νὰ συμπληρωθῇ κατὰ τὸ ὑπ' ἀρ. 36: Διπλοῦν
 τριπλοῦν τὸ ἔχτισα, Χάρος.... — 3 κλώθω = γυρίζω, ζητῶ· τρανῶ = βλέπω. —
 5 ἴσως: Ἐγὼ δὲν ἦρτα γιὰ φ. — 12 βγ. παιγν. L. — 13 χάρισεν L. — 15 πῶνι =
 ποῦ ἐνι. — 16 ἐτοῦτο 'νι = ἐτοῦτο ἐνι, εἶναι. — 19 Νοῦτον = νῆτον, ἦτον. — Ἡ
 συνομιλοῦσα ἐν ἀρχῇ μετὰ τοῦ Χάρου ὑποτίθεται ὅτι εἶναι ἡ σύζυγος καὶ ὄχι
 ἡ μήτηρ τοῦ Ἀκρίτου, ὡς ὑπέλαβεν ὁ ἐκδότης.

Πόντου

(Εξ ανέκδοτου συλλογῆς I. Βαλαβάνη).

- Ἄπο θεοῦ λαλιά ἐρθεν «ὁ Γιάννες θ' ἀποθάνη».
 «Ἄ-Γιώρ', Ἄ-Γιώρ' ἐγλήγορέ μ', Ἄ-Γιώρ' ἀνδρειωμένε μ',
 στὸν οὐρανὸν θεὸ νὰ προφτάντς, τὸν Γιάννεν κι ἄλλα χρόνια».
 Στὸν οὐρανὸν ἐπρόφτασεν, τὸν θεὸν ἐπαρακάλνεν.
- 5 «Ἄ-Γιώρ', γιατί εἶσαι μωρός, μωρὰν δουλείαν τὸ κάμεις;
 Τὰ χρόνια τ' ἐτελείωσαν, ὁ Γιάννες θ' ἀποθάνη.
 Ἄμε καὶ πὲ τὸν κύρην ἀτ', θὰ ζῆ κι ἄλλο ὁ Γιάννες».
 «Καὶ ἀς τὰ χρόνια μ' τὰ καλὰ χρόνον πάλιν 'κὶ δοίγω».
- 10 «Ἄ-Γιώρ', Ἄ-Γιώρ' ἐγλήγορέ μ', Ἄ-Γιώρ' ἀνδρειωμένε μ',
 στὸν οὐρανὸν θεὸ νὰ προφτάντς, τὸν Γιάννεν κι ἄλλα χρόνια».
 Στὸν οὐρανὸν ἐπρόφτασεν, τὸν θεὸν ἐπαρακάλνεν.
 «Ἄ-Γιώρ', γιατί εἶσαι μωρός, μωρὰν δουλείαν τὸ κάμεις;
 Τὰ χρόνια τ' ἐτελείωσαν, ὁ Γιάννες θ' ἀποθάνη.
 Ἄμε καὶ πὲ τὴν μάνναν ἀτ', θὰ ζῆ τριάντα χρόνια.
- 15 Τ' ἐμσὰ ἂν ἐν καὶ δοῖ ἀτον, θὰ ζῆ κι ἄλλο ὁ Γιάννες».
 «Καὶ ἀς τὰ χρόνια μ' τὰ καλὰ χρόνον πάλιν 'κὶ δοίγω».
 «Ἄ-Γιώρ', Ἄ-Γιώρ' ἐγλήγορέ μ', Ἄ-Γιώρ' ἀνδρειωμένε μ',
 στὸν οὐρανὸν θεὸ νὰ προφτάντς, τὸν Γιάννεν κι ἄλλα χρόνια».
 Στὸν οὐρανὸν ἐπρόφτασεν, τὸν θεὸν ἐπαρακάλνεν.
- 20 «Ἄ-Γιώρ', γιατί εἶσαι μωρός, μωρὰν δουλείαν τὸ κάμεις;
 Τὰ χρόνια τ' ἐτελείωσαν, ὁ Γιάννες θ' ἀποθάνη.
 Ἄμε καὶ πὲ τὴν κάλην ἀτ', θὰ ζῆ σεράντα χρόνια,
 τ' ἐμσὰ ἂν ἐν καὶ δοῖ ἀτον, θὰ ζῆ κι ἄλλο ὁ Γιάννες».
 «Καὶ τὰ σεράντα δοίγ' ἀτόν, κι ἄλλα σεράντα τόσα».

ΣΗΜ. Στ. 7 Τὸ ἄσμα ἀτελές· ὁ Θεὸς παραχωρεῖ εἰς τὸν Γιάννην τὰ ἡμίση ἔτη τῆς ζωῆς τοῦ πατρός του, ἂν οὗτος δεχθῆ νὰ τῷ τὰ δώση· ἀλλ' ὁ πατήρ ἀρνεῖται, ὡς καὶ ἡ μήτηρ ὕστερον. Τὰ ἐλλείποντα συμπληροῦνται ἐκ τῶν ἐπομένων παραλλαγῶν. — 8 *δοίγω* = δίδω. — 15 Ἄν εἶναι (ἂν τύχη) καὶ δώση εἰς αὐτόν τὰ μισά.

(Π. Τριανταφυλλίδου, Οἱ φυγάδες, σ. 174-175. Ἄνεκδοτος συλλογὴ I. Βαλαβάνη).

Ἄπο Γιάννες ὁ μονόγιαννες κι ὁ μοναχὸν ὁ Γιάννες,

- ὁ Γιάννης ἐτοιμάσκει νὰ φτάγ' χαρὰν καὶ γάμους.
 Χάρος σ' σὴμ πόρταν ἔστεκεν, κι ἀτόναν φοβερίζει.
 «Χάρε μ', κι ἀπόθεν ἔρχεσαι, καὶ πᾶς συγχαρεμένος;
- 5 — Ἐρθα νὰ παίρω τὴμ ψυχὴ σ', καὶ πάγω χαρεμένα.
 — Χάρε μ', ἔλ' ἄς παλεύουμε σ' σὸ χάλκενον τ' ἀλῶνιν,
 ἄν ἔν καὶ τὸ νικᾶς μ' ἐσύ, ἔπαρ' τὴμ ψοῆμ μ' καὶ δέβα,
 ἄν ἔν καὶ τὸ νικεῖσαι, θὰ φτάγω γὼ τὸν γάμον.
 — Ἐμὲν ἀδὰ ποῦ ἔστειλεν πᾶς κ' εἶπεν φὰ καὶ πία,
- 10 πᾶς κ' εἶπεν ἔβγα πάλεψον σ' σὸ χάλκενον τ' ἀλῶνιν;
 Ἐμὲν ἀδὰ ποῦ ἔστειλεν, ψυχὴν ἔπαρ' καὶ ἔλα.
 — Παρακαλῶ σε, Χάρε μου, Θεοῦ παρακαλίαν,
 ἐχὼ καιρὸν νὰ σ' αἴρουμε, μουράτια νὰ πλερώνω,
 ἐμὲν ζωὴν γιὰ χάριξον, ἄς φτάγω γὼ τὸν γάμον.
- 15 — Ἐμὲν ἀδὰ ποῦ ἔστειλεν πᾶς κ' εἶπεν φὰ καὶ πία,
 πᾶς κ' εἶπεν κάθ' κὰ πέρμεσον, πότε θὰ φτὰς τὸν γάμο σ';
 Ἐμὲν π' ἔστειλεν εἶπε με, ψυχὴν ἔπαρ' καὶ ἔλα.
 — Ἄγ Γιώρη μ', πρόφτα στὸ Θεόν, τὸν Γιάννην κι ἄλλα χρόνια».
- 20 Ἄγ Γιώρς εὐθύς ἐπρόφτασεν, στὰ ἐπουράν' ἐξέβεν,
 παρακαλεῖ τὸν ποιητὴν, τὸν Γιάννην κι ἄλλα χρόνια.
 «Ἄγτ' ἄμε πὲ τὸν κύρην ἀτ', θὰ ζῆ τριάντα χρόνια,
 ἄς δῆ τ' ἐμσὰ τὸν Γιάννην ἀτ', κ' ἄς πάγ' νὰ στεφανοῦται.
 — Κέρδε μ', ἀφέντη μ', κέρδε με, ὁ Χάρον μὴ κερδαίν' με.
 — Υἱέ μ', πῶς νὰ κερδαίνω σε, Χάρος νὰ μὴ κερδαίν' σε;
- 25 — Δός μ' ἄς τὰ χρόνια σ' τὰ πολλά, Χάρος νὰ μὴ κερδαίν' με.
 — Ἐγ' ἄς τὰ χρόνια μ' τὰ πολλά ἡμέραν 'κι δανεῖζω.
 — Παρακαλῶ σ', ἄγ Γιώρη μου, Θεοῦ παρακαλίας,
 ἄγ Γιώρη μ', πρόφτα στὸ Θεόν, τὸν Γιάννην κι ἄλλα χρόνια.
 Εἶπα το καὶ τὸν κύρην μου, ἐμὲν χρόνια 'κ ἐδῶκεν».
- 30 Ἄγ Γιώρς ὀπίσ' ἐγύρισεν, στὰ ἐπουράν' ἐξέβεν,
 παρακαλεῖ τὸν ποιητὴν, τὸν Γιάννην κι ἄλλα χρόνια.
 «Ἄμὲ νὰ λὲς τὴν μάνναν ἀτ', θὰ ζῆ τριάντα χρόνια,
 ἄς δῆ τ' ἐμσὰ τὸν Γιάννην ἀτς, ἄς πάγ' νὰ στεφανοῦται.
 — Κέρδε με, μάννα μ', κέρδε με, ὁ Χάρον μὴ κερδαίν' με.
- 35 — Υἱέ μ', πῶς νὰ κερδαίνω σε, Χάρος νὰ μὴ κερδαίν' σε;
 — Δός μ' ἄς τὰ χρόνια σ' τὰ πολλά, Χάρος νὰ μὴ κερδαίν' με.
 — Ἐγ' ἄς τὰ χρόνια μ' τὰ πολλά τριχάριν 'κι δανεῖζω.
 — Παρακαλῶ σ', ἄγ Γιώρη μου, Θεοῦ παρακαλίας,
 ἄγ Γιώρη μ', πρόφτα στὸν Θεόν, τὸν Γιάννην κι ἄλλα χρόνια.
- 40 Εἶπα το γὼ τὴν μάννα μου, ἀτὲ χρόνια 'κ ἐδῶκεν».
 Ἄγ Γιώρς ὀπίσ' ἐγύρισεν, στὰ ἐπουράν' ἐξέβεν,
 παρακαλεῖ τὸν ποιητὴν, τὸν Γιάννην κι ἄλλα χρόνια.
 «Ἄμετε πὲ τὴν κάλην ἀτ', θὰ ζῆ τριάντα χρόνια,
 ἄς δῆ ἀτον τ' ἐμσὰ νὰ ζῆ, νὰ πάγ' νὰ στεφανοῦται.

- 45 — Κέρδε με, κάλη μ', κέρδε με, κι ὁ Χάρον μὴ κερδαίν' με,
 δὸς ἄς τὰ χρόνια σ' τὰ καλά, Χάρος νὰ μὴ κερδαίν' με.
 — Τ' ἐμὰ τὰ χρόνια τὰ καλά, ἐμὲν κ' ἐσὲν κανίνταν». *Ὁ Γιάννες κάμει τὴν χαράν, ὁ Γιάννες κάμν' τὸν γάμον.*

ΣΗΜ. Στ. 1 ὁ μοναχὸν ὁ Γ. Τ. — 2 κάμει ὁ Γιάννες τὴν χαράν, κάμ' ὁ Γιάννες τὸν γάμον Β. — 3 στὴν π. ἐ. κι ἀτόναν Τ. — 4 κι ἄ. ἔρχεσαι, πῶς εἶσαι χαρεμένος; Τ. — 5 τὴν ψυχὴ σ' νὰ π. Τ. — 6 παλεύωμεν στὸ χάλκινον Τ. — 7. 8 Χάρε μ', καὶ ἂν νικᾶς μ' ἐσύ, νὰ παίρης τὴν ψυχὴν μου Τ. Χάρε μ', καὶ ἂν νικῶ σ' ἐγώ, νὰ φτ. γὼ τὸν γάμο μ' Τ. θὰ κάμω γὼ Β. — 10 ἄμε π. στὸ χ. Τ. — 11 Ἐμὲν π' ἔστειλεν εἶπε με ψ. Τ. — 12 παρακαλίας Τ. — 13 ἐγὼ κ. νὰ χαίρωμαι — πληρώνω Τ. — 14 χάρισον — τὸν γάμο μ' Τ. ἄς κάμω Β. — Τὴν παραλλαγὴν τῆς συλλογῆς Βαλαβάνη ἀπὸ τοῦ 15 στίχου βλ. ἀμέσως κατωτέρω.

Στ. 8 Ἄν θὰ νικηθῆς, θὰ τελέσω ἐγὼ τὸν γάμον. — 9 Ὁ ἀποστείλας με ἐδῶ μήπως εἶπε φάγε καὶ πίε; — 16 κάθ' κα πέρμεσον = κάθου κάτω περιμένει. — 21 ἄγτ' ἄμε = ἄγε, πήγαινε. — 22 στεφανοῦται εἰς τὴν σημασίαν τοῦ νυμφεύομαι (στεφανώνομαι) — 37 τριχάριν ὑποκορ. τοῦ τρίχα, οὐδ' ἐλάχιστόν τι. — 47 κανίνταν = ἱκανοῦνται, εἶναι ἱκανὰ (ἀρκετά).

40

Πόντου

(Ἐξ ἀνεκδότου συλλογῆς I. Βαλαβάνη).

-
 15 Χάρος ὀπίσ' ἐγύρισεν, στὰ ἐπουράνια ξέβεν,
 παρακαλεῖ τὸμ ποιητήν, ἀτὸν χρόνια νὰ δοίγη.
 «Ἄτε ἄμε πὲ τὸν κύρην ἀτ', θὰ ζῆ τρακόσια χρόνια,
 ἄς δοῖ ἀτόναν τὰ ἐμσά, κι ἄς πάγη στεφανώνη.
 — Κέρδα μ', ἀφέντη, κέρδα με, Χάρος νὰ μὴ κερδαίν' με.
 20 — Ὑγέ μ', πῶς νὰ κερδαίνω σε, Χάρος νὰ μὴ κερδαίν' σε;
 — Δός μ' ἄς τὰ χρόνια σ' τὰ καλά, Χάρος νὰ μὴ κερδαίν' με.
 — Γὼ ἄς τὰ χρόνια μ' τὰ καλὰ ἡμέραν 'κὶ χαρίζω.
 — Παρακαλῶ σε, Χάρε μου, θεοῦ παρακαλίαν,
 εἶπα το γὼ τὸν κύρημ μου, ἐμὲν χρόνια 'κ ἐδῶκεν.
 25 Ἐμὲν ζωὴν γιὰ χάρισον, ἄς κάμω γὼ τὸν γάμον». *Χάρος ὀπίσ' ἐγύρισεν, στὰ ἐπουράνια ξέβεν,*
παρακαλεῖ τὸμ ποιητήν, ἀτὸν χρόνια νὰ δοίγη.
«Ἄτε ἄμε πὲ τὴμ μάνναν ἀτ', θὰ ζῆ διακόσια χρόνια,
ἄς δοῖ τ' ἐμσὰ τὸν γιόκαν ἀτς, κι ἄς πάγη στεφανώνη.
 30 — Γὼ ἄς τὰ χρόνια μ' τὰ καλὰ τριχάριν 'κὶ χαρίζω.
 — Παρακαλῶ σε, Χάρε μου, θεοῦ παρακαλίαν,

- εἶπα το γὰρ τῆμ μάνναμ μου, ἐμὲν χρόνια 'κ' ἐδῶκεν».
 Χάρος ὀπίσ' ἐγύρισεν, στὰ ἐπουράνια ζέβεν,
 παρακαλεῖ τὸμ ποιητήν, ἀτὸν χρόνια νὰ δοίγη.
 35 «Ἄμε καὶ πὲ τῆγ κάλην ἀτ', θὰ ζῆ διακόσια χρόνια,
 ἄς δοῖ ἀτοναν τὰ ἐμσὰ κι ἄς πάγη στεφανοῦται.
 — Κέρδα με, κάλη μ', κέρδα με, Χάρος νὰ μὴ κερδαίν' με.
 — Τέμὰ τὰ χρόνια τὰ καλὰ ἐμὲν κ' ἐσὲν κανίνταν».
 Ὁ Γιάννες κάμει τῆγ χαράν, ὁ Γιάννες κάμ' τὸγ γάμον.

ΣΗΜ. Στ. 1-14 Βλ. τὴν προηγουμένην παραλλαγήν.

41

Πόντου

(Ἐξ ἀνεκδότου συλλογῆς I. Βαλαβάνη).

- Ἄκρίτας κάσ'τρον ἔχτισεν, κάστρον θεμελιωμένον.
 Ὁ Ἄκρίτας ὄνταν ἔλαμνεν στὸ μέγα τὸ χωράφιν,
 πάντα κελάιδναν τὰ πουλιά, «νὰ σὰν ἐμᾶς» ἐλέγναν,
 «νὰ σὰν ἐμᾶς καὶ πάλ' ἐμᾶς, πάντα ἂν ζῆ ὁ Ἄκρίτες».
 5 Κ' ἕναν ποιρνὶν ποιρνίτσικον καὶ Κερεκὴν ἡμέραν
 κελάιδισαν καὶ εἶπανε «θὲ ν' ἀποθάνη ὁ Ἄκρίτας»....
 «Ἐβγα, Χάρε, ἄς πολεμοῦμ' σ' σὸ χάλκινον τ' ἀλώνιν,
 καὶ ἂν νικᾶς με, Χάροντα, νὰ πάρης τῆμ ψυχὴμ μου,
 κ' ἐγ' ἂν νικῶ σε, Χάροντα, νὰ ἔχω τὴν ζωὴμ μου».
 10 Σ' σὸ δεῦτερον ἐνίκησεν, σ' σὸ τρίτον ἐνικέθεν.
 «Ἐμπα καὶ μάννα στρῶσομ με θανατικὸν κρεβάτιν,
 θανατικὸν κι ἀσήκωτον, σεκωμονήν ντὸ 'κ' ἔσ'εἰ».
 Ἐμπαίν' ἐκεῖνε στρώνει ἀτον πομπάκια καὶ μετὰζια.
 Ἐρθεν Ἄ-Γιώρτζ ὁ ἐγλήγορον, κ' ἡ κυρὰ Παναγία,
 15 ποῦ εἶχαν δώδεκα φτερά, κ' ἐπῆραν πέντε κι ἄλλο.
 «Ὅποιος θέλ' κ' ἀγαπᾶ τοναν, ἄς δοῖ τον ἄς σὰ χρόνια τ'».
 Ἐμπαίν' τῆμ μάνναν ἀτ' ρωτᾶ, ἐμπαίν' καλορωτᾶ τεν.
 «Κέρδα με, μάννα μ', κέρδα με, νὰ μὴ κερδαίν' μ' ὁ Χάρον.
 — Ὑγέ μ', καὶ πῶς κερδαίνω σε, νὰ μὴ κερδαίν' τσ' ὁ Χάρον;
 20 Ὑγέ μ', δέβα σ' σὸγ κύρησ σου, κι ἄς δοῖ σε ἄς σὰ χρόνια τ'».
 — Κέρδα με, κύρημ μ', κέρδα με, νὰ μὴ κερδαίν' μ' ὁ Χάρον.
 — Ὑγέ μ', δέβα σ' σὴν ἀδελφήσ σ', κι ἄς δοῖ σε ἄς σὰ χρόνια τς.
 — Κέρδα μ', ἀδέλφη, κέρδα με, νὰ μὴ κερδαίν' μ' ὁ Χάρον.
 — Ἄμ', ἀδελφέ, στήγ κάλησ σου, κι ἄς δοῖ σε ἄς σὰ χρόνια τς.

- 25 — *Κέρδα με, κάλη μ', κέρδα με, νὰ μὴ κερδαίν' μ' ὁ Χάρον.*
 — *Τ' ἐμσὰ καὶ τὰ καλύτερα, ἤλιε μ', τέσα ἄς εἶναι».*

ΣΗΜ. Στ. 2 *ἐλαμνεν* λάμνω (ἐλαύνω) καλλιερῶ. — 5 *ποιρνὶν* = πουρνόν, πρωϊαν. — 15 «ἐννοεῖ τοὺς ἀγγέλους» (Βαλαβάνης). — 26 *τέσα* = σά, ἰδικά σου.

42

Κρήτης

(Jeannarakí, Ἔσματα κρητικά, Lpz. 1876, σ. 104, ἀρ. 93. Μηλιαράκη, Βασίλειος Διγενῆς Ἀκρίτας, Ἀθ. 1881, σ. 16. Ὁ Κρητικὸς Λαὸς, 1909, σ. 15).

- Ὁ Διγενῆς ψυχομαχεῖ κ' ἡ γῆ τότε τρομάσσει.*
Βροντᾶ κι ἀστράφτει ὁ οὐρανὸς καὶ σειέτ' ὁ ἀπάνω κόσμος,
κι ὁ κάτω κόσμος ἄνοιξε καὶ τρίζουν τὰ θεμέλια,
κ' ἡ πλάκα τὸν ἀνατριχιᾶ πῶς θὰ τότε σκεπάση,
 5 *πῶς θὰ σκεπάση τὸν αἰτό, τῆ γῆς τὸν ἀντρειωμένο.*
Σπίτι δὲν τὸν ἐσκεπάζε, σπήλιο δὲν τὸν ἐχώρει,
τὰ ὄρη ἐδιασκέλιζε, βουνοῦ κορφὲς ἐπήδα,
χαράκι' ἀμαδολόγανε καὶ ριζιμιὰ ξεκούνειε.
Στὸ βίτσιμά 'πιανε πουλιά, στὸ πέταμα γεράκια,
 10 *στὸ γλάκιο κ' εἰς τὸ πήδημα τὰ λάφια καὶ τὰ γρίμια.*
Ζηλεύγει ὁ Χάρος μὲ χωσιά, μακρὰ τότε βιγλίζει,
κ' ἐλάβωσέ του τὴν καρδιὰ καὶ τὴ ψυχὴ του πῆρε.

ΣΗΜ. Παρὰ Γιάνναρη δημοσιεύεται ἀπόσπασμα μόνον τοῦ ἔσματος, ἀποτελούμενον ἐκ τῶν στ. 1.2.4 καὶ ἐκ τοῦ πρώτου ἡμιστιχίου τοῦ 5. Παρὰ δὲ Μηλιαράκη μόνον οἱ στ. 1.4. — Στ. 1 *ψυχομαχᾶ* Μ. — 2 *καὶ τρέμ' ὁ οὐ.* J. *σειέτ' ἄ.* ΚΛ. — 5 *σκ. τέθοιο* νιὸ J.

Στ. 8 *χαράκι* (χάραξ, ἀρχ.) = ὄγκώδης λίθος, βράχος· *ἀμαδολόγανε* ἔπαιζεν ὡς ἀμάδας = δίσκον (περὶ τῆς λ. ἀμάδες βλ. Κ ο ρ α ἦ, Ἄτακτα, τ. Α', σ. 286)· *ριζιμιὰ* (ἐνν. λιθάρια), «ριζιμαῖαι πέτραι» παρὰ Κωνσταντίνῳ τῷ Πορφυρογεννήτῳ (Πρβλ. Σ τ . Κ ο υ μ α ν ο ὕ δ η, Συναγωγὴ λέξ. ἀθησαυρίστων, σ. 308). — 9 *βίτσιμα*. Ὁ ἐκδότης ἐν ΚΛ. ἐρμηνεύει τὴν λ. «τίναγμα τοῦ σώματος». Πιθανῶς δὲν εἶναι ἄσχετος ἡ λ. πρὸς τὴν κοινοτάτην *βίτσα* (ἐκ τοῦ βλαχικοῦ *viṣā*), ἐξ ἧς καὶ τὸ σύνηθες ἐν Κρήτῃ *βιτσιζω* (μαστιγῶ ἵππον) καὶ ἐκ τούτου *βίτσισμα*, σημαῖνον καὶ βραχὺν δρόμον, ὅσον δηλ. διατρέχει ὁ ἵππος, κεντριζόμενος ὑπὸ τῆς βίτσας. — 10 *γλάκιο* (ρ. γλακῶ ἐκ τοῦ ἐκλακῶ, ἀρχ. λακέω, ληκέω, ἐν Πελοποννήσῳ κοινῶς λακῶ, ἀορ. ἐλάκησα) = τρέξιμον, ἀγὼν δρόμου· *ἀγρίμια* ἀγρίμι, ἡ ἀγρία αἰξ τοῦ Ἀριστοτέλους, *capra aegagrus*

Gmel, chènve Bezoar. — 11 χωσιά (χωσις) = ἐνέδρα· βιγλίζω (καὶ ἀλλαχοῦ βιγλάω, λατ. vigilare) = βλέπω, κατοπτεύω.

43

Πελοποννήσου

(Μ. Λελέκου, Ἐπιδόρπιον, Ἄθ. 1888, σ. 188-189). Μοιρολόγι.

- Ἐψὲς ἐπέρνουν ποταμὸ καὶ διάβαινα γεφύρι,
 κι ἄκουσα σὰ ναστεναγμὸ καὶ σὰ μουρμουρισιώνα.
 Τί νά ἦτουν ὁ ναστεναγμὸς καὶ ὁ μουρμουρισιώνας;
 Ὁ Διγενῆς ψυχομαχεῖ καὶ ἡ γῆ τότε τρομάζει,
 5 καὶ ἡ πλάκα τὸν ἀνατριχιᾶ πῶς θὰ τότε σκεπάση,
 γιατί κ' ἐκεῖ ποῦ κάθεται λόγι' ἀντρειωμένα λέγει.
 «Νά'χεν ἡ γῆ πατήματα κι ὁ οὐρανὸς κερκέλια,
 νὰ πάτουν τὰ πατήματα, νὰ πιάσω τὰ κερκέλια,
 νὰ δώσω σειῖσμα τοῦρανοῦ καὶ τίναγμα τοῦ ἄδη,
 10 γιὰ νὰ τ' ἀκούσ' ὁ Χάροντας, ποῦ λέει νὰ μὲ πάρη,
 νὰ μοῦ χαρίση τῆ ζωῆ, ἢ φίλο νὰ μὲ κάνη».

ΣΗΜ. Στ. 2 μουρμουρισιώνας = ψιθυρισμός, γογγυσμός (ρ. μουρμουρίζω). — 7 κερκέλια = κρικούς, κρικέλιον τῶν βυζαντινῶν, ἐκ τοῦ λατ. circellus.

44

(Α.Ο.Δ.Ο. [Ἄπ' ὄλα δι' ὄλους, σύγγρ. περιοδ.] Ἐν. Ἄθ. 1907 Δ', σ. 60).

- Ὁ Διγενῆς ψυχομαχεῖ κ' ἡ γῆ τότε τρομάσσει,
 κ' ἡ πλάκα τὸν ἀνατριχιᾶ πῶς θὰ τότε σκεπάση.
 Μὰ μέσα τσι ζαλάδες του παραμιλεῖ καὶ λέει.
 «Νά'χεν ἡ γῆς πατήματα κι ὁ οὐρανὸς κερκέλια,
 5 νὰ πάτουν τὰ πατήματα, νὰ πιανα τὰ κερκέλια,
 ν' ἀνέβαινα στὸν οὐρανό, νὰ διπλωθῶ νὰ κάτσω,
 νὰ δώσω σειῖση τοῦρανοῦ...»

45

Κρήτης

(Α. Jeannakaki, Ἄσματα κρητικά, Lpz. 1876, σ. 214, ἀρ. 276. Κρητικὸς Λαὸς, 1909, σ. 15. Ρωσικὴ μετάφρ. παρὰ Δεστούνη, σ. 47).

Πάντα σσι τρεῖς τοῦ Νοεμβριοῦ, σσι εἰκοσιτρεῖς τ' Ἀπρίλη,

- πανηγυράκι γίνεται στ' Ἄη Γιωργιού τῆ χάρη.
 Κ' ἡ κόρη ποῦ ἔχε τῆ γιορτῆ κι ἀποῦ τὸν ἐλουτρούγα,
 μὴδ' ἔτρωε, μὴδ' ἔπινε, μηδὲ κ' ἔχαροκόπα.
- 5 Σφάζει τρακόσια πρόβατα καὶ πεντακόσια γίδια,
 ἐννιά χωριά ἐκάλεσε, χιλιάδες παλληκάρια.
 «Τρῶτε καὶ πίνετε, παιδιά, κ' ἔχετε καὶ τὴν ἔγνοια,
 μὴν ἔρθ' ὁ Χάρος κ' εὔρη μας καὶ μᾶσε διαγουμίση,
 καὶ πάρη ἄντρες γιὰ σπαθὶ καὶ νιοὺς γιὰ τὸ δοξάρι».
- 10 Κι ὄντεν τὸ λόγο κ' ἤλεγε, ὁ Χάροντας προβαίνει.
 «Ποιὸς ἔχει μπράτσια σίδερα καὶ πόδια ἀτσαλένια,
 νὰ πάμε ν' ἀπαλέψωμε στὸ σιδερένιο ἀλῶνι;»
 Μὰ ποιὸς μιλεῖ τοῦ Χάροντα καὶ ποιὸς τὸν ἀπαλεύγει.
 Ὁ Διγενῆς, τσῆ χήρας γιὸς ἐβγήκε στ' ἀντροκάλιο.
- 15 «Ἐγὼ ἔχω χέρια σιδερά καὶ πόδια ἀτσαλένια,
 καὶ ἄς πάμε ν' ἀπαλέψωμε στὸ σιδερένιο ἀλῶνι».
 Καὶ πάνε κι ἀπαλεύγανε ποῦ τὸ ταχὺ ὡς τὸ βράδυ,
 ποῦ τὸ ταχὺ ὡς τὸ βραδύ, ὡς τᾶλλο μεσημέρι.
 Κ' ἡ μάνναν του τοῦ Διγενῆ στ' ἀλῶνι ἀπόξω στέκει.
- 20 Τριῶ λογιῶ κρασιῖ βαστᾶ, τριῶ λογιῶ φαρμάκι,
 κι ἄνε νικήσ' ὁ Διγενῆς κρασιῖ νὰ τὸν κερᾶση,
 πάλι καὶ δέ, νὰ πιῆ εὐτὴ νὰ πέση ν' ἀποθάνη.
 Κ' οἱ δυὸ σφιχταγκαλιάζονται καὶ μπρατσοδεμαθιοῦσι,
 τραφαπαλεύγουν σὰν θεργιὰ κι ἄγρι' ἀγκομαχοῦσι,
- 25 τρίζουν οἱ πάτοι τ' ἀλωνιοῦ καὶ πέφτουν οἱ τραλίκοι,
 δυὸ μέρες ἀπαλεύγανε κι οὐδένας πέφτει χάμαι.
 Κι ὁ Χάροντας μ' ἐπιβουλιὰ βουλήθη νὰ νικήση·
 βάνει του πόδα ξαφνικὰ καὶ μιὰ τανιὰ τοῦ παίζει,
 παραζυγίζ' ὁ Διγενῆς καὶ πέφτει ξαπλωμένος,
- 30 κ' ἡ δόλια ἢ μαννοῦλαν του κατάπιε τὸ φαρμάκι.

ΣΗΜ. Στ. 3 ἔχεν ἑορτῆ — ἐλειτούργα ΚΛ. — 6 καὶ ἄλλως: ἐ. χιλιάδες κάλεσε, τρακόσια π. J. — 8 νὰ μᾶς βρῆ νὰ J. — 9 νιοὺς γιὰ τὸ μαχαῖρι J. — 10 κι ὄντε τὸν λόγον ἤλεγεν, ὁ X. ἐφάνη ΚΛ. — 11 σιδερά ΚΛ.· τὸ τέλος τοῦ στίχου καὶ ἄλλως: κουτάλες ἀτσαλένιες J. — 12 σιδερόν J. — 13 κι ἄλλος καὶ δὲν τοῦ μίλησε, δὲν τοῦ ἔπε πῶς θὰ πάη J. — 14 κ' ὁ Δ. J. Δ. χήρας ὑγιὸς ΚΛ. — 15 μπράτσια σ. J. σιδερά ΚΛ. — 16 νὰ πάμε ν' ἀ. — σιδερόν ἀ. J. — 17 ἐπαλεύγανε ΚΛ. ἀπ' τὸ τ. J. — 18 Λεῖπει ὁ στίχος παρὰ J. — 19 μάνα του ΚΛ. Δ. στέκει στὴ μίαν του μάννα J. — 22 πχῆ αὐτῆ ΚΛ. εὐτὴ ντελόγκος τὸ φαρμάκι J. — 23-26 Κ' οἱ δυὸ σφιχταπαλεύγανε, κ' οἱ δυὸ ἀγκομαχοῦσαν, | οἱ πάτοι καὶ οἱ γύροι του τοῦ ἀλωνιοῦ ἐτρίζαν. | Πολὺν καιρὸ παλεύγανε κανεῖς των δὲν ἐνίκα J. — 27 X. μὲ μπαμπεσιὰ J. — 28-29 βάνει πόδα τοῦ Διγενῆ καὶ κάτω τότε βάνει J. — 30 μαννοῦλα του ΚΛ.· ἤπιεν το τὸ φ. J.

Στ. 8 διαγουμίζω (διακομίζω, πρβλ. Κ ο ρ α ἦ ν , Ἴσοκράτ., τ. Β', σ. 62)

συλῶ, διαρπάζω. — 14 *άντροκάλιο* (τὸ ρ. *άντροκαλῶ* = ἄνδρα καλῶ) πρόκλησις εἰς ἀγῶνα. — 22 *πάλι καὶ δέ* = ἂν δὲ πάλιν δὲν νικήσῃ. — 23 *μπρατσοδεμαθιοῦσι* (μπράτσο = βραχίων, ἰταλ. braccio + δεματιῶ, δεματιάζω) συμπλέκουσι τοὺς βραχίονας. — 24 *τραφαπαλεύγουν* (τραβῶ + ἀπαλεύγω) ἀγκομαχοῦσι (ὀγκοῦμαι + μάχομαι) ἀσθμαίνουσι. — 25 *τραλίκοι* (ἴσως ἐκ τοῦ ἰταλ. traliccio) ὁ κύκλος τῶν καθέτων πλακῶν περὶ τὸ ἀλώνιον. — 28 *βάνει πόδα* = ὑποσκελίζει· *τανιὰ* (ἢ ἐνέργεια τοῦ τανύειν), ἐπίσης παλαιστικὸν σόφισμα. — 29 *παραζυγίζει* = χάνει τὴν ἰσορροπίαν.

46

Σκάλας καὶ Ζερβάτων τῆς Κεφαλληνίας

(B. Schmidt, Griech. Märchen, Sagen u. Volkslieder, Lpz. 1877, σ. 162, ἀρ. 20. Θέρου, Δημ. τραγούδια, 1909, σ. 75).

- Χριστέ, καὶ ποῦ νὰ βρίσκωνται τοῦ κόσμου οἱ άντρειωμένοι;
 Οὐδὲ σὲ γιόμα βρίσκονται, οὐδὲ σὲ πανηγύρι,
 οὐδὲ καὶ σὲ καμνιὰ χαρά, ποῦ νὰ 'ν' οἱ άντρειωμένοι;
 Κάτου στὰ Γεροσόλυμα πύργον ἐθεμελιῶναν,
 5 πύργον ἐθεμελιῶνανε νὰ μὴν τοὺς εὔρη ὁ Χάρος.
 Κι ὁ Χάρος κάπου τᾶκουσε, πολὺ τοῦ κακοφάνη.
 Ἐπῆγε καὶ τοὺς ἠῦρηκε στὸ γιόμα ποῦ γεύονταν.
 «Καλῶς τὰ παλληκάρια μου, καλῶς τὰ πολεμᾶτε.
 — Καλῶς τονε τὸ Χάροντα, κάθησε νὰ γευτοῦμε,
 10 νὰ φᾶς τὰπάκια τοῦ λαγοῦ, στηθάρι ἀπὸ περδίκι,
 νὰ πιῆς καὶ τριπαλιὸ κρασί, ποῦ πίνουν οἱ άντρειωμένοι.
 — Δὲ θέλω ἐγὼ τὸ γιόμα σας, ἠδὲ τὸ λειδινὸ σας,
 παρ' ἤρθα γιὰ τὸν κάλλιο σας, γιὰ τὸν καλύτερό σας».
 Κανεὶς δὲν ἀποκρίθηκε ἀπ' ὅσοι κι ἂν γεύονταν,
 15 παρὰ τῆς χήρας τὸ παιδί, ποῦ ἦταν πῖλι' άντρειωμένο.
 «Χάρο, ἄς παρασαρτάρουμε, κι ὅποιος προλάβῃ ἄς πάρῃ».
 Σαρταίν' τῆς χήρας τὸ παιδί, πάει σαράντα πάσσα,
 σαρταίνει ὁ Πρικοχάροντας καὶ πάει σαρανταπέντε.
 «Χάρο, ἄς μετασαρτάρουμε, κι ὅποιος προλάβῃ ἄς πάρῃ».
 20 Σαρταίν' τῆς χήρας τὸ παιδί καὶ πάει πενήντα πάσσα,
 σαρταίνει ὁ Πρικοχάροντας καὶ πάει πενήνταπέντε.
 Κι ὄχ τὰ μαλλιά τὸν ἐπιασε καὶ τότε κωλοσέρνει.
 «Ἄσε με, Χάρε, ἀφ' τὰ μαλλιά καὶ πιάσε μ' ἀφ' τὰ χέρια».*

ΣΗΜ. Οἱ πρῶτοι πέντε στίχοι εὐρίσκονται ἐν μόνῃ τῇ ἐκ τοῦ χωρίου Σκάλας παραλλαγῇ. — Στ. 12 *οὐδὲ καὶ τὸ κρασί σας* (παραλλαγῇ Σκάλας). — 17 Ἄντι πάσσα λέγουσιν ἄλλοι μίλλια. — Πολλὰς διαφορὰς παρουσιάζει τὸ ἐν

τῆ συλλογῆ τοῦ Θέρου κείμενον· ἀλλὰ δὲν ἔκρινα ἀναγκαῖον νὰ σημειώσω ταύτας, διότι δὲν προέρχονται ἐκ παραλλαγῆς ἄλλης, γενόμεναι ὑπὸ τοῦ ἐκδότου, μὴ περιορισθέντος εἰς ἀπλῆν ἀνατύπωσιν τοῦ παρὰ Schmidt κειμένου.

*47

Ἑπτανήσου

(Tommasèo, Canti popolari, Venez. 1842, τ. IV, σ. 306. Passow, σ. 304-305, ἀρ. 428. Ν. Γ. Πολίτου, Νεοελληνικὴ μυθολογία, Ἀθ. 1874, σ. 275-276. Ζωγρ. Ἀγών, 1891, σ. 132, ἀρ. 214).

- Τρεῖς ἀντρειωμένοι ἐλέγασιν πῶς Χάρο δὲν φοβοῦνται,
 κι ὁ Χάρος κάπου τ' ἄκουσε, κάτι πουλί τοῦ τό πε.
 Καὶ νὰ σου τον κ' ἐπρόβαλε τσοῦ κάμπους καβαλλάρης,
 σὰν ἀστραπή 'ν' τὸ βλέμμα του, σὰν τῆ φωτιά ἢ βαφή του,
 5 σὰν δυὸ βουνά 'ν' οἱ νῶμοι του, σὰν κάστρο ἢ κεφαλή του.
 Κ' ἐπῆε καὶ τοὺς ἠῦρηκε στὴν τάβλα ποῦ ἐγευόντα.
 «Καλῶς σὰς ἠῦρηκ', ἄρχοντες, καλῶς τὰ γιοματᾶτε.
 — Καλῶς τον τὸν κῦρ Χάροντα.
 Κάτσε, Χάρο, γιὰ νὰ γευτῆς, κάτσε νὰ γιοματίσης,
 10 νὰ φᾶς τσαπλάν' ἀπὸ λαγούς, στηθάμ' ἀπὸ περδίκια,
 νὰ πιῆς τριῶ χρονῶν κρασί, ποῦ πίνουν ἀντρειωμένοι.
 — Δὲν ἦρτα ἐγὼ γιὰ νὰ γευτῶ, οὐδὲ νὰ γιοματίσω,
 μόν' ἦρτα γιὰ τὸν κάλλιο σας, τοῦ Χάρο δὲ φοβᾶστε».

 Κανεῖς καὶ δὲν τοῦ μίλησε, κανεῖς δὲν τ' ἀπεκρίθη,
 15 παρὰ μιανῆς χήρας ὑγιός, ποῦ τὸν ἐλέγαν Γιάννη.
 «Χάρ' ἄς παρασαρτάρουμε, Χάρ' ἄς παραδιαβοῦμε
 στὰ μαρμαρένια ἀλώνια μας».

 Σαρταίν' ὁ νιός, ὁ νιούτσικος, βγαίνει σαράντα πῆχες,
 σαρταίνει κι ὁ κῦρ Χάροντας, βγαίνει σαρανταπέντε.
 20 Κι ὄχ τὰ μαλλιά τὸν ἄρπαξε, στ' ἄλογο τότε ρίχτει.
 «Ἄσε με, Χάρ', ὄχ τὰ μαλλιά καὶ πιάσε μ' ὄχ τὸ χέρι,
 κ' ἄσε με σ' ὄρη σὲ βουνὸ καὶ ρῆξε μου ἀσκέρι,
 κι ἂν δὲν πετάξω σὰν πουλί, νὰ φύγω σὰν πετρίτης,
 κόψε μου τὸ κεφάλι μου στὴν τέντα σου πουκάτου.
 25 — Μωρὲ ἂν δγῆς τὴν τέντα μου, ὄλος ἀνατρομάζεις».

ΣΗΜ. Στ. 1 λέγανε P.Z. — 5 ὦμοι P. — 6 ἐπῆγε P. γευόνταν P. — 8 K. τον τὸν κ. X. καλῶς τὸ παλληκάρι Z. — 13 τὸ κάλλη T. τὰ κάλλη P. Z. — 15 παρὰ μιᾶς χ. ὁ ὑγιός Z. — 17 ἄς πάμε νὰ παλέψουμε σὲ μαρμαρένιο ἀλώνι Z. — 18 νεούτζικος T. σ. ὁ Γιάννης μιὰ φορά, βγ. σαράντ' ἀντίμια Z. — 20 κι ἀπ' — στὸ ἄ. τὸν ρ. Z. — 21 Λεῖπει Z. — 22 ἄψε με σ' ὄρη, σὲ βουνά, καὶ ρῆξε με ἀσκέρι Z. — 24 ἀποκάτω Z. — 25 Λεῖπει Z.

*48

Χίου

(Κανελλάκη, Χιακά ανάλεκτα, Ἀθ. 1890, σ. 46).

- Ὁ Κωσταντῆς κι Ἀλέξαντρος, κι ὁ Ἀλεξαντρειωμένος,
σίδερο πύργο χτίσανε νὰ μὴ τοὺς εὖρ' ὁ Χάρος.
Τσαὶ τσεῖ ποῦ τὸν ἐχτίζανε ἐκάτσανε νὰ φάνε.
Βλέπουν τὸ Χάρο τσ' ἤρχετο σ' ἄλογο καβαλλάρη.
5 «Κάτσε νὰ φᾶς, κάτσε νὰ πιῆς, κάτσε νὰ ξεφαντώσης.
— Ἐγὼ δὲν ἤρτα γιὰ φαγεῖ, μηδὲ νὰ ξεφαντώσω,
μόν' ἤρθα γιὰ τὸν Κωσταντῆ, νὰ πάρω τὴν ψυχὴ του.
— Ἐλα, παρασαρτάρησε, τσ' ὄγοιός νιτσήσ' ἄς πάρη». *Παρασαρτᾶ ὁ Χάροντας, πάει σαράντα σκέλια,*
10 *παρασαρτᾶ ὁ Κωσταντῆς, πάει σαρανταπέντε.*
«Ἐλ' ἄ παρασαλέψωμεν, τσ' ὄγοιός νιτσήσ' ἄς πάρη.
Παρασαλεύ' ὁ Κωσταντῆς, ρίχτει τὸ Χάρο κάτω.
Ὁ Χάρος ἦτο πονηρὸς τσ' ἀφ' τὰ μαλλιά τὸν πιάνει.
«Ἄφισ με, Χάρ', ἀφ' τὰ μαλλιά τσαὶ πιάσ' με ἀφ' τὸ χέρι,
15 *τσαὶ δεῖξε μου τὸ μέρος σου νὰ πάγω μοναχός μου.*
— Νὰ δῆς ἐμὸν τὸ μέρος μου, τρομάρα θὰ σὲ πιάση;
ποῦ 'ν' ἀπὸ μέσα σκοτεινὸ τσ' ἀπόξω ραχνιασμένο·
μὲ τῶν ἀντρῶν τίς τσεφαλὲς τό 'χω ἐγὼ χτισμένο,
μὲ τῶν κοπέλλων τὰ μαλλιά τὸ ἔχω σκεπασμένο».

ΣΗΜ. Παραλλαγὴν τοῦ ἄσματος ἐξ Ἴκαρίας ὑπέβαλεν εἰς τὸν Ζωγράφειον ἀγῶνα τοῦ φιλολογικοῦ συλλόγου Κων/πόλεως ὁ Ι. Πουλάκης, περίληψιν δ' αὐτοῦ περιέχει ἡ ἐκθεσις τῆς κριτικῆς ἐπιτροπείας (Ὁ ἐν ΚΠ. ἑλλ. φιλ. σύλλ., τ. ΙΘ', σ. 138).

*49

Χίου

(Κανελλάκη, Χιακά ανάλεκτα, Ἀθ. 1890, σ. 41).

- Συνάζουνταν, μαζώνουνταν ὄλοι οἱ ἀντρειωμένοι,
νὰ χτίσουν τοῖχο νὰ χωστοῦν, ὁ Δράκος μὴ τοὺς εὖρη.
Ἄπὸ μακριὰ τοὺς ἀπαντᾶ, τσ' ἀπὸ κοντὰ τοὺς λέγει.
«Ποιὸς ἔχει σίδερο σπαθί, σίδερο βρακοζῶνι,
5 *ποιὸς ἔχει στηῆθος μάρμαρον, τὸ Δράκο νὰ παλαίση;»*
Βγαίνει τῆς χήρας τὸ παιδί γιὰ πλέον ἀντρειωμένο.

«Εγώ ἔχω σίδηρο σπαθί, σίδηρο βρακοζῶνι,
 ἔχω τσαὶ στήθος μάρμαρον, τὸ Δράκο νὰ παλαίσω.
 — Ἐλα νὰ πὰ πηδήσωμε εἰς τοὺς ἀνήλιους τόπους».

- 10 Πηδᾶ τῆς χήρας τὸ παιδὶ τσαὶ πὰ ἐξήντα μίλλια,
 ἐπήδησε τσ' ὁ Δράκος μας τσαὶ πὰ ἐξηνταπέντε.
 «Σοῦ τῆ χαρίζω τῆ ζωή, νὰ ἴσαι ξεντροπιασμένος».

50

Μάρμαρο καὶ Μεστά Χίου

(Hub. Pernot, Rapport sur une mission scientifique en Turquie, 1903, σ. 153 μετὰ τῆς μελωδίας).

- Κάτω στὸν ἄγιο Σίδηρο, στὸν ἄγιο Κωσταντῖνο,
 μαζεύγουνται, σωριάζονται τοῦ κόσμου γοὶ ἀντρειωμένοι,
 νὰ στήσουν πύργου σίδηρον, νὰ μπου νὰ φυλαχτοῦνε.
 Ἄφ' τ' ὄρους παίρνουν τοῦ νερό, κι ἀφ' τὸν Μουριὰν τοῦ χῶμα,
 5 κι ἀφ' τὴν Κωσταντινούπουλη παίρνουν τοῦ κεραμίδι.

ΣΗΜ. Οἱ στ. 3-5 ἐκ τοῦ χωρίου Μεστά. Ὁ β' στίχος ἐν τῇ παραλλαγῇ ταύτῃ ἔχει ὧδε: Μουνιάζονται, σσυνάσσονται τοῦ κ.

51

Πόντου

(Ι. Βαλαβάνη, συλλογὴ ἀνέκδοτος. Εἰξείνος Πόντος, περιοδ. Τραπεζοῦντος, 1880, τ. Α', σ. 255-256).

- Χριστέ μου, τί γενήκασι τοῦ κόσμου οἱ ἀνδρειωμένοι;
 Μουδὲ στήμ Πόλιν φαίνονται, μουδὲ στὸ Περαντσ'άκιν,
 μουδὲ στήν Ἀνδριανούπολιν, στὸ μέγαν Σαλονίκιν.
 Ἐκεῖνοι πέραν πέρασαν, στῆς ἐρημιᾶς τὰ μέρη,
 5 νὰ χτίσουν σιδερινὸν κάστρον, νὰ μὴ τοὺς βρῆ ὁ Χάρον.
 Ἐχτισαν κ' ἐθεμέλιωσαν καὶ πόρτες δὲν ἀφήκαν.
 Ἐκάτσανε στὸ φά' στὸ πιὲ καὶ στήγ ξεφαντωσίαν.
 Ὅλ' τρώγουνε καὶ πίνουνε κι ὄλοι συχνοκερνοῦνε,
 σ'έρας ὑγιὸς δὲν τρώει, δὲν πίν' καὶ δὲν συχνοκερνᾶται.
 10 «Γιατί 'κὶ τρῶς, σ'έρας ὑγιέ, καὶ δὲν συχνοκερᾶσαι;
 — Πῶς νὰ τρώγω, πῶς νὰ πίνω, πῶς νὰ συχνοκεροῦμαι,
 θωρεῖς τὸν Χάρον κ' ἔρσ'εται στὸ γαῖμαν φουρκωμένος;»
 Κόμαν ὁ λόγος ἔστεκεν κ' ἡ συντεχιά κρατοῦσεν,

- ἀπ' τὰ μαλλιά τὸν ἔπιασεν καὶ ἔσ'εἰ ἄτον καὶ πάγει.
 15 «Ἄφες με, Χάρ', ἀπ' τὰ μαλλιά καὶ πιάσε μ' ἀπ' τὸ σ'έριν,
 καὶ δεῖξε με τῆς στράτας σου, καὶ δέβ' ἄς περπατοῦμε.
 — Θωρεῖς ἐκεῖνο τὸ βουῖνὸν καὶ τᾶλλο τάντιβουῖνιν,
 καὶ τᾶλλο τάντιπέραστον, ποῦ ἐν ψηλὸν καὶ μέγαν;
 Ἐκεῖ ἐνι ἡ τένδα μου, ἐκεῖ καὶ τὸ μεκιάνιμ μ'.
 20 Ἐκεῖ τῆς τένδας τὰ σκοινιά τῶν κορασιῶν τὰ τσάμιας,
 ἐκεῖ τῆς τέντας τὰ ξυλιά παλληκαριῶν βρασ'ίονας».

ΣΗΜ. Ὁ Βαλαβάνης, ὅστις εἶναι καὶ ὁ δημοσιεύσας τὸ ἄσμα ἐν τῷ Εὐξείνῳ Πόντῳ, παρατηρεῖ ὅτι τοῦτο φαίνεται ἐπίσακτον, διότι ἀλλότρια τοῦ ποντικοῦ ἰδιώματος εἶναι πλὴν ἄλλων καὶ τὸ δὲν καὶ τὸ γενήκασι. — Ἡ ἀνά χειρας ἔκδοσις ἐγένεν ἐκ τοῦ χειρογράφου τοῦ συλλογέως, ὅπερ διαφέρει ἐν τισι τοῦ τυπωμένου κειμένου. Τὰς πλείστας τῶν διαφορῶν τούτων, αἵτινες προδήλως εἶναι τυπογραφικὰ ἀμαρτήματα, δὲν ἐκρίναμεν ἀναγκαῖον νὰ σημειώσωμεν, περιοριζόμενοι εἰς τὴν ἀναγραφὴν μόνων τῶν ἐπομένων. — Στ. 8 *συχοκερνουῖνται*. — 10 *συχοκερνᾶσαι*. — 11 *συχοκερνῶμαι*. — 13 *συντυχιά*. — 17 *τάντιβουῖνιν*. — 20 τῶν κ. εἰν' *τσάμες*. — 21 *βραχιόνια*.

Στ. 2 *Πόλη* ἢ Κωνσταντινουπόλις· *Περαντσ'άκιν* ἢ συνοικία Πέραν. — 16 *δέβ'* = διάβα, ἄγε. — 19 *μεκιάνιν* (λ. τουρκ.) ἀναπαυτήριον, κατάλυμα. — 20 *τσάμια* = πλόκαμος.

52

Κρήτης

(Jeannarakí, Ἄσματα κρητικά, Lpz. 1876, σ. 145, ἀρ. 146. Εὐξείνιος Πόντος, 1880, τ. Α', σ. 336).

- Παιδιά, κ' εἶντα γινήκανε τοῦ κόσμ' οἱ ἀνθρωμένοι;
 Μουδὲ στοῖ μέσες φαίνονται, μουδὲ στο' ἀναμεσάδες.
 Κάτω στὴν ἄκρη τοῦ γιαλοῦ, στὴν τέλειωση τοῦ κόσμου,
 σιδεροπύργο χτίζουνε τοῦ Χάρου νὰ χωστοῦνε.
 5 Κι ὁ Χάρος μύγια γίνεται, μπαίνει ἀπὸ παραθύρι,
 καὶ βρίστ' ὁμορφονιοὺς ὑγιούς κι ὁμορφους κοπελλιάρους,
 καὶ μπῆκε καὶ κοντάρευγεν ὁ Χάρος τς ἀνθρωμένους.
 Μὰ ἓνας νιός, χήρας ὑγιός, ψηλανακουμπωμένος,
 τοῦ Χάρ' ἀντροκαλίζεντον, τοῦ Χάρ' ἀντροκαλειέται.
 10 «Χάρε, σὰν εἶσαι Χάροντας, σὰν εἶσαι παλληκάρι,
 ἔλα νὰ πὰ παλέψωμε στὸ σιδερὸν ἀλῶνι,
 ἀπὸ ἔχει πάτους σίδερα καὶ γύρους ἀτσαλένιους».
 Καὶ πῆγαν κι ἀπαλέψανε στὸ σιδερὸν ἀλῶνι,
 ἀπὸ ἔχε πάτους σίδερα καὶ γύρους ἀτσαλένιους.*

- 15 *Κ' ἑφτά φορές τὸν ἔβαλεν ὁ υἱὸς τὸ Χάρο κάτω.
Πάνω στὸ ἑφτά, πάνω στὸ ὄχτώ, τοῦ Χάρο κακοφάνη,
πιάνει τὸ νιὸ ποῦ τὰ μαλλιά καὶ κάτω τότε βάνει.
«Ἄφεις με, Χάρ', ἀπ' τὰ μαλλιά καὶ πιάσ' μ' ἀπὸ τῆ μέση,
νὰ ἰδῆς ἀπάλι ἀντρίστικο, τὸ κάνου οἱ γιάντρωμένοι,
20 τὸ κάνου οἱ γιάνδρες οἱ καλοί, οἱ καστροπολεμάρχοι».*

ΣΗΜ. Στ. 1 γινήκασι ΕΠ. — 2 στίς ΕΠ. — 3 τ' ὄρανοῦ J. — 4 Ἄλλως: χτίζουνε, νὰ μὴ τοὺς βλάφ' ὁ Χάρος ΕΠ. — 5 μῦγα ΕΠ. ἀπὸ π. J. ΕΠ. — 6 βρίσκ' ὁ. ΕΠ. — 7 κοντάργευεν ΕΠ. ἀντρειωμένους J. — 9 ἀντροκαλειέτον ΕΠ. — 10 Ἄντε ΕΠ. — 11 σὲ σ. ΕΠ. — 12-13 Λείπουσι ΕΠ. — 16 Χάρου ΕΠ. — 17 ἀπ' τὰ μ. καὶ βάννει τότε κ. ΕΠ. — 18 Ἄφεις με ΕΠ. — 19 οἱ ἀντρ. ΕΠ.

*53

(Th. Kind, Anthologie neugriech. Volkslieder, Lpz. 1861, σ. 68-70 [μετὰ γερμ. μεταφράσεως]).

- Ἄ θεέ μ', καὶ τί νὰ γίνηκαν τοῦ κόσμου οἱ ἀντρειωμένοι,
ποῦ οὐδὲ σὲ γάμους φαίνονται, οὐδὲ σὲ πανηγύρια;
Φκειαίνουν τὸ σιδερόκαστρο, νὰ μὴν τοὺς εὔρη ὁ Χάρος.
Τὸ φκείασαν, τὸ διωρθώσανε, ἐμπήκανε καὶ μέσα.
5 Ἐβαλαν τὰ κανόνια τους, καὶ στήσαν τὰ μπαϊράκια.
Καὶ ὁ Χάρος ἐξανάφανε στὸν κάμπο καβαλλάρης.
Μαῦρος εἶναι, μαῦρα φορεῖ, μαῦρό 'ν' καὶ τᾶλογό του,
μαῦρα καὶ τὰ λαγωνικά, μαῦρος εἶναι καὶ ὁ κάμπος.
Καὶ ἀπὸ μακριὰ τοὺς χαιρετάει, καὶ ἀπὸ κοντὰ τοὺς λέγει.
10 «Γειά σας, χαρά σας, βρὲ παιδιά. — Καλῶς τονε τὸ Χάρο.
Χάρε μου, πόθεν ἔρχεσαι, καὶ ποῦθε νὰ πηγαίνης;
— Παιδιά μου, μ' ἔστειλ' ὁ θεὸς νὰ πάρω τὴν ψυχὴ σας.
— Ἐμεῖς ψυχὴ δὲν δίνουμε, τ' εἴμαστε παλληκάρια,
ἔχουμε κάστρο δυνατό, εἴμαστε καὶ ἀνδρειωμένοι».
15 Καὶ ἀκόμα λόγος ἦτανε καὶ ἡ συντυχία κρατιέται,
μιὰ ταραχίτσα γίνηκε, τὸ κάστρο δὲν ἐφάνη.
Μιὰ συννεφίτσα πλάκωσε πάνω στοὺς ἀνδρειωμένους,
κ' ἔκλεισαν τὰ ματάκια τους, τὸν κόσμον δὲν τὸν εἶδαν.
Ψιλὴ φωνίτσα βάλανε, ὅσο κι ἂν ἐδυνόσαν.
20 «Συχωρεθῆτε, βρὲ παιδιά, καὶ σεῖς δόλιοι ἀνδρειωμένοι».*

ΣΗΜ. Στ. 3 σιδερόκαστρον Κ. — 4 ἐμβήκανε Κ. — 6 ἐξανάφανε Κ. — 12 ψυχὴν Κ. — 13 δίδομεν Κ. — 18 κόσμον Κ. — 20 συγχωρηθῆτε Κ.

Πελοποννήσου

(Μ. Λελέκου, 'Επιδόρπιον, 'Αθ. 1888, σ. 196). Μοιρολόγι.

- Θέ μου, καὶ τί γινήκανε τοῦ κόσμου οἱ ἀντρειωμένοι;
 Πῆγαν τὴν πέρα τῆ μεριά, πέρ' ἀπὸ τὸ ποτάμι,
 καὶ χτίσαν σιδερόπυργο νὰ μὴν τοὺς εὖρη ὁ Χάρος.
 Βαίνουν στὴν ἄκρη σίδερο, στὴ μέση τὸ μολύβι,
 5 κι ἀπὸν' ἀπάνω μάλσαμο γιὰ τὴν ἐλαφροσύνη.
 Κι ὁ Χάρος τοὺς ἀγνάντεψε πό να πλατὺ μεϊντάνι.
 Κράτειε τοὺς νιοὺς ἀπ' τὰ μαλλιά, τὶς νιές ἀπ' τὶς πλεξοῦδες,
 καὶ τὰ μικρὰ παιδόπουλα στὴ σέλλα κρεμασμένα,
 καὶ κείνους τοὺς παλιόγερους τοὺς εἶχε δραγουμάνους.

*55

Λακκοβικίων Μακεδονίας

(Γουσίου, Τὰ τραγούδια τῆς πατρίδος μου, 'Αθ. 1901, σ. 99, ἀρ. 153). Μοιρολόγι.

- Τοῦ πεθαμένου τάρματα δὲν πρέπει νὰ φοργιοῦνται,
 μόν' πρέπει νὰ 'ναι κρεμαστὰ μέσα στὸ σταυροδρόμι,
 κι ὅσοι διαβάτες κι ἂν περνοῦν νὰ τὰ καλημερνοῦνε.
 «Καλὴ σας μέρα ἄρματα. — Καλῶς τοὺς διαβάτες.
 5 — Ἄρματα μ', ποῦ 'ν' ἀφέντης σας, στὴ μέσ' ποῦ σᾶς φοροῦσε;
 — Ὁ Χάρος τὸν προσκάλεσε νὰ πάη νὰ τὸν φιλέψη,
 κ' ἐκεῖ ποῦ τρώγαν κ' ἔπιναν, κ' ἐκεῖ ποῦ σουμπετιοῦνταν,
 γυρίζ' ὁ Χάρος καὶ τὸν λέγ', κρυφὰ τὸν κουβεντιάζει.
 — Μένα Θεὸς μὲ ἔστειλε, νὰ πάρω τὴν ψυχὴ σου.
 10 — Δίχως ἀσθένεια κι ἀρρωστιά, ψυχὴ δὲν παραδίνω.
 Ἄιντε νὰ πολεμήσωμε στὰ μαρμαρένι' ἀλώνια,
 κι ἂν μὲ νικήσης, Χάρε μου, νὰ πάρης τὴν ψυχὴ μου,
 κι ἂν σὲ νικήσω, Χάρε μου, νὰ πάρω τὸ σπαθὶ σου.
 Σὰν ἄρχισαν ἀπ' τὸ πρωί, κοντὰ τὸ μεσημέρι,
 15 πῆρε ὁ νιὸς νὰ κόβεται, πῆρε νὰ γονατίζει.
 Γυρίζ' τὸ Χάρο καὶ τὸν λέγ', κρυφὰ τὸν κουβεντιάζει.
 — Παρακαλῶ σε, Χάρε μου, καὶ σὲ φιλῶ τὸ χέρι,
 νὰ μὲ χαρίσης τὴ ζωὴ κόμα πεντέξη μέρες,
 γιὰτ' ἔχω μάννα παραγριά, γυναῖκα μὲ παιδοῦδια...
 20 Ἄφσε με, Χάρε, π' τὰ μαλλιά καὶ πιάσε με π' τὸ χέρι.
 Τὸ στόμα τ' αἷμα γιόμουσε, τάχειλι του φαρκάκι».

ΣΗΜ. Στ. 11 μόν' ἄιντε, Χάρε μ', νὰ π.

*56

Μάνης

(Παρνασσός ΙΖ', σ. 478, 12).

- Τοῦ πεθαμένου τ' ἄρματα δὲν πρέπει νὰ βασιῶνται,
 μόν' πρέπει νὰ τὰ ρίζουνε σ' ἓνα βαθὺ λαγκάδι,
 νὰ τρώῃ ἢ σκουριά τὸ σίδηρο κι ὁ σκῶρος τὸ κοντάκι,
 κι ὄσοι διαβάτες κι ἂν περνοῦν, ὄλοι νὰ τὰ ρωτᾶνε.
 5 «Ἄρματα, ποῦ 'ν' ὁ ἀφέντης σας, καὶ ποῦ 'ν' τὰ φεντικό σας;
 — Ὁ Χάρος τὸν ἐκάλεσε, παντρεύει τὸν υἱό του.
 Καλεῖ τοὺς νιοὺς γιὰ τὸ χορό, τίς νιές γιὰ τὰ τραγούδια,
 κάλεσε καὶ τοὺς γέροντες νὰ σφάζῃ γιὰ κριάρια».
 Στὸν Ἄδη καὶ στη μαύρη γῆ
 10 δὲν εἶναι γλέντια καὶ χοροί.

*57

Ἡπίρου

(Χασιώτου, Συλλογὴ τῶν κατὰ τὴν Ἡπειρον δημ. ᾠμάτων, Ἄθ. 1866, σ. 168, ἀρ. 2).

- Τοῦ πεθαμένου τ' ἄρματα δὲν πρέπει νὰ πουλιῶνται,
 μούν' πρέπει νὰ 'ναι σ' ἐρημιά, σὲ τρία σταυροδρόμια,
 κι ὄσοι διαβάτες κι ἂν διαβοῦν νὰ τὰ καλημερίσουν.
 «Καλὴ μερά σας ἄρματα. — Καλῶς τοὺς τοὺς διαβάτες.
 5 — Ἄρματα, ποῦ 'ν' ἀφέντης σας καὶ ποῦ 'ναι ὁ καλός σας;
 — Ὁ Χάρος τὸν ἐγύρεψε παιδί γιὰ νὰ τὸν κάνῃ».
 «Χάρε μου, κι ἂν μ' ἐγύρεψες παιδί γιὰ νὰ μὲ κάνῃς,
 γιὰ αἶντε νὰ παλέψουμε σὲ μαρμαρένιο ἀλῶνι».
 Κ' ἐκεῖ πάησαν κ' ἐπάλεψαν σὲ μαρμαρένιο ἀλῶνι,
 10 κι ὁ Χάρος τὸν ἐνίκησε, τοῦ πῆρε τὴν ψυχούλα.
 «Ἄφσε με, Χάρε μ', ἄφσε με, πέντ' ἐξ ἀκόμα χρόνια,
 τ' ἔχω γυναῖκα παρανιά καὶ χήρα δὲν τῆς πρέπει·
 ἂν περπατήσῃ σιγαλὰ τῆς λένε καμαρώνει,
 κι ἂν περπατήσῃ γλήγορα, τῆς λὲν ἄντρα γυρεύει·
 15 ἔχω καὶ τὰ παιδιὰ μικρά, τ' ἀφήνω στὰ σοκάκια».

Κρήτης

(Jeannarakis, Ἄσματα κρητικά, Lpz. 1876, σ. 142-143, ἀρ. 142).

- Τρῶτε καὶ πίνετ', ἄρχοντες, κ' ἐγὼ νὰ σᾶς διηγοῦμαι
 κ' ἐγὼ νὰ σᾶσε διηγηθῶ γιὰ ἕναν ἀντρωμένο,
 γιὰ ἕνα νιόν, τὸν εἶδα γὼ στὶ κάμπους κ' ἐκυνήγα,
 κυνήγα καὶ ἐλαγώνευγεν ὁ νιὸς κι ἀγριμολόγα·
 5 στὸ γλάκιο πιάν' ὁ νιὸς λαγὸ, στὸν πῆδο πιάν' ἀγρίμι,
 τὴν πέρδικα τὴν πλουμιστὴ ὀπίσω τὴν ἀφήνει.
 Μ' ὁ Χάροντας ἐπέρασε κ' ἦτονε μανισμένος.
 «Ἐβγαλε, νιέ, τὰ ροῦχα σου, βγάλε καὶ τ' ἄρματά σου,
 δέσε τὰ χέρια σου σταυρὸ νὰ πάρω τὴ ψυχὴ σου.
 10 — Δὲ βγάνω γὼ τὰ ροῦχά μου, μηδὲ καὶ τ' ἄρματά μου,
 μηδὲ τὰ χέρια μου σταυρὸ νὰ πάρης τὴ ψυχὴ μου.
 Μ' ἄντρας ἐσύ, ἄντρας κι ἐγὼ κ' οἱ δυὸ καλαντρωμένοι,
 κι ἄντε νὰ πὰ παλέψωμε στὸ σιδερὸν ἀλῶνι,
 νὰ μὴ ραῖσουν τὰ βουνὰ καὶ νὰ χαλάσ' ἡ χώρα».
 15 Ἐπῆγαν κι ἀπαλέψανε στὸ σιδερὸν ἀλῶνι,
 κ' ἐννιὰ φορὲς τὸν ἔβαλεν ὁ νιὸς τὸ Χάρο κάτω.
 Κι ἀπάνω εἰς τς ἐννιὰ φορὲς τοῦ Χάρο κακοφάνη,
 πιάνει τὸ νιὸ πού τὰ μαλλιά χάμαις τὸν γονατίζει.
 «Ἄφισ με, Χάρ', ἀπ' τὰ μαλλιά καὶ πιάσ' μ' ἀπὸ τὰ μπράτσα,
 20 καὶ τοτεσὰς σου δείχνω γὼ πῶς εἶν' τὰ παλληκάρια.
 — Ἀπὸ κειδὰ τὰ πιάνω γὼ οὐλάν τὰ παλληκάρια,
 πιάνω κοπέλλες ὁμορφες κι ἄντρες πολεμιστάδες
 καὶ πιάνω καὶ μωρὰ παιδιὰ μαζί μὲ τσι μαννάδες».

ΣΗΜ. Στ. 5-6 πρβλ. ἀρ. 42.

*59

(Ἐξ ἀνεκδότου συλλογῆς).

- Τρίτην ἐσπάρθη ὁ Διγενὴς καὶ Τρίτην ἐγεννήθη,
 Τρίτην ἐκαβαλλίκευσε τὰπαίδευτο μουλάρι,
 καὶ τό 'μαθε καὶ πήγαινε στοὺς ἄγριους πολέμους·
 Τρίτη τοῦ ἦρθε μῆνυμα νὰ πάη στὸ σεφέρι.
 5 Στὸ ἔμπα χίλιους ἔκοψε, στὸ ἔβγα δυὸ χιλιάδες,
 καὶ στὰ ξαναγυρίσματα ἔκοψε τρεῖς χιλιάδες.

- Βασιλοπούλα ἀγνάντεψε ἀπὸ ψηλὸ παλάτι,
 τοῦ Διγενῆ βουλήθηκε γυναῖκα νὰ τὴν πάρῃ.
 Ἦτανε καὶ βασίλισσα, ἦταν καὶ ρηγοπούλα,
 10 καὶ διδαγμένη ἢ νένε της καὶ παινεμένη σ' οὐλα.
 Ἐστείλει τὸ φουσσαῖτο του στὴν πόρτα της ἀπέξω.
 Καθὼς τὸ εἶδε ἡ λυγερή, στὸν κύρη της πηγαίνει.
 «Καλῶς τὴν, τὴν Ἀννέτα μου, καλῶς τὴν ἀκριβή μου.
 — Ἀφέντη μου, ὁ Διγενής, τὸ ἄξιο παλληκάρι,
 15 ποῦ ἔμπαινε στὸν πόλεμο σὰ δράκος, σὰ λεοντάρι,
 φουσσαῖτο ἐξημέρωσε ἀπόψε στὴν αὐλή μου.
 — Κόρη μου, σύρε πάρ' τονε, τὶ κινδυνεύει ὁ θρόνος,
 καὶ ἡ ζωὴ μου θὰ χαθῆ, θὰ μείνης χωρὶς κύρη».
 Ὀλονυχτίς ἐκάθετο σὰ νὰ ἐγνεθε στὴ σβίγα,
 20 καὶ τὸ πρωὶ σηκώθηκε ἔκανε σὰν τὴ στρίγλα.
 Χρυσὸ μαχαῖρι ἔβγαλε ἀπὸ χρυσὸ φηκάρι,
 τὸ κεφαλάκι του ἔκοψε σὰν τρυφερὸ ἀγγουράκι.
 Τὰ χέρια της ἐσταύρωσε, στὸν κύρη της πηγαίνει.
 «Καλῶς τηνε, τὴν κόρη μου, τὴν πολυαγαπημένη.
 25 Πῶς, κόρη μου, ἦλθες γρήγορα γιὰ νὰ μὲ ἀνταμώσης;
 — Ἐκοψα τὸ κεφάλι του σὰν τρυφερὸ ἀγγουῖρι,
 τὸ κάρφωσα στὴ λόγχη του κ' ἔφυγε τὸ φουσσαῖτο.
 Ὁ ἥλιος ἐβασίλευσε στὰ θλιβερά του μάτια.
 — Κόρη μ', σοῦ πρέπει ὁ θρόνος μου, σοῦ πρέπει καὶ κορῶνα,
 30 ποῦ ἔσωσες χῶρες καὶ χωριὰ καὶ ὄλη τὴ Βαβυλῶνα».

ΣΗΜ. Τὸ ἄσμα τοῦτο ἐστάλη πρὸ 40 περίπου ἐτῶν, ἐκ Θηβῶν, ἂν δὲν μ' ἀπατᾷ ἡ μνήμη, εἰς τὴν ἐπιτροπείαν τῆς ἐκδόσεως τῶν Νεοελληνικῶν ἀναλέκτων τοῦ φιλολογικοῦ συλλόγου Παρνασσοῦ. Φέρει ὑπογραφήν Κατίγκω Γρηγορίου. Πρὸς ἀποκατάστασιν τοῦ μέτρου ἐνόμισα ἀναγκαίαις τρεῖς μεταβολάς· ἐν στ. 3 ὅπου τὸ χειρόγραφον ἔχει: *τό μαθε καὶ π.*, ἐν στ. 14 *Κύρη μου, ὁ Δ.* καὶ ἐν στ. 30 *ὅπου ἔλευθέρωσες χῶρες καὶ χωριὰ καὶ ὄλη τὴν Βαβυλῶνα.* Ὁ στίχος οὗτος ἠδύνατο νὰ ἔχη καὶ ἄλλως: *ποῦ ἔγλυσες χ.*

*60

Χίου

(Κανελλάκη, Χιακά ἀνάλεκτα, Ἀθ. 1890, σ. 60-61).

Ἀπέθανε ὁ Ἀνδρόνικος κι ἀφήκεν ἀντρειωμένο,
 ἀφήκε καὶ τὴν Ἀρετοῦ τριῶν μερῶν λουχοῦσα,
 τῆς ἔφηκε καὶ λίγο χριός, ἐννια χιλιάδες γρόσια,
 τῆς ἄφηκε καὶ γιὰ νὰ ζῆ χίλι' ἐργατῶν ἀμπέλι.

- 5 «Ἀμπέλι μου πλατόφυλλο καὶ καιροδουλεμένο,
 ἦρταν οἱ χριοφελέτες μου τᾶσπρα των νὰ γυρέψουν,
 γῆ τᾶσπρα των νὰ δώσωμεν γῆ μέσ' στ' ἀμπέλι μπαίνουν.
 — Ἄς με κλαδέψουν ἄρχοντες καὶ ἐργάτες παλληκάρια,
 κι ἄς με βλαστολογήσουνε τρι' ἀπάρθена κορίτσια,
 10 καὶ τὸ τσαμπί, τᾶπότσαμπο, τὸ χρέος θὲ νὰ βγάλῃ».

Μὰ τὸ παιδὶν ἐμίλησε ἀφ' τῆς μάννας τὰ χέρια.
 «Τῆς μάννας μ' τὰ δανείσετε κ' ἦρτετε νὰ ζητῆτε;
 Ἄφέντης μ' εἶχε τὸ κλειδί κ' ἡ μάννα τὴν κασσέλα.
 Ἄμέτε φέρτε τὸ κλειδί κι ἀνοιζτε τὴν κασσέλα,
 15 κι ὄσα φλουριά κι ἂν εὔρετε ὄλα ἐπάρετέ τα».

*61

Τυμβρου

(Ὁ ἐν ΚΠ. Σύλλογος, 1874, τ. Η', σ. 542).

- Ἐνας ἀετὸς κατέβηκε σὲ ριζμιῶ λιθάρι,
 καὶ βάστα κ' εἰς τὰ νύχια τοῦ ἀνθρωπινὸ κεφάλι.
 Καὶ τὸ κεφάλι ἔγραφε, πολὺ βαριά ἐγράφει,
 ποῦ ἔτανε πρῶτος τοῦ χωριοῦ, ποῦ ὠριζε τὴ χώρα·
 5 ρίχνει τὶς πλούσιοι ἑκατὸ καὶ τὶς φτωχοὶ διακόσα,
 καὶ μιὰ χήρα, καλὴ χήρα, τὴ ρίχνει πεντακόσα.
 Παίρνει τὰ μάτια κλιάμενα στ' ἀμπέλι τῆς κ' ὑπάγει.
 «Ἀμπέλι μου καλάμπελο, νὰ σὲ πωλήσω θέλω,
 πολὺ χρέος με ρίζανε, νὰ τὸ πληρώσω θέλω.
 10 — Μάννα μου, γιὰ μὴ με πουλῆς, μάννα μου, δούλεψέ με.
 Βάλε μι πλάτες γιὰ δουλειά, χέρια νὰ με κλαδέψουν,
 τρία κορίτσ' ἀπάρθена νὰ με βλαστολογήσουν.
 Κάμε παττήρια δεκοχτώ, βουτσιὰ ἐξῆντα ἐξη,
 καὶ με τ' ἀπανωτσάμπουρα θὰ βγάλῃς τὸ χρέος σου».
 15 Ἦρτε καιρὸς καὶ ἔκαμε τρία τσαμπιά τᾶμπέλι,
 τό να τὸ τρώγει ὁ κόρακας, τὸ ἄλλο ὁ βεργάτης,
 καὶ με τὸ ἕνα μοναχὸ ἤβγαλε τὸ χρέος τῆς.

ΣΗΜ. Στ. 16 τό να τρώγει.

*62

Πελοποννήσου

(Μ. Λελέκου, Δημοτική ἀνθολογία, Ἀθ. 1868, σ. 18-19, ἀρ. 9. Legrand, Recueil de chansons pop. grecques, σ. 204, ἀρ. 92).

- «Ἄετέ, ποῦ κάθεσαι ψηλὰ καὶ χαμηλὰ ἀγναντεύεις,
φυλάξου νὰ μὴ γελασθῆς καὶ κατεβῆς στοὺς κάμπους·
οἱ κάμποι βρόχια γιόμισαν καὶ τὰ βουνὰ λεβέντες».
Κ' ἐκεῖνος τὸ παράκουσε, στοὺς κάμπους καὶ κατέβη,
5 καὶ κунηγοὶ τὸν πιάσανε καὶ στὸ κλουβὶ τὸν βάναν.
Ψωμί τοῦ δίνουν, δὲν τὸ τρῶ, νερὸ καὶ δὲν τὸ πίνει,
κάτι κρατεῖ στὰ νύχια του, ἀνθρώπινο κεφάλι·
φορὲς φορὲς τὸ ρώταε, φορὲς φορὲς τοῦ λέει.
«Κεφάλι μ', τί κακό 'καμες, ποῦ σὲ τσιμπᾶν τὰ ὄρνεα;
10 Νὰ μὴν ἐβαρυζύγιασες, νὰ μὴν ἀκριβοπούλεις;
— Μαῖδὲ ἐβαρυζύγιασα, μαῖδὲ ἀκριβοπούλεια.
Γέροντας ἤμουν στὰ χωριά καὶ προεστὸς στὲς χῶρες,
τοὺς ἄρχοντας ντρεπόμουνα καὶ τοὺς φτωχοὺς λυπόμουν,
μὰ μιὰ χήρα μὲ τριὰ παιδιὰ, μ' ἓνα κομμάτι ἀμπέλι,
15 βαρὺ χρέη τὴν ἔρριξα καὶ θεὸ νὰ τὸ πουλήσῃ.
Σταυρὸ βαίνει τὰ χέρια της, στ' ἀμπέλι της παγαίνει.
— Ἀμπέλι μου πλατύφυλλο καὶ κοντοκλαδεμένο,
βαρὺ χρέη μου ρίζανε καὶ θέλα σὲ πουλήσω.
— Μὴ μὲ πουλᾶς, κυροῦλα μου, καὶ μὴ μὲ παζαρεύῃς.
20 Βάλε κλαδούχους γέροντας, σκαφτιάδες παλληκάρια,
βάλε κοράσια ἀπάρθενα νὰ μὲ βλαστολογήσουν,
φθιάσε βαγένια δώδεκα καὶ πατητήρια πέντε,
καὶ μὲ τὸν τσιπουρίτη μου τὸ χρέη σου τὸ βγαίνω».

ΣΗΜ. Στ. 11 Μηδὲ — μηδὲ L. — 13 πτωχοὺς L. — 16 βάνει L.

*63

(Γιατρίδου, Συλλογὴ δημοτ. ᾠσμάτων, Ἀθ. 1859, σ. 59-60).

- Ἐνα κοράκι ξέβγαινε μέσα ἀπὸ τὸν ἄδη,
σύρει καὶ εἰς τὰ νύχια του ἀνθρώπινο κεφάλι,
κι ὦρες ὦρες τὸ ρώταεν, κι ὦρας ὦρας τοῦ λέγει.
«Κεφάλι, κακοκέφαλο, κακοῦ καιροῦ γραμμένο,
5 τὰ τ' ἔκαμες στὰ νιᾶτα σου κ' εἶσαι κριματισμένο;
Μὴν ἦσουν πρῶτος στὸ χωριό κ' ἐμοίραζες τὰ χρέη;

- Έρριχνες πλούσιους ἑκατὸ καὶ τοὺς φτωχοὺς διακόσια,
καὶ μιὰ χήρα μὲ δυὸ παιδιὰ τοὺς ρίχνεις πεντακόσια,
τ' εἶχεν ἀμπέλια κ' εἶν' καλά, χωράφια ζηλεμένα.
- 10 Στ' ἀμπέλι πῆγε κάθησε καὶ πικραμένα κλαίει.
— Ἀμπέλι μου πλατύφυλλο κ' ἔμορφοκλαδεμένο,
βαριὰ χρέη μ' ἔρριζανε καὶ θέλω σὲ πωλήση.
— Μὴ μὲ πωλῆς, κυροῦλα μου, μηδὲ νὰ μὲ ξεκάμης.
Βάλε τρεῖς γέροντες γέροντας νὰ μ' ἔμορφοκλάδέψουν,
15 καὶ παλληκάρια ἀνύπανδρα νὰ μ' ἔμορφοκλαδέψουν,
τρία κοράσι' ἀπάρθενα νὰ μὲ βλαστολογήσουν,
κάμε βαγένια δώδεκα καὶ κάδους δεκαπέντε,
καὶ μὲ τὰ πανωστάφυλα τὰ χρέη σου νὰ βγάλῃς».

*64

Γρανίτσης τοῦ δήμου Ἀπεραντίων τῆς Εὐρυτανίας

(Παρά Δημ. Οἰκονόμου, 1888).

- Μαῦρος αἰτὸς ἐξέβγαине μέσα ἀπὸ τὸν ἄδη,
βαστοῦσε κ' εἰς τὰ νύχια τοῦ ἀνθρώπινο κεφάλι·
πολλὲς βολὲς τὸ ρώταε, πολλὲς βολὲς τοῦ λέει.
«Κεφάλι, τί κακό καμες, κ' εἶσαι κριματισμένο;
- 5 — Φοντά ἤμουν πρῶτος στὸ χωριό, κουντζάμπασης στὴ χώρα,
ἔβαν' τοὺς πλούσιους ἑκατὸ καὶ τοὺς φτωχοὺς διακόσια,
νιὰ χήρα καὶ νιὰ ὄρφανή τῆ βάνω πεντακόσια.
Ἀμπέλι εἶχεν ἔμορφο, κάθηται καὶ τὸ κλαίει.
— Ἀμπέλι μου πλατύφυλλο καὶ κοντοκλαδεμένο,
10 θὰ σὲ πουλήσ', ἀμπέλι μου, κὶ θὰ σὲ παζαργιάσω.
— Μὴ μὲ πουλεῖς, κυροῦλα μου, κὶ μὴ μὲ παζαργιάζης.
Βάλε τοὺς νιοὺς καὶ σκάψε με, γιρόντους κλάδεψέ με,
βάλε κορίτσι' ἀπάρθενα νὰ μὲ βλαστολογήσουν,
νὰ κάμω κὶ γώ, νὰ πάρς κὶ σύ, νὰ βγάλῃς κὶ τὸ χρέος».

65

Λάστας τῆς Γορτυνίας

(Εξ ἀνεκδότου συλλογῆς Ν. Λάσκαρη, 1888. Ν. Λάσκαρη, Ἡ Λάστα, Πύργος 1908, σ. 325-326). Τῆς τάβλας.

Ἐνα πουλί θαλασσινὸ κι ἄλλο πουλί βουνήσιο,
κεῖνα τὰ δυὸ μαλώνανε, κεῖνα τὰ δυὸ κολιῶνται.
Γυρίζει τὸ θαλασσινὸ καὶ λέει τοῦ βουνήσιου.

- «Μὴ μὲ μαλώνῃς, βρὲ πουλί, μὴ μὲ παραχουγιάζῃς,
 5 τί ἐγὼ πολὺ δὲν κάθουμαι στὸν ἐδικό σου τόπο·
 τὸ Μάη καὶ τὸ Θεριστὴ κι οὐλον τὸν Ἄλωνάρη,
 καὶ τὸ δεκαπενταύγουστο, τῆς Παναγιᾶς περνῶντας,
 τότε σ' ἀφήνω τὸ 'χε γειά, σ' ἀφήνω τὸ σπολλάτη,
 10 τί ἐγὼ θὰ πά στὸν τόπο μου, θὰ πά καὶ στὸ χωριό μου,
 πῶκεῖ 'ν' ἐξῆντα δυὸ κορφές, καὶ ἐξηνταδυὸ βρυσσοῦλες,
 πᾶσα κορφὴ καὶ φλάμπουρο, πᾶσα κορφὴ καὶ βρύση,
 15 καὶ στὴν καλύτερη κορφὴ κάθεται γερακίνα·
 μὰ βάσταγε στὰ νύχια τῆς ἀνθρωπινὸ κεφάλι,
 κι ὥρες ὥρες τὸ τσίμπαγε κι ὥρες ὥρες τοῦ λέει.
 — Κεφάλι, τί κακό 'καμες ποῦ σὲ τραβᾶν τὰ ὄρνια;
 20 Νὰ μὴν ἐβαρυσύγιασες, νὰ μὴν ἐβαρυνπῆρες;
 — Ἐγὼ δὲ βαρυσύγιασα, μάιτε ἐβαρυνπῆρα·
 μιᾶς χήρας, μιᾶς κακόχηρας, μὲ τρι' ἀρφανοκαϊμένα,
 ἐκείνη ἐβαρυνχρέησα, βαριὰ χρέη τῆς πῆρα.
 25 Βαρυνπουλάει τὰμπέλι τῆς καὶ κλαίει καὶ τραβιέται·
 ἦταν τὰμπέλι τῆς καλό, κι ἀτὴ τῆς προκομμένη.
 Στὴ μέση ἐδιάη κ' ἔκατσε, τοῦ λέει μοιριολόγι.
 — Ἀμπέλι μου πλατύφυλλο καὶ κοντοκλαδεμένο,
 30 ἄν δὲ σ' ἀγάπαγα πολὺ, θὰ σὲ εἶχα πουλημένο.
 — Τί ἔχεις, κυρά, ποῦ χλίβεσαι καὶ βαρυνασπενάζεις;
 — Βαριὰ χρέη μωρίζανε καὶ θέλα σὲ πουλήσω.
 — Μὴ μὲ πουλᾶς, κυροῦλα μου, κ' ἐγὼ θὰ σὲ ξεχριώσω,
 καὶ τοὺς ἐργάτες τοὺς καλοὺς ἐγὼ θὰ τοὺς πληρώσω.
 35 Γιὰ βάλει νιοὺς νὰ σκάψουνε καὶ γέρους νὰ κλαδέψουν,
 καὶ τρία κοράσια ἀπάρθυνα νὰ μὲ κορφολογήσουν,
 νὰ κάμω μοῦστο θησαυρό, τὰ χρέη σου νὰ βγάλῃς».

ΣΗΜ. Στ. 2. Ἄλλως: μ. τὰ πολυαγαπημένα. — 4 Ἄλλως: βρὲ π., καὶ μὴ
 μὲ κακοπαίρηης. — 7 Ἄλλως: στὰς δεκαπέντε τ' ἄλλονου, στὰς δεκοχτὼ τ'
 Αὐγούστου.

65a

Δημιτσάνης, Στεμνίτης, Καρυταίνης τῆς Γορτυνίας

(Ἐξ ἀνεκδότων συλλογῶν Χαρ. Μελετοπούλου [Α] καὶ Κ. Κασμάτη [Β.Γ]).

Ἐνας αἰτὸς καθότανε σὲ ριζιμιὸ λιθάρι,
 καὶ βάσταγε στὰ νύχια τοῦ στρατιωτικὸ κεφάλι.
 Ὦρες ὥρες τὸ τσίμπαγε, ὥρες ὥρες τοῦ λέγει.
 «Κεφάλι κακοκέφαλο καὶ κακοτυχημένο,

- 5 κεφάλι τί κακό 'καμες ποῦ σὲ τραβᾶν τὰ ὄρνια;
 Νὰ μὴν ἐξικοζύγιαζες, νὰ μὴν ἀκριβοπούλεις;
 — Μηδὲ ἐξικοζύγιαζα, μηδὲ ἀκριβοπούλα,
 παρά ἡμουν δημογέροντας κ' ἐμοίραζα τὰ χρέη.
 Στοὺς πλούσιους ἔρρινα κατὸ καὶ στοὺς φτωχοὺς διακόσια,
- 10 μιᾶς χήρας μὲ δυὸ τριά ἄρφανὰ τῆς ρίνω πεντακόσια,
 τί εἶχε ἓνα ἀμπέλι κ' εἶν' καλὸ κ' ἤθελ' νὰ τῆς τὸ πάρω.
 Κ' ἡ χήρα ὁποῦ τ' ἄκουσε πολὺ τῆς κακοφάνη·
 παίρνει καὶ πάει στ' ἀμπέλι τῆς, τὸ συχοχαιρετάει.
 — Ἀμπέλι μου πλατύφυλλο καὶ κοντοκλαδεμένο,
- 15 τόσον καιρὸ μὲ εἶχες κυρά, τώρα θὰ σὲ πουλήσω·
 βαρὺ χρέος μοῦ ρίξανε, γυρεύουν νὰ σὲ πάρουν.
 — Μὴ μὲ πουλᾶς, κυροῦλα μου, καὶ μὴ μὲ παζαρίζης.
 Γιὰ βάλε νιούς νὰ σκάψουνε καὶ γέρους νὰ κλαδέψουν,
 καὶ τριά κορίτσια ἀπάρθена νὰ μὲ βλαστοκοπήσουν,
- 20 φτιάσε βαγένια ξηνταδυὸ καὶ φόρες ξηνταπέντε,
 καὶ μὲ τὰ πανωτσάμπια μου τὸ χρέος σου νὰ βγάλω».

ΣΗΜ. Στ. 1 κ. σὲ μιὰ ψηλὴ ραχοῦλα (Δημητσάνης)· κ. σὲ κλέφτικα λημέρια (Στεμνίτσης)· Δυὸ τρεῖς αἰτοὶ καθόσαντε σὲ (Καρυταίνης). — 2 ν. του ἀνθρωπινὸ κεφάλι (Δ)· βαστοῦσαν καὶ στὰ νύχια τους ἀνθρωπινὸ κ. (Κ). — 3 Ὡ. ὦ. συμπάγανε, ὦ. ὦ. τοῦ λένε (Κ)· ὦ. ὦ. τὸ ρώταγε καὶ ὦ. τὸ ρωτάει (Δ). — 4 Λεῖπει (Δ.Κ). — 5 κ. 'καμες (Κ). — 6 ἐ., νὰ μὴν ἐξικοπούλαγες; (Σ)· νὰ μὴν ἀκριβοζύγιασες, νὰ μὴν ἀκριβοπούλησες; — 7 μ.έ., μ. ἐξικοπούλαγα (Σ)· μάιτε ἐ. μάιτε ἀ. (Δ)· οὐτ' ἀκριβοζύγισα, οὐτ' ἀκριβοπούλησα (Κ). — 8 Ἐγὼ ἡμουν δ. (Δ)· καὶ μάζενα τὰ χρ. (Σ)· λείπει ὁ στίχος (Κ). — 9 ρίχνω ἑκατὸ στοὺς ἄρχοντες καὶ (Σ)· λείπει ὁ στ. (Κ). — 10 ρίνω (Σ)· παρὰ μιὰ χήρα ἀδίκησα, βαρὺ χρέος τῆς δίνω (Κ). — 11 καὶ θέλω νὰ τὸ πάρω (Κ)· μά εἶχε ἓνα ἀ. ἦταν κ. τί ἤθελα ν' τῆς (Δ)· γιὰτ' ἔχει ἀ. κ' εἶναι καλὸ καὶ θέλω νὰ τὸ πουλήσω (Σ). — 12 Λεῖπει ὁ στ. (Σ.Δ). — 13 καὶ τὸ σταυρό της ἔκανε καὶ τὸ σταυρό της κάνει (Κ)· Λεῖπει ὁ στ. (Σ). — 14-16 Λεῖπουν οἱ στ. (Σ). — 15 Λεῖπει ὁ στ. (Κ). — 16 ρ., καὶ θελᾶ σὲ πουλήσω (Δ). — 17 πουλῆς (Κ)· κ. μου, κ' ἐγὼ νὰ σοῦ τὸ βγάλω (Δ)· Ἀφέντη μου, μὴ μὲ π. καὶ μὴ (Σ). — 18 νὰ σκάψουνε καὶ γ. νὰ κλαδεύουν (Σ)· νὰ κλαδεύουν (Δ). — 19 βλαστοκομᾶνε (Δ)· βλαστολογᾶνε (Σ). — 20 Λεῖπει ὁ στίχος (Δ.Σ.) — 21 θὰ βγάλῃς (Κ)· λείπει ὁ στ. (Σ).

Στ. 20 φόρες = μικροὶ πίθοι οἴνου (βαρελάκια).

*66

Καρυῶν τῆς ἐπαρχίας Καβακλῆ τῆς Ἄν. Ρούμελης

(Λουλουδοπούλου, Συλλογὴ ἀνέκδοτος, σ. 98, ἀρ. 99).

«Κεφάλι κακοκέφαλο, τί σὲ τσιμποῦν οἱ κάργες;

- Τάν 'μαν νιὸς τσορματζῆς καὶ ὠριζα τῆ χώρα,
 ρίχνα τοὺς πλούσιους πὸ κατό, τῆ φτώχεια πὸ διακόσια,
 τῆ χήρα, τὴν κακόχηρα ρίχνω τρακόσια,
 5 τ' ἔχει ἢ χήρ' ἀμπέλι καλὸ καὶ θέλ' νὰ τὸ πουλήση,
 πλούσιος νὰ τὸ πάρη».
- Τὰ παπουτσάκια τς ἤπαιρνε στ' ἀμπέλι μόνο πάγει,
 τὰμπέλι μόνον ἤλεγε, τὰμπέλι τς μόνο λέγει.
 «Ἀμπέλι μου πλατόφυλλο καὶ νιό μου φυτεμένο,
 10 θυμᾶσ' ὅταν σὲ φύτευα μὲ γέλοια μὲ τραγούδια,
 καὶ τώρα πῶς θὰ σὲ πουλήσ' ἐγὼ μὲ κλάματα μὲ πόνο,
 πλούσιος νὰ σὲ πάρη;
 Βαρὺ δόσιο ἔρριξαν, χαράτσι καὶ βαρίζι».
- Τὰμπέλι τότε ἤλεγε καὶ τὴν καλοσμπουριάζει.
 15 «Μὴ μὲ πουλᾶς, κυροῦλα μου, καὶ μὴ μὲ παζαρεύῃς.
 Μόν' πάρε νιὸς καὶ σκάψε με, γερόντους κλάδεψέ με,
 πάρε καὶ μωρογκόπαιδα νὰ μὲ κορφολογήσουν,
 κι ἀράδιασ' τὰ βαρέλια σου σαράντα τὴν ἀράδα,
 καὶ νὰ πληρώσης τὸ δόσιο σου καὶ τὸ βαρὺ χαράτσι».

ΣΗΜ. Στ. 2 τὴν χ. — 3 κατόν τὴν φτ. — 4 τὴν χ. — 15 κ. μου, μὴ μὲ π. —
 16 Προσέθεσα ἐν ἀρχῇ τὸ μόν' πρὸς ἀποκατάστασιν τοῦ μέτρου.

Στ. 13 βαρίζι = φόρος. — 14 καλοσμπουριάζει = καταπραῦνει (μπουρι
 καὶ μπουρίνι, ὁ σφοδρὸς ἄνεμος καὶ μεταφ. ὁ θυμὸς, τὸ πείσμα, ἐκ τοῦ Ἰταλο-
 βενετ. borin).

*67

Ἠσιρίου

(Αραβαντινοῦ, σ. 297, ἀρ. 495).

- Χρυσὸς αἰτὸς ἐκάθονταν ψηλὰ σ' ἓνα λιθάρι,
 κ' ἐκράταγε στὰ νύχια του ἀνθρώπινο κεφάλι·
 βολὲς βολὲς τὸ κύλαγε, βολὲς βολὲς τοῦ λέγει.
 «Κεφάλι, τί κακό 'καμες καὶ σὲ κρατῶ στὰ νύχια;
 5 — Ἐκεῖνον τὸν παλιὸν καιρὸ καὶ τὸ παλιὸ ζαμάνι,
 μ' εἶχεν ἢ χώρα προεστόν, μ' εἶχεν ἢ χώρα πρῶτον,
 κι ἀντᾶρριχνα τὸ δόσιμο καὶ τὸ βαρὺ τεφτέρι,
 δέκα στοὺς πλούσιους ἔρριχνα, στίς χήρες δεκαπέντε,
 στη δόλια τῆ φτωχολογιά, ἔρριχνα τριάντα πέντε·
 10 κ' ἢ φτώχια κλάψαν ἕκαμε, κλάψαν ἀπὸ τ' ἐμένα,
 καὶ ὁ πασαῖς ἐπρόσταζε μῶκοψαν τὸ κεφάλι».

*68

Βάρνας

(Γιω. Νικολάου, Ἡ Ὀδησός (Βάρνα), ἐν Βάρνη 1894, σ. 318).

- Πραματευτής κατέβαινε, στρατιώτης θὰ διαβαίνει,
 κι ἀφήσανε καὶ δυὸ ὄρφανά, ἀγόρι καὶ κορίτζι,
 τᾶγόρι ἦτον ἔννεα χρονῶ καὶ τὸ κορίτζι δέκα,
 κι ἀφήσανε καὶ χρέος πολὺ ἔννεα χιλιάδες γρόσια,
 5 κι ἀφήσανε τ' ἀμπέλι του κατὸ ντουλούμια τόπο.
 Καὶ μιὰ λαμπρή, καλὴ γιορτὴ, καὶ μιὰ καλὴ ἡμέρα,
 σκωθήκανε τὰ ὄρφανὰ στ' ἀμπέλι τους νὰ πάνε.
 Γύρω τριγύρω γύριζαν κι ἀπὲ τὴ μέση κλαῖνε.
 «Τᾶμπέλι μ', τᾶμπελάκι μου, τὸ χρέος μου νὰ βγάλῃς.
 10 — Φέρτε γέρους κλαδέψετε καὶ νέους νὰ τσαπίσουν,
 καὶ τρία φτωχοκόριτσα νὰ τὸ κορφοκοπήσουν,
 κι ἀπὲ τὰ πενταράκια μου...»

*69

Πάργας

(Ἀραβαντινοῦ, Συλλογὴ δημ. ᾄσμ., σ. 292, ἀρ. 483. Θέρου, Δημ. τραγούδια, σ. 103).

- «Ἀμπέλι μου πλατύφυλλο καὶ κοντοκλαδεμένο,
 γιὰ δὲν ἀνθεῖς, γιὰ δὲν καρπεῖς, σταφύλια γιὰ δὲν βγάνεις;
 Μ' ἐχάλασες, παλιάμπελο, κ' ἐγὼ θὰ σὲ πουλήσω.
 — Μὴ μὲ πουλῆς, ἀφέντη μου, κ' ἐγὼ σὲ ξεχρεώνω.
 5 γιὰ βάλε νιοὺς καὶ σκάψε με, γέρους καὶ κλάδεψέ με,
 βάλε γριῆς μεσόκοπες νὰ μὲ βλαστολογήσουν,
 βάλ' καὶ κορίτσι' ἀνύπαντρα νὰ μὲ κορφολογήσουν».

*70

Ἡλείου

(Ζωγράφ. ἀγών Α', σ. 186-187, ἀρ. 23).

- «Ἀμπέλι μου πλατύφυλλο καὶ κοντοκλαδεμένο,
 τί δὲν καρπεῖς, τί δὲν ἀνθεῖς, τί δὲν κάνεις σταφύλια;
 Ἀμπέλι μου μ' ἐχρέωσες καὶ θελὰ σὲ πουλήσω.
 — Μὴ μὲ πουλῆς, ἀφέντη μου, καὶ μὴ μὲ παζαρεύῃς.
 5 Μόν' βάλε νιοὺς στὸ σκάψιμο, γερόντους εἰς τὸν κλάδο,
 βάλε κορίτσια ἀπάρθена νὰ μὲ κεφαλοδέσουν,

νά βάλης και μικρά παιδιά νά με βλαστολογήσουν,
τότε νά ἰδῆς, ἀφέντη μου, σταφύλια ποῦ θὰ κάνω».

*71

Λευκάδος

(Ο ἐν ΚΠ. ἑλλ. σύλλογος, 1874, τ. Η', σ. 417).

«Ἀμπέλι μου πλατόφυλλο και κοντοκλαδεμένο,
ἐπέρσεψαν τὰ χρέγια μου και θὰ νά σέ πουλήσω.
— Μὴ με πουλῆς, ἀφέντη μου, και μὴ με παζαριάσης.
Βάλε γερόντους μάστορες νά με μορφοκλαδέψουν,
5 και παλληκάρι' ἀνύπαντρα γιὰ νά με βαθυσκάψουν.
κι ὄσα βαγένια 'ν' στὰ σκαριὰ ὄλα νὰν τὰ γιομίσω,
νά βγάλῃς και τὰ χρέγια σου και πάντα μένα νά 'χῃς».

ΣΗΜ. Στ. 7 και χρ.

*72

Βουρβουσκὸς Μακεδονίας

(Ο Πύρρος, ἐφ. Ἀθηνῶν, 13 Ἰουλ. 1906, ἀρ. 168).

«Ἀμπέλι μου πλατύφυλλο και κοντοκλαδεμένο,
δὲ μοῦ 'δωσες πολὺ καρπὸ γιὰ νά μ' εὐχαριστήσης,
θὰ σέ πωλήσω, ἀμπέλι μου, και θὰ σέ παζαρέψω.
— Μὴ με πωλῆς, ἀφέντη μου, και μὴ με παζαρεύῃς,
5 μόν' βάλε νιοὺς στὸ σκάψιμο, γέροντας νά κλαδεύουν,
πολὺ καρπὸν νά δώσω».

ΔΗΜΩΔΗ ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ἌΣΜΑΤΑ*

Εἰς παμπληθῆ τῶν διὰ στόματος φερομένων δημοτικῶν ἄσμάτων τοῦ καθ' ἡμᾶς λαοῦ εὐχερῶς διακρίνομεν ἀρχαίκοις χαρακτῆρας καὶ δυνάμεθα ἀσφαλῶς ν' ἀναγάγωμεν τὴν ἀρχὴν αὐτῶν εἰς τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους· καὶ μόνων τῶν ἀκριτικῶν ἄσμάτων, τῶν ἀμέσως ἢ ἐμμέσως ἀναφερομένων εἰς τὸ ἔθνικόν ἔπος τοῦ Διγενῆ Ἀκρίτη, ὁ ἀριθμὸς εἶναι μέγιστος. Ἀλλὰ πάντα τᾶςματα ταῦτα εὐνόητον εἶναι ὅτι πολλὰς ὑπέστησαν σὺν τῷ χρόνῳ μεταβολὰς καὶ ἀλλοιώσεις, ὥστε ν' ἀποβαίνῃ δυσχερεστάτη τοῦ ἀρχικοῦ τύπου αὐτῶν ἡ ἀποκατάστασις. Ὅθεν ἀκραιφνῆ καὶ ἀμετάλλακτα δείγματα τῆς δημώδους ἑλληνικῆς ποιήσεως κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ὑπολείπονται μόνον τὰ παραδοθέντα ἡμῖν διὰ γραφῆς ὑπὸ συγχρόνων.

Ἀλλὰ τὰ οὕτω διατηρηθέντα μέχρις ἡμῶν λείψανα τῆς δημώδους ποιήσεως εἶναι ὀλιγοστά καὶ πενιχρότατα. Συνίστανται δὲ α) εἰς ἄσματα, σκωπτικά τὰ πλεῖστα, περὶ συγχρόνων γεγονότων, παρεμβεβλημένα εἰς τὴν ἐξιστόρησιν τῶν γεγονότων τούτων ὑπὸ τῶν χρονογράφων. β) Εἰς τὰς ἐμμέτρους ἐπιβοήσεις ἢ ἐπευφημίας ἢ ὡς δι' ἑλληνικῆς λέξεως τὰς ὀνομάζει ὁ Κικέρων, ἐπισημασίας (acclamations) τῶν δήμων εἰς τακτὰς ἡμέρας ἢ περιστάσεις ἢ εἰς ἔκτακτα γεγονότα. γ) Εἰς δημοτικὰ ἄσματα, μάλιστα ἔρωτικά, συνυφασμένα εἰς μεγαλύτερα τεχνικὰ ποιήματα (οἷον εἰς τὴν διασκευὴν τῆς Ἀνδρου τοῦ Διγενῆ Ἀκρίτη, εἰς τὴν Διήγησιν τοῦ Ἀχιλλέως, εἰς τὰ Κατὰ Λύβιστρον καὶ Ροδάμνην, εἰς τοὺς Στίχους περὶ τῆς ξενιτειᾶς) καὶ δ) εἰς ἄσματα καταγεγραμμένα ἐν χειρογράφοις τῶν βυζαντινῶν χρόνων¹.

Πολλὰ τῶν εἰς τὰς δύο πρώτας κατηγορίας ὑπαγομένων γλωσσικῶν μνημείων ὑπέδειξαν ὁ Σπ. Ζαμπέλιος πρῶτος, καὶ μετὰ τοῦτον ὁ Σοφοκλῆς, ὁ Σά-

* Ἐδημοσιεύθη εἰς περ. Λαογραφία 3(1911-12), σ. 622-652.

1. Ἐν χειρογράφοις τῶν βυζαντινῶν χρόνων φέρονται ἄσματα· Ἐν μὲν ἐν κώδ. 512 τοῦ Cambrai τοῦ IB' αἰ. (περὶ οὗ κατωτέρω), Ἐν ἐν κώδ. τοῦ Προκοπίου τῆς Μαρκτιανῆς βιβλιοθήκης τοῦ IE' αἰ., ἐκδοθὲν ὑπὸ Σ. Π. Λάμπρου (ἐν Byz. Zts. 1894, τ. III, σ. 165 = Μικταὶ σελίδες, σ. 395) καὶ ἡ ἐν Addit. mss. τοῦ Βρεταν. μουσείου, ἀρ. 8241 ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀλφάβητος τῆς ἀγάπης γνωστὴ συλλογὴ, ἡ ὑπὸ τοῦ W. Wagner ἐκδοθεῖσα. Πολλῶν πλείονα παλαιὰ ἄσματα φέρονται ἐν χειρογράφοις τοῦ ΙΣΤ' καὶ τῶν ἐπομένων αἰώνων, περὶ ὧν βλ. Λάμπρον, Ἐνθ' ἄν. καὶ Λαογραφ. Α' 149. 564, Β' 149. — Μνεῖα δημοτικῶν ἄσμάτων γίνεται ὑπὸ βυζαντινῶν συγγραφέων, ὧν ἔνιοι παρέχουσι καὶ περιλήψεις αὐτῶν· περὶ τῶν ὑπὸ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου μνημονευομένων ἐργατικῶν ἄσμάτων ἰδίαν μελέτην ἐδημοσίευσεν ὁ A. Naegle, Ueber Arbeitslieder bei Johannes Chrysostomos, ἐν Berichte über die Verhandlungen der kgl. sächsischen Gesellschaft d. Wissensch. z. Leipzig 1905, τ. LVII, σ. 101-142).

θας, ὁ Λάμπρος καὶ ὁ Κρουμβάχερ². Ἐσχάτως δ' εἰς τὸ τελευταῖον τεύχος τοῦ Βυζαντινοῦ Δελτίου ὁ γνωστότατος, διὰ τὰς μελέτας του προπάντων περὶ τῆς βυζαντινῆς μετρικῆς, Paul Maas ἐξέδωκε κριτικῶς ὄσα μνημεῖα φρονεῖ ὅτι ἀνήκουσιν εἰς τὴν δευτέραν κατηγορίαν³. Εἰς τὴν ἔκδοσιν ταύτην περιλαμβάνονται τὰ ἐξῆς μνημεῖα:

Εὐφημία τοῦ ἐπαρχοῦ Κύρου, ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Μικροῦ.

- I Ἴακτα διὰ Καλοπόδιον, ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ.
- II Αἱ κραυγαὶ τῶν μερῶν ἐν τῇ δημοτικῇ ταραχῇ κατὰ Νοέμβριον τοῦ 561.
- III 1-4 Ἐπιβοήσεις τοῦ Μαυρικίου.
- IV 1-2 Ἐπιβοήσεις τοῦ Φωκᾶ.
- V Τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Κοπρωνύμου.
- VI Τοῦ κόμητος Ἀδελβέρτου.
- VII 1-2 Τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ.
- VIII Εὐφημία τοῦ παγάρχου Ἀρσινόης.
- IX 1-17 Ἰσόστιχα καὶ ἀντίστροφα ᾄσματα ἐκ τῆς Ἐκθέσεως περὶ τῆς βασιλείου τάξεως τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου.
- X Χελιδόνισμα.

Ἡ ἔκδοσις τοῦ Maas εἶναι πρότυπον εὐσυνειδήτου καὶ αὐστηρᾶς κριτικῆς ἐργασίας καὶ δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ἀσφαλῆς βᾶσις πρὸς εὐρυτέραν μελέτην τῶν δημοσιευομένων κειμένων. Ἐνεκα δὲ τῆς σπουδαιότητος καὶ τῆς σημασίας αὐτῆς ταύτης δὲν θεωροῦμεν ἀλυσιτελὲς νὰ ἐπιφέρωμεν παρατηρήσεις τινὰς περὶ τοῦ χαρακτηρισμοῦ τῶν κειμένων καὶ γνώμας περὶ διαφόρου ἀποκαταστάσεως ἐνίων τούτων καθὼς καὶ συμβολὰς τινὰς πρὸς συμπλήρωσιν τῆς συλλογῆς.

Εἰς τὴν συλλογὴν ὀρθῶς ποιῶν δὲν συμπεριέλαβεν ὁ Maas καὶ ἐξ εὐφημίας τῶν δῆμων τοῦ IB' αἰῶνος⁴, διότι, ὡς παρατηρεῖ, εἶναι αὗται λογίας προελεύσεως. Ἐκ τῆς παρατηρήσεως δὲ ταύτης σαφῶς καταφαίνεται ὅτι ἠθέλησεν ἀποκλείσῃ τὰς ὑπὸ λογίων συντεταγμένας εὐφημίας, περιοριζόμενος εἰς μόναν τὰς ἀκραιφνῶς δημῶδεις. Ἄλλ' ἐπίσης δὲν ἔχουσι δημοτικὸν χαρακτήρα πᾶσαι αἱ εἰς τακτὰς ἡμέρας ἢ περιστάσεις ἐπαναλαμβανόμεναι εὐφημίαι, ὅποια εἶναι αἱ εἰς τὸν παγάρχην τῆς Ἀρσινόης (VIII) καὶ αἱ ληφθεῖσαι ἐκ τῆς Ἐκθέσεως τῆς βασιλείου τάξεως τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου (IX 1-17), μηδὲ τῆς πρώτης ἐξαιρουμένης, ἥτοι τῆς τετραστίχου εἰς πολιτικούς στίχους εὐφημίας ἐπὶ τῷ ἔαρι κατὰ τὸ μακελλαρικὸν ἵπποδρόμιον. Ὅθεν ἢ ἔπρεπε νὰ παραλειφθῶσιν αὗται ἢ νὰ συμπεριληφθῶσιν εἰς τὴν συλλογὴν καὶ αἱ πολυπληθεῖς ἄλλαι παρὰ τῷ Πορφυρογεννήτῳ ὁμοιαὶ εὐφημίαι. Διότι δὲν διαβλέπομεν τὸν λόγον, οὗ ἔνεκα κατεχωρίσθησαν μὲν ἰσόστιχά τινα καὶ κατ' ἀντιστροφὴν ᾄσματα, παρελείφθησαν δ' ἄλλα πλεῖστα, ἂν καὶ ὁ Κων-

2. Αἱ παραπομπαὶ κατωτέρω ὑπὸ τὰ οἰκεία ᾄσματα.

3. P. M a a s, *Metrische Akklamationen der Byzantiner*, ἐν *Byzantinische Zeitschrift* 1912, τ. XXI, σ. 28-51.

4. Δημοσιευθεῖσας ὑπὸ Σ π. Π. Λάμπρου ἐν *N. Ἑλληνομνήμ.* 1905 B', 385-391.

σταντίνος ὁ Πορφυρογέννητος πολλαχοῦ ρητῶς λέγει ὅτι «τὰ τῆς εὐφημίας ἄκτα ἄδονται παρὰ τῶν κρακτῶν καὶ τοῦ λαοῦ», περί τινων δὲ μᾶς πληροφορεῖ ὅτι τὰ λέγουσι χορεύοντες (σ. 279) καὶ πάντων σχεδὸν ἀκριβῶς σημειώνει τὸν μουσικὸν ἦχον⁵. Εἶναι λοιπὸν κατάδηλον, ὅτι καὶ αἱ παραλειφθεῖσαι εὐφημιαὶ οὐδεμίαν παρουσιάζουσι σπουδαίαν διαφορὰν πρὸς τὰς περιληφθείσας ἐν τῇ συλλογῇ, πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν οὔσαι συντεθεμέναι, καὶ ὑπὸ τῶν αὐτῶν καὶ εἰς ὁμοίας περιστάσεις ἀδόμεναι. Ἐνταῦθα μάλιστα τῶν εὐφημιῶν ἔχουσι δημοτικώτερον χαρακτῆρα, καὶ ὡς πρὸς τὴν γλῶσσαν καὶ ὡς πρὸς τὸν ρυθμὸν, ὡς λ.χ. αἱ ἐξ ὑπαμοιβῆς εὐφημιαὶ τῶν κρακτῶν καὶ τοῦ λαοῦ τελουμένης τῆς φακλαρέας⁶.

Τὰ δὲ λοιπὰ τῆς συλλογῆς πρέπει, ὡς νομίζω, νὰ διακριθῶσιν εἰς δύο παντελῶς διαφόρους ἀλλήλων κατηγορίας. Ὀνομάζει πάντα ἐμμέτρους ἐπιβοήσεις ὁ Maas· ἀλλ' ἐμμετροὶ ἐπιβοήσεις, πλὴν τῶν εἰς τακτὰς ἡμέρας ἢ περιστάσεις ὠρισμένων ἐκ τῶν προτέρων εὐφημιῶν, εἶναι μόναι αἱ ὑπὸ τοῦ ταρασσομένου ὄχλου ἄνευ τινὸς παρασκευῆς αὐτοσχεδίως μετὰ ρυθμοῦ καὶ μέλους ἐκφερόμεναι κραυγαί. Τὸ παράδοξον τοῦτο φαινόμενον δὲν ἦτο ἀσύνηθες, εἰς τὸν ἵπποδρομον μάλιστα, ἤδη ἀπὸ τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων. Ὁ Δίων ὁ Κάσσιος (OE' 4), οὗ τὴν μαρτυρίαν εὐστόχως μνημονεύει ὁ Maas, ἀναφέρων ἐξ αὐτοψίας ὁμοίον τι συμβάν ἐν τῷ ἵπποδρόμῳ τῆς Ρώμης τῷ 196, ἀποδίδει τοῦτο εἰς *θείαν ἐπίπνοϊαν*· «οὐ γὰρ ἂν ἄλλως», λέγει, «τοσαῦται μυριάδες ἀνθρώπων οὔτε ἤρξαντο τὰ αὐτὰ ἅμα ἀναβοᾶν, ὥσπερ τις ἀκριβῶς χορὸς δεδιδαγμένος, οὐτ' εἶπον αὐτὰ ἀπταιστώως ὡς καὶ μεμελετημένα». Τοιαῦται ἐπιβοήσεις εἶναι αἱ παρὰ Maas α. I. II. III 2-4 καὶ IV ἤτοι ἐν ὄλῳ 8. Τὰ δὲ III 1. VI. VII 1-2 εἶναι ἄσματα δημοτικά («ἄσματιον ἐξ ἰδιώτιδος συγκεῖμενον γλώττης») ὀνομάζει διαρρήδην τὸ VII 1 ἢ Ἄννα ἢ Κομνηνή), τοιαῦτα δὲ πιθανῶς, καίπερ ἐν τῷ ἵπποδρόμῳ λεχθέντα, δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν καὶ τὰ IV 2 καὶ V, τὸ δὲ X ἀποτελεῖται, ὡς θὰ ἴδωμεν, ἐκ πλειόνων ἄσματιῶν.

5. Παραδείγματα: Ἦχος α' (ὡς τὰ παρὰ Maas ἀρ. 10. 13. 14): Πορφυρογένν. σ. 44,9 45,1. 4.6.12 54,4 323,9 379,15. Ἦχος γ': σ. 37,16 38,8 39,5.16 40,10 57,13 58,5 375,8. Ἦχος δ': σ. 55,14 59,17 60,1 322,6.11.14.17 326,9. Ἀπελατικά ἦχος α' (ὡς τὸ παρὰ Maas 15): σ. 53,17 374,21. Ἀπελατικά ἦχ. δ': σ. 43,2 55,6. Ἦχος πλάγιος α': σ. 55,1 318,19. Ἦχος πλάγιος δ': σ. 41,14 55,10 57,19 58,19 59,1 60,13 375,2. Ἦχος βαρῦς: σ. 58,11 279,9. Ἀπελατικά ἦχος πλ. α' (παρὰ Maas ἀρ. 16): σ. 316,11. Ὁμοίως ἦχος πλ. γ': σ. 42,13. Ὁμοίως πλ. δ' (παρὰ Maas 8.6.11.12): σ. 43,8 59,9 253,17 281,20 314,8. Ὁμοίως ἦχος βαρῦς: σ. 367,23. Πλὴν τούτων χαρακτηρίζονται καὶ ἄλλα ἄσματα ὡς δρομικά (σ. 41,15.19 50,1 266,1 349,2), χορευτικά (σ. 295,5) καὶ ἄλλα παρατίθενται ἄνευ μουσικῆς ἐπισημειώσεως (πλὴν 2 παρὰ Maas, καὶ τὰ ἐν σ. 198,17 223,2.14).

6. Κ. Πορφυρογένν., σ. 351,4. «Κ. Προτόνου (;) καὶ νικῆς | Λ. Εἰς δεῖ, εὐδόκιμε. | Κ. Ἄγιε Τρισάγιε, | Νίκη εἰς τὸ Βένετον. | (Λ. Τὰ αὐτὰ, οἱ Πράσινοι εἰς τὸ Πράσινον). | Κ. Ναὶ [μουσικὸν σημεῖον] Δέσποινα Θεροτόκε· | Νίκη εἰς τὸ Βένετον | (οἱ Πράσινοι εἰς τὸ Πράσινον). | Κ. Τοῦ σταυροῦ ἡ δύναμις. | Λ. Νε Τοῦ σταυροῦ ἡ δύναμις | νίκη ἔχει τὸ Βένετον | (οἱ Πράσινοι «ἔχει τὸ Πράσινον»). | Κ. Θεοῦ τὴν νίκην ἔχεις· | τὸ πρόσωπόν σου Οὐράνιε· | (οἱ Πράσινοι «Ὀλύμπιε»). | Κ. Ὅλη δείλης σήμερον. | Λ. Ἐς [μουσικὸν σημεῖον] Ὅλη δείλης σήμερον, | καλὴ σου δείλης γίνεται».

Ἡ παλαιότητα τῶν ἐμμέτρων ἐπιβοήσεων εἶναι ἢ περὶ τοῦ ἐπάρχου τῶν πραιτωρίων καὶ τῆς πόλεως Κύρου (περὶ τὸ 430), ἀποτελουμένη ἐκ δύο τροχαϊκῶν τετραποδιῶν καταληκτικῶν⁷

*Κωνσταντῖνος ἔκτισεν,
Κῦρος ἀνανέωσεν*⁸.

Δευτέρα δὲ μετὰ ταύτην πρέπει νὰ ταχθῆ ἡ ἐπιβόησις τῶν δήμων περὶ τοῦ ἡνιόχου Πορφυρίου Καλλιόπα τοῦ Λίβυος, τῶν ἀρχῶν πιθανῶς τοῦ ΣΤ' αἰῶνος⁹. Δὲν μνημονεῦει μὲν ταύτην ὁ Maas, οὐδ' ἄλλος τις τῶν περισυλλεζάντων δημῶδη βυζαντινὰ ἔμμετρα ἄσματα, ἀλλ' ἀναντιρρήτως εἶναι μνημεῖον σπουδαιότατον ὑπὸ ἔποψιν γλωσσικὴν καὶ μετρικὴν. Διεσώθη ἐν ἐπιγραφαῖς δύο πλευρῶν τοῦ βάθρου, ἐφ' οὗ ἴστατο χαλκῆ εἰκὼν τοῦ νικηφόρου ἡνιόχου, τοῦ ὁποίου τὰς ἱππικὰς νίκας ἐξυμνοῦσι περὶ τὰ τριάκοντα ἐπιγράμματα τῆς Ἑλληνικῆς ἀνθολογίας¹⁰. Ὁ ἀνδριάς ἦτο ἰδρυμένος ἐν αὐτῷ τῷ Ἴπποδρόμῳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέχρι τοῦ ΙΓ' αἰ., κατὰ τινα δὲ πιθανὴν εἰκασίαν, συληθέντος τοῦ χαλκοῦ κατὰ τὴν ἄλωσιν τῆς πόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων, τὸ ἐκ τριῶν λίθων συγκροτούμενον βάθρον αὐτοῦ μετηνέχθη ἴσως ἐπὶ τῶν Παλαιολόγων εἰς τὸ προαύλιον τῆς ἐκκλησίας τῆς ἀγίας Εἰρήνης, ὅπου εὐρίσκεται μέχρι τῆς σήμερον. Αἱ τέσσαρες πλευραὶ τοῦ βάθρου ἔχουσιν ἀναγλύφους παραστάσεις τοῦ Πορφυρίου καὶ τῶν νικῶν αὐτοῦ, αἱ δὲ τρεῖς ἐξ αὐτῶν πλὴν τούτων καὶ ἐπιγραφάς. Ἡ μὲν κατὰ τὴν θέσιν ὅπου εἶναι ἐστημένον νῦν τὸ βάθρον ΒΑ πλευρὰ φέρει ἄνωθεν μὲν ἐπίγραμμα εἰς ἀρχαίαν ἑλληνικὴν (τὸ ἐν τῇ Ἀνθολ. Πλανοῦδ. 340), μεταξὺ δὲ τῆς παραστάσεως τοῦ διφρηλατοῦντος Πορφυρίου καὶ ἑτέρας τῶν εὐφημούντων δήμων τοῦ Ἴπποδρόμου ἐπίγραμμα εἰς τὴν δημῶδη. Εἰς τῆς ΝΔ πλευρᾶς τὸ μὲν ἄνω μέρος εἶναι ἐγκεχαραγμένον τὸ ἐν Ἀνθ. Πλανοῦδ. 342 ἐπίγραμμα, μεταξὺ δὲ δύο παραπλησίων παραστάσεων τοῦ Πορφυρίου ὑπῆρχεν ἐπίσης ἐπίγραμμα εἰς τὴν δημῶδη βεβαίως, τοῦ ὁποίου μόνον δεκάς περίπου γραμμάτων διακρίνεται, διότι τὸ ἐπίγραμμα εἶχεν ἐπίτηδες ἐξαλειφθῆ ἀπὸ τῶν βυζαντινῶν χρόνων. Ἐν τῇ ΒΔ πλευρᾷ τὸ μὲν ἄνω μέρος, ἐν ᾧ ἦτο ἢ εἰς ἀρχαίαν ἑλληνικὴν ἐπιγραφὴν, εἶναι ἀποκεκρουμένον, μεταξὺ δὲ τῆς παραστάσεως τοῦ θριαμβεύοντος ἡνιόχου καὶ τῆς ἑτέρας παραστάσεως σταβλησιανῶν ἀγόντων ἵππους ἀναγινώσκεται ἕτερον ἐπίγραμμα εἰς τὴν δημῶδη.

7. Περί τῆς χρήσεως τῶν τεχνικῶν ὄρων τῆς ἀρχαίας προσφωδιακῆς μετρικῆς ἐπὶ τῆς νεωτέρας τονικῆς μετρικῆς βλ. τὰς εὐλόγους παρατηρήσεις τοῦ Σεμιτέλου, *Μετρική*, σ. 122.

8. Maas, σ. 51 (= Μαλάλ. 361,19. Χρον. Πασχάλ. 588,13. Θεοφάν. 149, 2 Bonn. Πάτρια Κων/πόλεως 252,14 Preger, ὅπου καὶ ἄλλη ἐπιβόησις περὶ τοῦ αὐτοῦ ἀναφέρεται: *Κῦρος εἰς ἄλλο | νικήσει καὶ προκόψει*). Ἀνανέωσεν εἶναι ἡ γραφὴ τριῶν κωδικῶν τοῦ Θεοφάνους (éd. De Boor), οἱ λοιποὶ συγγραφεῖς καὶ οἱ ἄλλοι κώδικες ἀνεπέωσεν. Παρὰ Preger γραφὴ Παρισ. κώδ. 1788 ἀνηπέωσε.

9. Περί τῶν χρόνων, καθ' οὓς ἐζησεν ὁ Πορφύριος, βλ. G. Kaibel, *De monument. a-liquot Graecor. carminibus*, σ. 18 κέ.

10. Ἀνθολ. Πλανοῦδ. 335-362.380.381.

Τὰ ἐπιγράμματα τῆς ΒΑ πλευρᾶς ἐξέδωκε τὸ πρῶτον ὁ Henzel (ἐν Bull. archéol. 1847, σ. 122) καὶ εἶτα ὁ Kaibel (Epigrammata graeca a lapid. conlecta, Berlin 1878, ἀρ. 935, σ. 387-389). Πάντα δὲ ὁ Mordtmann (Das Denkmal des Porphyrius ἐν Athen. Mitteil. 1880, τ. V, σ. 295-308).

Τὸ ἐπὶ τῆς ΒΑ πλευρᾶς ἔχει ὡς ἔπεται:

Δῆμος Πρασίνων.

Ἄγεται οὐκ ἄγεται, οὐ μέλει μοι, δὸς ἡμῖν Πορφύριν

Πράσινους Πορφύριν.

Ἐτερπεν εἰς Βένετον, τέρπει καὶ εἰς Πράσινον,

οἶδ' αὐτός, λάβη τὸ δημόσιον¹¹.

Τὸ δ' ἐπὶ τῆς ΒΔ πλευρᾶς:

Ἵλους ὧδε ὄλους ἐκεῖ καὶ διβέρσια δεύτερον

μόνος ἐνίκησε Πορφύρις ὁ εὐδόκιμος.

Σὸ βίνκας, Πορφύρι¹².

Ἐν τῷ πρώτῳ διατυπώνεται αἴτησις τοῦ δήμου τῶν Πρασίνων πρὸς τὸν βασιλέα νὰ ἐπιτρέψῃ ὅπως ὁ ἡνίοχος τῶν Βενέτων Πορφύριος ἀγωνισθῆ καὶ ὑπὲρ τῶν Πρασίνων. Μᾶς εἶναι ἀδιάφορον, λέγουν, ἂν γίνεταί ἢ ὄχι ὁ ἀγὼν (ἐν ὄσῳ δηλ. δὲν ἔχομεν τὸν Πορφύριν, δι' ἡμᾶς οὐδεμίαν ἀξίαν ἔχει ὁ ἵππικὸς ἀγὼν). Δὸς βασιλεῦ, εἰς ἡμᾶς τοὺς Πρασίνους τὸν Πορφύριν· ὡς ἐχαροποίησε τὸν δῆμον τῶν Βενέτων, ἃς χαροποιήσῃ καὶ τὸν τῶν Πρασίνων· αὐτὸς γινώσκει τὸν τρόπον, καὶ ἃς λάβῃ τὸ ἐπαθλον τῆς νίκης, τὴν χρυσοῦν ἐσθῆτα τοῦ νικητοῦ ἡνιόχου, τὴν ὑπὸ τοῦ βασιλέως παρεχομένην καὶ καλουμένην διὰ τοῦτο *δημόσιον* (λατ. *aurigarium*)¹³.

Τὸ δεύτερον εἶναι εὐφημία τῶν δήμων πρὸς τὸν Πορφύριον, ὅστις, εἰσακουσθείσης τῆς αἰτήσεως τῶν Πρασίνων, ἐνίκησε καὶ εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦ *διβερσίου*. Ἦτο δ' ἡ ἐναλλαγὴ τῶν ἡνιόχων καὶ τῶν ἵππων τῶν ἀνταγωνιζομένων μερῶν εἰς τοὺς ἵππικοὺς ἀγῶνας τῶν βυζαντινῶν, τὸ λεγόμενον *διβέρσιον*, συνήθη καὶ κανονικῶς ὄρισμένη. Τὰ εἰς ἀρχαίαν ἑλληνικὴν ἐπιγράμματα εἰς τὸν Πορφύριον δὲν ἀφήνουσιν ἀμνημόνευτον καὶ τὴν νίκην ταύτην.

11. Στ 2. *Πόρφυριν* KM. — Στ 3. Π... INOVC ὁ λίθος. *Πρασίνοις* διορθώνει ὁ Bucheler, *Πρασίνους* KM. — Στ 5. EID' AVTOC LABI ὁ λίθος. *Εἶδ' αὐτός λάβε* K. *Εἰ δ' αὐτός — λάβη* M.

12. *Πόρφυρις — βίνκας Πορφύρι* M.

13. «Ὁ βασιλεὺς κελεύει δοθῆναι (εἰς τὸν νικητὴν ἡνιόχον) αὐριγάριον, τὸ λεγόμενον δημόσιον». (Κωνστ. Πορφυρογένν., Ἐκθ. βασ. τάξ., σ. 330, 18· πρβλ. σ. 589, 18). — Εἶναι ἀληθῶς ἀκατανόητον πῶς παρεξήγησεν ἐπὶ τοσοῦτον τὸ ἐπίγραμμα ὁ Kaibel ὥστε νὰ γράψῃ τὰ ἐξῆς: "Minatus esse imperator videtur, nisi quietem agerent, certamina fore ut omnino prohiberentur, respondent illi sive fient sive non fient (sc. τὸ ἵππικόν) cede Porphyrium, et adiunctum ad ipsum Porphyrium conversi si ipse audes, sume pannum prasinum... Videntur haec a seditione clam subscripta esse."

Καθόλου δὲ τὰ ἐπιγράμματα ταῦτα εἶναι ὡς τις ὑπομνηματισμὸς τῶν ἐπιβοήσεων, καὶ μονονουχί παράφρασις αὐτῶν. Τὸ ἐπὶ τῆς ΒΑ πλευρᾶς τῆς στήλης μνημονεύει τὴν νίκην εἰς τὸ διβέρσιον:

*Πολλάκι νικήσας γάρ, εὐὸς πόρεν ὠκέας Ἴππους,
λάζετο δ' ἀντιπάλων, καὶ πάλιν ἐστέφετο*

καὶ ὑπαινίσσεται τὴν ἐν τῇ ἐπιβοήσει αἴτησιν τῶν Πρασίνων:

*Ἐνθεν ἔην Πρασίνοις ἔρις ἄσπετος, ἐνθεν αὐτή,
ὡς Βενέτους τέρψαις, κοίρανε, καὶ Πρασίνοιο.*

Καὶ ἐν ἄλλῳ (341) ἀναφέρεται ἐπίσης ἡ αἴτησις τῶν ἀντιθέτων:

*Δῆμος μὲν γὰρ ἐμὸς γέρας ἤτεεν, οἱ δ' ἕτεροί με
δίζοντ' αὐτίς ἔχειν, νεῖκος ἀπειπάμενοι.*

Ἄλλα δὲ πολλαχῶς ἐκφράζουσι τὴν ὁμόφωνον πάντων τῶν μερῶν ἐπευφημίαν, ἣν ἐμφαίνει ἡ ἐν τῇ ΒΑ πλευρᾷ τῆς στήλης δημώδης ἐπιγραφή.

Ἡ μετρικὴ τῶν δύο δημωδῶν ἐπιβοήσεων ὑπελήφθη ὅτι εἶναι προσωδιακὴ, καὶ ὁ Mordtmann προσεπάθησε ν' ἀποδείξῃ ὅτι εἶναι ἑξάμετροι καὶ πεντάμετροι στίχοι, ὧν οἱ πεντάμετροι χωλοί, διὰ τὸν σκωπτικὸν δῆθεν χαρακτήρα αὐτῶν. Ἄλλ' ἡ μετρικὴ εἶναι προδήλως τονικὴ· ἡ πρώτη ἀποτελεῖται ἐκ τροχαϊκῶν στίχων, ἡ δὲ δευτέρα ἐκ δύο δεκατετρασυλλάβων προπαροξυτόνων στίχων, ἐν οἷς κατισχύει ὁ τροχαϊκὸς ρυθμὸς. Πρὸς τὸ μέτρον καὶ τὴν φράσιν τοῦ πρώτου, πρβλ. τὴν ἐπιγραφὴν βυζαντινοῦ δακτυλίου, τῆς ὁποίας δὲν εἶναι ἐξηκριβωμένη ἡ χρονολογία: *Λέγουσιν ἃ θέλουσιν· λεγέτωσαν, οὐ μέλι μοι. Σὺ φίλι μαι, συμφέρι σοι*¹⁴.

Ἐκ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ τοῦ καταλαβόντος τὰ πλήθη διὰ τὰς περιφανεῖς νίκας τοῦ Πορφυρίου, ὃν συνάγομεν καὶ ἐκ τῶν πολλῶν εἰς τιμὴν αὐτοῦ ἐπιγραμμάτων καὶ ἐκ τῆς καθιερώσεως ἐν τῷ Ἴπποδρόμῳ τοῦ χαλκοῦ ἀνδριάντος, ἐξηγεῖται διατὶ ἐκρίθη ἀναγκαῖον νὰ διαγωνισθῶσι χαρασσόμενοι εἰς τὸ βᾶθρον καὶ αἱ ἐπιβοήσεις τῶν δήμων, ὧν ἡ μὲν ἐμαρτύρει ὅποσον ἐτίμων καὶ οἱ ἀντίθετοι τὴν ἀξίαν τοῦ φακτιοναρίου, ἡ δ' ἕτερα ἐβεβαίωνε τὴν ὁμόθυμον ὑπὸ πάντων ἀναγνώρισιν τῆς ὑπεροχῆς αὐτοῦ.

Ἡ παρὰ Maas δημοσιευομένη πρώτη (I) ἐπιβόησις, τὰ Ἄκτα διὰ Καλοπόδιον, ἐπαρουσίαζε σπουδαίας δυσχερείας εἰς τὴν ἀποκατάστασιν καὶ εἰς τὴν κατανόησιν τοῦ κειμένου· δι' εὐστοχωτάτων δὲ παρατηρήσεων ὁ Maas οὐ μικρὸν συνεβάλετο εἰς τὴν διόρθωσιν καὶ τὴν διαφώτισιν πολλῶν χωρίων¹⁵,

14. Le Biant, 750 inscriptions de pierres gravées ἐν Mémoires de l' Acad. des Inscriptions, 1898, τ. 36,1, σ. 55 (τὸ μέτρον δύο τετραποδία τροχαϊκὰ καὶ τετραποδία ἰαμβικῆ).

15. Καὶ ὁ Ζαμπέλιος (Ἐσμ. δημ., σ. 282-285, προσέθηκεν εἰς τὸ κείμενον ἐρμηνευτικὰς τινὰς σημειώσεις, ὄχι πάσας ὀρθὰς.

πρὸ πάντων δὲ κατέδειξεν ἐναργῶς ὅτι τὰ παράπονα τῶν Πρασίνων διὰ τὸν Καλοπόδιον δὲν ἔχουσι σχέσιν, ὡς κοινῶς ἐπιστεύετο, πρὸς τὴν στάσιν τοῦ Νίκα, ἀλλ' ὅτι μᾶλλον ἀναφέρονται εἰς ἄλλην τινὰ τῶν πολλῶν ταραχῶν τῶν γενομένων κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ἀλλὰ κυρίως, ὑπολαμβάνων ὅτι αἱ ἐπιβοήσεις αὗται ἦσαν ἔμμετροι, ἠθέλησε νὰ καθορίσῃ τὸ μέτρον αὐτῶν¹⁶.

Τὸ παραδοθὲν ἡμῖν κείμενον φέρεται μόνον παρὰ τῷ Θεοφάνει (σ. 279-282 Bonn). Μικρὸν ἀπόσπασμα αὐτοῦ ἐν τῷ Χρονικῷ Πασχαλίῳ (σ. 620 Bonn) εἶναι, ὡς ἀπέδειξεν ὁ Maas, παρέμβλημα ἐκ τοῦ Θεοφάνους. Ὁ Maas διαιρεῖ τὰ Ἄκτα εἰς 81 στίχους, εἰς οὓς ὡς πρῶτος στίχος συμπεριλαμβάνεται καὶ ἡ ἄμετρος προσφώνησις τοῦ αὐτοκράτορος. Καίτοι ἔνεκα τῆς ἐν πολλοῖς προδήλου φθορᾶς τοῦ κειμένου, ἢ κατὰ στίχους διάταξις αὐτοῦ δὲν δύναται ἐν πᾶσι νὰ θεωρηθῇ ἀσφαλῆς, οὐδὲν ἤττον παραθέτομεν ὧδε τὸ κείμενον διατηροῦντες τὴν ὑπὸ τοῦ Maas ἀρίθμησιν τῶν στίχων, προσθέτοντες δὲ καὶ ἡμετέρας παρατηρήσεις περὶ τοῦ μέτρου καὶ περὶ τῆς ἑρμηνείας χωρίων τινῶν.

Ἄκτα διὰ Καλοπόδιον τὸν κουβικουλάριον καὶ σπαθάριον.

ΟΙ ΠΡΑΣΙΝΟΙ

	<i>Ἐτη πολλά, Ἰουστινιανὲ</i>	<i>Αὔγουστε· τοῦ βίκας.</i>
	<i>Ἄδικουμαι,</i>	<i>μόνε ἀγαθέ·</i>
	<i>οὐ βαστάζω,</i>	<i>οἶδεν ὁ θεός.</i>
	<i>Φοβοῦμαι</i>	<i>ὀνομάσαι,</i>
5	<i>μὴ πλέον</i>	<i>εὐτυχῆση,</i>
5β	<i>καὶ μέλλω</i>	<i>κινδυνεύειν.</i>

ΜΑΝΔΑΤΩΡ

Τίς ἐστίν, οὐκ οἶδα<μεν>.
 <ΠΡΑΣ.> Ὁ πλεονεκτῶν με, τρισαύγουστε,
 εἰς τὰ Τζαγαρεῖα εὐρίσκεται.
 ΜΑΝΔ. Οὐδεὶς ὑμᾶς ἀδικεῖ.

16. Πρῶτος ὁ Σάθας (Κρητικὸν θέατρον, 1878 Α', σ. τνθ') ἐξέφρασε τὴν γνώμην ὅτι τὰ Ἄκτα εἶναι ἔμμετρα, ἀλλ' ἀνέβαλε νὰ πραγματευθῇ περὶ τοῦ μέτρου αὐτῶν ἐν Ἱστορίᾳ τοῦ δημοτικοῦ θεάτρου, τὴν ὁποίαν δὲν ἐξέδωκεν. Νομίζει δ' οὗτος ὅτι τὰ Ἄκτα δὲν ἦσαν αὐτοσχέδια, ἀλλὰ κείμενα θεατρικῶν παραστάσεων, τὰ ὁποῖα συντιθέμενα καὶ τονιζόμενα ὑπὸ εἰδικῶν ποιητῶν καὶ μουσικῶν, ὑπεβάλλοντο ἐγγράφως εἰς τὴν αὐτοκρατορικὴν ἔγκρισιν ὑπὸ τῶν δημάρχων ἢ τῶν λιβελλαρίων «προκειμένης ὁμῶς συνωμοσίας, ἀντὶ τῶν ὑπὸ τῆς ἀρχῆς ἐγκεκριμένων ἄκτων (libretti), παρίσταντο ἕτερα σκοποῦντα τὴν διακωμῶδισιν τοῦ ἀπαρέσκοντος εἰς τοὺς δῆμους βασιλικῶ ἀξιωματικοῦ». Ἀλλὰ πῶς οἰκονομεῖτο τότε τὸ πρόσωπον τοῦ *μανδάτωρος*;

Στ.4 Εὐλόγως παρατηρεῖ ὁ Μ. ὅτι ἐγινεν ἴσως μετάθεσις τῶν στ. 4-8, ὧν ἡ θέσις εἶναι μᾶλλον μετὰ τὸν 14.

6. *Οἶδα* (Θεοφ.) Συμπλήρωσις Μ. — 7. Τὸ ὄνομα τῶν λεγόντων ἐκ συμπληρώσεως τοῦ

- 10 ΠΡΑΣ. *Εἷς καὶ μόνος ἀδικεῖ με·*
 10β *Θεοτόκε, μὴ ἀνακεφαλίσῃ!*
 ΜΑΝΔ. *Τίς ἐστὶν ἐκεῖνος, οὐκ οἶδαμεν.*
 ΠΡΑΣ. *Σὺ καὶ μόνος οἶδας, τρισαύγουστε,*
τίς πλεονεκτεῖ με σήμερον.
 ΜΑΝΔ. *Εἴ τις ἐὰν ἔστιν, οὐκ οἶδαμεν.*
 15 ΠΡΑΣ. *Καλοπόδιος ὁ σπαθάρης*
 15β *ἀδικεῖ με, δέσποτα πάντων.*
 ΜΑΝΔ. *Οὐκ ἔχει πρᾶγμα Καλοπόδιος.*
 ΠΡΑΣ. *Εἴ τις ποτε ἐστίν, τὸν μόρον ποιήσῃ τοῦ Ἰούδα·*
ὁ θεὸς ἀνταποδώσῃ αὐτῷ
 18β *ἀδικουῖντί με διὰ τάχους.*
 ΜΑΝΔ. *Ἵμεῖς οὐκ ἀνέρχεσθαι εἰς τὸ θεωρῆσαι,*
 20 *εἰμὴ εἰς τὸ ὑβρίζειν τοὺς ἄρχοντας.*
 ΠΡΑΣ. *Εἴ τις δήποτε ἀδικεῖ με,*
 21β *τὸν μόρον ποιήσῃ τοῦ Ἰούδα.*
 ΜΑΝΔ. *Ἡσυχάσατε Ἰουδαῖοι,*
Μανιχεῖς καὶ Σαμαρεῖται.
 ΠΡΑΣ. *Ἰουδαίους καὶ Σαμαρείτας ἀποκαλεῖς; Ἡ θεοτόκος μετὰ ὄλων.*
 ΜΑΝΔ. *Ἔως πότε ἑαυτοὺς καταρᾶσθε;*
 25 ΠΡΑΣ. *Εἴ τις οὐ λέγει ὅτι ὀρθῶς πιστεύει ὁ δεσπότης,*
ἀνάθεμα αὐτῷ ὡς τῷ Ἰούδα.
 ΜΑΝΔ. *Ἐγὼ ὑμῖν λέγω· εἰς ἓνα βαπτίζεσθε.*
 ΠΡΑΣ. *Ὡς ἐκέλευσεν Ἄντλας, εἰς ἓνα βαπτίζομαι.*
 ΜΑΝΔ. *Ὅντως εἰ μὴ ἡσυχάσητε, ἀποκεφαλίζω ὑμᾶς.*

πρώτου ἐκδότου τοῦ Θ. — 8. Καθὰ καὶ ἄλλοι ἤδη παρετήρησαν (π.χ. Παπαρρηγόπουλος, Ἱστορ. Ἑλλ. ἔθν., τ. Γ', σ. 111, ἐκδ. Κωνσταντινίδου), οἱ Πράσινοι μὴ τολμῶντες νὰ κατονομάσωσι τὸν ἰσχυρὸν Καλοπόδιον ὑπέδειξαν αὐτὸν διὰ λογοπαιγνίου. *Καλάπους* ἢ *καλόπους* ἢ *καλαπόδιον* ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἑλληνικῇ τὸ νῦν λεγόμενον *καλαπόδι*. «εἰς τὰ τσαγγαράδικα εὐρίσκονται καλαπόδια» θὰ ἔλεγε σήμερον ὁ λαός. Ἐτερος τύπος τοῦ ὀνόματος *Καλαπόδιος*, φέρεται εἰς τινὰς κώδικας τοῦ Θεοφάνους. — 10β. Κατάρρα. *Νὰ μὴ σηκώσῃ κεφάλι, Παναγία μου!* Συνήθως ἡ παροιμιώδης φράσις *δὲν σηκῶνει κεφάλι* λέγεται νῦν ἐπὶ τοῦ καταπεπονημένου ἐκ πολλῆς καὶ κοπιώδους ἐργασίας. Ἐν Μακεδονίᾳ δὲ ἐπὶ τοῦ κατατρυχομένου ὑπὸ στενοχωριῶν καὶ ἠθικῶν ὀδυνῶν. Διάφορος ταύτης ἡ φράσις *ἐσήκωσε κεφάλι* ἐπὶ ἀνυποτάκτου, ὑπερηφάνου καὶ θρασεῖος. Πρβλ. τὸ γραφικὸν *ἤραν τὰς κεφαλὰς* (Ψαλμ. πγ' 3). — 13. Ἄν τὸ μέτρον τοῦ στ. εἶναι τὸ αὐτὸ καὶ τὸ τοῦ 11, 12, 14, θὰ ἔπρεπε νὰ γραφῆ (τὴν) *σήμερον*. — 15. *σπαθάρης* (Θ.), *σπαθάρης* (Μ.). Οὕτω δ' ὁμοῦ καὶ τὸ *Καλοπόδιος* πρέπει νὰ ἀναγνωσθῆ τετρασύλλαβον *Καλοπόδιος* ἢ μᾶλλον *Καλοπόδης*. Τὸν τύπον τοῦ ὀνόματος *Καλαπόδιος* ἔχει ὁ κῶδ. g.

17. 21β. Συνήθης κατάρρα. Καὶ ἐν τῷ τύπῳ τοῦ ἀφορισμοῦ «κληρονομήσειε τὴν ἀγχόνην τοῦ Ἰούδα». — 22. *Μανιχεῖς* κῶδ. γ, οἱ λοιποὶ *Μανιχαῖος*, *Μαινιχαῖος*. — 28. *Οἱ δὲ Πράσινοι ἀνεβόησαν ἐπάνω ἀλλήλων καὶ ἔκραζον, ὡς ἐκέλευσεν Ἄντλας* (Ἄντλᾶς f, Ἄτλας dz), *εἰς ἓνα βαπτίζομαι* (Θεοφ.). Ὡς λόγους τῶν Πρασίνων ὁ ἐκδότης τοῦ Θεοφάνους De Boor καὶ ὁ Maas θεωροῦσι τὸ *εἰς ἓνα βαπτίζομαι*. Ἄλλ' ἡ ἔννοια τούτων ἀκατάληπτος. Τὸ μόνον σαφές εἶναι ὅτι τὸ ὑπὸ τοῦ μανδάτορος λεχθὲν ἑθεώρησαν οἱ Πράσινοι ὡς δεινοτάτην ὑβριν καὶ σφόδρα ἐταρά-

- 30 ΠΡΑΣ. Ἐκαστος σπεύδει ἀρχὴν κρατῆσαι ἵνα σωθῆ.
Καὶ εἶτι ἂν εἶπον θλιβόμενος,
μὴ ἀγανακτήσῃ τὸ κράτος σου.
Τὸ γὰρ θεῖον πάντων ἀνέχεται.
- <ΜΑΝΔ.>
- ΠΡΑΣ. Ἡμεῖς λόγον ἔχοντες, αὐτοκράτωρ,
34β ὀνομάζομεν ἄρτι πάντα.
- 35 Ποῦ ἐστὶν ἡμεῖς οὐκ οἶδαμεν
οὐδὲ τὸ παλάτιν, τρισαύγουστε,
οὐδὲ πολιτείας κατάστασις·
μίαν εἰς τὴν πόλιν προέρχομαι,
ὅταν εἰς βορδῶνιν καθέζομαι.
- 40 Εἶθις μηδὲ τότε, τρισαύγουστε.
- ΜΑΝΔ. Ἐκαστος ἐλεύθερος ὅπου θέλει ἀκινδύνως δημοσιεύει.
- ΠΡΑΣ. Καὶ θαρρῶ ἐλευθερίας
42 καὶ ἐμφανίσαι οὐ συγχωροῦμαι.
Καὶ εἰάν <τις> ἐστὶν ἐλεύθερος,
ἔχει δὲ Πρασίτων ὑπόληψιν,
45 πάντως εἰς φανερόν κολάζεται.
- ΜΑΝΔ. Ἐτοιμοθάνατοι, οὐδὲ τῶν ψυχῶν ὑμῶν φείδεσθε;
- ΠΡΑΣ. Ἐπαρθῆ τὸ χρῶμα τοῦτο,
47β καὶ ἡ δίκη οὐ χρηματίζει·
ἄνες τὸ φονεύεσθαι,

χθησαν. Φανερόν ὅτι ὁ μανδάτωρ ὠνειδισεν αὐτοὺς ὡς αἰρετικούς· ἀλλ' ἄρα γε ὡς Εὐνομιανούς; Διότι κατὰ τὴν αἵρεσιν τοῦ Εὐνομίου (+ 393) τὸ βάπτισμα δὲν ἐγένετο εἰς Τριάδα, ἀλλ' εἰς τὸν τοῦ Χριστοῦ θάνατον καὶ ἐγένετο εἰς μίαν ἀντὶ τριῶν καταδύσεων. (Σωκράτους, Ἐκκλ. ἱστ. παρὰ Migne, Patr. gr., τ. 67, σ. 643. Σωζομεν, αὐτ., σ. 1361. Θεοδώρητ. Κύρρου, αὐτ., τ. 80, σ. 420). Ἀλλὰ διατί οἱ Πράσινοι ἐπανέλαβον τὴν ὕβριν; Καὶ εἶπον ταῦτα καθ' ὑπόδειξιν τοῦ ἀγνώστου ἄλλοθεν Ἄντλα ἢ Ἄτλαντος, ἢ ἀνεφέροντο εἰς τὴν διδασκαλίαν αἰρετικοῦ τινος οὕτως ὀνομαζομένου; — 31. Καὶ εἶτι εἰάν (ἂν xz) εἶπωμεν (εἶπομεν π) θλιβόμενοι (Θεοφάν.). Ἐτι εἰάν εἶπω θλιβόμενος (M.). — 34-35. Οἱ δύο οὗτοι στίχοι ἐξοβελίζονται ὑπὸ τοῦ M., φρονούντος ὅτι ὁ μὲν 34 φαίνεται ὅτι δὲν ἀνήκει ἐνταῦθα, ὁ δὲ 35 ὅτι προσήκει εἰς τὸ στόμα τοῦ μανδάτωρος. — 34 κέ. Οἱ Πράσινοι λαβόντες τὴν ἄδειαν παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος, διὰ λόγου τοῦ μανδάτωρος, ὅστις φαίνεται ὅτι ἐξέπεσεν ἐκ τοῦ κειμένου, διεκτραγωδοῦσι τὴν οἰκτρὰν τύχην των. Πανταχόθεν καταδιώκονται· δὲν ἠξεύρομεν κἄν, λέγουν, οὔτε ποῦ εἶναι τὸ παλάτι (δὲν ἔχομεν εἰσοδὸν εἰς τὰ δημόσια), οὔτε τί θά εἴπῃ κατάστασις τῆς πολιτείας (δὲν εὐρίσκομεν δηλ. ἡσυχίαν καὶ ἀσφάλειαν, ἵνα περιέλθωμεν τὴν πόλιν)· καὶ εἰς τὴν πόλιν ἐρχόμεθα ἐλευθέρως, προσθέτουν εἰρωνικῶς, μόνον ὅταν διαπομπευόμενοι πρὸς ἀτιμωτικὴν ποινὴν περιαγώμεθα ἐπὶ ἡμιόνου· ἀλλὰ θά ἦτο προτιμότερον νὰ ἔλλειπε καὶ αὕτη ἡ διασκέδασις. — 36. παλάτιον (Θ.), παλάτιν (M.). — 41. Ὁ αὐτοκράτωρ διαψεύδει αὐτοὺς, λέγων, ὅτι ἕκαστος εἶναι ἐλεύθερος νὰ περιέρχεται εἰς τὰ δημόσια μέρη, ὅπου θέλει, οὐδένα διατρέχων κίνδυνον. — 42 κέ. Κατ' ὄνομα μὲν ἔχω ἐλευθερίαν, ἀλλὰ δὲν μοὶ ἐπιτρέπεται νὰ ἐμφανισθῶ ποῦ. Καὶ εἰάν τις εἶναι ἐλεύθερος, τὸν ὑποπτευθοῦν δ' ὡς ἀνήκοντα εἰς τὸ μέρος τῶν Πρασίτων, πάντως οὗτος ἀπροκαλύπτως θά τιμωρηθῆ διὰ τοῦτο. — 47 κέ. Μετὰ τοὺς τραχεῖς λόγους τοῦ Μανδάτωρος, παροξυνθέντες οἱ Πράσινοι ἐκ τῶν ἀπειλῶν, ἐκτρέπονται εἰς σφοδρὰς διαμαρτυρίας καὶ ὀνειδισμοὺς τοῦ αὐτοκράτορος: Δὲν ὑπάρχει δικαιοσύνη διὰ τοὺς Πρασίτους. Παῦσε

- 48β καὶ ἄφες κολαζώμεθα,
ἴδε πηγὴ βρύουσα
- 49β καὶ ὄσους θέλεις κόλαζε.
Ἄληθῶς τὰ δύο ταῦτα
- 50β οὐ φέρει ἀνθρωπίνη φύσις.
Εἴθις Σαββάτης μὴ ἐγεννήθη,
- 51β ἵνα μὴ ἔσχε υἷὸν φονέα.
Εἴκοστὸς ἕκτος φόνος ἐστὶν
- 52β ὁ γενόμενος εἰς τὸ Ζεῦμα.
Τῇ πρωίᾳ ἐθεώρησεν,
- 53β καὶ τῇ δείλῃ ἐσφάγῃ, δέσποτα πάντων.

ΟΙ ΒΕΝΕΤΟΙ

- 54β Τοὺς φονεῖς ὄλους τοῦ σταδίου
ὕμεῖς μόνοι ἔχετε.
ΠΡΑΣ. Πότε σφάζεις καὶ ἀποδημεῖς.
ΒΕΝ. Σὺ δὲ σφάζεις καὶ διακινεῖς.
Τοὺς φονεῖς γὰρ τοῦ σταδίου
- 57β ὕμεῖς μόνοι ἔχετε.
ΠΡΑΣ. Δέσποτα Ἰουστινιανέ,
58β αὐτοὶ παρακαλοῦσιν
καὶ αὐδεῖς αὐτοὺς φονεύει,
59β νοήσει ὁ μὴ θέλων.
Τὸν ζυλοπώλην τὸν εἰς τὸ Ζεῦμα
- 60β τίς ἐφόνευσεν, αὐτοκράτωρ;
ΜΑΝΔ. Ὑμεῖς αὐτὸν ἐφονεύσατε.
ΠΡΑΣ. Τὸν υἷὸν τοῦ Ἐπαγάθου
- 62β τίς ἐφόνευσεν, αὐτοκράτωρ;
ΜΑΝΔ. Καὶ αὐτὸν ὕμεῖς ἐφονεύσατε
- 63β καὶ τοὺς Βενέτους πλέκετε.
ΠΡΑΣ. Ἄρτι καὶ ἄρτι, κύριε ἐλέησον.

νά δολοφονῆς καὶ μὴ φροντίξης περὶ τῆς σωτηρίας τῶν ψυχῶν ἡμῶν (ἄφες κολαζώμεθα = ἄς κολαζώμεθα, ἀπάντησις ἴσως εἰς τοὺς λόγους τοῦ μανδάτωρος οὐδὲ τῶν ψυχῶν ὑμῶν φείδεσθε). — 49. Μέγα εἶναι τὸ πλῆθος τῶν Πρασίνων (πηγὴ βρύουσα) καὶ ἀφοῦ τοιαύτη εἶναι ἡ ἐπιθυμία σου, τιμῶρει ὄσους θέλεις. Ἄλλὰ νὰ τιμωρώμεθα καὶ νὰ φονευώμεθα ἀκρίτως εἶναι ἀφορητόν. — 51. Σαββάτης ὁ πατήρ τοῦ Ἰουστινιανοῦ. — 52β. Ζεῦμα xy Ζεῦγμα οἱ ἄλλοι κώδ. ὁμοίως καὶ κατωτέρω στ. 60. — 53. Τὴν πρωίαν εὐρίσκετο εἰς τὸν ἱππόδρομον καὶ τὴν δείλην ἐσφάγῃ αὐτὸς ὁ τελευταῖον δολοφονηθεῖς. — 54. ὄλους h, οἱ λοιποὶ κώδ. ὄλου. Οἱ Βενέτοι ἐπιρρίπτουσιν εἰς τοὺς Πρασίνους τὴν ἐνοχὴν πάντων τῶν διαπραχθέντων φόνων. — 55. Οἱ Πράσινοι κατηγοροῦσιν ἴσως τοὺς Βενέτους ὅτι οἱ τοῦ μέρους αὐτῶν φονεῖς κατορθώνουν ν' ἀποκρύπτουν τὴν ἐνοχὴν αὐτῶν, ἀπομακρυνόμενοι καὶ ἀποδεικνύοντες εὐχερῶς τὸ ἄλλοθι. — 56. Ἄνταποδίδοντες τὴν κατηγορίαν οἱ Βενέτοι ἰσχυρίζονται ὅτι οἱ Πράσινοι ὄχι μόνον εἶναι οἱ ἐνοχοὶ τῶν φόνων, ἀλλὰ καὶ προκαλοῦσι ταραχὰς κατηγοροῦντες ἄλλους. — 63β. Πλέκειν = συ-

- 64β *Τυραννεῖται ἡ ἀλήθεια.
Ἦθελον ἀντιβάλοι τοῖς λέγουσιν ·
ἐκ θεοῦ διοικεῖσθαι τὰ πράγματα·
πόθεν αὐτῆ ἡ δυστυχία;*
- ΜΑΝΔ. *Θεὸς κακῶν ἀπείραστος.*
ΠΡΑΣ. *Θεὸς κακῶν ἀπείραστος;*
- 69β *Καὶ τίς ἐστὶν ὁ ἀδικῶν με;
Εἰ φιλόσοφος ἐστὶν ἢ ἐρημίτης,
τὴν διαίρεσιν εἶπη τῶν ἐκατέρων.*
- ΜΑΝΔ. *Βλάσφημοι καὶ θεοχόλωτοι,
72β ἕως πότε οὐχ ἡσυχάζετε;*
- ΠΡΑΣ. *Ἄν θεραπεύετε τὸ κράτος σου,
στέγω καὶ μὴ θέλων, τρισαύγουστε·
75 δλα, δλα οἶδα· ἀλλὰ σιωπῶ.
Σώζου δίκη, οὐκέτι χρηματίζεις.
Μεταβαίνω, καὶ τότε Ἰουδαῖζω·
μᾶλλον δ' ἑλληνίσαι συμφέρει μοι.*
- ΒΕΝ. *Τὸ μισῶ οὐ θέλω βλέπειν
80β καὶ ὁ φθόνος παρενοχλεῖ μοι.*
- ΠΡΑΣ. *Ἄνασκαφῆ τὰ ὀστέα τῶν θεωρούντων.*

Ἐξετάζων μετρικῶς τὸ κείμενον τοῦτο ὁ Maas ἀναγνωρίζει ἐν αὐτῷ δώδεκα εἶδη στίχων, τὰ ὅποια διακρίνει διὰ τῶν γραμμάτων τοῦ λατινικοῦ ἀλφαβήτου (a—m). Ἄλλ' ἱκανοὶ τὸν ἀριθμὸν στίχοι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον προσεγγίζοντες μετρικῶς πρὸς τὰ εἶδη ταῦτα ἀποτελοῦσιν ὑποδιαίρεσεις αὐτῶν, καὶ τινῶν ἄλλων δὲν προσδιορίζεται τὸ μέτρον (x). Οὕτω δ' ἔχομεν τὸ ἀκόλουθον σχῆμα:

- a (4+5 ἑνεασύλλαβοι ὀξύτονοι) στ. 2.3.55.56
b (3+4 ἑπτασύλλαβοι παροξύτονοι) 4.5
xb 58
b(?)b 59
- c (6+4 δεκασύλλαβοι προπαροξύτονοι) 7.8.11-14.31-33.36-40.43-45.73-75.78
c? 6.79
x(c?) 35
- d (9+9 ἢ 8+9 ὀκτωκαιδεκασύλλαβοι ἢ ἑπτακαιδεκασύλλαβοι παροξύτονοι)
15.21.22.42.47 (ὀξύτονος) 50.52.62.80
d² 67
d? 10.17.18.41.60
xd² 34

κοφαντεῖν (Ἡσύχ.) ἐρμηνευτικὴ σημείωσις Maas. — 70.71. Μόνον ἀπροσωπόληπτος καὶ ἀδέκαστος κριτὴς ἠδύνατο δικαίως ν' ἀποφανθῆ περὶ τῆς διαφορᾶς ἡμῶν.

- e (7+4 ἑνδεκασύλλαβοι προπαροξύτονοι) 65.66
e(c) 20
- f (6+5 ἑνδεκασύλλαβοι παροξύτονοι) 26
xf 25
- g (8+8 ἑκκαιδεκασύλλαβοι προπαροξύτονοι) 48.49
g² 68
xg² 63
g²d² 69
- h (5+5 δεκασύλλαβοι παροξύτονοι) 51 (hh)
- i (9+7 ἢ 8+7 ἑκκαιδεκασύλλαβοι ἢ δεκαπεντασύλλαβοι προπαροξύτονοι)
54.57
- k (7+5 δωδεκασύλλαβοι παροξύτονοι) 70.71
- l (3+6 ἑννεασύλλαβοι παροξύτονοι)
l(?)x 29
xl(?) 46
ll(?) 72
- m (4+7 ἑνδεκασύλλαβοι παροξύτονοι) 76.77
- x (ἄμετροι ἢ ἀπροσδιόριστοι) 9.16.19.24.27.30.61 (λόγοι τοῦ μανδάτωρος)
23.28.53.64.81 (λόγοι τῶν Πρασίνων).

Ἐνδιετρίψαμεν εἰς λεπτομερῆ ἀνάλυσιν τῆς μετρικῆς ἐργασίας τοῦ Maas, φρονούντες ὅτι οὕτω καθίσταται ἐμφανὲς ὅποσον ἀμφίβολος εἶναι ἡ ὑπόθεσις περὶ ἐμμέτρου συγκροτήσεως εἰς ἐνιαῖον σύνολον τῶν παρατεταμένων κραυγῶν στασιάζοντος ὄχλου. Τοιαύτη δαψίλεια μέτρων ἀκανονίστως ἐναλλασσομένων καταδεικνύει σαφῶς ὅτι δὲν πρόκειται περὶ στιχοπλοκίας, ἀλλὰ περὶ ἄλλου φαινομένου, οὐχὶ δ' ἀσυνήθους, τοῦ ὁποίου ἀλλαχοῦ πρέπει νὰ ζητηθῆ ἢ ἐξηγηθῆ. Οὐδεὶς δύναται ν' ἀμφισβητήσῃ, ὅτι τὰ συντεταγμένα εἰς φατρίας πλήθη τοῦ Ἴπποδρόμου, τὰ αὐτὰ τρέφοντα φρονήματα καὶ εἰς τὰ αὐτὰ συνεχόμενα πάθη, ἀπὸ μακροῦ δὲ χρόνου ἡσκημένα εἰς ὁμοφώνους ἐκδηλώσεις τῶν συναισθημάτων αὐτῶν, ἐνδεχόμενον ἦτο ἐν δεδομένη τινὶ περιστάσει νὰ ἐκδηλώσωσιν ὁμοθυμαδὸν διὰ μιᾶς βοῆς τὴν γνώμην των. Ἡ μαρτυρία περὶ τοιοῦτου γεγονότος τοῦ Δίωνος Κασσίου, τὴν ὁποίαν ἀνωτέρω παρεθέσαμεν, εἶναι μαρτυρία αὐτόπτου σοβαρὰ καὶ κατὰ πάντα ἀξία πίστεως. Ἀλλ' εἰς τὴν ἐξιστόρησιν τοῦ Δίωνος γίνεται λόγος περὶ ὀλίγων τινῶν φρασιδίων. Ἀπὸ τούτων δὲ μέχρι τῆς αὐτομάτου δημιουργίας μακρῶν στιχουργημάτων ἡ ἀπόστασις εἶναι μεγάλη. Χαρακτηριστικὸν δ' ἐν τῇ προκειμένη περιστάσει εἶναι καὶ τοῦτο, ὅτι τοῦ στιχουργικοῦ ἀγῶνος φαίνεται μετέχων καὶ ὁ Μανδάτωρ, διότι καὶ τούτου τινὲς τῶν λόγων ἀναγνωρίζονται ὡς ἑμμετροί, ἐνῶ ἡ διάθεσις τῆς ψυχῆς αὐτοῦ ἦτο ἄλλη παρὰ τὴν τοῦ πλήθους.

Πιθανώτερον φαίνεται, ὅτι τὴν ἐπίφασιν τοῦ ἐμμέτρου παρέχει ἡ ρυθμικὴ κατασκευὴ τῆς φράσεως. Ἡ συνήθης ὁμιλία τῶν Ἑλλήνων ἔχει πολὺ τὸ ρυθμικόν, τὸ αὐτὸ δὲ θὰ συνέβαινε καὶ κατὰ τοὺς μέσους χρόνους, φυσικὸν δ' ἦτο ὅτι εἰς τὰς ἐπιβοήσεις, τὰς μετὰ τινος μέλους ἀπαγγελλομένας ὑπὸ τῶν

κρακτῶν ἴσως συνοδεύοντος τοῦ πλήθους, τὸ ρυθμικὸν στοιχεῖον ἐπλεόναζεν. Εἰς τὰ Ἰακτα διὰ Καλοπόδιον διακρίνονται εὐχερῶς ρυθμοί, τροχαϊκοί πρὸ πάντων καὶ ἱαμβικοί καὶ σπανιώτερον ἀναπαιστικοί καὶ δακτυλικοί¹⁷.

Τὰς ἐπιβοήσεις τῶν μερῶν κατὰ τὴν δημοτικὴν ταραχὴν, τὴν γενομένην τὸν Νοέμβριον τοῦ 561 ὁ Maas (II) μεταγράφει ὡς ἑξῆς:

BENETOI

Ἄψον ὦδε, ἄψον ὦδε, Πράσινος οὐ φαίνεται.

ΠΡΑΣΙΝΟΙ

Αἶ, αἶ, ὄλοι, ὄλοι.

Ἄψον ὦδε, ἄψον ὦδε, Βένετος οὐ φαίνεται.

Προτιμότεραν νομίζομεν τὴν γραφὴν: Ἄψον ὦδε, ἄψον ἐκεῖ κτλ. τὴν ὁποίαν εἰς μὲν τὸν πρῶτον στίχον ἔχουσι πάντες οἱ κώδικες, εἰς δὲ τὸν τρίτον τρεῖς τούτων¹⁸. Ὑπὲρ τῆς γραφῆς συνηγορεῖ καὶ τὸ ἐν τῷ ἐπιγράμματι τοῦ Πορφυρίου «ὄλους ὦδε ὄλους ἐκεῖ» καὶ ἡ δημώδης φράσις κ' ἐδῶ κ' ἐκεῖ πρὸς δήλωσιν τοῦ πανταχοῦ. Τὸ πρῶτον κῶλον τοῦ στίχου ἰσοσυλλαβεῖ πρὸς τὸ δευτερον, ἐκφερομένου κατὰ συνίζησιν τοῦ ὦδε ἄψον, οὕτω δ' ἐκλείπει καὶ ἡ χασμωδία.

Τὸ III 1 δὲν εἶναι ἐπιβόησις, ἀλλ' ἄσματιον, ὅπερ ἔψαλλεν ὁ ὄχλος ὄχι ἐν τῷ Ἰπποδρόμῳ, ἀλλ' ἐν τοῖς ὁδοῖς, χλευάζων τὸν βασιλέα Μαυρίκιον. Βραχὺν χρόνον πρὸ τοῦ φθινοπώρου τοῦ 602, ὡς ἱστορεῖ ὁ Θεοφάνης (σ. 437 Bonn), «οἱ δῆμοι εὐρόντες ἄνδρα προσομοιοῦντα τῷ Μαυρικίῳ καὶ βαλόντες αὐτῷ σαγίον μαῦρον καὶ ἀπὸ σκόρδων πλέξαντες στέφανον καὶ εἰς ὄνον τοῦτον καθίσαντες διέπαιζον» ἐπιλέγοντες τὸ ἄσμα. Περίληψιν τοῦ ἄσματος ἀναφέρει ὁ Θεοφύλακτος Σιμοκάττας, τοὺς δύο πρώτους στίχους αὐτοῦ ὁ Ἰωάννης ὁ Ἀντιοχεύς, ὄλον δὲ ὁ Θεοφάνης καὶ ὁ Κεδρηνός¹⁹. Εἶναι δὲ τοῦτο ἄσμα κατὰ στίχον, ἀποτελούμενον ἐκ τετραμέτρων τροχαϊκῶν στίχων, καὶ ἔχει ὡς ἑξῆς:

17. Παραδείγματα: Τροχαϊκὰ (—υ'—υ | —υ'—υ) στ. 10.15.20-22.22β.42.42β.47.50.59.62.64β.67.80. (—υ—υ|υ—υ) 7.8.11.13.14.32.33.36-40.43-45.74.75.78.79. (—υ—υ) 6.48.48β.49β.54β.57β.58 — Ἰαμβικὰ (υ'—υ | —υ) 4.5.5β.47β.59β. (υ'—υ | —υ) 16.21β.50β.69β. — Τετραποδία ἱαμβικὴ 68.69. — Πολιτικός στίχος 25. (Ἄν ἡ παρατήρησις ἡμῶν εἶναι ὀρθή, ἔχομεν ἐν τούτῳ τὸ παλαιότατον τῶν μέχρι τοῦδε γνωστῶν παραδειγμάτων πολιτικοῦ στίχου). — Ἀναπαιστικά 24.34β.52.52β.53β.65.66.71.72. — Δακτυλικά 28.60.72.73.

18. Οἱ κώδικες ἔχουσι καὶ ἕτερον ὦδε πρὸ τοῦ Πράσινος καὶ Βένετος, πλὴν τοῦ q παραλείποντος τοῦτο πρὸ τοῦ Βένετος.

19. Θεοφύλακτ., σ. 331d Bonn: «Τὰ δὲ πλήθη ἐπὶ τὴν τυραννίδα κατολισθήσαντα κατεπαννουχίζοντο τοῖς κακοῖς, καὶ ἐς τὸν Μαυρίκιον ἔρραψόδουν μεθ' ὄβρεως ἄσματα.

Εὔρηκε τὴν δαμαλίδα ἀπαλὴν καὶ τρυφεράν,
καὶ ὡς τὸ καινὸν ἀλεκτόριν οὕτω αὐτὴν πεπήδηκε,
καὶ ἐποίησε παιδία, ὡς τὰ ξυλοκούκουδα·
καὶ οὐδεὶς τολμᾷ λαλῆσαι, ἀλλ' ὄλους ἐφίμωσεν.
Ἄγιέ μου, ἄγιέ <μου>, φοβερὲ καὶ δυνατέ,
δὸς αὐτῷ κατὰ κρανίου, ἵνα μὴ ὑπεραίρηται,
καγὼ σοὶ τὸν βουὴν τὸν μέγαν προσαγάγω εἰς εὐχὴν²⁰.

Σκωπτικὸν ἐπίσης ἀσμάτιον φαίνεται μᾶλλον ὅτι εἶναι καὶ τὸ IV 2, τὸ ὁποῖον, ποιηθὲν ἴσως ὀλίγῳ πρότερον, εἶπον ἐνώπιον τοῦ Φωκᾶ ὑβρίζοντες αὐτὸν οἱ Πράσινοι ἐν τῷ Ἱπποδρόμῳ (609):

Πάλιν στὸν καῦκον ἐπιες,
πάλιν τὸν νοῦν ἀπώλεσας²¹.

Ἀποτελεῖται τοῦτο ἐκ δύο διμέτρων τροχαϊκῶν καταληκτικῶν, ἡ δ' ὀρθοτέρα ἀνάγνωσις αὐτοῦ, ὡς νομίζομεν, εἶναι:

Πάλι εἰς τὸν καῦκον ἐπιες
πάλιν τὸν νοῦν ἀπώλεκες.

Ὁ Θεοφάνης ἐτήρησεν ἀμετάλλακτον τὸν εἰς -κα διαλεκτικὸν τύπον τοῦ δευτέρου ἀορίστου εἰς -σα, ὅστις καὶ νῦν πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος εἶναι συνη-

¹⁹ Ἐπέσκωπτὸν τε καὶ τὸν ἱεράρχην τὸ τηνικαῦτα καιροῦ, ὃν πατριάρχην σύνηθες Ρωμαίους ἀποκαλεῖν. Ἰωάνν. Ἀντιοχ., ἀπ. 218c (= Müller, F.H.G. V 35 6 = Excerpta de insid. 148,7). Κεδρην. 703,13. Τὸ ἄσμα ἀναφέρουσιν οἱ ἐπόμενοι, ὧν τινὲς μετὰ γλωσσικῶν ἢ μετρικῶν παρατηρήσεων: Ζαμπέλιος, Ἄσμ. δημ. 303. Βυζαντ. μελέται, Ἀθ. 1857, σ. 622 (ἐκ τοῦ Θεοφ.). Deville, De popularibus cantilenis apud recentiores Graecos, Paris 1866, σ. 34 (ὁμοίως). Σάθας, Κρητικὸν θέατρον, 1878, Α', σ. τνθ' (ὁμ.). Σ. Π. Λάμπρος ἐν Παρνασσῷ 1879, τ. Γ', σ. 400 κέ. (= Μικταὶ σελίδες, 1905, σ. 385-394). Romans grecs, Par. 1880, σ. VIII. Krumbacher, Byz. Litteraturgesch., σ. 792. Πρβλ. Σάθα, Μνημεῖα ἑλλ. ἱστ., τ. VII, σ. XIV.

20. Στ. 1. εὔρεν Ἰω. Ἀντ. δάμαλιν Ἰω. Ἀντ., Κεδρ. καὶ τρυφεράν παραλείπουν Θεοφ., Κεδρ. δαμαλίδ ἀπ. Deville δάμαλιν Maas. — 2. καὶ ὡς Maas ἀλεκτόριν (ἀλεκτόριον δ.γ.) Θεοφ. οὕτως αὐτὴν Ἰω. Ἀντ. οὕτως παραλείπ. Θεοφάν. καὶ Κεδρην. ταύτην Θεοφ. πεπήδηκεν αὐτὴν Κεδρ. ταύτη ἐπιπεπήδηκεν Λάμπρ. τὴν ἀντί τοῦ αὐτὴν προτείνει μετ' ἐνδοιασμοῦ διόρθωσιν ὁ Κρ. — 3-7. παραλείπονται ὑπὸ Ἰω. Ἀντ. — 3. τὰ παιδία εἰς κῶδ. Θεοφ. ξυλοκούκουδα Κεδρ. παιδία Maas. — 4.5. παραλείπονται ὑπὸ Κεδρ. — 5. ἄ <μου> συμπλήρωσις Maas. — 7. τὸν μέγαν βουὴν Κεδρ.

21. Ἰω. Ἀντιοχ., ἀπ. 218e (Müller, F.H.G. V 37 = Excerpta de insidiis 149, 16). Θεοφάν. σ. 457 Bonn. Γεώργ. Μοναχ., σ. 562 Mur. II 664, 19 De B. Κεδρην. I 709, 5 Bonn. Λέων γραμμ., σ. 145 Bonn. Γλυκᾶς Δ' σ. 551 Bonn. Πρβλ. Ζωναρ. ΙΔ' ιδ' 29. «Φωκᾶς ἐν Ἰππων ἀμίλλη τῶν δῆμων πρὸς αὐτὸν τι ἀποσκωπῶντων, ἐκμανεῖς πολλοὺς μὲν ἀνεῖλε, κλπ». Ζαμπέλι., Βυζ. μελ., σ. 623 [στὸν κ. — ἀπώλεκας] ὄλος παρηλλαγμένον δι' αὐθαιρέτων μεταβολῶν ἐν Ἄσμ. δημ., σ. 229. Sophocles, Greek Lex., 1870, σ. 49 [εἰς τὸν κ. — ἀπέλεκες]. Σάθα, Κρητ. θέατρ., Α' σ. υ' [εἰς τὸν κ. — ἀπέλεκες (οὕτω)]. Lambros, Rom. gr., σ. IX [εἰς τὸν κ. ἢ στὸν κ.]. Krumbacher, Byz. Litt., σ. 793 [στὸν κ.].

Στ. 1. Πάλιν τὸν οἶνον Κεδρην., οἱ λοιποὶ Πάλιν εἰς τὸν κ. — 2. ἀπόλεκες κῶδ. m, Θεοφ., οἱ λοιποὶ κῶδ. ἀπέλεκες.

θης· τὸ δὲ ν̄ πρὸ τοῦ σ̄ δὲν ἀνέχεται ἢ δημῶδης, δυνάμεθα δὲ νὰ δεχθῶμεν ὅτι ὁ φθογγολογικὸς οὗτος κανὼν εἶναι παλαιότερος²²· καὶ τὸ πάλι ἀντὶ τοῦ πάλιν ἦτο ἐν χρήσει πολὺ πρὸ τοῦ 5' αἰῶνος.

Ὅμοιον εἶναι καὶ τὸ ἄσμάτιον V, τὸ ὁποῖον πρὸς ὕβριν τοῦ Κωνσταντίνου Ε' (741-775) εἶπεν ὁ δῆμος ἐν ἱπικῷ ἐπίσης ἀγῶνι:

*Ἡ Ἀγάθη ἐγήρασεν,
σὺ δὲ ταύτην ἀνενέωσας²³.*

Ὡς δ' ὁμοίως φέρεται τοῦτο δὲν εἶναι δυνατόν ν' ἀναγνωρισθῆ ὡς ἄσμα. Τοῦ πρώτου στίχου αἱ χασμφῶδαι εἶναι ἀφόρητοι. Καὶ ὑπάρχει μὲν ἡ γνώμη, ὅτι εἰς τὴν τονικὴν ποίησιν τῶν Βυζαντινῶν παρέχεται πλήρης ἄδεια χασμφῶδων, ἀλλ' ἡ γνώμη αὕτη δὲν εἶναι ὀρθή· χασμφῶδαι παρατηροῦνται εἰς τὴν ρυθμικὴν ἐκκλησιαστικὴν ποίησιν καὶ ἐν τινι μέτρῳ εἰς τοὺς πολιτικὸς στίχους τῶν λογίων· τούναντίον δὲ ἡ δημῶδης ποίησις τῶν Βυζαντινῶν ἀποφεύγει τὴν χασμφῶδιαν, σχεδὸν ὅσον καὶ ἡ σημερινὴ δημῶδης ποίησις τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἐν ἣ σπανιώτατα καὶ δὴ μόνον εἰς τοὺς ἀπαγγελλομένους στίχους εἰσχωροῦσι χασμφῶδαι· ὅπου δ' ἄλλοθι παρατηροῦνται χασμφῶδαι, αὗται προέρχονται ἐκ μνημονικοῦ λάθους τοῦ ἀντιγράφοντος ἢ ἀπαγγέλλοντος τὸ ἄσμα.

Ἀλλὰ καὶ ἄρρυθμον εἶναι τὸ προκείμενον ἄσμάτιον. Ὁ Ζαμπέλιος ἐζήτησε διὰ διορθώσεων ν' ἀποκαταστήσῃ τὸν ρυθμὸν γράφων *Ἡ Ἀγάθη μας ἐ., σὺ δὲ τὴν ἀ.* Ἀλλ' αἱ διορθώσεις αὗται εἶναι ἀυθαίρετοι. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι οἱ νεώτεροι μετρικοὶ δὲν ἀπαιτοῦσι ρυθμὸν ἐκ τῶν βυζαντινῶν στίχων, προσέχοντες εἰς μόνον τὸν ἀριθμὸν τῶν συλλαβῶν καὶ τὸν τόνον τοῦ πέρατος τοῦ στίχου· διὰ τὴν δημῶδη δ' ὁμοίως ποίησιν τῶν βυζαντινῶν χρόνων νομίζομεν ὅτι εἶναι δύσκολον νὰ ὑποστηριχθῆ μετὰ πιθανότητος ὅτι εἶχε νόμους παντελῶς διαφόρους τῶν τῆς ἡμετέρας δημῶδους, ἤτις εἶναι ἡ φυσικὴ συνέχεια αὐτῆς.

Τὸ προκείμενον δὲ σκωπτικὸν δίστιχον ἀποκαθίσταται καθ' ἡμᾶς ὧδε:

*Ἡ Γηραγάθη ἐγήρασεν,
σὺ δ' αὐτὴν ἀνενέωσας.*

Ἀποτελεῖται δηλονότι ἐκ διμέτρου ἰαμβικοῦ καὶ διμέτρου τροχαϊκοῦ καταληκτικοῦ, κατὰ μετρικὴν σύζευξιν συνηθεστάτην εἰς ὀλιγόστιχα ἑμμετρα καὶ νῦν καὶ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους²⁴. Περὶ δὲ τῆς κριτικῆς διορθώ-

22. Βλ. K. Kieterich, Untersuchungen, σ. 88-89. G. Meyer, Gr. Gramm.², § 273. Thumb, Handbuch², σ. 22.

23. Γ. Κωδιν., Π. κτισμ., σ. 97,7 Bonn. = Πάτρ. Κ/πόλ. Η' 68, σ. 240,11 Preger [αὐτὴν Κωδ. — ταύτην Pr.]. (Ζαμπέλ., Ἄσμ. δημ., σ. 354 [Ἡ Ἀ. μας ἐ. καὶ σὺ τὴν ἀνενέωσας]. Lambros, Rom. gr., σ. IX [ὁμοίως, ἐκ τοῦ Ζαμπελίου]. Maas [Ἰσως: ἀνενέωσας].)

24. Πρόχειρα παραδείγματα ἐκ τῶν πρώτων σελίδων τῶν συλλογῶν τῶν μεσαιωνικῶν παροιμιῶν τὰς ὁποίας ἐξέδωκα ἐν Παροιμίαις, τ. Α': Δίμετρος ἰαμβικὸς + διμέτρῳ τροχαϊκῷ

σεως παρατηροῦμεν ὅτι τὴν μὲν ἀντωνυμίαν αὐτὴν τοῦ δευτέρου στίχου παρελάβομεν ἐκ τοῦ Κωδικοῦ, τὸ δὲ *Γηραγάθη* (= γραῖα Ἀγάθη) εἶναι ὁ γνήσιος λαϊκὸς τύπος τοῦ ὀνόματος τῆς Ἀγάθης ἐκείνης, τῆς ἐρωμένης τοῦ σατιριζομένου βασιλέως. «Ἀγάθη, γραῦς ὠραία τῷ εἶδει σφόδρα. Ἐκλήθη δὲ *Γηραγάθη* διὰ τὸ φυλάξει αὐτῆς τὴν παρθενίαν χρόνους πολλοὺς» λέγουσιν τὰ Πάτρια Κωνσταντινουπόλεως. Καὶ τὸ γηροκομεῖον, ὅπερ αὐτὴ ἔκτισεν, ἐλέγετο τὰ *Γηραγάθης*. Ὅθεν ἀναγκαιῶς αὐτοῦ τοῦ χλευαστικοῦ παρωνυμίου θὰ ἔκαμε χρῆσιν ὁ λαὸς διασύρων τὸν αὐτοκράτορα.

Τὸ VI ἐκ δύο διμέτρων τροχαϊκῶν στίχων εἶναι καὶ τοῦτο σκωπτικὸν ἄσματιον, ποιηθὲν περὶ τὸ 900:

*Ἀδελβέρτος κόμης κούρτης,
μακροσπάθης, γουνδοπίστης²⁵.*

Ὡς ἱστορεῖ ὁ διασώσας τοῦτο ἐπίσκοπος Κρεμῶνος Λουιπράνδος (I αἰών), ὁ διασυρόμενος κόμης τῆς αὐλῆς (κούρτης) Ἀδελβέρτος (Adelbertus), καίπερ φιλανθρωπότατος καὶ χρηστότατος ὅτε ἦτο νέος, ἐγένεν ἡλικιωθεὶς φαυλότατος· καὶ τοσοῦτον πονηρὰ ἦτο ἡ κρατοῦσα περὶ αὐτοῦ γνώμη, ὥστε ἐφέρετο ἄσματιον κοινότατον, ὑπὸ ἀνδρῶν καὶ παιδῶν ψαλλόμενον, τὸ ὁποῖον καὶ ἑλληνιστὶ καὶ ἐν λατινικῇ μεταγραφῇ καὶ μεταφράσει παραθέτει· λέγον δὲ ὅτι ὁ Ἀ. εἶχε μὲν μακρὰν τὴν σπάθην, ἀλλ' ἐλαχίστην τὴν πίστιν. Ἡ μετάφρασις εἶναι ἀκριβῆς καὶ τὸ κείμενον ἔχει κάλλιστα, οὐδὲ παρίσταται χρεία διορθώσεως τῆς λέξεως· *γουνδοπίστης* εἶναι ὁ ἔχων κοντὴν, βραχεῖαν τὴν πίστιν, ὁ *κοντοπίστης*, κατὰ τροπὴν διαλεκτικὴν τοῦ ἀρκτικοῦ κ εἰς γ, καὶ τοῦ ο εἰς ου· ἡ τροπὴ τοῦ ο εἰς ου καὶ τοῦ κ ἐν ἀρχῇ λέξεως ἐπομένου φωνήεντος ἢ ὕρου εἰς γ εἶναι συνήθης εἰς τὴν ἑλληνικὴν²⁶.

Ὁ Ἀδελβέρτος ἦτο μαρκίων Ἐπορηγίας (Eporregiae) ἐν Ἰταλίᾳ, τὸ ἄσματιον ἄρα συνετέθη καὶ ἐψάλλετο ὑπὸ Ἰταλῶν Ἑλλήνων. Ἡ δὲ γνώμη τοῦ Ad. Hofmeister (παρὰ Maas) ὅτι εἶναι πλάσμα τοῦ Λουιπράνδου εἶναι παντελῶς ἀπίθανος. Ὅσονδήποτε καλῶς καὶ ἂν ἐγίνωσκεν ὁ ἐπίσκοπος Κρεμῶνος τὴν ἑλληνικὴν, ἦτο δύσκολον νὰ πλάσῃ τὰ τοσοῦτον χαρακτηριστικὰ σύνθετα ἐπί-

καταληκτικῶ, σ. 19,37. Δίμετρος ἰαμβικὸς + διμ. τροχ., σ. 9,52. Δίμ. τροχ. + διμ. ἰαμβ., σ. 17,27. Δίμ. τρ. καταληκτικὸς + διμ. ἰαμβ. κατ., σ. 7,23. Δίμ. ἰαμβ. καταλ. + διμ. τροχ., σ. 29,82. Δίμ. ἰαμβ. κατ. + διμ. τροχ., κατ. εἰς συλλαβὴν, σ. 36,12. Δίμ. ἰαμβ. + διποδία τροχ., σ. 9,74. Διποδ. ἰαμβ. + διποδ. τροχ. κατ., σ. 10,3. Ἐκ δὲ τῶν σημερινῶν παροιμιῶν, ἀνοιγῶν τυχαίως εἶνα τόμον τῆς συλλογῆς μου, εἰς μίαν μόνον λέξιν (γραῖα) σημειῶνω τὰ ἐπόμενα παραδείγματα. Δίμετρ. ἰαμβ.+διμ. τροχ. κατ., ἀρ. 7. Δίμ. τροχ. + διμ. ἰαμβ., ἀρ. 1. Δίμ. ἰαμβ. κατ. + διμ. τροχ., ἀρ. 48.

25. L u i t p r a n d i, Antapodosis II, 34 ἐν P e r t z, Monumenta Germaniae historica, τ. V, σ. 295 [*Ἀδελβέρτος* (δ.γ. Ἀδεβέρτος) *κόμης κούρτης, μακροσπάθης, γουνδοπίστης*. Adelbertus comis curtis, macrospathis, gundopistis]. L a m b r o s, Rom. gr., σ. X. [διορθῶναι τὸ γ. εἰς *κονδοπίστης*].

26. Βλ. F o y, Lautsystem, σ. 13. Τοῦ κυρίου ὀνόματος τοῦ ΣΤ' αἰῶνος *Κονδοχέρης* (Θ ε ο φ ἄ ν . , σ. 366 Bonn) φέρονται εἰς τινὰ χειρόγραφα καὶ διάφοροι γραφαὶ *Γογδοχέρης* (ἀντὶ *Γονδοχέρης*).

θετα, ὧν τὸ ἕτερον μάλιστα εἰς διαλεκτικὸν τύπον· μόνος ὁ λαὸς ἦτο ἰκανὸς νὰ παραστήσῃ οὕτω λακωνικῶς καὶ ἐντόνως διὰ τῆς συνθετικῆς δυνάμεως τῆς δημώδους γλώσσης τὴν ἀντίθεσιν τοῦ ἤθους πρὸς τὴν ἐξωτερικὴν ἐμφάνισιν τοῦ σατιριζομένου ἀνδρός.

Ἔπονται εἰς τοῦτο τὰ δύο ἄσματα (VII 1.2) εἰς τὸν Ἀλέξιον Κομνηνόν, τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὴν διάσωσιν αὐτοῦ πρὸ τῆς ἀναρρήσεώς του εἰς τὸν θρόνον:

*Τὸ Σάββατον τῆς Τυρινῆς
χαρῆς, Ἀλέξιε ἐνόησες το,
καὶ τὴν Δευτέραν τὸ πρωὶ
ὑπα καλῶς, γεράκιν μου²⁷*

καὶ τὸ ἀναφερόμενον εἰς ἐπεισόδιόν τι τοῦ πρὸς τοὺς Πατζινάκας πολέμου τοῦ βασιλέως:

*Ἀπὸ τὴν Δρίστραν εἰς Γολόην
καλὸν ἀπλήκτον Κομνηνέ²⁸.*

Ἡ πορφυρογέννητος θυγάτηρ τοῦ Ἀλεξίου ἀπηξίωσε νὰ περιλάβῃ εἰς τὴν ἱστορικὴν συγγραφὴν περὶ τῶν πράξεων τοῦ πατρός της τὰ εἰς ἰδιώτιδα φωνὴν στιχουργήματα ταῦτα, καὶ τὸ μὲν πρῶτον, ἐμφαῖνον ἀγάπην τοῦ λαοῦ πρὸς τὸν Ἀλέξιον καὶ θαυμασμόν διὰ τὸ κατόρθωμα τῆς εὐτυχοῦς διασώσεως αὐτοῦ, κρίνει εὐμενέστατα, ὡς «τὴν τοῦ πράγματος ἐπίνοιαν ἐμμελέστατά πως ἀνακρουόμενον» καὶ παραφράζει ἀκριβῶς εἰς ἀρχαίαν ἑλληνικὴν. Τὸ δὲ δεύτερον σκῶπτον τὸν ἐν μάχῃ ἀτυχήσαντα βασιλέα, οὐδὲ κἂν μνημονεύει. Διέσωσαν δ' ὁμοῦς αὐτὰ οἱ βιβλιογράφοι· ὁ παλαιότατος κῶδιξ τῆς Ἀλεξιάδος, ὁ φλωρεντίνος τοῦ IB' αἰῶνος (F¹) ἔχει ταῦτα ἐν τῇ φᾶ· ὁ δὲ σύγχρονος τῆς

27. Ἄνν. Κομν. Β' 4,1, σ. 69, 4 Reifferscheid [χαρεῖς]. Ζαμπελίου, Ἄσμ. δημ., σ. 363 [χαρεῖς-εἶπα]. Sophocles, Lex., σ. 49 [χαρῆς-εἶπα]. Lambros, Rom. gr., σ. XI [χαρεῖς Ἀλέξι ἐνόησ' το-εἶπα]. B. Schmidt παρὰ Ἄννη Κομνηνῆ, éd. Reifferscheid I. XIII [χαρὰ στ', ἐνόησές το-πρ. πετᾶς κ. γεράκιν]· οὕτω δ' ἀποκαθιστᾶ πολιτικούς στίχους, ἀποβάλλων δύο λέξεις (Ἀλέξιε-μου). Συνόδης Παπαδημητρίου ἐν Ἐπετηρίδι τῆς παρὰ τῷ αὐτ. νεορωσικῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Ὀδησσοῦ Ἱστορικῆς καὶ φιλολογικῆς ἐταιρείας II Βυζαντ. τμήμα, ἐν Ὀδησσῷ 1892, σ. 281-287 (ρωσιστί). Τὴν διατριβὴν ταύτην γινώσκω ἐκ περιλήψεων αὐτῆς ἐν Byz. Zts. 1893, II, σ. 141 καὶ ἐν Βυζαντινοῖς χρονικοῖς τῆς Πετροπόλεως, 1894, I, σ. 440 [χαρῆς, Ἀ. ἐνόησές το-ὑπα κ.]. Maas [χαρεῖς-Ἀ. ἐνόησες το-ὑπα].

28. Ἄνν. Κομν. Ζ' 3, σ. 240,5 [ὅτε καὶ (A, παραλείπονται ὑπὸ τοῦ F¹) ἔλεγον οἱ πολῖται ἀπὸ τὴν δρίστραν εἰς γολόην καλὸν ἀπλήκτον (ἀπλήκτον A) κομνηνέ (F¹ ἐν τῇ φᾶ, A). B. Schmidt, ἐνθ' ἀν., σ. XVII [ἀπλήκτω — ἐρμηνεύων: Von Dr. nach. G. ist eine schöne Reise für einen unverwundeten]. W. Fischer ἐν Berl. phil. Wochenscher, 1885, σ. 390-393 [ὅτι τὸ μέτρον τοῦ ἄσματος εἶναι ἀναπαιστικὸς δίμετρος καὶ τροχαϊκὸς δίμετρος]. Συνόδης Παπαδημητρίου, ἐνθ' ἀν., [Γολόην-ἀπλήκτον, καὶ ὅτι τὸ μέτρον εἶναι τονικὸς τετράμετρος (αμβικὸς)]. Maas [Γολόην].

Ἄννης ἐπιτομεὺς τῆς Ἀλεξιάδος, οὗ τὸ ἔργον ἔχομεν ἐν χειρογράφῳ τοῦ Μονάχου τοῦ ΙΕ' αἰῶνος (Α), τὰ συμπεριέλαβεν εἰς τὸ κείμενον²⁹.

Τὸ πρῶτον ἄσματιον ἀποτελεῖται ἐκ τεσσάρων διμέτρων ἰαμβικῶν ἐναλλάξ ὀξυτόνων καὶ προπαροξυτόνων. Ἡ δ' ἔννοια αὐτοῦ ἐσαφηνίζετο ὑπὸ τῆς παραφράσεως τῆς Ἄννης τῆς Κομνηνῆς: «Κατὰ μὲν τὸ τυρώνυμον Σάββατον ὑπέρευγέ σοι τῆς ἀγχινοίας, Ἀλέξιε, τὴν δὲ μετὰ τὴν Κυριακὴν δευτέραν ἡμέραν καθάπερ τις ὑσιπέτης ἰέραξ ἀφίπτασο τῶν ἐπιβουλευόντων βαρβάρων». Ὅτι δηλ. ὁ Ἀλέξιος ὁ Κομνηνός, πληροφορηθεὶς τὰ τεκταινόμενα κατ' αὐτοῦ ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Νικηφόρου Βοτανειάτου, κατώρθωσε νὰ ἐξέλθῃ τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὴν νύκτα τοῦ Σαββάτου πρὸς τὴν Κυριακὴν τῆς Τυροφάγου (13 Φεβρουαρίου 1081) καὶ νὰ φθάσῃ τὴν πρωίαν τῆς Δευτέρας (15 Φεβρουαρίου) εἰς Τζουρουλὸν τῆς Θράκης, ὅπου ἠνώθη μετ' αὐτῶν συναποστατήσαν τὸ στράτευμα.

Δυσκόλως δ' ὁμοῦς ἠδύνατο νὰ προσαρμοσθῇ πρὸς τὴν ἐλευθέραν παράφρασιν τῆς Ἀλεξιάδος ἡ λέξις τοῦ δημῶδους ἄσματιου. Τὸ *ὑπα καλῶς*, παραδιορθωθὲν μάλιστα εἰς *εἶπα*, ἐφαίνετο ἀκατανόητον, ἀλλ' ὀρθῶς ὁ Παπαδημητρίου ἀνεγνώρισεν ὅτι εἶναι β' πρόσωπον τῆς προστακτικῆς τοῦ ὑπάγω, καὶ ὅτι καὶ τὸ ἀντιστοιχοῦν *ἀφίπτασο* τῆς Ἀλεξιάδος εἶναι προστακτικῆς ἐγκλίσεως. Ὁ Maas ἀντικατέστησε διὰ τοῦ τύπου τούτου *ὑπα* τὸ ἐν τῇ δημῶδει βοῇ τῶν Βενέτων πρὸς τὸν Φωκᾶν ὑπὸ τοῦ Θεοφυλάκτου τοῦ Σιμοκάττα καὶ τοῦ Θεοφάνους παραδεδομένον *ὑπαγε* (IV,4) καὶ σημειώνει ὁμοίαν φράσιν τοῦ Λεοντίου ἐν τῷ βίῳ Συμεῶνος τοῦ διὰ Χριστὸν σαλοῦ (σ. 1717 A Migne): «ὑπαγε καλῶς». Ἀπαράλλακτον σχεδὸν τὴν φράσιν τοῦ ἄσματιου ἔχομεν ἐν ἄσματι τοῦ λεγομένου *Ἀλφαβήτου τῆς ἀγάπης* (ἀρ. 29, σ. 20 Wagner): *Ὑπα καλῶς, πετρίτη μου*. (Τὸ ἄσμα εἶναι ὡς ἀπὸ μέρους κόρης πρὸς τὸν ἀναχωροῦντα ἐρώμενον). Τὸ *ὑπα* εὐρίσκομεν προσέτι καὶ παρὰ τῷ Βρυεννίῳ³⁰ καὶ πολλάκις καὶ κατὰ διαφόρους τύπους ἐπαναλαμβανόμενον ἐν τῷ *Λόγῳ παρηγορητικῷ περὶ δυστυχίας καὶ εὐτυχίας*³¹. Τὸ δ' ἀνεξήγητον *χαρεῖς* εἶναι ἐπιρρηματικὴ ἐπευφημία καλῶς ἀποδιδομένη διὰ τῆς παραφράσεως τῆς Ἀλεξιάδος *ὑπέρευγέ σοι*. Εὐρίσκομεν αὐτὴν καὶ ἐν τῇ Ἑσχωριαλείῳ διασκευῇ τοῦ Διγενῆ Ἀκρίτη 1457 (βλ. ἀνωτέρω, σ. 594): *χαρῆς καὶ ἄς δευτερώσης*. Ἄλλοι τύποι εἶναι νὰ *πιχαρῆς* (Ἀλφαβ. ἀγ. 64, σ. 38 Wagner) καὶ *χαρίσου το*³². Σήμερον κοινότατος τύπος εἶναι *χαρῶ σε*³³.

29. «Τὸ δὲ ἄσματιον αὐταῖς λέξεσιν εἶχεν οὕτως· Τὸ Σ. — γεράκιν μου».

30. Ἐν Παπαδοπούλου Κεραμέως, *Varia sacra graeca*, σ. 294.

31. Ἐκδοθῆντι ὑπὸ Λάμπρου, *Romans grecs*, σ. 289 κὲ ἐκ κώδ. τῆς Ὁξφόρδης (Ο) καὶ ἐν Ν. Ἑλληνομνήμονι, τ. Γ', σ. 407 κὲ ἐκ κώδικος τῆς Λιψίας (Λ): *ὑπα καλῶς* (στ. 190. 194. 369. 412 Λ) *ὑπασε καλῶς* (στ. 190. 377 Ο) *ὑπαγε καλῶς* (στ. 318 Λ. 367 Ο) *καλῶς ὑπάγεις* (στ. 244. 248 Λ. 249. 253 Ο) *καλῶς ὑπάγαινε* (στ. 422 Ο).

32. *Πρόδρομ.* Γ' 325. 326 πο (σ. 63 Hesseling et Pernot): στήν γλῶσσαν μου γυρίζεται, δαῖμον ἀνάθεμά σε, | *χαρίσου το*, ὀδρόλικον, μόλις ἐπέτυχά το [δ. γ. *συγγάρισε, τὸ δρόλικον*].

33. Π.χ. Κρήτης ἄσματιον: «κ' ἄσπρα λουλούδια κρέμουνται, *χαρῶ σε*, στήμ ποδιά σου» (Λαογρ. Α' 290, 46). «Ἐν Κύπρῳ ὁ σύζυγος καλῶν τὴν σύζυγόν του, δὲν καλεῖ ποτὲ αὐτὴν

Τὸ δεῦτερον ἐκ δύο διμέτρων ἰαμβικῶν ἄσμάτιον διασύρει τὴν ἤτταν τοῦ Ἀλεξίου ἐν μάχῃ τινὶ κατὰ τὸν πρὸς τοὺς Πατζινάκας πόλεμον (1090-1091). Κατέχων ὁ αὐτοκράτωρ τὴν Δρίστραν, πόλιν παρὰ τὸν κάτω Δούναβιν, συνῆψεν ἀκαίρως μάχην πρὸς αὐτοὺς ἀτυχῆ· κατατροπωθέντων τῶν στρατευμάτων του, αὐτὸς τραυματίας μόλις διεσώθη φεύγων διὰ νυκτὸς εἰς Γολόην, ὅπουθεν μεθ' ἡμέρας τινὰς μετέβη εἰς Βερόην. Ἀπλήκτον εἶναι ὁ καταυλισμός, ὅθεν τὸ ἄσμάτιον χλευάζει τὸν βασιλέα, ὅστις κατέχων τὴν πόλιν Δρίστραν ἠναγκάσθη διωκόμενος νὰ καταυλισθῆ εἰς τὴν Γολόην.

Παρατρέχοντες τᾶλλα παρὰ Maas ἄσματα (VIII. IX 1-17), διότι, ὡς εἶπομεν, νομίζομεν ταῦτα λογίας προελεύσεως, ὀλίγα τινὰ μόνον θὰ εἶπωμεν περὶ τοῦ τελευταίου ἄσματος τῆς συλλογῆς αὐτοῦ. Διεσώθη τοῦτο διὰ λατινικῶν χαρακτήρων μεταγεγραμμένον ἐν χειρογράφῳ τοῦ IB' αἰ. τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Cambrai (κῶδ. 512) καὶ ἐν Βαλλικελιανῶ κῶδ. F 73 τοῦ IE' αἰῶνος, ἐξεδόθη δὲ καὶ ἀποκατεστάθη κατὰ τὸ ἐνὸν εἰς τὸν ἑλληνικὸν τύπον αὐτοῦ ὑπὸ P. Fabre (Le polyptyque de chanoin Benoît ἐν Travaux et mémoires des facultés de Lille, τ. I., Lille 1889) καὶ ὑπὸ V. Tommasini (Sulle laudi greche conservate nel Liber politicus del canonico Benedetto ἐν τόμῳ ἐκδοθέντι ἐπὶ τῇ εἰκοσιπενταετηρίδι τῆς διδασκαλίας τοῦ Ernesto Monachi ὑπὸ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, ἐν Ρώμῃ 1901, σ. 377-388). Συμβολὰς δ' ἀξιολογώτατος πρὸς ἀποκατάστασιν τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου καὶ ἐρμηνείαν αὐτοῦ παρέσχον ὁ Krumbacher (Byz. Litteraturg.² 256-257 § 108 καὶ ἐν Byz. Zts. 1902 XI 587-588) καὶ ὁ Maas.

Τὸ ἄσμα τοῦτο ἐψάλλετο ἐν Ρώμῃ ὑπὸ παιδῶν ψαλτῶν κατὰ τὴν λεγομένην ἑορτὴν τῶν κεράτων (Cornomannia). Κατὰ τινὰ εἰκασίαν, ἡ ἑορτὴ αὕτη ἤγετο ἤδη ἀπὸ τοῦ Θ' ἢ Γ' αἰῶνος, πάντως δὲ τὸ ἄσμα εἶναι πολὺ παλαιόν, ἀφοῦ εὐρίσκεται ἐν χειρογράφῳ τοῦ IB' αἰῶνος, καὶ εἶναι ἐν αὐτῷ παρεφθαρμένον καὶ πολλὰ ἔχει χάσματα ἐκ παραλείψεως στίχων καὶ συγχωνεύσεως εἰς ἓν δύο ἢ τριῶν ἄσμάτων. Ἐχει δὲ τὸ κείμενον τοῦτο μεγάλην σπουδαιότητα διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς δημόδους ἑλληνικῆς ποιήσεως, διότι ἀποτελεῖται ἐξ ἄσματιῶν φερομένων μέχρι τοῦ νῦν διὰ στόματος εἰς πολυαριθμούς παραλλαγὰς καὶ διότι τὸ ἐν τούτων, τὸ *χελιδόνισμα*, εἶναι πολὺτιμον ἐκ παραδόσεως περίλειμμα ἀρχαιοτάτων ἐθίμων καὶ ἄσμάτων. Ἀλλὰ μὴ ἔχοντες πρόχειρα τὰ ἔργα τοῦ Fabre καὶ τοῦ Tommasini³⁴ καὶ ἐπειδὴ κατ' ἀνάγκην θὰ ἐπεξετείνετο εἰς μῆκος ὁ λόγος ἐκ τῆς συνεξετάσεως τῶν σημερινῶν εἰς πολλὰς δεκάδας ἀνερχομένων παραλλαγῶν, ὧν αἱ τοῦ χελιδονίσματος μάλιστα εἶναι ἀξίαι λεπτομερεστέρας μελέτης, περιοριζόμεθα νῦν εἰς τινὰς μόνον παρατηρήσεις.

ὄνομαστί, ἀλλὰ διὰ τοῦ χαριεντισμοῦ *χαρῶ σε*, ἵνα ἀποδείξῃ τὴν πρὸς αὐτὴν ἀγάπην του, καὶ ὅταν ζητεῖ παρ' αὐτῆς πρᾶγμα τι, πάλιν διὰ τοῦ αὐτοῦ χαριεντισμοῦ ζητεῖ τοῦτο, ὅσον *χαρῶ σε, φέρε μου ἓνα λαμπρόν*. (Ὁ ἐν K/πόλει Σύλλ., τ. H', σ. 495).

34. Ὡς βάσιν πάσης περαιτέρω μελέτης τοῦ ἄσματος ὁ Krumbacher (Byz. Zts. XI, σ. 588) ἐθεώρει ἀπαραίτητον τὴν χρῆσιν τελείων πανομοιοτύπων τῶν χειρογράφων, διότι εἰς τὰς ἐκδόσεις ὑπάρχουσι πολλὰ τὰμφίβολα.

Τὰ χειρόγραφα παρέχουσιν ἀτελές καὶ κολοβὸν κείμενον χελιδονίσματος ἢ φθῆς εἰς τὸ ἔαρ, ἐν συμφυρμῷ μετ' ἀποσπασμάτων ἄλλων ἁσμάτων συγγενῶν, ὧν τινὰ καὶ εἰς τὰς σημερινὰς παραλλαγὰς τῶν χελιδονισμάτων συγχωνεύονται μετὰ τοῦ κυρίου ἁσματος, ἐν δέ, τὸ ἀλφαβητάριον, οὐδεμίαν συνάφειαν ἔχον πρὸς τὸ χελιδόνισμα, παρ' ἡμῖν ἐνίοτε συνάπτεται μόνον πρὸς τοὺς θρήνους τῆς μεγάλης ἐβδομάδος. Ἀτελῆ ἀποσπάσματα τῶν διαφόρων τούτων ἁσμάτων, χαλαρῶς συνδεόμενα πρὸς ἄλληλα καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον ἀκατάληπτα, ἐφ' ὅσον δὲν συμπληροῦνται καὶ ἐπεξηγοῦνται ὑπὸ σημερινῶν δημῶδων παραλλαγῶν, παρέχουσιν εἰς τὸ κείμενον ἔμφασιν παντελοῦς ἀσυναρτησίας. εἶναι δὲ τᾶσματα ἐξ ὧν ἀπαρτίζεται τοῦτο: α') εὐχετικά, οἷα τὰ συναπτόμενα εἰς τὰ σημερινὰ ἁσματα τῶν καλάνδων καὶ τᾶλλα ἑορταστικά (στ. 1-14. 37-42. 59-62). β') Πολυχρονισμοὶ (77-82 ἢ 87). γ') Ἀλφαβητάρια (21-29) [Α-Δ] (65-74) [Α-Ι]. δ') Χελιδόνισμα (22. 32-36. 43-52). ε') Χαιρετισμοὶ εἰς τὸ ἔαρ (55. 88-90) καὶ ς') Ἐπφδαὶ πρὸς δίωξιν τοῦ χειμῶνος ἢ τοῦ ἐκπροσωποῦντος αὐτὸν Φεβρουάριον (15-20. 53-54).

Κοινὸς χαρακτήρ πάντων τῶν ἁσμάτων τούτων εἶναι τὸ τροχαϊκὸν μέτρον αὐτῶν, ὅπερ διετήρησαν καὶ πᾶσαι αἱ σημεριναὶ παραλλαγαὶ τῶν χελιδονισμάτων, ἐν μέρει δὲ καὶ τινὰ τῶν ὁμοίων ἀλφαβηταρίων. Τάσις τις πρὸς μετατροπὴν τῶν βραχέων τροχαϊκῶν στίχων εἰς πολιτικούς ἐξεδηλώθη μὲν ἐνωρίς, ἀλλὰ δὲν κατίσχυσεν. Εἰς ἐν τῶν ἀλφαβηταρίων ἐν τῷ βιενναίῳ κώδικι τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος (θεολ. ἑλλην. 244 φ. 103) παρετήρησεν ἤδη ὁ K r u m b a c h e r (Byz. Litt.² 257) ὅτι ὁ πρῶτος στίχος, πολιτικὸς δεκαπεντασύλλαβος, δυσαρμοστεῖ πρὸς τοὺς ἐπομένους βραχεῖς στίχους. Ὁ στίχος ἔχει ὡς ἐξῆς:

Ἄρχῃ τοῦ κόσμου γέγονεν ὁ κτίστης τῶν ἀπάντων.

Ὅμοίως καὶ εἰς δημῶδες ἀλφάβητον, προστεθειμένον εἰς τὸ τέλος κορινθιακοῦ θρήνου τῆς μεγάλης Παρασκευῆς οἱ δύο πρῶτοι στίχοι (44-45) εἶναι πολιτικοί, οἱ δὲ λοιποὶ (46-62) δίμετροι τροχαϊκοὶ καταληκτικοί, ὡς καὶ οἱ τῶν δύο ἀλφαβηταρίων τοῦ προκειμένου χελιδονίσματος.

*Ἄλφα εἶναι ὁ οὐρανὸς καὶ βῆτα βασιλεύει,
γάμμα γεννιέται ὁ Χριστὸς καὶ δέλτα δι' ἀγγέλου³⁵.*

Ἐκ δὲ τῶν πολλῶν παραλλαγῶν τοῦ χελιδονίσματος μία μόνον ἔχει τὸν πρῶτον στίχον πολιτικόν, ἐνῶ οἱ λοιποὶ εἶναι δίμετροι τροχαϊκοὶ καταληκτικοί:

*Χελιδονάκι μου γοργό, γοργό μου χελιδόνι,
ποῦ ρθες ἀπ' τὴν ἔρημο,*

35. Λελέκου, Δημοτικὴ ἀνθολογία, Ἀθ. 1868, σ. 15. (Τὸ πρῶτον κῶλον εἶναι προδήλως ἐσφαλμένον, ὄχι μόνον διὰ τὰς δύο χασμῶδίας, ἀλλὰ καὶ διότι δὲν ἔχει κᾶν λέξιν ἀπὸ τοῦ Α ἀρχομένην). Εἰς τὰ λφάβητάρια τῶν κωδ. τοῦ Καμβραὶ καὶ τοῦ Βαλλικελιανοῦ παρεκκλίνοσι μικρὸν τοῦ μετρικοῦ τούτου σχήματος οἱ στ. 65.67.70.72.

τί καλά μας ἤφερες;³⁶

Πρόδηλον δ' ὅτι ὁ στίχος οὗτος μετεβλήθη διὰ παλλιλογίας, καὶ ὅτι ὁ ἀδιάφθορος εἶναι:

Χελιδόνη μου γοργό,
ποῦ ρθες ἀπ' τὴν ἔρημο κτλ.

ὡς ἔχει ἐν παραλλαγῇ τοῦ αὐτοῦ τόπου³⁷.

Ἄλλο κοινὸν γνώρισμα τοῦ χελιδονίσματος τῶν δύο κωδίκων καὶ τῶν σημερινῶν παραλλαγῶν εἶναι ὅτι ἀδόμητα ὑπὸ παιδίων, ἀναφέρουσι τὰ πλεῖστα τὸ σχολεῖον καὶ τὰ μαθήματα αὐτῶν καὶ παραγγελίας τοῦ διδασκάλου τῶν, τὰς ὁποίας ὑποχρεοῦνται νὰ ἐκτελέσωσιν. Εἰς πολλάς γίνεται χρῆσις τῶν αὐτῶν λέξεων, τὰς ὁποίας ἀνευρίσκομεν καὶ εἰς τὰς παλαιὰς ἐκεῖνας παραλλαγὰς τῶν χειρογράφων. Ἀναφερομέν τινα παραδείγματα: *πέντε πέντε, | ἄλλα πέντε, | δεκαπέντε* (στ. 34-36). Ὁ Maas παρετήρησε τὴν ὁμοιότητα πρὸς τὰ παρὰ Passow, ἀρ. 309: *δός μ' ἐμένα πέντ' αὐγά | καὶ ἄλλα πέντε κόκκινα· φέρονται δ' ὁμοια καὶ εἰς ἄλλας παραλλαγὰς³⁸: μὴ μὲ δειρήσ | εἰς τὰς χεῖρας | καὶ στὸ τρῆμα* (στ. 32-33). Πρβλ. Passow, ἀρ. 309: *ἂν ἀργήσω δέρνει μας | πάλι μεταδέρνει μας κλπ³⁹. στὸ σχολεῖον τρέχοντες | γράμματα μανθάνοντες* (στ. 45). Πρβλ. Λευκίου, Ἀνατροπή, σ. 26: *ποῖον δρόμον δείξετε | τῶν γραμμάτων τῶν καλῶν*. Παρνασσ., τ. Γ', σ. 957. Γουσίου, Ἡ κατὰ τὸ Πάγγαιον χώρα, σ. 43: *πόσον δρόμον ἔκαμες | κ' ἔμαθες τὰ γράμματα, | γράμματα βασιλικὰ* (Δοξάτου καὶ Λακκοβικίων). Πανδῶρ., τ. Κ', σ. 112: *τῶν γραμμάτων οἱ σοφές, | τῶν σχολίτων οἱ χαρές* (Μάνης). — Περὶ τῆς ἐπὶ λέξει δ' ὁμοιότητος τῶν παραλλαγῶν προκειμένου, ἅς σημειωθῶσι καὶ οἱ περὶ τῆς χελιδόνης στίχοι: *διὰ ὕδωρ καὶ πηλοῦ | πύργον οἰκοδόμησα* (στ. 28.29). Πρβλ. Γουσίου, ἐνθ' ἀν.: *θάλασσα μᾶς πέρασε, | πύργον μᾶς θεμέλιωσε* (ἡ χελιδόνα). Βλ. καὶ Βυζαντινά χρονικά Πετρούπ., τ. Γ', σ. 205. Παρὰ δὲ τῷ Passow, ἀρ. 305 ἡ αὐτὴ ἔννοια: *θάλασσαν ἐπέρασε, | τὴ φωλιά θεμέλιωσε*, ὅπερ μᾶς δεικνύει πῶς ἐνεκα τῆς μεταβολῆς μιᾶς λέξεως θὰ ἦτο δύσκολον νὰ διαγνωσθῇ ἡ στενὴ συνάφεια δύο παραλλαγῶν, ἂν δὲν ἦσαν γνωσταὶ αἱ βεβαιοῦσαι ταύτην ἄλλαι παραλλαγαί.

Ὁ χαιρετισμὸς τοῦ ἔαρος, ὃν αὐτοτελῆ καὶ εἰς ἴδιον ἄσμα διατυπωμένον ἔπαλλον οἱ κράκται καὶ ὁ λαὸς ἐν Κωνσταντινουπόλει πρὸ τοῦ βασιλέως

Τὸε τὸ ἔαρ τὸ γλυκύ, πάλιν ἐπανατέλλει,
φέρων ὑγείαν καὶ χαρὰν καὶ τὴν εὐημερίαν, κτλ.

36. Χασιώτου, Συλλογὴ τῶν κατὰ τὴν Ἠπειρον δημ. ἄσμ., σ. 191, 2. Passow, ἀρ. 306 (ὅστις διορθῶναι τὸν παρὰ Tommaseo στίχον). Ὁ στίχος προῆλθεν ἐκ τοῦ ἄλλου ἄσματος παρὰ Passow 308, ὅπερ δὲν εἶναι χελιδονίσμα, ἂν καὶ οὕτω τὸ ἐπιγράφει ὁ ἐκδότης.

37. Ἀραβαντινοῦ, Ἄσμ. δημ., σ. 261, ἀρ. 442 (ἐνταῦθα ὁ ταράττων τὸ μέτρον ἐσφαλμένος τύπος χελιδονάκι). Πρβλ. καὶ τὸ κερκυραϊκὸν παρὰ Passow, ἀρ. 306.

38. Παρνασσός, τ. Γ', σ. 957 (Δοξάτου Μακεδονίας). Γουσίου, Ἡ κατὰ τὸ Πάγγαιον χώρα, σ. 43 (Λακκοβικίων). Βυζαντ. Χρονικά Γ' 205. Πρβ. Passow, ἀρ. 307.

39. Βλ. καὶ Ἀναγνώστου, Λεσβιακά, σ. 212. Δ. Ἀγγελίδου, Φιλολογικά, Ἀθ. 1897 (Ναυπάκτου) *κι ἂν ἀργήσω δεῖρε με | πάλι μεταδεῖρε με*. Λευκίου, Ἀνατροπή, σ. 26. Πανδῶρ. ΙΑ', σ. 450 (Στενιμάχου).

ὁ χαιρετισμὸς οὗτος συνάπτεται πρὸς τὸ μεσαιωνικὸν χελιδόνισμα· εἰς δὲ τὰς πλείστας τῶν σημερινῶν παραλλαγῶν τούτου πολλαχῶς ἐκδηλοῦται ἡ χαρὰ ἐπὶ τῇ ἐπανόδῳ τοῦ ἔαρος καὶ τῇ ζωογονήσει τῆς φύσεως⁴⁰.

Αἱ δὲ παρεμβαλλόμεναι εἰς τὸ μεσαιωνικὸν χελιδόνισμα ἐπφθαί πρὸς δίωξιν τοῦ χειμῶνος⁴¹ ὑποδεικνύουν ὅτι ὁ κύριος σκοπὸς τοῦ ἄσματος δὲν ἦτο ὁ ἑορτασμὸς τῆς ἐπανόδου τῶν χελιδόνων, ἀλλ' ἡ ἀποτροπὴ τῶν κακῶν τοῦ χειμῶνος, ὅτι ἄρα καὶ τὸ ἔθιμον καὶ τὸ ἄσμα ἀνήκουσιν εἰς τὰς πολυπληθεῖς μαγικὰς τελετάς, τὰς εἰς τακτοὺς καιροὺς γινομένας πρὸς ἐξασφάλισιν τῶν ἀγαθῶν καὶ προφύλαξιν ἀπὸ τῶν κακῶν, αἵτινες τοσοῦτο συνήθειαι εἶναι εἰς διαφόρους λαοὺς, καὶ δὴ καὶ παρὰ τῷ ἀρχαίῳ καὶ τῷ σημερινῷ ἑλληνικῷ λαῷ. Εἰς τινὰς τῶν σημερινῶν παραλλαγῶν ὁ Φεβρουάρης χαρακτηρίζεται φοβερὸς, βροχερὸς, λασπερὸς⁴², πολλαὶ δὲ περιέχουσιν ἐπφθὰς κατὰ τῶν ἐντόμων καὶ ἄλλων φθοροποιῶν ζώων καὶ ἐπικλήσεις ἀγαθῶν, τῶν ὁποίων ὁ τύπος *ὄξω-μέσα, ὑγεία καὶ χαρὰ ἢ ἥλιος καὶ χαρὰ* κττ.⁴³ εἶναι αὐτὸς ὁ ἀρχαῖος *ἔξω βούλιμον, ἔσω δὲ πλοῦτον καὶ ὑγίαιαν*.

Ἐν τέλει πρὸς συμπλήρωσιν τῆς συλλογῆς τοῦ Maas προσθέτομεν ἓν ἄσματιον παραλειφθὲν ὑπ' αὐτοῦ, καὶ τὰς ἀδομένας ἐπιβοήσεις ἢ τᾶσμάτια, ἀναφερόμενα εἰς τὸν δημόσιον βίον τῶν Βυζαντινῶν καὶ ἀτελῶς ἐν περιφράσει ἢ ἐν περιλήψει διασωθέντα ὑπὸ συγγραφέων.

Τὸ παραλειφθὲν ἄσματιον εἶναι τὸ συντεθὲν ὑπὸ τοῦ λαοῦ μετὰ τὴν ἀνάρρησιν εἰς τὸν θρόνον Μιχαὴλ τοῦ Στρατιωτικοῦ (Σεπτ. 1056) πρὸς χλευασμὸν τοῦ στασιάσαντος ἐξαδέλφου τοῦ προκατόχου βασιλέως Κωνσταντίνου τοῦ Μονομάχου, ὀνόματι Θεοδοσίου. Βλ. Ζωνάρων, ΙΗ' 1, 14 (τ. ΙΙΙ, σ. 655 Bonn). «Εἰς τοῦτο δὲ τέλους τοῦ ἐπιχειρήματος αὐτῷ καταστήσαντος, ὁ δημῶδης ὄχλος ἐπιγγελῶντες αὐτῷ ῥήματά τινα συνθέντες ἐπῆδον αὐτῷ· τὰ δ' ἦσαν:

*Ὁ μωρὸς ὁ Μονομάχος,
εἴ τι ἐφρόνει ἐποίησε.*

Ὁ πρῶτος στίχος εἶναι δίμετρος τροχαϊκός, ὁ δ' ἕτερος δίμετρος τροχαϊκός καταληκτικός.

40. Ἀραβαντινοῦ, σ. 261, ἀριθ. 442 (Ἡλείου). Πανδῶρ. ΙΑ' 450 (Στενιμάχου), 451 (αὐτόθεν), Κ' 112 (Μάνης). Θρακικὴ Ἐπετηρίς 1896, σ. 167 (Μετρῶν Θράκης). Παρνασσός Γ' 957 (Δοξάτου Μακεδονίας). Γουσίου, σ. 43 (Λακκοβικίων). Passow 305. Βυζαντ. Χρονικά Γ', σ. 205.

41. Στ. 53: *ἔξω Φεβρουάρης*, στ. 15: *φύγε, φύγε, Φεβρουάρης* (γρ. Φεβρουάρη, οἱ κώδ. februarie) κτλ. καὶ στ. 17.

42. Βρετοῦ, Ἐθν. ἡμερολ. 1868, σ. 109 (Θεσσαλίας). Βυζαντ. Χρον. Γ' 205. Passow, ἀρ. 305, 5-6. 21-22. ἀρ. 307.

43. Βρετοῦ, αὐτ. Πανδῶρ. ΙΑ' 451 (Στενιμάχου). Χασιώτ., σ. 191 (Ἡλείου). Ἀναγνώστου, Λεσβιακά, σ. 212. 213. Λευκίου, Ἀνατροπὴ, σ. 28. Θρακικὴ Ἐπετηρίς, σ. 168. Σταματιάδου, Σαμιακά, τ. Ε', σ. 380, 1. Βυζαντ. Χρον. Γ', 205. Passow, ἀρ. 307.309. Ἐστία, Δελτίον 1883, ἀρ. 336, σ. 2. Παρνασσός Γ' 957. Γουσίου, σ. 43.

Περιλήψεις δ' ἄσματιών εὐρομεν εἰς βυζαντινοὺς συγγραφεῖς τὰς ἐπομένας.

1. Τῷ 558. «Ἐπειδὴ γὰρ ἅπας ὁ δῆμος, τοῦ ἔργου σφίσιν ἀπηγγελμένου, ἦδόν τε αὐτὸν (Βελισσάριον) καὶ ἀνύμνουν κατὰ ξυλλόγους, ὡς ὑπ' ἐκείνου περιφανέστατα σεσωσμένοι». (Ἀγαθίας Ε', 20, σ. 322 Bonn).

2. Τῷ 581, ἐπὶ τῇ διαδοθείσῃ φήμῃ, ὅτι ὁ χαγαῖνος τῶν Ἀβάρων πολιορκῶν τὴν Ἀδριανούπολιν ἠχμαλώτισε τοὺς στρατηγούς Κάστον καὶ Ἀνσιμούθ. «Ἐλοιδορεῖτο δ' ὁ αὐτοκράτωρ (Τιβέριος) εἰς τὸ φανερώτατον ἀπὸ τινῶν τῶν τοῦ πλήθους ἀσυνέτων καὶ στωμύλων ἀνδρῶν, ὧν τὰ τῆς γνώμης ἀζήλωτα· καὶ βλασφήμους ῥδᾶς κατ' αὐτοῦ συντιθέντες διέσυρον κωμφοδῶντες ἐμμελῶς τὸ ἀπαίσιον, οὐ τύχη ἀλλ' ἀνοία τὸ δυσχερὲς περιάπτοντες». (Θεοφύλακτ. Σιμοκάττ. Α', 17,5, σ. 103 Bonn).

3. 602-610. «Φωκάς... οὗ δὴ ἄρξαντος ἐπὶ τοιοῦτο κακώσεως Χριστιανοῖς ἤλασε τὰ πράγματα ὡς παρὰ πολλοῖς ἄδεσθαι, ὅτι Πέρσαι μὲν τὴν Ρωμαίων ἀρχὴν ἐκτὸς κατεπήμαινον, Φωκάς δὲ ἐνδον χεῖρω τούτων ἔπραττε». (Νικηφόρου Κ/πόλεως, Ἱστορία, σ. 3 Bonn).

4. 1091. Ἐπὶ τῇ πανωλεθρίᾳ τῶν Πατζινακῶν κατὰ τὴν μάχην τῆς 29 Ἀπριλίου, ὅτε «ὄλον ἔθνος μυριάνδρον κατὰ μίαν καὶ μόνην ἠφανίσθη ἡμέραν». «Ἐνθεν τοι καὶ παρῳδιόν τι οἱ Βυζάντιοι ἐπῆδον φάσκοντες: Διὰ μίαν ἡμέραν οἱ Σκύθαι τὸν Μάιον οὐκ εἶδον». (Ἀνν. Κομν. Η' 5, Π 15, 27 Reiffersch. [δ. γ: διὰ μίαν ἡμέραν τὸ Μάιον, οἱ Σκύθαι τὸν Μάιον]).

5. 1104. Κατὰ τὴν διαπόμπευσιν τοῦ Ἀνεμᾶ καὶ τῶν ἄλλων συνωμοτῶν. «Ραβδοῦχοι ἔμπροσθεν τούτων ἐφαλλόμενοι καὶ ἄσματιόν τι γελοῖον καὶ κατάλληλον τῇ πομπῇ προσάδοντες ἀνεβῶων, λέξει μὲν ἰδιώτιδι διηρμωσμένον, νοῦν δὲ ἔχον τοιοῦτον. Ἐβούλετο γὰρ τὸ ἄσμα πάνδημον πᾶσι παρακελεύεσθαι τε καὶ ἰδεῖν τοὺς τερυρανηκότας τούτους κερασφόρους ἄνδρας, οἵτινες τὰ ξίφη κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος ἔθηξαν». (Ἀνν. Κομν. ΙΒ' 6, Π, σ. 161 Reifferscheid).

6. 1344. Ὁ Ἰωάννης ὁ Καντακουζηνός στρατοπεδεύων παρὰ τὴν μακεδονικὴν πολίχνην Κουμουτζηνοὺς ἔπεσε ν' ἀναπαυθῆ περὶ τὴν μεσημβρίαν ὑπὸ μέγα δένδρον· ἰδὼν δὲ ὄνειρον, ἠγέρθη τεταραγμένος ἐκ τοῦ ὕπνου· «καὶ τις ἐκεῖ παρῶν ἄσμάτων δημιουργὸς λύραν τε ἠρμόσατο ἐξεπίτηδες καί, οἷον πείθειν ἅπαντας ἀνέχειν ἐπ' αὐτοῦ, ἄσμα ἀνεκρούσατο. Καὶ ἦν τὰ τοῦ ἄσματος: Ἄνδρες (φησὶν) οἱ τῷδε τῷ δένδρῳ καὶ τῷδε τῇ σκιᾷ προσεοικότες ἀτεχνῶς παρόσον νῦν μὲν ὥρας μετέχοντες φαίνεσθε, ὅσον δ' οὐπω ἀωρίας ἐπιδραμούσης οἰχήσεσθε πρὸς μαρασμόν τε καὶ φθοράν, δεῦρο δὲ χαίρωμεν, καὶ ἐντροφῶμεν τῇ νεότητι, πρὶν τὸν θάνατον αὐτῆς κατοχρήσασθαι». (Νικηφ. Γρηγορ. ΙΔ' 4,6, σ. 705-706 Bonn. Πρβλ. Ἰωάνν. Καντακουζην. Γ' 70, τ. II, σ. 429 Bonn). Ἦτο δὲ τοῦτο προσιώνισμα τῆς ἐπικειμένης αἰφνιδίας ἐπιθέσεως τοῦ Μομιτζίλου καὶ τῆς ἡττης τοῦ Καντακουζηνοῦ.

Τὸ ἐν παραφράσει ὑπὸ τοῦ Γρηγορᾶ ἀναφερόμενον ἄσματιον φαίνεται ὡς τις παραλλαγή τοῦ ὀρχηστικοῦ ἄσματος, τὸ ὁποῖον ἀπεστρογγυλισμένον μὲν καὶ διωρθωμένον ἐξέδωκεν ὁ Σπ. Ζαμπέλιος, ἀλλὰ τὸ ὁποῖον εἶναι γνήσιον

δημοτικόν, διότι τὰ πλείστα μέρη αὐτοῦ συνελέχθησαν καὶ ἐδημοσιεύθησαν εἰς διαφόρους συλλογὰς⁴⁴.

44. Σπ. Ζαμπελίου, Πόθεν ἡ κοινὴ λέξις τραγουδῶ, Ἄθ. 1859, σ. 48.49. Λελέκου, Δημοτ. Ἄνθολ., σ. 132.136.138. Ἐπιδόρπιον, σ. 158.165. Ἀραβαντινοῦ, σ. 369. Ξενοφάνης, 1896, τ. Γ', σ. 478 (Κρώμνης). Σπ. Π. Λάμπρου, Κατάλογος βιβλ. Ἄγ. Ὅρους, τ. Α', σ. 404 (χφ. 10' αἰ. μονῆς Διονυσίου).

ΤΑ ΔΗΜΩΔΗ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΨΣΜΑΤΑ
ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΔΡΑΚΟΝΤΟΚΤΟΝΙΑΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ*

Εἰς τὸ δημοσιευθὲν ἀνωτέρω (σ. 66-67) ἀργεῖον ᾄσμα τοῦ ἀγίου Γεωργίου δὲν προσεθέσαμεν ἀναγραφὴν τῶν ἐκδεδομένων παραλλαγῶν αὐτοῦ, ἐπειδὴ ἐκρίναμεν χρήσιμον ὅπωςδῆποτε νὰ ἐπιφέρωμεν περὶ τούτων παρατηρήσεις τινάς, αἵτινες θὰ ὑπερέβαινον τὰ στενὰ ὄρια βραχείας βιβλιογραφικῆς σημειώσεως. Τὸ ᾄσμα καταλέγεται εἰς τὰ ὀλίγιστα ἐκεῖνα μνημεῖα τῆς δημῶδους ποιήσεως, τῶν ὁποίων καταφανὴς εἶναι ἡ συνάφεια πρὸς γραπτὰς θρησκευτικὰς παραδόσεις καὶ εὐκαιρον θὰ ἦτο νὰ ἐξακριβωθῇ ὡς ἔνεστι πληρέστατα ὁποῖα ἡ ροπή, ἦν ἔσχον αὗται εἰς τὴν σύνθεσιν τοῦ ᾄσματος, ἢ ἂν τὰνάπαλιν καὶ κατὰ πόσον δημῶδεις παραστάσεις καὶ δοξασίαι εἰσεχώρησαν εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν φιλολογίαν.

Περὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἐπραγματεύθη ἐπ' ἐσχάτων ὁ Joh. B. Aufhauser ἐν ἀξιολόγῳ συγγράμματί του¹, ὃπερ εἶναι παράρτημα τρόπον τινὰ καὶ συμπλήρωμα τοῦ πολυτίμου περὶ τοῦ ἀγίου Γεωργίου ἔργου τοῦ Κρουμβάχερ, τοῦ μετὰ τὸν θάνατόν του ἐκδοθέντος². Ἄλλ' ὁ Aufhauser δὲν ἐξήτασε εἰμὴ δύο μόνον παραλλαγὰς τοῦ δημῶδους ἑλληνικοῦ ᾄσματος, τὴν παρὰ Κανελλάκη χιακὴν καὶ τὴν παρὰ Γιάνναρη κρητικὴν, τῶν δ' ἄλλων παραλλαγῶν ἐγίνωσκε μόνον τὰς δημοσιευθείσας ἐν τοῖς Νεοελληνικοῖς Ἀναλέκτοις καὶ αὐτὴ ἡ σπουδαιοτάτη κυπριακὴ παραλλαγή, τῆς ὁποίας ἀνάλυσιν περιέλαβον πρὸ τεσσαρακονταετίας καὶ πλεόν εἰς ἀτελῆ τινὰ περὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος πραγματείαν μου³, παρέμεινεν ἄγνωστος εἰς αὐτόν. Ἄνευ δὲ τῆς παρεξετάσεως τῶν ἐκ διαφόρων ἑλληνικῶν χωρῶν παραλλαγῶν, ὧν αἱ πλεῖσται μὲν συμπληρῶνουσιν ἀλλήλας, τινὲς δ' ἐμφαίνουσι σαφῆ τὰ ἴχνη ἐπιδράσεων ποικίλων προελεύσεων, εἶναι ἐπισφαλὲς νὰ συναγάγωμεν πορίσματα περὶ τῆς ἀμοιβαίας σχέσεως τοῦ συναξαρίου καὶ τοῦ ᾄσματος.

* Ἐδημοσιεύθη εἰς περ. Λαογραφία 4 (1913-14), σ. 185-235.

1. Aufhauser, Das Drachenwunder des heiligen Georg in der griechischen und lateinischen Ueberlieferung, Leipzig 1911, σ. 162-163 (Byzantinisches Archiv als Ergänzugs der Byzantinischen Zeitschrift hrg. von Aug. Heisenberg, τεύχ. 5).

2. K. Krumbacher, Der heilige Georg in der griechischen Ueberlieferung. Aus dem Nachlasse herausgegeben von A. Eberhard, München 1911, 4ον, σ. XLIV, 332 (Abhandlungen der Bayer. Akademie d. Wissenschaften, philos. — philol. u. hist. Klasse XXV, 3).

3. Ν. Γ. Πολίτου, Περσεύς καὶ ἅγιος Γεώργιος ἐν Εἰρηναίου Ἀσωπίου, Ἄττικῃ ἡμερολογ. τοῦ 1872, σ. 174-193. Πρβλ. καὶ Ἐστίαν, 1876, τ. Α', σ. 264-271.

Αί γνωσταί ἡμῖν μέχρι τοῦδε παραλλαγὰι τοῦ ᾄσματος ἀνέρχονται εἰς 27. Ἐναγράφομεν ταύτας ὧδε, διακρίνοντες ἐκάστην δι' ἐνὸς στοιχείου τοῦ ἀλφαβήτου.

Α (Κύπρου) Σακελλαρίου, Κυπριακά, ἐν Ἀθ. 1868, τ. Γ', σ. 62-66, ἀρ. 25· Β' ἐκδ., ἐν Ἀθ. 1890, τ. Β', σ. 94-98, ἐξ 155 στίχων.

Β (Κρήτης) Β¹ Jeannaki, Ἄσματα κρητικά, Lpz. 1876, ἀρ. 1, σ. 1-3, ἐκ στ. 69. Τὸ αὐτὸ παρὰ Ἀριστείδ. Κριάρη, Κρητικά ᾄσματα, ἐν Χανίοις 1909, σ. 7-10, ἐκ στ. 68.

Β² Ἐλπίδος Μελαίνης [Schwartz], Κρητικὴ μέλισσα, ἐν Ἀθ. 1873, σ. 9-11· ἐκδ. Β', ἐν Ἀθ. 1888, σ. 5-7, ἐκ στ. 48.

Β³ Ἐμμ. Δ. Φραντζεσκάκη, Ἡ Ἀριάδνη, ἐν Ἀθ. 1883, σ. 39-41, ἐκ στ. 64. (Ἀσήμαντοι διαφοραὶ ἀπὸ τοῦ Β¹).

Γ (Θήρας) Γ¹ Νεοελληνικά ἀνάλεκτα, ἐν Ἀθ. 1881, τ. Β', σ. 421-422, ἀρ. 2, ἐκ στ. 36.

Γ² Αὐτ., σ. 422-423, ἀρ. 3, ἐκ στ. 29.

Δ (Σίφνου) Κ. Dieterich, Sprache u. Volksüberlieferung der südlichen Sporaden, Wien 1908, σ. 346-347, ἀρ. 24, ἐκ στ. 32.

Ε (Χίου) Κανελλάκη, Χιακά ἀνάλεκτα, ἐν Ἀθ. 1890, σ. 87-89, ἀρ. 71, ἐκ στ. 58.

Ζ (Λέσβου) Georgeakis et Pineau, Le Folk-lore de Lesbos, Paris 1904, σ. 256-259 (ἐν γαλλικῇ μεταφράσει).

Η (Σύρου;) Ἀνατολικὴ ἐπιθεώρησις, ἐν Σμύρνη 1873, τ. Α', σ. 406-407, ἐκ στ. 40.

Θ (Νισύρου) Ὁ ἐν ΚΠ. σύλλογος, τ. ΙΘ', σ. 203-204, ἀρ. 1, ἐκ στ. 65.

Ι (Καστελλορίζου, Μεγίστης) Ἀνέκδοτος παρὰ Ἀχιλ. Σ. Διαμαντάρη (1913), ἐκ στ. 58.

Κ (Ἄργους) Λαογραφία Δ' 66-67, ἀρ. 11, ἐκ στ. 51.

Λ (Κορίνθου) Ἀνέκδοτος παρὰ μαθητοῦ τοῦ γυμνασίου διὰ τοῦ καθηγητοῦ Δ. Χρ. Δουκάκη, ἐκ στ. 34.

Μ (Κλεωνῶν Κορινθίας) Λελέκου, Δημοτ. ἀνθολογία, ἐν Ἀθ. 1868, σ. 216-217, ἐκ στ. 33.

Ν (Στεμνίτσης τῆς Γορτυνίας) Ἀνέκδοτος παρὰ μαθητοῦ τοῦ ἐν Δημοτσάνῃ γυμνασίου διὰ τοῦ γυμνασιάρχου Κ. Π. Κασιμάτη (1889). Ἀτελής.

Ξ (Καλαμάτας τῆς Μεσσηνίας) Ὁ ἐν ΚΠ. σύλλογος, τ. Η', σ. 500, ἀρ. 13, ἐκ στ. 43.

Ο (Ἀθηνῶν) Ἐβδομάς, ἐν Ἀθ. 1884, τ. Α', σ. 64, ἐκ στ. 25.

Π (Ἀγγελοκάστρου τῆς Ὠλενίας ἐν Αἰτωλία) Ἀνέκδοτος παρὰ τοῦ δημοδιδασκάλου Χ. Μαγγίνα (1888), ἐκ στ. 40.

Ρ (Λευκάδος) Πλάτων, 1880, τ. Β', σ. 486-487, ἀρ. 13, ἐκ στ. 30.

Σ (Ἠπείρου)⁴ Νεοελλ. ἀνάλ., τ. Α', σ. 88.21, ἐκ στ. 22.

4. Δὲν σημειοῦται ἡ προέλευσις ἐν τῇ ἐκδόσει, ἀλλ' ὑποθέτομεν ὅτι εἶναι ἠπειρωτικὴ ἢ παραλλαγή, διότι ἐδόθη ὑπὸ τοῦ ἀοιδίμου Παύλου Λάμπρου, τοῦ ὁποῦ ἡ συλλογὴ κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπετελεῖτο ἐξ ἠπειρωτικῶν ᾄσμάτων.

Τ (Ἡπείρου) Ἀραβαντινοῦ, Συλλογὴ δημοδῶν ᾠσμάτων, ἐν Ἀθ. 1880, σ. 127-128, ἀρ. 159, ἐκ στ. 44.

Υ (Ἀγ. Γεωργίου Νηλείας τῆς Μαγνησίας) Ἀνέκδοτος παρὰ τοῦ δημοδιδασκάλου Π. Βογιαντζῆ (1888), ἐκ στ. 45.

Φ (Καρυῶν Καβακλῆ τῆς Θράκης) Λουλουδοπούλου, Συλλογὴ ἀνέκδοτος, ἐν Βάρνη 1903, σ. 85-87, ἐκ στ. 58.

Χ (Βάρνης) Ὁ ἐν ΚΠ. σύλλογος, τ. Η', σ. 500-501, ἀρ. 14, ἐκ στ. 49.

Ψ (Βάρνης) Ἀνέκδοτος παρὰ Χ. Ι. Μυστακίδου (1871), ἐκ στ. 27.

Ω (Σινασοῦ τῆς Καππαδοκίας) Ι. Σαραντίδου Ἀρχελάου, Ἡ Σινασός, ἐν Ἀθ. 1899, σ. 167-168, ἐκ στ. 36.

Τὸ ᾄσμα τοῦτο ἀλλαχοῦ μὲν ἐσυνηθίζετο νὰ τραγουδῆται, εἰς παλαιότερους μάλιστα χρόνους, κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγίου Γεωργίου τὴν 23 Ἀπριλίου ὑπὸ ὁμίλων περιερχομένων τὰς οἰκίας⁵, ἐν Ἄργει δὲ κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην ἐξω τῆς ἐκκλησίας, ὅπου ἐγίνετο χορός, καὶ εἰς ἄλλας ἑορτάς, ὡς τραγοῦδι χοροῦ, πλὴν τῶν Ἀπόκρεων (βλ. ἀνωτέρω σ. 67). Συνηθέστερον ἀπαγγέλλεται, ἐγὼ τοῦλάχιστον τὴν Ξ παραλλαγὴν ἔγραψα καθ' ὑπαγόρευσιν γυναικὸς ἐν Καλαμάτῃ, οὐδέποτε δὲ τὸ ἤκουσα τραγουδοῦμενον⁶.

Κοινὸν πασῶν τῶν παραλλαγῶν ἐξωτερικὸν γνώρισμα εἶναι ὁ ὁμοιοκατάληκτος πολιτικὸς στίχος, τοῦτο δὲ βεβαίως τὸ γνώρισμα θὰ εἶχε καὶ τὸ πρωτότυπον τῆς ἐκ μεταφράσεως μόνον γνωστῆς Ζ παραλλαγῆς. Ἡ παρατηρούμενη δ' ἐνιαχοῦ ἔλλειψις τῆς ρίμας ἐξηγεῖται ἐκ τῆς ἐκπτώσεως τῶν ὁμοζύγων στίχων. Δὲν παρουσιάζουσι δ' αἱ παραλλαγαὶ αὗται εἰμὴ ἐπουσιώδεις διαφορὰς ἀπ' ἀλλήλων, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῆς ἐπομένης ἀναλύσεως, καὶ ἐκ τούτου εἰκάζεται ὅτι ἐν καὶ μόνον εἶναι τὸ ἀρχικὸν ᾄσμα, ἢ τὸ πολὺ δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν καὶ δεύτερον, ἐξ οὗ προήλθεν ἡ κυπριακὴ Α παραλλαγή, διὰ τὴν ἐν πολλοῖς παρέκκλισιν ταύτης ἀπὸ τῶν λοιπῶν.

Ἀνάλυσις τῶν παραλλαγῶν.

1 Προίμιον. α'. Στ. 1-4 Ἐξυμνεῖται ὁ ἅγιος, ὁ καβαλλάρης, ὁ ἀρματωμένος μὲ σπαθί καὶ μὲ χρυσὸ ἢ ἀργυρὸ κοντάρι, ὁ φονεύσας τὸν δράκοντα ΑΒ¹ΙΤΩ. — β'. Στ. 1-2 Ὁμοίως ΔΗΛΜΠΡΤΦ. — γ'. Εἰς ἓνα μόνον στίχον Ο. — δ'. Συμφυρμὸς προίμιου καὶ διηγήσεως Β² Β³. — ε'. Ἐπίκλησις τοῦ ἁγίου πρὸς σωτηρίαν ἀπὸ τοῦ θηρίου Γ¹Γ²ΕΘΚΦΩ.

2 Τόπος. α'. Βεροῦτιν Α.

β'. σὲ τόπο ξακουσμένο Τ.

γ'. στοῦ Δράκου τὸ λιβάδι Β².

δ'. στὴ μεγάλη χώρα, σ' ἐκεῖνο τὸ πηγάδι Ξ.

ε'. στῆς χώρας τὸ πηγάδι Β¹Β³Δ.

5. Ἐν Ἡπείρῳ (Ἀραβαντιν., σ. 128).

6. Ἐν Καστελλορίζῳ τραγουδεῖται, ὁ δὲ κ. Ἀχ. Σ. Διαμαντάρας, ὁ ἀποστείλας μοι τὴν Ι παραλλαγὴν ἐσημείωσε τὸν ἦχον εἰς ἐκκλησιαστικὴν παρασημαντικὴν.

ζ. σὲ μιᾶς χώρας πηγὰδι Γ¹ΖΛΝ.

ζ. στὸν τόπο μας (στὴν χώρα μας) μέσα σ' ἓνα πηγὰδι ΔΗΘΙΚΜΟΠ
ΥΦΧΨΩ.

η. βρῦση Γ²Σ.

θ. μεγάλη βρῦση Τ (τῆς λ. βρῦση γίνεται ἀδιαφόρως χρήσις πρὸς δήλω-
σιν τοῦ φωλεοῦ τοῦ δράκοντος καὶ εἰς τινὰς τῶν παραλλαγῶν, αἵτινες ὡς τό-
πον ἀναφέρουσι πηγὰδι Β¹Β³ΔΘΚΠΦΧ).

3 Ὁρισμένην ἡμέραν τῆς ἐβδομάδος οἱ κάτοικοι ἐξήρχοντο τῆς πόλεως
διὰ νὰ προμηθευθῶσι τροφᾶς καὶ νὰ ὑδρευθῶσι εἰς τόπον εὕρισκόμενον μα-
κρὰν Α.

4 Τὸ νερὸν ἐκράτει, ἐμποδίζων τοὺς ἀνθρώπους νὰ ὑδρεύωνται

α. δράκος μεγάλος ΑΓ²ΔΙΚ.

β. δράκος πονηρὸς Α.

γ. δράκος λέοντας ΑΓ².

δ. θηριὸ Γ¹Γ²ΘΜΞΟΣΧΨ.

ε. θηριὸ-δράκος ΖΤ.

ς. θηριὸ-δράκος μεγάλος Β²Β³ΔΕΚΡΥΩ.

ζ. θηριὸ-λεοντάρι Β¹Β²Β³ΕΗΘΙΜΠΦ.

η. δράκος φτερωτὸς Ζ.

θ. στοιχειὸ ΚΛΝ.

ι. λεοντάρι ΛΞ.

5 Ὁ δράκος ἐσκλάβωσε τὴ βασιλοπούλα Ν.

6 Ὁ δράκος κατέπινεν ὅποιον ἀνθρώπον ἐβλεπε Ω.

7 Οἱ ἀνθρώποι ἀπεφάσισαν νὰ παρέχωσιν εἰς τὸν δράκον πρὸς τροφήν
ὄρισμένον ἀριθμὸν παιδιῶν Α.

8 α. Ὁ δράκος ἂν δὲν ἔτρωγεν ἀνθρώπον δὲν ἄφηνε τὸ νερὸν Ω.

β. Ἦθελεν ἀνθρώπον ὅταν ἐπέινα Ρ.

γ. Ἦθελεν ἀνθρώπον κάθε σαββάτο βράδυ ΘΜΨ.

δ. — κάθε πρωὶ Γ¹.

ε. — κάθε πρωὶ καὶ βράδυ Β¹Β³ΔΕΖΗΙΚΛΤΥΦΧ.

ς. — ἓνα τὸ δειλινὸ καὶ ἓνα τὸ βράδυ Ξ.

ζ. — ἀργά, ταχιά καὶ βράδυ Β².

η. — πρωὶ, γιόμα, βράδυ Π.

9 α. Μίαν φορὰν ποῦ δὲν ἐπῆγαν ἀνθρώπον, ἐστέρεψε τὸ νερὸν, καὶ τό-
τε ἀπεφάσισαν νὰ ὀρίζουν διὰ κλήρου ποῖος θὰ γίνεται βορὰ τοῦ δράκου Θ
ΜΟΠ.

β. Ὁρίζετο μὲ κλήρους ποῖος θὰ δοθῆ εἰς τὸν δράκον Γ¹ΔΛ.

γ. Καθεὶς κατὰ σειράν ἀπὸ τὰ παιδιά του ἔπεμπε τοῦ δράκου τὸ ἓνα Α.

δ. Ὁρίζετο μὲ κληρὸν ἓνα παιδί ἀπὸ κάθε οἰκογένειαν νὰ δίδεται εἰς τὸν
δράκον Β¹Β²Β³ΕΗΙΚΜΡΣΤΥΦ.

ε. Μόνον παιδιά πτωχῶν παρεδίδοντο εἰς τὸν δράκον, μέχρις οὗ οἱ πτω-
χοὶ ἀπῆτησαν νὰ μὴ τρέφουν αὐτοὶ μόνοι τὸ θηρίον, ἀλλὰ καὶ οἱ ἄρχοντες,
καὶ νὰ ὀρίζεται μὲ κληρὸν τίνος παιδί θὰ δοθῆ Ψ.

10 α'. Ἦλθεν ἡ σειρά τοῦ βασιλέως νά δώσῃ εἰς τόν δράκον τήν μονογενῆ θυγατέρα του Α.

β'. Ἐλαχεν ὁ κληρὸς εἰς τήν μονογενῆ θυγατέρα τοῦ βασιλέως Β¹Β²Β³ Γ¹Γ²ΔΕΖΗΘΙΚΛΞΟΠΡΣΤΥΦΧΨΩ.

11 α'. Ὁ βασιλεὺς ἐκὼν ἄκων, ἐπειδὴ ἄλλως ἐκινδύνευεν ἡ χώρα νά καταστραφῆ, ὅταν ἦλθεν ἡ σειρά του, ἀπεφάσισε νά πέμψῃ εἰς τόν δράκον τήν θυγατέρα του Α.

β'. Ὁ βασιλεὺς μετὰ τήν κλήρωσιν κλαίων καὶ ὀδυρόμενος ἐπιτρέπει νά σταλῆ ἡ κόρη του Β³.

γ'. Ὁ βασιλεὺς ἐμαύρισε τὸ σπῖτι τοῦ κ' ἔπεσε νά πεθάνῃ Ρ.

δ'. Ὁ βασιλεὺς ὀδύρεται καὶ κτυπᾷ τὸ κεφάλι του Λ.

ε'. Ὁ βασιλεὺς ἰκετεύει τὸν λαὸν νά στείλουν ἄλλον ἀντὶ τῆς μονογενοῦς θυγατρὸς του, λαμβάνοντες εἰς ἀντάλλαγμα ὅλην τήν περιουσίαν του. Β²ΕΗΘΙΚΛΜΞΟΠΣΤΥΦΧΨ (δὲν διευκρινεῖται ἂν ὁ βασιλεὺς ἦ ἡ βασίλισσα) Ω.

12 Ὁ λαὸς ἀπορρίπτει μετ' ἀγανακτήσεως τήν πρόσφοράν τοῦ βασιλέως, καὶ ἀπειλεῖ νά παραδώσῃ αὐτὸν τόν ἴδιον εἰς τόν δράκον ἂν ἀρνηθῆ νά ὑποκύψῃ εἰς τήν ἀπόφασιν τῆς μοίρας. Ὁ βασιλεὺς ὑποκύπτει Β¹Β²ΕΗΘΙΚΛΜΞΟΠΣΤΥΦΧΨΩ.

13 α'. Ἡ βασιλοπούλα εἰσέρχεται εἰς τὸ δωμάτιόν της νά στολισθῆ· φορεῖ χρυσὰ φορέματα ἀπομέσα, ἀπέξω μαργαριταρένια, καὶ εἰς τὸ κεφάλι κορῶναν Α.

β'. Ὁ βασιλεὺς παραγγέλλει νά τήν στολίσουν Β¹Β³Γ¹ΕΗΘΙΑΜΞΟΠΡΣΤΥΦΧΨΩ.

γ'. Τήν στολίζουν μὲ ὀλόχρυσά φορέματα, μαργαριτάρια καὶ ἀτίμητα πετράδια Β¹Β³Γ¹ΕΘΙΡΦΧΩ.

δ'. Ὁ βασιλεὺς παραγγέλλει νά τήν στολίσουν σά νύφη (ἢ ὁ λαὸς τὴν στολίζει σά νύφη) Β¹Β³ΕΗΘΙΑΜΞΟΠΡΣΥΦΧΨΩ.

14 α'. Βλέπουσα ἀπαγομένην τήν βασιλοπούλαν ὀδύρεται ἡ μάγνα της, δίδει τήν εὐχήν της, λέγει ὅτι ἐνῶ ἠλπίζε νά τήν ὑπανδρεύσῃ, τώρα αἴφνης τήν πέμπουν δῶρον εἰς τόν δράκοντα Α.

β'. Ἡ μάγνα προσθέτει ὅτι διὰ νά τήν σώσῃ θά ἔδιδε τὸ βασίλειόν της Α.

γ'. Ὀδυρμοὶ καὶ λόγοι τῆς μάγνας Β¹Β³.

δ'. Ὀδυρμοὶ βασιλέως, λέγει ἄς τάξω πῶς δὲ σ' εἶδα ποτέ μου Β¹Β³.

ε'. Ὀδυρμοὶ βασιλέως καὶ βασιλίσσης κατὰ τὸν ἀποχωρισμὸν ΖΙ.

ς'. Πάντες ὀδύρονται Ζ.

15 α'. Ἡ βασιλοπούλα μεταβαίνει μόνη εἰς τοῦ δράκοντος τὸν φωλεὸν (τὸ σκιάδιον) Α.

β'. Μεταβαίνει συνοδευομένη ὑπὸ τοῦ λαοῦ Β¹Β²Β³Γ²ΗΘΙΑΠΡΣΦΧΨΩ.

γ'. Ὅταν ἐπήγαιναν τρέμαν τὰ ὄρη Ο.

16 α'. Ὅταν ἐφθασεν ἐκάθισεν εἰς βράχον (πέτραν ριζιμιάν) Α.

β'. Οἱ συνοδεύοντες τήν ἔφεραν εἰς τὰ χεῖλη τοῦ πηγαδιοῦ Γ¹ΕΙΦΩ.

γ'. Οί συνοδεύοντες τὴν ἔδεσαν με ἀλυσίδες Γ²ΕΙΚΞΡΦΩ.

δ'. Ὁ λαὸς ἀφοῦ τὴν ἔδεσεν με ἀλύσεις καὶ σχοινία εἰς δένδρον, ἔφυγεν Β².

17 α'. Ἡ βασιλοπούλα θρηνεῖ καὶ προσεύχεται. Προσευχὴ ὅπως τὴν λυτρώσῃ ὁ θεὸς ἀπὸ τοῦ δράκοντος. Ἀπὸ τὸν θρῆνον τὸν πολὺν τὴν ἐπῆρεν ὄπνος Α.

β'. Θρηνεῖ ἐγκαταλειφθεῖσα Γ²ΔΚ.

γ'. Καταλαμβάνεται ὑπὸ φόβου Β²Β³.

δ'. Ἀπὸ τὸ φόβο της φωνάζει Ἄη Γιώργη μ' γλύτω με κ' ἐγὼ ἄς σέ ζωγραφίσω Ω.

ε'. Ἐνας φτωχὸς εἶδε τὴν βασιλοπούλα, τὴν ἐλυπήθη καὶ παρεκάλεσε τὸν Ἄη Γεώργη νὰ τὴν λυτρώσῃ Ξ.

18 α'. Ὁ θεὸς ἐπήκουσε τὴν προσευχὴν της, καὶ ἡ βασιλοπούλα εἶδεν ἐνώπιόν της τὸν ἅγιον Γεώργιον ἀπὸ τὴν Καπαδοκίαν, καβαλλάρην εἰς γρίβαν, με χρυσὸν ξίφος (χατζάριν) Α.

β'. Ὅταν ἔφθασεν ἡ βασιλοπούλα εἶδεν ἓνα καβαλλάρην ΛΣ.

19 α'. Ὁ ἅγιος ἐπέρνα ἀπὸ ἐκεῖ διὰ νὰ ὑπάγῃ εἰς τὴν ἐκκλησίαν Α.

β'. Ὁ ἅγιος ἐπεφάνη εἰσακούσας τὴν προσευχὴν της Ω.

γ'. Ὁ ἅγιος διαβαίνων ἐκεῖθεν συνήντησε κατὰ τύχην τὴν βασιλοπούλαν Β¹Β³ΔΗΝΞ.

δ'. Ὁ ἅγιος ἤρχετο διὰ νὰ τὴν σώσῃ Γ¹Γ²ΕΤ.

ε'. Ἦρχετο διὰ νὰ τὴν σώσῃ φονεύων τὸ θηρίον Β²ΘΙΚΜΠΡΥΦ.

ς'. Ἦρχετο καβαλλάρης Γ¹ΗΝΤ.

20. Ἐνῶ ἤρχετο ὁ ἅγιος συνήντησεν σὲ μιὰ παντέρημη μεριά τὸν Σατανᾶν, ὅστις τὸν ἠρώτησε διατί τόσον βιάζεται. Ὁ ἅγιος τοῦ λέγει καταραμένε σατανᾶ, πῶς ξέρεις τὸ ὄνομά μου, ποῦ ἐγὼ εἶμαι ξένος ἀπ' ἐδῶ; Τ.

21 α'. Ὁ ἅγιος ἐρωτᾷ τὴν βασιλοπούλαν τί θέλει εἰς τὴν κατοικίαν τοῦ δράκοντος Α.

β'. — τί ζητεῖ εἰς τὰ δάση, εἰς τὰ λαγκάδια Β¹Β³.

γ'. — διατί κλαίει ΔΖ.

22 Ἡ βασιλοπούλα προτρέπει τὸν ἅγιον νὰ φύγῃ διὰ νὰ μὴ τὸν φάγῃ ὁ δράκος ΑΒ¹Β³Γ²ΕΗΘΙΑΝΞΠΣΤΥΦΧΨ.

23 Ὁ ἅγιος πεζεύει καὶ δίνει τὸν γρίβαν του εἰς τὴν βασιλοπούλαν διὰ νὰ τὸν σιργιανίσῃ νὰ ξιδρώσῃ Α.

24 α'. Ὁ ἅγιος ὑπόσχεται ὅτι θὰ ξαπολύσῃ τὸ νερὸ Α.

β'. — ὅτι θὰ σκοτώσῃ τὸ θηρίον Β¹Β²Γ¹Γ²ΕΘΙΚΜΝΠΤΥΦ.

25 Ἡ βασιλοπούλα δὲν πιστεύει τὸν ἅγιον ἀλλὰ νομίζει ὅτι τῆς τὰ λέγει διὰ νὰ τὴν παρηγορήσῃ ΓΥΧΩ.

26 α'. Ὁ ἅγιος καταλαμβάνεται ὑπὸ τοῦ ὄπνου, πλαγιάζει καὶ ἀποκοιμᾶται Α.

β'. Ὁ ἅγιος ξαπέζεψε καὶ κάθισε ὀλίγο ν' ἀκουμπήσῃ Τ.

γ'. — εἶπε εἰς τὴν βασιλοπούλαν ν' ἀπλώσῃ τὴν ποδιάν της ν' ἀποκουμπήσῃ (ἢ νὰ κοιμηθῇ) Γ¹Θ.

- δ'. — ἀπεκοιμήθη στὴ σέλλα τοῦ ἀπάνω Υ.
- ε'. — στὴν ἀλυσίδα Κ.
- ς'. — στὶς πέτρες Μ.
- ζ'. — στὰ γόνατα τῆς βασιλοπούλας Γ²ΔΕΗΠΦΧΨΩ.
- η'. — στὰ γόνατα τῆς βασιλοπούλας διὰ νὰ τὸν ψειρίση Β¹Β²Β³ΖΞ.
- 27 α'. Παρήγγειλεν εἰς τὴν βασιλοπούλαν ὅταν ἰδῆ τὸν δράκοντα νὰ τὸν ἐξυπνήσῃ Α.
- β'. Παρήγγειλε νὰ τὸν ἐξυπνήσῃ ἅμα ἀκούσῃ τὸ θηρίον Β²ΗΠ.
- γ'. — ἅμα ἀφρίσουν τὰ νερά ΖΩ.
- 28 α'. Ὁ δράκος ἐπεφάνη βρυχώμενος καὶ ἐξερεύγων φλόγας ἐκ τοῦ στόματος Α.
- β'. — ἀκονίζων τὰ δόντια τοῦ ΛΩ.
- γ'. — ἐκβάλλων τὴν γλῶσσαν καὶ κινῶν τὴν κεφαλὴν Ζ.
- 29 α'. Ὅτε ἐξήρχετο ἀπὸ τὸ νερὸν ὁ δράκος ἔτρεμαν τὰ ὄρη Β²ΔΗ ΘΙΚΧ.
- β'. — τὰ νέφη Π.
- γ'. — ὁ τόπος Υ.
- δ'. — ἐσεῖετο τὸ πηγάδι Ι.
- ε'. — ἀφρισαν τὰ νερά Γ²ΖΤΩ.
- 30 α'. Ἡ βασιλοπούλα ἅμα ἤκουσε τὸν δράκον ἐδάκρυσεν (ἢ ἔτρεχαν τὰ δάκρυσά της σὰν ποτάμι) Β¹Β²Β³Ζ.
- β'. Ἡ βασιλοπούλα ἀπὸ τὸν φόβον της ἔπεσεν εἰς τὰς ἀγκάλας τοῦ ἁγίου Π.
- γ'. Ἡ βασιλοπούλα ἀπὸ τὸν φόβον της ἐφώνησε Ἄγιε μου Γιώργη! Β¹Β² Β³ΔΧ.
- 31 α'. Ὁ ἅγιος ἐξυπνᾷ ἀπὸ τὸν μυκηθμὸν τοῦ θηρίου Α.
- β'. — ἀπὸ τὰ δάκρυα τῆς βασιλοπούλας ΖΞ.
- γ'. — ἀπὸ τοὺς θρήνους αὐτῆς Κ.
- δ'. — ἀπὸ τὴν φωνὴν της Β¹Β²Β³ΔΧ.
- ε'. Ὁ ἅγιος ἀγρυπνεῖ καὶ βλέπει τὸ νερὸ ποῦ ἀφρίζει Ω.
- 32 α'. Ἡ βασιλοπούλα τὸν ἐξυπνᾷ καὶ τὸν παροτρύνει πάλιν νὰ φύγῃ Δ.
- β'. — καὶ τὸν παροτρύνει νὰ φονεύσῃ τὸ θηρίον ΘΙΚΥ.
- γ'. Ἡ βασιλοπούλα τὸν παροτρύνει νὰ φύγῃ Σ.
- δ'. — τὸν ἐξυπνᾷ Γ²ΤΨ.
- 33 α'. Ὁ ἅγιος τὴν ἐρωτᾷ πῶς ἔμαθε τὸ ὄνομά του. Τὸ ἔμαθεν ἐκ περιστερᾶς ἐπιφανείσης ὅτε ἐκοιμᾶτο ὁ ἅγιος καὶ κρατούσης σταυρὸν ἔχοντα ἐπιγεγραμμένον τὸ ὄνομα Β¹Β²Β³ΔΕΗΙΚΜΦΧ.
- β'. — ἐκ χελιδόνος Θ.
- γ'. Ἐπιφάνεια τῆς περιστερᾶς κατὰ τὸν ὕπνον τοῦ ἁγίου ΔΗΧ.
- δ'. Ἡ ἐρώτησις τοῦ ἁγίου γίνεται μετὰ τὸν φόνον τοῦ δράκοντος Β²Δ.
- 34 α'. Ὁ ἅγιος στρέφεται πρὸς ἀνατολὰς καὶ κάμνει τὸν σταυρὸν τοῦ Β¹Β³Γ²ΕΘΙΚΜΟΥΦΧ.

- β'. Ὁ ἅγιος ζώνεται τὸ σπαθί του Α.
- γ'. — ἀρπάζει τὸ κοντάρι ΠΣΤ.
- δ'. — ἱππεύει ΔΛΤ.
- ε'. — ἱππεύει καὶ παίρνει ἀποπίσω του ἐπὶ τοῦ ἀλόγου καὶ τὴν κόρην Α
(βλ. 43 β').
- 35 α'. Ἡ βασιλοπούλα ἀπὸ τὸν φόβον της φωνάζει Ἐη Γιώργη Θ
(βλ. 30 γ').
- β'. Ἡ βασιλοπούλα κάμνει τοῦτο μετὰ τὸν φόνον τοῦ δράκοντος ΕΙ
ΚΥΦ.
- 36 Χλευαστικοὶ λόγοι τοῦ δράκοντος πρὸς τὴν κόρην, ἀπειλὴ τοῦ ἁγίου
Α.
- 37 α'. Ὁ ἅγιος σκοτώνει τὸν δράκον ΡΣ.
- β'. — τὸν σκοτώνει μὲ μίαν κονταριὰν Ζ.
- γ'. — μὲ τὸ κοντάρι τὸν μακελλεῦει Δ.
- δ'. — τὸν σκοτώνει μὲ μίαν κονταριὰ εἰς τὸ κεφάλι Π.
- ε'. — εἰς τὸν λαιμὸν ΥΦ.
- ς'. — μὲ μίαν κονταριὰν εἰς τὸ στόμα καὶ ἄλλην εἰς τὴν καρδίαν Β²Λ.
- ζ'. — πληγώνει τὸν δράκον εἰς τὸ στόμα ΑΓΞΤ (μὲ κοντάρι Γ¹).
- η'. — μὲ μίαν κονταριὰ κόβει τὸν λαιμὸν τοῦ Γ²ΘΚΧΨΩ.
- θ'. — μίαν κονταριὰν εἰς τὸν λαιμὸν καὶ ἄλλην ἀνάμεσα στὸ στόμα Β¹
Β³ΕΗΙΜΟ.
- 38 α'. Τὸ ἄλογο περιέπλεξε τὰ πισινὰ του πόδια Λ.
- β'. Πέφτει ὁ δράκος καὶ σφαδάζει εἰς τὸ χῶμα Β¹Γ¹ΕΗΙΜΟΦ.
- 39 α'. Ὁ ἅγιος ξαναδευτερώνει καὶ τοῦ κόβει τὸ κεφάλι Ι.
- β'. — καὶ τὸν σκοτώνει Φ.
- 40 α'. Ὁ ἅγιος μὲ χρυσοῦν ἄλυσιν δένει τὸν δράκον ἀπὸ τὸν λαιμὸν Β¹.
- β'. Ὁ ἅγιος καταβιβάζει τὴν βασιλοπούλαν ἀπὸ τοῦ ἵππου Α.
- γ'. Παραγγέλλει εἰς αὐτὴν νὰ σύρῃ τὸν δράκοντα εἰς τὴν πόλιν Α.
- δ'. Ἡ βασιλοπούλα φοβεῖται νὰ πιάσῃ τὸν δράκοντα, διότι τὸν εἶδε νὰ
σφαδάζῃ Α.
- ε'. Ἄλλ' ἔπειτα μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ ἁγίου τὸν ἔπιασε καὶ τὸν ἔσυρεν εἰς
τὴν πόλιν Α.
- ς'. Ὁ δράκος συρόμενος μουγκρίζει Α.
- ζ'. Ὁ ἅγιος σύρει τὸ σκοτωμένον θηρίον ἀπὸ τὴν οὐρὰν καὶ τὸ φέρει εἰς
τὸν βασιλέα Θ.
- 41 α'. Ὁ βασιλεὺς ἀκούων τοὺς μυκηθμοὺς τοῦ θηρίου ταρασσεται, ρα-
γίζεται ὁ θρόνος του Α.
- β'. Οἱ ἐχθροὶ του λέγουσιν εἰς αὐτὸν ὅτι φέρει ἡ βασιλοπούλα τὸν δρά-
κοντα διὰ νὰ φάγῃ καὶ αὐτὸν καὶ τὴν βασιλίσσαν καὶ δλους τοὺς περὶ αὐτὸν,
ἀλλ' οἱ μαθόντες τὴν ἀληθῆ αἰτίαν ἀνεκοίνωσαν ταύτην εἰς αὐτὸν καὶ ἐχάρη ὁ
βασιλεὺς Α.
- 42 Ὁ ἅγιος λέγει εἰς τὴν βασιλοπούλαν νὰ μὴ φοβῆται τοῦ λοιποῦ Β¹Β³.
- 43 α'. Ὁ ἅγιος λέγει εἰς τὴν βασιλοπούλαν νὰ ἐπανεέλθῃ εἰς τοὺς γονεῖς
της ΥΦΧΨΩ.

β'. Ὁ ἅγιος καθίζει τὴν βασιλοπούλαν ἐπὶ τῶν νώτων τοῦ ἵππου του καὶ τὴν ὀδηγεῖ εἰς τὸν βασιλέα Β'Β'Γ'Σ (βλ. 34 ε').

γ'. Ὁ ἅγιος παραδίδει τὴν βασιλοπούλαν εἰς τὸν βασιλέα Β'Β'Γ'ΖΘΡ.

44 α'. Ἡ βασιλοπούλα ἐρωτᾷ τὸν ἅγιον πῶς τὸν λέγουν ΕΗΙΚΛΞ ΠΤΦΧΨΩ.

β'. Ὁ ἅγιος ἀποκαλύπτει τὸ ὄνομά του εἰς τὴν βασιλοπούλαν ΕΗΙΚΛΞ ΠΤΥΨΩ.

γ'. — εἰς τὸν βασιλέα Β'Β'Γ'ΘΡΦΧ.

δ'. — εἰς τὸν βασιλέα ἢ τὴν βασιλοπούλαν Γ².

45 Ὄνομα. Γεώργης ΗΤ. Ἄη Γιώργης ΘΚΛΞΠΦΩ. Ἄη Γιωργάκης Ε. Γεώργιος στρατηγός Ρ. Γιώργης στρατιώτης Β'Β'Γ'Γ²ΙΧΨ.

46 Πατρίς. Ἀπὸ τὴν Καππαδοκίαν ΘΙΚΞΠΡΧΨΩ. (Κατὰ παραφθορὰν τοῦ ὀνόματος) ἀπὸ τὴν Καππαοσία Γ¹. (Ὄμ.) Καππαθοκία Γ². (Συνεκδοχικῶς) ἀπὸ τὴν Καισαρεία ΕΦ. (Παρετυμολογικῶς) ἀπὸ τὴν Παπαδοσύνη Η. (Κατὰ σύγχυσιν πρὸς τὴν παρά τὴν Κρήτην νῆσον Κάρπαθον) ἀπὸ τὴ Σκαρπαθία Β'Β³.

47 α'. Ὁ βασιλεὺς θέλει ν' ἀνταμείψῃ τὸν σωτῆρα μὲ χάρισμα βασιλικὸ Β'Β'Γ'Γ².

β'. — νὰ δώσῃ εἰς αὐτὸν τὴν κόρην τοῦ σύζυγον καὶ τὸ βασιλείον του ΑΓ'ΖΘΡ.

48 α'. Ὁ ἅγιος δὲν δέχεται τὰς προσφορὰς τοῦ βασιλέως, ἀλλὰ ζητεῖ νὰ κτίσῃ οὗτος ἐπὶ τοῦ τόπου τῆς δρακοντοκτονίας ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου Γεωργίου Α.

β'. — παραγγέλλει εἰς τὴν βασιλοπούλαν νὰ κτίσῃ ὁ βασιλεὺς ἐκκλησίαν ΔΕΗΙΑ.

γ'. Ὁ ἅγιος μόνον χάρισμα θέλει ἐκκλησίαν μὲ εἰκόνα ἁγίου καβαλλάρη, ἄρματωμένου μὲ σπαθί κι ὀλόχρυσο κοντάρι Β'Γ'Γ²ΕΖΘΙΑΞΟΠΡΤΥΦΧΨΩ.

δ'. — μὲ εἰκόνα καβαλλάρη ποῦ σκοτώνει τὸ θεριὸ Ε.

ε'. — μόνον χάρισμα ἐκκλησίαν Β³.

ς'. Εἰς τὴν εἰκόνα νὰ γραφῇ τὸ ὄνομα Ἄη Γιώργης ΖΗ.

ζ'. Προσέτι κατ' ἔτος εἰς τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγίου νὰ φέρουν ἀφθόνους προσφορὰς κηρίου, ἐλαίου, λιβάνου ΑΔΕ.

49 α'. Ὁ βασιλεὺς ἐκτελεῖ τὰ παραγγελθέντα ΑΘ.

β'. Ἡ βασιλοπούλα ὑπόσχεται ὅτι ὁ βασιλεὺς θὰ κτίσῃ τὴν ἐκκλησίαν Β².

50 α'. Ἡ βασιλοπούλα μετὰ τὴν σωτηρίαν τῆς δένει μὲ χρυσὴ κορδέλλα τὰ μαλλιά τῆς ΕΦΧ.

β'. Χαρὰ διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς βασιλοπούλας Φ.

Ἐξετάζοντες τὴν σχέσιν τοῦ ἄσματος πρὸς τὴν θρησκευτικὴν περὶ τῆς δρακοντοκτονίας τοῦ ἁγίου Γεωργίου παράδοσιν, παρατηροῦμεν ὅτι ὁ ποιητὴς τοῦ ἄσματος φαντάζεται τὸν ἅγιον Γεώργιον ὡς τὸν ἀπεικονίζουσι οἱ ἅγιοι

γράφου: Ἐπιππον, ἐπιβαίνοντα λευκοῦ ἵππου⁷, ὠπλισμένον μὲ σπαθί καὶ ἀργυροῦ ἢ χρυσοῦ κοντάρι, διὰ τοῦ ὁποίου πλήττει εἰς τὸ στόμα ἢ τὴν καρδίαν τὸν παρὰ τοὺς πόδας τοῦ ἵππου τοῦ δράκοντα. Ἡ εἰκὼν δ' αὕτη, κατὰ τὸ ἄσμα, αὐτὸς ὁ ἅγιος παραγγέλλει εἰς τὴν λυτρωθεῖσαν βασιλοπούλαν ἢ τὸν πατέρα της, ὅπως οὕτω γραφῆ καὶ τεθῆ εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἦν θ' ἀνήγειρον εὐγνωμονοῦντες διὰ τὴν ἀπροσδόκητον σωτηρίαν. Ὅθεν πρόδηλον εἶναι ὅτι ὁ ποιητὴς εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν εἰκόνα καὶ προσεπάθησε νὰ προσαρμόσῃ τὴν διήγησιν αὐτοῦ πρὸς τὴν θρησκευτικὴν παράδοσιν, ὡς διευπλώθη αὕτη ὑπὸ τῶν ἁγιογράφων.

Ἄλλὰ καὶ αἱ γραφαὶ πηγαί τῆς θρησκευτικῆς παραδόσεως παρουσιάζουν ὁμοιότητάς τινας πρὸς τὴν διήγησιν τοῦ ἄσματος. Τὸ συναξάριον τοῦ θαύματος τοῦ ἁγίου Γεωργίου περὶ τοῦ φόνου τοῦ δράκοντος φέρεται εἰς ἑλληνικοὺς κώδικας ἀπὸ τοῦ IB' αἰῶνος μέχρι τοῦ IZ' καὶ εἰς δύο τοῦ IΘ' αἰῶνος κατὰ τέσσαρας διασκευάς. Ἐξεδόθη δὲ τὸ πρῶτον τῷ 1881 ὑπὸ Βεσελόφσκη ἐν τῇ Συλλογῇ (Sbornik) τῆς Ἀκαδημίας τῆς Πετροπόλεως ἐκ κώδικος τῶν Μεδιολάνων τοῦ IΔ' αἰῶνος, ἐξ ἑτέρου δὲ κώδικος τοῦ IΘ' αἰῶνος τῆς ἐν τῷ Ἄθωνι μονῆς τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος, ἐξεδόθη ὑπὸ Rystenکو τῷ 1909 ἐν Ὀδησσῷ⁸. Καὶ τὰς τέσσαρας διασκευάς τοῦ συναξαρίου ἐξέδωκε κριτικῶς ἐν τῷ προμνημονευθέντι βιβλίῳ του ὁ Aufhauser, ἐπιμελέστατα ἀντιβαλὼν 40 ἐν ὄλῳ κώδικας, ἦτοι 6 ἀθηναϊκοὺς τῆς Ἐθνικῆς βιβλιοθήκης, 20 ἁγιορειτικούς, ἀνὰ ἓνα τῶν Μετεώρων, τῆς Χάλκης, τῆς Βονωνίας καὶ τῶν Μεδιολάνων, 4 ρωμαϊκοὺς, 3 βενετικοὺς καὶ 3 παρισινοὺς. Ὁ Aufhauser δὲν ἠδυνήθη νὰ μελετήσῃ καὶ τρεῖς ἄλλους γνωστοὺς αὐτῷ κώδικας, ἓνα τῆς Μεσσηνίας τοῦ 1308, ἓνα τῆς Πατριαρχικῆς βιβλιοθήκης τῶν Ἱεροσολύμων καὶ ἓνα τοῦ Μετεώρου, ἀμφοτέρους τοῦ IZ' αἰῶνος. Πλὴν δὲ τῶν κωδίκων τούτων ἔχουσι τὴν περὶ τοῦ θαύματος διήγησιν καὶ ἕτεροι δύο, εἷς τῆς Πάτμου καὶ εἷς τῆς ἐνταῦθα Ἱστορικῆς καὶ ἔθνομολογικῆς ἑταιρείας. Ἐκ τοῦ πρώτου τῶν κωδίκων τούτων ἀντέγραψε κατὰ παράκλησίν μου τὴν διήγησιν ὁ καθηγητὴς κ. Σωκρ. Κουγέας (τῷ 1898), ἀλλὰ δυστυχῶς δὲν ἠδυνήθη νῦν νὰ ἀνεύρω ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ μου τὸ ἀντίγραφον αὐτοῦ, οὐδὲ νὰ πορισθῶ ἕτερον ἐκ Πάτμου, διότι ἐν τῷ καταλόγῳ τῆς πατμιακῆς βιβλιοθήκης τοῦ Σακκελίωνος δὲν φαίνεται ἀναγεγραμμένη ἡ διήγησις⁹. Ὁ δὲ τῆς βιβλιοθήκης τῆς Ἱστορικῆς καὶ ἔθνομολογικῆς ἑταιρείας (ἀρ. 39) εἶναι χάρτινος κώδιξ τοῦ IΣΤ' αἰῶνος καὶ περιέχει εἰς τὰ πρῶτα τέσσαρα φύλλα αὐτοῦ τὴν διήγησιν κολοβὴν ἐλλείποντος τοῦ ἑνὸς τρίτου περιήπου αὐτῆς ἐκ τοῦ τέλους¹⁰. Ἀνήκει δὲ ἡ διήγησις αὕτη εἰς τὴν

7. Ὁ γρίβας τοῦ ἁγίου ἀναφέρεται εἰς τὴν κυπριακὴν καὶ εἰς ἄλλας παραλλαγάς. Εἰς τινας λέγεται μαῦρος· ἀλλὰ τοῦτο εἶναι κατ' ἀντονομασίαν τεθειμένον καὶ σημαίνει ἀπλῶς τὸν ἵππον. Οἱ ἁγιογράφοι διακρίνουσιν ἐπιμελῶς τὰ χαρακτηριστικὰ χρώματα τῶν ἵππων τοῦ ἁγίου Δημητρίου καὶ τοῦ ἁγίου Γεωργίου, οὗ τὸν ἵππον ἀπεικονίζουσι πάντοτε ἀνεξαιρέτως λευκόν.

8. Βλ. Aufhauser, ἐνθ' ἀν., σ. 25.

9. Τὰ ἐν τῷ 183 περγαμηνῷ κώδικι τοῦ IA' αἰῶνος συναξάρια τοῦ ἁγίου Γεωργίου οὐδεμίαν ἔχουσι σχέσιν πρὸς τὴν περὶ τοῦ θαύματος διήγησιν.

10. Ἐν τῇ περιγραφῇ τοῦ κώδικος ἐν Λάμπρου, Ν. Ἑλληνομν. ΣΤ' 475 δὲν σημειώνε-

πρώτην παρά τῷ Aufhauser διασκευήν, τὴν φερομένην εἰς τοὺς πλείστους τῶν κωδίκων, ἦν διὰ τοῦτο ὡς κοινήν (vulgata) χαρακτηρίζει ὁ ἐκδότης· ὅθεν πρὸς τὴν κοινήν ταύτην διασκευὴν ἐγένεν ἡ ἐν τέλει δημοσιευομένη ἀντιβολή.

Ἡ διήγησις παρουσιάζει ἀρτίαν καὶ συγκεκριμένην τὴν θρησκευτικὴν παράδοσιν μὲ σαφῶς διαγεγραμμένον τὸν ψυχοφελῆ σκοπὸν αὐτῆς· καὶ αἱ ὁμοιότητες αὐτῆς πρὸς τὸ δημοτικὸν ἄσμα εἶναι καταφανεῖς. Ὁ Aufhauser, ὡς εἶπομεν ἀνωτέρω, παρατήρησε (σ. 162) τινὰς τῶν ὁμοιοτήτων τούτων, ἦτοι τὰ ἐν τῇ ἀναλύσει σημειούμενα ὑπ' ἀρ. 11 ε', 12, εἰς ἃ προσέθηκε καὶ ἐπουσιώδεις τινὰς λεκτικὰς ὁμοιότητας (τὴν ἐν τινι εἰς δημῶδη γλῶσσαν ἀθωνικῶ κώδικι τοῦ IZ' αἰῶνος χρῆσιν τῆς λ. βασιλοπούλα, καὶ τὴν ἐν τῷ αὐτῷ κώδικι φράσιν «ἐμαζώχθησαν ὄλοι» ἀντιστοιχοῦσαν πρὸς τὴν ἐν τῇ χιακῇ παραλλαγῇ τοῦ ἄσματος *πολὺς λαὸς μαζώχθηκε*)· ἔκρινε δὲ ὡς ταυτιζόμενα τὸ ἐν τῷ ἄσματι (34a) *σηκώθηκε ἀνατολικά καὶ κάνει τὸ σταυρό του* πρὸς τὴν ἐν τῇ διηγῆσει μνημονευομένην δέησιν τοῦ ἀγίου, ἐπικαλουμένου τὴν θεῖαν ἀντίληψιν ὅπως καθυποτάξῃ ὑπὸ τοὺς πόδας τοῦ τῷ θηρίον¹¹. Καὶ ὑπέλαβεν ὡς ὅμοιον τὸ τοῦ ἄσματος *ἔκοψε τὸ λαιμό του* πρὸς τὸ τῆς διηγῆσεως «ἔδεσε ἀπὸ τὸν λαιμόν» καὶ τὸ *καὶ πάλι ξαναχτύπησε* τοῦ ἄσματος, πρὸς τὸ «καὶ ἐκτύπησεν» τῆς διηγῆσεως· ἐνῶ ὡς θὰ ἴδωμεν μετ' ὀλίγον πρόκειται περὶ παντελῶς διαφόρων πραγμάτων, ἐκτὸς ἂν διαβλέπη ἐν τούτοις ὁμοιότητας, ἀποσκοπῶν μόνον εἰς τὸ λεκτικόν¹².

Ἄλλ' ὅμως ἐκ τῆς ἐξετάσεως πασῶν τῶν παραλλαγῶν τοῦ ἄσματος προκύπτουσι καὶ ἄλλαι ὁμοιότητες αὐτοῦ, πλὴν τῶν δύο ὑπὸ τοῦ Aufhauser σημειωθείσων, ταύτας δ' ἀναγράφομεν ὧδε.

Ἄντιστοιχία τοῦ δημῶδους ἄσματος πρὸς τὸ συναζάριον.

1 *Προοίμιον*. Ἐγκώμιον τοῦ θαυματουργοῦ ἀγίου.

2 *Τόπος*. α'. Βηρυτὸς (Μόνον εἰς σημείωμα εἰς τὸ κείμενον τῆς διηγῆσεως τοῦ θαύματος ἐν τῷ ἀθωνικῷ κώδικι Δοχειαρίου 213 τοῦ ἔτους 1639: «Ἐ-

ται τὸ ἐκ τῆς ἀποκοπῆς τεσσάρων φύλλων προκύψαν χάσμα, εἰς δὲ τὰ περιεχόμενα μετὰ τὴν ἐν τῷ φ. Iα διήγησιν περὶ τοῦ θαύματος τοῦ ἀγίου Γεωργίου ἀναγράφεται ἐν φ. 20α Μαρτύριον τῆς ἀγίας Παρασκευῆς. Ἄλλὰ τὸ φέρον τὴν σελίδωσιν 5 φύλλον ἔχει τὴν συνέχειαν ἄλλης διηγῆσεως περὶ ἀναλύσεως (= ἀναλήψεως ἢ κοιμήσεως) τῆς Θεοτόκου. Ἄρχ. «διάδοχον ἀπέρχει· ἀκούσασα δὲ ταῦτα ἐκ τοῦ ἀγγέλου ὑπέστρεψεν εἰς τὴν ἀγίαν Βηθλεέμ».

11. Ἐν τῇ κοινῇ διασκευῇ (vulgata) τὰ τῆς δεήσεως ἐκτίθενται οὕτω: «καὶ ἤρεν τὴν φωνὴν αὐτοῦ ὁ μακάριος πρὸς τὸν θεὸν καὶ εἶπεν· ὁ θεὸς κτλ.» (A u f h . , 63, 4)· ἐν δὲ τῇ ἐκτενεστέρῃ εἰς δημῶδη γλῶσσαν διασκευῇ τῶν ἀθωνικῶν κωδίκων οὕτω: «καὶ ἅγιος κλίνας τὰ γόνατα εἰς τὴν γῆν καὶ τὰ χέρια του ἐσήκωσεν εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἐπροσεύχετο λέγων· ὁ θεὸς κτλ.». Οὐδὲν κοινὸν πρὸς ταῦτα φαίνεται ἔχων ὁ περὶ τοῦ σημείου τοῦ σταυροῦ στίχος τοῦ ἄσματος· ὁ εὐσεβῆς χριστιανὸς κάμνει τὸν σταυρὸν του πρὸ τῆς ἐνάρξεως παντὸς ἔργου, ὁ δὲ ποιητὴς τοῦ ἄσματος ἔκρινε προσήκον ἀφηγοῦμενος τὸ ἔργον ἀγίου νὰ μνημονεύσῃ ὅτι προτοῦ ἐπιληφθῆ αὐτοῦ ἔκαμε ὅ,τι πᾶς χριστιανὸς ἔχει καθῆκον νὰ κάμνῃ.

12. Εἰς τὰς ὁμοιότητας τοῦ λεκτικοῦ πρέπει νὰ καταλεχθῇ καὶ ἡ χρῆσις τοῦ δημῶδους τύπου δράκος (ἀντὶ δράκων) εἰς τινὰ τῶν χειρογράφων, παρά A u f h . , σ. 65,20.

τεροι λέγουσιν ὅτι τὸ παρὸν θαῦμα δὲν ἐγένετο εἰς τὴν Ἀττάλειαν, ἀλλὰ εἰς τὴν Βηρυτὸν τὸ νῦν λεγόμενον Βεροῦτου». Βηρυτὸς καὶ εἰς τὰς διηγήσεις τῶν δυτικῶν (Aufhauseg, σ. 143-144)¹³.

4 Εἰς τὴν λίμνην τὴν ἐγγὺς τῆς πόλεως ἐφώλευε δράκων παμμεγέθης, φοβερός, θηρίον.

7. 9 Κατὰ γνώμην τοῦ βασιλέως ἀπεφάσισαν νὰ δίδωσιν εἰς τὸν δράκοντα ἕκαστος τὸ τέκνον τοῦ κατὰ σειράν ὑπὸ τοῦ κλήρου ὀριζομένην.

32 γ'. Μετὰ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ θηρίου ἡ κόρη παροτρύνει καὶ πάλιν τὸν ἅγιον νὰ φύγῃ (Aufh. 185,18. 205,2. *Legenda aurea*).

37 α'. (Ὁ ἅγιος διὰ τῆς δυνάμεως τῆς προσευχῆς ἀποκτείνει τὸν δράκοντα. Κωδ. Λαύρας Θ 132 = Aufh. 121,2. Κατὰ τὴν *Legenda aurea* ὁ ἅγιος ποιήσας τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ ὤρμησε κατὰ τοῦ δράκοντος, ἐπλήρωσεν αὐτὸν ἰσχυρῶς καὶ τὸν κατέβαλε χαμαί. Aufh. 205,2. Εἰς ἄλλο λατινικὸν συναξάριον ὁ ἅγιος φονεῦει ἀμέσως τὸν δράκοντα. Aufh. 213).

38 β'. («Τῆ εὐχῇ τοῦ ἁγίου ἔπεσεν ὁ δράκων εἰς τοὺς πόδας τοῦ ἁγίου») ὁ φοβερός δράκων ἔπεσεν εἰς τοὺς πόδας τοῦ ἀλόγου τοῦ ἁγίου καὶ ἐκυλίετο βρυχώμενος (ἐκτενεστέρα ρητορικῆ διήγησις Aufh. 150,25).

40 γ'. «Ἐδῆσεν τὸν δράκοντα καὶ παρέδωκεν αὐτὸν τῇ κόρῃ λέγων. Ἄγωμεν αὐτὸν εἰς τὴν πόλιν». (Ἐν ἄλλαις διασκευαῖς ἡ κόρη δένει τὸ θηρίον).

- 49 α'. «Τότε Λασία ἡ πόλις ἀνήγειρεν πάνσεπτον ναὸν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ ἁγίου Γεωργίου».

50 β'. Καὶ ἐγένετο χαρὰ μεγάλη ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ.

Ἐκ τῆς παρεξήτασεως τοῦ ἄσματος καὶ τῆς θρησκευτικῆς διηγήσεως προκύπτουσι κοινὰ σημεῖα: ἡ ὑπαρξίς δράκοντος εἰς ὕδωρ ἐγγὺς πόλεως, τῆς ὁποίας οἱ κάτοικοι τῷ παρέχουσι κατὰ σειράν ὑπὸ τοῦ κλήρου ὀριζομένην τὰ τέκνα τῶν πρὸς βοράν· ὅτε δ' ὑπέδειξεν ὁ κληρὸς τὴν μονογενῆ θυγατέρα τοῦ βασιλέως, ἀφοῦ δὲν ἠδυνήθη οὗτος νὰ πείσῃ τὸν λαὸν νὰ τὴν ἀντικαταστήσῃ δι' ἄλλου θύματος, πιεσθεὶς ὑπὸ τῶν ὑπηκόων τοῦ ἐνέδωκε καὶ στολίσας τὴν βασιλοπούλαν ὡς νύμφην τὴν ἐπέμψεν εἰς τοῦ δράκοντος. Ἐνῶ δ' αὕτη ἀνέμενε τὸν θάνατον, ἐπεφάνη ὁ ἅγιος Γεώργιος ἔφιππος, ὃν παρώτρυνεν ἡ βασιλοπούλα νὰ φύγῃ διὰ νὰ μὴ ἀποθάνῃ καὶ αὐτός. Ἄλλ' ὁ ἅγιος παρέμεινε καὶ τὴν ἔσωσεν· πάντες ἐχάρησαν ἐπὶ τῇ σωτηρίᾳ αὐτῆς καὶ ἔκτισαν ἐκκλησίαν ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου Γεωργίου. Ἄλλας ἐπὶ πλέον ὁμοιότητος ἔχει ἡ κυριακὴ παραλλαγή, τὴν περιγραφὴν τοῦ θηρίου, τοῦ ἐξερευρόντος φλόγας ἐκ τοῦ στόματος, καὶ τὴν παραγγελίαν τοῦ ἁγίου πρὸς τὴν βασιλοπούλαν νὰ σύρῃ τὸν δράκοντα εἰς τὴν πόλιν.

10 β'. Ἦλθεν ὁ κληρὸς καὶ εἰς τὸν βασιλέα νὰ δώσῃ τὴν μονογενῆ θυγατέρα του.

13. Ἄλλας μαρτυρίας παλαιῶν περιηγητῶν ἀναφέρω ἐν Ἀσωπίου, Ἀττ. ἡμερολ. 1872, σ. 179 κέ.

13 γ'. Ὁ βασιλεὺς ἐνέδυσσε τὴν θυγατέρα του πορφύραν καὶ βύσσον, κομήσας αὐτὴν διὰ χρυσοῦ καὶ λίθων τιμίων καὶ μαργαριτῶν.

δ'. — τὴν ἐνέδυσεν «ὥσπερ νύμφην» (Aufh. 56,30.108,28).

11 ε'. Ὁ βασιλεὺς εἶπεν εἰς τὸν λαὸν «Λάβετε χρυσίον καὶ ἀργύριον καὶ τὴν βασιλείαν μου καὶ ἄφετε τὸ θυγάτριόν μου».

12 Οὐδεὶς συνεχώρησε τοῦτο γενέσθαι. Ὁ βασιλεὺς ἀναγκασθεὶς ἀπέδωκε τὴν θυγατέρα εἰς βρῶσιν τοῦ δράκοντος.

14 δ'. Ὀδυρμοὶ τοῦ βασιλέως, ἀποχαιρετισμὸς αὐτοῦ κατὰ τὸν χωρισμόν.

ζ'. «καὶ ἦν θρῆνος τότε καὶ ἀλαλαγμὸς ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ». (Vulgata, μόνον 3 κωδ. Δ παρ' Aufh. 57,39).

15 β'. Συνέδραμε πᾶσα ἡ πόλις ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου πρὸς θεωρίαν τῆς κόρης.

17 β'. Ὁ ἅγιος κατ' οἰκονομίαν τοῦ θεοῦ κατήντησεν ἐν τῷ τόπῳ ἐκείνῳ. (Ἐξένευσεν ἐν τῇ λίμνῃ ποτίσαι τὸν ἵππον αὐτοῦ).

19 γ'. Ὁ ἅγιος θεωρεῖ τὴν κόρην ὀδυρομένην καὶ κλαίουσαν πικρῶς.

20 (Συνάντησις τοῦ ἁγίου μετὰ τοῦ δαίμονος, ὃν ρίπτει εἰς χάσμα. Διήγησις ἐπακολουθοῦσα ἐν πολλοῖς χειρογράφοις εἰς τὴν περὶ δρακοντοκτονίας).

21 α'. Λέγει αὐτῇ ὁ ἅγιος· τί κάθεσαι καὶ κλαίεις ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ;

22 Ἡ κόρη ἔλεετὶ τὴν ὡραίαν ἡλικίαν τοῦ ἁγίου καὶ λέγει αὐτῷ· πῶς εἰσηλθες ὧδε τοῦ ἀποθανεῖν κακῶς; ἀνελθε ἐπὶ τὸν ἵππον σου καὶ ταχέως φεῦγε.

23 (Ὁ ἅγιος λέγει τῇ κόρῃ. Μὴ φοβοῦ ἀπὸ τοῦ νῦν ἀλλὰ θάρσει).

28 α'. Τὸ θηρίον φοβερόν καὶ ἠγριωμένον· πῦρ ἐξήρχετο ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ (Aufh. 150,19 ἐκτενεστέρα ρητορική διήγησις).

29 ε'. Τὸ ὕδωρ διεταράχθη (Aufh. 64,35)· sonitus aquarum magnus (Aufh. 185,17).

30 α'. (Ἡ κόρη ἐβόησε μετὰ δακρῶν. Aufh. 185,17).

Ἄλλὰ παρὰ τὰς ὁμοιότητας ταύτας παρατηροῦνται καὶ πολλαὶ καὶ σημαντικαὶ διαφοραί. Ὁ Aufhauser (σ. 162) παραδέχεται ὡς φυσικόν, ὅτι τὸ ἄσμα πραγματεύεται τὸ θέμα μετὰ ποιητικῆς ἐλευθερίας. Ἐκ τοῦ ἄσματος, λέγει, παραλείπονται τοῦτο καὶ ἐκεῖνο τῶν ἐν τῇ διηγῆσει· ἐλλείπει δηλ. παντελῶς ἡ ἐκθεσις (τοῦτο δ' ὁμῶς παρατηρεῖται μόνον εἰς τὴν χιακὴν παραλλαγὴν καὶ εἰς ὀλιγίστας ἄλλας ἀτελεστέρας), ἐλλείπουσι καὶ οἱ διάλογοι, περιοριζόμενοι εἰς βραχεῖαν στιχομυθίαν τοῦ ἁγίου Γεωργίου καὶ τῆς κόρης, δὲν μνημονεύονται ἡ ἐρώτησις περὶ τῆς πίστεως αὐτῆς, ἡ παρότρυνσις πρὸς ἐπιστροφὴν εἰς τὸν χριστιανισμόν καὶ ἡ βάπτισις τοῦ λαοῦ. Ἐκ τούτων καταφαίνεται ὅτι θεωρεῖ τὸ ἄσμα ὡς ποιητικὴν διασκευὴν τῆς θρησκευτικῆς διηγῆσεως, ἐξηρητημένον δ' ἐκ ταύτης.

Τὸ ἄσμα δ' ὁμῶς παραλείπον ταῦτα, περιέχει ἐξ ἄλλου καὶ πολλά, ἐλλείποντα ἐκ τῆς διηγῆσεως. Πρέπει ἄρα γε νὰ θεωρήσωμεν τὰ ἐπὶ πλέον τῆς διηγῆσεως ὡς οὐσιώδη καὶ ἀναγκαῖα στοιχεῖα τοῦ θέματος ἢ νὰ παραδεχθῶμεν

αὐτὰ μᾶλλον ὡς προστεθέντα χάριν θρησκευτικοῦ σκοποῦ εἰς τὰ ἐκ μιᾶς κοι-
νῆς πηγῆς ληφθέντα ὑπὸ τῆς διηγήσεως καὶ τοῦ ἄσματος, καὶ τὰ ἐπὶ πλέον
τοῦ ἄσματος ὡς παρασιωπηθέντα ὑπὸ τῆς διηγήσεως πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν;

Ἡ ἐξέτασις τῶν παραλείψεων ἐν ἑκατέροις καὶ τῶν διαφορῶν πρὸς ἀλλη-
λα τοῦ ἄσματος καὶ τῆς διηγήσεως, τῶν διαφορῶν προπάντων, δύναται νὰ
μᾶς καθοδηγήσῃ πρὸς ἀνεύρεσιν τῆς προελεύσεως καὶ τῆς ἀμοιβαίας σχέσεως
τῆς δημόδους καὶ τῆς θρησκευτικῆς παραδόσεως.

Ἡ κορυφή τῆς διηγήσεως πρὸς ἣν κατευθύνονται καὶ προσαρμόζονται
πᾶσαι αἱ λεπτομέρειαι αὐτῆς, πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ ψυχωφελοῦς σκοποῦ, εἶναι ἡ
τιμωρία ἀσεβοῦς λαοῦ καὶ τοῦ πονηροῦ βασιλέως του καὶ ἡ διὰ τεραστίου
θαύματος τοῦ θεοῦ ἐπάνοδος αὐτῶν εἰς τὴν ἀληθῆ πίστιν. Δράκων ἐμφωλεύων
εἰς λίμνην ἑγγὺς τῆς πόλεως κατήσθιε τοὺς εἰδωλολάτρας ἐκείνους, καὶ οὐδὲν
ἴσχυσαν κατ' αὐτοῦ τὰ ἐκπεμφθέντα ὑπὸ τοῦ βασιλέως στρατεύματα, ἀλλ'
ἐκινδύνευεν ἡ πόλις νὰ ἐξολοθρευθῆ. Τότε ἀπεφάσισαν νὰ δίδουν διὰ κλήρου
καθ' ἡμέραν εἰς ἕκαστος τὰ παιδιά των εἰς τὸν δράκοντα, χωρὶς νὰ διευκρινῆ-
ται ἂν ὑπήκουον εἰς ἀξίωσιν τοῦ θηρίου ἢ ἂν ἐγίνωσκον ὅτι θὰ ἤρκεϊτο εἰς
ταύτην τὴν θυσίαν μόνον. Ὅτε δ' ἐξετέθη ἡ θυγάτηρ τοῦ βασιλέως, ὁ θεὸς θέ-
λων νὰ ἔλθωσιν εἰς ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας καὶ σωθῶσιν, ἔδειξε σημεῖον διὰ
τοῦ ἀγίου Γεωργίου, ὅστις κατ' οἰκονομίαν θεοῦ καταντήσας εἰς τὸν τόπον
ἐκεῖνον, ἔσωσε τὴν κόρην, ἀφοῦ ἔδωκεν αὐτῷ ὁμολογίαν πίστεως εἰς τὸν ἀλη-
θινὸν θεόν, καθυποτάξας δὲ τὸν δράκοντα συνεργίᾳ τοῦ θεοῦ διὰ τῆς δυνά-
μεως τῆς προσευχῆς, τὸν ὠδήγησε μετὰ τῆς κόρης εἰς τὴν πόλιν, καὶ ὅτε οἱ
περίφοβοι κάτοικοι κατὰ πρόσκλησιν τοῦ ἀγίου ἐπίστευσαν εἰς τὸν Χριστὸν
καὶ ἐβαπτίσθησαν, ἀπεκεφάλισε τὸν δράκοντα ἢ ἐκβαλὼν αὐτὸν ἔξω τῆς πό-
λεως τὸν ἀπέκτεινεν.

Τούτων πάντων οὐδὲν ἴχνος εὐρίσκεται εἰς τὸ δημοτικὸν ἄσμα¹⁴, οὐδὲ
διαφαίνεται τὸ παράπαν ἡ ἐπήρεια εἰς αὐτὸ τοῦ ψυχωφελοῦς σκοποῦ, πρὸς ὃν
εἶναι διερρυθμισμένη ὅλη ἡ θρησκευτικὴ διήγησις. Τοῦτο δὲ θὰ ἦτο παντελῶς
ἀνεξήγητον ἂν τὸ ἄσμα ἦτο ἀπλῆ διασκευὴ τῆς διηγήσεως. Τούναντίον δὲ πα-
ρατηροῦμεν ὅτι εἰς τὴν οἰκονομίαν τῆς διηγήσεως ἀτέχνως εἰσβιάζονται στοι-
χεῖα τῆς μυθικῆς παραδόσεως, ἅτινα εὐρίσκονται καταλλήλως προσηρμοσμένα
εἰς τὸ ἄσμα. Οὕτως ἐνῶ εἰς τὴν διήγησιν δὲν ἐξηγεῖται πόθεν παρωρμήθησαν
οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως νὰ παρέχωσιν εἰς τὸν δράκοντα ἕν τέκνον των καθ'
ἐκάστην, ὀρίζοντες αὐτὰ διὰ λαχνοῦ¹⁵, τὸ ἄσμα ἀναφέρει ὅτι παρῆχον τὸ θυ-
μα κατ' ἀπαίτησιν τοῦ δράκοντος κατακρατοῦντος τὸ νερὸν τῆς πηγῆς ἐξ ἧς

14. Ἐν τῇ κυπριακῇ παραλλαγῇ μόνον (στ. 119-120) σύρεται ὁ δράκος εἰς τὴν πόλιν πρὸς
τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ ἐνισχυθοῦν οἱ Χριστιανοὶ εἰς τὴν πίστιν των καὶ οἱ Ἑβραῖοι νὰ βαπτισθοῦν.
Ἐν τῇ κρητικῇ παρά Γιάνναρη (στ. 55) ὁ ἅγιος δίνει μὲ χρυσὴν ἄλυσον τὸν λαιμὸν τοῦ θη-
ρίου, ἀλλ' οὐδεὶς πλέον λόγος γίνεται περὶ μεταφορᾶς του εἰς τὴν πόλιν καὶ τῆς μετέπειτα τύ-
χης του. Ἐν δὲ τῇ νισυρίᾳ Θ σύρει ὁ ἅγιος τὸ θηρίον καὶ τὸ φέρει εἰς τὸν βασιλέα.

15. Κατὰ τὴν διασκευὴν ἐν τῷ Ἀθωνικῷ κώδικι Λαύρας Θ' 132 (τοῦ ΙΕ' αἰῶνος) τοῦτο
ἀπεφασίσθη κατὰ μαντείαν ἱερέως τῶν εἰδώλων.

ύδρευετο ἡ πόλις, ὡσάκις δὲν τῷ ἐστέλλετο ἄνθρωπος. Καὶ τὰ περὶ τοῦ φόνου τοῦ δράκοντος ἐκτίθενται ἐν τῇ διηγήσει συμφώνως πρὸς τὸν ψυχοφελῆ σκοπὸν αὐτῆς· ὁ ἅγιος τὸν καθυποτάσσει διὰ τῆς δυνάμεως τῆς προσευχῆς, ὡς παραπλήσια ἀφηγοῦνται καὶ ἄλλα συναξάρια περὶ δρακοντοκτόνων ἀγίων¹⁶, τὸν ἀποκτείνει δ' ὅταν οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως, ὅπου τὸν μετέφεραν, ἐπίστευσαν εἰς τὸν Χριστὸν καὶ ἐβαπτίσθησαν, ἐνῶ ἐν τῷ δημοτικῷ ἄσματι τὸν ἀποκτείνει ἐπὶ τόπου¹⁷, ἀμέσως παλαίσας πρὸς αὐτόν, ὡς ἀπαιτεῖ ἡ τεχνικὴ οἰκονομία τοῦ μύθου. Οὕτω δ' ὡς εἰκὸς ἐκτίθενται τὰ περὶ δρακοντοκτονίας ὑπὸ θεῶν ἢ ἡρώων εἰς πολυπληθεῖς μύθους καὶ παραμύθια καὶ εἶναι προφανές ὅτι ἢ κατανίκησις τοῦ δράκοντος διὰ προσευχῆς καὶ ὁ κατόπιν φόνος αὐτοῦ, ὅτε ἐπίστευσαν εἰς τὸν Χριστὸν οἱ εἰδωλολάτραι κάτοικοι τῆς πόλεως, εἶναι μεταβολαὶ ἐπενεχθεῖσαι εἰς τὸν ἀρχικὸν μῦθον πρὸς προσαρμογὴν αὐτοῦ εἰς τὸν θρησκευτικὸν σκοπὸν τῆς διηγήσεως.

Ἡ ἐν τῷ δημοτικῷ ἄσματι ἐμφαινομένη κατοχὴ τοῦ ὕδατος ὑπὸ δράκοντος καὶ ὁ φόνος τούτου ὑπὸ ἥρωος λυτροῦντος τὸ ἀνθρώπινον θῦμα, ὅπερ πιεζόμενοι ἔφερον αὐτῷ οἱ χρεῖαν τοῦ ὕδατος ἔχοντες καὶ παρέχοντες ἅμα ἐλευθέραν τὴν χρῆσιν τοῦ ὕδατος, εἶναι μυθικὰ στοιχεῖα παλαιότατα, κοινότατα δὲ καὶ εἰς ἀρχαίους ἑλληνικοὺς καὶ εἰς πλείστων ἄλλων λαῶν μύθους. Ἐκ τῶν ἀρχηγόνων θρησκευτικῶν παραστάσεων περὶ πηγῶν καὶ ποταμῶν, τῆς σχέσεως αὐτῶν πρὸς τὸν ἄνθρωπον καὶ τῆς ὀφειλομένης εἰς αὐτοὺς λατρείας, διεπλάσθησαν παρὰ διαφόροις λαοῖς, χωρὶς παρ' ἐκάστῳ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, ποικίλοι μῦθοι, ἐν οἷς καὶ οἱ περὶ δρακοντοκτονίας, ἂν καὶ τῶν πλείστων ἐκ τούτων, συμφορηθέντων μετ' ἄλλοτρίων στοιχείων καὶ κατὰ διαφόρους διευθύνσεις ἀναπτυχθέντων, ἢ πρώτη ἀρχὴ κατέστη δυσδιάγνωστος. Ἀναγνωρίζων θεῖαν δύναμιν εἰς τὰ ρέοντα ἢ στάσιμα ὕδατα, τὰ ὅτε μὲν εὐεργετικά, ὡς γονιμοποιοῦντα τὴν γῆν καὶ διατηροῦντα τὴν ζωὴν, ὅτε δ' ὡσάκις ὠγκοῦντο ἢ ἀπεξηραίνοντο ὀλέθρια, προσεπάθει ὁ ἄνθρωπος διὰ προσφορῶν νὰ μαλάξῃ τὴν ὀργὴν ἢ νὰ κινήσῃ τὴν εὐμένειαν αὐτῶν. Κατὰ τὴν ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα ἦσαν συνηθέσταται τοιαῦται ἐκδηλώσεις φόβου ἢ εὐγνωμοσύνης πρὸς τὰς πηγὰς καὶ τοὺς ποταμούς, ἀποβαλοῦσαι τὴν πρωτόγονον ἀγριότητα αὐτῶν καὶ ἀπανθρωπίαν¹⁸. Καὶ σήμερον ἀκόμη πολλοὶ τῶν κατὰ φύσιν λαῶν συνηθίζουσι νὰ ρίπτουσι εἰς τὰς πηγὰς, τοὺς ποταμούς, τὰς λίμνας πράγματα, ζῶα ἢ ἀνθρώ-

16. Βλ. Πολίτου, Παραδόσεις, σ. 972-973. Πρβλ. Παπαδοπούλου Κεραμέως, *Varia graeca sacra*, σ. 115 (ἅγιος Ἀγαπητός). Βυζαντινὰ Χρονικά, 1906, σ. 141 (ὁ νεκρὸς τοῦ ἁγ. Ἀθανασίου ἀρχιεπισκόπου Τραπεζοῦντος). Alfred Maury, *Essai sur les légendes pieuses du moyen age*, Par. 1843, σ. 143-144.

17. Ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη τοῦτο καταλέγει ὁ Aufhauser εἰς τὰς ὁμοιότητας τῆς διηγήσεως καὶ τοῦ ἄσματος, ἐνῶ ἡ διαφορὰ εἶναι κατάδηλος. Ἐν τῇ *Legenda aurea* συμφοροῦνται οἱ δύο τύποι· ἀφοῦ πληγώσας ἰσχυρῶς τὸν δράκοντα ὁ ἅγιος κατέβαλε χαμαί, παρήγγειλεν εἰς τὴν κόρην νὰ ρίψῃ τὴν ζώνην τῆς εἰς τὸν τράχηλον τοῦ θηρίου, τοῦτο δὲ τὴν ἠκολούθησεν τότε ὡς ἡμερὸς κύων· ὅτε δὲ τὸ ἔφερον εἰς τὴν πόλιν, καὶ ἐπίστευσαν οἱ κάτοικοι, τὸ ἐφόνευσεν ὁ ἅγιος διὰ τοῦ ξίφους του.

18. Βλ. Waser ἐν Pauly-Wissowa, *Real-Encyclopädie*, τ. VI, σ. 2776 κέ.

πους, καθοσιούντες αὐτὰ εἰς τὰ πνεύματα τῶν ὑδάτων, τὰ ὁποῖα πιστεύουν ὅτι ἀποδεχόμενα παραλαμβάνουν τὰς τοιαύτας προσφοράς¹⁹. ἀλλὰ καὶ παρὰ λαοῖς εὐρωπαϊκοῖς, καὶ δὴ καὶ παρὰ τῷ ἡμετέρῳ²⁰, διατηροῦνται περιλείμματα τῶν ἀρχαιοτρόπων τούτων συνηθειῶν, ἂν καὶ ἐξέλιπον αἱ ἐξηγοῦσαι αὐτὰς δοξασίαι.

Αἱ σπουδαιότεραι τῶν προσφορῶν τούτων ἦσαν θυσίαι ἀνθρώπων. Μέχρι τῆς σήμερον οἱ ἰθαγενεῖς τῆς Χρυσῆς Ἀκτῆς ἐν Ἀφρικῇ προσφέρουσιν εἰς τὸν ποταμὸν Πράχ θυσίας, αἵτινες πρότερον ἦσαν εἷς ἀνὴρ καὶ μία γυνή²¹. Οἱ ἡγεμόνες τοῦ Kaerang, κράτους τῆς ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Ἰνδικῇ νήσου Τιμόρ, κατὰ τὴν ἀνοδὸν αὐτῶν εἰς τὴν ἀρχὴν ρίπτουν εἰς τοὺς κροκοδείλους τοῦ ποταμοῦ ἓνα χοῖρον καὶ μίαν κόρην φοροῦσαν πολυτελεῖ ἔσθητα καὶ ἀνθοστόλιστον²². Κατὰ τὴν μαρτυρίαν περιηγητοῦ τοῦ ΙΗ' αἰῶνος οἱ Τάταροι τοῦ Δὸν ἐν Ρωσίᾳ προσέφερον θυσίαν εἰς ποταμὸν γυναικᾶ πλουσίως ἐστολισμένην²³. Ὅτι δ' αἱ θυσίαι ἀνθρώπων εἰς ποταμούς καὶ εἰς τοὺς δαίμονας καθόλου τῶν ὑδάτων ἦσαν εἰς τοὺς παλαιότερους χρόνους πολλαχοῦ κοινόταται, συνάγεται ἐκ πολλῶν τεκμηρίων. Ἡ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων προσφορὰ τῆς κόμης εἰς τοὺς κουροτρόφους ποταμούς, ἥδη ἀπὸ τῶν ὁμηρικῶν χρόνων συνηθιζομένη, ἦτο κατὰ πᾶσαν πιθανότητα συμβολικὴ ἀντικατάστασις καθιερωμένης πρότερον ἀνθρωποθυσίας²⁴. Βυζαντιναὶ δ' ἱστορικαὶ παραδόσεις ἀναφέρουν ὅτι εἰς τὰ πρόθυρα τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔθουον εἰς δράκοντα ἰδρυμένον ἐπὶ τινος γεφύρας παρθένους, πρόβατα καὶ βόας²⁵. Αἱ δὲ γερμανικαὶ παραδόσεις περὶ τῶν δαιμόνων τῶν ὑδάτων (Nix), ὅτι θέλουν τὴν ἐτησίαν θυσίαν, συνήθως ἀθῶον παιδίον, ὑποδεικνύουν ὅτι ὑπῆρχε παλαιότερον νόμιμον ἀνθρωποθυσιῶν εἰς ποταμούς²⁶. Τὴν αὐτὴν δ' ἐνδειξὶν ἀνθρωποθυσιῶν εἰς προγενεστέρους χρόνους παρέχουν καὶ σινικαὶ παραδόσεις²⁷.

19. Βλ. Edw. Tylor, *Primitive Culture*, κεφ. 15 (τῆς γερμ. μεταφρ. τ. II, σ. 211 κέ).

20. Πρβλ. Πολίτου, *Παραδόσεις*, σ. 1070 κέ.

21. A. B. Ellis, *The Tshi-speaking Peoples of the Gold Coast*, σ. 64 κέ, παρὰ Frazer, *Pausanias*, τ. V, σ. 145.

22. Frazer, αὐτ.

23. Βλ. F. Liebrecht, *Zur Volkskunde*, σ. 506-507.

24. Πρῶτος τὴν γνώμην ταύτην ἐξήνεγκεν ὁ Wieseler ἐν *Philolog.*, τ. IX, σ. 771 κέ, ἀσπάζονται δ' αὐτὴν ὁ E. Rohde, *Psyche*, I⁴, σ. 17 καὶ ὁ Lehnerdt ἐν *Roscher, Lexikon d. Mythol.*, τ. I, σ. 1495. Κατὰ τὰ ἀρχαιότατα ἱερὰ νόμιμα τῶν Ἑλλήνων ἡ ἀπαρχὴ τῆς θυσίας συνίστατο εἰς τὴν ἀποκοπὴν τῶν τριχῶν τῆς κεφαλῆς τοῦ ἱερείου (Stengel, *Opferbräuche der Griechen*, Lpz. 1910, σ. 40 κέ. 57). Παρὰ λαοῖς κατὰ φύσιν ἐπίσης ὑπολαμβάνεται ὡς ἰσοδύναμος πρὸς θυσίαν ἀνθρώπου ἡ προσφορὰ τῆς κόμης ἢ μέλους τοῦ σώματος αὐτοῦ, ἰδίως φάλαγγος τοῦ δακτύλου ἢ τοῦ μικροῦ δακτύλου δλου κττ. Βλ. Tylor, ἐνθ' ἀν. II, σ. 402 κέ.

25. M. Γλυκᾶ Δ', σ. 492 Bonn. Σουίδ., λ. Μάμας, II 1, σ. 678-679 Bernhardy. *Excerpta anonymi byzantini*, éd. M. Treu 1880, σ. 11, 13 κέ. Κωδιν., Π. θεαμάτων, σ. 30 Bonn. Παραστάσεις σύντομοι χρον. 22 (Preger, *Script. orig. C/politarum*, σ. 23). Πάτρια Κωνσταντινουπ. Β' 21, σ. 161 Preger. Περὶ τοῦ τόπου βλ. Βυζαντίου, *Κωνσταντινουπόλις*, τ. Α', σ. 616.

26. Grimm, *Deutsche Mythologie*⁴, σ. 409.

27. Abel Rémusat, *Histoire de la ville de Khotan*, Par. 1820, σ. 57-60 (παρὰ Revue

Τὰ πνεύματα τῶν ὑδάτων, εἰς τὰ ὁποῖα γίνονται αἱ προσφοραί, φαντάζονται οἱ διάφοροι λαοὶ ὡς ἔχοντα τὴν δύναμιν νὰ προσλαμβάνωσιν οἰανδήποτε μορφήν, ἢ ὡς ἐπιφαινόμενα πάντοτε ὑπὸ μίαν μορφήν. Τινὰ τούτων πλάττονται ὀφιομορφα. Εἰς τοὺς ἀρχαίους ἑλληνικοὺς μύθους δὲν εἶναι ἀσυνήθης ἡ παράστασις ὀφιομόρφων ποταμῶν²⁸, κατὰ δὲ τὰς παραδόσεις τοῦ ἡμετέρου λαοῦ ἐπιφαίνονται καὶ τὰ στοιχεῖα τῶν πηγῶν ἐνίοτε ὡς δράκοντες²⁹. Ὁ κατὰ τὰς ἀνωτέρω μνημονευθείσας βυζαντινὰς παραδόσεις ἐπὶ τῆς γεφύρας ἰδρυμένος χαλκοῦς δράκων, ἦτο κατὰ πᾶσαν πιθανότητα προσωποποιία τοῦ δαίμονος τοῦ ὕδατος. Καὶ εἰς τὴν σινικὴν παράδοσιν, ὡς εἶδομεν, ὁ ἀπαιτῶν τὴν θυσίαν ποταμὸς ἐπιφαίνεται ὑπὸ τὴν μορφήν δράκοντος.

Εἰς ἄλλο ἀνώτερον στάδιον μυθολογικῆς ἀντιλήψεως ἡ προσωποποιία τοῦ δαίμονος τοῦ ὕδατος μεταβάλλεται εἰς δράκοντα φύλακα τῆς πηγῆς. Οἱ ἑλληνικοὶ μῦθοι ἀναφέρουν δράκοντας φύλακας πηγῶν ἢ κρηνῶν³⁰, ὁμοίως δὲ καὶ αἱ σημεριναὶ ἑλληνικαὶ παραδόσεις στοιχεῖα ἢ θηριά, τὰ ὁποῖα κατέχουν ἢ φυλάττουν πηγὰς, βρύσεις, πηγάδια³¹. Πηγαὶ δὲ τινες ὀνομάζονται ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου λαοῦ *Δρακονέρια*³², πιθανῶς δὲ τὸ ὄνομα ἐδόθη ἐκ παραδόσεων περὶ δράκων κατεχόντων αὐτάς. Καὶ παρὰ πολλοῖς λαοῖς τῆς Ἀσίας, τῆς Ἀφρικῆς, τῆς Ἀμερικῆς καὶ τῆς Αὐστραλίας φέρονται παραδόσεις ἢ παραμύθια περὶ δρακόντων φυλασσόντων πηγὰς ἢ διαμενόντων ἐν αὐταῖς³³.

Ἡ ἀποξήρανσις τῶν πηγῶν, ἀπαιτοῦσα ἐξιλαστηρίους θυσίας, ἀπεδίδοτο εἰς τοὺς φυλάσσοντας ταύτας δράκοντας, οἵτινες ἐθεωροῦντο κύριοι τοῦ ὕδατος, ἀνακόπτοντες ὁσάκις ἤθελον τὸν ροῦν ἢ παρακωλύοντες τὴν χρῆσιν αὐτοῦ³⁴, μέχρις οὗτο ἠναγκάζοντο ὑπὸ ἀνωτέρας δυνάμεως καταβαλοῦσης αὐ-

des traditions populaires, 1894, σ. 76-77. Ἡ σινικὴ παράδοσις ἐνέχει πολλὴν ὁμοιότητα πρὸς τὸ πρῶτον μέρος τῆς περὶ τοῦ ἁγίου Γεωργίου παραδόσεως. Συνέβη ποτὲ τὰ ὕδατα μεγάλου ποταμοῦ ἐξ οὗ ὕδρευετο ἡ πόλις Χοτάν νὰ ξηρανθοῦν, ὁ δὲ βασιλεὺς ἔμαθεν ὅτι ἀνεκόπη τὸ ρεῦμα τοῦ ποταμοῦ ἐκ τῆς θελήσεως τοῦ Δράκοντος τοῦ ποταμοῦ ἐκείνου, ἀπαιτοῦντος θυσίαν ἀνθρώπου. Εἰς τῶν μεγιστάνων χάριν τοῦ πάσχοντος λαοῦ προσέφερεν ἑαυτὸν θυσίαν, ἔπεσεν εἰς τὸν ποταμόν, καὶ παραχρῆμα ὁ ροῦς τῶν ὑδάτων ἐξηκολούθησεν ὡς πρότερον. Ἄλλη πλησία σινικὴ παράδοσις παρὰ A. Remusat, Nouveaux mélanges asiatiques, Par. 1829, τ. II, σ. 182 (= Revue des tradit. popul., 1894, σ. 575).

28. Preller-Robert, Griech. Mythologie I⁴, σ. 547. Wasser ἐν Pauly-Wissowa, Real-Encyclopädie, τ. VI, σ. 2782.

29. Βλ. τὰς ἐμὰς Παραδόσεις, σ. 273, ἀρ. 495.

30. Αὐτ., σ. 1108-1109.1111. Gruppe, Griech. Mythologie, σ. 409. Τὴν ἱερὰν πηγὴν τοῦ Ἄρεως ἐν Θήβαις ἐφύλασσε δράκων, τὸν ὁποῖον ἐφόνευσεν ὁ Κάδμος (Εὐριπίδ., Φοῖν. 940. Ἀπολλών. Ρόδ. Γ' 1180 καὶ Σχολ. αὐτ. Πausan. Θ' 10,5. Ἀπολλόδωρ. Γ' δ' 1). Ἐπίσης τὴν Κασταλίαν ἐν Δελφοῖς δράκων ὁμοίως ὑπὸ τοῦ Κάδμου φονευθεὶς (Hygin., Fab. 6) draco fontis custos ἐν Νεμέᾳ (Hygin., Fab. 74). Δράκοντες ἐφύλασσαν κατὰ τὸ παρ' Ἀπουληῖον (Metam. VI, 14) παραμύθιον καὶ τὸ ὕδωρ τῆς Στυγός, ὅπερ νῦν λέγεται καὶ *Δρακονέρι*.

31. Παραδόσεις, ἐνθ' ἀν.

32. Αὐτ., σ. 991.

33. Πολλὰς μαρτυρίας συνέλεξεν ὁ J. G. Frazer, Pausanias, τ. V, σ. 44-45.

34. Οἱ Ἀλβανοὶ ὁσάκις ξηρανθῆ τὸ νερὸν πηγῆς λέγουσι ὅτι τὸ ἔπιεν ὁ δράκων (ε πίου

τούς νά τὸ ἀφήσωσιν ἐλεύθερον. Ἐντεῦθεν προήλθον οἱ μῦθοι περὶ δρακοντοκτονιῶν, οἱ τόσον συνήθεις εἰς τὰς μυθολογίας τῶν παλαιῶν Αἰγυπτίων, Βαβυλωνίων, Ἰνδῶν, Περσῶν καὶ Ἑλλήνων³⁵, ὧν ἀπηχῆσεις εὐρίσκομεν εἰς τὰ παραμύθια πλείστων λαῶν³⁶. Εἰς πολλοὺς τῶν μύθων τούτων, ὡς ἀνωτέρω εἶπομεν, ἐνωρὶς παρενεβλήθησαν ἀλλότρια μυθολογικὰ στοιχεῖα, ποικιλοτρόπως δὲ διαπλασθέντα δὲν διετήρησαν σημεῖα καθοδηγοῦντα εἰς ἀναγνώρισιν τῆς πρώτης προελεύσεως αὐτῶν. Ἐν τούτοις εἰς τινὰς αὐτῶν διακρίνονται ἴχνη μαρτυροῦντα τὴν συνάφειαν πρὸς τοὺς μύθους τῶν φυλάκων τῶν πηγῶν δρακόντων. Οὕτω π.χ. εἰς ἑλληνικοὺς μύθους περὶ δρακοντοκτονιῶν ἢ φόνων τεράτων: α') Τοῦ Πυθοκτόνου Ἀπόλλωνος· τὸν δράκοντα ἐφόνευσεν ὁ θεὸς παρὰ κρήνην³⁷. β') Ὁ Ἡρακλῆς τὴν Λερναίαν Ὑδραν ἀπέκτεινε παρὰ τὴν πηγὴν Ἀμυμώνην³⁸. γ') Παρὰ πηγὴν ἐπίσης ἀπέκτεινε καὶ ὁ Βελλεροφόντης τὴν Χίμαιραν³⁹. δ') Ἐν τῷ δελφικῷ μύθῳ περὶ τοῦ φόνου τοῦ μεγάλου θηρίου Λαμίας καὶ σωτηρίας ὑπὸ τοῦ Εὐρυβάτου τοῦ εἰς αὐτὸ παραδεδομένου ἀνθρωπίνου θύματος, ἀναφέρεται ὅτι τὸ θηρίον ριφθὲν κατὰ τῶν πετρῶν ἐγένετο ἀφανές, ἐκ δὲ τῆς πέτρας εἰς ἣν προσέκρουσε τὴν κεφαλὴν ἀνεφάνη πηγὴ⁴⁰. Ἡ σημερινὴ δελφικὴ καὶ ἀραχωβιτικὴ παράδοσις, ἡ διασώζουσα τὸν ἀρχαῖον μῦθον ἐν ταῖς πλείσταις λεπτομερείαις αὐτοῦ, ἀναφέρεται εἰς τὴν νῦν Ζάλεσκαν ἐν Δελφοῖς ὀνομαζομένην πηγὴν, ἣτις εἶναι αὐτὴ ἢ τοῦ ἀρχαίου μύθου πηγὴ Σύβαρις⁴¹. ε') Ὁ μῦθος περὶ τοῦ ἐν Τεμέσῃ ἥρωος, ὅστις πιθανώτατα εἶναι παραλλαγή τοῦ περὶ τῆς Λαμίας δελφικοῦ μύθου⁴², οὐδὲν ἐνέχει τὸ ἐμφαῖνον συνάφειαν τοῦ ἐξαφανισθέντος ἥρωος πρὸς πηγὴν⁴³. Ἄλλ' ἐν τῇ γραφῇ,

κουτσάρεα) (Hahn, Albanes. Studien III 51). Κατὰ νεοελληνικὴν παράδοσιν τὸ στοιχεῖο βάζει τὸ πόδι τοῦ μπροστά στὴν τροῦπα τῆς βρύσης καὶ φράζει τὸ νερὸ (Πολίτου, Παραδόσεις, ἀρ. 476). Ἐν δημοτικῷ ᾄσματι τοῦ ὁποίου πολλὰ φέρονται παραλλαγὰὶ δράκος κρατεῖ τὸ νερὸ καὶ τρεῖς λυγερές τὸν παρακαλοῦν νά τὸ ἀπολύσῃ νά πιοῦν οἱ διψασμένοι. (Γουσίου, Τὰ τραγούδια τῆς πατρίδος μου, σ. 94,45. Abbott, Macedonian Folk-lore, σ. 261. Ἀσωπίου, Ἀττικὸν ἡμερολόγιον, 1887, σ. 322 καὶ ἀνέκδοτοι παραλλαγὰὶ).

35. Βλ. περὶ τῶν μύθων τούτων Th. Schreiber, Apollon Pythoktonos, Leipz. 1879. M. Meyer ἐν Verhandlungen der 40ter Versammlung deutscher Philologen, 1889, σ. 336 κέ. Alb. Dieterich, Abraxas, Leipzig 1891, σ. 111 κέ. Δυστυχῶς δὲν ἤδυνήθη νά ἴδω τὸ τρίτομον σύγγραμμα τοῦ E. S. Hartland, The Legend of Perseus, London 1894-1896.

36. Ἀναγραφὴ τινῶν τῶν παραμυθίων τούτων παρὰ Frazer, Pausanias, τ. V, σ. 143-145.

37. Ὅμηρ. ὕμν. εἰς Ἀπόλλ. 300.

38. Στράβ. Η', σ. 371. Πausan. Β' λζ' 4.

39. Ἐν ἀγγειογραφίᾳ παρὰ τὴν Χίμαιραν ἀπεικονίζεται πηγὴ. (Βλ. Fischer, Bellerophontes, σ. 75).

40. Νίκανδρος παρ' Ἀντων. Λιβεράλ. 8.

41. Πολίτου, Παραδόσεις, ἀρ. 818, σ. 497 (ἐκ τοῦ B. Schmidt, Griech. Sagen, σ. 142.246 κέ). Ἡ παραλλαγή τῆς παραδόσεως, τὴν ὁποίαν ἤκουσα ἐν Δελφοῖς, θὰ δημοσιευθῇ ἐν τῷ Γ' τόμῳ τῶν Παραδόσεων.

42. Rohde, Psyche, I⁴, 193.

43. Στράβ. ΣΤ', σ. 255 (= Εὐστάθ. εἰς Ὀδύσ. Α 185, σ. 1409). Πausan. ΣΤ' 6.7-11 (= Σουίδ., λ. Εὐθυμος. Ὁ ἐν Τεμέσῃ ἥρωος). Αἰλιαν., Π. Ἰστ. Η' 18. Ζηνόβ., 131.

τὴν ὁποῖαν λέγει ὁ Πausanias ὅτι εἶδεν, ἀπεικονίζετο πηγὴ Λύκα καὶ ὁ ἐκβληθεὶς τῆς Τεμέσης δαίμων, φορῶν δέρμα λύκου, τὸ δὲ ὄνομα αὐτοῦ ὡς ἐδήλου ἐπιγραφὴ ἦτο Λύκας. Ὅθεν πρόδηλον εἶναι ὅτι ὁ ἐν Τεμέσῃ ἦρως, εἰς ὃν κατ' ἔτος προσεφέρετο ὡς θυσία περικαλλῆς παρθένος, ἐνομιζέτο ὑπὸ τῶν ἐπιχωρίων ὅτι ἦτο ὁ δαίμων τῆς πηγῆς Λύκας. Ἀκριβέστερον δ' ἴσως θὰ ἦτο ἂν ἐλέγομεν τὸ στοιχειὸ τῆς πηγῆς, διότι ὁ δαίμων οὗτος ἦτο «χρόαν τε δεινῶς μέλας καὶ τὸ εἶδος ἅπαν ἐς τὰ μάλιστα φοβερός», ἀπαράλλακτος δηλ. ὡς φαντάζεται ὁ ἡμέτερος λαὸς τὰ στοιχειὰ μερικῶν πηγῶν, τὰ ὁποῖα νομίζει ὅτι ἐπιφαίνονται ὑπὸ τὴν μορφήν Ἀράπη⁴⁴. ζ') Εἰς τοὺς μύθους περὶ φόνου τοῦ φυλάσσοντος πηγὴν καὶ παρακωλύοντος τὴν ὕδρευσιν τέρατος καταλέγεται πιθανῶς καὶ ὁ περὶ τῆς πάλης τοῦ Πολυδεύκου καὶ τοῦ Ἀμύκου. Ἄν καὶ ὁ κοινότερος τύπος τοῦ μύθου τούτου εἶναι σφόδρα παρηλλαγμένος, νομίζω δ' ὁμῶς ὅτι ἐκ τῆς παρὰ τῷ Θεοκρίτῳ διατυπώσεως καὶ ἐξ ἄλλων τινῶν τεκμηρίων καταφαίνεται ὅτι τοιοῦτος ἦτο ὁ ἐν ἀρχῇ χαρακτήρ αὐτοῦ, ὡς ἀλλαχοῦ ἀνέπτυξα⁴⁵.

Καὶ εἰς συναξάρια περὶ δρακοντοκτονίας ἀγίων, τὰ ὁποῖα ἀφίστανται τῆς περὶ τοῦ ἀγίου Γεωργίου διηγήσεως, καθ' ὅσον δὲν ἀναφέρουσι τὴν λύτρωσιν κόρης, συνδέεται ὁ φόνος δράκοντος πρὸς τὴν ἀνάβλυσιν ἢ τὴν ἀνάκτησιν κατεχομένης ὑπὸ τοῦ δράκοντος πηγῆς ἢ τὴν ἀπολύμανσιν μολυνθείσης ὑπ' αὐτοῦ. Τοιοῦτο τὸ περὶ τοῦ ἀγίου Δονάτου ἐξ ἡπειρωτικῆς ἐπιχωρίου διηγήσεως⁴⁶. τὸ περὶ τῆς εὐρέσεως ἐν τῷ Μεγάλῳ σπηλαίῳ τῆς Ἀχαΐας τῆς θαυματουργοῦ τῆς Παναγίας εἰκόνας, ἐξ ἧς ἀστραπὴ ἐκπεμφθεῖσα κατέκαυσε τὸν παρὰ τὴν πηγὴν δράκοντα⁴⁷. τὸ περὶ τοῦ ἀγίου Ἰουλιανοῦ, ὅστις παρὰ τὸν Εὐφράτην «καὶ δράκοντα ἀπέκτεινε καὶ ὕδωρ ἐν γῆ ἀνύδρῳ βλύσαι πεποίηκε»⁴⁸. Ὁμοίαι εἶναι καὶ παλαιὰ δημῶδης παράδοσις τῆς Τραπεζοῦντος, τὴν ὁποῖαν παρέλαβεν ὁ περὶ τῶν θαυμάτων τοῦ μάρτυρος Εὐγενίου γράψας Ἰωσήφ Τραπεζοῦντος, περὶ τοῦ βασιλέως Ἀλεξίου, ὅτι οὗτος ἐφόνευσε δράκοντα εἰς ἀπόστασιν ὥρας ἀπὸ τῆς πόλεως ἐμφωλεύοντα, ἐκ τούτου δὲ καὶ ἡ πηγὴ ἐξ ἧς ἔπιπε τὸ θηρίον *Δρακοντοπέαδον* σήμερον ὀνομάζεται⁴⁹.

Καθόλου οἱ μύθοι περὶ δρακόντων ἢ στοιχειῶν κυρίων τῶν πηγῶν καὶ ἐμποδιζόντων τὴν ὕδρευσιν πρὸς πίεσιν τῶν ἀνθρώπων εἶναι κοινοὶ παρὰ τῷ σημερινῷ ἑλληνικῷ λαῷ, ὡς μαρτυροῦν καὶ τάνωτέρω (σ. 227) μνημονευ-

44. Πολίτου, Παραδόσεις, σ. 1108.

45. Αὐτ., σ. 1108-1109.

46. Αὐτ., σ. 973 κέ.

47. Αὐτ., σ. 975-6.

48. Μηναιὸν Ὀκτωβρ. 18, σ. 111 (ἐν Βενετ. 1768). Ὁμοίως καὶ τοῦ ἀγίου Θεοδώρου ἐν παραλλαγῇ τοῦ περὶ δρακοντοκτονίας μύθου, ἦν ἀκολουθεῖ κοντάκιον ἀποδιδόμενον εἰς τὸν Ρωμανόν. (Maas ἐν Oriens christianus, 1913, σ. 53). Πρβλ. καὶ Delehaye, σ. 187.

49. Τριανταφυλλίδου, Οἱ φυγάδες, σ. 38. Fallmerayer, Fragmente aus dem Orient, 1845, τ. I, σ. 140. Θερινὸ τῆς βρύσης, τὸ ὁποῖον σκοτώνουν ἦρως εἰς κρητικὰ ἔθνη: Jeannarakis, σ. 115, 117, 174, 229=Κριάρη, Κρητ. ἔσμ., σ. 154.230=Βλαστοῦ, Ὁ γάμος ἐν Κρήτῃ, σ. 107.

θέντα δημοτικά ἄσματα, ὁ δὲ φόνος τοῦ δράκοντος καὶ ἡ ἀπελευθέρωσις τῆς βασιλοπούλας, τῆς ἐκτεθειμένης πρὸς βορὰν εἰς αὐτόν, εἶναι ἐπεισόδιον πολλῶν ἑλληνικῶν παραμυθίων⁵⁰. Τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο φέρεται μὲν καὶ εἰς πολλά ἄλλων λαῶν παραμύθια, ἐν τισὶ μάλιστα συνυφασμένον καὶ μετὰ τῶν ἀρχαϊκῶν στοιχείων, τὰ ὁποῖα παρουσιάζουν ἐπίσης καὶ τινα τῶν ἑλληνικῶν, ἤτοι τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν ἀποτεμνομένων κεφαλῶν τοῦ δράκοντος (πρβλ. τὸν μῦθον τοῦ Ἡρακλέους καὶ τῆς Λερναίας Ὑδρας) καὶ τῆς ἀποκοπῆς τῶν γλωσσῶν τοῦ θηρίου πρὸς ἔλεγχον τοῦ σφετερισθέντος τὴν δόξαν τοῦ ἄθλου (πρβλ. τὸν μῦθον τοῦ Πηλέως), ἀλλ' ἡ συνάφεια τῆς δρακοντοκτονίας πρὸς τὴν παρακώλυσιν τῆς ὑδρεύσεως φαίνεται προσιδιάζουσα εἰς τὰ νεοελληνικὰ παραμύθια⁵¹.

Ἐκ τούτων συνάγεται ὅτι τὸ περὶ τοῦ ἁγίου Γεωργίου δημοτικὸν ἄσμα παρέλαβε τὴν ὑπόθεσιν ἐκ δημοδῶν ἑλληνικῶν παραδόσεων, ἀφοῦ ἐν ταύταις μόνον εὐρίσκονται τὰ κύρια συστατικὰ αὐτῆς, ἅτινα παρέλιπεν ἡ θρησκευτικὴ διήγησις. Εἰς τὸ αὐτὸ πόρισμα ἄγει καὶ ἐπεισόδιον τοῦ ἄσματος, ἔλλειπον ἐπίσης ἐκ τῆς διηγήσεως.

Πρὸ τοῦ φόνου ὁ ἅγιος ἀποκοιμᾶται εἰς τὰ γόνατα τῆς βασιλοπούλας, κατὰ τινὰς παραλλαγὰς διὰ τὴν ψειρίση (26 ζ' η'), ἐξυπνᾷ δὲ ἀπὸ τὰ δάκρυα τῆς βασιλοπούλας (31 β'). Παρηλλαγμένον κάπως τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο εὐρίσκεται καὶ εἰς ἄλλην θρησκευτικὴν διήγησιν, παράλληλον τῆς περὶ δρακοντοκτονίας τοῦ ἁγίου Γεωργίου, εἰς τὸ συναξάριον τοῦ ἁγίου Θεοδώρου. Καὶ ὁ ἅγιος Θεόδωρος, ὅτε ἔφθασεν εἰς Εὐχάϊτα, ὅπου ἐνεφώλευε δράκων

50. H a h n, Griechische u. alban. Märchen, ἀρ. 22, τ. I, σ. 170 (ἡπειρωτικόν) = P i o, Νεοελληνικὰ παραμύθια, ἀρ. 20, σ. 63. H a h n, τ. II, ἀρ. 70, σ. 55 (Σύρας), σ. 295 (Τήνου), τ. I, ἀρ. 58, σ. 308 (Ἀγ. Ἄννης Εὐβοίας). B u c h o n, La Grèce continentale et la Morée, σ. 277=L e g r a n d, Contes populaires grecs, σ. 163 (Χίου). Ζωγρ. ἀγ. Α', σ. 197 (ἡπειρωτικόν), σ. 243-244 (Σύμης). Calabria, 1894, τ. VII, σ. 27 (Ροκκαφόρτε) καὶ πολλά ἄλλα ἀνέκδοτα τῆς συλλογῆς μου.

51. Ἐκ τῶν 41 παραμυθίων τῶν ἐχόντων τὸ ἐπεισόδιον τῆς δρακοντοκτονίας, τὰ ὁποῖα ἀναγράφει ὁ F r a z e r (Pausanias, τ. V, σ. 143-144), πλὴν δύο ἑλληνικῶν, εἰς τέσσαρα μόνον (ἀλβανικόν, ἀραβικόν, κουρδικόν καὶ βερβερικόν) ἀναφέρεται ἡ προσφορὰ ἀνθρωπίνου θύματος εἰς τὸ κατακρατοῦν τὸ ὕδωρ τῆς πηγῆς τέρας. Τὸ ἀλβανικόν (τοσκικόν) παρὰ H a h n, Albanes. Studien II, σ. 167-168=Griech. u. alban. Märchen, ἀρ. 98 παρουσιάζει τόσας ὁμοιότητας ἐν ταῖς λεπτομερείαις πρὸς τοὺς μύθους τοῦ Περσέως, ὥστε φαίνεται πιθανόν ὅτι δὲν εἶναι ἀκραιφνῶς δημῶδες ἀλλ' ἀπήχησις μᾶλλον ἑλληνικῶν διηγήσεων, λογίαν ἔχουσῶν τὴν προέλευσιν. Ἄλλ' ἀκριβῶς ἡ διαφορὰ ἀπὸ τοῦ περὶ τῆς σωτηρίας τῆς Ἀνδρομέδας μύθου, συνισταμένη εἰς τὴν κατακράτησιν τοῦ ὕδατος καὶ τὴν ἀπόλυσιν αὐτοῦ μετὰ τὸν φόνον τοῦ τέρατος, ἐμφαίνει τὴν ἐπικράτησιν τοῦ αἰτίου τούτου τῶν δρακοντοκτονιῶν παρὰ τῷ ἡμετέρῳ λαῷ, ὅπου ἴσως μετεδόθη τὸ παραμύθιον εἰς τοὺς Τόσκηδες. Καὶ εἰς βουλγαρικὴν παράδοσιν περὶ τοῦ φόνου τῆς Λάμιας (ὡς δι' ἑλληνικοῦ ὀνόματος λέγεται ὑπὸ τῶν Βουλγάρων τὸ τέρας) ὑπὸ τοῦ ἁγίου Ἡλίας, ἢ Λάμια, εἰς τὴν ὁποίαν προσφέρεται καθ' ἑκάστην μία παρθένος καὶ τελευταία ἡ βασιλοπούλα, κατακρατεῖ τὸ νερόν. Ἐν ἄλλοις ἢ παράδοσις αὕτη ἐμφαίνει τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἑλληνικῆς θρησκευτικῆς διηγήσεως: ἡ πόλις κεῖται ἐγγὺς λίμνης, βάπτισις τῶν κατοίκων τῆς πόλεως μετὰ τὸν φόνον. (L y d i a S c h i s c h m a n o f f, Légendes religieuses Bulgares, Paris 1896, ἀρ. 44, σ. 87 κέ. Ἐκ τοῦ Sbornik zu narodni oumotvorenia, τεύχ. 5).

«ἀποβάς τοῦ ἵππου, ὕπνω ἑαυτὸν δέδωκέ τε καὶ διανέπαυε». Μία δὲ γυνή, «ὀρῶσα τὸν κίνδυνον» ἔσπευσε λυπηθεῖσα αὐτὸν νὰ τὸν ἐξυπνήσῃ, καὶ «εἰς δεῖγμα τῆς συμπαθείας δάκρυα κατέρρει τῶν ὀφθαλμῶν»⁵². Εἰς βουλγαρικὸν ἄσμα περὶ τῆς δρακοντοκτονίας τοῦ ἀγίου Γεωργίου, ὁ ἅγιος ἀναπαύεται εἰς τὰ γόνατα τῆς βασιλοπούλας· ὅτε ἐξῆλθεν ἡ Λάμια, ἡ κόρη ἀπὸ τὸν τρόμον τῆς ἐδάκρυσε καὶ τὸ θερμὸν τῆς δάκρυον ἀφύπνισεν αὐτόν⁵³. Τὸν δρακοντοκτόνον ἥρωα ἀφυπνίζουν τὰ δάκρυα τῆς βασιλοπούλας καὶ ἐν ἡπειρωτικῷ παραμυθίῳ⁵⁴. Κατὰ τινὰ ἀρμενικὴν παράδοσιν τοῦ Etschmiatsin, ἡ βασιλοπούλα, λυπηθεῖσα τὸν κοιμώμενον ἥρωα, τὸν ὁποῖον εἶχεν ἐντολὴν νὰ φονεύσῃ, θρηνεῖ, ἐκ τῶν δακρύων τῆς ἐξυπνᾷ ὁ ἥρωας (ὁ ἅγιος Σάργις = Σέργιος) καὶ πείθει αὐτὴν νὰ φύγῃσιν ὁμοῦ⁵⁵. Καὶ κουρδικὴ δὲ τις παράδοσις ἀφηγεῖται ὅτι τὸν ἥρωα Σιαμπάνδ, κοιμώμενον εἰς τὰ γόνατα τῆς μνηστῆς του, ἐξύπνησεν αὐτὴ διὰ τῶν δακρύων τῆς ἐπὶ τῇ προσεγγίσει κινδύνου⁵⁶.

Ἄν δ' ὁ ὕπνος τοῦ ἥρωος εἰς τοὺς κόλπους τῆς κόρης πρὸ τοῦ ἄθλου εἶναι τυπικὸν ἐπεισόδιον τῶν μύθων, πολλῶ μᾶλλον τὸν αὐτὸν χαρακτῆρα ἐνέχει καὶ ἡ ἀγροικότερα λεπτομέρεια τῆς φθειρίσεως τῆς κεφαλῆς τοῦ ἀναπαυομένου ὑπὸ τῆς κόρης. Ἡ ρυπαρὰ συνήθεια εἶναι κοινὴ καὶ εἰς βαρβάρους καὶ εἰς εὐρωπαϊκοὺς λαοὺς⁵⁷, γνωστότατος δ' εἶναι ὁ ἐν τῇ Παλαιᾷ πινακοθήκῃ τοῦ Μονάχου πίναξ τοῦ Murillo, ἐν ᾧ ὁ Ἰσπανὸς καλλιτέχνης δὲν ἀπηξίωσε νὰ ἀπεικονίσῃ γραῖαν μεριμνῶσαν κατὰ τοιοῦτον τρόπον περὶ τῆς καθαριότητος τοῦ εἰς τὰ γόνατα αὐτῆς ἀνακεκλιμένου παιδαρίου. Εἰς πολυπληθῆ παραμύθια διαφόρων λαῶν φαίνεται τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο, συνήθως ὡς θωπεία καταπραϋνούσα τέρατα καὶ ἥρωας⁵⁸. Εἰδικῶς πρὸ τοῦ ἄθλου τῆς δρακοντοκτονίας, ὡς εἰς τὸ ἄσμα, ἀναφέρεται εἰς ἑλληνικὰ παραμύθια τῆς Ἁγίας Ἄννης τῆς Εὐβοίας, τῆς Σύρας, τῆς Σύμης καὶ τῆς Ροκκαφόρτης⁵⁹. Καὶ τὸ βουλγαρικὸν περὶ τοῦ ἀγίου Γεωργίου ἄσμα παρὰ Miladinov 31 δὲν παραλείπει τὴν λεπτομέρειαν ταύτην.

Ἡ ἀρχὴ τῆς παρεμβολῆς τοῦ ἐπεισοδίου τούτου εἰς τοὺς μύθους εἶναι πολὺ παλαιά, ἀνευρίσκομεν δ' αὐτὸ εἰς τὸν δημοδέστερον περὶ τοῦ ἀποικι-

52. Παρὰ H. Delhaye, *Les légendes grecques des saints militaires*, Paris 1909, σ. 137. 154. 188.

53. Miladinov, *Bulgarski narodni Pjesni*, ἀρ. 3 = Rosen, *Bulgarische Volksdichtungen*, ἀρ. 35.

54. Ζωγράφ. ἀγών Α', σ. 197. Καὶ ἐν παραμυθίῳ τῆς Σύρας (Hahn, τ. II, ἀρ. 64, σ. 19: Πάλῃ ἀνδρειωμένου καὶ Δράκου, ἀλλ' ὄχι παρὰ πηγὴν).

55. *Zeitschrift d. Vereins f. Volksk.*, 1909, σ. 362.

56. *Αὐτ.*, 1905, σ. 328.

57. Βλ. μαρτυρίας παρὰ Frazer, *Pausanias*, τ. V, σ. 269-270.

58. Πάμπολλα τοιαῦτα παραμύθια ἀναγράφουν οἱ R. Köhler καὶ J. Bolte ἐν *Zeitschrift d. Vereins f. Volkskunde*, 1896, σ. 62, πρὸς δὲ τούτοις ὁ Frazer, *αὐτ.*, σ. 270 καὶ ὁ L. F. Weber, *Märchen und Schwank*, Kiel 1904, σ. 57.

59. Hahn, *Griech. u. alban. Märchen*, τ. I, σ. 308, ἀρ. 58· τ. II, σ. 55, ἀρ. 70. Ζωγράφ. ἀγών Α', σ. 243. *La Calabria*, 1894, τ. VII, σ. 27.

σμοῦ τοῦ Τάραντος ὑπὸ τοῦ Σπαρτιάτου Φαλάνθου μῦθον, τὸν ὁποῖον διέσωσεν ὁ Πausanias (I' 10,7-8): «καὶ αὐτὸν ἢ γυνὴ — τὰ τε ἄλλα ἐφιλοφρονεῖτο καὶ ἐς τὰ γόνατα ἐσθεμένη τὰ αὐτῆς τοῦ ἀνδρός τὴν κεφαλὴν ἐξέλεγε τὰς φθειρας· καὶ πῶς ὑπὸ εὐνοίας δακρῦσαι παρίσταται τῇ γυναικί ὀρώση τοῦ ἀνδρός ἐς οὐδὲν προχωροῦντα τὰ πράγματα. Προέχει δὲ ἀφειδέστερον τῶν δακρῦων...» Ἐκ τῶν δακρῦων ὀδηγηθεῖς, προσθέτει ὁ ἀρχαῖος μῦθος, εἰς κατανόησιν μαντείας δοθείσης αὐτῷ, ἐπῆλθεν ὁ Φάλανθος κατὰ τοῦ Τάραντος καὶ κατανικήσας τοὺς βαρβάρους κατέλαβε τὴν πόλιν.

Ἄλλο ἐπεισόδιον τοῦ ἄσματος, παλαιὸν μὲν ἐπίσης, ἀλλὰ μὴ ἔχον ὄσσην καὶ τὰ προμνημονευθέντα σημασίαν, εἶναι ἢ δέσμευσις τοῦ θύματος παρὰ τὴν κατοικίαν τοῦ θηρίου (16 γ' δ'). Καὶ εἰς ἡπειρωτικὸν παραμῦθιον δρακοντοκτονίας τὴν βασιλοπούλαν τὴν ἔδεσαν ἐκεῖ σιμὰ μὲ μνιὰ μαλαματένια ἀλυσίδα⁶⁰. Ἀλυσίδετον ἀπεικονίζουσι τὴν βασιλοπούλαν καὶ τινες τῶν ἐλληνικῶν εἰκόνων τοῦ ἀγίου Γεωργίου. Ὁμοίως καὶ ἡ Ἀνδρομέδα ἐκτεθεῖσα πρὸς βορὰν εἰς τὸ κῆτος ἦτο «ἐν πυκνοῖς δεσμοῖσιν ἐμπεπλεγμένη» κατὰ τὸν Εὐριπίδην⁶¹, ἀλυσίδετος δ' ἀπεικονίζεται ἐν μνημείοις τῆς τέχνης⁶², καθὼς ἐπίσης καὶ ἡ ὁμοιοπαθὴς Ἡσιόνη⁶³.

Ἡ συγκέντρωσις εἰς τὸ δημοτικὸν ἄσμα πάντων τούτων τῶν παλαιῶν μυθολογικῶν στοιχείων καὶ ἡ παράλειψις αὐτῶν ἐκ τῆς θρησκευτικῆς διηγήσεως περὶ τῆς δρακοντοκτονίας τοῦ ἀγίου Γεωργίου, καθὼς ἐπίσης καὶ τὸ ἀνεπηρέαστον τοῦ ἄσματος ἐκ τῶν ψυχωφελῶν στοιχείων τῆς διηγήσεως, πείθουσιν ἡμᾶς ὅτι ὄχι μόνον τὸ ἄσμα παρέλαβεν, ὡς ἀνωτέρω εἶπομεν, τὴν ὑπόθεσιν αὐτοῦ ἐκ δημῶδων ἐλληνικῶν παραδόσεων, ἀλλὰ καὶ ὅτι ἀδύνατος εἶναι ἢ προέλευσις αὐτοῦ ἐκ τῆς θρησκευτικῆς διηγήσεως. Ἡ δὲ συμφωνία ἀμφοτέρων εἰς τινα σημεῖα καθιστᾷ πιθανώτατον ὅτι καὶ τὸ ἄσμα καὶ ἡ διήγησις ἐκ κοινῆς ἀπέρρευσαν πηγῆς, αὕτη δ' ἦτο ὁ περὶ τῆς δρακοντοκτονίας δημῶδης μῦθος, ἢ ἀκριβέστερον παραλλαγή αὐτοῦ ἐπιχωρία, καὶ δὴ τοῦ τόπου ἐν ᾧ τὸ ἄσμα ἐποιήθη καὶ συνετάχθη ἢ διήγησις. Ἐν τῇ παραλλαγῇ ταύτῃ εἰς τὸν ἀνώνυμον ἢ ἄλλως ὠνομασμένον ἥρωα εἶχεν ἐπιτεθῆ τὸ ὄνομα τοῦ ἀγίου Γεωργίου.

Ὁ μῦθος τῆς δρακοντοκτονίας ἐνωρὶς ἐγκατεπλέχθη εἰς τοὺς βίους πολλῶν ἀγίων, εἰς ἄλλους μὲν ἀπλοῦς, εἰς ἄλλους δὲ ἀναμιχθεῖς μετὰ ποικίλων ἐπεισοδίων⁶⁴. Ὑπεβοήθει δὲ εἰς τὴν εἰσοδοχὴν αὐτοῦ εἰς θρησκευτικὰ βιβλία ἢ

60. Hahn, τ. I, σ. 170, ἀρ. 22 = Pico, Νεοελλ. παραμῦθα, σ. 63-64, ἀρ. 20.

61. Εὐριπίδ., ἀποσπ. 122. (Ἀριστοφάν., Θεσμοφορ. 1032). Λουκιαν., Ἐνάλ. διάλ. 14,3, σ. 323. Ἀπολλόδωρ. Β' δ' 3,2. Ovid., Metam. IV, 672.683. Lactant. Placid. IV 19. Mythogr. Vatic. I 73.

62. Ἀνθολ. Πλανούδ. Δ' 147. Ἀχιλλ. Τάτ. Γ' 6,3. Φιλόστρατ., Εἰκον. Α' 29. Fedde, De Perseo et Andromeda, σ. 47 κέ. Wernicke ἐν Pauly-Wissowa, Real-encycl. I, σ. 2157-2158. Kuhnert ἐν Roscher, Lex. III, σ. 2048 κέ.

63. Roscher, Lexik. d. Mythol. I, σ. 1592.

64. Ἀναγραφὴν ἀγίων δρακοντοκτόνων βλ. ἐν Maury, Essai sur les légendes picuses, σ. 144-145. Collin de Plancy, Dictionnaire critique de reliques et des images miraculeuses,

προσδιδομένη εἰς τὸν μῦθον ἀλληγορικὴ ἔννοια, τοῦ δράκοντος ὑπονουμένου ὡς εἰκόνας τοῦ νοητοῦ δράκοντος, τοῦ διαβόλου, ὃν διὰ τῆς πίστεως αὐτῶν καθυπέταξαν οἱ ἅγιοι⁶⁵. Ἀλλὰ πρὸς τὸν βίον τοῦ ἁγίου Γεωργίου φαίνεται ὅτι ὀψιαίτατα συνεδέθη ὁ μῦθος ἢ μᾶλλον ὅτι ὀψιαίτατα ἐγένεον ἢ διασκευὴ αὐτοῦ εἰς θρησκευτικὴν διήγησιν, καὶ τότε δὲ ἡ σύνδεσις δὲν συνετελέσθη πλήρης. Τὸ παλαιότατον χειρόγραφον τῆς ἑλληνικῆς διηγήσεως περὶ τῆς δρακοντοκτονίας τοῦ ἁγίου Γεωργίου εἶναι τοῦ IB' αἰῶνος⁶⁶, ἐν τούτῳ δὲ καὶ ἐν τισὶ τῶν ἄλλων χειρογράφων ἢ διήγησις χαλαρῶς συνδεομένη ἐπακολουθεῖ εἰς τὸ μαρτύριον ἢ παρεμβάλλεται εἰς τὴν διήγησιν περὶ ἄλλων θαυμάτων⁶⁷, ἐν πολλοῖς δὲ ἢ περὶ τοῦ θαύματος τῆς δρακοντοκτονίας διήγησις εἶναι αὐτοτελής ἢ συνάπτεται πρὸς τὴν διήγησιν τῆς συναντήσεως τοῦ ἁγίου καὶ τοῦ δαίμονος⁶⁸. Παρόμοιόν τι παρατηρεῖται καὶ εἰς τὴν διασκευὴν τῆς θρησκευτικῆς διηγήσεως περὶ τῆς δρακοντοκτονίας τοῦ ἁγίου Θεοδώρου, ἣτις εἶναι μεταξὺ πασῶν τῶν περὶ δρακοντοκτονιῶν ἁγίων ἢ συγγενεστέρα πρὸς τὴν περὶ τοῦ ἁγίου Γεωργίου· διότι καὶ αὕτη, ὡς ἐκ τινῶν ἐνδείξεων συνάγεται, ὁπότε παρενεβλήθη εἰς τὸν βίον τοῦ ἁγίου⁶⁹. Ἡ διασκευὴ αὕτη, ἂν καὶ ἐπιμελέστερον ἀπεκαθάρθη τῶν πλείστων μυθικῶν στοιχείων, φαίνεται ὅτι βασίζεται εἰς ἐπιχωρίαν περὶ δρακοντοκτονίας παράδοσιν τῶν Εὐχαΐτων. Ἀλλὰ σχεδὸν παντελῶς ἀμετάλλακτον τὸν τύπον τῆς δημώδους παραδόσεως διετήρησεν ἄλλη τις παραλλαγή, τὴν ὁποίαν αὐτοτελεῖ καὶ ἀσύναπτον πρὸς τὸν βίον τοῦ ἁγίου Θεοδώρου παρουσιάζουν ὀλίγα τινὰ χειρόγραφα⁷⁰. Ἐν αὐτῇ ὁ δράκων

Paris 1822, τ. I, σ. 36 κέ. Cahier, Caractéristique des saints, τ. I, σ. 315 κέ. Πολίτου, Παραδόσεις, σ. 972.

65. Maury, ἐνθ' ἂν., σ. 131 κέ. Πολίτου, αὐτ. Τροπάριον εἰς τὸν δρακοντοκτόνον ἅγιον Δονάτον (Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου Δονάτου, Ἐνετίησιν 1774, σ. 13): «Τὸν δόλιον ἤσχυνας καὶ παλαιὸν περνηστήν, Νεκρώσας τὸν δράκοντα Τῆ σῆ θερμῇ προσευχῇ, Πατέρων ἀγλαίσμα. Περνηστής, ὁ διάβολος ἐν ἀναφορᾷ εἰς Γενέσ. γ' 15. Βλ. καὶ Κτιτορικόν ἢ προσκνητάριον τοῦ Μεγάλου σπηλαίου, ἐν Ἀθ. 1840, σ. 48: «Τὸ δὲ τοιοῦτον τερατώδες εἶδος τοῦ δράκοντος καὶ ἡ τούτου ἀπώλεια καὶ καταστροφὴ προεικόνιζον, οἶμαι, τὸν ἀφανισμόν τῶν τοῦ νοητοῦ καὶ ψυχοφθόρου δράκοντος ὀλεθρίων ἐπιβουλῶν καὶ μυριῶν καταδρομῶν, ὄσας πολλάκις κατὰ τοῦ ἱεροῦ καὶ μεγάλου σπηλαίου ἀναρριπίσας ἐματαιώθη καὶ ὡς καπνὸς ἠφανίσθη». Τροπάριον εἰς ἁγ. Θεόδωρον: «Τὸν πρόμαχον τῆς κακίας ἀπημαύρωσας ὄφιν» (Μηνναῖον Ἰουν. 8. Βλ. καὶ Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου κονδάκιον, τροπάρ. 3 παρὰ Pitra, Anal. sacra I, σ. 362).

66. Aufhauser, σ. 32. Πρβλ. H. Delehaye, Les légendes grecques des saints militaires, σ. 74. K. Krumbacher, Der heilige Georg, München 1911, σ. 296.

67. Aufhauser, σ. 32 κέ. Krumbacher, σ. 241.

68. Εἰς ἕξ χειρόγραφα τῶν μελετηθέντων ὑπὸ τοῦ Aufhauser (σ. 26) φέρεται μόνη ἢ περὶ τῆς δρακοντοκτονίας διήγησις, καὶ εἰς ἕξ ἕτερα μετὰ τῆς περὶ συναντήσεως τοῦ Σατανᾶ, τρία δ' ἄλλα συνάπτουσι τὰς δύο ταύτας διηγήσεις μετὰ τοῦ μαρτυρίου.

69. Βλ. H. Delehaye, σ. 23. 115.

70. Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ Veselovskij ἐν τῷ Sbornik τῆς ἐν Πετρούπολει Ἀκαδημίας, 1880, τ. XX, σ. 14-22 (ὅπερ δὲν ἠδυνήθη νὰ ἴδω). Ὁ Delehaye, σ. 37-38 ἀναφέρει καὶ δύο ἄλλα χειρόγραφα (βατικανόν, ἀρ. 1190, φ. 62-63 καὶ παρισινόν, ἀρ. 1190, φ. 110-116) περιέχοντα αὐτό. Εὐρίσκεται καὶ ἐν τῷ Ἀθωνικῷ κώδ. 289 τῆς μονῆς Διονυσίου, τοῦ

κρατεί τὸ ὕδωρ τῆς πηγῆς, ἀρπάζει γυναῖκας καὶ συζῆ μετ' αὐτῶν, ἔχει κλίνην χρυσοῦν εἰς τὸν κοιτῶνά του, ἐνὶ λόγῳ εἶναι τὸ μεταξὺ θηρίου καὶ ἀνθρώπου κυμαινόμενον ὑπερφυσικὸν ἐκεῖνο ὄν, τὸ ὁποῖον γνωρίζομεν ἐκ τῶν νεοελληνικῶν ἄσμάτων, παραδόσεων καὶ παραμυθίων⁷¹.

Εὐδιάκριτον τὸν τύπον τῶν δημῶδων παραδόσεων διατηρεῖ καὶ ἡ ἀμέσως μετὰ τῆς περὶ τοῦ δράκοντος συναπτομένη ἐν τοῖς χειρογράφοις διήγησις περὶ τῆς συναντήσεως τοῦ ἁγίου Γεωργίου μετὰ τοῦ δαίμονος⁷². Ἀλλὰ τοσοῦτον ἀδεξία εἶναι ἡ διασκευὴ αὐτῆς ἐκ δημῶδους παραδόσεως, καὶ τοσοῦτον ἀτέχνως προσαρμόζεται πρὸς τὸν ἐπιζητούμενον ψυχοφελῆ σκοπὸν καὶ πρὸς τὰς χριστιανικὰς περὶ δαιμόνων δοξασίας, ὥστε ἡ ἀνάγνωσις αὐτῆς πολλὰς ἀπορίας ἐγείρει εἰς τὸν ἀγνοοῦντα τὴν δημῶδη παράδοσιν καὶ ἀδυνατοῦντα νὰ συμπληρώσῃ διὰ ταύτης τὰ καταλειπόμενα κενά⁷³. Ὁ ἅγιος κατὰ τὴν διήγησιν ταύτην, μετὰ τὴν βάπτισιν τῶν κατοίκων τῆς πόλεως καὶ τὴν οἰκοδομὴν τῆς ἐκκλησίας ἐν αὐτῇ, ἀπερχόμενος εἰς τὴν πατρίδα του ὑπήντησεν ἐν τῇ ὁδῷ δαίμονα, λαβόντα τὸ σχῆμα γέροντος εὐτελοῦς καὶ τεταπεινωμένου, στηριζομένου εἰς βακτηρίαν. Οὗτος ἐν πολλῇ κατανύξει τὸν ἐχαιρέτισεν «Χαίροις, Γεώργιε». Ὁ δ' ἅγιος ἀναγνωρίσας αὐτόν, τῷ εἶπε «Ποῖος εἶσαι σὺ καὶ ποῦ ἤξεύρεις τὸ ὄνομά μου; μὴ γὰρ οὐκ εἶσαι πονηρὸς δαίμων;» Ὁ δαίμων τότε προσποιηθεὶς τὸν ὀργισμένον τῷ λέγει «Τοὺς ἀγγέλους τοῦ θεοῦ ὑβρίζεις καὶ ἐρωτᾷς ποῖος εἶμαι ἐγώ; μάθε νὰ ὁμιλῆς καλῶς». Πρὸς ταῦτα ὁ ἅγιος ἀπεκρίθη «Ἄν ὡς λέγεις εἶσαι ἄγγελος θεοῦ δεῖξόν μοι τὴν δόξαν σου». Καὶ παρευθὺς ποιήσας ἐν τῇ γῇ τὸν τύπον τοῦ τιμίου σταυροῦ περιέφραξε κύκλῳ τοῦ δαίμονος καὶ τὸν ἐξώρκισεν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ, ἂν μὲν εἶναι ἄγγελος νὰ τὸν ἀκολουθήσῃ, ἂν δὲ πνεῦμα πονηρὸν νὰ μὴν ἔχη ἐξουσίαν νὰ φύγῃ. Καὶ μὲ τὸν λόγον τοῦ ἁγίου εὐρέθη δεδεδεμένος ὁ δαίμων καὶ προκλήθεις ὡμολόγησεν εἰς τὸν ἅγιον ποῖος τῶν δαιμόνων ἦτο καὶ ὅτι εἶχεν ἔλθῃ πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ τὸν πλανήσῃ ἵνα προσκυνήσῃ αὐτόν. Ὁ δὲ ἅγιος μετ' εὐχὴν πρὸς τὸν θεὸν ἐσφράγισεν ἓνα βράχον παμμεγέθη κείμενον ἐκεῖ λέγων «Ἐν ὀνόματι τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀνοίχθητι πέτρα καὶ ὑπόδεξαι τὸν πονηρὸν δαι-

ΙΣΤ αἰῶνος, φ. 225α-239β, οὗ ἀντίγραφον μοι ἐδόθη ἐπιμελεῖα τοῦ φίλου συναδέλφου κ. Σ.Π. Λάμπρου.

71. Βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Νεοελλ. μυθολ., σ. 154 κέ. Παραδόσ., σ. 990 κέ.

72. Aufhäuser, σ. 24-25.69. Τὸ ἑλληνικὸν κείμενον, σ. 70-71.151-153. Δουκάκη, Μέγας Συναξαριστής, Ἀπριλίου, Ἀθ. 1892, σ. 344-345, τὸ λατινικὸν Aufh., σ. 186-187. 224-225.

73. Ἐτι μᾶλλον ἀκατανόητον καὶ ἀδικαιολόγητον εἶναι ἐν ἡπειρωτικῇ παραλλαγῇ τοῦ περὶ τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἔσματος τὸ ἐπεισόδιον τῆς συναντήσεως τοῦ ἁγίου καὶ τοῦ Σατανᾶ (20, σ. 192). Ὁ ἅγιος πορευόμενος ὅπως σώσῃ τὴν βασιλοπούλαν συναντᾷ εἰς μίαν ἔρημον τὸν Σατανᾶν, ὅστις ὀνομαστί προσαγορεύων αὐτόν τὸν ἐρωτᾷ διατί τόσον βιάζεται, ὁ δὲ ἅγιος ἀναγνωρίσας αὐτόν τὸν ἐρωτᾷ πόθεν γνωρίζει τὸ ὄνομά του καὶ μὲ τὴν ἐπιτίμησιν ταύτην λήγει τὸ ἐπεισόδιον. Φαίνεται ὅτι παρενέβαλέ τις διασκευαστὴς τοῦ ἔσματος τοὺς ἀποτελοῦντας τὸ ἐπεισόδιον ἔξ στίχους, ἀκούσας τὴν θρησκευτικὴν διήγησιν καὶ ὑπολαβὼν αὐτὴν συμπλήρωμα τῆς περὶ τῆς δρακοντοκτονίας.

μονα τουτον». Καί παραχρήμα ἐσχίσθη ἡ πέτρα καὶ ἐξῆλθεν πῦρ ἐξ αὐτῆς, καὶ κρατήσας ὁ ἅγιος τὸν δαίμονα ἔρριπεν αὐτὸν ἐν τῷ χάσματι ἐν μέσῳ τοῦ πυρός, καὶ πάλιν ἔσμιξεν ἡ πέτρα καθὼς ἦτο καὶ πρότερον· καὶ ὁ δαίμων ἔμεινεν ἐντὸς κεκλεισμένος αἰωνίως.

Ἡ πρόθεσις τοῦ γράψαντος τὴν διήγησιν ταύτην ἦτο ἴσως νὰ παράσχη τὸ πάρισον τῆς δρακοντοκτονίας, πλάττων καὶ δεύτερον ταυτοσήμαντον ἄθλον τοῦ ἁγίου. Μετὰ τὴν κατανίκησιν τοῦ δράκοντος, τοῦ συμβόλου τοῦ δαίμονος, παρατίθεται καὶ ἡ καταβαράθρωσις αὐτοῦ τούτου τοῦ δαίμονος, ἐπετεύχθη δὲ τοῦτο διὰ τῆς διασκευῆς ἄλλης παραπλησίας δημῶδους παραδόσεως. Ἄλλ' ἡ παράδοσις παρεμορφώθη ἐξ ἀτεχνίας τοῦ διασκευαστοῦ, ὁ δαίμων προσέλαβεν ἐν τῇ θρησκευτικῇ ταύτῃ διηγήσει τὸν κωμικὸν τύπον τοῦ ἡλιθίου διαβόλου τῶν παραμυθίων, καὶ ἡ κατὰ τὰς δημῶδεις δοξασίας διὰ μαγικῶν τελετῶν ἐγκάθειρξις καὶ σφράγισις τῶν στοιχείων μετεποιήθη εἰς διηνεκῆ περιορισμὸν τοῦ διαβόλου ἐντὸς τοῦ πυρός τῆς κολάσεως. Αἱ δημῶδεις δοξασίαι περὶ ἐγκαθείρξεως τῶν στοιχείων εἶναι αἱ μέχρι τοῦ νῦν παρὰ τῷ ἡμετέρῳ λαῷ φερόμεναι βυζαντιναὶ δοξασίαι περὶ τελεσμάτων, περὶ ὧν διελάβομεν ἀλλαχοῦ⁷⁴. Ἐκ συναξαρίου γραφέντος περὶ τὰ μέσα τοῦ Ζ' αἰῶνος, ἀνεφέραμεν τὴν περὶ τοῦ ὀσίου Θεοδώρου διήγησιν, ὅστις κατέκλεισεν εἰς βόθρον δαιμόνια, ἐπιβαλὼν λίθον καὶ στήσας ἐπάνω τὸν τύπον τοῦ τιμίου σταυροῦ⁷⁵. Εἰδικώτερον δὲ περὶ τοῦ ἁγίου Γεωργίου φέρεται σήμερον ἡ παράδοσις ὅτι οὗτος ἔκλεισεν εἰς σπήλαιον στοιχείο, τὸ ὁποῖον κατ' ἔτος ἔτρωγε δύο ἀνθρώπους ἐκ τῶν μεταβαινόντων εἰς ἐξοχικὴν ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου Γεωργίου πρὸς πανηγυρισμὸν τῆς ἑορτῆς του, καὶ πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ σπηλαίου ἐπέθεσε πλάκα, τὴν ὁποίαν ἐσφράγισεν διὰ τῶν πετάλων τοῦ ἵππου του, διὰ νὰ μὴ ἡμπορῇ νὰ ἐξέρχεται τὸ στοιχείο τοῦ λοιποῦ⁷⁶.

Ἡ περὶ τοῦ ἁγίου Γεωργίου παράδοσις αὕτη εἶναι μεσσηνιακῆ, ἡ δὲ περὶ τοῦ ὀσίου Θεοδώρου μικρασιατικῆ (τῆς Ἀγκύρας), ἀλλ' ἔνεκα τῆς μεγάλης διαδόσεως εἰς τὸν βυζαντινὸν κόσμον τῶν περὶ τελεσμάτων δοξασιῶν καθίσταται ἀδύνατον νὰ προσδιορισθῇ ποῦ ἐπεχωρίαζεν ἡ παράδοσις, ἣν διεσκεύασεν ὁ γράψας τὴν διήγησιν περὶ τῆς συναντήσεως τοῦ ἁγίου Γεωργίου καὶ τοῦ δαίμονος. Ἡ προέλευσις δ' ὁμῶς τῆς περὶ τῆς δρακοντοκτονίας παραδόσεως, ἐξ ἧς ἀπέρρευσε ἡ θρησκευτικὴ διήγησις περὶ τοῦ θαύματος τοῦ ἁγίου Γεωργίου, ἴσως εἶναι ἐφικτὸν νὰ ἐξακριβωθῇ ἐκ τινῶν ἐνδείξεων.

Τόπον τοῦ θαύματος φέρουν οἱ πλεῖστοι τῶν κωδίκων τῆς διηγήσεως τὰς ἀνυπάρκτους πόλεις Λασίαν ἢ Ἀλαγίαν, τὰς ὁποίας δ' ὁμῶς καθορίζουσιν ὡς κειμένας οἱ μὲν ἐν τῇ Παλαιστινῶν χώρα, οἱ δ' ἀοριστότερον εἰς τῆς Ἀνατολῆς τὰ μέρη, ἄλλοι εἰς τὰ μέρη τῆς Ἀτταλείας εἰς τὴν Ἀνατολήν, εἰς δὲ παλαιὸς λατινικὸς κῶδιξ εἰς τὴν Καππαδοκίαν⁷⁷. Τὴν Βηρυτόν, εἰς τὴν

74. Παραδόσεις, σ. 1056 κέ.

75. Αὐτ., σ. 1139-1140.

76. Αὐτ., σ. 283, ἀρ. 503.

77. Κῶδ. Μονάχου 14473 τοῦ IB' αἰῶνος (A u f h a u s e r, σ. 182). Ὁμοίως καὶ μεταγενέ-

ὁποῖαν θέτουν τὴν σκηνὴν τῆς δρακοντοκτονίας τὸ κυπριακὸν ἄσμα καὶ ἐπιτόπια παραδόσεις τῆς πόλεως ταύτης⁷⁸, ἀναφέρει μόνον ὑποσελίδιος σημείωσις ἐνὸς κώδικος. Αἱ πλεῖσται τῶν ἀγιολογικῶν παραδόσεων περὶ τοῦ ἀγίου Γεωργίου ἐντοπίζονται ἐν Λύδδῃ (τῇ ἀρχαίᾳ Διὸς πόλει) τῆς Παλαιστίνης⁷⁹, αἴτιον δὲ τούτου ἦτο ἡ παλαιότητα ἐν αὐτῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ ἀγίου, ἀλλ' οὐδεμία ὑπάρχει ἔνδειξις περὶ γενέσεως ἐν τῇ πόλει ταύτῃ τῆς περὶ τῆς δρακοντοκτονίας διηγήσεως. Αὕτη διεσκευάσθη κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ὡς εἴπομεν, ἐξ ἐπιχωρίου παραδόσεως, τὴν ὁποῖαν ἰσχυροὶ λόγοι μᾶς ὀδηγοῦσι ν' ἀναζητήσωμεν ἀλλαχοῦ.

Ἡ δρακοντοκτονία τοῦ ἀγίου Γεωργίου πολλὰς παρουσιάζει ὁμοιότητας πρὸς τὸν ἀρχαῖον ἑλληνικὸν μῦθον περὶ τῆς λυτρώσεως τῆς Ἀνδρομέδας ὑπὸ τοῦ Περσέως· τοῦτο προσεπάθησα νὰ δείξω ἐν τῇ κατὰ τὸ 1872 δημοσιευθείσῃ πραγματείᾳ μου «Περσεὺς καὶ ἅγιος Γεώργιος», εἰς τὸ αὐτὸ δὲ προῆλθον συμπέρασμα καὶ ἄλλοι ὕστερον⁸⁰. Ἀλλ' ἡ ὄψια, κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα μόνις, ἐμφάνισις τῆς χριστιανικῆς διηγήσεως ἐφαίνετο ἐναντιομένη πρὸς τὴν ἄμεσον συνάφειαν αὐτῆς πρὸς τὸν ἀρχαῖον μῦθον, τούτου δ' ἕνεκα ὁ μὲν F. Göttes διεκήρυξεν (1887) ὡς παντελῶς ἐσφαλμένην τὴν τοιαύτην γνώμην, ὁ δὲ Aufhauser (σ. 243) ἀποφαίνεται ὅτι κάποιος μοναχὸς θὰ παρενέβαλεν ὕστερον τὸ ἐπεισόδιον τῆς δρακοντοκτονίας εἰς τὸ ἀπὸ τοῦ ΣΤ' αἰῶνος ἤδη ἀπηρτισμένον συναξάριον τοῦ ἀγίου Γεωργίου, διότι αἱ παλαιαὶ Πράξεις τοῦ ἀγίου οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον ἴχνος περιέχουσι τοιοῦτου ἄθλου αὐτοῦ. Καὶ ἰσχυρίσθη μὲν ὁ Max Meyer ὅτι ὁ μῦθος τοῦ Περσέως διετηρεῖτο ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας ζωντανὸς ὑπὸ τὸν δημῶδη τύπον, ὃν προσέδωκεν εἰς αὐτὸν ὁ Εὐριπίδης, εἰς τὰ παράλια τῆς Ἰόππης, ἧς δὲν ἀπέχει πολὺ ἡ Λύδδῃ, ἡ κοιτὶς τῆς λατρείας τοῦ ἀγίου Γεωργίου⁸¹. ἀλλὰ τὴν γνώμην ταύτην ἐπὶ εἰκασιῶν μόνον ἐστήριζεν, οὐδεμίαν προσάγων ἀναντίλεκτον μαρτυρίαν περὶ ἐπιβιώσεως τοῦ ἀρχαίου μῦθου ἐν Ἰόππῃ ἢ ἐν Λύδδῃ, ἄλλως δ' ἔπρεπε νὰ ἐξηγηθῇ καὶ πῶς ὑπέστη οὗτος τοιαύτην μεταβολὴν ἐν τῇ χριστιανικῇ μορφῇ αὐτοῦ, ἐν ἧ τὸ θα-

στεραι λατινικαὶ διηγήσεις περὶ τοῦ θαύματος (M. Meyer ἐν Verhandlungen d. 40ter Versammlung deutsch Philologen, 1889, σ. 342).

78. Πλὴν τῶν ὑπὸ Aufhauser, σ. 143 ἀναγεγραμμένων χρονογράφων τῶν Σταυροφοριῶν καὶ προσκυνητῶν τῶν Ἱεροσολύμων, μνημονεύουσι παραδόσεις ἐντοπιζούσας εἰς Βηρυτὸν τὴν δρακοντοκτονίαν οἱ Thevenot (Relation d' un voyage fait au Levant, 1665, σ. 442), Monconys (Journal des voyages, Lyon 1665, μέρ. I, σ. 334-335) καὶ ὁ Ricaut (Histoire de l' église grecque, σ. 152).

79. M. Meyer, ἐνθ' ἀν., σ. 339. H. Delehaye, σ. 46. A. Dieterich, Abraxas, σ. 125. Krumbacher, Der heilige Georg, σ. 203. Ἐν ἐνθυμοῦμαι καλῶς, καὶ ἡ τοῦ πατριακοῦ κώδικος διασκευή τῆς διηγήσεως περὶ τοῦ θαύματος τοῦ ἀγίου Γεωργίου τόπον τῆς δρακοντοκτονίας ὀρίζει τὴν Λύδδην.

80. M. Meyer, ἐνθ' ἀν., σ. 342. Sidney Hartland, The legend of Perseus, London 1896, τ. III, σ. 38 κέ (παρὰ Krumbacher, Der heil. Georg, σ. XXXII) καὶ ἄλλοι πολλοί.

81. M. Meyer, σ. 343.

λάσσιον κήτος αντικατέστησε δράκων, τὴν δὲ διὰ τὴν ἀντιζηλίαν τῶν ἐναλίων θεῶν ἔκθεσιν τῆς Ἀνδρομέδας ἢ προσφορά ἐν τακτῷ χρόνῳ εἰς αὐτὸν παρθένου πρὸς βρῶσιν.

Πιθανωτάτη θὰ ἦτο ἡ προϋπόθεσις, ὅτι προσφορώτατος τόπος πρὸς γένεσιν τῆς παραδόσεως περὶ τοῦ φανταστικοῦ ἄθλου τοῦ ἀγίου εἶναι αὐτὴ ἡ πατρίς του. Ὁ ἅγιος Γεώργιος λέγεται πατρίδα ἔχων τὴν Καππαδοκίαν⁸², τὸν δὲ δράκοντα ἐφόνευσε καθ' ὁδὸν ἐπιστρέφων εἰς τὴν πατρίδα του, ὡς λέγει ἡ διηγησις⁸³. Ἄν δ' ἐκεῖ που ἐκυκλοφορεῖτο μῦθος τις περὶ δρακοντοκτονίας, φυσικὸν ἦτο, κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν μύθων περὶ δρακοντοκτόνων ἀγίων, νὰ προσαρμοσθῇ οὗτος εἰς τὸν ἐνδοξον Καππαδόκην μεγαλομάρτυρα.

Τῷ ὄντι δὲ παρὰ τὴν Καππαδοκίαν ὑπῆρχε παλαιὰ ἔδρα τῶν περὶ τοῦ Περσέως μύθων· εἰς τὸ Ἰκόνιον τῆς Λυκαονίας, τοῦ ὁποίου νομίσματα ἔφερον τὸν τύπον τοῦ Περσέως καὶ τῆς Μεδούσης⁸⁴, ἦτο ἐντετοπισμένη παραλλαγή τις τῶν περὶ τούτου μύθων⁸⁵. Ὁ μῦθος διετηρήθη ἐπὶ μακρὸν φαίνεται παρὰ τῷ λαῷ, διαπλασθεῖς παρεμφερέστατα πρὸς τὸν τύπον, ὃν παρουσιάζει ὁ τοῦ ἀγίου Γεωργίου. Ὁ δημῶδης οὗτος μῦθος ἀναφέρεται ὑπὸ βυζαντινοῦ συγγραφέως, ὅστις δὲν εἶναι μὲν ἐξηκριβωμένον πότε ἔγραψεν, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι δὲν εἶναι μεταγενέστερος τοῦ ΙΒ' αἰῶνος, πάντως δ' ἦντλει ἐκ παλαιότερων πηγῶν⁸⁶. Κατὰ τὸν μῦθον τοῦτον ὁ ἄθλος τοῦ Περσέως, ὅστις κατὰ τὸν χριστιανικὸν τρόπον χαρακτηρίζεται ὡς θαῦμα, ἐγένετο ἐν Ἰκονίῳ. Ἐκεῖ ἐνεφώλευε δράκων (ἀντὶ τοῦ ἐν τῷ ἀρχαίῳ μύθῳ ἀναφερομένου κήτους), εἰς τοῦτον δ' ἔδιδον ἐκάστοτε μίαν παρθένον. Ὅτε παρετέθη εἰς βορὰν αὐτῷ ἡ κόρη τοῦ βασιλέως (βασιλίσκου), διήρχετο ἐκεῖθεν ὁ Περσεύς. Ἀκούσας τοὺς θρήνους τῆς κόρης, τὴν ἠρώτησε τί συμβαίνει, ἐκείνη δὲ τῷ ἐξέθηκε τὴν συμφορὰν τῆς (διάλογος τῆς κόρης μετὰ τοῦ σωτήρος, ὡς ἐν τῇ διηγῆσει καὶ τῷ δημοτικῷ

82. Βλ. K. K r u m b a c h e r, ἐνθ' ἀν., πίναξ ἐν λ. Kappadokien. A u f h a u s e r, σ. 2. 73. 74.

83. A u f h a u s e r, σ. 59. 96. 109. 149. Βλ. καὶ σ. 129 (ἐρχόμενος ἀπὸ τῆς πατρίδος του Καππαδοκίας).

84. H e a d, Ἱστορία νομισμάτων, μετάφρ. Σβορώνου, τ. Β', σ. 278. K u h n e r t ἐν R o s c h e r, Lexik. d. Mythol., τ. III, σ. 2059.

85. Σ τ έ φ α ν. Β υ ζ ά ν τ., λ. Ἰκόνιον. Ε ὕ σ τ α θ., Εἰς Διονυσ. περιηγ. 857. Ἐτυμολ. Μ., λ. Ἰκόνιον. Ἐτυμολ. Γουδ., λ. Μ. Γ λ υ κ ᾶ, Χρον. Β', σ. 264 Bonn. Μ α λ ᾶ λ. Β', σ. 16 Bonn. Χρον. Πασχάλ., σ. 71.

86. «ὡς οἱ μῦθοι φασὶ καὶ τις τῶν ἱστορικῶν». Παραστάσεις σύντομοι χρονικαὶ Α' 85, σ. 71-72 P r e g e r. Excerpta anonymi byzantini, éd. T r e u, σ. 20. Κ ω δ ι ν Περὶ ἀγαλμάτων, σ. 58 Bonn: «καὶ γὰρ ἐν τῇ τοιαύτῃ πόλει (τῷ Ἰκονίῳ) ἱστορεῖται τὸ παρὰ Περσέως πρὸς τὸν δράκοντα γεγονὸς θαῦμα. Δράκων ἦν ἐμφωλεύων ἐκεῖ καὶ κατὰ καιρὸν συνηθείας ἐδίδουν κόρην περιφανῆ καὶ ὡραίαν. Τότε παρέσχον τὴν Ἀνδρομέδαν, παρθένον ὡραίαν καὶ καλὴν [ἄλλως: θυγατέρα ὑπάρχουσαν Βασιλίσκου]. Διερχόμενος οὖν ὁ Περσεύς, καὶ τῆς κραυγῆς ἀκηκῶς τῆς παρθένου [ἄλλως: Περσεύς ἐκεῖσε ἤκων πύθεται κλαιούσῃ τῇ Ἀ.], ἐπυθάνετο τί ἂν ὀδύρηται [ἄλλ.: τί ἂν εἶη δεδεμένη καὶ θρηνοῦσα]. Καὶ αὐτὴ ἐξηγήσατο «ὅτι τῷ θηρίῳ προτίθεμαι εἰς βορὰν». [Τοῦ δὲ καθίσαντος ἦκε τὸ θηρίον. Αὐτὸς δὲ Γοργόνης κεφαλὴν ἐν πήρᾳ κατέχων ὀπισθοφανῶς στραφεῖς δείκνυσι τὸ θηρίον· ὅπερ ἰδὼν ἐκεῖνος (= ὁ δράκων) ἀπέψυξεν.]»

ἄσματος). Ὁ ἥρωας τότε ἐκάθησεν (πρβλ. ἀρ. 26, ἀνωτέρω σ. 215-216). Ὅτε δ' ἐξῆλθε τὸ θηρίον, τὸ ἐφόνευσε δεῖξας εἰς αὐτὸ τὴν κεφαλὴν τῆς Μεδούσης.

Οὕτως ἐν τῷ δημῳδαί βυζαντινῷ μύθῳ ἀνευρίσκομεν τὰ πλεῖστα καὶ κυριώτατα ἐπεισόδια τῆς θρησκευτικῆς διηγήσεως καὶ τοῦ δημοτικοῦ ἄσματος, ὥστε νὰ πεισθῶμεν περὶ τῆς ἀμέσου συναφείας τούτων καὶ δὴ περὶ τῆς ἐκ τοῦ μύθου ἐκείνου ἐξαρτήσεως. Μοὶ φαίνεται δὲ πιθανόν, ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ ἄσμα συνετάχθη ἐν Καππαδοκίᾳ. Αἱ φερόμεναι παραλλαγαὶ αὐτοῦ, εἰς ὁμοιοκαταλήκτους πᾶσαι στίχους, δεικνύουσιν ὅτι δὲν εἶναι παλαιότεραι τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος, ὅτε ἡ ρίμα ἔγινε συνηθεστέρα εἰς τὴν ἑλληνικὴν ποίησιν, ἀλλὰ δὲν ἀποκλείεται ἢ ὑπαρξίς παλαιότερου ἀνομοιοκαταλήκτου πρωτοτύπου, διασκευασθέντος εἰς ὁμοιοκατάληκτον, ὡς συνέβη εἰς πολλὰ ἄλλα μνημεῖα τῆς ἡμετέρας μεσοχρονίου λογοτεχνίας⁸⁷. Αἱ πλεῖσται δὲ τῶν παραλλαγῶν δεικνύουσιν ὅτι τὸ ἀρχικὸν ἄσμα ἐποιήθη ἐν χώρᾳ, ὅπου ἐπιστεύετο ὅτι συνέβη τὸ θαῦμα, διότι θέτουν τὴν σκηνὴν αὐτοῦ *στὸν τόπον μας ἢ στὴ χώρα μας* (2 ζ', σ. 213). Τίς ἦτο ἡ χώρα αὕτη δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ ἐξακριβωθῇ· ἡ ὑπαρξίς κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους τῆς ἀνωτέρω μνημονευθείσης παραλλαγῆς τοῦ μύθου τοῦ Περσέως καὶ ἡ πιθανὴ μετατροπὴ αὐτῆς εἰς χριστιανικὴν περὶ τοῦ ἀγίου Γεωργίου δὲν ἀρκοῦσι βεβαίως νὰ μᾶς διαφωτίσωσι περὶ τούτου. Ἀσφαλέςτερον θὰ μᾶς καθωδήγει τὸ γλωσσικὸν ἰδίωμα τοῦ ἄσματος, ἀν ἦτο δυνατόν νὰ καθορισθῇ ὁποῖον ἦτο τὸ τοῦ ἀρχέτυπου ἢ τίς τῶν παραλλαγῶν φαίνεται πλησιέστερα πρὸς τὸ ἀρχέτυπον· ἀλλ' εἶναι τοσαῦται αἱ παραλλαγαὶ καὶ ἐκ διαφόρων τόπων, οὐδεμία δ' αὐτῶν παρουσιάζει καταφανῆ σημεῖα προελεύσεως ἐξ ἄλλης. Οὐδὲν ἦττον νομίζομεν ὅτι μᾶς παρέχουσιν αἱ παραλλαγαὶ τεκμήριόν τι ἀσφαλές, ἐξ οὗ ἀποκαλύπτεται ἡ πατρίς τοῦ ἄσματος. Σχεδὸν πᾶσαι (22 ἐκ τῶν 27)⁸⁸ ὁμοφώνως καλοῦσι *πηγάδι* τὸν κατεχόμενον τόπον ὑπὸ τοῦ δράκοντος, τοῦ ἐμποδίζοντος τοὺς ἀνθρώπους νὰ ὑδρεύωνται (2 δ'-ζ', σ. 212-213). *Πηγὰδι* κοινῶς σημαίνει φρέαρ, ἀλλ' εἶναι φανερόν ὅτι τὸ ἄσμα ἐννοεῖ πηγὴν, τῆς ὁποίας ὁ δράκων κρατεῖ ἦτοι ἐμποδίζει νὰ ρέῃ τὸ νερόν, ἢ τὸ ἐξαπολύει, τὸ ἀφήνει ἐλεύθερον νὰ τρέχῃ· διὰ τοῦτο εἰς τινὰς παραλλαγὰς γίνεται ἀδιαφόρως χρῆσις ὡς συνωνύμων καὶ τῶν δύο λέξεων, *πηγαδιοῦ* καὶ *βρύσης* (2 θ, σ. 213), μία δὲ παραλλαγή, ἡ ἠπειρωτικὴ (Τ) ἀντὶ *πηγαδιοῦ* ἀναφέρει *βρύσην*. Ἀλλ' ἡ λέξις *πηγάδι* διατηρεῖ τὴν ἀρχαίαν αὐτῆς σημασίαν (ἢ κατάληξις *-άδι* ἔχει ἀπολέση τὴν ὑποκοριστικὴν δύναμιν) μόνον ἐν Καππαδοκίᾳ καὶ ἐν Πόντῳ⁸⁹, ὅθεν εὐλόγον εἶναι νὰ ὑποθέσωμεν, συντρε-

87. Ἡδύνατό τις νὰ παραδεχθῇ δύο ἀρχέτυπα ἄσματα, ὃν τὸ ἕτερον νὰ θεωρηθῇ ὡς τὸ πρωτότυπον τῆς κυπριακῆς παραλλαγῆς, διὰ τὴν παρεμβολὴν εἰς ταύτην στοιχείων τινῶν τῆς θρησκευτικῆς διηγήσεως. Ἀλλ' ἔνεκα τοῦ κρατοῦντος ἐν Κύπρῳ τρόπου τῆς διαδόσεως τῶν ἄσμάτων διὰ τῶν *ποιητάρηδων*, ἐπίσης πιθανόν φαίνεται ὅτι τὸ ἀρχέτυπον ἦτο ἐν, διασκευασθὲν ὑπὸ ποιητάρη προσθέντος εἰς αὐτὸ ὅσα τυχόν ἐνεθυμεῖτο ἐξ ἀκροάσεως τῆς διηγήσεως.

88. Ἐκ παραδρομῆς παρελήφθη εἰς τὴν ἀνάλυσιν τῶν παραλλαγῶν ἡ χιακὴ (Ε), ἀναφῆρουσα ἐπίσης *πηγάδι*.

89. Πόντος· *πηγάδι*ν Κερασσοῦς, Ζησινώ (Ἀρχεῖον νεοελληνικοῦ λεξικοῦ), Σαράχω (ΚΠ. ΙΗ' 157), *πηγάδι* Οἰνόη (Ἀρχεῖον), *πηγάδ* Τραπεζοῦς (Σάβ. Ἰωαννίδου, Ἱστορ. Τραπε-

χόντων και τῶν προμνημονευθέντων λόγων, ὅτι ἡ Καππαδοκία εἶναι ἡ πατρὶς τοῦ ἄσματος, παραλαβόντες δ' αὐτὸ οἱ ἄλλοι Ἕλληνες ἐτήρησαν ἀνεπιγνώστως τὴν ἐλέγχουσαν τὴν προέλευσιν αὐτοῦ λέξιν. Ἐὰς προστεθῆ δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι ἐν Ἀνακοῦ τῆς Καππαδοκίας *πεγάδ'* (τὸ) ὀνομάζεται ἀγίασμα τοῦ ἀγίου Γεωργίου, εὐρισκόμενον εἰς ἀπόστασιν ἡμισείας ὥρας ἀπὸ τοῦ χωρίου ἐκείνου⁹⁰. Ἡ Ἀνακοῦ (τουρκ. Ἐνεγι) κεῖται εἰς τὰ κράσπεδα μεγάλης πεδιάδος καλουμένης Πουτάκ Ὁβασί, ἣτις ἅπασα εἶναι ἄνυδρος, πλην ἐνὸς χωρίου λεγομένου Λίμνος, «τὸ ὁποῖον μόνον ὑδρεύεται ἀπὸ ἓν ρεῦμα, ὃπερ ἀναβρῦει πλησίον αὐτοῦ καὶ ἀμέσως χωνεῦει εἰς μικρὰν λίμνην οὖσαν ἐντὸς αὐτοῦ»⁹¹. Τόπος ἀληθῶς προσφορώτατος πρὸς ἐντοπισμὸν παραδόσεως οἷα ἡ περὶ τοῦ ἀγίου Γεωργίου καὶ τοῦ δράκοντος.

Τὸ ἄσμα, ὡς ἐλέχθη ἤδη (σ. 229-231), δὲν προῆλθεν ἐκ τῆς θρησκευτικῆς διηγήσεως, ἀλλως δ' αὕτη ἦτο σχεδὸν ἄγνωστος εἰς τὸν λαόν⁹². Ἄλλ' ἡ εἰκὼν τοῦ δρακοντοκτόνου ἀγίου, ἡ ἀντικαταστήσασα τὴν παράστασιν αὐτοῦ ὡς ἀνίππου ὀπλίτου, ἦτο κοινοτάτη, ἴσως ἀπὸ τοῦ ΙΒ' αἰῶνος⁹³, καὶ ἦτο φυσικὸν

ζοῦντος, σ. κς· ΚΠ. Σύλλογος ΙΗ' 157), Ἀμισός, Σινώπη, Χαλδία (Ἀρχεῖον), *πηγάδ'* Ἀργυρούπολις (Ἀρχεῖον). Παράγωγα: *πεγαδίστρα* = ζωδιον ἐντὸς τῶν ὑδάτων Τραπεζοῦς (Σάβ. Ἰωαννίδου, ἐνθ' ἀν.), *πεγαδίτρα* (;) τὸ αὐτὸ, Τραπεζοῦς, Ὅφισ (ΚΠ. Σύλλογος ΙΗ' 157), *Πεγαδίστρα* = νύμφη τῶν πηγῶν Οἰνῆ (Πολίτου, Παραδόσεις σ. 396). — Καππαδοκία· *πεγάδι* (;) Συνασός (Ἀρχελάου, Συνασός, σ. 260), *πεγάδι* Φερτάκαινα (Δελτ. Ἱστορ. ἔταιρ. Α' 501) ἀλλὰ *πεγάτ* (πληθ. *πεγάια*) Φερτάκαινα (Κρινοπούλου, Φερτάκαινα, σ. 59), *πεγάχ* (πληθ. *πεγάγια*) Οὐλαγάτς (Dawkins ἐν Journal of hell. Studies, 1911, σ. 273), *πεγάρ* Ἀραβάν (Ἀρχεῖον). — Εἰς τὰς ἄλλας ἐλληνικὰς χώρας εἶναι ἄγνωστος ἡ χρῆσις τῆς λέξεως *πηγάδι* εἰς τὴν σημασίαν τῆς πηγῆς. Ἐν Νιαούση τῆς Μακεδονίας μόνον ἡ λ. σημαίνει τὸ φρέαρ, ἀλλὰ καὶ βρύσιν ἐν τῇ οἰκίᾳ ἔχουσαν ὕδωρ μὴ πόσιμον (Ἀρχεῖον νεοελλ. λεξικοῦ). Ἐν δὲ Καταφυγίῳ τοῦ Ὀλύμπου ἡ λ. «δηλοῖ τὴν πηγὴν, ὅθεν καὶ τοπωνυμῖαι ἐσχηματίσθησαν ὡς τὰ *Πηγάδια* = θέσις τρεῖς πηγὰς ἔχουσα, τὸ *Πηγαδοῦλλι* = μικρὰ βρύσις». Τοῦτο βεβαιώνει ὁ Ι. Τσικόπουλος, Μελέτη περὶ τοῦ λεξικοῦ τῆς καθ' ἡμᾶς δημῶδους γλώσσης, σ. 27 = Ἀρχεῖον τῆς νεωτέρας ἑλλην. γλώσσης Α' 1. Ταῦτα δὲν εἶναι ἀρκούντως σαφῆ, δὲν ἠδυνήθημεν δὲ νὰ ἐξακριβώσωμεν καὶ ἐξ ἄλλων μαρτυριῶν ἂν τῷ ὄντι ἐν Καταφυγίῳ τοιαύτην ἔχει σημασίαν ἡ λ. *πηγάδι* ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀπίθανον ὅτι ὁ Τσικόπουλος ἀναφέρεται εἰς τὴν ὑπὸ τῶν τοπωνυμῶν πιστουμένην σημασίαν· αἱ τοπωνυμῖαι δ' ὁμοῦς ἐνδέχεται νὰ εἶναι παλαιόταται καὶ νὰ μαρτυροῦσι μόνον τὴν ἐν προγενεστέρῳ χρόνῳ τοιαύτην σημασίαν τῆς λέξεως.

90. Ἐκ τοῦ Ἀρχείου τοῦ νεοελλ. λεξικοῦ.

91. Ν. Σ. Ρίζου, Καππαδοκικά, ἐν Κ/πόλει 1856, σ. 67.

92. Οὔτε εἰς τὸ παλαιότατον δημῶδες μαρτύριον τοῦ ἀγίου (Krumbacher, σ. 1 κέ) οὔτε εἰς τὰλλα περὶ τούτου δημῶδη βιβλία, οὔτε εἰς τὰ Μηναια, οὔτε εἰς τὸν ἀπὸ τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος πολὺ ἀναγινωσκόμενον Θησαυρὸν τοῦ Δαμασκηνοῦ τοῦ Στουδίτου μνημονεύεται τὸ θαῦμα τῆς δρακοντοκτονίας. Μόνον δ' ἐν τῇ Ἀκολουθίᾳ τοῦ ἀγίου, τῇ τυπωθείσῃ ἐν Ἐνετίᾳ 1774 ἀναφέρεται οὕτω: «Νὰ τον ὁ μεγαλόψυχος ὁποῦ θανατῶνει φαρμακερὰ θηρία, *φονεῦει δράκοντας ἀνθρωποφάγους* καὶ ἐλευθερώνοντας ἀπὸ ἐλεινὸν καὶ ἀδικὸν θάνατον μίαν μονογενῆ θυγατέρα βασιλοπούλαν, καὶ ὀδηγώντας πολλοὺς εἰδωλολάτρας πρὸς εὐσέβειαν κτλ.». Τὸ πρῶτον δ' ἐτυπώθη ἡ διήγησις περὶ τοῦ θαύματος ἐν ἐλληνικῷ δημῶδει βιβλίῳ πρὸ εἰκοσαετίας ἐκ χειρογράφου τῆς ἐν τῷ Ἁγίῳ ὄρει Πατερίτσας τοῦ ΙΘ' αἰῶνος (Κ. Δουκάκη, Μέγας συναξαριστής, Ἀπρίλιος, Ἀθ. 1892, σ. 338 κέ. Aufhauser, σ. 146 κέ).

93. Βλ. Krumbacher, σ. 296 κέ. Aufhauser, σ. 164 κέ. 231 κέ. Ὡς ἐσημείωσα ἐν Ἀσωπίῳ Ἀττ. ἡμερολ., 1872, σ. 187 κέ ἐν τῇ Ἑρμηνείᾳ τῆς ζωγραφικῆς δὲν μνημονεύεται

εἰς τὸν ποιήσαντα τὸ ἄσμα νὰ εἶχεν ἐπίδρασιν ἢ διατύπωσις τῆς θρησκευτικῆς παραδόσεως ὑπὸ τῶν ἀγιογράφων. Πλὴν δὲ τῆς παραστάσεως τοῦ ἀγίου ὡς ἐπίππου, ἦν παρέλαβεν ἐκ τῆς εἰκόνας τὸ ἄσμα (βλ. ἄνωτέρω, σ. 218-219), διακρίνεται ἡ ἐπίδρασις καὶ εἰς ἄλλας τινὰς λεπτομερείας αὐτοῦ. Ὅτι ὁ δράκων ἐτύλιξε διὰ τῆς οὐρᾶς του τοὺς ὀπισθίους πόδας τοῦ ἵππου τοῦ ἀγίου (38α', σ. 217)· τοῦτο ἀπεικονίζεται εἰς τινὰς τῶν ἀγιογραφιῶν, ἐν αἷς καὶ ἡ ἐκ Βερροίας ὑπὸ τοῦ Aufhauser (πιν. 5) δημοσιευθεῖσα, φαίνεται δ' ὅτι ἡ λεπτομέρεια εἶναι τυπικὴ, διότι καὶ κατὰ τὸ συναξάριον τοῦ ἀγίου Δονάτου τὸ θηρίον «ἐδοκίμαζε νὰ συμπλέξῃ μὲ τὴν οὐράν του τοὺς πόδας τῆς ἡμίονου τὴν ὁποῖαν ἐκαβαλίκευεν ὁ ἅγιος»⁹⁴. Καὶ ἡ ἐπιφάνεια τῆς περιστερᾶς (33α' γ', σ. 216) φαίνεται ὅτι προῆλθεν ἐξ ἀπεικονίσεως εἰς τινὰς εἰκόνας τοῦ ἀγίου περιστερᾶς φεροῦσης εἰλητάριον ἔχον ἐπιγεγραμμένον τὸ ὄνομα τοῦ ἀγίου. Τὸ δ' ἐπαισόδιον τῆς ἐπὶ τῶν νώτων τοῦ ἵππου ἀναβάσεως τῆς βασιλοπούλας πρὸ τῆς δρακοντοκτονίας (34 ε', σ. 217) δὲν εἶναι ἀπίθανον ὅτι προῆλθεν ἐκ παραστάσεως τοῦ λυτρωθέντος αἰχμαλώτου παιδός, ὅστις ζωγραφίζεται καθήμενος ἐπὶ τῶν νώτων τοῦ ἵππου τοῦ ἀγίου Γεωργίου, φονεύοντος τὸν δράκοντα⁹⁵.

παράστασις τοῦ ἀγ. Γεωργίου ἐπίππου. Ἡ πρώτη καθ' ὅσον γινώσκω τοιαύτη παράστασις ὑπὸ ἑλληνικοῦ κειμένου μνημονευομένη, εἶναι ἡ ἐν τῷ Χρονικῷ τοῦ Μορέως (στ. 4787, σ. 316 Schmitt) ὅτι ὁ ἅγιος ἐπεφάνη καβαλλάρης ἀσπραλογάτος, γυμνὸν σπαθὴν βαστῶν, βοηθῶν τοὺς Φράγκους εἰς τὴν ἐν Πρινίτσα παρὰ τὸν Ἀλφειὸν μάχην (1264). Ἡ ἐπιφάνεια προϋποθέτει γνωστὴν τοιαύτην εἰκόνα, ἀδηλον δ' ὅμως ἂν φραγκικὴν ἢ ἑλληνικὴν, καὶ ἀμφίβολον ἂν παρίστατο ἐν αὐτῇ κτείνων τὸν δράκοντα. Ἐπίσης ἀμφίβολον ἂν δρακοντοκτόνον ἀπεικόνιζε τὸν ἅγιον ἡ ὑπὸ τοῦ Κωδινού, (Π. τῶν ὀφικιαλ., σ. 48 Bonn) μνημονευομένη εἰκὼν, ἣν ὁμοίως ἀναφέρω ἐν τῇ προμνησθεισῇ πραγματείᾳ. Εἰς εἰκόνα τοῦ ἀγ. Γεωργίου ἱππέως ὀπλίτου ἐποίησεν ἐπιγραμμα ὁ περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΓ' αἰῶνος καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΔ' ζήσας Μανουὴλ ὁ Φιλῆς (B' 226, τ. I, σ. 432 Miller).

94. Πολίτου, Παραδόσεις, σ. 975.

95. Ἡ ἀπεικόνισις τοῦ παιδός σκοπὸν ἔχει τὴν παράστασιν δύο ταυτοχρόνως θαυμάτων τοῦ ἀγίου ἐν τῇ αὐτῇ εἰκόνι, διότι ὁ παῖς εἶναι ἐκεῖνος, ὃν θαυμασίως ἐλύτρωσεν ὁ ἅγιος ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας. Αἱ διηγήσεις περὶ τῶν θαυμάτων τοῦ ἀγίου ἀναγράφουσι τρία θαύματα τοιαῦτα, ἅτινα προδήλως εἶναι παραλλαγαὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος· τὴν λύτρωσιν παιδός ὑπηρετοῦντος εἰς ναὸν τοῦ ἀγίου, αἰχμαλωτισθέντος ὑπὸ τῶν Ἀγαρηνῶν ἐν Παφλαγονίᾳ, ἐτέρου παιδός υἱοῦ τοῦ στρατηγοῦ Λέοντος Φωκᾶ ἐν Παφλαγονίᾳ αἰχμαλωτισθέντος ὑπὸ τῶν Βουλγάρων, καὶ τοῦ υἱοῦ χήρας ἐκ Μυτιλήνης, συλληφθέντος ὑπὸ Σαρακηνῶν τῆς Κρήτης ἐπιδραμόντων εἰς τὴν νῆσον (Aufhauser, σ. 3, 4, 9). Εἰς ταῦτα πρέπει νὰ προστεθῇ καὶ ἄλλη παραλλαγή, τῆς ἀρπαγῆς ὑπὸ τοῦ ἀγίου καὶ τῆς ἀποδόσεως εἰς τοὺς γονεῖς αἰχμαλώτου παιδός, οἰνοχοοῦντος τῷ βασιλεῖ τῶν Περσῶν, μνημονευομένη ἐν τῷ κανόνι εἰς τὸν ἅγιον τοῦ Γεωργίου Σκυλίτζη (Βυζαντιν. Χρονικά, 1903, τ. X, σ. 492). Ἀθηναϊκὴ παράδοσις περὶ τοῦ θαύματος περὶ τῆς σωτηρίας παιδός χήρας, αἰχμαλώτου τῶν Τούρκων (Ἐβδομάς, 1884, τ. Α', σ. 64), ταυτίζεται πρὸς τὴν τρίτην παραλλαγὴν τοῦ θαύματος τοῦ ἐκ Μυτιλήνης παιδός. Τοῦτο ὁ δὲ τὸ θαῦμα ἀναφέρει καὶ ὁ σύντομος βίος τοῦ ἀγίου ἐν τῷ Μηναιῷ (Ἀπρίλ. 23). Βεβαίως δὲ τὰ θαύματα ταῦτα ὑπαινίσσεται καὶ ὁ Μανουὴλ Φιλῆς (τ. I, σ. 28-29 Miller). Ὁ Θεόδωρος ὁ Στουδίτης ἀποδίδει ὁμοίον θαῦμα εἰς τὸν ἅγιον Θεόδωρον (παρὰ Pitra, Analecta sacra I 364)· ρωσικὸν δὲ τι θρησκευτικὸν ἄσμα εἰς τὸν ἅγιον Νικόλαον (Rambaud, La Russie érique, σ. 371-372).

Εἶναι περίεργον ἀληθῶς ὅτι τὴν παράστασιν ταύτην δὲν ἐνόησαν ἢ παρεξήγησαν οἱ περὶ τῆς εἰκόνας γράψαντες, ἀγνοοῦντες ἢ μὴ ἐνθυμηθέντες τὴν περὶ τοῦ θαύματος τούτου διήγησιν.

*Ἀντιβολή τοῦ κώδ. 39 τῆς Ἱστορ. καὶ ἔθνολ. Ἐταιρείας*⁹⁶

(πρὸς τὸ κοινὸν κείμενον παρὰ A u f h a u s e r, σ. 52 κέ).

A u f h., σ. 52,1 ἀγ. καὶ ἐνδόξου μ. περὶ τοῦ δράκοντος (om)

3 Ὡ θαῦμα τῶν θαυμάτων ἀκούσαντες τοῦ θαυμ. Γ. — δ. τῷ θεῷ δόξαν σ. 53,1 καὶ δοξάσαντι ἐν πᾶσι τοῖς πέρασιν· τίς γὰρ ἦ

2 πώποτε τὸ (om) παράδοξον θ. (add)

3 Γεώργιος ἐποίησεν· εἰ μὴ γὰρ ἦν ὁ θεὸς μετ' αὐτοῦ οὐκ ἂν τοιαῦτα τὰ σημεῖα ἐποίησε

4 ἐκείνους ἦν τις (μετὰ τὴν λέξιν ταύτην ἄρχεται ἡ δευτέρα σελὶς τοῦ 1 φύλλου, οὗ ἔχει ἀποκοπὴν τεμάχιον ἐν τῇ πρώτῃ μὲν ἔχον ἐπίτιτλον κόσμημα, ἐν αὐτῇ δὲ περιλαμβάνον τοὺς πρώτους 5 στίχους αὐτῆς, ὑπολειφθέντων ὀλίγων τινῶν γραμμάτων τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ τέλους ἐκάστου στίχου: στίχ. α'. πόλ<ις> ... <βα>σι — β'. λεύς... <ἦν πον>η — γ'. ρός... <ἀσεβή>ς, — δ'. μὴ <ἐλεῶν ἢ οἰκτεῖρων τοὺς εἰς τὸν> Χριστὸν — ε'. πι<στεύοντας>).

σ. 54,1 ἐγγὺς δὲ τῆς π. ταύτης ἦν — πολὺ

2.3 δράκων ἐν τῷ ὄ. τῆς λ. ἐκείνης καὶ καθ' ἐκάστην ἡμέραν ἐπείραζεν αὐτοὺς ὁ δράκων ἐκεῖνος κατήσθιεν <ἐν>α οἶον τύχη ἕκαστον. Πολλάκις οὖν ὁ βασιλεὺς ἐβούλοντο μετὰ τὰ στρατεύματα αὐτοῦ, ὅπως ἀποκτεῖναι αὐτόν, οὐκ ἠδυνήθησαν τοῦτο ποιῆσαι. Καὶ οὕτως τούτους κατήσθιεν· καὶ κατεπείγοντο πικρῶς.

6 πᾶσα ἡ πόλις

7 βασιλέαν

σ. 55,1 ἰδοὺ (om) — πόλεως ταύτης κ. — καὶ ἀγαθῆ (om)

2 ἂ. πικρῶς· καὶ μέλλει φροντίσαι⁹⁷ περὶ τούτου. Καὶ λέγει αὐτοῖς ὁ β. Οἶμοι τί ποιήσω; δότε μοι ἀπογραφὴν Ἰσως, ἵνα δῶτε τὰ νήπια ὑμῶν ἕκαστος· καὶ οἶος οὖν τύχει δίδετον· θυγατέρα⁹⁸ μονογενῆ καὶ δίδωμι αὐτὴν ὡς καὶ ὑμεῖς· μόνον μὴ ἐκξικῶμεν (= ἐξοικῶμεν) καὶ ἀποξενωθῶμεν τῆς πόλεως ἡμῶν. Καὶ ἤρεσεν ὁ λόγος τοῦ βασιλέως πάντων. [σ. 56,1 κέ] Καὶ ἤρξαντο ἔ-

⁹⁶ Ο Β a r t h o l d y (Voyage en Grèce, Par. 1807, τ. II, σ. 110) ὑπολαμβάνει ὅτι ὁ παῖς εἶναι ὑπὸν ὑπὸν ὑπὸν, ἔτοιμος νὰ χύσῃ εἰς τὸν ἅγιον νερὸν διὰ νὰ νιφθῇ καὶ καθαρισθῇ ἀπὸ τὸ αἷμα τοῦ δράκοντος. Καὶ ὁ A u f h a u s e r (σ. 166) τὸν ἐξέλαβεν ὡς ὑπὸν ὑπὸν καὶ εἰκάσεν ὅτι εἶναι ὁ Παγκράτιος ἢ Πασικράτης, ὁ δοῦλος τοῦ ἁγίου Γεωργίου, ὁ οἰκείος ὀφθαλμοῖς ἰδὼν τὸ μαρτύριον αὐτοῦ. Ὁ δὲ D i d r o n (Manuel d'iconographie chrétienne grecque et latine, Par. 1845, σ. 372) ἀδυνατῶν νὰ ἐξηγήσῃ τὴν παράστασιν, λέγει ὅτι οὐδεὶς ἐν Ἑλλάδι καὶ εἰς τὰ μοναστήρια τῶν Μετεώρων καὶ τοῦ Ἁγίου ὄρους ἠδυνήθη νὰ τὸν πληροφορήσῃ ποῖον εἶναι ἐκεῖνο τὸ παιδίον, περὶ τοῦ ὁποίου σιωπᾷ τὸ συναξάριον τοῦ ἁγίου. Ἐκ τῆς παραστάσεως δὲ τοῦ κρατοῦντος πρόχουν παιδὸς καὶ ἐποχουμένου ἐπὶ τῆς ράχεως τοῦ ἵππου ἠδύνατο ἀσφαλῶς ὁ H. G r é g o i r e (ἐν Bull. de corresp. hellénique, 1909, σ. 138) νὰ ἐξηγήσῃ ὡς εἰκόνα τοῦ ἁγίου Γεωργίου τὴν ἀτεχνον τοῦ ΙΖ' αἰῶνος εἰκόνα, τὴν ὁποῖαν εἶδεν ἐν Δολμουσάν τῆς Καππαδοκίας.

⁹⁶ Βλ. σ. 219-220.⁹⁷ Ἰσως γρ. «καὶ οὐ μέλει σοι φροντ.»⁹⁸ Ἐξέπεσαν αἱ λέξεις «κάγῳ ἔχω θ.»

καστος δίδειν τὰ νήπιαν (!) αὐτῶν ἡμέραν καθ' ἡμέραν· χρόνων οὖν πολλῶν διαπεράναντος (!) ἦλθεν ὁ κύκλος ἐπὶ τὸν βασιλέα. Ἐνέδυσεν τὴν θυγατέραν αὐτοῦ πορφύραν καὶ βύσσαν· καὶ κοσμήσας αὐτὴν διὰ χρυσοῦ καὶ λίθων τιμίων <κ>ατεφίλειν τὴν γλυκυτάτην ὄψιν αὐτῆς || [φ. 2^β] καὶ τὰ τερπνὰ καὶ γλυκύτατα κάλλη αὐτῆς, ἔνθεν κάκειθεν περιστρέφων αὐτῆς καὶ ὄδυρόμενος πικρῶς καὶ λέγων· «Ἔπαγε, μονογενὲς γλυκύτατόν μου τέκνον· τίνα περιβλέψομεν ἵνα μικρὸν εὐφρανθῶμεν; οἴμοι ποθεινότατόν μοι τέκνον! Τί ποιήσω; πότε σου τῆς γλυκείας ἀπολαύσω φωνῆς; πότε θάλαμον οἰκοδομήσω; πότε παστὸν πήξω; πότε λαμπάδας ἀνάψω; πότε χοροστασίας κινήσω; πότε ὀργάνων ἦχον μελωδήσω; πότε νεωτέρας εἰς εὐφροσύνην καλέσω; πότε καρπὸν κοιλίας σου ὄψομαι; Οἴμοι γλυκύτατόν μου τέκνον! ἄνευ κοινοῦ θανάτου χωρίζομαι σου». Καὶ πάλιν πρὸς τὸν λαὸν ὁ βασιλεὺς ἔλεγεν·

σ. 58,1 κέ «Λάβετε χ. καὶ ἀ., λάβετε καὶ αὐτὴν τὴν βασιλείαν μου· καὶ μόνον ἀφεῖτε μοι || [φ. 3^α] τὴν γλυκυτάτην καὶ ὡραίαν μου θυγατέραν, ἵνα θεωρῶν αὐτὴν εὐφραίνομαι». Καὶ οὐδεὶς ὑπήκουσεν αὐτοῦ, διότι αὐτὸς πρῶτον τοῦ πράγματος καθηγητὴς ἐγένετο. Τότε μετὰ πολλοῦ κλαυθμοῦ καὶ ὄδυρμοῦ ἀπέλυσεν τὴν κόρην πρὸς τὸ βρωθῆναι ὑπὸ τοῦ θηρίου. Καὶ συνέδραμε πᾶσα ἡ π. ἀπὸ μ. ἔ. μ. π. θεωρίαν ἰδεῖν, τί μέλλει γινέσθαι (!) τῇ κόρῃ.

σ. 58,6 Ὁ δὲ φ. καὶ εἰ. θ., ὁ δοξάζων πάντας τοὺς ἀγίους αὐτοῦ, ὁ θέλων δοξάσαι καὶ τὸν περίδοξον καὶ μέγαν Γεώργιον, οἰκονομεῖ τοιοῦτον πρᾶγμα. Κατὰ γὰρ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον ἦν ὁ μέγας Γ. ἐν τῇ στρατείᾳ, ὃς ἦν τότε τὴν ἀξίαν κομενταράσιος· ἐγένετο δὲ ἀπολυθῆναι [φ. 3^β] τότε τὸν στρατὸν ἐπὶ τὰ ἴδια. Κατ' οἰκονομίαν δὲ θ. —

σ. 59,4 ἐξένευσεν πρὸς τὴν λίμνην τοῦ ποτίσαι τ. ἱ. αὐ. Καὶ εὕρισκει τὴν κόρην καθημένην καὶ κλαίουσαν. Καὶ λέγειν αὐτῇ· «Γύναι, τί κλαίεις καὶ τί καθέζεις ὧδε;» Ἀπεκρίθη ἡ κόρη καὶ λ. αὐ. —

σ. 60,4 καὶ ἀνδρεῖον (om)

σ. 60,5 τοῦ (om)

σ. 60,6 φεῦγε». Λέγει αὐτῇ ὁ ἅγιος Γεώργιος· «Οἴμοι γ. —

σ. 60,7 ὁ λαός, ὁ ἀποβλέπω(!) σε;» Ἡ κόρη λέγει· «Πολλὴ ἐστὶν ἡ ἐφήγησις (!) — λέγειν. Φύγε, ἄνθρωπε, ἐν τάχει, μήπως κακῶς ἂ [φ. 4^α] ποθάνης». Λέγει αὐτῇ ὁ ἅγιος Γεώργιος· «Σὺν σοὶ θανοῦμαι, οὐ μὴ σε ἐ.». Τότε λέγειν αὐτῷ ἡ κόρη· «Κ. μου—

σ. 61,5 πόλεως ταύτης κ. καὶ ἀ. Ἄλλ' ἐν τῷ ὄ. τούτῳ, ὃ σὺ νῦν ὄρᾳς, δράκων κατοικεῖν καὶ κατεσθίειν τὸν λαὸν τῆς πόλεως. Καὶ ἐγὼ εἰμι θυγάτηρ τοῦ βασιλέως μονογενήν· καὶ δόγμα ἔδωκέν με ὁ πατήρ μου, καὶ ἔδωκαν ἀπαντες τὰ τέκνα αὐτῶν. Ἐνταῦτα (!) δὲ ἦλθεν ὁ κληρὸς πρὸς τὸν πατέρα μου, καὶ ἀπ. —

σ. 62,5 νῦν ἰδοὺ ἤκουσας πάντα· ἐξελθεν ἐν τάχει».

σ. 62,6 λέγει αὐτῇ· «Ἀπὸ τοῦ νυνὶ μὴ φοβοῦ, ἀλλὰ λέγε μοι τὸ σέβας ὃν (!) ἔχει ὁ πατήρ σου [φ. 4^β] καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ». Λέγει αὐτῷ ἡ κόρη· «Ἡράκλην καὶ Ἀπόλλωνα καὶ Σκάμανδρον καὶ τὴν μεγάλην Ἀρτεμίν». Λέγει αὐτῇ ὁ ἅγιος Γεώργιος· «Μὴ φοβοῦ —

σ. 63,4 ἦρεν ὁ μακάριος Γεώργιος τὴν φωνὴν αὐτοῦ πρὸς τὸν θ. καὶ εἶ.
«Ὁ καθήμενος ἐ. τ. χ. καὶ ἐπιβλ. ἄ. ὁ ὢν καὶ δ. θεὸς ἄλ., αὐτὸς γινώσκειν (!)
τὰ κρύφια καρδιογνώστα τοὺς διαλογισμοὺς τῶν ἄ. ὅτι εἰσὶ μ., ὁ δ. φρ. σ.
τῶν (!) θεράποντί σου Μωσῆν, καὶ δ. —

σ. 64,2 ἐλ. σου, ὅτι σὺ εἶ θεὸς μόνος ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν· καὶ π. μετ' ἐ. σ.
εἰς ἄ. καὶ ὑπ. τὸ πονηρὸν θ. τοῦτο ὑπὸ τοὺς π. μου, ἵνα γνῶ ὅτι σὺ μετ' ἐμοῦ
εἶ». Καὶ ἦλθεν αὐτῷ φωνὴ ἐκ ||(ἀποκεκομμένα 4 φύλλα).

Ἀνέκδοτοι παραλλαγὰὶ τοῦ ἔξματος

I

(Καστελλορίζου)

Τὸ τραοῦδιν τ' ἄη Γιωργιοῦ.

- Ἄγιέ μου Γιώργη ἀφφέντη μου τσαι χρουσοκαβαλλάρη,
ἀρματωμένος με σπαθὶν τσαι μ' ἀργυρὸν κοντάρι,
στὴ δόξαν τσαι στὴ δύναμη θέλω νὰ σ' ἀθτιβάλλω,
ποῦ σκότωσες ἓνα θεριὸν τὸ δράκον τὸ μεάλο,
5 ποῦ 'ταν μέσα στὸν τόπο μας σ' ἓνα βαθὺν πεάδι,
ἀθρώπους τὸ ταῖζασιν κάθε πωρνὸν τσαι βράδυ.
Τσ' ἄ δέν τον ἐπηάινασιν ἄθρωπον νὰ δειπνήση,
σταλιὰν νερὸ δέν ἔφηνεν τὸν κόσμον νὰ δροσίση.
Ἐρρίχτασιν τὰ μπουλλετιὰ σὲ τίνα θὲ νὰ πέση,
10 νὰ πάη τὸ παιδάτσι του τοῦ λιονταριοῦ πεσκέσι.
Τσ' ἐξέπεσεν τὸ μπουλλετιν εἰς τὴ βασιλοπούλλαν,
ὅπου τὴν εἶσ' αἱ τσύρης τῆς μόνιαν τσ' ἀρκοντοπούλλαν.
Αἱ βασιλιᾶς σὰν τ' ἄκουσεν, τοῦτον τὸν λόον εἶπε.
«Οὔλον τὸ βιός μου πάρετε, τσαι τὸ παιδί μ' ἀφήστε».
15 Πολὺς λαὸς μαζεύτησεν τσαι πᾶν στοῦ βασιλέα.
«Γιὰ στεῖλε τὸ παιδάτσι σου, γιὰ στέλλουμεν τσ' ἐσένα.
— Στολίσετε τὴν κόρη μου μ' ἀτίμητα πετράδια,
μ' ἀτίμητα μ' ὀλόχρουσσα τσαι με μαργαριτάρια.
Στολίσετε τὴν κόρη μου τσαι κάμετέ τὴν νύμφη,
20 τσ' ἀμέτε τὴν τοῦ λιονταριοῦ ἀπόψε νὰ δειπνήση».
Πολὺς λαὸς μαζεύτησεν τσαι παίρνουν τὴ στὴ βρύση,
δὲν τό'ξερε βαριόμοιρη πῶς θὰ μεταγυρίση.
Τὴν ἐκλαιεν αἱ τσύρης τῆς, τὴν ἐκλαιεν τσ' αἱ μάννα,
τὶς στράτες ποῦ περνούσασι με δάκρυα τὶς ἐρράνα.

- 25 Ἐπῆραν την τσ' ἐπῆαν τη στοῦ πεαδιοῦ τὰ σ'εἴλη,
 τσ' ἐπιάσασιν τσ' ἐδέσαν τη μ' ἕνα χρουσὸ ἀλεσίδι.
 Αἱ ἄης Γιώργης τό 'κουσεν, τρέσ'ει νὰ τῆ γλυτώση,
 ἀπὸ τὸ στόμαν τοῦ θεριοῦ νὰ τὴν ἐλευθερώση.
 Ἄποῦ μακρὰ τότε θωρεῖ τσαὶ κάθεται τσαὶ κλαίει,
- 30 ὄντας ἐσίμωσεν κοντά, γυρίζει τσαὶ τοῦ λέει.
 «Φύε, ξενάτσι μ', ἀποῦ δῶ, νὰ μὴ σὲ φά' τσαὶ σένα,
 ἐῦτο τᾶεργιο θεριόν, ὅποῦ θὰ φά' τσ' ἐμένα.
 — Λιγάτσι θεὸ νὰ τσοιμηθῶ στὰ γόνατά σου πάνω,
 τσαὶ θὰ σκοτώσω τὸ θεριό, στὴ δύναμην τὸ φτάνω.
- 35 — Αἱ τσύρης μου σέν' ἔστειλεν νὰ μὲ παρηβορήσης,
 τσαὶ σὰ θεὸ νὰ βγη τὸ θεργιό, θὰ φύης νὰ μ' ἀφήσης».
 Τσ' ἐτσεῖ θρηνησαν τὰ βουνὰ τσ' ἐσάχτην τὸ πεάδι,
 τσαὶ βγαίνει τᾶεργιο θεριό, τὴν κόρη γιὰ νὰ φάη.
 «Ὁχου τὸ βαριορριζικόν, τί πικρομοίρα ποῦ 'μαι.
- 40 Γιὰ σούκου σκότωσ' τὸ θεριό γιὰτὶ πολλὰ φοῶμαι».
 Σηκώνετ' ἀνατολικά τσαὶ κάμνει τὸ σταυρόν του,
 μιὰν κονταριάν τὸ πέταξεν τσ' ἔκοψεν τὸλ λαιμόν του.
 Μιὰν κονταριάν τὸ πέταξεν ἀνάμεσα στὸ στόμα,
 τσ' ἔκαμεν τάραξην πολλὴ στὶς πέτρες τσαὶ στὸ χῶμα.
- 45 Τσαὶ ξαναδευτερώννει το τὴν τσεφαλὴν του κόβγει,
 τσ' αἱ κόρ' ἀποῦ τὸφ φόον της κράζει τὸν ἄη Γιώργη.
 Αἱ ἄης Γιώργης τό 'κουσεν, πολλὰ τοῦ κακοφάνη.
 «Κόρη, ποῦ τό 'βρες τῶνομαν, τσαὶ πῶς τὸ ἀθθιβάλλεις;
 — Τὴν ὦραν ποῦ τσοιμήθητες ἦρτ' ἕναν πελιστέρι,
- 50 τσ' ἐκράτειεν τίμιο σταυρόν εἰς τὸ δεξίν του σ'έρι.
 Στὴ μέσην ἔγραφ' ὁ σταυρός, ἐβίβα σ' ἄη Γιώργη.
 Ὅπου πιστεύγει στ' ὄνομαν ποτὲ δὲ μετανοιῶννει.
 Περικαλῶ, ξενάτσι μου, πῶς λέσιν τῶνομα σου,
 γιὰ νὰ καλέση τσύρης μου ἐσὲν τὴν ἀφφεντιά σου.
- 55 — Γιώργης στρατιώτης λέομαι, ἀφ' τὴν Καπαδοκία,
 μ' ἀντίς νὰ κάμη κάλεσμαν, ἄς χτίση ἐκκλησία,
 τσαὶ μέσα νὰ 'ν' ἀκόνισμα στ' ἄλεβον καβαλλάρη,
 ἀρματωμένο μὲ σπαθὴν τσαὶ μ' ἀργυρόν κοντάρι».

ΣΗΜ. Στ. 32 ἐῦτο = τοῦτο· τᾶεργιο = τὸ ἄγριον. — 37 ἐσάχτην = ἐσει-
 σθη, ρ. σάζομαι (σειομαι, κινουμαι). — 57 ἀκόνισμα = εἰκόνισμα, εἰκὼν ἀγίου·
 τ' ἄλεβον = τὸ ἄλογον, ὁ ἵππος.

Λ

(Κορίνθου)

- Ἅγιε μου Γιώργη μάρτυρα, πρῶτε μου καβελλάρη,
 ἀρματωμένος με σπαθὶ καὶ με χρυσὸ κοντάρι.
 Στοιχειὸ μᾶς φανερώθηκε σ' ἓνα βαθὺ πηγάδι,
 ἀνθρώποι τοῦ δειπνούσανε πᾶσα πρωὶ καὶ βράδυ.
- 5 Μιὰ μέρα δὲν τοῦ πήγανε ἄνθρωπο νὰ δειπνήση,
 σταλιὰ νερὸ δὲν ἄφηκε τὸν κόσμον νὰ ποτίση.
 Καὶ τὰ μπουλέτα ρίζανε τίνος μέλλει νὰ πέση.
 Καὶ τὰ μπουλέτα ἐπέσανε εἰς τὴ βασιλοπούλα,
 ὅπου τὴν εἶχε ὁ βασιλιᾶς μονάχη κι ἀκριβοῦλα.
- 10 Κι ὁ βασιλιᾶς ποῦ τᾶκουσε, πολὺ τοῦ βαρυφάνη·
 χτυποῦσε τὸ κεφάλι του μ' ἓνα μαῦρο λιθάρι.
 Κ' εὐτὺς τὸ βῆμ' ἀνέβηκε καὶ εἶπε.....
 «Πᾶρτε τὴ βασιλεία μου, τὴν κόρη μου ν' ἀφήσθε».
 Καὶ ὁ λαὸς ἐφώναξε κατὰ τοῦ βασιλέα.
- 15 «Ἦ στέλνεις τὸ κορίτσι σου ἢ στέλνουμε καὶ σένα».
 Κι ἀμέσως ἐδιέταξε νὰ στολιστῆ σὰν νύφη,
 γιὰ νὰ σταθῆ τοῦ λονταριοῦ πεσκέσι νὰ δειπνήση.
 Κ' ἡ κόρ' ὅταν στολίζετο, ὅλα τὰ δέντρ' ἀνθοῦνε,
 καὶ τὰ πουλάκι' ἀπ' τὰ κλαδιὰ νὰ γλυκοκελαϊδοῦνε.
- 20 Καὶ τὸ πηγάδι διάβηκε, βλέπ' ἓνα καβαλλάρη,
 ἀρματωμένο με σπαθὶ καὶ με χρυσὸ κοντάρι.
 «Γιὰ φεύγα, φεύγα, ἀφέντη μου, φεύγα ν' ἀπὸ τὰ μένα,
 νὰ μὴ σὲ φάη τὸ στοιχειὸ ποῦ θὰ με φάη καὶ μένα».
 Ὅλιγη ν' ὥρα πέρασε καὶ τὸ πηγάδ' ἀφρίζει,
- 25 κι ὁ λιόντας ὄντα ν' ἐβγαίνει τὰ δόντια τ' ἀκονίζει
 «Γιὰ φεύγα, φεύγα, ἀφέντη μου, φεύγα ν' ἀπὸ τὰ μένα,
 νὰ μὴ σὲ φάη τὸ στοιχειὸ ποῦ θὰ με φάη καὶ μένα».
 Τᾶλογο καβαλλίκεψε καὶ τὸ κοντάρι βγάνει.
 Μία τοῦ δίνει στὴ καρδιὰ καὶ ἄλλη μιὰ στὸ στόμα,
- 30 καὶ τᾶλογο περίπλεξε τὰ πισινὰ του πόδια.
 «Γιὰ πές μου, πές μου, ἀφέντη μου, πῶς λένε τῶνομά σου,
 νὰ κάμη κι ὁ πατέρας μου καλὸ στὴν ἀφεντιὰ σου.
 — Ἄν κάμη κι ὁ πατέρας σου καλὸ στὴν ἀφεντιὰ μου,
 ἄς βάλῃ γρίβο τᾶλογο κι ἄη Γιώργη τῶνομά μου».

N

(Στεμνίτσης τῆς Γορτυνίας)

Ὁ Δράκος τοῦ πηγαδιοῦ ἐπῆγε σκλάβωσε μιὰ βασιλοπούλα γιὰ νὰ τὴ φάη,
καὶ ὁ

ἄη Γιώργης ἐξαγνάντησε μὲ τὸ ἄτι του καβάλλα.
Ἄσπρος εἶναι, ἄσπρα φορεῖ, ἄσπρο εἶν' καὶ τᾶλογό του.

Καὶ ἡ βασιλοπούλα φώναζε

φύγε, φύγε, ἀφέντη μου, τὶ ὁ Δράκος θὰ σὲ φάη.

Μὴ φοβᾶσαι

ἐγὼ θελᾶ σὲ σώσω
καὶ ἀπὸ τοῦ Δράκου τὸ στοιχειὸ θενὰ σὲ ἐλευτερώσω...
Ἄφέντης εἶσαι.... ἀφέντη καβελλάρη
ἀρματωμένος μὲ σπαθὶ καὶ μὲ χρυσὸ κοντάρι.

*Π

(Ἀγγελοκάστρου)

- Ἄφέντη μ' ἄη Γιώργη <μου> καὶ γριβοκαβαλλάρη,
ἀρματωμένος μὲ σπαθὶ καὶ μ' ἀργυρὸ κοντάρι.
Θηριό εἶχαμε στὸν τόπο μας σ' ἓνα βαθὺ πηγάδι,
ἀνθρώπους τὸ ταῖζαμε πρωί, γιόμα καὶ βράδυ.
- 5 Καὶ μιὰ βραδιὰ δὲν τοῦ ἔδωσαν ἀνθρώπους γιὰ νὰ φάη,
σταλιὰ νερὸ δὲν ἄφησε τὸν κόσμον γιὰ νὰ πάρη.
Τὰ μπουλετιὰ ἐρρίζανε, τίνος μέλλει νὰ πέση,
νὰ πάη τὸ κορμάκι του τοῦ λιονταριοῦ πισκέσι.
Τὸ μπουλετί της ἔπεσε σὶ μιὰ βασιλοπούλα,
- 10 ὅπου τὴν εἶχ' ὁ βασιλιᾶς μονάχη κι ἀκριβοῦλα.
Κι ὁ βασιλιᾶς σὰν τ' ἄκουσε αὐτὸν τὸν λόγο εἶπε.
«Ὅλο τὸ βιό μου πᾶρτε τον καὶ τὸ κορίτσ' ἀφήστε».
Σὰν κίνησ' ὁλος ὁ λαός, πάει στοῦ βασιλέα.
«Ἡ στέλνεις τὸ κορίτσι σου ἢ στέλνουμε καὶ σένα.
- 15 – Πᾶρτε το <καὶ> στολίστε το, στολίστε το σὰ νύφη,
νὰ πῆτε καὶ τοῦ λιονταριοῦ γλυκὰ νὰ τὸ μασήση».
Τὸ πῆραν, τὸ στολίσανε, τὸ κάμανε σὰ νύφη,
τὸ πῆγαν καὶ τ' ἀφήσανε στὴν ἔρημη τὴ βρύση.
Κι ὁ ἄη Γιώργης σὰν τ' ἄκουσε, τρέχει νὰ τὸ γλυτώση,
- 20 νὰ μὴ τὸ φάη τὸ θηριό, νὰ τὸ ἐλευθερώση.

- Φόντας ἐζύγωσε κοντὰ εἰς τὴ βασιλοπούλα,
 ἀναστενάζει θλιβερὰ μέσα ἀπὸ τὴν καρδοῦλα.
 «Ποῦ ἦρθες δῶ, ξενάκι μου, ξένε μ' ἀπὸ τὰ ξένα,
 ποῦ θὰ σὲ φάῃ τὸ θηριό ποῦ θὰ μὲ φάῃ καὶ μένα;
- 25 — Σώπα, βασιλοπούλα μου, κ' ἐγὼ θὰ σὲ γλυτώσω,
 καὶ δὲ σὲ τρώει τὸ θηριό, θὰ σὲ ἐλευθερώσω.
 — Φεύγα, ξένε μ', ξενάκι μου, <καὶ> σύρε στὴ δουλειά σου,
 νὰ μὴ σὲ φάῃ τὸ θηριό, κρῖμα στὴ λεβεντιά σου».
 Κι ὁ ἅγιος ἀκούμπησε στὰ γόνατά της πάνω.
- 30 «Φόντας θ' ἀνέβη τὸ θηριό, κρίνε μου, σὴκ' ἀπάνω».
 Καὶ τὸ θηριό σὰν ἔβγαινε, ἐτρέμανε τὰ γνέφη,
 κ' ἡ κόρ' ἀπὸ τὸ φόβο της στὴν ἀγκαλιά του πέφτει.
 Κι ὁ ἅγιος ἐσηκώθηκε κι ἀρπάζει τὸ κοντάρι,
 μιὰ κονταριά τοῦ ἔδωκε ἀπάνω στὸ κεφάλι.
- 35 «Πές μου, ξένε μ', ξενάκι μου, πῶς λένε τ' ὄνομά σου,
 νὰ πάω νὰ ποῦ τοῦ κύριου μου γιὰ τὴν παλληκαριά σου.
 — Σύρε νὰ πῆς τοῦ κύριου σου νὰ φκειάση ἐκκλησία,
 νὰ νομασθῆ τ' ἄη Γιωργιοῦ ἀπ' τὴν Καπαδοκία·
 στὴ μέσ' ἀπὸ τὴν ἐκκλησὰ νὰ φκειάση καβαλλάρη,
- 40 ἀρματωμένον μὲ σπαθὶ καὶ μ' ἀργυρὸ κοντάρι».

ΣΗΜ. Ὁ προτασσόμενος ἀστερίσκος σημαίνει ὅτι τὸ κείμενον δὲν εἶναι
 χρήσιμον εἰς γλωσσικὰς μελέτας, διότι ἡ καταγραφή αὐτοῦ δὲν ἐγίνε μετὰ τῆς
 προσηκούσης ἐπιμελείας πρὸς διατήρησιν ἀπαραλλάκτων τῶν γλωσσικῶν τύ-
 πων. — Αἱ μεταξὺ ἀγκυλῶν συλλαβαί ἢ λέξεις παρελείφθησαν ἐκ παραδρομῆς
 ὑπὸ τοῦ καταγράψαντος τὸ ἄσμα.

Στ. 30 κρίνε μου = εἶπέ μου, φώναξέ μου.

Υ

(Αγ. Γεωργίου Νηλείας)

- Ἄη Γιώργ' ἀφέντη μου κι ὄμουρφι καβαλλάρη,
 ἀρματουμένι μὲ σπαθὶ κι οὐλόχρυσου κουντάρι,
 σὰν ἄγιους μοιάζεις στὴ θουργιά, σὰν Κύριους στὴ θιότη,
 στὴ δόξα κι στὴ δύναμη θέλουν νὰ σ' ἀμφιβάλλουν,
- 5 σὰν τοῦ θηριό ποῦ σκοτόουσις, τὸν δράκουν τὸν μιγάλουν,
 ποῦ βρίσκουνταν στὴ χώρα μας, κάτου σ' ἓνα πηγάδι,
 κι ἀνθρώποι τοῦ ταῖζανι κάθι πουρνὸ κι βράδυ·
 κι ὅποια μέρα δὲν τῶδουναν ἀνθρουπου νὰ δειπνήση,
 σταλιά νερὸ δὲν ἔδουνι τὴ χώρα νὰ δρυσίσση.

- 10 *Κὶ ρίχνανι τὰ μπουλιτιά κὶ σ' ὀποιουν τύχ' νὰ πέση,
ἔστειλνι τοῦ πιδάκι του τοῦ δράκουντα πισκέσι.
Ἐξέπισι τοῦ μπουλετι σὶ μιὰ βασιλοπούλα,
ὄπου τὴν εἶχ' ἡ βασιλιᾶς μαναχουρηγοπούλα.
Κ' ἡ βασιλιᾶς σὰν τᾶκουσι αὐτὸν τοῦ λόγουν εἶπι.*
- 15 «*Οὐλοῦ τοῦ βιό μου πᾶρτι του κὶ τοῦ πιδί μ' ἀφήστι».
Πουλὺς λαὸς σηκώννιτι κὶ λέει στοῦ βασιλέα.
«Γιὰ στέλνεις τοῦ πιδάκι σου, γιὰ στέλνουμι ἰσένα.
— Στουλίστι τοῦ πιδάκι μου κὶ φκειιάζτι του σὰ νύφη,
κὶ στεῖλτι του τοῦ δράκοντα πισκέσι νὰ δειπνήση».*
- 20 *Κ' ἡ ἄη Γιώρς σὰν τ' ἄκουσι, πάει νὰ τοῦ γλυτώση.
Ἄπου σιμὰ τοῦ χιριτάει, 'π' ἀλάργα τὸν συντχαίνει.
«Φεύγα, ξινάκι μ', ἀπου δῶ γιὰ νὰ μὴ φάη κὶ σένα,
αὐτὸ τοῦ ἄγριου τοῦ θιριό ποῦ θὰ μὴ φάη κὶ μένα.
— Ἄφσι μι ν' ἀπουκοιμηθῶ στὴ σέλλα μου ἀπάνου,*
- 25 *κ' ἰγὼ σκουτώνου τοῦ θιριό, τοῦ δράκουν τοῦ μεγάλου.
— Αὐτὰ τὰ λές, ξινάκι μου, νὰ μὴ παρηγορήσης,
σὰν πᾶρ' νὰ ἔβγη τοῦ θιριό, θὰ φηύγης νὰ μ' ἀφήσης».
Σὰν πῆρι νὰ βγη τοῦ θιριό, ἡ τόπους ἀνατρέμει.
«Σήκου κὶ σκότους' τοῦ θιριό ποῦ 'πὶς πῶς δὲ φουβᾶσι».*
- 30 *Σηκώννιτ' ἀνατουλικὰ κὶ τοῦ σταυρό του κάνει,
κὶ τοῦ κουντᾶρι τ' ἄδραξι κὶ στοῦ λιμό του βάνει.
Κ' ἡ κόρ' ἀπου τοῦ φόβου της φώναξι Ἀηγιώργη!
«Ποῦ τοῦ 'βρις, κόρη μ', τ' ὄνομα κὶ τοῦ πιριλαβαίνεις;
— Πουτώρας ποῦ κοιμώστανι, ἦρθ' ἕνα πιριστέρι,*
- 35 *κὶ βάστατ' τίμιουν σταυρὸ μέσ' στοῦ διζί του χέρι,
κ' ἔγραφι μέσα ἡ σταυρός, ἐβίβα σ' Ἀηγιώργη.
— Ἄιντι, κόρη μ', στὴ μάννα σου, ἄιντι κὶ στοὺς γουνεῖς σου,
κὶ πές τους πῶς σου χάρισα σήμερα τὴ ζουή σου».
Κ' ἡ κόρη τὸν ξαναρουτάει. «Ποῦθ' εἶνι ἡ γινιά σου,*
- 40 *γιὰ νὰ σοῦ κᾶν' ἡ ἀφέντης μου χάρισμα ν ἀφιντιά σου;
— Σὰ θέλη ἡ ἀφέντης σου χάρισμα νὰ μ' χαρίση,
ἄς πιάσ' νὰ φκειιάσ' μιὰ ἀκκλησιά, μιὰ ἀκκλησιὰ στουρίση,
νὰ γράψ' Χριστὸ κὶ Παναγιὰ κὶ Πρόδρομ' Ἀηγιάννη,
κὶ στὴ διζιά της τὴ μιριά νὰ γράψη καβαλλάρη,
ἀρματουμένουν μι σπαθὶ κὶ οὐλόχρυσου κουντᾶρι».*

ΣΗΜ. Στ. 4 ἀμφιβάλλον = ἀναθιβάλλον (διηγοῦνται, ἐκθέτουσιν). Ὁ G. Meyer (Byz. Zeitschrift 1894 III, 156-7) ἂν καὶ ἠγνῶει τὴν χρῆσιν τοῦ ἀμφιβάλλω ἐπὶ τῆς σημασίας ταύτης, εὐστόχως δ' ὁμοῦς ἐζήτησε νὰ ἐξηγήσῃ τὸν σχηματισμὸν τοῦ ἀναθιβάλλω ἢ ἀθιβάλλω ἐκ συμφυρμοῦ τοῦ ἀντιβάλλω καὶ ἀμφιβάλλω.

*Ψ

(Βάρνης)

- Καὶ βρέθηκε στὴ χώρα μας ἓνα ξηρὸ πηγάδι·
 ἀνθρώποι τὸ ταΐζανε κάθε σαββάτο βράδου.
 Σηκώθηκαν οἱ φτωχοὶ ἀπάνου στοὺς ἀρχόντους.
 «Ὡς πότε θὰ δίδουμεν ἐμεῖς νὰ πίνουν οἱ ἀρχόντοι,
 5 ἄς ρίζουμε τὸ μπουλετὶ νὰ διοῦμ' σὲ ποιὸν θὰ πέση».
 Καὶ ἔπεσε τὸ μπουλετὶ σὲ μιὰ βασιλοπούλα,
 ὅπου τό 'χε ἡ μάνα της μονάχη ρηγοπούλα.
 Ὅλον τὸ βιό της ἔδινε κι ὄλην τὴν καταριά της,
 ν' ἀφήσουν τὸ παιδάκι της καὶ ἄλλονε νὰ πάρουν.
 10 Πολὺς λαγὸς μαζεύθηκεν ἀπκάτου στοῦ βασιλέα.
 «Γιὰ δὸς μας τὸ παιδάκι σου, γιὰ παίρουμε ἐσένα.
 — Στολίστε τὸ παιδάκι μου καὶ κάμετέ το νύφη,
 καὶ πάνετέ το στὸ θηριὸ νὰ φάη, νὰ δειπνήση».
 Τὸ πήγανε, τὸ ἄφησαν ἐκεῖ εἰς τὸ πηγάδι.
 15 Ἄπο μακριὰ νε ἔρχεται, πάει κοντὰ καὶ λέει.
 «Φύγε, φύγε, ξενάκι μου, φύγ' ἀπ' ἐδῶ καὶ πέρα,
 μὴ ἔβγη τώρα τὸ θηριό, φάει καὶ σὲ καὶ μένα.
 — Ἄπλωσ' τὰ γονατάκια σου νὰ κοιμηθῶ λιγάκι,
 κι ὄντας ἔβγη τὸ θηριό, θέλω νὰ μὲ ζυπνήσης.
 20 — Ξύπνα, ζύπνα, ξενάκι μου καὶ τὸ θηριὸ ὀρμάει».
 Μιὰ κονταριά τὸ ἔδωσε καὶ κόπηκ' ὁ λαιμός του.
 «Πές με, πές με, ξενάκι μου, πῶς λένε τῶνομά σου,
 νὰ πὰ νὰ πῶ στὸν πατέρα μου, νὰ διῶ τί θὰ σὲ κάμη.
 — Γιώργη στρατιώτη μὲ λαλοῦν μέσ' στὴν Καππαδοκία.
 25 Νὰ πῆς εἰς τὸν πατέρα σου νὰ χτίση ἐκκλησιά,
 καὶ μέσ' στὴ μέση στὴν ἐκκλησιὰ νὰ βάλῃ ἄη Γιώργη,
 ἀρματωμένο μὲ σπαθὶ καὶ μὲ χρυσὸ δοξάρι».

*Ψ₁(Σαράντα Ἐκκλησιῶν⁹⁹)

Ἐφέντη μ' ἄη Γιώργη μου, ἐφέντη μ' καβαλλάρη,
 ἀρματωμένος μὲ σπαθὶ καὶ μὲ χρυσὸ κοντάρι.

99. Ἡ παραλλαγή αὐτή, τὴν ὁποῖαν δὲν εἶχον πρὸ ὀφθαλμῶν κατὰ τὴν σύνταξιν τῆς διατριβῆς, μοὶ ἐδόθη ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ μου κ. Πολυδώρου Παπαχριστοδοῦλου δ.φ., γράψαντος αὐτὴν καθ' ὑπαγόρευσιν γυναικὸς ἐκ Σαράντα Ἐκκλησιῶν, ἣτις φαίνεται δὲν ἐνθυμεῖτο καλῶς τὸ ὄμμα, καὶ ἐκ τούτου καὶ ἐφθαρμένον εἶναι καὶ πολλὰ παρουσιάζει χάσματα.

- Τὰ μπουῖνε δλα πέσανε ἐκεῖνο του δὲν πέσει...
 θὰ πάγη τὸ παιδάκι μου στὸν Δράκοντα πεσκέσι.
- 5 Μιὰ στιγμή δὲν ἀπερνᾶ, κάθε πρωὶ στὴν ὥρα,
 ποῦ δὲν ἀφήνει τὸ νερὸ νὰ πάγη μέσ' στὴ χώρα.
 Καὶ ἡ βασίλισσ' ἀπαντᾶ.
 «Ἀφήστε τὸ παιδάκι μου τὸ μόν' καὶ μοναχό μου
 καὶ πάρετε τὸν βιό μου».
- 10 Κι ὁ Δράκος ἀποκρίθηκε. «Δὲν θέλουμε τὸ βιό σου,
 μόν' θέλω τὸ παιδάκι σου τὸ μόν' καὶ μοναχό σου».
 Τὸ πῆραν καὶ τὸ πῆγαιναν στοῦ πηγαδιοῦ τὰ χεῖλια,
 καθῆσαν καὶ τὸ ἔδεσαν μὲ τὴ χρυσὴ ἀλυσίδα.
 «Στάσου, στάσου, σὺ κόρη μου, στὰ γόνατά μ' νὰ πέσης
- 15 καὶ ὅταν ἔρτη τὸ θεριὸ ἐγὼ θὰ σὲ γλυτώσω.
 — Αὐτὰ τὰ λόγια μὲ τὰ λὲς νὰ μὲ παρηγορήσης,
 καὶ ὅταν ἔρτη τὸ θεριὸ θὰ πηγαίνης θὰ μ' ἀφήσης».....
 «Σήκω, σήκω, ἀφέντη μου, καὶ τὸ νερὸ ἀφρίζει
 καὶ ὁ Δράκοντας τὰ δόντια του γιὰ μένα τὰ τροχίζει».
- 20 Σηκώθηκε ἀνατολικά, μιὰ τὸ σταυρό του κάνει,
 μιὰ κονταριά τὸν ἔδωκε στὸ στόμα τὸν εὐρήκε,
 κόφτει καὶ τὴν κορδέλλα του, κόφτει καὶ τὸ λαιμό του.
 Πῆρε τὴ βασιλὲ τὴν κόρ', τοῦ βασιλὲ τὴν πάγει.
 «Νά, βασιλέ μ', τὴν κόρη σου, κράτησε καὶ τὸ βιό σου,
- 25 ἔχε καὶ τὸ παιδάκι σου τὸ μόν' καὶ μοναχό σου.
 — Πές με, πές με πῶς λέγεσαι, πῶς εἶναι τὸνομά σου,
 θέλω νὰ κάμω κάλεσμα καὶ πρὸς τὴν ἀφεντιά σου.
 — Ἄν θέλῃς νὰ κάνῃς κάλεσμα, στήσε μιὰν ἐκκλησιά,
 ζερβὰ νὰ βάλῃς τὸ Χριστὸ δεξιὰ τὴν Παναγία,
- 30 καὶ μέσ' στὴ μέσ' τὴν ἐκκλησιά νὰ κάνῃς καβαλλάρη».
 Τὸν ἅγιον Δημήτριο, πολὺ νὰ τὸν δοξάζετε.
 Τὸν ἅγιο Γεώργιο νὰ τὸν πολυχρονᾶτε
 γιὰ τὸ θεριὸ ποῦ σκότωσε, τὸ Δράκο τὸν μεγάλο.

ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ

ΕΞΕΤΑΖΟΜΕΝΑ ΕΝ ΣΥΓΚΡΙΣΕΙ ΠΡΟΣ ΤΑ ΤΩΝ ΑΛΛΩΝ
ΛΑΩΝ*

Τὸ κούτρουλο παιδί

(ΜΕΣΣΗΝΙΑ)

Ἦτανε μία φορά ἕνας γέρος καὶ μιὰ γριά κ' εἶχανε ἕνα κούτρουλο παιδί· ἄμα μεγάλωσε τὸ παντρέψανε. Καθότανε λοιπὸν αὐτὸ, γαμπρὸς πλιά, κ' ἐκαμάρωνε. Ὅταν ἔσωσαν τὰ καρβέλια τοῦ γάμου ἐζυμώσανε μία πίττα καὶ τὴν ἔστειλαν εἰς τὸ φούρνο. Λέει ὁ γέρος στὸ κούτρουλο παιδί νὰ πάη νὰ φέρη τὴν πίττα· λέει τὸ κούτρουλο παιδί:

*Ἐγὼ εἶμαι κούτρουλο παιδί καὶ καμαρώνω,
καὶ τὴ μύτη μου ζαρώνω,
κι ἀπὸ χάμου χάμου τὴ σαρώνω.*

Λέει: «Πήγαινε, νύφη, νὰ φέρης τὴν πίττα. —Ἐγὼ εἶμαι νύφη καὶ καμαρώνω, καὶ τὴ μύτη μου ζαρώνω, κι ἀπὸ χάμου χάμου τὴ σαρώνω. —Πήγαινε σύ, γριά. —Ἐγὼ εἶμαι γριά καὶ καμαρώνω, καὶ τὴ μύτη μου ζαρώνω, κι ἀπὸ χάμου χάμου τὴ σαρώνω». Ὑστερα ἀπὸ τὰ πολλὰ πῆγε πλιά τὸ κούτρουλο παιδί. Ἦφερε τὴν πίττα καὶ τὴν ἔβαλαν νὰ ξεραθῆ.

Πέρασε ἡ ἀλεποῦ ἀπὸ κεῖ, εἶδε τὴν πίττα, τὴν ἀρπάζει, φεύγει. Ἐφαγε τὴν ψίχα ὅλη καὶ ἄφησε μόνο τὴν κόρα. Βρίσκει καὶ μιὰ τσίτσα κρασί, τὸ πίνει οὐλο. Στὸ δρόμο ἀπαντάει ἕνα γάιδαρο· βγάνει τὴν πίττα· «χ..., γάιδαρε, γιατί σ' ἔφαγα» καὶ τὴ γιομίζει γκαβαλίνες· ὕστερα μὲ τὴν τσίτσα· «κατούρα, γάιδαρε, γιατί σ' ἔφαγα» καὶ τὴ γιομίζει κάτουρα.

Πάει, πάει, βρίσκει ἕναν τσοπάνη μὲ τὰ πρόβατά του καὶ τοῦ φωνάζει ἀπὸ μακριά: «Τσοπάνη, τσοπάνη, μάζωξε τὰ σκυλάκια σου καὶ τὰ λαγωνικάκια σου, νὰ μὴ μὲ φᾶνε· γιατί σοῦ φέρνω μιὰ τσίτσα κρασί, καὶ μιὰ πίττα ζεστή ζεστή· καὶ νὰ μοῦ δώσης τὸ καλλίτερό σου ἀρνάκι». Ἐκεῖνος τῆς εἶπε: «Κρέμασέ τα στὴν ἀγκοριτσά». Πάει ἡ ἀλεποῦ, διαλέγει τὸ καλλίτερο ἀρνάκι, τὸ παίρνει καὶ φεύγει. Πάει ὁ τσοπάνης νὰ φάη τὴν πίττα, τί νὰ ἰδῆ, ὄλο γκαβαλίνες· πάει νὰ πιῆ, ὄλο κάτουρα. «Ἄ τί μοῦ ἔφτιασε!» Ἀμολάει τὰ σκυλάκια του καὶ τὰ λαγωνικάκια του, μὰ ποῦ νὰ τὴν φτάσουν, αὐτὴ εἶχε πάρει δρόμο.

Πάει στὴν καλύβα τῆς, ἀφήνει ἐκεῖ τὰ ρνάκι καὶ τοῦ λέει: «Ἐγὼ πάου νὰ

* Ἐδημοσιεύθη εἰς Δελτίον Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας, τ.Α' (1883-84), σ. 278-288.

σοῦ φέλω, κύο κύο¹ νελάκι καὶ δοσελοῦλι χοταλάκι» (γιατὶ ἦταν ψευδὴ ἢ ἀλεποῦ). Καὶ τὸ προφωνάει νὰ μὴν ἀνοίξη κἀνενοῦ τὴν πόρτα καὶ φεύγει. Ἐκεῖ ὁ λύκος, κάπου ἐμυρίστηκε τάρνι, καὶ πάει καὶ κτυπάει τὴν πόρτα: «Ἄνοιξε ποῦρθ' ἢ μάννα σου [ὁ διηγούμενος λέγει ταῦτα μὲ χονδρὴν φωνήν] καὶ σοῦ φέρνει κρῦο κρῦο νεράκι καὶ δροσεροῦλι χορταράκι». Τὸ ἀρνάκι ἄκουσε τὴν χονδρὴν φωνή, κατάλαβε πῶς δὲν ἦταν ἡ ἀλεποῦ καὶ λέει: «Δὲν εἶσαι σὺ ἢ μαννοῦλα μου, μόν' εἶσαι λύκος καὶ μὲ τρῶς. Δὲν ἀνοίγω». Ὁ λύκος πάει στὸ γύφτο καὶ τὸν ἔβαλε νὰ τοῦ σπλαχνίση τὴ γλῶσσα του, καὶ πάει πάλι στ' ἀρνάκι. «Ἄνοιξε ποῦρθ' ἢ μάννα σου. —Βάλε τὸ ποδαράκι σου ἀπὸ τὴν τρουπίτσα νὰ ἰδῶ». Πάει νὰ τὸ βάλῃ ὁ λύκος δὲν ἐχώραγε. «Δὲν εἶσαι σὺ ἢ μαννοῦλα μου, μόν' εἶσαι λύκος καὶ μὲ τρῶς». Σηκώνεται φεύγει, πάει πάλι στὸ γύφτο καὶ τότε βάνει νὰ τοῦ σπλαχνίση τὸ πόδι του. Σὰν ἐγύρισε πίσω ἔχωσε τὸ πόδι του μέσα στὴν τρουπίτσα καὶ τοῦ ἀνοίξε τάρνι. Ἄμα ἐμπῆκε μέσα, λέει ὁ λύκος: «Ἐλα τώρα νὰ χορέψωμε κι ὁποῖος ἀποστάση προτιήτερα νὰ τότε τρώῃ ὁ ἄλλος». Πάει τάρνι, τί νὰποκάνῃ; Χορεύουν, χορεύουν, ἀποσταίνει τάρνι· τοῦ τρώει ὁ λύκος τὸ ἓνα ποδαράκι· χορεύουν πάλι, ἀποσταίνει τάρνι, καὶ τοῦ τρώει καὶ τᾶλλο, ὡς ποῦ τοῦφαγε καὶ τὰ τέσσερα. Ὑστερα κάθεται καὶ τὸ τρώει ὄλο, γιομίζει τὸ τομάρι του κόκκαλα καὶ ἄχυρα καὶ τὸ βάνει ἀπάνου στὴν ἀστράχα καὶ φεύγει.

Ἐρχεται ἡ ἀλεποῦ, βροντάει, φωνάζει, ποιὸς νὰ τῆς ἀνοίξη; Ἀποφασίζει καὶ μπαίνει ἀπὸ τὰ κεραμίδια. Ἐκεῖ τηράει, τί νὰ ἰδῇ; « Ἄ! λέει, ἐγὼ νὰ σὲ διορθώσω!» Πάει τὸ λοιπὸν, κι ἐκεῖ ἀπανταίνει στὸ δρόμο ἓνα κάρρο φορτωμένο ψάρια, πέφτει καὶ κάνει τὴν ξερή. Τὴ βλέπει ὁ καροτσέρης. «Μπρέ, λέει, νὰ ἓνα ὠραῖο γουναρικὸ ποῦ θὰ βγάλω ἀπὸ τὸ τομάρι τῆς» καὶ τὴ φορτώνει στὸ κάρρο. Ἐκείνη ἔτρωγε, ἔτρωγε ψάρια, ἔβανε καὶ στὸ σακκουλάκι τῆς· ὕστερα ἀπὸ τὰ πολλὰ δίνει μιά κι ἂν τὴν πιάσης. Πάει στὴν καλύβα τῆς καὶ κρεμᾷ τὰ ψάρια ἀπὸ πάνου ἀπὸ τὴν πόρτα.

Βγαίνει ὄξω, ἀπανταίνει τὸ λύκο. «Γειά σου κυρὰ Μαριά, τί κάνεις, καλὰ εἶσαι; —Καλὰ, κουμπάρε Νικολό, δὲν ἔρχεσαι ἀπὸ τὸ σπίτι; τοῦ λέει. Μὰ τηράξε καλὰ νὰ μὴ τηράξης κατὰ πάνου ἅμα μπῆς, γιατί εἶναι βελόνια καὶ θὰ πέσουν στὰ μάτια σου». Πᾶνε στὴν καλύβα τῆς, ὁ λύκος δὲν ἐμπόρειγε νὰ βαστάξῃ, κάνει ἔτσι τὰ μάτια του, τί νὰ ἰδῇ; «Βρέ, κουμπάρα, λέει, ποῦ τὰ ἡῦρες αὐτὰ τὰ ψάρια; —Στὸ γιαλὸ πῆγα καὶ τὰ ψάρεψα. —Πῶς τὰ ψάρεψες; δὲν μπορῶ καὶ γώ; —Μπράβο, τοῦ λέει, ἔλα νὰ σοῦ δείξω». Τὸν πηγαίνει τὸν καλὸ σου τὸ λύκο στὴ θάλασσα, τοῦ κρεμάει ἀπὸ τὸ λαιμὸ ἓνα πιθάρι, γιὰ νὰ βάλῃ τάχατες τὰ ψάρια μέσα, καὶ τὸν ρίχνει στὴ θάλασσα. Φωνάζει ὁ λύκος: «Κυρὰ Μαριά, ποῦ εἶν' τὰ ψάρια; — Παραμέσα· τράβα βαθύτερα» τοῦ λέει ἡ ἀλεποῦ. Τραβάει ὁ λύκος βαθύτερα καὶ πνίγηκε καὶ τοῦ φωνάζει ἡ ἀλεποῦ: «Σὺ ἦσουν ποῦ μοῦφαγες τάρνάκι μου, νὰ κι ἐγὼ, σὲ διόρθωσα!»

Παραλλαγή Α'. Ἡ ἀλεποῦ ἄφησε τὸν λύκο εἰς τὴ θάλασσα κ' ἔφυγε.

1. Προφέρεται κύο.

Ἐκεῖ περνάει ἀπὸ πάνου ἓνας κόρακας. Τοῦ φωνάζει ὁ λύκος: «Ἔλα κόρακα νὰ με γλυτώσης». Μὰ ὁ κόρακας τράβηξε τὸ δρόμο του. Πέρασε κ' ἓνας γάιδαρος. «Ἔλα γάιδαρε νὰ με γλυτώσης». Πάει ὁ γάιδαρος, δίνει μιὰ κλωτσὰ τοῦ πιθαριοῦ τὸ κάνει χίλια τρίμματα. Βγαίνει ὁ λύκος, τρώει τὸ γάιδαρο.

Παραλλαγή Β'. (Ἐλλεῖπει τὸ ἐπεισόδιον τῶν ἰχθύων καὶ τὰ μετὰ ταῦτα). Ἄμα εἶδε ἡ ἄλεπού φαγωμένο τάρνάκι της, βγαίνει ὄξω καὶ πάει γυρεύοντας νὰ βρῆ τὸ λύκο, νὰ τοῦ φτιάσῃ καμμία δουλειά. Ἐκεῖ τὸν ἀπανταίνει στὸ δρόμο. «Γεῖά σου, κυρὰ Μαριά! —Καλῶς τὸν κουμπάρο Νικολό. Δὲν πᾶμε, κουμπάρε, στοῦ παπᾶ τὰ κατωγάκια πῶχει μπόλικο παστὸ νὰ φᾶμε νὰ χορτάσωμε; —Ἀκοῦς ἐκεῖ;» λέει ὁ λύκος. Πᾶνε τὸ λοιπὸν στοῦ παπᾶ τὰ κατωγάκια, χώνονται ἀπὸ μιὰ μικρὴ τρουπίτσα καὶ καταχερίζουνε τὸ παστὸ καὶ τὸν πασπαλά τοῦ παπᾶ. Ἐρρίχτη ὁ λύκος στὸ παστὸ, ἔφαγε, ἔφαγε, ποῦ πρίστη καὶ δὲν μποροῦσε νὰ κουνηθῆ· ἡ ἄλεπού ἔτρωγε λίγο πασπαλά, ἔβανε καὶ στὸ σακκουλάκι της, καὶ ὕστερα ἐχοροπήδα καὶ ἐφώναζε:

*Στοῦ παπᾶ τὰ κατωγάκια,
κωλολάβδια θελὰ πέσουν.
Τρώει ὁ λύκος τὸ παστὸ,
κ' ἡ ἄλεπού τὸν πασπαλά.*

Ἄκούει ὁ παπᾶς τὰ τραγούδια καὶ τὸ σαματά, ξυπνάει τὴν παπαδιά, ἀρπάζουν ἀπὸ ἓνα συνδραύλιστο ὁ καθένας καὶ τρέχουν στὸ κατώι. Καθῶς τοὺς βλέπει ἡ ἄλεπού, δίνει μιὰ, χώνεται ἀπὸ τὴν τρουπίτσα, φεύγει. Πάει κι ὁ λύκος νὰ φύγῃ, ποῦ νὰ χωρέσῃ, καθῶς ἦτανε πρισμένος! Τὸν ἀρχίζουν τὸν καλὸν σου, νὰ καὶ τούτῃ, νὰ καὶ τὴν ἄλλῃ, τὸν ἔκαμαν τοῦ ἀλατιοῦ, καὶ ἀπὸ τὰ πολλὰ ξέφυγεν ἀπὸ τὴν πόρτα καταματωμένος καὶ σὲ κακὴ κατάσταση.

Ἡ ἄλεπού σὰν ἐβγήκε, πάει καὶ πλύνεται εἰς ἓνα νερὸ καὶ ὕστερα κυλιέται εἰς κοκκινόχωμα νὰ φαίνεται σὰν αἵματα. Ἀπέκει πάει στὴν καλύβα της, βάνει σ' ἓνα κακκάβι θερμὸ καὶ βράζει πολὺ, βγάνει τὸ κακκάβι ὄξω ἀπὸ τὴν πόρτα της, βάνει ἀπὸ πάνου ἓνα σκέπασμα νὰ φαίνεται, μαθές, σὰν καναπές καὶ πάει καὶ βρίσκει τὸ λύκο. «Βρὲ κουμπάρε, τί εἶν' αὐτὰ ποῦ πάθαμε; —Τί ἔπαθες, ποῦ μένα με κάμαν τ' ἀλατιοῦ. —Ἀμμή μένα; Δὲ βλέπεις σὲ τί χάλι μ' ἔκαμαν; Ἄλλὰ πᾶμε ὄξω ἀπὸ τὴν καλύβα μου νὰ καθήσουμε στὴν λιακάδα». Πᾶνε ἐκεῖ, ἡ ἄλεπού πλιά κοπλιμένα, «ὀρίστε, περάστε ἀπὸ πάνου, στὸν καναπέ». Πάει ὁ λύκος νὰ καθῆσῃ, βουλιάζει, πέφτει στὸ θερμὸ, ζεματίζεται καὶ ψόφησε. Τόνε βλέπει ἡ ἄλεπού: «Καλὰ εἶσαι τώρα; Νὰ ποῦ μοῦφαγες τάρνάκι μου!»

Παραλλαγή Γ'. Τὰ ἀνωτέρω ἐπεισόδια πολλάκις συγγέονται. Ἡ ἄλεπού ὀδηγεῖ τὸν λύκο εἰς τοῦ παπᾶ τὰ κατωγάκια, καὶ κατόπιν εἰς τὴν θάλασσαν ὅπου τὸν πνίγει.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

Παραμύθιον κοινότατον ἐν Πελοποννήσῳ. Ἀνήκει δὲ εἰς τὸν κύκλον τῆς παγκοσμίου μεσαιωνικῆς ἐποποιίας τῶν ζῶων, τῆς *άλώπεκος*, περὶ ἧς, ὡς ἐπίσης καὶ περὶ τῶν εἰς τὸν αὐτὸν κύκλον ἀναγομένων ἐλληνικῶν μεσαιωνικῶν ποιημάτων, ἐν ἐκτάσει πραγματευόμεθα ἐν ἀνεκδότῳ ἡμῶν συγγράμματι περὶ δημωδῶν ἐλληνικῶν βιβλίων². Τὸ προκείμενον παραμύθιον οὐδὲν χάσμα πληροῖ τῆς μεσαιωνικῆς ἐποποιίας, ὡς ἡ *φυλλάδα τοῦ γαδάρου*, παρουσιάζει ὁμοίως παραλλαγὰς τινὰς καὶ λεπτομερείας ἀρκετὰ περιέργους, ἅς ἀμέσως κατωτέρω ἐξετάζομεν.

Τὰ ἐν τῷ παραμυθίῳ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς μέχρι τῆς διὰ δόλου καταβροχθίσεως τοῦ ἀρνίου ὑπὸ τοῦ λύκου δὲν ἀπαντῶσι, καθ' ὅσον ἠξεύρομεν, ἐν τοῖς εὐρωπαϊκοῖς κλάδοις τῆς ἐποποιίας τῆς *άλώπεκος*. Τὴν λέπτυνσιν μόνον τῆς φωνῆς τοῦ λύκου πρὸς ἐξαπάτησιν τοῦ ἀρνίου εὐρίσκομεν ἐν ρωσικῷ τινὶ παραμυθίῳ. Ἐν τούτῳ μάγισσά τις, τῇ βοηθείᾳ ὁμοίως σιδηρουργοῦ, λεπτύνει τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν φωνὴν τῆς, ὅπως ἀπατήσῃ καὶ ἀρπάσῃ ἐν παιδίον, προσποιουμένη τὴν φωνὴν τῆς μητρὸς του³. Ὅμοίως καὶ ἐν παραμυθίῳ τῆς Βουκοβίνης. Ἡ γίδα παραγγέλλει εἰς τὰ τρία κατσικάκια τῆς νὰ μὴ ἀνοίξωσιν, ἂν δὲν ἀκούσωσι τὴν φωνὴν τῆς. Ἐρχεται ἡ ἄρκτος, ἀλλ' ἐνεκα τῆς χονδρῆς φωνῆς αὐτῆς τὰ κατσικάκια δὲν ἀνοίγουσι. Τὴν ἐπομένην ἡμέραν ἡ κουμπάρα ἄρκτος τὰ προσκαλεῖ μὲ φωνὴν λεπτοτέραν, ἀνοίγουσι καὶ τρώγει τὰ δύο ἐξ αὐτῶν. Ἡ γίδα ἐκδικεῖται, προσκαλέσασα τὸν ἄρκτον, τὴν σύζυγόν του καὶ τὸν λύκον εἰς συμπόσιον. Ὅρῦττει λάκκον καὶ ἐπ' αὐτοῦ τίθησι ἔδραν κηρίνην, ἐφ' ἧς καθίζει τὸν ἄρκτον. Παρατεθείσης τῆς τραπέζης, ἀνάπτει κρυφίως πῦρ, ἡ κηρίνη ἔδρα τήκεται καὶ ὁ ἄρκτος πίπτει εἰς τὸ πῦρ καὶ καίεται⁴.

Τὸ ἐπεισόδιον ὁμοίως τῆς κλοπῆς τῶν ἰχθύων ἐκ τοῦ ἀμαξίου τῶν ἰχθυοπωλῶν, καὶ τῆς ἐξαπατήσεως καὶ τοῦ ὀλέθρου τοῦ λύκου εἶναι κοινότατον εἰς τὰς πλείστας σχεδὸν παραλλαγὰς τῆς μεσαιωνικῆς ἐποποιίας. Ἐν μιᾷ τῶν γαλλικῶν παραλλαγῶν τῆς ΙΓ' ἑκατονταετηρίδος (*Le roman du renard* τοῦ *Pierre de Saint-Cloud*) ἡ πονηρὰ ἀλώπηξ εἶδεν εἰς τὸν δρόμον ἐν ἀμάξιον φορτωμένον χέλια· προσεποιήθη τὴν νεκράν, ὃ δὲ ἀμαξηλάτης ἀπατηθεὶς ἔρριψεν αὐτὴν εἰς τὸ ἀμάξιον, ὁπόθεν ἐκείνη χορτασθεῖσα παρέλαβε καὶ ὅσα ἄλλα χέλια ἠδυνήθη καὶ ἐδραπέτευσε, μυκτηρίζουσα τὸν εὐπιστον ἀμαξηλάτην. Μεταβᾶσα δὲ εἰς τὴν οἰκίαν τῆς ἔκοψε τὰ χέλια καὶ τὰ ἐτηγάνιζε διὰ νὰ συμφάγῃ μετὰ τῆς γυναικὸς καὶ τῶν τέκνων τῆς (*Renard*, *Fuchs* κλπ. ἀρσενικοῦ γένους). Ἡ ὄσμη προσεῖλκυσε τὸν εὐήθη λύκον *Isengrin*, ὅστις προσῆλθε καὶ ἔκρουσε τὴν θύραν· τῷ ἀπεκρίθησαν ὁμοίως ὅτι πρέπει νὰ περιμείνῃ μέχρις ὅτου ἀποφάγωσιν οἱ καλόγηροι. Ζητήσας δ' ἐξηγήσεις, μαυθάνει ὅτι ἡ

2. Βλέπε καὶ Ἑστία, τ. Δ', 1877, σ. 659 κέ.

3. *Ralston*, *Contes populaires de la Russie*, trad. *Beneyre*, 1874, σ. 163. (*Ἡ μάγισσα*).

4. *Zeitschrift f. deutsche Mythologie u. Sittenkunde*, τ. I, σ. 469-471.

άλωπηξ μετά τῆς οἰκογενείας αὐτῆς περιεβλήθη τὸ μοναχικὸν σχῆμα, καὶ κατὰ κανόνα νηστεύουσι τρώγοντες ὀψάρια παχύτατα καὶ νοστιμώτατα. Ὁ λύκος ἐξέφρασε τὸν πόνον του νὰ γίνῃ καὶ αὐτὸς καλόγηρος, ὅπως δὲ κείρη αὐτὸν δῆθεν ἡ ἀλώπηξ, ἐπιχέει ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ ὀλόκληρον χύτραν πλήρη ζέοντος ὕδατος καὶ ἐμάδισεν οὕτως ὄλον του τὸ δέρμα· ἀλλ' ἐν τεμάχιον ἐγχέλυσος ἀπεξημίωσεν αὐτὸν διὰ τὸ πάθημα. Κατόπιν ἐζήτησε νὰ τὸν ὀδηγήσωσι ποῦ ἐψάρευσαν τὰ ὀψάρια ἐκεῖνα, ἡ δὲ ἀλώπηξ τὸν ἔφερεν εἰς πλησίον τέναγος πεπηγὸς, ἔνθα οἱ χωρικοὶ εἶχον κάμει μίαν ὀπὴν διὰ ν' ἀντλῶσιν ὕδωρ· παρά τὴν ὀπὴν ὑπῆρχε κάδος μετὰ σχοινίου, ὃν προσέδεσεν ἡ ἀλώπηξ εἰς τὴν οὐρὰν τοῦ λύκου, λέγουσα ὅτι δι' ἐκείνου ἀλιεύουσιν· οὕτω δ' ὁ λύκος, ἀδυνατῶν νὰ φύγῃ, ἔμεινεν ἐκεῖ μέχρι τῆς πρωΐας, ὅποτε κύνες καὶ κυνηγὸς ἐπέπεσαν κατ' αὐτοῦ καὶ μόλις κατῶρθωσε νὰ σωθῆ αἱματόφυρτος, ἀποκοπέσης τῆς οὐρᾶς αὐτοῦ.

Τοῦτο δὲ τὸ ἐπεισόδιον φαίνεται ὅτι εἶναι ὁ πυρὴν τῆς ἐποποιίας τῆς ἀλώπεκος, ὁ κορμὸς ἐξ οὗ ἀνεφύησαν οἱ πολυπληθεῖς αὐτοῦ κλάδοι. Βλ. *Notices et extraits des manuscrits*, 1799, τ. V, σ. 298 - 299. Méon, *Roman du Renard*, 1826, στ. 749 - 916 (κλάδος δευτέρος, κλοπὴ ἰχθύων), στ. 917 - 1130 (κλάδος τρίτος. Δι' ἰχθύων ἡ ἀλώπηξ ἀπατᾷ τὸν λύκον, λέγουσα αὐτῷ ὅτι εἶναι ἐδέσματα μοναχῶν καὶ προτείνει αὐτῷ νὰ καταταχθῆ εἰς τὸ τάγμα· ὁ λύκος δέχεται ὅπως φάγῃ ἰχθύς, ἡ δ' ἀλώπηξ προσφέρει αὐτῷ ἐν μόνον τεμάχιον καὶ τὸν κείρει διὰ ζέοντος ὕδατος). Ἐν τῷ τετάρτῳ κλάδῳ, στ. 1131 - 1266 τοῦ *Roman du Renard* (Méon), ἡ κατὰ προτροπὴν τῆς ἀλώπεκος ἀλιεῖα τοῦ λύκου Isengrin ἐν τῷ πεπηγῷ ποταμῷ· παγώνει καὶ ἡ οὐρὰ αὐτοῦ καὶ τὴν ἐπαύριον κυνηγοὶ τὸν συλλαμβάνουσιν, ἀντὶ δὲ διὰ τῆς σπάθης ν' ἀποκόψωσι τὴν κεφαλὴν του, ἀποκόπτουσι τὴν οὐρὰν κατὰ λάθος. Οὕτω δὲ διαφεύγει κακῶς ἔχων. Ἐν τῷ δεκάτῳ κλάδῳ τοῦ *Roman du Renard* ἡ ἀλώπηξ, προσποιηθεῖσα τὴν νεκρὰν καὶ φαγοῦσα ἑπτὰ ἀρέγκας ἐν τῷ ἀμαξίῳ, παραλαμβάνει μίαν, τὴν προσφέρει εἰς τὸν Primaut, τὸν ἀδελφὸν τοῦ λύκου Isengrin, καὶ πείθει αὐτὸν νὰ μετέλθῃ τὸν αὐτὸν δόλον, ἵνα φάγῃ ἰχθύς· ἀλλὰ συλληφθεὶς ὑπὸ τῶν ἀλιέων δέρεται καὶ φεύγει, οὐδεμίαν ἀρέγκαν φαγών. Τὸ ἐπεισόδιον τῶν ἐκ τῆς ἀμάξης κλαπέντων ἰχθύων ἀπαντᾷ καὶ ἐν τῷ γερμανικῷ *Reineke Fuchs* (βιβλ. I, κεφ. 3), ἔνθα ὁμοίως διὰ δόλου ἡ ἀλώπηξ παγώνει τὴν οὐρὰν τῆς λυκαίνης (αὐτ., βιβλ. IV, κεφ. 1). Ἐν τῷ λατινικῷ ποιήματι τοῦ IB' Ἰσως αἰῶνος *Reinardus Vulpes* (éd. Fr. Mone, 1832) ἀναφέρεται ἐπίσης τὸ ἐπεισόδιον τῆς ἀλιείας τῶν ἰχθύων· ἀφ' οὗ ἐπάγωσεν ἡ οὐρὰ τοῦ λύκου, ἡ ἀλώπηξ τρέχει εἰς τὸ πλησίον χωρίον, ἀρπάζει τὸν ἀλέκτορα ἐν ὅς *ί ε ρ έ ω ς* (σημειωτέα ἡ ὁμοιότης πρὸς τὸν παπᾶν τοῦ ἑλληνικοῦ παραμυθίου) καὶ ὀδηγεῖ τοὺς διώκοντας αὐτὴν πρὸς τὸ μέρος τοῦ λύκου, ὃν ραβδίζουσιν ἀνηλεῶς, ἀφέντες ἀκαταδίωκτον τὴν ἀλώπεκα· ἡ παπαδιά θέλει νὰ κτυπήσῃ τὸν λύκον εἰς τὴν κεφαλὴν διὰ πελέκεως, ἀλλὰ σφαλεῖσα ἀποκόπτει τὴν οὐρὰν του, οὕτως δὲ κακῶς ἔχων ἐκεῖνος σώζεται⁵. Ἐν δυοῖς δὲ λατινικοῖς μύ-

5. Rothe, *Les romans du Renard*, 1845, σ. 42-43. Grimm, *Reinhart Fuchs*, σ. LXXIV-LXXV.

θοις τῆς Γ' ἑκατονταετηρίδος (Ἀλώπηξ, λύκος ἐν φρέατι. Ἀλώπηξ, λύκος καὶ λέων) ἡ ἀλώπηξ ἐπιφέρει συμφορὰς τῷ λύκῳ, πείσασα αὐτὸν ν' ἀλιεύσῃ ἰχθῦς, ὡς αὐτὴ δῆθεν ἐποίησε⁶. Κατὰ τινα ἐσθωνικὸν μῦθον⁷ ἡ ἀλώπηξ προσποιεῖται τὴν νεκράν, τρώγει ἰχθῦς τοῦ ἀμαξηλάτου, παραλαμβάνει καὶ ἄλλους φεύγουσα, καὶ ἐξαπατᾷ τὴν ἄρκτον λέγουσα ὅτι ἐθήρευσεν αὐτοὺς εἰς τὸ παρακείμενον ἔλος διὰ τῆς οὐρᾶς. Τὸ αὐτὸ ἐπιχειρεῖ καὶ ἡ ἄρκτος, ἀλλ' ἡ οὐρά τῆς ἀποκρυσταλλοῦται, ἡ δ' ἀλώπηξ ἐλκύει ἐκ τοῦ παρακειμένου χωρίου κύνας, οἵτινες κακὴν κακῶς διώκουσι τὴν ἄρκτον. Κατὰ τινα πάλιν ἐβραϊκὸν μῦθον, ἡ ἀλώπηξ προσποιεῖται τὴν νεκράν, ἀπατᾷ οὕτω τὸν ἀμαξηλάτην καὶ τρώγει τοὺς ἰχθῦς· διὰ τούτων δὲ φέρει τὸν λύκον εἰς τὸ τέναγος, ὅπου τὸν κάμνει πολλὰ νὰ ὑποστῇ ἐκ τοῦ ψύχους⁸.

Ὅμοίως ἐν σερβικῷ παραμυθίῳ ἡ ἀλώπηξ ἐξαπλωθεῖσα ὡς νεκρά ἐν τῇ ὁδῷ ἀπατᾷ ἓνα ἀμαξηλάτην⁹. Τὸν αὐτὸν μῦθον εὐρίσκομεν καὶ παρὰ τοῖς Λάπωνσι καὶ αὐτοῖς τοῖς Ὀττεντότοις. Ἐν λαπωνικῷ παραμυθίῳ ἡ ἀλώπηξ προσποιεῖται τὴν νεκράν, ἐμβάλλεται εἰς ἔλκηθρον πλήρες ἰχθύων τρώγει πολλοὺς διὰ δόλου, φεύγει, συναντᾷ ἄρκτον, ἣν ἐπίσης ἐξαπατήσασα πείθει ν' ἀλιεύσῃ ἰχθῦς καὶ φέρει εἰς παγωμένην λίμνην ὅπου παγώνει ἡ οὐρά τῆς ἄρκτου. Αὕτη ὁμως διαφεύγει, συλλαμβάνει τὴν ἀλώπεκα, ἀλλ' ἐκείνη διὰ δόλου τὴν κατακαίει¹⁰. Ἐν δὲ τῷ ὀττεντικῷ παραμυθίῳ ἀναφέρεται ἀντὶ ἀλώπεκος θῶς, ὃν ἐκλαβόντες νεκρὸν παραλαμβάνουσι ἐν τῷ ἰχθυοφόρῳ ἀμαξίῳ χάριν τῆς καλῆς δορᾶς αὐτοῦ· ὁ θῶς διαφυγὼν, ἀφοῦ ἐκορέσθη ἰχθύων, πείθει τὴν θαιναν νὰ ἐπαναλάβῃ τὸ τέχνασμα, ταύτην ὁμως στερουμένην πολυτίμου δορᾶς, ἀντὶ νὰ θέσωσιν ἐν τῷ ἀμαξίῳ δέρουσιν ἀνηλεῶς οἱ ἀμαξηλάται¹¹. Ἐν ἑλληνικῷ παραμυθίῳ τῆς Τήνου ἡ ἀλώπηξ προσποιηθεῖσα ὁμοίως τὴν νεκράν ἀπατᾷ ἓνα παπᾶν καὶ τρώγει τοὺς ἐν τῷ δισακκίῳ τοῦ ἄρτους καὶ τὰ ἀντίδωρα, παροτρύνει δὲ καὶ τὸν λύκον Μουζούρην νὰ τὸν μιμηθῇ, ὃν ὁμως συλληφθέντα οὕτως ἐν παγίδι ἐκδέρει ζῶντα εἰς χωρικὸς¹². Τοιαῦται διηγήσεις περὶ τῆς ἀλώπεκος ἦσαν πιθανῶς κοιναὶ καὶ ἐν τῇ ἀρχαιότητι, ὡς εἰκάζομεν ἐκ τίνος περὶ τῆς πανουργίας αὐτῆς μυθεύματος ἀναφερομένου ὑπὸ πατέρων τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας. «Ἡ ἀλώπηξ ἐστὶ πολὺτροπον ζῷον. Πεινάσασα δὲ καὶ ἀποροῦσα τροφῆς, ἀπέρχεται ἐπὶ τοὺς ἡλιακοὺς τόπους, καταρρίπτουσα αὐτὴν εἰς γῆν καὶ ἀνεχομένη τὴν πνοὴν καὶ ὑποκρίνουσα τεθνηκυῖαν κεῖται ὑπτία

6. Παρὰ Grimm, αὐτ., σ. 425.

7. Ἄρ. 4 παρὰ Grimm, αὐτ., σ. CCLXXXVI-CCLXXXVII.

8. Ἐν ἐβραϊκῇ συλλογῇ μύθων. Rabbi Berachia Hannakdan, Mischlé schulim (Διηγήσεις περὶ ἀλώπεκος), α' ἐκδ. Mantua 1557, 8ον· ἐν ἰουδαϊκογερμανικῇ μεταφράσει, 1588· μετὰ λατ. μεταφρ. ὑπὸ Melchior Hanel, Praga 1661, 8ον, ἀρ. 99. Παρὰ Grimm, Rein. Fuchs, σ. CCLXXXIII.

9. Wuk Karadschitsch, Volksmärchen der Serben, B. 1854, ἀρ. 50.

10. Germania 1870, τ. XV, σ. 162 κέ.

11. Bleek, Reynard the Fox in South Africa, Lond. 1864, ἀρ. 8.

12. Hahn, Gr. u. alban. Märchen, ἀρ. 86. Pio, Νεοελληνικά παραμύθια, Cop. 1879, σ. 209-211.

τούς ὀφθαλμούς τε καὶ τούς πόδας ἄνω ἔχουσα. Ἐπερχομένων δὲ τῶν πετεινῶν καὶ αὐτὴν κατεσθίειν βουλομένων, ἐκείνη ἐτοιμῶς αὐτὰ κρατεῖ»¹³.

Ὁ πνιγμός διὰ τῆς ἐξαπατήσεως τῆς ἀλιείας προβάτων ἐν θαλάσῃ ἀπαντᾷ ἐν πολλοῖς ἑλληνικοῖς παραμυθίοις, ὧν ἐν ἐδημοσιεύθῃ ἐν Νεοελληνικοῖς ἀναλέκτοις (τ. Β', σ. 98) καὶ ἐν παραμυθίοις ἄλλων εὐρωπαϊκῶν ἔθνων.

Ἡ πρώτη παραλλαγή εἶναι πολὺ περίεργος διὰ τὴν μεσολάβησιν τοῦ κόρακος καὶ τοῦ ὄνου· ὁ λύκος σώζεται καὶ ἐν τοῖς εὐρωπαϊκοῖς κλάδοις τῆς ἐποποιίας, ἀλλὰ κατὰ πολὺ διάφορον τρόπον, ὡς ἀνωτέρω εἶδομεν.

Ἡ δευτέρα παραλλαγή ἐπήγασεν ἐξ ἀρχαιοτάτου τινὸς μύθου. Ἐν τῇ συλλογῇ τῶν αἰσωπείων μύθων εὕρηται δύο παραλλαγαὶ ἐνός παραπλησίου μύθου, φέροντος τὴν ἐπιγραφὴν «Ἀλώπηξ ἐξογκωθεῖσα τὴν γαστέρα», ὅπου τὸ πάθημα τοῦ λύκου ἀναφέρεται εἰς τὴν ἀλώπεκα: «Ἀλώπηξ λιμώττουσα ἐν πῆρᾳ ἐθεάσατο ἐπὶ τινὰ καλύβην βοσκοῦ κρέα καὶ ἄρτον ὑπ' αὐτοῦ καταλειφθέντα καὶ εἰσελθοῦσα ἔφαγεν αὐτὰ ἡδέως. Ἐξογκωθείσης δὲ αὐτῆς τῆς γαστρὸς, καὶ διὰ τοῦτο μὴ δυναμένη ἐξελθεῖν τῆς καλύβης, ἔστενε καὶ ἐπωδύρετο. Ἐτέρα δὲ ἀλώπηξ διερχομένη ἤκουσεν αὐτῆς τῶν στεναγμῶν, καὶ προσελθοῦσα ἐπυρνήθη, δι' ἣν αἰτίαν τοῦτο ποιεῖς; Μαθοῦσα δὲ τὸ γεγονός ἡ ἀλώπηξ ἔφη· «ἀλλὰ μένε τέως ἐνταῦθα, ἕως ἂν τοιαύτη γένη, ὅποια οὐσα εἰσῆλθες»¹⁴. Κατὰ τὴν παραλλαγὴν τοῦ μύθου τούτου ἡ ἀλώπηξ «ἐν τῇ κοιλώματι ἄρτους καὶ κρέα ὑπὸ τινων ποιμένων καταλελειμμένα, ταῦτα εἰσελθοῦσα κατέφαγεν»¹⁵. Ὁ μῦθος ἀπαντᾷ καὶ παρὰ Ὀρατίω, ἐνθα μὺς ἀρουραῖος ἐξογκοῦται τὴν γαστέρα, ἰκτίς δὲ τις συμβουλεύει αὐτὸν ὅσα ἡ ἀλώπηξ τὴν ἑτέραν ἀλώπεκα.

*Forte per angustam tenuis nitedula rimam
repserat in cumeram frumenti; pastaque rursus
ire foras pleno tendebat corpore frustra.
Cui mustela procul: «Si vis, ait, effugere istinc
macra cavum repetes arctum, quem macra subisti»¹⁶.*

Παρὰ Λαφονταίν ἰκτίς εἶναι ἡ εἰσελθοῦσα εἰς ἀποθήκην καὶ παχυνθεῖσα, μὺς δὲ ὁ συμβουλεύσας¹⁷. Λατινικὸς τις μῦθος τῆς IB' ἑκατονταετηρίδος ἀναφέρει τὰ αὐτὰ περὶ τοῦ λύκου Isengrin καὶ τῆς ἀλώπεκος Renard. «Dya (?) qui a Rainhardus duxit foeneratorem Isengrinium ad locum multarum carniarum, qui cum tenuis per foramen artum intraverat, inflatus exire non potuit; vigiles vero per clamore Rainhardi (excitati?) Isengrinium usque ad evacuationem fusti-

13. [Ἐπιφανίου], Φυσιολόγος 19 ἐν Migne, Patr. Gr., τ. 43, σ. 529.532. [Ἐὐσταθίου Ἀντιοχείας], εἰς Ἐξαήμερον ἐν Migne, αὐτ., τ. 18, σ. 747.

14. Ἀριθ. 31β Halm. Ἀρ. 158, σ. 350 Κορ. Βλ. καὶ Βαβρ. μυθ. 86.

15. Αὐτ., ἀρ. 31 Halm. Ἀρ. 158, σ. 95 Κορ.

16. Horat., Ep. I, vii, 29-34.

17. Lafontaine, Fables, III, 17 (La belette entrée dans un grenier.)

gaverunt et pellem retinuerunt». (G r i m m , R. F., σ. CCIX). Ἐν δὲ τῇ ἀρχαιοτέρῃ γερμανικῇ παραλλαγῇ τῆς ἐποποιίας, ἡ ἀλώπηξ κλέπτει χοῖρον διὰ δόλου, ὃν ὁμοίως τρώγει ὁ λύκος, ὡς ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ ἡμετέρου παραμυθίου. Ἡ λιμώττουσα ἀλώπηξ, ἵνα ἐκδικηθῇ, ἀποκρύπτει τὴν πεινὰν τῆς, ὑπόσχεται δὲ εἰς τὸν διψῶντα λύκον νὰ τῷ εὖρη καὶ οἶνον· φέρει δὲ αὐτὸν μετὰ τῆς λυκαίνης εἰς τὸ κελλάριον μοναστηρίου, ὅπου ὁμοίως συλλαμβάνεται τὸ ζεῦγος τῶν λύκων καὶ πολλὰ πάσχει (G r i m m , αὐτ., σ. CIII). Ἐν τῷ Reineke Fuchs (βιβλ. I, κεφ. 12) τῇ πανουργίᾳ τῆς ἀλώπεκος συλλαμβάνεται ἐν τῇ ἀποθήκῃ ἱερέως διὰ παγίδος ὁ γάτος ἀντὶ ταύτης. Ἐν τῇ αὐτῇ παραλλαγῇ (βιβλ. I, κεφ. 17) ἡ ἀλώπηξ διηγεῖται ὅτι ἔφερε ποτε εἰς τὸ κελλάριον ἑνὸς ἱερέως τὸν λύκον, ὅπου οὗτος ἔφαγε τόσον λαρδίον, ὥστε δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐξέλθῃ διὰ τῆς στενῆς ὀπῆς, δι' ἧς εἰσῆλθεν· ἐκείνη δ' ἤρπασεν ἐξ αὐτῆς τῆς τραπέζης τοῦ ἱερέως ἕν ἐψητὸν καπώνιον καὶ τοὺς διώκοντας αὐτὴν ἔφερε πρὸς τὸ μέρος ὅπου εὕρισκετο ὁ λύκος, ὃν ἀνηλεῶς δείραντες ἔρριψαν ἡμιθανῆ εἰς τινα τάφρον βορβορώδη. Ὅμοιον παραμύθιον περὶ λύκου οὕτως ἀπατηθέντος ὑπὸ τῆς ἀλώπεκος ἐσώζετο ἐν Hessen (G r i m m , σ. CCIX). Τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο εὐρηται καὶ ἐν τῇ γαλλικῇ παραλλαγῇ¹⁸. Ἐν τῷ δεκάτῳ κλάδῳ τῆς γαλλικῆς ἐποποιίας ὁ Renard προτείνει τῷ λύκῳ Primaut νὰ τὸν ὀδηγήσῃ νὰ φάγῃ τὰ χοιρομήρια ἑνὸς χωρικοῦ. Διὰ τῆς ὀπῆς μόλις χωροῦσιν· ἡ ἀλώπηξ ἐξέρχεται πρώτη, ἀλλ' ὁ λύκος, πολὺ φαγὼν λαρδίον, δὲν δύναται νὰ ἐξέλθῃ. Καταφθᾶσας δὲ ὁ χωρικός, τὸν δέρει καὶ μόλις διαφεύγει διὰ τῆς ἀνοιχθείσης θύρας. Ἐν τῷ αὐτῷ κλάδῳ ἡ ἀλώπηξ προτείνει νὰ κλέψῃ τὰς χῆνας ἑνὸς ἱερέως· ἀλλ' αὐταὶ φυλάσσονται ἐπιμελῶς, οἱ δὲ κύνες ἐπιπίπτουσι κατὰ τοῦ λύκου. Καὶ ἐσθωνικὸν παραμύθιον ἔχει τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν. Ὁ λύκος καὶ ἡ ἀλώπηξ περιίστανται λάθρα ἐν γαμηλίῳ συμποσίῳ· ὁ λύκος κατὰ προτροπὴν τῆς ἀλώπεκος ψάλλει, οἱ συνδαιτυμόνες ἐννοοῦσι τὴν παρουσίαν του, τὸν καταδιώκουσιν, ἀλλὰ διαφεύγει πολλὰ παθῶν· ἡ ἀλώπηξ χρίει τὴν κεφαλὴν τῆς με ἀνθόγαλα καὶ προσποιεῖται εἰς τὸν λύκον ὅτι πολλὰ καὶ αὐτὴ ὑπέφερε¹⁹. Παρὰ πλῆσιον εἶναι καὶ ὀττεντοτικὸν τι παραμύθιον. Ἡ ἀλώπηξ τρώγει ὄλον τὸ ὀξύγγιον ἀνθρώπου, ὃν ὑπηρετεῖ, καὶ ἀλείφει τὴν οὐρὰν τῆς ὑαίνης ὑπηρετούσης ἐπίσης ἐκεῖ, ὥστε ὁ κύριος ὑπολαβὼν ὡς ἔνοχον ταύτην τὴν δέρει ἀπηνῶς²⁰.

Ὁ ἀποπνιγμὸς τοῦ λύκου ἐντὸς τοῦ θερμοῦ ἔχει ὁμοιότητά τινα μετὰ τὴν ἐν πολλαῖς εὐρωπαϊκαῖς παραλλαγαῖς κουρὰν αὐτοῦ διὰ ζέοντος ὕδατος, περὶ ἧς ἀνωτέρω, μάλιστα δὲ μετὰ τὴν τιμωρίαν τῆς ἄρκτου, ἐν τῷ παραμυθίῳ τῆς Βουκοβίνας, οὗ ἐν ἀρχῇ ἐμνήσθημεν.

18. Méon, Le roman du Renard, στ. 4318-4555.

19. Ἄρ. 2 παρὰ Grimm, σ. CCLXXXV.

20. Bleek, ἐνθ' ἀν., ἀρ. 9.

ΤΟ ΠΑΡΑΜΥΘΙ ΤΟΥ ΑΠΟΛΛΩΝΙΟΥ*

Τὸ κατὰ τὸν μεσαιῶνα διάσημον μυθιστόρημα τοῦ Ἀπολλωνίου τοῦ Τύρου σφύζεται νῦν ἐν Κυθήροις ὡς παραμῦθι. Τοῦ μυθιστορήματος τούτου διεσώθησαν, ὡς γνωστόν, δύο ἔμμετροι διασκευαί:¹ 1ον) Τὸ *Μεταγλώττισμα ἀπὸ Λατινικὸν εἰς Ρωμαϊκόν. Διήγησις πολυπαθοῦς Ἀπολλωνίου τοῦ Τύρου* καὶ 2ον) Ἡ *Ἀπολλωνίου τοῦ ἐν Τύρῳ ριμάδα*. Τὸ παραμῦθι δὲν περιλαμβάνει τὰς πρὸ τοῦ γάμου περιπετείας τοῦ ἥρωος τοῦ μυθιστορήματος Ἀπολλωνίου, ἀλλ' ἄρχεται ἀφ' ἧς στιγμῆς ἀποχαιρετίζει οὗτος τὸν πενθερόν του καὶ μετὰ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ ἐπιβιβάζεται πλοίου, ὅπως μεταβῆ καὶ βασιλεύσῃ εἰς ἄλλην χώραν. Παραλείπονται δηλαδὴ ἐν αὐτῷ τὰ περιλαμβανόμενα ἐν μὲν τῷ μεταγλωττίσματι ἀπὸ τοῦ στίχου 1-380, ἐν δὲ τῇ ριμάδα ἀπὸ τοῦ στίχου 1-880.

Τὸ παραμῦθι, ὅπερ, ἐκτὸς ἀσημάντων ἐν τισὶ παραλλαγῶν, εἶναι ὁμοιον πρὸς τὸ μεταγλώττισμα καὶ τὴν ριμάδα, ἔχει ὡς ἔπεται:

*Κόκκινη κλωστή δεμένη
στὴν ἀνέμη τυλιγμένη,
δός τῃ κλωτσο νὰ γυρίσῃ
παραμῦθι ν' ἀρχινήσῃ
καὶ τὴν καλὴ σας συντροφιά
νὰ τὴν καλησπερίσῃ.*

Καλησπέρα τς ἀφεντιᾶς σας.

Μιά φορά ἦτανε ἓνας βασιλέας ποῦ τότε λέγανε Ἀπολλώνιο κ' εἶχε καὶ μία γυναῖκα ποῦ τήνε λέγανε Ἀρχιστράτα. Ζούσανε ἀγαπημένα καὶ βασιλεύανε σὲ μία χώρα, μὰ ἦρθε καιρὸς ποῦ ἔπρεπε νὰ φύγουνε καὶ νὰ πάνε σ' ἄλλο μέρος. Μπήκανε λοιπὸ μέσ' σ' ἓνα καράβι καὶ βγήκανε σὲ ταξίδι, μὰ πάνω στὸ ταξίδι καὶ μέσα στὸ καράβι πιάσανε οἱ πόνοι τῆ βασιλίσσα καὶ γέννησε κι ἔκαμε ἓνα σάν ἄγγελος ὁμορφο κοπελλουδάκι. Ἀπὸ τσι πολλοὺς ὁμως πόνους κι ἀπὸ τὴ φουρτουνα τῆ μεγάλη ποῦ εἶχε πιάσει, λιγώθηκε ἡ βασιλίσσα καὶ ὄλοι μέσα στὸ καράβι ἔθαρρέψανε πῶς ἀπέθανε. Πιάσανε λοιπὸ καὶ ἀφοῦ τὴν κλάψανε καλά, τὴ βάλανε μέσα σὲ μία ὀλόχρυση κασσέλλα, γράψανε ἀπὸ πάνω τῶνομα τῃ καὶ τήνε ρίζανε στὴ θάλασσα. Ἡ κασσέλλα ἄμπλεγε ἀπάνω

* Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Σπυρ. Ἐμ. Στάθη εἰς περ. Λαογραφία 1(1909), σ. 71-77.

1. Κρουμβάχερ, Ἱστορία Βυζαντιν. λογοτεχνίας, τ. Γ', §375, σ. 136 τῆς μεταφράσεως Γ. Σωτηριάδου.

στή θάλασσα και τὸ κῦμα τήνε πήγαινε, τήνε πήγαινε, ἴσα μὲ ποῦ τὴν ἔφερε ἀπὸ κάτω ἀπὸ ἓνα μοναστήρι και τὴν εἶδε ὁ γούμενος ποῦ ἔτανε μαζί μὲ πέντ' ἔξε καλογέρους κάτω στὰ βῶλια, τὴν ἔβγαλε δῆξω στή στεριά και ἀφοῦ τὴν ἀνοιξε, ξελίγωσε τὴν Ἀρχιστράτα, ποῦ ἔβρε μέσα σὲ δαύτηνε. Ἡ βασίλισσα τὰ σάστισε και δὲν καταλάβαινε ποῦ βρισκότανε, μὰ μὲ τὰ πολλὰ κατάλαβε και ἀφοῦ τοὺς εἶπε τὴν ἱστορία τση, ἔκατσε μαζί τους στὸ μοναστήρι, ἀφοῦ πρῶτα ἔγινε κι αὐτὴ καλογραῖα. Τὴν κασσέλλα τήνε κρεμάσανε στήν πόρτα τοῦ μοναστηριοῦ, ἄνε λάχη καμία φορὰ και περάση κανέννας, ποῦ νὰ ξέρη τὴν Ἀρχιστράτα, νὰ δῆ τὴν κασσέλλα και νὰ καταλάβη πῶς και ἡ βασίλισσα βρίσκεται στὸ μοναστήρι μέσα.

Ἄς ἀφήσωμε τὴ βασίλισσα στὸ μοναστήρι και ἄς πιάσωμε τὸ βασιλέα, ὁποῦ ἐπῆρε τὴν κόρη του, τὴν ἐπῆγε στήν πατρίδα του, τὴν ἔβαλε σὲ παραμάννα, τὴν ἀνάστεσε, τήνε μεγάλωσε και τὴν ἔκαμε μίαν ὠραία κοπέλλα. Ἀλλὰ ἐκηρύξανε πόλεμο τοῦ Ἀπολλώνιου και δὲν εἶχε ποῦ ν' ἀφήση τὴν κόρη του· τὴν ἄφησε λοιπὸ στὸ Στρογγύλιο, ποῦ ἦτανε φίλος του και βεζίρης του και ἐπῆγε στὸν πόλεμο. Αὐτὸς ὁ Στρογγύλιος εἶχε μία κόρη πολὺ ἄσκημη, ποῦ ἐζήλευε τῆ βασιλιοπούλλας ποῦ ἦτανε πολὺ ὁμορφη και εἶπε στή μάννα τση: «Ἡ τὴ βασιλιοπούλλα θὰ βγάλετε ἀπὸ δῶ ἢ ἐγὼ θὰ πεθάνω». Ἀφοῦ εἶδε ἡ γυναῖκα τοῦ Στρογγύλιου ὅτι ἡ κόρη τση δὲ μπορεῖ νὰ βαστάξῃ ἀπὸ τὴ ζήλεια τση, κατάφερε τὸ Στρογγύλιο νὰ βγάλουνε ἀπὸ τὴ μέση τὴ βασιλιοπούλλα. Τήνε δώσανε λοιπὸ σ' ἓνα δοῦλο τους, γιὰ νὰ τήνε σιργιανίση τάχατες και τοῦ παραγγείλανε νὰ τήνε πάη πολὺ μακριὰ μὲ τὴ βάρκα και ὕστερα νὰ τήνε πνίξῃ. Ὁ δοῦλος τήνε πῆρε, τὴν ἔμπασε μέσα στή βάρκα και τὴν ἐπήγαινε, τὴν ἐπήγαινε, ἴσα μὲ ποῦ ἀπόστεισε πλέα ἢ βασιλιοπούλλα και τοῦ εἶπε: «Στὸ Θεὸ σὲ ὀρκίζω νὰ μοῦ πῆς γιατί μὲ πηγαίνεις ἐτσιδὰ ἀλάργου, μπὰς και σοῦ εἶπανε νὰ μὲ πνίξῃς;» Ὁ δοῦλος ὁ κακομοίρης ἦτανε πονόψυχος και ἄρχισε νὰ κλαίῃ και νὰ τῆ λέη ὅτι πρέπει νὰ τήνε πνίξῃ, γιατί ἔτσι τοῦ ἔχουνε πεῖ. Ἐκείνη τότε τοῦ εἶπε: «Λυπήσου με, μὴ μὲ πνίξῃς, μοναχὰ βγάλε με ἀπάνω στὸ βουνὸ και ἄφησέ με ἐκειδὰ νὰ μὲ φάνε τὰ ἄγρια θερία και πὲς τους ὅτι μ' ἔπνιξες». Ὁ δοῦλος τήνε λυπήθηκε, τὴν ἔβγαλε στὸ βουνὸ κ' ἐγύρισε κ' εἶπε στὸ Στρογγύλιο ὅτι τήνε σκότωσε. Ὁ Στρογγύλιος ἐκήρυξε τότε στὸν κόσμον ὅτι ἀπέθανε ἡ βασιλιοπούλλα, ἔσπαξε ἓνα ἀρνί, τὸ ἐστόλισε και τὸ ἔθαψε. Τὸ λείψανό του τὸ ἀκλούθησε ὁ κόσμος, θαρρῶντας πῶς εἶναι ἡ βασιλιοπούλλα.

Ἄς ἀφήσωμε τώρα τὸ Στρογγύλιο και ἄς πιάσωμε τὴ βασιλιοπούλλα, ποῦ στή τύχη μοναχὴ ἔτρεχε στὸ βουνὸ και κεῖ ποῦ ἐπήγαινε, ἐπήγαινε, εἶδε κάτι σκύλους και εἶπε μὲ τὸ νοῦ τση ὅτι ἐδῶ ποῦ εἶναι σκύλοι θὰ εἶναι και ἀνθρώποι· εἶδε λοιπὸν ἐκεῖ κοντὰ κάτι τσοπάνηδες και τοὺς ἐρώτησε ποῦ εἶναι ὁ δρόμος ὁποῦ πάει μέσα στή χώρα. Ἐκείνοι τῆ δώσανε λίγο ψωμί και μέσα σ' ἓνα φλασκί λίγο νερὸ και εἶπανε ὅτι θὰ πηγαίνῃ ἀπ' αὐτὸ τὸ δρόμον, νὰ ποῦμε, και παραπέρα θὰ δῆ ἄλλους τσοπάνηδες και κεῖνοι θὰ τῆ δείξουνε τὸν ἄλλο δρόμον, ὁποῦ βγαίνει στή χώρα. Ἐπήγαινε λοιπὸν ἡ βασιλιοπούλλα τὸ δρόμον ποῦ τῆ δείξανε και παραπέρα ἤδρε τοὺς ἄλλους τσοπάνηδες και τῆ δείξανε και κεῖνοι τὸν ἄλλο δρόμον. Ἐτράβηξε τὸ δρόμον αὐτόνε, μὰ κεῖ ποῦ πήγαινε

τὴν ἀπαντήσανε κλέφτες καὶ τὴνε πήρανε καὶ τὴνε πουλήσανε μέσα στὴ χώρα σ' ἓνα κακοῦργο καὶ τύραννο, ποῦ τσ' εἶπε, ὅτι δὲ θὰ τσῆ δώση τὴ λευτερία τσῆ, ἃ δὲ τοῦ γεμίση μὲ ἀτιμες πράξεις αὐτὸ τὸ σεντοῦκι, νὰ ποῦμε, φλουρία. Ἐκείνη ἡ δύστυχη ὀλημερνὶς κι ὀλονυχτὶς ἐκλαιγε κι ὁποῖος ἐπήγαινε νὰ τὴν ἀπατήση ἐπεφτε στὰ πόδια του καὶ τοῦ ἔλεγε: «Εἶμαι κοπέλλα! Γιὰ τὸ Θεὸ μὴ μ' ἀγγίξης, μοναχά, ἄνε θέλης, ρίξε τὰ φλουρία στὸ σεντοῦκι καὶ μὴ μὲ πειράξης!» Τὴνε λυπόντουσε ὄλοι καὶ χωρὶς κανέναν νὰ τὴνε πειράξη ἔρριχνε ὁ καθένας τους τὰ φλουρία στὸ σεντοῦκι καὶ ἔφευγε. Πῆγε καὶ τὸ βασιλιόπουλλο τσῆ χώρας ἐκείνης σὲ δαύτηνε καὶ ἅμα εἶδε τὴν ὀμορφία τσῆ τὴνε λυπήθηκε καὶ χωρὶς νὰ τὸ θέλῃ τὴν ἀγάπησε, μὰ δὲν εἶπε σὲ κανέναν τίσιτα, γιατί ἦτανε βασιλιόπουλλο καὶ δὲ θὰ τὸ ἀφήνανε ποτὲ νὰ πάρῃ μία τέτοια γιὰ γυναῖκα.

Ἄς ἀφήσωμε τὴ βασιλιοπούλλα καὶ ἄς πιάσωμε τὸν Ἀπολλώνιο, ὅπου ἅμα ἐτέλειωσε ὁ πόλεμος ἐγύρισε στὴ πατρίδα του. Ἐκεῖ τοῦ εἶπε ὁ Στρογγύλιος ὅτι ἡ κόρη του ἀπέθανε· καὶ εὐτὺς ἅμα τᾶκουσε λυπήθηκε πολὺ καὶ ἀπὸ τὸν καῦμό του τὸ μεγάλο ἔντυσε στὰ ὀλόμαυρα ἓνα καράβι, μπῆκε μέσα σὲ δαῦτο, ἔκατσε, ἔκατσε σ' ἓνα σκαμνί, ἔβαλε μπροστά του ἓνα τραπέζι καὶ μὲ ἀκουμπισμένο τὸ κούτελό του στὰ δύο του χέρια, εἶχε τὸ κεφάλι του στὰ κάτω ριγμένο καὶ ὄλο σκεφτότανε, σκεφτότανε, χωρὶς νὰ μιλῇ κανενοῦ. Τὸ καράβι χωρὶς τιμόνι τὸ ἄφησε νὰ πηγαίνη, ὅπου τὸ ρίξη ἢ τύχη. Ἡ τύχη του τὸ ἔρριξε στὸ μέρος ποῦ ἦτανε σκλάβια ἢ κόρη του. Ἀκούστηκε λοιπὸ στὸ μέρος ἐκεῖνο ὅτι ἔφτασε ἓνα καράβι μαυροφορεμένο καὶ ἐπηγαίνανε νὰ τὸ δοῦνε. Ὁ Ἀπολλώνιος ἀκουμπισμένος, ὅπως εἶπαμε, δὲ μιλοῦσε κανενοῦ. Τότε τὸ βασιλιόπουλλο τσῆ χώρας, ποῦ εἶπαμε πῶς εἶχε ἀγαπήσει τὴ βασιλιοπούλλα, ἔβαλε ντελάλη, ὅτι ὁποῖος μπορέση νὰ κάμῃ αὐτὸ τὸν ἄνθρωπο νὰ μιλήση, θὰ τοῦ κάμῃ ἓνα μεγάλο δῶρο. Πῆγεν ὁ ἓνας κι ὁ ἄλλος, πολέμησε νὰ κάμῃ τὸν Ἀπολλώνιο νὰ μιλήση, μὰ κανέναν δὲν μπόρεσε. Τόσο πολὺ τὸν εἶχε κάμει ἢ μεγάλη του ἢ λύπη νὰ σιχαθῇ τὸν κόσμον καὶ νὰ μὴ θέλῃ κανενοῦ νὰ μιλήση! Ὁ τύραννος τότε ποῦ εἶχε σκλάβια τὴ βασιλιοπούλλα ἐπῆγε καὶ τσῆ εἶπε, ἄνε μπορέση νὰ τόνε κάμῃ ἐκείνη νὰ μιλήση, θὰ τσῆ δώση τὴ λευτερία τσῆ. Πῆρε ἡ βασιλιοπούλλα τὴν κιθάρα ποῦ ἔφερε νὰ τὴνε παίξει πολὺ ὠραῖα, ἐπῆγε στὸ καράβι, ἔκατσε κοντὰ στὸν Ἀπολλώνιο καὶ ἀρχίνησε νὰ παίξῃ ὠραῖα καὶ λυπητερά καὶ θρηνῶντας νὰ τοῦ λέη: «Μίλησέ μου, μάτια μου, μίλησέ μου, φῶς μου, γιὰ τὸ Θεὸ μίλησέ μου νὰ πάρω τὴ λευτεριά μου, ποῦ εἶμαι σκλάβια». Ἀπὸ τὰ πολλὰ ποῦ ἔλεγε καὶ τὰ πολλὰ κλάματα ποῦ ἔκανε, θύμωσε ὁ Ἀπολλώνιος καὶ σηκώθηκε καὶ τσῆ ἔδωκε μὲ τὸ χέρι του μία σπρωχταρέα, ποῦ ἔπεσε χάμω κι ἐπόνεσε πολὺ. Τότες ἐκείνη σηκώθηκε ἀπάνω καὶ μὲ βρῦση τὰ δάκρυα ἀρχίνησε νὰ τραγουδῇ καὶ νὰ λέη:

*ὦ κύρι μ' Ἀπολλώνιε καὶ μάννα μ' Ἀρχιστράτα,
ὄντες μὲ κοιλοπόνησες σὲ ρίξανε στὴ στράτα.
Ἀνάθεμα, Στρογγύλιε, ἐσένα καὶ τὴν ὦρα,
ποῦ μ' ἄφηνε ὁ πατέρας μου στὴν ἰδική σου χώρα.*

Ν' ἀκούση αὐτὰ τὰ λόγια ὁ Ἀπολλώνιος! Τινάζεται εὐτὺς ἀπὸ τῆ θέση του καὶ τσῆ λέει: «Πές το πάλι, πές το πάλι». Ἐκείνη δὲν πρόσεξε σ' αὐτὰ τὰ λόγια, μοναχὰ εὐτὺς ὄντες ἄκουσε λόγο νὰ βγάλῃ τὸ στόμα του, γύρισε κατὰ τ'ς ἀνθρώπους ποῦ ἦτανε μαζεμένοι στὸ γιαλὸ καὶ φώναζε γιὰ νὰ πάρῃ τὴ λευτερία τσῆ: «Μίλησε! μίλησε!» Ἐκείνοι τρέξανε ὄλοι στὸ καράβι καὶ ἀκούσανε τὸν Ἀπολλώνιο νὰ μιλῇ μὲ τὴν κόρη του, ποῦ τὴν εἶχε πλέα γνωρίσει, ἀφοῦ ἔκείνη, ἅμα εἶδε ὅτι οἱ ἀνθρώποι τὴν ἀκούσανε ποῦ τοὺς φώναζε ὅτι μίλησε, τοῦ φανέρωσε ὅτι εἶναι κόρη ἐνοῦ βασιλέα ποῦ τότε λένε Ἀπολλώνιο. Φαντάσου τώρα τὴ χαρὰ τοῦ Ἀπολλωνίου, νὰ βρῆ τὴν κόρη του ποῦ τὴν εἶχε πεθαμένη! Ἐβγαλε εὐτὺς τὰ μαῦρα ἀπὸ τὸ καράβι. Τὸ βασιλιόπουλλο τσῆ χώρας ἐκείνης, ποῦ εἶπαμε πῶς ἀγάπησε τὴ βασιλιοπούλλα γιὰ τὴν ὁμορφία τσῆ, τὴν ἐζήτησε τότες ἀπὸ τὸν πατέρα τσῆ γιὰ γυναῖκα καὶ ὁ Ἀπολλώνιος μὲ ὄλη του τὴν καρδιά ἐδέχτηκε. Μπήκανε λοιπὸ στὸ καράβι ὁ Ἀπολλώνιος, ὁ γαμπρός του τὸ βασιλιόπουλλο καὶ ἡ κόρη του καὶ ἀφοῦ πρῶτα τιμωρήσανε τὸ σκληρὸ τὸν τύραννο ποῦ εἶχε σκλάβα τὴ βασιλιοπούλλα, ξεκινήσανε γιὰ τὴν πατρίδα τους. Στὸ δρόμο περάσανε ἀπὸ ἓνα μοναστήρι καὶ εἶπανε «ἄς πάμε νὰ προσκυνήσωμε» καὶ πηγαίνοντας εἶδανε στὴν πόρτα τοῦ μοναστηριοῦ μία κασσέλλα ποῦ ἔγραφε ἀπ' ὄξω τὸ ὄνομα τσ' Ἀρχιστράτας. Ὁ Ἀπολλώνιος τήνε γνώρισε καὶ ἤυρε τὸν ἡγούμενο, ποῦ τοῦ τὰ ἔπε ὄλα καὶ τοῦ παρουσίασε καὶ τὴν καλογραῖα ποῦ ἦτανε ἡ γυναῖκα του καὶ εὐτὺς τήνε γνώρισε καὶ μὲ χαρὲς καὶ δόξες τὴν ἔμπασε μέσα στὸ καράβι καὶ τραβήξανε ὄλοι μαζί γιὰ τὴν πατρίδα. Ἄμα φτάσανε ἐκεῖ βρέσκει ὁ Ἀπολλώνιος τὸ Στρογγύλιο καὶ τοῦ λέει νὰ τοῦ ξεθάψῃ τὴν κόρη του, γιὰτὶ θέλει νὰ τήνε δῆ. Ὁ Στρογγύλιος ξεθάπτει τότε τὸ ἄρνι. Ὁ Ἀπολλώνιος τοῦ λέει: «Αὐτὴ εἶναι ἡ κόρη μου; Αὐτὸ εἶναι ἄρνι». Ὁ Στρογγύλιος τοῦ ἀπαντᾷ: «Ἐβρικολάκιασε». Τότες ὁ Ἀπολλώνιος τοῦ δείχνει τὴν κόρη του ποῦ τὴν εἶχε κρύψει ξαπόστα γιὰ νὰ δῆ τί θὰ πῆ καὶ εὐτὺς τότε κλεῖ μέσα στὸ σπίτι του μαζί μὲ ὄλη του τὴ φάμιλια καὶ βάζει φωτία καὶ τσί καιεὶ ὄλους. Στὸ δοῦλο ποῦ δὲν ἐπνιξε τὴ βασιλιοπούλλα ἔκαμε μεγάλα δῶρα. Ἐστεφανώθηκε λοιπὸν ἡ βασιλιοπούλλα τὸ βασιλιόπουλλο, ζήσανε εὐτυχισμένοι ὄλοι μαζί καὶ περάσανε καλὰ καὶ μεις ἐδῶ καλύτερα.

Οὕτω σφίζεται σήμερον τὸ μυθιστόρημα τοῦ Ἀπολλωνίου ἐν Κυθήροις ὡς παραμῦθι.

Τὸ παραμῦθι τοῦτο, καθ' ὄλα σχεδὸν ὁμοιον πρὸς τὸ μεταγλώττισμα καὶ τὴν ριμάδα, πάντως θὰ προῆλθεν ἐκ τῆς ἀναγνώσεως μιᾶς τῶν δύο διασωθεισῶν τούτων διασκευῶν. Συνάγομεν δὲ ὅτι θὰ προῆλθεν ἐκ τῆς ριμάδας ἰδίως ἐκ τῶν ἐξῆς δύο λόγων:

1ον) Ἐκ τῶν διασωθέντων εἰς τὸ παραμῦθι κυρίων ὀνομάτων. Τοιαῦτα εἶναι τρία: α') Ἀπολλώνιος, β') Ἀρχιστράτα καὶ γ') Στρογγύλιος. Ἐκ τούτων τὰ ὀνόματα Ἀρχιστράτα καὶ Στρογγύλιος φέρονται ἐν τῷ μεταγλωττίσματι Ἀρχιστρατοῦσα καὶ Στραγαλιῶν, ἐνῶ ἐν τῇ ριμάδῃ φέρονται Ἀρχιστράτα καὶ Στραγγύλιος, ἐξ ὧν εὐκολώτερον δύνανται νὰ προκύψωσι τὰ ἐν τῷ παραμυθίῳ ὀνόματα Ἀρχιστράτα καὶ Στρογγύλιος.

2ον) Ἐκ τῶν στίχων, οὐς λέγει ἡ βασιλιοπούλλα πίπτουσα ἐπὶ τοῦ καταστρώματος τοῦ πλοίου, ἀφοῦ ὤθησε αὐτήν ὁ Ἀπολλώνιος. Οἱ στίχοι οὗτοι ἐν τῇ ριμάδα εἶναι:

*Ἀνάθεμα τὸ σπίτι σου, Στραγγύλιε τυράννο,
ὅπου 'σουν ἢ κακὴ μου ἀρχὴ σ' τοῦτα ὅπου παθαίνω.
Ἀνάθεμα τὴν μοῖρα μου, ἀνάθεμα τὴν ὥρα,
ὁ κύρις μου ὄντε μ' ἄφηκε στὴν ἐδικὴ σου χώρα...*

Ἐξ ὧν εὐκόλως δύνανται νὰ προέλθωσιν οἱ ἐν τῷ παραμυθίῳ στίχοι. Ἐνῶ τοῦναντίον εἶναι ἀδύνατον νὰ ἔχωσι προέλθει οὗτοι ἐκ τῶν στίχων τοῦ μεταγλωττίσματος, οἵτινες εἶναι:

*Ἄν ἤξευρες τὸ γένος μου καὶ τίνος κόρη εἶμαι,
νὰ ἔπασχες καὶ νὰ 'κλαιες ἀντάμα μετὰ μένα.
Ἐγὼ 'μαι κόρη πρίγκηπος, ἐγγόνη βασιλέως
τοῦ Τύρου καὶ τῆς Τρίπολης καὶ τῆς Ἀντιοχείας...*

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΤΙΝΕΣ ΕΙΣ ΤΟ ΑΝΩΤΕΡΩ ΠΑΡΑΜΥΘΙΟΝ*

Τὸ ἀνωτέρω κυθηραϊκὸν παραμύθιον προῆλθεν, ὡς ὀρθῶς διέγνωσεν ὁ ἐκδότης, ἐκ τῆς *Ριμάδας*, διότι αὕτη μόνη ἐκυκλοφορεῖτο ὡς δημῶδες βιβλίον, πολλάκις μὲν τυπωθεῖσα κατὰ τὸν ΙΣΤ' καὶ τὸν ΙΖ' αἰῶνα, ἀνατυπωθεῖσα δὲ καὶ κατὰ τὸν ΙΗ' καὶ τὸν ΙΘ'¹, ἐνῶ ἡ ἀρχαιότερα διασκευή, ἡ *Διήγησις πολυπαθοῦς Ἀπολλωνίου*, ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ W. Wagner, ἐκ τοῦ ἐνὸς μόνου κώδικος, ἐν ᾧ περιεσώθη (Παρισινοῦ 390)². Πλὴν τῆς παραλείψεως τῆς ἀρχῆς, κατὰ τὰλλα εἶναι ἐπιτομὴ μὲ ἀσημάντους παραλλαγὰς τοῦ δημῶδους βιβλίου.

Ἐκ τῆς *Ριμάδας* ἐπίσης προῆλθε καὶ ἕτερον ἑλληνικὸν παραμύθιον τῶν Κυδωνιῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, δημοσιευθὲν ὑπὸ τοῦ Hahn³. Ἐν τούτῳ δ' ὁ

* Ἐδημοσιεύθη εἰς περ. Λαογραφία 1(1909), σ. 77-81.

1. Legrand, Bibliographie hellénique, τ. 1, σ. 290. Βρετοῦ, Νεοελληνικὴ φιλολογία, τ. Β', σ. 25. Ὁ Βρετὸς ἀναφέρει μίαν ἐκδοσιν τοῦ ΙΗ' αἰῶνος (1778), ὁ δὲ Legrand μίαν τοῦ ΙΘ' (1805). Ὡς κατέδειξεν ὁ Singer ἐν τῷ περιοδικῷ *Anglia*, Beilage 1899, τ. 22, σ. 113-114 ἡ μὲν *Διήγησις* προῆλθεν ἐκ πιθανῆς ἰταλικῆς διασκευῆς τοῦ Ἀπολλωνίου, ἐξ ἧς καὶ ὁ εἰς πεζὸν λόγον Ἀπολλώνιος τοῦ Ἰταλοῦ Leone del Prete, ἡ δὲ *Ριμάδα* ἐξ ἑτέρας ἰταλικῆς διασκευῆς. Ἀμφοτέρων δὲ τῶν ἰταλικῶν διασκευῶν κοινὴ πηγὴ εἶναι παλαιότερα γαλλικὴ διασκευή τοῦ λατινικοῦ κειμένου.

2. Medieval Greek Texts, London 1870, σ. 63-90 καὶ τὸ δεῦτερον κατ' ἀκριβέστερον ἀντίγραφον ἐν *Carmina graeca medii aevi*, Lips. 1874, σ. 248-276.

3. Gr. u. alban. Märchen, τ. 1, σ. 273-284, ἀρ. 50. Τὴν ὁμοίτητα τοῦ παραμυθίου τούτου πρὸς τὴν κατὰ τοὺς μέσους χρόνους γνωστοτάτην Ἱστορίαν τοῦ βασιλέως τῆς Τύρου

μως αἱ παραλλαγαὶ εἶναι μείζονες, πρὸς δὲ τούτοις προστίθενται καὶ ἐπεισόδια καὶ δὲν μνημονεύονται τὰ ὀνόματα. Παραλείπεται δὲ καὶ ἐν τῷ παραμυθίῳ τούτῳ ἢ ἐν ἀρχῇ τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἀπολλωνίου διήγησις περὶ τοῦ βασιλέως τῆς Ἀντιοχείας Ἀντιόχου, ἣν παρέλαβον καὶ αἱ ἑλληνικαὶ διασκευαί, χωρὶς ἐκ τῆς παραλείψεως νὰ προκύψῃ χάσμα τι εἰς τὴν οἰκονομίαν τοῦ μύθου· τούτο δέ, κατὰ τὴν εὐστοχον παρατήρησιν τοῦ Rohde⁴, καταδεικνύει ὅτι τὸ ἐπεισόδιον τοῦ Ἀντιόχου εἶναι ἄτεχνος προσθήκη τοῦ εἰς λατινικὴν γλῶσσαν διασκευάσαντος τὸ ἀπολεσθὲν ἑλληνικὸν πρωτότυπον τοῦ Ἀπολλωνίου.

Παντελῶς ἀδικαιολόγητος ἀφήνεται ἐν τῷ κυθηραϊκῷ παραμυθίῳ ἢ ἀναχώρησις τοῦ Ἀπολλωνίου μετὰ τῆς συζύγου τοῦ Ἀρχιστράτας ἐκ τοῦ βασιλείου των. Ἐν τῇ *Διηγῆσει* καὶ ἐν τῇ *Ριμάδα*, συμφώνως πρὸς τὴν λατινικὴν Ἱστορίαν, ὁ Ἀπολλώνιος νυμφευθεὶς ἐν Τριπόλει ἀποπλέει μετὰ τῆς συζύγου του, ὅπως παραλάβῃ τὴν κατ' ἀπίθανον τρόπον λαχοῦσαν αὐτῷ βασιλείαν τῆς Ἀντιοχείας. Πολλῶ δ' ὁμοίως ἐντεχνοτέρα εἶναι ἢ ἐν τῷ παραμυθίῳ τῶν Κυδωνίων οἰκονομία τοῦ μύθου.

Ἄξια προσοχῆς εἶναι ἡ παρεμβολὴ εἰς τὸ κυθηραϊκὸν παραμύθιον, ἐκεῖ ὅπου μονολογεῖ ἡ θυγάτηρ τοῦ Ἀπολλωνίου, κακωθεῖσα ὑπ' αὐτοῦ, τεσσάρων στίχων, ὧν οἱ δύο ἐλήφθησαν ἐκ τῆς *Ριμάδας*. Ἡ παρεμβολὴ στίχων εἰς τὰ παραμύθια δὲν εἶναι ἀσυνήθης. Ὁ L. F. Weber⁵ παρατηρεῖ, ὅτι τοιοῦτοι στίχοι εἶναι πάντοτε λόγοι, καὶ ἔχουσι κατὰ τὸ πλεῖστον τὸν τύπον ἐπωδῶν, ἀλλὰ καὶ διάλογοι ἑμμετροὶ παρεμβάλλονται εἰς τὰ παραμύθια, καὶ τὴν κατακλείδα τῶν παραμυθίων ἀποτελεῖ ἐνίοτε ζευγὸς στίχων. Ταῦτα ἀναφέρονται προπάντων εἰς τὰ γερμανικὰ παραμύθια. Εἰς δὲ τὰ ἑλληνικὰ αἱ παρεμβολαὶ στίχων δύνανται νὰ ταχθῶσιν εἰς τὰς ἐξῆς κατηγορίας:

Α'. Εἰς προσαγορεύσεις ἢ χαριεντισμοὺς ἢ περιπαίγματα τοῦ μυθολόγου πρὸς τοὺς ἀκροατάς, συνηθέστατα μὲν ἐν ἀρχῇ τοῦ παραμυθίου, ἐνίοτε ἐν τέλει καὶ σπανιώτατα ἐν μέσῳ τῆς διηγήσεως⁶.

Β'. Εἰς ἑμμετρον περίληψιν τοῦ παραμυθίου, προτασσομένην τῆς διηγῆ-

⁴ Ἀπολλωνίου παρατήρησεν ὁ F. Liebrecht ἐν κρίσει τῆς συλλογῆς τοῦ Hahn δημοσιευθεῖση ἐν Heidelberg Jahrb., 1864, σ. 267. Βλ. καὶ B. Schmidt, Griechische Märchen, Sagen u. Volkslieder, σ. 7. Krumbacher, Gesch. d. byz. Litteratur, τ. 2, σ. 852.

⁴ Der griech. Roman, 1ης ἐκδ., σ. 421.

⁵ Märchen und Schwank, Kiel 1904, σ. 23.

⁶ Ὁ Rob. Petsch (Formelhafte Schlüsse im Volksmärchen, Berlin 1900), ἂν καὶ ἐσταχυολόγησεν τὰς κυριώτερας συλλογὰς ἑλληνικῶν παραμυθίων, δὲν ἀναφέρει ἑμμέτρους κατακλείδας. Ὁμοίως δὲν ἀναφέρονται τοιαῦτα κατακλείδες καὶ ἐν τῇ συναγωγῇ τῶν κατακλείδων τῶν ἑλληνικῶν παραμυθίων τοῦ René Basset (Revue des tradit. populaires, 1903, σ. 22-25). Αἱ ἑμμετροὶ ἐν τῷ μέσῳ παρενθέσεις συνηθίζονται ἐν μακροῖς παραμυθίοις, οἷον ἐν συμαϊκῷ (Ζωγράφιος ἀγών, Κ/πολ. 1891, σ. 231.233.240):

Νὰ τὸ κοντολοοῦμεν·

κ' ἢ νύχτα 'ναὶμ μικρῆ, καὶ τὰ παιδιὰ νωστάζου.

'Ἄλλοι σοῦνται, κι ἄλλοι ζοῦνται,

κι ἄλλοι κούπ' ἀνάσκελα κοιμοῦνται.

σεως⁷. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δ' ὁμοῦς ἢ περίληψις οὐδὲν κοινὸν ἔχει πρὸς τὸ παραμύθιον, ἔχουσα μᾶλλον τὸν χαρακτήρα τῶν ἀστεϊσμῶν τῆς πρώτης κατηγορίας⁸.

Γ'. Εἰς γελοῖον προσδιορισμὸν τοῦ χρόνου, καθ' ὃν συνέβησαν τὰ ἐν τῷ παραμυθίῳ ἐκτιθέμενα⁹.

Δ'. Εἰς στίχους δημῶδων ἁσμάτων, ἐπικαίρως ἀναφερομένους¹⁰.

Ε'. Εἰς λόγους τυπικῶς ἐπαναλαμβανομένους ἢ ἐπιδάς¹¹.

ΣΤ'. Εἰς λόγους καὶ διαλόγους ἀνθρώπων μεταμορφωμένων εἰς ζῶα ἢ φυτά, μαγισσῶν, τεράτων κ.τ.τ., εἰς φωνὰς ἀοράτων ὄντων, εἰς θρήνους, ἀράς, εἰς ἐπιγραφὰς παλατίων ἢ σκευῶν¹².

Ζ'. Εἰς λόγους ἐμμέτρους, οἵτινες φαίνονται ὡς τὰ μόνα περισωθέντα λεί-

7. Ἐν μόνον παράδειγμα ταύτης γινώσκω, ἐν ἀνεκδότῳ κεφαλληνιακῷ παραμυθίῳ τοῦ ὁποίου ἡ ἀρχὴ ἔχει ὡς ἑξῆς:

*Ὁ βασιλιάς ὁ Ζούλιαρης, ποῦ εἶχ' ὁμορφὴ γυναῖκα,
μέσα σὲ πέτρινο κλουβὶ τὴν εἶχε χρόνους δέκα·
μητέ πουλί τὴν ἐβλεπε, μηδ' ἥλιος τὴν ἐθώραει,
μέσα σὲ πέτρινο κλουβὶ ἦταν κλεισμένη ἡ κόρη.
Μὰ ἓνα βασιλόπουλο ἐτρύπησε τὸ χῶμα,
καὶ πῆγε καὶ τὴν εὔρηκε τῆ λυγερῆ στο στρῶμα.*

Ὁλόκληρον δὲ παραμύθιον ἔμμετρον τῆς Νισύρου, ὑπόθεσιν ἔχον κοινοτάτην (τῆς σταχτοπούτας), ἐδημοσιεύθη ἐν Ζωγράφ. ἀγώνι, σ. 389-390. Ἄλλ' εἶναι σφόδρα ἀμφίβολον, ἂν εἶναι ἀληθῶς δημῶδες.

8. Παράδειγμα:

*Νὰ σοῦ πῶ 'να παραμύθι
τὸ κουκκὶ καὶ τὸ ρεβίθι·
ποῦ μαλῶναν οἱ Ἑβραῖοι
γιὰ 'να ψάρι γιὰ 'να χέλι,
γιὰ 'να κόκκινο τσεμπερί.*

Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον λέγονται οἱ δύο πρώτοι στίχοι μόνον. (βλ. Ν. Γ. Πολίτην, ἐν Πανδώρα, τ. ΙΗ', σ. 94. Δ. Γρ. Καμπούρογλου, Ἱστορ. τῶν Ἀθηναίων, τ. Α', σ. 335).

9. βλ. Πενδώρα, τ. ΙΗ', σ. 95. Νεοελλ. ἀνάλ., τ. Α', σ. 51· τ. Β', σ. 99. Σακελλαρίου, Κυπριακά, τ. Β', σ. 354. Δ. Γρ. Καμπούρογλου, ἐνθ' ἄν.

10. Παραδείγματα: Ἄναγνώστου, Λεσβιακά, σ. 175. Revue des tradit. popul., 1897, σ. 210 (λεσβιακόν). Ὁμοίως φέρονται ἐν παραμυθίοις πολλάκις καὶ ἔμμετροι παροιμίαι.

11. Παραδείγματα: ἐν Νεοελλ. ἀναλ., τ. Β', σ. 61-62. Βύρων, τ. Α', σ. 626. Δελτ. Ἱστορ. Ἑταιρ., τ. Α', σ. 165. 166. 278. 281. 326-7. Σακελλαρίου, ἐνθ' ἄν., σ. 358. Β. Schmidt, Griechische Märchen, σ. 110. Ν. Γ. Πολίτου, Ὁ Ἥλιος κατὰ τοὺς δημῶδεις μύθους, σ. 36-38.

12. Hahn, Griech. u. albanesische Märchen, τ. I, σ. 303-305, ἀρ. 56. Β. Schmidt, ἐνθ' ἄν., σ. 77-83. Καμπούρογλους, ἐνθ' ἄν., σ. 192-193. Νεοελλην. ἀνάλ. τ. Β', σ. 134. Ζωγράφ. ἀγών, σ. 196. 423. Kretschmer, Der heutige lesbische Dialekt, Wien 1905, σ. 519. Παρνασσός, τ. Η', σ. 712. 713.

ψανα ἐπικοῦ ποιήματος, οὗ ἐπιτομή εἰς πεζὸν λόγον εἶναι ἴσως τὸ παραμύθιον¹³.

Εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην κατηγορίαν ἀνήκουσι καὶ οἱ ἐν τῷ κυθηραϊκῷ παραμύθιῳ στίχοι. Οἱ δὲ λοιποὶ πάντες, πλὴν τῶν ἐν τῷ παραμυθίῳ τῆς συλλογῆς τοῦ B. Schmidt περιλαμβάνονται ἐν παραλλαγαῖς ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ παραμυθίου, τοῦ Φιορεντίνου, ὅπερ δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν, ὅτι εἶναι περίληψις ἀγνώστου τινὸς παλαιοῦ ποιήματος.

Ἄλλο παραμύθιον ἐκ δημῶδων βιβλίων προελθὸν γινώσκομεν μόνον τὸ ὑπ' ἀρ. 16 παρὰ Hahn¹⁴. Τὸ ἡπειρωτικὸν τοῦτο παραμύθιον ὑπέλαβεν ὁ Rohde¹⁵ ὅτι εἶναι παραλλαγή τῆς μεσαιωνικῆς ἱστορίας τῆς ἀγαθῆς Φλωρεντίας τῆς Ρωμαίας, ἐκ νεοελληνικῆς ἀγνώστου διασκευῆς γαλλικοῦ ποιήματος ἀπορρέουσα. Ἄλλ' ἡ ἄμεσος πηγή τοῦ παραμυθίου εἶναι αἱ ἀραβικαὶ *Χιλίαι καὶ μία νύκτες*. Ἐκλογή παραμυθίων ἐξ ἰταλικῶν μεταφράσεων τῆς ἀραβικῆς ταύτης συλλογῆς καὶ τῆς περσικῆς τῶν *Χιλίων καὶ μιᾶς ἡμερῶν* ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν *Ἀραβικὸν μυθολογικόν*, ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ὑπὸ Πολυζῶη Λαμπανιτζιώτη ἐν Βενετία τῷ 1756 εἰς τρεῖς τόμους, τὸ δὲ βιβλίον, γνωστότατον ὑπὸ τὸ ὄνομα *Χαλιμά*, ἔγινε δημοφιλέστατον, ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 19^{ου} αἰῶνος πολλάκις ἐκδοθὲν καὶ ἐν Βενετία καὶ ἐν Ἀθήναις καὶ ἀλλαχοῦ. Τὸ περιεργον δ' ὁμοίως εἶναι ὅτι τὸ παραμύθιον, ἐξ οὗ ἐλήφθη τὸ ἡπειρωτικόν, δὲν περιλαμβάνεται ἐν τῷ *Ἀραβικῷ μυθολογικῷ*, ἀλλ' ἐν δευτέρᾳ ἐκλογῇ, ἣν ὁ αὐτὸς Λαμπανιτζιώτης ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν *Νέα Χαλιμά* ἐξέδωκεν ἐν Βιέννῃ (1791-94), ἐνθαρρυνθεὶς, ὡς γράφει ἐν τῷ προλόγῳ, «ἀπὸ τὴν μεγάλην ἀπέρασιν ὅπου ἔλαβαν οἱ πρῶτοι τρεῖς τόμοι ἐκείνης τῆς φημισμένης *Χαλιμᾶς*, ὅπου δὲν ἔμεινε τινὰς ὅπου νὰ μὴ τοὺς ἀπόχτησε». Ἡ ἐκλογή δ' ὁμοίως αὐτῆ, ἂν καὶ μετὰ πλείονος ἐπιμελείας ἔγινε καὶ περιέχει κάλλιστα παραμύθια τῶν *Χιλίων καὶ μιᾶς νυκτῶν*, δὲν ἐξεδόθη τὸ δεύτερον¹⁶.

Ἡ σπανία λοιπὸν αὐτῆ ἐκδοσις τῆς *Νέας Χαλιμᾶς*, ἥτις ἐπὶ τινα ἔτη μόνον, κατὰ τὸν 19^{ον} αἰῶνα, ἦτο δημῶδες βιβλίον, εἶναι ἡ πηγή τοῦ ἡπειρωτικοῦ παραμυθίου. Ὅθεν οὐδεμία ἀνάγκη νὰ ὑποθέσωμεν μετὰ τοῦ Rohde τὴν ὑπαρξιν νεοελληνικῆς διασκευῆς τῆς Φλωρεντίας τῆς Ρωμαίας διὰ νὰ ἐξηγήσωμεν τὴν γένεσιν τοῦ παραμυθίου ἐκείνου.

13. Βύρων, Ἀθ. 1874, τ. Α', σ. 624. Δελτίον Ἰστ. Ἑταιρ., τ. Α', σ. 146-147. Καμπούρογλου, ἐνθ' ἀν., σ. 313-314. Schmidt, ἐνθ' ἀν., σ. 71.72.73.75 (ἀρ. 5). Kretschmer, ἐνθ' ἀν., σ. 487-488. (Πρβλ. καὶ τὸ λεσβικὸν παραμύθιον ἐν Folklore, 1900, σ. 336).

14. Ἐνθ' ἀν., τ. I, 140 κέ. Ἑτέρα ἡπειρωτικὴ παραλλαγή τοῦ παραμυθίου τούτου ἐξεδόθη ἐν Ζωγραφ. ἀγῶνι, σ. 196, μία δὲ κρητικὴ ἐν Παρνασσῷ, τ. Η', σ. 167.

15. Der griech. Roman¹, σ. 534.

16. Ἐν ἀντίτυπον τῆς ἐκδόσεως ταύτης ἔχει ἡ ἐν Μονάχῳ δημοσίᾳ βιβλιοθήκη. Ἡ βιβλιογραφικὴ σημείωσις τοῦ Breton (Νεοελλην. φιλολογ. τ. Β', σ. 86, ἀρ. 212) εἶναι ἐσφαλμένη. Ἀναφέρει τρεῖς τόμους τῆς συλλογῆς ἐνῶ αὐτῆ ἀποτελεῖται ἐκ 4 τόμων, οἵτινες δὲν ἐξεδόθησαν πάντες κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ 1791 μέχρι τοῦ 1794. Συγχέει δὲ ὁ Βρετὸς τὴν Νέαν Χαλιμάν ἢ ἀραβικὸν μυθολογικόν, ὡς ἐπιγράφεται ἡ τετράτομος αὐτῆ ἐκλογή, πρὸς τὸ τρίτομον Ἀραβικὸν μυθολογικόν, θεωρῶν ὡς Β' καὶ Γ' ἐκδοσιν τῆς Νέας Χαλιμᾶς, τὰς ἐν Βενετία παρὰ Πάνῳ Θεοδοσίῳ ἐν ἔτει 1803 καὶ 1804 γενομένας μετατυπώσεις τοῦ Ἀραβικοῦ μυθολογικοῦ.

ΑΛΒΑΝΙΚΑ ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ*

Ὁ βυζογίδας

Μιά φορά καί ἕναν καιρό ἦτανε ἕνας ἄνθρωπος πολὺ πλούσιος, ποῦ ἤθελε νὰ πάη ταξίδι γιὰ νὰ ἀγόραζε πρόβατα. Λοιπὸν σηκώθηκε, ἔφυγε ἀπ' τὸ χωριό του, περπάτησε, περπάτησε, καί ἔφτασε σὲ ἕνα ἄλλο μέρος, ὅπου τοῦ εἶχαν εἰπῆ ὅτι ἦτανε ἕνας ἄνθρωπος ποῦ πουλοῦσε πολλὰ πρόβατα. Ἄλλ' ἐπειδὴ εἶχε βραδιάσει καί δὲν μποροῦσε νὰ τὸν εὗρῃ, πῆγε σὲ ἕνα σπίτι φτωχικό καί κτύπησε τὴν πόρτα γιὰ νὰ τὸν ἀφηναν νὰ κοιμώτουνε. Ἐκεῖ εὗρῆκε ἐκεῖνος ὁ ἄνθρωπος μιὰ φτωχιά γυναῖκα ποῦ εἶχε γεννήσει (κάνει) ἕνα μωρὸ (μικρὸ παιδί) ποῦ ἦτανε πρὸ τριῶν ἡμερῶν γεννημένο. Ἡ γυναῖκα τοῦ ἔστρωσε νὰ κοιμηθῆ, ἀλλ' αὐτὸς ἐπειδὴ εἶδε ροῦχα παλιά φοβήθηκε καί δὲν ἤθελε νὰ πῆγαινε νὰ κοιμηθῆ, ἀλλὰ κάθησε κοντὰ στὸ τζάκι. Τὰ μεσάνυχτα ἄκουσε ἕνα μεγάλο κρότο καί εἶδε τρεῖς γυναῖκες ὑψηλές ὑψηλές. Αὐτὲς ἦσαν οἱ Μοῖρες ποῦ ἦρθαν τὴν τρίτη ἡμέρα γιὰ νὰ μοιράνουν τὸ παιδί· ἀνοιξαν τὴν πόρτα, ἐμπῆκαν μέσα καί ἐπῆγαν καί ἐκάθισαν χάμω σὲ ἕνα τραπέζι. Τὸ τραπέζι ἦτανε καλοπεριποιημένο (καλοφτειασμένο), εἶχε τὰ ἀσημικά τοῦ σπιτιοῦ ἐπάνω καί ἕνα ποτήρι μέσα σὲ ἕνα πιάτο στὴ μέση, γεμᾶτο μέλι μὲ τρία μύγδαλα γιὰ τίς Μοῖρες, καί εἶχε τὸ τραπέζι τρία μαχαίρια, τρία πιρουνία, τρεῖς πετσέτες, τρία πιάτα μὲ φαῖ καί τρεῖς φέτες ψωμί γιὰ τίς Μοῖρες ποῦ θὰ μοίραναν τὸ παιδί. Αὐτὸς ποῦ καθότουνε κοντὰ στὸ τζάκι φοβήθηκε στὴν ἀρχή, ἀλλ' ὕστερα ἔκανε τὸν κοιμισμένο γιὰ νὰ ἔβλεπε τί θὰ ἀπογινότουνε. Ἔτσι λοιπὸν οἱ Μοῖρες ἐκάθισαν γύρω στὸ τραπέζι, ἔκαναν τὸ σταυρό, καί ἔφαγαν καί ἤπιαν καλά. Ὑστερα ἡ πρώτη, ἡ πιὸ μεγάλη ἐπῆρε τὸ παιδί, τὸ ἔλυσε, τὸ ἐσταύρωσε καί ἔγραψε μὲ τὸ δάχτυλο στὸ μέτωπο τοῦ παιδιοῦ:

«Θὰ ἔρθῃ καιρὸς (καί θὰ ἀποέρθῃ) καί αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος ποῦ ἔχει ἔρθει ἐδῶ θὰ πάρῃ τοῦτο τὸ παιδί γιὰ γαμπρὸ στὴν δική του κόρη». Αὐτὸς τὸ ἄκουσε καί τοῦ κακοφάνηκε (κακοκάθησε), ἀλλὰ δὲν ἐμίλησε διόλου καί ἔκανε τὸν κοιμισμένο. Σηκώθηκε ὕστερα ἡ δεύτερη, πλησίασε στὸ παιδί, ἔρριξε τὰ μάτια ὀλόγυρά της: «Ὅσα εἶπε ἡ πρώτη εἶναι ἀληθινὰ καί θὰ γίνουν· ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς μονάχος του θὰ στείλῃ τὸ παιδί στὸ σπίτι γιὰ γαμπρὸ στὴ δική του κόρη». Ὑστερα σηκώθηκε καί ἡ τρίτη, πλησίασε στὸ παιδί, τὸ ἔδεσε πάλι καί εἶπε: «Ὅσα εἶπαμε θὰ γίνουν». Καί σηκώθηκαν τώρα καί οἱ τρεῖς, καληνύχτη-

*Ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ Κ. Δ. Σωτηρίου εἰς περ. Λαογραφία 1(1909), σ. 92-106 μετὰ τῶν ἀντιστοιχῶν ἀλβανικῶν κειμένων.

σαν τὸ παιδί καὶ ἔφυγαν. Αὐτὸς ποῦ ἄκουσε ὅλα ὅσα εἶπαν οἱ Μοῖρες ἔμεινε ξερός καὶ δὲν ἤξερε τί νὰ κάνη καὶ ἔλεγε μὲ τὸν ἑαυτό του: «Τοῦτο τὸ παιδί θὰ γίνη γαμπρός στὴν κόρη μου; Ὅχι, ἐγὼ δὲ θὰ τὸν ἀφήσω, ἀλλ' αὐριο τὸ πρωὶ θὰ πῶ σ' αὐτὴ τῇ γυναῖκα νὰ μοῦ τὸ δώσῃ τὸ παιδί, νὰ τὸ πάρω μαζί μου γιὰ παιδί μου. Καὶ ἐγὼ ξέρω τί θὰ τοῦ κάνω». Καὶ ἐκεῖ ποῦ συλλογιζότανε αὐτὰ τὸν ἔπιασε ὁ ὕπνος. Τὸ πρωὶ σηκώθηκε ἡ γυναῖκα, τὸν εἶδε ποῦ κοιμότανε κοντὰ στὸ τζάκι ἀλλὰ δὲν τὸν ἐξύπνησε. Αὐτὸς σὲ λίγο ἐξύπνησε, σηκώθηκε, ἐτοιμάστηκε γιὰ νὰ φύγῃ νὰ πάῃ ν' ἀγοράσῃ τὰ πρόβατα. Τὴν στιγμή ποῦ θὰ ἔφευγε εἶπε στὴ γυναῖκα: «Καλὲ σὺ εἶσαι φτωχὴ γυναῖκα καὶ ἔχεις τόσα παιδιά ποῦ δὲν μπορεῖς νὰ τὰ ζήσης. Δὲν μοῦ δίνεις τοῦτο τὸ μικρὸ παιδί νὰ τὸ πάρω μαζί μου, νὰ τὸ ἔχω γιὰ παιδί μου, ποῦ δὲν ἔχω κανένα, καὶ θὰ τὸ ἀγαπῶ πολὺ, γιατί δὲν ἔχω ἄλλο παιδί». Καὶ ἡ γυναῖκα τοῦ εἶπε: «Ἐγὼ σοῦ τὸ δίνω τὸ παιδί νὰ τὸ πάρῃς μαζί σου γιὰ παιδί σου, ἀλλὰ νὰ τὸ ἀγαπᾷς πολὺ καὶ νὰ μοῦ τὸ στείλῃς νὰ τὸ βλέπω καὶ ἐγὼ». Ἔτσι λοιπὸν αὐτὸς πῆρε τὸ παιδί, τὴν ἔχαιρέτησε, καὶ ἔπιασε τὸ δρόμο ποῦ τοῦ ἔδειξε ἡ γυναῖκα γιὰ νὰ πῆγαινε κοντὰ στὸ βουνὸ στὴ στάνη νὰ ἀγόραζε τὰ πρόβατα ποῦ ἠθελε, καὶ περπάτησε, περπάτησε, καὶ ἔφτασε σὲ ἓνα βράχο μεγάλο. Ἐκεῖ κύτταξε καλά, βρῆκε μιὰ σπηλιά ὄχι πολὺ βαθειὰ καὶ εἶπε μὲ τὸν ἑαυτό του: «Ἐδῶ εἶναι καλὰ νὰ ἀφήσω τὸ παιδί· κανεὶς δὲν ἔρχεται ἐδῶ· καὶ ἔτσι θὰ κλάψῃ, θὰ κλάψῃ, ὅσο νὰ σκάσῃ ἀπ' τὰ κλάματα». Καὶ τὸ ἔβαλε τὸ παιδί ἐκεῖ μέσα, καὶ ἔπιασε πάλι τὸ δρόμο καὶ ἔφτασε στὴ στάνη καὶ ἀφοῦ ἀγόρασε τὰ πρόβατα ποῦ ἠθελε, ἔφυγε καὶ πῆγε πίσω στὸ δικό του τὸ σπίτι. Τὸ παιδί, τὴ στιγμή ποῦ τὸ ἄφησε, κοιμότανε, καὶ πρὶν νὰ ξυπνήσῃ πῆγε ἡ Μοῖρα ποῦ τὸ εἶχε μοιράνη στὴ στάνη, ἐπῆρε τὴ γίδα ποῦ εἶχε τὸ περισσότερο γάλα καὶ πῆγε στὴ σπηλιά ποῦ ἦτανε τὸ παιδί, τὸ ξύπνησε, τὸ ἔλυσε καὶ τοῦ ἔβαλε τὸ στόμα στὸ βυζὶ τῆς γίδας γιὰ νὰ ἔπινε γάλα. Καὶ τοῦτο γινότανε πρωὶ καὶ βράδυ. Αὐτὴ ἡ γίδα μὲ τὸ πολὺ γάλα ἔφευγε τὸ πρωὶ ἀπὸ τὴ στάνη καὶ τὸ βράδυ τὴ στιγμή ποῦ θὰ ἔμπαιναν στὸ μανδρὶ οἱ ἄλλες γίδες καὶ πῆγαινε στὴ σπηλιά. Ὁ τσοπάνης ὅμως ὅταν ἄρμεγε τίς γίδες ἔβλεπε ὅτι αὐτὴ ἡ καλύτερη γίδα δὲν εἶχε διόλου γάλα καὶ τοῦ ἐφάνηκε ὅτι τὸ παιδί ποῦ φύλαγε τὰ πρόβατα τὴν ἄρμεγε. Ἔτσι λοιπὸν τοῦ φάνηκε καλὸ νὰ καθότανε μιὰ ἡμέρα νὰ παραφύλαγε γιὰ νὰ ἔβλεπε τί ἀπογινότανε τὸ γάλα τῆς γίδας. Καὶ αὐτὸ τὸ βράδυ εἶδε τὴ γίδα τὴν στιγμή ποῦ οἱ ἄλλες ἔμπαιναν στὸ μανδρὶ, νὰ φεύγῃ· τὴν πῆρε ἀπὸ πίσω καὶ εἶδε ὅτι πῆγε ἡ γίδα καὶ μπῆκε στὴ σπηλιά τοῦ παιδιοῦ. Καὶ αὐτὸς ὅταν εἶδε τὴν γίδα ποῦ βγῆκε ἀπὸ τὴ σπηλιά πῆγε καὶ μπῆκε σ' αὐτὴ τὴ σπηλιά καὶ τί νὰ ἔβλεπε. Ἐνα παιδί ὠραῖο καὶ κόκκινο κόκκινο! Ἐκανε τὸ σταυρό, τὸ πῆρε στὰ χέρια του, τὸ φίλησε καὶ εἶπε: «Μὰ τοῦτο εἶναι ἀπ' τὸ θεό· θὰ τὸ πάρω μαζί μου νὰ τὸ ἔχω γιὰ παιδί μου». Ἔτσι λοιπὸν τὸ πῆρε καὶ πῆγε ὀλόχαρος στὴ στάνη καὶ τὸ ἔδειξε στὴ γυναῖκα του καὶ τῆς εἶπε: «Νὰ τὸ πάρουμε τοῦτο τὸ παιδί καὶ νὰ τὸ λέμε Βυζογίδα» καὶ τῆς εἶπε ὅλη τὴν ἱστορία τῆς γίδας καὶ τοῦ παιδιοῦ. Τὸ παιδί τώρα, ὅσο πῆγαινε, μεγάλωνε καὶ ὁμόρφαινε καὶ ἔγινε ἓνα παλληκάρι πολὺ γερό. Ἔτσι περάσανε εἴκοσι χρόνια καὶ αὐτὸς ὁ πλούσιος ἄνθρωπος ξαναῆρθε στὴ στάνη γιὰ νὰ ἀγόραζε ἄλλα

πρόβατα. Ὁ τσοπάνος τὸν καλοδέχτηκε, ἔβαλε ἓνα ἀρνὶ στὴ σοῦβλα, τὸ ἔψησέ καὶ φάγανε καὶ ἤπιαν καλά. Αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος ἄκουε ποῦ φωνάζανε αὐτὸ τὸ παλληκάρι τὸ τσοπανόπουλο Βυζογίδα, καὶ τοῦ φάνηκε πολὺ παράξενο, καὶ δὲν μποροῦσε νὰ κρατηθῆ, καὶ ἐρώτησε τὸν τσοπάνο γιατί τὸν ἔλεγαν Βυζογίδα καὶ ὁ τσοπάνος τοῦ εἶπε ὅλη τὴν ἱστορία τῆς γίδας καὶ τοῦ Βυζογίδα. Αὐτὸς τὸ ἄκουσε, θυμήθηκε τί εἶχε κάνει πρὸ 20 χρόνων (ἔδω καὶ 20 χρόνια) καὶ κατάλαβε ὅτι ὁ Βυζογίδας ἦτο τὸ παιδί τῆς φτωχῆς γυναῖκας καὶ θυμήθηκε τὰ λόγια ποῦ εἶπαν οἱ Μοῖρες καὶ σκεπτότουνε πῶς νὰ ἔκανε νὰ ξεπάστρευε τὸ παιδί. Τότε λέει τοῦ τσοπάνη: «Ἐγὼ τώρα θὰ πάρω τὰ πρόβατα, ἀλλὰ ἔχεις κανένα παιδί νὰ στείλω πρωτύτερα τῆς γυναῖκας μου ἓνα γράμμα, ποῦ εἶναι μεγάλη ἀνάγκη, ἀλλὰ νὰ εἶναι ἐμπιστευτικὸ παιδί». Καὶ ὁ τσοπάνος φώναξε τὸ Βυζογίδα, καὶ τοῦ εἶπε νὰ ἔτοιμαστῆ γλήγορα, γιατί θὰ πηγαινε ἓνα γράμμα στὸ σπίτι τοῦ κυρίου ἐκείνου. Καὶ αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος ἔγραψε στὴ γυναῖκα του: «Τοῦτο τὸ παιδί ποῦ σοῦ φέρνει τὸ γράμμα νὰ τὸ πιάσης ἀμέσως καὶ νὰ τὸ κάνης χίλια κομμάτια καὶ νὰ τὸ βάλης σὲ ἓνα καζάνι καὶ νὰ τὸ βράσης καλά καὶ ὅταν θὰ ἔλθω θέλω νὰ μοῦ τὸ δείξης». Ὑστερα τὸ ἐβούλλωσε τὸ γράμμα μὲ τρεῖς βουλλες μὲ τὸ δακτυλίδι του καὶ τὸ ἔδωκε στὸν Βυζογίδα καὶ τοῦ εἶπε: «Κύτταξε καλά (ώραϊα) νὰ μὴ τὸ ἀνοιξης στὸ δρόμο, ἀλλὰ νὰ πᾶς γλήγορα γιατί εἶναι μεγάλη ἀνάγκη». Ὁ Βυζογίδας πῆρε τὸ γράμμα καὶ ἔπιασε τὸ δρόμο καὶ πηγαινε, πηγαινε, ἀλλὰ στὸ δρόμο βγῆκε ἕξαφνα ἓνας γέρος ἕως ἑβδομῆντα χρόνων, μὲ γένεια μακριὰ καὶ ἄσπρα σὰν χιόνι καὶ τοῦ εἶπε: «Παλληκάρι μου, ποῦ πηγαίνεις; Δὲν μοῦ δίνεις αὐτὸ τὸ γράμμα, ποῦ σοῦ ἔδωκε αὐτὸς ὁ κακὸς ἄνθρωπος νὰ τὸ πᾶς στὴ γυναῖκα του, νὰ τὸ ἰδῶ; —Μὰ αὐτὸ δὲν γίνεται, εἶπε τὸ παιδί, γιατί τὸ ἔχει βουλλώσει μὲ τὸ δακτυλίδι του. —Ὅχι· ἀλλὰ νὰ μοῦ τὸ δώσης, γιατί αὐτὸς ἔχει γράψει στὴ δική του γυναῖκα νὰ σὲ κάνη χίλια κομμάτια καὶ νὰ σὲ βράση· ἀλλὰ μὴ σπᾶς τὸ κεφάλι σου, ἐγὼ θὰ τὸ βουλλώσω πάλι ὅπως εἶναι». Καὶ τὸ πῆρε τὸ γράμμα, τὸ ἔσκισε, καὶ ἔγραψε μὲ γράμματα χρυσᾶ: «Τοῦτο τὸ παιδί ποῦ σοῦ φέρνει τὸ γράμμα νὰ τὸ καλοδεχτῆς πολὺ καλά καὶ στὴ στιγμή νὰ τὸ κάνης γαμπρὸ στὴν κόρη μας, ποῦ τὴν ἔχουμε μοναχοκόρη». Καὶ ὁ γέρος τὸ ξαναβούλλωσε, τὸ ἔδωκε τοῦ Βυζογίδα καὶ ἔγινε ἄφαντος στοὺς οὐρανοὺς σὰν πουλί. Τὸ παιδί τώρα τὸ κατάλαβε ὅτι ἐκεῖνος ὁ γέρος ἦτανε ὁ θεός, ἔκανε τὸ σταυρό, καὶ ξανάπιασε τὸ δρόμο καὶ πῆγε, πῆγε, ὅσο ποῦ ἔφθασε στὸ σπίτι τοῦ κακοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἔδωκε τὸ γράμμα στὴν γυναῖκα του. Ἡ γυναῖκα του τὸ ἀνοιξε καὶ εἶδε ποῦ ἔγραφε νὰ τὸν ἔκανε γαμπρὸ, καὶ τὸ εἶπε τῆς κόρης, καὶ ἀρχίσανε (πιάσανε) καὶ οἱ δύο τὰ κλάματα· ἀλλὰ τί νὰ ἔκαναν, ἤθελαν δὲν ἤθελαν τὸν ἔκαναν γαμπρὸ. Ὑστερα ἦρθε καὶ αὐτὸς ὁ κακὸς ἄνθρωπος καὶ ἐρώτησε τὴν γυναῖκα του ἂν εἶχε κάνει ὅσα τῆς εἶχε γράψει, καὶ τῆς ἐζήτησε νὰ τοῦ ἔδειχνε τὰ κομμάτια. Ἄλλ' αὐτὴ τοῦ εἶπε: «Τί κομματάκια μοῦ ζητᾶς, ἀφοῦ μοῦ ἔγραψες νὰ τὸν ἔκανα γαμπρὸ στὴν κόρη μας, ποῦ εἶναι μοναχοκόρη». Καὶ τοῦ ἔδειξε τὸ γράμμα μὲ τὰ χρυσᾶ γράμματα. Αὐτὸς ἐτρελλάθηκε, ἔγινε ἄρρωστος ἀπ' τὸ κακό, φώναξε τὸ Βυζογίδα καὶ τὸν ἐρώτησε γιατί δὲν ἔδωσε τὸ γράμμα ποῦ τοῦ εἶχε δώσει νὰ ἔδινε. Ὁ Βυζογίδας εἶπε ὅλη τὴν ἱστορία. Καὶ αὐτὸς ἀφοῦ

τήν ἄκουσε τὸ κατάλαβε ὅτι ἦτανε ἀπ' τὶς Μοῖρες νὰ γινόντουνε γαμπρός, δὲν μίλησε διόλου, ἀλλὰ τὸν ἀγαποῦσε τὸν Βυζογίδα πολὺ γιατί ἦτανε καλός· καὶ ἔτσι ὅσα εἶπανε οἱ Μοῖρες βγῆκαν ὅλα σωστά.

Ἡ Ξυλοφορεμένη ἢ Κατσόδρους

Μιά φορά καὶ ἕναν καιρὸ ἦτανε ἕνας ἄνθρωπος ποῦ τοῦ εἶχε πεθάνει ἡ γυναῖκα του καὶ τοῦ εἶχε ἀφήσει μιὰ κόρη. Αὐτὴ τὴν κόρη τὴν ἐμεγάλωσε πολὺ καλὰ καὶ ἔγινε μιὰ κοπέλλα τόσο ὠραία, ποῦ σὰν αὐτὴν δὲν ἦτανε ἄλλη στὸν κόσμον. Ἀλλὰ ὅταν ἔγινε τόσο ὠραία ὁ πατέρας της ὁ ἀναθεματισμένος τὴν ἀγάπησε καὶ ἤθελε νὰ τὴν πάρῃ τὴν δική του κόρη γυναῖκα. Σηκώθηκε λοιπὸν καὶ πῆγε στὸν πνεματικὸ καὶ τοῦ λέει: «Ἔχω ἕνα πολὺ καλὸ μῆλο ποῦ ἀρέσει καὶ σὲ μένα τὸν ἴδιο. Νὰ τὸ δώσω τοῦ γείτονα νὰ τὸ φάῃ ἢ νὰ τὸ κρατήσω ἐγὼ ὁ ἴδιος;» Καὶ ὁ πνεματικὸς τοῦ εἶπε: «Παιδάκι μου, ἀφοῦ σοῦ ἀρέσει, νὰ τὸ κρατήσης σὺ ὁ ἴδιος». Αὐτὸς τὴν ὥρα χαρὲς πῆγε καὶ εἶπε στὴν κόρη ὅτι ἤθελε νὰ τὴν ἐπαιρνε γυναῖκα, καὶ τί τοῦ εἶπε ὁ πνεματικὸς, ἀλλ' αὐτὴ ἔπιασε τὰ κλάματα ἀπ' τὴν ντροπὴ ποῦ ἤθελε νὰ τῆς κάνει ὁ πατέρας της καὶ ἔκλαιε, ἔκλαιε, ὅσο ποῦ ὁ πατέρας της ξαναπῆγε στὸν πνεματικὸ τὸν ξαναρώτησε γιὰ τὸ μῆλο καὶ ὁ πνεματικὸς τοῦ εἶπε πάλι νὰ τὸ κρατοῦσε αὐτὸς μόνος του, καὶ ἐπειδὴ ἡ κόρη δὲν ἤθελε, πῆγε καὶ τρίτη φορά, καὶ ὅταν ἄκουσε πάλι ἀπ' τὸν πνεματικὸ ὅτι ἔπρεπε αὐτὸς νὰ κρατοῦσε γιὰ τὸν ἑαυτὸ του τὸ μῆλο, πῆγε καὶ εἶπε στὴν κόρη του ὅτι δὲν γίνεται διαφορετικὰ, ἀλλὰ θὰ τὴν πάρῃ γυναῖκα. Αὐτὴ ἔκλαψε, ἔκλαψε, ἀλλὰ καθὼς εἶδε ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ ἄλλο τίποτε τοῦ εἶπε: «Πατέρα μου, θὰ μὲ πάρῃς γυναῖκα, ἀλλὰ θέλω νὰ μοῦ κάνῃς μιὰ φορεσιὰ ὀλόχρυση». Αὐτὸς ἀφοῦ τ' ἄκουσε πῆγε γλήγορα σὲ ἕνα χρυσοχό, καὶ σὲ λίγο τῆς ἔφερε τὴ φορεσιὰ τὴν ὀλόχρυση καὶ ἔτσι τὴν ἐπῆρε γυναῖκα. Ἀλλ' αὐτὴ ποῦ ἦτανε πολὺ μυαλωμένη, τὴν πρώτη ἡμέρα ποῦ τὴν εἶχε πάρῃ ὁ πατέρας της γυναῖκα, μάζεψε ὅλα τὰ ροῦχα, τὰ ἔβαλε σὲ ἕνα μπαουλάκι, καὶ πῆρε ἕνα προσκέφαλο, τὸ γέμισε καλὰ, τοῦ ἔρραψε δύο χέρια καὶ τὸ ἔκανε σὰν ἄνθρωπο· καὶ τὰ μεσάνυχτα σηκώθηκε σιγὰ σιγὰ, ἔβαλε τὸ μαξιλάρι κοντὰ στὸν πατέρα της, ντύθηκε γλήγορα τὸ ὀλόχρυσον φόρεμα καὶ πῆρε τὸ μπαουλάκι καὶ ἔφυγε καὶ πῆγε, πῆγε, καὶ ὅταν πλησίαζε νὰ ἔβγαινε ὁ ἥλιος ἀνέβηκε σὲ ἕνα πεῦκο. Ἀπ' ἐκεῖ εἶδε ἕναν ἄνθρωπο ποῦ ἔρχότουνε τρεχᾶτος καὶ φοβήθηκε καὶ εἶπε στὸν πεῦκο: «Πεῦκε μου, πεῦκε μου, κάνε μου ἕνα φόρεμα ξύλινο, ἀπὸ τὴ φλοῦδα σου, νὰ μὴ μὲ γνωρίζῃ κανεὶς (ἄνθρωπος)· γιὰ κύττα νὰ, ἔρχονται καὶ ἂν μὲ ἰδοῦνε ἔτσι θὰ μὲ γνωρίσουν καὶ θὰ μὲ πιᾶσουν». Καὶ στὴ στιγμὴ ἔγινε μιὰ φορεσιὰ ἀπὸ φλοῦδα πεύκου, τὴν ἔβαλε αὐτὴ, καὶ ἔτσι σκέπασε ὅλο της τὸ σῶμα, καὶ ἄφησε μοναχὰ τὰ μάτια καὶ τὸ στόμα καὶ δὲν φαινότουνε ἂν ἦτανε ἄνδρας ἢ γυναῖκα. Ἔτσι λοιπὸν κατέβηκε ἀπὸ τὸν πεῦκο καὶ πῆγε, πῆγε, ὅσο ποῦ ἔφθασε στὸ παλάτι τοῦ βασιλιᾶ. Οἱ ἄνθρωποι τοῦ βασιλιᾶ τὴν εἶδαν καὶ εἶπαν: «Πωπὼ! Ἕνας ἄνθρωπος ξύλινος,

Ένας ξυλοφορεμένος (Κατσοδρούς)» και έπηγαν και τὸ εἶπαν τοῦ βασιλιᾶ, και αὐτὸς βγῆκε στὴν πόρτα γιὰ νὰ ἐβλεπε. Ὁ βασιλιᾶς ρώτησε τὸν Κατσοδρού πῶς ἦρθε και τί ἤθελε και ὁ Κατσοδρούς τοῦ εἶπε: «Εἶμαι ἕνα φτωχὸ παιδί χωρὶς πατέρα και μητέρα· δὲν μοῦ δίνετε μερικὲς χῆνες νὰ τίς φυλάω και δὲν θέλω τίποτα ἄλλο, ἀλλὰ μοναχὰ λιγάκι ψωμί νὰ φάω». Και ὁ βασιλιᾶς εἶπε στοὺς ἀνθρώπους του και τοῦ ἔδωσαν νὰ φυλάῃ τίς χῆνες. Ὁ Κατσοδρούς τίς πῆρε τὸ πρωί, πῆγε ἔξω κοντὰ στὸ ποτάμι και ἐκεῖ ἀπὸ κάτω ἀπὸ ἕνα πεῦκο ἔκανε μιὰ καλυβίτσα και κάθησε και ἔφαγε λίγο ψωμί ξερὸ ποῦ τοῦ εἶχαν δώσει. Ὑστερα ἔβγαλε τὸ ξύλινο φόρεμα, ἀπόλυσε τὰ μαλλιά της ἀπ' τὸ κεφάλι, ποῦ ἦσαν ξανθὰ και ὠραῖα και τόσο μακριὰ ποῦ ἔφθαναν κάτω ἀπ' τὴ μέση, και ἄρχισε (ἔπιασε) νὰ τὰ κτενίζη και ὄσες τρίχες κοβόντουσαν τίς ἔρριχνε στὶς χῆνες και αὐτὲς μὸλις τίς ἔτρωγαν ἄφηναν και ἀπὸ ἕνα αὐγὸ, και ἔτσι μάζεψε δύο κοφίνια αὐγά. Τὸ βράδυ ποῦ βράδιασε ἐφόρτωσε τὰ αὐγά και πῆρε πάλι τίς χῆνες και πῆγε στὸ παλάτι. Οἱ ἀνθρώποι ὄταν εἶδαν τόσα αὐγά ἀπόρησαν, τὸ εἶπαν τοῦ βασιλέα και αὐτὸς τοὺς εἶπε νὰ ἔδιναν στὸν Κατσοδρού νὰ ἔτρωγε καλά· και αὐτὸ γινότουνε κάθε ἡμέρα. Ἀλλὰ τὸ παιδί τοῦ βασιλιᾶ, ὄταν εἶδε τὸν Κατσοδρού και τὰ αὐγά ποῦ ἔφερνε κάθε βράδυ, εἶπε μὲ τὸν ἑαυτό του: «Θὰ πάω νὰ ἰδῶ, γιὰ νὰ ἰδοῦμε τί κάνει ὁ Κατσοδρούς ποῦ φέρνει τόσα αὐγά, και ποιὸς εἶναι ποῦ δὲν μᾶς λέει τίποτα». Λοιπὸν τὴν ἄλλη μέρα ὄταν πῆρε ὁ Κατσοδρούς τίς χῆνες και ἔφυγε, τὸν ἐπῆρε ἀπὸ πίσω τὸ παιδί τοῦ βασιλιᾶ και πῆγε και ἀνέβηκε σὲ ἕνα πεῦκο κοντὰ στὴν καλυβίτσα τοῦ Κατσοδρού γιὰ νὰ ἐβλεπε τί θὰ ἔκανε. Ὁ Κατσοδρούς πάλι ἔφαγε τὸ ψωμάκι τὸ ξερὸ μὲ νερὸ και ὕστερα ἔβγαλε τὸ φόρεμα ἀπὸ ξύλο και ἄρχισε νὰ κτενίζεται· ἀλλὰ τὸ παιδί τοῦ βασιλιᾶ ὄταν τὸν εἶδε μὲ τὸ ὀλόχρυσο φόρεμα και ποῦ ἦτανε γυναῖκα, τὸ πλάσμα τοῦ κόσμου, πῆγε νὰ χάσῃ τὰ μυαλά ἀπὸ τὴν ὁμορφιά· κατέβηκε ἀμέσως ἀπὸ τὸν πεῦκο και πῆγε κατ' εὐθειᾶν στὸν πατέρα του τὸ βασιλιᾶ και τοῦ εἶπε: «Πατέρα μου, σήμερα ἐπῆγα ἀπὸ πίσω τοῦ Κατσοδρού γιὰ νὰ ἐβλεπα ποιὸς ἦτανε· και εἶδα ὅτι εἶναι γυναῖκα, και τόσο ὁμορφη ποῦ δὲν ὑπάρχει ἄλλη στὸν κόσμo· και ἐγὼ τὴν ἀγάπησα και θέλω νὰ τὴν πάρω γυναῖκα. Και ἐγὼ σοῦ τὸ λέω ἢ αὐτὴ θὰ πάρω γυναῖκα ἢ θὰ σκοτωθῶ». Ὁ πατέρας του δὲν μίλησε διόλου, ἀλλὰ τὸ βράδυ ποῦ ἦρθε ὁ Κατσοδρούς τὸν ἐρώτησε νὰ τοῦ ἔλεγε τὴν ἀλήθεια ἂν ἦτανε γυναῖκα ἢ ὄχι, ἀλλὰ ὁ Κατσοδρούς τοῦ εἶπε: «Καλὲ τί λές, δὲν μὲ βλέπετε ποῦ εἶμαι σημαδιακὸς ἀνθρώπος ἀπὸ ξύλο; Ἐγὼ δὲν ξέρω τίποτα ἀπ' ὅσα μ' ἐρωτᾶτε». Ἀλλὰ τὸ βασιλόπουλο τοῦ εἶπε τοῦ πατέρα του νὰ τοῦ ἔδινε ἕνα ἐμπιστευτικὸ ἀξιωματικὸ νὰ πῆγαιναν μαζί και νὰ ἐβλεπαν ἂν αὐτὰ ποῦ ἔλεγε ἦσαν ἀληθινὰ. Και ἔτσι ἔγινε. Τὴν ἄλλη μέρα πῆγαν μαζί, ἀνέβηκαν στὸν ἴδιο πεῦκο, και εἶδαν ἀληθινὰ τὸν Κατσοδρού, ὄταν ἔβγαλε τὸ ξύλινὸ του φόρεμα και τοὺς ἐφάνηκε (ἐκάθησε) θᾶμα ἢ ὁμορφιά του, και ὕστερα εἶδαν πῶς οἱ χῆνες ἔκαναν τόσα αὐγά. Αὐτοὶ πῆγαν τρεχᾶτοι στὸν βασιλέα και τοῦ εἶπαν ὅλα ὅσα εἶδαν. Ἀλλὰ τὸν βασιλιᾶ, ὄταν τὰ ἄκουσε ἀπὸ τὸν ἐμπιστευτικὸ ποῦ εἶχε στείλει μαζί μὲ τὸ παιδί του, τὸν ἔπιασε ὁ θυμὸς και τὸ βράδυ ποῦ ἦρθε ὁ Κατσοδρούς τὸν ἐφώνηξε ἀπάνω στὸ παλάτι και τοῦ εἶπε: «Ἡ θὰ μοῦ πῆς τὴν ἀλήθεια ἂν

εἶσαι ἄνδρας ἢ γυναῖκα, ἢ θὰ σὲ κόψω στὴ στιγμή». Ἄλλ' ὁ Κατσοδροῦς δὲν ἤθελε νὰ ἔλεγε τίποτα καὶ ὁ βασιλιᾶς διέταξε νὰ τὸν ἔκοβαν. Μὰ τὴν στιγμή ποῦ ἦσαν ἔτοιμοι νὰ τὸν κόψουν, πῆγε τὸ βασιλόπουλο καὶ τοὺς εἶπε: «Ἀφήστε με μιὰ στιγμή καὶ ἐγὼ θὰ τὸν κάνω νὰ εἰπῇ τὴν ἀλήθεια». Καὶ ὅπως ὁ Κατσοδροῦς ἦτανε δεμένος, ἐπλησίασε τὸ βασιλόπουλο, τράβηξε τὸ μαχαῖρι καὶ τοῦ ἔσχισε τὸ ξύλο στὸ στήθος, καὶ ὕστερα τὸ ἔπιασε τὸ ξύλο μὲ τὰ δύο χέρια, τὸ τράβηξε καὶ ἔτσι τοῦ τὸ ἔβγαλε ἐντελῶς. Τώρα ὅταν εἶδαν οἱ ἄνθρωποι τὴν ὀλόχρυση φορεσιά καὶ τὴν ὁμορφιά ἔμειναν σὰν ξεροί· ὕστερα τὸν ἐπῆγαν στὸ βασιλέα. Καὶ ὁ βασιλιᾶς εἶδε ποῦ εἶχε δίκιο τὸ παιδί του, καὶ εἶπε τοῦ Κατσοδροῦ νὰ ἔλεγε ὅλη τὴν ἱστορία του. Καὶ ὁ Κατσοδροῦς ἔπιασε ἀπὸ τὸν πατέρα του καὶ εἶπε ὅλη τὴν ἱστορία του. Τότε ὁ βασιλιᾶς εἶπε στὸ παιδί του: «Γιέ μου νὰ τὴν πάρης γυναῖκα, γιατί εἶναι πολὺ μυαλωμένη καὶ ὁμορφη». Καὶ ἔτσι ἔζησαν αὐτοὶ καλὰ καὶ ἐμεῖς καλύτερα.

*Μήτε τᾶκουσα, μήτε τὸ εἶδα
μήτε τὴν ἀλήθεια σᾶς εἶπα.*

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΕΙΣ Τ' ΑΛΒΑΝΙΚΑ ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ*

Τὸ πρῶτον τῶν ἀνωτέρω δημοσιευομένων δύο ἀλβανικῶν παραμυθίων, ὁ *Βυζογίδα* ὑπάγεται εἰς τὸν γενικὸν τύπον τῶν περὶ τοῦ ἀμετατρέπτου τῶν ἀποφάσεων τῆς μοίρας παραμυθίων, οἳ κυριώτατοι κλάδοι εἶναι ὁ περιλαμβάνων τὰ πολυπληθέστατα παραμύθια διαφόρων λαῶν περὶ τοῦ μοιραίως νυμφευθέντος τὴν μητέρα του (Οἰδίπους, Ἰούδας, Γρηγόριος Πάπας κλπ.), καὶ ὁ περιλαμβάνων τὰ οὐχ ἦττον πολυάριθμα εὐρωπαϊκὰ καὶ ἀσιατικὰ παραμύθια περὶ τοῦ νυμφευθέντος τὴν θυγατέρα τοῦ μαθόντος τὴν ἀπόφασιν τῆς μοίρας καὶ ματαίως προσπαθήσαντος ν' ἀποτρέψῃ ταύτην.

Τοῦ πρώτου κλάδου ὑπάρχουσιν ἑλληνικαὶ παραλλαγαί, ἃς ἐσημείωσα ἐν ἐπιστολῇ πρὸς τὸν ἐν τῷ ἐν Παρισίοις πανεπιστημίῳ διδάσκοντα κ. Mario Roques, σκοποῦντα νὰ ἐκδώσῃ μονογραφίαν περὶ τῶν παραμυθίων τοῦ πάπα Γρηγορίου· ὁ κ. Roques, εὐλόγως εἶκασεν ἐκ τῆς διαδόσεως τῶν παραλλαγῶν παρὰ τοῖς Κόπταις, τοῖς Κούρδοις καὶ τοῖς σλαβικοῖς λαοῖς, ὅτι θὰ ὑπῆρχεν ἴσως βυζαντινὸν τι πρότυπον, ἐξ οὗ προῆλθον καὶ αὗται καὶ αἱ τῆς δυτικῆς καὶ μέσης Εὐρώπης παραλλαγαί· κατὰ δὲ τὴν γνώμην, ἣν ἀνεκοίνωσα αὐτῷ, ἐκ τριῶν γνωστῶν μοι βυζαντινῶν συναξαρίων τοῦ Ἰούδα (ἐν ἀθωνικαῖς βιβλιοθήκαις, τῆς μονῆς τῶν Ἰβήρων καὶ τῆς τοῦ Διονυσίου) τεκμαιρόμεθα ὅτι ὑπῆρχε καὶ παλαιότερον κείμενον, ὃπερ εἶχεν ὡς πηγὴν καὶ ὁ Jacobus de Vo-

* Ἐδημοσιεύθη εἰς περ. Λαογραφία 1(1909), σ. 107-120.

ragine ἐν τῇ *Legenda aurea* (κεφ. 45), τούτων δὲ τὴν πρώτην πηγὴν δυνάμεθα ἴσως ν' ἀναζητήσωμεν εἰς τύπον τοῦ περὶ Οἰδίποδος μύθου διάφορον τοῦ συνήθους, ὁποῖος ὁ ὑπεμφαινόμενος ὑπὸ τοῦ Σχολιαστοῦ τοῦ Εὐριπίδου (Φοίν. 26.28).

Τοῦ δ' ἐτέρου κλάδου, οὗ παραλλαγή εἶναι καὶ τὸ προκείμενον ἀλβανικόν-ἀττικὸν παραμῦθιον, ἀλβανικὴ μὲν παραλλαγή (τοσκικὴ) ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Dozon¹. Ἑλληνικαὶ δὲ εἶναι ἐν ἠπειρωτικὸν παραμῦθιον² καὶ δύο ἀνέκδοτα, δημοσιευόμενα κατωτέρω. Συγγενὲς δ' εἶναι καὶ παραμῦθιον ἐκ Στήρη τοῦ δήμου Διστομίων τῆς Λεβαδείας³. Τοῦ κλάδου τούτου τὴν ἑλληνικὴν προέλευσιν εἶκασε μὲν πρῶτος ἀνευδοιάστως ὁ Gaston Paris, κατέδειξε δ' ὁ Ernst Kuhn⁴ ἀνευρῶν αἰθιοπικά, ἀραβικά καὶ κοπτικά συναξάρια, περιέχοντα ὁμοίαν διήγησιν καὶ ἐκ τῆς βυζαντινῆς ἀγιογραφίας καὶ ἄλλων τεκμηρίων μετὰ πολλῆς πιθανότητος συνήγαγεν, ὅτι ὑπῆρχε παλαιότερον βυζαντινὸν συναξάριον, ἐξ οὗ παρελήφθησαν τὰ ἐν τοῖς αἰθιοπικοῖς, ἀραβικοῖς καὶ κοπτικοῖς.

Εἰς τὴν πλουσιωτάτην συλλογὴν τῶν παραλλήλων, τὰ ὁποῖα ἀναγράφουσιν ὁ Kuhn, καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ εἰδικῶς διὰ μακρῶν ἐπίσης πραγματευθέντες περὶ τοῦ παραμυθίου, A. Weber ἐν τοῖς πρακτικοῖς τῆς Ἀκαδημίας τοῦ Βερολίνου καὶ A. N. Wesselofsky ἐν τοῖς περιοδικοῖς συγγράμμασι *Russische Revue* καὶ *Romania* καὶ οἱ ἄλλοι ὑπὸ τοῦ Kuhn μνημονευόμενοι συγγραφεῖς, προσθέτομεν ὀλίγα τινά.

Βουλγαρικόν: Ἐμπορος ἀκούει τὰ κατὰ τὴν τρίτην νύκτα ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ παιδίου ἀποφασισθέντα ὑπὸ τοῦ Οὐρυσνίτσεν (τῶν Μοιρῶν, ἐκ τοῦ ἑλλην. *ὀρίζω*), ὅτι θὰ κληρονομήσῃ τὴν περιουσίαν του, τὸ ἀγοράζει, ἐπιστρέφων δ' εἰς τὴν οἰκίαν του τὸ ρίπτει εἰς μίαν λόχμην, βέβαιος ὅτι δὲν θὰ ἐπιζήσῃ. Ἄλλ' ἐκεῖ εὐρίσκει τὸ παιδίον ποιμὴν ἀναζητῶν ἀπολεσθεῖσαν ἀμνάδα, καὶ παραλαβὼν τὸ ἀνατρέφει μὲ αἰγίον γάλα. Τὸ παιδίον, ὀνομασθὲν *Λόγγος*, ἀπὸ τοῦ τόπου τῆς εὐρέσεώς του, αὐξάνει καὶ προκόπτει. Μετὰ ἔτη συναντᾷ αὐτὸ ὁ ἔμπορος, μανθάνει τὴν ἱστορίαν του, καὶ ὅπως τὸ φονεῦσθαι ἀσφαλέςτερον τὸ ἀποστέλλει εἰς τὴν οἰκίαν του, λέγων ὅτι θὰ τῷ δώσῃ εἰς γά-

1. Manuel de la langue chkipe ou albanaise, Paris 1879, ἀρ. 20, γαλλικὴ δὲ μετάφρασις ἐν *Contes albanais recueillis et traduits par Aug. Dozon*, Par. 1881, ἀρ. 13. Τὴν ἀπόφασιν μιᾶς τῶν Μοιρῶν κατὰ τὴν τρίτην νύκτα ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ παιδίου περὶ γάμου τούτου μετὰ τῆς θυγατρὸς του ἀκούει ὁ φιλοξενούμενος παστῆρ, ὅστις ἀγοράσας τὸ παιδίον παρὰ τῶν γονέων του, ζητεῖ διὰ τοῦ φόνου αὐτοῦ νὰ ματαιώσῃ τὰ ὀρισθέντα ὑπὸ τῆς μοίρας.

2. Hahn, Gr. u. alb. Märchen, τ. I, σ. 161-163, ἀρ. 20 (ἐκ Κάτω Σουδενῶν).

3. B. Schmidt, Griechische Märchen, σ. 67-68, ἀρ. 2. Κατὰ τὴν παραλλαγὴν ταύτην, τὸ ἀρτιγενὲς παιδίον εἶναι θῆλυ, αἱ δὲ Μοῖραι προορίζουσιν ὡς σύζυγον αὐτοῦ τὸν διανυκτερεύοντα ἐν τῇ οἰκίᾳ τριακοντούτῃ ἔμπορον. Οὗτος ἐπιβουλεύεται τὴν ζωὴν τοῦ παιδίου, νομίζει ὅτι τὸ ἐφόνευσεν, ἀλλ' ὅτε ἐνυμφεύθη ἀνεκάλυψεν ὅτι ἡ σύζυγός του ἦτο αὐτὴ ἡ ὀρισθεῖσα αὐτῷ ὑπὸ τῶν Μοιρῶν. Ὅμοιον πρὸς τοῦτο εἶναι βοημικὸν παραμῦθιον τῆς Πράγας παρὰ Grohmann, Sagenbuch von Böhmen, τ. I, σ. 5-7.

4. Zur byzantin. Erzählungslitteratur ἐν *Byz. Zeitschrift*, τ. IV, σ. 241-249· τ. V, σ. 163-164· τ. IX, σ. 382 κέ.

μον τὴν κόρην του. Ἐκεῖ δὲ μισθώνει δολοφόνους, τοὺς ὁποίους τοποθετεῖ εἰς τὸ ὑπόγειον τῆς οἰκίας, παραγγείλας νὰ φονεύσωσιν ἐκεῖνον ποῦ θὰ καταβῆ νὰ πάρῃ κρασί. Στέλλει δὲ τὸν Λόγγον νὰ φέρῃ κρασί ἐκ τοῦ ὑπογείου· ἀλλ' ἡ θυγάτηρ του, ἥτις ἠγάπησεν αὐτόν, γινώσκουσα τὰς προθέσεις τοῦ πατρός της, τὸν σφάζει, ὁ δ' ἔμπορος ἀναμείνας ἐπὶ πολὺ κατέρχεται εἰς τὸ ὑπόγειον, ἵνα ἴδῃ ἂν ἐξετελέσθη ἡ παραγγελία του. Ἀλλ' οἱ μισθωτοὶ δολοφόνοι τὸν φονεύουσιν, ὑπολαβόντες ὅτι ἦτο τὸ ὑποδειχθὲν θῦμα, καὶ ὁ Λόγγος νυμφεύεται τὴν θυγατέρα αὐτοῦ καὶ κληρονομεῖ τὴν περιουσίαν του, κατὰ τὰ ὑπὸ τῶν Μοιρῶν ὀρισθέντα⁵.

Νοτιοσλαβικόν: Ὁ ἀκούσας τὴν ἀπόφασιν τῶν τριῶν Μοιρῶν (Sojenice) ἦτο κρεοπῶλης. Ὅπως ματαιωθῆ ἡ πρόρρησις αὐτῶν περὶ γάμου τοῦ παιδίου μετὰ τῆς θυγατρὸς του, τὸ ἀρπάζει, τὸ φέρει εἰς ἓν δάσος καὶ τὸ ἐμπήγει εἰς τὸν κλάδον ἑνὸς δένδρου καὶ φεύγει νομίσας ὅτι τὸ ἐφόνευσεν. Ἀλλὰ τὸ σφάζει ὁ κυνηγὸς ἑνὸς κόμητος καὶ τὸ φέρει εἰς τὸν κύριόν του, ὅστις τὸ ἀνατρέφει μετὰ τοῦ υἱοῦ του, ὀνομάσας αὐτὸ *Βρετόν* (Najdenik). Μετὰ παρέλευσιν ἐτῶν τὸν ἀναγνωρίζει ὁ κρεοπῶλης, τὸν στέλλει πρὸς τὴν σύζυγον καὶ τὴν κόρην του μετ' ἐπιστολῆς, δι' ἧς παρήγγελλεν εἰς τὴν σύζυγόν του νὰ τὸν φονεύσῃ, ἀλλ' αἱ γυναῖκες δὲν ἐκτελοῦσι τὴν παραγγελίαν καὶ τὸν φυγαδεύουσιν, καταγγέλλει οὗτος εἰς τὸν κόμητα τὴν ἐπιβουλήν τοῦ κρεοπῶλου, ὁ δὲ κόμητης φονεύει τοῦτον καὶ δίδει εἰς τὸν Βρετόν γυναῖκα τὴν θυγατέρα τοῦ κρεοπῶλου⁶.

Βλαχικόν: Ἄρχων (boerū) ἀκούει τὴν πρόρρησιν μιᾶς τῶν Μοιρῶν (Ursitoare), ὅτι τὸ κατ' ἐκείνην τὴν νύκτα γεννηθὲν ἐν τῇ καλύβῃ βρέφος θὰ κληρονομήσῃ ὅλην τὴν περιουσίαν τοῦ ἄρχοντος. Ἀγοράζει αὐτὸ παρά τῶν γονέων του, καὶ τὸ ἐγκαταλείπει εἰς τὸ κοίλωμα ἑνὸς δένδρου τοῦ δάσους. Τὸ εὐρίσκει καὶ τὸ ἀνατρέφει ποιμὴν, ὀνομάσας αὐτὸ *Βρετόν* (Aflatulū). Μετὰ εἴκοσιν ἔτη ὁ ἄρχων ἰδὼν τὸν Βρετόν ἀναγνωρίζει τὸ παιδίον, τὸ ὁποῖον ὑπέθεσεν ὅτι ἐφόνευσεν, καὶ στέλλει αὐτὸ εἰς τὴν ἀρχόντισσάν του μετ' ἐπιστολῆν, δι' ἧς παρήγγελλε τὸν φόνον τοῦ κομιστοῦ. Ἀλλὰ τὴν ἐπιστολὴν ἀνταλλάσσουν καθ' ὁδὸν ὁ Θεὸς καὶ ὁ Ἅγιος Πέτρος μετ' ἄλλην, παραγγέλλουσιν τὸν γάμον τοῦ κομιστοῦ μετὰ τῆς θυγατρὸς του. Οἱ γάμοι ἐτελέσθησαν, καὶ νέα ἐπιβουλή τοῦ ἄρχοντος κατὰ τοῦ γαμβροῦ του ἐστράφη καθ' ἑαυτοῦ, διαφυγόντος τοῦ Βρετοῦ, ἐμπεσόντος δ' εἰς τὴν δολοφονικὴν ἐνέδραν αὐτοῦ τοῦ ἄρχοντος⁷.

Φιννικόν: Ὅμοιότατον πρὸς τὸ ἑλληνικὸν τῆς συλλογῆς τοῦ Hahn. Ἐμπορος πλούσιος διανυκτερεύσας εἰς καλύβην πτωχῶν, ἀκούει κατὰ τύχην πρόρρησιν δύο μάγων, ὅτι τὸ κατ' ἐκείνην τὴν νύκτα γεννηθὲν ἐν τῇ καλύβῃ

5. Ad. Strauss, Die Bulgaren, Lpz. 1898, σ. 177-178.

6. Fr. S. Krauss, Sagen u. Märchen d. Südslaven, Lpz. 1884, ἀρ. 88, τ. II, σ. 179-180. Βλ. καὶ σ. XLVI. Ὅμοιον παραμύθιον ἐκ Podgajci τῆς Srem τῆς Σλαβωνίας ἐν Sbornik τῆς νοτιοσλαβικῆς Ἀκαδημίας, τ. XII, σ. 140, ἀρ. 29.

7. L. Săinenu, Basmele Române, Bucuresci 1895, σ. 142 κέ.

παιδίον θά τόν κληρονομήσῃ. Ὅπως ἀποφύγῃ τὴν πρόρρησιν, ἀρπάζει τὸ παιδίον, τὸ κρεμᾷ εἰς ἓν δένδρον, ἀλλὰ τὸ σώζει καὶ τὸ ἀνατρέφει εἰς ὕλοτόμος· μετὰ εἴκοσιν ἔτη τὸ βλέπει, θέλει πάλιν νὰ τὸ φονεύσῃ, τὸ στέλλει μὲ μίαν ἐπιστολὴν πρὸς τὴν σύζυγόν του, καθ' ὁδὸν δ' ὁμοῦ δύο μαθηταὶ ἀντικαθιστῶσι τὴν ἐπιστολὴν ταύτην δι' ἄλλης, δι' ἧς παρηγγέλλετο ἡ σύζυγος τοῦ ἐμπόρου νὰ νυμφεύσῃ τὴν θυγατέρα της μὲ τὸν νεανίσκον κτλ.⁸

Ἄξιον σημειώσεως εἶναι, ὅτι ἡ βουλγαρική, ἡ νοτιοσλαβική καὶ ἡ βλαχική παραλλαγή ἀναφέρουσι τὴν κατὰ τὴν πρώτην ἢ τρίτην νύκτα πρόρρησιν τῶν Μοιρῶν, καὶ ἡ ἀλβανική παραλλαγή οὐ μόνον ταύτην, ἀλλὰ καὶ τὰ συναφῆ πρὸς τὴν δοξασίαν τῆς ἐπισκέψεως τῶν Μοιρῶν ἔθιμα, ἐν δὲ ταῖς ἑλληνικαῖς παραλλαγαῖς ἔχει παραφθαρῆ τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο, ἂν καὶ στηρίζεται εἰς τὸ κατ' ἐξοχὴν ἑλληνικὸν ἔθιμον τῆς ὑποδοχῆς τῶν Μοιρῶν ἐν τῇ οἰκίᾳ, ὅπως μοιράνωσι τὸ ἀρτιγενὲς παιδίον.

Δύο ἐπεισόδια τοῦ παραμυθίου, τὸ τῆς ἀντικαταστάσεως τῆς ἐπιστολῆς καὶ τὸ τῆς ἐνέδρας, εἰς ἣν ἐνέπεσεν ὁ κατασκευάσας αὐτήν, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἀρχῆθεν ἐγκατεπλέκοντο ἐν αὐτῷ. Διότι τὸ μὲν πρῶτον εὐρίσκεται καὶ εἰς τὰ κοπτικὰ καὶ αἰθιοπικὰ συναξάρια, τὸ δὲ δεύτερον εἰς τὰς πλείστας τῶν παραλλαγῶν, ἐν αἷς καὶ ἰνδικαῖς.

Ἡ παραγγελία πρὸς φόνον αὐτοῦ τοῦ κομιστοῦ τῆς ἐπιστολῆς ἀναφέρεται καὶ ἐν τῷ μύθῳ τοῦ Βελλερεφόντου καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ διαθήκῃ (Δαυιδ-Οὐρίας)⁹. Ἡ δ' ἀντικατάστασις τῆς τοιαύτης ἐπιστολῆς δι' ἄλλης ἀντιθέτου ἀποτελεῖ τὸ χαρακτηριστικὸν ἐπεισόδιον τοῦ ἡμετέρου παραμυθίου¹⁰. Κατὰ τὰ συναξάρια, ὁ ἀντικαταστήσας τὴν ἐπιστολὴν ἦτο ὁ ἀρχάγγελος Μιχαήλ¹¹. Ἐν τῇ τοσκικῇ παραλλαγῇ παρὰ Dozon ἡ ἀντικατάστασις γίνεται ὑπὸ Ἀράπη, ἐν δὲ τῇ προκειμένη ἀλβανικῇ τῆς Ἀττικῆς ὑπὸ σεβασμίου γέροντος, ὁ ὁποῖος ἐννοεῖται ὅτι εἶναι ὁ θεός. Ἐν τῇ ἡπειρωτικῇ παραλλαγῇ παρὰ Hahn ἓνας ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ λαμβάνει καθ' ὁδὸν παρὰ τοῦ νεανίσκου τὴν ἐπιστολὴν καὶ ὑποβάλλει ἑτέραν. Ἐν δὲ ταῖς δημοσιευομέναις κατωτέρω αὐτοῖσι οἱ κομισταί, ὑποπτευόμενοι τὸν δόλον, μεταβάλλουσιν τὴν ἐπιστολὴν.

Τὸ δὲ δεύτερον ἐπεισόδιον, ὅπερ καὶ εἰς ἄλλα παραμύθια παρεμβάλλεται καὶ ὡς αὐτοτελὲς μῦθος φέρεται, εἶναι εὐρύτατα γνωστὸν ἐκ τῆς ποιητικῆς διασκευῆς μιᾶς τῶν παραλλαγῶν αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Schiller (Der Gang nach dem Eisenhammer). Περί τούτου διέλαβον ἐν ταῖς Παροιμίαις, τ. Α', σ. 563 κέ, ὅπου ἀνέγραψα καὶ τὰς γνωστάς μοι ἑλληνικὰς παραλλαγὰς. Ἐπραγματεύθησαν δὲ περὶ τούτου πλὴν τῶν συγγραφέων τῶν ἀναφερομένων ἐν τῷ ἔργῳ μου ἐκείνῳ καὶ οἱ ἐξῆς νεώτεροι: Emm. Cosquin, La légende

8. Ausland 1857, σ. 641-644.

9. Βασιλ. Β' ια' 14 κέ.

10. Wessellofski ἐν Russische Revue, τ. IV, σ. 184 κέ. Kuhn ἐν Byz. Zeitschrift, τ. IV, σ. 244· τ. V, σ. 164. Πρόσθετες εἰς τὰ ἀναφερόμενα παραμύθια καὶ ἐν γερμανικὸν παρὰ Simrock, Deutsche Märchen, ἀρ. 72. Νορβηγικὸν παρὰ Abjoeensen - J. Moe, Norske Folkeeventyr, 1852, σ. 22 κέ = Beauvois, Contes populaires de la Norvège, 1862, σ. 50 κέ.

11. Kuhn, ἐνθ' ἀν., τ. IX, σ. 383.

de du page de Sainte Elisabeth de Portugal et le conte indien des Bons Conseils en Revue des questions historiques, 1903, τ. 73, σ. 5-44· ὁ αὐτός, La légende du page de Sainte Elisabeth et les contes orientaux (Post-scriptum) ἐν τῷ αὐτῷ περιοδικῷ, 1904, τ. 74, σ. 207-217. C. Formichi ἐν Archivio per lo studio delle tradizioni popolari, 1903, τ. 22, σ. 9-30. J. Bolte ἐν Zeitschrift d. Vereins f. Volkskunde, 1903, σ. 108 καὶ 1906, σ. 278. Analecta Bollandiana, 1903, σ. 505-506. E. Kuhn ἐν Byz. Zeitschrift, τ. IV, σ. 245.

Ἡ παλαιστάτη καὶ ἀπλουστάτη διατύπωσις εὐρίσκεται ἐν τῷ ἑλληνικῷ μύθῳ περὶ τοῦ Ἀρχελάου, ὡς διεσκεύασεν αὐτὸν ἴσως ὁ Εὐριπίδης ἐν τῇ ἀπολεσθείσῃ ὁμωνύμῳ τραγωδίᾳ του. Ὁ πενθερός τοῦ Ἀρχελάου Κισσεὺς ἐσκόπει νὰ ἐμβάλῃ αὐτὸν διὰ δόλου εἰς βόθρον, ὃν ἐπλήρωσε ἀνημμένων ἀνθράκων, ἀλλ' ἀντὶ τοῦ Ἀρχελάου ἐνέπεσεν εἰς αὐτὸν καὶ ἐθανατώθη αὐτὸς ὁ ὀρύξας. (Hygin., Fab. 219. Nauck, Trag. Graec. Fragm., 2ας ἐκδ., σ. 426 κέ). Πληρέστερον δ' ἔχει τὸν μῦθον παλαιὸν βυζαντινὸν συναξάριον, ὃπερ θὰ εἶναι ἢ πιθανὴ πηγὴ τῆς διηγήσεως περὶ θαύματος τῆς Παναγίας ἐν τῇ τοῦ Κρητὸς Ἀγαπίου Λάνδου (ΙΖ' αἰῶνος) Ἀμαρτωλῶν Σωτηρία (Μέρ. Γ' θαῦμα 65 τῆς ἐν Βενετίᾳ ἐκδόσεως τοῦ 1857, σ. 392-394). Ἡ διήγησις ἀναφέρεται εἰς τοὺς χρόνους τῆς βασιλείας τοῦ Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου. Ὁ Θεόφιλος, υἱὸς τοῦ Ἰουλιανοῦ, πλουσίου μὲν ἄλλοτε κατοικοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλὰ πτωχεύσαντος εἰς τὸ γῆράς του, ὅπως βοηθήσῃ εἰς τὸν πατέρα του, ἐδέχθη νὰ πωληθῇ ὡς δοῦλος εἰς ἄρχοντα τοῦ παλατίου, τὸν πατρίκιον Κωνσταντῖνον. Οὗτος ταχέως ἠγάπησε τὸν νέον διὰ τὰς ἀρετάς, τὴν μάθησιν καὶ τὸ κάλλος αὐτοῦ καὶ τὸν εἶχεν ἐμπιστον ὑπῆρέτην. Καί ποτε μεταβαίνων εἰς τὸ παλάτιον, ἀπέστειλεν αὐτὸν νὰ φέρῃ τὸ χαρτοφυλάκιον, ἐν ᾧ εἶχε τὰ ἐγγράφα του, ὃπερ ἐλησμόνησεν εἰς τὴν οἰκίαν. Ὁ νέος ἔδραμε καὶ εἰσελθὼν ἐν σπουδῇ εἰς τὸν κοιτῶνα τοῦ πατρικίου ἔλαβεν ἐκεῖθεν τὸ χαρτοφυλάκιον, χωρὶς νὰ ἴδῃ τὴν κυρίαν του, μοιχευομένην ἐκεῖ μετὰ τινος δούλου. Αὕτη δὲ φοβηθεῖσα ἐσυκοφάντησε τὸν Θεόφιλον, ὅτι ἐπεχείρησε νὰ τὴν βιάσῃ, ἔσωσεν δ' αὐτήν, ἐγκαίρως προσδραμῶν εἰς τὰς κραυγὰς τῆς, ὁ δοῦλος ἔραστής.

Ὅργισθεὶς ὁ πατρίκιος παρεκάλεσε τὸν ἑπαρχον νὰ θανατώσῃ τὸν δοῦλον του, τὸν ὁποῖον θὰ τοῦ ἐπεμπε τὴν πρωίαν καὶ ν' ἀποστείλῃ πρὸς αὐτὸν τὴν κεφαλὴν του ἐν πήρᾳ ἐσφραγισμένη. Ὁ ἑπαρχος συγκατετέθη, ἀφοῦ ὁ πατρίκιος ἐνώπιον μαρτύρων ἐγγράφως διετύπωσε τὴν καταγγελίαν. Τὴν πρωίαν ἐπεμψεν ὁ πατρίκιος τὸν καταγγεληθέντα δοῦλον πρὸς τὸν ἑπαρχον. Ἀλλ' οὗτος διερχόμενος πρὸ τινος ἐκκλησίας τῆς Παναγίας, ὅπου ἐγένετο λειτουργία, καὶ ἐνθυμηθεὶς τὴν πατρικὴν ἐντολήν, μηδέποτε νὰ παραλίπη τὴν ἀκρόασιν λειτουργίας, ὅσονδῆποτε ἐπείγουσαν ἐργασίαν καὶ ἂν ἔχη, εἰσῆλθεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ παρέμεινε μέχρι τῆς ἀπολύσεως. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ ἔνοχος δοῦλος, ἀνυπομονῶν διότι ὁ ἑπαρχος δὲν ἀπέστειλε τὴν κεφαλὴν τοῦ συνδούλου, καὶ λαβὼν τὴν ἀδειαν τοῦ κυρίου του, ἔτρεξε δρομαῖος ἵνα τὴν κομίσῃ αὐτός. Ἀλλ' ὁ ἑπαρχος ἀπεκεφάλισεν αὐτὸν πρῶτον ἐλθόντα, τὴν δὲ κεφαλὴν αὐτοῦ ἔδωκεν εἰς τὸν Θεόφιλον. Ὅτε δ' οὗτος ἐκόμισεν ἀγνοῶν τὸν σάκκον, ἐν ᾧ ἡ κεφαλὴ τοῦ ἐνόχου, ἢ ἀλήθεια ἀπεκαλύφθη, ὡμολόγησε δὲ καὶ ἡ δέσποινα τὴν

κακουργίαν αὐτῆς. Ὁ πατρίκιος υἱοθέτησε τὸν Θεόφιλον καὶ κατέστησεν αὐτὸν κληρονόμον του.

Πρὸς τὴν διήγησιν τῆς *Ἀμαρτωλῶν Σωτηρίας* συμφωνεῖ ἐν τοῖς κυριωτάτοις θρακικῇ παράδοσις τῆς Βιζύης, ἦν, παρὰ τῆς μητρὸς μαθὼν, διεσκεύασε ποιητικῶς ὁ Γ. Μ. Βιζυηνός¹². Ἀναφέρεται καὶ ἐν ταύτῃ ἡ πατρικὴ ἐντολὴ περὶ μὴ παραλείψεως τῆς ἀκροάσεως τῆς λειτουργίας δι' οἰονδήποτε λόγον, ἐντολὴ δὲ ἡ συμβουλὴ εἶναι ὁ μοχλὸς τῆς διηγήσεως καὶ ἐν τῷ Ἰνδικῷ παραμυθίῳ, ὅπερ, κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Cosquin, ὑπεμφαίνει τὴν ἐκ τῆς Ἰνδικῆς προέλευσιν τῶν εὐρωπαϊκῶν καὶ ἀσιατικῶν παραλλαγῶν τοῦ μύθου. Προστίθεται δ' εἰς τὴν θρακικὴν παράδοσιν καὶ νέα περιπέτεια. Ὁ κατηγορηθεὶς θεράπων Σοφιανὸς ἀποκαλύπτεται ὅτι εἶναι ἡ μετημφιεσμένη θυγάτηρ δυστυχῆσαντος ἄρχοντος, ἦν νέαν ἐγνώρισε καὶ ἠγάπησεν ὁ μετέπειτα κύριός της, οὗτος δὲ μετὰ τὸν θάνατον τῆς ἐνόχου συζύγου του νυμφεύεται αὐτήν. Ἡ περιπέτεια τῆς κατηγορίας ἐπὶ ἀποπειρᾷ βιασμοῦ γυναικῶν εἰς ἄνδρας μετημφιεσμένων εἶναι κοινοτάτη εἰς βυζαντινὰ συναξάρια¹³.

Τῶν παραλλαγῶν τῶν ἑλληνικῶν παραμυθίων ἔχουσι τὸ ἐπεισόδιον ἡ ἠπειρωτικὴ παρὰ Hahn, ἡ μακεδονικὴ παρὰ Abbott καὶ ἡ μυκονία. Ἐν τῇ τοσικῇ παρὰ Dozon αὐτὸς ὁ διατάξας τὸν φόνον πασᾶς φονεύεται. Κυπριακὸν δὲ τι παραμύθιον¹⁴ ἀναφέρει ὅτι βασιλόπουλον ἀπέφυγε τὸν ἐπικρεμάμενον αὐτῷ μοιραῖον κίνδυνον, ἀγοράσαν τὸν μισθὸν ἐκ τῆς λειτουργίας, εἰς ἣν ἐνεκά τινος κωλύματος δὲν ἠδυνήθη νὰ λειτουργηθῆ, ἐφονεύθη δ' ὁ πωλήσας τὴν ἐκ τῆς λειτουργίας θεῖαν χάριν. Μία βουλγαρικὴ παράδοσις ἔχει τὸ ἐπεισόδιον τῆς σωτηρίας τοῦ συκοφαντηθέντος ἀθώου, ὅστις ἐκτελῶν πατρικὴν ἐντολὴν εἰσῆλθεν εἰς ἐκκλησίαν καὶ ἐβράδυνε νὰ ἐκτελέσῃ τὴν βασιλικὴν προσταγὴν, ἐν συμφυρμῷ πρὸς τὴν διήγησιν περὶ τοῦ ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου καὶ τῆς Ἡρωδιάδος¹⁵.

Τὸ τέλος τῆς σμυρναϊκῆς παραλλαγῆς συμπίπτει πρὸς τὸ ἀραβικὸν (ὑπὸ χριστιανοῦ Κόπτου γραφὲν) συναξάριον τῶν θαυμάτων τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαήλ¹⁶. Ὡς ἐν τῇ σμυρναϊκῇ παραλλαγῇ ὁ βασιλεὺς καὶ ἐν τῷ συναξαρίῳ ὁ πλούσιος Μαρκιανὸς ἐπιστρέφει εἰς τὴν πόλιν του ἐνῶ γίνονται αἱ γαμήλιοι τελεταὶ καὶ μανθάνει παρὰ διαβάτου εἰς ἀπόστασιν ἐνὸς μιλλίου ἀπὸ τῆς πόλεως τοὺς γάμους τῆς θυγατρὸς του.

Ἡ μυκονία παραλλαγή περιέχει καὶ στοιχεῖα ἐτέρου παραμυθίου, τοῦ *Ἀρκουδογιάννη*. Εἰς τὰ ἑλληνικὰ παραμύθια, ὡς εἰς πολλοὺς ἀρχαίους μύθους, ἀναφέρονται συχνάκις ἥρωες τραφέντες ὑπὸ ζῶων, ὑπερβάλλοντες τοὺς κοινούς ἀνθρώπους εἰς ρώμην. Ἐν λεσβιακῷ ἔκθετος βασιλόπαις τρέφεται εἰς τὸ

12. Ἀτθίδες αἰθραι, σ. 256-266.

13. Βλ. Usener, *Legenden der Pelagia*, 1879, σ. XVI κέ.

14. Σακελλάριου, *Κυπριακά*, τ. Β', σ. 319-320.

15. Lydia Schischmanov, *Légendes religieuses bulgares*, σ. 97-100, ἀρ. 46.

16. Ἐξ ἀραβικοῦ χειρογράφου τῆς ἐν Γόθα δουκικῆς βιβλιοθήκης. E. Kuhn ἐν *Byz. Zts.*, τ. IV, σ. 244.

δάσος ὑπὸ ἐλάφου, ὅθεν ἔλαβε τὸ ὄνομα *Λαφουγιάννης*¹⁷. Κατὰ τοὺς ἀρχαίους μύθους ὁ Πάρις ἐτράφη ἐκτεθείς εἰς τὴν Ἰδὴν ὑπὸ ἄρκτου, ἴχνη δὲ μύθων περὶ μεγάλης ρώμης αὐτοῦ εἶναι ἴσως τὰ φερόμενα περὶ αὐτοῦ, ὅτι ἡμύνετο κατὰ τῶν ληστῶν καὶ ἐπροφύλαττε τὰ ποίμνια¹⁸. Ὁ Ἀρκείσιος ἐμυθολογεῖτο υἱὸς τοῦ Κεφάλου καὶ ἄρκτου, ὁ δὲ Ἄγριος καὶ ὁ Ὀρειος ἐλέγοντο τέκνα τῆς Πολυφόντης καὶ ἄρκτου, ὁ δ' ἐπώνυμος τῶν Ἀρκάδων ἦρωος Ἀρκὰς τοῦ Διὸς καὶ τῆς εἰς ἄρκτον μεταμορφωθείσης νύμφης Καλλιστοῦς.

Ἐν ἡπειρωτικῷ (ἐξ Ἰωαννίνων) παραμυθίῳ τῆς συλλογῆς τοῦ Hahn (ἀρ. 75), ὡς τὸν Ἀρκείσιον ἐκ τοῦ Κεφάλου ἐγέννησεν ἄρκτος, οὕτως ἄρκτος ἐγέννησε ρωμαλεώτατον παῖδα ἐξ ἱερέως, ὃν ἐβίασε νὰ συνέλθῃ αὐτῇ. Παπᾶς ἀναφέρεται καὶ ἐν τῇ μυκονίᾳ παραλλαγῇ, καὶ ἐν ἀνεκδότῳ θεσσαλικῷ παραμυθίῳ (ἐκ Καρατσόλ τοῦ Τιρνάβου). Τὸν παπᾶν πλανηθέντα ἐν ἐρήμῳ τόπῳ καὶ κινδυνεύοντα νὰ γίνῃ βορὰ ἀγρίων θηρίων σῶζει ἄρκτος. Ὁ παπᾶς εὐγνωμονῶν, *ὑποσχέθη σ' τν ἀρκουδα ποῦς θὰ κάνη μιγάλα καλὰ κι σ' αὐτὴν κι στὰ πιδιὰ τς, ἂν ἔχη. Ἡ ἀρκουδα, ποῦ εἶχε βρῆ ἓνα πιδάκι προτυτέρα ποῦ τ' ἀπέταξαν κακοὶ ἄθρουποι σ' τν ἐρημιὰ κι τοῦ τριφι γιὰ νὰ τοῦ μιγαλώσ', εἶπε σ' τοὺν παπᾶ ποῦς θὰ τοῦ στείλῃ σ' αὐτόν, νὰ φροντίσ' γιὰ τοῦ καλὸ τοῦ πιδιοῦ τς, ὄντα θὰ μιγαλώσ'. Τοῦ πιδι τῶρα τράνισι κι δὲν ἤθιλε νὰ ζῆ μέσ' σ' τς λόγγους μὴ τὰ θηρία, ἤθιλε νὰ εἶνι μὴ ἀθρώπ'. Τότις ἡ ἀρκουδα τοῦ εἶπι νὰ πάη κεῖ πέρα σ' ἰκείνου τοῦ χουριὸ σ' τν ἰκκλησιά, ν' ἀνταμώσ' τοὺν παπᾶ κι νὰ τοὺν πῆ κίνου κι κίνου, κι θὰ σὶ πάρ' στοῦ σπίτι τ', νὰ 'σι κεῖ παντόντεινά.*

Τὸ παιδί μεταβαίνει εἰς τοῦ παπᾶ, ἐκτελεῖ διαφόρους ἄθλους, ὑπηρετοῦν αὐτόν, ἐν τέλει ὁ παπᾶς ἐπιβουλεύεται τὴν ζωὴν του, ἀλλ' ἀντ' αὐτοῦ μοιραίως φονεύει τὴν παπαδιάν.

Αἱ δημοσιευόμεναι ἀμέσως κατωτέρω δύο παραλλαγαὶ προέρχονται ἢ μὲν πρώτη ἐκ Σμύρνης, γραφεῖσα τῷ 1862 ὑπὸ Κίμωνος Ι. Παπαμιχαηλέ, χάριν τοῦ καθηγητοῦ Δ.Ι. Μαυροφρύδου, ὅστις δὲν ἔκαμε χρῆσιν αὐτῆς, ἢ δὲ δευτέρα ἐκ Μυκόνου, ἀνακοινωθείσά μοι τῷ 1888 ὑπὸ τοῦ Μυκονίου κ. Μιχ. Ι. Βενιέρη, νῦν καθηγητοῦ ἐν Ἐρμούπολει Σύρου.

Ἡ τύχη νικῆ ἢ ὁ βασιλιᾶς;

(ΣΜΥΡΝΗ)

Μιά φορὰ ἦταν ἓνας βασιλιᾶς κ' ἠπῆγε μὲ τς ἀστρονόμοι του στὸ κυνηγι-ἠβράδουσε ἡ μέρα κ' ἠπῆγε νὰ κοιμηθῆ μέσα σ' ἐνοῦς μυλωνᾶ τὸ σπίτι. Τῇ νύχτα λοιπὸν ἠγέννησε ἡ γυναῖκα τοῦ μυλωνᾶ. Τὸ πρωὶ ἤστειλε τς ἀστρονόμοι ἀπάνω γιὰ νὰ διοῦνε τί παιδί ἦκανε. Κατεβῆκανε κάτω, τς ἀρωτᾶ ὁ βασιλιᾶς τί παιδί ἦκανε, καὶ αὐτοὶ δὲν ἠμιλούσανε. Μὲ τὰ πολλά, ἀφοῦ τς ἐφοβέρι-

17. Georgeakis et Pineau, Folklore de Lesbos, σ. 68 κέ.

18. Roscher, Lexik. d. Mythol., τ. III, σ. 1584.

σε πολύ, τοῦ ἔπανε πῶς ἦκανε ἀγόρι καὶ θὰ γίνῃ γαμπρός του. Τότε ὁ βασιλιάς μὲ θυμὸ εἶπε: «Καὶ γιὰ νὰ διοῦμε ποιὸς ἀπ' τσί δυὸ νικᾷ, ἡ τύχη γιὰ ὁ βασιλιάς;» Λένε: «Βασιλέα μου, ἡ τύχη νικᾷ». Λέει ἐκεῖνος: «Ὁ βασιλιάς».

Τὸ πρῶι ἠσηκώθηκε καὶ λέει τοῦ μωλῶνα: «Νὰ μοῦ δώσης τὸ παιδί ποῦ γεννήθηκε χτὲς τὸ βράδυ». Λέει ὁ μωλῶνας: «Πῶς θὰ σοῦ τὸ δώσω, ποῦ εἶναι παιδί μου;» Μὲ τὰ πολλὰ κατάλαβε πῶς εἶναι ὁ βασιλιάς καὶ ἠφοβήθηκε καὶ τοῦ τὸ ἔδωκε. Τὸ παίρνει ὁ βασιλιάς τὸ παιδί, κ' ἐκεῖ ποῦ πηγαίνανε βγάζει ἕνα μαχαῖρι ἀπὸ τὴ μέση του καὶ τὸ ἔμπεξε τοῦ παιδιοῦ, κ' ἠθάρρεψε πῶς τὸ ἔχε σκοτώσει καὶ τὸ πέταξε καταῆς. Μὰ τὸ ἔχανε φασκιωμένο μὲ πολλὰ παννιά, κ' ἔτσι δὲν ἦπαθε τίποτα. Φύγανε ἀπὸ κείνο τὸ μέρος κ' ἠπήγανε στὸ παλάτι του.

Ἄς ἀφήσωμε τώρα τὸ βασιλιά, κι ἄς πιάσωμε τὸ καλὸ σου τὸ παιδί. Ἦτανε ἕνας τζομπάνης, κ' ἐκεῖ ποῦ ἔβοσκε τὰ γίδια του, τοῦ ἔφευγε κάθε μέρα μιὰ κατσίκια κ' ἐπήγαινε καὶ βύζαινε αὐτὸ τὸ παιδί, καὶ ὕστερα ἀπὸ πολλὴ ὥρα γύριζε στὸ κοπάδι. Μιὰ μέρα παραφύλαξ' ὁ τζομπάνης νὰ διῆ ποῦ φεύγει καὶ πάει. Εἶδε πῶς βύζαινε ἕνα παιδί, πάει κοντὰ τὸ βλέπει, κ' εὐχαρίστησε τὸ θεὸ ποῦ τοῦ ἔστειλε ἕνα παιδί, ὕστερα ἀπὸ τόσα χρόνια ποῦ ἔτανε παδρεμένος καὶ δὲν ἦκανε παιδιά. Τὸ πάει στὴν κατοικία του, χάρηκε κ' ἡ γυναῖκα του, τοῦ πήρανε μιὰ βυζάστρα καὶ τὸ βύζαινε. Σὰν ἠμεγάλωσε, τὸ ἔστειλε ὁ μπαμπάς του κ' ἔβοσκε τὰ γίδια του. Μιὰ μέρα βγήκε ὁ βασιλιάς στὸ κυνήγι μὲ τς ἀστρονόμοι καὶ τὴ δωδεκάδα του. Οἱ ἀστρονόμοι τὸ γρονθίσανε καὶ γυρίζουνε καὶ λέν τοῦ βασιλιά: «Ἡ τύχης νικᾷ γιὰ ὁ βασιλιάς;» Τότες γυρίζει καὶ τὼς λέει ὁ βασιλιάς, τί θέλουν νὰ εἰποῦν. Τότε τοῦ θυμίσανε τὸ περιστατικὸ, καὶ τοῦ δείξανε τὸ βοσκόπουλο. Τὸ φωνάζει ὁ βασιλέας τὸ παιδί καὶ τοῦ λέει: «Γρονθίζεις γράμματα;» Λέει: «Ὁχι». Τὸτ' αὐτὸς γράφει ἕνα γράμμα, καὶ ἔσοντας νὰ ἔναι μὲ τὴν ὀλπίδα πῶς δὲ γρονθίζει τὸ παιδί γράμματα, τοῦ τὸ ἔδωκε νὰ τὸ πάη τοῦ βεζίρη του στὸ παλάτι καὶ νὰ περιμένη νὰ πάρῃ τὴν ἀπόκριση. Τὸ παιδί τὸ καϊμένο στὸ δρόμο τοῦρθε στὸ νοῦ καὶ λέει: «Αὐτὸς ὁ βασιλιάς, τί ἦτανε δουλειά του νὰ μ' ἀρωτήσῃ ἂν ξέρω γράμματα. Βέβαια θὰ τρέχη καμιά σκατοδουλειά». Τ' ἀνοίγει τὸ γράμμα καὶ τί νὰ δῆ! Ἄδεις γιὰ καλὸ, βλέπει πῶς διαλογόυδανε νὰ τὸ σκοτώσουνε. Πιάνει καὶ αὐτὸ καὶ γράφει σ' ἄλλο χαρτί, κ' ἠγραψε: «Ἀμέσως ποῦ φτάσει αὐτὸ τὸ παιδί, νὰ τὸν δώσης τὴν κόρη μου καὶ νὰ κάνῃς τοὺς γάμους πρὶν νὰ φτάσω». Βάζει κι ἀποκάτω τὴν ὑπογραφή τοῦ βασιλιά, καὶ πηγαίνει στὸ βεζίρη καὶ τοῦ δίνει τὸ γράμμα. Παίρνει τὸ γράμμα, τ' ἀναγνώνει, κ' εὐτὺς τότε στέλνει στὸ λουτρό, τοῦ βάζει βασιλικά φορέματα, κι ἀνοίγει τσί γάμοι, καὶ σαράντα ἡμέρες τρώγανε καὶ ξεφαντώνανε. Ἀφοῦ τέλειωσε ὁ γάμος, φτάνει κι ὁ βασιλιάς μὲ τσί ἐκπαγιέ του (;) καὶ ἀκούοντας τὰ τούμπανα καὶ τσί καμπάνες τρόμαξε, κι ἀρωτᾷ τί γίνεται. Τοῦ λένε : «Βασιλιά μου, ἡ κόρη σου παντρεύεται». Λέει: «Μεθυσμένος εἶσαι, γιὰ σκοτισμένος;» Πηγαίνει στὸ παλάτι του, κι ἀρωτᾷ τὸ βεζίρη: «Τ' εἶν' αὐτὰ τὰ πράματα ποῦ βλέπω;» Λέει: «Βασιλιά μου, ὅ,τι μὲ πρόσταξες ἔτσι καὶ ἦκανα». Τοῦ δείχνει τὸ γράμμα καὶ τοῦ λέει: «Ἴδου καὶ ἡ ὑπογραφή σου».

Τότες κι ὁ βασιλιᾶς ὡμολόγησε πῶς καὶ τῷ ὄντις ἡ τύχη νικᾷ καὶ ὄχι ὁ βασιλιᾶς, ἀναγνώρισε τὸ γαμπρὸ του,

κ' ἠκάμανε γάμοι καὶ χαρὲς
καὶ ξεφάδωσες καλές.

Ὁ Ἀρκουδογιάννης

(ΜΥΚΟΝΟΣ)

Μιά φορά ἓνας ἤθελε νὰ πάη ἀπὸ 'να χωριὸ σ' ἄλλο μὲ τὴ γυναῖκα του καὶ τὸ βυζανάρικο παιδί του. Στὸ δρόμο ἐνυχτώθη καὶ τὸν ἐπιασε καὶ βροχὴ καὶ μπῆκε μέσα σ' ἓνα κελλί. Ἀφοῦ φάν' ὅτι εἶχανε, ἐκοιμήθηκαν. Περνοῦσ' ἀπὸ κεῖ κ' ἓνας χασάπης, καὶ γιὰ τὴ βροχὴ μπῆκε κ' εὐτόνος μέσα στὸ κελλί, ὅπου εἶδ' ἓνα φῶς, ἓνα ἄθρεπο, μιὰ γυναῖκα καὶ τὸ παιδί καὶ κοιμῶντανε. Ἀφοῦ πέρασε λίη ὥρα, τότε μπαίνει κ' ἓνας ἄλλος καὶ δὲ χαιρετᾷ τὸ χασάπη, ἀλλὰ πιάνει τὸ παιδί καὶ τοῦ γράφει στὸ κούτελο πῶς θενὰ κληρονομῆση τὸ χασάπη ποῦ στέκεται στὴν πόρτα. Ἀφοῦ ἤγραψεν εὐτὰ ἐβγῆκε πάλι χωρὶς νὰ χαιρετήση. Ὁ χασάπης ἐπῆε κοντὰ νὰ δγῆ πᾶ νὰ 'καμε κακὸ στὸ παιδί καὶ βάλουν εὐτὸ στὸ μπελά. Βλέπει τὰ γράμματα στὸ κούτελο τοῦ παιδιοῦ, καὶ συλλοᾶται πῶς μπορεῖ νὰ χαλάση τὸ παιδί, χωρὶς νὰ τόνε νοιώση κανεὶς γιὰ νὰ μὴ βγοῦν τὰ γράμματα σωστά. Τὸ 'πιασε καὶ τὸ 'βαλε στὸ ντρουβᾶ του. Ἄμα πέρασεν ἀπὸ νὰ λαγκάδι βαθὺ τὸ 'ριξε κάτω γιὰ νὰ σκοτωθῆ. Ἐμπλεξεν ὁμως σ' ἓνα φρύανο κ' ἐσώθη.

Μιά ἀρκουῶδα εἶχε τὴ φωλιά κης κοντὰ στὸ φρύανο κ' ἦτονε ὅ,τι καὶ γέννησε. Εἶχε πολὺ γάλα καὶ μαζὶ μὲ τ' ἀρκουδάκια ἐπῆρε καὶ τὸ παιδί καὶ τὸ βύζανε, καὶ μεγάλωσε καὶ περπατοῦσε μὲ τὰ τέσσερα σὰ κ' ἐκεῖνα. Ἡ ἀρκουῶδα συνήθιζε νὰ τὰ πααίνη νὰ βόσκουνε σ' ἐνοῦς παπᾶ τ' ἀμπέλι. Ὁ παπᾶς ἐβλεπε τὰ πατήματα κῆ ἀρκουῶδας, τῶν ἀρκουδακιῶ καὶ τοῦ παιδιοῦ μαζὶ, ἐβαλε ντραγάτες νὰ τὸ πιάσουνε. Οἱ ντραγάτες ἐφυλάανε ὅλη νύχτα καὶ τὸ πιάσανε. Τὸ πῆρ' ὁ παπᾶς, τὸ βάφτισε καὶ τὸ 'βγαλεν Ἀρκουδογιάννη. Τὸ 'χε σὰν παιδί του καὶ τὸ 'μαθε καὶ λία γραμματάκια.

Ἄμα ἐμεγάλωξενε ὁ Ἀρκουδογιάννης, ἐπέρασε μιὰ μέρα ἀπὸ κεῖ ὁ χασάπης ποῦ τὸν εἶχενε ριχτάμενο στὸ λαγκάδι. Ὁ παπᾶς τοῦ 'βαλε νὰ φάη καὶ τοῦ φάνη παράξενο τ' ὄνομα τ' Ἀρκουδογιάννη καὶ ρώτησε γιὰ αὐτὸ τὸ παπᾶ. Ὁ παπᾶς τοῦ 'πε τὴν ἱστορία, πῶς εὐρέθηενε μὲ τὴν ἀρκουῶδα. Ὁ χασάπης ἐσυλλοίστηνε, πᾶς εἶναι τὸ παιδί ἐκεῖνο ποῦ 'ριξε στὸ λαγκάδι. Παρακάλεσε τὸ παπᾶ, ἂν μπορῆ ὁ Ἀρκουδογιάννης νὰ τοῦ πάη ἓνα γράμμα στὸ χωριὸ του καὶ νὰ τὸ δώκη στὰ χέρια κῆ γυναίκας του καὶ νὰ πῆ πῶς σὲ τρεῖς μέρες θενᾶρθη. Ἐπῆρεν ὁ Ἀρκουδογιάννης τὸ γράμμα καὶ στὸ δρόμο τὸ 'νοιξε καὶ εἶδ' ἓνα φῶς μέσα πῶς εὐτόνονε ποῦρχεται εὐτοῦ νὰ τόνε σκοτώσετε. Ὁ Ἀρκουδογιάννης ἐπιασε καὶ ἔκαμεν ἄλλο γράμμα, κ' ἔγραψε μέσα πῶς εὐτό-

νονε πούρχεται εϋτου νά τονέ μπατρέψετε με τή θυατέρα μας. Ἐφοϋ ἐπήαινε τό γράμμα ὁ Ἄρκουδογιάννης ἀμέσως τόν ἐμπατρέψανε. Ὑστερα ἀπό τρεῖς μέρες φτάνει κι ὁ χασάπης καί τοῦ λέανε «καλορίσκη ἡ θυατέρα σου». Ὁ χασάπης ἤκανε πῶς νά ξέρη κ' ἤλεε νε «εϋκαριστῶ». Ὁ χασάπης πάλι ἤθελε νά τονέ σκοτώση. Για αὐτό πήε στό βοσκό του καί τοῦ ἔπενε: «Ὁγιος ἔρθη νά σοῦ ζητήξη ἀρνί, νά τότε σκοτώσης με τήν ἀξίνη». Ὑστερα πήε στό σπίτι του, κ' εἶπε στή γυναῖκα του: «Ἐγῶ πάω στό γιαλό καί σὺ στείλε τό γαμπρό στό βοσκό νά φέρη ἕνα ἀρνί για νά κάμωμε τό γιόμα». Ἡ γυναῖκα ἤστειλενε τό γιό νά φέρη τ' ἀρνί, γιατί ἐντρέποντανε νά στείλῃ τό γαμπρό. Ἐφοϋ πήεν ὁ γιός, ἀμέσως ὁ βοσκός τόν ἐσκοτώσενε. Σέ λίη ὥρα ἤρθε κι ὁ χασάπης στό σπίτι καί μαθαίνει πῶς ἀμπαντέχει τό γιό νά φέρη τ' ἀρνί. Ἄκούει εϋτά ὁ χασάπης, τρέχει, κι ὁ βοσκός ἀπό μακριά τοῦ φωνάζη «καλά σοῦ τόν ἔχω». Ὁ χασάπης ἄμα πήε κοντά καί εἶδγε τό γιό σκοτωμένο, ἐπιασε τό μαχαῖρι του καί ἐσκοτώθη. Καί ἔμεινε νοικοκύρης σ' οὔλα ὁ Ἄρκουδογιάννης καί ἐβγήκανε σωστά τὰ γράμματα ποῦ τοῦ ἔγραψε στό κούτελό του ἐκεῖνος ὁ ἄθρεπος μέσα στό κελλί.

Τοῦ δευτέρου ἀλβανικοῦ παραμυθίου ἐλληνικάς παραλλαγᾶς εϋρίσκομεν παρά Hahn καί Legrand¹⁹. Ἐν τῷ παρά Hahn ἡπειρωτικῷ παραμυθίῳ (ἐκ Ζίτσης) ἡ εἰσαγωγή εἶναι ὁμοιοτάτη· ὁ πατήρ ἐρωτᾷ τόν ἐπίσκοπον ἂν τό ἀρνί ποῦ ἕνας ἔθρεψε κ' ἐμεγάλωσε εἶναι δίκαιον νά τό ἀφήσῃ νά τό φάγῃ ἄλλος ἢ πρέπει νά τό φάγῃ αὐτός. Ἡ κόρη ὅπως ἀποφύγη ζητεῖ δύο χρυσᾶς ἐνδυμασίας, φλωρία καί μαργαριτάρια καί ἕνα κουτί. Διαφεύγει καί συναντᾶται με τό βασιλόπουλο τυλιγμένη εἰς δέρμα ζῶου. Ἐν τοῖς ἐξῆς παρατηρεῖται συμφορμὸς πρὸς τό παραμύθιον τῆς Σταχοπούτας. Ἐν ἄλλῃ ἡπειρωτικῇ παραλλαγῇ (ἐκ Βίτζας), ὁ πατήρ, ὅστις εἶναι παπᾶς, ἐρωτᾷ τόν ἐπίσκοπον ποῖος δικαιούται νά φάγῃ τὰ μῆλα τῆς μηλιάς πῶχει στήν πόρτα του, αὐτός ἢ ἄλλος ξένος· ἡ δὲ κόρη ζητεῖ ἀπὸ τόν πατέρα τῆς ὡραίας ἐνδυμασίας καί ἕνα καντλέαν(;) ἡτοι ξύλινον κιβώτιον ἀνθρωπόσχημον ἐν τῷ ὁποίῳ ἐγκλείεται, φαινομένη ὡς ξύλινος ἀνθρωπος. Ἐν ἑτέρῳ δὲ παραλλαγῇ συμριναϊκῇ, ἡ εἰσαγωγή εἶναι ὁμοία πρὸς τὰ πλεῖστα τῶν εϋρωπαϊκῶν παραμυθίων. Ὁ βασιλεϋς πατήρ θέλει νά νυμφευθῇ τήν θυγατέρα του, ἐκτελῶν ὑπόσχεσιν, ἣν ἔδωκεν εἰς τήν ἀποθανούσαν σύζυγόν του, διότι ὁ δακτύλιος τοῦ ἀρραβῶνος ταύτης ἐφαρμόζεται εἰς τόν δάκτυλον τῆς θυγατρὸς. Ἡ κόρη ἐν ἀπογνώσει ἐπικαλεῖται τήν ἀρωγὴν τῶν Μοιρῶν, ἡ δὲ Μοῖρά τῆς ἐπιφανεῖσα τήν συμβουλεύει νά ζητήσῃ πολυτίμους ἐνδυμασίας, ἐν οἷς καί μίαν τριχωτὴν, ἣς ἀδύνατον ἦτο νά κατασκευάσῃ τεχνίτης. Ἄλλὰ τὰ ζητηθέντα προμηθεύει εἰς τόν βασιλέα ὁ διάβολος, ἡ δὲ κόρη ἀναγκασθεῖσα νά ὑποκύψῃ, φυγαδεύεται ὑπὸ τῆς Μοίρας. Εἰς τό βασιλόπουλο ἐπιφαίνεται, φοροῦσα τό τριχωτόν ἐνδυμα, ἐξ οὗ ὠνομάσθη *Μαλλιάρη*²⁰.

19. Hahn, Gr. u. alban. Märchen, ἀρ. 27, τ. I, σ. 191-193· τ. II, σ. 244-247. Ἐπ. Legrand, Recueil de contes populaires grecques, Παρ. 1881, ἀρ. 16 (*Ἡ Συλομαρία*).

20. Ἐν τῷ ὁμοίῳ σικελικῷ ἐπίσης *Μαλλιάρη Μπέττα* (Betta Pilusa) ὠνομάζεται ἡ ἡρώς.

Ὁ Hahn ἀναφέρει παράλληλα γερμανικά, νεαπολιτικόν, βλαχικόν καὶ λιταυϊκόν. Ἄλλα δ' ἱκανὰ τὸν ἀριθμὸν παράλληλα σημειώνουσι ὁ R. Köhler καὶ ὁ J. Bolte²¹. Εἰς πολλὰ τούτων τὸ ἔνδυμα τῆς κόρης εἶναι ξύλινον, ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα *Ξυλομαρία* τῆς ἑλληνικῆς παραλλαγῆς καὶ *Katsoδρού* τῆς ἀλβανικῆς. Ἀντίστοιχα εἶναι τὰ ἰταλικά ὀνόματα *Maria del legno*, *Maria intaulata*, τὸ πεδεμοντικόν *Marion de bosch* (=legno) καὶ τὸ νορβηγικόν *Kari Trästak* (ξύλοφόρεμα).

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑ. Ἄνωτέρω ἐν σ. 272 δὲν ἐμνημονεύθη μεταξὺ τῶν ἑλληνικῶν παραλλαγῶν τοῦ πρώτου παραμυθίου καὶ ἡ μακεδονικὴ παρά *A b b o t* (*Macedonian Folklore*, σ. 347-350). Τὸ παιδίον, τὸ ὁποῖον τὴν τρίτην ἀπὸ τῆς γεννήσεώς του νύκτα ἐμοίραναν αἱ τρεῖς Μοῖραι νὰ κληρονομήσῃ τὸν διανυκτερεύοντα ἐν τῇ καλύβῃ πλούσιον, σωθὲν ἐκλήθη *Νάϊντης* (Βρετός), διὰ σλαβικοῦ ὀνόματος. (Πρβλ. τὸ ἐν τῷ νοτιοσλαβικῷ παραμυθίῳ ὄνομα *Najdenik*). Ἐν τῇ παραλλαγῇ ταύτῃ ἡ ἀντικατάστασις τῆς ἐπιστολῆς ἐγένετο ἀπὸ ἑνα «γέρο με μακριὰ ἄσπρα γένεια». Ὑπὸ δὲ τῶν ποιμένων τοῦ πλουσίου, ὡς ἐν τῇ μυκονία παραλλαγῇ, ἀντὶ τοῦ γαμβροῦ του *Νάϊντη* φονεύεται ὁ υἱός του.

21. *G o n z e n b a c h*, *Sicilianische Märchen*, Lpz. 1870, ἀρ. 38, τ. I, σ. 261-269 καὶ σημειώσεις τοῦ *R. Köhler*, αὐτ., τ. II, σ. 229. *Köhler-Bolte* ἐν *Zeitschrift des Vereins f. Volkskunde*, 1896, σ. 75. *Archiv f. slavische Philologie*, τ. II, σ. 622 μετὰ σημειώσεων τοῦ *Köhler*.

ΚΥΘΗΡΑΪΚΑ ΑΙΝΙΓΜΑΤΙΚΑ ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ*

α'

- Γειά σας,
μ' αὐτὰ ποῦ ἔχετε μπροστά σας.
— Χαίρετε,
μ' αὐτὸ ποῦ σᾶς κρέμεται.
— Κάνει νὰ φέρω τὸ μαλλιαρό μου στὸ κουρεμένο σας;
— Μπράβο! Δύο-τρεῖς μέρες εἶναι ποῦ τό ἔχομε κουρεμένο.

Μία φορά πέρασε ἕνας ἀξιωματικός μὲ τ' ἄλογό του πὸ ἕνα χωράφι ποῦ θερίζανε. Χαιρετᾷ τς ἀνθρώπους ποῦ βλέπει. Λέει: «Γειά σας, μ' αὐτὰ ποῦ ἔχετε μπροστά σας», μεθὲς τὰ στάχυα. Αὐτοὶ τοῦ ἀπαντοῦνε: «Χαίρετε, μ' αὐτὸ ποῦ σᾶς κρέμεται», μεθὲς τὸ σπαθί. Λέει κείνος: «Μπορῶ, λέει, νὰ φέρω τὸ μαλλιαρό μου, τ' ἄλογό μου δηλαδή, στὸ κουρεμένο σας;» στὸ θερισμένο μέρος μεθὲς. Λέει: «Μπράβο! Δύο-τρεῖς μέρες εἶναι ποῦ τό ἔχομε κουρεμένο», μεθὲς θερισμένο.

β'

Ἄδερφέ πό ἴναν πατέρα
καὶ υἱὲ τῆς γυναικός μου,
σῦρε πές το τοῦ πατρός σου,
ὅτι ἦρθεν ὁ υἱός του,
ὁ ἀνὴρ τῆς γυναικός του.

Μία φορά ἦτανε ἕνας, ποῦ ἔφυγε πὸ τὸν τόπο του καὶ πῆγε ταξίδι. Ἐμεινε στὰ ξένα χρόνια πολλὰ καὶ μέσα σ' αὐτὰ τὰ χρόνια ὁ πατέρας του παντρεύτηκε καὶ πῆρε τὴ γυναῖκα του, μεθὲς τὴ νύφη του, τὴ γυναῖκα τοῦ γιοῦ του, κ' ἔκαμε κι ἀπὸ δαύτηνε ἕνα γιό. Ὑστερα πὸ πολλὰ χρόνια γύρισε στὸν τόπο του αὐτὸς καὶ ἄμα ἔφταξε εἶδε τὸ γιό, ποῦ εἶχε καμωμένο ὁ πατέρας του ἀπὸ τὴ γυναῖκά του καὶ τοῦ ἔπε: «Ἄδερφέ πό ἴναν πατέρα», γιατί βέβαια ἕνας πατέρας τσοῖ ἔχε γεννήσει καὶ τσοῖ δύο, «καὶ υἱὲ τῆς γυναικός μου», γιατί πάλι ἦτανε καὶ τσῆ γυναῖκας του γιός, «σῦρε πές το τοῦ πατρός σου ὅτι ἦρθεν ὁ υἱός του, ὁ ἀνὴρ τῆς γυναικός του», ὅτι ἦρθα μεθὲς ἐγώ, ποῦ εἶμαι καὶ γιός του καὶ ἀνδρας τῆς γυναικός του.

Παραλλαγή ἐν ΚΠ. 1874, τ. Η', σ. 517,43.

* Ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ Σπυρ. Ἐμ. Στάθης εἰς περ. Λαογραφία 2 (1910 - 11), σ. 360 - 370.

Υ'

Τί 'σαι σὺ καὶ τί 'μαι γώ;
 Τί 'ν' αὐτὰ καὶ ποῦ τὰ πᾶς;
 Κάτσ' αὐτοῦ καὶ μὴ μιλᾶς.

Μία φορά ἦταν ἓνας π' ἀγαποῦσε τρεῖς γυναῖκες. Μίαν ἀρχοντοπούλλα, πὸ γενιά πολὺ μεγαλύτερη πὸ τὴ δική του, μία πολὺ πλούσια καὶ μία πολὺν ὁμορφη. Ἦθελε νὰ παντρευτῆ, μὰ δὲν ἔξερε ποίανε πὸ τσί τρεῖς νὰ διαλέξῃ. Πῆγε λοιπὸν νὰ βρῆ τὸ σοφὸ Σολομῶντα νὰ πάρῃ τὴ γνώμη του. Φτάνει στὸ σπίτι τοῦ Σολομῶντα, βρέσκει τὸν πατέρα του τὸ Δαυῖδ, τότε χαιρετᾶ καὶ τοῦ λέει: «Ὁ γιὸς σας, ὁ σοφὸς Σολομῶντας εἶν' ἀπάνω; — Ἀπάνω εἶναι», τοῦ λέει ὁ Δαυῖδ.

Ἄνεβαίνει λοιπὸν τὴ σκάλα, μπαίνει στὴν κάμερα μέσα καὶ βλέπει τὸ Σολομῶντα νὰ παίξῃ μ' ἓνα μῆλο. Ἐρριχνε κ' ἔπιανε τὸ μῆλο στὸν τοῖχο. Τοῦ λέει τί τότε θέλει, μὰ ὁ σοφὸς Σολομῶντας μιλιὰ δὲν τοῦ 'βγαλε, παρὰ ὄλο ἔπαιζε τὸ μῆλο στὸν τοῖχο κ' ἔλεγε μοναχὸς του: «Τί 'σαι σὺ καὶ τί 'μαι γώ; Τί 'ν' αὐτὰ καὶ ποῦ τὰ πᾶς; Κάτσ' αὐτοῦ καὶ μὴ μιλᾶς». Αὐτὸς τίποτα 'π' αὐτὰ δὲν καταλάβαινε παρὰ ὄλο περίμενε νὰ δῆ τί θὰν τοῦ πῆ ὁ σοφὸς Σολομῶντας. Περίμενε, περίμενε τόσην ὥρα, ἴσα με ποῦ βαρέθη στὰ τελευταῖα καὶ σηκώθη κ' ἔφυγε. Στὴ σκάλα τότε βλέπει ὁ Δαυῖδ καὶ τοῦ λέει: «Ἐ! εἶντα σοῦ 'πε; — Δὲ μου τό 'λεγες, λέει, πῶς ὁ γιὸς σου δὲν εἶναι σοφὸς παρὰ λελός; — Γιατί; τοῦ λέει. — Γιατί, λέει, δὲ μ' ἀποκρινότανε σ' ὄ,τι τότε ρωτοῦσα. — Καλά, λέει, καὶ τί τότε ρωτοῦσες; — Αὐτὸ κι αὐτό, λέει. — Καὶ καλά, λέει, δὲ σοῦ 'πε τίποτα, δὲν ἔκαμε τίποτα; — Ὅχι, λέει, παρὰ ἔπαιζε ἓνα μῆλο στὸν τοῖχο κι ἔλεγε μοναχὸς του: Τί 'σαι σὺ καὶ τί 'μαι γώ; Τί 'ν' αὐτὰ καὶ ποῦ τὰ πᾶς; Κάτσ' αὐτοῦ καὶ μὴ μιλᾶς. — Καϊμένε, λέει, κρῖμα σὲ σένα. Δὲν κατάλαβες; Αὐτὰ ποῦ 'λεγε μοναχὸς του, αὐτὰ, λέει, ἦτανε ἡ ἀπόκρισή του. Νά, λέει, σοῦ 'πε: Τί 'σαι σὺ καὶ τί 'μαι γώ. Ἄνε πάρῃς δηλαδὴ τὴν ἀρχοντοπούλλα, δὲ θὰ μπορῆς οὔτε νὰ μιλήσης, οὔτε τίποτα θὰ κοτᾶς νὰ κάμῃς, γιατί κάθε στιγμή καὶ ὥρα θὰ σοῦ λήῃ: Τί 'σαι σὺ καὶ τί 'μαι γώ; Ἐσύ, μαθές, εἶσαι ἓνας πρόστυχος, ἀπὸ τιποτένια φαμίλια κ' ἐγὼ εἶμαι ἀρχοντοπούλλα, ἀπὸ μεγάλο σόι. Ἄνε πάρῃς τὴν πλούσια πάλι, δὲ θὰ κοτᾶς τίποτα νὰ κάμῃς, οὔτε ποτές μονόλεφτο πὸ τὰ λεφτά τση νὰ πάρῃς, γιατί ὄλο θὰ σὲ τρώῃ καὶ θὰ σοῦ λήῃ: Τί 'ν' αὐτὰ καὶ ποῦ τὰ πᾶς; Αὐτὰ, μαθές, ποῦ παίρνεις δὲν τὰ ὀρίζεις, γιατί εἶναι δικά μου, ποῦ ἐγὼ 'μαι πλούσια καὶ σὺ εἶσαι φτωχὸς χωρὶς ὄβολο. Ἄνε πάρῃς πάλι τὴν ὁμορφη, πάλι δὲ θὰ κοτᾶς τίποτα νὰ κάμῃς, οὔτε τσιμουδιὰ ποτές σου νὰ βγάλῃς, γιατί θὰ σοῦ λήῃ: Κάτσ' αὐτοῦ καὶ μὴ μιλᾶς. Κάτσε, μαθές, στ' αὐγά σου, γιατί δὲν ἀξίζεις ἐσὺ γιὰ μένα καὶ μὴ μιλᾶς, γιατί ἐγὼ 'μαι ὁμορφη καὶ ὄ,τι θέλω ὀρίζω νὰ κάμω».

Δ'

Ἐπὶ ἀγεννήτου, ὦ βασιλεῦ, κάθου

καὶ ἐπὶ τῇ μητρὶ αὐτοῦ καθέζεσαι·
ἢ λύσει μου τὸν λόγον
ἢ δός μου τὸ υἷόν μου,
τὸν ἄντρα τῆς μητρός μου·
καὶ ἂν μοῦ τὸν δώσης πατήρ μου,
ἂν δὲν μοῦ τὸν δώσης υἱός μου.

ἦ:

Ἐπὶ τοὺς ἀγεννήτους πόδας κάθεται, βασιλεῦ,
καὶ ἐπὶ τὸ δέσμα τῆς μητρός αὐτοῦ καθέζεσαι κτλ.

ἦ:

Ἐπὶ ἀγεννήτορος ὁ βασιλεὺς κάθεται,
καὶ ἐπάνω ἐπὶ τῇ μητρὶ αὐτοῦ καθεύδεται,
ἢ διέλυσον τὸ ρῆμα, ἢ δός μου τὸν υἷόν μου κτλ.

Μιά φορά ἦτανε ἕνας ποῦ ἔχε κάμει κάποιο μεγάλο κακό. Τόνη πιάσανε, τότε δικάσανε καὶ τότε βάλανε φυλακὴ ν' ἀποθάνη πὸ τὴν πείνα. Ὅποιος πήγαινε νὰν τότε δῆ τότε ψηλαφούσανε καλὰ-καλὰ γιὰ νὰ δοῦνε μὴν ἔχη τίσι καὶ τοῦ δώση νὰ φάη. Αὐτὸς δὲμος εἶχε μία κόρη παντρεμένη, ποῦ ἔχε γεννήσει κείνες τσι μέρες. Πήγαινε λοιπὸν ἡ κόρη του αὐτῆ, τὸν εἶδε, ἔβγαζε τὸ βυζὶ τση καὶ τότε ταίριζε. Αὐτὸς ἀντὶς ν' ἀδυνατίει ἐπάχαινε, κι ὄλοι δὲν ξέρανε τί νὰ ποῦνε, ποῦ τότε βλέπανε τὰ νὰ παχαίνει ἀντὶς ν' ἀδυνατίει. Κατάλαβαν πῶς κάποια γελατζία θὰ γίνεται καὶ γιὰ ν' ἀνακαλύψουνε δὲν ἀφήνανε κανένα μοναχὸ νὰ πά νὰν τότε βρῆ, παρὰ πηγαίνανε κι αὐτοὶ μαζί του. Ἐτσι δὲ μπορούσε πλέα αὐτῆ, ποῦ τὸ ἴδιο κάνανε καὶ σὲ δαύτηνε, νὰν τότε ταίριση καὶ σὰν εἶδε κι ἀπόειδε πῶς ὁ πατέρας τση θ' ἀποθάνη, μία μέρα κεί ποῦ περνοῦσε ὁ βασιλεὺς καβελλάρης, πάει, πιάνει τὰ χαλινάρια τ' ἀλόγου του, τότε σταματᾷ καὶ τοῦ λέει:

Ἐπὶ ἀγεννήτου, ὦ βασιλεῦ, κάθεται,
καὶ ἐπὶ τῇ μητρὶ αὐτοῦ καθέζεσαι·
ἢ λύσει μου τὸν λόγον
ἢ δός μου τὸν υἷόν μου,
τὸν ἄντρα τῆς μητρός μου·
καὶ ἂν μοῦ τὸν δώσης πατήρ μου,
ἂν δὲν μοῦ τὸν δώσης υἱός μου.

Ὁ βασιλεὺς σκέφτηκε καλὰ, μὰ δὲ μπόρεσε νὰ λύση τὸ αἶνιγμα. Τσ' εἶπε λοιπὸν νὰν τοῦ τὸ ξηγήση καὶ θὰν τση δώση πίσω τὸν πατέρα τση. Τότες αὐτῆ τοῦ λέει:

«Τ' ἀλογο αὐτὸ ποῦ κάθεται, πολυχρονεμένη βασιλέα, δὲν ἐγεννήθηκε, γιὰτί ἡ φοράδα ποῦ τὸ ἦτανε ἀγγαστρωμένη, τὴν τελευταία ὥρα ψόφησε καὶ

τῆ σκίσανε τὴν κοιλία καὶ βγάλανε ζωντανὸ τ' ἄλογο ποῦ κάθεσαι. Κάθεσαι λοιπὸν ἐπὶ ἀγεννήτου, ὦ βασιλεῦ, γιατί εἶπαμε πῶς δὲν ἐγεννήθηκε τ' ἄλογο. Τώρα καὶ ἐπὶ τῆ μητρὶ αὐτοῦ καθέζεσαι: Τὸ γδερμάτι τῆ φοράδας τὸ κάμανε τότες σέλλα, κι ἀπάνω σ' αὐτῆνε τῆ σέλλα κάθεσαι. Ἡ λῦσε μου τὸν λόγον, ἡ δὸς μου τὸν υἱόν μου, τὸν ἄντρα τῆς μητρός μου: Ἐγώ, λέει, πάω κάθε μέρα καὶ δίνω τὸ γάλα μου στὸν πατέρα μου. Εἶναι μαθὲς γιός μου κ' εἶναι πάλι καὶ ἄντρας τῆ μάννας μου, γιατί εἶναι πατέρας μου. Κι ἄνε μοῦ τότε δώσης δὲ θὰν τότε ξαναβυζάζω κ' ἔτσι θά 'ναι πατέρας μου, ἃ δὲ μοῦ τότε δώσης θὰν τότε βυζαίνω κ' ἔτσι θά 'ναι γιός μου».

Ὁ βασιλέας θάμαξε τὴν ἐξυπνάδα τῆ, τῆ χάρισε τὸν πατέρα τῆ καὶ περάσανε καλά καὶ μεῖς ἐδῶ καλύτερα.

Παραλλαγή πελοποννησιακὴ ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν τὰ «αἰνίγματα» ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Ν. Γ. Πολίτου ἐν ΝΑ. σ. 40 - 44.

ε'

Πῶς μπορεῖ ἓνας ἄνθρωπος μὲ μία σφάντζικα νὰ πλερώνη παλαιὸν χρέος, νὰ τοκίζῃ χρήματα καὶ νὰ τρέφῃ ὀχτῶ ἄνθρώπους;

Μία φορὰ ἦτανε ἓνας βασιλέας, ποῦ γύριζε κάθε βράδυ τεφτίλι, κ' ἐβλεπε πῶς περνᾷ ὁ κόσμος στὴν πολιτεία του. Ἐνα βράδυ, κεῖ ποῦ γύριζε, ἀκούει πόξω πὸ μίαν πόρτα ἓνα λυράκι νὰ παίζῃ καὶ δὸς του τραγοῦδι καὶ χορό. Ἄνοιγει τὴν πόρτα καὶ μπαίνει μέσα: «Ἦρα καλὴ, τούσε λέει. —Καλῶς τονε, τοῦ λένε, κάτσε». Τοῦ δίνουνε μεζὲ καὶ τὴ μπουρίκια νὰ πιῇ κρασί. Ἐκεῖνος σιχαινότανε, μὰ εἶντα νὰ κάμη; Καὶ τὸ μεζὲ ἔφαε καὶ κρασί πὸ τὴ μπουρίκια ἦπτε κ' εὐκλήθηκε. Ὑστερα ἄρχισε ὄλο νὰ ρωτᾷ κείνον ποῦ 'παιζε τὴ λύρα τί δουλειὰ κάνει, πῶς τὰ περνᾷ, ἄνε κερδίζῃ πολλὰ καὶ τὰ τέτοια. «Ἀφέντη μου, τοῦ λέει τότες αὐτός, ἐγὼ εἶμαι κοφινᾶς, καὶ δόξα νὰ 'χῃ ὁ Θεὸς τὰ κουτσοπερνῶ. Βγάζω μία σφάντζικα τὴν ἡμέρα καὶ μὲ δαύτηνε καταφέρνω νὰ πλερώνω παλαιὸ χρέος, νὰ τοκίζω χρήματα καὶ νὰ τρέφω ὀχτῶ νοματέους».

Ὁ βασιλέας τὰ σάστισε τότες καὶ δὲν μπορούσε νὰ τοῦ χωρέσῃ στὸ κεφάλι πῶς αὐτός ὁ κοφινᾶς μπορούσε μοναχὰ μὲ μία σφάντζικα —ἐνενήντα μαθὲς λεφτά, γιατί τόσο περνοῦσε τότες ἡ σφάντζικα —νὰ κἀνη τόσα πράματα. Τοῦ λέει λοιπὸν: «Δὲ μοῦ λές, λέει, πῶς τὰ καταφέρνεις; Εἶναι, λέει, πολὺ τὸ χρέος σου, τοκίζεις στ' ἀλήθεια χρήματα;»

Τότες ὁ κοφινᾶς χαμογέλασε, γιατί κατάλαβε πῶς δὲν ἐννοίωσε τίποτα ὁ βασιλέας, καὶ τότε παίρνει πὸ τὸ χέρι καὶ τότε πηγαίνει σὲ μίαν ἄλλη κάμερα τοῦ σπιτιοῦ καὶ τοῦ δείχνει ἓνα γέρο καὶ μιά γραῖα, ποῦ κοιμώντουσαν πάνω σ' ἓνα κρεβάτι. «Νά, λέει, ποῖο εἶναι τὸ παλαιὸ χρέος ποῦ πλερώνω. Εἶναι ὁ πατέρας μου κ' ἡ μάννα μου, ποῦ μ' ἀναθρέψανε καὶ μὲ μεγαλώσανε καὶ τώρα πλερώνω αὐτὸ τὸ παλαιὸ χρέος· ξεπλερώνω μαθὲς τώρα στὰ γεράματά τους ὅ,τι αὐτοὶ στὰ νιάτα τους γιὰ μένανε κάμανε». Ὑστερα τότε βγάζει στὴν κάμερα ποῦ καθόντουσε πρωτύτερα, τοῦ δείχνει τέσσερα παιδιά, ποῦ γλεντούσανε

καὶ τοῦ λέει: «Νά, λέει, καὶ τὰ χρήματα ποῦ τοκίζω. Ἐτοῦτα, λέει, εἶναι παιδία μου καὶ τρέφοντάς τα τώρα τοκίζω χρήματα, γιατί καὶ αὐτὰ ἅμα ἐγὼ γεράσω θὰ μοῦ ξεπλερώσουνε ὅ,τι γιὰ δαῦτα ἕκαμα καὶ θὰ μὲ γνοιάζονται. Τρέφω, λέει, ἀκόμα, καὶ ὀχτῶ ἀνθρώπους: Δύο μαθὲς ἐγὼ κ' ἡ γυναῖκά μου καὶ τέσσερα τὰ παιδία μου γίνονται ἕξε καὶ δύο ὁ πατέρας μου κ' ἡ μάνα μου γίνονται ὀχτῶ».

Τότες ὁ βασιλέας τότε παίρνει κι αὐτὸς ἀπὸ τὸ χέρι, τότε πηγαίνει σ' ἕνα καντοῦνι καὶ χωρὶς νὰν τότε δὴ κανένας ξεκομπώνει τὸ ροῦχο του καὶ τοῦ δείχνει τὴ βασιλικὴ κορόννα, ποῦ ἔχε κρεμασμένη στ' ἀστῆθι του. Ὁ κακομοίρης ὁ κοφινᾶς τὰ ἔχασε τότες καὶ δὲν ἔξερε εἶντα νὰ πῆ, ποῦ κατάλαβε πῶς εἶχε μέσα στὸ σπίτι του τὸ βασιλέα. Ἐκεῖνος ὁμως τοῦ ἔδωσε θάρρος καὶ τοῦ ἔπε: «Μὴ φοβᾶσαι, γιατί δὲ σὲ πειράζω, μοναχὰ νὰ μὴν πῆς σὲ κανένα αὐτὸ ποῦ ἔπες σ' ἐμένα ἃ δὲ δῆς τὸ πρόσωπό μου· ἀλλιῶς ἄνε λάχη καὶ τὸ πῆς, χωρὶς νὰ δῆς τὸ πρόσωπό μου, νὰ ξέρης ὅτι θὰ σοῦ πάρω τὸ κεφάλι. —Ὅπως ὀρίζεις, πολυχρονεμένε βασιλέα», εἶπε τότες τρομαγμένος ὁ κακομοίρης ὁ κοφινᾶς. Ὁ βασιλέας τότες χαιρέτησε ὄλους καὶ σηκώθη κ' ἔφυγε.

Τὴν ἄλλη μέρα κάλεσε τὴ δωδεκάδα του καὶ τοὺς εἶπε: «Ἄν εἴσαστε, λέει, ἄξιοι νὰ μοῦ πῆτε πῶς μπορεῖ ἕνας ἀνθρώπος μὲ μία σφάντζικα ποῦ κερδίζει τὴν ἡμέρα, νὰ πλερώνη μὲ δαύτηνε παλαιὸν χρέος, νὰ τοκίζη χρήματα καὶ νὰ τρέφη ὀχτῶ ἀνθρώπους».

Τοὺς ὥρισε διορία τρεῖς μέρες, ὅποιος πὸ δαύτους τὸ βρῆ νὰν τὸν κάμη βεζίρη του. Σκεφτόντουσε τότες αὐτοί, σκεφτόντουσε, σκεφτόντουσε, μὰ δὲ μπορούσανε νὰν τὸ βροῦνε, ὅπου στὰ τελευταῖα εἶπανε μὲ τὸ νοῦ τους, πῶς ὁ βασιλέας δὲ μπορεῖ νὰ τὸ κατέβασε μοναχὸς του ἀπὸ τὸ μυαλό του, παρὰ κάπου θὰ ἔτανε παγεμένος χτές βράδυ καὶ τοῦ τὸ ἔπανε. Τρέχουνε λοιπόν, γυρίζουνε ἐδῶ κ' ἐκεῖ, ρωτοῦνε στὸ να καὶ στ' ἄλλο σπίτι «μπὰς κ' ἦρθε χτές βράδυ κανένας ἔτσι κ' ἔτσι» νὰ ποῦμε, μὰ τίποτα δὲ μπορούσανε νὰ καταφέρουνε. Ὅπου μὲ τὰ πολλά, ἀπὸ δῶ, ἀπὸ κεῖ, νὰ σου καὶ μπαίνουνε καὶ στοῦ κοφινᾶ τὸ σπίτι.

«Μπαὺς κ' ἦρθε, λένε στὸν κοφινᾶ, χτές βράδυ κανένας ἔτσι κ' ἔτσι, νὰ ποῦμε; —Ναί, λέει ὁ κοφινᾶς, κ' ἦτανε ὁ πολυχρονεμένος ὁ βασιλέας, ποῦ καταδέχτηκε κ' ἦρθε στὸ φτωχικό μου καὶ μᾶς ἕκαμε συντροφία». Πήρανε τότες αὐτοὶ ἀνάσα. «Μπαὺς, λέει, καὶ τοῦ ἔπες αὐτὸ κι αὐτό; —Ναί, λέει, τοῦ ἔπα. —Δὲ μᾶς τὸ λέεις, λέει, καὶ σὲ μᾶς;» Λέει: «Δὲ μπορῶ, γιατί μοῦ ἔδωσε διαταγὴ νὰ μὴν τὸ πῶ σὲ κανένανε. —Πὲς μᾶς το, λέει, καὶ νὰ πᾶρε δέκα λίρες, νὰ ποῦμε. —Δὲν παίρνω, λέει, τίποτα. Ὅ,τι κι ἄνε μοῦ πῆτε, ὅ,τι κι ἄνε μοῦ δώσετε, ποτὲς δὲ μπορῶ νὰ σᾶς τὸ πῶ. —Μωρὲ ἄμάν, μωρὲ ζαμάν, τοῦ λένε αὐτοί, νὰ πᾶρε εἴκοσι λίρες, πᾶρε τριάντα, πᾶρε πενήντα, ἑκατό, διακόσες, τρακόσες, πεντακόσες, νὰ, πᾶρε χίλιες». Σὰν εἶδε ὁ κοφινᾶς χίλιες λίρες, λέει μὲ τὸ νοῦ του: «Μωρὲ, λέει, ἄνε πάρω ἐγὼ τσι χίλιες λίρες θὰ μπορέσουνε τὰ παιδία μου βασιλικᾶτα νὰ περάσουνε. Γιὰ τὸ κεφάλι μου; Χαλάλι. Κεῖ ποῦ θὰ ζήσουν εὐτυχισμένα τὰ παιδία μου, δὲν πειράζει, ἄς πάη καὶ τὸ κεφάλι μου». Κάθεται λοιπόν, παίρνει τσι χίλιες λίρες, καὶ τοὺς τὰ λέει ὄλα.

Τρέχουνε αὐτοὶ στὸ βασιλέα καὶ τοῦ τὸ ξηγοῦνε. Τὰ κατάλαβε ὁ βασιλέας, πῶς αὐτοὶ μοναχοὶ τους δὲ θὰν τὸ βρανε παρὰ ὁ κοφινᾶς θὰν τοὺς τὸ ἴπε καὶ βασιλικὴ διαταγὴ νὰ παρουσιαστῆ μπροστά του ὁ κοφινᾶς. Πᾶνε λοιπὸν καὶ φέρνουνε τὸν κοφινᾶ μπροστά του. «Δὲ σοῦ εἶπα, λέει ὁ βασιλέας, νὰ μὴν πῆς σὲ κανένα τίσι, ἃ δὲ δῆς τὸ πρόσωπό μου; Τώρα, κατὰ ποῦ σοῦ μπρέπει, θὰ σοῦ πάρουνε τὸ κεφάλι σου!» Κ' εἶχε πάρα-πέρα ἑτοιμὴ τὴν καρμανιόλα γιὰ νὰν τότε κόψουνε. «Πολυχρονεμένε μου βασιλέα, λέει τότες ὁ κοφινᾶς, μοῦ εἶπες νὰ μὴν πῶ τίσι ἃ δὲ δῶ μία φορὰ τὸ πρόσωπό σου. Ἐγὼ ὁμως οὔτε μία, οὔτε δύο φορὲς μοναχὰ τὸ εἶδα, παρὰ χίλιες φορὲς τὸ εἶδα» καὶ τοῦ ἀραδιάζει τσι χίλιες λίρες ποῦ πῆρε. «Νά, λέει, δὲν εἶν' αὐτὸ τὸ πρόσωπό σου: Δὲν εἶν' αὐτό; Δὲν εἶν' αὐτό; Νά το χίλιες φορὲς, ὄχι μία». Γιατὶ βέβαια χίλιες λίρες ἐπῆρε, χίλια προσώπατα τοῦ βασιλέα εἶδε ποῦ ἦτανε ἀπάνω στσι λίρες χαραγμένα. Τότες ὁ βασιλέας ἐθάμαξε τὴν ἐξυπνάδα τοῦ κοφινᾶ καὶ τοῦ λέει: «Ἐσύ, λέει, κάνεις γιὰ συμβουλάτορας μου καὶ βεζίρης μου».

Καὶ διώχνει τὴ δωδεκάδα του, παίρνει τὸν κοφινᾶ γιὰ βεζίρη του, κ' ἐξησε ὁ καλὸς σου κοφινᾶς Ἰσα μὲ ποῦ πέθανε βεζίρης καὶ πέρασε καλὰ κ' ἐμεῖς ἐδῶ καλύτερα.

5'

Ἡ πίττα τσῆ μάννας μου ἔκαμε κακὸ τσῆ Ρόζας μου.

Βαρῶ, σκοτώνω, πιάνω τὸ δὲν ὀρπίζω.

Ἐφαγα γεννημένο καὶ ἀγέννητο, ψημένο μὲ τὰ λόγια.

Καλὰ 'ν' τὰ μῆλα τσῆ μηλιάς, καλύτερη ἢ ρίζα.

Ὅπου φοβεθῆ τσι ζωντανούς, ἀποθαμένοι τὸν γελοῦν.

Ποῖο εἶναι τ' αὐγὸ τσῆ ἄσπρης κόττας καὶ ποῖο τσῆ μαύρης;

Στὸν οὐρανὸ δὲν ἐκοιμήθηκα,

στσι γῆς δὲν ἐκοιμήθηκα,

ποῦ ἐκοιμήθηκα;

Χωρὶς σμπόρμπερη καὶ μπάλλα,

πῶς εὐρέθη τούτ' ἢ φάλλα;

Χωρὶς κοπρέα καὶ νερό,

πῶς εὐρέθ' ἀγγοῦρι δῶ;

Μία φορὰ ἦτανε μία βασιλιοπούλλα, ποῦ δὲν ἤθελε νὰ παντρευτῆ ποτές τση. Ὁ πατέρας τση τσῆ ἔκανε τόσα καὶ τόσα νὰ παντρευτῆ, μὰ αὐτὴ τοῦ κάκου. Χαμπάρι π' ὄσα καὶ νὰν τση λέγανε. Στὰ τελευταῖα ὁμως πὸ τὰ πολλὰ παρακάλια τοῦ πατέρα τση, γιὰ νὰν τότε ξεφορτωθῆ, τοῦ ἴπε πῶς θὰ παντρευτῆ ἄμα βρεθῆ ἄνθρωπος νὰν τση πῆ ἓνα αἰνιγμα καὶ νὰ μὴ μπορέση νὰν τὸ λύση. Ἦτανε ἐξυπνη καὶ πολὺ γραμματισμένη καὶ καταλάβαινε πῶς κανέναν δὲ θὰ βρισκότανε νὰν τση ἴλεγε αἰνιγμα, ποῦ νὰ μὴ μπορῆ νὰν τὸ λύση. Ἐβαλε λοιπὸν ντελάλη ὁ πατέρας τση, πῶς ὁποιος θέλει νὰ πάρη τὴν κόρη του νὰ πᾶ νὰν τση πῆ ἓνα αἰνιγμα κι ἃ δὲν τὸ λύση θὰν τῆνε πάρη δική του,

ἀλλιῶς κι ἄνεν τὸ λύση τότες θὰν τοῦ κόβουνε τὸ κεφάλι. Πήγανε βασιλιό-
πουλλα, ἀρχοντόπουλλα κ' ἓνα σωρὸ λεβέντες καὶ παλληκάρια, ἔλεγε ὁ καθέ-
νας τους πὸ ἓνα αἰνιγμα στὴ βασιλιοπούλλα, μ' αὐτὴ, ἐξυπνη καὶ διαβασμένη,
ὄλα τὰ ἔλουῦσε καὶ ὄλωνῶνε τὰ κεφάλια τὰ ἔκοβε.

Ἦτανε καὶ σ' ἓνα μέρος ἓνας τσοπάνης, ποῦ ὄσο κι ἄνε δούλευε δὲν ἔ-
βλεπε χαῖρι ὁ κακομοίρης. Εἶχε λοιπὸν βαρεθῆ τὴ ζωὴ του καὶ σὰν ἄκουσε τὸ
ντελάλη, εἶπε μὲ τὸ νοῦ του: «Μωρέ, λέει, δὲν πὰ νὰ βρῶ τὴ βασιλιοπούλλα
νὰν τσῆ πῶ κ' ἐγὼ κανένα αἰνιγμα κι ἂν μοῦ πάρη τὸ κεφάλι μου, καλὰ παρ-
μένο, ἔτσι κι ἂν ἔτσι τὴν ἔχω ποῦ τὴν ἔχω βαρυστισμένη τὴ ζωὴ μου, ἂ δὲν
τὸ λύση ὁμως τότες θὰ μὲ πάρη ἄντρα τσῆ καὶ θὰ περάσω μαζί τσῆ ἴσα μὲ
ποῦ νὰ ποθάνω ζωὴ χαρισάμενη». Πααίνει λοιπὸν σπῖτι του, βρέσκει τὴ μάννα
του καὶ τσῆ λέει: «Μάννα, ἐγὼ, λέει, θὰ πὰ νὰ βρῶ τὴ βασιλιοπούλλα, νὰν
τσῆ πῶ ἓνα αἰνιγμα».

Ἡ μάννα του, ἡ κακομοῖρα, σὰν τ' ἄκουσε κόρπος κόντεψε νὰ τσῆ ῥθῆ.
Ποῦ νὰ βάζη, βλέπεις, τσῆ κακομοίρας ὁ νοῦς, πῶς θὰ μπορέση ὁ γιός τσῆ νὰ
πῆ στὴ βασιλιοπούλλα αἰνιγμα, ποῦ νὰ μὴ μπορῆ κείνη νὰν τὸ λύση! Ἄρχισε
λοιπὸν νὰ κλαίη καὶ νὰν τότεν περικαλῆ: «Ἐλα, παιδί μου, τοῦ ἔλεγε, στὰ σύγ-
καλά σου, ἔλα στὸ νοῦ σου, ποῦ κείνο πήγανε ἄλλοι κι ἄλλοι ἐξυπνοι καὶ δια-
βασμένοι καὶ τσι χάλασε ὄλους ἡ βασιλιοπούλλα καὶ μοῦ βγήκες τώρα καὶ
σύ καὶ μοῦ θέλεις νὰ πᾶς νὰ σὲ χαλάση καὶ σένα.»

Αὐτὰ καὶ τόσα ἄλλα τοῦ ἔλεγε, μ' αὐτὸς τοῦ κάκου. Ὅλα πὸ τὸ 'ν' αὐτὶ
τοῦ μπαίνανε κι ἀπὸ τ' ἄλλο τοῦ βγαίνανε. Τοῦ ἔχε γιὰ καλὰ, βλέπεις, καρφω-
θῆ ἡ ἰδέα. Σὰν εἶδε κι ἀπόειδε ἡ κακομοῖρα ἡ μάννα του, πῶς ὄ,τι κι ἄνεν τοῦ
λέη αὐτὸς δὲν ἀκούει, παρὰ εἶναι ἀποφασισμένος νὰ πάη, εἶπε μὲ τὸ νοῦ τσῆ:
«Τὸν ἔχω ποῦ τὸν ἔχω χαμένο. Δὲν εἶναι λοιπὸν καλύτερα, κεῖ ποῦ θὰν τότεν
χαλάσ' ἡ βασιλιοπούλλα καὶ θὰ ντροπιαστῆ σ' ὄλον τὸν κόσμον, νὰν τότεν χα-
λάσω ἐγὼ;» Τοῦ κάνει λοιπὸν μία πίττα, βάζει φαρμάκι μέσα σὲ δαῦτηνε, γιὰ
νὰ φαρμακωθῆ στὸ δρόμο καὶ νὰ μὴ σώση νὰ πάη στὴ βασιλιοπούλλα, τοῦ
τῆνε δίνει καὶ τοῦ λέει: «Πᾶρε, λέει, παιδί μου, τουτηνὰ τὴν πίττα, ποῦ σοῦ
ἔκαμα, νὰν τὴν ἔχης στὸ δρόμο, ἄμα πεινάσης νὰν τῆνε φάης». Πῆρε αὐτὸς
τὴν πίττα, χαιρέτησε τὴ μάννα του καὶ τράβηξε τὸ δρόμον νὰ πὰ νὰ βρῆ τὴ
βασιλιοπούλλα.

Στὸ δρόμον, κεῖ ποῦ πήγαινε, πήγαινε, ἄρχισε νὰ πεινᾷ ἡ σκύλα του —ἀγ-
καλὰ εἶχε πάρει καὶ μία σκύλα μαζί του, ποῦ τὴν ἔλεγε Ρόζα— καὶ νὰν τοῦ
κουνῆ τὴν ὄρα τσῆ. Ἐκοψε τότες ἓνα κομμάτι πίττα καὶ τσῆ τὸ ῥιξε νὰ τὸ
φάη. Τὸ ἔφαε ἡ σκύλα καὶ σὲ λίγην ὥρα ἔπεσε ξερὴ χάμω καὶ ψόφησε. Εὐτὸς
τότες κατάλαβε πῶς ἐξ αἰτίας τσῆ πίττας ψόφησε ἡ σκύλα καὶ πέταξε τὴν πίτ-
τα γιὰ νὰ μὴ φάη κι αὐτὸς πὸ δαῦτηνε καὶ πάθη τίσιτα κ' εἶπε καὶ μὲ τὸ νοῦ
του: «Νά, λέει, ὠραῖο αἰνιγμα νὰ πῶ τσῆ βασιλιοπούλλας: Ἡ πίττα τσῆ μάν-
νας μου ἔκαμε κακὸ τῆς Ρόζας μου. Ποῦ θὰ καταλάβη κείνη!» Ἐτσι ἀλαφρώ-
θηκε λιγάκι, ποῦ ὄλον τὸ δρόμον σκεφτότανε, σκεφτότανε εἶντα αἰνιγμα νὰ πῆ
τσῆ βασιλιοπούλλας, καὶ τώρα ποῦ ἔβρε, χαρέθηκε κ' εἶπε, πῶς ὄ,τι κι ἄνεν
τοῦ λάχη στὸ δρόμον ἴσα μὲ ποῦ νὰ φτάξη στὴ βασιλιοπούλλας θὰν τὸ κάμη

αίνιγμα και θάν τσῆ τὸ πῆ. Τράβηξε λοιπὸν τὸ δρόμο του καὶ πήγαινε, πήγαινε, ἴσα μὲ ποῦ ἀνάδειασε πάνω σ' ἓνα δέντρο ἓνα πουλλάκι νὰ κάθεται. Πιάνει λοιπὸν μία πέτρα καὶ τὸ σημαδεύει νὰν τὸ σκοτώσῃ. Τοῦ ρίχνει τὴν πέτρα, μὰ κείνη δὲν τσίγει τὸ πουλλάκι, παρά πέφτει πὸ πίσω πὸ τὸ δέντρο καὶ βρέσκει μία λαγουδίνα ποῦ κοιμώτανε καὶ σκοτώνει τὴ λαγουδίνα. Τρέχει, βλέπει πῶς σκότωσε τὴ λαγουδίνα καὶ λέει: «Μωρέ! νὰ ὠραῖο αἶνιγμα: Βαρῶ, σκοτώνω, πιάνω τὸ δὲν ὀρπίζω», γιατί βέβαια δὲν τῶρπιζε πῶς θὰ σημάδευε πουλλάκι καὶ θὰ σκότωνε λαγὸ. Σοῦ παίρνει τὴ λαγουδίνα, πάει σ' ἓνα ξωμόνι π' ἀνάδειασε, τήνε σκίζει καὶ ξεπετειῶνται ἓνα σωρὸ λαγουδάκια πὸ τὴν κοιλία τσῆ. Ἦτανε, βλέπεις, ἀγγαστρωμένη ἡ λαγουδίνα κι ὠρα-ὠρα νὰ γεννήσῃ. Γυρεῦει ξύλα ἢ τίςτ' ἄλλο νὰ μαγερέτῃ τὴ λαγουδίνα. Μὰ δὲ βρέσκει οὔτε ξύλα οὔτε τίςτ' αἶνιγμα καὶ σοῦ πιάνει τότες τὰ βιβλία τσῆ ἐκκλησίας, βάζει φωτιά σὲ δαῦτα, ψήνει τὴ λαγουδίνα μὲ τὰ λαγουδάκια καὶ λέει: «Ὁραῖο αἶνιγμα καὶ τοῦτο: Ἐφαγα γεννημένο καὶ ἀγέννητο, ψημένο μὲ τὰ λόγια. Ποῦ θὰ καταλάβῃ τίςτ' αἶνιγμα ἢ βασιλοπούλλα!» Ἐκατσε λοιπὸν κ' ἔφαγε τὴ λαγουδίνα μὲ τὰ λαγουδάκια κ' ὕστερα τράβηξε τὸ δρόμο του καὶ πήγαινε, πήγαινε ἴσα μὲ ποῦ ἀπάντηξε μία μηλέα. Ἀνέβηκε πάνω στὴ μηλέα, ἔκοψε μῆλα, ἔφαγε, κατέβηκε κ' ἔκατσε στὴ ρίζα τσῆ μηλέας νὰ ξεκουραστῆ. Κεῖ ποῦ καθότανε βλέπει δίπλα του ἓνα σακκουλάκι γεμᾶτο λίρες, τ' ἀρπᾶ καὶ «μωρέ! λέει, ὠραῖο αἶνιγμα καὶ τοῦτο: Καλὰ 'ν' τὰ μῆλα τσῆ μηλιάς, καλύτερη ἢ ρίζα». Σηκώθηκε σὲ λίγην ὠρα καὶ τράβηξε πάλι τὸ δρόμο του. Πήγαινε, πήγαινε, ἴσα μὲ ποῦ νυχτιώθηκε π' ὄξω πὸ μίαν ἐκκλησία. Μπήκε μέσα σὲ δαῦτηνε κ' εἶδε μέσ' στὴ μέση ἓναν ἀποθαμένο καὶ γύρω γύρω πεντέξε νὰν τότε φυλᾶνε. Ἦτανε ὅλοι ἀποκοιμισμένοι. Πιάνει λοιπὸν κι αὐτὸς καὶ πρὶν πέσῃ σὲ καμίαν ἄκρη νὰ κοιμηθῆ ἀντισηκώνει λιγάκι τὸ κεφάλι τ' ἀποθαμένου κι ἀπὸ φόβο μὴ λάχῃ καὶ τότε ληστέψουνε οἱ ζωντανοί, βάζει τὸ σακκουλάκι τσί λίρες πὸ κάτω πὸ τὸ κεφάλι. Ἀγειρε ὕστερα σ' ἓνα καντοῦνι κι ἀποκοιμήθῃ μὲ τὴν ἰδέα νὰ ξυπνήσῃ τὸ πρωὶ ἀμπονωρύτερα πὸ τς ἄλλους καὶ χωρὶς νὰν τότε πάρουνε μωροδία, νὰ πάρῃ τὸ σακκουλάκι τσί λίρες καὶ νὰ φύγῃ. Γιὰ τὴν τύχη του ὁμοῦ, ἓνας πὸ κείνους ποῦ φυλάγανε τὸν ἀποθαμένο, γιὰ νὰ φυλαχτῆ πὸ τὸ κρῦο, ποῦ ἔκανε κείνη τὴ νύχτα, εἶχε βγάλει τὸν ἀποθαμένο πὸ τὴ νεκροκασσέλλα του κ' εἶχε μπῆ αὐτὸς μέσα σὲ δαῦτηνε. Κατάλαβε λοιπὸν τὸν τσοπάνη ἄμα τ' ἀντισήκωσε τὸ κεφάλι κ' ἔβαλε πὸ κάτω τσί λίρες καὶ τὸν ἄφησε νὰν τότε πάρῃ ὁ ὕπνος κ' ὕστερα πήρε αὐτὸς τσί λίρες, ξύπνησε τσί ἄλλους, ἔβαλε τὸν ἀποθαμένο στὴ νεκροκασσέλλα του, τὸν ἄφησε μοναχὸ μὲ τὸν τσοπάνη κι ἀπὸ δῶ πάνε κι ἄλλοι!

Φεύγει μὲ ὄλους τσί ἄλλους καὶ μένει μοναχὸς ὁ καλὸς σου ὁ τσοπάνης. Νὰ μὴν τὰ πολυλογοῦμε, σηκώνεται τὸ πρωὶ ὁ τσοπάνης, βλέπει ἀδειανὴ τὴν ἐκκλησία, πάει, ἀντισηκώνει τὸ κεφάλι τ' ἀποθαμένου καὶ δὲ βλέπει τίςτ' αἶνιγμα. «Μωρέ, λέει, τὴν ἔπαθα, δὲν πειράζει ὁμοῦ, εἶναι καὶ τοῦτο καλὸ αἶνιγμα: Ὅπου φοβηθῆ τσί ζωντανούς, ἀποθαμένοι τὸν γελοῦν». Βγαίνει πὸ τὴν ἐκκλησία, τραβᾶ τὸ δρόμο του καὶ πάει, πάει, πάει, ἴσα μὲ ποῦ βλέπει σ' ἓνα μέρος δύο κόττες νὰ γεννοῦνε, μίαν ἄσπρη καὶ μία μαύρη. Παίρνει τ' αὐτὰ

ποῦ κάμανε καὶ λέει: «Νά, λέει, καὶ τοῦτο εἶναι πολὺ καλὸ αἶνιγμα, θὰν τήνε ρωτήξω: Ποῖο εἶναι τ' αὐγὸ τῆς ἄσπρης κόττας καὶ ποῖο τσῆ μαύρης; Δὼ εἶναι ποῦ θὰν τήνε πιάσω. Γιατί κι ὄλα, λέει, τ' ἄλλα νὰν τὰ βρῆ, τοῦτο δὰ δὲ θὰν τὸ βρῆ, γιατί στὰ τελευταῖα κι ἄνε λάχη καὶ κάμ' ὁ διάολος καὶ τὸ βρῆ ἐγὼ θὰν τσῆ πῶ: Ὅχι, δὲν εἶναι τοῦτο, παρὰ τοῦτο εἶναι. Κεῖνη δὲ θὰ μπορέση νὰ μὲ βγάλῃ ψεύτη κ' ἔτσι θὰ κερδίσω καὶ θὰν τήνε πάρω γυναῖκα μου». Πῆρε λοιπὸν τ' αὐγὰ καὶ τράβηξε τὸ δρόμο του.

Πήγαινε, πήγαινε, ἴσο μὲ ποῦ νυχτιώθη σ' ἓνα μέρος. Μπῆκε σ' ἓνα σπίτι π' ἀπάντηξε, καὶ κοιμήθηκε πάνω σὲ μία κρεμαστὴ σανίδα, π' αὐτὲς ποῦ βάζουνε τὰ ψωμιά. Τὸ πρωὶ σὰν ἐξύπνησε εἶπε μὲ τὸ νοῦ του: «Νά καὶ τοῦτο, λέει, εἶναι ὠραῖο αἶνιγμα: Στὸν οὐρανὸ δὲν ἐκοιμήθηκα, στὴ γῆς δὲν ἐκοιμήθηκα, ποῦ ἐκοιμήθηκα;» Φεύγει πὸ τὸ σπίτι καὶ πάει, πάει, πάει, ἴσα μὲ ποῦ φτάνει στὰ τελευταῖα στὴν πολιτεία τσῆ βασιλιοπούλλας. Ζητᾷ τὸ παλάτι τοῦ βασιλέα, λέει πῶς θέλει νὰ πῆ αἶνιγμα στὴ βασιλιοπούλλα καὶ τότε παρουσιάζουνε μπροστὰ σὲ δαύτηνε. Κάθεται ὁ καλὸς σου ὁ τσοπάνης μπροστὰ στὴ βασιλιοπούλλα κι ἀρχινᾷ νὰν τσῆ λέη:

Ἡ πίττα τσῆ μάννας μου ἔκανε κακὸ τσῆ Ρόζας μου.

Βαρῶ, σκοτώνω, πιάνω τὸ δὲν ὀρπίζω.

Ἐφαγα γεννημένο καὶ ἀγέννητο, ψημένο μὲ τὰ λόγια.

Καλὰ 'ν' τὰ μῆλα τσῆ μηλιᾶς, καλύτερη ἢ ρίζα.

Ὅπου φοβεθῆ τσι ζωντανούς, ἀποθαμένοι τὸν γελοῦν.

Ποῖο εἶναι τὸ αὐγὸ τσῆ ἄσπρης κόττας καὶ ποῖο τσῆ μαύρης;

Στὸν οὐρανὸ δὲν ἐκοιμήθηκα,

στὴ γῆς δὲν ἐκοιμήθηκα,

ποῦ ἐκοιμήθηκα;

Ἡ βασιλιοπούλλα ἄκουσε καλὰ καλὰ τὸ αἶνιγμα, σκέφτηκε πολλὴν ὥρα, μὰ τίποτα δὲ μπόρεσε νὰ καταλάβῃ. Θύμωσε λοιπὸν καὶ φουρκίστηκε, ποῦ πήγαινε ἄλλοι κι ἄλλοι καὶ τσι χάλασε ὄλους, καὶ βρέθη ἓνας παλιοτσοπάνης νὰν τσῆ πῆ αἶνιγμα, ποῦ νὰ μὴ μπορῆ νὰν τὸ λύσῃ! Ἀπὸ τὸ θυμὸ τσῆ λοιπὸν καὶ γιὰ νὰ βρῆ ἀφορμὴ νὰν τότε χαλάσῃ, γιατί θάρεψε πῶς θὰ μείνη μὲ κλειστό τὸ στόμα χωρὶς νὰ μπορέσῃ νὰν τσῆ δώσῃ τὴν ἀπάντησῃ, κατέβασε μάνι-μάνι τὰ βρακία τσῆ καὶ τοῦ 'πε:

Χωρὶς σμπόρμπερη καὶ μπάλα,

πῶς εὐρέθη τούτ' ἢ φάλλα;

Ἐκεῖνος δμως, πὶὸ ἐξυπνος καὶ τετραπέρατος, δὲν ἔχασε καιρὸ, παρὰ κατέβασε καὶ κεῖνος τὰ δικά του βρακία καὶ τσῆ 'πε:

Χωρὶς κοπρέα καὶ νερό,

πῶς εὐρέθ' ἀγγούρι δῶ;

Ἡ βασιλοπούλλα τότες τὰ στενοδιάστη, δέν ἔξερε πλέα εἶντα νά πῆ καί, κατὰ ποῦ εἶχε ντελαλήσει, πῆρε τὸν τσοπάνην ἀντρα τση, καί περάσανε καλὰ καί μεῖς ἐδῶ καλύτερα¹.

Παραλλαγή πελοποννησιακή ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Ἡ βασιλοπούλα καί ὁ τσοπάνης» ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Ν. Γ. Πολίτου, ἐν ΝΑ. σ. 35 - 40².

1. Κατ' ἄλλην κυθηραϊκὴν παραλλαγὴν ἡ βασιλοπούλλα συνεζεύχθη ἀμέσως τὸν τσοπάνη, χωρὶς νὰ μεσολαβήσῃ ὁ ἐν τῇ προκειμένῃ παραλλαγῇ ἀναφερόμενος διάλογος. Κατ' ἄλλην δέ, ὡσαύτως κυθηραϊκὴν παραλλαγὴν, ἡ βασιλοπούλλα ἐζήτησεν ὡς προθεσμίαν τρεῖς ἡμέρας, καθ' ἃς διὰ φίλων τῆς ἐπειράθη ὅπως μεθυσθῇ ὁ τσοπάνης καὶ ἀποσπασθῇ τὸ μυστικόν. Ἐπειδὴ ὁμως μεθ' ὄλας τὰς προσπάθειας οὐδὲν κατωρθώθη, ἠναγκάσθη μετὰ τὴν πάροδον τῆς ταχθείσης προθεσμίας νὰ συζευχθῇ τὸν τσοπάνη.

2. Σχεδὸν ἀπαράλλακτος πρὸς τὴν παραλλαγὴν ταύτην εἶναι παραλλαγή ἐξ Ἡρακλείου τῆς Κρήτης ἔχουσα ὡς ἑξῆς:

*Ἡ πιτταροῦλα ἤφαγε τὴν Ἐμορφοῦλα.
Τρεῖς καλογέροι τήνε φάγαν τὴν καϊμένη.
Ἐγὼ ἔφαγα γεννημένο καὶ ἀγέννητο κρέας, ψημένο μὲ τὰ γράμματα.
Ἦπια νερό, ποῦ μήτε στὴ γῆς ἦτονε μήτε στὸν οὐρανό.*

Ἐν ταύτῃ Ἐμορφοῦλα, εἶναι τὸ ὄνομα τῆς σκύλας, τρεῖς καλογέροι, εἶναι τρεῖς κόρακες, οἵτινες ἔφαγον τὴν Ἐμορφοῦλαν, τὸ μήτε στὴ γῆ μήτε στὸν οὐρανὸ νερό, ὅπερ ἔπιεν ὁ τσοπάνης, εἶναι νερό ἀπὸ κανδηλί ἐκκλησίας. Γνωστὸν ἐπίσης εἶναι τὸ παραμῦθιον καὶ ἐν Ἴω, ὡς μᾶς ἀνεκοίνωσεν ὁ ἐξ Ἰου φοιτητῆς τῆς φιλολογίας Σπ. Λωρεντζιάδης. Ἐν τῇ παραλλαγῇ ταύτῃ τῆς Ἰου τὸ ὄνομα Μαρκετοῦ φέρεται ὡς ὄνομα τῆς σκύλας.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΕΙΣ ΤΑ ΑΙΝΙΓΜΑΤΙΚΑ ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ*

α'

Παραπλήσιος μῦθος μετὰ διφορουμένου διαλόγου, ἔχοντος παρά προσδοκίαν σεμνήν ἔννοιαν, φέρεται καὶ παρά τοῖς Ἰταλοῖς (Βερώνης).

Νέος τις ἐρωτᾷ τὴν ἐρωμένην του:

—Sio contenta¹ che meta el me rosseto²
nel vostro peloseto³?

—No, che gh' è stà dentro ed drito e el storto⁴
e no'l gh' à petà gnanca un peletto⁵

ἀποκρίνεται αὕτη (Archivio per lo stud. delle tradiz. popol., 1899, τ. 18, σ. 368).

Ἐν παλαιῷ γερμανικῷ αἰνίγματι τοῦ ΙΕ' αἰῶνος ἔχομεν ἐπίσης ὁμοιον διφορούμενον διάλογον κόρης καθημένης εἰς κῆπον καὶ νέου διερχομένου ἐκεῖθεν: «Liebe junkfrau lasst mir mein lankhals in euren rauchars» (καλό μου κορίτσι, ἄφησέ μου τὸ μακρολαίμη μου στὸ μαλλιαρό σου), ἔννοῶν τὸ ἄλογό του καὶ τὸ λιβάδι της. Ἡ κόρη δὲ ἀποκρίνεται: «Ich bescharn erst nechten» (τὸ ἐκούρεψα ἀπὸ χθές), ἔννοοῦσα ὅτι ἐθέρισε τὸ λιβάδι. Ὁ R. Köhler (Kleine Schriften, τ. III, σ. 516) ὑπομνηματίζων τὸ αἰνίγμα τοῦτο, ἀναφέρει καὶ ἕτερον ὁμοιότατον παλαιὸν γερμανικόν, καθὼς καὶ παλαιὰ καὶ νεώτερα γερμανικὰ αἰνίγματα, καὶ ἕν γαλλικόν, ὑπαινισσόμενα τὸ λιβάδιον καὶ βάσιν ἔχοντα τὴν ὁμοιότητα τῶν εἰκόνων τῆς κουρᾶς καὶ τοῦ θερισμοῦ. Καὶ ὁ τοῦ Köhler ἐκδότης J. Bolte προσθέτει εἰς ταῦτα καὶ ἕτερα τρία τοιαῦτα γερμανικὰ νεώτερα αἰνίγματα.

β'

Πλὴν τῆς μνημονευομένης ὑπὸ τοῦ ἐκδότου παραλλαγῆς, ἦν ἐκ χειρογράφου ἰατροσοφίου τοῦ ΙΗ' αἰῶνος τελευτῶντος ἐδημοσίευσεν τῷ 1874 ἐν ΚΠ.,

* Ἐδημοσιεύθη εἰς περ. Λαογραφία 2(1910-11), σ. 371-384.

1. Siete contenta= ἐπιτρέπετε;

2. Τὸ κοκκινάδι μου= τὸν ἵππον μου.

3. Στὸ μαλλιαρό σας= στὸ λιβάδι σας.

4. Ὁ ἴσιος κι ὁ στραβός= ὁ θεριστὴς μὲ τὸ δρεπάνι του.

5. Δὲν ἄφησε οὐτε τριχοῦλα= τὸ ἐθέρισε ὅλο.

έτέρα ἐκ Νισύρου μετὰ τοῦ σχετικοῦ μύθου ἐδημοσιεύθη ἐν Ζ.Α., σ. 418. Ἐν ταύτῃ οἱ λόγοι τοῦ παλινοστοῦντος οὐδένα διατηροῦσιν ἀρχαῖκόν τύπον: *Νὰ πῆς τοῦ κύρη σου, πῶς εἶσαι ἀδερφός μου ἀπὸ ἑναν κύρη καὶ παιδί τῆς γυναικός μου· ἄμε πές το τοῦ κύρη μας, πῶς τὸν χαιρετᾷ ὁ γιός τους, ὁ ἄντρας τῆς γυναικός του.* Ἐμφαίνουσι δ' οἱ ἀρχαῖκοι τύποι σαφῶς τὴν προέλευσιν τοῦ αἰνιγματος, παρεισαχθέντος εἰς τὸν λαὸν πρὸ πολλοῦ χρόνου διὰ τῆς γραπτῆς παραδόσεως, ὅπερ ἐπίσης παρατηρεῖται ὅτι συνέβη καὶ εἰς τὰ πλεῖστα τῶν φερομένων παρὰ τῷ λαῷ βυζαντινῶν αἰνιγμάτων καὶ τινῶν τῶν δημοδῶν θρησκευτικῶν ἄσμάτων.

Παραπλήσιον τὴν διατύπωσιν πρὸς τὸ ἑλληνικὸν εἶναι καὶ ἑβραϊκὸν αἰνιγμα ἐκ τῶν ὑπὸ τῶν ταλμουδικῶν παραδόσεων ἀναφερομένων εἰς τὸν Σολομῶντα (Folk-lore, τ. I, σ. 354, 2).

Ὁ ἐπεξηγῶν τὸ αἰνιγμα μῦθος ὑποδεικνύει ὅποσον εἶναι εἰς τὸν ἑλληνικὸν λαὸν ξένη καὶ ἀνήκουστος ἢ ἐρωτικὴ σχέσις τοῦ πενθεροῦ πρὸς τὴν νύμφην του, ἢ τοσοῦτον συνήθησ παρα τῷ ρωσικῷ ὄχλῳ καὶ σχεδὸν ὡς κοινωνικὸς θεσμὸς θεωρουμένη, ἢ γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα *snochatsetvo*. (Βλ. O. Schradeg, Die Schwiegermutter und der Hagestolz, Braunsch. 1904, σ. 23 κέ).

γ'

Κατὰ παραλλαγὴν ἀθηναϊκὴν τοῦ μύθου τούτου (Ἐβδομάς, 1884 Α', σ. 24) ὁ μέγας Ἀλέξανδρος ἀντὶ τοῦ Σολομῶντος τῆς κυθηραϊκῆς συνεβούλευσε τὸν ζητήσαντα παρ' αὐτοῦ γνώμην τίνα γυναῖκα νὰ ἐκλέξῃ ἐκ τριῶν προτεινομένων εἰς αὐτόν, μιᾶς πλουσίας, ἑτέρας γραμματισμένης καὶ τρίτης πτωχῆς. Παίζων ἀμάδες, διότι ἦτο παιδίον, ἐφάνη ἀπροσεκτῶν εἰς τὴν ἐρώτησιν καὶ ἀπησχολημένος καθ' ὀλοκληρίαν εἰς τὴν παιδιάν· ἔλεγε δέ: *Σήκω σὺ νὰ κάτσω γώ, σῶπα σὺ νὰ πῶ ἐγώ, ὄρσε, ἀφέντη.* Ματαίως ἐκεῖνος ἀναμείνας τὴν ἀπόκρισιν, ἀπῆλθεν ἄθυμος, ἀλλ' ὁ φίλος, ὅστις τὸν παρέπεμψεν εἰς τὸν Ἀλέξανδρον, τῷ ἐξήγησεν ὅτι ἡ συμβουλή τοῦ σοφοῦ παιδίου ἦτο νὰ νυμφευθῇ τὴν πτωχὴν, διότι ἐκάστη τῶν τριῶν φράσεων, ἃς ἤκουσεν, ἐδήλου τίς θὰ εἶναι ἡ θέσις αὐτοῦ ἐν τῷ οἴκῳ, ὅταν θὰ νυμφευθῇ μίαν τῶν τριῶν. Ἡ μὲν πρώτη δὲν θὰ τοῦ ἐπιτρέπη νὰ πράττῃ τίποτε, ἀξιούσα νὰ διοικῇ αὐτὴ τὸν οἶκον, ἡ δευτέρα ὡς λογία δὲν θὰ τὸν ἀφήνῃ νὰ ὀμιλῇ, ὑποτιμῶσα τοὺς λόγους του, ἀλλ' ἡ τρίτη θὰ ὑπακούῃ αὐτὸν προθύμως.

Ὅμοια ἀραβικὴ διήγησις φέρεται περὶ Σολομῶντος, ὅστις παιδίον ἐπίσης καὶ ἵππεῦν καλάμιον μετ' ἄλλων ὀμηλικῶν ἔδωκε τὴν ὀρθὴν περὶ γάμου συμβουλήν⁶. Κατὰ σερβικὴν δὲ διήγησιν, ὁ Σολομῶν ἐπίσης, παιδίον ἵππεῦν ράβδον, συνεβούλευσε δι' αἰνιγματωδῶν λόγων τὸν ἐρωτῶντα, νὰ ἐκλέξῃ γυναῖκα ἐκ τῶν προτεινομένων αὐτῷ παρθένου, χήρας καὶ ζωντοχήρας τὴν παρθένον⁷. Ἐν σικελικῷ δὲ μύθῳ, ὁ Σολομῶν παραπέμπει τὸν ἐρωτήσαντα αὐ-

6. El Ibchichi, Mostat'ref παρὰ R. Basset ἐν Rev. trad. popul., τ. XIII, σ. 599.

7. Vuk Karadschitsch, Volksmärchen d. Serben, ἀρ. 41 παρὰ Wesselofsky ἐν Mélusine, τ. IV, στ. 270.

τόν περί γάμου εἰς τὴν σοφωτέραν ἀδελφὴν τοῦ Sapienza, καὶ τὴν αἰνιγματώδη ἀπόκρισιν ταύτης τῷ ἐξηγεῖ⁸.

Ἡ ἀρχὴ τῶν διηγήσεων τούτων ἀνάγεται πιθανώτατα εἰς τὴν ἑλληνικὴν περὶ Πιττακοῦ, ἧς ἡ πρώτη μνεῖα εὐρίσκεται παρὰ τῷ ποιητῇ Καλλιμάχῳ⁹. Εἰς τὸν ἐρωτήσαντα ποτέραν νύμφην νὰ ἐκλέξῃ, τὴν πλουσιωτέραν καὶ εὐγενεστέραν αὐτοῦ ἢ τὴν Ἰσὴν αὐτῷ τὸν πλοῦτον καὶ τὸ γένος, ὁ σοφὸς ἐδειξε παιδία παίζοντα ἐν τῇ ὁδῷ, εἰπὼν εἰς αὐτὸν ἐκ τούτων νὰ ὀδηγηθῇ. Ὁ δὲ πλησιάσας τοὺς παῖδας καὶ ἀκούσας αὐτοὺς παρακελευομένους ἀλλήλους κατὰ τὴν παιδιὰν «τὴν κατὰ σαυτὸν ἔλα», ἔλαβε γυναῖκα τὴν ὀλιγωτέραν προῖκα ἔχουσαν καὶ ὑποδεεστέραν τὸ γένος. Ἐν τῇ διηγήσει ταύτῃ ἀνευρίσκομεν τὰ κυριώτατα στοιχεῖα τῆς δημώδους· τὴν περὶ τοῦ ἀρμόζοντος γάμου ὑπὸ παίδων διδομένην συμβουλὴν καὶ τὴν διατύπωσιν ταύτης κατὰ τὸν προσήκοντα εἰς παιδία τρόπον, διὰ παιδιᾶς. Εἰς τὸν Πιττακὸν ὁ λαὸς ὑποκατέστησε τὸν Ἀλέξανδρον, τὸν γνωστότατον διὰ μυθικῆς αἴγλης περιβεβλημένον ἥρωα, συνεχώνευσε δ' ἐν τῷ αὐτῷ προσώπῳ τὸν ὀδηγήσαντα σοφὸν καὶ τὰ ἀσυνειδήτως συμβουλεύσαντα παιδία· εἰς τοῦτο δ' ἐν μέρει συνετέλεσε καὶ ἡ λαϊκὴ ὁρμὴ πρὸς ἀπόδοσιν πρωίμου ἀναπτύξεως τῶν σωματικῶν καὶ τῶν ψυχικῶν ἀρετῶν εἰς τοὺς ἥρωας, ἧτις ὁρμὴ ἀπανταχοῦ μὲν, ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν εἰς τοὺς Ἰνδικοὺς μύθους παρατηρεῖται¹⁰. Ἡ ἀντικατάστασις δὲ τοῦ Ἀλεξάνδρου ὑπὸ τοῦ Σολομῶντος καὶ εἰς τὸν μῦθον τοῦτον ὡς καὶ εἰς πολλοὺς ἄλλους ἐγινε διὰ τῶν Ἰουδαίων καὶ τῶν Ἀράβων, ἐξ ὧν διεδόθησαν ὑπὸ τὴν νέαν μορφήν οἱ μὲν ἀμέσως, οἱ δὲ διὰ τῶν Ἑλλήνων τῶν μέσων χρόνων καὶ εἰς ἄλλους λαοὺς εὐρωπαϊκοὺς¹¹.

δ'

Τοῦ προκειμένου μύθου βυζαντινὴν παραλλαγὴν ἐξέδωκεν ὁ Boissoneade (Τζέτζης. Ψελλός. Lutet. 1851, σ. 340) ἐκ τοῦ ὑπ' ἀρ. 2991 Α κώδικος τῆς Ἐθνικῆς βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων. Τοῦ μύθου προτάσσεται τὸ αἶνιγμα:

Ὁ ποτέ μου πατήρ, ἄρτι μου παῖς, ἂν ἢ καλὴ μου τύχη, πάλιν πατήρ μου· εἰ δὲ κακὴ μου τύχη, ἄρτι μου παῖς. Δότε μοι τὸν υἱόν μου, τὸν ἄνδρα τῆς μητρός μου.

8. Pitre, Fiabe e leggende popolari siciliane, ἀρ. 20 παρὰ Wesselofsky, ἐνθ' ἀν.

9. Καλλιμάχ., ἐπιγρ. 1 παρὰ Διογένη. Λαερ. Α 79=Ἀνθολ. Παλατ. Ζ' 89. Πρβλ. Πλουτάρχ., Π. παῖδ. ἀγωγ., σ. 13f.

10. Salzberg, Die Salomo-Sage in der semitischen Literatur, Berl. 1907, σ. 63. Ὑπάρχουσι δ' ὁμοίως καὶ πολλοὶ μῦθοι, καθ' οὓς παιδία παρίστανται μείζονα εὐθυκρισίαν ἔχοντα τῶν ἀνδρῶν ἢ ἐξευρίσκοντα ἀπροσδοκίτους λύσεις τῶν δυσχερειῶν, ὡς οἱ ἐν τῷ Συναγίγμ. σ. 115 κέ Boiss. (σ. 92-99 Eberh.). Chauvin, Bibliographie des ouvrages arabes, 1904, τ. VIII, σ. 62.63-64.

11. Salzberg, ἐνθ' ἀν., σ. 3. 4.

Κατὰ δὲ τὸν μῦθον, ἡ θυγάτηρ ὑποδίκου, εἰς ὃν ὁ βασιλεὺς διέταξε νὰ μὴ δίδωσι τροφήν, ἐρχομένη εἰς τὴν φυλακὴν ἔτρεφε τὸν πατέρα ἀπὸ τῶν οἰκείων μαζῶν μέχρι τῆς ἀποφάσεως. Τότε προέτεινεν ἐκείνη τὸ αἰνίγμα καὶ ἀφοῦ οὔτε οἱ γραμματικοὶ οὔτε οἱ φιλόσοφοι ἠδυνήθησαν νὰ τὸ λύσωσι, προσέταξεν ὁ βασιλεὺς τὴν γυναῖκα νὰ τὸ εἴπη, εἰπούσα δὲ ἠλευθέρωσε τὸν πατέρα τῆς ἐκ τῆς φυλακῆς.

Ἐνιαχοῦ τῆς Ἑλλάδος φέρονται παραλλαγαὶ τοῦ αἰνίγματος, αἱ μὲν μετὰ πλήρους τῆς συναφοῦς διηγήσεως, ἄλλαι δὲ μετὰ συνόψεως μόνον ταύτης.

Ἀνέκδοτος παραλλαγή τοῦ αἰνίγματος ἐκ Πάρου (ἀνακοινωθεῖσά μοι ὑπὸ τοῦ ἀποθανόντος δημοδιδασκάλου Π. Σαρρῆ) ἔχει ὡς ἑξῆς:

· *Βασιλεῦ, ὁ ἐπὶ τοῦ ἀγεννήτου καθήμενος
καὶ ἐπὶ τῆς μητρὸς αὐτοῦ ἀναπαύομενος,
ἢ λύσον μου τὸν λόγον,
ἢ δῶσε μοι τὸν υἱόν μου,
τὸν ἄνδρα τῆς μητρὸς μου.
Ἄν, βασιλεῦ, τὸν δώσης,
θὰ εἶν' ἄνθρωπος πατήρ μου·
ἂν τὸν κρατῆς ἀκόμη,
θὰ γίνῃ πάλι υἱός μου.*

Ἐν τῇ πελοποννησιακῇ παραλλαγῇ τοῦ παραμυθίου, ἦν ἐδημοσίευσεν ἐν ΝΑ., σ. 40-43 (μετάφρασις τούτου γαλλ. παρὰ L e g r a n d, Contes populaires grecques, σ. 47 κέ, γερμανικὴ ἐν N. Jahrb. f. d. klass. Altertum 1904, σ. 292-293) ἡ συντηρήσασα ἐν τῇ ζωῇ τὸν πατέρα τῆς, ἀδελφὸν τοῦ φυλακίσαντος αὐτὸν βασιλέως, εἶναι παρθένος, τὸ δὲ προτεινόμενον αἰνίγμα ὑπαινίσσεται μόνον τὴν γέννησιν τοῦ ἵππου τοῦ βασιλέως, ὃν αὐτὴ τῷ ἐδώρησεν:

Σ' ἀγέννητο κι ἂν κάθῃσαι στὴ μάννα του κοιμᾶσαι.

Ἡ δὲ συμπλήρωσις αὐτοῦ φέρεται ἐν τῇ ἀποκρίσει τῆς κόρης εἰς τὸν βασιλέα ζητοῦντα τὴν λύσιν τοῦ αἰνίγματος: *Θὰ στὸνε λύσω, βασιλιᾶ μου, τὸ λόγο, ἄμα μοῦ δώσης τὸ παιδί μου, τὸ παιδί τῆς μάννας μου· κι ἄμα μοῦ τὸ δώσης θὰ γενῆ πατέρας μου, ἄμα δὲν τὸ δώσης πάλι παιδί μου θὰ εἶναι.* Αὐτόθι δὲ ἐδημοσίευσεν καὶ παραλλαγὴν τοῦ αἰνίγματος ἐκ χειρογράφου Ἰατροσοφικοῦ τοῦ τέλους τοῦ ΙΗ' αἰῶνος (ἀνήκοντος ὅτε τὸ ἀνέγνωσα εἰς τὸν ἐκ Τρινάσου Πουλικὸν Ν. Πουλικᾶκον), ἐλαχίστας διαφορὰς ἔχουσιν ἀπὸ τῆς πρώτης κυθηραϊκῆς.

Ἐτέρα παραλλαγή τοῦ μύθου καὶ τοῦ αἰνίγματος λεσβιακὴ ἐδημοσιεύθη ἐν ἐπιτόμῳ γαλλικῇ μεταφράσει ἐν G. Georgeakis et L. Pineau, Le Folk-lore de Lesbos, σ. 108-109 (πρβλ. καὶ σ. 105-107). Ἀνέκδοτον δὲ θηραϊκὴν ἀναφέρει ὁ Kretschmer (βλ. κατωτέρω). Παραλλαγὴν δὲ τοῦ αἰνίγματος ἐκ Ξηροχωρίου, ἄνευ τοῦ μύθου, περιέλαβεν ὁ κ. Γ. Ρουσιᾶς ἐν συλλογῇ αἰ-

νιγμάτων, ἦν θὰ δημοσιεύσωμεν εἰς προσεχῆς τεύχος. Τὸ αἰνίγμα ἔχει ὡς ἑξῆς:

*Εἰς ἀγεννήτου πόδας ἴστατον ὁ βασιλεύς,
καὶ εἰς τὸ δέρμα τῆς μητρὸς αὐτοῦ ἔκαθέζετο.
Ἦ διάλυσόν μου τὸ ρῆμα,
ἢ δός μου τὸν υἱόν μου,
τὸν ἄντρα τῆς μητρὸς μου.*

Ὁ μῦθος τῆς θηλαζούσης τὸν πατέρα ἢ τὴν μητέρα θυγατρὸς εἶναι παλαιὸς καὶ πολυθρύλητος. Τῷ 1870 δημοσιεύων ἐν ΝΑ. τὴν πελοποννησιακὴν παραλλαγὴν ἐσημείωσα ὅτι μνημονεύεται ὑπὸ τοῦ Πλινίου, τοῦ Βαλερίου Μαξίμου καὶ τοῦ Ὑγίνου (πρόσθετες καὶ τοῦ Φήστου, σ. 209) καὶ ὅτι σώζεται ἀρχαία παράστασις αὐτοῦ ἐν τοιχογραφίᾳ τῆς Πομπηίας. Δευτέρα τοιχογραφία, μικρὸν παραλλάσσουσα τῆς πρώτης εὐρέθη ἐπίσης ἐν Πομπηίᾳ, ἀναφέρεται δὲ καὶ ἄλλη, τρίτη. Πρὸ δέκα δ' ἐτῶν ἀνεκαλύφθη καὶ ἕτερα ὁμοία τοιχογραφία ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Μ. Λουκρητίου Φρόντωνος ἐν Πομπηίᾳ, ἔχουσα ἐπιγεγραμμένα καὶ τὰ ὀνόματα Pero (Πηρώ) τῆς εὐσεβοῦς θυγατρὸς, καὶ Micon (Μίκων) τοῦ πατρὸς (Notizie d. Scavi 1900, σ. 199. M a u ἐν Römische Mitteil. 1901, σ. 350 κέ). Ἡ αὐτὴ παράστασις ἐπαναλαμβάνεται καὶ ἐν πομπηϊανῷ κεραμίνῳ συμπλέγματι (R o h d e n, Die pompejanischen Terracotten, σ. 57 κέ, πίν. 47. Röm. Mitteil., 1898, τ. 13, σ. 20).

Ἐκ τῶν Ῥωμαίων συγγραφέων, μάλιστα δ' ἐκ τοῦ Βαλερίου Μαξίμου, παραληφθεῖσα ἐπαναλαμβάνεται συχνάκις ἀπὸ τοῦ ΙΓ' αἰῶνος καὶ ἐφεξῆς ἡ διήγησις ὡς θαυμαστὸν παράδειγμα υἱικῆς εὐσεβείας ὑπὸ συγγραφέων τῶν μέσων χρόνων καὶ τῆς ἀναγεννήσεως. Ἀλλὰ καὶ πολλοὶ ζωγράφοι ἀπεικόνισαν τὸ θέμα τῆς θηλαζούσης τὸν πατέρα θυγατρὸς (Rubens, Guido, Honthorst, Bachelier, Parmesan, Fiammingo, Benedetto Crispi, Jos. Lefebvre κλπ.). Εὐνόητον δ' εἶναι ὅτι καὶ ὡς δημώδης ἀνευρίσκεται ὁ μῦθος πολλαχοῦ, ἀλλὰ δὲν εἶναι ἐξηκριβωμένον ἂν ἐκ τῶν συγγραφέων μετεδόθη εἰς τὸν λαόν, ἢ τάνάπαλιν παρὰ τούτου παρέλαβον οἱ συγγραφεῖς.

Περὶ τῆς διαδόσεως τοῦ μύθου καὶ τῶν εἰς αὐτὸν ἀναφερομένων μνημείων ἐπραγματεύθησαν εἰδικῶς ἀπὸ τινῶν ἐτῶν οἱ ἑξῆς: R. K ö h l e r, Kleine Schriften, hrg. v. J. Bolte, τ. I, σ. 373. G. K n a a k ἐν Zeitschrift f. vergl. Literaturgeschichte, v. σειρᾶς, τ. 12, σ. 550 κέ. Ὁ αὐτὸς ἐν Neue Jahrbücher f. das klassische Altertum, 1904, τ. 13, σ. 464. P. K r e t s c h m e r, Zur Geschichte von der säugenden Tochter ἐν Zeitschrift f. deutsches Altertum u. d. Litteratur, 1899, τ. 43, σ. 151-157. F. K u n t z e, Die Legende von der guten Tochter in Wort u. Bild ἐν Neue Jahrbücher f. d. klass. Altertum, 1904, τ. 13, σ. 280-300. A. M a u, Nochmals Micon u. Pero ἐν Röm. Mitteilungen, 1905, τ. X, σ. 188.

Ἡ πρώτη γνωστὴ διατύπωσις τοῦ μύθου εἶναι ἑλληνικὴ, ἧς φέρονται δύο τύποι, ὁ μὲν παρὰ Βαλερίῳ Μαξίμῳ, Ὑγίνῳ, Φήστῳ καὶ τοῖς μνημείοις τῆς

ἀρχαίας τέχνης περί Μίκωνος καὶ Πηροῦς, ὁ δὲ παρὰ Νό ν ν ω (Διονυσ. ΚΣΤ' 101-142) περί τοῦ ὑπὸ τοῦ βασιλέως Δηριάδου καθειρχθέντος Ἰνδοῦ ἡγεμόνος Τεκτάφου καὶ τῆς γαλουχησάσης αὐτὸν θυγατρὸς Ἑριῆς (οὗ ἡ προέλευσις ὡς ἐκ τῶν ἐλληνικῶν ὀνομάτων καὶ ἄλλων τεκμηρίων συνάγεται δὲν εἶναι Ἰνδική). Ἐκ τῆς ἐλληνικῆς πιθανῶς προήλθεν ἡ παρὰ Πλινίῳ, Σολίνῳ (Γ' 124) καὶ Βαλερίῳ Μαξιμίῳ ρωμαϊκὴ περί τῆς γαλουχησάσης τὴν ἀνώνυμον μητέρα ἀνωνύμου ἐγγάμου θυγατρὸς· ἡ ρωμαϊκὴ παράδοσις συνέδεε τὸν μῦθον πρὸς τὴν Ἰδρυσιν ἐν Ρώμῃ ναοῦ τῆς Εὐσεβείας (Pietas) κτισθέντος κατὰ ταύτην ἐν τῷ τόπῳ τοῦ δεσμοτηρίου, ἐν ᾧ ἦτο ἐγκαθειργμένη ἡ μήτηρ (Wissowa, Religion u. Kultus der Römer, München 1902, σ. 274-275 καὶ ἐν Roscher, Lex. d. Mythologie, τ. III, σ. 2500-2501).

Ὁ Kretschmer (ἐνθ' ἀν., σ. 157) ἀναφέρει παράλληλον σινικὴν διήγησιν (ἐκ τῆς Zeitschrift f. Ethnologie, 1897, Verhandl., σ. 90) περί γυναικὸς ἐκ στοργῆς διὰ τοῦ γάλακτος αὐτῆς θρεψάσης τὴν προμάμμην τῆς ἢ κατ' ἄλλους τὴν πενθεράν τῆς¹² καθὼς καὶ ὁμοίας παραστάσεις ἐν ἔργοις τῆς Ἰαπωνικῆς τέχνης. Ἄλλ', ὡς εὐλόγως παρατηρεῖ, ἡ συμφωνία τῶν διηγήσεων τούτων πρὸς τὸν περί τῆς Πηροῦς μῦθον δὲν εἶναι τοιαύτη, ὥστε κατ' ἀνάγκην νὰ παραδεχθῶμεν συνάφειαν αὐτῶν, ἥτις θὰ ἠδύνατο νὰ ἐξηγηθῆ διὰ τῆς προϋποθέσεως ὁμοίας διαμέσου Ἰνδικῆς διηγήσεως¹³. ἄλλως δέ, προσθέτει, τοιαύτην κατ' ἐπίφασιν ὁμοιότητα παρουσιάζουσι καὶ μεσαιωνικὰ ψυχρὰ καὶ ἀπειρόκαλλα συναξάρια περί τροφῆς ἀνδρῶν διὰ γάλακτος ἀπὸ τῶν μαστῶν γυναικῶν, ἰδίως τῆς Παναγίας, τὰ ὁποῖα προδήλως οὐδὲν ἔχουσι τὸ κοινὸν πρὸς τὸν μῦθον τῆς Πηροῦς¹⁴.

Σπουδαιότατον στοιχεῖον, ὅπερ φαίνεται προστεθὲν εἰς τὸν ἀρχαῖον μῦθον ὑπὸ τῆς δημώδους παραδόσεως εἶναι τὸ αἰνίγμα. Ἡ ἐλευθέρωσις τοῦ καταδίκου, ἥτις εἰς τὸν ἀρχαῖον μῦθον παρίσταται ὡς προκληθεῖσα ἐκ τοῦ ἐλέου εἰς τὴν εὐσεβῆ πρᾶξιν τῆς θυγατρὸς, κατὰ τὴν δημώδη παράδοσιν, εἶναι τὸ ἔ-

12. Ὅμοιαν σινικὴν διήγησιν ἔχω σημειώσει ὡς ἀναφερομένην ἐν Chines. Erzählungen von Abel Rémusat, deutsch von* r, Lpz. 1877, τ. I, σ. 3-106. Ἄλλὰ μὴ ἔχων νῦν προχείρους οὔτε τὴν γαλλικὴν μετάφρασιν τοῦ Rémusat, οὔτε τὴν ἐκ ταύτης γενομένην γερμανικὴν, ἀδυνατῶ νὰ ἐξακριβώσω ἂν ἡ διήγησις αὕτη εἶναι ἄλλη παρὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Kretschmer μνημονευομένην.

13. Ὁ Kuntze (N. Jahrb. f. d. klass. Altert., 1904, τ. 13, σ. 299-300), ἐπαναλαμβάνων τὰς ὑπὸ τοῦ Kretschmer ἀναφερομένας μαρτυρίας, ἀποκλίνει πρὸς τὴν γνώμην ὅτι τὸ πρῶτον διεπλάσθη ὁ μῦθος ἐν Περσίᾳ, ὅπου τὸ γυναικεῖον γάλα συνηθίζεται νὰ παρέχεται ὡς τονωτικὸν εἰς ἀσθενικοὺς γέροντας. Τὴν γνώμην δ' ὁμοίως ταύτην ἀναιρεῖ ἡ παρατήρησις τοῦ Ilberg (αὐτ., σ. 300) ὅτι καὶ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἰατροὶ συνίστων τὸ γυναικεῖον γάλα ὡς φάρμακον νόσων τινῶν καὶ δὴ τοῦ γεροντικοῦ μαρασμοῦ, ἐδίδασκον δὲ ὅτι δραστικωτέρα ἦτο ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ ἂν ἀμέσως ἀπὸ τοῦ γυναικείου τιθοῦ ἐθιλάζετο τὸ γάλα.

14. Ἐκ τοῦ ἐλληνικοῦ μύθου φαίνεται ἔχουσα τὴν ἀρχὴν (διὰ μέσου τῶν μεσαιωνικῶν διασκευῶν) καὶ ἱστορικὴ σκοπτικὴ παράδοσις, ἣν εὐρίσκομεν ἐν τῇ ὡραίᾳ κόρῃ τοῦ Πέρθ τοῦ Walter Scott: Ὁ ἡγεμὼν Δαυὶδ, δούξ τοῦ Rothesay καὶ πρεσβύτερος υἱὸς τοῦ βασιλέως Ροβέρτου τοῦ Γ' τῆς Σκωτίας, φυλακισθεὶς ὑπὸ τοῦ θεοῦ του δουκὸς τοῦ Albany εἰς φυλακὴν, ἐν ἧ' ἀπέθανεν ὑπὸ λιμοῦ καὶ δίψης, ἐτράφη ἐπὶ τινὰ καιρὸν διὰ τοῦ γάλακτος γυναικός, ἥτις τὸ μετωχέτευε διὰ σωλήνος.

παθλον τῆς εὐφυίας αὐτῆς, προτεινάσης αἶνιγμα, ὅπερ δὲν ἠδυνήθη νὰ λύσῃ ὁ φυλακίσας τὸν πατέρα της. Ἐν τῷ στοιχείῳ τοῦτο ἐνυπῆρχε καὶ εἰς τὸν ἀρχαῖον μῦθον εἶναι ἀμφίβολον.

Ὁ K r e t s c h m e r (ἐνθ' ἀν., σ. 454) εὐστόχως παρετήρησεν ὅτι καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἀφηγήσει τοῦ Βαλερίου Μαξίμου ἔχομεν παρομοίωσιν τοῦ διὰ τοῦ γάλακτος τῆς θυγατρὸς τρεφομένου πατρὸς πρὸς υἱόν (velut infantem aluit). Καὶ ἐν τῇ παρομοίῳσει ἐνυπάρχει τὸ σπέρμα πρὸς ἀνάπτυξιν τοῦ αἰνίγματος. Ὅπως ἂν ἡ τὸ αἶνιγμα εὐρίσκεται εἰς πάσας τὰς δημώδεις παραλλαγὰς τοῦ μῦθου¹⁵. Πάντως δὲν εἶναι ἰκανῶς παλαιόν. Τὸ ἑλληνικὸν εἶναι τῶν βυζαντινῶν χρόνων, ὡς ἄλλως καὶ ἡ μακαρονίζουσα γλῶσσα σαφῶς δεικνύει, τὸ δὲ παλαιότατον γερμανικὸν τοῦ ΙΕ' αἰῶνος (ἢ τοῦλάχιστον τοῦ 1505, ὅτε τὸ πρῶτον ἐδημοσιεύθη).

Τὸ αἶνιγμα εἰς πάσας τὰς παραλλαγὰς τῶν ἄλλων λαῶν συνίσταται εἰς σκοτεινὴν δῆλωσιν αὐτῆς τῆς πράξεως τῆς προτεινούσης. Εἰς δὲ τὰς ἄλλας ἑλληνικὰς ἢ μὲν αἰνιγματώδης δῆλωσις τῆς πράξεως εἶναι τὸ δευτερεύον, τὸ δὲ κύριον αἶνιγμα ἀναφέρεται εἰς ἐξαιρετικὴν καὶ θαυμαστὴν περιπέτειαν, ἣν ἀδύνατον ἦτο νὰ μαντεύσῃ ὁ μὴ γινώσκων ταύτην, εἰς τὴν εὑρεσιν δηλ. Ἰππου ἐξαχθέντος ζωντανοῦ ἐκ τῆς κοιλίας τῆς μητρὸς του διὰ νεκροτομίας. Ὅμοια αἰνίγματα, ἀλλὰ εἰς ἄλλον μῦθον ἐνυφασμένα, εἶναι ἐν τοσκανικόν¹⁶ καὶ ἐν τῆς Βερώνης¹⁷.

Ἐτέρα διαφορὰ τῶν ἑλληνικῶν παραλλαγῶν πρὸς τὰς πλείστας τῶν ἄλλων εὐρωπαϊκῶν εἶναι, ὅτι ἐν τῇ πελοποννησιακῇ, ἡ θηλάζουσα θυγάτηρ εἶναι διὰ τὸ θαυμασιώτερον παρθένος. Τὸ χαρακτηριστικὸν τοῦτο ἀνεῦρεν ὁ K u n t z e (ἐνθ' ἀν., σ. 293) εἰς μίαν ἰταλικὴν παραλλαγὴν καὶ εἰς μίαν ὀλλανδικήν.

ε'

Παραλλαγαὶ τοῦ μῦθου τούτου φέρονται καὶ παρὰ τῷ ἡμετέρῳ καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς· τινὰς τούτων ἐσημείωσα ἐν Παροιμ., τ. Δ', σ. 89, λ. γονιὸς 20. Πρόσθετες εἰς ταύτας B a r l e t t a, Sermones, Lyon 1516, φ. 160β (Sermo quintae feriae passionis). A c h. M i l l i e n, Étrennes nivernaises, 1895, σ. 91-92.

Ἄνεκδοτος παραλλαγή ἐκ Τήνου, ἀνακοινωθεῖσά μοι τῷ 1888 παρὰ τῆς κ. Ἀναστ. Ι. Κουκουλέ.

15. K r e t s c h m e r, αὐτ. K u n t z e, αὐτ., σ. 289 κέ. Βλ. προσέτι: K. S i m r o c k, Das deutsche Rätselbuch, 2ας ἐκδ., σ. 98, ἀρ. 446,447. R. K ö h l e r ἐν Gött. gel. Anzeigen. 1871, σ. 1410.

16. Archivio per lo st. delle trad. popol., τ. I, σ. 187-189. Ὁ μῦθος εἶναι παραλλαγή τοῦ κυθηραϊκοῦ Ζ' s'. Τὸ δ' αἶνιγμα: *Οὗτ' ἐγὼ εἶμαι γεννημένος, οὔτε τᾶλογό μου* (nato non sono io/ neppure il cavallo mio). Οἱ ἄλλοι δύο στίχοι αὐτοῦ διαφέρουσι τοῦ ἑλληνικοῦ, ὑπαινισσόμενοι ἄλλην θαυμαστὴν περιπέτειαν τοῦ λέγοντος. (Πρβλ. τὸ λεσβικὸν παρὰ G e o r g e a k i s, Folklore de Lesbos, σ. 105-107). Περὶ ἄλλων αἰνιγμάτων, ὑπαινισσομένων τὰ ἐκ τῆς κοιλίας τῆς μητρὸς τῶν ἐξαχθέντα ἀγέννητα χοιρίδια βλ. R. K ö h l e r, Kl. Schriften, τ. III, σ. 517-518.

17. Αὐτ., 1899, τ. 18, σ. 368-369 (παραλλαγή τοῦ προηγουμένου).

*Κόκκινη κλωστή στριμμένη
στην άνεμη τυλιγμένη,
δός την κλωτσο να γυρίση,
παραμῦθι θ' ἀρχινήση.*

Μιά φορά κ' ἕναν καιρό ἕνας βασιλιᾶς ἐπερνοῦσεν ἀπ' τ' Ἀζιγγαναριά, κ' εἶδεν ἕν' Ἀζίγγανο καὶ φυσοῦσε τὰ φτερά τ, κ' ἐπολεμοῦσεν ἀπ' ἐδῶ ἀπ' ἐκεῖ, κ' ἤτρεχεν ὁ ἰδρῶς ἀπὸ πάνω τ σάν νερό. Τ λέει: «᾽Ωρα καλή, μάστορ! —Καλῶς τὸ βασιλιᾶ μ. —Ἄμ' τί πολεμᾶς αὐτοῦ; —Νά, δλεῦω —Ἔ! κ' εἶς' εὐκαριστ' μένος; —Ἔ! Βασιλιᾶ μ πολυχρονεμένε μου, βγάζω τὸ ψωμάκι μ, πληρώνω χρέος, βάζω κ' εἰς τὸ διάφορ». Ὁ βασιλιᾶς σάν ἤκσεν αὐτὸ τὸ λόγο, τὸν ἠσκέφτηκε καὶ λέει τ Ἀτγγάν: «Θέλω νὰ μ πῆς τί θὰ πῆ αὐτὸς ὁ λόγος». Λέει: «Βασιλέα μ, δλεῦω καὶ βγάζω τὸ ψωμάκι μ, ἔχω δυὸ γέρ γονοί, τς τρέφω κι αὐτοί, αὐτὸ θὰ πῆ πληρώνω χρέος, ἔχω καὶ δυὸ παιδάκια, τὰ στέλνω στὸ σκολειὸ γιὰ νὰ μάθουν γράμματα, γι' αὐτὸ εἶπα βάζω κ' εἰς τὸ διάφορο. —Ἄ! τ λέει ὁ βασιλιᾶς, αὐτὸ τὸ λόγο π' μοῦ 'πες, πρόσεξε νὰ μὴ τὸν εἰπῆς σὲ κανένα. Θάρθοῦνε καὶ θὰ σ τάξουν παραδες, μὰ ἐσὺ νὰ μὴ τς τὸν ἐξηγήσ'ς, παρὰ μόνο σάν ἰδῆς ἐμένα». Λέει: «Καλά, βασιλέα μ».

Ἦγεν ὁ βασιλιᾶς, ὑπῆγε στὸ παλάτι τ καὶ φωνάζ τὸ πιὸ μεγάλο σοφὸ ποῦ 'χε μέσ' στὸ παλάτι, τ λέει, νὰ μοῦ ξηγήσ'ς τί θὰ πῆ ὁ λόγος ἐτοῦτος ποῦ μοῦ 'πεν ὁ τάδε Ἀζίγγανος. Ὁ σοφὸς δὲν ἤξερε νὰ τ πῆ. Τ λέει: «Σοῦ δίνω σαράντα μέρες προθεσμία, κι ἂν δὲ μ τὸν ἐξηγήσ'ς θὰ σοῦ πάρω τὸ κεφάλι σ». Φεύγει ὁ σοφὸς καταστενοχωρημένος καὶ πάει καὶ βρίσκ τὸν Ἀζίγγανο. Τ λέει: «Τί θέλς νὰ σ δώσω νὰ μ ξηγήσ'ς τὸ λόγο ποῦ 'πες στὸ βασιλιᾶ;» Ὁ Ἀζίγγανος λέει: «Δὲ μπορῶ νὰ σ τότε πῶ». Τ λέει: «Νὰ ἑκατὸ γρόσια, νὰ διακόσια, νὰ πεντακόσια, νὰ χίλια, νὰ δέκα χιλιάδες, νὰ εἴκοσι χιλιάδες, νὰ τριάντα χιλιάδες». Ὁ Ἀζίγγανος ἀκούει εἴκοσι χιλιάδες, λέει: «Καλό, θὰ σ τότε πῶ, μὰ θέλω νὰ μ φέρης μονέδα, νὰ χ ἀπάνω τὸ πρόσωπο τ βασιλιᾶ, καὶ σὰ θὰ τὰ μετρήσης, νὰ τὰ βάλης νὰ φαίνεται τὸ πρόσωπο τοῦ βασιλιᾶ». Ἔτσ τοῦ πῆκαν, ἔτσ τοῦ κάμαν, κι ὁ Ἀζίγγανος ἠπῆρε τριάντα χιλιάδες γρόσια καὶ εἶπε τὸ μυστικὸ.

Ἦπῆγε κι ὁ σοφὸς καὶ τὸ ἠξήγ'σε τ βασιλιᾶ. «Βρέ, λέει ὁ βασιλέας, ὁ Ἀζίγγανος τ τό 'πε. Ἄηνητε νὰ μ τὸν φέρτε ἐδῶ». Πάνε καὶ λένε τ Ἀζίγγανου πῶς τὸν θέλ' ὁ βασιλέας. Σκῶνεται καὶ πάει μπροστὰ στὸ βασιλιᾶ. «Βρέ, τ λέει ὁ βασιλιᾶς, δὲν σοῦ 'πα νὰ μὴ ἐξηγήσ'ς σὲ κανένα τὸ λόγο π' μοῦ 'πες, ἂν δὲ δῆς ἐμὲ τὸν ἴδιο; Τώρα γιατί τὸ εἶπες τ σοφοῦ μ; —Βασιλέα μ πολυχρονεμένε μ, ἂμ δὲ τὸ 'λεγα ἂν δὲ σ ἔβλεπα. —Ἔ! καὶ μ εἶδιες; —Ὅχι μιά, ὄχι δυὸ, ὄχι τρεῖς, ἀλλὰ τριάντα χιλιάδες φορές. Νά, γιὰ διέ!» Κι ἀρχίνεψε νὰ βάζ κατά σειρὰ τ μονέδα ὅπως τ τ μέτρησ ὁ σοφός. Τότε ὁ βασιλιᾶς λέει: «Σὺ 'σαι ἐξυπνος ἄνθρωπος, κι ἄξιος γιὰ νὰ ζήσης. Δῶστε τ ἄλλα τόσα νὰ θρέψ τ φαμιλιά τ καὶ νὰ σπουδάσ τὰ παιδιὰ τ». Κ' ἔζησαν κείνοι καλὰ καὶ μεῖς καλύτερα. Τέλος τ παραμυθιοῦ, μηδ' ἐγὼ μν ἐκεῖ, μηδὲ σεῖς νὰ τὸ πιστέψτε.

ς

Παραλλαγή τοῦ αἰνίγματος ἐκ Πάρου (ἀνακοινωθεῖσά μοι ὑπὸ Π. Σαρρῆ, ἄνευ τοῦ μύθου ἢ ἄλλης τινὸς ἐρμηνείας):

*Ἡ πιττοῦλα μου
σκότωσε τὴ Μοσχοῦλα μου.
Παίζω κεῖ ποῦ βλέπω
σκοτώνω κεῖ ποῦ δὲ βλέπω.
Δὲ παίρνω τὸ σκοτωμένο,
μόνο παίρνω τὸ ζωντανό.
Τὸ ᾿ψησα καὶ τὸ ᾿φαγα...
μὲ κοῦπα,
ποῦ μῆτε στὴ γῆ ἤγγιζε, μῆτε στὸ οὐρανό¹⁸.*

Εἶναι πρόδηλον ὅτι καὶ τὸ αἰνίγμα τοῦτο ἀποτελεῖ ἀναπόσπαστον μέρος παραμυθίου, ὁμοίου πρὸς τὸ κυθηραϊκὸν καὶ πρὸς τὴν παραλλαγὴν τούτου, τὴν ὑπ' ἐμοῦ δημοσιευθεῖσαν ἐν ΝΑ., 1870, σ. 35-39 (ἢς γαλλ. μετάφρασις παρὰ Legrand, Contes popul. gr., σ. 39).

Ἄτερα δὲ παραλλαγή τοῦ αἰνίγματος ἐξ Ἀρεοπόλεως τῆς Μάνης, ἐν συλλογῇ αἰνιγμάτων τοῦ κ. Ρουσιᾶ, ἦν θὰ δημοσιεύσωμεν εἰς προσεχῆς τεῦχος τῆς Λαογραφίας ἔχει ὡς ἐξῆς:

*Ἐπῆρα τὸ ντουφέκι μου κ' ἐπῆγα στὸ κυνηγι.
Κ' ἐβάρεσα κεῖ ποῦ εἶδα
κ' ἐσκότωσα κεῖ ποῦ δὲν εἶδα,
κ' ἔφαγα ψημένο κι ἄψητο,
ψημένο μὲ τὰ λόγια
κ' ἔπια τὸ ἀποκάτω
κι ἄφησα τὸ ἀποπάνω.*

Ὁ συναφῆς μῦθος εἶναι ὅτι κυνηγὸς πυροβολήσας πτηνόν, τούτου μὲν ἠστόχησεν, ἐφόνευσεν δὲ ἀγελάδα, ἦν δὲν ἔβλεπε. Εἶτα διαμελίσας αὐτὴν καὶ λαβὼν τεμάχιον κρέατος εἰσῆλθεν εἰς ἐξωκκλήσιον, ἐν ᾧ ἦναψε πυράν, καύσας ἐκκλησιαστικὰ βιβλία, καὶ ἔψησεν ἀτελῶς τὸ κρέας καὶ τὸ ἔφαγεν. Μεθ' οὗ διψήσας ἐρρόφησε διὰ καλαμίου τὸ ἐντὸς κανδήλας ὕδωρ, ὑποληφθέντος τοῦ ἐλαίου. Ὁ σκοπὸς τοῦ αἰνίγματος, ὁ ἀγὼν δηλ. μνηστειᾶς τῆς βασιλοπούλας, φαίνεται λησμονηθεῖς ἐν τῇ παραλλαγῇ ταύτῃ, ἐν ᾧ πᾶσαι σχεδὸν αἱ περιπέ-

18. Τὸ αἰνίγμα εἶναι ἀτελές· λείπει ὁ ὑπαινιγμὸς εἰς τοὺς ἐκ τοῦ πτώματος τῆς σκύλας δηλητηριασθέντας κόρακας (ὅπως καὶ ἐν τῇ κυθηραϊκῇ παραλλαγῇ)· μετὰ δὲ τὸν 7 στίχον παραλείπεται ἐπίσης ἡ αἰνιγματώδης ὑποδήλωσις τῆς ὕλης, δι' ἣς ὤπτησε τὸν λαγιδέα, καὶ τοῦ νεροῦ, τὸ ὁποῖον ἔπιεν ἐκ τῆς κανδήλας τοῦ ἐξωκκλήσιου. Ἄλλὰ καὶ ἡ κυθηραϊκῇ παραλλαγή, ἐνᾧ ἔχει πρόσθετα αἰνιγματώδη ἐπεισόδια, ἀποσιωπᾷ ἄλλα, περιεχόμενα ἐν τῇ πελοποννησιακῇ, τῇ κρητικῇ καὶ πολλαῖς τῶν εὐρωπαϊκῶν παραλλαγῶν.

ταιαι τῆς ἥρωος, εἰς ἃς ἀναφέρεται τὸ αἰνίγμα, μνημονεύονται καὶ ἐν τούτῳ ὡς εἰς τὰς ἄλλας παραλλαγάς.

Τὰ παραμύθια ταῦτα ὑπάγονται εἰς κλάδον τοῦ τύπου, ὃν τύπον τῆς Τουρανδότης ἐκάλεσεν ὁ Hahn¹⁹, τοῦ τύπου δηλ. ἐκείνου καθ' ὃν βασιλοπούλα ὡς ὄρον τοῦ γάμου τῆς θέτει τὴν λύσιν ὑπὸ τῶν μνηστήρων τῶν ὑπ' αὐτῆς προτεινομένων αἰνιγμάτων²⁰. Εἰς δὲ τὰ παραμύθια τοῦ κλάδου ὁ ἥρωος προτείνει αἰνίγματα, τὰ ὅποια ἂν δὲν λύσῃ ἢ βασιλοπούλα ὑποχρεοῦται νὰ τὸν νυμφευθῇ²¹.

Πολλὰ παραμύθια τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν δύνανται νὰ ὑπαχθῶσιν εἰς τὸν κλάδον τοῦτον. Ὁ μνηστήρ, συνήθως ταπεινοῦ γένους, προβάλλει εἰς τὴν βασιλοπούλαν αἰνίγματα, ἀναφερόμενα εἰς περιπετείας τοῦ ἰδίου²². Ἄλλ' ἐν τισὶ τῶν παραμυθίων ἄλλων εὐρωπαϊκῶν λαῶν, τὸ μὲν αἰνίγμα εἶναι τὸ αὐτὸ περίπου, ὁ δὲ μῦθος διάφορος.

Παράλληλα συνήγαγον ὁ R. K ö h l e r (Kleine Schriften, τ. I, σ. 218-219. 321-322. 372) καὶ ὁ ἐκδότης αὐτοῦ J. Bolte, γερμανικά (Grimm, Kinder-u. Hausmärchen, ἀρ. 27), τυρολικόν, ἰταλικόν, γαλλικόν καὶ ἄλλα τινά. Εἰς ταῦτα προσθετέα τὰ ἐξῆς:

Ἰταλικά. C o m p a r e t t i, Novelline popol. italiane, ἀρ. 26. P i t r è, Nouvelle popol. toscane, 1885, ἀρ. 16. T o ὕ α ὕ τ ο ὕ, Indovinelli, dubbi, sciogli-lingua, Palermo 1897, σ. 310-311, ἀρ. 947. Archivio per lo studio delle trad. popolari, 1882, τ. 1, σ. 57 κέ. 63. 64· 1899, τ. 18, σ. 367-368²³. 1900, τ. 19; σ. 493-496²⁴.

19. H a h n, τ. I, σ. 54. Περί τοῦ παραμυθίου τῆς Τουρανδότης βλ. C h a u v i n, Bibliographie arabe, τ. V, σ. 192. 193.

20. Βλ. R o h d e, Der griech. Roman, σ. 420.

21. Ἐν τῷ παραμυθίῳ τῆς Τουρανδότης ἐμπεριέχεται καὶ ὁ κλάδος οὗτος, διότι ὁ ἥρωος μετὰ τὴν λύσιν τῶν ὑπὸ τῆς βασιλοπούλας προταθέντων αἰνιγμάτων, βλέπων αὐτὴν τεθλιμμένην διὰ τὴν ἤτταν, τῇ προτείνει τότε μόνον νὰ τὸν νυμφευθῇ, ἂν δὲν λύσῃ αἰνίγμα, ὅπερ αὐτὸς θὰ τῇ προτείνῃ· καὶ τὸ αἰνίγμα ἀναφέρεται εἰς τὸν ἴδιον αὐτοῦ βίον.

22. Τὸ εἶδος τοῦτο τῶν αἰνιγμάτων εἶναι παλαιότατον· παράδειγμα τὸ τοῦ Σαμψῶν (Κριταὶ ιδ' 8 κέ).

23. Τὸ αἰνίγμα ἐν τούτῳ ἔχει ὡς ἐξῆς: Schizza mazza Paola, Paola mazza du, du mazza sè-te, e un morto portava sète vivi, ἦτοι: Ἡ πίττα σκότωσε τὴν Πάολα (τὴν ὄνον τοῦ λέγοντος), ἢ Πάολα σκότωσε δύο (κόρακας), οἱ δύο σκότωσαν ἑπτὰ (ἄλλους κόρακας), καὶ ἓνας πεθαμένος βάσταξε ἑπτὰ ζωντανούς (ἑπτὰ στρουθία διαπεραιωθέντα εἰς ποταμὸν ἐπὶ τοῦ πτώματος τῆς ὄνου).

24. Τὸ παραμύθιον εἶναι τῆς Μαντούης, ἐξηγεῖ δὲ διατί ἡ μήτηρ τοῦ ἥρωος ἐνέβαλε δηλητήριον εἰς τὴν πίτταν, τὴν ὁποίαν τοῦ ἔδωκε διὰ νὰ φάγῃ καθ' ὄδον. Ἐπειδὴ ὁ βασιλεὺς, ὁ πατήρ τῆς βασιλοπούλας, ἀνεσκολόπιζεν ὄσους ἀπετύγχανον, ἡ μήτηρ προετίμησε νὰ δηλητηριάσῃ τὸν υἱὸν τῆς διὰ νὰ μὴ ὑποστῇ τὴν σκληρὰν βάσανον τοῦ ἀνασκολοπισμοῦ. Τὸ δ' αἰνίγμα ἔχει ὡς ἐξῆς: Chisoel massò Perla, /Perla massò tre, / tre massò quattro; / Tirai a chi vidi / e uccisi chi non vidi, / mangiai carne creata e non nata, / cotta con parole; / è buon l' albero ma è miglior la radice. Ἡτοι: Ἡ πίττα σκότωσε τὴ Μαργαρίτα (τὴν σκύλα)· ἢ Μαργαρίτα σκότωσε τρεῖς (πουλάκια ποῦ πῆγαν νὰ φάνε τὰ ψίχουλα τῆς πίττας ἀπὸ τὸ στόμα τῆς σκύλας)· οἱ τρεῖς σκότωσαν τέσσαρες (ἄλλα τέσσαρα πουλιά)· ἐτράβηξα σ' ὄ,τι ἔβλεπα καὶ βάρεσα ὄ,τι δὲν ἔβλεπα (ἐνόμιζε πῶς ἔβλεπε λαγὸ καὶ ἐσκότωσε μιὰ λαγουδίνα γαστρομένη)· ἔφαγα κρέας πλα-

Γαλλικά. *Revue des trad. popul.*, 1903, σ. 366· 1905, σ. 4-5. Πρβλ. 1906, σ. 247-248.

Ρωσικόν. *Ralston*, *Contes populaires de la Russie*, Παρ. 1874, σ. 219 κέ (Τὸ βασιλόπουλο νυμφεύεται τὴν βασιλοπούλαν, προτεῖναν αἰνίγμα ἀναφερόμενον εἰς περιπέτειαν αὐτοῦ καθ' ὁδόν).

Ἡ ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς παραλλαγαῖς αἰνιγματώδης παράστασις τῆς μετεώρου κανδήλας τῆς ἐκκλησίας ἢ τῆς κρεμαστῆς σανίδος, ὡς μήτε εἰς τὸν οὐρανὸν μήτε ἐπὶ γῆς εὐρισκομένης, ἐμφαίνει τὴν αὐτὴν ἀντίληψιν, ἦν καὶ ὁ ἀρχαῖος μῦθος περὶ ἀποκρύψεως τοῦ Διὸς ἀπὸ τοῦ Κρόνου δι' ἐξαρτήσεως αὐτοῦ ἀπὸ δένδρου²⁵. Τὴν παράστασιν δὲ ταύτην μόνην περιέχει καὶ κορινθιακόν τι αἰνίγμα, τοῦ ὁποίου τᾶλλα μέρη δύνανται νὰ ὑπαχθῶσι μᾶλλον εἰς τὸν τύπον τῶν παραμυθίων τοῦ Σολομῶντος καὶ τῆς Μαρκόλφας²⁶.

Ἡ δ' ἐν τῇ κυθηραϊκῇ παραλλαγῇ πρόσθετος αἰνιγματώδης ἐρώτησις καὶ ἀπόκρισις φέρεται ὡς παροιμία δῆθεν ἐν Βερέττα, Συλλ. παροιμιῶν, Λαμία 1860, σ. 90, ἀρ. 9. 10 (=Βενιζέλου, Παροιμ. δημῶδεις, Ἐρμούπολ. 1867, σ. 341, ἀρ. 71), μετ' ἀσημάντων παραλλαγῶν²⁷.

σμένο καὶ ἀγέννητο (τὰ λαγουδάκια ποῦ ἔβγαλε ἀπὸ τὴν κοιλιά τῆς λαγουδίνας)· ψημένο μὲ λόγια (εἰς φωτιά ποῦ ἀναψε μὲ βιβλία). Εἶναι καλὸ τὸ δέντρο, μὰ εἶναι καλύτερη ἡ ρίζα (εἰς τὴ ρίζα τοῦ δέντρου ποῦ ἀνέβη νὰ κοιμηθῇ ἦρθαν κλέφτες νὰ μοιράσουν χρήματα, τοὺς ἐτουφέκισε, καὶ ἀφοῦ ἐκεῖνοι ἔφυγαν τρομασμένοι κατέβη καὶ πῆρε τὰ χρήματα).

25. *Hygin*, *Fab.* 139, σ. 17 *M. Schmidt*: «*Amalthea pueri nutrix eum in cunis in arbore suspendit, ut neque coelo neque terra neque mari inveniretur*».

26. Τὸ αἰνίγμα τοῦτο ἐκ τοῦ χωρίου Στόμι τῆς Κορινθίας ἔχει ὧδε: Ἐρχόμενον δρόμο καὶ ξέδρομο, καὶ ποδεμένος καὶ ξυπόλυτος, ἐκοιμήθηκα οὔτε στῆ γῆ, οὔτε στὸν οὐρανόν. Ἦρχετο δηλ. περιπατῶντας μὲ τὸ ἓνα πόδι στὸ δρόμο καὶ τὸ ἄλλο δξω ἀπὸ τὸ δρόμο, μὲ τὸ ἓνα πόδι ποδεμένο καὶ τὸ ἄλλο ξυπόλυτο (=μονοσάνδαλος), ἀνέβη ἀπάνω σὲ δέντρο, ἐκρεμάσθη μὲ σκοινί καὶ ἐκοιμήθη. Περὶ τῆς εἰκόνας τοῦ ὑποδεδεμένου καὶ ἀνυποδήτου βλ. *R. Köhler*, *Kl. Schriften*. τ. III, σ. 514.

27. Παρὰ Βερέττα: Χωρὶς μπουλμπερη καὶ μπ. πῶς ἐγίνη τέτοια φάλλα; Χωρὶς χῶμα κλπ. Μπουλμπερη ἢ κυθηραῖστι συμπόρμπερη ἢ πυρῖτις (ἰτ. *poivere*). Φάλλα=τρῦπα, κυρίως ἀνοιγμα, ὁπῆ εἰς πλοῖον δι' ἧς εἰσρέει ὕδωρ (ἰτ. *falla*).

ΩΣΟΠΟΛΙΤΙΚΑ ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ*

Τάρνιτσι βίτσι

Ένα γκαιρό κ' ένα ζαμάνι ήδανε μινιά γριά και δέ νείχε παιδι και πήγαινε νύχτα μέρα στη νέκκλησιά και παρακαλούσε δή Μπαναΐα: «Παναΐτσα μου δóm' ένα παιδι κι δς εΐναι κι άρνάκι». Λοιπόν ή Παναΐα δή νέλυπήθηκε και δή νέδωκε τάρνάκι για παιδάκι. Κάθε μέρα πήγαινε ή γριά στο βουνό κ' έφερνε χορταράκι κ' έτρωγε τάρνάκι. Κι άμα νήρκούδανε πέ τό βουνό έλεγε στ' άρνάκι:

*Άρνίτσι βίτσι έλ' άνοιζε,
χλωρή βοσκίτσα σ' έφερα,
νά φᾶς, νά πιῆς, νά κοιμηθῆς
και τό πρωί νά σηκωθῆς,
νά πάρης τό καλάθι σου,
νά πάης στό σκολειό σου.*

Μινιά μέρα δήνε άκουσε ό λύκος και τά έμαθε τά λόγια δης. Δήν άλληνα δή νήμέρα δήνε παραμόνεψε, κ' ή γριά στο βουνό κι ό λύκος στο σπίτι. Χτύπησε δή βόρτα και εΐπε με χοδρή φωνή:

*Άρνίτσι βίτσι έλ' άνοιζε,
χλωρή βοσκίτσα σ' έφερα,
νά φᾶς, νά πιῆς, νά κοιμηθῆς
και τό πρωί νά σηκωθῆς,
νά πάρης τό καλάθι σου,
νά πάης στό σκολειό σου.*

Και τάρνάκι δόνε εΐπε: «Συ δέν εΐσαι ή μαννούλα μου· ή μάννα μου έχει ψιλή λαλιά και κόκκινες πατουνες». Πάει κι ό λύκος στο γκατσιβελο και δόνε λέει: «Κατσιβελε, νά με κάνης ψιλή λαλιά και κόκκινες πατουνες, γιατί θά φάω δό γάδαρό σου». Πῆρε κι ό κατσιβελος τό τσεκίτσι δου και τσάκα τσουκα, τσάκα τσουκα δό νέκανε ψιλή λαλιά και κόκκινες πατουνες. Πῆγε δστερις στο σπίτι και εΐπε με ψιλή φωνή:

* Έδημοσιεύθησαν υπό Θεοδ. Προδρόμου εις περ. Λαογραφία 5(1915 - 16), σ. 450 - 459.

Ἄρνίτσι βίτσι ἔλ' ἀνοιξε,
 χλωρὴ βοσκίτσα σ' ἔφερα,
 νὰ φᾶς, νὰ πιῆς, νὰ κοιμηθῆς
 καὶ τὸ πρωὶ νὰ σηκωθῆς,
 νὰ πάρῃς τὸ καλάθι σου,
 νὰ πάῃς στὸ σκολεϊό σου.

Τότες εἶπε καὶ τάρνι «Σὺ εἶσαι ἡ μαννουλίτσα μου» κι ἀνοιξε· βαίνει κι ὁ λύκος μέσα καὶ χάπ, τὸ 'βαλε μνιά βοῦκα. Μαζεύει τὰ κοκκαλάκια του ὕστερα, τὰ 'βαλε σ' ἓνα δρουβᾶ καὶ τὰ κρέμασε πίσ' στὴ βόρτα.

Ἐρχεται ὕστερα καὶ ἡ γριά πὲ τὸ βουνό, φωνάζει «ἀρνίτσι βίτσι», φωνάζει «ἀρνίτσι βίτσι», μὰ τάρνι τὸ 'φαγε ὁ λύκος. Πάῃσε στὴ νεϊτόνισσα καὶ δὴ νέρωτᾶ: «Εἰτόνισσα, μὴ λάχη καὶ εἶδες τάρνίτσι βίτσι μου;» Εἶπε κ' ἡ εἰτόνισσα: «Δὲ δὴ εἶδα. —Δῶσε με, εἰτόνισσα, τὸ τσεκοῦρι σου¹, ν' ἀνοίξω δὴ βόρτα μου νὰ διῶ τάρνίτσι βίτσι μου τέπαθε». Πῆρε τὸ τσεκοῦρι, χτύπησε δὴ βόρτα, δὴ νᾶνοιξε, βῆκε ἡ γριά μέσα, γλέπει τάρνάκι ἔλειπε, μόνε τὰ κοκκαλάκια δου πίσ' στὴ βόρτα. Λοιπὸν ἔκλαψε, φώναξε «ἀρνάκι, παιδάκι μου, ποῦ εἶσαι νὰ φάῃς τὸ χλωρὸ τὸ χορταράκι, ποῦ σ' ἔφερα!» Ὑστερα πῆρε δὴ ρόκα δης κ' ἔκατσε στὸ σοφᾶ δης κ' ἔκλωθε. Κι ὁ λύκος ποκάτου, πὲ μνιά βελόνα δὴ νέτσιβοῦσε, κ' ἔλεγε ἡ γριά: «Ἐγὼ κονίδια δὲν ἔχω, ἐγὼ ψειρούδια δὲν ἔχω, τί εἶναι αὐτὸ ποῦ μὲ τσιβᾶ;» Σηκώνεται ἡ γριά σκύβει καὶ γλέπει ποκά² πὲ δὴ σοφᾶ δὴ λύκο. «Ἄ ἐσὺ εἶσαι, κῦρ σύδεκνε! Καὶ δὲ βγαίνεις νὰ φάμε καὶ νὰ πιοῦμε καὶ νὰ παίξουμε καὶ τὸ σάκκου σάκκου;» Βγῆκε κι ὁ λύκος, ἔφαγανε, ἤπιανε καὶ πῆρε ἡ γριά ἓνα μεγάλο σάκκο καὶ βῆκε μέσα καὶ εἶπε στὸ λύκο: «Πᾶρ' αὐτὸ τὸ σκοινὶ καὶ δέσε με ὡς πάνου, πᾶρε καὶ δὴ βίτσα³ αὐτήνα καὶ νὰ μὲ χτυπᾶς. Αὐτὸ εἶναι, κῦρ σύδεκνε, τὸ σάκκου σάκκου». Δὴ νέδεσε ὁ λύκος, πῆρε καὶ δὴ βίτσα καὶ δὴ νέδωκε πεδέξη. «Φτάνει, γριά; —Φτάνει, κῦρ σύδεκνε». Βγῆκε ἡ γριά κ' ἔβαλε δὴ λύκο μέσα. Λοιπὸν δόνε δένει ἡ γριά πὸ πάνου καλά καλά, σφιχτά σφιχτά, παίρνει καὶ δὴ μεγάληνα δὴ σοπάνικα⁴ κι ἀρχίνησε νὰ δόνε χτυπᾶ καὶ νὰ δόνε λέγη: «Ποῦ σὲ τρώει, ποῦ σὲ πονεῖ. —Ὦχ γριά, τὸ κεφάλι μου! —Θὰ τρώῃς τάρνίτσι βίτσι μου; —Ὦχ γριά, τὰ ποδάρια μου! —Θὰ τρώῃς τάρνίτσι βίτσι μου; —Ὦχ γριά, τὰ 'παθα! —Θὰ τρώῃς τάρνίτσι βίτσι μου;» Δόνε σκότωσε, πάγει στὸ παζάρι, παίρνει ἓνα κάρρο καὶ δυὸ στρατιῶτες, δόνε βάνουνε μέσ' στὸ κάρρο, δόνε πάνε στὸ βοταμὸ καὶ δόνε κάνουνε βλοῦμ.

Ὁ ἄτεκνος

Ἐνα γκαιρὸ ἦδανε ἓνας ἄτεκνος. Λοιπὸν αὐτὸς ὁ ἄτεκνος πήγαινε στὸ

1. Ἡ λ. δὲν λέγεται εἰς Σωζούπολιν.

2. Ἀποκάτω.

3. Βέργα.

4. Σοπάνικα (καὶ ἐν Πελοποννήσῳ σόπα) ρόπαλον. Ἡ λ. σλαβική.

καφενεῖο, στό βερίπατο, ἔγλεπε τοῦ κόσμου τὰ παιδιὰ καί λυπούδανε γιατί νά μὴν ἔχη κι αὐτὸς παιδί. Μέρα νύχτα ἦδανε μελαγχονικός. Δὸ νῆγλεπε κ' ἡ γεναῖκα του ποῦ εἶχε συλλοιῆ καὶ δόνε ρώτησε μνιά μέρα τί ἔχει. «Ἐχω μεράκι ποῦ δὲ γκάνουμε παιδιὰ». Εἶπε κι αὐτή: «Δὲ θέλει ὁ θεὸς νά μᾶς δώκη, τί νά κάνουμε». Λοιπὸν μνιά πρωί⁵ σηκώνεται καὶ φεύγει πὲ τὸ σπίτι του χωρὶς νά δόνε πάρουνε εἶδηση. Ξυπνᾷ κι αὐτή, ποῦ ὁ ἄδρας της! Σὰ ξέρω ἐγὼ, ξέρεις καὶ σύ. Ἐβγαλε ἀθρώπους νά δόνε γυρέψουνε, μὰ ποῦ αὐτὸς! Πάει χάθηκε.

Πῆρ' αὐτὸς τὰ βουνά, πήαινε, πήαινε, πήε ποκά⁶ π' ἓνα δέδρο. Κεῖ πέρα εἶχε μνιά βλάκα κ' ἔκατσε πάνω καὶ εἶπε «ᾠχ!» Τότες παρουσιάστηκε ἓνας μεγάλος ἀράπης, μαναῖκα μου, καὶ δόνε ρωτᾷ: «Τί με ἤθελες καὶ με γυρεύεις; —Δὲ σὲ θέλω. —Γιατ' εἶπες ᾠχ; Καὶ μένα ᾠχ με λένε καὶ ἦρτα νά διῶ τί με γυρεύεις». Εἶπ' αὐτὸς: «Δὲ θέλω τίποτα, μὰ ἔχω μεράκι καὶ λέγω ᾠχ. —Τί μεράκι ἔχεις;» Τότες εἶπε καὶ κεῖνος τὸ μεράκι του. «Γιαταυτὸ' σταναχωρεῖσαι; Ἐγὼ θὰ σὲ δώκω ἓνα μῆλο, νά τὸ πάρης, νά πάης στό σπίτι σου κι ἄμα φάτε ὕστερα νά τὸ κόψης, νά τὸ καθερίσης καὶ νά τὸ φάτε πὸ μισὸ πὲ δὴ γυναῖκα σου, μὰ τίς φλοῦδες νά μὴ τίς πετάξετε· νά τίς δέσης σ' ἓνα παννὶ καὶ νά τίς βάλης ποκά π' ἓνα σεδοῦκι, καὶ θὰ γεννήση ἡ γεναῖκα σου ἀγόρι· μὰ πάνου στά εἴκοσι τὰ χρόνια θὰ τὸ πάρω πίσου». Εἶπε κ' αὐτὸς «καλό», πήρε τὸ μῆλο κ' ἔφυε. Πῆε στό σπίτι του χαρούμενος. Σὰ done εἶδε ἡ γεναῖκα του, δόνε ρώτησε ποῦ ἦδανε. «Γεναῖκα, εἶπε κεῖνος, ποῦ ἔφυγα μὲ βγῆκε σὲ καλό. Πῆγα στά βουνά. Πῆαινα, πήαινα, πήγα ποκά π' ἓνα δέδρο. Κεῖ πέρα εἶχε μνιά βλάκα κ' ἔκατσα πάνω καὶ εἶπα «ᾠχ!» Τότες παρουσιάστηκε ἓνας μεγάλος ἀράπης καὶ με ρώτηξε τί με θέλεις καὶ με γυρεύεις. Δὲ σὲ θέλω δόνε εἶπα. Καὶ κεῖνος με ρώτηξε πάλε γιατί εἶπες ᾠχ; Καὶ μένα ᾠχ με λένε καὶ ἦρτα νά διῶ τί με γυρεύεις. Δόνε εἶπα καὶ γὼ τὸ μεράκι μου καὶ με εἶπε γιαταυτὸ με γυρεύεις; Καὶ με ἔδωκε ἓνα μῆλο καὶ με εἶπε νά πάρ' αὐτὸ τὸ μῆλο κι ἄμα πάης σπίτι σου καὶ φάης, νά τὸ κόψης αὐτὸ τὸ μῆλο, νά τὸ καθερίσης καὶ νά τὸ φάτε, μὰ τίς φλοῦδες νά μὴ τίς πετάξετε, μόνε νά τίς δέσης σ' ἓνα παννὶ καὶ νά τίς βάλης ποκά π' ἓνα σεδοῦκι καὶ θὰ γεννήση ἡ γεναῖκα σου ἀγόρι». Μὰ δὲ δῆνε εἶπε πῶς στά εἴκοσι τὰ χρόνια θὰ τὸ πάρη τὸ παιδί. Πράματις ἔμεινε ἡ γεναῖκα του ἔγκυα, γεννήθηκε τὸ παιδί ἀγόρι, χαρές, πασκαλιές, τὸ βάφτισανε, μεγάλωνε, γένκε δυὸ τριῶ χρονῶ κ' ἦδασι μέσ' στίς χαρὲς του. Σὰ βάτησε στά ἑπτὰ, τὸ βάλανε στό σκολεῖο καὶ μέρα με δὴ νῆμέρα τὸ παιδί προώδευε⁸ σημανδικά. Πάνου στά δεκαπέντε χρόνια τοῦ παιδιοῦ ἀρχίνησε πάλε νά μελαγχονῆ ὁ πατέρας του, τὸ σκουλῆκι δὸ νῆτρωγε ὅποτε θυμούδανε δὸ νά-ράπη.

Ἡ γεναῖκα του δὸ νῆγλεπε κάθε μέρα, μιά μέρα τέλος δὲ βάσταξε καὶ δὸ

5. Μνιά ἡμέρα, μνιά πρωί.

6. Ἀπὸ κάτω. Ἡ ἀπὸ ἔχει δύο τύπους πὲ καὶ πό. Ὁ τύπος πὲ κατὰ τὸ με οὐ καὶ τὴν σημασίαν πολλάκις λαμβάνει: Ἡρτα πὲ δὴ βάρκα.

7. Προφέρεται ὡς μία λέξις. Πολλάκις καὶ γιαταυτο κατὰ τὸ γὰ κεῖνο.

8. Λέγεται κυρίως προγώδευε, ἀλλ' ὅπως ἤκουσα, οὕτω καὶ ἔγραψα.

νέρωτηξε τί ἔχει. Τότες ἐξηγήθηκε καὶ δὴνε εἶπε: «Γεναῖκα τὸ καὶ τό». Ἄρχινσε καὶ ἡ γεναῖκα νὰ μελαγχονῆ. Ὁ γιὸς ἔδρεχε⁹ πάνου κάτου, δπου ἄκουγε καλὸ γιατρό, δὸ νῆφερνε στὸ σπίτι, μὰ τοῦ κάκου! Μνιά μέρα πιά δὲ βόρεσε νὰ βαστάξῃ καὶ εἶπε: «Θὰ μὲ πῆτε καλὰ καὶ σώνει τί ἔχετε καὶ μελαγχονεῖτε». Τότες ἐξηγήθηκαν καὶ εἶπαν: «Παιδί μου, αὐτὸ κι αὐτὸ τρέχει. —Γιαταυτὸ σταναχωρεῖστε; Ἐγὼ, πατέρα, νὰ μὲ δώκετε μνιά γκάσσα φλουργιά καὶ θὰ φύγω. Θὰ τελειώσουνε τὰ εἴκοσι τὰ χρόνια καὶ πάλε θὰ νῆρτω». Δόνε δώνουνε μνιά γκάσσα φλουργιά καὶ δὴ νευκὴ δους καὶ φεύγει. Λοιπὸν πῆρε δὸ δρόμο κ' ἔφυγε.

Πῆιαινε, πῆιαινε, πῆιαινε, βρίσκει στὸ δρόμο ἓνα λέσι¹⁰ ποῦ τὸ εἶχανε στὴ μέση ἓνα λεονδάρι κ' ἓνας ἀχτός¹¹ καὶ μάλωνανε ποιὸς νὰ πρωτοφάγῃ. Στάθηκε τότες τὸ παλληκάρι, ξεκαβαλλκεύει, κατεβαίνει, βγάζει τὸ γιαταγάνι δου, χωρίζει τὸ λέσι καὶ δώνει στὸ νάχτὸ τὰ κόκκαλα καὶ στὸ λεονδάρι τὸ κρέας¹². Ἄμαν ἔφυγε εἶπε τὸ λεονδάρι: «Τέτοιο καλὸ μᾶς ἔκανε τὸ παλληκάρι καὶ μεῖς τίποτε δὲ δὸ δώκαμε. Τρέξε, πρόφταξε, ἀχτέ, καὶ φέρ' το δῶ». Τρέχει κι ὁ ἀχτός καὶ δόνε φέρνει. «Τί μὲ ἀγαπᾶτε, τί μὲ θέλετε;» Λέγει τὸ λεονδάρι: «Τὸ καλὸ ποῦ μᾶς ἔκανες, τί θέλεις;» Εἶπε καὶ τὸ παλληκάρι: «Δὲ θέλω τίποτα. —Μὰ δὲ γένεται, εἶπε τὸ λεονδάρι, εἶναι τῶν ἀδυνάτων, σὺ πεδῶ ποῦ πάεις θὰ νῆρτη ὥρα νὰ μᾶς χρειαστῆς. Νὰ πᾶρε αὐτὸ τὸ δέρμα νὰ γένεσαι δποτε θέλεις λεονδάρι». Καὶ ὁ ἀχτός τὰ ἴδια. Τὰ πῆρε κ' ἔφυγε. Πηιαινει, πηιαινει, φτάνει σὲ μνιά πολιτεία, νοίκιασε μνιά γκάμαρα κ' ἔκατσε. Τὸ πρωὶ βγῆκε περίπατο νὰ σεργιανίσῃ καὶ εἶδε μνιά μεγάλη κίνηση στὸ παλάτι, μεγάλη κίνηση! Σὰν ἐπῆε στὸ σπίτι, δὸ νέρωτησε ἡ νοικοκερά δου ποῦ πῆε καὶ τί εἶδε. Εἶπε κι αὐτός: «Πῆγα στὸ παλάτι καὶ σιργιάνισα, μὰ μ' ἔκανε ἐντύπωση μνιά μεγάλη κίνηση στὸ παλάτι». Καὶ δόνε εἶπε καὶ ἡ νοικοκερά δου: «Ἐχει ὁ βασιλῆς μνιά θεγατέρα¹³ καὶ γιαταυτὸ γένετε αὐτὴ ἡ κίνηση. Ὁ βασιλῆς ἔχει μνιά ζυγαριά καὶ δποιος γυρέψῃ δὴ γκόρη δου λέει ἐγὼ θὰ γιομίσω τὸ ἓνα μέρος τῆς ζυγαριάς φλουργιά καὶ σὺ τὸ ἄλλο μέρος, καὶ ἄμα βαραίνει τὸ δικό μου μέρος θὰ σὲ πάρω τὸ κεφάλι σου, κι ἄμα βαραίνει τὸ δικό σου θὰ πάρῃς δὴ γκόρη μου. Καὶ χάθηκε ἔτσι κόσμος καὶ κοσμάκης, παιδί μου.»

Λοιπὸν σηκώνεται τὸ πρωὶ καὶ πάει σ' ἓνα φέρμελεδζῆ καὶ δόνε λέει: «Θέλω νὰ μὲ κάνῃς μνιά φουστανέλλα ὀλόχρυση, καὶ ἡ φέρμελη δλη χρυσή, τουζλοῦκια χρυσά, δλα. Γιὰ πόσες μέρες τὰ κάνετε; —Τόσες». Δώνει καπάρο καὶ φεύγει. Πέρασε ἡ διορία, γένκε κ' ἡ φορεσιά. Λοιπὸν δὴ νεφόρισε καὶ πάει ποκά πὲ τὸ παλάτι. Σπασάρει, σπασάρει, τίποτα, κάνα σημεῖο δὲν εἶδε. Λοιπὸν

9. Τὸ δ ἂν δὲν προῆλθεν ἀπὸ τοῦ ντ τοῦ ἐντρέχω, ἐξάπαντος τότε ἐκ τοῦ δὲ δρέχω ἐλέχθη καὶ ἀρέχω.

10. Πτώμα.

11. Ἄετός, αἰτός, ἀχτός· τὸ ι ἐτράπη εἰς ἀηχον χ διὰ τὸ ἀηχον τ. Ἴδὲ Χ α τ ζ ι δ ἄ κ ι, Μεσ. καὶ Ν. Ἑλλ. Β' 322.

12. Λέγεται καὶ κριάσι ὑπὸ τοῦ λαοῦ.

13. Ἄντι θυγατέρα. Ἴσως κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὸ γεναῖκα.

δή νάλλη δή νήμερα πιάνει καί γένεται άχτός καί πάγει στό περιβόλι της. Σά δόνε είδε κείνη τρελλάθηκε, μηνᾶ άμέσως στό βερβολάρη «τρέξτε, πιάστε τον». Έτρεξαν, δό νέπιασανε. Τότες ή βασιλοπούλα στέρνει, παίρνει ένα χρυσό κλουβί καί βάνει δό νάχτό μέσα καί δόνε παίρνει στη γκάμαρα ποῦ κοιμούδανε.

Ἡ βασιλοπούλα δέν έκατέβαινε στό τραπέζι, δήνε πήμαινανε στη γκάμαρα της τό φαιτό κ' έτρωγε. Λοιπόν άμα ή δουλα της τό τοίμαζε, πήμαινε καί δήνε φώναζε. Ὅσο νά σηκωθῆ ή βασιλοπούλα νά πάη, ό άχτός γένουδανε παλληκάρι, έβγαινε πέ τό κλουβί, άρπαζε καί πέ τό ένα καί πέ τό άλλο τό φαιτό καί τά σκάλιζε όλα. Πήμαινε κ' ή βασιλοπούλα τά'γλεπε καί ποθάμαζε. Μνια, δυό, στίς τρεῖς δέ βάσταξε πιά, άμέσως τό κουδοῦνι νάνέρτη ό πατέρας πάνου νά διῆ τό τραπέζι. «Τί δουλες εῖν' αυτές, νά φέρνουνε τό φαί, νά τό τρῶνε κ' ύστερα νά με φωνάζουνε! Ἄμέσως νά πάρης τό κεφάλι δους. — Ἄμέσως, κόρη μου, μήν άνησυχῆς, δή γνώμη σου θά σέ δήνε κάνω». Γνωστικός δμως καί τίς έβγαζε χωρίς νά τίς ποκεφαλίζη. Τάλλο βράδυ πάλε τά ἴδια. Τότες λέει δή δουλα της: «Σά βάης τό φαιτό νά με φωνάξης στην ώρα». Τοίμασ' ή δουλα, πάει στη στιμή δήνε φωνάζει καί κατεβαίνει. Τρέχει κ' ή βασιλοπούλα, άνοίει δή θύρα καί γλέπει ένα λεβέντη, έλαμβε ό ήλιος, έλαμβε καί κείνος. «Ἄ! σῦ εῖσαι ποῦ τρώεις τά φαιτά καί γώ νομιζω ποῦ τά τρῶνε οἱ δουλες!» Εῖπε καί κείνος «Ναί». Τότες τά φκειασανε. Έφαγανε μαζί, βῆκε κείνος στό κλουβί, ήρτανε οἱ δουλες, σήκωσανε τό τραπέζι. Ἦρτε ή ώρα εκλεισε τό δωμάτιό της νά ήσυχάση. Λοιπόν άρχισανε νά μιλοῦνε. Εῖπανε καί γιά τοῦ πατέρα της τό στοίχημα, καί γιά τό μυστικό. Τό μυστικό ήδανε, εἶχ' ένα δαχτυλίδι καί τό φοροῦσε κείνη. Λοιπόν τό επαιρνε ό πατέραζ της καί τό έβανε στά φλουργιά δου καί βάραινανε καί κέρδιζε τό στοίχημα. Λοιπόν αῦριο άμα ξημερώση ό θεός δή νήμερα σά βαστρεύω τό κλουβί σου, θά τό αφήκω έτσι θέλοντας άνοιχτό καί νά φύης. Ὑστερα νά νέρτης¹⁴ νά με ζητήσης καί γώ σά με γυρέψη ό πατέραζ μου τό δαχτυλίδι θά πῶ: «Πατέρα πλύθκα καί θά μ' έπεσε μέσα στη λεγένη καί θά τό πέταξανε οἱ δουλες». Τό πρωί δπως εῖπανε έτσι κ' έγινε. Πάει, χάθηκε, εφουε ό άχτός. Κλάματα αυτή, κακό πῶς δέ βρόσεξε. Πάει ό άχτός. Ἄμα νῆρτε ή ώρα, δύθηκε αυτός πολὺ ώραία, πάει στό βασιλέ, ζητεῖ δή γκόρη δου. Σά δόνε είδε ό βασιλές, δόνε εῖπε: «Παίδι μου, σέ λυποῦμαι, εῖσαι έμορφος καί εῖναι κριμα νά χαθῆς. Ἐγώ έχω αυτό τό στοίχημα». Εῖπε κι ό νέος «ἄς εῖναι». Στέρνει τότες ό βασιλές δό νάθρωπό δου νά πάρη τό δαχτυλίδι, μά τό δαχτυλίδι ποῦ; Πῆρε λοιπόν δή βασιλοπούλα. Εἶχε σαράνδα μέρες στεφανωμένος π' άρχισανε πόλεμο τά βασιλεια. Προσκάλεσανε καί δό βασιλέ. Λέγει ό γαβρός: «Ἐγώ θά πάω καί θά νικήσω. — Αἱ καλά». Λοιπόν έτοιμάστηκανε όλα, εφουε ό γαβρός. Πῆιε στό βόλεμο¹⁵, άρχινησε ή μάχη, γένκε λεονδάρι έκοβε άριστερά καί δεξιά. Σέ κάθε μάχη αυτός νικοῦσε. Τελείωσε ό πόλεμος. Γύρισε κ' ή γεναίκα δου δόνε κενδοῦσε στέφανο πέ μαρ-

14. Ἐλθης.

15. Κυρίως πέλεμος παρά τῷ λαῶ.

γαριτάρια νά δόνε φορέση. Ἦρκουδανε καί δόνε γλέπανε πò μακρυιά. Ἦθελε κόμα μνιά ὥρα νά φτάση καί γένκε ἓνα κακό, ἓνας ἀνεμοστρόφιλος, κατέβκε ὁ Ἄράπης, πήρε δὸ γαβρό· βρέ δῶ, βρέ κεῖ, πάει! Ἐν τῷ ἄμα ἔπαψε καί ὁ ἀνεμοστρόφιλος καί ἡ βροχή. Πῶς θὰ πάνε τώρα χωρίζ δὸ γαβρό; Ἐβαλε ἡ βασιλοπούλα τὸ κανοκιάλι καί ἔγλεπε, ὄλους τοὺς ἔγλεπε, δὸ νᾶδρα δὴς δὲ δὸ νῆγλεπε. «Πατέρα, ὁ ἄδρας μου δὲ εἶναι μαζί». Κατέβκε ὁ βασιλῆς μαθαίνει τὸ κακό ποῦ γένκε. Πῆγε τότε στὴ γκόρη δου καί δῆνε λέει: «Παιδί μου, τόση ἦδανε ἡ τύχη μας. Ἔτσι κ' ἔτσι». Ἀμέσως δύνεται στὰ μαῦρα, καί στὰ βουνά. Πηγαίνει, βρίσκει μνιά μάλιστα καί δῆνε ζηγήθηκε δὸ βόνο δὴς. Λέγει κ' ἡ μάλιστα: «Παιδί μου, ὁ ἄδρας σου ἔτσι κ' ἔτσι». Δῆνε εἶπε ὀλη δὴ νίστορία δου. «Τώρα θὰ πάης στὸ τάδε τὸ βουνό, θὰ διῆς ἓνα μεγάλο δέδρο κ' ἓνα μάρμαρο ποκάτου. Θὰ κάτσης πάνου στὸ μάρμαρο καί θὰ πῆς «Ἦχ!» Καί θὰ παρουσιαστῆ ἓνας ἀράπης καί θὰ σὲ ρωτήση τί θέλεις, καί σὺ θὰ πῆς δὸ νᾶδρα μου θέλω καί θὰ σὲ δόνε φέρη καί θὰ κάτσης νά μιλήσης δυὸ ὥρες. Σὰ θέλη ἓνα τέταρτο νά τελειώσουνε οἱ δυὸ οἱ ὥρες, παραπάνου ἔχει ἓνα δέδρο ἀψηλό, νά πάη νά κάτσης πὰ στὸ δέδρο. Ὅσο νά περάση κεῖνο τὸ τέταρτο ὁ ἄδρας σου θὰ γένη λεονδάρι. Λοιπὸν θὰ πῆ καί ὁ Ἄράπης ἄμα δόνε διῆ σὺ γένκες λεονδάρι, ἐγὼ τώρα νά διῆς τί θὰ γένω. Θὰ πάη κάτου στὴ φωλιά δου καί θὰ γενῆ ἀγριογούρουνο καί θ' ἀνεβῆ. Ὑστερα θὰ πιαστοῦνε νά βαλέψουνε καί νά πῆς δὸ νᾶδρα σου τὸ ἀγριογούρουνο σὰ βαλεύουνε νά τὸ πλακῶνη ὄλο στὴ γκαρδιά ὄσο νά δῆνε ζουλήξη καί νά δῆνε σπάση. Τότες κεῖνο θὰ πῆ ὦχ καί μ' ἔφαγες καί θὰ πέση κάτου. Ὑστερα θὰ κατεβῆς πὲ τὸ δέδρο, θὰ πάης στὸ νᾶδρα σου καί θὰ κατεβῆτε στὴ φωλιά τοῦ Ἄράπης». Ἐκανε λοιπὸν ὄπως δῆνε εἶπε ἡ μάλιστα. Σὰ γκατέβηκανε στὴ φωλιά τοῦ Ἄράπης ἠύρανε κόσμο καί κοσμάκη, ποῦ τοὺς ἄρπαζε ὁ Ἄράπης, καί θησαυρὸ πὲ δὴ νουρά¹⁶. Τότες ξεσκλάβωσανε τοὺς νέους καί τίς νέες, πήρανε δὸ θησαυρὸ κ' ἔζησανε αὐτοὶ καλά καί μεις καλύτερα.

Ὁ ἀχτός

Ἐνα γκαιρὸ κ' ἓνα ζαμάνι ἦδανε ἓνας γέρος καί μνιά γριά. Λοιπὸν πήιαινε στὴ Μπαναῖα ἡ γριά κ' ἔκανε δὸ σταυρὸ δὴς κ' ἔλειε: «Παναῖτσα μου, δῶσε με ἓνα παιδάκι κι ἄς εἶναι καί γουρουνάκι». Λοιπὸν δὴ νῆδωκε ἓνα παιδάκι κ' ἦδανε γουρουνάκι. Σὰν ἐμεγάλωσε λίγο τὸ γουρουνάκι ἡ γριά ἤθελε νά τὸ σφάξη. Ὁ γέρος δὴ νῆλείε: «Νὰ τ' ἀφήσουμε νά γένη μεγάλο, παχύ, καί τὰ Χριστούγεννα νά τὸ σφάξουμε, νά κάνουμεν δὸ ζαερέ μας»¹⁷. Μὰ ἡ γριά καί καλά νά τὸ σφάξη. Ὁ γέρος ἔλειε: «Ὅποτε γριά μεγαλώση τὸ γουρουνάκι καί κατουρήση αἷμα¹⁸ καί χέση ἄλειμμα τότες νά τὸ σφάξουμε». Αὐτὴ καλά καί σώνει νά τὸ σφάξη. Λοιπὸν πιά δὲν ἔβγαινε στὸ κεφάλι καί εἶπε καί ὁ γέρος

16. Πολύν.

17. Τὴν προμήθειάν μας.

18. Ὁ λαὸς μόνον γαῖμα λέγει.

«ἄς τὸ σφάξουμε». Λοιπὸν τὸ σφαξανε. Δώνει ὁ γέρος δὴ γριά μὲς' σὲ μνιά γκουῖφα ὄλα τᾶδερα νὰ πάη στὴ θάλασσα νὰ τὰ πλύνη. Κατέβκε κ' ἡ γριά νὰ πάη στὴ θάλασσα νὰ τὰ πλύνη. Κεῖ ποῦ τὰ πλυνε, κατεβαίνει ἕνας ἀχτός καὶ κλέφτει ἕνα ἄδερν. Τότες ἡ ἀκρὴ ἀδὶς νὰ πλύνη τᾶλλα τᾶδερα, πέφτει καταπόδι πὲ δὸ νάχτο καὶ φώναζε: «'Αχτέ μου, τᾶδερίτσι μου, θὰ μὲ δειρὴ ὁ γεροδίτσης μου». Λέει κι ὁ ἀχτός: «Φέρε με ἕνα πουλί καὶ θὰ σὲ δώκω πίσω τᾶδερίτσι σου». Εἶπε κ' ἡ γριά: «Ποῦ νὰ τό βρω; —Νὰ πάης στὴ γκλῶκα¹⁹ νὰ μὲ φέρης πουλί». Πάνου σ' αὐτὸ τὸ ἀναμεταξὺ κατέβηκανε κι ἄλλοι ἀχτοὶ καὶ τ' ἄρπαξαν ὄλα τᾶδερα²⁰. Λοιπὸν ἡ γριά πάει στὴ γκλῶκα καὶ δὴνε λέει: «Κλῶκα μένα πουλί, πουλί γὼ δὸ νάχτο. 'Αχτέ μου τᾶδερίτσι μου, θὰ μὲ δειρὴ ὁ γεροδίτσης μου». Λέει κ' ἡ κλῶκα: «Μ' ἔφερες μένα κουκκί, νὰ σὲ δώκω γὼ πουλί, νὰ πάης στὸ νάχτο; —Μὲ²¹ ποῦ νὰ πάω; —Νὰ πάης στάλῶνι». Πῆγε κ' ἡ γριά στάλῶνι. «'Αλῶνι μένα κουκκί, κουκκί ἐγὼ δὴ γκλῶκα, ἡ κλῶκα ἐμένα πουλί, πουλί ἐγὼ δὸ νάχτο. 'Αχτέ μου τᾶδερίτσι μου, θὰ μὲ δειρὴ ὁ γεροδίτσης μου». Εἶπε καὶ τάλῶνι: «Μ' ἔφερες ἐμένα φρουκάλι²², νὰ σὲ δώκω ἐγὼ κουκκί, νὰ πάης στὴ γκλῶκα; —Μὲ ποῦ νὰ πάω; —Νὰ πάης στὸ βακάλη». Πῆγε ἡ γριά στὸ βακάλη. «βακάλη μένα φρουκάλι, φρουκάλι γὼ τάλῶνι, τάλῶνι μένα κουκκί, κουκκί ἐγὼ δὴ γκλῶκα, ἡ κλῶκα ἐμένα πουλί, πουλί ἐγὼ δὸ νάχτο. 'Αχτέ μου τᾶδερίτσι μου, θὰ μὲ δειρὴ ὁ γεροδίτσης μου». Εἶπε κι ὁ βακάλης: «Μ' ἔφερες πεδάρι, νὰ σὲ δώκω γὼ φρουκάλι, νὰ πάης στάλῶνι; —Μὲ ποῦ νὰ πάω; —Νὰ πάης στὸν 'Αη²³». Πῆγε στὸν 'Αη. «'Αη μένα πεδάρι, πεδάρι γὼ δὸ βακάλη, ὁ βακάλης μένα φρουκάλι, φρουκάλι ἐγὼ τάλῶνι, τάλῶνι μένα κουκκί, κουκκί γὼ δὴ γκλῶκα, ἡ κλῶκα ἐμένα πουλί, πουλί ἐγὼ δὸ νάχτο. 'Αχτέ μου τᾶδερίτσι μου, θὰ μὲ δειρὴ ὁ γεροδίτσης μου». Δὴνε εἶπε καὶ ὁ 'Αης: «Μ' ἔφερες μένα λιβάνι, νὰ σὲ δώκω γὼ πεδάρι, νὰ πάης στὸ βακάλη; —Μὲ ποῦ νὰ πάω; —Νὰ πάης στὸ Θεό». Βγαίνοντας ἡ γριά νὰ πάη στὸ Θεὸ νὰ κι γέρος βροστά της. «Γιὰ ποῦ γριά; —Πάω στὸ Θεὸ νὰ μὶ δώκη λιβάνι νὰ πάω στὸν 'Αη, νὰ μὶ δώκη ὁ 'Αης πεδάρι νὰ πάω στὸ βακάλη, νὰ μὲ δώκη ὁ βακάλης φρουκάλι νὰ πάω στάλῶνι, νὰ μὲ δώκη τάλῶνι κουκκί νὰ πάω στὴ γκλῶκα, νὰ μὲ δώκη ἡ κλῶκα πουλί νὰ πάω στὸ νάχτο, νὰ πάρη ὁ ἀχτός τὸ πουλί νὰ μὲ δώκη τᾶδερίτσι μου... 'Αχτέ μου...» Δὲν ἐπρόφτασε νὰ πῆ τ' ἄδερίτσι μου καὶ σὲ δὴνε βάνει ὁ γέρος βροστά. Ποῦ σὲ τρώει, ποῦ σὲ πονεῖ; «Μαρή ἀκρὴ²⁴, πῆρε ὁ ἀχτός τὸ να τᾶδερο, δὲ νῆπερνες τᾶλλα νὰ πάης στὸ σπίτι;» Εἶπε κ' ἡ γριά: «'Αχ! γέρο μου δὲ δὸ κάνω ἄλλη φορά». Δὴνε συγχώρεσε κι ὁ γέρος καὶ πάησαν²⁵ σπίτι δους κ' ἔζησανε καλά καὶ μεῖς καλύτερα.

19. Ἡ κλῶσσα.

20. Τὰ ἔντερα.

21. Μὰ ποῦ νὰ πάω;

22. Σάρωθρον.

23. 'Αγιον.

24. Βρὲ ἀνόητη. Τοῦ ἀκρὸς ἀγνωστος ἡ ἐτυμολογία.

25. Πῆγαν.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΕΙΣ ΤΑ ΣΩΖΟΠΟΛΙΤΙΚΑ ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ*

Α'. *Τ' αρνίτσι βίτσι*. Τὸ παιδικὸν τοῦτο παραμῦθιον φέρεται καὶ εἰς ἄλλας ἑλληνικὰς παραλλαγὰς, συναπτόμενον συνήθως πρὸς ἐπεισόδια, ἅτινα εἶναι παραφυσάδες τοῦ μεσαιωνικοῦ *ἔπους τοῦ ἀλώπεκος* (*Le roman du renard*). Ἐν μεσσηνιακῇ παραλλαγῇ, τὴν ὁποίαν ἐδημοσίευσεν ἐν Δελτ. Ἱστορ. ἔταιρ. 1883 Α', σ. 278 κέ, ἡ ἄλεπού, ἀνταλλάξασα διὰ δόλου μίαν πίτταν καὶ μίαν τσίτσαν κρασιοῦ πρὸς τὸ καλλίτερον ἀρνάκι ποιμένος, τὸ φέρει εἰς τὴν καλύβαν τῆς καὶ τὸ ἔχει ὡς παιδί τῆς. Ὁσάκις ἀπέρχεται διὰ νὰ τοῦ φέρῃ τροφήν, τοῦ παραγγέλλει νὰ μὴ ἀνοίξῃ τὴν πόρταν εἰς ἄλλον πλὴν αὐτῆς. Ὁ λύκος ἀκούσας τὴν παραγγελίαν τῆς, κρούει τὴν θύραν, προσποιούμενος ὅτι εἶναι ἡ μάννα τοῦ ἢ ἀλεπού. Ἀλλὰ τὸ ἀρνί ἐννοήσαν ἐκ τῆς φωνῆς τοῦ λύκου, ὅτι δὲν εἶναι ἡ μάννα τοῦ, ἀρνεῖται ν' ἀνοίξῃ. Ὁ λύκος τότε πηγαίνει εἰς τὸν χαλκέα, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ζητεῖ νὰ τοῦ λεπτύνῃ τὴν γλώσσαν, καὶ ἐπανέρχεται, ἀλλὰ καὶ πάλιν τὸ ἀρνίον δὲν τοῦ ἀνοίγει, ἂν δὲν περάσῃ τὸ ποδαράκι τοῦ ἀπὸ τὴν τρουπίτσα (τὴν κλειδαρότρυπα;) εἰς τὴν ὁποίαν τὸ χονδρὸν πόδι τοῦ λύκου δὲν χωρεῖ. Πηγαίνει αὐτὸς πάλιν εἰς τὸν χαλκέα, λεπτύνει τὸ πόδι τοῦ, τὸ εἰσάγει εἰς τὴν τρυπά, καὶ πιστεῦσαν τοῦ ἀνοίγει τὸ ἀρνί. Ἄμα ἐμπῆκε μέσα λέει ὁ λύκος: «Ἐλα τώρα νὰ χορέψουμε, κι ὁποῖος ἀποστάσῃ πρωτύτερα νὰ τὸν τρώῃ ὁ ἄλλος». Νικᾷ εἰς τὸν ἀγῶνα αὐτόν, ὡς ἦτο ἐπόμενον, ὁ λύκος καὶ τρώγει τὸ ἀρνί. Ἐπειτα γεμίζει τὸ δέρμα τοῦ ἀρνίου μὲ τὰ κόκκαλά του καὶ μὲ ἄχυρα, τὸ βάνει ἐπάνω στὴν ἀστράχα καὶ φεύγει. Ἡ ἄλεπού ἰδοῦσα κατὰ τὴν ἐπάνοδόν τῆς τοῦτο καὶ ἐννοήσασα ὅτι εἶναι ἔργον τοῦ λύκου, τὸν τιμωρεῖ. — Κατ' ἄλλην δὲ παραλλαγὴν ἑλληνικὴν¹, ἡ ἄλεπού εἶχεν ἓνα ἀρνάκι, ποῦ τὸ ἐπεριποιεῖτο εἰς τὸ σπίτι τῆς σὰν παιδί τῆς. Διὰ νὰ τὸ προφυλάξῃ ἀπὸ τὸν λύκον ἔκαμε εἰς τὴν πόρτα μίαν τρυπίτσα, ὅπου ἐχωροῦσε τὸ πόδι τῆς, καὶ τοῦ παρήγγειλε νὰ μὴ ἀνοίγῃ εἰς κανένα, ἂν δὲν περνοῦσε ἀπὸ τὴν τρυπά τὸ πόδι τοῦ. Ἦλθε ὁ λύκος, κατώρθωσε μὲ δυσκολίαν νὰ περάσῃ τὸ πόδι τοῦ, ἐμβῆκε καὶ ἔφαγε τὸ ἀρνί, καὶ ἐκρέμασε τὸ τομάρι τοῦ ἀντίκρου στὴν πόρτα. Ἐπακολουθεῖ τιμωρία τοῦ λύκου (ἐπεισόδιον τοῦ κατωγιοῦ τοῦ παπᾶ). — Ἐν παραλλαγῇ τῆς Τραπεζοῦντος², ἡ ἄλεπού ἀρπάσασα ἀπὸ ποιμένα ἓν εὐμορφον ἀρνάκι, τὸ ἔφερον εἰς τὸ καλυβάκι τῆς καὶ τὸ ἠγάπα πολὺ. Καθημερινῶς ἐξήρ-

* Ἐδημοσιεύθη εἰς περ. Λαογραφία 5(1915-16), σ. 459-488.

1. *Revue des tradit. populaires*, 1893, τ. 8, σ. 30-31 (παρ' ἑλληνίδος μαθητρίας τοῦ παρθε-
γαγωγείου τῆς Σιωνίτιδος Παναγίας ἐν Τύνιδι).

2. Ἀστὴρ τοῦ Πόντου, Τραπεζοῦς 1885, τ. Α', σ. 186-189 (Ἀλεπὸν καὶ τ' ἀρνόπον).

χετο διά νά τοῦ εὔρη τροφήν, ἀφοῦ ἐκλείδωνε τήν πόρταν, καί τὸ ἀρνάκι δὲν ἄνοιγε εἰς κανένα ἄλλον, παρά μόνον εἰς αὐτήν, δταν ἔβαλλε τήν οὐράν της εἰς τήν τρυπάν καί τὸ ἀρνάκι τήν ἀνεγνώριζεν ἀπὸ τὸ ἄσπρον χρῶμα τῆς οὐράς. Μίαν ἡμέραν ἕνας ἄρκος (ἄρκτος), ποῦ κρυμμένος «ἐκεῖ στὸ καλυβόπον ὀπίσ» ἤκουσε τὰ λόγια τῆς ἀλεποῦς, δταν αὐτὴ ἔφυγε ἔκρουσε τήν πόρταν διά νά ἔμβη μέσα νά τὸ φάγη. Ἀλλὰ τὸ ἀρνάκι ἐγνώρισεν ἀπὸ τήν οὐράν ποῦ ἦτο μαύρη, πῶς δὲν ἦτο ἡ ἀλεποῦ καί δὲν ἦνοιξε. Τότε ὁ ἄρκος ὑπῆγεν εἰς τὸν μύλον, ἀλεύρωσε τήν οὐράν του καί ἐπανελθὼν ἔκρουσε τήν θύραν, καί τὸ ἀρνάκι, ἰδὼν εἰς τήν τρυπάν ἄσπρην οὐράν καί πιστεῦσαν ὅτι εἶναι ἡ ἀλεποῦ, ἦνοιξε τήν πόρταν· ἐπήδησε μέσα ὁ ἄρκος, ἤρπασε τὸ ἀρνάκι καί τὸ ἔφαγε. Ὑστερον ἐξηπλώθη καί ἐκοιμήθη, ὅτε ἐλθοῦσα ἡ ἀλεποῦ, καί ἐννοήσασα τί συνέβη, ἔρριπεν αἰφνιδίως κατὰ τοῦ κοιμωμένου θερμὸν ὕδωρ καί τὸν ἐφόνευσεν. — Εἰς ἡπειρωτικὴν παραλλαγήν τῆς Ζίτσας, ἡ ἀλεποῦ ἀρπάζει ἀπὸ τὸν ἵπποβοσκὸν μίαν πῶλον, τήν κλείει εἰς στάβλον καί τῆς παραγγέλλει νά μὴ ἀνοίξη εἰμὴ μόνον εἰς τήν πρόσκλησίν της. Ἐρχεται ὁ λύκος, ὁ ὁποῖος ἀφοῦ διορθώσας τήν γλῶσσαν του κατώρθωσε νά προσποιηθῇ τήν φωνὴν τῆς ἀλεποῦς, εἰσῆλθε καί ἔφαγε τήν πῶλον, ἡ δ' ἀλεποῦ τὸν ἐφόνευσεν ὕστερον διά δόλου³.

Τὸ παραμῦθιον εἶναι γνωστότατον εἰς εὐρωπαϊκοὺς καί ἄλλους λαοὺς. Τὰ πολυπληθῆ παράλληλα ἐσημειώθησαν ὑπ' ἐμοῦ ἐν Δελτ. Ἰστ. ἑταιρ. 1883 Α', σ. 282 - 283, ὑπὸ G. Meyer ἐν Beilage z. allgemeinen Zeitung, 1884, ἀρ. 24. E. Cosquin, Contes populaires de Lorraine, Par. 1886, ἀρ. 36. O. Dähnhardt, Natursagen, Berlin 1912, τ. IV, σ. 277 - 278. Antti Aarne, Verzeichniss der Märchentypen, ἀρ. 123. Finnische Märchenvarianten, σ. 12, ἀρ. 123, καί τελευταῖον πληρέστατα ὑπὸ J. Bolte u. G. Polivka (Anmerkungen zu den Kinder -u. Hausmärchen der Brüder Grimm, Lpz. 1913, τ. I, σ. 37 - 42). Προστεθεῖσθω εἰς ταῦτα καί παραλλαγή τοῦ Βερναίου Ἰούρα (Miécourt) ἐν Schweizer. Archiv f. Volkskunde, 1915, σ. 3 - 4.

Ἡ ἀπλουστάτη διατύπωσις εὐρίσκεται ἐν τῷ ὡς αἰσωπεῖφ φερομένῳ μεσαιωνικῷ μύθῳ τοῦ Romulus. (Βλ. Dähnhardt καί Bolte-Polivka, σ. 41). Ἡ αἶξ νουθετεῖ τὸ ἐρίφιον νά προφυλάσσεται ἀπὸ τὸν λύκον καί τοῦτο παρά τήν προσποίητον φωνὴν τοῦ λύκου τὸν ἀναγνωρίζει καί δὲν τοῦ ἀνοίγει τήν θύραν. Τὴν διατύπωσιν δὲ ταύτην, παρουσιάζουσαν ὡς πρόσωπα τοῦ μύθου αἶγα μεθ' ἐνὸς ἢ πλειόνων ἐριφίων καί λύκον, πρέπει ἴσως νά δεχθῶμεν ὡς τὴν παλαιοτάτην γνωστὴν διασκευὴν, ἐξ ἧς ἀπορρέουσιν αἱ πλεῖσται τῶν εὐρωπαϊκῶν παραλλαγῶν τοῦ παραμυθίου. Διότι ἡ αἶξ τοῦ μύθου τούτου, δὲν ὑπῆρχε πιθανῶς ἐν τῷ ἀρχικῷ, ἀλλὰ προῆλθεν ἐκ διασκευῆς, ὑπαγορευθείσης ἐκ τῆς τάσεως ὅπως εὐλογοφανεστέρα καταστῆ ἡ διήγησις. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἀντὶ τῆς ἀλώπεκος ἀναφέρονται προβατίνα καί ἀρνία ἐν τσεχικῇ⁴ καί ἐν

3. Hahn, τ. II, σ. 91-93, ἀρ. 85.

4. Bolte-Polivka, σ. 39.

ρωμουνικῆ⁵ παραλλαγῆ, καὶ ἀντὶ τοῦ ἀρνίου ἢ τοῦ ἐρίφιου ἀλεπουδάκι ἐν σερβικῆ⁶, συμφυρμὸν δὲ τοῦ ἀρχικοῦ μύθου πρὸς τὴν διασκευὴν ἐμφαίνουσι οὐαλλικὴ καὶ τσεχικὴ παραλλαγῆ, ἐν ἧ δρῶντα πρόσωπα φέρονται ἀλώπηξ, ἐρίφιον καὶ λύκος⁷. Ἡ συνάφεια τοῦ μύθου πρὸς τὸ ἔπος τοῦ ἀλώπεκος ὑποδεικνύει, ὅτι ἡ ἀλώπηξ ὑπῆρχεν εἰς τὴν πρώτην διατύπωσιν τοῦ μύθου, ἀντικατεστάθη δ' ἐν ταῖς διασκευαῖς ὑπὸ ζῶων ἄλλων, τῶν ὁποίων εὐλογωτέρα ἐφαίνετο ἢ στοργῆ πρὸς ἀρνίον ἢ ἐρίφιον· ἀλλὰ πιστῶς ἐτηρήθη ὁ ἀρχικὸς τύπος εἰς τὰς ἑλληνικὰς παραλλαγὰς.

Ἡ τάσις πρὸς πιθανολογίαν ἐντονωτέρα καταφαίνεται εἰς πολλὰς ἄλλας διασκευάς, ἐν αἷς τὴν προστατεύουσαν τὸ ἀρνίον ἢ τὰ ἐρίφια μητέρα των ἀντικατέστησε γυνή, ἢ καὶ πάντα τὰ ζῶα ταῦτα μήτηρ ἢ μάμη μετὰ τῶν τέκνων τῆς ἢ τῶν ἐγγόνων τῆς. Εἰς τινὰς δὲ μάλιστα ἡ τάσις αὐτὴ προβαίνει μέχρι ἐξαφανίσεως παντὸς τερατολογικοῦ στοιχείου, ἐξανθρωπίζουσα παντελῶς τὴν διήγησιν. Εἰς τὴν ἡμετέραν σωζοπολιτικὴν παραλλαγὴν τὴν ἀλώπεκα ἀντικαθιστᾷ γραῖα· ἀλλὰ τεκμήριον ὅτι κατέλαβεν αὐτὴ τὴν θέσιν τῆς ἀλώπεκος παρέμεινεν εἰς τὸ παραμῦθιον ἢ προσαγόρευσις «κῦρ σύντεκνε», ὡς προσαγορεύει δηλ. συνήθως τὸν λύκον ἢ ἀλεποῦ εἰς τὰ ἑλληνικὰ παραμῦθια. Καὶ εἰς παλαιούς ἐσθωνικοὺς μύθους ἡ ἄρκτος, ὁ λύκος καὶ ἡ ἀλώπηξ προσαγορεύουσιν ἀλλήλους κουμπάρους⁸. Εἰς ρωσικὴν παραλλαγὴν τὰ πρόσωπα τοῦ μύθου εἶναι μήτηρ, παιδίον, μάγισσα⁹. ὁμοίως εἰς ὀλλανδικὸν (Bolte-Polínka, σ. 38). Εἰς γερμανικά, μήτηρ, τέκνα τῆς καὶ ὁ Ruprecht (ἀντιστοιχῶν περίπτῳ πρὸς τὸν Δράκον ἢ τὸν Ἀράπην τῶν ἡμετέρων παραδόσεων)¹⁰, ἢ λυκάνθρωπος¹¹. Εἰς τσεχικόν, γυνή, δύο ἐρίφια, λύκος (Bolte-Polínka, σ. 30), ἢ μάμη, ἐγγονοί, λύκος (αὐτ.), ἢ ἄρκτος εἰς Ἰουδαϊκὸν τῆς Βουκοβίνας (αὐτ.). Εἰς ὀλλανδικόν, μήτηρ, τὸ τέκνον τῆς καὶ λύκος (αὐτ., σ. 38). Ὅμοίως εἰς σερβοκροατικόν, ὅπου ἀνθ' ἑνὸς ἐπτὰ ἀναφέρονται τέκνα¹².

Περὶ ἄλλων λεπτομερειῶν τοῦ παραμυθίου παρατηροῦμεν τὰ ἑξῆς.

Εἰς τὴν παραλλαγὴν τῆς Τραπεζοῦντος ἄρκτος τρώγει τὸ ἀρνίον, ἄρκτος δὲ ἀντικαθιστᾷ τὸν λύκον καὶ εἰς παραλλαγὰς τῆς Βουκοβίνας¹³.

Εἰς τὴν μεσσηνιακὴν παραλλαγὴν, τὸ ἀρνίον ἀναγνωρίζει τὸν ζητοῦντα

5. Săinenu, Basmele Române, σ. 548.

6. Wuk Karadschitsch, Volksmärchen der Serben, ἀρ. 50 (Bolte-Polínka, σ. 39).

7. Bolte-Polínka, σ. 38-39.

8. J. Grimm, Reinhart Fuchs, σ. CCXC.

9. Ralston, Contes populaires de la Russie, trad. Bereyre, 1874, σ. 163. Afanasjiew parà Gubernatis, Zoological Mythology, τ. I, σ. 408.

10. Τῆς Πομερανίας, Bolte-Polínka, σ. 37.

11. Τῆς Ἑσσης (αὐτ.).

12. Fr. S. Krauss, Sagen u. Märchen der Südslaven I, σ. 51.

13. Bolte-Polínka, σ. 38 (Ἰουδαϊκὴ γερμανικὴ τῆς Βουκοβίνας καὶ γερμανικὴ τῆς Τρανσυλβανίας). Ἄλλαι παραλλαγῆ: Zeitschrift f. Mythologie u. Sittenkunde, τ. I, σ. 469-471. Săinenu, Basmele Române, σ. 948.

νά εισέλθη εἰς τὴν καλύβαν λύκον ἀπὸ τὸν χονδρὸν τόνον τῆς φωνῆς του, οὗτος δὲ διὰ νὰ ἐπιτύχη ὁ δόλος προστρέχει εἰς τὸν γύφτον (χαλκέα) καὶ τὸν ἀναγκάζει νὰ τοῦ σπλαχνίση¹⁴ τὴν γλῶσσαν καὶ λεπτύνας διὰ τοῦ τρόπου τούτου τὴν φωνήν, ἐξαπατᾷ τὸ ἀρνίον. Ὅμοίως εἰς τὴν ἠπειρωτικὴν ὁ λύκος ρυκανίζει διὰ τοῦ χαλκέως τὴν γλῶσσαν, ἀλλ' ἀδυνατεῖ νὰ προσποιηθῇ τὴν φωνήν τῆς ἀλεπούς· ὁ γύφτος τὸν συμβουλεύει νὰ θέσῃ τὴν γλῶσσαν εἰς μίαν μυρμηκοφωλεάν, διὰ νὰ τὴν φάγουν τὰ μυρμήκια ἀρκετὰ καὶ γίνῃ λεπτοτέρα, καὶ οὕτω κατορθώνει νὰ εισέλθῃ εἰς τὸν στάβλον (H a h n, ἀρ. 85). Εἰς ρωσικὰς παραλλαγὰς ἡ μάγισσα λεπτύνει ἐπίσης τὴν γλῶσσαν διὰ τοῦ σιδηρουροῦ¹⁵. Εἰς σερβοκροατικὸν ὁ λύκος ξυρίζει τὴν γλῶσσαν διὰ τοῦ κουρέως, ὅπως λεπτυνθῇ ἡ φωνή¹⁶. Εἰς ἄλλην ρωσικὴν παραλλαγὴν ἡ μάγισσα κατασκευάζει εἰς τοῦ σιδηρουροῦ φωνὴν λεπτοτέραν, ὁμοίαν πρὸς τὴν τῆς μητρὸς τοῦ παιδίου¹⁷. Ἐν τῷ μύθῳ τοῦ Romulus ὁ λύκος μεταβάλλει τὴν φωνήν του διὰ νὰ τοῦ ἀνοίξῃ τὴν θύραν τὸ ἐρίφιον, τοῦτο δ' ὁμοίως τοῦ ἀποκρίνεται ὅτι ἔχει μὲν τὴν φωνήν, ἀλλ' ὄχι καὶ τὴν μορφήν τῆς μητρὸς του. Καὶ εἰς παλαιὸν γερμανικὸν ποίημα ὁ λύκος προσποιεῖται τὴν μητρικὴν φωνήν τῆς αἰγός¹⁸. Εἰς ρωσικὴν παραλλαγὴν ὁ λύκος μιμεῖται τὴν φωνήν τῆς μητρὸς¹⁹. Εἰς σερβικὴν τὸ πουλᾶρι δὲν ἀνοίξε τοῦ λύκου, διότι ἐννόησε τὴν φωνήν, καὶ τὸ εἶπε τὸ βράδῳ τῆς ἀλεπούς· ἐκείνη τοῦ παρήγγειλε νὰ μὴ ἀνοίγῃ ὅταν ἀκούῃ χονδρὴν φωνήν, ἀλλ' ὁ λύκος ποῦ παραμόνευεν, ἅμα ἐφυγεν ἡ ἀλεπούς, ἐφώναξε τοῦ πουλαριοῦ μὲ ψιλὴ φωνή, ἐμπήκε καὶ τὸ φαγε²⁰. Εἰς παραμύθιον τῶν Βοτιάκων ὁ λύκος μεταβάλλει εἰς λεπτοτέραν τὴν φωνήν του διὰ νὰ ἐξαπατήσῃ λαγιδέα²¹. Καὶ εἰς ἕτερον τῶν Ζουλοῦ ἀνθρωποφάγος προσποιεῖται ἄλλην φωνήν διὰ νὰ κατορθώσῃ νὰ εισέλθῃ εἰς τὴν κατοικίαν κόρης²².

Ἡ ἀλλόκοτος ἐπίνοια τῆς ρυκανίσεως τῆς γλώσσης πρὸς ἀπολέπτυνσιν τῆς φωνῆς, καὶ δὴ ὄχι ὑπὸ λεπτοφυοῦ, τοῦ ὁποῦ ἐργαλεῖον εἶναι ἡ ρυκάνη, ἀλλ' ὑπὸ σιδηρουροῦ, ὑπεμφαίνει ὅτι πιθανῶς διάφορος ἦτο ἡ ἀρχικὴ διατύπωσις· εἰσήγετο ἴσως εἰς αὐτὴν οὐχὶ κοινὸς τις λύκος, ἀλλὰ χαλκοῦς ἢ σιδηροῦς²³, ὡς τὰ τέρατα τῆς ἑλληνικῆς μυθολογίας, τὰ ἔχοντα ἢ ὄλον τὸ σῶμα ἢ

14. *Σπλαχνίζω* ἐν Μεσσηνίᾳ τὸ ἀλλαγοῦ *πλανίζω* κατὰ παρετυμολογίαν ἀπὸ τοῦ *πλάνη* (λατίν. *plana*), τοῦ ὄργάνου τῶν λεπτοφυῶν πρὸς λείανσιν ξύλων. (Ἑλλην. *ρυκάνη*, *ρυκανίζω*, μεσ. ἑλλην. *ρουκάνη*).

15. Ralston, ἐνθ' ἀν. Bolte-Polivka, σ. 42.

16. Fr. S. Krauss, ἐνθ' ἀν.

17. Gubernatis, Zoological Mythology I, σ. 408.

18. J. Grimm, Reinhart Fuchs, σ. 346, στ. 1507.

19. Gubernatis, αὐτ., σ. 407.

20. Wuk Karadschitsch, Volksmärchen der Serben, ἀρ. 50.

21. Zeitschrift f. vergleichende Literaturgeschichte v.σ., τ. 6, σ. 399—Dähnardt, σ. 277-278.

22. Bolte-Polivka, ἐνθ' ἀν.

23. *Σιδερόλυκας* φέρεται ὡς ὄνομα θηρίου (ἀγρίου ἀνθρώπου) ἐν ἑλληνικῷ παραμυθίῳ τῆς Θήρας (Παρνασσός, τ. Ζ', σ. 55). Ὁ δ' ἀντιστοιχῶν πρὸς τὸν Σιδερόλυκαν δερβίσης ἐν ἠπειρωτικῷ παραμυθίῳ λέγεται *σιδερένιος* (H a h n, τ. I, σ. 81, ἀριθ. 4).

μέλη τινά χαλκᾶ. Σημειωτέον ὅτι ἐν τῇ μεσσηνιακῇ παραλλαγῇ ἀναφέρεται καὶ σπλάχνισμα τοῦ ποδὸς τοῦ λύκου πρὸς λέπτυνσιν αὐτοῦ.

Ἡ διὰ τοῦ ποδὸς δοκιμασία εἶναι ἐν τῇ μεσσηνιακῇ παραλλαγῇ ἡ δευτέρα, τὴν ὁποίαν ζητεῖ τὸ ἀρνίον, διὰ νὰ βεβαιωθῇ ὅτι ἀληθῶς ἡ προστάτις του εἶναι ἡ κρούουσα τὴν θύραν. Ἐν τῇ τραπεζουντιακῇ μία μόνον δοκιμασία ἀναφέρεται· τὸ ἀρνίον ζητεῖ νὰ ἴδῃ τὴν οὐρὰν τοῦ κρούοντος, καὶ παρατηρήσαν ὅτι δὲν εἶναι ἄσπρη, ὡς ἡ τοῦ ἀλώπεκος, ἀρνεῖται ν' ἀνοίξῃ· ἀλλ' ἡ ἄρκτος μεταβαίνει εἰς μύλον καὶ ἀλευρώσασα τὸ πόδι τῆς τὸ δεικνύει εἰς τὸ ἀρνίον, ὅπερ πλανηθὲν ἐκ τοῦ χρώματος, τὴν εἰσάγει εἰς τὴν καλύβαν. Τοιαύτη δοκιμασία, δι' ὁμοίου τρόπου ὑπερνηκηθεῖσα, ἀναφέρεται καὶ εἰς ξένας παραλλαγάς. Εἰς γερμανικὴν τοῦ Ἑσσεν, ὁ λυκάνθρωπος μεταβαίνει εἰς μύλον καὶ κυλιέται εἰς τὸ ἀλεῦρι διὰ ν' ἀσπίρη τὸ μαῦρον πόδι του (Bolte-Polínka, σ. 37). Εἰς γαλλικὰς ἐπίσης ὁ λύκος ἀλευρώνει τὸ πόδι του εἰς μύλον²⁴, ἢ εἰς ἀρτοποιεῖον²⁵, κατὰ τινὰς δ' ἄλλας παραλλαγὰς τὸ ἄλευρον σκορπίζεται εἰς τὸν δρόμον καὶ ἐκ τούτου ἀναγνωρίζεται²⁶. Κατὰ τὴν σερβοκροατικὴν, ὁ λύκος δεικνύει τὸ πόδι του, ἀλλὰ τὰ παιδία δὲν διακρίνουσι ὅτι διέφερον ἀπὸ τὴν χεῖρα τῆς μητρός των καὶ τὸν εἰσάγουσιν εἰς τὴν οἰκίαν²⁷.

Καὶ ἡ πρόσκλησις τοῦ ἀρνίου ἢ τοῦ ἐριφίου ὅπως ἀνοίξῃ τὴν θύραν, ἦν πρόσκλησιν προσπαθεῖ νὰ μιμηθῇ ὁ ἐπιδρομεὺς, γίνεται εἰς πολλὰς παραλλαγὰς κατὰ παραπλήσιον συνθηματικὸν τρόπον. Ἐν τῇ προκειμένῃ σωζοπολιτικῇ ἡ γραῖα λέγει: «Ἄρνίτσι βίτσι ἔλ' ἀνοίξε χλωρὴ βοσκίτσα σ' ἔφερα» κτλ. Ἐν τῇ μεσσηνιακῇ: «Ἄνοίξε ποῦ 'ρθ' ἡ μάννα σου καὶ σοῦ φέρνει κρῦο κρῦο νεράκι καὶ δροσεροῦλι χορταράκι». Ἐν τῇ ἠπειρωτικῇ: «Πουλαρίτσα, πουλαρίτσα, ἀνοίξε τὴν πορτίτσα, σοῦ φέρνω κρῦο νερὸ καὶ δροσερὸ χορτάρι». Ἐν τῇ τραπεζουντιακῇ: «Ἄρνόπον ἀρνόπον ἔλα ἀνοίξον, ἔφερά σε κρῦον νερὸν καὶ παρχαρί χορταρόπον». Τοιαύτας προσκλήσεις εὐρίσκομεν καὶ εἰς παραλλαγὰς ἄλλων λαῶν. Ἐκ παλαιᾶς γερμανικῆς παραλλαγῆς καὶ ἐκ γαλλικῆς καὶ καταλανικῆς παραθέτουσιν οἱ Bolte-Polínka I, σ. 41. Ἐν γερμανικῇ τῆς Φραγκοφούρτης: «Ich breng euch Weck unn Millich mit»²⁸. Ἐν γαλλικῇ τοῦ Hainaut: «C' est votre mère qui vous apporte à manger»²⁹. Ἐν βλαχικῇ τῆς Βουκοβίνας: «Jeșișorii mamei ruișorii mamei! o! voi drăgălași băietii! mamei ușa descuietii! că mama ν' aduce frunzen bure, vescu în cornite, lăpte 'n tite, pe spinare drobū de sara!»³⁰ Ἐν ρωσικῇ: «Ἡ μαννοῦλα σας εἶναι, φέρνει γάλα, μισὸ ποτηράκι γάλα, μισὸ κέρατο χλωρὸ τυρί, μισὸ κερατάκι καθαρὸ νεράκι».

24. Revue des traditions populaires, 1888, τ. 3, σ. 292· 1896, τ. 11, σ. 515-516· 1900, τ. 15, σ. 425. Schweiz. Archiv f. Volksk., 1915, σ. 4. Bolte-Polínka, σ. 42.

25. La Tradition, τ. 3, σ. 111. Ἐν γαλλικῇ τῆς Ὠβέρνης: «Par la voix de ma petite barbinette et de ma petite patte blanche ouvrez-moi!» (Revue des trad. pop., 1900, τ. 15, σ. 424).

26. Αὐτ. Revue des trad. popul., 1904, τ. 19, σ. 102-103.

27. Fr. S. Krauss, I, σ. 51.

28. Firmenich, Germaniens Völkerstimmen, 1846, τ. II, σ. 64.71.

29. La Tradition, τ. 3, σ. 111.

30. Săinenu, Basmele Române, σ. 948.

Ἐν βοτιακῇ: «Ἄνοιξτε, ἀνοιξτε, παιδιά μου, ἡ μάννα σας εἶναι· γλυκειά θροφή σᾶς ἔφερα· καὶ γάλα, καὶ χόρτο καὶ καναβόσπορο»³¹. Ἐν σερβικῇ: «Πουλαράκι μου, πουλαράκι, ἀνοιξέ μου τὴν πόρτα ποῦ σοῦ φέρνω πράσινο χορτάρακι καὶ κρῦο νεράκι»³².

Ἡ τιμωρία τοῦ λύκου ἐπέρχεται εἰς μὲν τὴν σωζοπολιτικὴν παραλλαγὴν διὰ φόνου αὐτοῦ, ἐμβληθέντος διὰ δόλου ἐντὸς σάκκου, εἰς τὰς μεσσηνιακὰς διὰ πνιγμοῦ αὐτοῦ εἰς τὴν θάλασσαν, ἢ διὰ καύσεως εἰς ζέον ὕδωρ λέβητος, τεθέντος ὑπὸ τὴν ἔδραν, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνύποπτος ὁ λύκος κάθηται. Πρβλ. καὶ τὴν ἐν ἠπειρωτικῷ παραμυθίῳ (παρὰ H a h n, τ. II, σ. 92 - 93, ἀρ. 85) ὁμοίαν τιμωρίαν τοῦ λύκου ὑπὸ τῆς ἀλεποῦς· προηγεῖται δὲ ταύτης καὶ ἄλλη, ἢ τοῦ ἀνηλεοῦς δαρμοῦ ὑπὸ τῆς οἰκογενείας τοῦ παπᾶ, τοῦ ὁποίου τὰ ἀλίπαστα κατεβρόχθισεν, ὀδηγηθεὶς ὑπὸ τῆς ἀλεποῦς. Εἰς τὴν ἑλληνικὴν τῆς Τύνιδος ὁμοίως διὰ τοῦ φόνου ὑπὸ τῆς ἀλεποῦς τοῦ λύκου, ἀφοῦ πρότερον ἐδάρη ὑπὸ τοῦ παπᾶ. Εἰς τὴν τραπεζουντίαν ὁ ἄρκτος φονεῦται ὑπὸ τῆς ἀλώπεκος διὰ ζέοντος ὕδατος. Διὰ τῆς πτώσεως εἰς τὸ βράζον ὕδωρ λέβητος τιμωρεῖται ἐπίσης ὁ λύκος καὶ εἰς τὴν ἠπειρωτικὴν παραλλαγὴν. Παραπλήσια τιμωρία φέρονται καὶ εἰς παραμύθια ἄλλων λαῶν· εἰς γαλλικὰ διὰ πτώσεως εἰς λέβητα μὲ ζέον ὕδωρ³³· εἰς βλαχικὰ διὰ πτώσεως εἰς βόθρον³⁴· ὁμοίως καὶ εἰς ρωσικὰ³⁵.

Ἡ εὐχή τῆς στείρας ν' ἀποκτήσῃ παιδίον, ἔστω καὶ ζῶον ἢ τέρας, ἐπαναλαμβανομένη καὶ εἰς τὸ Γ' σωζοπολιτικόν, ἀπαντᾶται εἰς πολλὰ παραμύθια, τὰ ὁποῖα ὑπήγαγεν ὁ H a h n (τ. I, σ. 47) εἰς ἴδιον τύπον (Thierkindformel). Βλ. καὶ Bolte-Polínka, τ. II, 1915, σ. 483.

Τὸ τέχνασμα ἐν τῇ σωζοπολιτικῇ παραλλαγῇ τοῦ νὰ θέσῃ ἡ γραῖα τὸν λύκον ἐντὸς σάκκου, ὅπως τὸν φονεύσῃ, ἀδυνατοῦντα ν' ἀμυνθῇ, ἀπαντᾶ καὶ ἐν ἠπειρωτικῷ παραμυθίῳ τῆς Ζίτσης (H a h n, ἀρ. 94), ἐν τῷ ὁποίῳ χωρικὸς μέλλων νὰ καταφαγῶθῃ ὑπὸ ἄρκτου σώζεται ὑπὸ τῆς ἀλεποῦς· διότι αὕτη κατορθώνει, ὅπως ἡ ἄρκτος πρὸς ἀποφυγὴν ἀνυπάρκτου κινδύνου παρακαλέσῃ τὸν χωρικὸν νὰ τὴν ἐμβάλῃ ἐντὸς σάκκου, τὸν ὁποῖον δένει ἐκεῖνος στερεῶς καὶ τὴν φονεῦει κτυπῶν μὲ τὸ ὄνιον³⁶.

Ἡ ἐν ἀρχῇ τῆς μεσσηνιακῆς παραλλαγῆς ἀνταλλαγὴ ὑπὸ τῆς ἀλεποῦς τῆς πίττας πρὸς ἀρνάκι φέρεται καὶ ἐν σερβικῷ (W u k K a r a d s c h i t s c h, ἀρ. 50): Ἡ ἀλεποῦ πλάσσει ἀπὸ χῶμα πίτταν, τὴν ὁποίαν ἐπαλείφει μὲ μέλι καὶ ἀπατήσασα ἀλογοβοσκούς τὴν ἀνταλλάσσει μὲ ἓν πουλάρι, τὸ ὁποῖον φέρει εἰς τὸ σπίτι τῆς καὶ τὸ περιποιεῖται ὡς τέκνον τῆς.

31. Dähnhardt IV, σ. 277.

32. Wuk Karadschitsch, ἀρ. 50.

33. Bolte-Polínka I, σ. 38-40.

34. Săinenu, σ. 946-947.

35. Bolte-Polínka, σ. 39. Gubernatis, Zoological Mythology I, σ. 406-407.

36. Ἐν ὁμοίῳ παραμυθίῳ ἑσθωνικῷ (παρὰ Grimm, Reinhart Fuchs, σ. CCLXXXV κέ) περὶ φόνου ἄρκτου ὑπὸ χωρικοῦ διὰ δολοπλοκίας τῆς ἀλώπεκος δὲν ἀναφέρεται σάκκος. Πρβλ. καὶ Arne, Verzeichniss der Märchentypen, ἀρ. 154.

Ἄξιον προσοχῆς εἶναι ἐπεισόδιον, παρεμβεβλημένον εἰς μόνην τὴν τραπεζουντίαν παραλλαγὴν. Ἡ ἀλώπηξ ἀφοῦ διὰ θερμοῦ ὕδατος ἐφόνευσε τὸν ἄρκτον, ἐτεμάχισεν αὐτὸν καὶ τὸν ἔψησεν· παρέθεσε δὲ εἰς δεῖπνον τὰ ὀπτηθέντα τεμάχια εἰς ἄλλον ἄρκτον, ἀδελφὸν τοῦ φονευθέντος. Τὸ θηρίον ἔφαγεν ἀνύποπτον, ὅτε δ' ὕστερον ἡ ἀλώπηξ τοῦ ἀπεκάλυψε τὸ πρᾶγμα, ὥρμησε νὰ τὴν φάγη, ἀλλ' ἐκεῖνη ἐχώθη εἰς τρύπιον κολοκύθι, τὸ ὁποῖον κατέπιεν ὁ ἄρκτος. Ἐπειδὴ δ' ἡ ἀλώπηξ ζῶσα ἐντὸς τῆς κοιλίας του ἐξηκολούθει νὰ τὸν ἐνοχλῇ, ἐζήτησε τὴν συμβουλὴν ἐνὸς γέροντος, πῶς ν' ἀπαλλαγῇ αὐτῆς. Οὗτος συνεβούλευσε ν' ἀναρριχηθῇ εἰς τὴν κορυφὴν δένδρου, οὗ κάτωθεν ἦσαν ἐστημένοι ὄξεις πάσσαλοι, καὶ νὰ πηδήσῃ ἐκεῖθεν. Καταπεσὼν ὁ ἄρκτος ἐψόφησεν, ἐκ δὲ τῆς σχισθείσης ὑπὸ τῶν πασσάλων κοιλίας του ἐξῆλθεν ἀβλαβὴς ἡ ἀλώπηξ. Ἡ ἐξαγωγή ζώντων ἐκ τῆς κοιλίας τοῦ φονευθέντος θηρίου ἐκείνων, τοὺς ὁποίους ἔφαγεν, ἀπαντᾷ καὶ εἰς παραλλαγὰς γερμανικὰς τοῦ παραμυθίου τούτου καὶ εἰς ἄλλα παραμύθια διαφόρων ἐθνῶν (Bolte-Polivka I, σ. 37. 38. 40. 234).

Ὁ δὲ Bolte εὐστόχως μνημονεῦει ἀρχαίαν δοξασίαν, συναγομένην ἐκ στίχου τοῦ Ὁρατίου (Ars poet. 340): Neu pransae Lamiae vinum puerum extrahat alno. Ζῶντες ἐκ τῆς κοιλίας τοῦ καταπιόντος αὐτοὺς θηρίου ἐξῆλθον κατὰ τοὺς ἀρχαίους μύθους καὶ ὁ Ἡρακλῆς, ὁ Περσεὺς καὶ ὁ Ἰάσων³⁷.

Β' Ὁ ἄτεκνος. Τὸ παραμύθιον ἀποτελεῖται ἐξ ἀθροίσματος ἐπεισοδίων καὶ θεμάτων, ἐπαναλαμβανομένων μὲν καὶ εἰς πολλὰ ἄλλα παραμύθια, ἀλλ' ὄχι κατὰ τὴν αὐτὴν τάξιν, οὔτε μὲ τὸν αὐτὸν συνειρμόν. Τὸ κύριον θέμα, ἐπὶ τοῦ ὁποίου βασίζεται τὸ παραμύθιον εἶναι ἡ ὑπόσχεσις παραδόσεως τέκνου ἀκλήρων γονέων ἐντὸς τεταγμένου χρόνου εἰς τὸν προκαλέσαντα τὴν τεκνοποίησιν διὰ μαγικοῦ τρόπου ἢ διὰ μόνης τῆς δυνάμεως αὐτοῦ. Εἰς ἑλληνικὰ παραμύθια ἔχομεν πολλὰ παραδείγματα τούτου: ὑπόσχεσιν παραδόσεως εἰς τὸν ἥλιον³⁸ ἢ τὸν θεόν³⁹, συγχεομένους ἢ ταυτιζομένους πολλάκις, ἐνίοτε δ' ἐμφανιζομένους ὑπὸ τὴν μορφήν καλογήρου⁴⁰. Εἰς τὴν Μάνναν τῆς θάλασσης (προσωποποιίαν τῆς θαλάσσης)⁴¹ ἢ τὴν Νίκιναν (θαλασσίαν δαίμονα)⁴² ἢ εἰς μυρσίνας⁴³. Ἀντίστοιχοι τούτων εἶναι αἱ ὑποσχέσεις παραδόσεως εἰς τὸν διά-

37. Περί τῶν μύθων τούτων καὶ ἄλλων ὁμοίων ξένων λαῶν καὶ νεοελληνικῶν βλ. Πολίτου, Παραδόσεις, σ. 976 κέ.

38. Τινὰ ἠπειρωτικά (Hahn, ἀρ. 41 καὶ παραλλαγὴ. ΚΠ. Σύλλογος ΙΔ' 258). Ζακύνθιον (B. Schmidt, Gr. Märchen, ἀρ. 14, σ. 104). Κεφαλληνιακόν ((Πήλικα, Ἑπτανησιακόν ἡμερόλογιον, 1913, σ. 361). Θηραϊκόν (Παρνασσός Ε' 442). Κρητικόν (αὐτ. Ζ' 712).

39. Θρακικόν (Θρακικὴ ἐπετηρίς, 1897, σ. 224-245). Ἡλειακόν (Ἑβδομάς, 1887, ἀρ. 2, σ. 5, λογοτεχνικὴ διασκευὴ Α. Καρκαβίτσα). Σαμιακόν (Σταματιάδου, Σαμιακά, τ. Ε', σ. 557, μόνον καλόγηρος παρουσιάζεται).

40. Βλ. τὸ ἀνωτέρω σαμιακόν. Schmidt, ἀρ. 14.

41. Ναξιακόν (Νεοελλ. ἀνάλ. Β' 122=L. Garnett, Greek Folk-Poesy II 208).

42. Ἑλληνικόν Καλαβρίας (La Calabria XII, σ. 10 κέ).

43. Λεσβιακόν (Αναγνώστου, Λεσβιακά, σ. 191, ἀρ. 4).

βολον⁴⁴, ἐμφανιζόμενον ἐνίοτε ὑπὸ τὴν μορφήν ἱερέως⁴⁵, εἰς δράκον⁴⁶, εἰς σιδερόλυκαν⁴⁷, εἰς λυκάνθρωπον⁴⁸ ἢ εἰς δερβίσην⁴⁹. Ἡ ὑπόσχεσις παραδόσεως τοῦ τέκνου ἀντικαθίσταται εἰς τινὰς παραλλαγὰς δι' ὑποσχέσεως (τάξιμο) περὶ ἰδρύσεως κοινωφελοῦς ἔργου⁵⁰. Εἰς τινὰς δ' ἄλλας παραλλαγὰς ἢ ὑπόσχεσις τῆς παραδόσεως τοῦ τέκνου παρίσταται ὡς ἀποσπασθεῖσα διὰ δόλου· ὁ ἀποδημῶν πατήρ, εὐρεθεὶς ἐν κινδύνῳ, ἀποδέχεται τὴν πρότασιν τοῦ ἐπαγγελλομένου νὰ σώσῃ αὐτόν, ὅπως τῷ παραδώσῃ κτῆμά τι ἐκ τῶν ἐν τῇ οἰκίᾳ του, τοῦ ὁποίου ἀγνοεῖ τὴν ὑπαρξίν· εἶναι δὲ τοῦτο τέκνον, γεννηθὲν κατὰ τὴν ἀπουσίαν του⁵¹.

Τὸ αὐτὸ θέμα ἀπαντᾷ καὶ εἰς παραμύθια ἄλλων λαῶν, προπάντων εὐρωπαϊκῶν. Πολλὰ παράλληλα ἀνέγραψαν οἱ R. K ö h l e r (Klein Schriften, τ. I, σ. 310.330.388 καὶ ἐν Orient u. Occident, τ. II, σ. 115-120) καὶ B o l t e - P o l i n k a (Anmerkungen zu den Kinder u. Hausmärchen der Brüder Grimm, τ. I, 1913, σ. 98· τ. II, 1915, σ. 329 κέ).

Αἱ παλαιότεραι τῶν παραλλαγῶν τοῦ μύθου τούτου φαίνεται ὅτι εἶναι αἱ μνημονεύουσαι παράδοσιν τοῦ γεννηθέντος παιδίου εἰς τὸν Ἥλιον ἢ τὸν θεόν· διότι προῆλθεν ἴσως ὁ μῦθος ἐκ τῶν ἀρχαίων μυθολογημάτων ἢ θρησκευτικῶν νομίμων τῆς θυσίας παίδων εἰς τὸν θεόν. Παραλλαγή τις τοῦ μύθου περὶ τῆς θυσίας τῆς Ἰφιγενείας ἀναφέρει ταύτην εἰς εὐχὴν τοῦ Ἀγαμέμνονος νὰ θύσῃ εἰς τὴν Ἄρτεμιν τὸ κάλλιστον τῶν κτημάτων τὰ ὅποια ἐντὸς τοῦ ἔτους ἤθελεν ἀποκτήσῃ ἐν τῷ οἴκῳ του, τοῦτο δ' ἦτο ἡ γεννηθεῖσα αὐτῷ θυγάτηρ Ἰφιγένεια⁵². Παρεμφερῆς δὲ πὼς εἶναι καὶ ἡ διήγησις τῆς Γενέσεως περὶ τοῦ Ἰσαάκ, ὃν κατ' ἐπαγγελίαν τοῦ θεοῦ ἐγέννησεν ἡ μέχρι βαθέος γήρατος στεῖρα Σάρα, καὶ ὃν ἐκτελῶν προσταγὴν τοῦ θεοῦ ἔδειξε προθυμίαν νὰ θυσιάσῃ μετὰ παρέλευσιν χρόνου τινὸς ὁ πατήρ Ἀβραάμ⁵³. Ἀλλὰ σχεδὸν

44. Εὐβοϊκὸν Ἀγίας Ἄννης (H a h n, ἀρ. 54). Συριανὸν (αὐτ., ἀρ. 68). Ἡπειρωτικὸν Ζίτσας (αὐτ., ἀρ. 5, παραλλαγή 2, τ. II, σ. 193). Ἑλληνικὰ Καλαβρίας (La Calabria, τ. VII, σ. 9-10, τ. XIII, σ. 36-39).

45. H a h n II, σ. 193.

46. Αὐτ., ἀρ. 5. Εὐβοϊκὸν Ἀγίας Ἄννης (αὐτ., ἀρ. 6, παραλλ. 2, τ. II, σ. 197).

47. Θηρατικὸν (Παρνασσός Ζ', σ. 551).

48. H a h n, ἀρ. 4, παραλλαγή 2, τ. II, σ. 193 (ἠπειρωτικὸν Κάτω Σουδενῶν).

49. Ἡπειρωτικὸν Ζαγορίου (αὐτ., ἀρ. 4). Ὑπόσχεσις παραδόσεως εἰς δερβίσην καὶ ἐν ἀρμενικῷ (Zeitschrift des Vereins f. Volkskunde, 1910, σ. 76).

50. Ἀθηναϊκὸν (Δελτίον Ἱστορ. ἔταιρ. Α' 158 = Garnett, Greek Folk Poesy II 14). Συμαϊκὸν (Ζωγρ. ἀγών Α' 224).

51. H a h n, ἀρ. 5. Παράλληλα ἄλλων ἐθνῶν R o n a S k i a r e k, Ungarische Volksmärchen, 1909, σ. 293.

52. Εὐριπίδ., Ἰφίγ. Ταυρ. 20 (=C i c e r., De offic. 3.25 95): «ὅ,τι γὰρ ἐνιαυτὸς τέκει κάλλιστον, ἠδὲξω φωσφόρῳ θύσειν θεῶ | παιδ' οὖν ἐν οἴκοις σὺ Κλυταιμνήστρα δάμαρ | τίκει, | ἦν χρή σε θύσαι». Πρβλ. τὴν διατύπωσιν τῶν παραμυθίων περὶ ὑποσχέσεως πατρὸς ἀγνοοῦντος τὴν γέννησιν τέκνου ἐν τῷ οἴκῳ του.

53. Πρβλ. F. N o r k, Biblische Mythologie, τ. I, σ. 319 κέ. J. B e r g e l, Mythologie der alten Hebräer I, σ. 71 κέ.

συντετελεσμένην καὶ ἀρτίαν τὴν ἐν τοῖς νεωτέροις παραμυθίοις διασκευὴν εὐρίσκομεν ἤδη ἐν τῇ Ἰνδικῇ Aitareya Brāhmaṇa (μέρ. 33, VII, 13 κέ)⁵⁴: Ὁ πολεμιστὴς Hariçandga ἄπαις ὧν εὐχεται εἰς τὸν βασιλέα Vaguṇa (τὸν οὐρανὸν) νὰ τῷ δώσῃ υἱόν, τὸν ὁποῖον ὑπόσχεται νὰ θύσῃ ἀμέσως. Ὁ Βαρούνια δέχεται τὴν αἴτησιν, γεννηθέντος δ' ὁμοῦ τοῦ υἱοῦ ὁ πατὴρ μυρίας ἐφευρίσκει προφάσεις πρὸς ἀναβολὴν τῆς ἐκτελέσεως τῶν ὑπεσχημένων· τέλος ἀνδρωθεὶς ὁ υἱὸς φεύγει εἰς τὰ δάση, ἐκεῖ δὲ πλανώμενος ἐπὶ ἕξ ἔτη ἀγοράζει ἀντὶ ἑκατὸν ἀγελάδων τὸν Çunahçera, υἱὸν βραχμᾶνος, τὸν ὁποῖον προσφέρει θυσίαν εἰς τὸν Vaguṇa. Οἱ θεοὶ δ' ὁμοῦ, καμφθέντες ἐκ τῶν δεήσεων τοῦ Çunahçera, τὸν ἀπολυτρώνουσιν. Περὶ τῆς ἀρχαιότητος τοῦ μύθου τούτου καὶ τῆς διαδόσεως αὐτοῦ ἐν τῇ Ἰνδικῇ διαλαμβάνει ἐκτενῶς ὁ Roth (ἐν Indische Studien, τ. II, σ. 112-123).

Αἱ δὲ παραλλαγαί, αἱ ἀντὶ τοῦ ἡλίου ἢ τοῦ θεοῦ ἢ ἄλλου θεοῦ ὄντος, μνημονεύουσαι παράδοσιν τοῦ παιδίου εἰς τὸν διάβολον ἢ εἰς δαίμονας κακοβούλους καὶ ἀνθρωπολέθρους, εἶναι ὑστερώτεραι· ἢ ἀντικατάστασις τοῦ θεοῦ διὰ τοῦ διαβόλου ἐλέγχει τὴν ἐπήρειαν τῶν χριστιανικῶν δοξασιῶν περὶ ἐκουσίας, κατὰ συμφωνίαν συνήθως ἔγγραφον, παραδόσεως τῆς ἰδίας ψυχῆς εἰς τὸν διάβολον, ὑποχρεούμενον ἀντὶ τοῦ τιμήματος τούτου νὰ ἐκτελέσῃ ρητὰς ἐπιθυμίας τοῦ μετ' αὐτοῦ συμβληθέντος ἀνθρώπου. Αἱ δοξασίαι αὗται, ἀναφανῆσαι τὸ πρῶτον κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα, διεδόθησαν καὶ ἐπεκράτησαν ἐν τοῖς ἐφεξῆς, καὶ ἀπὸ δὲ τοῦ δεκάτου αἰῶνος τουλάχιστον παρῆχον τὸ ἐνδόσιμον εἰς τὴν γένεσιν ποικίλων καὶ πολυπληθῶν μυθοπλαστιῶν⁵⁵. τούτων τινὲς μὲν ὡς ψυχοφελεῖς θρησκευτικαὶ διηγήσεις, ἄλλαι δ' ὡς τοπικαὶ παραδόσεις φέρονται μέχρι τοῦδε εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ. Ὅθεν οὐδόλως ἄπορον εἶναι ὅτι αἱ ἐκ τῶν ἐν λόγῳ δοξασιῶν ἀπορρεύσασαι μυθοπλαστίαὶ συνετέλεσαν εἰς ὁμολογον πρὸς τὰς δοξασίας ἐκείνας διασκευὴν πολλῶν παρεμφεροῦς ὑποθέσεως παραμυθίων.

Κατὰ τὴν σωζοπολιτικὴν παραλλαγὴν, ὁ Ἀράπης ἀναρπάζει τὸν παραδοθέντα εἰς αὐτόν, ἀλλὰ κατορθώσαντα ἐπὶ τινα χρόνον νὰ διαφύγῃ τὴν δίωξιν, ἐγείρας καταιγίδα: *γένκε ἓνα κακό, ἓνας ἀνεμοστρόφιλος, κατέβκε ὁ Ἀράπης, πήρε τὸ γαμπρό*⁵⁶. Ἐν σαμιακῇ ἀναρπάζεται ὑπὸ τοῦ δαίμονος, μεταμορφωθέντος εἰς ἀετόν⁵⁷. Ἐν συριανῇ γίνεται μεγάλη κακοκαιρία μὲ ἀστραπὰς καὶ βροντάς, σκοτεινιάζει ὁ οὐρανὸς καὶ ὁ δαίμονας ἀπάγει τὸν παραδοθέντα εἰς αὐτόν⁵⁸.

54. Παρὰ Weber ἐν Indische Studien, τ. I, σ. 458 κέ.

55. Βλ. πρὸς τοῖς ἄλλοις A e m . S o m m e r , De Theophili cum diabolo foedere, Berol. 1844. G r i m m , Deutsche mythologie, 4te Aufl., σ. 450. G u s t . R o s k o f f , Geschichte des Teufels, Lpz. 1869, τ. I, σ. 284 κέ. Ν. Γ. Π ο λ ῖ τ ο υ , Νεοελληνικὴ μυθολογία, σ. 448 κέ.

56. Παραδόσεις περὶ ἀρπαγῆς ἀνθρώπων ὑπὸ τῶν ἐν ἀνεμοστροβίλῳ δαιμόνων βλ. εἰς τὰς ἐμὰς Παραδόσεις, ἀρ. 268-272 καὶ τὰς σημειώσεις, σ. 856.

57. Σ τ α μ α τ ι ᾶ δ ο υ , Σαμιακά, τ. Ε', σ. 558. Ἡ ἀρπαγὴ ὑπὸ ἀετοῦ εἶναι κοινὸν θέμα εἰς μύθους καὶ παραμύθια. (Πρβλ. τὸν μῦθον τῆς ἀρπαγῆς τοῦ Γανυμήδους).

58. H a h n , τ. II, σ. 34, ἀρ. 68.

Ὁ σχετλιασμός, ὁ προκαλῶν ἀπροσδοκῆτως τὴν ἐμφάνισιν δαίμονος, διότι συμπίπτει νὰ εἶναι αὐτὸ τὸ ὄνομα τούτου, εἶναι κοινὸν ἐπεισόδιον πολλῶν παραμυθίων διαφόρους ἐχόντων ὑποθέσεις. Εἰς τὸ σωζοπολιτικόν, ὁ Ἀράπης, ὁ ἐπιφανεῖς πρὸ τοῦ στενάξαντος ἀτέκνου ὀνομάζεται Ὡχ! Εἰς κρητικὸν καὶ εἰς εὐβοϊκὸν τῆς Ἁγίας Ἄννης καλεῖται Ἀχ!⁵⁹ Εἰς μῆλιον Ἀχ ὠμὲ κι ἀλίμονο!⁶⁰ Εἰς ἓν δ' ἀθηναϊκὸν κατάδηλος φαίνεται ἡ προσπάθεια ὅπως κατασταθῇ εὐλογοφανέστερον τὸ πρᾶγμα διὰ λογοπαιγνίου· ὁ Ἀράπης ἔχει τὸ τουρκικὸν ὄνομα Ἀλῆς, ἐκλαμβάνει δ' ὡς πρόσκλησιν αὐτοῦ τὴν φωνὴν Ἀχ ἀλί!⁶¹ Εἰς τινα ἰταλικά παραμύθια ὁμοίως ἀπαντᾷ καὶ τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο· ὁ ἐπιφανόμενος ὀνομάζεται Ὡμὲ (Ohimè) ἢ O daj⁶².

Τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο βασίζεται ἐπὶ τῆς παγκοίνου δοξασίας, ἣτις μεγίστην ἀποδίδει σπουδαιότητα εἰς τὰ ὀνόματα τῶν ζώων καὶ τῶν πραγμάτων. Ὅχι μόνον οἱ κατὰ φύσιν λαοὶ ὑπολαμβάνουσιν ὅτι μαγικὴ δύναμις ἔγκειται εἰς τὸ ὄνομα καὶ συνταυτίζουσι τοῦτο καθ' ὀλοκληρίαν μετὰ τοῦ φέροντος⁶³, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν ἀρχαῖον κόσμον καὶ εἰς τοὺς πρώτους Χριστιανούς παραπλήσια δοξασία ἐπεκράτησεν⁶⁴, ἀπηχήσεις δὲ πάμπολλαι αὐτῶν ἀνευρίσκονται εἰς προλήψεις, δεισιδαιμονίας καὶ ἔθιμα τῶν σημερινῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν⁶⁵. Τὸ ὄνομα δὲν θεωρεῖται ὡς κενὸς τις ἦχος ἢ ἀπλοῦν χαρακτηριστικὸν γνῶρισμα τοῦ φέροντος, χρησιμεῖον μόνον πρὸς διάκρισιν αὐτοῦ ἀπὸ ἄλλων, ἀλλ' ὡς ἀποτελοῦν αὐτὴν τὴν ὑπόστασιν τοῦ ὀνομαζομένου, ἀχώριστον καὶ ἀναπόσπαστον ἀπὸ τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ. Ἐνεκα τούτου εἶναι στοιχεῖον οὐσιωδέστατον μαγικῶν ἐνεργειῶν· ἡ γνῶσις τοῦ ὀνόματος καθιστᾷ ὑποχείριον τὸν φέροντα αὐτὸν εἰς τὸν γινώσκοντα, καὶ ὁ μάγος δύναται νὰ ἐκβιάσῃ θεοὺς καὶ δαίμονας, διὰ τῆς ἐκφωνήσεως τοῦ ὀνόματος αὐτῶν, νὰ ἐκτελέσωσι τὰς θελή-

59. Αὐτ., ἀρ. 73.110.

60. Νεοελλ. ἀνάλ. Α', σ. 7, ἀρ. 1 (=Legend, Contes populaires grecs, σ. 1. Garnett, Greek Folk Poesy, τ. II, σ. 277).

61. Δελτ. ἱστορ. ἔταιρ. Α', σ. 321,9 (=Garnett II 143).

62. Gonzenbach, Sicilianische Märchen, ἀρ. 23, τ. I, σ. 140· 15, τ. I, σ. 93. Ohimè εἰς τὸ σικελικὸν παραμύθιον, O daj εἰς τοσκανικόν, τὸ ὅποιον ἀναφέρει ὁ R. Köhler, ὁ ὑπομνηματιστὴς τῶν σικελικῶν παραμυθίων τῆς L. Gonzenbach (βλ. Zeitschrift des Vereins f. Volkskunde, 1896, τ. VI, σ. 68). Ὁ Köhler (αὐτ.) μνημονεύει καὶ ὁμοίον ἀραβικὸν παραμύθιον, ἐν ᾧ τὸ ὄνομα τοῦ ἐπιφανέντος εἶναι Ohai. Ἄλλα παράλληλα παρά Cosquin ἐν Rev. d. trad. pop., 1912, τ. 27, σ. 393-400.

63. H. Visscher, Religion u. soziales Leben bei den Naturvölkern, Bonn 1911, τ. I, σ. 154 κέ.

64. Albr. Dieterich, Eine Mithrasliturgie, 2te Aufl, Lpz. 1910, σ. 110 κέ. (Πρβλ. καὶ τὴν ὑπὸ τούτου μνημονευομένην πραγματείαν τοῦ Giesebrecht, Die alttestamentliche Schätzung des Gottesnamens und ihre religionsgeschichtliche Grundlage, Königsberg 1901).

65. βλ. Kristoffer Nyrop, Navnets Magt; en folkepsychologisk Studie ἐν Κοπενάγη 1887, περιλαμβανομένη εἰς τὰς Ἑλλάσσονας διατριβάς (Mindre Afhandlinger) τοῦ Nyrop. (Τὸ περιεχόμενον τῆς μελέτης ταύτης γινώσκω ἐκ τῆς ἀναλύσεως ὑπὸ Maurer ἐν Zeitschrift d. Ver. f. Volkskunde, 1891, τ. I, σ. 109 κέ). W. Schmidt, Die Bedeutung des Namens im Kult u. Aberglauben, Darmstadt 1912.

σεις του⁶⁶. Ἀλλά καὶ ματαιώνει τὴν ὀλεθρίαν δύναμιν τῶν πονηρῶν δυνάμεων διὰ τῆς γνώσεως τοῦ ὀνόματος αὐτῶν. Οὕτως εἰς ἑλληνικὸν παραμῦθιον, νέα γυνὴ σώζεται, μαθοῦσα τυχαίως τὸ ὄνομα τοῦ ἀπειλοῦντος νὰ φάγη αὐτὴν δαίμονος⁶⁷. Συναφεστάτη πρὸς τὴν δοξασίαν περὶ ὑποταγῆς τοῦ δαίμονος εἰς τὸν γινώσκοντα τὸ ὄνομά του εἶναι ἡ δοξασία, ὅτι ὁ ἄνθρωπος δύναται νὰ ἐξαναγκάσῃ ἀνωτέρας δυνάμεις, νὰ ἐπιφανῶσιν ἐνώπιον αὐτοῦ διὰ τῆς γνώσεως τοῦ ἀληθοῦς ὀνόματος αὐτῶν⁶⁸. Ἐκ τῆς δοξασίας ταύτης ἐξηγουῦνται νόμιμα τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς θρησκείας, οἷα ἡ πρόσκλησις ἡρώων εἰς θυσίας διὰ τριπλῆς ἐκφωνήσεως τοῦ ὀνόματος αὐτῶν⁶⁹ καὶ ἡ ἐπαναγωγή τῶν ψυχῶν τῶν ἐν τῇ ξένη ἀπολομένων οἰκείων ὁμοίως δι' ἐκφωνήσεως τοῦ ὀνόματος⁷⁰. Ὑστερότερον στάδιον ἀναπτύξεως τῆς δοξασίας ταύτης, μετὰ τὴν ἐπικράτησιν καὶ τὴν ἐμπέδωσιν αὐτῆς, εἶναι ἡ πίστις περὶ ἐπιφανείας πονηρῶν πνευμάτων ἢ καὶ θηρίων ἅμα τῇ ἐκφωνήσει τοῦ ὀνόματος αὐτῶν, ἀσχέτως πρὸς τὴν θέλησιν τοῦ καλοῦντος, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μάλιστα παρὰ τὴν θέλησιν αὐτοῦ, ἐπακολουθούσης ἀπροσδοκῆτου ἐπιφανείας δαίμονος τὴν ἀνεπίγνωστον ἀπαγγελίαν τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ. Εἰς τὸ στάδιον τοῦτο τάσσεται τὸ ἐπεισόδιον τοῦ προκειμένου παραμυθίου. Ὁ ἀπολοφυρόμενος τὴν μοῖράν του ὁδοιπόρος δὲν φαντάζεται ὅτι οἱ σχετλιασμοὶ του εἶναι τὸ ὄνομα δαίμονος, ὅστις ἐμφανίζεται εἰς τὸ ἄκουσμα αὐτοῦ. Ἐπίσης ἡ αὐτὴ πίστις ὑπόκειται ὡς αἰτιολογία ἀρχαίων καὶ νεωτέρων παροιμιῶν· ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ «Εἰ καὶ λύκου ἐμνήσθης»⁷¹, λεγομένη ἐπὶ τῶν παρὰ προσδοκίαν ἐμφανιζομένων καθ' ἣν στιγμὴν γίνεται λόγος περὶ αὐτῶν, προϋποθέτει ὡς γενικῶς παραδεδεγμένην παρατήρησιν, ὅτι ἐπιφαίνεται λύκος εὐθύς ὡς ἤθελέ τις ἐκστομίσει τὴν λέξιν. Ὁμοίως καὶ ἡ ρωμαϊκὴ *Lupus in fabula*⁷². Νεοελληνικαὶ φέρονται αἱ ἐξῆς: *Τὸ λύκο ἀναβάνεις*; (=ἀναφέρεις) *τῆ νοῦρά του θὰ δῆς*⁷³, *Μὲ τῆ φωνῆ κι ὁ γάδαρος* ἢ ἐπὶ τὸ εὐφημότερον *κι ὁ Λάζαρος*⁷⁴, *Ἀνιόρεψε τὸ γάαρο νὰ ἦς ταῦτιά του*⁷⁵,

66. A b t, Die Apologie des Apuleius, σ. 119 κέ. W. Schmidt, σ. 33-43.

67. Μεσσηνιακὸν παραμῦθιον, τοῦ ὁποῦ περιλήψην ἐδημοσίευσα ἐν Νεοελλ. μυθολογ., Ἀθήναι 1871, σ. 78-79. Τὸ παραμῦθιον τοῦτο εἶναι κοινότατον εἰς τοὺς εὐρωπαϊκοὺς προπάντων λαοὺς, πολυπληθεῖς δὲ παραλλαγὰς αὐτοῦ (πλὴν τῆς ἑλληνικῆς τὴν ὅποιαν ἀγνοοῦσιν) ἀναγράφουσιν οἱ ἐξῆς: E d w. C l o d d, The philosophy of Rumpelstiltskin ἐν Folk-lore Journal, 1889, τ. VII, σ. 135.161. E d w. C l o d d, Tom Tit Tot, an Essay on savage philosophy in folktale, London 1898. G. P o l i n k a, Tom Tit Tot ἐν Zeitschr. d. Ver. f. Volksk., 1900, τ. X, σ. 254-272. 325. 382-396. 438-439. B o l t e - P o l i n k a, Anmerkungen, 1913, τ. I, σ. 490-498.

68. K r o l l, ἐν Archiv f. Religionswissenschaft, τ. VIII, ἐπιμέτρου, σ. 52.

69. R o h d e, Psyche, 4ης ἐκδ., τ. I, σ. 174· τ. II, σ. 346.

70. Αὐτ., τ. I, σ. 65 κέ.

71. Διογενίαν. 364. Ἀποστολῆς 550. Σουίδ. λ. εἰ καὶ λ.

72. Otto, Sprichwörter der Römer, ἀρ. 988.

73. Πολίτου, Παροιμίαι (ἀνέκδ. μέρος), λ. λύκος 84.

74. Π.Π., λ. φωνὴ 8.9.

75. Καρπάθου. Π.Π., τ. Γ', σ. 325, λ. γάδαρος 4^α.

Πὲς ὄνομα νὰ δῆς γάδαρο⁷⁶, Σύρι τν ἀφλουγή τ, νὰ δῆς τσι τοῦ κουρμί τ⁷⁷, Σύρε ὄνομα νὰ ἰδῆς κορμί⁷⁸. Πολυπληθεῖς δ' εἶναι αἱ ἀντίστοιχοι παροιμιαὶ ἄλλων λαῶν, ὧν τὰς κυριωτάτας μνημονεύομεν ἀλλαχοῦ⁷⁹. Καὶ εἶναι μὲν βέβαιον ὅτι οἱ πλείστοι τῶν παρενειρόντων εἰς τὸν λόγον τοιαύτας παροιμίας κατὰ νοῦν ἔχουσι μόνην τὴν τροπικὴν σημασίαν αὐτῶν, καὶ οὐδ' ἡ ἐλαχίστη ὑπόνοια ἐγείρεται ἐν αὐτοῖς περὶ ἐγκρυπτομένης ἐν τῇ παροιμίᾳ ἀρχαϊκωτάτης θρησκευτικῆς δοξασίας. Ἄλλ' ἐξ ἄλλου ἀνεπίδεκτον ἀμφισβητήσεως, ὅτι ἂν τίνες τῶν νεωτέρων παροιμιῶν φαίνονται ἴσως παραφθοραὶ ἢ παραφράσεις τῆς παλαιᾶς ἑλληνικῆς καὶ τῆς ρωμαϊκῆς, οἱ δὲ διατηρήσαντες αὐτὰς δὲν διέκριναν τὴν κυρίαν ἔννοιαν αὐτῶν, αἱ λοιπαὶ δ' ὁμῶς δὲν προέρχονται ἐκ μιμήσεως τῶν παλαιῶν, καὶ ἐμφαίνουσι μᾶλλον τὴν ἐμμονὴν καὶ τὴν πίστιν εἰς τὴν δοξασίαν περὶ τῆς δυνάμεως τοῦ ὀνόματος. Τοῦτο δὲ συνάγεται πρῶτον ἐκ τῆς διαφορᾶς τῆς διατυπώσεως τῶν παροιμιῶν· αἱ νεοελληνικαὶ πλὴν τοῦ λύκου, μνημονεύουσιν καὶ ἄνθρωπον⁸⁰, ἢ ἀποδίδουσιν ἀπεριφράστως εἰς τὴν δύναμιν τῆς ἀπαγγελίας τοῦ ὀνόματος τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ὀνομασθέντος. Αἱ δὲ τῶν ἄλλων εὐρωπαϊκῶν λαῶν ἀναφέρουσι τὸν διάβολον, ἀλώπεκα, ὄνον, τὸν ἦλιον (ὀλλανδικαί), τὸ στοιχειὸν (Γρολλ, σουηδικαὶ καὶ νορβηγικαὶ) καὶ προσέτι οἰονδήποτε σκευὸς ἢ πρᾶγμα (ἰταλικαί). Ἄλλ' ἐμφανέστερον καταδεικνύει τὴν κυρίαν ἔννοιαν τῶν παροιμιῶν ἡ διατήρησις μέχρι τοῦδε παρὰ πολλοῖς λαοῖς τῆς περὶ τῶν ὀνομάτων δοξασίας. Πρὸς πίστῳσιν τούτου νομίζομεν ὅτι ἀρκούσιν ὀλίγα παραδείγματα.

Ἐν Μεκλεμβούργῳ δὲν ἐκστομίζουσι τὸ ὄνομα τοῦ λύκου κατὰ τὸ Δωδεκαήμερον, φοβούμενοι μὴ ἐμφανισθῇ πρὸ αὐτῶν. Καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Γερμανίας ἀποφεύγουσι καὶ τοῦ λύκου καὶ τῆς ἀλώπεκος καὶ ἄλλων θηρίων τὸ ὄνομα, διὰ νὰ μὴ ἐπιφέρουν ταῦτα ζημίας εἰς τὰ κτήματα⁸¹. Καὶ ἐν Δανίᾳ νομίζουσι ἐπικίνδυνον νὰ μνημονεύωσι τὰ ὀνόματα ἐπιβλαβῶν θηρίων, τῶν λύκων, τῶν ἄρκτων κττ. ἀπὸ τῶν Χριστουγέννων μέχρι τῆς Ὑπαπαντῆς, ὅτε πιστεύουν ὅτι ἰδίως περιτρέχουν τὴν γῆν πονηρὰ πνεύματα⁸². Ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Πρωσσίᾳ ἐπικρατεῖ ἡ δοξασία, ὅτι ἡ τρίς ἄλλεπαλλήλως ἐκφώνησις τοῦ ὀνόματος τεθνεῶτος προκαλεῖ τὴν ἐμφάνισιν αὐτοῦ⁸³. καὶ ἀλλαχοῦ δὲ τῆς Γερμανίας παραπλήσια περὶ ἐπιφανείας νεκρῶν φέρονται δοξασίαι⁸⁴. Αἱ σουηδαὶ ποιμενίδες οὐτε τοῦ λύκου οὐτε τῆς ἄρκτου τὸ ὄνομα ἐκστομίζουσι ἐκ φόβου μὴ ἐλ-

76. Π.Π., λ. ὄνομα 31.

77. Λέσβου. Π.Π., τ. Β', σ. 681.

78. Σύρου. Π.Π., λ. ὄνομα 34.

79. Π.Π., λ. λύκος 84.

80. Ἡ δὲ ἀντικατάστασις τοῦ λύκου διὰ τοῦ γαδάρου καὶ ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς καὶ ἐν ἀλλογλώσσοις παραλλαγαῖς τῆς παροιμίας, εἶναι πιθανῶς ἐνδειξις παραγνωρίσεως τῆς κυρίας ἐννοίας τῆς παροιμίας καὶ τροπῆς αὐτῆς ἐπὶ τὸ γελοιότερον.

81. Frazer, Golden Bough², τ. I, σ. 454.

82. W. Schmidt, Die Bedeutung des Namens, σ. 41.

83. Ad. Wuttke, Der deutsche Volksaberglaube, 3ης ἐκδ., § 754, σ. 473.

84. Αὐτ., § 773.

θόντα τὰ ζῶα διαφθείρουν τὰ ποιμνιά των· ἀλλὰ μεταχειρίζονται ἀντί τῶν κυρίων εὐφημα ὀνόματα ἢ περιφράσεις⁸⁵.

Κατὰ τὸ σωζοπολιτικὸν παραμύθιον ὁ ἄτεκνος δυσφορῶν διὰ τὴν ἀτυχίαν του ἐφυγε τοῦ οἴκου του καὶ ἐπλανᾶτο ἀνά τὰ ὄρη, ὅπου ἐπεφάνη αὐτῷ ὁ Ἄράπη. Ὁμοίως καὶ ἐν σαμιακῷ ἄτεκνος ἐγκαταλιπὼν τὴν οἰκίαν του πλανᾶται μέχρις ὅτου συναντᾷ καλόγηρον, ὁ ὁποῖος τὸν κάμνει μὲ ἐν μῆλον ν' ἀποκτήσῃ τέκνα⁸⁶.

Πάγκοινον εἶναι τὸ θέμα τῆς γονιμοποιήσεως διὰ τῆς βρώσεως ὀπώρας (ἢ ὀσφρήσεως ἄνθους ἢ καταπόσεως ὕδατος ἢ διὰ παντοίων παραπλησίων τρόπων). Εἰς τὸ σωζοπολιτικὸν παραμύθιον, ὁ σύζυγος τρώγει μετὰ τῆς συζύγου του μῆλον, δοθὲν αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Ἄράπη, καὶ ἡ σύζυγος συλλαμβάνει καὶ μὲ τὸ πλήρωμά τοῦ χρόνου γεννᾷ ἐν ἀγόρι. Παραγγέλεται δὲ νὰ μὴ ἀπορρίψῃ τὸν φλοιὸν, ἀλλὰ νὰ τὸν δέσῃ σ' ἓνα παννί, τὸ ὁποῖον νὰ φυλάξῃ εἰς κιβώτιον⁸⁷. Καὶ εἰς ἄλλα ἑλληνικὰ παραμύθια ἄτεκνοι σύζυγοι ἀποκτῶσι τέκνα φαγόντες ὁμοῦ μῆλον, δοθὲν εἰς τὸν σύζυγον⁸⁸. ἢ τὸ μῆλον τρώγει μόνη ἡ γυνή⁸⁹ ἢ μόνος ὁ ἀνὴρ⁹⁰. Ἡ κατ' ἐπέκτασιν τῆς θαυμασίας ἐγκυμοσύνης τρώγει τὸ μῆλον μὲν ἡ γυνή, τὸν δὲ φλοιὸν ἡ ἵππος καὶ γεννῶσιν ἐκείνη μὲν υἷον, αὕτη δὲ πῶλον μὲ θαυμασίας ἰδιότητος⁹¹. Φέρονται δὲ καὶ τινα παραμύθια μνημονεύοντα θαυμασίας ἐγκυμοσύνας ἐκ παραπλησίων αἰτίων. Τοιαῦτα εἶναι τὰ ἀφηγοῦμενα ὅτι ἀπὸ τεμάχια χρυσοῦ ψαριοῦ, τὰ ὁποῖα ἔφαγεν ἐν ἀνδρόγυνον, ἢ φοράδα των καὶ ἡ σκύλα των, ἐγέννησαν ἢ γυνὴ υἷον, ἢ φοράδα πῶλον καὶ ἡ σκύλα σκύλακα, ἐκ δὲ τῶν ὑπολοίπων δύο τεμαχίων τοῦ αὐτοῦ

85. L. Lloyd, Peasant Life in Sweden, σ. 251 (=F r a z e r, Le Totémisme, Paris 1898, σ. 24).

86. Σταματιάδου, Σαμιακά, τ. Ε', σ. 556.

87. Τὸ παραμύθιον δὲν ἀναφέρει τὸν λόγον τῆς διατηρήσεως τοῦ φλοιοῦ, ἀλλ' ἐξ ἄλλων παραμυθίων ἐξηγεῖται, ὅτι τοῦτο γίνεται διότι καὶ ὁ φλοιὸς ἔχει γονιμοποιὸν δύναμιν ἐπὶ ζῴων.

88. Ἡπειρωτικὸν ἐκ Ζίτσης παρὰ τὰ Ἰωάννινα, βασιλεύς παρ' ἐπαίτου (H a h n, ἀρ. 4, παραλλαγή 1, τ. II, σ. 166). Σύρας, παρὰ δαίμονος, ἡ γυνὴ γεννᾷ τρία παιδιὰ (αὐτ., ἀρ. 68, τ. II, σ. 33). Ζακύνθου, παρὰ καλογήρου (B. Schmidt, Gr. Märchen, ἀρ. 14, σ. 104). Σάμου, παρὰ καλογήρου ἐπίσης, γεννᾷ δίδυμα (Σταματιάδου, Σαμιακά, τ. Ε', σ. 557). Ὁμοίως καὶ ἐν ἀρμενικῷ παραμυθίῳ τρώγουσι τὸ γονιμοποιῶν μῆλον ἀπὸ κοινοῦ οἱ δύο σύζυγοι (Zeitschrift d. Ver. f. Volksk., 1910, σ. 76).

89. Βασίλισσα λαβοῦσα παρὰ δερβίσου τρία μῆλα καὶ φαγοῦσα αὐτὰ τίκει τρία τέκνα (Βίλτσας Ζαγορίου. H a h n, ἀρ. 4, σ. 79= L e g r a n d, Recueil de contes populaires grecs, σ. 191).

90. Ρογδιᾶς τῆς Κρήτης. ΚΠ. Σύλλογος, τ. 31, σ. 136.

91. Ἡπειρωτικὸν ἐκ Ζίτσης παρὰ τὰ Ἰωάννινα. Βασίλισσα παρ' Ἑβραίου (H a h n, ἀρ. 6, σ. 90). Ζακύνθου, βασίλισσα παρὰ καλογραίας (B. Schmidt, ἀρ. 23, σ. 120). Νάξου (Κρίσπη, Χόρτα διάφορα, 1901 Β', σ. 239). Παράλληλα: τὸ μῆλον μερίζονται κυρία, θεράπαινα, φοράδα καὶ σκύλα (B o l t e - P o l i n k a, Anmerkungen zu Grimm, τ. I, σ. 534). Τουρκικά: Βασίλισσα ἐκ μῆλου δοθέντος εἰς τὸν βασιλέα ὑπὸ δερβίσου γεννᾷ υἷον, φοράδα ἐκ τοῦ φλοιοῦ αὐτοῦ γεννᾷ ἵππον μὲ θαυμασίας ἰδιότητος (Κύνος ἐν Radloff, Proben d. Volksliteratur d. türkischen Stämme, τ. VIII, σ. XII).

ψαριοῦ, χλωσθέντων εἰς τὴν γῆν ἐφύτρωσαν δύο κυπαρίσσια, τῶν ὁποίων αἱ τύχαι συνεδέοντο πρὸς τὰς τῶν ταῦτοχρόνως γεννηθέντων διδύμων⁹². Ὅμοιον τὸ παραμύθιον περὶ τῆς κόρης, ἣτις καταπιοῦσα δάκρυ ἐλιάς ἐγέννησεν υἷον ἀνδρειωμένον, ἔμεινε δὲ καὶ μετὰ τὸν τόκον παρθένος⁹³, καθὼς καὶ τὸ περὶ ἐγκυμοσύνης ἐκ βρώσεως ζωμοῦ κοκκάλου⁹⁴, ἢ τὸ περὶ συλλήψεως διὰ μόνου τοῦ λόγου τοῦ ἀνδρός⁹⁵.

Ὡς ἀνωτέρω παρετηρήθη, τὸ θέμα τοῦτο εἶναι κοινότατον καὶ παγκόσμιον. Ἀρχαῖοι μῦθοι ἀναφέρουσι τοιαύτας θαυμασίας ἐγκυμοσύνας. Ἡ θυγάτηρ τοῦ Σαγγαρίου Νάνα ἐκ καρποῦ ἀμυγδαλῆς, ὃν ἔθεσεν εἰς τοὺς κόλπους τῆς, ἐγκυος γενομένη ἐγέννησε τὸν Ἄττην⁹⁶. Ἡ Juno ἐγέννησε τὸν Ἄρην, ὄσφρανθεῖσα ἄνθος⁹⁷, ἢ δὲ Ἰφιμέδεια τοὺς Ἀλφάδας ἐμφορήσασα εἰς τοὺς κόλπους αὐτῆς θαλάσσιον ὕδωρ⁹⁸. Εἰς τούτους καταλέγεται πιθανῶς καὶ ὁ τῆς γεννήσεως τοῦ Περσέως. Ἀντίστοιχον μῦθον εὐρίσκομεν καὶ εἰς τὴν μυθολογίαν τῶν γερμανικῶν λαῶν. Ὁ Völsung, ὁ πάππος τοῦ Σίγφριδ τῶν Νιβελοῦγκεν, γεννᾶται ἐκ μήλου, σταλέντος ὑπὸ τοῦ Ὀδίν εἰς τὸν πατέρα του, ὃπερ παύει τὴν στείρωσιν τῆς μητρός του⁹⁹. Πολυπληθεῖς δ' εἶναι αἱ ἐπαναλήψεις τοῦ θέματος τούτου εἰς μύθους καὶ παραμύθια διαφόρων λαῶν¹⁰⁰. Πρὸς ἐπαύ-

92. Τηνιακὸν παρὰ H a h n, ἀρ. 22. Ὅμοιον παρὰ B u c h o n, La Grèce continentale et la Morée, σ. 375 = L e g r a n d, σ. 165. Ἀναγραφὴν παραλλήλων παραμυθίων ἄλλων λαῶν περὶ θαυμασιῶν ἐγκυμοσύνων, προερχομένων ἐκ τῆς βρώσεως τεμαχίων ἰχθύος καὶ ἀναβλαστήσεως φυτῶν ἢ ζώων ἐκ τῆς καταχώσεως τῶν ὑπολοίπων τεμαχίων εἰς τὴν γῆν, βλ. παρὰ R. K ö h l e r, Kleine Schriften, τ. I, σ. 179-180. 387. B o l t e - P o l i v k a, Anmerkungen, τ. I, σ. 534. 544-545. Παραμύθια τῆς Ἄνω Βρετανίας ἀναφέρουσι σύλληψιν ἐκ τοῦ ἐγκεφάλου ἰχθύος (Revue des trad. popul., τ. VII, σ. 417).

93. Σαμιακὸν (Σ τ α μ α τ ι ἄ δ . Ε', σ. 522-523). Καὶ παραδόσεις τῶν Ἰθαγενῶν τῆς βορειοδυτικῆς Ἀμερικῆς ἀναφέρουσιν ἐγκυμοσύνας προελθούσας ἐκ τῆς μασήσεως ρητίνης (Boas ἐν Verhandlungen d. Berliner Gesellschaft f. Anthropologie, 1892, σ. 62. 324. 390. 1893, σ. 243. 1895, σ. 197).

94. Ἀνέκδοτον παραμύθιον Πλαγιάς τῆς Βονίτσης (τῆς συλλογῆς μου).

95. Κρητικὸν παραμύθιον (Χατζηγιάννου, Κύπρος, σ. 6).

96. Π α υ σ α ν. Ζ' ιζ' 11. Ἰ π π ὀ λ υ τ. Ε' 9. Οὗτος εἶναι ὁ ἀρχέτυπος μῦθος, μεταγενέστερος δ' ὁ ἀναφέρων καρπὸν ροιᾶς (A r n o b ., Adv. nat. V 6. Βλ. καὶ H e r d i n g, Attis, σ. 106 (Religionsgesch. Versuche u. Vorarb., τ. I).

97. O v i d., Fast. V 229.256. U s e n e r, Italische Mythen ἐν Rhein. Mus. f. Phil., τ. 30, σ. 216 κέ (Kl. Schriften, τ. IV, σ. 129 κέ).

98. Ἀ π ο λ λ ὄ δ ω ρ. Α' ζ' 4. Ὁ ἀρχέτυπος μῦθος θ' ἀπέδιδε τὴν κυοφορίαν εἰς τὸ θαλάσσιον ὕδωρ, ἀλλ' ὁ μυθογράφος, παρανοῶν αὐτόν, προσθέτει καὶ τὸν κοινῶς φερόμενον περὶ γεννήσεως τῶν Ἀλφιδῶν ἐκ τοῦ Ποσειδῶνος: «καὶ συνελθὼν αὐτῇ Ποσειδῶν δύο ἐγέννησε παῖδας». Πρβλ. τοὺς μύθους ἄλλων λαῶν περὶ κυοφορίας ἐκ τοῦ ὕδατος τῆς θαλάσσης παρὰ S a i n t y v e s, Les vierges mères, σ. 44 κέ.

99. Völsunga Saga 4.

100. Συναγωγή παραλλήλων ἐν E. S. H a r t l a n d, The legend of Perseus, London 1894, τ. I, σ. 71. 102. F r a z e r, Pausanias, τ. IV, σ. 138-140. H e r d i n g, Attis, σ. 107-108. F e h r l e, Die Kultische Keuscheit in Alterthum, σ. 21-22 (Religionsgesch. Versuche u. Vorarbeiten, τ. VI). B o l t e - P o l i v k a, Anmerkungen, τ. I, σ. 544-545. P. S a i n t y v e s, Les vierges mères et les naissances miraculeuses, Par. 1908. A r n . v a n G e n n e p, Religions, moeurs et légendes, Par. 1908, τ. I, σ. 14 κέ (Lucina sine concubitu).

ξησιν τῆς τερατείας τῶν περὶ ἡρώων μυθοπλαστιῶν, προσάπτεται συχνάκις εἰς αὐτοὺς καὶ τὸ θαυμάσιον χαρακτηριστικὸν τῆς γεννήσεώς των ἐκ παρθένου ἢ τῆς συλλήψεως ἐν γαστρὶ κατὰ τρόπον παντελῶς ἔκτροπον. Ἡ δημιουργία τοιούτων μύθων παρουσιάζει πρόβλημα ἄξιον πολλῆς προσοχῆς. Εἶναι μὲν οἱ μῦθοι οὗτοι κοινοὶ εἰς πολλοὺς λαοὺς, ἀλλ' ἡ διάδοσις αὐτῶν δὲν πρέπει νὰ ἀποδοθῇ εἰς μετανάστασιν καὶ μετάδοσιν ἀπὸ ἐνὸς λαοῦ εἰς τοὺς ἄλλους, διότι οἱ πλεῖστοι τῶν λαῶν παρὰ τοῖς ὁποίοις ἐπιχωριάζουσιν οὐδεμίαν εἶχόν ποτε κοινωνίαν πρὸς ἀλλήλους. Μίαν μόνον ἐξηγήσιν δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι τοιοῦτοι μῦθοι ἦσαν αὐθιγενῆ δημιουργήματα παλαιωτάτων χρόνων, προσαρμοζόμενα εἰς πνευματικὴν ἀντίληψιν θεωροῦσαν τὸ ἔκτροπον καὶ τερατῶδες ὡς φυσικὸν καὶ κανονικόν¹⁰¹. Ὁ ἄνθρωπος ἐν κατωτάτῃ βαθμίδι πνευματικῆς καταστάσεως εὐρισκόμενος δὲν διακρίνει τὴν συνάφειαν τῆς ὁμιλίας τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῆς γυναικὸς καὶ τῆς συλλήψεως καὶ ὑπολαμβάνει τὴν ἐγκυμοσύνην ὡς προερχομένην ἐξ αἰτίου τινὸς ἐξωτερικοῦ, ἐκ μαγικῆς τινος ἐπηρείας. Ἀπόρροια τῶν ἰδεῶν τούτων εἶναι αἱ περὶ θαυμασίων κυήσεων διηγήσεις, αἵτινες μεταβληθείσης τῆς ἀντιλήψεως παραμένουσιν ὡς μῦθοι καὶ παραμύθια. Ὅτι δὲ τοιαύτη ἀντίληψις τῆς κυήσεως εἶναι ἡ πρωτόθετος, καταφαίνεται ἐκ τῆς μέχρι τῆς σήμερον ἐπικρατήσεως παρομοίων ἰδεῶν παρὰ λαοῖς κατὰ φύσιν. Ἰθαγενεῖς τῆς Αὐστραλίας καὶ τῆς Μαλαϊκῆς χερσονήσου πιστεύουσιν ὅτι ἡ γυνὴ συλλαμβάνει τρώγουσα ἐδώδιμὸν τι, εἴτε πτηνόν, εἴτε ἄλλο ζῶον, εἴτε ὀπώραν¹⁰². Ἡ δὲ συμμετοχὴ τοῦ ἀνδρὸς εἰς τὴν γένεσιν ὑποδεικνύεται ἐνιαχοῦ διὰ τῆς παροχῆς ὑπὸ τοῦ ἀνδρὸς τῆς γονιμοποιῦ τροφῆς εἰς τὴν γυναῖκα¹⁰³. Ἐμφαίνει δ' ἴσως τοῦτο μεταβολὴν τῆς ἀντιλήψεως, ἀναγνώρισιν δηλ. τοῦ ἀνδρὸς ὡς κυρίου αἰτίου τῆς γενέσεως, οὗ ἕνεκα ἢ προσφορὰ τῆς τροφῆς ὑπὸ τοῦ ἀνδρὸς ἔχει μᾶλλον τὸν χαρακτῆρα προσπαθείας πρὸς συμβιβασμὸν τῆς πρωτοθέτου πρὸς τὴν ὑστερωτέραν ἀντίληψιν. Εὐκρινέστερον δὲ παρατηρεῖται ἡ διαφορὰ τῆς ἀντιλήψεως εἰς τὴν διατύπωσιν τῶν ἐκ τῆς ἀγνοίας τῶν φυσιολογικῶν νόμων τῆς κυήσεως προελθόντων μύθων. Διότι διασκευάζονται οὗτοι ἐνίοτε διὰ τῆς προσθήκης αἰτιολογίας σκοπούσης τὴν συγκάλυψιν τοῦ ἀλλοκότου αὐτῶν. Οὕτως ἐν τῷ μύθῳ περὶ τῆς γεννήσεως τοῦ Ἄττιδος τὸ ἀμύγδαλον, ὃπερ ἔθεσεν εἰς τὸν κόλπον τῆς ἠ Νάνα, παρίσταται ὅτι ὤφειλε τὴν γονιμοποιὸν δύναμιν αὐτοῦ, εἰς τὸ ὅτι ἦτο καρπὸς δένδρου φυέντος ἐπὶ τοῦ τόπου, ὃπου κατεχώσθησαν τὰ αἰδοῖα τοῦ Ἄγδίστιος. Ἐν παραμυθίῳ τοῦ Σιάμ παρθένος βασιλοπούλα κυοφορεῖ, διότι ἔφαγε μῆλον ἀποκοπὲν ἐκ μηλέας, τὴν ὁποίαν ἐγονιμοποίησε κηπουρός, οὐρήσας εἰς τὴν ρίζαν αὐτῆς¹⁰⁴. Τὸ δὲ παλαιότατον αἰγυπτιακὸν παραμύθιον

101. Βλ. A. van Gennep, ἔνθ' ἀν. σ. 20.

102. F. v. Reitzenstein, ἐν Zeitschrift f. Ethnologie, 1909, σ. 645 κέ. W. Foy ἐν Archiv f. Religionswissenschaft, 1912, τ. XV, σ. 501 κέ.

103. W. Foy, αὐτ., σ. 504.

104. Bastian, Die Völker des östlichen Asiens, τ. I, σ. 354 = Frazer, Pausanias, τ. IV, σ. 139.

τῶν δύο ἀδελφῶν ὑποδεικνύει ὡς αἴτιον τὴν μετεμψύχωσιν· ἡ βασιλόπαις συλλαμβάνει ἐκ τῆς βρώσεως καρποῦ περσέας, ἥτις ἐφύη ἐκ τοῦ αἵματος τοῦ ταύρου εἰς ὃν εἶχε μεταμορφωθῆ ὁ ἕτερος τῶν ἀδελφῶν¹⁰⁵. Ἡ περὶ μετεμψύχωσης δοξασία εἶναι, κατὰ τὸν Hartland, ἡ πηγὴ, ἐξ ἧς ἀπέρρευσαν οἱ τοιοῦτοι μῦθοι¹⁰⁶. ἀλλὰ πιθανώτερον φαίνεται μᾶλλον, ὅτι αἱ ἐπὶ τῆς δοξασίας ταύτης στηριζόμεναι παρενθῆκαι ἐνυφάνθησαν εἰς τὴν διήγησιν πρὸς ἐξήγησιν καὶ αἰτιολογίαν τοῦ ἀκαταλήπτου πλέον καταστάντος θέματος, ἕνεκα τῆς ἀσυμφωνίας αὐτοῦ πρὸς τὴν ἐπικρατήσασα ὀρθὴν περὶ συλλήψεως ἀντίληψιν.

Τὸ ἐπεισόδιον τῶν εὐγνωμόνων ζώων παρεμβάλλεται εἰς διάφορα παραμύθια· τὰ ζῶα θαυμασίας διαθέτοντα δυνάμεις προστρέχουσιν ἐκάστοτε ἀρωγοὶ εἰς τὸν ἥρωα κινδυνεύοντα, πρὸς ἐκδήλωσιν εὐγνωμοσύνης διότι εὐηργέτησεν αὐτά, συνήθως λύσας ἔριν αὐτῶν περὶ τροφῆς διὰ καταλλήλου καὶ δικαίας διανομῆς αὐτῆς. Ὅμοια ἑλληνικά: Ζίτσας Ἡπείρου: H a h n, ἀρ. 5 (λέων, ἀετός, μύρμηξ). Ζαγορίου: Αὐτ., ἀρ. 5, παραλλαγή 1, τ. II, σ. 194 (δράκων, ἀετός, μυῖα, μύρμηξ). Πελοποννήσου: Νεοελλ. ἀνάλ. Α' 51 = L e g r a n d, Contes populaires grecs, σ. 67 (λέοντες, μύρμηκες). Ζακύνθου: B. Schmidt, Gr. Märchen, σ. 77 (λέοντες, μύρμηκες). Καρδαμύλων Χίου: Ἀ μ ά ν τ ο υ, Χιακὸν ἀρχεῖον Α', σ. 134 κέ (λέοντες, μύρμηκες, μέλισσαι). Ροκκαφόρτης Καλαβρίας. La Calabria, 1894, τ. VII, σ. 27· 1896, τ. IX, σ. 2 (λέων, ἄρκτος, τίγρις). Αὐτ., 1901, τ. XIII, σ. 11 (μύρμηξ, λέων, ἄρκτος, τίγρις). Ὁ Hahn ἐν τῇ εἰσαγωγῇ εἰς τὴν συλλογὴν του (τ. 1, σ. 57) ὑπήγαγεν ὑπὸ ἴδιον τύπον (die dankbaren Thiere) τοὺς περὶ εὐγνωμόνων ζώων ἀρχαίους ἑλληνικοὺς μύθους καὶ τὰ ἑλληνικά, γερμανικά καὶ σερβικά παραμύθια. Περὶ παραπλησίων μύθων τῶν ἀρχαίων βλ. τὴν μονογραφίαν τοῦ Marx (Griechische Märchen von dankbaren Tieren u. Verwandtes, 1889)· ἀναγραφὴν δὲ παραλλήλων παραμυθίων διαφόρων λαῶν βλ. παρὰ P o l i n k a ἐν Zeitschrift f. österr. Verein, τ. II, σ. 188, 4. Bolte - P o l i n k a, Anmerkungen zu Grimm, τ. I, σ. 134· τ. II, σ. 21-28.

Γ' Ὁ ἀχτός. Ἑλληνικαὶ παραλλαγαὶ τοῦ παραμυθίου τούτου ἐκ Νάξου: Νεοελλ. ἀνάλ., τ. Β', σ. 30, ἀρ. 17 = G a r n e t t, Greek Folk Poesy, τ. II, σ. 345. Σάμου: Σ τ α μ α τ ι ά δ ο υ, Σαμιακά, τ. Ε', σ. 607-608. Ρογδιᾶς Κρήτης: Ζωγρ. ἀγών, τ. Β', σ. 60. Λάστας τῆς Γορτυνίας: Ν. Λ ά σ κ α ρ η, Ἡ Λάστα, σ. 54-55. Κύπρου: Κρητικὸς λαός, 1909, σ. 169-170. Παραπλήσιον ἑλληνικὸν Σμύρνης παρὰ H a h n, ἀρ. 56.

Τὸ παραμύθιον ὑπάγεται εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν ὑπὸ τῶν Γάλλων καλουμένων randoonnées, ὑπὸ τῶν Ἀγγλῶν accumulative stories, ὑπὸ δὲ τῶν Γερμανῶν Häufungsmärchen ἢ Kettenmärchen, ἅτινα ἡμεῖς δυνάμεθα νὰ ὀνομάσω-

105. G. Maspero, Contes populaires de l'Égypte ancienne, σ. 26. Flinders Petrie, Egyptian Tales, τ. II, σ. 64.

106. E. Sidney Hartland, Primitive Paternity, Lond. 1909, τ. I, σ. 157. 189.

μεν κλιμακωτά, διὰ τὴν εἰς κλιμακωτὸν σχῆμα διατύπωσιν αὐτῶν. Εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην πρέπει νὰ καταλέξωμεν πλὴν τῶν παραμυθίων καὶ παιδικὰ ἄσματα τοῦ αὐτοῦ τύπου καὶ ὁμοίων ὑποθέσεων, ὧν τινὰ φέρονται καὶ καταλογάδην. Ἑλληνικὰ τοιαῦτα ἄσματα εἶναι τὰ ἐπόμενα:

1. Παιδί με κουδουνάκι, ἀπειλὴ ἀρνούμενου ν' ἀποδώσῃ τὸ κουδουνάκι δένδρου με τὸν πέλεκυν, τοῦ πελέκεως ἀρνούμενου νὰ κόψῃ τὸ δένδρον με τὴν φωτιά, ταύτης με τὸ νερόν, τοῦ νεροῦ με τὸν ἔλέφαντα ποῦ θὰ τὸ ροφήσῃ, τοῦ ἔλεφαντος με τοὺς ποντικούς ποῦ θὰ ἔμβουν εἰς τ' αὐτιά του, τῶν ποντικῶν με τὴν γάταν, ἡ ὁποία τρέχει πρὸς δίωξιν αὐτῶν, οὗτοι κατὰ τοῦ ἔλεφαντος, ὁ ἔλέφας πρὸς τὸ νερόν, τὸ νερόν κατὰ τῆς φωτιάς, αὕτη κατὰ τοῦ δένδρου, τὸ ὁποῖον ἀποδίδει τὸ κουδουνάκι εἰς τὸ παιδί. Στενιμάχου Θράκης, καταλογάδην (Πανδῶρ., τ. ΙΑ, σ. 453)¹⁰⁷.

2. Φτίλι τοῦ λύχνου ἔφαγεν ὁ ποντικός, τὸν ποντικὸν ὁ γάτος, τὸν γάτον ὁ σκύλος, τοῦτον ἐσκότωσε τὸ ξύλο, τὸ ξύλο ἔκαψε ὁ φούρνος, τὸν φούρνον ἔσβησε ὁ πόταμος, τὸν πόταμον ἔπιε τὸ βῶδι, τὸ βῶδι ἔφαγε ὁ λύκος, τὸν λύκον ἐσκότωσε ὁ κυνηγός. Ἑπειρωτικόν: (Ζωγράφ. ἀγών Α', σ. 8-9). Λακκοβικίων Παγγαίου: τὸν λύκον σκοτώνει ὁ γέρος ποῦ εἶχε ἓνα καντῆλι, ποῦ τὸ φτίλι τοῦ ἔφαγε ὁ ποντικός (Α. Δ. Γουσίου, Τὰ τραγούδια τῆς πατρίδος μου, 1901, σ. 56, ἀρ. 102). Ἀρεσσοῦ Σηλυβρίας: Παχτίκου, ἀρ. 133 (φτίλι, ποντικός, γάτα, σκύλος, ξύλο, φούρνος, ποταμός, βόιδι, χασάπης, ἀρχάγγελος)¹⁰⁸.

3. Πετεινόν, ποῦ ξυπνοῦσε τὸ γέρο, ἔφαγε γάτα, τὴν γάταν ἄλεποῦ, τὴν ἄλεποῦ λύκος, τὸν λύκον λέων, τὸν λέοντα πῆρε ἓνας ποταμός (P a s s o w, ἀρ. 273=Ζωγράφ. ἀγών, σ. 108, ἀρ. 133). Γέρος, πετεῖνι ποῦ τὸν ξυπνοῦσε, τὸ ἔφαγε ἄλεποῦ, τὴν ἄλεποῦ σκύλος, τὸ σκύλο σκότωσε ξύλο, τὸ ξύλο ἔκαψε φούρνος, τὸν ἔσβησε ποτάμι, τὸ ἔπιε βόιδι, τὸ ἔφαγε λύκος, τὸν σκότωσε τσοπάνης, τὸν πῆρε ἡ πανοῦκλα (S a n d e r s, Das Volksleben d. Neugriechen, Mannheim, 1844, σ. 56. 58=Μ a r c e l l u s, Chants du peuple en Grèce, 1851, σ. 344. 346=P a s s o w, ἀρ. 274= Λιανοτράγουδα, 1866, σ. 204=Ζωγράφ. ἀγών Α', σ. 109, ἀρ. 137). Θεσσαλίας ἀνέκδοτον: πέτος, ἄλεποῦ, σκύλος, ξύ-

107. Ὅμοιον ἄσματιον κουτσοβλαχικόν: G. W e i g a n d, Vlacho Meglen, Lpz. 1892, ἀρ. 5, σ. 74 (κουδουνάκι ἄλεποῦς, πεῦκον, πέλεκυς, φωτιά, ποτάμι, βόιδι, λύκος, κυνηγός, ποντικός, γάτα). Ρωμουνικὸν παραμύθιον Βουκοβίνας: Zts. d. Ver. f. Volksk., 1899, τ. IX, σ. 180-181 (γουρουνάκι με τὸ κουδουνάκι του, δένδρον, φωτιά, βροχὴ, βόιδι, λύκος, τουφέκι, ποντικός, γάτα). Πρβλ. βουλγαρικὸν ἄσματιον παρὰ D o z o n, Chansons populaires bulgares, ἀρ. 85 (ἐρείκη, φωτιά, Δούναβις, βουβάλι, ἀρκοῦδα).

108. Ὅμοιον τῶν ἰθαγενῶν Ἴνδῶν τῆς Ἀργεντινας ἐν Zeitschr. d. Ver. f. Volksk., 1906, τ. XV, σ. 161-162. (Ὁ ποντικός ἐρωτηθεὶς διατί τρυπᾷ τὰ σπίτια, ἀποκρίνεται γιατί με κυνηγᾷ ὁ γάτος, ὁ γάτος κυνηγᾷ τὸν ποντικὸν γιατί τὸν δέρνει τὸ ξύλο, τὸ ξύλο γιατί τὸ καίει ἡ φωτιά, τὴν φωτιά σβῆνει τὸ νερό, τὸ νερό τὸ πίνει τὸ βόιδι, τὸ βόιδι σφάζει τὸ μαχαίρι, τοῦτο τὸ ἀκονίζει τὸ ἀκόνι, τὸ ἀκόνι τὸ καίει ὁ ἥλιος, τὸν ἥλιο σκεπάζει τὸ σύννεφο, τὸ σύννεφο διώχνει ὁ ἀέρας, ὁ ἀέρας διώχνει τὸ σύννεφο γιατί θέλει νὰ βρέξῃ, ἡ βροχὴ βρέχει γιατί τὸ θέλει ὁ θεός, ὁ θεός κυβερνᾷ ὅλα).

λο, φούρνος, ποτάμι, βόιδι, μακελλάρης, Χάρος, Θεός. Ἰωαννίνων: Ἄραβαντιν., Συλλογή δημοτ. ᾠμάτων, σ. 139, ἀρ. 200 (πέτος ξύπναε τὸ γέρο ποῦ φύλαε τὸν κῆπο μὲ τὰ τριαντάφυλλα, ἀλωποῦ ἔφαγε πέτο, τὴν ἀλωποῦ σκύλος, ξύλο, φούρνος, ποτάμι, βόιδι, λύκος, τουφέκι ἐσκότωσε τὸν λύκο). Ἐτερον ἠπειρωτικόν: Ἐστία, 1894, σ. 397 (παραλλαγή ἐν τέλει: τὸ βόιδι ἔσφαξε ὁ μακελλάρης, τὸν μακελλάρη ἄρπαξε ὁ Χάρος, τὸ Χάρο σκότωσε ὁ Θεός). Θεσσαλονίκης: P a s s o w, ἀρ. 275=Ζωγρ. ἀγών Α', σ. 200, ἀρ. 139 (γέρος ποῦ φύλαε τὸν κῆπο μὲ τριαντάφυλλα, γάιδaros, τάβανος (=οἶστρος), πετεινός, ἄλπαρος (=ἀλώπηξ), σκύλος, ξύλο, φούρνος, ποταμός). Λευκάδος: ΚΠ. σύλλογος Η', 400-401 (γέρος μὲ κῆπο, γάιδaros, ντάβανος, κόκοτος, ἀλιποῦ, σκύλος). Σιγάλα, Ἐθν. ἔσμ., σ. 431 (γέρος, πετεινός, ἀλωποῦ, σκύλος, ξύλο, φούρνος, ποτάμι, βόιδι, χασάπης, πανοῦκλα).

4. Πετεινός μηνύει ἀνατολὴν ἡμέρας εἰς γυναῖκας, πάνε γιὰ ξύλα, τὰ ἔκαψε ἢ φωτιά, τὴν ἔσβησε τὸ νερό, τὸ ἔπιαν τὰ βόιδια, εἶναι στὸ δέντρο, τὸ ἔκοψε ὁ παπᾶς, ὁ παπᾶς ἐπέθανε. Καλαμάτας: Πανδῶρ. ΙΗ' 280. Κορινθίας: Λελέκου, Ἐπιδόρπιον Α', σ. 140 (πετεινός, γυναῖκες, ξύλα, φωτιά, βροχή, βόιδι, χασάπης). Ἰωαννίνων: Ἄραβαντιν., σ. 138, ἀρ. 196 (πέτος, κοπέλλες, ξύλα, φωτιά, βροχή, βόιδι, μπακάκοι). Βάρνης: ἀνέκδοτον συλλογῆς μου (γυναῖκες, ξύλα, φωτιά, βροχή, βόιδια, χασάπης)¹⁰⁹.

5. Μαγειρεμένος λαγός, τὸν ἔφαγε ἡ γάτα, ποῦ εἶναι στὰ κόκκινα κεραμίδια, ποῦ εἶναι στὸ κόκκινο χῶμα, ποῦ εἶναι στὸ ποτάμι, ποῦ τὸ ρούφηξε ἡ ἀγελάδα, ποῦ τὴν ἔσφαξε ὁ χασάπης, ποῦ πέθανε. Θεσσαλονίκης: A b b o t t, Macedonian Folklore, σ. 324.

6. Δεντριά ἔχουν κλαριά, κλαριά φωλιές, αὐγά, πουλιά, φτερά. Ἰωαννίνων: Ἄραβαντιν., σ. 138, ἀρ. 198)¹¹⁰.

7. Γριά μάλωνε μὲ τίς κότες, κατσουλάκι, σκυλάκι, γουρουνάκι, γαῖδουράκι, βοϊδάκι, φωλίτσι της. Θεσσαλονίκης: (P a s s o w, ἀρ. 276= Ζωγράφ. ἀγών Α', σ. 110, ἀρ. 141). Ὁ παπᾶς ἀγόρασε πετεινό, ὄρνιθα, γάιδaro (S a n d e r s, σ. 138= P a s s o w, ἀρ. 277= Ζωγράφ. ἀγών Α' 111, ἀρ. 142). Ἄρβαντοκερασιᾶς τῆς Ἀρκαδίας, ἀνέκδοτον παρὰ Μιχ. Τρανοῦ (βλάχα πάει νὰ πάρη ἀπὸ τὴν ἀγορὰν κοτοῦλα, γάλο, χῆνα, προβατίνα, κατσικά, γελάδα κλπ.)¹¹¹.

8. Γέρος ἔσπερνε κουκκιά, ἐτσάπιζεν, ἤβγαινε, ἐλίχνευγεν, ἐλίχνευγεν, ἐσάκκιζεν τα (Βόθρων Νάξου· ἀνέκδοτον τῆς συλλογῆς μου).

9. Ἡ ἀγαπητικιά θὰ γίνη ἀγριοπέρδικα, ὁ ἀγαπητικὸς κυνηγός, ἡ ἀγαπητικιά λουλοῦδι, ὁ ἀγαπητικὸς μελίτσι, ἐκείνη σταφύλι, αὐτὸς τρίγυστρα, κρασί,

109. Πρβλ. τὸ τέλος τοσκανικοῦ παιδικοῦ ᾠματίου: «... τὸ καψε ἢ φωτιά. Ποῦ εἶν' ἢ φωτιά; Τὴν ἔσβησε τὸ νερό. Ποῦ εἶν' τὸ νερό; Τὸ πιε ἢ γίδα. Ποῦ εἶν' ἢ γίδα; Τὴν ἔγδαρην. Ποῦ εἶν' τὸ τομάρι της; Τὸ καμαν ταμποῦρλο». (Archivio per le tradiz. popolari, τ. XXI, σ. 386).

110. Ὅμοιον γνωστὸν γερμανικὸν παρὰ K. B ü c h e r, Arbeit u. Rhythmus⁴, 1909, σ. 87.

111. Ὁ S a n d e r s, σ. 139 δημοσιεύει καὶ ὅμοιον ἀλλὰ μακρότερον ἀνέκδοτον ἰδιωματικὸν γερμανικὸν (plattdeutsch) παιδικὸν ᾠμάτιον. Βλ. καὶ K. B ü c h e r, ἐνθ' ἀν., σ. 88.

πραματευτής. Κερκύρας: Μανουσίου, Τραγούδια έθνικά, 1850, τ. Β', σ. 65-66¹¹².

10. Αιτήσεις (ώς εν τῷ παραμυθίῳ). Κερίν, εἰς τὴν μέλισσαν, μέλισσα θέλει φτερόν, αἰτός, πτῶμα, βοσκός, ὑποδήματα, ὑποδηματοποιός, τρίχα, χοῖρος, κριθάρι, γεωργός, ὑνί, κωμοδρόμος (=σιδηουργός), κάρβουνα, πεῦκον, φωτιά, καντήλα, λάδι, ἑλιά, νερό, ποταμός, ὁ ποταμός θέλει καθάρισμα. Κύπρου: Σακελλαρίου, Κυπριακά, τ. Β', σ. 239-240,3. Χρυσάλλης, τ. Γ', σ. 151, 5.

11. Γριά εὐρίσκει κοριάν (ἄρτου), γυρεύει ἀπὸ τὸν τζομπαρτζή ζωμόν νὰ τὴν βρέξη, ὁ τζομπαρτζής γυρεύει ἀγγεῖον, ὁ ἀγγειοπλάστης χῶμα, ἡ γῆ δρόσον, τὰ οὐράνια θυμίαμα, ὁπραματευτής φίλημα, ἡ κόρη κοντοῦρες ὁ κοντουρτζής (σανδαλοποιός) δέρμα, ἡ ἀγελάδα χορτάρι, ὁ κηπουρός...(ἀτελής). Βασιλικῶν Μακεδονίας: Abbott, Macedonian Folklore, σ. 324-328. Στενιμάχου Θράκης, καταλογάδην: Πανδῶρ. ΙΑ', σ. 453 (ποντικός εὐρών ξηραδάκι (ξηρὸν τεμάχιον ἄρτου), γυρεύει ἀπὸ τὸν μάγειρον ζωμόν νὰ βρέξη νὰ τὸ φάγη, ὁ μάγειρος γυρεύει ξυλάκι, τὸ βουνὸν βροχήν, ὁ θεὸς θυμίαμα, ὁ γιαχουντής (Ἑβραῖος) αὐγὸ, ἡ ὄρνιθα κεχρί, ὁ μπακάλης ἄλας, ὁ ποντικός πνίγεται εἰς τὴν θάλασσαν, ὅπου ἐπῆγε νὰ εἶρη ἄλας).

Πολυπληθῆ ὁμοια παραμύθια ἄλλων λαῶν ἀναγράφουσιν ἐκ διαφόρων συλλογῶν οἱ ἐξῆς: R. Köhler, Kleine Schriften, τ. I, σ. 184-185. Cosquin, Contes populaires de Lorraine, τ. I, σ. 282-284· τ. III, σ. 361. Şainénu, Basmele române, Bucuresci 1895, σ. 950-953. K. Weinhold ἐν Zeitschrift d. Vereins f. Volksk., 1897, τ. VII, σ. 159-162. Bolte-Polívka, Anmerkungen zu Grimm, τ. I, σ. 293-295· τ. II, σ. 146-149. Παραμύθια δὲ καὶ ἄσμάτια οἱ αὐτοὶ R. Köhler, αὐτ., τ. III, σ. 355-365 καὶ Bolte-Polívka, ἐνθ' ἄν., τ. II, σ. 100-108 καὶ ὁ W. Scheffler, Die französische Volksdichtung u. Sage, Lpz. 1884, τ. I, σ. 251-256. Εἰς ταῦτα πρέπει νὰ προστεθῶσι καὶ τὰ ἐπόμενα πλὴν τῶν πλείστων ἐλληνικῶν καὶ τῶν εἰς σημειώσεις τῶν σ. 326 κέ μνημονευομένων ξένων: Mélusine, τ. I, σ. 148-149. 218. 425-427. 461-462. Revue des tradit. populaires, 1892, τ. VII, σ. 238· 1893, τ. VIII, σ. 238-239· 1896, τ. XI, σ. 263-264. 462-463· 1898, τ. XIII σ. 19· 1901, τ. XVI, σ. 260· 1902, τ. XVII, σ. 679· 1909, τ. XXIV, σ. 272-273· 1910, τ. XXV, σ. 43-45. 250-251. Archivio per le tradiz. popolari, τ. IV, σ. 200-202. Schweizer. Archiv f. Volksk., 1911, σ. 24-26.

112. Ἀντίστοιχοι ἐν παραμυθίοις αἱ ἀμοιβαῖαι μεταμορφώσεις διώκοντος καὶ διωκομένου. (Ἑλληνικά: Hahn, ἀρ. 68, τ. II, σ. 37 κέ. 286-287. Δελτ. ἱστορ. ἑταιρ. Α' 323 κέ= Garnett, Greek Folk Poesy, τ. II, σ. 147 κέ). Ἀναγραφὴν τῶν πολυαριθμῶν παραλλήλων βλ. παρὰ Benfey, Panschatantra, § 167, τ. I, σ. 410 κέ. Th. Zielinski ἐν Philologus, 1891, τ. 50, σ. 150-151. K. Maurer ἐν Zeitschrift des Vereins f. Volksk., τ. VI, σ. 444. Chauvin, Bibliographie des ouvrages arabes, τ. V, σ. 199-200. Polívka ἐν Sbornik za narodni umotvorenija, Sofia 1898, τ. 15, σ. 393 κέ. Bolte-Polívka, Anmerkungen zu Grimm, τ. II, σ. 68.

Τάσματα ταῦτα παρ' ἡμῖν συνήθως τραγουδοῦν πρὸς διασκέδασιν τῶν παιδῶν αἱ μητέρες ἢ αἱ τροφοὶ αὐτῶν, εἴτε καὶ αὐτοὶ οἱ παῖδες. Ἐν Ἰωαννίνοις, ὡς σημειώνει ὁ Ἀραβαντινὸς (σ. 137) τὰ τραγουδοῦν, «ὅταν κρατῶσι τὰ βρέφη πατοῦντα ἐπὶ τοῦ ἐδάφους». Ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλας βεβαίως περιστάσεις τραγουδοῦνται ὑπὸ τῶν τροφῶν καὶ τῶν παιδίων, ὡς ἀστεῖα παιδικὰ τραγούδια, πλὴν τοῦ ὑπ' ἀρ. 9 κερκυραϊκοῦ, ὃπερ εἶναι ἐρωτικόν¹¹³. Ὁ Passow πάντα τὰ τοιαῦτα ἄσματα τῆς συλλογῆς του (ὑπ' ἀρ. 273-277) ἐπιγράφει *ναναρίσματα*. ἄλλ' ἂν τὰ ἐκ τῆς ἀνεκδότου συλλογῆς τοῦ πενθεροῦ τοῦ Ἑρρίκου Οὐλερίχου παραληφθέντα ἐχαρακτηρίζοντο ὑπὸ τούτου ὡς *ναναρίσματα* εἶναι ἄδηλον, βεβαίως δ' ὁμοίως εἰς τὸ ἐκ τοῦ Sanders ἀναδημοσιευθὲν ὑπ' ἀρ. 274 προσέθηκεν ἀθαιρέτως ὁ Passow τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦτον, διότι ὁ μὲν πρῶτος ἐκδότης τὸ ἐπιγράφει ἀπλῶς «παιδικὸν τραγούδι», ὁ δὲ Marcellus (II 352) ρητῶς λέγει, ὅτι δὲν τὸ τραγουδοῦν αἱ τροφοὶ διὰ ν' ἀποκοιμίζουσι τὰ παιδιά, ἀλλὰ τοῦναντίον διὰ νὰ τὰ κρατοῦν ἔξυπνα. Τὸ ἐν ἀρ. 7 τῆς Ἀρβαντοκερασιᾶς εἶναι ὀρχηστικὸν καὶ τραγουδεῖται ὅταν ἡ διασκέδασις ζωηρεύη. Οἱ τραγουδισταὶ προσθέτουσιν ἢ ἐναλλάσσουσι κατὰ βούλησιν ζῶα, ἀλλὰ πρέπει νὰ προσέχωσι νὰ μὴ παραλείπωσι κανὲν τῶν μνημονευθέντων, μιμούμενοι τὰς φωνὰς τῶν, ἀπὸ τὰς ἀνακεφαλαιωτικὰς στροφάς. Ἐνιαχοῦ πάλιν τάσματα χρησιμεύουσι εἰς ἄσκησιν ἐπιτροχάδην ἀπαγγελίας, ἢ εἶναι μνημοτεχνικὰ γυμνάσματα, ἢ ἀπαγγέλλονται εἰς ἄμιλλαν φωνητικῆς ἀντοχῆς, ἐκάστης στροφῆς ἀπαγγελλομένης ἀπνευστί. Ὁμοίως δὲ εἰς τινα μέρη τῆς Γερμανίας ἐπέχουσι θέσιν ἐργατικῶν ἄσμάτων, συμβάλλοντα εἰς τὰς κλωστικὰς ἐσπερίδας τῶν χωρικῶν νὰ προκαλῆται ἡ ἄμιλλα τῶν κλωστριῶν πρὸς ταχυτέραν παραγωγὴν, τὸ μέτρον αὐτῆς παρέχοντος τοῦ χρόνου ἐν ᾧ τραγουδεῖται ἐκάστη στροφή¹¹⁴.

Φαίνεται πιθανώτατον ὅτι τὰ κλιμακωτὰ ἄσματα καὶ τὰ ὁμοειδῆ παραμύθια ἄλλον ἐν ἀρχῇ εἶχον σκοπὸν καὶ ἄλλην ἐνέκρυπτον ἔννοιαν καὶ ὕστερον ἐξέπεσαν εἰς τὴν σημερινὴν τάξιν καὶ χρῆσιν. Πολλοὶ φρονοῦσιν ὅτι ἡ ἔννοια αὕτη εἶναι ὑψηλότερα, θρησκευτικὴ μυστηριακὴ ἔννοια, τὴν ἀναγνωρίζουσι δὲ ἀνατρέχοντες εἰς τὴν πρώτην πηγὴν τῶν κλιμακωτῶν ἄσματιῶν, ἧτις ἰσχυρίζονται ὅτι εἶναι ἰουδαϊκόν τι ἄσμα τοῦ Πάσχα, ὃν ἐν χρήσει θρησκευτικῇ παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις μέχρι τῆς σήμερον. Εἶναι τοῦτο τὸ καλούμενον *Χὰδ γκαδιά*, ἄσμα εἰς χαλδαϊκὴν γλῶσσαν, τὸ ὁποῖον ψάλλουσιν οἱ Ἰουδαῖοι κατ' οἶκον πρὸ τοῦ δείπνου καὶ μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν κεκανονισμένων εὐχῶν τὰς δύο νύκτας τοῦ Πάσχα. Τυπωμένον ἐν τέλει τοῦ *Sefer Chaghadah*, τοῦ λειτουργικοῦ βιβλίου τοῦ Πάσχα, προσέλαβεν ἐκ τούτου τρόπον τινὰ κανονικὸν κῦρος, ὅπως δῆποτε ἀναμφισβήτητος εἶναι ὁ θρησκευτικὸς χαρακτήρ αὐτοῦ.

113. Τὸ ἀνωτέρω σ. 327 σημ. τοσκανικὸν τραγουδοῦν εἰς τὰ παιδιά χορεύοντες αὐτὰ ἐπὶ τῶν γονάτων.

114. J. G. Meinert, *Alte deutsche Volkslieder in der Mundart des Kuhländchens*, Wien 1817, σ. 442 παρὰ K. Bücher, *Arbeit u. Rhythmus*⁴, σ. 86.

Ἄρχεται οὕτω: «Ἐνα κατσικάκι, ἓνα κατσικάκι, τὸ ἀγόρασε ὁ πατεράκης γιὰ δυὸ ἄσπρα»· ἡ πρώτη στροφή ἀναφέρει ὅτι τὸ κατσικάκι τὸ ἔφαγε τὸ γατάκι, ἡ δευτέρα ὅτι τὸ γατάκι ἐδάγκασε τὸ σκυλάκι καὶ οὕτω καθεξῆς, ἡ δὲ τελευταία, ἡ συγκεφαλαιουῖσα πάσας, ἔχει ὡς ἔπεται: «Τότε ἦρθε ὁ θεὸς μας καὶ ἐσκότωσε τὸν Μάλαχ Χαμμόβες (τὸν ἄγγελον τοῦ θανάτου)¹¹⁵ ποῦ ἐσκότωσε τὸ μακελλάρη, ποῦ ἐσκότωσε τὸ βόιδι, ποῦ ἤπιε τὸ νερό, ποῦ ἔσβησε τὴ φωτίτσα, ποῦ ἔκαψε τὸ ξυλάκι, ποῦ ἔδειρε τὸ σκυλάκι, ποῦ ἐδάγκασε τὸ γατάκι, ποῦ ἔφαγε τὸ κατσικάκι ποῦ ἀγόρασε ὁ πατεράκης γιὰ δυὸ ἄσπρα· τὸ κατσικάκι, τὸ κατσικάκι».

Ὁ Sanders (Das Volksleben d. Neugriechen, 1844, σ. 94) ὑπέδειξε τὴν ὁμοιότητα τοῦ ὑπ' αὐτοῦ δημοσιευθέντος ἑλληνικοῦ πρὸς τὸ ἑβραϊκὸν τοῦτο ἄσματιον, πρὸ αὐτοῦ δὲ ἄλλοι τὸ συνέκριναν πρὸς τὰ γερμανικά, ἅτινα ὑπολαμβάνουσιν ὅτι ἐξ αὐτοῦ ἐξεπήγασαν¹¹⁶. Ἐν τῶν τεκμηρίων τῆς προελεύσεως τῶν εὐρωπαϊκῶν ἄσμάτων ἐκ τοῦ ἑβραϊκοῦ θεωρεῖται καὶ ἡ παλαιότης αὐτοῦ, διότι ἀφοῦ ἡ πρώτη γνωστὴ ἐκδοσις εἶναι τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΖ' αἰῶνος, συνάγεται ἀναγκαίως ὅτι τὸ κείμενον εἶναι παλαιότερον. Ἀφορμώμενος δ' ἐκ τῆς προϋποθέσεως τῆς παλαιότητος τοῦ ἑβραϊκοῦ ἄσματος καὶ τοῦ θρησκευτικοῦ χαρακτήρος αὐτοῦ, ὁ Edward Tylor παραδέχεται ὅτι τὰ εὐρωπαϊκὰ ἄσματα εἶναι παρεφθαρμένα παραλλαγαὶ τοῦ ἑβραϊκοῦ. Διότι, κατὰ τὴν ὀρθὴν ἄλλως γνώμην αὐτοῦ, ὅσον ὑψηλότερα εἶναι ἡ θέσις καὶ ἡ σημασία τῶν δημῶδων δημιουργημάτων, τόσον ἐγγύτερον πρὸς τὴν πηγὴν αὐτῶν εὐρίσκονται· ὅταν λ.χ. παλαιοὶ στίχοι ἢ ἐκφράσεις ποῦ μὲν παρουσιάζουσι σεμνοπρεπὲς φιλοσοφικὸν ἢ θρησκευτικὸν νόημα, ποῦ δὲ κατέρχονται εἰς τὸ ἐπίπεδον τῆς παιδικῆς ἀντιλήψεως, ἔχομεν ἰσχυροὺς λόγους νὰ θεωρῶμεν τὴν σοβαρὰν παραλλαγὴν ὡς τὴν ἀρχαϊκωτέραν, τὴν δὲ παιγνιώδη ὡς παραμεμορφωμένον λείψανον τοῦ ἀρχετύπου. Καὶ ἡ σεμνοπρέπεια τῆς κατακλειῖδος τοῦ ἑβραϊκοῦ ἄσματιοῦ μᾶς κάμνει νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ἔχομεν πρὸ ἡμῶν, ἐν μέρει τοῦλάχιστον, τὴν ἀρχέτυπον διατύπωσιν, σκοποῦσαν τὴν ἐκφρασιν θρησκευτικῆς ιδέας¹¹⁷.

Ἡ θεωρία τοῦ Tylor περὶ τῆς πρωτοτυπίας τοῦ ἑβραϊκοῦ ἄσματιοῦ βασίζεται ἐπὶ τῆς προϋποθέσεως, ὅτι εἶναι ὀρθὴ ἡ ἀλληγορικὴ ἐρμηνεία αὐτοῦ, ἣν πρῶτος ἀνέπτυξεν ὁ v.d. Hardt (1733) καὶ πολλοὶ μετ' αὐτὸν ἐπανελάβον. Καὶ λέγει μὲν ὅτι δὲν πολυπραγμονεῖ περὶ τῆς ἐρμηνείας ταύτης, ἀλλ' ἄνευ τῆς ἐπικουρίας αὐτῆς οὐδεὶς εἶναι δυνατόν νὰ διακρίνη τὴν ἐκθιαζομένην σεμνοπρέπειαν τῆς κατακλειῖδος τοῦ ἄσματιοῦ. Ὑπονοεῖται δὲ κατὰ τὴν ἐρμηνείαν ταύτην ὁ περιούσιος λαὸς τῶν Ἰουδαίων ἢ ἡ γῆ τῆς Παλαιστίνης ὡς τὸ κατσικάκι, ὁ θεὸς ὡς ὁ ἀγοράσας αὐτὸ πατήρ, ὁ Μωϋσῆς καὶ ὁ Ἀαρὼν ὡς τὰ δύο ἀργύρια ἀνθ' ὧν ἠγοράσθη, καὶ ἔπειτα γατάκι εἶναι οἱ Βαβυλώνιοι, οἱ δουλῶσαντες τοὺς Ἰσραηλίτας, σκυλάκι οἱ Πέρσαι, τὸ ξύλον οἱ Ἕλληνες, τὸ πῦρ οἱ

115. Ἐν ἑλληνικῇ ἐμμέτρῳ μεταφράσει τοῦ ἑβραϊκοῦ ἄσματιοῦ ὑπὸ τοῦ Ἰουδαίου Ἰησοῦ Σαμουηλίδου (Ἔστι 1894, σ. 396) ὁ ἄγγελος τοῦ θανάτου λέγεται Χάρος.

116. Πρῶτος ὁ Gräter (Iduma und Harmode, 1912, τ. I, σ. 157 κέ).

117. Edward B. Tylor, Primitive Culture, τ. I, σ. 86-87.

καθυποτάξαντες τούς Έλληνας Ρωμαῖοι, τὸ νερὸν οἱ Σαρακηνοί, τὸ βόιδι οἱ σταυροφόροι, ὁ μακελλάρης οἱ Τοῦρκοι, ὁ δὲ ἄγγελος τοῦ θανάτου εἶναι ὁ μέλλων νὰ ἐξολοθρεύσῃ τούς ἐχθρούς τοῦ Ἰσραήλ· καὶ ὁ θεὸς ὑπὸ τὴν βασιλείαν τοῦ Μεσσίου θ' ἀποδώσῃ τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας εἰς τὸν λαὸν του. Εἶναι πρόδηλον, ὅτι ἐρμηνεῖα τοιαύτη, ἐπιτυγχανομένη διὰ τῆς ἀναγωγικῆς μεθόδου, τῆς γνωστοτάτης ἡμῖν ἐκ τῶν θεολογικῶν ἐρμηνειῶν τῶν δημωδῶν μεσαιωνικῶν παροιμιῶν, δὲν δύναται νὰ ἔχῃ ἀξιώσεις μείζονος σοβαρότητος, ἀπὸ ἐκείνην τὴν ὁποίαν δεικνύει ἡ ἐρμηνεῖα τῶν βυζαντινῶν θεολόγων τῶν ἀνευρισκόντων «φρικτὰς ἐννοίας», ἐγκρυπτομένας δῆθεν εἰς τούς ἐκ τῆς ἀγορᾶς καὶ τῶν τριόδων εἰλημμένους ἀστείους λόγους, ἦτοι τὰς δημῶδεις παροιμίας. Ὅθεν καὶ τὸ ἐβραϊκὸν ἄσματιον δὲν εὑρίσκεται εἰς τὸ ὕψος, εἰς τὸ ὁποῖον ἐζήτησαν νὰ τὸ ἀναβιβάσωσιν οἱ ὑπομνηματισταὶ αὐτοῦ, κατ' οὐδὲν διαφέρον τῶν ὁμοίων κλιμακωτῶν ἁσματίων.

Τὸ ἀρχέτυπον οὐδὲν ἦττον τῶν ἁσματίων τούτων φαίνεται ὅτι πρὸς ἄλλην χρῆσιν ἦτο προωρισμένον· δὲν ἦτο παιγνιδῆδες παιδικὸν ἄσματιον, ἀλλὰ ποίημα διδακτικόν, ἐκφράζον ἰδέαν φιλοσοφικὴν, διατετυπωμένην κατὰ τὴν ἰδιορρυθμίαν τοῦ λαϊκοῦ πνεύματος. Τοιαῦτα ἄσματα ἢ μῦθοι φέρονται ἐν πολλαῖς παραλλαγαῖς, ὧν αἱ πλεῖστα ἐπιχωριάζουσιν εἰς ἀνατολικούς λαούς, ἐξ ὧν μετεδόθη καὶ εἰς εὐρωπαϊκούς. Ἀφορμώμενος ἐκ τῆς ἐξετάσεως γερμανικοῦ ἁσματος τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, τοῦ ὁποῖου παλαιότεραν παραλλαγὴν ἀνεῦρεν εἰς συλλογὴν τῶν μέσων τοῦ ΙΖ', ὁ Reinhold Köhler περισυνήγαγε πολλὰ ἀσιατικὰ πρὸ πάντων παράλληλα¹¹⁸, συνεπέρανε δὲ ὅτι πιθανῶς εἶναι ἀνατολικῆς προελεύσεως. Διδάσκουσι δὲ τὰ πλεῖστα τούτων κατὰ τὸν κλιμακωτὸν τρόπον τί εἶναι τὸ ἰσχυρότατον πάντων, τούτων δὲ τίνα ὡς τοιοῦτον ἀναγνωρίζουσι τὸν θεόν. Ἡ ἀνατολικὴ προέλευσις αὐτῶν εἶναι σφόδρα ἀμφίβολος, νομίζω δὲ ὅτι ἡ παλαιότης αὐτοῦ διατύπωσις εὑρίσκεται εἰς ἀπόσπασμα Ἀθηναίου ποιητοῦ τοῦ Δ' αἰῶνος π.Χ., ὃπερ διέλαθε τὴν προσοχὴν τῶν πραγματευθέντων περὶ τοῦ θέματος τούτου. Ὁ Δίφιλος ἐν τῇ κωμῳδίᾳ αὐτοῦ Ἐθσεῖ εἰσήγε τρεῖς κόρας Σαμίας, γριφευούσας παρά πότον· «προβαλεῖν δ' αὐταῖσι τὸν γριφόν· τί πάντων ἰσχυρότατον; καὶ τὴν μὲν εἰπεῖν ὅτι ὁ σίδηρος, καὶ φέρειν τούτου τοῦ λόγου τὴν ἀπόδειξιν, διότι τούτῳ πάντ' ὀρύσσουσιν τε καὶ τέμνουσι καὶ χρῶντ' εἰς ἅπαντα· εὐδοκιμοῦσαι (-σαν;) δ' ἐπάγειν τὴν δευτέραν, φάσκειν τε τὸν χαλκὴν πολὺ κρείττω φέρειν ἰσχύ· ἐπεὶ τοῦτον κατεργαζόμενον καὶ τὸν σίδηρον τὸν σφοδρὸν κάμπειν, μαλάσσειν, ὅτι ἂν χρήζη ποιεῖν κτλ.»¹¹⁹. Εἶναι πιθανὸν ὅτι ἡ ἑλληνικὴ αὕτη διατύπωσις εἶναι παλαιότερα τοῦ Δ' αἰῶνος, διότι ὁ κωμικὸς ποιητὴς εἶχε φαίνεται ὡς βάσιν δημῶδες ἄσματιον ἢ μυθᾶριον, τὸ ὁποῖον διεσκεύασε συντεμῶν αὐτό, ἀφοῦ εἰς τρία μόνον ἀντικείμενα περιώρισε τὴν σύγκρισιν, καὶ παρωδήσας, ὡς δεικνύουσιν οἱ παρὰ προσδοκίαν ἐπαγόμενοι λόγοι τῆς τρίτης κόρης.

118. Ἐν Germania, 1857, τ. II, σ. 481-485 καὶ μετὰ πολλῶν προσθηκῶν R. Köhler, Kleinere Schriften, hrg. v. J. Bolte, Berlin 1900, τ. II, σ. 47-56.

119. Ἀθῆν. Γ' 451. (Meineke CGF IV 392, 2. Kock, CAF II 557, 50). Οἱ ἐκδόται εἰκάζουσιν ὅτι ἐνταῦθα ἀνήκει καὶ τὸ παρὰ Στοβαίῳ (Ἀνθολ. 4A'17) ἀπόσπασμα τοῦ Διφίλου (Meineke IV 432,22. Kock II 573, 100) τὸ μνημονεῦον τὸ χρυσίον ὡς ἰσχυρότερον.

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΜΥΘΟΛΟΓΙΑ*

ΗΡΑΚΛΗΣ

Ὁ μόνος ἥρωας τῶν ἀρχαίων μυθικῶν διηγήσεων, περί οὗ αἱ περισσότεραι καὶ σπουδαιότεραι διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν πληροφορίες, εἰς δημοτικά ᾄσματα, εἰς παραδόσεις καὶ εἰς παραμύθια, εἶναι ὁ Ἡρακλῆς. Ὁ ἥρωας οὗτος, μεγίστας ὁμοιότητας πρὸς τοὺς πλάνητας ἱππότας παρουσιάζων¹, καὶ συνενῶν ἐν ἑαυτῷ διαφόρους τοπικάς καὶ γενικάς παραδόσεις, ἀπῆρτιζεν ἐν γένει τὸν τύπον ἰδανικοῦ ἥρωος, ἡμιθέου, οἷον ὁ ἀρχαῖος ἑλληνικὸς λαὸς ἐφαντάζετο. Αἱ περὶ αὐτοῦ πολυπληθεῖς καὶ γνωστόταται παραδόσεις, διατηρούμεναι ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν, ψαλλόμεναι ὑπὸ τῶν ἀοιδῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν Φράγκων τρουβαδούρων², περιεσώθησαν κατὰ μέγα μέρος μέχρις ἡμῶν, διατηρούσαι ὁμῶς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὸν τύπον τῆς τε ἐποχῆς καὶ τῆς χώρας, παρ' ἧ ἐφυλάχθησαν.

Ἐν τοῖς ᾄσμασι καὶ τισι τῶν κατὰ τόπους παραδόσεων, τὸν Ἡρακλέα ἀντικαθίστησιν ὁ Διγενῆς, ἥρωας εἰς ὃν, μὲ μικρὰν τροποποίησιν τοῦ ὀνόματος, ἀνευρίσκομεν τὸν ἀρχαῖον Διογενῆ Ἡρακλέα³. Ὁ Διγενῆς νομίζεται ἐν Κρήτῃ⁴ ὅτι δις ἐγεννήθη, καὶ ὅτι τριακόσια ἐξησεν ἔτη· ἐγεννήθη ἐκ μητρὸς δρακαίνης καὶ ἐθήλασε λεαίνης γάλα⁵. Παῖς ἔτι ὢν ἔπαιζε μὲ ὄφεις καὶ κατέπνιγε ἄρκτους καὶ λέοντας· ἀνδρωθεὶς δὲ ἐξέσπα πρόρριζα ὄρη, παρωχέτευε τὸν ροῦν ποταμῶν, καὶ ὀλόκληρα βουνὰ ὡς ἐλαφρὸν δίσκον ἐξηκόντιζε κατὰ τῶν ἐχθρικῶν στρατευμάτων. Ἡ Γῆ μὴ δυναμένη νὰ φέρῃ τὸ βαρὺ αὐτοῦ φορτίον, ἤνοιξε χάσμα μέγα καὶ τὸν κατέπευε, σωρεύσασα καὶ τρία ὄρη ἐπὶ τῶν

* Ἐδημοσιεύθη εἰς περ. Παρθενῶν Β' (1872-73), σ. 1045-1049.

1. Maury, Hist. des religions de la Grèce ant., τ. I, σ. 533.

2. Πολλὰ ἱπποτικά μυθιστορήματα ὑπόθεσιν ἔχουσι τοὺς ἄθλους τοῦ Ἡρακλέους· τούτων τινὰ σημειοῦμεν ἐνταῦθα: De Villena, Libro de los trabajos de Hercules, Zamora 1483 (in fol.). De dodici fatiche d' Hercole, Firenze (in 4°) (ποίημα τοῦ XIV αἰῶνος). Fr. Perillos, Espositione de dodici travagli di Hercole, Roma 1544 (in 8°). Firaldi Cinthio, Dell' Hercole canti ventisci, Modena 1557 (in 4°). Les prouesses et vaillances du preux Hercules, Paris 1500 (in 4°).

3. Τὴν λέξιν Διγενῆ μεταχειρίζονται ἐνίοτε καὶ ὡς θεωπευτικὴν προσηγορίαν: *Μάτια μου, φῶς μου, Διγενῆ μου* (Εὐλαμπ., Ἀμάραντος, 1843, σ. 29). Τὸν Διγενῆ ἀντικαθίστησιν εἰς τὰ τραπεζοῦντια δημοτικά ᾄσματα ὁ Ἀκρίτας (Τριανταφυλλίδου, Οἱ φυγάδες, 1870, σ. 170 κέ) καὶ ὁ Ξάντινον (βλ. Παρθενῶνος, τ. Β', σ. 822).

4. Ἀντωνιάδου, Κρητῆς, σ. 236.

5. «Λεαίνας μαζὸν ἐθήλαζε, δρυμῶ τέ νιν ἔτραφε μάτηρ», λέγει ὁ Θεόκριτος (Γ 15. 16) περὶ Ἐρωτος.

στέρνων του. Καί ἐν μὲν τῇ παραδόσει ταύτη βλέπομεν συγκεχυμένα τὰ ἀρχαῖα μυθολογήματα περὶ Ἡρακλέους καὶ Τυφῶνος· ἀλλ' ἐν τοῖς δημοτικοῖς ᾄσμασιν ὁ τοῦ Ἡρακλέους χαρακτηρισμὸς προδήλως καταφαίνεται ἐν τῷ Διγενῇ. Τοῦ Διγενῆ

*σὰ βράχος εἰν' οἱ πλάτες του, σὰν κάστρο ἢ κεφαλή του
καὶ τὰ πλατεῖα τὰ στήθια του τοῖχοι χορταριασμένοι⁶.*

Φορεῖ θώρακα καὶ περικεφαλαίαν, ὄπλα του δ' ἔχει δόρυ καὶ ξίφος:

*Ντύνεται τσάκους δώδεκα, καὶ δεκαπέντε δίπλες
καὶ χάλκινο πουκάμισο, καὶ σιδερένιο πόσι⁷.*

Φονεῦει ἀπείρους δράκοντας καὶ λέοντας⁸, καὶ τέλους μονομαχεῖ μὲ τὸν Χάρον, ὃν κατανικᾷ, ὅπως ὁ Ἡρακλῆς τὸν Θάνατον παρ' Εὐριπίδῃ⁹. Ὁ Διγενῆς Τρίτη γεννήθη καὶ Τρίτη θὰ πεθάνῃ, ὅταν δὲ ἀποθνήσκῃ,

βογγάει τρέμουν τὰ βουνά, βογγάει τρέμουν οἱ κάμποι¹⁰

ὡς καὶ ὁ Σοφοκλῆς ἐν Τραχινίαις πλάττει ἀποθνήσκοντα τὸν Ἡρακλέα.

Ἐν δὲ τοῖς παραμυθίοις πλήρη ὅπως οὖν κύκλον τῶν περὶ Ἡρακλέους διηγήσεων εὐρίσκομεν ἐν τοῖς μύθοις τοῦ ἀνδρειωμένου Γιάννη, μύθοις κοινοτάτοις ἐν Ἑλλάδι, ἂν κρίνωμεν ἐκ τῶν πολλῶν παραλλαγῶν, ἅς τινες ὁ Hahn ἐδημοσίευσεν. Ὁ Γιάννης ἦν υἱὸς ἱερέως καὶ λέγεται δυνατὸς ὡς ὁ Σαμψών¹¹. πρῶίμως ἤρχισε νὰ δίδῃ δείγματα διανοητικῆς ἰκανότητος, διότι δύο μηνῶν ἔτι ὢν ἤρχισε νὰ ὁμιλῇ καὶ νὰ πηγαίνῃ εἰς τὸ σχολεῖον¹², ὅπως ὁ Ἡρακλῆς τῆς ἀρχαίας μυθολογίας. Ἦν δὲ λίαν ἀδηφάγος, καὶ διὰ τοῦτο ὁ πατήρ του μὴ δυνάμενος νὰ τὸν διατρέφῃ τὸν ἔστειλε νὰ ξενιτευθῇ¹³. Ἡ πολυφαγία εἶναι κοινὸν μετὰ τοῦ βουφάγου ἢ παμφάγου Ἡρακλέους γνώρισμα¹⁴, ἔτι δὲ καὶ μετὰ τοῦ γίγαντος Γαργαντοῦα τῶν μεσαιωνικῶν διηγήσεων¹⁵. Ἐκδιωχθεὶς τῆς πατρικῆς οἰκίας ὁ ἀνδρειωμένος Γιάννης ὑπάγει εἰς τινος σιδηρουργοῦ, ὃν τι-

6. Ζαμπέλλ., Ἄσμ. δημ. τῆς Ἑλλάδος, σ. 700. Passow, Carmina popularia, σ. 371.

7. Αὐτ.

8. Σακελλαρίου, Κυπριακά, τ. III, σ. 48. Χρυσάλλης, τ. III, σ. 597 κέ.

9. Αὐτ. Βλ. καὶ ἀνωτέρω περὶ Χάρου. Ἐν ἄλλῳ ὁμοῦς ᾄσματι νικᾶται ὑπὸ τοῦ Χάρου (Passow, σ. 316).

10. Passow, σ. 306.

11. Hahn, Griech. und albanesische Märchen, τ. II, σ. 259.

12. Αὐτ., τ. II, σ. 259.262.

13. Αὐτ., τ. II, σ. 262.

14. Παυσαν., Ε ε' 4. Ἀθην., I, σ. 411. Αἰλίαν. Ποικ. Ἰστ. Α 24. Ὀρφ. Ὑμν. ια'

6. Πλουτάρχ., Ἑλλην. καὶ Ρωμ. παράλλ. § 7. Macroβ., Saturn V 21. Βλ. καὶ Spanheim, Ad Callimach. Hymn in Dian 148.

15. Bourquelot, Mémoire sur Gargantua ἐν Mémoires de la société des antiquaires de

να διατάσσει νά τῷ κατασκευάσῃ βαρὺ σιδηροῦν ρόπαλον. Ὁ σιδηρουργὸς τῷ κατασκευάζει ἓν, ζυγίζον πεντακοσίας ὀκάδας, ἀλλ' ὁ Γιάννης τὸ εὕρισκε ἔλαφρον καὶ εὐθραυστον καὶ τὸν διατάσσει νά κατασκευάσῃ ἕτερον διπλασίου βάρους¹⁶. ἡ διήγησις αὕτη συμφωνεῖ πρὸς τὸν ὑπὸ Διοδώρου τοῦ Σικελιώτου ἀναφερόμενον μῦθον, καθ' ὃν ὁ Ἥφαιστος κατεσκεύασε τὸ ρόπαλον τοῦ Ἡρακλέους¹⁷. Ὁ Γιάννης ἐπιβαίνει τότε πλοίου ἐτοίμου ν' ἀποπλεύσῃ, καὶ δίδει δείγματα τῆς ἐκτάκτου ἰσχύος αὐτοῦ, ἀνεγκύσας διὰ τῆς μιᾶς μόνον χειρὸς τὴν βαρυτάτην τοῦ πλοίου ἄγκυραν, ἣν τεσσαράκοντα ναῦται δὲν ἠδύναντο νά ἄρῳσιν. Ἀλλὰ κατὰ τὸν διάπλουν τρώγει ὄλας τὰς ζωτροφίας τοῦ πλοίου, οἱ δὲ ἐν αὐτῷ κινδυνεύοντες νά λιμοκτονήσωσι, τὸν ἀποβιβάζουσιν εἰς τὴν ξηράν¹⁸, ὡς οἱ Ἀργοναῦται τὸν Ἡρακλέα διὰ τὴν πολυφαγίαν του. Ὁ Γιάννης τότε ὁδοιπορῶν φονεῦει καθ' ὁδὸν τρεῖς ἰσχυροτάτους δράκοντας¹⁹, ἔπειτα δέκα²⁰, καὶ μετὰ ταῦτα κατανικᾷ τεσσαράκοντα²¹. Οὕτω καὶ ὁ Ἡρακλῆς, ἕκ τινος τῶν ἄθλων του, ἐπιστρέφων, φονεῦει μὲν καὶ πολλοὺς ἄλλους κακούργους²², μάλιστα δὲ τοὺς ὀνομαστοὺς Βούσριν²³ καὶ Κάκον²⁴, παλαίει δὲ πρὸς τὸν υἱὸν τοῦ Ἄρεως Κύκνον²⁵. Λυτρώνει ἔπειτα ὡς ὁ Ἡρακλῆς τὴν Ἡσιόνην, ἡγεμονίδα ἐκτεθειμένην ὅπως γίνῃ βορὰ δράκοντος ἀπαιτοῦντος ἓνα καθ' ἡμέραν ἄνθρωπον πρὸς τροφήν του. Ὁ Γιάννης παλαίσας ἐπὶ μίαν ὥραν κατὰ τοῦ δράκοντος τὸν νικᾷ, ἀλλ' ὁ πατὴρ τῆς νεάνιδος κηρύσσει πόλεμον κατ' αὐτοῦ²⁶, ὅπως ὁ πατὴρ τῆς Ἡσιόνης Λαομέδων κατὰ τοῦ Ἡρακλέους²⁷. Τοὺς κατ' αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ βασιλέως σταλέντας στρατιώτας φονεῦει ἅπαντας, ἐκτός ἑνός, οὗτινος ἀποκόψας τὴν ρίνα καὶ τὰ ὄτα,

la France. Nouv. Série, τ. VII, σ. 418. J. C. Brunet, Notice sur deux anciens Romans intitulés les chroniques de Gargantua, Paris 1834. Gaidoz, Gargantua, 1870.

16. Hahn, ἐνθ' ἀν., τ. II, σ. 259-260.

17. Διοδώρ. Σικελ., Δ 14.

18. Hahn, τ. II, σ. 263.

19. Αὐτ., τ. II, σ. 264.

20. Αὐτ., τ. II, σ. 264.

21. Αὐτ., τ. II, σ. 264-265.

22. Ἀπολλοδώρ., Β ν δ' 3 κέ· θ' 13. 14· vii β' 2.

23. Ἀπολλοδώρ., Β α' 5. Ἡροδότ., Β 45. Σχολ. Ἀπολλων. Ροδ. Δ 169. Πλουτάρχ., Π. Ἀλεξάνδρ. τυχ. 8 Παράλλ. Ἑλλην. καὶ Ρωμ. § 38. Macroβ., Saturn, VI 7. Aul. Gell., Noct. Attic. II 6.

24. Vergil., Aen. VIII 190 κέ. Ovid., Fost. I 543. Διονυσ., Ἀλικαρν., Α 49· Β 21. Juvenal., V 25. Tit. Liv., I 77. Propert., IV 9. Hartung, Religion der Römern, τ. I, σ. 318. Ὁ Heuzey (Le mont Olympe et l' Acarnanie, σ. 359) ἀναφέρει παράδοσιν τινα τῆς Ἀκαρνανίας ὁμοίαν πρὸς τὸν μῦθον τοῦ Κάκου.

25. Ἡσιόδ., Ἀσπίς Ἡρακλ. 436. Ἀπολλοδώρ., Β ε 11. Σχολ. Πινδ. Ὀλυμ. ΙΑ 19.

26. Hahn, ἐνθ' ἀν., τ. II, σ. 260.

27. Ἀπολλοδώρ., Β ν θ' 12.

ήκρωτηριασμένον εξαποστέλλει πρὸς τὸν βασιλέα²⁸. διὰ παρόμοιον γεγονὸς καὶ ὁ Ἡρακλῆς ρινοκουλούστης ἐπωνομάσθη²⁹. παλαίει ἀκολούθως μετ' ἀγριοχοίρου, ὄντινα ἐπὶ τέλους κατανικᾷ³⁰, ὡς ὁ Ἡρακλῆς τὸν Ἐρυμάνθιον κάπρον³¹, καὶ ὁ Θησεὺς τὴν Κρομμυωνίαν σὺν. Ἐπειτα νικᾷ γυναῖκα τρώγουσαν τοὺς ἀνθρώπους, Κρικέσαν³² ἢ Καρακίσαν³³, ἧς τὸ ὄνομα ἴσως παρεφθάρη ἐκ τοῦ τῆς Κερκυόνοσ. Μετὰ τὸν ἄθλον τοῦτον παλαίει πρὸς τὸν διάβολον, ὅστις ἀνενεοῦτο καὶ νέας ἀνελάμβανε δυνάμεις ὁσάκις σταγόνες ἐκ τοῦ αἵματός του ἐπιπτον εἰς τὴν γῆν³⁴, ὡς ὁ Ἄνταϊος τῶν ἀρχαίων μύθων, ὅστις παλαίων πρὸς τὸν Ἡρακλέα νέας ἀνελάμβανε δυνάμεις καθ' ὅσον ἤγγιζε τὴν γῆν³⁵.

Ἄλλ' ἐκτὸς τῶν περὶ τοῦ Γιάννη παραμυθίων καὶ εἰς ἄλλα παραμύθια ἀνευρίσκομεν λείψανα τῶν περὶ Ἡρακλέους μυθολογημάτων. Εἰς πολλὰ γίνεται λόγος περὶ ἡρώων, κομιζόντων χρυσᾶ μῆλα ἐκ τινος κήπου³⁶. εἰς ἓν μάλιστα ὁ κήπος λέγεται τῶν ἐξωθιῶν, καὶ φυλάττεται ὑπὸ Ἀράπη, ὃν ὁ ἦρωσ φονεύει, ὅπως ὁ Ἡρακλῆς τὸν Δράκοντα³⁷, καὶ λαμβάνει τὰ μῆλα³⁸. Κατὰ τὸν Ἀπολλοδώρον ὁ Ἡρακλῆς διὰ τὴν πληροφορηθῆ περὶ τοῦ τόπου, ὅπου εὕρισκοντο τὰ μῆλα τῶν Ἐσπερίδων συλλαμβάνει τὸν γέροντα Νηρέα, παρ' οὗ μανθάνει τοῦτο³⁹. Οὕτω καὶ ἐν τινι παραμυθίῳ εἰς βασιλόπαις μανθάνει τὸν τρόπον δι' οὗ δύναται νὰ ἐκτελέσῃ προταθέντας ἄθλους παρὰ γέροντος Δράκοντος τυφλοῦ⁴⁰.

Ὁ μῦθος περὶ τοῦ φόνου τῆς Λερναίας Ὑδρας⁴¹ διεσώθη ἐν τινι παραμυ-

28. Hahn, αὐτ., τ. II, σ. 261.

29. Στράβ. IX, σ. 414. Ἀπολλοδώρ., Β ν ι α' 11.

30. Hahn, τ. II, σ. 261. 275 καὶ 295.

31. Σοφοκλ., Τραχίν. 1075. Εὐριπ., Ἡρακλ. Μαιν. 364 κέ. Διοδώρ. Σικελ., Δ 12. Οvid., Met. VII 270.

32. Hahn, τ. II, σ. 266.

33. Αὐτ., σ. 271.

34. Αὐτ., σ. 274.

35. Πινδ., Ἴσθμ. Δ 87 κέ καὶ Σχ. αὐτ., Θ 110 κέ. Διοδώρ. Σικελ., Α 17. 21. Δ 17 καὶ Wesseling, αὐτ. Ἀπολλοδώρ., Β ν ι α' 4 κέ καὶ Heyne, αὐτ., σ. 171. Hygin., Fabul. 31. Φερεκύδ., ἐν Σχολ. Ἀπολλων. IV 1396. Πλάτων., Θεαίτ., σ. 232 Bekker. Νόμ. Ζ 6 καὶ Σχολ. αὐτ., σ. 288 Runk. Στράβ. ΙΖ, σ. 829 Casaub. Πλουτάρχ., Θεσ. ΙΙ. Σερτωρ., σ. 9 Κορ. Ρομπρον. Μετα III 11. Fulgent., Mythol. II 77. Λιβαν., Ἐκφράσεις: Ἡρακλῆς καὶ Ἄνταϊος, τ. IV, σ. 1082 κέ. Reisk. Lucan., Pharsal, IV 589. 615 κέ. Stat., in Sylv. III Claudian., in Rufin I, σ. 288 κλπ.

36. Hahn, ἐνθ' ἄν. τ. II, σ. 280. τ. I, σ. 177-179. Πρβλ. Βαλαβαράταν Γ' β' 67 κέ (μετάφρ. Γαλανοῦ). Τὸ ἰνδικὸν ποιήμα διηγᾶται πῶς ὁ ἦρωσ Βήμας ἔλαβεν ἐκ τινος ἄλσους τρεῖς χρυσοὺς λωτοὺς, ὑπὸ δαιμόνων φυλαττομένους.

37. Πρβλ. Παλαιφάρ., Ἀπιστ. Ἱστορ. 19 Wester.

38. Hahn, τ. II, σ. 283.

39. Ἀπολλοδώρ., Β ν ι α' 4.

40. Hahn, τ. I, ἀρ. 37.

41. Εὐριπίδ., Ἡρακλ. Μαινόμε. 419. 1188. 1274. Παυσαν., Β λς' 6. λς' 4. Στράβ., Η', σ. 371. Διοδώρ. Σικελ., Δ 11. Ἀπολλοδώρ., Β ε' 2. Ἡρώς τις Κυ-

θίω, ἐν ᾧ ἀπαντῶσι καὶ εἰς ἄδου κατάβασις καὶ χρυσῶν μῆλων κλοπή· ὁ ἦρωας φονεῦει ὄφιν ἔχοντα δώδεκα ἢ ἑπτὰ κατ' ἄλλους κεφαλὰς καὶ πρὸς ὃν ἐδέησεν ἀπὸ πρωΐας μέχρι ἐσπέρας νὰ παλαίση⁴².

Τὸν ἄθλον τῆς χρυσοκέρω ἐλάφου⁴³ ἐκτελεῖ καὶ ἐν τοῖς δημοτικοῖς ἄσμασιν ὁ Διγενής, φονεύσας τὸ χρυσοκέρατο ἀλάφι μὲ τὰ χρυσοκέρατα⁴⁴. Κάθοδος δὲ εἰς ἄδου ἐν πολλοῖς παραμυθίοις ἀναφέρεται γενομένη διὰ σκοτεινοτάτου καὶ φλόγας ἀναδίδοντος φρέατος⁴⁵. Ἡ δὲ εἰς ἄδου κατάβασις παρὰ πολλοῖς λαοῖς φέρεται, παρὰ μὲν τοῖς Γερμανοῖς ἐν τῷ μύθῳ τοῦ Σειγφρήδου καὶ Βρουγγίλδης, παρὰ δὲ τοῖς Ἀλβανοῖς καὶ Σέρβοις ἐν παραμυθίοις⁴⁶. Γνωστὴ δὲ εἶναι καὶ ἡ κοινοτάτη παρὰ τοῖς πρώτοις χριστιανοῖς ἰδέα περὶ τῆς εἰς Ἄδου καθόδου τοῦ Ἰησοῦ, ἐκ τοῦ ἀποκρύφου Εὐαγγελίου τοῦ Νικοδήμου διαδοθεῖσα⁴⁷.

ΜΙΔΑΣ

Γνωστὸς ὁ μῦθος περὶ τοῦ μουσικοῦ ἀγῶνος μεταξὺ Μίδα καὶ Ἀπόλλωνος⁴⁸, παρὰ τῷ καθ' ἡμᾶς λαῷ ὁ μῦθος περιεβλήθη μορφήν ἀπαράλλακτον μὲν τὴν διήγησιν τοῦ Ὀβιδίου ἐν ταῖς Μεταμορφώσεσιν⁴⁹. Ὁ Μίδας κατὰ τι ἀνέκδοτον νεοελληνικὸν παραμῦθιον, εἶναι βασιλεὺς, ἔχων ὧτα τράγου· καίτοι κρύπτων αὐτὰ ἐπιμελῶς ἀπὸ τοῦς ὀφθαλμοῦς τῶν ὑπηκόων του, δὲν ἠδυνήθη ὁμως νὰ διαφύγῃ τὸ παρατηρητικὸν τοῦ κουρέως του βλέμμα, ὅστις φύσει λάλος ὢν, καὶ μὴ δυνάμενος, ἐπὶ ποινῇ θανάτου, νὰ ἐκστομίση οὐδὲν περὶ τῆς δυσμορφίας ταύτης τοῦ βασιλέως, ἠναγκάσθη, ὅπως τὴν σφοδρὰν αὐτὴν ἐπιθυμίαν ἱκανοποιήσῃ, νὰ ὀρύξῃ εἰς τι ὄρος λάκκον, εἰς ὃν κύψας διεκοίνωσεν ὅτι ὁ βασιλεὺς ἔχει ὧτα τράγου. Ὀλίγος καιρὸς παρήλθεν, ὁ λάκκος ἐκλείσθη, ἀλλ' ἐξ αὐτοῦ ἀνέθορε καλαμῶν, καὶ ὅταν ἄνεμος ἔπνεε αἱ

χρεὸς κτείνει ὄφιν ἀδικοῦντα τὴν Σαλαμίνα (Ἀπολλοδώρ., Γ ἰβ' 7. Διοδώρ. Σικελ., Δ 72. Παυσαν., Α λς' Α. Τζέτζ., εἰς Λυκοφρ., 175. 710).

42. Hahn., τ. II, σ. 55.56.57.295.

43. Εὐριπίδ., Ἡρακλ. Μαιν. 375. Ἑλένη 381. Πινδάρ., Ὀλυμπ. Γ 53. Διοδώρ. Σικελ., Δ 13.

44. Passow, Carmina popularia, σ. 393. 284. Τρ. Μάρτα, Ἀναμνήσεις Φιλοπάτριδος, σ. 141.

45. Hahn, τ. II, ἀρ. 70 καὶ τ. I, σ. 60.

46. Hahn, τ. II, ἀρ. 97. 100. Schleicher, Litauische Märchen, σ. 128.

47. Maury, Nouvelles recherches sur l' époque à laquelle a été composé l' évangile de Nicodème, 1850 καὶ Histoire d'un Evangile apocryphe. L' évangile de Nicodème, ἐν Revue de philologie et d' histoire anciennes, 1847. Mémoires de la société impériale des Antiquaires de France 1850. Maury, Croyances et légendes de l' antiquité, 1868, σ. 289 κέ (IIe éd.). Περὶ τῆς Ἑλληνικῆς ἐκκλησίας, βλ. ἰδιαιτέρως Elsnser, Neueste Beschreibung der griechischen Christen in Turkey, 1737. Εἰς τὴν κατάβασιν τοῦ Χριστοῦ εἰς Ἄδου πιστεύουσι καὶ οἱ Ἀρμένιοι (Ricaud, Hist. de l' église grecque, σ. 403).

48. Hygin., Fabul. 191. Φιλοστράτ., Εἰκόν. Α 22. Tertull., De fall. §2.

49. Ovid., Metam. XI 180 κέ. Cf. Petron., Fragm. XI.

κάλαμοι έβόων ότι ό βασιλεύς έχει ώτα τράγου. Ποιμήν τις κατεσκεύασε σύριγγα έκ του κάλαμωνος τούτου, όταν δέ ηδύλει ή σύριγγξ έφώνει ότι ό βασιλεύς έχει ώτα τράγου. Μίαν ήμέραν ό βασιλεύς κατά τύχην διαβαίνων ηκουσε του ηχου τής σύριγγος, και μη δυνάμενος νά ύποφέρη, διότι γνωστή ή άσχημία του έγένητο, άπέθανεν⁵⁰. Ίνα ή όμοιότης γένη καταφανεστέρα παραθέτομεν τόν μύθον, όπως άφηγεΐται αυτόν ό Όβίδιος. «Ό Απόλλων μηκύνει τά ώτα του άγροίκου Μίδα, μη δυνηθέντα νά εκτιμήσωσι τήν αξίαν τής μουσικής του. Τά καλύπτει μέ φαιόν τρίχωμα και τοΐς δίδει τήν ιδιότητα τής κινήσεως (posse movere). Ό Μίδας διατηρεί τήν άνθρωπίνην μορφήν, εκτός των ώτων, άτινα έξομοιώθησαν πρός τά των δνων. Προσπαθει διά τής καλυπτούσης τήν κεφαλήν του πορφύρας νά σκεπάση τους κροτάφους του, ν' άποκρύψη τήν άίσχύνην του. Άλλά δέν διαφεύγει τουτο τόν συνήθως κείροντα τόν βασιλέα δουλον. Παρά τήν μεγάλην του επιθυμίαν δέν τολμᾷ νά γνωστοποιήση τό χαρακτηριστικόν τουτο του βασιλέως· μη δυνάμενος όμως νά κρατήση τό πράγμα μυστικόν, άπομακρύνεται, σκάπτει όπήν τινα εις τήν γήν, και ψιθυρίζει ότι είδε τά μακρά του βασιλέως ώτα. Έπειτα πληροΐ τόν λάκκον, ως διά νά θάψη τό μυστικόν, και άπομακρύνεται έν σιγή. Δασύς καλάμων αυξάνει εις εκείνο τό μέρος, και μετά παρέλευσιν έτους, άμα ηδξύνθη καλώς έπρόδωσε τόν φυτουργόν. Κινούμεναι αί κάλαμοι ύπό του άνέμου, επανελάμβανον τους κωχωσμένους λόγους και έγένητο γνωστόν όποια ώτα είχεν ό Μίδας». Όμοιον μέ τήν διήγησιν του Όβιδίου είναι και μογγολικόν τι διήγημα, έκ τής ίνδικής μυθολογίας ίσως ληφθέν, εξ ης και ό άρχαΐος έλληνικός περι Μίδα μύθος πιθανώς διεπλάσθη⁵¹.

50. Ίδου τό παραμύθιον τουτο: «Ήταν' ένας βασιλιάς (σήκ' άπάνου νά στο είπῶ) κ' είχε τράγινα αυτιά (κάτσε χάμου νά στο είπῶ). Πάει στο μπαρμπέρη (σήκω κλπ.) ό μπαρμπέρης τότε μπαρμπερίζει, βλέπει ταυτιά και ό βασιλιάς του λέει νά μη τό είπῆ κανενού, γιατί θά του κόψη τό κεφάλι. Ό μπαρμπέρης δέ μόρεσε νά βαστάξη, σκάφτει ένα λάκκο στο βουνό, και φωνάζει μέσα: «Ό βασιλιάς έχει τράγινα αυτιά». Από τό λάκκο έξεφύτρωσε μία καλάμια, και όταν έφύσαγε άερας τά καλάμια φωνάζανε: «Ό βασιλιάς έχει τράγινα αυτιά». Τ' άκούει ένας τσοπάνης και φτιάνει μία φλογέρα, και όταν τήν επαιζε ή φλογέρα έφώναζεν: «Ό βασιλιάς έχει τράγινα αυτιά». Μία φορά επέρναγε ό βασιλιάς και άκουσε τήν φλογέρα και έσκασε από τό κακό του όσο μέ πού νά πάη στο παλάτι του». Τό παραμύθιον τουτο διηγούνται έν Πελοποννήσῳ εις τά μικρά παιδία άναγκάζοντες αυτά νά έγείρωνται και κάθηνται άνά πᾶσαν στιγμήν.

51. Léon Feer, Les contes Mongols έν Revue des cours littéraires, τ. VI, σ. 206.

ΕΝΑΛΙΟΙ ΔΑΙΜΟΝΕΣ — ΓΟΡΓΟΝΑ*

Ὁ κύκλος τῶν περὶ ἐναλίων δαιμόνων παραδόσεων καὶ προλήψεων ἐστὶ λίαν περιορισμένος παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ, καίτοι ναυτικῷ κατ' ἐξοχὴν καὶ πιστῶς τηρήσαντι μέγα μέρος τῶν μύθων τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος. Ἐκτὸς ἀμυδρῶν τινῶν ἰχνῶν τῶν περὶ Νηρηίδων μύθων, συγχωνευθέντων μετὰ τῶν παραδόσεων περὶ *Λαμιῶν* καὶ *Νεραίδων*, — αἵτινες ἀντιστοιχοῦσι κυρίως ταῖς ἀρχαίαις Νύμφαις— ἐκτὸς ἰδιοτήτων τινῶν τοῦ Ποσειδῶνος, ἀποδιδόμενων νῦν τῷ ἁγίῳ Νικολάῳ καὶ τῆς περὶ *τελωνίων* προλήψεως, τῆς καὶ ἐν τῇ λοιπῇ Εὐρώπῃ κοινοτάτης ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν Πυρὰ τοῦ ἁγίου Ἑλμου, ἅπαντες οἱ λοιποὶ συγκεντροῦνται ἐν τοῖς περὶ *Γοργόνας*.

Οἱ μῦθοι οὗτοι δὲν εἶναι ἀπλῶς τοπικοί, ἀλλὰ κοινοὶ τούναντίον καὶ δημοτικώτατοι καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα. Νομίζομεν δ' ὅτι οὐ μικρὸν συντελοῦσιν εἰς τὴν διαφώτισιν τοῦ περὶ Γοργόνων ἀρχαίου μύθου, ὃν διαφοροτρόπως ἐρμηνεύουσιν οἱ περὶ τὴν ἱστορίαν τῶν ἀρχαίων θρησκευμάτων ἀσχοληθέντες¹. Κατὰ τινὰς αἱ Γοργόνες εἰσὶ θεότητες τῆς νυκτὸς ἢ τῆς σελήνης², κατ' ἄλλους ἢ κεφαλὴ τῆς Μεδούσης παρίστησι τὸν ἥλιον, περιστεφόμενον ὑπὸ ἀκτίνων³. Ἄτεροι παραδέχονται ταύτας ὡς ἐναλίους θεότητας καὶ ἐπάγουσι πρὸς ἀπόδειξιν τὴν καταγωγὴν ἐκ τοῦ Φόρκυος καὶ τῆς Κητοῦς, τῶν μυθολογικῶν γεννητόρων πάντων τῶν θαλασσίων τεράτων, τὴν σχέσιν τούτων μετὰ τῶν Γραιῶν (ἀναμφιλέκτως ἐναλίων θεοτήτων), ὧν μυθολογοῦνται ἀδελφαὶ καὶ ὧν ἐγγὺς οἰκοῦσι, κατὰ τινὰς παραλλαγὰς τοῦ μύθου· πρὸς τούτοις δὲ τὸν ἔρωτα τοῦ Ποσειδῶνος πρὸς τὴν Μέδουσαν καὶ ἐν γένει τὴν σύνδεσιν αὐτῶν μετὰ τῶν μύθων περὶ τῶν Ἴππων Πηγάσου καὶ Χρυσάορος, ἐμβλημάτων τοῦ

*Ἐδημοσιεύθη εἰς περ. Παρνασσός Β' (1878), σ. 259-275.

1. Βλ. τὸ ἄρθρον Gorgo τοῦ G ä d e c h e n s ἐν E r s c h u. G r u b e r, Allgem. Encycl., τμ. I, τ. 74(1862), σ. 387 κέ, ἐνθα ἀναφέρονται αἱ ἐρμηνεῖαι τοῦ μύθου ὑπὸ τῶν ἀρχαίων (§ 12, σ. 396-397) καὶ ὑπὸ τῶν νεωτέρων (§ 13 κέ, σ. 397 κέ).

2. G ä d e c h e n s. αὐτ. § 13, σ. 397-398. § 16-18, σ. 400-405. P r e l l e r, Griech. Mythologie, τ. II, σ. 64 (γ' ἐκδόσεως 1875).

3. Βλ. H. G. L o l l i n g i i, De Medusa, Götting 1871. (Ἐναίσιμος διατριβὴ ἐκ σελ. 29, εἰς 80ν).

ύγρου στοιχείου, καί τέλος τήν παραγωγήν τῆς λέξεως Γοργούς, συγγενοῦς, κατά τόν Κuhn τῆ γάργαρα καί ἐμφαινούσης προσωποποίησιν τοῦ κρότου τῶν ὑδάτων⁴. Τήν τελευταίαν ταύτην γνώμην κρατύνουσιν αἱ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ παραδόσεις περὶ τῆς Γοργόνας.

Αἱ Γοργόνες, κατά τὰς παραδόσεις ταύτας, εἰσὶ διφυεῖς εἰς ἰχθὺν ἀπολήγουσαι θαλάσσιαι γυναῖκες· καί κατά τινες μὲν παραδόσεις εἰσὶ πολλαὶ τὸν ἀριθμὸν, ὡς αἱ Νεράιδες, ἄλλαι δὲ τούναντίον μίαν μόνον ἀναφέρουσιν ὑπὸ τὸν ἐπίσης ἀρχαῖκόν τύπον τοῦ ὀνόματος *Γοργόνα* γνωστήν⁵. Εὐρίσκονται δὲ κυρίως ἐν τῷ Εὐξείνῳ Πόντῳ⁶. ἐκεῖ, ἂν Γοργόνα συναντήσῃ πλοῖόν τι, δράττει τὴν πρόραν αὐτοῦ καί ἐρωτᾷ: *Ζῆ ὁ βασιλιᾶς Ἀλέξανδρος;* Οἱ ναῦται ὀφείλουσι ν' ἀποκριθῶσι: *Ζῆ καὶ βασιλεύει ἢ Ζῆ καὶ βασιλεύει καὶ τὸν κόσμον εἰρηνεύει ἢ Ζῆ καὶ βασιλεύει καὶ ζωὴ νᾶχετε καὶ σεῖς*. Τότε δὲ χαίρουσα ἐπὶ τῇ εὐαρέστῳ ἀγγελίᾳ ἢ πελωρία τὸ σῶμα καί τὴν ὄψιν φοβερὰ Γοργόνα μεταμορφοῦται εἰς εὐειδῆ κόρην καί ἐπιβάλλουσα γαλήνην εἰς τὰ κύματα ἄδει πρὸς λύραν φαιδρὸν καί ἀρμονικώτατον ἄσμα. Ἐὰν ὁμοῦς ἀγνοοῦντες εἰπωσιν αὐτῇ ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος ἀπέθανε, πλήρης ὀργῆς αὐτῇ ἐκσφενδονίζει εἰς τὰ ὕψη τὸ πλοῖον καί πάντες ἐξολοθρεύονται⁷. Καθ' ἑτέραν παράδοσιν, ἦν ἀνεκοίνωσέ μοι ὁ ἐν Σύρῳ φίλος μου κ. Α. Κ. Χούμης, ἡ Γοργόνα ἦ αἱ Γοργόνες ἐπὶ τῇ ἀπαντήσῃ ὅτι ὁ βασιλεὺς Ἀλέξανδρος ἀπέθανεν ἀπέρχονται ὀδυρόμεναι, ἐκ δὲ τῶν θρήνων αὐτῶν γεννᾶται τρικυμία καί τότε τὸ ναύγιον τοῦ πλοίου εἰ-

4. Maury, Hist. des religions de la Grèce, τ. I, σ. 303, σημ. 4 καὶ σ. 358. Gädechens, αὐτ. § 14, σ. 398-400.

5. *Γοργόνα*, αἰτιατ. *Γοργόνα*, ὄνομα κύριον παρὰ Λουκίανῳ (Ἐταιρ. διάλ. 1), *Gorgona* (ἢ *Γοργώ*) παρὰ Προϋδεντίῳ (Peristeph. 10, 178). Ἡ γεν. τοῦ *Γοργώ* ἀττικῶς μὲν *Γοργούς*, κοινῶς δὲ *Γοργόνος*· πληθυντ. *Γοργόνες* (Ἡσιοδ., Ἀσπ. Ἡρακλ. 230) συνηθέστερον τοῦ *Γοργοί*. Κατὰ τὸν Σουίδα ν (λ. Γοργονεῖον) «καὶ *Γοργόνη* ἢ *Γοργώ*». Πρβλ. Μαλάλαν, σ. 36, στ. 13, 19 Bonn. Χρον. Πασχάλ., σ. 71, 73. Σχόλ. Λυκόφρ. 846 καὶ Τζέτζη, αὐτ. καὶ εἰς στ. 836 κέ. Εὐδοκ., σ. 336. Ἡρωδιαν., Ἐπίμ., σ. 17. Βυζαντιὸς τις στιχουργός, ὁ Μελιτηνιώτης, ἐν ἀλληγορικῷ ποιήματι εἰς Σωφροσύνην (στ. 520-540 ἐν Notices et extr. des Manuscrits, τ. XIX, μέρ. 2, σ. 34) περιγράφει μεταξὺ πολλῶν ἄλλων μυθολογικῶν θηρίων, ἅτινα ἐν τῷ κήπῳ τῆς Σωφροσύνης εἶδε, καί τὴν *Γοργόνην*.

Ἄλλο τερατωδέστερον εἶδον ἐκεῖσε ζῶον,
γυναῖκα στίλβουσαν γυμνὴν καὶ βοῶσαν ἀγρίως...

537 Γοργόνην ταύτην λέγουσιν οἱ μυθολογογράφοι,
ἐν τοῖς ἀβάτοις ὄρεσι τῆς Δύσεως φοιτῶσαν
καὶ παρὰ μάγων τῶν ἐκεῖ σοφῶς θηρευομένην.

6. Καθ' ἃ διηγείτο τις ναύτης εἰς τὸν κ. Α. Κ. Χούμην, πρὸ δεκαπέντε ἐτῶν πλοῖον τι συνήντησε τὰς Γοργόνας παρὰ τὴν νῆσον Θάσον.

7. Τὴν παράδοσιν ταύτην ἐκτίθησι διασκευάσας κατὰ τι ὁ κ. Α. Ἀντωνιάδης ἐν τῇ Κρητηίδι αὐτοῦ (σ. 60-61), ὅπου καὶ πολλὰς ἄλλας δημῶδεις παραδόσεις ἀπεθησαύρισε· δυστυχῶς ὁμοῦς τὰς παραδόσεις ταύτας δὲν ἐξέδωσεν εἰσέτι ἐν τῇ γνησίᾳ καὶ πρωτοτύπῳ αὐτῶν μορφῇ, προτιμήσας νὰ παρενθέσῃ αὐτὰς μόνον εἰς τὰ ἔπη του, εἰς ἃ ὁμολογουμένως περιάπτουσιν ἔθνικόν χαρακτῆρα, θυσιάσας δ' οὕτω τὴν δημοτικὴν γλῶσσαν καὶ τὴν ἀφέλειαν τῆς ἐκφράσεως καὶ τὴν ἀκρίβειαν καὶ πιστότητα, εἰς τὴν ἀνάγκην τῆς συγχωνεύσεως αὐτῶν μετὰ τῶν ἐξαμέτρων τῆς Κρητηίδος καὶ τῶν ἀνομοιοκαταλήκτων πολιτικῶν στίχων τοῦ Κατσαντώνη.

ναι ἀφευκτον. Κατὰ τὴν αὐτὴν παράδοσιν αἱ Γοργόνες ἐπιφαίνονται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὸ Σάββατον κατὰ τὸ μεσονύκτιον.

Αἱ παραδόσεις αὗται εἰσὶ τοσοῦτω δημοτικαί, ὥστε ἡ Γοργόνα καταλέγεται μεταξὺ τῶν θεμάτων, ἅτινα ἀρέσκεται ν' ἀπεικονίζῃ ἡ δημώδης γραφικὴ τέχνη, ἂν εἶναι ἐπιτετραμμένον νὰ καλέσωμεν ἔργα τέχνης, χονδροειδῆ τινὰ καὶ βάνουσα κεχρωματισμένα σχεδιάσματα, ἅτινα συχνότατα βλέπει τις ἐπὶ τῶν τοίχων τῶν καπηλείων πρὸ πάντων ἢ ἐπὶ κιβωτίων καὶ ἄλλων σκευῶν τῆς κατωτέρας τάξεως τοῦ λαοῦ. Τὰ τοιαῦτα θέματα δὲν εἶναι πολλὰ· περιορίζονται σχεδὸν μόνον εἰς πλοῖα καὶ εἰς Μακεδόνας, ὡς καλοῦσι τὰς ἀπεικονίσεις ἀρχαίων πολεμιστῶν πανόπλων· ἀλλὰ τὸ πάντων κυριώτατον εἶναι ἡ Γοργόνα, ἣν παριστῶσιν ὡς γυναῖκα, τὰ κάτω τοῦ ὀμφαλοῦ ἔχουσαν ἰχθύος, βαστάζουσαν δὲ τῇ μὲν μιᾷ χειρὶ πλοῖον, τῇ δ' ἑτέρῃ ἄγκυραν· ἐν τισὶ τῶν ἀπεικονίσεων τούτων ἡ Γοργόνα παρίσταται καὶ τεθωρακισμένη. Ὁ Πρέλλερ ἀναφέρει ὅτι εἶδε τινὰς τοιαύτας ἀρχαϊκὰς καὶ ἀτέχνους τοιχογραφίας ἐν λιμέσι τῆς Ἑλλάδος· ἀποκαλεῖ δὲ τὰς παραστάσεις ταύτας γυναικῶν ἀποληγούσων εἰς ἰχθὺν καὶ πλοῖον κρατουσῶν ἐν τῇ χειρὶ *θαλασσίας γυναικας* (*Meerfrauen* καὶ *Seejungfern*) καὶ σχετίζει αὐτὰς πρὸς τὰς περὶ Νεραίδων δημώδεις δοξασίας⁸.

Ὅμοίως, τῷ Πρέλλερ ἐπόμενος, συγγέει τὰς Γοργόνας μετὰ τῶν Νεραίδων καὶ ὁ Gädechens⁹, ὀρθῶς δὲ ὁ Schmidt μετ' ἀμφιβολίας ἀναφέρει τὴν τοιαύτην γνώμην¹⁰. Τοιούτων ἀπεικονίσεων ποιεῖται μνείαν καὶ ὁ Jahn ἐκ τοῦ Πρέλλερ παραλαβῶν¹¹, ἐν τινὶ δὲ διατριβῇ περὶ Μάνης καὶ Μανιατῶν, δυστυχῶς οὐχὶ μετὰ πολλῆς ἀγάπης πρὸς τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν καὶ ἀκρίβειαν γεγραμμένη. ὁ συγγραφεὺς ταύτης κ. Γεμενῆς, διηγεῖται ὅτι ἐν οἰκίᾳ Μανιάτου παρετήρησε χονδροειδῆ εἰκόνα παριστῶσαν φανταστὴν τινὰ νύμφην, μέχρις ὀσφύος βεβυθισμένην ἐν τῷ ὕδατι καὶ φέρουσαν ἐν τῇ χειρὶ μέγα πλοῖον· «ἡ ἔννοια τῆς παραστάσεως ταύτης, προστίθησι, μοὶ εἶναι ἀκατάληπτος»¹². Ἀπεικονίσεις Γοργόνων προσέτι στίζουσιν, ἢ ὡς λέγουσι *πατουῖσιν*, εἰς τὰς χεῖρας ἢ τὰ στήθη των, μετὰ χρωμάτων, πολλοὶ τῶν χυδαίων ἐν Ἑλλάδι¹³.

8. Preller, ἐνθ' ἀν., τ. I, σ. 458(γ' ἐκδ.), σ. 436(β' ἐκδ.).

9. Gädechens, *Glaukos der Meergott.*, 1860, σ. 8.

10. Bern. Schmidt, *Das Volksleben der Neugriechen*, τ. I, σ. 105.

11. Ot. Jahn, *Ueber ein Marmorrelief der Glyptothek in München* ἐν *Berichte der Kgl. sächs. Gesel. der Wissensch.*, 1854, τ. VI, σ. 174, σημ. 58.

12. Yemenez, *La Magne et les Maniotes* ἐν *Revue des deux Mondes* 1865, τ. LVI, σ. 16.

13. Ἐκτὸς τῶν Γοργόνων στίζουσι συνήθως ἐν Ἑλλάδι ἐπὶ τοῦ στήθους, ἐπὶ τῶν βραχιόνων, σπανιώτερον δὲ ἐπὶ τοῦ ὀπισθένερος τῆς χειρὸς καὶ ἐπὶ τῶν κνημῶν, πλοῖα, δπλα, σταυρούς, καρδίας, ἄνθη, χρονολογίας, Μακεδόνας, τὸν Ἐρωτόκριτον καὶ τὴν Ἀρετοῦσαν, (ὅπερ καταδείκνυσι πόσον δημοφιλὲς εἶναι τὸ ποίημα τοῦ Κορνάρου). Ἡ συνήθεια δ' αὕτη τοῦ στίζειν εἰς διάφορα τοῦ σώματος μέλη, πρὸ πάντων δ' εἰς τοὺς βραχίονας, παντοειδεῖς εἰκόνας, ἐπικρατεῖ καθ' ἅπασαν τὴν Εὐρώπην (*tatouer* γαλλ., *tatowiren* γερμ.). Οἱ Γερμανοὶ ναυτικοὶ στίζουσι *θαλασσίας γυναικας* ἢ ἄνδρας (*Seejungfern*, *Seemänner*), οἱ στρατιωτικοὶ δπλα, οἱ ἐρωτόληπτοι καρδίας, τὸ ὄνομα ἢ τὴν εἰκόνα τῆς ἐρωμένης των καὶ οὕτω καθεξῆς. Κατὰ τινὰ περιέρ-

Ἄντιστοιχόν τῶν τοιούτων παραστάσεων δὲν εὐρίσκομεν ἐν τοῖς μνημείοις τῆς ἀρχαίας τέχνης· οὐχὶ ἄσχετον ὁμῶς ταύταις νομίζομεν τὴν ἐν τισὶ μνημείοις ἀπεικόνισιν ἀγκύρας, ὡς ἐμβλήματος τῶν Τριτῶνων¹⁴, ἀνάλογα δὲ πῶς εἰσὶν αἱ ἀσπίδες, τὰ δόρατα καὶ τὰ τοιαῦτα, ἅτινα ἐν πολλοῖς ἄλλοις παριστῶνται φέροντες ἐν χερσὶν ἐνάλιοι ἰχθυόμορφοι δαίμονες¹⁵.

Ἐν ταῖς προκειμέναις περὶ Γοργόνων παραδόσεσιν οὐδὲν λείψανον ἀναφαίνεται τοῦ ἀρχαίου μύθου. Τοῦτου ἰχνη εἰρηναῖα μόνον ἐν τῇ ἐπιθετικῇ χρήσει τῆς λέξεως *Γοργόνα*. Ὁ κ. Σκ. Βυζάντιος σημειοῖ ὅτι *Γοργόνα* λέγουσι μεταφορικῶς «τὴν ἄσχημην γυναῖκα καὶ τὴν κακόγριαν», προστίθησι δ' ἀνακριβῶς ὅτι ἐν τῇ κυρία αὐτῆς σημασίᾳ ἡ λέξις εἶναι συνώνυμος ταῖς *Στρίγγλα*, *Δρακόντισσα* καὶ *Λάμια*¹⁶. Ἐν Ρόδῳ, κατὰ τὸν κ. Βενετοκλῆν, ὀνομάζουσι *Γοργόνα* «πᾶσαν μεγάλωσον καὶ ἀγριωπὸν γυναῖκα»¹⁷. Ἐν γλωσσαρίῳ τῆς νήσου Κύθνου ὁ κ. Βαλλήνδης ἐξηγεῖ τὴν λέξιν «κακὴ καὶ διεστραμμένη γυνή» καὶ προστίθησιν ὅτι τὴν αὐτὴν σημασίαν ἐπὶ παίδων ἔχει τὸ οὐδέτερον *Γοργόνι* ἢτοι παιδί τῆς Γοργόνας¹⁸. Ἐν Κεφαλληνίᾳ *Γοργόνα* καλεῖται ἡ δυσειδὴς γυνή, περίεργον δ' ὅτι ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ μόνον περιεσώθη καὶ ἡ λέξις *Μέδουσα* ἐπὶ τῆς αὐτῆς σημασίας¹⁹.

Ἄλλ' ἂν ἀφ' ἐνὸς μηδεμίαν πρὸς τοὺς περὶ Γοργόνων μύθους φαίνονται ἔχουσαι σχέσιν αἱ παραδόσεις τοῦ καθ' ἡμᾶς λαοῦ, ἀφ' ἑτέρου ὁμῶς διετήρησαν πλείστους χαρακτήρας τῶν ἀρχαίων περὶ Σειρήνων. Ὡς αὐταὶ καὶ αἱ Γοργόνες εἰσὶν ὀλέθριαι τοῖς ναυτιλλομένοις καὶ μελωδικὰ ἄσματα ψάλλουσιν, ὅσακις τύχῳσιν εὐαρέστου παρὰ τούτων ἀπαντήσεως²⁰. Ἐπικρατεῖ δὲ προσέτι περὶ τῆς Γοργόνας δοξασία τις ποιητικωτάτη καὶ ἐντελῶς ἀρχαῖζουσα· εἰς ταύτην ἀναφέρεται ἡ ποίησις παντὸς νέου δημοτικοῦ ἄσματος καὶ ἡ εὐρεσις

γον παρατήρησιν τοῦ διακεκριμένου ποινικολόγου κ. Holzendorf, ἣν ἀνέπτυξεν ἐν ταῖς παραδόσεσιν αὐτοῦ περὶ ψυχολογίας τῶν ἐγκλημάτων (roepical psychologie), οἱ πλείστοι τῶν καταδικῶν εἰσὶν ἐστιγμένοι. Τοῦτο ὁμῶς εἶναι, νομίζομεν, συνέπεια φυσικὴ, διότι μόνον εἰς τὰς κατωτάτας τάξεις τῆς κοινωνίας παρατηρεῖται ἡ τάσις αὕτη πρὸς τὸ στίζεσθαι, καὶ αἱ τάξεις αὗται εἰσὶν ἐπιρρεπέστεραι εἰς τὸ ἐγκλημα, καθ' ὃ ἀμοιροῦσαι δυστυχῶς ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον ἐπιμελοῦς ἀνατροφῆς καὶ μορφώσεως.

14. Βλ. Museo Capitolino IV, πιν. 62. C l a r a c, Musée de sculpture 206,75. 208. 482. 486.

15. G ä d e c h e n s, Glaukos, σ. 119-121 καὶ τοὺς αὐτόθι συγγραφεῖς.

16. Σ κ. Δ. Β υ ζ α ν τ., Λεξικὸν τῆς καθ' ἡμᾶς Ἑλληνικῆς, ἐν λ. Γοργόνα. Εἰς τὸ λάθος τοῦ κ. Βυζαντίου ὑπέπεσεν, ὡς ἀγνοῶν πάσας τὰς περὶ Γοργόνων δημῶδεις παραδόσεις καὶ ὁ κ. Β. Schmidt ἐν τῷ σπουδαίῳ αὐτοῦ συγγράμματι περὶ τοῦ βίου τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων (σ. 141).

17. Ἐν Ἐφημερ. τῶν Φιλομαθῶν, 1860, σ. 1272.

18. Αὐτ., 1871, σ. 1843. Κατὰ τὸν κ. Schmidt (σ. 142, σημ. 3) ἐν Ἀραχόβῃ αἱ λέξεις *Γοργόνα* καὶ *Γοργόνι* ἔχουσιν ἄλλοίαν σημασίαν, λεγόμεναι περὶ φιλοπόνων καὶ ἀόκνων κορασίων ἢ νέων, σχετίζει δὲ ταύτας τῷ *γοργός*.

19. Νεοελλην. ἀνάλεκτ., τ. II, σ. 191.

20. Ἄξιος προσοχῆς εἶναι ὁ διττός οὗτος χαρακτήρ τῆς Γοργόνας, ὅστις ἀναφαίνεται καὶ ἐν τῷ ἀρχαίῳ μύθῳ. Βλ. περὶ τῆς ἐκ τῆς Γοργόνης φθορᾶς καὶ σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων S c h w a r t z, Der Ursprung der Mythologie, 1860, σ. 125.

τοῦ μέλους αὐτοῦ· ὁ πρῶτος ψαλὼν τοιοῦτο ἄσμα λέγεται ὅτι τὸ ἤκουσεν ἀπὸ τὴν Γοργόνα²¹.

Πρόδηλον λοιπὸν ὅτι ἐν ταῖς παραδόσεσι ταύταις ἐγένετο συγχώνευσις τῶν δύο ἀρχαίων μύθων περὶ Γοργόνων καὶ Σειρήνων. Αἱ Γοργόνες ἀπεικονίζονται μετὰ θαλασσίων ἐμβλημάτων ἐν πολλοῖς ἀρχαίοις μνημείοις²², ἀνωτέρω δὲ ἐξέθημεν ἐν συνόψει τοὺς λόγους, οὓς πολλοὶ φέρουσι πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ ἐναλίου χαρακτήρος αὐτῶν. Ὡς εἰς τὸ μεταίχμιον τοῦ ἀρχαίου μύθου καὶ τοῦ νῦν εὕρισκομένη καὶ ὡς ἀφετηρία τοῦ τελευταίου δύναται νὰ θεωρηθῇ μεσαιωνικὴ τις παράδοσις, ἣν ὡς ἐπιτόπιον ἑλληνικὴν ἀναγράφουσιν οἱ ἀναφέροντες αὐτήν. Ἐν τῇ παραδόσει ταύτῃ ἀπαντῶμεν τὴν δεινὴν κεφαλὴν τῆς Μεδούσης, ἐξασκοῦσαν τὴν ὀλεθρίαν αὐτῆς δύναμιν ἐν τῇ θαλάσῃ. Μεταξὺ Κύπρου καὶ Ρόδου, ἐν τῷ κόλπῳ τῆς Ἀτταλείας, ἦσαν σύρτεις, προελθοῦσαι ἐκ τῆς κεφαλῆς τῆς Γοργόνης, ἧτις ἐρρίφθη ἐκεῖ. Οἱ ἐντόπιοι διηγοῦντο ὅτι ὑπῆρχε ποτὲ τις βασίλισσα, (ἦ ὡς μία παραλλαγὴ ἀναφέρει, παρθένος Ὑσε καλουμένη, ἐξ ἧς καὶ ἡ νῆσος Ὑσε ἐκλήθη²³), ἣν ἠγάπησεν ἐμμανῶς στρατιωτικὸς, ὅστις μὴ δυνάμενος νὰ κορέσῃ τὸν ἔρωτά του ἐν ὄσῳ αὐτὴ ἔζη, συνεμίγη ταύτῃ νεκρᾷ. Ἐκ τῆς ἀποτροπαίου ταύτης ἐνώσεως ἐγεννήθη παιδίον, οὗ ἡ κεφαλὴ ἀποκοπεῖσα κατέστρεφε τοὺς προσβλέποντας καὶ ἐρήμου τὸν τόπον, πρὸς ὃν ἔστρεφε τὸ πρόσωπον αὐτῆς ὁ κατέχων. Ριφθεῖσα εἰς τὴν θάλασσαν, διήγειρε σφοδροτάτας τρικυμίας ὑπὲρ οὐσα, ἐπήρχετο δὲ γαλήνη ὁσάκις ἀναστρεφόμενον τὸ πρόσωπον αὐτῆς ἐβλεπεν εἰς τὸν βυθόν²⁴. Πρὸς τὴν παράδοσιν ταύτην δὲν νομίζομεν ὅλως ἀσχέτους ἀρχαίας ἀπεικονίσεις τῆς κεφαλῆς τῆς Μεδούσης ἐν μέσῳ κυμάτων, ἣ συνοδευομένης διὰ τῶν ἐμβλημάτων τῶν θαλασσίων δαιμόνων ἰδίως δὲ τοῦ δελφίνου²⁵.

Εὐχερέστερον δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν τὴν βαθμιαίαν συνταύτισιν τῶν Σειρήνων μετὰ θαλασσίων θεοτήτων ἢ μᾶλλον τὴν μεταβολὴν αὐτῶν εἰς τοιαύτας θεότητας. Οἱ περὶ τούτων μῦθοι ἐπήγασαν, κατὰ τινὰς νεωτέρας

21. Παρὰ τοῖς ἀρχαίοις συγγραφεῦσι συχνόταται εἰσιν αἱ παρομοιώσεις ἐξόχων ποιητῶν καὶ ρητόρων πρὸς Σειρήνας καὶ ἄλλαι ἀνάλογοι ἰδέαι. Ἰκανὰ τοιαῦτα παραδείγματα ἀναφέρει ὁ Cerquand (Rev. archéol., 1864, τ. X).

22. Βλ. G ä d e c h e n s, Glaukos, σ. 96-97.

23. Ἡ νῆσος Μεγίστη ὑπὸ τῶν Τούρκων λέγεται Μεῖς, κατὰ παραφθορὰν δὲ ὑπὸ τῶν μεσαιωνικῶν τούτων συγγραφέων Ὑσε. Ὁ Bromton λέγει ὅτι τὸν προκείμενον μῦθον διηγοῦντο οἱ κάτοικοι τῆς νήσου ταύτης.

24. G e r v a s i i T i l l e b e r i e n s i s (ΙΓ' αἰών), Otia imperialia II, 12, σ. 920 (Gorgonis caput). Ὁ F. Liebrecht (Des Gerv. v. Tilbury Ot. imp., σ. 92-93) παρατίθησι χωρίον τοῦ Roger de Hovedex (Anual. Pars poster. παρὰ Saville, Rerum Anglicarum scriptores, 1601, σ. 1709) ἀναφέροντος τὸν αὐτὸν μῦθον. Ὅμοιον χωρίον τοῦ Joh. Bromton ἐν τοῖς Hist. Anglicae scriptores X. Londoni, 1652 (éd. Twysden), σ. 1216 καὶ παρατίθησιν ὁ Schwartz (Der Ursprung der Mythologie, σ. 89).

25. Βλ. G ä d e c h e n s, Glaukos, σ. 96-97. Βλ. καὶ περιγραφὴν ἐνός κατόπτρου ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ Παρισίων παρὰ Chabouillet, Catalogue général et raisonné des camées etc, σ. 531, ἀρ. 3127. «Masque de face, entouré de flots au milieu desquels nagent des dauphins».

έρμηνείας ἐκ φυσικῶν καὶ κλιματικῶν λόγων²⁶. παρ' Ὀμήρῳ παρίστανται μὲν ὡς εὐρισκόμενα ἐν λειμῶνι, πλησίον τῆς θαλάσσης, ἀλλ' οὐδόλως ἀποδίδεται αὐταῖς χαρακτήρ ἐναλίων θεοτήτων²⁷. Ἐν γένει δὲ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα οὐδαμοῦ, οὔτε παρὰ τῶν συγγραφέων, οὔτε ἐν τῇ τέχνῃ παρίσταντο αἱ Σειρήνες ἰχθυόμορφοι, ἀλλ' εἴτε καθ' ὀλοκληρίαν ὡς γυναῖκες ἀπεικονίζοντο, εἴτε διφυεῖς, γυναῖκες καὶ ὄρνιθες. Μόνον ἐν τινι ρωμαϊκῇ πηλίνῃ λυχνίᾳ, ἐν Canterbury εὐρισκομένη, ἧς ὁμοῦς ἡ γνησιότης ἀμφισβητεῖται, ἀπαντᾷ τοιαύτη παράστασις²⁸. Πρῶτος περιγράφει τὰς Σειρήνας ὡς ἰχθυομόρφους συγγραφεὺς τις τοῦ ΣΤ' μ.Χ. πιθανῶς αἰῶνος ἐν τῷ ὑπὸ Berger de Xivrey ἐκδοθέντι συνταγματίῳ De monstros et belluis. «Sirenae, λέγει, sunt marinae puellae, quae navigantes pulcherrima forma, et cantus mulcedine decipiunt. Et a capite et usque ad umbilicum, corpore virginali et humano generi simillimae, squamosas tamen piscium caudas habent²⁹». Κατὰ τὸν IB' αἰῶνα ἐπίσης ὡς γυναῖκας καὶ ἰχθῦς παρίστησι ταύτας ὁ ἐγκυκλοπαιδικὸς ποιητὴς Alanus ab Insulis³⁰ πολλά δὲ ἐκτὸς τούτων παραδείγματα φέρει ὁ Piper ἐκ συγγραφέων τοῦ μεσαιῶνος ἀπὸ τοῦ IA' αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν, θαλασσίας γυναῖκας θεωρούντων τὰς Σειρήνας διὰ τῆς φόδῃς καὶ τῆς καλλονῆς αὐτῶν σαγηνεοῦσας καὶ καταστρεφούσας τοὺς πλέοντας³¹. Οἱ τοιοῦτοι περὶ Σειρήνων μῦθοι κατέστησαν δημῶδεις· γενι-

26. Κατὰ τὸν C e r q u a n d (ἐν Revue archéologique, 1864, τ. X, σ. 287 κέ) ὁ μῦθος ἐμφαίνει τὸν ὄλεθρον τῶν ναυτῶν, οἵτινες ἐν γαλήνῃ προσορμιζόμενοι εἰς χλοαζούσας ἐρήμους παραλίας, ἀποθνήσκουσιν ἐξηντημένοι ἐκ πείνης καὶ ἀτονίας (Πρβλ. καὶ K l a u s e n εἰς Vergil. Aen. I, 493. G e r h a r d, Gr. myth. § 520. 3). Κατὰ τὸν S c h r a d e r (Die Sirenen, 1868) τὸν ὑπὸ τοῦ ἡλιακοῦ καύματος ὄλεθρον καὶ σῆψιν τῶν ναυαγῶν. (Πρβλ. τὰς λέξεις σείριος, σειρίασις κλπ.).

27. Ὀδυσσ. μ 39-46.

28. Βλ. H. S c h r a d e r, Die Sirenen, σ. 73, 111.

29. Βιβλ. I, κεφ. 8 ἐν Berger de Xivrey, Traditions tératologiques, σ. 25. Τὸ αὐτὸ ἔργον ἐξ ἑτέρου χειρογράφου τοῦ Βερολίνου ἀναφέρει καὶ ὁ Schrader (σ. 73).

30. Alanus ab Insulis, De planct. nat. ἐν Opp., σ. 285, στ. 2. Παρὰ Piper, Mythologie der christl. Kunst, τ. I, μ. I, σ. 382 κέ.

31. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἀρχαία παράστασις τῶν Σειρήνων ὡς ὄρνιθομόρφων γυναικῶν ἀπαντᾷ, σπανίως ὁμοῦς, παρὰ τισι συγγραφεῦσι καὶ ἐν μνημείοις τῆς μεσαιωνικῆς τέχνης. (Βλ. Piper, ἔνθ' ἀν., σ. 377-393). Ἀξία παρατηρήσεως εἶναι ἡ διήγησις τοῦ βυζαντίου χρονογράφου Γεωργίου ἀμαρτωλοῦ μοναχοῦ (Θ' ἑκατονταετηρίδος) περὶ ἐμφανίσεως ζεύγους θαλασσιῶν ἀνθρώπων ἐν Αἰγύπτῳ, ἐπὶ τῆς βασιλείας Μαυρικίου (583-602). Ἐκ τῆς διηγήσεως ταύτης, ἧς δὲν ποιοῦνται μνεῖαν οἱ περισυναγαγόντες τὰς τοιαύτας παραδόσεις Grässe καὶ Brunet (βλ. κατωτέρω σημ. 39, σ. 345), ἐμφαίνεται ὅτι ἐν Ἑλλάδι ἐπὶ τῶν χρόνων ἐκείνων αἱ Σειρήνες ἐταυτίζοντο ἐν ταῖς δημῶδеси προλήψεσι ταῖς θαλασσίαις γυναῖξι. «Καὶ ἐν τῷ Νεῖλῳ ποταμῷ ἐφάνησαν ἡλίου ἀνατέλλοντος ἀνθρωπόμορφα δύο ζῶα, ἀνὴρ καὶ γυνή, ἀπερ σειρῆναι προσαγορεύονται, ἡδύφθογγα πάνυ καὶ θανατηφόρα· τὴν δὲ μορφήν ἔχουσιν ἀπὸ κεφαλῆς ἕως ὀμφαλοῦ ἀνθρώπου, τὸ δὲ λοιπὸν πετεινοῦ· καὶ ὁ μὲν ἀνὴρ εὐστερνος ἦν καὶ κατάπληκτος, ἡ δὲ γυνή τὴν ὄψιν καὶ τὴν κόμην ξανθὴν, ὁμοίως καὶ ὁ ἀνὴρ τοὺς τε μασθοὺς εἶχε καὶ τὴν ὄψιν ἀτριχον καὶ τὴν κόμην βαθεῖαν. Ὁ δὲ λαὸς μετὰ τοῦ ὑπάρχου θαυμάζοντες ὄρκους ἐβαλλον ἐκεῖνο τὸ ἀνδρόγυνον μὴ ἀναχωρῆσαι πρὶν ἀπαντες ἐμφορηθῶσι τῆς θεᾶς ταύτης τῆς παραδόξου. Καὶ δὴ μέχρις ὥρας θ' πᾶς ὁ λαὸς ἐθαύμαζε θεωρῶν τὰ ζῶα ταῦτα. Καὶ οὕτω πάλιν εἰς τὸν ποταμὸν κατέδυσαν». (Γεωργ. ἀμαρτωλ. Χρονικ. Δ' 225, σ. 555, ἐδ. Muralt. Βλ. καὶ Κεδρηνόν, σ. 700-701).

κώς κατά τὸν μεσαίωνα ἐπιστεύετο ὅτι ἐν θαλάσῃ εὐρίσκοντο γυναῖκες ἰχθυόμορφοι, διὰ τοῦ ἄσματος αὐτῶν προσελκύουσαι τοὺς πλέοντας, ἀποκοιμίζουσαι καὶ σπαράσσουσαι αὐτούς³². Γερβάσιος ὁ Τιλλεβεριεὺς ἀναφέρει τοιαύτην παράδοσιν, μέχρι τοῦ νῦν σωζομένην ἐν Βρετανίᾳ τῆς Γαλλίας, περὶ Σειρήνων διαιτωμένων ἐν σκοπέλοις τῆς βρετανικῆς θαλάσσης, ἐλκουσῶν τοὺς πλέοντας διὰ μελωδικῶν ἄσμάτων, ὅπως τοὺς ἐξολοθρεύσωσι³³. Πρὸς τοὺς τοιοῦτους μύθους μᾶλλον παρά πρὸς τοὺς καθ' ἡμᾶς περὶ Γοργόνων φαίνεται σχέσιν ἔχον ἀνέκδοτον ἀτεχνον ἀνάγλυφον τοῦ ἐν Ἀθήναις ἀρχαιολογικοῦ μουσείου, βυζαντινῆς ἐποχῆς, παριστῶν γυναῖκα εἰς ἰχθὺν ἀπολήγουσαν προσπαθοῦσαν νὰ σαγηνεύσῃ ἄνδρα τινὰ διὰ μουσικοῦ ὄργανου, μεγάλην ὁμοιότητα ἔχοντος μὲ τὰ συνήθη παρά τῷ καθ' ἡμᾶς λαῷ³⁴.

Ἡ παράστασις τῶν Σειρήνων καὶ τῶν Γοργόνων, ἐν τοῖς δημώδεσι μύθοις, ὡς ἀποληγουσῶν εἰς ἰχθὺν, ἐστὶ συνέπεια τῆς ἐκδοχῆς αὐτῶν ὡς ἐναλίω θεοτήτων. Ἐν τῇ ἑλληνικῇ καὶ τῇ ρωμαϊκῇ μυθολογίᾳ ἅπαντες οἱ ὑποδεέστεροι θαλάσσιοι δαίμονες ἐθεωροῦντο ἔχοντες ἀντὶ ποδῶν ἓνα ἢ δύο ἰχθύς³⁵. Συνηθέστεραί εἰσιν αἱ τοιαῦται παραστάσεις ἐν τοῖς θρησκευμασι τῶν Φοινίκων καὶ τῶν Ἀσσυρίων, παρ' οἷς ὁμοίως πολλάκις ὁ ἰχθύς εἶναι σύμβολον γονιμότητος³⁶. Ἰχθυομόρφους θεότητας ἔχει καὶ ἡ γερμανικὴ μυθολογία³⁷. Ἐν πάσαις δὲ ταῖς ἐποχαῖς ἦσαν κοινόταται αἱ προλήψεις περὶ ἀνθρωπομόρφων θαλασσίων τεράτων. Ἐκ τοῦ Αἰλιανοῦ φαίνεται ὅτι αἱ τοιαῦται ἰδέαι ἦσαν

32. Pige, ἐνθ' ἀν., σ. 382 κέ.

33. Gervas. Tilleber., Ot. imper. III, 64, σ. 981, ἐδ. Leibnitz. Νῦν οἱ κάτοικοι τῶν παραλίω τῆς Βρετανίας νομίζουσι ὅτι βλέπουσι Σειρήνας καὶ ἐκλαμβάνουσι τὸν κρότον τῶν κυμάτων ὡς κραυγὰς αὐτῶν. (Nore, Coutumes, mythes et traditions des provinces de France, 1846, σ. 217).

34. Πρβλ. ἐν τῷ σπουδαιοτάτῳ συγγράματι τοῦ κ. Ang. de Gubernatis, Zoological Mythology, (τ. I, σ. 149) ὅσα περὶ τῆς μαγικῆς λύρας τῶν Σειρήνων, τῆς σαγηνεύσεως τοὺς πλέοντας, καὶ ἐν γένει περὶ τῶν μαγικῶν λυρῶν ἐν τοῖς μύθοις, ἐκτίθησι.

35. Βλ. Gäddechens, Glaukos, σ. 9 κέ. Νηρεὺς (αὐτ. σ. 10). Τρίτωνες (αὐτ. πολλαχοῦ. Τζέτζη, εἰς Λυκόφρ. 34 καὶ 886). Νηρηίδες παρά τοῖς μεταγενεστέροις (Plin., N. Hist. IX, 4. K. O. Müller, Handbuch d. Arch. § 402. 3. Panofka, Terracotten des Berl. Mus., σ. 44. O. Jahn, Archaeol. Beiträge, σ. 413, σ. 10) καὶ Gäddechens, σ. 9 ἀναφέροντα τὰς εἰκασίας τούτων. Βλ. προσέτι De Witte ἐν Annali dell' inst. arch. Roma, 1832, τ. IV, σ. 102.

36. Βλ. Schultze, Ebräische Mythologie, 1867 § 51, ὅστις πρὸς τὰς τοιαύτας μυθολογικὰς ἰδέας σχετίζει καὶ ποιητικὴν τινα παρομοίωσιν τοῦ Ἡσαίου (Λ' 28) περὶ τοῦ Ἰεχωβά. Περὶ τῆς Ἀτεργάτιδος ἢ Δερκετοῦς καὶ τοῦ Δαγῶνος, θαλασσίω θεοτήτων λατρευομένων ἐν Γάζῃ καὶ Ἀσκαλῶνι, βλ. πρὸς τοῖς ἄλλοις Stark, Gaza, σ. 249 κέ. Id., Forschungen zur Geschichte u. Alterthumskunde des hellenischen Orients, σ. 249. Lajard, Recherches sur le culte de Venus, πιν. 22-24. Πρβλ. τοῦ αὐτοῦ. Niniveh and Babylon, σ. 345. Movers, Die Phoenizier, τ. I, σ. 590. Ὀάνησις (Ἀπολλοδώρ., Ἀποσπ., σ. 408 κέ, ἐδ. Heyne. — Ἑλλάδιον παρὰ Φωτίῳ, σ. 874. Berosi, Chaldaeorum historiae quae supersunt, ἐδ. Pichter, σ. 48 κέ. Longprérier ἐν R. archéol., 1847, τ. IV, σ. 298 κέ.

37. Βλ. Simrock, Deutsche Mythologie, σ. 17, 428.

λίαν διαδεδομένα κατὰ τὴν ἀρχαιότητα³⁸. Ὁ δὲ Πausανίας καὶ ὁ Πλίνιος διηγούνται ὅτι συνελήφθησαν ζῶντες Τρίτωνες καὶ Νηρηίδες. Τοιαῦται ἱστορίαι οὐ μόνον παρὰ τοῖς συγγραφεῦσι τοῦ μεσαιῶνος βρῖθουσιν, ἀλλὰ καὶ μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ παρόντος αἰῶνος ἐξηκολούθουν γραφόμεναι καὶ πιστευόμεναι³⁹. ὁ καθ' ἡμᾶς ὁμοῦ λαὸς ἐκτός τῶν περὶ Γοργόνων, οὐδένα ἕτερον μῦθον περὶ θαλασσίων τεράτων ἔχει, καθ' ὅσον ἡμεῖς τοῦλάχιστον ἠξεύρομεν.

Ἐν ταῖς ἀνωτέρω ἐκτεθείσαις ἑλληνικαῖς παραδόσεσι περὶ Γοργόνων, εἶδομεν ὅτι αὗται μυθολογοῦνται ἐρωτῶσαι περὶ τοῦ βασιλέως Ἀλεξάνδρου καὶ μετὰ χαρᾶς ἀποδεχόμεναι τὴν διαβεβαίωσιν ὅτι ὁ μέγας κατακτητὴς ζῆ ἔτι, μετ' ὀργῆς δὲ καὶ ἀγανακτήσεως ἀκούουσαι ὅτι ἀπέθανεν. Ἡ τοιαύτη σύνδεσις τοῦ θαλασσίου μύθου τῶν Γοργόνων μετὰ τῶν περὶ Ἀλεξάνδρου μυθολογικῶν διηγήσεων, αἰτινὲς εἰσι κοιναὶ καὶ πολυπληθέσταται οὐ μόνον παρὰ τοῖς Ἕλλησιν, ἀλλὰ καὶ παρὰ πᾶσι σχεδὸν τοῖς εὐρωπαϊκοῖς καὶ ἀσιατικοῖς λαοῖς, παρουσιάζει καὶ τοῦτο τὸ ἀξιοπαρατήρητον· ὅτι ἡ ἀρχὴ ταύτης δὲν εὐρηται ἐν τῇ εἰς ἀπλὴν γλῶσσαν παραφράσει τῆς τοῦ Ψευδοκαλλισθένους ἱστορίας τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἐξ ἧς κυρίως ἀπορρέουσι πάντα τὰ περὶ τούτου μυθολογήματα τοῦ λαοῦ⁴⁰. Ὅθεν ἀνάγκη ν' ἀνατρέξωμεν εἰς πηγὰς ἀρχαιοτέρας πρὸς διασά-

38. Αἰλίαν., Ζ. ἱστ. II', 21 «λέγει δ' οὖν φήμη διαρρέουσα ναὶ μὰ Δία πολλὴ γίνεσθαι τινα ἐν τῇ θαλάττῃ κήτη ἀνθρωπόμορφα τὰ ἀπὸ κεφαλῆς, ὅσα ἐξ ἰζὼν λήγει».

39. Βλ. ἐν ἐκτάσει Grässe, Beiträge zur Literatur und Sage des Mittelalters, 1850. Von den Meermänner und Meerfrauen, σ. 38-44. G. Brunet, Recherches sur quelques animaux fantastiques ἐν Revue archéologique, 1853, σ. 736-740 (Περὶ Σειρήνων, Τριτώνων καὶ θαλασσίων γυναικῶν). Περὶ ὁμοίων μύθων ἐν Σλέσβιχ-Ὀλσταῖν καὶ Ὀλλανδία βλ. Müllenhoff, Märchen, Sagen und Lieder aus Schleswig-Holstein, 1845, σ. 338 κέ. Ἐν Γερμανία Kühn u. Schwartz, Nordeutsche Sagen, σ. 295 κέ.

40. Ὁ κ. B. Schmidt (σ. 107) ἀναφέρει ὅτι ἐν τῇ ἀνεκδότῳ συλλογῇ τοῦ ἑλληνικῶν παραδόσεων (ἀρ. 17) ὑπάρχει καὶ τις περὶ Ἀλεξάνδρου Ἀγνοοῦμεν ἂν αὕτη εἶναι διάφορος τῶν ἐν τῇ δημῳδῇ Ἱστορίᾳ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνα, τῇ κοινῶς φυλλάδα τοῦ Ἀλεξάνδρου καλουμένη, πλείστας δ' ἀριθμοῦση ἐκδόσεις ἐν Ἑνετία· ἐν ἐναντία περιπτώσει ἦν περιττὴ ὅλως ἡ δημοσιεύσις αὐτῆς. Ἐξ ἀγνοίας τῶν δημοδῶν ἀναγνωσμάτων ὑπέπεσεν εἰς τοιοῦτο λάθος ὁ Hahn, δημοσιεύσας ἐν τῇ περισπουδάστῳ αὐτοῦ συλλογῇ τῶν ἑλληνικῶν παραμυθίων ὀλοκλήρους διηγήσεις εἰλημμένας ἐκ τῆς εἰς κοινὴν γλῶσσαν μεταφράσεως τῶν 1001 νυκτῶν, ἐν ᾗ ἀπ' ἑτέρου δὲν δημοσιεύει ἕτεραν, τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν ἔχουσαν τὴν περὶ τῆς λυχνίας τοῦ Ἀλαδίνου ἐν τῇ ἀραβικῇ συλλογῇ, νομίζων ὅτι πιθανῶς ἐκ τῆς μεταφράσεως τῆς συλλογῆς ταύτης ἐλήφθη (βλ. εἰσαγωγὴν τ. I, σ. 15)· ἀλλ' ἡ διήγησις αὕτη ἐλλεῖπει ἐκ τῆς ἑλληνικῆς μεταφράσεως, ἥτις ἐγένετο κατ' ἐκλογὴν ἐκ τῆς ἰταλικῆς μεταφράσεως οὐ μόνον τῶν 1001 νυκτῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν περσικῶν 1001 ἡμερῶν. Εἶχομεν γράψει τάνωτέρω ὅτι ἐλάβομεν τὴν ἀρτίως ἐκδοθεῖσαν συλλογὴν Ἑλληνικῶν μύθων καὶ παραδόσεων τοῦ κ. Schmidt (Griechische Märchen, Sagen und Volkslieder, Lpz. 1877). Ἡ προαγγελθεῖσα παράδοσις περὶ Ἀλεξάνδρου φέρεται ἐν σελ. 145-148, ἀνεκοινώθη δ' αὐτῷ, ὡς σημειοῖ, ὑπὸ τοῦ κ. Κρέμου, ὅστις τὴν ἤκουσε παῖς ἔτι ὢν παρὰ γέροντος ποιμένος τοῦ Παρνασσοῦ. Ἄλλ' οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἡ παράδοσις αὕτη ἢ ἀπλὴ περίληψις τῆς Φυλλάδας τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὡς ἐνεθυμείτο αὐτὴν ἀκούσας πιθανὸν ἀναγινωσκομένην, ἢ ἕτερον ταύτην διηγούμενον ὁ γέρον Ἀραχωβίτης, συμπεριέλαβε δ' ἴσως ταύτην ἐν τῇ μετὰ πολλῆς ἄλλως κριτικῆς ἀκριβείας κατηρτισμένῃ συλλογῇ τοῦ κ. Schmidt, διότι ἠγνόει τὸ δημῳδες ἐκεῖνο ἀνάγνωσμα.

φησιν τούτου. Ὁ κύκλος τῶν περὶ Ἀλεξάνδρου μυθικῶν διηγήσεων συνίσταται πρὸ πάντων εἰς τὴν ἀφήγησιν τῶν κατακτῆσεων αὐτοῦ, ἃς ἐποίησεν οὐ μόνον ἐν τῷ γνωστῷ κόσμῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ ἀγνώστῳ καὶ μυθολογικῷ, τὰ πάντα ὑπὸ τὴν ἑαυτοῦ ἐξουσίαν καθυποτάξας. Αἱ Ἀμαζόνες ἐγένοντο ὑποτελεῖς αὐτῷ⁴¹, διὰ τῶν πυλῶν τοῦ Καυκάσου κατέστησεν ἀδύνατον τὴν ἐπιδρομὴν τῶν ἀγρίων καὶ ἀνθρωποφάγων φύλων Γῶγ καὶ Μαγῶγ, τὰ παντοειδῆ τέρατα, ἅτινα συνήντα ἐν τῇ στρατείᾳ αὐτοῦ πρὸς ἀνεύρεσιν τῶν περάτων τῆς γῆς, ἔφευγον περίφοβα πρὸ αὐτοῦ, ἀδυνατοῦντα νὰ τὸν βλάβωσιν ἕνεκα τῆς ἀνδρείας καὶ τῶν σοφῶν στρατηγημάτων του· πρὸς δέ, ὅπως καὶ τῶν τριῶν στοιχείων ἀναδειχθῆ κύριος, τῆς γῆς, τοῦ ἀέρος καὶ τῶν ὑδάτων, ἀφ' οὗ κατέκτησε τὴν γῆν, ἀνῆλθεν εἰς τοὺς αἰθέρας ὑπὸ ἀετοῦ φερόμενος καὶ εἰσέδυσεν εἰς τὰ βάθη τῶν θαλασσῶν ἐντὸς κλωβοῦ⁴². Ἀλλ' ἐκτὸς τῆς οὕτως ἀναφερομένης κυριαρχίας τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐπὶ τῆς θαλάσσης, ἦτις δὲν ἐξηγεῖ ἐπαρκῶς τὴν σχέσιν τούτου πρὸς τὰς Γοργόνας, εὐρίσκομεν παρὰ τῷ Ψευδοκαλλισθένι ἐπεισόδιόν τι, ἐν ᾧ προφανῶς ἀμφοτέραι αἱ παραδόσεις συνδέονται. Κατὰ τὴν διήγησιν τοῦ Ψευδοκαλλισθένους ὁ Ἀλέξανδρος εἰσχωρήσας εἰς τὴν χώραν τῶν Μακάρων, ἔνθα πυκνότατον ἐπεκράτει σκότος, ἐνετείλατο τοῖς στρατιώταις αὐτοῦ νὰ λάβωσιν ὅ,τι δυνηθῶσιν ἐκ τῆς θαυμασίας ἐκείνης χώρας. Θελήσας δὲ νὰ γευθῆ, διέταξε τὸν μάγειρον αὐτοῦ, Ἀνδρέαν ὀνόματι, ἵνα εὐτρεπίσῃ προσφάγιον. «Ὁ δὲ αὐτὸν τὰ ρίχον⁴³ λαβών, ἐπορεύθη ἐπὶ τὸ διαυγὲς ὕδωρ τῆς πηγῆς ἐκπλῦναι τὸ ἔδεσμα. Καὶ εὐθέως βραχὲν ἐν τῷ ὕδατι ἐψυχώθη⁴⁴ καὶ ἐξέφυγε τῶν χειρῶν τοῦ μαγείρου. Ὁ δὲ μάγειρος οὐδενὶ ἐδήλωσε τὸ γενόμενον· αὐτὸς δὲ λαβών ἐξ αὐτοῦ τοῦ ὕδατος ἐν σκεύει τινὶ ἀργυρέῳ ἐφύλαξε⁴⁵». Ὅταν δ' ὄλοι οἱ στρατιῶται εἰς τὸ φῶς ἐξελθόντες ἐδείκνυον ὅ,τι ἔλαβον, «τότε οὖν καὶ ὁ μάγειρος ὑφηγήσατο πῶς ἐψυχώθη τὸ ἔδεσμα. Ὁ δὲ Ἀλέξανδρος ὀργισθεὶς ἐκέλευσεν αὐτὸν δεινῶς μαστιγωθῆναι. Ὅμως εἶπε πρὸς αὐτόν. Τί σοι ὄφελος, Ἀλέξανδρε, μεταμεληθῆναι ἐπὶ πράγματος παρελθόντος; Οὐκ ἔφη δὲ ὅτι ἔπιεν ἐκ τοῦ ὕδατος, ἢ ὅτι ἐφύλαξεν αὐτό. Τοῦτο δὲ ὁ μάγειρος οὐχ ὁμολογήσαι εἶχεν, εἰ μὴ ὅτι ἐψυχώθη τὸ ταρίχιον. Προσελθὼν δὲ ὁ πονηρὸς μάγειρος ἐκεῖνος τῆ θυγατρὶ Ἀλεξάνδρου, τῇ ἐκ τῆς παλακῆς Οὐννης γεννηθείσης, καλουμένην Καλῆν, ἐπλάνησεν αὐτήν, ὑποσχόμενος δοῦναι πιεῖν ὕδωρ ἐκ τῆς ἀθανάτου πηγῆς· ὃ καὶ ἐποίησεν. Ὁ δὲ

41. Βλ. παρεκβολικὴν σημείωσιν Α.

42. Βλ. παρεκβολ. σημ. Β.

43. Ἐν ἄλλοις κώδιξι διάφοροι γραφαὶ φέρονται *ωσotάριχον* καὶ *τάριχον*· κατωτέρω δ' ὁ αὐτὸς κώδιξ, κατὰ λάθος ἴσως φέρει *σταράριχον* (Β' 41, σ. 91). Ἴσως τὸ *αὐτὸν τὰριχον* ἐγράφη πρὸς δῆθεν ἐξελλήνισιν τῆς καὶ νῦν ἐν χρήσει λέξεως *αὐγοτάραχον*. Ὁ τύπος *αὐγόν* φαίνεται λίαν ἀρχαῖος, ὡς ἀποδείκνυται ἐκ τοῦ λατιν. *ovum* καὶ τῆς διαλέκτου τῶν Ἀργείων, ὅστινες κατὰ τὸν Ἡσύχιον ἐκάλουν «ῶβρα τὰ ῶα». Νῦν ἔτι ἐν τῇ τσακωνικῇ διαλέκτῳ τὸ ῶν λέγεται *ῶβόν* ἢ *ῶβγόν*.

44. Ἐλαβε δῆλον ὅτι ψυχὴν, ἐνεψυχώθη.

45. Ψευδοκαλλισθέν. Β' 39, σ. 90, ed. Müller (ἐν τῇ ὑπὸ Dübner ἐκδόσει τοῦ Ἀρριανοῦ, τῆς συλλογῆς Didot).

Ἄλεξανδρος τοῦτο μαθὼν ἐφθόνησε τὴν ἀθανασίαν αὐτῶν. Καὶ τὴν αὐτοῦ θυγατέρα προσκαλεσάμενος, εἶπεν αὐτῇ. Λαβοῦσα τὸν ἱματισμὸν σου, ἐξέλθε ἀπ' ἐντεῦθεν· ἰδοὺ γὰρ γέγονας δαίμων, ὡς ἀθανατισθεῖσα· Ἔση δὲ καλοῦμένη νηνηρηίς, ὡς ἀπὸ τοῦ ὕδατος τὸ αἶδιον σχοῦσα, καὶ ἐνταῦθα κατοικήσεις. Ἡ δὲ κλαίουσα καὶ ὀδυρομένη ἐξῆλθε τοῦ προσώπου αὐτοῦ καὶ ἀπῆλθεν ἐν ἐρήμοις τόποις μετὰ τῶν δαιμόνων. Τὸν δὲ μάγειρον προσέταξε δεθῆναι λίθῳ ἐν τῷ τραχήλῳ αὐτοῦ καὶ ριφθῆναι ἐν τῇ θαλάσῃ. Ὁ δὲ ριφθεὶς ἐγένετο δαίμων καὶ κατόκησε ἐκεῖ ἐν τινὶ τόπῳ τῆς θαλάσσης· ἀφ' οὗ ἐκλήθη ὁ τόπος Ἄνδρεαντικός»⁴⁶.

Οὕτω λοιπὸν ἐν τῇ διηγῆσει ταύτῃ ὁ Ἄλεξανδρος παρίσταται πατὴρ μιᾶς Νηρηίδος, ἧς ἡ συνταύτισις μετὰ θαλασσίας νύμφης Γοργόνας ἦν εὐχερής. Ἄλλὰ καὶ ἕτερα τῆς παραδόσεως ταύτης ἴχνη διατηροῦνται ἐν Σάμῃ τῆς Κεφαλληνίας, ἐνθα ἡ πρώτη τῶν Νεράιδων μυθολογεῖται ἀδελφὴ τοῦ βασιλέως Ἄλεξάνδρου⁴⁷, δι' ὃ καὶ ἐν τινὶ ἐπωδῇ ἐξορκίζουσιν αὐτὰς εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ βασιλέως Ἄλεξάνδρου (*στὴ ψυχὴ τοῦ βασιλέως Ἄλεξάνδρου κακὸ μὴ μοῦ κάμετε!*)⁴⁸. Ἄξιον σημειώσεως ὅτι ἡ παρὰ τῷ Ψευδοκαλλισθένει παράδοσις σώζεται μικρὸν παρηλλαγμένη παρὰ τοῖς Ρωμοῦνοις τῆς Τρανσυλβανίας· οὗτοι πιστεύουσιν ὅτι κατὰ τὴν γέννησιν παντὸς βρέφους ἐπιφαίνονται δύο παρθένοι, περὶ ὧν διηγοῦνται τὰ ἑξῆς: Ὅτε Ἄλεξανδρος ὁ μέγας εἰσεχώρησε μέχρι τοῦ παραδείσου, εἶδεν ἐκεῖ βασιλέα τινὰ ὀνόματι Ἰβάν, καθήμενον ἐπὶ θρόνου καὶ τοὺς πόδας ἔχοντα ἐμβεβυθισμένους ἐν βράζοντι πηγαίῳ ὕδατι. Ἐρωτηθεὶς διατί πράττει τοῦτο, ὁ βασιλεὺς Ἰβάν ἀπεκρίνατο ὅτι διὰ τῆς τοιαύτης χρήσεως τοῦ ὕδατος ἐκείνου ἀποκαθίσταται τις νέος. Ὁ μέγας Ἄλεξανδρος παρεκάλεσε τότε αὐτὸν νὰ τῷ χαρίσῃ ὀλίγον ἐκ τοῦ ὕδατος καὶ λαβὼν ἐφύλαξεν αὐτὸ ἐπιμελῶς. Ἄλλ' ὁμοῦς τὸ ἔκλεψαν αἱ δύο θεραπαινίδες αὐτοῦ, αἵτινες νῦν, ἀεῖποτε νεαραὶ καὶ προβλέπουσαι τὸ μέλλον, προλέγουσι τοῦτο εἰς τὰ νεογνά⁴⁹. Ἐτέρα κοινοτέρα παράδοσις τῶν αὐτῶν Ρωμοῦνων ἀναφέρει ὅτι αἱ majestrele (εἶδος Μοιρῶν) εἰσὶν αἱ θεράπαινοι ἐκεῖναι τοῦ Ἄλεξάνδρου, αἵτινες ἦλθον μετ' αὐτοῦ μέχρι τῆς πηγῆς τοῦ ἀθανάτου νεροῦ. Παρακούουσαι δὲ τὰς προτροπὰς τοῦ βασιλέως, ὅστις τὴν αἰώνιαν διαμονὴν ἐν τῇ γῆ ταύτῃ ἐθεώρει ὡς τὴν βαρυτέραν τιμωρίαν τοῦ οὐρανοῦ, ἤντησαν καὶ ἐπιὸν ἐκ τῆς πηγῆς ἐκείνης⁵⁰. Καὶ ἐν τῇ ἀνατολικῇ προσέτι παρὰ Φιρδόσι διαπλάσει τῶν περὶ Ἄλεξάνδρου μύθων ἀναφέρεται ὅτι ἐν τῇ σκοτεινῇ χώ-

46. Αὐτ. Β' 41, σ. 91. Ὁ Ἄνδρεατικός κόλπος εἶναι ἴσως κατ' ἀμαθῆ σύγχυσις ἢ Ἀδριατικὴ θάλασσα.

47. Schmidt, Das Volksleben der Neugriechen, τ. I, σ. 107.

48. Αὐτ., σ. 125. Παραβλητέαι ταύταις αἱ μεσαιωνικαὶ παραδόσεις, καθ' ἃς διάσημοι ἥρωες ἦσαν ἀδελφοὶ Μοιρῶν (Fées). Τοιοῦτοι ἀναφέρονται ὁ Ἀρθούρος τῶν βρετανικῶν μύθων, ὁ Ἀμαδὶς τῶν ἰσπανικῶν ρομαντικῶν ποιημάτων κλπ.

49. W. Schmidt, Das Jahr u. seine Tage in Meinung u. Brauch der Romänen Siebenbürgens, 1866, σ. 25.

50. Αὐτ., σ. 28.

ρα, όπου ἡ τῆς ἀθανασίας πηγὴ, εἰς ἄλλο μόνος ταύτην εὗρεν, ὁ σοφὸς Χίσιρ, ὃν δὲν ἐπανεῖδον ἔκτοτε⁵¹.

Ὡς θυγάτηρ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀναφέρεται ἡ Γοργόνα ἐν ἀνεκδότῳ τινὶ παραμυθίῳ. Ὁ γιὸς τῆς γριᾶς ἐπιγραφομένῳ, ἐκ τοῦ ἥρωος ὅστις μεγάλους ἀθλους ἀπὸ παιδικῆς ἡλικίας διαπράττει⁵². Τὸ παραμύθιον τοῦτο συνελέγη ἐν Πάρῳ ὑπὸ τοῦ κ. Ζαννῆ Κρίσπη, δημοσιευθήσεται δὲ προσεχῶς ἴσως ἐν συλλογῇ παραμυθίων, ἣν μετὰ τοῦ κ. Μ. Κρίσπη, καθηγητοῦ, σκοποῦμεν νὰ ἐκδώσωμεν. Τὸ σχετικὸν πρὸς τὰς παραδόσεις, ἃς ἐξετάζομεν ἐνταῦθα, μέρος τοῦ παραμυθίου εἶναι τὸ ἀκόλουθον:

«Ἐφυγε λοιπὸν τὸ παιδί καὶ περπατοῦσε εἴκοσι ὥρες. Ἐπῆγε εἰς ἓνα παραθαλάσσιο χωριὸν καὶ εἶδεν ἀνθρώπους, ποῦ ἐπολεμοῦσαν νὰ μπαρκάρουν λάδι καὶ ἐσήκωναν ἓνα τουλούμι καθένας τῶν. Πλησιάζει κοντὰ καὶ τοὺς λέει: «Βρὲ ἀνθρωποὶ τοῦ Θεοῦ, ἓνα-ἓνα τουλούμι σηκώνετε; Νὰ πόσα θὰ σηκώσω ἐγώ». Παίρνει ἓνα ἀπὸ τὴν μιὰ πλάτη καὶ ἓνα ἀπὸ τὴν ἄλλη καὶ τὰ βάζει μέσα στὴ βάρκα. Τότες ὁ καπετάνιος τοῦ λέει: «Βρὲ παιδί μου, σοῦ εὐχαριστῶ (γιατὶ φοβήθηκεν). Ἐλα νὰ φᾶς. —Σοῦ εὐχαριστῶ, καπετάνιε, δὲ θέλω· παρὰ σὰν περάσετε ἀπὸ ἐκεῖνο τὸ στενὸν, νὰ μὲ πάρετε καὶ μένα». Ὁ καπετάνιος εὐχαριστήθηκε, διότι ἦτανε μέσα στὴ θάλασσα ἐκείνη μιὰ Γοργόνα, καὶ ὅποιον καράβι περνοῦσε τοῦ ἔτρωγεν ἓναν ἀνθρωποὺν γιὰ φόρο, εἶδεμὴ τὸ ἔπνιγε τὸ καράβι ὀλόκληρο. Ταξιδεύανε λοιπὸν. Ἐκεῖ ποῦ ταξίδευαν, τοῦ λέει ὁ καπετάνιος: «Παιδί μου, κάθησε στὸ τιμόνι νὰ πᾶμ' ἐμεῖς νὰ κοιμηθοῦμε, γιατί εἴμεθα κουρασμένοι». Κατέβηκαν γιὰ νὰ κοιμηθοῦν, καθὼς τάχατε εἶπανε αὐτοῖ· τὸ παιδί κάθησε στὸ τιμόνι. Ἐξαφνα στέκεται τὸ καῖκι· κοιτάζει τὸ παιδί δεξιὰ ἀριστερά, ἀκούει μιὰ φωνὴ ἀπὸ πίσω του. Γυρίζει καὶ βλέπει μιὰ ξανθομαλλοῦσα καὶ ὠραία καὶ τοῦ λέει: «Δὸς μου τὸ ταῖνι μου. —Ποιὸ ταῖνι; τῆς λέει τὸ παιδί. —Τὸν ἀνθρωποὺν ποῦ τρώγω ἀπὸ κάθε καράβι». Τὸ παιδί τῆς λέει: «Γιὰ δὸς μου τὸ χέρι σου». Αὐτὴ χωρὶς νὰ δυσκολευθῆ τοῦ τὸ δίνει καὶ πολέμησε νὰ τὸν κατεβάσῃ στὴ θάλασσα. Θυμῶναι τὸ παιδί: «Ἐλα, μωρὴ ντῶσα⁵³, ἀπάνω»

51. Βλ. Spiegel, Die Alexandersage bei den Orientalen, σ. 29.

52. Συνηθεστέρα ἐπικλήσις τῶν ἀνδρειωμένων εἶναι ὁ γιὸς τῆς χήρας. Βλ. B. Schmidt. Gr. Märchen usw., σ. 259 καὶ τὰ παρ' αὐτοῦ ἀναφερόμενα δημώδη ἕσματα, προσέτι Jeannaki, Ἔσματα κρητικά, 1876, ἀρ. 263, σ. 200-201. Χήρας υἱὸς ἀποκαλεῖται πολλάκις ὁ διάσημος ἥρωος τῶν δημοτικῶν ἕσμάτων Διγενῆς (βλ. Jeannaki, ἀρ. 276, σ. 214). Καλόγριος υἱὸς λέγεται ἐπίσης ὁ ἥρωος Πορφύρης, ἴσως ὁ αὐτὸς τῷ Διγενῆ (βλ. Passow, ἀρ. 486, σ. 365. Σάβ. Ἰωαννίδου, Ἰστ. Τραπεζοῦντος, σ. 288). Ἡ ἀρχὴ τῆς ἐπικλήσεως ταύτης ἀνέρχεται μέχρι τῆς Ἰνδικῆς θρησκείας. Ἐν τῷ ἸΗ' ὄμνῳ τῆς Ρίγ-Βέδας ὁ Ἰνδρᾶς παρίσταται ὡς υἱὸς χήρας. (Βλ. Ang. de Gubernatis, Letture sopra la mitologia vedica, σ. 195). Ὁμοίως ἐν τοῖς ἐπικοῖς ρωσικοῖς ποιήμασι σχεδὸν ἅπαντες οἱ ἥρωες καλοῦνται υἱοὶ χήρας· τοῦτο ὁ κ. L. Busslaieff (Appunti di mitologia slava ἐν Rivista Europea, 1875, ἔτ. VI, τ. I, σ. 445) ἀνάγει εἰς τὴν ἀρχικὴν ἐποχὴν τῆς βαρβαρότητος, ὅτε ἐπεκράτει πολυανδρία καὶ ἐνεκα τῆς ὀμότητος τῶν ἡθῶν οἱ ἄνδρες ἐγκατέλειπον τὰς γυναῖκάς τῶν, ὥστε ἕκαστος ἐγνωρίζετο ἐκ τοῦ ὀνόματος τῆς μητρὸς αὐτοῦ.

53. Ντῶσα καὶ δῶσα= ἑταῖρα (ἐκ τοῦ δίνω ἢ δόνω= δίδωμι) καὶ συνεκδοχικῶς πᾶσα κακότροπος γυνή.

καί τῆ σκάει στό κατάστρομα· τῆς ἔδωσε, τῆς ἔδωσε καί τῆς ἔλεγε: «'Ορκίσου μου πῶς δέ θά πειράξης πριά ἄνθρωπο, νά σ' ἀφήσω. —'Ορκίζομαι εἰς τῆ μάννα μου τῆ θάλασσα καί τόν πατέρα μου τόν 'Αλέξανδρο ὅτι δέ θά πειράξω κανένα». Τότε τήν ἔρριξε στή θάλασσα. Τέλος πάντων ὁ καπετάνιος δέν ἔβγαине ἀπό κάτω, ἀλλά ἔκαθότανε καί συλλογιόντανε πῶς ν' ἀνέβη ἐπάνω. 'Ανεβαίνει λοιπόν καί μέ τήν τρομάρα του πιάνει τὸ τιμόνι. 'Εκεῖ ποῦ βγῆκαν οἱ ναῦτες ἐφάνη καί ἡ στεργιά καί εἶπε τὸ παιδί: «'Εδῶ θέλω νά μέ βγάλετε». Καί τόν ἔβγαλαν. 'Εχαιρέτησε τόν καπετάνιο καί ἔφυγε».

'Εν τῇ Γοργόνα τοῦ παραμυθίου τούτου, τῇ θυγατρὶ τοῦ βασιλέως 'Αλεξάνδρου καί τῆς θαλάσσης, ἀνευρίσκομεν μικρὸν παρηλλαγμένον τὸν μῦθον τῆς Σκύλλης. Κατὰ τὴν παρ' 'Ομήρῳ ἀρχαιοτέραν τοῦ μύθου τούτου διάπλασιν ἡ Σκύλλα ἦν τέρας ἑξακέφαλον, ἐντὸς σκοπέλου τινὸς ἐν τῇ θαλάσση ἐνδαιτιώμενον, καί ὡς φόρον λαμβάνον ἐξ ἐκάστου παραπλέοντος πλοίου ἐξ ἀνθρώπους⁵⁴. Οἱ ἀρχαῖοι μῦθοι περὶ τῆς Σκύλλης καί τῆς Γοργόνης συνδέονται στενῶς, καί πολλάκις αἱ δύο αὗται θαλάσσαι θεότητες συνταυτίζονται, ὡς ἐν τῷ ἡμετέρῳ παραμυθίῳ. 'Η Σκύλλα καί ἡ Μέδουσα εἰσὶν ἀδελφαί, ἐρώμεναι ἀμφοτέραι τοῦ Ποσειδῶνος, καί ἀμφοτέραι ὡς φόβητρα παριστάμεναι ἐν τοῖς μνημείοις πρὸ πάντων τῆς τέχνης⁵⁵. Παραλείποντες ἄλλας αὐτῶν ὁμοιότητος ἀλλήλαις, ἀναφέρομεν μόνον ὅτι κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους ἐμυθολογοῦντο ὅτι ἐν ἀρχῇ ἦσαν περικαλλεῖς παρθένοι⁵⁶, ὡς ἡ ξανθομαλλοῦσα ὠραία Γοργόνα τοῦ παρόντος παραμυθίου· πρὸς δέ ὅτι μία τῶν κεφαλῶν τῆς Σκύλλης, κατὰ τινὰ μῦθον ὑπὸ τοῦ Τζέτζου ἀναφερόμενον, ἦν Γοργόνας («Ἐξ κεφαλᾶς ἔχον (τέρας), κάμπης, κυνὸς, Γοργόνας, Φαλαίνης καί ἀνθρώπου»)⁵⁷.

'Αλλὰ καί πρὸς τὰς Σειρήνας σχέσις τῆς Σκύλλης φαίνεται ἐν ἀρχαίοις μνημείοις, ἐν οἷς πολλάκις αὐτὴ παρίσταται πτερωτή, ὡς αἱ Σειρήνες, καί λύραν κρούουσα⁵⁸. 'Εν δέ τῷ ἀνωτέρῳ μνημονευθέντι ἀνωνύμῳ λατινικῷ συνταγματικῷ τοῦ ΣΤ' αἰῶνος *Περὶ τεράτων καὶ θηρίων* ἡ Σκύλλα περιγράφεται παρθενικὴν κεφαλὴν καί στήθος ἔχουσα, ὡς αἱ Σειρήνες καί εἰς δελφίνα ἀπολήγουσα (*capite quidem et pectore virginali sicut Serenae*)· κατὰ τοῦτο δέ διέφερε ἐκείνων, καθ' ὅτι αὗται μὲν διὰ τῆς βίας, ἐν ᾧ αἱ Σειρήνες διὰ θανατηφό-

54. 'Οδυσσ. μ 85-100. Τῇ φράσει τοῦ ἀνωτέρω παραμυθίου «κοντοστέκεται τὸ καῖκι» πρβλ. τὸ ὁμηρικόν (αὐτ. μ 204-205) «ἔσχετο δ' αὐτοῦ Νηὺς ἐπεὶ οὐκέτ' ἔρετμᾶ προήκεα χερσὶν ἔπειγον» (οἱ ναῦται ἐκ τοῦ φόβου των).

55. Βλ. Gädechens, Glaukos, σ. 90 κέ. Τοῦ αὐτοῦ, ἄρθρ. Gorgo ἐν Allg. Encycl. § 15, σ. 400. § 20, 21, σ. 405-406.

56. Περὶ Σκύλλης βλ. Ovid., Metam. XIII, 900· XIV, 74· πρὸς δέ Serv. εἰς Vergil., Ecl. VI, 75 (pulcherrima). Fulgent., II, 13 (virgo pulcherrima). Hygin., Fab. 199 (virgo formosissima). Στέλτ., εἰς Λυκόφρ. 44 (πρῶτον γυνὴ εὐπρεπής), 450 (γυναῖκα εὐπρεπῆ). Πρβλ. Verg., Aen. 425 (Prima hominis facies et pulchro pectore virgo). Περὶ Μεδούσης βλ. Παυσαν., Β', κα', β'.

57. Εἰς Λυκόφρ., Κασσιάνδρ. 650.

58. Βλ. Gädechens, Glaukos, σ. 141-142 καί τοὺς συγγραφεῖς, οὓς ἐπάγεται.

ρου ἄσματος ἐπιφέρουσι τὸν ὄλεθρον τῶν ναυτιλλομένων⁵⁹.

Ὡς ἐκ τῶν ἤδη εἰρημένων ἐξάγεται, ἐν ταῖς περὶ Γοργόνων παραδόσεσι τοῦ καθ' ἡμᾶς λαοῦ συνεχωνεῦθη μέγα μέρος τῶν περὶ Σειρήνων, Γοργόνων καὶ Σκύλλης μύθων. Καὶ ἡ συγχώνευσις αὕτη δύναται νὰ θεωρηθῆ εἰς ἐκ τῶν πειστικωτέρων λόγων, πρὸς συγκατάταξιν τῶν θεοτήτων τούτων μεταξὺ τῶν ἐναλίων. Αἱ Γοργόνες, ἡ Σκύλλα, αἱ Σειρήνες εἰσὶ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα προσωποποιήσεις θαλασσίων δυνάμεων ὄλεθρίων τοῖς ναυτιλλομένοις, αἱ μὲν Γοργόνες τῶν καταγίδων (νεφέλαι θυελῶν)⁶⁰, ἡ Σκύλλα τῶν παρὰ τοῖς ἐπικινδύνοις σκοπέλοις θαλασσίων δινῶν⁶¹, καὶ αἱ Σειρήνες προσωποποιήσεις τῶν ἡλιακῶν καυμάτων, τῶν ἐπιφερόντων σῆψιν εἰς τὰ σώματα τῶν ναυαγῶν, ἢ τῆς γαλήνης τῆς ὄλεθρίας τοῖς ναυτιλλομένοις, ἀναγκαζομένοις νὰ προσορμίζονται εἰς χλοεράς μὲν ἄλλ' ἐρήμους καὶ ἀξένους παραλίας⁶².

Σημ. Α'. Τὰ περὶ Ἀμαζόνων μυθολογήματα ἐνωρὶς ἀνεμίγησαν τοῖς περὶ Ἀλεξάνδρου· ὁ Στράβων (XI, σ. 505), λόγον ποιούμενος περὶ τοῦ κοινῶς φερομένου ὅτι ἡ τῶν Ἀμαζόνων δυναστεύουσα Θαλήστρια ἐπορεύθη πρὸς Ἀλέξανδρον εἰς Ὑρκανίαν καὶ συνεγένετο αὐτῷ τεκνοποιίας χάριν, παρατηρεῖ ὅτι «οὐχ ὁμολογεῖται τοῦτο, ἀλλὰ τῶν συγγραφέων τοσοῦτων ὄντων οἱ μάλιστα τῆς ἀληθείας φροντίσαντες οὐκ εἰρήκασιν, οὐδ' οἱ πιστευόμενοι μάλιστα οὐδενὸς μέμνηται τοιοῦτου, οὐδ' οἱ εἰπόντες τὰ αὐτὰ εἰρήκασιν». Ὁ δὲ Πλούταρχος (Ἀλέξανδρ. 46) ἀναφέρει τὰ ὀνόματα πολλῶν συγγραφέων μνημονευόντων τοιαύτης συνεντεύξεως τῆς Ἀμαζόνας τῷ Ἀλεξάνδρῳ καὶ ἐτέρων, πλάσμα τοῦτο θεωρούντων. Τὰς Ἀμαζόνας μυθικῶς ἀναφέρει καὶ ὁ περὶ τὴν τετάρτην πιθανῶς μ.Χ. ἑκατονταετηρίδα ζήσας σοφιστῆς Αἰθικός, ὅστις πρῶτος δύναται νὰ θεωρηθῆ τῶν περὶ Ἀλεξάνδρου καθ' ὅλοκληρίαν μυθικῶς γραψάντων⁶³. Ὁ Ψευδοκαλλισθένης, ὡς εἰκός, οὐδαμῶς παρέλιπε ν' ἀφηγηθῆ στρατείαν τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐπὶ τὰς Ἀμαζόνας, αἵτινες, καθ' ἃ ἀναφέρει, μετ' ἀνταλλαγὴν ἐπιστολῶν δὲν ἐπολέμησαν, ἀλλὰ μάλιστα ἀπέστειλαν αὐτῷ φόρον καὶ 500 γυναῖκας διὰ τὸν στρατόν. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ δὲ ταύτῃ ἐκτίθησι πλεῖστα περὶ τῶν Ἀμαζόνων μυθολογήματα, μηδὲν τῶν ἀρχαίων διαφέροντα⁶⁴, καὶ κατωτέρω συνοψίζει ταῦτα ἐν τοῖς ἐξῆς: «Ἐπὶ τὸν Θερμόδοντα πο-

59. De monstis et belluis I, κεφ. 17 ἐν Berger de Xivrey, Trad. tératol., σ. 58. Ὁ αὐτὸς μικρὸν πρότερον (κεφ. 15, σ. 55) ἀναφέρει ὅτι ἡ Σκύλλα «ὡς λέγουσιν οἱ ἔθνικοι, ἐνδιητάτο μεταξὺ Ἰταλίας καὶ Σικελίας καὶ κατεβρόχθιζε τοὺς ναύτας».

60. Schwartz, Der Ursprung der Mythologie, σ. 65.

61. Ὅπως ἐξηγεῖ τὸν μῦθον ὁ Preller (Griech. Myth., σ. I, σ. 509, γ' ἐκδ.).

62. Κατὰ τὰς ἐρμηνείας τῶν Schrader καὶ Cerquand, βλ. ἀνωτέρω, σ. 343, σημ. 26.

63. Aethici, Cosmographia III, κεφ. 4 § 6 ἐν Mémoires présentés par divers savants à l'Académie Paris., Σειρ. I, τ. II, σ. 505. Βλ. καὶ III, κεφ. 4 § 5, 3, σ. 504.

64. Ψευδοκαλλισθένης, Γ', 25, 26, σ. 136-138 Müller. Περὶ τοῦ ἀρχαίου μύθου βλ. Maury, Hist. des religions de la Grèce antique, τ. III, σ. 161 κέ. Preller, Griech. Myth., τ. I, σ. 255, 576, τ. II, σ. 85, 232 κέ. Καὶ ἐκτὸς τῶν ὑπὸ τούτων ἀναφερομένων μονογραφιῶν καὶ τὴν ἐξῆς: Ad. Klügmann, Die Amazonen in der attischen Literatur und Kunst, Stuttgart 1875.

ταμόν, ὃς ἐξέρχεται χώραν πεδινήν καὶ εὐδαίμονα, ἐν ἧ οἰκοῦσιν Ἀμαζόνες, γυναῖκες τῷ μεγέθει ὑπερέχουσαι καθ' ὑπερβολὴν ἐτέρων γυναικῶν καὶ κάλλει καὶ εὐρωστίαις, σπουδαῖαι εἰς τὸ πολεμεῖν, ἐσθῆτας δὲ φοροῦσαι ἀνθινάς· ὄπλοις δ' ἐχρῶντο ἀργυρέοις ἀξίναις»⁶⁵. Ἡ κατὰ μίμησιν τῆς τοῦ Ψευδοκαλλισθένους εἰς κοινήν γλῶσσαν γεγραμμένη *Ἱστορία Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνα*, περιγράφει ὁπωσοῦν διαφόρως τὰ περὶ Ἀμαζόνων καὶ Ἀλεξάνδρου. Βυζάντιος δὲ τις στιχουργὸς τῆς ΙΔ' ἑκατονταετηρίδος ἀναφέρει κατατρόπως τῶν Ἀμαζόνων ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου⁶⁶. Ἐν τῷ Ψευδοκαλλισθένει κυρίως ἐπόμενοι διηγοῦνται τοὺς περὶ Ἀμαζόνων μύθους καὶ τὰς πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον σχέσεις τούτων ὁ Γάλλος ποιητὴς τῆς ΙΓ' ἑκατονταετηρίδος Lambert le Court ἐν τῇ Ἀλεξανδριάδι του⁶⁷ καὶ ἄλλοι συγγραφεῖς τοῦ μεσαιῶνος⁶⁸. Καὶ ὁ Φιρότσι προσέτι ἀναφέρει τὴν πόλιν τῶν γυναικῶν καὶ τὴν εἰς ταύτην ἐπίσκεψιν τοῦ Ἀλεξάνδρου⁶⁹.

Ἐκ τῆς φυλλάδας τοῦ Ἀλεξάνδρου νομίζομεν μόνον γινώσκει τὸ ὄνομα τῶν Ἀμαζόνων καὶ ὁ καθ' ἡμᾶς λαός. Ἐν Σάμῃ τῆς Κεφαλληνίας συνήθης ἐστὶν ἡ ἔκφρασις *σὰν Ἀμαζόνα εἶναι ἐπὶ εὐσώμου*· αἰ ρωμαλέας γυναικός⁷⁰. Ἐν τινι δὲ δημοτικῷ ἕσματι τῆς Μάνης ἀπαντᾷ ἡ ἀκόλουθος παρακέλευσις πρὸς τὰς πολεμούσας κατὰ τῶν στρατευμάτων τοῦ Ἰμβραῖμ πασᾶ Μανιάτισσας: *σὰν Ἀμαζόνες κρούετε*⁷¹. Ἄλλο ἴχνος τῶν περὶ Ἀμαζόνων μύθων δὲν ἤξεύρομεν. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι μεταξὺ τούτων ἠδύνατο νὰ συναριθμηθῇ περίεργός τις παράδοσις τῶν Ἡπειρωτῶν, δημοσιευθεῖσα ἐν ταῖς Ἡπειρωτικαῖς μελέταις τοῦ κ. Β. Δ. Ζώτου τοῦ Μολοσσοῦ· ἀλλ' αἱ ἀναριθμητοὶ ἀκρισίαι, ὧν δυστυχῶς βρῆθαι τὸ βιβλίον ἐκεῖνο, καὶ ἡ μεγάλη ἐπιπολαιότης καὶ ἡμιμάθεια, αἱ ἀνὰ πᾶσαν σελίδα ἀριδῆλως καταφωρόμεναι, ἀναγκάζουσιν ἡμᾶς νὰ ὤμεν λίαν ἐπιφυλακτικοὶ περὶ τὴν χρῆσιν τοιοῦτου βοηθήματος· ὁπωςδῆποτε ὁμως, ἐπειδὴ ἐν τούτῳ ἀπαντῶσιν ἰδέαι τινὲς καὶ ἐκφράσεις, κοιναὶ εἰς τὰ δημῶδη παραμύθια, παρατιθέμεθα αὐτὸ ἐνταῦθα, καίτοι ἀμφιβάλλοντες περὶ τῆς πλήρους αὐτοῦ γνησιότητος.

«Σῶζεται ἀκόμη καὶ παραμῦθι τῆς Τεῦτας, ὅτι καὶ εἰς τὰ μεσόγεια ἦλθε

65. Ψευδοκαλλισθέν., Γ', 27, σ. 140 Müller.

66. Μανουήλ (;) Μελιτηνιώτου, Στίχοι εἰς Σωφροσύνην, στ. 2207 ἐν Not. et extraits des manuscrits, τ. XIX, μ. 2, σ. 104. Ἐκτὸς τῶν ἄλλων καὶ ὁ βυζάντιος Μαλάλας (Ε', σ. 125 κέ Bonn) ἱστορεῖ περὶ τῆς προσενεχθείσης ὑπὸ τῶν Ἀμαζόνων βοήθειας εἰς τοὺς Τρῶας, συμφώνως πρὸς τὴν Αἰθιοπίδα τοῦ Ἀρκτίνου. (Πρβλ. Steiner, Ueber den Amazonen Mythos in der antiken Plastik, 1857, σ. 38 κέ). Ὁ βυζάντιος χρονογράφος Γεώργιος ἀματωλὸς παρατίθεισιν ἐπίσης ἐν ταῖς περὶ Ἀλεξάνδρου τινὰ περὶ τῶν ἠθῶν τῶν Ἀμαζόνων (Χρον. σύντομον Α' 25, σ. 28 Muralt).

67. Βλ. Notices et extr. des manuscrits, τ. V, σ. 114.

68. Jonand., κεφ. 6, 7, 8. Paul. Diacon., I, 15. Grimm, Deutsche Sagen, ἀρ. 394.

69. Spiegel, Die Alexandersage bei den Orientalen, σ. 28.

70. Schmidt, Das Volksl. d. Neugriechen, I, σ. 142.

71. Ém. Legrand, Recueil des chansons popul., σ. 146.

καὶ ἠφάνισεν ἀρκετὰς πόλεις· ὁ λαὸς τὴν διαδίδει ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν ὑπὸ τὸ ὄνομα *Μονοβύζα* καὶ πολλὰς καταστροφὰς ἀναφέρει ἀπὸ τὸν καιρὸν τῆς *Μονοβύζας* κατὰ παράδοσιν... Ἴδου καὶ ὁ περὶ αὐτῆς μῦθος, σφζόμενος εἰς τὰ στόματα τοῦ λαοῦ. «Μιά φορά κι ἕναν καιρὸν ἦτον μία βασίλισσα μονοβύζα καὶ εἶχε ἕνα βυζὶ μεγάλο καὶ τὸ ἔρινε ὀπίσω ἀπὸ τὲς πλάτες καὶ ὀνομάζονταν Βοδίνα, καὶ εἶχε ἕνα παιδί ζουρλό, καὶ ἦλθε νὰ χαλάσῃ τὸ τόπο μας, καὶ τὸ ἐσκότωσαν οἱ Μολοσιάριδες· καὶ σὰν τὸ ἔμαθε αὐτὴ, ἐκίνησε κι ἦρθε γιὰ νὰ πάρῃ τὸ αἷμα τοῦ παιδιοῦ της, κι ἀρμάτωσε καράβια δικά της, καὶ ἐπῆρε καμπόσια κι ἀπὸ τοὺς Κορφοὺς, καὶ ἔβγαλε μεγάλα φουσατά στὴν Αὐλῶνα καὶ στοὺς Ἁγίους Σαράντα, καὶ εἰς ἕνα μῆνα ἐκυρίευσε τὸ Μπεράτι, τὴν Λιαμπουριὰν ὅλη καὶ ἔφθασε στὸ Ἀργυρόκαστρο καὶ στὴν Δρόπολι, ὡς τὴ Βόδριστα καὶ Ἐπισκοπή, καὶ ἐχάλασε ὅλες τὲς χῶρες τοῦ τόπου καὶ τὰ χωριά, καὶ τὴ μεγαλύτερη χώρα τὴ Φοινικόπολι ποὺ εἶχε 300.000 ψυχὲς καὶ τὸ εἶχε κτίσει μία βασιλοπούλα ποῦρθ' ἀπὸ τὴν Ἀνατολή, πῶς τὴν ἔλεγαν δὲν ξεύρω, ὁμῶς τὸ Φοινίκι τοῦβαλε στὸ ὄνομα τοῦ τόπου της· καὶ ἦταν ἔμορφη σὰν τὸν Ἥλιο, καὶ ὅταν ἐστολιζόνταν ἔβανε καὶ 9 ἀρμάθες φλωριά στὸ λαιμό της, καὶ ἐπειδὴ δὲν ἦδρε κανέναν ἄξιον νὰ τὴν πάρῃ, ἦλθε καὶ ἔκτισε τὸ Φοινίκι, καὶ ἔζησε καὶ ἐβασίλευσε ἐκεῖ καὶ ἀπέθανε, καὶ ἔκανε πολλὰς καλοσύνες, καὶ τὴν ὁμολογοῦσαν ὅτι εἶχε καλὴ ψυχὴ· καὶ τὸ Φοινίκι εἶχε πλοῦτον πολὺ ὅπου ἄρμεγαν τὲς γελάδες στὴ Λευτοκαριά, καὶ τὸ γάλα τὸ ἔρριγναν στὸ αὐλάκι καὶ τὸ ἔφερνε στὸ Φοινίκι καὶ τὸ μοιράζονταν ὅλος ὁ κόσμος, καὶ ἡ μονοβύζα ἐπῆγε καὶ στὴ Λευτοκαριά, καὶ ἔφαγε τὲς γελάδες καὶ ἐχάλασε τὸ αὐλάκι, καὶ ἐπῆγε χαλῶντας ὡς τὴ Μπόδριστα, καὶ ἐκεῖ ἔκαμαν πάτα (εἰρήνη), καὶ ἔκτισε ἐκεῖ ἕναν πύργο διὰ τὴν νίκην καὶ ἔβαλε δώδεκα φαμιλιὰς δικῆς της, καὶ ἐκατοίκησαν καὶ τὸ ὀνόμασε Βοδίνα, καὶ σφζεται ἀκόμη τὸ χωριὸ της μὲ δώδεκα σπίτια, ἡγουν τὸ χωριὸν Βοδίνου».

Ὅταν διηγοῦνται τὸ παραμῦθι τῆς *Μονοβύζας* στὴν Ἠπειρον, τὴν ἀναθεματίζουν ὅσοι τὸ ἀκοῦνε καὶ τὴν λέγουν Σκυλα λυσιασμένη, ὅτι ἔχει κάμει πολλὰ κακὰ στὸν τόπον, καὶ ἄφηκεν ἐποχὴν ὀνομαζομένην ἀπὸ τὸν *χαλασμόν τῆς Μονοβύζας*⁷².

Σημ. Β'. Τὸ περίεργον τοῦτο ἐπεισόδιον, ὅπερ ὑπενθυμίζει τοὺς ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ἐφευρεθέντας ὑποβρυχίους κώδωνας, ἀναφέρει τὸ πρῶτον ὁ Ψευδοκαλλισθένης (Β', 38, σ. 89 Müller). Ἡ φυλλάδα τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀφηγεῖται τοῦτο μετὰ τινῶν παραλλαγῶν· ὁ Ἀλέξανδρος καταβάς εἰς τὰ βάθη τῶν θαλασσῶν βλέπει τοὺς πολέμους τῶν ψαριῶν καὶ ἐν μεγάλο ψάρι, τὸ ὁποῖον ἔπερνοῦσε πρὸ τοῦ κλωβοῦ ἐπὶ εἰκοσιτέσσαρας ὥρας καὶ ἀκόμη ἡ οὐρά του δὲν εἶχε φανῆ· καὶ ἐν ἄλλο ψάρι «μέγα ὥσπερ ἕνα μεγάλο βουβάλι» ἐκτύπησε τὴν *κασσέλαν* καὶ τὴν ἐτάραξε· καὶ οὕτως ἀνήγαγον τὸν Ἀλέξανδρον, νομίσαντες ὅτι ἐποίει σημεῖον πρὸς τοῦτο. Ὅπως οὖν διαφόρως

72. Β. Δ. Ζώτου, Ἠπειρ. μελέται, σ. 96-97.

διηγούνται την παράδοσιν οί ανατολικοί συγγραφείς. Κατά τόν Ἄραβα Μασουδί, τὰ θαλάσσια τέρατα ἐμπόδιζον τόν Ἀλέξανδρον νά θεμελιώσῃ τήν Ἀλεξάνδρειαν· ὅπως δὲ ἐξουδετερώσῃ τήν δύναμίν των, διέταξε νά κατασκευάσῃ ξύλινον κιβώτιον, ἐν ᾧ ἔθηκεν ὑελίνην θήκην. Εἰσελθὼν δ' εἰς τήν θήκην ἐκείνην κατῆλθεν εἰς τόν πυθμένα τῆς θαλάσσης, καί οὕτω κατώρθωσε νά ἴδῃ τὰς διαβολικὰς μορφὰς τῶν τεράτων καί ν' ἀποτυπώσῃ ταύτας ἐν διαφόροις μετάλλοις· ἔστησε δὲ τὰ εἶδωλα τούτων ἐπὶ τῶν οἰκοδομημάτων, ἅτινα ἤρξατο νά κτίζῃ· τὰ θαλάσσια τέρατα ἐξεληθόντα ὅπως καταστρέψωσι τὰ οἰκοδομήματα ἐκεῖνα, ὡπισθοδρόμησαν ἔντρομα, ἰδόντα τὰς εἰκόνας των. Ὁ μῦθος οὗτος στηρίζεται ἐπὶ τῶν ἀσιατικῶν ἰδεῶν περὶ τελεσμάτων, ἦτοι φυλακτηρίων πόλεων καί οἰκοδομῶν. Ὁ διάσημος Ἄραβ ἱστορικός Ἴβν Χαλδούν (ΙΔ' αἰών) ἀναφέρει ἐπίσης τόν μῦθον τοῦτον, καταδεικνύς τὸ παράλογον αὐτοῦ⁷³. Κατά τόν Γάλλον ποιητὴν τῆς Ἀλεξανδριάδος, ὁ Ἀλέξανδρος κατῆλθεν εἰς τὴν θάλασσαν ἐν μεγάλῳ ὑελίνῳ φανῶ, ἐν ᾧ ἐκλείσθη μετὰ λαμπάδων καί εἶδε τοὺς ἀγῶνας καί τὰς συζεύξεις τῶν ἰχθύων καί τὰ θαλάσσια τέρατα⁷⁴. Ἐν γένει δ' ἡ κατάδυσις τοῦ Ἀλεξάνδρου εἰς τόν πυθμένα τῆς θαλάσσης ἐνεποιεῖ μεγάλην αἴσθησιν εἰς τοὺς συγγραφείς τοῦ μεσαιῶνος, δι' ὃ βλέπομεν ὅτι ἐν τισὶ τῶν περὶ Ἀλεξάνδρου διηγήσεων ἀναγράφεται τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο ἐν αὐτῷ τῷ τίτλῳ τῶν βιβλίων⁷⁵. Τὴν κάθοδον τοῦ Ἀλεξάνδρου εἰς τοὺς βυθοὺς τῆς θαλάσσης καί τὴν εἰς τοὺς αἰθέρας ἄνοδον αὐτοῦ ἀναφέρουσι καί ρωσικὰ δημοτικὰ ᾠσματα⁷⁶. Ἔτερα ρωσικὰ ᾠσματα διηγούνται ὅτι ὁ Σολομὼν κατῆλθεν εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης ἐπὶ κιβωτίου, διὰ μακρᾶς σιδηρᾶς ἀλύσειος συνδεομένου μετὰ τῆς γῆς. Καί ἡ εἰς τοὺς αἰθέρας ἄνοδος ἐπὶ καλάθου, φερομένης ὑπὸ δύο γιγαντιαίων πτηνῶν ἀναφέρεται ἐπίσης εἰς τὸν Σολομῶντα⁷⁷. Σχέσιν τοῖς μυθολογήμασι τούτοις ἔχει καί κυπριακὸν παραμῦθιον, διηγούμενον τὴν ἐν τῷ πυθμένι τῶν θαλασσῶν, πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ πεπρωμένου, διαμονὴν ἐνός βασιλόπουλου ἐντός ὑελίνου κλωβοῦ («ἕνα γυαλλοκλοῦβιν ὀλόχρυσσον μίαν ἀλυσσίαν, ὅσον βᾶχος εἶχεν ἡ χάλασσα, τόσες ὀρκυιᾶς ἦταν κ' ἡ ἀλυσσία. Τέλος πάντων εἰς τὴν ἄκρην τῆς ἀλυσσίας μ' ἕνα γάτζον χρυσόν γιὰ νά κουτσακῶννη, ὅπου κουτσακῶννουσι»)⁷⁸.

73. Προλεγόμενα, βιβλ. Α' ἐν Notices et extr. des manuscrits, τ. XIX, μ. 1, σ. 73-74.

74. Notices etc., τ. V, σ. 113.

75. Berger de Xivrey, ἐν Notices et extr. des ms., τ. XIII, μ. 2, σ. 181. Πρβλ. Dunlop, Geschichte der Prosadichtungen, deutsch von F. Liebrecht, σ. 184.

76. Rambaud, La Russie épique, 1875, σ. 405.

77. Αὐτ., σ. 399.

78. Σακελλαρίου, Κυπριακά, τ. Γ', σ. 154-157.

ΛΟΓΟΣ ΕΙΣΙΤΗΡΙΟΣ
ΕΙΣ ΤΟ ΜΑΘΗΜΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΜΥΘΟΛΟΓΙΑΣ*

Κύριοι,

Ἄναλαμβάνων, ἐγκρίσει τοῦ σεβαστοῦ συλλόγου τῶν καθηγητῶν τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς, τὴν διδασκαλίαν τοῦ μαθήματος τῆς συγκριτικῆς μυθολογίας, ἄρχομαι τοῦ ἔργου κατὰ τὸ παρὸν ἔτος ἀπὸ τῆς ἐξετάσεως τῆς ἑλληνικῆς μυθολογίας καὶ τῆς ἱστορίας τῆς ἑλληνικῆς θρησκείας. Προέταξα δὲ τὴν ἑλληνικὴν, οὐ μόνον ἕνεκα τοῦ διαφέροντος, ὅπερ ἐγείρει ἡ μελέτη τῆς τῶν ἡμετέρων προγόνων μυθολογίας, ἐν ἧ, κατὰ τὴν γνώμην ἐπιφανοῦς ἀρχαιοδίφου, συγκεντροῦνται αἱ ρίζαι τῆς τε ἐξωτερικῆς καὶ τῆς ἐσωτερικῆς ἱστορίας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ¹, ἀλλὰ πρὸ πάντων, διότι διὰ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν ποιητικὴν χάριν, διὰ τὴν ἀφθονίαν καὶ τὸ ἀσφαλὲς τῶν πηγῶν, διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἀπὸ μακρῶν χρόνων εἰς τὴν ἔρευναν αὐτῆς ἐγκυψάντων λογίων καὶ φιλοσόφων, ἢ τῆς ἱστορίας τῆς ἑλληνικῆς θρησκείας ἐξετάσις, προσφυστάτη οὖσα ἀφ' ἑνὸς εἰς ἀναπαράστασιν τοῦ διανοητικοῦ κόσμου τῶν ἀρχαίων καὶ εἰς ἐξήγησιν τῆς γενέσεως τῶν ἰδεῶν παρὰ τοῖς Ἑλλησι καὶ τοῦ βίου καθόλου αὐτῶν, ἀποκορυφοῖ ἀφ' ἑτέρου πάντα τὰ πορίσματα τῆς νεωτάτης ἐπιστήμης τῆς συγκριτικῆς μυθολογίας, ὑποδεικνύοντα τοὺς νόμους τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς βαθμιαίας ἀναπτύξεως καὶ παρακμῆς τῶν ἀρχαίων θρησκειῶν. Τούτου δ' ἕνεκα, ἐν τῇ ἐκθέσει περὶ τῶν ἐρευνῶν, τῶν γενομένων ἐν τῷ κλάδῳ τῆς ἑλληνικῆς μυθολογίας καὶ περὶ τῶν ἐρμηνευτικῶν συστημάτων, τῶν ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων προταθέντων πρὸς ἐξήγησιν τῶν ἑλληνικῶν μύθων, συνοψίζονται πᾶσαι αἱ ἔρευναι καὶ πᾶσαι αἱ ἰδέαι, αἱ ἐξενεχθεῖσαι πρὸς διαφώτισιν τῆς ἱστορίας τῶν θρησκειῶν οὐ μόνον τῶν ἀρίων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐπιλοίπων λαῶν. Περὶ τῶν ἐρευνῶν τούτων ἔσται ἡμῖν σήμερον διὰ βραχέων ὁ λόγος, ὡς ἀναγκαία προεισαγωγή εἰς τὴν ἀνάλυσιν τῶν ἑλληνικῶν μύθων, πλατύτατα δὲ περὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος θὰ διαλάβωμεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἑλληνικῆς θρησκείας, ἥτις συμπληροῖ τὴν διδασκαλίαν τῆς ἑλληνικῆς μυθολογίας, ἀμέσως ταύτη συνεχομένη.

Ἐν ταῖς θρησκείαις, ὧν βάσις ἐστὶν ἡ ἀποκάλυψις, καὶ ὧν τὰ ὄρια σαφῶς διαγράφει ἡ δογματικὴ, ἡ πίστις ἀποκλείει ἢ περιορίζει τὴν ἔρευναν. Τὰ τε θρησκευτικὰ δόγματα καὶ τὰ παραγγέλματα τῆς τοῦ θεοῦ λατρείας παρίσταν-

* Ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον εἰς ἐφημ. Αἰών, 7-9 Δεκεμβρίου 1882.
1. K. O. Müller, Prolegomena, σ. 207.

ται ἐν αὐταῖς, ὡς ὀρισθέντα κελεύσει τοῦ θεοῦ, οὐ ἢ βούλησις οὐδαμῶς ὑπόκειται εἰς τὴν κατανόησιν τοῦ ἀνθρώπου· πᾶσα δὲ ἀπόπειρα πρὸς ἐξέλεγξιν τῆς θείας βουλήσεως λογίζεται ἀσέβεια καὶ πᾶσα παρέκκλισις ἐκ τοῦ κειμένου τῶν ἱερῶν βιβλίων, ὡς αἴρεσις χαρακτηριζομένη, οὐδεμίαν ἔχει ροπὴν πρὸς μὀρφωσιν τῆς θρησκείας. Ἐκ τῶν ἀρίων λαῶν τοιαύτην θρησκείαν εἶχον μόνον οἱ Πέρσαι, οἱ τὴν Ζένδ Ἀβέσταν ὑπολαμβάνοντες ὡς τὸν θεῖον λόγον τοῦ Ἀχούρα Μάσδα, καὶ ἐν μέρει οἱ Ἴνδοί, ἀφ' οὗ χρόνου ἐρριζώθη ἡ πίστις περὶ τοῦ θεοπνεύστου τῶν Βεδῶν. Παντελῶς ὁμοιος διάφορος ἦν ἡ τῶν Ἑλλήνων θρησκεία· οὐδεμίαν ἔχουσα αὐτὴ ἱερὰν βίβλον, ἀπηλλαγμένη τῶν φραγμῶν τῆς δογματικῆς, οὐ μόνον δὲν ἐκώλυε τὴν ἐλευθέραν ἐνέργειαν τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας, ἀλλὰ καὶ ἐπωφελεῖτο ἐκ ταύτης. Ποιηταί, καλλιτέχναι, φιλόσοφοι, περικαλλύναντες καὶ συμπληρώσαντες τὴν μυθικὴν κληρονομίαν, ἦν τὸ ἑλληνικὸν γένος παραλαβὸν διετήρει ἀπὸ τῶν ἐκ τοῦ μεγάλου τῶν Ἰμαλαῶν ὄροπεδίου μεταναστάντων προγόνων, κατήρτισαν τὸ ἀγλαὸν ἐκεῖνο θρησκευτικὸν σύστημα, οὗ ἐνδέχεται ἄλλα νὰ ὑπερτερῶσι κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν ἐνάργειαν καὶ τὸ ἠθικὸν σθένος, ἀλλ' ὅ ἢ προσόμοιον κατὰ τὸ κάλλος καὶ τὴν ἀρμονίαν δὲν παρουσιάζεται ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ὁ ἀξεστος κορμὸς δέντρου, ὁ ἀνέχων τὴν στέγην παλαιοῦ ἀτέχνου ναοῦ, μετεβλήθη σὺν τῷ χρόνῳ εἰς σεμνὸν κίονα τοῦ Παρθενῶνος. Ἄν δ' ἐν ταῖς θρησκείαις, ταῖς ἐρειδομέναις ἐπὶ τῆς θείας ἀποκαλύψεως, αἱ μεταγενέστεραι προσθήκαι καὶ μεταβολαὶ δύνανται νὰ ἐξομοιωθῶσι τῇ σκωρίᾳ, τῇ κατασχυνοῦσιν τὴν ὄψιν εὐγενοῦς μετάλλου, αὗται τοῦναντίον ἐν τῇ ἑλληνικῇ ὁμοιάζουσι μᾶλλον τῷ ἐλέφαντι καὶ τῷ χρυσῷ φειδιακοῦ ἀγάλματος, τοῖς περιβάλλουσιν ἄμορφον κατασκεῦασμα ξύλων καὶ πηλοῦ.

Τὴν ὑπεροχὴν δὲ ταύτην, ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς θρησκείας τῶν ἄλλων ἀρίων ἔθνων, ὀφείλει ἡ ἑλληνικὴ εἰς τὸ ἐν τοῖς κόλποις αὐτῆς ἀναπτυχθὲν ἐρευνητικὸν πνεῦμα, ὅπερ ἀποκλείον τὴν στασιμότητα προφυλάσσει ἀπὸ τῆς δογματικῆς ἀποκρυσταλλώσεως. Ἀπὸ τῶν μυθικῶν ἀοιδῶν τῆς Θράκης καὶ τῆς Πιερίας, μέχρι τῶν θεουργῶν μυστῶν τῆς νεοπλατωνικῆς φιλοσοφίας ἀδιαλείπτως βελτιουμένη, συμπληρουμένη, μεταρρυθμιζομένη, διετέλει αἰεὶ ἐν ἀρμονίᾳ πρὸς τὴν διανοητικὴν κατάστασιν τοῦ ἔθνους, διότι οὔτε εἰς ὕψος ἰδεῶν μετεωρίσθη ποτὲ δυσλήπτων τοῖς πολλοῖς, οὔτε πάλιν ἐνέμεινεν εἰς τὴν ταπεινὴν ἀφετηρίαν αὐτῆς, ὅτε θὰ ὑστέρει ἐν τῇ εὐγενεῖ πρὸς τὴν πρόοδον σταδιοδρομίᾳ τοῦ ἔθνους. Ἀλλὰ συνήκμασε μὲν ἐν τῇ ἀκμῇ αὐτοῦ, κατέπεσε δ' ἐν τοῖς χρόνοις τῆς παρακμῆς τῶν γραμμάτων, τῆς τέχνης, τῆς φιλοσοφίας. Οὐδὲ παρουσιάζεται ἐν τῇ ἱστορίᾳ αὐτῆς τὸ εἰς ἄλλας θρησκείας παρατηρηθὲν, αἵτινες ἀπρίξ ἐχόμεναι ἰδεῶν στερηθεισῶν τοῦ προτέρου κύρους αὐτῶν, καὶ ὑπὲρ τούτων σθεναρῶς προμαχοῦσαι, ἢ κατισχύουσαι καὶ τότε ἀποφράττουσι τὴν ὁδὸν τῆς προόδου καὶ καταδικάζουσι τὸ ἔθνος εἰς τὴν γαλήνην τῶν λιμναζόντων ὑδάτων, ἢ καταβληθεῖσαι παρορῶνται καὶ οὐδαμῶς μετέχουσι τῆς περὶ αὐτὰς πνευματικῆς κινήσεως. Ὅθεν ἐν τῇ ἑλληνικῇ θρησκείᾳ δὲν βλέπομεν τὰς ὀλεθρίας τῷ πολιτισμῷ συγκρούσεις ἐκεῖνας τοῦ καθεστῶτος θρησκευτικοῦ δόγματος καὶ τῶν φιλοσοφικῶν καὶ ἐπιστημονικῶν καινοτο-

μιῶν· διότι ὁ νοῦς ἀφίετο ἐλεύθερος εἰς τὰς ἐρευνάς αὐτοῦ, οἱ δ' ἀποτελοῦντες τὴν ἑλληνικὴν θρησκείαν μῦθοι, εὐπλαστοὶ ὡς κηρός, ἐλάμβανον διὰ τῆς χειρὸς τοῦ Πλάτωνος καὶ τῶν στωικῶν, τὸν ἐξωτερικὸν τύπον τῶν φιλοσοφικῶν θεωριῶν αὐτῶν, ἐν ᾧ ὑπὸ τῶν τραγικῶν ἐμορφοῦντο ὡς οἶόν τε προσφεύστατα πρὸς ἔμπνευσιν γενναίων αἰσθημάτων.

Δύο δ' ἠκολούθησεν ἐξ ἀρχῆς διευθύνσεις ἢ ἐξέτασις τῆς τε ἐσωτερικῆς οὐσίας καὶ τῆς ἐξωτερικῆς διατυπώσεως τῆς θρησκείας παρὰ τοῖς Ἑλλησιν· δύο ἐσχηματίστησαν ρεύματα, ἐνιαχοῦ μὲν συμμιγνύμενα ἀλλήλοις, κατὰ τὸ πλεῖστον δὲ διυστάμενα, μέχρι οὗ εἰς ἀντίθετον ὅλως ἐτράπη ἐκάτερον φορὰν· τούτων τὸ ἕτερον δυνάμεθα νὰ καλέσωμεν ποιητικόν, τὸ δ' ἄλλο θετικόν· καὶ ἐκεῖνο μὲν εἶχε κατ' ἐξοχὴν διαπλαστικὸν χαρακτήρα, τοῦτο δὲ οὐσιωδῶς ἀρνητικόν. Παρὰ τοῖς ποιηταῖς καὶ τοῖς καλλιτέχναις, τοῖς ἀντιπροσωπεύουσι τὴν πρώτην διεύθυνσιν, ἢ ἔμπνευσις ἦν πηγὴ μύθων, τὸ δὲ ποιητικόν, συγκιρνώμενον μετ' ἀκραιφνοῦς θρησκευτικοῦ αἰσθήματος, συνέτεινον εἰς ἐξωράισιν καὶ καθαρισμόν τῶν ὑπαρχόντων μύθων καὶ ἀπειργάζοντο αὐτοὺς συμφωνοτέρους τοῖς αἰδίοις τύποις τοῦ ἰδεώδους καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ. Ὅτε δ' ἡ φυσικὴ σημασία τῶν μύθων ἐλησμονήθη ὑπὸ τοῦ λαοῦ, τὰ μάλιστα συνετέλεσαν εἰς μόρφωσιν τῆς ἠθικῆς ἐννοίας αὐτῶν πρὸς τοῖς ποιηταῖς οἱ καλλιτέχνηαι. Καίτοι, ὡς λέγει ὁ Πέτερσεν, ἐν τῷ περὶ ἑλληνικῆς θρησκείας ἔργῳ του, ὕψιστον ἦν τὸ ἰδανικόν, ὅπερ οἱ ποιηταὶ ἀπὸ τοῦ Ὀμήρου μέχρι τοῦ Σοφοκλέους ἐνέπνεον εἰς τὴν διάνοιαν τοῦ ἀκροατοῦ, τοῦ θεατοῦ, τοῦ ἀναγνώστου, δὲν ἐδύναντο ὁμῶς νὰ ἐξαλείψωσιν ἀπὸ τῆς μνήμης τοῦ λαοῦ τοὺς μύθους περὶ τῆς τιτανομαχίας, περὶ τῶν ἐρώτων τοῦ Διὸς καὶ τῶν ἀπιστιῶν τῆς Ἀφροδίτης, οὐδ' ἐπετρέπετο αὐτοῖς νὰ παρέλθωσι ταῦτα παντελῶς ἀμνημόνευτα. Ἦσαν μὲν δίκαιοι καὶ εὐμενεῖς οἱ θεοί, ἀλλ' ἡ ἀρχὴ αὐτῶν ἐκτῆθη βία· ἦσαν δίκαιοι καὶ εὐμενεῖς καθόλου, ἀλλ' οὐδεὶς αὐτῶν ἦν ἄσπιλος, καὶ ὁ τούτοις δεόμενος ἔδει νὰ ἐλπίζῃ πλείονα ἐκ τῆς εὐνοίας, ἢ ἐκ τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἀγιότητος αὐτῶν. Ἄλλ' ὅ,τι οὐδαμῶς ἰσχυσε νὰ κατορθώσῃ ἢ ποιήσῃς κατώρθωσαν αἱ ἐν ἀρχῇ μὲν ταύτῃ ἀκολουθοῦσαι, εἴτα δὲ καὶ ἀνθαμιλλώμεναι αὐτῇ πλαστικαὶ τέχνηαι. Τὸ ὕψος τῶν ἰδεῶν, εἰς ὃ ἐξικνεῖτο ὁ ποιητὴς ἐν στιγμαῖς ἔμπνευσεως, κατέσχε παγίως ὁ καλλιτέχνης, βαθέως ἐντυπῶν αὐτὸ εἰς τὰς ψυχὰς τῶν θεωμένων. Ἐκεῖνο ὅπερ διὰ τῶν πτεροέντων ἐπῶν τοῦ ποιητοῦ στιγμιαίως συγκινεῖ τὴν διάνοιαν τοῦ ἀκροατοῦ, μεταποιεῖ εἰς διαρκὲς αἶσθημα τὸ ἔργον τοῦ καλλιτέχνου.

Ἡ δ' ἑτέρα φορὰ, εἰς ἣν ἐτράπη τὸ πνεῦμα τῆς ἐρεύνης τῶν τῆς θρησκείας παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἑλλησιν, ἦτο, ὡς εἶπομεν, οὐσιωδῶς ἀρνητικὴ· ταύτη ἠκολούθησαν κατὰ τὸ πλεῖστον οἱ φιλόσοφοι, παρ' οἷς ἡ κρίσις ἐγένετο μήτηρ τῆς ἀπιστίας. Φεύγοντες τὴν πεπατημένην τρίβον τῶν δοξασιῶν τοῦ ὄχλου, ἀνεζήτησαν τὸν λόγον τῶν πραγμάτων, ἀφετηρίαν δ' ἔχοντες τὰς ἰδίας παρατηρήσεις ἐπειρῶντο νανεύρωσι τὴν αἰτίαν τῶν φυσικῶν φαινομένων ἐκτὸς τοῦ κύκλου τῶν μύθων, μὴ ἀρκούμενοι εἰς τὴν ὑπὸ τούτων παρεχομένην λύσιν τῶν ἀπορημάτων· ἐδημιούργουν δὲ συστήματα φιλοσοφικά, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἤττον ἀφεστῶτα τῶν κοινῇ παραδεδεγμένων· ὑπὸ τοιαύτην ἐννοίαν ἐξεταζομέ-

νη ή θεωρία του Θάλεω, ότι πάντων ἀρχή τὸ ὕδωρ, δὲν εἶναι ἀπλή κοσμογονική θεωρία, ἀλλ' ἔντονος διαμαρτυρία κατὰ τῆς κρατούσης πεποιθήσεως, ὅτι οἱ θεοὶ ἐδημιούργησαν τὸν κόσμον. Λέγων δ' ὁ Ἀναξαγόρας τὸν ἥλιον *μύθρον διάπυρον*, δὲν ἐξέφερε μόνον γνώμην ἀστρονομικήν, ἀλλὰ κατέρριπτεν ἅμα ἀπὸ τοῦ λαμπροῦ τεθρίππου τὸν ἀκτινοβόλον Φοῖβον. Ἐν ᾧ δὲ ὁ Ξενοφάνης ἐμυκτήριζε τοὺς ἀνθρωπομόρφους θεοὺς τοῦ Ὀλύμπου, ὁ Πλάτων ἐξώριζεν ἀπὸ τῆς ἰδεώδους πολιτείας αὐτοῦ τὸν Ὅμηρον, ὡς πολλὰ καταψευσάμενον τῶν θεῶν καὶ οὐδαμῶς ἠνείχετο ποιητὰς ἀνοίκεια περὶ θεῶν μυθοπλαστοῦντας. «Ὅταν τις τοιαῦτα λέγῃ περὶ θεῶν χαλεπανοῦμέν τε καὶ χορὸν οὐ δώσομεν» (Πολιτ. Β', σ. 383). Ἐνέκρινε δ' ἐκείνους μόνους τῶν μύθων, οὓς εὗρισκε συνάδοντας τῇ τε ἠθικῇ καὶ τῷ ὀρθῷ λόγῳ, ἀπορρίπτων καὶ καταδικάζων πάντας τοὺς ἀποδιδόντας τοῖς θεοῖς ἔργα ἀνόσια, «ἢ οὐ θεοῦ ἔργα ἑατέον αὐτὰ λέγειν, ἢ, εἰ θεοῦ, ἐξευρετέον αὐτοῖς σχεδὸν ὅν νῦν ἡμεῖς λόγον ζητοῦμεν» (αὐτ., σ. 380 b).

Εἰς τὰ δύο ταῦτα γενικώτερα συστήματα τῆς ἐρεῦνης τῆς ἑλληνικῆς θρησκείας ὑπάγονται τὰ ἔργα πάντων τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων, τὰ ὁπωσδήποτε σχέσιν ἔχοντα τοῖς μύθοις καὶ τῇ λατρείᾳ τοῦ θεοῦ. Καὶ εἰς μὲν τὸ ποιητικὸν σύστημα δύνανται νὰ ὑπαχθῶσιν, ἐκτὸς τῶν καλλιτεχνῶν, οἱ ἀρχαιότεροι λογογράφοι, οἱ ἀτθιδογράφοι, οἱ κατὰ τόπους ἐξηγηταὶ τῶν ἱερῶν, οἱ ποιηταὶ καὶ μυθογράφοι τῶν ἀλεξανδρινῶν χρόνων. Εἰς δὲ τὸ φιλοσοφικὸν οἱ θεόσοφοι, οἱ εὐημερικοὶ καὶ οἱ δι' ἀλληγοριῶν ἐρμηνεύοντες τοὺς μύθους, οἱ ἄθεοι, οἱ νεοπλατωνικοὶ, οἱ ἀπολογηταὶ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, οἱ βυζαντινοὶ τέλος συγγραφεῖς. Τούτων οἱ μὲν θεόσοφοι, ὅποιοι ἦσαν ὁ Ἐπιμενίδης, ὁ Φερεκῦδης, ὁ Πυθαγόρας καὶ ἄλλοι, οἵτινες ἐπαρουσιάζοντο ὡς ἐμπνεόμενοι ὑπὸ τῆς θείας σοφίας, ἐπειρῶντο νὰ μεταρρυθμίσωσι τοὺς τε μύθους καὶ τὰ τῆς λατρείας, ἐπὶ τῆς προτέρας μὲν βάσεως αὐτῶν, ἀλλὰ συμφώνως πρὸς τὰ ἴδια φιλοσοφικὰ δόγματα· οἱ δ' εὐημερικοὶ προσεπάθουν νὰ ἐρμηνεύσωσι τοὺς παλαιοὺς μύθους διὰ τῆς ἐπινοήσεως ἱστορικῶν γεγονότων, μυθικωτέρων τῶν μύθων ἐκείνων. Ἡ ἀλληγορικὴ μέθοδος, μὴ ἀπορρίπτουσα ὡς παντελῶς ἀνυποστάτους καὶ πάσης προσοχῆς ἀναξίους τοὺς μύθους, ἐζήτει νὰ ἐξεύρη ἐν αὐτοῖς ἐννοίας πολλῶ ὑψηλοτέρας τῶν ἀποδιδομένων αὐτοῖς ὑπὸ τοῦ πλήθους. Καὶ τὴν μέθοδον ταύτην ἀνέπτυξαν πρὸ πάντων οἱ στωικοὶ, οἱ προσπελάζοντες τοῖς δόγμασι τῶν ἐκ τῆς Στοᾶς καὶ οἱ σκεπτικοὶ. Οἱ δ' ἄθεοι, ὅποιοι ἐνομίζοντο οἱ σοφισταὶ, οἱ ἀτομικοὶ, οἱ ἐπικούρειοι, οἱ πυρρωνικοὶ, ἢ ἠπίστουν εἰς πάντα καὶ περὶ πάντων ἀμφέβαλλον, ἢ πάντων μέτρον τὸν ἄνθρωπον θεωροῦντες ἠρνοῦντο τὴν ὑπαρξιν τῶν θεῶν καὶ τοὺς περὶ τούτων μύθους ἄλλοι ἄλλως ἠρμήνευον. Οἱ δὲ νεοπλατωνικοὶ, προὑποτιθέντες τὴν ταυτότητα πασῶν τῶν θρησκειῶν, ἠξίουσαν νὰ καθάρωσι καὶ ἀνυψώσωσι τὴν ἑλληνικὴν τῇ βοήθειᾳ τῆς διὰ τῆς διὰ τῆς ἐκστάσεως προσγινομένης θείας ἐμπνεύσεως καὶ διὰ τῆς μυστικῆς σοφίας τῶν Χαλδαίων καὶ τῶν Αἰγυπτίων, ἧς ἐνόμιζον ἑαυτοὺς κατόχους. Οἱ ἀπολογηταὶ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας ἀφ' ἑτέρου, στυγοῦντες τὴν ἑλληνικὴν θρησκείαν, καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα Ἑλλήν μυσσατόμενοι, ἀφωρμῶντο ἐκ τῆς ἰουδαϊκῆς ἰδέας, ὅτι οἱ ξένοι θεοὶ εἰσι δαίμονες,

καί αὕτη φαίνεται ὀλοσχερῶς κατισχύουσα ἐν ταῖς συγγραφαῖς Ἰουστίνου τοῦ μάρτυρος, τοῦ Ἐπιφανίου, τοῦ Τατιανοῦ· ἐν ᾧ ἄλλοι ἀπολογηταί, ἐκτὸς τῆς γενικωτέρας ἰδέας ταύτης, ἀκολουθοῦσιν ἐν τοῖς καθ' ἕκαστον ἢ τῷ εὐημερικῷ συστήματι, ὡς ὁ Ἀθηναγόρας, ὁ Εὐσέβιος, ὁ Θεόφιλος, Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς, ὁ Αὐγουστίνος, ὁ Τερτουλλιανός, ὁ Μινούκιος Φῆλιξ, ὁ Κυπριανός, ὁ Λακτάντιος καὶ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, ἢ τῷ ἀλληγορικῷ, ὑπολαμβάνοντες τοὺς θεοὺς τῶν ἀρχαίων ὡς ἀποθεώσεις δυνάμεων τῆς φύσεως, καὶ τοιοῦτοί εἰσιν ὁ Ὠριγένης, Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός, ὁ Θεοδώρητος, ὁ Ἰούλιος Φίρμικος καὶ ὁ Προυδέντιος. Τοὺς δὲ περὶ ἑλληνικῶν μύθων πραγματευθέντας βυζαντιακοὺς συγγραφεῖς ἐτάξαμεν τελευταίους, οὐ μόνον διὰ τὸν χρόνον, καθ' ὃν ἔζησαν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ ποιὸν αὐτῶν. Ἄν ἐξαιρέσωμεν τοὺς συναγωγεῖς τῶν μύθων, οἵτινες ἐξ ἀπολεσθεισῶν πηγῶν παραλαβόντες διετήρησαν πολλὰ ἄγνωστα ἄλλοθεν, καὶ οὗτοί εἰσιν οἱ σχολιασταί, ὁ τῶν Χιλιάδων στιχουργὸς Τζέτζης, ἡ Εὐδοκία, ἢ ὅστις ἕτερος ἔγραψε κατὰ τὸν 1^{ον} αἰῶνα τὴν Ἰωνιὰν καὶ πολλοὶ ἄλλοι, οἵτινες ἐλέγχονται ἀκριτομυθοῦντες μόνον, ὅταν ἀποτολμῶσιν ἐξηγήσεις τῶν παλαιῶν μύθων, εἶναι ἀδύνατον νὰ φαντασθῆ τις, ἂν μὴ αὐτοῖς ὁμῶς ἀναγνώσῃ, τὸ μέγεθος τῆς ληρωδίας τῶν ἀποπειραθέντων νὰ συναρμολογήσωσιν εἰς ἐνιαῖον σύνολον τὰρχαῖα μυθολογικὰ συστήματα βυζαντινῶν συγγραφέων. Τὸν ἀπεφθον χρυσὸν τῶν ἑλληνικῶν μύθων μετέβαλον οἱ βυζαντινοὶ χρονογράφοι εἰς εὐτελεῆ μόλυβδον, τὴν μὲν ποιητικὴν καλλονὴν αὐτῶν καὶ τὴν χάριν τὸ παράπαν διαφθείραντες, εἰς κυκεῶνα δ' ἀκατονόμαστον συμφύραντες πάσας τὰς γνωστὰς αὐτοῖς θρησκείας. Ἐν ταῖς χρονογραφίαις Γεωργίου τοῦ Συγκέλλου, Γεωργίου τοῦ Κεδρηνοῦ, τοῦ Μαλάλα, τοῦ Χρονικοῦ Πασχαλίου, Γεωργίου τοῦ Ἀμαρτωλοῦ, τηλικαύτη παρατηρεῖται τερατώδης σύγχυσις καὶ ἀνάμιξις πάντων τῶν ἑρμηνευτικῶν συστημάτων, ἰδίᾳ δὲ τοῦ εὐημερικοῦ καὶ τοῦ ἀλληγορικοῦ, ὥστε ἀγνοεῖ τις πότερον ν' ἀποθαυμάσῃ μᾶλλον, τὴν ἀκρισίαν ἢ τὴν ἀμάθειαν αὐτῶν. Ἐπὶ παραδείγματος τοῦ Διός, οἱ χρονογράφοι οὗτοι ἱστοροῦσιν, ὅτι τοῦ Νεβρώδ παῖς ἐγένετο ὁ Οὐρανός, ὅστις ἐκ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ Ἀφροδίτης ἐγέννησε τὸν Κρόνον, τὸν πρῶτον βασιλέα τῆς Συρίας. Ἐχὼν δ' ὁ Κρόνος γυναῖκα τὴν Σεμίραμιν, «τὴν καὶ Ρέαν καλουμένην παρὰ Ἀσσυρίοις, ἔσχεν υἱοὺς δύο καὶ θυγατέραν μίαν· καὶ τὸν μὲν προσηγόρευσε Νίον καὶ Ζεῦ εἰς ὄνομα τοῦ πλανήτου ἀστέρος· τὸν δὲ ἐπωνόμασε Νῖνον καὶ τὴν θυγατέραν Ἥραν, ἣν καὶ ἔλαβεν εἰς γυναῖκα Πῖκος ὁ καὶ Ζεὺς, τὴν ἰδίαν ἀδελφὴν»². Μετὰ τὸν Κρόνον ἐβασίλευσε, κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρονογράφους, ὁ Νῖνος, μετὰ τοῦτον δὲ Θούρας τις μετονομασθεὶς Ἄρης, περσιστὶ δὲ Βάαλ, ἦγον θεός, διότι ὡς θεός μέχρι τοῦ νῦν προσκυνεῖται· τοῦτον διεδέχθη ὁ Λάμης καὶ τοῦτον πάλιν ὁ Σαρδανάπαλος. Ἐφόνευσε δὲ τὸν Σαρδανάπαλον ὁ Περσεύς, ὁ υἱὸς Πίκου, τοῦ καὶ Διός· καὶ ἐδίδαξεν ὁ Περσεύς οὗτος τὴν μα-

2. Πῖκος ὁ ἀγροτικὸς τῶν Ρωμαίων θεὸς Picus. Συγγέεται δὲ τῷ Δί, ἐπειδὴ ἐμυθολογεῖτο υἱὸς τοῦ Σατούρνου, συνταυτιζομένου τῷ Κρόνῳ.

γείαν καὶ καθιέρωσε τὴν πυρολατρείαν³. Καὶ ὄσα ἄλλα ἀναφέρουσιν οἱ βυζαντινοὶ χρονογράφοι δὲν ὑπολείπονται τοῦ παραδείγματος τούτου τὴν ἀκρίβειαν καὶ τὴν ὀξύνοϊαν.

Ἡ μελέτη τῶν ἐρμηνευτικῶν συστημάτων τῶν ἀρχαίων, καίπερ ἐλάχιστον συμβάλλουσα εἰς πλήρη κατανόησιν τῆς ἑλληνικῆς θρησκείας, εἶναι ὁμως ἀναγκαιοτάτη πρὸς γνῶσιν τῶν ἐπικρατουσῶν ἰδεῶν κατὰ τὰς διαφόρους περιόδους τῆς ἱστορίας. Καταδεικνύει δ' ἡμῖν πῶς ἐξελάμβανον τὴν θρησκείαν αὐτοὶ οἱ πρεσβεύοντες αὐτὴν καὶ ἐπομένως ὅποιαν ροπὴν ἔσχε καθόλου ἢ θρησκεία εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πολιτισμοῦ παρὰ τοῖς Ἑλλησι. Τὸ αὐτὸ ἐρμηνευτικὸν σύστημα ὑπὸ ἄλλου ὑπηγορευθῆ πνεύματος ἐν μιᾷ ἐποχῇ καὶ ὑπὸ ἄλλου ἐν ἑτέρᾳ. Οὕτως ἐπὶ παραδείγματος τοῦ ἱστορικοῦ συστήματος παρατηροῦμεν, ὅτι παρὰ μὲν τοῖς παλαιτέροις λογογράφοις βάσις τούτου ἦν ἡ πίστις, παρὰ δὲ τοῖς εὐημερικοῖς ἡ ἀπιστία. Διάφορος δὲ παντελῶς ἦν ὁ σκοπὸς τῶν στωικῶν, πειρωμένων νὰ ἐρμηνεύσωσιν ἀλληγορικῶς τοὺς μύθους, ἐκείνου, ὃν προετίθεντο οἱ ἀπολογηταὶ τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας τῷ αὐτῷ ἐπομένοι συστήματι. Ἐκ τῆς τοιαύτης δὲ μελέτης τῶν ἀρχαίων ἐρμηνειῶν ἀριδῆλως συνάγεται καὶ τοῦτο, ὅτι οἱ ἐρμηνευταὶ καὶ ἐξερευνηταὶ τῶν μύθων κατὰ τὸ πλεῖστον ἐνεπνέοντο ὑπὸ αἰσθήματος ἐξόχως θρησκευτικοῦ καὶ ἠθικοῦ. Εἶναι ἐκτὸς πάσης ἀμφισβητήσεως ὅτι, ἐφ' ὅσον διατηροῦσι τὴν ἀρχικὴν ἀγνότητα αὐτῶν, αἱ θρησκείαι οὐ μόνον τῶν πεπολιτισμένων ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν βαρβάρων λαῶν βασιζονται ἐπὶ τῆς ἠθικῆς καὶ εἰς τὸ ἀγαθὸν καθοδηγοῦσι. Διότι πᾶσαι εἰσιν ἀπόρροια τῆς ἀνυψώσεως τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας πρὸς τὸ ἰδεῶδες καὶ τὸ ἄπειρον, καὶ ἡ τοιαύτη πνευματικὴ ἐνέργεια εἶναι πάντοτε εὐγενής, οὐδὲν ἐνέχουσα τὸ ψευδές, τὸ κακόν, τὸ ἀνήθικον. Ὁμοίᾳ ἦτο καὶ ἡ ἑλληνικὴ θρησκεία, ἐν ὅσῳ οἱ μῦθοι διετήρουν ἀδιάφθορον τὴν φυσικὴν ἔννοιαν αὐτῶν· ἀλλ' ὅτε ἡ τοιαύτη ἔννοια ἐλησμονήθη, οἱ μῦθοι δὲν ἐξελαμβάνοντο πλέον ὡς παραστάσεις τῶν δυνάμεων τῆς φύσεως, ἀλλ' ὡς ἀφηγήσεις πολλακίς ἐγκλημάτων καὶ ἀθεσμιῶν τῶν θεῶν. Οὕτω παρουσιαζόμενοι, οἱ μῦθοι ἐκρίθησαν ὡς εἰκὸς ἀσεβεῖς, λυποῦντες τὸ αἰετοτε ἀκμαῖον παρὰ τοῖς Ἑλλησιν ἐνυπάρχον θρησκευτικὸν αἶσθημα, καὶ ἐντεῦθεν ἐξηγοῦνται αἱ τε ἔντονοι διαμαρτυρίαι κατὰ τῶν τοιούτων μύθων καὶ αἱ προσπάθειαι πρὸς ἀνακάθαρσιν αὐτῶν. Ὅθεν δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν, ὅτι τῶν αὐτῶν ἐνεφοροῦντο ἰδεῶν, ὁ τε Πίνδαρος, ὁ ἀπορρίπτων τοὺς ἀναξίους θεῶν λόγους, οὗς λοιδορησμούς τῶν θεῶν καὶ ἐχθρὰν σοφίαν ἀπεκάλει, τοὺς ἄλλους δὲ διασκευάζων, καὶ ὁ Πλάτων, ὁ καταδικάζων τοὺς ληρώδεις, ἐκλέγων δὲ μόνους τοὺς προσήκοντας τοῖς θεοῖς μύθους· ὁ τε Αἰσχύλος, ὁ εὐσεβέστατος τῶν ποιητῶν, καὶ ὁ Ἡράκλειτος, ὁστις ἐν ἀγανακτῆσει κατὰ τῶν παραλόγων περὶ θεῶν μύθων

3. Γεωργ. Ἀμαρτωλ., Χρον. Α', σ. 8-10, ἐδ. Muralt. Βλ. καὶ Γεωργ. Συγκ., σ. 316 Bonn. Χρονικ. Πασχάλ. I, σ. 65 κέ Β. Ἰωάν. Μαλάλαν, σ. 17 κέ Κεδρην., I, σ. 28 κέ Γλυκᾶν, σ. 243. 264.

ἀπεκάλει τὴν θρησκείαν ἱεράν νόσον. Ἐκάτεροι εἰς ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν ἀπέβλεπον σκοπὸν, εἰς τὴν ἐξάγνισιν καὶ λάμπρυνσιν θρησκευτικῶν ἰδεῶν, αἵτινες εἶχον ἀπολέσει τὴν ἀρχικὴν στιλβηδόνα αὐτῶν.

Τοῦ ἐνδιαφέροντος ὁμως, ὅπερ ἐνέχει ἡ ἐξέτασις τῶν μυθολογικῶν ἐρμηνειῶν τῶν ἀρχαίων, στερεῖται βεβαίως ἡ τῶν ἐρμηνευτικῶν συστημάτων, αἵτινα ἐπενοήθησαν ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς ἀναγεννήσεως καὶ ἐντεῦθεν· οἱ νεώτεροι μυθολόγοι, βιοῦντες ὑπὸ τὸ κράτος ἰδεῶν παντελῶς διαφόρων τῶν ἐν τῷ ἀρχαίῳ κόσμῳ ἐπικρατουσῶν, ἀρυόμενοι τὰς περὶ τῶν παλαιῶν μύθων γνώσεις τῶν ἐκ πηγῶν ἀνεπαρκῶν, καὶ τὸ σπουδαιότατον μὴ ἀπηλλαγμένοι ὀλοσχερῶς οἱ πλεῖστοι ἐπιστημονικῶν τινῶν προκαταλήψεων, ἠδυνάτουσαν νὰ γνωρίσωσιν ἐντελῶς καὶ αὐτὴν τὴν ἐξωτερικὴν διατύπωσιν, ἤκιστα δὲ τὴν ἐσωτερικὴν οὐσίαν τῆς ἀρχαίας θρησκείας. Ἡ ἔρευνα περὶ τῶν ἐργασιῶν αὐτῶν ἀποτελεῖ μέρος τῆς ἱστορίας τῆς φιλολογίας, καὶ οὐχὶ τῆς ἱστορίας τῆς θρησκείας καὶ τοῦ ἀρχαίου ἐν γένει πολιτισμοῦ, ὡς ἡ περὶ τῶν ὁμοίων ἐργασιῶν τῶν ἀρχαίων, αἵτινες συνδέονται ἀμέσως τῇ προόδῳ καὶ τῇ παρακμῇ τῆς ἑλληνικῆς θρησκείας. Ἐκτὸς τῶν ὀλίγων ἐκείνων μυθολόγων, οἵτινες περιορίζονται εἰς τὸ πραγματικὸν μέρος μόνον, ἐκτιθέντες ἀπλῶς τοὺς μύθους, ὡς διηγοῦντο αὐτοὺς οἱ ἀρχαῖοι, καὶ τοῦτο πρὸς πληρεστέραν κατανόησιν τῶν τε ἀρχαίων ποιητῶν καὶ τῶν ἔργων τῆς τέχνης, ἀποφεύγοντες δὲ τὴν βαθυτέραν ἐξέτασιν τῆς ἐννοίας αὐτῶν, οἱ λοιποὶ τῶν νεωτέρων μυθολόγων μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς παρούσης ἑκατονταετηρίδος εἰς δύο κυρίως διακρίνονται τάξεις. Ἡ πρώτη τούτων, τοὺς πολυπληθεστέρους περιλαμβάνουσα, ἀφορμᾶται ἐκ τῆς ἰδέας περὶ τῆς ἐν ἀρχῇ τελειότητος τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἡ δὲ δευτέρα συνίσταται ἐκ τῶν πρεσβευόντων, ὅτι βαθμιαία ἦν ἡ ἀνάπτυξις τοῦ ἀνθρώπου ἐξ ἀτελοῦς ἐν ἀρχῇ κατὰ φύσιν καταστάσεως. Οἱ πρῶτοι ἦτοι δοξάζουσιν ὅτι ὁ ἀνθρώπος ἕνεκα τῶν ἀμαρτιῶν αὐτοῦ ἐλησμόνησε καὶ ἠμαύρωσε τὴν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἀποκαλυφθεῖσαν αὐτῷ ἀλήθειαν, καταπεσὼν εἰς πολυθειαν· ἡ δὲ ἀλήθεια, ἀποτυφλοῦσα διὰ τῆς αἴγλης αὐτῆς τοὺς ἀνθρωπίνους ὀφθαλμοὺς, περιεκαλύφθη ὑπὸ συνετῶν ἀνδρῶν διὰ τοῦ πέπλου τῶν συμβόλων καὶ τῶν ἀλληγοριῶν, μέχρις ὅτου τέλεον ἐσκοτίσθη, παρανοηθεῖσα καὶ παραγνωρισθεῖσα ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων. Ἡ δ' ἐναντία θεωρία ἐξενεχθεῖσα τὸ πρῶτον τῷ 1728 ὑπὸ τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς φιλοσοφίας τῆς ἱστορίας Ἰωάννου Βαπτιστοῦ Βίκο, καὶ λαμπρῶς ὑποστηρικθεῖσα μετὰ τινα ἔτη ὑπὸ τοῦ ἐπιφανοῦς Ἀγγλοῦ φιλοσόφου Δαυίδ Hume, δὲν ἠδυνήθη νὰ κατισχύσῃ ἀμέσως, τὸ μὲν διότι στερρῶς ἦν ἐρριζωμένη παρὰ τοῖς πολλοῖς ἡ πίστις περὶ καταγωγῆς πασῶν τῶν θρησκειῶν ἐκ τῆς ἰουδαϊκῆς καὶ περὶ τῆς συμφωνίας τοῦ τε Ὀμήρου καὶ τῶν ἄλλων ποιητῶν μετὰ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, τὸ δὲ διότι ἡ ἀτελής γνώσις τῆς ἱστορίας τῶν διαφόρων θρησκειῶν καὶ ἡ ἔμβρεφος κατάστασις τῆς ἐθνολογικῆς ἐπιστήμης δὲν παρεῖχον ἐπιχειρήματα ἀρκοῦντα πρὸς ὑποστήριξιν αὐτῆς.

Κατὰ τὰς πρώτας δεκαετηρίδας τοῦ παρόντος αἰῶνος, ἡ μὲν θεωρία περὶ τῆς ἐκ τῆς ἰουδαϊκῆς καταγωγῆς καὶ τῆς διαφθορᾶς τῶν λοιπῶν θρησκειῶν ἐκ θεμελίων κατέπεσε, κατίσχυσε δὲ πρὸς καιρὸν ἡ συμβολικὴ θεωρία, μετὰ

πολλῆς δυνάμεως καὶ θαυμαστῆς πολυμαθείας ὑποστηριχθεῖσα ὑπὸ τοῦ Γερμανοῦ Creuzer. Ἀλλὰ καὶ αὕτη δεινῶς πολεμηθεῖσα πολλαχόθεν, ἐξελεγχθεῖσα δ' ὡς ψευδῆς ἐν ταῖς βάσεσιν αὐτῆς διὰ τῶν μεταγενεστέρων ἐρευνῶν, δὲν ἐδυνήθη νάντισχη ἐπὶ πολὺ. Καθόλου δ' εἰπεῖν ἡ ἀνεπάρκεια καὶ ἡ ἀτέλεια τῶν ἐρμηνευτικῶν συστημάτων προήρχετο ἐκ τῆς ἐλλείψεως ἀσφαλοῦς κριτηρίου τῆς ἀληθείας, διότι μόνον ἔρεισμα εἶχον ταῦτα τὸ κύρος τῆς ἀτομικῆς πεποιθήσεως τῶν μυθολόγων, ἀλλ' οὐδεὶς ὑπῆρχε χαλινὸς πρὸς περιστολὴν τῶν ἰδιοτροπιῶν τῆς φαντασίας καὶ τῶν ἀθαιρεσιῶν τῆς κρίσεως αὐτῶν. Τὸ δὲ κριτήριον τοῦτο τῆς ἀληθείας, δι' οὗ ἡ μυθολογία, ἐκφυγοῦσα τοῦ ἀδιεξόδου κύκλου τῶν κενῶν καὶ ἀβασίμων εἰκασιῶν, εἰσῆλθεν εἰς τὴν εὐθεῖαν ὁδὸν τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης, εἶναι ἡ σύγκρισις πρὸς ἀλλήλους τῶν τε μύθων ἰδίᾳ καὶ τῶν θρησκευτῶν καθόλου τῶν διαφόρων λαῶν. Μόλις δὲ κατὰ τοὺς ἡμετέρους χρόνους καταστᾶσα δυνατὴ ἡ τοιαύτη μέθοδος τῆς συγκριτικῆς ἐξετάσεως, ἀποκαλύπτει οὐ μόνον τὸν ἀρχικὸν τύπον ἐκάστου μύθου, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀρχικὴν ἔννοιαν αὐτοῦ, οὐ μόνον τὰς μεταβολάς, ἅς ὑπέστη ἕκαστος κατὰ καιροὺς παρὰ διαφόροις λαοῖς, ἀλλὰ καὶ τὸν λόγον, δι' ὃν ὑπέστη ταύτην καὶ οὐχὶ ἐκείνην τὴν μεταβολήν, δι' ὃν οἱ μῦθοι ἔλαβον τοῦτον καὶ οὐχὶ ἐκείνον τὸν ἐξωτερικὸν τύπον. Οὕτω δὲ ἡ ἐπιστήμη τῆς συγκριτικῆς μυθολογίας οὐ μόνον ζητεῖ νὰ καταμάθῃ τὴν βαθμιαίαν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ἀνάπτυξιν ἀπὸ τῆς νηπιότητος αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ προσπαθεῖ νὰ ὀρίσῃ τοὺς νόμους τῆς γενέσεως, τῆς μορφώσεως καὶ τῆς παρακμῆς τῶν θρησκευτῶν, ὅπως χρησιμεύσῃ ὡς δᾶς φωτεινὴ πρὸς ἀποσόβησιν τῶν προλήψεων καὶ πρὸς παρακώλυσιν παραπλανήσεων τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ἐν τῷ μέλλοντι.

Αἱ τῆς συγκριτικῆς μυθολογίας ἀρχαὶ ἀπαντῶσι καὶ παρὰ τοῖς παλαιοῖς Ἑλλησιν, οἵτινες ὀρμῶντο ἐκ τῆς ἰδέας, ὅτι οἱ θεοί, οἱ λατρευόμενοι ὑπὸ τῶν διαφόρων λαῶν, εἰσὶν οἱ αὐτοί· καὶ τούτου ἕνεκα συνεταύτιζον τοὺς κατὰ τόπους νομιζομένους θεοὺς εἴτε πρακτικῶς ἐν τῇ λατρείᾳ, ὅπου Ἕλληνες ἀποικοὶ ἤρχοντο εἰς ἐπαφὴν μετὰ λαῶν ἄλλας πρεσβευόντων θρησκείας, εἴτε θεωρητικῶς ἐν βιβλίοις. Ἀπὸ τοῦ Ἡροδότου μέχρι τοῦ Διοδώρου φαίνεται παρὰ πολλοῖς ἱστορικοῖς κρατοῦσα ἡ ἰδέα περὶ τῆς καταγωγῆς τῆς ἑλληνικῆς θρησκείας ἐκ τῆς αἰγυπτιακῆς, ἐν ᾗ μεταγενέστεροι χρονογράφοι, ὡς ὁ Κεφαλίων, ὁ Φλέγων, ὁ Θάλλος, ὁ Ἀβυδηνός, πρόδρομοι κατὰ τοῦτο τῶν βυζαντινῶν, ἐν συγχρονισμῷ ἐκτιθέντες τὰ γεγονότα, ἐξελάμβανον ὡς ἱστορικὰ πρόσωπα καὶ συνεταύτιζον θεοὺς καὶ ἥρωας τῶν Ἑλλήνων τοῖς τῶν Φοινίκων, τῶν Ἀσσυρίων, τῶν Περσῶν. Ἐκ δὲ τῶν νεοπλατωνικῶν φιλοσόφων, οἵτινες προὔπεθετον, ὡς ἀνωτέρω ἐρρήθη, τὴν ταυτότητα πασῶν τῶν θρησκευτῶν, Ἡραΐσκος, ὁ τοῦ Πρόκλου μαθητῆς, ὥρμησε γράψαι, κατὰ τὸν Σουῖδαν καὶ τὸν Φώτιον, πραγματείαν περιέχουσαν τῶν θεολογιῶν ἀπασῶν τὴν συμφωνίαν. Ἀλλ' οἱ παλαιοὶ ἠγνόουν σαφῶς τὴν ἔννοιαν τῶν ἰδίων μύθων περὶ θεῶν, ἤκιστα δὲ τὴν τῶν ξένων, ὥστε ἡ συνταύτισις τῶν θεῶν ἦν ἐπεχείρουν δὲν ἐστηρίζετο ἐπὶ βάσεων στερεῶν. Τούτου δ' ἕνεκα ἐπὶ παραδείγματος μὲν τῶν λατινικῶν θεῶν συνεταύτισθη τῷ Ἄρει ὁ Mars, ἐν ᾗ οἱ περὶ τούτου μῦθοι ὁμοιάζουσι μᾶλλον τοῖς περὶ Ἀπόλλωνος ἑλληνικοῖς καὶ ὁ Mercurius τῷ

ἀνομοίῳ αὐτῷ Ἑρμῇ, ἐπὶ δὲ τῆς λατρείας ἡ πολύμαστος μεγάλη τῶν Ἐφεσίων θεὸς συνεχωνεύθη τῇ παρθένῳ Ἀρτέμιδι· ἀφ' ἑτέρου δ' ὁ Ἡρόδοτος καὶ οἱ τούτῳ ἐπόμενοι συγγραφεῖς μετὰ πολλῆς εὐκολίας καὶ ἀνεξετάστως ἀπέδιδον τὰ πρεσβεῖα τοῖς θεοῖς τῶν Αἰγυπτίων. Ὅθεν αἱ τοιαῦται τῶν παλαιῶν δοξασίαι οὐδὲν κατὰ τοῦτο δύνανται νὰ παράσχωσιν ἡμῖν βοήθημα.

Μόλις δὲ κατὰ τὴν παροῦσαν ἑκατονταετηρίδα εὐρὺ ἀνεψύχθη στάδιον ἐρεῦνης τῶν ἀπανταχοῦ τῆς γῆς θρησκείων. Αἱ μυστηριώδεις σφίγγες, αἱ πρὸ τῶν πυλώνων τῶν αἰγυπτιακῶν ναῶν, ἐπέτρεψαν τὴν εἰσοδὸν εἰς τὰ πρὸ αἰώνων κεκλεισμένα ἄδυτα τῶν ἱερῶν, ἀναγνωσθέντα δὲ τὰ ἱερογλυφικὰ γράμματα ἀπεκάλυψαν ἡμῖν οὐχὶ τὴν θρυλουμένην καὶ ἀνύπαρκτον σοφίαν τοῦ Θῶθ ἢ Ἑρμοῦ τοῦ Τρισμεγίστου, ἀλλὰ θησαυρὸν πολυτιμότερον, τὰς περὶ θεῶν καὶ τοῦ σύμπαντος ἰδέας τῶν Αἰγυπτίων, ἐξ ὧν πολλοὶ ἐνόμιζον ὅτι ἠρύσθησαν οἱ Ἕλληνες τὰς ἰδίας δοξασίας. Εὐρέθη ἡ κλεῖς τῆς σφηνοειδοῦς γραφῆς, καὶ ἀνεγνώσθησαν αἱ ἐνεπίγραφοι πλίνθοι τῶν βιβλιοθηκῶν τῶν ἐν Μεσοποταμίᾳ βασιλέων, αἱ περιέχουσαι τὰ μυθικὰ καὶ ἱστορικὰ ἀρχεῖα τῶν Ἀσσυρίων καὶ Βαβυλωνίων, διὰ τῆς ἀνακαλύψεως δὲ μνημείων τῆς τέχνης καθωδηγήθημεν εἰς τελειότεραν γνῶσιν τῆς τῶν Φοινίκων θρησκείας. Ἡ τῶν Περσῶν ἱερὰ βίβλος, τὸ νομιζόμενον θεόπνευστον τοῦ Ζωροάστρου ἔργον, ἡ *Zēnd 'Abēsta*, ἀνακαλυφθεῖσα καὶ ἐρμηνευθεῖσα ὑπὸ τοῦ Γάλλου Anquetil Duperron κατὰ τὰ τέλη τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος, κατενοήθη ἐντελῶς κατὰ τὴν παροῦσαν. Ἐξετιμήθη δὲ προσηκόντως καὶ τὸ νεώτερον ἔπος τοῦ Φιρδούση, ἡ *Bī-blos τῶν βασιλέων*, ἥτις κατὰ τινὰ ἔποψιν θεωρητέα ὡς συμπλήρωμα τῆς *Zēnd 'Abēstas*: Ἀνεγνώσθησαν αἱ ἐπιγραφαὶ τῆς Λυκίας καὶ τῆς Φρυγίας, χωρῶν οἰκουμένων ὑπὸ λαῶν συγγενεστάτων τοῖς Ἕλλησι, καὶ ἐμελετήθησαν ἐπαρκῶς τὰ ἐκεῖ ὑπάρχοντα μνημεῖα. Διὰ τῆς Ἑδδας καὶ τῶν Νιβελουγκεν, καὶ διὰ τῶν σποραδικῶς παρὰ τοῖς παλαιότεροις Ἰσλανδοῖς, Σκανδιναυοῖς καὶ Γερμανοῖς ποιηταῖς, καὶ ἐν παραδόσει τοῦ λαοῦ διατηρηθέντων λειψάνων ἀρχαίων μύθων ἀπετελέσθη ὅσον ἔνεστι πλήρες σύστημα τῆς μυθολογίας τῶν βορείων καὶ τῶν γερμανικῶν ἐν γένει ἔθνων. Ἐρευνήθη δὲ καὶ ἡ τῶν Κελτῶν καὶ ἡ τῶν Γαλατῶν θρησκεία, τῇ βοηθείᾳ τῶν σωζομένων λιθίνων μνημείων καὶ τῶν ἀπὸ στόματος παραδόσεων. Διεφωτίσθησαν δὲ καὶ τὰ κατὰ τοὺς παναρχαίους τῶν σλαβικῶν φύλων θεοὺς, τὸν Περκὸν καὶ τὴν μεγάλην τῶν θεῶν μητέρα Βαυβῶ (Baba), καὶ ὑπὸ τοὺς δαίμονας τῶν δασῶν καὶ τῶν ὑδάτων, οὗς τρέμει καὶ δυσωπεῖται ὁ Σλάβος ἀγρότης, διεγνώσθησαν αἱ μορφαὶ τῶν θεῶν, οἷς ἀπέδιδε τὸ πάλαι λατρείαν. Τὸ δὲ πάντων σπουδαιότατον ἐδημοσιεύθησαν, μετεφράσθησαν καὶ ἐσχολιάσθησαν οὐ μόνον αἱ μεγάλαι τῶν Ἰνδῶν ἐποποιαὶ καὶ τὰ φιλοσοφικὰ τῶν βραχμάνων ἔργα, ἀλλὰ καὶ τὸ σεπτὸν μνημεῖον τῶν παναρχαίων χρόνων, οἱ *Βέδαι*, ἐν οἷς εἰρηνται ἀποτεθησαυρισμένα ἰσχυρὰ ἀμετάλλακτοι καὶ ἀδιάφθοροι αἱ περὶ θεῶν παραστάσεις τῶν προϊστορικῶν ἡμῶν προπατόρων ἀρίων, πρὸ τοῦ χωρισμοῦ καὶ τῆς μεταναστάσεως αὐτῶν ἀπὸ τοῦ ὄροπεδίου Παμίρ, τῆς ἀρχικῆς κατοικίας τῶν Ἰνδοευρωπαϊκῶν φύλων. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῶν θρησκείων τῶν ἀρίων καὶ τῶν σημιτικῶν λαῶν· ἀλλ' ἡ ἔρευνα δὲν περιορίσθη εἰς ταύτας μόνον. Ἡ σπουδαιο-

τάτη ἔνεκα τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτῆς θρησκεία, ὁ βουδισμός, ἦτις κατ' ἀρχὰς ἦν ἀπλοῦν ἀπόσχιμα τῆς βραχμανικῆς, βραδύτερον δὲ τοσοῦτον ἐπεξετάθη ὥστε νῦν πρεσβεύει αὐτὴν τὸ μέγιστον μέρος τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἐμελετήθη ἐπισταμένως, οὐ μόνον ἐν τοῖς ἔργοις καὶ ταῖς παραδόσεσι τοῦ ἰδρυτοῦ καὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ἐρμηνευτικοῖς συγγράμμασιν, ἅτινα κατὰ χιλιάδας ἀριθμοῦνται. Ἐπίσης ἐξητάσθησαν αἱ θρησκείαι τῶν ἀλταϊκῶν λαῶν, οἵτινες πολλακίς ἦλθον εἰς ἐπαφὴν πρὸς τοὺς ἀρίους, καὶ ὧν εἷς, οἱ Φίννιοι, διετύπωσαν τοὺς μύθους αὐτῶν ἐν τῷ ἔπει *Καλεβάλα*. Καὶ εἰς ταῦτα δὲ μὴ ἀρκεσθεῖσα, ἡ ἐπιστήμη τῆς ἐξετάσεως τῶν θρησκειῶν, προσέλαβε πρὸς τελείωσιν τοῦ ἔργου τῆς καὶ ἐξακρίβωσιν τῶν πορισμάτων αὐτῆς καὶ τὴν ἐπικουρίαν τῆς ἐθνολογίας. Αἱ θρησκευτικαὶ ἰδέαι τῶν ἀγρίων καὶ ἡμιαγρίων λαῶν, τὰ μαγικὰ τύπανα τῶν Σαμανῶν τῆς Λαπωνίας καὶ τῆς Σιβηρίας, οἱ φετίχαι τῶν μαύρων τῆς Ἀφρικῆς καὶ τὰ ταμποῦ τῶν ἰθαγενῶν τῆς Πολυνησίας, παρεβλήθησαν ταῖς θρησκευτικαῖς ἰδέαις καὶ τοῖς θρησκευτικοῖς νομίμοις τῶν ἡμετέρων παναρχαιοτάτων προγόνων. Καὶ γινώσκω μὲν ὅτι διάσημος μυθολόγος, οὗ ἡ γνώμη μέγιστον ἔχει κύρος, ὁ Μάξ Μύλλερ, σφόδρα ὑποτιμᾷ τὴν ἀξίαν τῆς τοιαύτης μεθόδου. Ἄλλ' εἰ καὶ αἱ γνώσεις ἡμῶν περὶ τῶν θρησκευτικῶν ἐννοιῶν τῶν ἀγρίων εἰσὶν ἀτελεῖς, ὡς λέγει, οὐδεὶς δμως δύναται νάρνηθῆ, ὅτι ἐμπεφορημένοι ἰδεῶν ὄλως διαφόρων, ἐπηρεαζόμενοι ὑπὸ τοῦ πνεύματος τῆς γλώσσης καὶ ὑπὸ πλείστων ἄλλων αἰτιῶν ἐσμέν ἀκαταλληλότατοι νάντιληφθῶμεν τὰς μεγάλας σκηνὰς τῆς φύσεως ἀπαραλλάκτως καὶ οἱ κατὰ φύσιν βιοῦντες προπάτορες ἡμῶν, καὶ ὅτι ὅπως προσεγγίσωμεν εἰς κατανόησιν τῶν αἰσθημάτων ὑφ' ὧν κατεῖχοντο ἐκεῖνοι ἐν τῇ θεᾷ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, λυσιτελεστάτη ἐστὶν ἡ ψυχολογικὴ μελέτη τοῦ κατὰ φύσιν ἀνθρώπου, εἰς ὃν, ὡς εἰκός, τὰ αὐτὰ αἶτια ὅμοια παράγουσιν αἰσθήματα καὶ παρέχουσιν ἀφορμὴν εἰς τὴν γένεσιν παρομοίων ἰδεῶν. Ἄν δὲ τινες περιηγηταὶ ἢ ἱεραπόστολοι διαφωνοῦσιν ὡς πρὸς τὰς λεπτομερείας τῶν θρησκευτικῶν παραστάσεων ἀγρίων λαῶν, τοῦτο οὐδεμίαν ἔχει σημασίαν, ἀφ' οὗ κατ' οὐσίαν αἱ ἐντυπώσεις τοῦ κατὰ φύσιν ἀνθρώπου εἰσὶν ἀπαράλλακτοι, ἀφ' οὗ βλέπομεν ὅτι ἀπὸ τῶν δρυμῶνων τῆς Ἰνδικῆς μέχρι τῶν ὀρέων τῆς Ἀμερικῆς, ἀπὸ τῆς Ἰσλανδίας μέχρι τῆς Ἑλλάδος, ἀπὸ τῆς Ἀφρικῆς μέχρι τῆς Σινικῆς καὶ τῆς Ἰαπωνίας, δηλονότι παρὰ λαοῖς, ὧν οἱ πλείστοι οὐδεμίαν ἔσχον ποτὲ κοινωνίαν ἀλλήλοις, οἱ ἄνθρωποι κατὰ τὰς ἐκλείψεις τοῦ ἡλίου ἢ τῆς σελήνης σπεύδουσι διὰ κραυγῶν καὶ κρότου χαλκίνων σκευῶν νὰ παράσχωσιν ἀρωγὴν εἰς τὰ κινδυνεύοντα νὰ καταβροχθισθῶσιν ὑπὸ τερατωδῶν θηρίων οὐράνια σώματα, ἢ ἀναμένουσιν ἐναγωνίως ἐν καιρῷ καταιγίδος τὸν κραταῖον θεὸν τοῦ οὐρανοῦ νὰ κεραυνώσῃ τὸν δράκοντα τῶν νεφελῶν καὶ τῆς ὀμίχλης. Καὶ δὴ τὸ μέγιστον, παρὰ πᾶσι τοῖς λαοῖς ἐκδηλοῦται ἡ τάσις ὅπως ἀπὸ τῶν εἰς τὴν αἴσθησιν προσπιπτόντων ἀφορμώμενοι μετεωρισθῶσιν εἰς τὰ ὕψη τοῦ ὑπερανθρώπου καὶ ἰδεώδους.

Τοιαῦτα τὰ βοηθήματα, ἅπερ προσέλαβεν ἡ μυθολογικὴ ἐπιστήμη, ἀφ' ἧς τὸ πρῶτον ὁ Ἀδαλβέρτος Κuhn, μετὰ τὴν δημοσίευσιν γερμανικῆς μεταφράσεως τοῦ Rig Veda ὑπὸ τοῦ Rosen τῷ 1840, ἔθηκε τὰς βάσεις αὐτῆς ἐν τῷ πε-

ρί καταγωγῆς τοῦ πυρός συγγράμματί του. Ἐπισταμένη μελέτη τῆς ἱερᾶς βίβλου τῶν βραχμάνων κατέδειξεν, ὅτι ὡς ἡ γλῶσσα εἰς ἣν ἐστὶ γεγραμμένη αὕτη, ἡ σανσκριτική, εἶναι συγγενεστάτη τῇ ἀρχικῇ γλώσσῃ τῶν ἀρίων, ὥστε ἐν ταύτῃ δύνανται ν' ἀναζητηθῶσιν αἱ ρίζαι τῶν λέξεων ἃς ἔχουσι κοινὰς αἱ γλῶσσαι τῶν Ἰνδοευρωπαϊκῶν ἔθνων, οὕτω καὶ αἱ θρησκευτικαὶ ἰδέαι, αἱ ἐν ταύτῃ ἐκτιθέμεναι, ἐπιβάλλουσαι διὰ τὴν ἀπλότητα αὐτῶν, περιέχουσι τὰ σπέρματα τῶν μύθων, ἅτινα κατόπιν ἀνέπτυξαν ἰδίᾳ ἕκαστον, ἢ διὰ τῆς πρὸς ἀλληλα κοινωνίας, τὰ ἄρια ἔθνη, καὶ παρέχουσι τὴν κλεῖδα τῆς ἐρμηνείας τῶν μύθων ἐκείνων. Τὸ βραχὺ τοῦ χρόνου δὲν ἐπιτρέπει ἡμῖν νὰ προβῶμεν εἰς ἀνάλυσιν τοῦ συγκριτικοῦ συστήματος τῆς ἐρμηνείας τῶν μύθων, οὗ θεμέλιον στερεὸν ἐτέθη ἡ τῶν Βεδῶν μελέτη. Τοῦτο μόνον παρατηροῦμεν, ὅτι ὁ τε Kuhn καὶ ὁ παράλληλον τούτῳ διεύθυνσιν ἀκολουθήσας πρῶτος ἐκδότης τοῦ κειμένου τοῦ Rīg Vēda Māx Mūller, φαίνονται λίαν ἀποκλειστικοὶ ἐν τῇ μεθόδῳ αὐτῶν. Ἀμφότεροι πηγὴν τῶν μύθων θεωροῦσι τὴν γλῶσσαν, τὴν δ' ὁμωνυμίαν καὶ τὴν πολυωνυμίαν ὡς πρωτίστην καὶ σχεδὸν μόνην αἰτίαν τῆς γενέσεως καὶ τῶν βαθμιαίων μεταβολῶν αὐτῶν. Δίστανται δὲ τὰς γνώμας κατὰ τοῦτο, ὅτι ὁ μὲν Mūller καὶ οἱ τούτῳ ἐπόμενοι μυθολόγοι, ὡς ὁ Bréal, ὁ Cox, πάντας σχεδὸν τοὺς μύθους ἀνάγουσιν εἰς ἐκφράσεις τῶν φαινομένων τοῦ ἡλιακοῦ φωτός, ἐν ᾧ ὁ Kuhn, καὶ μετ' αὐτοῦ ὁ συνεργάτης του Schwartz, ὁ Roscher καὶ ἄλλοι Γερμανοὶ πρὸ πάντων μυθολόγοι, πιστεύοντες ὅτι ἰσχυροτέραν παρῆγον ἐντύπωσιν εἰς τὴν φαντασίαν τῶν πρώτων ἀνθρώπων τὰ μετεωρολογικὰ φαινόμενα, διὰ τούτων πειρῶνται νὰ ἐρμηνεύσωσι τοὺς πλείστους τῶν μύθων. Ὑπετέθη μάλιστα ὑπὸ τινων, πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ συστήματος τούτου, καὶ περίοδος τις ἐν τῇ ἀρχικῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἐξόχως μυθοπλαστική, καθ' ἣν πολυπληθεῖς ἐγεννήθησαν μῦθοι, ἀναγκάζονται δὲ οἱ αὐτοὶ νὰ παραδεχθῶσιν, ὅτι ἡ γενεσιουργὸς δύναμις τῶν μύθων ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ πνεύματι ἐξησθένησε βραδύτερον καὶ ἐστειρώθη. Ἄλλ' ὅτι τοῦτο δὲν ἔχει ὑπόστασιν, εἶναι πρόδηλον. Ὁ Schwartz ἐδημοσίευσεν ἄξιον λόγου βιβλίον, ἐν ᾧ περισυνήγαγε τὰς ποιητικὰς φράσεις ἀρχαίων καὶ νεωτέρων καὶ ἐξ οὗ καταφαίνεται, ὅτι πολλάκις αἱ τῶν φυσικῶν φαινομένων ἀντιλήψεις τῶν καθ' ἡμᾶς ἀνθρώπων, τῶν ἐχόντων τὸ ποιητικὸν χάρισμα, κατ' οὐσίαν προσομοιάζουσι ταῖς τῶν κατὰ φύσιν ἀνθρώπων. Ἀκόμη δὲ καὶ σήμερον ἡ γλῶσσα τοῦ ἀγρότου περιέχει εἰκόνας τοσοῦτῳ ζωηράς, ὥστε ἡ ἰδέα κυμαίνεται μεταξὺ εἰκονικῆς παραστάσεως καὶ προσωποποιίας. Ὡστε οἱ προσπαθοῦντες νὰ ἐρμηνεύσωσι πάντας τοὺς μύθους τῶν Ἰνδοευρωπαϊκῶν λαῶν ἐκ τῶν ἐν τοῖς Βέδαις ἀρχικῶν, εἰς δεινὴν περιπίπτουσι πλάνην, παραγνωρίζοντες τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἀείποτε ἀκμαίας παρὰ τῷ λαῷ διατηρουμένης μυθοπλαστικῆς δυνάμεως. Ἀφ' ἑτέρου δὲ οἱ τὴν γλῶσσαν ἀποκλειστικῶς θεωροῦντες ὡς πηγὴν τῶν μύθων, παρορῶσι τὰς ἄλλας ἐνεργείας τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ, ἔχοντες ὑπ' ὄψει μόνην τὴν ἀνάγκην ἐκφράσεως ἰδέας τινός· ἐν ᾧ πρὸς τῇ ἐξωτερικῇ διὰ τοῦ προφορικοῦ λόγου διατυπώσει τῆς ἰδέας, ἡ τῆς φύσεως θεὰ διεγείρει ἐν τῷ ἀνθρώπῳ καὶ ἄλλας ἐσωτερικὰς ἐντυπώσεις καὶ συναισθήματα, ἐξαιρόντα τὸν νοῦν πρὸς τὸ ἰδεῶδες καὶ συντελοῦντα εἰς τὴν τῶν μύθων γένεσιν καὶ ἀνάπτυξιν.

Περὶ δὲ τοῦ συστήματος τῆς ἑρμηνείας ἐν τῶν φαινομένων τοῦ ἡλιακοῦ φωτός ἢ τῶν μετεωρολογικῶν παρατηρουμένων ὅτι καίτοι ταῦτα μεγίστην βεβαίως ἔσχον ροπὴν πρὸς διάπλασιν μύθων, ὅμως καὶ ἄλλα ποικίλα αἴτια ἐπέδρασαν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ κατὰ φύσιν ἀνθρώπου, ἐμπνεύσαντα αὐτῷ αἰσθήματα φόβου, σεβασμοῦ, ἀγάπης. Ἄψυχα πράγματα, νομιζόμενα ὅτι ἐνέχουσι δυνάμεις ὑπερφυσικάς, οἱ καλούμενοι φετίχαι, ἐκτὸς δὲ τούτων ἢ γῆ, τὰ ἐν αὐτῇ ὄρη, οἱ ποταμοί, τὰ δένδρα, τὰ ζῶα, ἢ θάλασσα μετὰ τῶν τεράτων αὐτῆς, αἱ τῶν προγόνων ψυχαί, πάντα ταῦτα συνετέλεσαν οὐχ ἧττον τῶν μεγάλων φυσικῶν φαινομένων, τοῦ ἡλιακοῦ φωτός καὶ τῶν καταιγίδων, εἰς δημιουργίαν ποικίλων μύθων καὶ εἰς καθορισμὸν τῶν τῆς λατρείας νομίμων. Ἄν δ' ἴχνη τῶν τοιούτων ἐπιδράσεων δὲν ἀνευρίσκονται ἐν τῷ Ρίγ Βέδα, τοῦτο δὲν εἶναι λόγος ἐπαρκῆς ὅπως ἀποφανθῶμεν, ὅτι πάντες οἱ ἐντεῦθεν προελθόντες μῦθοι εἰσὶ μεταγενέστερα ἐπινοήματα, ἀλλ' ἀνάγκη ν' ἀναγνωρίσωμεν αὐτοῖς θέσιν ἐν τῇ πρώτῃ τῶν ἀρίων θρησκείᾳ. Περὶ τούτου δ' οὐδεμίαν καταλείπει ἀμφιβολίαν ἢ ἀνεύρεσις ὁμοίων ἢ συγγενῶν ἰδεῶν καὶ μύθων ἐν πάσαις σχεδὸν ταῖς θρησκείαις τῶν ἀρίων λαῶν. Οὕτως ἴχνη τοῦ φετιχισμοῦ τῶν μαύρων τῆς Ἀφρικῆς, ἦτοι τῆς πραγματολατρείας, ἀπαντῶμεν οὐ μόνον παρὰ τοῖς ἄλλοις ἔθνεσιν, ἀλλὰ καὶ ἐν Ἑλλάδι, ἐνθα ἐτιμῶντο οἱ βαίτυλοι, οἱ κεραύνιοι λίθοι, τὰ διπετῆ ζόανα, καὶ ἐνθα μέχρι τῶν τελευταίων χρόνων ἦν διαδεδομένη ἢ τῶν περιάπτων δεισιδαιμονία. Ἡ τῆς Γῆς λατρεία ἦν ἐπίσης παλαιάτη ἐν Ἑλλάδι, πελασγικῆ θεωρουμένη· ὁμοίως παλαιὰ εἶναι ἢ λατρεία καὶ αἱ προσωποποιήσεις τῶν ὀρέων καὶ τῶν ποταμῶν· τῆς ἀρχικῆς δενδρολατρείας περιφανὲς μνημεῖον ἦν ἡ δωδωναία φηγὸς καὶ πολλὰ δ' ἄλλα ἐσώζοντο κατὰ τόπους Ἰχνη τῆς τοιαύτης λατρείας ἐν Ἑλλάδι, ὡς διὰ μεγάλης πολυμαθείας ἀπέδειξαν ὁ Boetticher καὶ ὁ Mannhardt. Ἐκ τῆς ζφολατρείας ἀρκούμεθα ἀντὶ ἄλλων παραδειγμάτων ν' ἀναφέρωμεν τὸ γνωστότατον τῆς τιμῆς, ἧς ἐτύγγανον ὁ Ὀφίς τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ ὁ τῆς Ἀθηνᾶς. Τὴν δὲ θάλασσαν ἢ ἑλληνικὴ μάλιστα φαντασία κατώκισε διὰ κόσμου ὄλου θεῶν, θεαινῶν καὶ ἀνθρωπομόρφων τεράτων. Ἡ ψυχολατρεία τέλος ἐξηγεῖται τὴν ἀρχὴν πολλῶν μύθων καὶ θρησκευτικῶν νομίμων, ἰδίᾳ τῆς ἀφηρωίσεως καὶ τῆς ἀποθεώσεως· πρὸ μικροῦ μάλιστα εἰς μυθολόγος, ὁ Λίππερτ, προσεπάθησε ν' ἀποδείξη, ὅτι ἐκ τοῦ σεβασμοῦ καὶ τῶν ἀποδιδομένων τιμῶν εἰς τὴν μνήμην τῶν θανόντων ἔλκουσι τὴν καταγωγὴν πᾶσαι αἱ θρησκείαι. Ὅθεν, εἶναι φρονουμένον πρόδηλον, ὅτι ἐκτὸς τῶν Βεδῶν καὶ ἀλλαχοῦ ἐσώθησαν ἴχνη τῆς παλαιάτης κοινῆς τῶν Ἀρίων θρησκείας συνωδὰ τῷ ὑπὸ τῶν ἐθνολόγων κληθέντι νόμῳ τῆς ἐπιβιώσεως. Ἡ δ' ἐπιμελής περισυναγωγὴ καὶ χρῆσις αὐτῶν εἰσὶν ἀναμφηρίστως ἀπαραίτητα πρὸς ἐντελῆ κατανόησιν τῶν ἀρχαίων θρησκειῶν. Τούτου ἕνεκα ἐν τῇ ἐξετάσει τῶν ἑλληνικῶν μύθων δὲν θ' ἀπορρίψωμεν ὡς ἄλυσιτελῆ εἰς τὴν ἑρμηνείαν αὐτῶν τὰ τοιαῦτα, οὐδὲ τῆς ἐθνολογίας τὰ πορίσματα θὰ παρίδωμεν ὡς ἄχρηστα.

Οὕτω δὲ γενομένη ἢ μελέτη τῆς μυθολογίας τῶν ἡμετέρων προγόνων δὲν περιορίζεται εἰς ἀπλὴν συλλογὴν τῶν μύθων, πρὸς ἑρμηνείαν τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, ἀλλὰ καὶ ἕτερον διττὸν ἔχει σκοπὸν. Ἄφ' ἑνὸς ζητεῖ νάνεῦρη

τὸν ἀρχικὸν πυρῆνα τῶν μύθων, ἀποκαθαίρουσα τῶν μεταγενεστέρων προσθηκῶν ὀλόκληρον τὸ θρησκευτικὸν σύστημα τῶν Ἑλλήνων, ὅπερ ἐν τῇ τελευταίᾳ φάσει αὐτοῦ παρά τοῖς ἀλεξανδρίνοις γραμματικοῖς παρουσιάζει πολυπλοκώτατον σύνολον ἑτεροειδῶν στοιχείων. Εἶτα δὲ ἀφ' οὗ ἐν τῇ γηραιᾷ δρυὶ τοῦ ἀρχαίου θρησκευτικοῦ κόσμου εἴρη τὸ μελάνδρυνον καὶ κατὰ τὰ ἐνόντα καθορίση τοὺς συγκεχυμένους καὶ δυσδιακρίτους κύκλους αὐτοῦ, ἔργον ἔχει νὰ καταμάθῃ τίνι τρόπῳ ηὔξησε καὶ ἐμεγαλύνθη τὸ δένδρον ἐκεῖνο, ὑφ' οὗ τὸ ἀμφιλαφές φύλλωμα καὶ σήμερον ἀκόμη εὐρίσκει ἀναψυχὴν καὶ ὑψηλὰς ἀρύεται ποιητικὰς ἐμπνεύσεις ἢ ἀνθρωπότης. Οὕτω δ' ἐξακριβοῦται τί ἀποκλειστικῶς ἀνήκει εἰς τὴν ἑλληνικὴν διάνοιαν καὶ ἀριδῆλως καταδείκνυται, ὅτι τῇ Ἑλλάδι ἔλαχεν ἡ εὐγενὴς ἐντολὴ νὰ περικαλλύνη καὶ τελειοποιήσῃ πάντα τὰ πνευματικὰ ἔργα τῶν ἀρίων καὶ τῶν σημιτικῶν φύλων, ἀντικαθιστᾶσα τὰ μὲν κολοσσικὰ καὶ ἄμορφα ἀγάλματα τῶν Ἰνδικῶν παγοδῶν καὶ τῶν αἰγυπτιακῶν ἱερῶν διὰ τῶν χρυσελεφαντίνων προϊόντων τῆς σμίλης τοῦ Φειδίου καὶ τοῦ Πολυκλείτου, τοὺς δὲ ὕμνους τῶν Βεδῶν διὰ τῆς θεσπεσίας μούσης τοῦ Ὀμήρου.

ΜΥΘΟΙ ΠΕΡΙ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ*

Ἐν τῇ τελευταίᾳ συνεδριάσει τῆς ἐν Βερολίῳ Ἀνθρωπολογικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας ἐγένετο ἡ ἐπομένη περίεργος ἀνακοίνωσις, περὶ τῆς διαδόσεως τῶν περὶ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου παραδόσεων μέχρι τῶν ἐσχάτων νήσων τοῦ Ἰνδικοῦ Ὠκεανοῦ.

Κατὰ τὴν ἀνατολικὴν παραλίαν τῆς Σουμάτρας, καὶ δὴ ἐν Παλεμβάγ, οἱ ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ οἰκοῦντες Μαλαῖοι δεικνύουσι τὸν τάφον, ἢ ὡς τινες λέγουσι τὸ ἶχνος τοῦ ποδὸς Ἀλεξάνδρου τοῦ μεγάλου, ὃν ὡς θεὸν λατρεύουσι, προσάγοντες αὐτῷ καὶ θυσίας. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ νήσῳ Ἰάβα ὑπάρχουσι πολλοῦ κολωνοὶ (σῶροι χύματος), οὓς οἱ Ἰθαγενεῖς νομίζουσι τάφους τοῦ μεγάλου κατακτητοῦ, καίτοι εἶναι βέβαιον ὅτι οὗτος κατὰ τὴν εἰς Ἰνδικὴν στρατείαν δὲν προεχώρησε μέχρι τῶν Σουνδαίων νήσων. Ἡ πιθανωτάτη ἐξήγησις τῆς διαδόσεως τῶν περὶ Ἀλεξάνδρου μύθων ἐν ταῖς χώραις ἐκείναις φαίνεται αὕτη: Οἱ ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας κυριαρχήσαντες τῆς Σουμάτρας καὶ μάλιστα τῆς Ἰάβας Ἴνδοι διελάλησαν εἰς τοὺς κατακτηθέντας λαοὺς τῶν νήσων ἐκείνων τὴν δόξαν τοῦ κραταιοῦ Ἑλληνος στρατηγοῦ, καὶ ἐκ τούτων παρέλαβον τὰς διηγήσεις περὶ τῶν θαυμασίων κατορθωμάτων του οἱ Ἰαβαῖοι καὶ Σουνδαναῖοι καὶ Μαλαῖοι Ἰθαγενεῖς, διατηρήσαντες τὴν μνήμην αὐτῶν καὶ μετὰ τὴν ἀποδίωξιν τῶν Ἰνδῶν.

Ἐκ τῆς ἀνακοινώσεως ταύτης λαβὼν ἀφορμὴν ὁ διάσημος ἔθνογράφος Βάστιαν παρετήρησεν ἐν τῇ αὐτῇ συνεδριάσει ὅτι οἱ περὶ Ἀλεξάνδρου μῦθοι εἶναι τὰ μάλιστα διαδεδομένοι καθ' ἀπάσας τὰς νήσους τοῦ Ἰνδικοῦ πελάγους· καὶ ὅτι ἐν Παδάγκ τῆς Σουμάτρας συνδέονται οὗτοι μὲ τὴν διήγησιν περὶ ἐγκαταστάσεως ἐν τῇ νήσῳ τοῦ Δουλκαμεῖν, ὅστις ἔλεγεν ἑαυτὸν ἀπόγονον τοῦ Ἰσκανδέρ, ἥτοι τοῦ Ἀλεξάνδρου.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Ο ΜΕΓΑΣ

ΚΑΤΑ ΤΑΣ ΔΗΜΩΔΕΙΣ ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ*

Ἐκ πάντων τῶν βασιλέων, οἵτινες ἤρξαν ἐν Ἑλλάδι, ἐπέζησε καὶ ἀκμαία διατηρεῖται παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ ἡ μνήμη μόνου τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ἐλησμονήθη καὶ αὐτὸς ὁ τελευταῖος βασιλεὺς τοῦ Βυζαντίου, ὁ πεσὼν παρὰ τὴν πύλην τοῦ Ρωμανοῦ ἐν ἡρωικῷ ἀλλ' ἀτελεσφορήτῳ ἀγῶνι πρὸς ἀνακοπὴν τοῦ κατακλύσαντος τὴν Ἑλλάδα χειμάρου τῶν κατακτητῶν· ἐν ταῖς παραδόσεσι τοῦ καθ' ἡμᾶς λαοῦ, ταῖς μαρτυρούσαις φιλοπάτριδα προσδοκίαν ἀναστάσεως τοῦ ἔθνους καὶ ἀνακτήσεως τοῦ πρὶν μεγαλείου, ἀπεσβέσθη τὸ ὄνομα Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου, συνταυτισθέντος μὲ τὸν *Μαρμαρωμένον Βασιλιᾶν*, ὅστις ἐν κρύπτῃ τῆς Ἁγίας Σοφίας ἀναμένει τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἵνα ἀναζωογονηθεῖς καθάρῃ τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τῶν βαρβάρων δυναστῶν καὶ ἐκδιώξῃ τούτους μέχρι τοῦ Μονοδενδρίου τῶν παλαιότερων, τῆς *Κόκκινης Μηλιάς* τῶν σημερινῶν Ἑλλήνων. Ἀλλὰ τὸ ὄνομα τοῦ Ἀλεξάνδρου ζῆ ἀνεπίληστον ἐν πάσῃ γωνίᾳ τῆς ἑλληνικῆς γῆς καὶ ὁ ἔσχατος ἀγρότης ἐπαναλαμβάνει θαυμάσια ἀκούσματα περὶ τῶν μυθωδῶν κατορθωμάτων καὶ περιπετειῶν τοῦ μεγάλου βασιλέως ἐν χώραις ἀπωτάταις· ὁ ὄρεσίβιος ποιμὴν καταλαμβανόμενος ὑπὸ δεινῆς ἀνεμοζάλης, ἧς πρόξενος νομίζεται ἡ ἀδελφὴ τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἡ βασίλισσα τῶν Νεραίδων *Κυρὰ Κάλω* καὶ ἡ ἀκολουθία αὐτῆς, ψιθυρίζει περίτρομος: *Χαιράμενες, καλόκαρδες! Στὴν ψυχὴ τοῦ βασιλέως τοῦ Ἀλεξάνδρου, κακὸ μὴ μοῦ κάμετε!* Πολλαχοῦ δὲ τῆς Μακεδονίας, ἐγειρομένης σφοδρᾶς θυέλλης, οἱ κάτοικοι ἀναφωνοῦσι πρὸς ἐξιλασμὸν τῶν Νεραίδων: *Μέλι καὶ γάλα! Κάπου ἀπ' ἐδῶ πέρασεν ὁ βασιλεὺς Ἀλέξανδρος. Ζῆ καὶ βασιλεύει!* Οἱ ναῦται διηγοῦνται, ὅτι πολλακίς κατὰ θάλασσαν ἢ κόρη τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῆς Θαλάσσης, ἡ καλλιμορφὸς ἀλλ' εἰς ἰχθὺν ἀπολήγουσα Γοργόνα, ὅταν συναντήσῃ πλοῖον, ἀρπάζουσα τὴν πρόραν αὐτοῦ ἐρωτᾷ: *Ζῆ ὁ βασιλιᾶς Ἀλέξανδρος;* Ἄν οἱ ναῦται ἀποκριθῶσι: *Ζῆ καὶ βασιλεύει*, χαίρουσα ἐπὶ τῇ εὐαρέστῳ ἀγγελίᾳ, ἐπιβάλλει γαλήνην εἰς τὰ κύματα καὶ ᾄδει πρὸς λύραν φαιδρὸν καὶ ἀρμονικώτατον ᾄσμα· ἂν δ' ἀλογίστως εἴπωσιν ὅτι ἀπέθανε, πλήρης ὀργῆς αὐτὴ σφενδονᾷ εἰς τὰ ὕψη τὸ πλοῖον, ἢ ἀπέρχεται ὄδυρομένη, καὶ ἐκ τῶν θρήνων αὐτῆς γεννᾶται τρικυμία καταποντίζουσα τὸ πλοῖον αὐτανδρον.

* Ἐδημοσιεύθη εἰς Κ. Σκόκου, Ἡμερολόγιον, 1889, σ. 37-40.

Πῶς δὲ συνέδεσεν ἐν τῇ φαντασίᾳ αὐτοῦ ὁ λαὸς τὰς Νύμφας καὶ τὰς Νηρηίδας τῶν ἀρχαίων μύθων πρὸς τὴν μνήμην τοῦ μεγάλου βασιλέως μανθάνομεν ἐκ τῆς ἐπομένης ἐν τῷ δῆμῳ Φελλόης τῶν Καλαβρῦτων φερομένης δημώδους παραδόσεως, εὐμενῶς ἀνακοινωθείσης ἡμῖν ὑπὸ τοῦ ἐν Πάτραις διακεκριμένου ἰατροῦ κ. Χ. Π. Κορύλλου: «Ὄντας ὁ μέγας Ἀλέξανδρος ἐκυρίευσεν οὐλον τὸν κόσμον, ἐπῆγε καὶ ἐκεῖ ποῦ βγαίνει τὸ ἀθάνατο νερὸ καὶ ἐγιόμισε δύο λαῖνες γιὰ νὰ λουσθῇ καὶ νὰ γίνῃ ἀθάνατος. Ὄντας τις ἤφερε στὸ σπίτι, ἓνας ἀξιωματικὸς ποῦ τοῦ εἶχε γινάτι, λέει στὶς ἀδερφάδες του τὸ μυστικὸ καὶ τις συμβουλεύει νὰ λουστοῦν ἐκεῖνες καὶ νὰ βάλουν ἄλλο νερὸ στὶς λαῖνες. Ἐκεῖνες ἀμέσως ἐπῆραν τὸ νερὸ καὶ ἐλουστήκανε καὶ ἐχύσανε τὰ ἀπολούσματα στὸ δρόμο. Ἐκεῖ ἔτυχε μία κόττα καὶ ἓνας μπότσικας (σκυλοκρέμμυδο) καὶ ἐβραχῆκανε μὲ τὸ ἀθάνατο νερὸ καὶ γιὰ τοῦτο ἡ κόττα ξαναμουτεῦει (ἀλλάζει τὰ πούπουλά της) κάθε χρόνο, καὶ γίνεται πάλιν νέα, καὶ ὁ μπότσικας δὲν ξεραίνεται, καὶ στὸν ἀγέρα νὰ κρεμαστῇ.

Οἱ ἀδερφάδες τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἅμα ἐλουστήκανε μὲ τὸ ἀθάνατο νερὸ, ἐσηκωθήκανε στὸν ἀγέρα, ἤγουν ἐγιναν ἀερικές, καὶ ἀπὸ τότες εἶναι οἱ Νεραίδες. Ἐκεῖνες κάθε χρόνο παίρνουνε κορίτσια ἀπὸ τὰ χωριά καὶ τις κάνουνε Νεραίδες, καὶ ἔτσι ἔχουνε φουσαῖτα μεγάλα, καὶ κάθονται μέσα στὰ λαγκάδια καὶ στοὺς βράχους. Ὄντας περάση κανένας ἀπὸ κεῖ μεσημέρι ἢ μεσάνυχτα τὸν παίρνουνε οἱ Νεραίδες καὶ τὸν βαροῦνε καὶ τὸν κρεμνίζουνε καὶ τοῦ κάνουν χίλια κακά. Ἄμα δμως νοήση καὶ φωνάξῃ *Ζῆ Ἀλέξανδρος ὁ βασιλιάς, ζῆ καὶ βασιλεύει*, τότες ἀμέσως τρέχουνε οἱ ἀδερφάδες του καὶ τὸν γλυτώνουνε».

Ὅπως ἀγῆρως διατηρηθῆ παρά τῷ ἐλληνικῷ λαῷ ἡ δόξα τοῦ Ἀλεξάνδρου, τὰ μάλιστα συνετέλεσαν αἱ δημώδεις ἱστορίαι, αἱ κατὰ τὸν ἀρέσκοντα τοῖς πολλοῖς τρόπον ἐπὶ τὸ μυθικώτερον καὶ θαυμασιώτερον ἀφηγοῦμεναι τὸν βίον αὐτοῦ. Μικρὸν μετὰ τὴν τελευτὴν τούτου πολλοὶ ἱστοριογράφοι ἐθόλωσαν τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν, ἐγκαταμίξαντες ἐν τοῖς ἔργοις αὐτῶν ἀπίθανα πλάσματα τῆς φαντασίας τῶν τεθαμβωμένων λαῶν ὑπὸ τῆς αἴγλης τῶν ἄθλων τοῦ ἀνικῆτου κοσμοκράτορος. Πάντας δὲ τούτους ὑπερηκόντισεν ὁ γράψας τὴν ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Καλλισθένους φερομένην ἱστορίαν τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἐν ἧ ἀνευρίσκομεν καὶ τὴν ἀρχὴν τῶν ἀνωτέρω μνημονευθεισῶν δημωδῶν παραδόσεων. Τῆς ἱστορίας τοῦ Ψευδοκαλλισθένους τὴν μεγίστην ἐν Ἑλλάδι διάδοσιν μαρτυροῦσιν αἱ μέχρι τοῦδε σφζόμεναι πολυπληθεῖς παραλλαγαὶ αὐτῆς, ἐν χειρογράφοις διαφόρων βιβλιοθηκῶν. Καίτοι δ' ἡ γλῶσσα εἰς ἣν εἶναι γεγραμμένα αὐταὶ ἦτο προσιτὴ πως εἰς τὸν ὄχλον καὶ εὐνόητος, δμως καὶ ἄλλαι πολλαὶ ἱστορίαι ἐγράφησαν κατὰ μίμησιν ταύτης εἰς ἔμμετρον ἢ πεζὸν λόγον καὶ εἰς γλῶσσαν δημώδη, ὧν τελευταία ἡ κατὰ χιλιάδας ἀντιτύπων ἐκδιδομένη ἄλλοτε ἐν Βενετίᾳ *Φυλλάδα τοῦ Ἀλεξάνδρου*, τὸ προσφιλὲς τῶν πάππων μας ἀνάγνωσμα.

Διὰ τῆς ἱστορίας τοῦ Ψευδοκαλλισθένους, εἰς πολλὰς γλώσσας μεταφρασθείσης ἢ μεταπλασθείσης, ἐγνώρισαν τὸν Ἕλληνα κατακτητὴν κατὰ τὸν μεσαίωνα οἱ λαοὶ τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀσίας. Περὶ τὸν πέμπτον αἰῶνα ἡ ἱστο-

ρία αὐτῆ μετεφράσθη λατινιστί ὑπὸ τοῦ Ἰουλίου Βαλερίου, ἡ δὲ μετάφρασις αὐτῆ εἶναι πιθανῶς ἡ πρώτη πηγὴ τῶν ἀναρίθμων εἰς εὐρωπαϊκὰς γλώσσας μυθωδῶν ἱστοριῶν τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν περὶ Ἀλεξάνδρου μυθοπλαστιῶν τῶν μεσαιωνικῶν ποιητῶν. Παραλαβόντες δὲ παρὰ τῶν Βυζαντιῶν τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἀλεξάνδρου οἱ Ἄραβες μετέδωκαν αὐτὴν εἰς τοὺς ἄλλους λαοὺς τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς, οἵτινες εἶχον λησμονήσῃ τὸ ὄνομα τοῦ παλαιοῦ κυρίου· καὶ εἰσέδυσεν ἡ φήμη τοῦ Ἀλεξάνδρου μέχρι καὶ αὐτῶν τῶν ἀγρίων ἰθαγενῶν τῆς Σενεγάλης, ἀφ' οὗ κατὰ τὴν μαρτυρίαν ἀξιοπύστου περιγητοῦ, οἱ βασιλεῖς τῶν Τραρσᾶς καυχῶνται ὅτι κατάγονται ἀπὸ τοῦ ἡρώος Ἀλεξάνδρου.

Παρὰ τῶν Βυζαντιῶν παρέλαβον ἐπίσης καὶ οἱ Σλάβοι τὰς περὶ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου διηγήσεις· ἐν τοῖς πρώτοις μνημείοις τῆς βουλγαρικῆς γραμματολογίας συγκαταλέγεται καὶ ἡ μετάφρασις τῆς *Φυλλάδας τοῦ Ἀλεξάνδρου*· ἐκ δὲ τῆς βουλγαρικῆς μετεφράσθη αὐτῆ εἰς τὴν σερβικὴν, εἰς τὴν ρωσικὴν καὶ εἰς ἄλλας σλαβικὰς γλώσσας. Ὁ βασιλεὺς τῶν Μακεδόνων κατέστη οὕτω δημοτικώτατος παρὰ τοῖς Σλάβοις. Ἐδιδάχθησαν δ' ἐκ τῆς ἱστορίας αὐτοῦ, ὅτι ἀνέκαθεν τὰ πρόσοικα γένη τῶν βαρβάρων, οἱ Τριβαλλοὶ καὶ οἱ Ἰλλυριοὶ καὶ οἱ Παῖονες, ὧν τὰ ὀνόματα ἐπέθηκαν οἱ Βυζάντιοι χρονογράφοι καὶ εἰς τὰ ἐν ταῖς χώραις ἐκείναις οἰκήσαντα σλαβικὰ ἔθνη, ἐπωφθαλμίων πρὸς τὴν κατάκτησιν τῆς ὁμόρου Μακεδονίας, καὶ θὰ ὑπεδούλουν τὴν ἑλληνικωτάτην ἐκείνην χώραν, ἂν μὴ ἐτιθάσσευε καὶ κατασυνέτριβεν αὐτὰ ἡ στρατηγικὴ μεγαλοφυΐα τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἐδιδάχθησαν προσέτι ὅτι εἰς οὐδὲν θὰ ὠφέλουν τὴν Μακεδονίαν ὁ θαλερὸς πολιτισμὸς καὶ τὸ ἀκμαῖον ἑλληνικὸν φρόνημα τῶν κατοίκων, ἂν μὴ ἔσφζον αὐτὴν ἡ ἀλκὴ τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ αἱ λόγχοι τῶν Μακεδονικῶν φαλάγγων. Καὶ τὰ διδάγματα ταῦτα τελεσφόρως χρησιμοποιοῦσιν ἐν ταῖς σημεριναῖς ἐνεργείαις αὐτῶν πρὸς κατίσχυσιν ἐν Μακεδονίᾳ.

ΖΩΟΛΟΓΙΑ ΜΥΘΟΛΟΓΙΚΗ ΤΟΥ ΚΑΘ' ΗΜΑΣ ΛΑΟΥ*

ΦΑΝΤΑΣΤΙΚΑ ΘΗΡΙΑ

Οί μῦθοι τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ περὶ φανταστικῶν θηρίων εἰσὶ σχετικῶς ὀλίγιστοι· οἱ Δράκοντες προσέλαβον ἀνθρωπομορφικὸν χαρακτῆρα, μάλιστα ἐν τοῖς παραμυθίοις, σπανιώτατα δ' ἐν τοῖς δημοτικοῖς ἄσμασι καὶ τισὶ παραδόσεσι παρίστανται ὡς θηρία τερατόμορφα. Ἡ τελευταία περίπτωσις παρατηρεῖται πρὸ πάντων ἐν τῷ συναξαρίῳ τοῦ ἁγίου Γεωργίου καὶ ἐν τοῖς ὁμοίοις τούτῳ συναξαρίοις περὶ φόνου δρακόντων ὑπὸ ἁγίων. Τὰ μηναιᾶ καὶ οἱ βίοι τῶν ἁγίων βρῖθουσι τοιούτων διηγημάτων· ἀλλ' ἐκτὸς τοῦ περὶ τοῦ ἁγίου Γεωργίου, δημοτικωτάτου καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα, ἐξ ὄλων τοπικοὶ καὶ δημῶδεις εἰσὶ μόνον δύο, καθ' ὅσον ἠξεύρομεν, ὁ περὶ τοῦ ἁγίου Δονάτου ἐν Ἡπείρῳ καὶ ὁ περὶ τοῦ δράκοντος τοῦ μεγάλου Σηλαιῖου ἐν Ἀχαΐᾳ. Τὸν φόνον δράκοντος ὑπὸ τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἀφηγοῦνται πολλὰ δημῶδη ἑλληνικὰ ἄσματα, βάσιν ἔχοντα τὸν παγκόσμιον μῦθον περὶ δρακοντομαχίας. Καίτοι δ' ὁ μῦθος οὗτος δὲν περιλαμβάνεται ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς συναξαρίοις τοῦ βίου τοῦ ἁγίου Γεωργίου, ὁ φόνος ὁμοῦς τοῦ δράκοντος ὑπὸ τοῦ ἁγίου καὶ ἡ ἐν ἀγωνίᾳ τὴν ἐκβασίν τοῦ ἀγῶνος θεωροῦσα βασιλόπαις εἶναι θέμα προσφιλὲς τῇ βυζαντινῇ ἀγιογραφίᾳ, ἥτις ἐν τούτῳ ἀκολουθεῖ πιστῶς τὸν τύπον ὁμοίων ἀρχαίων ἑλληνικῶν ἀπεικονίσεων, ἰδίως τὴν παράστασιν τοῦ Βελλεροφόντου κτείνοντος τὴν Χίμαιραν. Ὁ δὲ δράκων εἰκονίζεται ἀπαραλλάκτως ὡς ἡ ἀσπίς ἐν τῇ κοσμηματογραφίᾳ τοῦ ταμπλέου πολλῶν ἐκκλησιῶν· ἦτοι ὡς πράσινος φολιδωτὸς μεγαλόσαυρος, πτέρυγας ἔχων νυκτερίδος καὶ πῦρ ἀποπνέων, ὃν βάλλει δόρατι ὁ ἐφιππος ἅγιος. Περιεργίας δὲ χάριν μνημονεύομεν, ὅτι περιγραφὴν φανταστικῆς ἀσπίδος ἀπαντῶμεν ἐν δημῶδει τινὶ παραμυθίῳ τῆς Πάρου. «Εἰς ἓνα δῶμα τοῦ πύργου τῆς ἔχει ἡ δράκισσα ἐκείνη μιὰ ἀσπίδα, ποῦ βλέπει δώδεκα ἡμέρες δρόμο ποιὸς ἔρχεται στὸν πύργο· εἶναι φτερωτὴ καὶ εἶναι στὸ δρόμο γλήγορη σὰ σπῖθα καὶ ἅμα δὴ πῶς ἔρχεται ἀδύνατος ἀνθρώπος, λέει: —Ἄσπρο σύννεφο ἔρχεται· ἂν εἶναι μιὰ σταλιά δυνατός, λέει: —Ἄσπρόμαυρο σύννεφο ἔρχεται· καὶ ἂν εἶναι πολὺ δυνατός, φωνάζει: —Μαῦρο σύννεφο ἔρχεται. Ἐχει ὁμοῦς καὶ τοῦτο τὸ καλὸ, ὅτι σὲ τριῶν ὥρων δρόμο δὲ βλέπει διόλου ποιὸς ἔρχεται». Ἀλλὰ πρὸς τὴν σπουδὴν τῆς δημῶδους μυθολογίας τὰ παραμύθια εἰσὶ πηγαί ἐπισφαλέσταται, διότι εὐκόλως ἀπὸ λαοῦ εἰς λαὸν μεταδιδόμενα περιέχουσι διὰ τοῦτο πολλάκις ἰδέας καὶ μυθολογικὰς παραστάσεις παντελῶς ἀλλοτρίας τῷ διηγουμένῳ ταῦτα λαῶ.

*Ἐδημοσιεύθη εἰς περ. Ἡμερολόγιον τῆς Ἀνατολῆς, Κων/λις 1884, σ. 199-202.

Οὐχ ἦττον ὁμως ἐν τοῖς δημοτικοῖς ἄσμασιν ἀναφέρονται πολλάκις *φίδια* μὲ φτερά, *όχιές* μὲ *δυὸ κεφάλια*, *ὄφις* μὲ *δυὸ κεφάλια* κ.λ.π. Ἐνιαχοῦ τῆς Ἑλλάδος καλοῦσι *μονομερίδα* δικέφαλον ὄφιν, μίαν ἡμέραν μόνον ζῶντα, διότι ἂν ἔζη ἐπὶ μακρότερον θὰ ἐξωλόθρευε τὸ ἀνθρώπινον γένος. Εἷς δὲ μῦθος κοινότατος ἐν τῇ λοιπῇ Εὐρώπῃ καὶ μάλιστα ἐν Γαλλίᾳ (νουίντε), ἀπορρέων ἐκ τῆς ἰδέας ὅτι οἱ δράκοντές εἰσι φύλακες θησαυρῶν, ὑπάρχει μόνον ἐν Κύπρῳ, ἀναφερόμενος εἰς τὸν ἰοβόλον ὄφιν τῆς νήσου, τὸν λεγόμενον *κουφήν*. Κατὰ τὰς δοξασίας τῶν Κυπρίων, ὁ ὄφις οὗτος «κοιμᾶται τακτικῶς καὶ ὁ ὕπνος εὐλογεῖ αὐτὸν καὶ τὸν προικίζει διὰ τοσοῦτων πλεονεκτημάτων ἐνόσφ ἐπικάθεται εἰς τὰ βλέφαρά του, ὥστε λέγεται μετὰ θετικότητος, ὅτι ἔάν τις τολμήσῃ διὰ ράβδου νὰ κτυπήσῃ αἴφνης τὸν λαίμον του κοιμωμένου, πηδᾷ ἐκ τοῦ στόματός του πέτρα, ἢ τῆς *κουφῆς* καλουμένη, ἣτις ἔχει ἰαματικὰς ἐνεργείας· καὶ παρὰ τῷ λαῷ μάλιστα δοξάζεται καὶ ὡς θαυματουργός. Ὅθεν προέκυψαν μῦθοι διάφοροι ἐνεκεν τῆς πέτρας ταύτης τῆς *κουφῆς* φαινομένης καθ' ὅλον τὸν μῦθον (;) καὶ μεταποιούσης τὴν γῆν εἰς χρυσὸν καὶ τοὺς λίθους εἰς ἀδάμαντας, καθιστώσης τὰς στείρας μητέρας τέκνων καὶ διὰ τῆς ἐλαχίστης συγκοινωνίας τῆς γλώσσης μετ' αὐτῆς, δυναμένης νὰ καταστήσῃ τὸν ἄνθρωπον λαίμαργον, ὥστε νὰ φάγῃ πρόβατα καὶ βόας ὀλοκλήρους εἰς ὀλίγον διάστημα χρόνου»¹.

Ἐκ τῶν δημωδῶν παραδόσεων κοινόταται εἰσιν αἱ περὶ *Στοιχειῶν* καὶ *στοιχειωμένων ζώων*². Τὰ *Στοιχεῖα* ἐπιφαίνονται ἐν παντὶ τόπῳ, ἰδίᾳ δ' ἐν οἰκοδομήμασιν. Ἡ περὶ τούτων πρόληψις προῆλθεν ἐκ τῆς συνηθείας τῆς *στοιχειώσεως* (ἐντειχισμού) ζῶου ἐν τοῖς θεμελίοις παντός κτιρίου, ἣτις, λείψανον οὐσα ἀρχαίων ἀνθρωποθυσιῶν, διατηρεῖται μέχρι τοῦδε πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος, ἦτο δὲ γνωστὴ καὶ ἐν τῇ λοιπῇ Εὐρώπῃ κατὰ τὸν μεσαιῶνα. Τὸ ἐντειχισθὲν ζῶον καθίσταται τὸ *στοιχεῖο* τῆς οἰκίας, ὁ προστάτης δαίμων αὐτῆς. Καὶ ἐν μὲν ταῖς οἰκίαις ἐπιφαίνεται πολλάκις ὡς ὄφις, ὃν μεγάλως εὐλαβοῦνται οἱ χωρικοί, ἱεροσυλίαν ὑπολαμβάνοντες τὸν φόνον αὐτοῦ. Ἐν δὲ τοῖς μεγάλοις οἰκοδομήμασιν, ἦτοι ταῖς ἐκκλησίαις, τὰ *στοιχεῖα* ἐπιφαίνονται ὑπὸ παντοίας μορφάς, μάλιστα τετραπόδων ζῶων, μόσχων ἰδίως καὶ προβάτων, καὶ οὐχὶ σπανίως θεωροῦνται *κακοποιὰ* καὶ *ἐπίφοβα*.

Ἀσχέτως ὁμως ταῖς προλήψεσι ταύταις ἀναφέρεται ἐν πολλοῖς ἄσμασι *στοιχειωμένο ἀλάφι*, ἔχον σταυρὸν εἰς τὰ κέρατα καὶ ἐπὶ τῶν νώτων. Τὰ περὶ τούτου δημῶδη ἄσματα νομίζω ὅτι ἀνάγονται εἰς τὸν μέγαν κύκλον τοῦ Διγενῆ Ἀκρίτα, τῆς περιέργου βυζαντινῆς ἐποποιίας, ἣς πάντα τὰ ἐπεισόδια διατηροῦνται μέχρι τοῦ νῦν ζῶντα ἐν τοῖς ἄσμασι καὶ ταῖς παραδόσεσι τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ὡς ἀλλαχοῦ θ' ἀποδείξωμεν. Τὸ *στοιχειωμένο ἀλάφι* λέγεται ἀπλῶς *στοιχεῖο* ἐν ἠπειρωτικῷ ἄσματι, ἐν ᾧ περιγράφεται οὕτω:

1. Πανδώρα, τ. ΙΘ', σ. 159.

2. Βλ. ἐν ἐκτάσει περὶ τῶν *Στοιχειῶν* τῆς ἐμῆς Νεοελλ. μυθολογίας, σ. 126-154.

Εἶχε σταυρὸ στὰ κέρατα, φεγγάρι στὰ καπούλια,
σειέται καὶ σειοῦνται τὰ βουνά, σειέται καὶ σειοῦνται οἱ κάμποι,
ταράζει τὰ ποδάρια του, τὰ δέντρα ξεριζώνει.
Στριγγιὰ φωνὴν ἐφώναξε, βουγκᾶν βουνὰ καὶ ράχες:
«Κ' ἐδῶ ποῦ πέντε δὲν πατοῦν καὶ δέκα δὲ διαβαίνουν,
τί χάλευες μονάχος σου πεζὸς κι ἀρματωμένος;»

Ἐλαφον τοιαύτην ἀναφέρει οὐ μόνον τὸ ἑλληνικὸν συναξάριον περὶ τοῦ ἁγίου Εὐσταθίου τοῦ Πλακίδα, ἀλλὰ καὶ συναξάριον τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας περὶ τοῦ ἁγίου Οὐμβέρτου. Σημειωτέον, ὅτι ἐν τοῖς συναξαρίοις ἡ ἔλαφος παρίσταται ὡς εἰκὼν τοῦ Χριστοῦ, τὴν δ' αὐτὴν ἀλληγορίαν εὐρίσκομεν καὶ παρὰ τῷ ἁγίῳ Ἀμβροσίῳ³.

Ἀλλὰ καὶ στοιχειωμένοι μέλισσαι ἀναφέρονται ἐν τῇ ἐπομένῃ κορινθιακῇ παραδόσει: «Μεταξὺ τοῦ Ξυλοκάστρου καὶ τῆς Ζούρας, εὐρίσκεται ἓνας κρημνός, ὅπου τὸν λέγουν Ψηλὸ λιθάρι. Ἐκεῖ ὑπάρχουν πολλαὶ ἄγριαὶ μέλισσαι, ἀλλὰ κανεὶς δὲν τολμᾷ νὰ τρυγήσῃ τὸ μέλι. Μίαν φορὰν ἠθέλησεν ἓνας νὰ τρυγήσῃ καὶ εἶπε καὶ τὸν κατέβασαν με σκοινί ἀπὸ τὴν κορυφὴν τοῦ βράχου. Ἀλλ' ἔξαφνα τὸν εἶδαν ἐκεῖνοι ποῦ ἦσαν ἀπὸ πάνω νὰ κάμνη σὰν τρελλὸς καὶ νὰ τοῦ φαίνεται πῶς τὸ σκοινί ἦτον φίδι καὶ ἤθελε νὰ τὸν φάγῃ. Ἐβγαλε λοιπὸν τὸ μαχαίρι καὶ ἔκοψε με αὐτὸ τὸ σκοινί. Ἔτσι κατεκρημνίσθη καὶ ἐγινε κομμάτια».

3. VI in psalm. 118.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΔΗΜΩΔΩΝ ΠΑΡΟΙΜΙΩΝ*

Ἐκ τῶν δημοτικῶν προϊόντων διαφόρων ἔθνῶν αἱ παροιμίαι ἐνωρίτερον παντὸς ἄλλου ἐφείλκυσαν τὴν προσοχὴν τῶν λογίων· ὅτε μὲν διατηροῦσαι ἐν ἑαυταῖς ἀπλοποιημένα λείψανα ἀρχαίας φιλοσοφίας, ἄλλοτε δὲ ἐκφράζουσαι συντόμως καὶ ἀπλοϊκῶς τὴν φιλοσοφίαν, τὸν τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι τοῦ λαοῦ, οὐχὶ ὀλίγον βοηθοῦσι τοὺς περὶ τὰ ἔθνολογικά ζητήματα ἀσχολουμένους· ἐν ᾧ ἀφ' ἑτέρου, ἀπεικονίζουσαι ἐν συντομίᾳ ἀλλ' ἐκφραστικῶς τὸν βίον καὶ τὸν χαρακτῆρα τῶν ἔθνῶν, τὰ διάφορα αὐτῶν ἔθιμα καὶ τὰς προλήψεις, χρησιμεύουσιν εἰς τὸν ἐξετάζοντα τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα πρὸς εὐχερεστέραν τῆς ἱστορίας κατανόησιν, ὡς ἀσφαλεστάτη καὶ καθαρὰ πηγὴ, ἀφ' ἧς δύναται πλουσίαν καὶ γνησιωτάτην ν' ἀρυσθῆ ὅλην.

Αἱ τοῦ λαοῦ τῆς καθ' ἡμᾶς Ἑλλάδος παροιμίαι ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω ἐπόψεων, δεόν νὰ ἐξετασθῶσι καὶ ὡς πρὸς τὴν σχέσιν καὶ ἀναφορὰν πρὸς τε τὰς ἀρχαίας καὶ πρὸς τὰ γνωμικὰ διαφόρων ἀρχαίων συγγραφέων. Ἡ ἐπιμελὴς τούτων ἐξερεύνησις, ἐκτὸς πολλῶν ἄλλων ὠφελειῶν, θὰ μᾶς πληροφορήσῃ, ἂν οὐχὶ μετὰ θετικότητος, κατὰ προσέγγισιν τοῦλάχιστον, περὶ τῆς ἐπιρροῆς, ἣν ἡ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων ἀνάγνωσις καὶ ἡ ἀκρόασις τῶν διαφόρων ποιητῶν, ἔσχον ἐπὶ τοῦ λαοῦ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, καθ' ὅσον ἡ τοιαύτη ἐπιρροὴ διετηρήθη μέχρις ἡμῶν· καὶ τοσοῦτ' ἄλλο ἢ μελέτη αὐτῆ φαίνεται ἀναγκαία, καθ' ὅσον τὸ τοιοῦτον ἀντικείμενον, καίτοι ἐκ τῶν μάλιστα ἐνδιαφερόντων ὄν, δὲν ἐξητάσθη μέχρι τοῦδε, καὶ τοῦτο βεβαίως διὰ τὴν ἔλλειψιν τῶν ἀπαιτουμένων πληροφοριῶν.

Ἐν τῷ προσαρτωμένῳ παραρτήματι προσεπαθήσαμεν νὰ ἐξετάσωμεν οὕτως ὑπὲρ τὰς πεντακοσίας παροιμίας¹, σκοποῦντες μόνον ὅπως δώσωμεν ὠθησίν τινα, ἂν μὴ καὶ βοήθειαν εἰς τοὺς ἀσχοληθησομένους περὶ τὰς τοιαύτας μελέτας, πολὺ ἐπιπόνους καὶ ξηρὰς ἄλλως τε, ἢς τὸ ὁμολογήσωμεν. Καὶ πρὸ ἡμῶν, καίτοι οὐχὶ συστηματικῶς, ἐπεχείρησαν τοιαύτας μελέτας, ὁ τε Κοραῆς καὶ ὁ Βυζάντιος, καὶ οἱ κύριοι Βενιζέλος, Βερέττας καὶ ἡμεῖς ἐν τῇ Πανδώρα.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι πολλάκις αἱ αὐταὶ κοινωνικαὶ περιστάσεις ἢ αἱ ἰδιαιτέρας τοῦ ἀτόμου ἐντυπώσεις, ἀνεξαρτήτως τῆς φυλετικῆς συγγενείας ἢ πνευματικῆς ἐπιρροῆς παρήγαγον κατὰ σύμπτωσιν τὰς αὐτὰς ἰδέας, ἔστιν ὅτε καὶ διὰ τοῦ αὐτοῦ τρόπου ἐκφρασθείσας· προκείσθω ὡς παράδειγμα ἱκανὸς ἀριθμὸς

* Ἐδημοσιεύθη εἰς περ. Παρθενῶν Β' (1872 - 73), σ. 921 - 930.

1. Ἐπειδὴ ἐκ τῶν μελετηθεισῶν παροιμιῶν μέγα μέρος εἶναι ἐξ ἐκείνων, ὧν πλείσται παραλλαγαὶ ὑπάρχουσι, οὐδόλως σφάλλομεν ὑπολογίζοντες ὅτι αἱ πεντακοσαίαι παροιμίαι αὐταὶ ἀντιστοιχοῦσι πρὸς τρισχιλίαις τῆς συλλογῆς τοῦ κ. Βενιζέλου.

εὐρωπαϊκῶν, τουρκικῶν καὶ ἀραβικῶν παροιμιῶν, ἐκπληκτικὰ σημεῖα ἀναλογίας παρουσιαζουσῶν πρὸς παροιμίαις ἢ γνωμικὰ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Ἐν τούτοις, ἡμεῖς τοῦλάχιστον, γράφοντες δοκίμιον ἀτελὲς συγκρίσεως τῶν νῦν παροιμιῶν πρὸς τὰς ἀρχαίας, ἀφήνομεν εἰς ἄλλους τὴν τοιαύτην ἐξέτασιν, ἥτις ἂν καὶ παρουσιάζει δυσχερείας τινάς, δὲν εἶναι ὁμοίως ἀδύνατος.

Ἐναλογία τῶν νεωτέρων ἑλληνικῶν πρὸς τὰς ἀρχαίας παρατηρεῖται καὶ εἰς τοὺς διαφόρους τῆς ἐκφράσεως τρόπους. Τὰ παραδείγματα εἶναι τόσον πολλὰ ὥστε ματαιοπονία θὰ ἦτο καὶ ἂν ὀλίγα παρεθέτομεν· ἀφ' οὗ μάλιστα ἐν τῷ προσηρτημένῳ παραρτήματι δύναται τις εὐκολώτερον καὶ ἀκριβέστερον νὰ ἐξετάσῃ τὰ τοιαῦτα· ἐν μόνον ἀπαξ ἀπαντῶν ἀρκούμεθα νὰ ἀναφέρωμεν, τὴν παροιμίαν δηλ.

*Δύσκολο τό 'χω νὰ γενῆ χοίρου τριχιά μετὰξι,
χωριάτης ἄρχος κι ἂν γενῆ νᾶχη ἀρχοντιά καὶ τάξι.*

ἀνάλογον πρὸς τὸ τοῦ Εὐαγγελίου²: «Εὐκολώτερον γάρ ἐστι, κάμιλον διὰ τρυμαλιᾶς ραφίδος εἰσελθεῖν, ἢ πλούσιον εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ εἰσελθεῖν».

Ἡ παράθεσις τῶν παροιμιῶν ἐν τῷ λόγῳ γίνεται διὰ παραπλησιῶν περιόδου ἐκφράσεων ἐκείνων, ἃς τινες εἰς ὁμοίας περιστάσεις μετεχειρίζοντο οἱ ἀρχαῖοι· οὕτω λέγουσι: *λέει ὁ λόγος, λένε, καλὰ τὸ λένε, καλὰ τὸ λένε οἱ παλαιοί, ὅσοι μῦθοι λέγούνται, κι οὐλοὶ ἀληθινοὶ εἶναι!* κλπ. ὅπως οἱ ἀρχαῖοι ἔλεγον, *φαμέν, φασί, ὡς ἔχει λόγος, παλαιὸς αἶνος ὡς καλῶς ἔχει*³ κλπ.

Ὅπως πολλαὶ τῶν ἀρχαίων παροιμίαι διετηρήθησαν μέχρις ἡμῶν, οὕτω διεσώθησαν καὶ ἄλλαι φέρουσαι τὸν χαρακτήρα βυζαντινῆς ἀρχαιότητος· αἱ παροιμίαι αὗται εἰσὶν ὀλίγαι, ἔχομεν ὁμοίως πολλὰς πιθανότητας, ὅτι ἀρκεταὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ὀλίγον κατ' ὀλίγον μετέβαλον τὴν γλῶσσαν εἰς τοιοῦτον τρόπον ὥστε δυσδιάκριτοι κατέστησαν, καὶ δυσχερεστάτη ἀποβαίνει ἡ ἐξακριβωσις αὐτῶν.

Ἐκ τῶν προφανῶς βυζαντινῶν τὰς ἐξῆς μόνον γνωρίζομεν:

1) *Ἐγὼ σ' ἔκτισα, φουρνέ μου, κ' ἐγὼ νὰ σὲ χαλάσω*⁴, παροιμία ἀναφερομένη καὶ ὑπὸ τοῦ Βυζαντινοῦ συγγραφέως Σκυλίτση⁵.

2) *Ἦ τὸ σκύλο σκότωσε ἢ τὸ μύλο χάλασε*⁶, ἢ ἀκριβέστερον: *Ὅταν ὁ σκύλος γλυκαθῆ στήμ πάσπαλη ἢ τὸ σκύλο σκότωσε ἢ τὸν μύλο χάλασε· ἢ*

3) *Σὰν τὸ σκύλο στὸ μακελλειό*. Πρβλ. Π α λ λ α δ ί ο υ, Ἡ πρὸς Λαῦσον ἱστορία, κεφ. κβ', ἐν M i g n e, Patrologiæ series Græca, τ. XXXIV, col. 1066: «Ὡσπερ γὰρ δταν κύων ἐν μακέλλῳ ἐθίσῃ κωλέας περιτρύχειν, τῆς συνηθείας

2. Λουκ. ΙΗ' 25· πρβλ. Ματθ. ΙΘ' 23.

3. Εὐριπίδ. παρὰ Στοβ. ΠΗ', σ. 500.

4. Βενιζέλου, Παροιμίαι, σ. 68, 32. Σπ. Ζαμπέλλ., Φιλολογ. ἔρευναι περὶ τῆς καθ' ἡμᾶς διαλέκτου, ἐν Πανδώρα, τ. Ζ', σ. 378 (1857)· Βυζαντιναὶ Μελέται, σ. 634 κέ.

5. Σκυλίτση, σ. 632, éd. Venet.

6. Βενιζέλλ., Παροιμ., σ. 108, 231· πρβλ. σ. 275. 111.

οὐκ ἀναχωρεῖ...» (Ὁ μοναχὸς οὗτος Παλλάδιος ἐξησε κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα).

4) *Εἶναι κι ἄνθρωποι φολιαροὶ εἶναι καὶ δυὸ στὴ φόλα,
εἶναι καὶ τρεῖς καὶ τέσσερες ποῦ φόλα δὲν ἀξίζουν.*

5) *Προῖκ' ἀπὸ χίλια πέρπυρα καὶ κακαῖδοῦ κι ἂν πάρης,
τὰ χίλια πᾶν δὲν ἔρχονται κ' ἢ κακαῖδοῦ ποῦ μένει (sic)⁷*

ἦ:

*Τί θές τὰ χίλια πέρπυρα καὶ κακοειδῆ γυναῖκα,
τὰ χίλια πέρπυρα πετοῦν κ' ἢ κακοειδῆ πομένει⁸.*

Δημοτικὰς βυζαντινὰς παροιμίας εὐρίσκομεν σποράδην ἀλλὰ σπανίως εἰς διαφόρους μεταγενεστέρους συγγραφεῖς⁹. Βαρβαρογραικικὰς δέ, περισωθείσας κατὰ μέγα μέρος μέχρις ἡμῶν ἀπαντῶμεν κυρίως παρὰ τῷ Μιχαήλ Ἀποστόλῃ, συλλογεῖ συναθροίσαντι ἀρχαίας καὶ συγχρόνους παροιμίας, ζήτησαν δὲ κατὰ τὴν ΙΕ' ἑκατονταετηρίδα¹⁰, καὶ τοῖς παροιμιογράφοις Γρηγορίῳ τῷ Κυπρίῳ καὶ τῇ Μαντίσῃ¹¹. Ὁ Δουκάγκιος ἀναφέρει¹² χειρόγραφον¹³ περιέχον παροιμίας, ὧν μίαν παραθέτει:

Τὴν στραβὴν εἰς τ' ἀκρωτῆρι γαῖτανοφρυδοῦν τὴν κρᾶζουν.

Ὁ δὲ Iken¹⁴ ποιεῖται μνεῖαν Ἰωάννου τοῦ Καναβούτση, γράψαντος κατὰ τὴν ΙΕ' ἑκατονταετηρίδα συλλογὴν γραικοβαρβαρικῶν παροιμιῶν¹⁵.

Ἐκ δὲ τῶν συλλογῶν ἀρχαίων παροιμιῶν εἶχομεν ὑπ' ὄψιν εἰς τὴν σύνταξιν τῆς παραβολῆς τῶν νεωτέρων πρὸς τὰς ἀρχαίας τὰς ἐκδόσεις τῶν παροιμιογράφων ὑπὸ Gaisford, καὶ Leutsch und Schneidewin¹⁶.

Εἶπομεν ἀνωτέρω ὅτι ἐνωρὶς τὴν τῶν πεπαιδευμένων προσοχὴν ἐφείλκυσαν αἱ παροιμίαι. Καὶ ἱστορικαὶ πραγματεῖαι περὶ αὐτῶν ἐγράφησαν¹⁷ καὶ λεξικά συγκριτικὰ παροιμιῶν διαφόρων ἔθνων¹⁸, συλλογὰς δὲ ἔθνικὰς παροιμιῶν

7. Αὐτ., σ. 264,255 κακῶς ἐξηγεῖ κακοήθης.

8. Αὐτ., σ. 300,216. Sanders, Das Volksleben der Neugr., σ. 224.

9. Ὁ Εὐστάθιος ἐπὶ παραδείγματι ἀναφέρει μίαν δημῶδη πελοποννησιακὴν: *Μαῖου βροῦλον ποντία κανναβίς* (Εἰς Ἰλιάδ. Β 135).

10. Σάθα, Νεοελληνικὴ φιλολογία, σ. 70-74. Ἐξεδόθη ἐν τῇ συλλογῇ Leutsch.

11. Ἐξεδόθησαν ἐν συλλογῇ Leutsch καὶ Schneidewin.

12. Ducangii, Glossar. med. et inf. graecit. λ. Γαῖτάνι.

13. Hermodorus Regius, Adagia.

14. Iken, Eunomia, 1827, I, σ. 127.

15. Ὁ κ. Σάθας (Νεοελλ. φιλολογ., σ. 110) δὲν ἀναφέρει τὸ σύγγραμμα τοῦτο τοῦ Καναβούτση.

16. Ἐκτὸς τούτων ἐξεδόθησαν αἱ ἐξῆς ὁμοίαι συλλογαί: Polydori Vergilii, Proverbiorum libellus, Venetiis 1498, in fol. Erasmi, Adagia, 1580. Joan. Fabri de Werdea, Proverbia metrica, in 4 (1500 περ.). Sententiae et proverbia ex Plauto Terentio etc., Paris 1536, in 8. Reda, Proverbiorum liber, Colon. 1688, in fol. Adagia sive proverbia graecorum ex Zenobio, Diogeniano et Suidae, edita ab A. Schotto, 1612, in 12 κλπ.

17. M. C. Mery. Histoire général des proverbes, adages, sentences apophthegmes etc., Paris 1828, vol., in 8. Cornagioni, De proverborum origine, Mediol. 1503, in 4. Fabritii, Della origine delli volgari proverbi, Vinezia 1526, in fol. κλπ.

18. Jan. Orton, Proverbs illustrated by parallel or relative passages of the poets, to which one added latin, french, spanish and italian proverbs, with translations and index, Phila-

δλα σχεδόν τὰ ἔθνη κέκτηνται, ὥστε περιττή καὶ ἡ ἀπαρίθμησις αὐτῶν ἀποβαίνει.

Περί δὲ τῶν νεοελληνικῶν παροιμιῶν ὀλίγα μὲν ἐγράφησαν¹⁹, ἀρκεταὶ δὲ ὅμως ἐγένοντο συλλογαὶ εἴτε ἰδιαιτέρως, εἴτε σποράδην ἐν διαφόροις βιβλίοις²⁰. καταγράφομεν ἐνταῦθα ὅπως οὖν ἀκριβῶς καὶ κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν τὰς συλλογὰς ταύτας.

α'. Ἰδιαίτεροι συλλογαί.

1) Α. Νεγρίσ, A dictionary of modern Greek proverbs, Edinburgh 1831. (950 παροιμίαι μετ' ἀγγλικῆς μεταφράσεως, ἐξ ὧν ὅμως πλεῖστα δὲν εἶναι γνήσιοι δημῶδεις).

2) Ι. Ζ. Μανιάρη, Ἡ Σφιγξ ἢ συλλογὴ ἑλληνικῆ παροιμιῶν, ἔκδοσις πρώτη, ἐν Τεργέστη 1832. (Παρεμμορφωμέναι παροιμίαι κατὰ τε τὸ λεκτικὸν καὶ τὸ μέτρον.)

3) Ι. Βενιζέλου, Παροιμίαι δημῶδεις, συλλεγεῖσαι καὶ ἐρμηνευθεῖσαι ὑπὸ —, ἐν Ἀθήναις 1846, 8ον, σ. ζ' + 136. Ἐκδοσις δευτέρα ἐπηυξημένη καὶ διορθωμένη, ἐν Ἐρμουπόλει 1867, 8ον, σ. η' + 360. (Ἡ πληρεστέρα συλλογὴ παροιμιῶν, μετὰ πολλοῦ κόπου γενομένη· δυστυχῶς ὅμως καὶ ἡ κατάταξις κατ' ἀλφαβητικὴν τάξιν δὲν ἐγένετο ἐπιστημονικῶς, καὶ αἱ τῶν παροιμιῶν ἐρμηνεῖαι, ἄλλαι μὲν ἀτελέσταται, ἄλλαι δὲ περιτταὶ ὅπως καὶ ἐξοβελιστέαι εἰσίν. Ὀλίγον περισσοτέρα ἐπεξεργασία καὶ μελέτη θὰ καθίστα τὸ ἔργον πολλοῦ λόγου ἄξιον· εἶναι ἀληθὲς ὅμως ὅτι καὶ οὕτως οὐχὶ μικρὸν ὁ κύριος Βενιζέλος ὠφέλησεν).

4) Ι. Φ. Βερέττα, Συλλογὴ παροιμιῶν τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων μετὰ παραλληλισμοῦ πρὸς τὰς τῶν ἀρχαίων, ἐν Λαμίᾳ 1860, 8ον, σ. 9 - 88. (Ὁ παραλληλισμὸς πρὸς τὰς ἀρχαίας, σ. 9 - 63, κατὰ μέγα μέρος ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐρευνῶν τοῦ Κοραῆ, Βενιζέλου καὶ τοῦ Βυζαντίου πρὸ πάντων γενομένου, δὲν εἶναι γεγραμμένος μετὰ πολλῆς μελέτης· πρέπει ὅμως ἀποδίδοντες δικαιοσύνην τῷ κυρίῳ Βερέττα νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι εἶναι καὶ ὁ πρῶτος συστηματικὸς ὅπως οὖν παραλληλισμὸς παροιμιῶν· ἐν δὲ σελ. 67 - 88 περιέχει 521 ἀνεκδότους ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ παροιμίας).

5) Π. Ἀραβαντινοῦ, Παροιμιαστήριον ἢ συλλογὴ παροιμιῶν ἐν χρήσει οὐσῶν παρὰ τοῖς Ἑπειρώταις, μετ' ἀναπτύξεως τῆς ἐννοίας αὐτῶν καὶ

delphia 1852, in 8. H. G. Roth, A polyglot foreign proverbs, with english translations and a general index, 1857, in 8.

19. Βλ. Guys, Voyage littéraire en Grèce, τ. I, σ. 100. Sur les proverbes grecs. Wachsmuth, Das alte Gr. im neuen, σ. 46 κέ. Ross. Sanders. Βενιζέλος. Ἀραβαντινός. Vréto, Mélanges néohelléniques, σ. 43-46 περιέχει καὶ μεταφρ. 33 δημ. παροιμιῶν.

20. Ἀπαρίθμησιν τῶν συλλογῶν, τελειοτέραν μὲν βλ. ἐν Wachsmuth, αὐτ., σ. 48 - 50, ἀτελεστέραν δὲ ἐν Vréto, (Mélanges, σ. 421), Βενιζέλω καὶ Ν. Γ. Πολίτη (Πανδώρα, τ. Γ', 1852, σ. 433).

παραλληλισμοῦ πρὸς τὰς ἀρχαίας, ἐν Ἰωαννίνοις 1863, 8ον, σ. ια' + 13 - 177. (Περιέχει 1962 παροιμίας κατ' ἀλφαβητικὴν τάξιν μετὰ προσηκούσης ἐξηγήσεως καὶ ἐλαφροῦ παραλληλισμοῦ πρὸς τινὰς ἀρχαίας, 71 ρητὰ καὶ 51 παροιμιακὰς ἐκφράσεις. Ὁ πρόλογος ἐδημοσιεύθη καὶ ἐν Πανδώρα, τ. ΙΔ', σ. 1 - 4).

β'. Παροιμιαὶ ἐν διαφόροις βιβλίοις.

1) Μιχαήλ Παπαῖ Γεωργίου τοῦ Σιατιστέως, Ὀνομαστικόν, ἐν Βιέννῃ 1783. (40 δημ. παροιμ.).

2) Bartholdy, Bruchstuecke zunähern Kenntniss des heutigen Griechenlands, 1805, σ. 445 - 453. (67 παροιμιαὶ νεοελληνικαὶ διὰ λατινικῶν στοιχείων καὶ μετὰ γερμανικῆς μεταφράσεως).

3) Ἄδ. Κοραῆς. (Σποράδην ἐν τοῖς διαφόροις αὐτοῦ προλεγόμενοις καὶ σημειώσεσιν εἰς συγγραφεῖς, καὶ ἐν τοῖς Ἀτάκτοις²¹).

4) Γ. Κρομμύδου, Περί τῆς ἐνεστώσης καταστάσεως τῆς κοινῆς γλώσσης, ἐν Βιέννῃ 1808. (Ἐν οὐχὶ δημῶδει διαλέκτῳ, καὶ πολλαὶ τῶν καταχωρουμένων παροιμιῶν εἶναι μεταφράσεις ξένων).

5) Leake, Researches in Greece, 1814; append. II, σ. 443 - 454. (90 παροιμιαὶ μετ' ἀγγλικῆς μεταφράσεως).

6) Iken, Eunomia, 1827, τόμ. II, σ. 50 - 53.98 (4 παροιμιαὶ δημοτικαὶ ἐκ τῶν καταχωρισθεισῶν 16).

7) Σκ. Δ. Βυζαντίου, Λεξικόν τῆς καθ' ἡμᾶς ἑλληνικῆς γλώσσης, 1835. Β' ἔκδ., 1857. (Πολλαὶ παροιμιαὶ κοιναὶ παραβαλλόμεναι πρὸς ἀρχαίας· ἐκ τούτου παρέλαβον πολλὰς τοιαύτας μάλιστα μὲν ὁ κ. Βερέττας καὶ ὁ κ. Βενιζέλος, ὅστις δυστυχῶς καὶ πολλὰς τοῦ κ. Βυζαντίου μεταφράσεις ἀρχαίων παροιμιῶν κατεχώρισεν ἐν τῇ συλλογῇ του ὡς δημοτικὰς).

8) L. Ross, Reisen auf den griechischen Inseln des ägäischen Meeres, σ. 174 - 178. (24 παροιμιαὶ μετὰ γερμανικῆς μεταφράσεως καὶ σημειώσεων, τ. III, σ. 69. 1 παροιμία μετὰ ἐσφαλμένης γερμανικῆς μεταφράσεως²²).

9) D. H. Sanders, Das Volksleben der Neugriechen dargestellt und erklärt aus Liedern, Sprichwörtern, Kunstgedichten, Mannheim 1844, σ. 220 - 233. (Πλέον τῶν 146 παροιμιῶν, ὧν τινὲς δὲν εἶναι δημῶδεις, μετὰ γερμανικῆς ἐμμέτρου μεταφράσεως).

10) Α. Ρ. Ραγκαβῆ, Σαμουκάρβη καὶ Λεβαδέως, Λεξικόν Γαλλοελληνικόν, 1840. (Περιέχει σποράδην ἀρκετὸν ἀριθμὸν δημοδῶν παροιμιῶν πρὸς γαλλικὰς παραβαλλομένων²³, ὧν πολλαὶ ἀνέκδοτοι).

21. Ἴδε τὸν πίνακα τῶν ἐν τοῖς Ἀτάκτοις δημοσιευθεισῶν παροιμιῶν ἐν τῷ β' μέρει τοῦ Ε' τόμου, σ. 366 - 367, λ. Παροιμιαί.

22. Ὅπου ἀκούσης Μαριά καὶ Γιάννη βάλε ψάρια στὸ τηγάνι μετὰφρ. «Wenn die Feste des h. Johannes des Täufers (Πρόδρομος) auf einen gewöhnlichen Festtag fallen, so ist Fisch zu essen erlaubt, nach dem Spruche».

23. Παραβολὰς κοινῶν παροιμιῶν πρὸς γαλλικὰς ἔκαμεν ὁ κ. Σκ. Βυζάντιος ἐν τῷ Γαλ-

11) Ἰω. Δεκτιγάλλα, Γενική στατιστική τῆς νήσου Θήρας, Ἐρμούπολις 1850, σ. 68 - 72.

12) P è g u e s, Histoires et phenomènes de volcan et des îles volcaniques de Santorin, 1852, σ. 344. 369. 372.

13) F i r m e n i c h - R i c h a r t z, Neugriech. Volksgesänge, 1867, τ. II, σ. 185 - 194. (100 παροιμιαί μετὰ γερμανικῆς μεταφράσεως ἐκ τοῦ Παροιμιαστηρίου Ἀραβαντινοῦ).

14) Ἀθ. Σακελλαρίου, Κυπριακά, τόμ. Γ', 1868, σ. 131 - 133. (94 κυπρ. παροιμ.).

15) Σαβ. Ἰωαννίδου, Ἱστορία καὶ στατιστικὴ Τραπεζοῦντος καὶ τῆς περὶ ταύτην χώρας, ὡς καὶ τὰ περὶ τῆς ἐνταῦθα ἑλληνικῆς γλώσσης ἐν Κωνσταντινουπόλει 1870, 8ον, σ. 268 - 270.

γ'. Παροιμιαί ἐν περιοδικοῖς συγγράμασιν.

1) Magasin pittoresque 1839, σ. 168. Choix des proverbes Turcs. (Ἐν αὐταῖς πολλαὶ ἑλληνικαὶ ἐκ τοῦ συγγράμματος Ὁ βραχμάνος περιηγητῆς τοῦ Denis).

2) Ἀποθήκη τῶν ὠφελίμων γνώσεων, ἐν Σμύρνη 1843, τόμ. Α' κέ. (Συλλογὴ τῶν ὑπὸ τοῦ Κοραῆ ἀναφερομένων παροιμιῶν).

3) Πανδώρα, τ. Γ', 1852, σ. 320 κέ²⁴ (Συλλογὴ παροιμιῶν ὑπὸ Ἰ. Δεκτιγάλλα)· τ. ΚΑ', 1871, σ. 368 - 369· 37 κυπριακαὶ 37 ροδιακαὶ. (Π. Βενετοκλέους, Παραλληλισμὸς τῶν ἐν τοῖς Κυπριακοῖς τοῦ κ. Ἀθ. Σακελλαρίου παροιμιῶν πρὸς τινὰς τῶν ροδιακῶν. Ἐδημοσιεύθη καὶ ἐν ἰδιαιτέρῳ φυλλαδίῳ, 1872).

4) Ἐφημερίς ἀρχαιολογική, 1852, σ. 644 κέ. (Πιττάκη, Ὑλη ἵνα χρησιμεύσῃ ὡς ἀπόδειξις ὅτι οἱ νῦν κατοικοῦντες τὴν Ἑλλάδα εἰσὶν ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Ἐδημοσιεύθη καὶ ἐν τῇ Ἐφημερίδι τῶν Φιλομαθῶν).

5) Ἐφημερίς Φιλομαθῶν, τ. Ε', 1857, σ. 42 (14 κυπριακαὶ ὑπὸ Α. Σακελλαρίου), σ. 146 (17 Σικίνου, 203 Καλαμῶν)· τ. ΣΤ', 1858, σ. 367 (8 Σκύρου), σ. 374 (7 Κύθνου)· τ. Γ', 1862, σ. 2125 - 2126 (17 παρ.), σ. 2131 - 2133 (56 παρ.)· τ. ΙΒ', 1864, ἀρ. 537 (Λέξεις, φράσεις, παροιμιαί, τραγούδια καὶ ἤθη Κρητῶν)· τ. ΙΣΤ', 1868, σ. 1640 καὶ 1673 - 1674 (48 παροιμιαί Δωρίδος, ὧν τινὲς ἀνέκδοτοι)· τ. ΙΖ', 1869, σ. 1741 - 1742 (Μάνης ὑπὸ Ἀθ. Πετρίδου), ἀρ. 706, σ. 1825 - 1828 (Ἀντιπαράθεσις τῶν ἐν τε τοῦ Ἀριστοφάνους κωμωδίας καὶ παρὰ τοῖς σχολιασταῖς αὐτοῦ παροιμιῶν πρὸς τὰς νῦν ἐν χρήσει ὑπὸ Α. Βαλ-

λοελληνικῆ καὶ Ἑλληνογαλλικῆ λεξικῆ του, καὶ πολλαὶ γραμματικαὶ κατὰ τὴν μέθοδον τοῦ Ὀλλενδόρφου.

24. Ἀπὸ τοῦ ΙΒ' τόμου ἐδημοσιεύετο Συλλογὴ λέξεων, φράσεων καὶ παροιμιῶν τῶν Κυθῆρων. Ἀπὸ δὲ τοῦ ΙΘ' ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν Λακωνικὰ ὁ πεπαιδευμένος ἑλληνοδιδάσκαλος κύριος Πετρίδης πολλὰς παροιμίας Μάνης κατεχώρησεν.

λήνδα), ἀρ. 721, σ. 1946, ἀρ. 722, σ. 1953 - 1958 (Ἀντιπαράθεσις τῶν ἐν τε τοῦ Πλάτωνος διαλόγοις καὶ παρὰ τοῖς σχολιασταῖς αὐτοῦ παροιμιῶν πρὸς τὰς νῦν ἐν χρήσει ὑπὸ Α. Βαλλήνδα)· τ. ΙΗ', 1870, σ. 2247 (13 Κερκύρας).

6) Κασταλία, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1861, σ. 114 (11 παρ.), σ. 192 (22 παρ.).

7) Νεοελληνικὰ ἀνάλεκτα, περιοδικῶς ἐκδιδόμενα ὑπὸ τοῦ φιλολογικοῦ συλλόγου Παρνασσοῦ, 1871, τ. Α', φύλ. 3ον, Παροιμίαι.

Μεταξὺ τούτων κατατακτέαι καὶ 550 παροιμίαι περιεχόμεναι εἰς τι ἀνέκδοτον περὶ Ἠλείου σύγγραμμα καθυποβληθὲν εἰς τὸ κατὰ τὸ 1865 ἐν Κωνσταντινουπόλει διαγώνισμα, ὧν αἱ 335 ἦσαν ἀνέκδοται ὡς ἔκρινεν ἡ ἐπιτροπή²⁵.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συλλογῶν ὀλίγαι εἰσὶν αἱ ἀποδώσασαι τὰς δημῶδεις παροιμίας ἀκριβεῖς καὶ ὡς προφέρονται, διότι αἱ πλεῖσται ἐν αὐταῖς φέρονται παραμεμορφωμένοι, μεταποιηθεῖσαι ἐπὶ τὸ μακαρονικώτερον. Ὅπως οἱ βυζαντινοὶ συγγραφεῖς, ὡς ὀρθῶς ὁ κύριος Ζαμπέλιος παρατηρεῖ²⁶, μὴ περιοριζόμενοι εἰς τὸ νὰ ζητήσωσι τὴν ἀδειαν ὅτι θὰ παρεμβάλωσι χωρίον τι δημῶδες εἰς τὸ κείμενόν των, φροντίζουσι προσέτι τὸ ταλαίπωρον χωρίον αὐτὸ νὰ τὸ κτενίσωσιν ὀλίγον ἢ πολὺ, ἤγουν νὰ τὸ καθαρίσωσι ἀπὸ τινων παρ' αὐτῶν νομιζομένων βαρβαρισμῶν, οὕτω συνέβη καὶ παρὰ τισὶ συλλέκταις· ἀναφέρω μόνον τὰς συλλογὰς Νέγρη καὶ Μανιάρη· μεταβληθείσης ἐν πολλαῖς παροιμίαις τῆς φράσεως, μετεβλήθη καὶ τῆς ἐκφράσεως ὁ τρόπος, ἐλύθη τὸ μέτρον, καὶ ἡ παροιμία παρεμορφώθη ἀπειροκάλως. Τοιαύτην τῶν παροιμιῶν παραμόρφωσιν συνεβούλευε καὶ ὁ Κοραῆς· ὀρμώμενος ἐκ τῆς σφαλερᾶς ἰδέας ὅτι αἱ παροιμίαι πρέπει νὰ καταχωρῶνται οὕτως εἰς τὰ λεξικά, ὅπως γίνονται καὶ τῆς γλώσσης καὶ τῆς ἠθικῆς ἐνταυτῷ διαγωγῆς τοῦ λαοῦ διορθωτήριον, παρήνει τὸν λεξικογράφον νὰ συλλέξῃ μόνον ἐκεῖνας τὰς παροιμίας ὅσαι διδάσκουσι τι χρήσιμον εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον, καὶ τούτων νὰ διορθώσῃ τὴν φράσιν, ἥτοι νὰ τὰς καθαρίσῃ ἀπὸ τὴν ἀνώμαλον αὐτῶν χυδαιότητα²⁷. Πόσον ἡ προτροπὴ αὕτη τοῦ Κοραῆ ἦτο λανθασμένη τὸ ἀπέδειξεν ὁ χρόνος, καὶ ἡ κριτικώτερα τῶν τοιούτων μελετῶν ἐξέτασις.

Μέτρον.

Αἱ πλεῖσται τῶν παροιμιῶν εἰσὶν ἑμμετροί²⁸, εἰς πολλὰς δὲ ἄλλας διακρί-

25. Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Φιλολογικὸς Σύλλογος, τόμ. Γ', σ. 24.

26. Σ. Ζαμπελίου, Φιλολογικαὶ ἔρευναι περὶ τῆς Νεοελληνικῆς διαλέκτου, ἐν Πανδώρα Ζ', σ. 388.

27. Κοραῆ, Ἀκολουθία τῶν αὐτοσχεδίων στοχασμῶν, ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ ἐκδόσει τοῦ Πλουτάρχου, τόμ. Α', σ. λβ'.

28. Τὸ ἑμμετρον τῶν παροιμιῶν χρησιμεύει πρὸς εὐκολωτέραν αὐτῶν ἀπομνημόνευσιν, ὅπως διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν καὶ κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ἐμελοποιοῦν τοὺς νόμους (Ἀριστοτέλ., Προβλημ. ιθ' 28. Βλ. καὶ Πανδώρα ΙΗ', σ. 432).

νονται ἴχνη μέτρου, λυθέντος ἕνεκα μὴ καλῆς ἀπομνημονεύσεως²⁹. Ἐνίοτε δὲ καὶ τοὶ μὴ ἔμμετροι εἰσὶν ὁμῶς διατεταγμένοι καὶ προφέρονται οὕτως, ὥστε ἀπαγγελλόμενοι ἀποτελοῦσι ρυθμὸν τινα.

Ὁ Ross πρῶτος κατέδειξε³⁰ τὰ μέτρα πολλῶν παροιμιῶν: καὶ ταῦτα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τεσσάρων μόνον εἰδῶν εἰσὶν: τετράμετρον ἱαμβικὸν καταληκτικόν, δίμετρον τροχαϊκὸν ἀκατάληκτον, καταληκτικόν, καὶ δίμετρον ἱαμβικὸν ἀκατάληκτον μετὰ καταληκτικοῦ, ὡς:

*Κουφοῦ τὴν πόρτα κι ἂν βροντᾶς
τυφλὸν κι ἂν θυμιατίζης.*

Διαίρεσις τῶν παροιμιῶν.

Οἱ μέχρι τοῦδε συλλογεῖς τῶν παροιμιῶν ἠκολούθησαν ὡς πρὸς τὴν κατάταξιν μέθοδον πολλὰς παρουσιάζουσιν ἐλλείψεις, τὴν ἀλφαβητικὴν.

Ἡ μέθοδος αὕτη ἐν ᾧ ἀφ' ἑνὸς μεγάλῃν δυσκολίαν παρουσιάζει ὡς πρὸς τὴν ἀνεύρεσιν τῶν παροιμιῶν καὶ τὴν εὐχερῆ ζήτησιν αὐτῶν, ἂν καὶ κατ' ἐπιφάνειαν τὸ ἐναντίον φαίνεται ὑποσχομένη³¹, μειονεκτεῖ κατὰ τοῦτο τῆς εἰδολογικῆς κατατάξεως ὅτι δὲν εὐκολύνει ὡς ἐκείνη καὶ τὴν τῶν παροιμιῶν ζήτησιν, καὶ τὴν ἐξέτασιν περὶ τῶν ἰδεῶν τοῦ λαοῦ ἐπὶ τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ ἀντικειμένου. Ἐν τῷ παραρτήματι ἠκολουθήσαμεν τὴν τελευταίαν κατάταξιν ἂν καὶ οὐχὶ ἀκριβῶς, ἕνεκα τῆς ταχύτητος τοῦ ἔργου καὶ τῆς πλησμονῆς τῆς ὕλης· τὴν ἔλλειψιν ταύτην ἀναπληροῦντες δίδομεν ἐνταῦθα σύντομον ἐκθεσιν τῆς τοιαύτης κατατάξεως.

Αἱ παροιμίαι διαιρετέαι ἐν πρώτοις εἰς τρία μεγάλα εἶδη: εἰς κυρίως παροιμίας, εἰς παροιμιακὰς ἐκφράσεις καὶ εἰς γραφικὰ ρητά.

A. Κυρίως παροιμίαι.

α' Κοινωνικαί

1. Γενικαὶ ἀρχαὶ περὶ τῆς κοινωνίας. 2. Αἱ περὶ ἠθῶν καὶ νόμων ἰδέαι. 3. Αἱ σχέσεις τῶν ἀρχῶν πρὸς τοὺς πολίτας. 4. Βασιλεῖς καὶ ἄρχοντες. 5. Ἰσχυροί. 6. Πλούσιοι, πτωχοὶ καὶ ἡ ἐν τῇ κοινωνίᾳ θέσις αὐτῶν. 7. Αἱ συναναστροφαὶ καὶ κοινωνίαι: I Φιλίαι. II Ἐχθραὶ. III Γείτονες. 8. Ἡ κοινωνικὴ τῶν πολιτῶν

29. Π.χ. ἡ παροιμία *Ἐχθὲς πάσχα καὶ σήμερα χάσκα* (Βενιζέλλ., σ. 89) εἶναι δίμετρος τροχαϊκὴ ἀκατάληκτος: *Ἐχθὲς πάσχα, τῶρα χάσκα* κλπ.

30. L. Ross, *Reisen auf den Griechischen Inseln*, σ. 174 κέ.

31. Παράδειγμα ἡ συλλογὴ τοῦ κ. Βενιζέλου ἐν ᾗ δυσχερεστάτη καταντᾶ ἡ ἀναζήτησις τῶν παροιμιῶν. Ἐν ταύτῃ πολλαὶ παροιμίαι τίθενται παρὰ συγγενεῖς καὶ ὁμοίας ἐξ ἄλλου γράμματος ἀρχομένας. Μικρὰ κατὰ τόπους παραλλαγὴ τῆς πρώτης λέξεως, συνήθεστάτη ἄλλως τε, καθίστησι ἀδύνατον τὴν εὑρεσιν τῆς παροιμίας.

σχέσις πρὸς ἀλλήλους: I Τρόπος τοῦ συμπεριφέρεσθαι. 9. Κοινωνικά καθήκοντα: I Ἐλεημοσύνη καὶ ἀγαθοποιΐα. II Εὐγνωμοσύνη καὶ ἀγνωμοσύνη. 10. Ἡ θέσις τοῦ ἀτόμου ἐν τῇ πολιτείᾳ.

β' Παιδαγωγικαί

1. Ὁμοιότης τῶν τέκνων πρὸς τοὺς γονεῖς. 2. Ἡ μικρὰ τοῦ παιδὸς ἡλικία. 3. Τρόπος ἀνατροφῆς. 4. Συναναστροφαί καὶ τὰ παραπλήσια. 5. Ἀνάγκη τῆς παιδείας.

γ' Οἰκογενειακαί

1. Καθήκοντα τοῦ τέκνου πρὸς τοὺς γονεῖς. 2. Γάμος. 3. Συζυγικά καθήκοντα. 4. Ὁ οἰκοδεσπότης καὶ τὰ κτήματα. 5. Ποικίλα περὶ οἰκογενείας.

δ' Βιοτικά

1. Τρόπος τοῦ ζῆν. 2. Ἀνάγκη τῆς ἐργασίας. Κακὰ τῆς ἀργίας. 3. Πρόνοια. 4. Μαθήματα ἐκ παθημάτων. 5. Ἀνάγκη τῆς βραδείας σκέψεως καὶ τῆς μὴ ταχύτητος ἐν ταῖς ἐργασίαις. 6. Ὀλιγάρκεια καὶ βεβαιότης εἰς τὰς ἐπιθυμίας. 7. Οἰκονομικὴ διαχείρισις. 8. Ἀποφασιστικότης ἐν ταῖς ἐπιχειρήσεσι.

ε' Ἐπιτηδευματικά

1. Γενικά περὶ τεχνῶν καὶ ἐπιτηδευμάτων. 2. Τρόπος ἐργασίας. 3. Πολυτεχνίται. 4. Ἐπαγγέλματα: I κέ κατ' ἀλφαβητικὴν τάξιν. 5. Μαγειρικαί καὶ γαστρονομικαί παροιμίαι: I Ἀνάγκη τροφῆς. II Ἐδέσματα. III Τροφή πτωχῶν, πλουσίων. 6. Ναυτικά. 7. Ἰατρικά. 8. Οἰκονομολογικά.

ς' Ψυχολογικά

1. Κυρίως ψυχολογικά. 2. Τὸ ἀναλλοίωτον τῶν χαρακτήρων. 3. Ἡ διανοητικὴ ἀνάπτυξις κατὰ τὰς διαφόρους ἡλικίας. 4. Περὶ ὀρέξεων. 5 α' Περὶ φρονήσεως β' Περὶ παραφροσύνης. 6. Ὀνειρα. 7. Ἔρωσ. 8. Ἐχθραὶ. Μίσση. 9. Ἀνάγκη. 10. Ἀπληστία. 11. Φυσιογνωμικά. 12. Ποικίλαι ψυχολογικαὶ παρατηρήσεις. Ὑποδιαίρέσεις αὐτῶν.

ς² Χαρακτηριστικά

Ὑποδιαίρέσεις κατ' ἀλφαβητικὴν τάξιν.

ζ' Φιλοσοφικά

1. Μεταφυσικά ἰδέαι: I Θεός. II Κόσμος κλπ. 2. Ἐρησκεία. 3. Κρίσις καὶ

άνταπόδοσις: I Δι' ἀμαρτήματα γονέων, παίδων, συγγενῶν. II Δι' ἴδια ἀμαρτήματα. III Διά ξένα. IV Ἄλλα περὶ ἀνταποδόσεως. 4. Εἰμαρμένη.

η' Γνωμικά καὶ ἠθικά παραγγέλματα

Ἐπί διαφορῶν ἀντικειμένων κατ' ἀλφαβητικὴν τάξιν.

θ' Ποικίλαι παροιμίαι

Ὅμοίως.

B. Παροιμιώδεις ἐκφράσεις.

Ὅμοίως.

Γ. Γραφικὰ ρητά.

I Ρητὰ λεγόμενα ἐπὶ τῆς ἰδίας σημασίας αὐτῶν. II Ρητὰ λεγόμενα κατὰ διάφορον ἔννοιαν. III Ρητὰ κατὰ γελοῖαν παρεξήγησιν.

Ὁ πίναξ οὗτος τελειοποιηθεὶς καὶ ὁπωσοῦν ἀκριβέστερον καταταχθεὶς, δύναται νομιζομέν νὰ χρησιμεύσῃ ὡς βᾶσις ἐπιστημονικῆς κατατάξεως τῶν παροιμιῶν.

Μεταξὺ τῶν διαφορῶν εἰδῶν τῶν κυρίως παροιμιῶν δυνάμεθα νὰ κατατάξωμεν καὶ τὰς ἐκ διαφορῶν μύθων ἢ ἀνεκδότων προελθούσας παροιμίας. Τοιαύτας παροιμίας εἶχον καὶ οἱ ἀρχαῖοι καὶ ἔχει πᾶν ἔθνος, εἰς αὐτὰς δὲ ὁ μῦθος κατήντησε νὰ χρησιμεύῃ ὡς ἐπεξήγησις τῆς παροιμίας.

Ὁ Ross³² παρετήρησε καὶ τὸ τοιοῦτο τῶν παροιμιῶν εἶδος, ὃ δὲ κ. Βενιζέλος ἔθεσεν ὑπὸ τὰς παροιμίας ταύτας τὸν μῦθον εἰς ὃν ἀναφέρονται. Ὡς παράδειγμα ἀναφέρομεν καὶ ἡμεῖς τὴν παροιμίαν: *Ἡ κακὴ πληγὴ θεραπεύεται, τὸ κακὸν ὄνομα ὄχι*³³, προελθοῦσαν ἐκ δημῶδους μύθου³⁴, Ἰνδικὴν ἔχοντος καταγωγὴν³⁵.

Αἱ δημῶδεις παροιμίαι, ὅπου δὲν προῆλθον ἐκ τῶν ἀρχαίων, φαίνονται παραχθεῖσαι ἐκ τῶν ἐντυπώσεων καὶ παρατηρήσεων τοῦ λαοῦ. Διὰ τοῦτο μεταξὺ αὐτῶν δὲν εὐρίσκομεν τὰς παροιμίας ἐκεῖνας, τὰς κοινοτάτας εἰς τὴν δημοτικὴν φιλολογίαν ὄλων σχεδὸν τῶν ἔθνων, αἵτινες μετέπεσαν εἰς τὸ εἶδος τοῦτο τῶν χωρίων ἢ φράσεων συγγραφέων σχόντων ἐπιρροὴν τινα ἐπὶ τοῦ ἔθνους τῶν καὶ δημοτικῶν καταστάσεων. Σπανίως ὁμως ἀνευρίσκομεν καὶ μεταξὺ τῶν νεοελληνικῶν ἴχνη τοιαύτης τινὸς ἐπιρροῆς ἐκ τῆς ἀναγνώσεως προελθούσης τῶν ἐν Βενετίᾳ ἐκτυπουμένων πρὸς χρῆσιν τοῦ λαοῦ βιβλίων.

32. Ross, Inselreisen, σ. 174.

33. Βενιζέλου, Παροιμίαι, σ. 97.

34. Βλ. Διάφορα διηγήματα ἠθικά καὶ ἀστεία ἐκδοθέντα ὑπὸ Ἐμμ. Γεωργίου.

35. Στεφανίτης καὶ Ἰχνηλάτης, μετάφρασις τοῦ βυζαντινοῦ Σήθ, 1851, ἐκδ. Τυπάλδου, σ. 61.

Αἱ παροιμίαι αὗται ὀλίγισται οὖσαι πιστεύομεν ὅτι περιορίζονται μόνον εἰς τὰς κάτωθι ἀναφερομένας:

1. Ἐκ τῆς τραγωδίας Ἐρωφίλης τοῦ Κρητῶς Χορτάτῃ³⁶.

*Τὰ γέλια μὲ τὰ κλάυματα, μὲ τὴν χαρὰν ἢ πρίκα
μὴν ὦραν ἐπαρθήκασι κι ὁμάδι ἐγεννηθῆκαν·
γι' αὐτως μαζὺ γυρίζουσι, καὶ τῶνα τᾶλλο ἀλλάσσει
κι ὁποιος ἐγέλα τὸ ταχύ, κλαίγει πρίχου βραδιάσει.*

2. Ἐκ τῆς Διηγήσεως περὶ γαιῶδάρου, λύκου καὶ ἀλουποῦς³⁷.

*Ἐπαθε τὴ συμφορὰ τοῦ γαιῶδάρου.
Ἐφαγε τὸ μαρουλόφυλλον χωρὶς νὰ βάλῃ ζύδι.*

3. Ἐν δὲ τῇ Συμφορᾷ καὶ αἰχμαλωσίᾳ τοῦ Μωρέως τῇ ὑπὸ τοῦ Μάνθου Ἰωάννου συγγραφείσῃ³⁸ κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ΙΗ' ἑκατονταετηρίδος, παρατηροῦνται ἐν ταῖς εἰς τὸ τέλος προσηρτημέναις στιχουργίαις πολλαὶ δημῶδεις παροιμίαι, ὧν αἱ μὲν φαίνονται ληφθεῖσαι ὑπὸ τοῦ συγγραφέως ἐκ δημοδῶν, αἱ δέ, ἴσως τάνάπαλιν ἐκ τοῦ βιβλίου μετεδόθησαν ἔκτοτε³⁹.

Ἦσαύτως καὶ πολλοὶ τῶν δημοτικῶν ἄσμάτων στίχοι βαθμηδὸν μετέπεσαν εἰς παροιμίας, ὡς:

*Ἄλλοῦ τὰ λὲν τὰ κούρταλα, κι ἀλλοῦ τὸ λέγει ὁ κτύπος⁴⁰.
Ἐμπρὸς νὰ πάω σκιάζομαι, πίσω νὰ πάου φοβοῦμαι κλπ.*

Ἄλλὰ τὴν μεγαλυτέραν ἐπιρροὴν ὡς πρὸς τὴν διαμόρφωσιν τοιούτων παροιμιῶν ἔσχον ἡ Γραφή καὶ τὰ ἀπ' ἐκκλησίας ἀναγνώσματα. Ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν ρητὰ κατεχώρησαν τοιαύτας παροιμίας ὁ κύριος Ἀραβαντινὸς καὶ ὁ κύριος Βενιζέλος, ἐν παρόδῳ δὲ καὶ ὁ κύριος Παπαδόπουλος⁴¹. Ἐν τῷ παραρτήματι συνελέξαμεν ὅλα σχεδὸν ταῦτα, σημειοῦντες καὶ τὰ γραφικὰ χωρία ἀφ' ὧν ἐπήγασαν.

Εἰς τινὰς παροιμίας διαγινώσκομεν ἐπίσης τὴν ἐπιρροὴν συγχρόνων ὡς

36. Βλ. παράρτ. ἀρ. 189. Περὶ τῆς Ἐρωφίλης βλ. Bartholdy, Bruchstücke zur nähern Kenntniss des heutigen Griech., 1805, σ. 410. Iken, Leucothea II. Ἡ τραγωδία αὕτη ἐξεδόθη καὶ ὑπὸ Bekker.

37. Βλ. περὶ αὐτῆς J. Grimm, Handschreiben an Karl Lachman über Reinhart Fuchs, Leipzig 1840. Gidel, Etudes sur la littérat. grecque mod., σ. 331 κέ.

38. Βλ. περὶ τούτου: Bartholdy, ἔνθ' ἀν., σ. 410, ἔνθα πολὺ ἀδίκως κατὰ τοῦ βιβλίου καταφέρεται, ὅπερ οὐχὶ ὡς ποίημα ἀλλ' ὡς ἱστορικὴ ἀφήγησις θεωρητέον.

39. Μάνθου Ἰωάννου, Συμφορὰ Μωρέως, 1863, σ. 77. 82. 101. 102. 104 δίς. 106. 107. 109 τετρ. 110.

40. Μ. Π. Βρετοῦ, Ἐθνικὸν ἡμερολόγιον, 1865, σ. 37.

41. Γ. Γ. Παπαδοπούλου, Περὶ τῶν προγενεστέρων ἑλλ. σχολείων, 1857, σ. 13 καὶ ἐν Πανδώρα Η', σ. 175.

ἐπὶ τὸ πολὺ συμβεβηκότων· καὶ ὀλίγαι μὲν αἱ διασωθεῖσαι τοιαῦται παροιμίαι, περιεργος ὁμως εἶναι ἢ ἐξέτασις αὐτῶν. Οὕτως παραδείγματος χάριν βλέπομεν ὅτι ἡ τοῦ Νοταρᾶ ἰδέα, προτιμῶντος τουρκικὴν κίδαριν νὰ ἴδῃ εἰς τὰς ὁδοὺς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἢ λατινικὸν φακιόλιον, ἦν συνεμερίζοντο καὶ οἱ σύγχρονοὶ του⁴², ὑποφαίνεται εἰς τὰς δὴμῶδεις παροιμίας: *Κάλλιο μακελλεῖὸ στὸν Τούρκο, παρὰ κρέας στὸ Βενετσάνο*⁴³ λέγει μία τούτων· ἀλλαχοῦ βλέπομεν τὴν σχέσιν τῶν κατακτητῶν Φράγκων πρὸς τοὺς Ἕλληνας: *Ἐχει μάρμπα στὴν Κορώνη*⁴⁴, *Ἄν δὲ μ' ἀρέσῃ ὁ Δάνδολος, πάω μὲ τὸν Κορνάρο*⁴⁵, *Παίρνοντας σου τὸ λογάρι ὁ σπαθᾶς σου κάνει χάρι, καὶ σοῦ κάνει κι ἄλλας δέκα παίρνοντας σου τὴν γυναῖκα*⁴⁶, ἀλλοῦ ἢ τῶν Τούρκων πρὸς τοὺς Φράγκους: *Σὰν ὁ Τούρκος μὲ τὸ Φράγκο τὰ πηγαίνουν*⁴⁷, εἰς ἄλλας ἢ τῶν Ἑλλήνων πρὸς τοὺς Τούρκους: *Τούρκον εἶδες; γρόσια θέλει· κι ἄλλον εἶδες; κι ἄλλα θέλει, Μοσὲ (Φράγκον), Μισὲ (Γραικὸν) καὶ Μουσελίμη (Τούρκον) στὸ σπῆτι σου μὴ βάνης*⁴⁸, εἰς ἄλλας τέλος διάφορα ἱστορικὰ γεγονότα ὑπονοοῦνται: *Σὰν σοῦ ξαναρέσει Λάμπρο, ξαναπέρας' ἀπ' τὴν Ἄνδρο*⁴⁹, *Οὔλοι οἱ γύφτοι μιὰ γενιά*⁵⁰, *Ἐκαμε τὸ γρόσι ζολότα*⁵¹, *Οὔτε Μωϋσῆς, οὔτε Γοβδελεᾶς*⁵², *Ἀπὸ τὸν καιρὸν τοῦ Μπουρδουμπᾶ*⁵³ κλπ.

Μεταβαίνομεν ἤδη εἰς τὴν συγκριτικὴν ἐξέτασιν τῶν παροιμιῶν, κατὰ τὴν ἀνωτέρω διατυπωθεῖσαν τάξιν.

42. Δοῦκ., σ. 253 κέ. 263 κέ.

43. Βενιζέλου, Παροιμίας, σ. 132. Κατὰ δὲ τὸν κ. Σπ. Ζαμπέλιον (Οἱ Κρητικοὶ γάμοι, σ. 452) «ἡ ἀρχαιοτάτη αὕτη κρητικὴ παροιμία, αἰνίττεται τὰ βενετικὰ βασανιστήρια».

44. Βενιζ., αὐτ., σ. 88.

45. Αὐτ., σ. 14.

46. «Ἴσως ἔκτοτε (ἀπὸ τοῦ ΙΣΤ αἰῶνος, ἔνεκα τῶν κακοπραγιῶν τῶν Ἑνετῶν στρατιωτῶν) ἐπεχωρίασεν εἰς τὰς περιοχὰς τῶν πόλεων τὸ τετράστιχον τοῦτο ἐπιγραμματίον», Σπ. Ζαμπελίου, Οἱ κρητικοὶ γάμοι, σ. 146.

47. Βενιζέλ., ἐνθ' ἄν., σ. 269.

48. Αὐτ., σ. 167.

49. Λάμπρος ὁ Κατσώνης. Βλ. Σάθα, Τουρκοκρατουμένην Ἑλλάδα.

50. Βενιζέλου, Παροιμίας, σ. 192. Τὸ ἱστορικὸν τῆς παροιμίας ταύτης ἀναφέρει ὁ κ. Βενιζέλος παραλαβὼν αὐτὸ ἐκ τοῦ φυλλαδίου Ἀσλάνη, Μῦθοι, μυθιστορίαὶ καὶ διηγήματα, 1861, σ. 97 - 98.

51. Αὐτ., σ. 74, 136.

52. Βλ. τὸ ἱστορικὸν ἐν Σπ. Ζαμπελίου, Κρητ. Γάμοι, σ. 152 - 191.

53. Ἀραβαντινοῦ, Χρονογραφία Ἠπείρου, τ. II, σ. 224. «Κατὰ τὴν α' Ἰουλίου 1667, ἐνέσκηψεν εἰς Ἰωάννινα πανώλης προσβαλοῦσα πρώτην τὴν γυναῖκα τοῦ Μπουρδουμπᾶ, καὶ ἐκ τούτου ἔμεινε παροιμία μεταξὺ τῶν Ἰωαννιτῶν Ἀπὸ τὸν καιρὸν τοῦ Μπουρδουμπᾶ, περὶ διηγημάτων ἐποχῆς ἀρχαίας».

ΔΗΜΩΔΕΙΣ ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΠΑΡΑΓΓΕΛΜΑΤΑ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΜΗΝΩΝ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ*

Τὰ πορίσματα τῶν παρατηρήσεων τοῦ λαοῦ περὶ τῆς καταστάσεως τῆς ἀτμοσφαιρας καὶ τῆς ἐπὶ τῆς γεωργίας ἐπιδράσεως αὐτῆς κατὰ τὰς διαφόρους τοῦ ἔτους ὥρας, συνοψίζονται ἐν ὀλίγαις παροιμίαις καὶ ἐν ἀπλοῖς ἐνστίχοις παραγγέλμασιν, ἅτινα σχεδὸν πάντοτε ἀποδείκνυνται ἀσφαλῆ καὶ ἀκριβέστατα, σπανιώτατα μόνον στηριζόμενα ἐπὶ προλήψεων ἢ πεπλανημένων δοξασιῶν. Τὰ παρὰ τῷ καθ' ἡμᾶς λαῷ ἐν χρήσει τοιαῦτα εἰρηνηταί ἐγκατεσπαρμένα ἐν ταῖς κατὰ καιροῦς ἐκδοθείσαις διαφόροις συλλογαῖς παροιμιῶν, ὀλίγα δ' ἐξ αὐτῶν συνειλέγησαν ἰδιαιτέρως καὶ ἐδημοσιεύθησαν ἐν τῇ πρὸ δεκατετραετίας περίπου ἐκδιδομένη Γεωργικῇ ἐφημερίδι καὶ ἐν τῷ περὶ Γεωργίας τμήματι τῆς κατὰ τὸ 1864 ἐκδοθείσης Στατιστικῆς τῆς Ἑλλάδος, ἐξ ὧν μετετυπώθησαν καὶ ἐν τῷ περιοδικῷ συγγράμματι Χρυσσαλλίδι. Πληρεστάτην ὁμοῦς τούτων συλλογὴν ἐξέδω τῷ 1873 ἐν Σλέσβιχ μετὰ γερμανικῆς μεταφράσεως καὶ τῶν ἀναγκαίων σημειώσεων καὶ διασαφήσεων ὁ κ. Αὐγουστος Μόμμσεν ἐν ἰδιαιτέρῳ φυλλαδίῳ, ἀποτελοῦντι μέρος σπουδαιότατου συγγράμματος Περί τῶν ὥρων τοῦ ἔτους ἐν Ἑλλάδι· πρὸς καταρτισμὸν αὐτῆς ὁ σοφὸς ἐκδότης ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν πάσας τὰς προεκκεδομένας συλλογὰς παροιμιῶν καὶ οὐχὶ εὐαρίθμους ἀνεκδότους παροιμίας, ἀνακοινωθείσας αὐτῷ ὑπὸ διαφόρων λογίων ἐκ τινῶν μερῶν τῆς Ἑλλάδος. Ἐκ τῆς συλλογῆς ταύτης θὰ σταχυολογῶμεν ἐκάστοτε ἐν τῇ Ἑστία τὰς εἰς ἕκαστον μῆνα ἀναφερομένας παροιμίας, θεωροῦντες τὴν ἀνάγνωσιν αὐτῶν ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις ἐνδιαφέρουσας καὶ πρακτικῶς οὐχὶ ἀνωφελῆ, διὰ τὴν παρ' ἡμῖν ἔλλειψιν ἐντελεστέρων καὶ ἐπιστημονικωτέρων τοιούτων παρατηρήσεων.

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ

Τὸ Γενάρη τὸ φεγγάρι, ἥλιος τῆς ἡμέρας μοιάζει.

Διὰ τὸ αἶθριον τῶν νυκτῶν.

* Ἑδημοσιεύθη εἰς περ. Ἑστία Α' (1876), σ. 222 - 223. 302.367.526 - 527.460.686.749.794-795.

Γενάρη μῆνα κλάδευε, φεγγάρι μὴν ζετάζης.

Ὡς γνωστόν, δταν κλαδεύωσιν ἢ ἐνοφθαλμίζωσι δένδρα οἱ ἡμέτεροι γεωργοὶ θεωροῦσιν ἐκ δεισιδαιμονίας ἀπαραίτητον νὰ συμβουλευῶνται τὰς φάσεις τῆς Σελήνης. Ἡ παροιμία διδάσκει ὅτι τοιαύτη πρόνοια εἶναι περιττή κατὰ τὸν Ἰανουάριον. Λέγεται καὶ ἄλλως:

*Τὸν Γενάρη κόψε βέργα, καὶ φεγγάρι μὴ γυρεύης
καί:*

*Κόψε ξύλο τὸ Γενάρη
καὶ μὴ καρτερῆς φεγγάρι.*

*Ὅποιος θέλει νὰ βαμβακώσῃ,
τὸ Γενάρη νὰ ὀργώσῃ.*

Διὰ τὴν σπορὰν τοῦ βάμβακος ὁ ἀγρὸς πρέπει νὰ ἀροτριάται κατὰ τὸν Ἰανουάριον.

*Τοῦ Γενάρη τὸ ζευγάρι,
διάβολος θεὸς νὰ τὸ πάρῃ.*

Ἄνωφελῆς καὶ παράκαιρος εἶναι ἡ ἀροτρίασις κατὰ τὸν Ἰανουάριον.

*Ἄν τὰ Φῶτα φωτερὰ,
καὶ τὰ Λαμπρὰ σκοτεινά,
χαρὰ στὸν βοῦν καὶ στὸν ζευγᾶν.*

Ἄν κατὰ μὲν τὴν ἑορτὴν τῶν Θεοφανίων ὁ καιρὸς ἦ εὐδῖος, κατὰ δὲ τὸ Πάσχα βροχερός, τὸ ἔτος ἔσεται εὐφορον καὶ εὐτυχές. Καὶ ἄλλως:

*Καὶ τὰ Φῶτα φωτερὰ καὶ τὸ Πάσχα βροχερόν,
ὄλος ὁ κόσμος χαίρεται κ' ἡ Κρήτη καμαρώνει.*

*Κόττα, χῆνα τὸ Γενάρη,
καὶ παπὶ τὸν Ἄλωνάρη.*

Ὁ Ἰανουάριος εἶναι ἡ καταλληλοτάτη ἐποχὴ διὰ νὰ φάγῃ τις ὄρνιθας ἢ χῆνας, ἐν ᾧ διὰ τὰς νήσους ὁ Ἰούλιος. Παραπλησία εἶναι καὶ ἡ ἀκόλουθος:

*Ὅρνιθα τὸ Γενάρη,
κέφαλον τὸν Ἄλωνάρη.*

Κέφαλος, ἰχθὺς συνηθέστατος ἐν Ἑλλάδι, τοῦ εἴδους τοῦ καλουμένου ἐπιστημονικῶς *Mugil cephalus*.

ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ

Ὁ Φλεβάρης κι ἂν φλεβίζη,
τοῦ καλοκαιριοῦ μυρίζει.
Μὰ ἂν σώση καὶ κακιώση,
μέσ' στὸ χιόνι θὰ μᾶς χώση.

Ἦ:

Ὁ Φλεβάρης κι ἂν φλεβίζη,
πάλε ἄνοιξι μυρίζει.

Τὴν Τυρινὴ καὶ τῶν Βαγιῶ
μπαίνει ὁ διάολος στὸ γιαλό.

Κατὰ τὴν τελευταίαν ἑβδομάδα τῶν ἀπόκρεων καὶ τὴν πρὸ τοῦ Πάσχα Κυριακὴν τῶν Βαῖων συμβαίνουνσι μεγάλαι τρικυμῖαι.

ΜΑΡΤΙΟΣ

Ἀπὸ Μαρτιοῦ ποκάμισο κι ἀπ' Αὐγούστο σιγκοῦνι.

Ἀπὸ τοῦ Μαρτίου δῆλον ὅτι ἄρχεται τὸ θέρος καὶ πρέπει νὰ ἐνδύεται τις ἑλαφρά, ἐν ᾧ ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου, πρὸς τὸ ψυχρότερον τρεπομένου τοῦ καιροῦ, πρέπει νὰ φορῆ βαρείας γούνας. Τὴν αὐτὴν ιδέαν ἐκφράζουσι καὶ αἱ ἀκόλουθοι παροιμῖαι:

Ἀπὸ Μαρτιοῦ καλοκαίρι κι ἀπ' Αὐγούστο χειμῶνα
ἦ:

Ἀπὸ Μαρτιοῦ καλοκαιριάζει κι ἀπ' Αὐγούστο χειμωνιάζει.

Καὶ ἀντιθέτως:

Μήτ' ὁ Μάρτης καλοκαίρι, μήτ' ὁ Αὐγούστος χειμῶνας.

Ἐνας κοῦκος (ἢ ἓνα χελιδόνι) δὲν κάνει ἄνοιξιν.

Καὶ ἄλλως:

Ἐνας κοῦκος τί ἄνοιξιν νὰ κάμη;

Καί:

Τὸ χελιδόνι δὲν φέρνει πάντα τὴν ἄνοιξιν

ἀπαράλλακτος τῇ ἀρχαίᾳ:

Ἐαρ χελιδὼν μία οὐ σημαίνεται.

Λέγεται δὲ μεταφορικῶς ἐπὶ τῶν μεμονωμένων ἐν ταῖς ιδέαις καὶ ταῖς ἐργασίαις αὐτῶν καὶ μηδὲν κατορθούντων. Χάριν περιεργείας σημειοῦμεν ἐνταῦθα ὅτι μέσος χρόνος τῆς ἐπανόδου τῶν χελιδόνων εἰς τὰ παραθαλάσσια μέρη

τῆς Ἑλλάδος εἶναι ἡ 1η Μαρτίου· τοῦ δὲ κόκκυγος τὸ ἄσμα ἀκούεται τὸ πρῶτον περὶ τὰ τέλη τοῦ αὐτοῦ μηνός.

Μάρτης βρέχει, ποτὲ μὴν πάψη.

Ὡφελιμώταται εἰς τὴν γεωργίαν αἱ κατὰ τὸν Μάρτιον βροχαί. Τὴν αὐτὴν παρατήρησιν καὶ πολλαὶ ἄλλαι παροιμίαι ἐκφέρουσι:

Μάρτης ἔβρεχε, θεριστῆς ἐχαίρονταν.

Καί:

*Ἄν κάμη ὁ Μάρτης δυὸ νερὰ κι ὁ Ἀπρίλης ἄλλο ἓνα,
χαρὰ σ' ἐκεῖνο τὸ γεωργὸ πῶχει πολλὰ σπαρμένα.*

Ἦ:

*Νὰ βρέξ' ὁ Μάρτης δυὸ νερὰ κι ὁ Ἀπρίλης ἄλλο ἓνα,
νὰ ἰδῆς κουλούρια τὰ παιδιὰ καὶ πίττες οἱ μανάδες
κ' ὑψηλονακομβάματα οἱ κλεφτομυλωνάδες.*

Μάρτης κλασιάρης.

Μεταφορικῶς, ἐκ τῶν συνεχῶν βροχῶν.

Ὅταν ὁ Μάρτης εἶναι καλός, τοῦ χωριάτη ἡ κόρη τὸ Μάη παντρεύεται.

Ἐκ τῆς καταστάσεως τῆς ἀτμοσφαιρας κατὰ τὸν Μάρτιον, ἐξήρηται ἡ τύχη πασῶν τῶν σπορῶν· ὅταν δ' ἡ κατάστασις αὐτῆ πληροῖ πάσας τὰς ἀνάγκας τῆς γεωργίας, ὁ ἀγρότης, ἀφθονα ἀπολαμβάνων καὶ εὐφορῶν, σπεύδει νὰ ὑπανδρεύσῃ τὴν θυγατέρα του.

Ὁ Μάρτης ὡς τὸ γιόμα τὸ ψοφάει καὶ ὡς τὸ βράδυ τὸ βρωμάει.

Διὰ τὸ εὐμετάβλητον τοῦ καιροῦ. Μέχρι τῆς μεσημβρίας ἐνίοτε ἐπικρατεῖ ψυχὸς δριμύτατον, ἱκανὸν νὰ ἐπιφέρῃ θάνατον εἰς τὰ ζῶα, κατὰ τὸ ἕτερον δ' ἡμισυ τῆς ἡμέρας καύσων ἀφόρητος. Ὅμοιαι εἰσὶ καὶ αἱ ἀκόλουθοι παροιμίαι:

Τὸ Μάρτη τὸ πρωὶ πηλά, καὶ τὸ βράδυ χώματα.

Ἐκ τῆς βροχῆς τὴν πρωίαν εἶναι πηλά, ἐν ᾧ μέχρι τῆς ἑσπέρας ὁ ἥλιος ἀποξηραίνει αὐτά.

Μὴ σὲ γελάσ' ὁ Μάρτης τὸ πρωὶ καὶ χάσης τὴν ἡμέρα.

Ἡ κακοκαιρία τῆς πρωίας δὲν διαρκεῖ καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν.

Ὁ Μάρτης ὥρες κλαίει, ὥρες γελάει.

Τὴν μίαν ὥραν ὁ καιρὸς εἶναι κάκιστος καὶ μετὰ μικρὸν μετατρέπεται εἰς εὐδιον.

*Τὰ λόγια του εἶναι στερεὰ σὰν τοῦ Μαρτιοῦ τὸ χιόνι,
ὅπου τὸ ρίχνει ἀπὸ βραδύς κι ὡς τὸ πρωὶ τὸ λιώνει.*

Μεταφορικῶς ἐπὶ ἀστάτων καὶ μὴ ἐμμενόντων εἰς τὰς ὑποσχέσεις των.

Τοῦ Μάρτη αὐγὲς μὲ κάψανε, τοῦ Μάη τὰ μεσημέρια.

Ὅπως κὸρη ἀκριβή,

τοῦ Μάρτη ἥλιος μὴ τὴν ἰδῆ.

Διότι πιστεύεται ὅτι ὁ καυστικός τοῦ Μαρτίου ἥλιος καθίστησι μελαγχροινούς τοὺς ἐκτιθεμένους εἰς τὰς ἀκτῖνάς του. Ἐκ τούτου καὶ δεισιδαιμονία ἐπεκράτησεν, ἄγνωστον πόθεν τὴν ἀρχὴν ἔχουσα, νὰ περιδένωσι περὶ τὸν τράχηλον ἢ τὸν δεῖκτην τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς ἐρυθρὰν κλωστήν μετὰ λευκῆς συνεστριμμένην καὶ νὰ φέρωσιν αὐτὴν καθ' ὄλον τὸν μῆνα, νομίζοντες ὅτι οὕτως ἀποφεύγουσι τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἡλίου. Ἐτέρα παροιμία ἀποτρέπει νὰ κοιμᾶται τις κατὰ τὸν Μάρτιον προσβαλλόμενος ὑπὸ τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων:

Τὸ Μάρτη εἰς τὸν ἥλιον νὰ μὴ κοιμηθῆς.

Ἄλλο δὲν μὲ ἐμάρανε, τῆς ἀνοιξης τὸ κρύο.

Ὁ κακὸς Μάρτης στὸν ἥλιο κι ὁ καλὸς στὰ κάρβουνα.

Ἐφέλιμον τὸ ψῦχος κατὰ τὸν Μάρτιον.

*Τὸ Μάρτη φύλα τ' ἄχυρα μὴ χάσης τὸ ζευγάρι
καὶ φύλαγε καὶ τὸ ψωμί μὴ χάσης τὸ κοπέλι.*

Διότι ἐνδεχόμενον τὸ ψῦχος νὰ καταστῆ δριμύτατον, ἀποκλείον πάντα ἐντὸς τῶν οἰκιῶν των, καὶ καθιστῶν ἀδύνατον τὴν προμήθειαν τροφῆς διὰ τὰ ὑποζύγια καὶ τὸν ψυχογυιόν. Ταυτόσημος εἶναι καὶ ἡ ἐξῆς παροιμιακὴ ἐπίκλησις τοῦ Μαρτίου:

Μάρτης γδάρτης παλουκοκάφτης

καὶ

Μάρτης γδάρτης καὶ κακὸς παλουκοκάφτης.

Καὶ ἄλλως:

*Μάρτης γδάρτης παλουκοκάφτης· τὰ παλιὰ βώιδα τὰ γδέρνει, τὰ δαμάλια
τὰ μαθαίνει.*

Καί:

Τὸ Μάρτη ξύλα φύλαγε μὴν κάψης τὰ παλούκια.

Αἱ παροιμιαὶ αὗται ἐξηγοῦνται δι' ἀλλήλων· ἀνάλογος εἶναι καὶ ἡ ἐπομένη:

Ὁ Μάρτης ἔβαλε τὴ γριὰ μέσ' στὸ καζάνι

ἦτις ἀναφέρεται εἰς παράδοσιν κοινοτάτην, πλασθεῖσαν ἴσως ἐκ τοῦ δριμυτάτου ψύχους, ὃπερ ἐνίοτε ἐπέρχεται ἀποτόμως κατὰ τὰς τελευταίας τοῦ Μαρτίου ἡμέρας. Κατὰ τὴν παράδοσιν ταύτην, γραῖά τις ποιμενὶς τὴν τελευταίαν τοῦ μηνὸς τούτου ἡμέραν — εἶχε δὲ τότε ἡμέρας 30— νομίσασα ὅτι ἀπηλλάγη πλέον τοῦ κινδύνου, ὃν ἐκ τοῦ ψύχους καὶ τῶν παγετῶν ἐφοβεῖτο, ἐξεφώνησε περιφρονητικῶς: «Πρίτσι, Μάρτη μου! τὰ ξεχείμασα τὰ κατσικάκια μου!» Ἄλλ' ὁ Μάρτιος ὀργισθεὶς ἐδανείσθη παρὰ τοῦ Φεβρουαρίου, ὅστις ἔκτοτε *κουτσὸς* ἀποκαλεῖται, μίαν ἕτι ἡμέραν, καὶ ὑπερβολικὸν ψῦχος κατ' αὐτὴν ποιήσας, ἠνάγκασε τὴν γραῖαν νὰ κρυβῆ ὑπὸ τὸν μέγαν λέβητα, ἐν ᾧ ἐτυροκόμει, καὶ εἰς τὴν θέσιν ἐκείνην τὴν ἀπελίθωσεν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ἀπολιθωθέντος ἐπίσης ποιμνίου της. Ἡ παράδοσις αὕτη εἶναι γνωστὴ οὐ μόνον ἐν Ἑλλάδι, ἀλλὰ καὶ ἐν Γαλλίᾳ, διότι μὲ ἐλαχίστας παραλλαγὰς ἀναφέρει αὐτὴν παλαιὸν τι προβηγκιανὸν ποίημα.

ΑΠΡΙΛΙΟΣ

*Ὁ Ἀπρίλης κι ἂν χιονίση
καλοκαίρι θὰ μυρίση.*

Στῶν ἀμαρτωλῶν τὴ χώρα τὸ Μαγιάπριλο χιονίζει.

Ὅλο τὸ Μάρτη φύλαγε καὶ τὸν Ἀπρίλη ὡς τὶς δώδεκα.

Ἡ ἄλλως:

*Ὅλο τὸ Μάρτη φύλαγε
καὶ τ' Ἀπριλιοῦ τὶς δέκα
ἀκόμη καὶ τὶς δεκοχτῶ
πέρδικα ψόφησε στ' αὐγὸ.*

Ἦτοι μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης ὁ καιρὸς εἶναι εὐμετάβλητος καὶ δυνατόν νὰ ἐπέλθῃ κακοκαιρία καὶ δριμύ ψῦχος ἐπιφέρων τὸν θάνατον καὶ εἰς αὐτὰς ἔτι τὰς πέρδικας, αἵτινες περὶ τὰ μέσα ἢ τὰ τέλη Ἀπριλίου ἐπφάζουσι. Καὶ ἡ ἐπομένη παροιμία ὀρίζει τὴν 18ην Ἀπριλίου ὡς τέρμα τῆς ἐποχῆς τῶν τρικυμιῶν:

*Ἀπριλίου δεκοχτῶ
νᾶχης τὸ μάτι σ' ἀνοιχτό.
Πέρασαν οἱ δεκοχτῶ,
ᾄραζε εἰς ἕν' αὐγὸ.*

Κατά τινα ὁμως ἑτέραν παροιμίαν ἡ θάλασσα εἶναι ἐπίφοβος εἰς τοὺς ναυτιλλομένους καὶ τὸν Μάιον ἔτι:

Τῶν ναυτῶνε οἱ γυναῖκες τὸ Μαγιαπριλο χηρεύουν

ἢ:

Τὸ Μάη χηρεύουν οἱ Θεραπειανές¹.

*Ἄν κάμη ὁ Μάρτης δύο νερά κι ὁ Ἀπρίλης ἄλλο ἓνα,
τότε χαρὰ σ' ἐκείνονε πῶχει στή γῆ σπαρμένα.*

Καὶ ἄλλως ἐν Μυκόνῳ:

*Ἄν κάμη ὁ Μάρτης δύο νερά κι ὁ Ἀπρίλης ἄλλο ἓνα,
θὰ ἰδῆς τὰ σιτοκρίθαρα στὸν κάμπο ξαπλωμένα.*

*Ἄν βρέξη ὁ Μάρτης δύο νερά κι ὁ Ἀπρίλης ἄλλο ἓνα,
νὰ ἰδῆς σταφύλια σὰν παιδιὰ καὶ πίττες σὰν ἄλῶνια.*

Παροιμία μεσσηνιακῆ, ταυτόσημος ταῖς ἀνωτέρω.

Ἐν Μάνη τὴν εὐφορίαν τῶν γεννημάτων καὶ τῶν ἄλλων προϊόντων τῆς γῆς ἐκ τῶν βροχῶν τοῦ Μαρτίου καὶ τοῦ Ἀπριλίου ἐκφράζει ἡ ἐπομένη παροιμία:

*Ἄν βρέξη ὁ Μάρτης τριὰ νερά κι ὁ Ἀπρίλης ἄλλα δύο,
νὰ ἰδῆς τοῦ Μάρτη τὰ κουκκιά, τ' Ἀπρίλη τὰ σιτάρια,
νὰ ἰδῆς τὸν γεροκρίθαρὸν πῶς στρίφτει τὸ μουστάκι.*

*Ἄν βρέξ' ὁ Ἀπρίλης δύο νερά κι ὁ Μάης ἄλλο ἓνα,
χαρὰ σ' ἐκεῖνα τὰ σπαρτὰ πού'ναι στή γῆ σπαρμένα.*

Ἄνάλογος ταῖς προηγουμέναις, λεγομένη καὶ ἄλλως:

*Ἄν κάμ' ὁ Ἀπρίλης δυὸ νερά κι ὁ Μάης ἄλλο ἓνα,
χαρὰ σ' ἐκεῖνο τὸ ζευγᾶ πού'χει πολλὰ σπαρμένα*

ἢ:

*Ἄν βρέξ' ὁ Ἀπρίλης δυὸ νερά κι ὁ Μάης μιὰ καὶ φίνα,
ἀξίζει τὸ 'λαφόπουλο μ' ὄλη τὴν ἐλαφίνα.*

ΜΑΪΟΣ

Ὁ Μάης ἔχει τ' ὄνομα κι ὁ Ἀπρίλης τὰ λουλούδια.

Καιρὸς πουλεῖ τὰ λάχανα κι ὁ Μάης τὰ λουλούδια.

1. Αἱ κατοικοῦσαι εἰς Θεραπειὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀναφέρεται ἴσως εἰς τοὺς πλείοντας ἐν τῷ Εὐξείνῳ Πόντῳ κατὰ τὸν Μάιον.

Ὁ Μάης ἔχει τ' ὄνομα κι ὁ Θεριστῆς (Ἰούνιος) τὴν πείνα.

Στὸ κατηραμένο τόπο τὸ Μάη τὸ μῆνα βρέχει.

Τὴν αὐτὴν ιδέαν, περὶ τοῦ ἐπιβλαβοῦς τῆς βροχῆς εἰς τὴν γεωργίαν κατὰ τὸν Μάιον, ἐκφράζουσι καὶ αἱ ἀκόλουθοι παροιμίαι:

Σὰν ἔπρεπε δὲν ἔβρεχε καὶ τὸ Μάη ἐχιόνιζε [ἢ ἐδροσολόγα].

Μάιος ἄβροχος, χρονιὰ εὐτυχισμένη.

Παροιμία ἐν Πάτραις καὶ ἐν Ἡλείᾳ λεγομένη:

Μάιος ἄβροχος, μουστος ἄμετρος

ἢ ἄλλως:

Μάης ἄβρεχος, τρυγητῆς χαρούμενος.

Τοῦ Μάη τῆς νύχτας τὸ νερὸ τ' ἀλάφια ξεμονίζει.

Ξεμονίζει ταυτόσημον κατὰ τινὰς τῷ καταστρέφει, ἐπιφέρει τὸν θάνατον. Κακὸ κεφάλι τὸ Μάη βάζει στάρη καὶ τὸν Αὐγουστο κρασί.

Ἐπὶ τῶν προῶρως καὶ ἀκαταλλήλως γενομένων γεωπονικῶν ἐργασιῶν.

Μαθημένο ἔναι τὸ ἄρνι νὰ κουρευέται τὸ Μάη.

Οἱ ποιμένες, οἵτινες ἐκ τῶν χειμαδίων ἐπανακάμπουσι εἰς τὰς ὄρεινὰς νομάς ἀπὸ τῆς ἑορτῆς τοῦ ἀγίου Γεωργίου, κείρουσι συνήθως τὰ πρόβατα τῶν περὶ τὰ τέλη Μαΐου, ἀπὸ τῆς ἑορτῆς τοῦ ἀγίου Κωνσταντίνου καὶ μετέπειτα. Ἡ παροιμία αὕτη λέγεται καὶ μεταφορικῶς ἐπὶ τῶν συνηθισμένων νὰ ταλαιπωρῶνται καὶ νὰ πάσχουσιν.

Ἄρνιὰ καὶ ἐρίφια τὸ Μάη τὸ μῆνα δείχνουν.

Ζῆσε, μαῦρέ μου, νὰ φᾶς τὸ Μάη χλόη

ἢ ἄλλως:

Ζῆσε, μαῦρέ μου, νὰ φᾶς τὸ Μάη τριφύλι καὶ τὸν Αὐγουστο σταφύλι

ἢ καὶ ἀπλῶς:

Ζῆσε, μαῦρέ μου, νὰ φᾶς τριφύλι.

Παροιμία λεγομένη μεταφορικῶς ἐπὶ τῶν ὑπισχνουμένων πολλὰ διὰ τὸ μέλλον εἰς τοὺς ἔχοντας χρεῖαν ἀμέσου καὶ ταχείας συνδρομῆς.

Ὅσοι μῆνες ἔχουν ρῶ,
τὸ κρασί δίχως νερό,

Ὅσοι μῆνες δὲν ἔχουν ρῶ,
τὸ κρασί μετ' τὸ νερό.

Καὶ ἄλλως:

Τὸ μῆνα ποῦ δὲν ἔχει ρῶ
πῖνε κρασί μετ' τὸ νερό.

Ἦτοι, κατὰ τοὺς μῆνας Σεπτέμβριον, Ὀκτώβριον, Νοέμβριον, Δεκέμβριον, Ἰανουάριον, Φεβρουάριον, Μάρτιον καὶ Ἀπρίλιον, ὁ οἶνος ὠφελεῖ πινόμενος ἄκρατος, ἐν ᾧ κατὰ τοὺς ἐπιλοίπους, στερουμένους τοῦ γράμματος ρῶ, καλὸν εἶναι νὰ συγκεράννυται μεθ' ὕδατος.

Τὸ Μάη πῖνε τὸ νερό, τὸ Θεριστὴ τὸ ζύδι,
τὸν Ἀλωνάρη τὸ κρασί νὰ ἰδῆς τὸ παλληκάρι.

Διαιτητικὸν παράγγελμα, οὗ ἄγνωστος ὁ λόγος.

ΙΟΥΝΙΟΣ

Ἀπὸ τὸ θέρο ὡς τ'ς ἐλιές
δὲν ἀπολείπουν οἱ δουλειές.

Ἀπὸ τοῦ Ἰουνίου, τῆς ἐποχῆς τοῦ θερισμοῦ, μέχρι τῆς συλλογῆς τῶν ἐλαιῶν, ἀρχομένης ἀπὸ τοῦ Ὀκτωβρίου καὶ παρατεινομένης ἕνιαχοῦ μέχρις Ἰανουαρίου, μεσολαβοῦσι, κατὰ τὴν παροιμίαν, πολλαὶ γεωργικαὶ ἐργασίαι. Τὸν θερισμὸν διαδέχεται τὸ ἀλώνισμα καὶ τὸ λίχνισμα· ἐπέρχεται εἶτα ἡ συγκομιδὴ καὶ ἡ ἀποξηράνσις τῆς σταφίδος καὶ τῶν σύκων, καὶ ταῦτα διαδέχονται ὁ τρυγητὸς καὶ ἡ παρασκευὴ τοῦ οἴνου.

Θέρος, τρύγος, πόλεμος.

Ἐπὶ τῶν δυσχερεστάτων καὶ ἐπιπόνων.

Τσίτζηρας ἐλάλησε, πάρτε τὰ δρεπάνια σας.

Ὅτι τὸ ἄσμα τοῦ τέττιγος ὀρίζει τὴν κατάλληλον ἐποχὴν τοῦ θερισμοῦ.

Μὴ σὲ γελάσῃ ὁ μπάκακας ἢ τὸ χελιδονάκι
ἂν δὲν λαλήσῃ τσίτζικας δὲν εἶν' καλοκαιράκι.

Ἐν Ἀττικῇ τὸ ἄσμα τοῦ τέττιγος ἀρχεται κατὰ τὰ μέσα περίπου τοῦ Ἰουνίου, ὅτε δηλαδὴ τὸ θέρος εἶναι προκεχωρημένον. Ἴσως ὁμοίως ἢ παροιμία ἐννοεῖ καλοκαίριον τὴν πάροδον τῆς ἐποχῆς τῶν ὑετῶν.

Τσίτζικας ἐλάλησε,
μαύρη ρῶγα γνάλισε.

Ὅταν ἀρχεται τὸ ἄσμα τοῦ τέττιγος, ἀρχεται καὶ ἡ ὠρίμανσις τῶν σταφυλῶν, ὅπερ ὀπωσοῦν ἀνακριβές.

Τὸν Ἰούνιον ἀφήνουν τὸ δρεπάνι καὶ σπέρνουν τὸ ρεπάνι.

Γεωπονικὸν παράγγελμα σαφές.

ΙΟΥΛΙΟΣ

Τῆς ἀγίας Μαρίας σῦκο,

τ' αἰ Λιοῦ σταφύλι,

καὶ τὸν Αὐγουστο μαντῆλι.

Ἦτοι κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς ἀγίας Μαρίας (17 Ἰουλίου) εἰσὶν ὄριμα τὰ σῦκα, κατὰ δὲ τὴν τοῦ προφήτου Ἡλιοῦ (20 Ἰουλίου) αἱ σταφυλαί. Τὸ τελευταῖον τῆς παροιμίας μέρος φαίνεται ἡμῖν ἀνεξήγητον, ἐκτὸς ἐὰν ἐννοῆ διὰ τὰ σταφυλαί, ὧν ἡ ὠρίμανσις ἄρχεται ἀπὸ τοῦ τέλους Ἰουλίου, εἰσὶν ἄφθονοι κατὰ τὸν Αὐγουστον καὶ δύναται τις νὰ πληρώσῃ μανδήλια ἐξ αὐτῶν.

Ὁ Προκόπης κόφτ' ἀγγούρια,

ἢ ἀγιὰ Μαρίνα σῦκα

κι ὁ αἰ Λιας τὰ σταφυλάκια

μέσ' στὰ βεργοπανεράκια.

Ταυτόσημος τῇ ἀνωτέρῳ. Ἡ ἑορτὴ τοῦ ἀγίου Προκοπίου, καθ' ἣν οἱ σικκοὶ (ἀγγούρια) ὠριμάζουσι, τελεῖται τὴν 8ην Ἰουλίου.

Τ' αἰ Λιοῦ τὸ καρῦδι,

τοῦ Σωτῆρος τὸ σταφύλι

καὶ τῆς Παναγίας τὸ σῦκο.

Ἡ παροιμία αὕτη λέγεται ἐν Ἠλείῳ, ἢ δὲ ἀσήμαντος ἀσυμφωνία πρὸς τὰς προλαβούσας εἰς τὸν προσδιορισμὸν τῆς ὠρίμανσεως τῶν σταφυλῶν καὶ τῶν σῦκων προέρχεται ἴσως ἐκ τῆς διαφορᾶς τοῦ κλίματος. Τοῦ Σωτῆρος εἶναι ἡ ἑορτὴ τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος, τελουμένη τὴν 6ην Αὐγούστου, τῆς Παναγίας δὲ ἡ τῆς Κοιμήσεως τῆς Παναγίας (15 Αὐγούστου).

Ἀπὸ τὰ σῦκα ὡς τὰ σταφύλια.

Ἐπὶ βραχυτάτων χρονικῶν διαστημάτων.

Τὸν Ἄλωνάρη ἐβρεχε στὸν ποντισμένον τόπον.

Ἐπιζημία ἢ βροχὴ κατὰ τὸν Ἰούλιον. Ἄλωνάρης λέγεται ὁ Ἰούλιος διότι εἶναι ὁ μὴν καθ' ὃν ἀλωνίζονται τὰ γεννήματα, ὡς Θεριστῆς λέγεται ὁ Ἰούνιος καὶ Τρυγητῆς ὁ Σεπτέμβριος. Ποντισμένος δὲ σημαίνει τὸν ἐπάρατον καὶ δυστυχῆ τόπον.

Ἔτσι τῶχει τὸ λινάρι,
νὰ ἀνθῆ τὸν Ἄλωνάρη.

Παροιμία σμυρναϊκὴ σαφῆς, ἀλλ' ἀνακριβῆς. Διότι κατὰ τὰς παρατηρήσεις πολλῶν βοτανικῶν ἐν Ἑλλάδι τὸ λίνον ἀνθεῖ τὸν Μάρτιον καὶ τὸν Ἀπρίλιον.

ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ

Ὁ Αὐγουστος ἐπλάκωσε, ἢ ἄκρα τοῦ χειμῶνος.

Διότι ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου ὁ καιρὸς ἄρχεται ἀποκλίνων πρὸς τὸ ψυχρότερον· θεωρεῖται δὲ ὁ Αὐγουστος ἀρχὴ τοῦ χειμῶνος, ὡς ὁ Μάρτιος, κατὰ τὴν ἀκόλουθον παροιμίαν, ἀρχὴ τοῦ θέρους:

Ἀπὸ Μαρτιοῦ καλοκαιριάζει
κι ἀπ' Αὐγουστο χειμωνιάζει.

ἢ ἄλλως:

Ἀπὸ Μαρτιοῦ καλοκαίρι, κι ἀπ' Αὐγουστο χειμῶνα.

Καὶ ἀντιθέτως:

Μήτ' ὁ Μάρτης καλοκαίρι,
μήτ' ὁ Αὐγουστος χειμῶνας.

Ἦλθεν ὁ Αὐγουστος, πάρε τὴν κάππα σου.

Διότι τὸ ψῦχος κατὰ τὸν μῆνα τοῦτον ἄρχεται καθιστάμενον ἐπαισθητόν.

Τ' Αὐγούστου τὰ βοριάσματα τὸ Μάη ἀναθουμῶνται.

Βοριάσματα εἶναι οἱ κατὰ τὸν Αὐγουστον πνέοντες ἐτησίαι, οἵτινες καθιστῶσι τὸν μῆνα τοῦτον ἐπίσης εὐάρεστον, ὡς τὸν Μάιον.

Ὁ ἥλιος τοῦ Μαγιοῦ, τ' Αὐγούστου τὸ φεγγάρι.

Ὁ ἥλιος τοῦ Μαῖου καὶ τὸ φεγγάρι τοῦ Αὐγούστου, ἀναφέρονται καὶ ἐν δημοτικῷ τινι ἕσματι πρὸς παράστασιν τῶν καλλονῶν τῆς φύσεως. Ὁ Κωσταντής, οὗ τὴν μνηστὴν δολοφονεῖ ὁ Χάρος, ἐπιστρέφων ἐκ πανηγύρεως καὶ εὐρίσκων νεκρὰν αὐτήν, λέγει πρὸς τὸν σκάπτοντα τὸν τάφον τῆς γέροντα:

Φκιάστο πλατὺ τὸ μνήμά της, μακρὺ γιὰ δυὸ νομάτους,
κι ἀπὸ τῆ δέξια τῆ μεριά ν' ἀφήσης παραθύρι,
νὰ μπαίνη ὁ ἥλιος τοῦ Μαγιοῦ, τ' Αὐγούστου τὸ φεγγάρι.

Αὐγουστε, καλέ μου μῆνα, νᾶσουν δυὸ φορές τὸ χρόνο.

Ἀποκαλεῖται οὕτως ὁ Αὐγουστος, ὡς παρέχων τὰς πλείστας προσόδους· διότι κατ' αὐτὸν συγκομίζονται εἰς τὰς ἀποθήκας τὰ γεννήματα καὶ ἄλλοι καρ-

ποι, καὶ βρίθουσι σταφυλῶν αἱ ἄμπελοι· δύναται ἐνὶ λόγῳ νὰ θεωρηθῆ, κατὰ τὴν ἔκφρασιν ἑτέρας παροιμίας, ὡς ὁ μῆνας ποῦ τρέφει τοὺς ἑνδεκα.

Αὐγουστος ἄβροχος, μούστος ἄμετρος.

Τοῦ Σωτῆρος τὰ λελέκια, τοῦ Σταυροῦ τὰ χελιδόνια.

Παροιμία ἠπειρωτικῆ· οἱ πελαργοὶ ἐγκαταλείπουσι τὰ βόρεια τῆς Ἑλλάδος μέρη, μετανιστάμενοι εἰς θερμότερα κλίματα, τὴν 6ην Αὐγούστου, ἑορτὴν τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος, κατὰ τὴν προκειμένην παροιμίαν, ἢ ἡμέρας τινὰς βραδύτερον, κατὰ τὰς παρατηρήσεις τινῶν φυσιολογῶν. Αἱ δὲ χελιδόνες μετανίστανται συνήθως μικρὸν πρὸ τῆς ὑπὸ τῆς παροιμίας τασσομένης ἡμέρας (14ης Σεπτεμβρίου)· ἐν Ἀττικῇ μέσος χρόνος τῆς μεταναστάσεως αὐτῶν εἶναι ἡ 6η Σεπτεμβρίου.

Ἐβγήκε τὸ ροδάκινο, ἄρχισε τὸ νυχτέρι.

Συνηθίζουσιν οἱ ἐργοστασιάρχαι, ὅταν ὠριμάσῃ τὸ ροδάκινον (κατὰ τὰ τέλη περίπου Αὐγούστου) νὰ προσφέρωσιν ἐξ αὐτῶν εἰς τοὺς ἐργάτας των, ὑποσημαίνοντες ὅτι ἐπέστη ἡ ἐποχὴ, καθ' ἣν ἡ ἐργασία δέον νὰ παρατείνηται μέχρι νυκτός.

Κάθε πρᾶγμα στὸν καιρὸ του κι ὁ κολοιὸς τὸν Αὐγουστο.

Καιρὸς παντὶ πράγματι. Κολοιός, ἰχθύς τοῦ εἴδους τῶν σκόμβρων.

Λιγοθυμὰ τ' Αὐγούστου.

Ἄκατανόητος.

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ

Τὸν Τρυγητὴ σιτᾶρι σπείρης κι ὄσο θέλεις σύρει.

Ἡ σπορὰ τοῦ σίτου εἶναι ὠφέλιμος τὸν Σεπτέμβριον γενομένη, ἀλλὰ μόνον εἰς τοὺς τόπους ἐκείνους τῆς Ἑλλάδος, ἐνθα τὰ πρωτοβρόχια συμβαίνουν κατὰ τὸν μῆνα τοῦτον. Συνήθως ὁ σίτος σπείρεται τὸν Ὀκτώβριον.

Τὰ πρωτόβροχα πρέπει νὰ εὑρουν τὰ λούπινα εἰς τὴν γῆν.

Παροιμία Μάνης, ὅπου κατ' ἐξοχὴν καλλιεργοῦνται τὰ λούπινα (οἱ θέρμοι τῶν ἀρχαίων). Ὅτι ἡ σπορὰ αὐτῶν πρέπει νὰ γίνηται προτοῦ ἀρχίσωσιν αἱ πρῶται βροχαὶ τοῦ φθινοπώρου.

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ

Ὁκτώβρη καὶ δὲν ἔσπειρες, ὀκτῶ σωροὺς δὲν ἔκαμες.

Ὁ Ὁκτώβριος θεωρεῖται ὁ καταλληλότατος μὴν πρὸς σποράν τῶν πρωίμων δημητριακῶν καρπῶν, ἡ δὲ ἀργότερον γενομένη σπορὰ εἶναι, κατὰ τὴν παροιμίαν, ἄγονος.

Τ' ἀγιοῦ Λουκᾶ, σπεῖρε τὰ κουκιά.

Ἡ ἑορτὴ τοῦ ἀγίου Λουκᾶ τελεῖται τὴν 18ην Ὁκτωβρίου.

Τὸ καλοκαιράκι τ' αἶη Δημητριοῦ

ἦ:

Ἄη Δημητράκη,

μικρὸ καλοκαιράκι.

Ὁὕτως ἀποκαλοῦνται ὀλίγαι ἡμέραι πρὸ καὶ μετὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ ἀγίου Δημητρίου (26 Ὁκτωβρίου), καθ' ἧς ὁ καιρὸς εἶναι εὐδῖος καὶ σχεδὸν θερινός. Αἱ ἀλκυονίδες ἡμέραι τῶν ἀρχαίων. Κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ ἀγίου Δημητρίου οἱ ποιμένες μεταβαίνουν εἰς τὰς χειμερινὰς αὐτῶν νομάς, ἧς καταλείπουν κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ ἀγίου Γεωργίου (23 Ἀπριλίου).

ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ

Τὸν Νοέμβριον μῆνα σπεῖρε

ἢ ἄλλως:

Τὸν Νοέμβριον νόγα καὶ σπέρνε

καί:

Νοέμβρη νόει καὶ σπέρνε χλωρά, ξηρά, πελεκαστά· Δεκέμβρη ἰδὲ κι ἀπόσπερνε· εἰ δὲ καὶ δὲν ἀποσπείρης, τάγιζε καὶ σταύλιζε.

Ὁ αἶη Μηνᾶς ἐμήνυσε, πούλια μὴ ζημερώση.

Ἡ πλειὰς δύνει, κατὰ τὰς παρατηρήσεις τοῦ κ. Ἰουλίου Σμίθ, τὴν 17ην ἢ τὴν 20ὴν Νοεμβρίου, ὀλίγας δηλονότι ἡμέρας μετὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ ἀγίου Μηνᾶ (11 Νοεμβρίου).

Ἡ πούλια βασιλεύοντας κι ὁ καλὸς γεωργὸς ἀποσπέρνοντας
καὶ ἄλλως:

ὄντας ἢ πούλια βασιλεύει, ὁ καλὸς ζευγολάτης ἀποσπέρνει
κι οὔτε τσοπάνης στὰ βουνά, οὔτε ζευγᾶς στοὺς κάμπους.

Καὶ

Ἡ πούλια βασιλεύουσα
καὶ πίσω παραγγέλλουσα

μηδὲ τσοπάνης στὰ βουνά,
μηδὲ γεωργὸς στοὺς κάμπους.

Προτοῦ ἢ πλειὰς δύση πρέπει οἱ γεωργοὶ νὰ ἀποπερατώσωσι τὰς σποράς αὐτῶν καὶ οἱ ποιμένες, ὅσοι ἔτι δὲν κατῆλθον τῶν ὄρεινῶν αὐτῶν νομῶν, νὰ κατέλθωσιν εἰς τὰ χειμαδεῖα.

*Ἐὰν δὲν ἔλθω τοῦ ἁγίου Μηνᾶ, τοῦ ἁγίου Φιλίππου εἶμαι αὐτοῦ
καὶ νὰ μοῦ χαιρετᾶς τοὺς παλαιοκαππάδες.*

Ὑποτίθεται ὅτι ταῦτα λέγει ὁ Χειμῶν· ἂν δὲν ἔλθῃ τὴν 11ην Νοεμβρίου θὰ ἔλθῃ ἀφεύκτως τὴν 14ην, καὶ τότε αἱ κάππαι πρέπει νὰ τεθῶσιν εἰς ἐνέργειαν. Ἡ αὐτὴ παροιμία λέγεται καὶ ἄλλως:

*Τοῦ ἁγίου Μηνᾶ ἐμήνυσε ὁ πάππος ὁ χειμῶνας,
ἔρχομαι ἢ δὲν ἔρχομαι, καὶ τ' ἁγίου Φιλίππου αὐτοῦ εἶμαι.*

*Τὸν Νοέμβρη καὶ Δεκέμβρη φύτευε καταβολάδες.
Καταβολάδες, τὰ μωσχεύματα ἢ αἱ παραφυάδες τῶν ἀμπέλων.*

ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

Τ' ἁγίου Νικολοβάρα κάνει νερὰ καὶ χιόνια.

Ἀπὸ τῆς ἑορτῆς δῆλον ὅτι τῆς ἁγίας Βαρβάρας (4 Δεκ.) Καὶ ἄλλως:

*Τ' ἁγίου Νικολοβάρα οἱ τοῖχοι ἰδρώνουν,
μὰ στὰ Φωτοκάλαντρα ἀποξυλώνουν.*

Φωτοκάλαντρα, αἱ δώδεκα ἡμέραι ἀπὸ τῶν Χριστουγέννων μέχρι τῶν Θεοφανίων. Ὅμοια εἶναι καὶ ἡ ἀκόλουθος:

*Ἡ Βαρβάρα βαρβαρίζει
καὶ ὁ Σάββας σαβανώνει
κι ὁ Νικόλας παραχώνει.*

Ἡ σημασία τῶν λέξεων τούτων, αἵτινες βεβιασμένως ἐτέθησαν χάριν τῆς παρηχίσεως, εἶναι περίπου ὅτι ἀπὸ τῆς 4ης μέχρι τῆς 6ης Δεκεμβρίου ἐπικρατεῖ ψῦχος δριμύ και χιών. Καὶ ἡ ἐπομένη παροιμία ἐκφράζει εἰκονικῶς ὅτι κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγίου Νικολάου πάντοτε σχεδὸν χιονίζει:

Ὁ ἁγίου Νικόλας ἀσπρίζει τὰ γένεια του.

Διὰ τὴν αἰτίαν ταύτην καὶ γέρος ἐνίοτε ἀποκαλεῖται ὁ ἅγιος Νικόλαος, ὡς ἐν τῇ ἀκολουθῳ παροιμίᾳ:

*Πότε είναι ἡ καρδιά τοῦ χειμῶνος;
Ἐμπρὸς ὀπίσω τοῦ Χριστοῦ, τοῦ γέρου τοῦ Νικόλα.*

Ἦτοι ὁ ἀνώτατος βαθμὸς τοῦ ψύχους παρατηρεῖται συνήθως ἡμέρας τινὰς πρὸ ἢ μετὰ τὰ Χριστούγεννα, καὶ κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ ἀγίου Νικολάου. Τὴν αὐτὴν ἰδέαν καὶ ἄλλως ἐκφέρει ἕτερα παροιμία:

*Γύρω γύρω τοῦ Χριστοῦ
ἢ κορυφὴ τοῦ χειμῶνιοῦ
ἦ:*

Νικολίτσα Βαρβαρίτσα, πρὸς ὀπίσω εἶν' ὁ χειμῶνας.

Χειμωνιάτικη Γέννα, καλοκαιρινὴ χαρά.

Ὅταν κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Χριστουγέννων ὁ χειμὼν εἶναι δριμύς, τὸ θέρος εἶναι εὐάρεστον.

Χριστούγεννα χριστόχιονα, Φῶτα φωτεινά, Ἀποκριὲς ἀποκλειστές, Λαμπρὰ καλοβρεγμένη, εἶν' ὁ χρόνος ὁ καλός.

Τὸ ἔτος προμηνύεται εὐτυχὲς ὅταν κατὰ μὲν τὰ Χριστούγεννα χιονίζη, κατὰ δὲ τὴν ἑορτὴν τῶν Θεοφανίων ὁ καιρὸς εἶναι εὐδῖος, κατὰ τὸ Πάσχα βροχερός, καὶ κατὰ τὰς Ἀπόκρεω βροχαὶ ραγδαιόταται ἀποκλείουσι τοὺς ἀνθρώπους ἐν ταῖς οἰκίαις των.

*Χαρὰ εἰς τὰ Γέννα τὰ στεγνά, τὰ Φῶτα χιονισμένα
καὶ τὴ Λαμπρὴ βρεχούμενη, τ' ἀμπάρια γεμισμένα.*

Εὐφορία μεγάλη ἐπέρχεται καὶ πληροῦνται αἱ ἀποθήκαι διαφόρων προϊόντων, ὅταν κατὰ τὰ Χριστούγεννα ἐπικρατῇ ξηρασία, κατὰ τὰ Θεοφάνια χιονίζη καὶ κατὰ τὸ Πάσχα βρέχη. Λέγεται καὶ ἄλλως, συμφωνότερον πρὸς τὴν προηγουμένην παροιμίαν:

*Χαρὰ στὰ Φῶτα τὰ στεγνά καὶ τὴν Λαμπρὰ νὰ βρέχη·
καὶ τὰ Γέννα χιονισμένα,
τὰ ἀμπάρια γεμισμένα.*

Τρεῖς τὰ Γέννα, τρεῖς τὰ Φῶτα κ' ἔξη τὸ μεγάλο Πάσχα.

Ἡ παροιμία αὕτη ὀρίζει πόσαι ἡμέραι ἀργίας εἶναι δεδικαιολογημέναι κατὰ τὰς ἀναφερομένας ἑορτάς.

ΔΗΜΩΔΕΙΣ ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ

ΕΝ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΟΙΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΙΣ ΠΟΙΗΜΑΣΙ*

Αἱ δημῳδαὶ βυζαντιναὶ παροιμίαι, αἵτινες ἐπιμελέστατα ἀπὸ δεκαετίας περίπου μελετῶνται ὑπὸ Γερμανῶν καὶ Ρώσων βυζαντινολόγων, ἀμετάλλακτοι αἱ πλεῖσται παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ μέχρι σήμερον διατηρηθεῖσαι, παρέχονται ἀναντιρρήτως συμβολὴν πολυτιμοτάτην εἰς ἀπόδειξιν τῆς ἀδιασπάστου ἐπὶ μακροῦς αἰῶνας συνεχείας τοῦ ἔθνικοῦ βίου ἡμῶν. Δυστυχῶς ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν δὲν εἶναι μέγας· 275 περίπου περιλαμβάνει ἡ συλλογὴ τοῦ Μαξίμου Πλανούδη, εἰς 129 δ' ἀνέρχονται αἱ ὑπὸ τοῦ Krumbacher ἐκδοθεῖσαι ἐκ χειρογράφων περιεχόντων καὶ τὴν ἀλληγορικὴν ἑρμηνεῖαν αὐτῶν· εἰς ταύτας πρέπει νὰ προστεθῶσι καὶ περὶ τὰς 50 νέας, ὅσαι δηλαδὴ ὑπολείπονται μετὰ τὴν ἐξαίρεσιν τῶν γνωστῶν ἐκ τῆς συλλογῆς ἦν ἐδημοσίευσεν τῷ 1881, καὶ τῶν συλλογῶν ἃς ἐξ ἀγιορειτικῶν κωδίκων ἀντέγραψεν ὁ Σ. Π. Λάμπρος¹. Πᾶσαι αὗται αἱ παροιμίαι περισυνήχθησαν κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους πρὸς σκοπὸν θρησκευτικόν, ὡς παραβολαὶ ὁμοίαι πρὸς τὰς ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ἐκλαμβανόμεναι, διὸ καὶ *λόγοι παραβολικοὶ* συνήθως ὀνομάζονται· ὁθεν συνοδεύονται πᾶσαι ὑπὸ ψυχωφελοῦς ἑρμηνείας, κατὰ μωρὰν τινα ἀλληγορικὴν μέθοδον συντεταγμένης, τὴν καλουμένην *ἀναγωγὴν*, καθ' ἣν καὶ τὰ φαινόμενα τῆς φύσεως ἐχρησιμοποιοῦντο πρὸς θεολογικὴν διδασκαλίαν, ὡς ἐκ τοῦ *Φυσιολόγου* μάλιστα καταφαίνεται². Καὶ αὕτη ἡ συλλογὴ τοῦ Πλανούδη, καίπερ μὴ ἔχουσα τὴν ἑρμηνεῖαν, εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην πρέπει νὰ ὑπαχθῆ, ἀπάνθισμα οὖσα κατὰ τὸ πλεῖστον ἄλλων τοιούτων συλλογῶν.

Ἄλλην δὲ κατηγορίαν ἀποτελοῦσιν αἱ πρὸς σκοπὸν καθαρῶς φιλολογικὸν συμπηχθεῖσαι συλλογαὶ δημοδῶν παροιμιῶν, πρὸς συμπλήρωσιν τρόπον

* Ἐδημοσιεύθη εἰς Ἐπετηρίδα Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσοῦ Β' (1898), σ. 79. - 135.

1. Περί τῶν ἐκδόσεων τῶν βυζαντινῶν παροιμιῶν καὶ τῶν χειρογράφων, ἐξ ὧν ἐγένοντο αὗται βλ. K r u m b a c h e r, *Mittelgriechische Sprichwörter*, München, 1893 καὶ τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως, *Geschichte der byzantinischen Litteratur*, 2ας ἐκδ. 1897, σ. 907 - 909. Αἱ συλλογαὶ τοῦ κ. Σ. Π. Λάμπρου θὰ περιληφθῶσιν ἐν τῷ προσεχῶς ἐκδοθησομένῳ Α' τόμῳ τῆς ἐμῆς συλλογῆς Δημοδῶν παροιμιῶν.

2. Τὴν γνώμην ταύτην διαφέρουσαν τῆς παραδεδεγμένης περὶ τοῦ σκοποῦ τῶν βυζαντινῶν συλλογῶν, ἐπιφυλάσσομαι ν' ἀναπτύξω ἐν τοῖς προλεγομένοις τῆς μνημονευθείσης συλλογῆς μου. Ἐνταῦθα δὲ περιορίζομαι μόνον ν' ἀναφέρω ὅτι κατὰ τὸν τύπον τῆς ἑρμηνείας τῶν παροιμιῶν συντεταγμένην ἔχομεν καὶ ἑρμηνεῖαν τῶν παραβολῶν τοῦ Εὐαγγελίου ἐν ἀγιορειτικῷ κώδικι (Καυσοκαλυβίων, ἀρ. 14, φ. 211α καὶ ἐπόμε.), ἀμέσως μετὰ συλλογὴν δημοδῶν παροιμιῶν.

τινά τῶν συλλογῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν παροιμιῶν καὶ οὐχὶ χάριν τῆς ἀνυπάρκτου θρησκευτικῆς ἐννοίας αὐτῶν. Αὗται εἶναι δύο μόνον, φέρουσαι τὴν παράδοξον ἐκ πρώτης ὄψεως φαινομένην ἐπιγραφὴν *Αἰσώπου παροιμίαι ἢ Αἰσώπου κοσμικαὶ κωμωδίαι*³. Διὰ τὸ δ' εἰς τὸν ἀρχαῖον μυθογράφον ἀπεδόθησαν αἱ δημῶδεις παροιμίαι κατανοοῦμεν ἂν λάβωμεν πρὸ ὀφθαλμῶν ὅτι αἱ παροιμίαι ἐλέγοντο συνήθως ὑπὸ τῶν βυζαντινῶν, ὡς καὶ ὑπὸ τοῦ καθ' ἡμᾶς λαοῦ, *μῦθοι*. ὅθεν εὐκόλον ἦτο ν' ἀποδοθῶσιν εἰς τὸν κατ' ἐξοχὴν μυθογράφον, τὸν Αἰσωπον⁴. Εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην τάσσομεν καὶ τὰς συλλογὰς τοῦ Ἀποστολίου καὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀρσενίου τοῦ Μονεμβασίας, οἵτινες οὐκ ὀλίγας δημῶδεις ἀπεθησαύρισαν ἀναμίξ μετὰ τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν.

Πλὴν δὲ τούτων καὶ τρίτη ὑπάρχει κατηγορία δημῶδων παροιμιῶν, αἱ ἐν τῷ λόγῳ τῶν βυζαντινῶν συγγραφέων ἐγκαταπλεκόμεναι. Ἡ ἀναγνώρισις αὐτῶν δὲν εἶναι πάντοτε εὐχερής, ἕνεκα τοῦ οἰκτροῦ συστήματος τῶν συγγραφέων ἐκείνων, τῆς διαστροφῆς τοῦ δημῶδους τύπου καὶ τῆς ἀφομοιώσεως πρὸς τὸν ἴδιον αὐτῶν φραστικὸν χαρακτῆρα. Ὅπου δὲ ρητῶς δὲν δηλοῦται ὑπ' αὐτῶν ὅτι δημῶδες λόγιον παραθέτουσι, μόνους ὁδηγοὺς ἔχομεν πρὸς ἀναγνώρισιν τὰς ἄλλοθεν γνωστὰς βυζαντινὰς παροιμίας καὶ τὰς νεοελληνικάς.

Ἀσχολούμενος ἀπὸ τινων ἐτῶν εἰς τὴν παρασκευὴν ἐκδόσεως τῶν δημῶδων παροιμιῶν, ἀναγκαῖον ἔκρινα νὰ περιλάβω ἐν αὐτῇ πλὴν τῶν ἄλλων βυζαντινῶν καὶ πάσας δσας ἠδυνήθην ν' ἀνεύρω εἰς τοὺς βυζαντινοὺς συγγραφεῖς. Ὡς δεῖγμα δὲ τῆς ἐργασίας ταύτης παρέχω ἐνταῦθα ἀπανθίσματα ἐκ τινων μεσαιωνικῶν ποιημάτων. Τὸ στενὸν τοῦ προσμεμετρημένου μοι ἐν τῇ Ἐπετηρίδι χώρου δὲν μοι ἐπιτρέπει νὰ παραθέσω καὶ τὰς εὐρεθείσας ἐν τοῖς ποιήμασιν, ἐξ ὧν ἀφθονώτερον συνεκόμισα ἀμητόν, ἦτοι ἐν τοῖς τοῦ Ἰωάννου Τζέτζη, τοῦ Μανουὴλ Φιλῆ, τοῦ Πτωχοπροδρόμου, τοῦ Μιχαὴλ Γλυκᾶ. Καὶ ἐκ τῶν λοιπῶν δὲ παραλαμβάνω μόνον δσα χωροῦσιν ἐν ταῖς ὑπολειπομέναις δεκαπέντε ταύταις σελίσιν τῆς Ἐπετηρίδος.

3. Ἡ μὲν ἐκ φλωρεντινοῦ κώδικος ἐξεδόθη ἐν *Pargemiographi graeci*, éd. Leutsch et Schneidewin, τ. II, σ. 228 - 230. Ἡ δ' ἑτέρα περιέχεται ἐν δυοῖν κώδιξιν, ἐν ἐνὶ τῆς Μόσχας ὁπόθεν ἐξεδόθη ἐν *Rhein. Museum* 1837, σ. 331 καὶ ἐν κώδικι τοῦ Μονάχου, ὁπόθεν τὴν εἶχον ἀντιγράψαι, σκοπῶν νὰ τὴν δημοσιεύσω. Καίτοι δ' ἔγραψα περὶ τῶν δύο τούτων κωδίκων ἐν Ἀττικῷ ἡμερολογίῳ τοῦ 1882, σ. 362 καὶ ἀναφέρων καὶ τὴν ἐν τῷ *Rhein. Museum* ἐκδοσιν, οὐδεμίᾳ ἐγένετο μνεῖα τῆς συλλογῆς ταύτης καθὼς οὐδὲ τῆς ἐν τῷ αὐτῷ ἡμερολογίῳ ἐκδοθείσης, ὑπὸ τῶν πραγματευθέντων περὶ τῶν βυζαντινῶν παροιμιῶν, ἀγνωσύντων τὸ δημοσίευμα ἐκεῖνο. Πρῶτος δ' ἔκαμε χρῆσιν αὐτοῦ ὁ Jernstedt, ἐκδοὺς τὰς Αἰσώπου κωμωδίας ἐκ τῶν κωδίκων τῆς Μόσχας καὶ τοῦ Μονάχου ἐν τῷ *Περιοδικῷ τοῦ Ρωσικοῦ ὑπουργείου τῆς ἐκπαιδεύσεως* (1893, τ. 286 καὶ 287).

4. Διάφορον ἐξήγησιν προτείνει ὁ Crusius ἐν *Hermes*, τ. 42 καὶ ἄλλην ὁ Krumbacher (*MGS*, σ. 52· *Gesch. d. Byz. Litteratur*, 1897, σ. 906).

Σπανέας

*Ἄν ἔχῃς τίποτε κρυφὸν καὶ συμβουλὴν γυρεύης,
γερόντων ἔπαιρνε βουλὴν, ἀνθρώπων πειρασμένων.*

(Σπανέας, στ. 156-157 ἐν Μαυροφρ., Ἐκλογή, σ. 6 (ἐκ παρισινοῦ κώδ.) —στ. 407-408, σ. 17 Wagner (ἐκ κωδίκων ἐνετικοῦ καὶ βιενναίου) —στ. 240-241 ἔκδ. Λάμπρου ἐν Δελτ. Ἰστ. Ἐτ. Ε', σ. 114-115 (ἐξ ἀγορευτικῶν κωδίκων). Διάφοροι γραφαί: Ἄν ἔλθῃς εἰς ὑπόθεσιν (ἐνετ. βιενν. παρισ.) καὶ σύμβουλον (βιενν.) καὶ τὴν βουλὴν (παρισ.) —ζήτησον βουλὴν (παρισ.) ζήτησον βουλὰς (ἐνετ)).

Νεοελληνικὴ παροιμία Σύρου:

*Γερόντων παῖρνε συμβουλὴ κι ἀθρώπω περασμένω,
πῶχουν περσότερο ψωμί κι ἀλάτι φαγωμένο.*

Περασμένω = προβεβηκότων τὴν ἡλικίαν, ποῦ ἔχουν πολλὰ περασμένα· τὸ ἐν τῷ βυζαντινῷ ποιήματι πειρασμένων φαίνεται πλασθὲν κατὰ παρετυμολογίαν ἀπὸ τοῦ πείρα.

Πολλαὶ τῶν παρὰ Σπανέα γνώμων ἀνευρίσκονται καὶ ἐν νεοελληνικαῖς παροιμίαις, προδήλως ὁμοίως δὲν ἔχουσιν ἄμεσον σχέσιν πρὸς ταύτας, ἐκ παλαιότερων ληφθεῖσαι πηγῶν. Οὕτω λόγου χάριν ἢ ἐν τῇ ἀνεκδότῳ γορτυνιακῇ παροιμίᾳ γνώμη

*Ὅποιον δὲν καλογνωρίσης,
φίλο μὴν τὸν ἀποχτήσης*

ἀντιστοιχεῖ πρὸς Σπανέα, στ. 86 κέ, σ. 5 Wagner —στ. 100 κέ, σ. 108 ἔκδ. Λάμπρου, ἢ τοῦ Σπανέα ὁμοίως πηγὴ εἶναι ὁ γράψας τὸν εἰς τὸν Ἰσοκράτη ἀποδιδόμενον λόγον Πρὸς Δημόν. 24.

Φυσιολόγος

*Ἡ νυκτερίδα κι ὁ λαγός, καὶ δαίμων καὶ ἀγάπη,
τὰ τέσσερα δαιμόνια τὴν νύκταν οὐ κοιμοῦνται.*

(Annuaire de l' Association pour l' encour. des ét. gr., 1873, σ. 275.

Ἄντι τῶν δύο πρώτων λέξεων τὸ χειρόγρ. ἔχει ἡ νυκτε εὐδα, ἀνθ' οὗ ὁ ἐκδότης ἔγραψε τὴν νύκτα εὔδει· ἀλλ' ἢ τε ἔννοια καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν τεσσάρων δαιμονίων καθιστῶσιν ἀναγκαίαν τὴν διόρθωσιν, ἣν ἀνεγράψαμεν).

Ὅτι οἱ δύο οὗτοι στίχοι ἐλήφθησαν ἐκ δημώδους παροιμίας δηλοῦται ρητῶς ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ λέγοντος:

ἐξ οὗ καὶ μῦθον λέγουσιν οἱ ἀνθρώποι τοῦ κόσμου.

Μῦθον δ' ἔννοεῖ τὴν παροιμίαν, ὡς ἀλλαχοῦ πλατύτερον θὰ διαλάβωμεν. Ἄντιστοιχόν τῆς παροιμίας ταύτης νεοελληνικὴν δὲν ἔχομεν. Ἡ διατύπωσις δ' εἶναι παραπλησία πρὸς τὰς ἐν Παροιμ. Σολομ. ΛΑ'.

*Ὅργιζεταιί τους ό θεός, κάμνουν πτερὰ καί φεύγουν,
κ' εύρίσκουν τους τὰ πετεινὰ καί τρώων τους κι άφανίζουν.*
(Αὐτ., σ. 284).

Ὁ λόγος περί μυρμήκων. Ἡ δὲ παρατήρησις αὕτη περί τῆς πτεροφυίας τῶν μυρμήκων, προδρόμου τοῦ θανάτου αὐτῶν, ἀποδίδεται εἰς ὄργην τοῦ θεοῦ καί ἐν ταῖς ἐπομέναις παροιμίαις, ὑπαινιττομέναις τὸν ταχὺν ὄλεθρον ἀλαζόνων νεοπλούτων, ἢ τῶν θρασέως ἐπιχειρούντων ἔργα ἀνώτερα τῶν δυνάμεών των.

—Ὅταν ό θεός καταραστῆ τὸν μύρμηγκα τοῦ δίδει πτερὰ καί πετᾶ. (Θήρας. Πανδῶρ. Γ', σ. 121, ἀρ. 67). —Πάρου ἀνέκδοτος ἀνακοινωθεῖσα μοι ὑπὸ Φρ. Σαρρῆ: *Σὰν κ. ό θ. τὸν μέρμηγκα τοῦ δίνει φτερὰ καί πετάει.*

—Ὁ θεός σὰν ὄργισθῆ τὸν μύρμηγκα τοῦ δίνει φτερὰ καί πετᾶ. (Βενιζ., σ. 183, 104 [ἢ: σὰν καταρασθῆ]). —Φολεγάνδρου ἀνέκδοτος παρὰ Κονταρίνη: *Ὅντας ὄργιστῆ ό θ. τὸ μέρμηγκα.*

—Τοῦ μερμηγκιοῦ ὅταν θέλῃ νὰ χαθῆ, τοῦ δίνει ό θεός φτερὰ. (Παπαζαφειροπούλου, Περιсунаγωγή, σ. 302, ἀρ. 1055).

—Ὅταν ό θεός ὄργισθῆ τοῦ μερμήκου τοῦ δίνει φτερὰ καί πετᾶ. (Καρπάθου, Ζωγράφ. ἀγών Α', σ. 367, ἀρ. 504).

—Ἡ μύρμηκα ὅταν θὰ ψοφᾶ, φέρει φτερὰ καί πετᾶ. (Πόντου. Ἐπτάλοφος, 1870 Β' 2, σ. 359, ἀρ. 95).

—Σὰν καταραστῆ ό θεός τοῦ μελιντάκου, τοῦ δίνει φτερὰ καί πετᾶ. (Νάξου ἀνέκδοτος παρὰ Μ. Ι. Μαρκόπολι).

—Τὸ μερμηῆγκι ὅταν κἀνῆ φτερὰ χάνεται. (Γορτυνίας ἀνέκδοτος παρὰ Ν. Λάσκαρι).

—Τὸ μερμηῆγκι ὅταν θέλῃ νὰ χαθῆ κἀνει φτερὰ. (Δημητσάνης Γορτυνίας παρὰ Κ. Κασιμάτη).

Τὴν αὐτὴν ἰδέαν ἐκφράζει καί ὁ Ἄρ. Βαλαωρίτης ἐν τῷ Ἄθανάσῃ Διάκῳ (Ποιήματα, τ. Β', σ. 308), προσθέτων καί τὰ περί καταβρώσεως τῶν μυρμήκων ὑπὸ πτηνῶν, ἧς μνημονεύει καί ὁ Φυσιολόγος:

. *Νὰ κλαῖτε τὸ μερμηῆγκι,
πῶταν ἢ μοῖρα τ' ὄργιστῆ, μὲ ψεύτικα φτεροῦγια
βγαίνει στὸν κόσμον καί πετᾶ ἢ στὸ νερὸ θὰ πέση
. καί θὰ βρεθῆ πνιμένο,
ἢ θὰ τ' ἀρπάξῃ τὸ πουλί.*

Πρβλ. καί Μάζαριν 25, σ. 183 Boissonade —σ. 247 Ellissen: «Ὁ γὰρ τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος ἀπάρας ὁμοίος ἐστὶ πτεροφυήσαντι μύρμηκι· καί καθάπερ ἐκεῖνος ὀλλυται διαπτᾶς, οὕτω καί ὁ τοιοῦτος διαφθείρεται ἐνθεν κακεῖθεν φερόμενος».

Μικρὸς μὲν ἐστὶ παντελῶς (ὁ διάβολος) καί τὰ πρακτικὰ αὐτοῦ μεγάλα.

(Φυσιολ., κεφ. 18 ἔκδ. Karnejev ἐν Byz. Zeitschrift, 1894, σ. 48 ἐκ χειρογρ. τῆς ΙΑ' ἐκ. τῆς

ἐν Μόσχα συνοδικῆς βιβλιοθήκης· ἐν παρισινῷ χειρογράφῳ τῆς ΙΕ' ἐκ. ὑπάρχει ἡ ἐξῆς παραλλαγή: *Μικρὸς μὲν ἐστίν, αἱ δὲ πράξεις αὐτοῦ μεγάλαι*. Ἴσως ὁ δημώδης τύπος δύναται ν' ἀποκατασταθῇ οὕτω: *Μικρὸς ἔνε ὁ διάβολος, κ' αἱ πράξεις του μεγάλαι*).

Ὅμοια μὲ τὴν παροιμίαν ταύτην εἶναι ἡ βυζαντινὴ: *Μικρὸς δαίμων, μεγάλη πειρασία* (K r u m b a c h e r MGS, σ. 109. 126, 98. 213) καὶ ἡ νεοελληνική: *Μικροὺς διάβουλους, τρανὰ τσαρούχια* (ἀνέκδοτος Τρικάλων τῆς Θεσσαλίας, ἀνακοινωθεῖσά μοι ὑπὸ Ν. Βραχνοῦ). Ἡ παροιμία αὕτη, ὡς πιθανώτατα καὶ αἱ βυζαντιναί, ἔχει τὴν ἔννοιαν ὅτι ἐξ ἀσημάντου πολλάκις ἀφορμῆς μεγάλα κακὰ δυνατόν νὰ προέλθωσιν. Ὁ μικρὸς διάβολος εἶναι τρόπον τινὰ προσωποποιία τῆς μικρᾶς ἀφορμῆς. Ἀνάλογος τὴν ἔννοιαν εἶναι ἡ κοινοτάτη παροιμία: *Ὁ διάβολος ἔχει πολλὰ ποδάρια*⁵, δηλοῦσα ὅτι τὸ κακὸν δύναται νὰ ἔλθῃ καὶ ὅθεν οὐδεὶς ὑποπτεύει.

Φυσιολογικὴ διήγησις τοῦ ὑπερτίμου κρασοπατέρος

Ὁ πεινασμένος χάσκοντας τὴν πίτταν ἐνθυμᾶται.

(Legrand, Recueil de chansons grecques, σ. 2, στ. 8. Ἡ τε γραφὴ *χάσκοντας τὴν π.* (ἀντί τῆς ἐν τῷ βιενναίῳ κώδικι ἐξ οὗ ἡ ἔκδοσις τοῦ Legrand *χάσκει τὸν καὶ π.*) καὶ ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ ποιήματος ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ ἀγιορειτικοῦ κώδικος (Ἰβήρων, ἀρ. 152, φ. 111^α) κατὰ τὸ ἀπόγραφον τοῦ Σ. Π. Λάμπρου).

Παραλείποντες τάρχαῖα ἑλληνικὰ παράλληλα, ἀναφέρομεν τὴν παρὰ Ἰωάννη τῆς Κλίμακος (σ. 1088 d) ρῆσιν, ἣν καὶ ὁ K r u m b a c h e r (MGS, σ. 231, 48· βλ. καὶ σ. 233) ὡς παροιμίαν σημειοῖ. Ἡ ρῆσις αὕτη φαίνεται ἔμμετρος, ἀποτελουμένη ἴσως ἐκ δύο διμέτρων ἰαμβικῶν καταληκτικῶν: *Ἀδύνατον (τὸν) πεινῶντα | μὴ μνημονεύειν ἄρτου* ἢ ἐξ ἑνὸς πολιτικοῦ, μικρὸν μεταβαλλομένη: *Ἀδύνατον ἐνὶ πεινῶν μὴ μνημονεύων ἄρτου*. Ὁ T i m o s c h e n k (Bizantinskija poslobici, Βαρσοβ. 1895, σ. 14) ἀναφέρει ρωσικὴν παροιμίαν ὁμοιάζουσαν πρὸς τὴν ρῆσιν ταύτην: *Golodnoi kume chleb na ume* (= *Εἰς πεινασμένο κουμπάρο ψωμὶ στὸν νοῦν*).

Ὅμοιαι νεοελληνικαὶ παροιμίαι ὑπάρχουσι πάμπολλαι. Ἐν ταῖς πρώταις καταγράφωμεν ἐκεῖνας, ἐν αἷς ἀναφέρονται καὶ πίτται ὡς ἐν τῇ *Διηγῆσει τοῦ κρασοπατέρος*.

— *Ὁποῦ πεινᾷ ψουμιὰ θουρᾷ, κὶ ὀποῦ λιμάσσει πίττις*. (Ἀνέκδοτος Λιβισίου Λυκίας παρὰ τοῦ Μ. Μουσαίου).

— *Ἀποῦ πεινᾷ ψουμιὰ θωρεῖ, κὶ ἀποῦ λιμάσσει πίττες*. (Κύπρου. Σακελλάριος, τ. Β, σ. 284, ἀρ. 212. σ. 286, ἀρ. 289).

5. Ἀραβαντινός, σ. 824 (Ἠλείου). Βενιζέλος, σ. 181, ἀρ. 83. Παπαζαφειρόπουλος, σ. 354, 95 [πόδια]. Κράχτογλους, σ. 25 (Βάρνα). Παρνασόσ, τ. ΙΣΤ', σ. 480, ἀρ. 14 (Κρήτη) [*Ὁ διάβολος-πόδια*]. Παροιμία τοῦ Πόντου παρὰ Ι. Βαλαβάνη: *Ὁ διάβολον χίλια ποδάρια ἔχει*. Πρβλ. τὴν κρητικὴν παροιμίαν: *Ἀλάργα τὴ φωτιά ἀπὸ τὰ λινόζυλα, κὶ ὁ διάβολος ἔχει πολλὰ πόδια* (Βλαστοῦ, Ὁ γάμος ἐν Κρήτη, σ. 24).

—Ὅποιος πεινᾷ στὸν ὕπνο του βλέπει ψωμιὰ καὶ πίττες | κι ὅποιος εἶναι
ξυπόλυτος παπούτσια μὲ τὶς μύτες. (Πελοποννήσου. Λελέκου, Ἐπιδόρπιον,
σ. 162).

—Ὅποῦ πεινᾷ πίττες θωρεῖ, κι ὅποῦ διψᾷ πηγάδια. (Ἀνέκδοτος Νάξου
παρὰ Μ. Ι. Μαρκόπολι. —Ἀνέκδοτος Σύρου παρὰ Π. Σαρρῆ [ψωμιὰ θεωρεῖ].
—Ἀνέκδοτος Φολεγάνδρου παρὰ Κονταρίνη [ὁμοίως]. —Νισύρου. Ζωγράφ.
ἀγών, σ. 412, 48 [ὁμοίως]. —Καρπάθου. Ζωγράφ. ἀγ., σ. 359, 349 [κι ὅποιος
διψᾷ ποτάμια]).

—Ὅποιος πεινᾷ ψωμιά ὄνειρεύεται. (Ἡλείου, Μανάρης, σ. 32).

—Ὅποιος πεινάει βλέπει στὸν ὕπνο του κουλλοῦρες. (Ἀνέκδοτος Κεφαλλη-
νίας παρὰ Σ. Παγώνη).

—Ὅποιος πεινᾷ λεφτές βλέπει. (Παξῶν. Salvator, Paxos, σ. 49).

—Ὅποιος πεινᾷ καρβέλια βλέπει. (Ἡλείου. Ἀραβαντινός, σ. 950
—Πελοποννήσου. Παπαζαφειρόπουλος, σ. 271, 687).

—Ὅποιος πεινᾷ κουλλούρια βλέπει. (Ἀνέκδοτος κυνουριακῆ παρὰ Λεων.
Κωνσταντοπούλου).

—Ὅποιος πεινᾷ κομμάτια βλέπει, κι ὁ ξυπόλυτος τσαρούχια.
(Βενιζέλος, σ. 216, 576 [ἦ: καρβέλια βλ.]).

—Ὅπου διψᾷ βρύση θωρεῖ, κι ὅποῦ πεινᾷ καρβέλια. (Βερέττας, σ.
45, 13. Βενιζέλος, σ. 216, 578 [Ὅποιος δ. βρύσες βλέπει στ' ὄνειρό του,
κι ὅποιος π. κ.]. Βύρων, τ. Γ', σ. 437, ἀρ. 20).

—Ὅπου πεινᾷ φούρνους θωρεῖ, κι ὅποῦ διψᾷ βρύσες, | θωρεῖ κι ὁ ἀξυ-
πόλυτος παπούτσια μὲ τὲς μύτες. (Ἀνέκδοτος Σύρου παρὰ Π. Σαρρῆ).

—Ὅπου πεινᾷ ψωμιὰ θωρεῖ, κι ὅπου διψᾷ λαγκάντζα, | κι ὅποῦ ἔναι ἀξυ-
πόλυτος οὐλο παλιοπαπούτσες. (Ἀνέκδοτος Πάτμου παρὰ Χ. Μαλανδράκη).

—Ὅποῦ πεινᾷ ὄνειρεύεται φούρνους μὲ καρβέλια. (Βάρνης.
Κράχτογλους, σ. 26).

—Ὅποιος πεινάει φούρνους μὲ καρβέλια βλέπει στὸν ὕπνο του. (Καλαβρύ-
των παρὰ Α. Κωνσταντινοπούλου. —Ἡλείας παρὰ Α. Καρκαβίτσα [Ὅπου πει-
νάει κ. βλέπει στὸν ὕ.]. —Κεφαλληνίας παρὰ Σ. Παγώνη [Ποῦ π. κουλλοῦρες
βλέπει στὸν ὕ.]. —Πύργου Ἡλείας παρὰ Λιναρδάκη [π. κ. βλέπει]. —Δημητσά-
νης παρὰ κ. Κασιμάτη [φούρνους κ. βλέπει]).

—Ὅποιος πεινᾷ ψωμιὰ θωρεῖ. (Βυζαντίου, Λεξικὸν τῆς καθ' ἡμᾶς
ἑλλ., λ. θωρῶ).

—Ποῦ κοιμᾶται πεινασμένος, θωρᾷ ψωμιὰ στὸν νύπνον του. (Μεγίστης. Ὁ
ἐν ΚΠ. Σύλλογος, τ. ΚΒ', σ. 323, 391).

—Ὅποιος πεινᾷ κουμμάτια ἄνειρεύεται. (Ἀνέκδοτος Πηλίου παρὰ Χ. Βαλα-
μουτοπούλου).

—Ἡ γριὰ σὰν πεινοῦσι κουμμάτια νεηρεύουνταν. (Πορταριά Πηλίου παρὰ Δ.
Κωλᾶ).

—Ὅπ' ὄνειρεύεται καρβέλια βλέπει. (Βενιζέλος, σ. 216, 577).

—Ὁ πεινασμένος καρβέλια ὄνειρεύεται. (Κρομμύδου, Διατριβή, Βιέν-
νη 1808, σ. 78, 133. Β' Ἀκολ. Διατριβῆς, σ. 36 [Ὁ νηστικός]. Βερέττας,

σ. 45, 14 [ὁμοίως]. Βενιζέλος, σ. 200, 321 [ὁμοίως]. Βύρων Γ', σ. 437, 20 [ὁμ.]).

— Ὁ νηστικός ραπάνια ὀνειρεύται. (Negris, σ. 93, 599).

— Ἡ νησικός κουμμάτις 'νειρεύτι. (Λακκοβικίων Μακεδονίας παρά Ι. Προΐου).

— Ὁ πεινασμένος ψωμιὰ βλέπει στ' ὄνειρό του. (Κρήνης [Τσεσμέ] παρά Γρ. Βερναρδάκη).

— Ὁ πεινασμένον σ' ὄνερον ἀτ' καττέρια ἐλέπει. (Πόντου παρά Ι. Βαλαβάνη [καττέρια= μεγάλα τεμάχια ἄρτου]. Ἐπτάλοφος, 1870 Β' 2, σ. 354, 47 [στῶνερον ἀτ' κερέτσια ἐ.]).

Τὰ κατὰ Λύβιστρον καὶ Ροδάμνην

Κάλλιον ἔνε εἰς ὁδὸν ἀδελφὸς ἢ μητέρα.

(Wagner, Trois poèmes grecs, σ. 244, στ. 80. Μαυροφρύδου, Ἐκλογή, σ. 326, στ. 59).

Ὅτι εἶναι ὁ στίχος οὗτος παροιμία δημώδης δηλοῦται ἐν τῷ προηγουμένῳ στίχῳ: *ξένε, γνώριζε, λέγει ὁ δημώδης λόγος.* Ἄλλ' ἡ ἔννοια εἶναι σκοτεινὴ, οὐδὲ διευκρινεῖται ἐκ τῆς γραφῆς τοῦ παρισινοῦ κώδικος παρά Μαυροφρύδη: *Κάλλιον ἐνι εἰς ἀδελφούς εἰς στρατάν παρά μάννα.* Ὁ Μαυροφρύδης διορθώνει *εἰς ἀδελφός*, ἀλλὰ καὶ οὕτω τὸ νόημα δὲν εὐοδοῦται, διότι ὁ λόγος εἶναι περὶ συνοδοιπόρου καὶ οὐχὶ περὶ ἀδελφοῦ. Νομίζομεν ὅτι ἡ ὀρθὴ ἀνάγνωσις ἀποκαθίσταται, διορθουμένου τοῦ στίχου ἐπὶ τῆ βάσει τῶν γραφῶν ἀμφοτέρων τῶν κωδίκων οὕτω:

Κάλλιον ἐνι συνοδὸς παρ' ἀδελφούς ἢ μάνναν.

Τὴν διόρθωσιν ταύτην κυροῦσι καὶ οἱ ἐπόμενοι στίχοι (85 κέ) ἐν οἷς ὁ Λύβιστρος ὑποτίθεται λέγων εἰς τὸν συνοδοιπόρον του:

*Ἄν σ' εἶπω τίποτε, ξένε συνοδοιπόρε, ...
ἀντὶ πατρός, ἀντὶ μητρός, ἀντὶ ἀδελφοῦ καὶ φίλου
ἔχω ἐσένα σήμερον ἐδῶ στήν ξενιτείαν.*

Ὅμοίαν νεολληνικὴν παροιμίαν δὲν εἶρομεν.

Ὅπου φυλάσσει τὸ πονεῖ, γίνεται κίνδυνός του.

(Wagner, σ. 244, στ. 82 Μαυροφρ., σ. 326, στ. 60 [δ.γ. γίνετ' εἰς κίνδυνόν του]).

Ὅτι δημώδη καὶ ἐνταῦθα ἔχομεν παροιμίαν, ἢ τοῦλάχιστον ἰδέαν ἐκ τοιαύτης παροιμίας ληφθεῖσαν συνάγεται ἐκ τῶν ἐξῆς ὁμοίων νεολληνικῶν:

— Ὅποιος κρύβει τὸν πόνο του πάει μὲ δαῦτον. (Ἀνέκδοτος μεσσηνιακὴ. Ὅμοια κεφαλληνιακὴ ἀνακοινωθεῖσά μοι ὑπὸ Σπυρ. Παγώνη [μὲ δαῦτον]).

— Ὅποιος χώνι τὸν πόνο τ', τὸν τρώει ἢ πλάκα. (Ἀνέκδοτος Τήνου παρά τῆς Κας Στ. Καραλῆ).

— *Ὅποιος χώνει τὸν πόνο του μετὰ κεῖνον ἀποθαίνει.* (Κρήτης. Φρατζεσκάκη, Ἀριάδνη, σ. 112. Παρνασσός, τ. ΙΖ', σ. 796, ἀρ. 164 [μ' ἐκεῖνον]).

Τὴν αὐτὴν δ' ἔννοιαν ἐκφράζουσι καὶ αἱ ἐπόμεναι:

— *Ὅποιος λέγει τὸν πόνο του βρίσκει τὴν γιατροῦν αὐτοῦ.* (Βενιζέλος, σ. 214, 543).

— *Λέγε τὸν πόνο σου καὶ θὰ βρεθῆναι γιατρός.* (Ἀνέκδοτος πελοποννησιακῆ).

— *Ὅποιος ἔχει τὸν πόνο πάγ' στοῦ γιατροῦ.* (Ἀνέκδοτος λεσβιακῆ παρὰ Γρ. Ν. Βερναδάκη).

Ἦρας χαρὰ γὰρ δύναται νὰ διώξῃ χρόνον λύπην.

(Wagner, σ. 303, στ. 2176. Ἐλλείπει παρὰ Μαυροφρύδη).

Ἡ ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ τοῦ Λυβίστρου μεταπλασθεῖσα δημώδης παροιμία, εἶχεν ἴσως οὕτω: *Ἦρας χαρὰ, χρόνον λύπην*, ὡς φαίνεται ἐκ τῆς νεοελληνικῆς:

— *Ἡμέρας χαρὰ, χρόνον λύπην.* (Κρομμύδη, Β' Ἀκολουθία τῆς διατριβῆς, 1813, σ. 24. Negris, σ. 52, ἀρ. 317 [καὶ χρ. λ.]. Βυζαντίου, Λεξικὸν τῆς καθ' ἡμᾶς ἑλλ., ἐν λ. χρόνος. Βενιζέλος, σ. 101, 137 [καὶ χρ. λ.]).

Ὅμοιαι τὴν διατύπωσιν εἶναι αἱ βυζαντινῆ παροιμίαι:

— *Ἦρας ἔργον, ἐνιαυτοῦ μελέτη* (Πλανούδ. 273 παρὰ Kurtz, σ. 47).

— *Ἦρας μιᾶς ἔργον, ἐνιαυτοῦ μέριμνα.* (Αἰσώπου 40. Jernsted ἐν Journal, σ. 28-29)⁶.

6. Ἀτόπως συνάπτει πρὸς τὴν παροιμίαν ταύτην ὁ Jernsted, ἂν καὶ μετὰ τινος ἐνδοιασμοῦ (βλ. σ. 48), τὴν ἐν τῷ κώδικι τῆς Μόσχας ἐν συνεχείᾳ γεγραμμένην εἰς πυρετός καὶ τὰ πάντα κάτω. Ἐν τῷ κώδικι τοῦ Μονάχου ὀρθῶς φέρεται ὡς ἰδίᾳ παροιμία αὕτη, χωριζομένη μάλιστα τῆς ἑτέρας δι' ἄλλων δύο παροιμιῶν: *Ἦ καιρὸς διατί οὐ καλεῖς ὠμόν, ἀλλ' ἐμόν.* Ἡπατήθη δ' ἴσως ἐκ τῆς κατατάξεως αὐτῆς εἰς τὸ στοιχεῖον Ω, ἐνῶ ἄρχεται ἀπὸ τοῦ Ε. Ἄλλ' ἡ ἀταξία αὕτη ἐξηγεῖται ἐκ τῆς ἐν τῷ κώδικι τοῦ Μονάχου γραφῆς *Ἦ εἰς πυρετός*· φανερόν ὅτι τὸ κλητικὸν ἐπιφώνημα ὦ ἐτέθη ἀνορθογράφως ἀντὶ τοῦ ἄρθρου ὄ. Οὐδαμῶς δ' εἶναι σπανία τοιαύτη ἔνεκα ἀνορθογραφίας διατάραξις τῆς ἀλφαβητικῆς τάξεως. Ἡ παροιμία αὕτη σημαίνουσα ὅτι εἰς πυρετός καταρρίπτει τὰ πάντα καὶ τὸν ρωμαλεώτατον ἄνδρα ἐξασθενῶν, οὐδεμίαν σχέσιν δύναται νὰ ἔχη πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς προκειμένης παροιμίας. Εἶναι δ' ἡ ἔννοια αὐτῆς ὅτι ἐν βραχυτάτῳ χρόνῳ ἂν λάβωμεν κατάλληλον ἀπόφασιν καὶ προσηκόντως ἐνεργήσωμεν αἴρομεν τὴν ἀφορμὴν πολυχρονίων μεριμνῶν καὶ φόβων· ἐκεῖνο ἐν ἄλλοις λόγοις τὸ ὅποιον ἐπὶ ἔτος ὀλόκληρον ἐμβάλλει εἰς ἡμᾶς φροντίδας καὶ βασανίζει τὸν νοῦν μας δύναται νὰ ἐκτελεσθῆ ἐντὸς μιᾶς ὥρας δι' ἀποφασιστικῆς ἐνεργείας. Τοῦτο συνάγομεν ἐκ τῆς χρήσεως τῶν ἀπαραλλάκτων νεοελληνικῶν παροιμιῶν. Ὅθεν δὲν φαίνονται ἐπιτυχεῖς αἱ ἐρμηνεῖαι οὐτε τοῦ Crusius (ἐν Rhein. Museum, τ. 42, σ. 424) νομίζοντος ταυτόσημον τὴν παροιμίαν πρὸς τὴν ἄλλην νεοελληνικὴν. *Τὰ φέρνει ὦρα, χρόνος δὲν τὰ φέρνει*, οὐτε τοῦ Jernsted, παραδεχομένου ὅτι τὴν αὐτὴν ἔννοιαν ἔχει ἡ παροιμία καὶ ἡ τοῦ πρὸς Δημόνικον λόγου (34) ρῆσις: «Βουλευοῦ μὲν βραδέως, ἐπετέλει δὲ ταχέως τὰ δόξαντα».

Σημειωτέον δ' ἐν παρόδῳ ὅτι τὰ μεταξὺ τῶν δύο παροιμιῶν ἐν τῷ κώδικι τοῦ Μονάχου παρεμβεβλημένα, ὀρθῶς μὲν ὁ Jernsted ἐδίχασεν, ἀναγνωρίσας ὅτι δύο ἀποτελοῦσι παροιμίαις, ἀλλ' ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τῆς πρώτης παρεπλανήθη ἐκ τῆς γραφῆς τοῦ κώδικος τῆς Μόσχας *Ἦ και-*

Καὶ αἱ νεοελληνικαί:

— Ὁροῦς δουλειά, χρόνου μελέτημα. (Ἀνέκδοτος Μυκόνου παρὰ τῆς Κας Ἀργυρ. Οἰκονόμου).

— Χρόνου μελέτημα, ὥρας κάωμα. (Βενιζέλος, σ. 340, 51 [μελέτη]).

— Χίου. Κανελλάκης, σ. 317, 184).

— Χρόνου μελέτημα, ὥρας καμωσί. (Καρπάθου. Ζωγράφ. ἀγών Α' 363, 418).

— Νοῦ χρόνου μελέτημαν, μιᾶς ὥροῦς δουλειά. (Κύπρου. Σακελλάριος, τ. Β' σ. 289, ἀρ. 399).

— Δέκα μερῶν μελέτημα, μιανῆς ὥρας κάωμα. (Μεγίστης. Ὁ ἐν ΚΠ. σύλλ., τ. ΚΒ', σ. 317, 105).

— Ὁρας δουλειά, χρόνου ἔννοια. (Ἀνέκδοτος πελοποννησιακή).

— Μιανῆς ὥρας δουλειά, χρονῶνε ἔγνοια. (Ἀνέκδοτος Κεφαλληνίας παρὰ Σπ. Παγώνη).

— Μιᾶς ὥρας δουλειά, 'νοῦ χρόνου τεμπελιά. (Ἀθηναϊκή. Ἑβδομάς Α', σ. 152).

Ἀπέδω βράχοι καὶ κρημνά, βουνὸν ἀπέκει πάλιν.

(Wagner, σ. 310, στ. 2425).

Ἐμπρός μας ἔνε θάλασσα, κρεμνὸς ἀπέκει πάλιν.

(Αὐτ., στ. 2428).

Οἱ στίχοι οὗτοι ἐποιήθησαν πιθανώτατα κατὰ μίμησιν δημοδῶν παροι-

ρέ, διατὶ οὐκ αὐλεῖς. Ἡ γραφή τοῦ ἐν Μονάχῳ εἶναι ἡ ὀρθότερα: οὐ καλεῖς. Ὁ μὴ γινώσκων νὰ ἐπωφεληται ἐκάστοτε τὸν ἀρμόδιον καιρὸν, παραπονεῖται ὅτι ἔρχεται ἀπροσδοκῆτως οὗτος, χωρὶς ν' ἀναγγέλλῃ τὴν παρουσίαν του. Δὲν θὰ ἔχανε τὴν εὐκαιρίαν ὁ παραπονούμενος ἐν τῇ παροιμίᾳ, ἂν ὁ καιρὸς ἐπερχόμενος τὸν ἐκάλε. Δὲν εἶναι ὁμοῦ ἀναγκαῖον καὶ ν' αὐτῇ ὁ καιρὸς. Τοῦτο συνάγει ὁ Jernsted ἐκ τῆς ἄλλης γραφῆς: οὐκ αὐλεῖς. «Ἄν ἐκάστοτε, λέγει, ὁσάκις πρέπει νὰ πράξωμέν τι ἠδύει ὁ καιρὸς ἢ ἔψαλλεν ἄσμα τι, ὥστε νὰ μανθάνωμεν οὕτω τὴν προσέγγισίν του, δὲν θὰ τὸν ἀφήναμεν πολλάκις νὰ φύγῃ».

Καθόλου δ' αἱ γραφαὶ τοῦ κώδικος τοῦ Μονάχου εἶναι ὀρθότεραι τῶν ἐν τῷ ἑτέρῳ. Καταφαίνεται δὲ μάλιστα τοῦτο ἐν τῇ 37 παροιμίᾳ, ἥτις ὡς φέρεται ἐν τῷ τῆς Μόσχας (Χορεία κυνός, ὄνομα λέοντος) εἶναι παντελῶς ἀκατάληπτος. Διὰ τοῦτο ἀτελεσφόρητοι ἀπέβησαν καὶ αἱ πρὸς ἐρμηνείαν αὐτῆς προσπάθειαι τοῦ Jernsted (σ. 41), ὑπολαβόντος αὐτὴν συγγενῆ τὴν ἔννοιαν πρὸς τὰς ρωσικάς: *Φόρεμα γερακιου καὶ περπατησιὰ κοράκου, Πρόσωπο γερακιου, φωνὴ κοράκου*. Ἐνῶ φανερά εἶναι ἡ ἔννοια προτιμωμένης τῆς γραφῆς τοῦ ἐν Μονάχῳ κώδικος: *Χωρία κινεῖ ὄνομα λέοντος*. Καὶ μόνον τὸ ὄνομα τοῦ λέοντος, οὐχὶ δὲ αὐτὸς ὁ λέων, ἀρκεῖ νὰ τάρῃ χωρία, νὰ ἐνσπείρῃ τρόμον εἰς πολλοὺς· ἦτοι καὶ μόνῃ ἡ ἀπειλὴ τοῦ ἰσχυροῦ καὶ ἡ δήλωσις τῆς θελήσεώς του ἀρκεῖ νὰ ἐπιβάλλῃ ταύτην, χωρὶς νὰ χρειασθῇ νὰ μετέλθῃ καὶ ἄλλην βίαν. Προσφεύστατα σχολιάζει τὴν παροιμίαν, ὑπὸ τῆς αὐτῆς ἰδέας ὑπαγορευθεῖσα, ἡ γνωστοτάτη ἐν Γερμανίᾳ γελοιογραφία Der Loewe kommt! Ἀπερίγραπτον ταραχὴν καὶ τρόμον, οὐ κωμικώτατα ἀποτελέσματα, παράγει κατὰ τὴν εἰκόνα ἐκείνην καὶ μόνῃ ἡ ἀγγελία ὅτι ἔρχεται ὁ λέων, χωρὶς τὸ φοβερὸν θηρίον νὰ φαίνεται πουθενά.

μιῶν. Βυζαντιακή τοιαύτη εἶναι ἢ παρ' Ἀποστολίῳ (Ζ' 15): *Ἐμπροσθεν κρημνός, ὀπισθεν λύκοι*. (Πρβλ. καὶ Otto, Die Sprichwörter der Römer, ἀρ. 986), ἴσως δὲ καὶ τὸ παρ' Ἰωάννη τῆς Κλίμακος: *ἐκ βοθύνου εἰς κρημνόν* (τ. 88, σ. 839 d. Βλ. καὶ Grumbacher, MGS, σ. 231). Νεοελληνικαὶ δὲ αἱ ἐξῆς:

—*Ἐμπρὸς γκρεμὸς καὶ πίσω βράχος*. (Παπαζαφειρόπουλος, 247, 407 [*Καὶ μπροστὰ γρεμὸς*]). —*Ἀνέκδοτοι γορτυνιακαὶ παρὰ Ν. Λάσκαρι [Μπροστὰ γ.] καὶ Κ. Κασιμάτη ἐκ Δημητσάνης*.

—*Ὅμπρὸς γρεμνός κι ὀπίσω θάλασσα*. (Κρητικὴ Jeannarakī, σ. 111. Φραντζεσκάκη, σ. 111).

—*Μπροστὰ ρέμα, πίσω βράχος*. (Βερέττας, σ. 35, 8 [*Μπροσθὰ*]). Βύρων, τ. Γ', σ. 281, 2).

—*Ἐμπρὸς γκρεμὸς καὶ πίσω λύκος*. (Δηλονότι αὐτὴ ἢ παρ' Ἀποστολίῳ παροιμία. Μανάρης, σ. 17 [*Ἐμπροσθὰ κρημνός καὶ ἀπ' ὀπίσω λ.*]). Ἀραβαντινός, ἀρ. 344. 1786 [*Ὅμπροστὰ γ. καὶ ὀπίσω λ.*]). Βενιζέλος, σ. 78, 183 [*γκρεμνός*]).

—*Ἐμπρὸς βαθὺ καὶ πίσω ρέμα*. (Κρομμύδη, Ἀκολουθία τῆς διατριβῆς, 1811, σ. 43 [*Κ' ἐ. β. καὶ ὀπίσω ρεῦμα*]). Τοῦ αὐτοῦ, Β' Ἀκολουθία, σ. 26 [ὁμοίως]. Μανάρης, σ. 23 [*Καὶ ἐ. β. κι ὀπίσω λάκκος*]). Negris, σ. 69, 427 [*Κ' ἐ. β. κ' ὀπίσω ρεῦμα*]). Ἀραβαντινός, σ. 343. Βερέττας, σ. 35, 8. [*Κ' ἐ.*]). Βενιζέλος, σ. 78, 187 [*ρεῦμα*]). —*Ἡπίρου. Ὁ ἐν ΚΠ. σύλλογος, τ. ΙΗ', σ. 185, 84 [Κ' ἐ.]). Βύρων Γ' 281, 2 [Κ' ἐ.]). —Ἀνέκδοτος Πορταριάς Πηλίου παρὰ Δ. Κωλᾶ [*Κ' ἔμπρὸς β. κι πίσου ρ.*]). —Κεφαλληνίας παρὰ Σ. Παγώνη [*Κ' ἐ.*]). —Ζατούνης Γορτυνίας παρὰ Κ. Κασιμάτη [*Μπροστὰ β.*]).*

Διήγησις παιδιόφραστος τῶν τετραπόδων ζῴων

Καὶ τὰ δικά σου πράγματα λέγεις τα πρὸς ἐμένα.

(Wagner, Carmina gr. med. aevi, σ. 147, στ. 164. —*Ἐν τῷ Βιενναίῳ κώδικι ὁ στίχος φέρεται ἄλλως: Καὶ ἐκεῖνα τὰ ποιεῖς ἐσὺ λέγεις τα πρὸς ἐμένα*).

Ἐπιτίθεται ἐν τῷ ποιήματι λέγων ταῦτα ὁ ποντικὸς πρὸς τὸν κάτην. Ἐννοεῖ δ' ὅτι μὲ ὄνειδίζει, ἐπιρρίπτων εἰς ἐμὲ τὰ ἴδιά σου ἐλαττώματα. Ὁ στίχος φαίνεται ὡς τις διασκευὴ παροιμίας, ἀξίον δὲ σημειώσεως εἶναι ὅτι ἐν τινι καρπαθίᾳ παροιμίᾳ πρὸς ἔκφρασιν ὁμοίας ἐννοίας ἀναφέρεται ἢ κατά: *Ἡ κατά ἢ ἐφακελοῦ | τὰ ἰκά της ρίχτει ἄλλου*. (Ζωγράφ. ἀγών Α', σ. 352, 192). Ἐλήφθη ἄρα ἢ παροιμία ἐκ τοῦ μεσαιωνικοῦ ποιήματος ἢ τάνάπαλιν εἶναι παλαιότερα αὐτοῦ; Τὸ τελευταῖον φαίνεται πιθανώτερον. Διότι καὶ ἄλλαι ὑπάρχουσι νεοελληνικαὶ παροιμίαι, ὁμοιαὶ τὴν ἐννοίαν καὶ τὴν διατύπωσιν, ἀντὶ γάτας ἄλλα ἀναφέρουσαι ζῶα ἢ ἀνθρώπους ἢ μυθικὰ δαιμόνια.

—*Γῆ θειά μ' ἢ Λουλοῦ | παίρνι τὰ θκά τ'ς τσι πᾶ τα ἄλλου*. (Ἀνέκδοτος Λέσβου παρὰ Γρ. Ν. Βερναρδάκη).

—Γῆ θειά μ' ἢ Γιαλού | τὰ θκά τ'ς τὰ λέγι ἄλλου. (Λέσβου, παρὰ τοῦ αὐτοῦ. *Γιαλού* ἐν τῇ παροιμία ταύτῃ καὶ τῇ κατωτέρω ἢ Γελλῶ τῶν ἀρχαίων μύθων καὶ τῶν δημοδῶν παραδόσεων).

—Κακομοῖρα ἢ Γιαλλοῦ | τὰ δικά της ρίχτει ἄλλου. (Σύμης. Ὁ ἐν ΚΠ. σύλλ., τ. Η', σ. 482, 6.).

—Ἡ κοκῶνα ἢ Ραλλοῦ | τὰ δικά τση δίνει ἄλλου. (Ἀνέκδοτος Νάξου παρὰ Μ. Ι. Μαρκόπολι).

—Ἡ καμένη ἢ ἄλεπου | τὰ δικά τση δίνει ἄλλου. (Νάξου, παρὰ τοῦ αὐτοῦ).

Ὅμοιαι τὴν ἔννοιαν εἶναι καὶ αἱ ἐπόμεναι:

—Τὰ δικά μας τῶν γειτόνων. (Κρομμύδη, Ἀκολουθία διατριβῆς, σ. 40. Negris, σ. 121, 794. Βερέττας, σ. 56, 2. Σακελλάριος, σ. 278, 32 [τοῦ γειτόνου μας]).

—Τὸ δικό μου τ' ὄνομα πάρ' το σύ, γειτόνισσα. (Βενιζέλος, σ. 304, 274. —Κρήτης. Jeannarakis, σ. 174 [δ. μου δ.]. Κρήτης. Ἐφημερίς Ἄπτερα, ἀρ. 64 [ὁμοίως]. Κρήτης. Φραντζεσκάκης, σ. 115 [δ. μου δ. νά το σύ γ.]. —Λακωνίας ἀνέκδοτος παρὰ Π.Γ. Γενναδίου [δ. μου δ.]. —Κεφαλληνίας παρὰ Σ. Παγώνη [δ. σου τ' δ. νά το σύ, γ.]. —Καρυᾶς Κορινθίας παρὰ Γ. Τσαγρῆ. —Ἐλευσίνοσ Γόρτυνοσ παρὰ Κ. Κασιμάτη).

—Νά, κυρὰ γειτόνισσα, τὸ δικό μου τὸ ὄνομα. (Κρομμύδη, Διατριβή, σ. 120. Β' Ἀκολουθία διατριβῆς, σ. 33. Μανάρης, σ. 27 [δικόν μου τ' δ.]. Negris, σ. 83, 525 [ὁμοίως]. Ἀραβαντινός, ἀρ. 771. —Ρόδου. Πανδῶρ., τ. ΚΑ', σ. 369 καὶ Βενετοκλέους, Βραχεῖαι παρατηρήσεις, σ. 128, 14 [τὸ δ. τ' ὄνομα, νά κ. γ.]. —Φολεγάνδρου παρὰ Κονταρίνη [ὁμοίως· κερά γ.]).

—Τὸ δικό σου τ' ὄνομα δός μου το, γειτόνισσα. (Κεφαλληνίας ἀνέκδοτος παρὰ Σ. Παγώνη).

—Τῶνομά σ', κυρὰ γειτόνισσα. (Ἀνέκδοτος Τήνου παρὰ τῆσ Κασ Στ. Καραλή).

—Γειά σου, | ποῦ μοῦ λές τῶνομά σου. (Ἀνέκδοτος Γορτυνίας παρὰ Ν. Λάσκαρι).

—Ὅσα ἔχει ἢ μάννα μου, τὰ λέει τοῦ τάτα μου. (Ἀνέκδοτος Δημητσάνης Γορτυνίας παρὰ Φ. Ἡλιοπούλου).

—Πές μου το νά μὴ σ' τὸ εἰπῶ. (Ἀραβαντινός, 1842. Βενιζέλος, σ. 254, 109. Παπαζαφειρόπουλος, σ. 281, 803 [μπουρτά σ' τὸ εἰπῶ]. —Τήνου παρὰ Στ. Καραλή καὶ Ἀδ. Ἀδαμαντίου [Πέ μ' τα-τὰ πῶ]. —Νάξου παρὰ Μ. Μαρκόπολι [Πέ μου το νά μὴ σου τὸ πῶ]. —Λέσβου παρὰ Γρ. Βερναρδάκη [Πέ μι του νά μὴ σ' τοῦ πῶ]).

Ἐπίσης ὁμοιαι εἶναι καὶ αἱ πολυπληθεῖσ παροιμίαι, αἱ πεποιημέναι κατὰ τὸν τύπον τῆσ κοινοτάτης: *Εἶπ' ὁ γάδαρος τὸν πετεινὸ κεφάλαι*.

Νά τινάξῃ τὴν γουῖνάν σου νά κόψῃ τὴν ὄφρύν σου.

(Αὐτ., σ. 147, στ. 177 [δ.γ. τινάξῃ καὶ τὴν γουῖνάν σου]. *Νά τιν. καὶ τὴν γ. εὐθὺσ τινάσσει*).

Θὰ σοῦ τινάξω τὴν γοῦνα, τοῦ τὴν τίναζε τὴ γοῦνα κ.τ.τ. εἶναι κοινόταται σήμερον παροιμιώδεις φράσεις, ἐμφαίνουσαι ἀπειλὴν αὐστηρᾶς τιμωρίας, καὶ ἰδίως δαρμοῦ, διότι ἐννοεῖται ὅτι ἡ γοῦνα θὰ τίναχθῆ, ἐνῶ θὰ τὴν φορῆ ὁ ἀπειλούμενος. Ὅμοια εἶναι ἡ φράσις τοῦ τίναζε τὸ σκουτί (Πελοποννήσου). Ἄλλην ὁμως ἐννοίαν ἔχει ἡ φράσις ἐτίναζε τὰ ροῦχά του (Ἀραβαντινός, σ. 175, 20. Βενιζέλος, σ. 84, 274), εἰλημμένη βεβαίως ἐκ τοῦ γραφικοῦ «ἐκτιναξάμενος τὰ ἱμάτια» (Πράξ. Ἀποστ. ΙΗ' 6).

Φεύγεις ὡσπερ διάβολος ἐκ τοῦ θυμιαμάτου.

(Αὐτ., σ. 153, στ. 333).

Ἡ αὐτὴ παροιμία σώζεται καὶ σήμερον ἀπαραλλάκτως.

—Φεύγει σὰν ὁ διάβολος ἀπ' τὸ θυμίαμα. (Κρομμύδη, Β' Ἀκολουθία διατριβῆς, σ. 54 [ὡσὰν-ἀπὸ]. Negris, σ. 139, 919 [ἀπὸ τὸ]. Βενιζέλος, σ. 331, 20 [ἦ: ἀπ' τὴν ἐκκλησιά]).

—Ὁ διάβολος φεύγει ἀπ' τὸ θυμίαμα. (Ἀραβαντινός, ἀρ. 826).

Φησὶν ὁ ἐπιχώριος λόγος καὶ παροιμία,
Ἐβραῖος ὄζει καὶ βρωμεῖ καὶ ὄλη του ἢ θήκη.

(Αὐτ., σ. 156, στ. 423-424 [δ.γ. Ἐβραῖον-ὄλοιτο ἢ θήκη]).

Ἡ αὐτὴ παροιμία ἐν ἰαμβικῷ τριμέτρῳ εὐρηται καὶ ἐν μιᾷ τῶν ἀγιορειτικῶν συλλογῶν (Ρωσικοῦ κώδ. 779, φ. 8α): Βρωμεῖ καὶ ὁ Ἐβραῖος καὶ ἡ θήκη του. Σημεριναὶ δὲ παραλλαγαὶ ταύτης ὑπάρχουσιν αἱ ἐπόμεναι:

—Βρωμεῖ ὁ Ὄβριός, βρωμεῖ καὶ τὸ ἔχει του. (Καρπάθου. Ζωγράφ. ἀγών Α' 347, 93).

—Βρωμᾷ ὁ Ὄβριός, βρωμοῦν καὶ τὰ καλά του. (Ἀνέκδοτος Σίφνου παρὰ Σ. Δουκάκη. —Πάρου παρὰ Π. Σαρρῆ. —Νάξου παρὰ Μ. Μαρκόπολι. —Φολεγάνδρου παρὰ Κονταρίνη [Βρωμεῖ]. —Τήνου παρὰ Ἀδ. Ἀδαμαντίου [Βρ. ὁ Βριγός, βρ. καὶ τὰ καλά τ']. Ὅμοίως παρὰ Τηνίου χιακῆς καταγωγῆς [καλά τ']).

—Βρωμᾷ ὁ Ὄβριός κ' ἢ τὴ τύχη του, βρωμοῦν καὶ τὰ καλά του. (Βενιζέλος, σ. 43, 79. Πολίτης ἐν Πανδώρα, τ. ΙΗ', ἀρ. 3).

—Βρωμεῖ ὁ Ὄβριός καὶ τὸ ἔχει του καὶ ὅτι καὶ ἂν ποτάσση. (Ρόδου. Ἐφημ. Φιλομαθῶν, 1860, σ. 1265).

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΑ ΕΙΣ ΤΑΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΑΣ ΠΑΡΟΙΜΙΑΣ*

Ἡ ἔρμηνεία τῶν ἐν συλλογαῖς περιελθουσῶν εἰς ἡμᾶς βυζαντινῶν παροιμιῶν προήχθη μεγάλως διὰ τῶν μελετῶν τοῦ Kurtz, τοῦ Jernstedt καὶ τοῦ Krumbacher, καὶ διὰ τῶν συμβολῶν τοῦ O. Crusius, τοῦ K. Foy, τοῦ G. Meyer, τοῦ Timoschenk, ἵνα μνημονεύσωμεν μόνους τοὺς δαψιλέστερον τῶν ἄλλων συνεισενεγκόντας εἰς διαφώτισιν τῶν περιέργων καὶ πολυτίμων τούτων μνημείων τῆς μεσαιωνικῆς ἡμῶν φιλολογίας. Πρὸ πάντων δ' ὁ Κρουμβάχερ καὶ ἐν τῷ κλάδῳ τούτῳ τῆς βυζαντινῆς φιλολογίας ἔθεσε κρηπίδα ἀσφαλοῦς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης, ἀνευρῶν καὶ ἀντιβαλὼν πρὸς ἀλλήλας πολλὰς συλλογὰς, κριτικῶς ἀποκαθάρας ταύτας, εὐστοχώτατα δὲ τὰς πλείστας τῶν παροιμιῶν ἐρμηνεύσας καὶ καθολικώτερα πορίσματα ἐκ τῆς μελέτης αὐτῶν συναγαγόν.

Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὰς ἐρεῦνας ταύτας ὑπολείπονται παροιμίαι, ὧν ἡ ἔννοια δὲν ἐξηκριβώθη, καὶ ἄλλαι, ὧν τὸ κείμενον δὲν ἀποκατεστάθη· τινὲς δὲ καὶ παρηρμηνεύθησαν. Ἡ προκειμένη δὲ διατριβὴ σκοπεῖ νὰ παράσχη συμβολὴν εἰς διαφώτισιν τῶν ἐν ταῖς Mittelgriechische Sprichwörter (München, 1893) τοῦ Κρουμβάχερ τοιούτων παροιμιῶν. Εἰς τὸ ἔργον τοῦτο μ' ἐβοήθησε πληρεστέρα γνῶσις τῶν δημοδῶν παροιμιῶν καὶ ἡ ἐπαύξησης τοῦ θησαυροῦ τῶν βυζαντινῶν παροιμιῶν διὰ τῶν περιεχομένων ἐν ἑξ ἀγνώστοις τέως συλλογαῖς, ὧν αἱ πέντε ὀφείλονται εἰς τὰς ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ Ἄθωνος ἐρεῦνας τοῦ φιλάτου συναδέλφου Σ. Π. Λάμπρου, καθὼς καὶ δι' ὄσων ἐκ τῶν εἰς τοὺς βυζαντινοὺς συγγραφεῖς ἐγκατεσπαρμένων περισυνέλεξα.

Ἡ χρησιμότης τῶν παροιμιῶν τοῦ καθ' ἡμᾶς λαοῦ πρὸς ἐρμηνείαν τῶν βυζαντινῶν ἀνεγνωρίσθη εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ἀφ' ἧς πρῶτος ὁ Kurtz ἐπεχείρησε νὰ ἐρμηνεύσῃ τὰς τῆς Πλανουδείου συλλογῆς. Διότι δὲν περιῆλθον αἱ βυζαντιναὶ εἰς ἡμᾶς ἐμμέσως, διὰ βιβλίων, οὐδὲ παρεμορφώθησαν διὰ μιμήσεων ἢ παραφράσεων, ἀλλ' ἐκληροδοτήθησαν εἰς τὸν ἑλληνικὸν λαὸν διὰ τῆς ἀπὸ στόματος παραδόσεως ἀδιάφθοροι αἱ πλείσται, ὡς ἀναμφισβήτητος πνευματικῆ ἰδιοκτησία τοῦ ἔθνους. Ἀρκεῖ λοιπὸν καὶ μόνη ἡ ἀνεύρεσις βυζαντινῆς παροιμίας ἐν τῇ σημερινῇ γλώσσῃ, ὅπως ἐκ τῆς χρήσεως καθορισθῇ ἀσφαλῶς ἡ ἐρμηνεία αὐτῆς. Ἀλλὰ τὰ βοηθήματα, ἅτινα πρὸς τοῦτο εἶχον πρὸ ὀφθαλμῶν οἱ προμνημονευθέντες ὑπομνηματισταὶ τῶν βυζαντινῶν παροιμιῶν, αἱ κυριώταται τῶν ἐκδεδομένων συλλογῶν νεοελληνικῶν παροιμιῶν, δὲν ἦσαν ἐπαρκῆ· ἡ πλουσιωτάτη τῶν συλλογῶν τούτων, ἡ τοῦ Βενιζέλου, ἡ τὰς πλεί-

* Ἐδημοσιεύθη εἰς Ἐπετηρίδα Παρνασσοῦ Β' (1898), σ. 79 - 135.

στας τῶν προεκδεδομένων περιλαβοῦσα, δὲν περιέχει πλείονας τῶν πεντακισχιλίων παροιμιῶν. Κατὰ τοῦτο δ' εἶμαι εὐτυχέστερος αὐτῶν, διότι ἢ μετ' ὀλίγον ἐκδοθησομένη ὁμοία συλλογὴ μου περιλαμβάνει περὶ τὰς εἰκοσιπεντάκις χιλίας δημῶδεις παροιμίας, ὧν πλεῖσται ἀνέκδοτοι.

Αἱ δ' ἐν τοῖς νεωστὶ ἀνευρεθεῖσι κώδιξι περιεχόμεναι παραλλαγαὶ ὑποβοηθοῦσιν, ὡς εἰκός, καὶ εἰς τὴν ἑρμηνείαν καὶ εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ γνησίου τύπου τῶν καὶ ἄλλοθεν γνωστῶν παροιμιῶν. Καὶ αὐτὴ δ' ἢ ἐν αὐτοῖς θεολογικῇ ἑρμηνείᾳ παρέχει ἀξιολογώτατον βοήθημα, καίτοι ἀποκηρύττει ταύτην ὡς σχεδὸν ἄχρηστον πρὸς ἀνεύρεσιν τῆς ἐννοίας ὁ Κρουμβάχερ. Δὲν ἀμφισβητῶ, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, ὅτι ἢ ἀλληγορικῇ ἐξήγησις τῶν παροιμιῶν εἶναι μωροτάτη· ἀλλὰ τίς δύναται ν' ἀρνηθῆ ὅτι οἱ θεολογοῦντες ἑρμηνευταὶ ἐγίνωσκον τὰς παροιμίας, ἅς ὑπεμνημάτιζον, ἐκ τοῦ στόματος τοῦ λαοῦ παραλαμβάνοντες, καὶ ὅτι ἐπίσης ἐγίνωσκον ταύτας καθὼς καὶ τὴν χρῆσιν των καὶ αὐτοὶ οἱ βιβλιογράφοι; Ἄλλως δὲ τοῦτο ἐλέγχουσιν αἱ ποικίλαι παραλλαγαί, προερχόμεναι ἐκ τῆς ἐλευθερίας μεθ' ἧς οἱ ἀντιγράφωντες δημῶδη κείμενα μετέβαλλον ταῦτα κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτοῖς ὀρθόν. Ἡ μωρία τῶν θεολόγων ἑρμηνευτῶν ἐγκείται εἰς τὴν προσπάθειαν τοῦ ν' ἀνεύρωσιν ἐν ταῖς παροιμίαις, ἀντὶ τῶν φαινομένων εἰς αὐτοὺς ταπεινῶν καὶ εὐτελῶν καὶ χυδαίων ἐννοιῶν, ἄλλας ὑψηλοτέρας καὶ ψυχοφειλεστέρας, ἐννοίας φρικτάς, ὡς οἱ ἴδιοι τὰς ὠνόμαζον. Ἄλλὰ τὴν ἀληθῆ τῆς παροιμίας ἐννοιαν ἀναμφισβητήτως ἐγίνωσκον, καὶ αὕτη διαφαίνεται ἐκάστοτε ἀνά μέσον τῶν θεολογικῶν ληρημάτων.

Ἡ συνήθεια τῶν βιβλιογράφων, ἧς ἐμνήσθην, τῆς μεταβολῆς τῶν δημῶδων κειμένων, ὑποδεικνύει, νομίζω, εἰς ἡμᾶς τὴν καταλληλοτάτην μέθοδον πρὸς ἀποκατάστασιν τοῦ γνησίου τύπου τῶν βυζαντινῶν παροιμιῶν. Οἱ συνήθεις κανόνες τῆς κριτικῆς δὲν πρέπει νὰ ἐφαρμόζωνται ἐν τῇ τοιαύτῃ ἐργασίᾳ. Οἱ παλαιότεροι κώδικες δὲν εἶναι πάντοτε οἱ καλύτεροι, ἐνίοτε δὲ νεώτεροι περιέχουσιν ὀρθοτέραν ἀνάγνωσιν, χωρὶς νὰ εἶναι ἀνάγκη νὰ προϋποθέτωμεν παλαιότερον ἀπόγραφον, ἵνα ἐξηγήσωμεν τὴν προέλευσιν ταύτης. Διότι συνηθέστατα οἱ βιβλιογράφοι προέκρινον ἀντὶ τῶν ἐν τοῖς χειρογράφοις τύπων παραλλαγᾶς συμφώνους πρὸς τὴν προφορικὴν παράδοσιν. Διὸ καὶ εἰς τὴν ὁμοφωνίαν τῶν κωδίκων δὲν πρέπει ν' ἀποδίδωμεν μεγάλην σπουδαιότητα, συμβαίνει δ' ἐν καὶ μόνον χειρόγραφον νὰ περιέχῃ ἐνίοτε τὸν γνήσιον τύπον, παρεφθαρμένον ἐν πᾶσι τοῖς λοιποῖς. Ὅθεν κράτιστα μὲν χειρόγραφα θεωρῶ ὅσα ὡς οἷόν τε ἀμετάβλητον διατηροῦσι τὴν δημῶδη γλῶσσαν, ὑποδεέστερα δὲ τάπομακρυνόμενα αὐτῆς καὶ χεῖριστα τὰ παραφράζοντα.

Εἶσαι καὶ κλέπτης καὶ σκουρός.

Πλὴν τοῦ τύπου τούτου, ὃν παρέχουσιν ὁ Μαρκιανὸς κώδιξ Η' (παρὰ Κρουμβάχερ, MGS, 73, 116) καὶ τὸ χειρόγραφον τοῦ ἀοιδίμου Βουλισμᾶ (ἐξ οὗ ἐδημοσίευσεν τὰς παροιμίας ἐν Ἀσωπίου, Ἀττ. ἡμερολογίῳ τοῦ 1882), φέρονται ἐν τοῖς χειρογράφοις καὶ οἱ ἐπόμενοι (Κ γ., MGS, σ. 116, 1. Σάθα, Μεσ. βιβλ., τ. Ε', σ. 544. 561. 564):

β' Κλέπτης ἦν σκουῖρος.

γ' Ἐνι καὶ κλέπτης καὶ σκληρός.

δ' Καὶ κλέπτης καὶ σκληρός.

ε' Καὶ κλέπτης καὶ ἰσχυρός.

Κυρίως ὁμως τρεῖς εἶναι οἱ τύποι, διακρινόμενοι ἐκ τῆς διαφορᾶς τοῦ ἐπιθέτου: *ἰσχυρός*, *σκληρός* καὶ *σκουῖρος* ἢ *σκουρός*. Διότι τὸ μὲν *σκληρός* εἶναι προδήλως κακὴ γραφή τοῦ *σκληρός*, ὡς καὶ ὁ Κρουμβάχερ ὀρθῶς παρατήρησε· *σκουῖρος* δὲ καὶ *σκουρός* εἶναι τὸ αὐτὸ ἐπίθετον, ὡς κατωτέρω θὰ εἰπωμεν. Ἄλλὰ δὲν παρήχθησαν οἱ δύο τῶν τύπων τούτων ἐκ τοῦ τρίτου, ὡς εἰκάζει ὁ Κρουμβάχερ, παραδεχόμενος ὅτι τᾶλλα ἐπίθετα εἶναι παραφθοραὶ τοῦ *σκληρός*. Διότι οὔτε τὸ ἐπίθετον *σκληρός* ἦτο δυσνόητον καὶ ἀσύνηθες, ὑποκείμενον διὰ τοῦτο εἰς παραφθοράν, οὔτε ἡ παροιμία εἶχεν ἐξαφανισθῆ ἐκ τῆς κοινῆς χρήσεως κατὰ τοὺς ὑστέρους τοῦ μεσαιῶνος χρόνους· μᾶλλον τοῦναντίον μαρτυροῦσιν αἱ μέχρι τῆς σήμερον ἐν τῷ στόματι τοῦ λαοῦ φερόμεναι παραλλαγαὶ αὐτῆς. Ὅθεν καὶ τοὺς τρεῖς τύπους πρέπει ν' ἀναγνωρίσωμεν ὡς γνησίας βυζαντινὰς παροιμίας, μηδένα δὲ τούτων νὰ ὑπολάβωμεν πλάσμα βιβλιογράφου, παρανοήσαντος ἢ παρετυμολογήσαντος ἀκατάληπτον εἰς αὐτὸν ὄνομα. Εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι αἱ μάλιστα διαδεδομέναι παροιμίαι διὰ τὴν πολλὴν χρῆσιν καὶ πολλὰς πάσχουσι μεταβολάς, τοιαύτας δὲ καὶ αὐτὴ ἡ προκειμένη βυζαντινὴ παροιμία παρουσιάζει ἐν τῇ σημερινῇ συνηθείᾳ. Ὅτι δ' ἦτο αὕτη δημοτικωτάτη ἐμφαίνει πλὴν τῆς μακρᾶς διατηρήσεως καὶ ἡ ἀναγραφὴ αὐτῆς ἐν πολλαῖς συλλογαῖς.

Τὸ ἐπίθετον *σκληρός*, κατὰ τὸν Κρουμβάχερ, τίθεται ἐνταῦθα ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ ὤμου, ἀπανθρώπου (*grausam*), ἐλέγετο δ' ἡ παροιμία, κατὰ τὸν σοφὸν βυζαντινολόγον, ἐπὶ τοῦ διὰ δόλου καὶ βίας ζητοῦντος νὰ προσπορίσῃ ἑαυτῷ κέρδος. Ὁδηγούμενοι ὁμως καὶ ὑπὸ τῶν σημερινῶν δημοδῶν παροιμιῶν, πρέπει ἄλλως νὰ ἐρμηνεύσωμεν αὐτήν, ὡς λεγομένην μᾶλλον ἐπὶ τῶν κλεπτῶν καὶ καθόλου τῶν κακοποιῶν, οἵτινες ἢ ἀρνοῦνται μετὰ θρασύτητος ὅτι διέπραξαν τὴν φωραθεῖσαν πρᾶξιν ἢ καταγγέλλουσιν ἄλλους ὡς ἐνόχους¹.

1. Σαφῶς ταύτην τὴν ἐννοίαν ἀποδίδει εἰς τὴν παροιμίαν καὶ ὁ Γ λ υ κ ᾱ ς ἐν τῇ ἐμμέτρῳ θεολογικῇ ἐρμηνείᾳ (Σ ᾱ θ α, Μεσ. Βιβλ., τ. Ε', σ. 544 - 545).

*Καὶ πῶς θρασύς ὁ τὴν αἰδῶ προβεβλημένην ἔχων,
ὁ δ' αὐτὸν ἀπαρρησίαστος, τὰς χεῖρας πῶς ἀνταίρει;*

Κλέπτης κατ' αὐτὸν εἶναι ὁ Ἀδάμ, ὡς τολμήσας νὰ φάγῃ τὸν ἀπηγορευμένον καρπὸν· ὁ αὐτὸς ὁμως λέγεται καὶ ἰσχυρὸς ἢ σκληρὸς, διότι καίπερ ἄλους ἐπ' αὐτοφῶρον, δὲν ὠμολόγησε τὴν πρᾶξιν του καὶ δὲν μετενόησεν, ἀλλὰ τοῦναντίον, φανείς ἰσχυρογνώμων, ἐπροφασίζετο, αὐτὸν τὸν Θεὸν αἰτιώμενος ὡς αἴτιον τῆς πράξεως:

*Οὐκ ἔθετο μετάνοιαν, οὐκ ἤτησε συγγνώμην,
ἀλλ' ἤθελεν ἀνδρίζεσθαι, φανείς ἰσχυρογνώμων,
καὶ δῆθεν ἰσχυρίζετο, πλέκων ἀπολογίας...
καὶ σπεύδων προφασίζεσθαι πάντως ἐν ἁμαρτίαις...
τρόπον τινὰ καὶ τὸν Θεὸν καταιτιᾶσθαι θέλων.*

Τὴν αὐτὴν ἔννοιαν ἐκφράζει καὶ ὁ βυζαντινὸς Μανασσῆς (Ἀρίστανδρ. Β' 95, τ. II, σ. 561 Hercher): *Ὀχλώδης γὰρ καὶ κραύγασος ἅπας ληστής καὶ λάλος*, καὶ ἡ ἀρχαία παροιμία *προσεγκαλεῖν τοὺς φῶρας* (Ἀποστολ. 1147), ἧς πλὴν τοῦ ρήτορος Ἀριστείδου, εἰς ὃν παραπέμπουσιν οἱ ἐκδόται τῆς Γοττικεῖου συλλογῆς, ποιεῖται χρῆσιν καὶ ὁ Καντακουζηνὸς (Δ' 20, σ. 149 Bonn). Νομίζω δ' ὅτι ὁμοία καὶ οὐχὶ ἀντίθετος τὴν ἔννοιαν εἶναι καὶ ἡ ἄλλη ἀρχαία παροιμία *οἱ φῶρες τὴν βοήν* (Διογενεῖαν. 636, Ἀποστ. 1146), ὅπου πρέπει νὰ ἐννοηθῇ ἔξωθεν τὸ ρῆμα φθέγγονται, βοῶσιν· διότι πλαδαρὰ καὶ ἄχρους γίνεται ἡ παροιμία, ἂν συμπληρωθῇ διὰ τοῦ ρήματος δεδοίκασιν, ὡς παρανοήσαντες αὐτὴν συμπληροῦσιν οἱ παροιμογράφοι.

Αἱ σημεριναὶ δὲ παραλλαγὰι τῆς βυζαντινῆς παροιμίας εἶναι αἱ ἑξῆς:

1. *Κλέφτες καὶ ἀπαρνότερος*. (Τραπεζοῦντος. Ἰωαννίδου, Ἱστορ. καὶ στατιστ. Τραπεζοῦντος, σ. 269).

2. *Ἐμ' κλέφτ'ς, ἔμ' ἀπανουθιώτ'ς*. (Ἀνέκδοτος Τήνου παρ' Ἀδ. Ἀδαμαντίου).

3. *Ἐμ' κλέφτ'ς, ἔμ' ἀπανουγότερους*. (Ἀνέκδοτος Λέσβου παρὰ Γρ. Ν. Βερναρδάκη [ἦ: ἀπανουγότερους]).

4. *Ἐμ' φτισάρις, ἔμ' πανουγότερους* [ἦ: ἀπανουγότερους]. (Αὐτόθεν παρὰ τοῦ αὐτοῦ).

5. *Ἐμ' κλέφτης, ἔμ' καὶ δυνάμεος*. (Ἀνέκδοτος Νάξου παρὰ Μ. Ι. Μαρκόπολι).

6. *Ἐμου κλέφτης, ἔμου νταβατζῆς*. (Ἀνέκδοτος Δημητσάνης τῆς Γορτυνίας παρὰ Κ. Κασιμάτη).

Ἡ πέμπτη τούτων, ἡ ναξιακὴ, ἀντιστοιχεῖ τῷ ε' τύπῳ τῆς βυζαντινῆς παροιμίας, διότι τὸ *ἰσχυρὸς* ταύτης εἶναι αὐτὸ τὸ *δυνάμεος* τῆς δημώδους παραλλαγῆς. Ἡ λέξις *δυνάμεος* ἐκ τῆς μετοχῆς *δυνάμενος* παραχθεῖσα μόνον ἐν ταύτῃ τῇ παροιμίᾳ εὑρηται, καθ' ὅσον γινώσκω, τὴν δὲ σημασίαν τῆς συνάγομεν ἐκ τῆς ἐφαρμογῆς τῆς παροιμίας, λεγομένης ἐπὶ ἐκείνων, οἵτινες ἐνῶ φωρῶνται κακουργοῦντες, ἀντὶ νὰ σιωπήσωσιν ἀπαυθαδιάζονται καὶ ἐπιτίθενται κατὰ τοῦ ἀδικηθέντος. Ὅθεν εἶναι ταυτόσημος τῇ λέξει *δυναστῆς* (δυναστής)², σημαίνουσης τὸν ἔχοντα δύναμιν πονηρὸν καὶ χρῆσιν αὐτῆς ποιούμενον πρὸς βλάβην τῶν ἄλλων, συναπτομένης δ' ἐπίσης πρὸς τὸν κλέπτην ἐν ἄλλῃ παροιμίᾳ: *Τοῦ κλέφτη καὶ τοῦ δυναστῆ καθένας τοῦ χρωστάει*³, ἦτις ἐν τῇ βυ-

2. Ὁ τύπος οὗτος κεῖται ἐν Αἰσωπ. μύθ. 422 Halm: «ἐπισφαλῆς ἐστὶ βίος πένητι, δυναστοῦ ἀρχοντος πλησίον παροικοῦντος».

3. Ἀραβαντινός, ἀρ. 1408. Κεφαλληνίας παρὰ Σ. Παγώνη. Ὁ τύπος *ἀδυναστοῦ* ἐν τῇ αὐτῇ παροιμίᾳ παρὰ Bartholdy, τ. II, σ. 154 [*τοῦ κλέπτου καὶ τ' ἀδυναστοῦ*]. *δυναστοῦ* δὲ παρὰ Leake, Researches, σ. 451, ἀρ. 60 καὶ *δυναστοῦ* παρὰ Negris, σ. 135, ἀρ. 887. Φέρεται δὲ παρεφθαρμένον εἰς *δυνατοῦ* παρὰ Δαρβάρει, σ. 297, Μανάρη, σ. 42, Sanders, σ. 60, καὶ Σύλλογος ΚΠ., τ. ΚΒ', σ. 323, 430 καὶ εἰς *δανειστοῦ* παρὰ Βενιζέλω, σ. 320, ἀρ. 513 καὶ ἐν ἀνεκδότῳ ἠλειακῇ ἦν ἔχω παρὰ τοῦ κ. Λιναρδάκη. Παρὰ δὲ τῷ Urquhart (The Spirit of the East, 1839, τ. II, σ. 145), δημοσιεύσαντι τὴν αὐτὴν παροιμίαν, ἔλλειπει ὅλως, μόνου τοῦ κλέπτου ἀναφερομένου.

ζαντινῆ παραφράσει τοῦ Πλανούδη (ἀρ. 78) φέρεται οὕτω: *Τῷ κλέπτη πάντες χρεωστοῦσι [ὀφείλουσιν ἐν τῷ βαροκκιανῷ κώδικι]· τὸν κακὸν καὶ τίς οὐ φοβεῖται;*

Τὴν ἔννοιαν τῆς προσπαθείας τοῦ κακοποιοῦ πρὸς καθυπερτέρησιν ἐν ταῖς πρὸς τοὺς ἀδικηθέντας ἀντεγκλήσεσιν ἐνέχουσι καὶ αἱ ὑπ' ἀρ. 2, 3 καὶ 4 νεοελληνικαὶ παραλλαγαί. Τὸ ἀπανουθιώτ'ς τῆς τηνιακῆς, ἐπίθετον σχηματισθὲν ἐκ τοῦ ἐπιρρήματος ἀπανουθιῶ (ἐπάνωθεν), δηλοῖ τὸν θέτοντα ἑαυτὸν ὑπεράνω τινός. Ὁμοίως δὲ καὶ τῶν λεσβιακῶν τὸ (ἀ)πανουγότιρους ἢ ἀπανουγόταρους, τὸ καὶ ἄλλως ἀπανουβότιρους λεγόμενον, εἶναι, ὡς μοι ἐπιστέλλει ὁ σεβαστὸς φίλος μου Δ. Ν. Βερναρδάκης, συγκριτικὸν τοῦ ἐπιρρήματος ἀπάνου (ἐπάνω)· ὁ δὲ νοῦς τῆς παροιμίας ὅτι καὶ κλέπτης εἶναι καὶ παρεπάνω ἀπὸ ἐκείνους ὅπου ἐκλεψε θέλει νὰ φαίνεται ἢ νὰ ἐνεργῇ. Ἐν δὲ τῇ 4 παραλλαγῇ ὁ κλέπτης ἀντικαθίσταται διὰ τοῦ γενικωτέρου ὀνόματος φτισάρις (πταιστής).

Ὁ ἀπαρνώτερος τῆς τραπεζουντίας παραλλαγῆς εἶναι ὁ ἀρνούμενος τὴν πρᾶξιν του, ὁ σκληρὸς τῆς βυζαντινῆς, ἐν ἧ τὸ ἐπίθετον τοῦτο εἶναι συνώνυμον τοῦ σκληροκάριος ἢ σκληροτράχηλος, πάντως δὲ δὲν σημαίνει τὸν ἀπηνῆ. Ἡ τουρκικὴ τέλος λέξις νταβατζῆς τῆς γορτυνιακῆς παραλλαγῆς δηλοῖ τὸν φίλεριν καὶ φιλόδικον, τὸν ἐγείροντα θόρυβον πρὸς παραπλάνησιν. Εἰκάζω δ' ὅτι τοιαύτην τινὰ ἔννοιαν ἔχει καὶ τὸ σκοῦρος ἢ σκουρὸς τῶν βυζαντινῶν, διότι θεωρῶ ἀμφότερα τύπους τῆς αὐτῆς λέξεως, ἐτυμολογουμένης ἀπὸ τῆς λατινικῆς obscurus (ἰτ. oscuro). Τούτων μόνον τὸν προπερισπώμενον ἔχει καὶ ἡ ὀμιλουμένη εἰς τὴν σημασίαν τοῦ ἀμαυροῦ καὶ σκοτεινοῦ⁴. Καὶ παροιμιακαὶ φράσεις εἶναι συνήθεις σήμερον τὰ ἔφερε σκουρα ἐπὶ παρεμβαλλομένων προσκομμάτων, ἢ τὰ ἔβρε σκουρα ἐπὶ τῶν εἰς ἀμηχανίαν περιερχομένων ἢ ἀποτυγχανόντων εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις των. Ἰσως δὲ τὸ σκοῦρος τοῦτο τῆς βυζαντινῆς παροιμίας δηλοῖ τὸν ἀποκρύπτοντα ἢ ἐπισκοτιζόντα τὰ πράγματα.

Τὴν αὐτὴν ἔννοιαν ἐκφράζουσιν ἐν ἄλλῃ διατυπώσει καὶ αἱ κατωτέρω νεοελληνικαὶ παροιμίαι.

—*Ἄν δὲν ἀγριέψη ὁ κλέφτης, δὲν σωπαίνει ὁ νοικοκύρις* (Λακωνικὴ παρὰ Π. Γ. Γενναδίου· διδάσκουσα ὅτι πολλάκις εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀπειλήσῃ ὁ πταισας, ἵνα παύσῃ ὁ ἀδικηθεὶς ἐγκαλῶν).

—*Κάμνει ὁ κλέφτης ταραχὴν νὰ φοηθῆ ποῦ χάση*. (Κύπρου. Σακελλάριος, σ. 285, ἀρ. 270).

—*Φωνῆ τ' νοικοκύρι ν' ἀπαριάκη τοῦ βιό τ'*. (Ἰωαννίνων παρὰ Δ. Μ. Σάρρου· ἦτοι δι' ἀπειλῶν φοβίζει τὸν κύριον, ὅπως ἐγκαταλίπη ἔρημον καὶ ἀπροστάτευτον τὴν περιουσίαν του).

—*Βγάλε φωνὴ τοῦ νοικοκύρη ν' ἀστοχήσῃ τὸ δικό του*. (Βενιζέλος, σ. 41, ἀρ. 45).

—*Γαγγιάζ' ὁ κλέφτης καὶ τσαυζ', φοβέθητι π' ἔχασες*. (Τραπεζοῦντος. Τριανταφυλλίδης, σ. 268).

4. Τὸ τῆς συνηθείας σγουρός, σημαῖνον τὸν οὐλότριχα, φαίνεται ὅτι δὲν εἶναι ξένη λέξις, ἀλλ' αὐτὴ ἡ ἀρχαία γυρός.

—*Nà σύρ' ό κλέφτες τήμ φωνήν νά φοβηθῆ π' έχάσεν.* (Πόντου παρά Ι. Βαλαβάνη).

—*Nà βγάλη ό κλέφτης τή φωνή νά φοβηθῆ ποῦ χάση.* (Βενιζέλος, σ. 66, ἀρ. 8).

—*Ἄ σύρη κλέφτης τήν φωνήν νά φοβηθῆ ποῦ χάση.* (Μεγίστης. Ὁ ἐν ΚΠ Σύλλογος, τ. ΚΒ', σ. 321, ἀρ. 313).

—*Nà βάλ' ἠ κλέφτης τήν φωνήν νά φύγ' ἠ νοικοκῦρις.* (Λιβισίου παρά Μουσαιού).

—*Φωνάζει ό κλέφτης νά φύγη ό νοικοκῦρις* (Βενιζέλος, σ. 66, ἀρ. 9 [Σκούζει]. —Βάρνης. Κράχτογλους, σ. 3. Παπαζαφειρόπουλος, σ. 287, ἀρ. 872 [Σκούζ' ό κλ.]. —Ἡπείρου. Ὁ ἐν ΚΠ. Σύλλογος, τ. ΙΗ', σ. 187, 105[γιά νά φ.]. —Καλαβρύτων παρά Α. Κωνσταντινοπούλου [όμ.]. —Πύργου Ἡλείας παρά Λιναρδάκη [όμ.]. —Δημητσάνης Γορτυνίας παρά Φ. Ἡλιοπούλου [όμ.]. —Λαγκαδίων Γορτυνίας παρά Κ. Κασιμάτη [νοικοτσῦρις]).

—*Φωνάζει ό κλέφτης γιά νά φοβηθῆ ό νοικοκῦρις.* (Κωνσταντινουπόλεως. Ἡμερολ. τῆς Ἀνατολῆς 180, 33 [φωνάζ' ό κλέπτης-οἰκοκῦρης]. —Κεφαλληνίας παρά Σ. Παγώνη. —Τήνου παρά τῆς Κας Στ. Καραλῆ καί Ἀδ. Ἀδαμαντίου [φωνάζ' ό κλέφτης νά φοβηθῆ ό νοικοκῦρις]).

—*Φωνάζι ἠ κλέφτης νά φοβηθῆ ἠ νοικοτσῦρις.* (Λέσβου παρά Γρ. Ν. Βερναρδάκη).

—*Ἐφώναζε ό κλέφτης καί φοβήθηκε ό νοικοκῦρις.* (Καρυστίας παρά Μπιλίρη).

—*Φωνάζει ό κλέφτης νά ξιπάση τὸ νοικοκῦρι.* (Λακκοβικίων. Γοῦσιος, σ. 91).

—*Ὁ κλέφτης ἔσυρε φωνή νά φύγη ό νοικοκῦρις.* (Κρήτης. Jeannarakis, σ. 104).

—*Nà σύρη ό κλέφτης τή φωνή νά φύγη ό νοικοκῦρις.* (Leake, Researches 450, 56 [Ἐσυρ' ό κλέπτης-οἰκοκῦρις]. Δάρβαρις, 297 [όμ.]. Κοραῆ, Ἄτ. Β', σ. 319 [ό κλέπτης τήν φωνήν-ό οἰκοκῦρις]. Negris, σ. 44, 274 [Ἐσυρ' ό κλ. τήν φωνήν]. Μανάρης, σ. 18 [Ἐβγαλεν ό κλέπτης]. Sanders, σ. 224, 56 [Ἐσυρ' ό κλέπτης τήν φωνήν-οἰκοκῦρης]. Ἀραβαντινός, ἀρ. 378 [Ἐβγάζ' ό]. Βενιζέλος, σ. 66, 7 [Ἐσυρ' ό κλ. ἠ: Ἐβγαλ' ό κλ.]. Ἀνατ. Ἐπιθ. Α', 560, 391. —Σύμης. Ὁ ἐν ΚΠ. Σύλλογος, τ. Η', σ. 487, 135 [νά κόψ' ό ν.]. —Κρήτης. Φρατζεσκάκης, σ. 111. —Νισύρου. Ζωγρ. ἀγ. 411, 30 [νά κόψ' ό ν.]. —Καρπάθου. Ζωγρ. ἀγ. Α' 307, 401 [γιά νά φύ' ό ν.]. —Δημητσάνης παρά Κ. Κασιμάτη [Σύρνει ό κλ.]. —Σύρου παρά Π. Σαρρῆ. —Σίφνου παρά Σ. Δουκάκη [νά φύη]. —Νάξου παρά Μ. Ι. Μαρκόπολι. —Κρήτης παρά Γ. Ι. Καλαϊσάκη. —Φολεγάνδρου παρά Κονταρίνη. —Λέσβου παρά Γρ. Ν. Βερναρδάκη [Nà σύρ' ἠ κλέφτης τή φωνή νά φύγι ἠ νοικοτσῦρις]).

—*Χτυπᾷ καί σκούζει.* (Βενιζέλος, σ. 146, ἀρ. 450).

Καλή πετρεὰ τοῦ ἤλθε ἐκ τὸ ἀνώγειν.

Οὕτω πιθανῶς ἔχει ἡ βυζαντινὴ αὐτὴ παροιμία, ἀποκαθισταμένου τριμέτρου ἰαμβικοῦ καταληκτικοῦ στίχου μετὰ συνιζήσεως εἰς τὸν δεῦτερον καὶ τέταρτον πόδα. Ἐν τοῖς κώδιξιν ἔχει ὑποστῆτιν ἑνα παραφθοράς: *Καλή πετραία τοῦ ἤλθεν ἐκ τὸ ἀνώγειν* (Σάθα, Μεσ. Βιβλ., τ. Ε', σ. 555, 14. Ducang., Gloss., τ. II, σ. 153. Kr., MGS, σ. 117). *Καλή περαία ἐκ τὸν ἀνώγειν*, *Καλή πετρεὰ ἐκ τὸ ἀνώγειν*, *Καλή πετρά ἀνω ἐκ τὸ ἀνώγειν* (Kr., MGS, σ. 117). *Καλή πετρεὰ ἀνωίης(!) ἐκ τὸ ἀνώγειν* (Ἄττ. ἡμερ., σ. 364, 7).

Ὁ Κρουμβάχερ ἐρμηνεύει: «Καλὴ εἶναι ἡ πετριά ἀπὸ τὸ ἀνώγειν, ἦτοι εὐκόλος εἶναι ἡ ἐξ ἀσφαλοῦς ἐπίθεσις». Νομίζει δ' ὅτι ἡ ἔννοια τῆς παροιμίας εἶναι ἡ αὐτὴ καὶ ἡ τῆς ἀρχαίας *Ἄφ' ὑψηλοῦ μου καταγελαῖς* καὶ τῆς δημώδους *Βλάχος στὸ βουνὸ σιγαλὴ θάλασσα*. Καὶ ἡ μὲν δημώδης παροιμία οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἢ τὴν βυζαντινὴν, ὡς ἐπίστευσεν ὁ Κρουμβάχερ, πλανηθεὶς ἐκ τῆς ἐρμηνείας τοῦ Βενιζέλου (σ. 42, ἀρ. 51), ἀντιγράφοντος τὸν Ἀραβαντινὸν (ἀρ. 181), ἐν ᾧ ὀρθῶς ἠρμήνευσε ταύτην ὁ Mommsen (Gr. Jahreszeiten I, ἀρ. 66), ὡς σημαίνουσαν ὅτι ἀπὸ τῆς ἡμέρας καθ' ἣν οἱ ποιμένες ἀνέρχονται εἰς τὰ ὄρη, ἦτοι ἀπὸ τῆς 23ης Ἀπριλίου, ἐπικρατεῖ ἐν τῇ θαλάσῃ γαλήνη. Ἄλλ' οὐδ' ἡ ἀρχαία παροιμία πρέπει νὰ συναφθῇ πρὸς τὴν βυζαντινὴν, ἄλλην ἔννοιαν ἔχουσαν, ἣν ὑποδεικνύει ἡ λύσις. Κατὰ ταύτην ἀλληγορεῖται ἐν τῇ παροιμίᾳ ὁ Γολιάθ πληγεὶς «ἐξ ὕψους, ἐκ τῆς θείας δυνάμεως», ἢ ὁ διάβολος πληχθεὶς διὰ τοῦ Χριστοῦ ὑπὸ πέτρας πεμφθείσης ἐκ τοῦ ἀνωγίου ἦτοι τοῦ οὐρανοῦ (Kr., MGS, σ. 75). Σαφέστερον δ' ἐκτίθεται ἡ ἀλληγορία ἐν τῇ λύσει τῶν 228 καὶ 3085 παρισινῶν κωδικῶν (παρὰ Σάθα, σ. 556):

*καὶ γὰρ ἐξ ὕψους κατελθὼν ὁ παντοκράτωρ λόγος
αὐτὴν καιρίαν ἐπληξε τὴν κεφαλὴν τοῦ πλάνου*

κατωτέρω δὲ παραβάλλεται ἡ πετρεὰ ἐκ τὸ ἀνώγειν πρὸς τὸν λίθον δι' οὗ «ἐξ ὕψους κραταίᾳ χειρὶ νευρούμενος» ἐπληξεν ὁ Δαβὶδ τὸν Γολιάθ.

Ὅθεν πρόκειται περὶ λίθου ὅστις πίπτει ἀνωθεν καὶ τραυματίζει τὸν κάτωθι ἰστάμενον, βαλλόμενος ὑπὸ τιμωροῦ χειρός, καὶ οὐχὶ ὑπὸ ἀδυνάτου ἐνεδρεύοντος ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς. Ἡ δὲ παροιμία ἐλέγετο πιθανῶς ἐπὶ δυστυχήματος ἢ τιμωρίας πονηροῦ, ἐπερχομένης ὀπόθεν ἦκιστα προσεδόκα. Τοῦτο ἐκφράζουσι καὶ αἱ σημεριναὶ παροιμίαι:

— *Ἡ ὄργη τοῦ Θεοῦ κατεβαίνει ἀπὸ τὰ κεραμίδια*. (Ἡπεῖρου. Ἀραβαντινός, ἀρ. 454. Βερέτας, σ. 74, ἀρ. 34 [ἀπ' τὰ κεραμίδια κατεβαίνει]. Βενιζέλος, σ. 103, ἀρ. 164 [ὁμοίως]. — Βάρνης. Κράχτογλους, σ. 19 [ὁμοίως]. Λελέκου, Ἐπιδόρπιον, σ. 160 [ὁμοίως]. — Κυνουρίας παρὰ Δ. Ἀντωνίου).

— *Ἡ ὄργη τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τῆ νερωνιά κατεβαίνει* (Κεφαλληνίας παρὰ Σπ. Παγώνη. Νερωνιά= ἡ χολέδρα τῆς στέγης).

Ὁ Ἀραβαντινός ἐρμηνεύει τὴν παροιμίαν ταύτην ὀρθῶς οὕτως: «ἡ θεία

δίκη ἀπροόπτως καὶ ἀπροσδοκῆτως ἐπιπίπτει πολλακίς κατὰ τῶν ἐλπίζόντων διαφυγεῖν αὐτήν». Παραπλησία εἶναι καὶ ἡ ἐπομένη:

— *Ἡ τύχη κατεβαίνει κι ἀπὸ τὰ κεραμίδια.* (Βρεσθένων Λακεδαιμόνος παρὰ Λεων. Κωνσταντοπούλου). Ἐπὶ δὲ τῶν ἀνελπίστως συμβαινόντων ἔχομεν μεσσηνιακὴν παροιμίαν λέγουσαν: *Καμμιά φορά τὰ φέρνει ὁ διάβολος κ' ἡ σκούφια τοῦ Μιχάλη κ' ἔρχονται τὰ πράγματα ἀπὸ τὰ κεραμίδια* (Νεοελλ. Ἀνάλ., ἀρ. 167). Παροιμιώδης δὲ τις φράσις περὶ ἀπροσδοκῆτως συμβάντος εἰς τινα δυστυχήματος παρέχει ὁμοίαν εἰκόνα: *Κεραμίδα τοῦ ῥθε.* Ἐν δὲ Κεφαλληνίᾳ ἐπὶ ἀβεβαίων καὶ ἐπικινδύνων πραγμάτων συνηθίζουσι νὰ λέγωσι *Μιλεῖ κανεῖς ἀπουκάτου ἀπὸ τὰ κεραμίδια* (παρὰ Σπ. Παγώνη), ἐννοοῦντες ὅτι ἐνδεχόμενον νὰ ἐπέλθῃ κακόν τι ἀπροόπτως. Ἐν Ἰωαννίνοις δὲ συνηθίζεται ἡ κατάρα: *Νὰ τοῦ βρῆς ἀπὸ τὰ κεραμίδια.*

Ἡ εἰκὼν προδήλως ἐλήφθη ἐκ κεραμίδος καταπιπτούσης ἐκ τῆς ὀροφῆς καὶ τραυματιζούσης τὸν ἀμέριμνον διαβάτην⁵. Ἐν τῇ βυζαντινῇ παροιμίᾳ δὲν ἔχομεν κεραμίδα ἀλλὰ λίθον, διότι ἐννοεῖται οἰκία ἔχουσα ἐν τῇ στέγῃ δῶμα, μὴ ἐστεγασμένη δὲ διὰ κεράμων.

Εἰς τὴν παροιμίαν ταύτην ἀναφέρεται πιθανῶς καὶ χωρίον τι τοῦ Νικητὰ Χωνιάτου (Β' 3, σ. 108, 16 Bonn), ἐν ᾧ ἱστορεῖ οὗτος ὅτι ἐπιτεθέντος τοῦ Κοντοστεφάνου κατὰ τοῦ πατριάρχου Κοσμᾶ τοῦ Αἰγινήτου «αὐτὸς ὁ πατριάρχης πραιὰ οὕτωςί πως ἔφησε τῇ φωνῇ· ἄφετε αὐτόν, ὅσον οὐπὼ τὴν οἰκίαν πετρέαν ληψόμενον, τὸν ἐκείνου μόρον δῶξ ζυμβαίη τρόπῳ γριφολογῶν ὧδε καὶ αἰνιττόμενος». Ἀπέθανε δ' ὁ Κοντοστέφανος «λιθιδίῳ κατὰ τοῦ κενεῶνος πέτρας ἀπορραγέντι βληθείς, ἦν περ ἐπαφῆκεν ὑπόθεν ἀφετήριον ὄργανον» (αὐτ., Β' 2, σ. 105, 16 Bonn).

Ὁμοίας παροιμίας εὐρίσκομεν καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς. Οἱ Γάλλοι λέγουσιν *il lui est tombé une tuille sur la tête*, ὅπερ ἀντιστοιχεῖ ἀκριβῶς πρὸς τὴν *κεραμίδα τοῦ ῥθε* τῆς ἐλληνικῆς. Οἱ D ü r i n g s f e l d (II, σ. 286 - 287, ἀρ. 515) παραθέτουσι μίαν φλαμανδικὴν καὶ τέσσαρας ἰταλικὰς, λεγούσας ὅτι ἂν πέσῃ ἄνωθεν λίθος (κατὰ τὴν φλαμανδικὴν) ἢ κεραμὶς (κατὰ τὰς ἰταλικὰς), θά συντρίψῃ τοῦ ἀτυχοῦς τὴν κεφαλὴν, ἐν πεδεμοντιακῇ μάλιστα παραλλαγῇ ὀρίζεται ὅτι ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ ἔχοντος ἀτυχίαν, ἢ κεραμὶς πίπτει ἐκ τῆς στέγης (*un cop dal teit*).

Εἶδαμεν φαρακλόν, ἀλλὰ πάλιν νὰ φαίνεται ὁ μυαλός του!

καὶ

Εἶδαμεν φαρακλόν, ἀλλὰ ἔχει που καὶ μίαν τρίχα.

Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν νεοελληνικῶν παραλλαγῶν ἀποκατέστησα δύο βυζαν-

5. Πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν αἱ ἀθηναῖκαι ἐφημερίδες ἀνήγγελλον τὸν θάνατον ἀνδρὸς τραυματισθέντος κατὰ τοιοῦτον τρόπον.

τινάς παροιμίας, ἀντί τῆς ἐν τοῖς χειρογράφοις φερομένης μιᾶς κατὰ τοὺς ἐξῆς τύπους:

α'. *Εἶδαμεν φαρακλόν (φαλακρόν), ἀλλὰ πάλιν νὰ φαίνεται ὁ μυαλός του κακὸν ἐνι (εἶναι).* (Σάθα, Μεσ. Βιβλ., τ. Ε', σ. 568. Κ ρ., MGS, σ. 119, ἀρ. 21).

β'. *Οἶδαμεν καὶ φαλακρόν, ἀλλ' ὁ μυελός του νὰ φαίνεται οὐκ ἐνι καλόν.* (Αττ. ἡμερ., σ. 366, 33. Κ ρ., MGS, σ. 119).

γ'. *Εἶδαμεν φαρακλόν, ἀλλὰ πάλιν νὰ φαίνεται ὁ μυελός του.* (Κ ρ., Sitzungsber. bay. Ak., 1887, σ. 69. Κ ρ., MGS, σ. 119).

δ'. *Εἶδαμεν φαρακλόν, ἀλλὰ ἔχει που καὶ μίαν τρίχα καὶ πάλιν εἰάν φαίνεται ὁ μυελός του οὐκ ἐνι καλόν.* (Κ ρ., MGS, σ. 119).

Ὁ Kurtz ἐν Philologus, τ. III, σ. 458 ἐρμηνεύει: «καὶ ὁ φαλακρός εἶναι καλός, ἀλλὰ τρέχει τὸν κίνδυνον νὰ φανῆ ὁ ἐγκέφαλός του (δηλ. ν' ἀποκαλυφθῆ ὁ νοῦς του) καὶ τοῦτο ἐπὶ βλάβῃ του». Ὁ δὲ Κ ρ ο υ μ β ά χ ε ρ (MGS, σ. 156) φρονεῖ ὅτι ἡ παροιμία ἀναφέρεται εἰς γέροντας καὶ διὰ τὸ γῆρας ἀπομωρανθέντας ἄνδρας: «Ἡ ἔδρα τοῦ νοῦ, τὸ κρανίον τοῦ φαλακροῦ εἶναι καταφανέστερον ἢ τὸ τοῦ κομήτου· ἀλλὰ πολλῶν φαλακρῶν ἦτοι γερόντων, καλύτερον θὰ ἦτο νὰ ἔμενε κεκρυμμένον τὸ κρανίον, ἦτοι ἡ διάνοιά των». Ἡ ἔννοια ὁμως τῶν παροιμιῶν εἶναι ἄλλη. Τῆς μὲν πρώτης: εἶναι ἀνεκτὸν ἂν τις εἶναι φαλακρός, ἀλλ' οὐχὶ εἰς τοσοῦτον βαθμόν, ὥστε νὰ φαίνεται ὁ ἐγκέφαλός του, ἐν ἄλλοις λόγοις καὶ τὰ κακά εἶναι ἐνίοτε ἀνεκτά, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἡ ὑπερβολὴ αὐτῶν. Τῆς δὲ δευτέρας: ἔχει καὶ ἡ ἀναιδέια τὰ δριά της· καὶ αὐτοὶ οἱ ἀναιδέστατοι δὲν ἔχουσι παντελῶς ἀποπτύση τὴν αἰδῶ.

Αἱ νεοελληνικαὶ παραλλαγαὶ δύνανται νὰ ταχθῶσιν εἰς δύο κατηγορίας, τὴν μὲν ἀντιστοιχοῦσαν πρὸς τὴν πρώτην τῶν βυζαντινῶν παροιμιῶν, τὴν δὲ πρὸς τὴν δευτέραν. Εἰσὶ δ' αὗται:

—*Καλὸς εἶναι κι ὁ κουτρούλης, μὰ νὰ μὴ φανῆ ὁ μυαλός του.* (Μήλου. Νεοελλ. Ἀνάλ., ἀρ. 232).

Κουτρούλης δὲν εἶναι κύριον ὄνομα, ἀλλ' ἐπίθετον σημαῖνον τὸν φαλακρόν· τὸ θηλ. *κουτροῦλα* (ἐν Νισύρφ. Ζωγρ. ἀγών Α', σ. 384)· τὸ *κούτρολο παιδί* (Δελτίον Ἰστ. Ἐτ. Α', σ. 278). Μεταφορικῶς δὲ *κουτρούλης* λέγεται ὁ οἰκτρὸν βίον διάγων, ὁ ἄξιος ἐλέους. Ἐν Καρπάθῳ ὅπου ἐπικρατεῖ τὸ ἔθιμον τῶν πρωτοτοκίων, *κουτρούλης, κουτροῦλα* εἶναι τὰ ὑστερότοκα τέκνα, τὰ μὴ λαμβάνοντα μερίδα ἐκ τῆς περιουσίας τῶν γονέων. Ἡ λ. ἐκ τοῦ *κούτρα* (κεφαλή) παραγομένη ἦτο γνωστὴ καὶ παρὰ τοῖς βυζαντινοῖς, ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ κυρίου ὀνόματος *Κουτρούλης* παρὰ Νικηφ. Γρηγ. ΣΤ' 9, σ. 204.

—*Καλὸς εἶν' ὁ καραφλός, μὰ νὰ μὴν παραφαίνωνται καὶ τὰ μυαλά του* (Κεφαλληνίας παρὰ Σπ. Παγώνη).

Ἡ παροιμία αὕτη λέγεται καὶ ἐπὶ τῶν ὑπερβολικῶν ἀγαθότητα δεικνυόντων, ἦτις πολλάκις τοῖς φέρει βλάβην. Ἐκφράζει δηλ. τὴν αὐτὴν ἔννοιαν, ἦν καὶ πολλαὶ ἄλλαι δημῶδεις παροιμίαι, οἷον: *Ὁ παραπολύ καλὸς ἄνθρωπος δὲν φελάει, Ἡ πολλὴ ἢ καλοσύνη εἶναι καὶ μπουνταλοσύνη* καὶ ἄλλαι τοιαῦται).

—*Εἶδα γὰρ πολλοὺς σπανούς, μὰ ἔχαν καὶ κάπου τρίχα.* (Βενιζέλος, σ.

69, ἀρ. 48 [σπ.-είχαν]. Ἀθηναϊκὴ Ἑβδομάς Α', 120. —Χίου. Κανελλάκης, σ. 243, ἀρ. 226).

—*Εἶδα τσαὶ πολλοὺς σπανούς, μά'χαν τσαὶ καμμάτιν τρίχα.* (Μεγίστης παρὰ Ἀχ. Διαμαντάρου).

—*Εἶδα γὰρ πολλοὺς σπανούς, μά'χανέ που καὶ τρίχα.* (Κρήτης παρὰ Γ. Ι. Καλαϊσάκη).

—*Εἶδα πολλοὶ σπανοί, μά'χαν καὶ κάποια τρίχα.* (Τήνου παρὰ τῆς Κας Στ. Καραλή. —Κρήνης παρὰ Γρ. Ν. Βερναρδάκη [Εἶ. καὶ π.-καὶ κάπου τρ.]).

—*Εἶδα γὰρ πολλοὶ σπανοί, | μά' είχαν τρίχα καὶ μαλλί.* (Βενιζέλος, σ. 69, ἀρ. 48 [πολλοὺς σπανούς]. Ἀν. ἐπιθ. Α' σ. 452, 103. —Λέσβου παρὰ Γρ. Ν. Βερναρδάκη [πολλοὶ σπ. μά'χαν τρ. τσι μ.]).

Σημειωτέον ὅτι ἐπὶ τῆς ἐννοίας, ἣν ἀποδίδω εἰς τὴν παροιμίαν, στηρίζεται καὶ ἡ ἀλληγορία τῆς λύσεως: «εἶδαμεν φαρακλόν, τουτέστιν ἀμαρτωλὸν καὶ ἄσπλαγγνον, ἀλλὰ καὶ ἀγαθοῦ τινος μέτοχον κτλ.» (Σάθας, τ. Ε', σ. 568. Κτ., MGS, σ. 81).

Ὁ ὑπ' ἀρ. 3 τύπος τοῦ παρισινοῦ κώδικος 1409 μοὶ φαίνεται ὁ γνησιώτερος, διότι τὰ συμπληρώματα οὐκ ἐνὶ καλὸν ἢ κακὸν ἐνὶ παρέλκουσιν ὅλως. Τὴν δὲ δευτέραν παροιμίαν παρέλαβον ἐκ τοῦ τύπου 4 τοῦ ταυρινικοῦ κώδικος, ἐν ᾧ προδήλως συνεχωνεύθησαν αἱ δύο παροιμίαι, ὡς μᾶς διδάσκουσιν αἱ νεοελληνικαὶ παραλλαγαί.

Διπλὸν σώζει καὶ μοναπλὸν οὐ σώζει.

Οὗτος ὁ δημοτικώτερος εἶναι καὶ ὁ γνησιώτερος τύπος τῆς παροιμίας, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Κρουμβάχερ. Ἐν τισὶ χειρογράφοις ἀντὶ τοῦ διπλὸν καὶ μοναπλὸν φέρεται διπλοῦν καὶ μοναπλοῦν (Κτ., Sitzungsb., 1887, σ. 69, ἀρ. 25. MGS, σ. 119. Ἀθωνικὸς κῶδ. μονῆς Ἰβήρων, ἀρ. 805, 35), ἐν ἄλλοις δὲ προστίθεται τὸ γάρ: *Διπλὸν γὰρ σώζει καὶ μοναπλοῦν οὐ σ.* (Κτ., MGS, σ. 119. Ἀττ. ἡμερ. 366, 36). Ὁ Πλανοῦδης, ἀρ. 217 παραφράζει: *Ἀπλοῦν οὐκ ἐφικνεῖται καὶ διπλοῦν ἐφικνεῖται*, ἐκφερομένης ἐρωτηματικῶς τῆς παροιμίας ἐν τῷ λαυρεντιανῷ κώδικι.

Ὁ Κρουμβάχερ μεταφράζων «διπλάσιον φθάνει καὶ ἀπλοῦν δὲν φθάνει», ὑποθέτει ὅτι ἐννοεῖ ἡ παροιμία, ὅτι ἂν καταβληθῇ διπλασία δύναμις κατορθοῦνται πολλά, ἀκατόρθωτα δι' ἀπλῆς δυνάμεως. Ἀλλ' οὕτως ἐρμηνευομένη ἐλέγχεται ληρώδης ἡ παροιμία, ὁμολογεῖ δὲ καὶ ὁ Κρουμβάχερ ὅτι ἀδυνατεῖ νὰ διαγνώσῃ ποῦ ἔγκειται τὸ ὀξύμωρον αὐτῆς. Ἐπλανήθη ὁμοίως, διότι ἔλαβε τὸ διπλὸς εἰς τὴν σημασίαν τοῦ διπλάσιος, ἐνῶ ἐνταῦθα ἔχει ὅλως ἀντίθετον. Διπλὸ εἶναι τὸ εἰς δύο διπλωμένον. Τὸ σχοινίον, περὶ οὗ πρόκειται ἐν τῇ παροιμίᾳ, εἶναι τὸ αὐτό, ἀλλ' ὅταν εἶναι μονὸν ἦτοι ἀδίπλωτον, δὲν ἐξαρκεῖ εἰς τὸν μωρὸν πρὸς τὸν σκοπὸν του (ν' ἀντλήσῃ λόγου χάριν ὕδωρ ἐκ τοῦ φρέατος), καὶ ὁμοίως νομίζει οὗτος ὅτι θὰ ἐξαρκέσῃ, ἂν ἐλαττωθῇ κατὰ τὸ ἡμισυ τὸ μῆκός του, εἰς δύο διπλουμένον. Ἐφαρμόζεται δ' εἰς πλείστας περιστάσεις ἡ παροιμία ὑπὸ τοῦ καθ' ἡμᾶς λαοῦ, διατηρήσαντος πολυπληθεῖς παραλλαγὰς αὐτῆς. Ὁ ἀγοράζων εὐθηνὰ πράγματα χάριν οἰκονομίας, ἀντὶ δαπανη-

ροτέρων ἀλλὰ καὶ διαρκεστέρων, ἐξομοιοῦται πρὸς τὸν χωρικὸν ἢ τὸν λωλὸν τῆς παροιμίας. Ὅμοιος ὁ ζητῶν νὰ περιορίσῃ τὰς δαπάνας του, ἐνῶ αὐταὶ μόλις ἐπαρκοῦσι πρὸς συντήρησίν του· ἢ ὁ καταδαπανώμενος εἰς δικαστικά ἐξοδα πρὸς ἐπιδίωξιν ἀβεβαίου κέρδους ἐκ σαθρᾶς δίκης· ἢ ὁ φειδωλευόμενος μικρὰν δαπάνην, δι' ἧς θὰ προελάμβανε μεγάλην ζημίαν. Ὅτι δὲ ταύτην τὴν ἐννοίαν ἔχει τὸ διπλὸς τῆς βυζαντινῆς παροιμίας, πλὴν τῆς σημερινῆς χρήσεως, μαρτυρεῖ ἀριδῆλως καὶ ἡ ἐν τῷ ἀθωνικῷ κώδικι τῶν Ἰβήρων ἐρμηνεία: «διπλοῦν σώζει πρὸς τὸ σωθῆναι, ὅπερ ἐστὶ μικρὸν καὶ κοντόν... καὶ ὅταν καὶ τὸ διπλοῦν ἐκταθῆν (κῶδ. ἐκτείνῃ) εἰς μῆκος ἀπλωθῆ».

Αἱ γνωσταὶ μοι νεοελληνικαὶ παραλλαγαὶ εἶναι αὗται:

—Μονὸν δὲν φθάνει τὸ σχοινὶ καὶ διπλὸ περισσεύει. (Μανάρης, σ. 27).

—Μουνοῦ δὲν φτάνει, διπλὸ ἀρτιρνάει. (Λακκοβικίων Μακεδονίας παρὰ Ι. Πρωίου).

—Μουνοῦ δὲ φτάνει, διπλὸ φτάνει κὶ περισσεύει. (Ἰωαννίνων παρὰ Δ. Μ. Σάρρου).

—Μονερό τὸ σχοινὶ δὲ φθάνει, διπλὸ φθάνει καὶ περισσεύει. (Λακωνίας παρὰ Π. Γενναδίου).

—Τοῦ στσινοῦ μουνοῦ δὲ φτάνει διπλὸ περσεύει. (Λέσβου παρὰ Γρ. Ν. Βερναρδάκη).

—Τοῦ λωλοῦ τὸ σκοινὶ μονὸ δὲ φθάνει καὶ διπλὸ περισσεύει. (Ἀνατ. Ἐπιθ. Α', σ. 560, 413).

—Τοῦ παλαβοῦ τὸ σκοινὶ τ' τὸ βάζιν μονὸ καὶ δὲ φτάνει κ' ὕστερα τ' τὸ βάζιν διπλὸ καὶ περισσεύει. (Τήνου παρὰ Ἀδ. Ἀδαμαντίου).

—Τοῦ Ρωμιοῦ τὸ σκοινὶ δὲ φτάνει μονὸ· διπλό, φτάνει, καὶ περισσεύει. (Παπαζαφειρόπουλος, σ. 302, ἀρ. 1062. —Δημητσάνης Γορτυνίας παρὰ Φ. Ἡλιοπούλου [σκ. μονὸ δὲ φτάνει, δ. φτ. καὶ περσεύει]).

—Τοῦ Ρωμιοῦ μονὸ δὲ φτάνει, διπλὸ περσεύει. (Βρεσθένων Λακεδαίμονος παρὰ Λ. Κωνσταντοπούλου).

—Τοῦ φτωχοῦ τοῦ σκοινὶν μουνοῦ ἐν φθάνει κὶ διπλὸν ἀπρουσεύει. (Λιβισίου παρὰ Μουσαίου).

—Τοῦ φτωχοῦ τὸ σ'οινὶμ μονὸ δὲν ἰφτάνει, τσαὶ διπλόπ περισσεύει. (Μεγίστης παρ' Ἀχ. Διαμαντάρου).

—Τοῦ φτωχοῦ τὸ σκοινὶ μονὸ δὲν ἐφτάνει καὶ διπλὸ περισσεύει. (Καρπάθου. Ζωγρ. ἀγών Α', σ. 362, 406).

—Τοῦ φτωχοῦ τὸ σκοινὶ δὲν τοῦ φτάνει μονὸ καὶ περισσεύει διπλό. (Κορινθίας παρὰ Δ. Χ. Δουκάκη).

—Τοῦ φτωχοῦ τὸ σχοινὶ μονὸν δὲν φθάνει καὶ διπλοῦν περισσεύει. (Ρόδου. Βενετοκλήης, σ. 89, ἀρ. 51).

—Τοῦ φτωχοῦ τὸ σκοινί, ἅμα δὲ φτάνη μονό, βάλ'το διπλό. (Καλαβρύτων παρ' Α. Κωνσταντινοπούλου).

—Τοῦ χωριάτη τὸ σχοινὶ δὲν σώνει, μὰ διπλὸ περισσεύει. (Leake, Researches, σ. 451, ἀρ. 63 [διπλόν]. Sanders, σ. 63).

—Τοῦ χωριάτη τὸ σχοινὶ μονὸ δὲ φτάνει, διπλὸ περισσεύει.

(Αραβαντινός, ἀρ. 1424 [τοῡ περ.]. Βενιζέλος, σ. 324, ἀρ. 568. —Ρόδου. Βενετοκλής, σ. 89, ἀρ. 51 [Τοῡ χωριάτου τὸ σχοινὶ μονὸν δὲν φθάνει καὶ διπλοῦν π.]. —Σίφνου παρὰ Σ. Δουκάκη. —Μυκόνου παρὰ τῆς Κας Ἄργ. Παπαβασιλείου).

—Τοῡ χωριάτη τὸ σκοινὶ μονὸ δὲ φτάνει, διπλὸ φτάνει καὶ περισσεύει (Μανάρης, σ. 43 [χωριάτου τὸ σχ. μονὸν δὲ φθ. καὶ διπλὸν φθ.]. —Καρυᾶς Κορινθίας παρὰ Γ. Τσαγρῆ. —Μεσσηνίας).

—Τοῡ χωριάτη τὸ σχοινὶ δὲν σώνει καὶ διπλὸ περισσεύει. (Negris, σ. 136, ἀρ. 896 [σ., πλὴν διπλοῦν]).

—Τοῡ χωριάτη τὸ σκοινὶ μονὸ δὲν φτάνει καὶ διπλὸ ἀβαντζέρνει. (Κρήτης. Φραντζεσκάκης 115 [φθάνει]. Αὐτόθεν παρὰ Γ. Ι. Καλαϊσάκη [φτ., διπλὸ φτάνει κι ἀβαντζέρνει]).

—Τοῡ χωριάτη τὸ σχοινὶ μαναπλὸ δὲ φτάνει καὶ διπλὸ ζητεῖ νὰ σώση (Χίου. Καλαϊσάκης, σ. 315, ἀρ. 768).

—Τοῡ χωριάτη τὸ σκοινὶ μονὸ δὲ σώνει, διπλὸ σώνει κι ἀβατζέρνει. (Κεφαλληνίας παρὰ Σπ. Παγώνη).

—Ὁ χωριάτης βάνει τὸ σκοινὶ μονὸ καὶ δὲν σώνει, βάνει το καὶ διπλὸ καὶ περισσεύγει. (Νάξου παρὰ Γαβρ. Λεγάκη. Αὐτόθεν παρὰ Μ. Ι. Μαρκόπολι [τὸ βάνει δ.]).

—Τὸ σκοινὶν τοῡ χωρκάτη μονὸν ἔν φτάνει καὶ διπλὸν περισσεύκει. (Κύπρου. Σακελλάριος, τ. Β', σ. 280, ἀρ. 84· τ. Γ', σ. 133, ἀρ. 83 [σχοινίν]).

—Τ' χωριάτι τοῡ σκοινὶ μονὸ δὲ φτάνι κι διπλὸ ξεπερσεύει. (Τήνου παρ' Ἄδ. Ἀδαμαντίου).

—Τ' χωριάτι τοῡ σκοινὶ τοῡ βάζαν μονὸ καὶ δὲ φθάνι καὶ διπλὸ καὶ περσεύει. (Τήνου παρὰ τῆς Κας Στ. Καραλή).

Ἐν ταῖς ἐπομέναις ὁμως παραλλαγαῖς τὸ διπλὸς φαίνεται ὅτι κεῖται εἰς τὴν σημασίαν τοῡ διπλάσιος, ἐφαρμόζονται ὁμως καὶ αὗται ὅπου καὶ αἱ προηγούμεναι.

—Τοῡ χωριάτη τὸ σχοινὶ διπλὸ δὲν σώνει καὶ μονὸ περισσεύει. (Δεκιγάλας ἐν Πανδώρα Γ', ἀρ. 20. —Θήρας παρὰ Νοητάκη).

—Διπλὸ δὲ φτάνει, μονὸ περισσεύει. (Ἠλείου. Ζωγρ. ἀγ. 191, 15. —Τρικάλων παρὰ Ν. Βραχνοῦ [φτάνι, μονὸν περσεύει]).

—Τοῡ διπλὸ δὲ φτάνι, τοῡ μονὸν περισσεύγει. (Λέσβου παρὰ Γρ. Ν. Βερναρδάκη).

Ἡ χήρας καὶ τῆς ὀρφανῆς ὅσον τῆς κρούς φουσκώνει.

Ἡ παροιμία αὕτη ἀναγράφεται καὶ ἐν τῷ κώδικι τοῡ Βουλισμᾶ (Ἄττ. ἡμερολ., 1882, σ. 367, ἀρ. 43). Ὁ Κρουμβάχερ παρατηρεῖ ὅτι ἡ ἀντωνυμία τῆς δύναται νὰ ληφθῆ καὶ ὡς γενικὴ τοῡ ἐνικοῦ καὶ ὡς αἰτιατικὴ τοῡ πληθυντικοῦ· καὶ βεβαίως τὸ ρῆμα κρούω, τοῦλάχιστον σήμερον, συντάσσεται πρὸς

ἀμφοτέρας τὰς πτώσεις, ἀλλ' ἐνταῦθα ἡ ἀντωνυμία κεῖται κατὰ γενικὴν, διότι ἄλλως κανονικώτερον θὰ ἦτο τὸ *φουσκώνω* νὰ ἐξενεχθῆ εἰς πληθυντικὸν ἀριθμὸν (φουσκώνουν). Περί δὲ τῆς ἐρμηνείας μετ' ἐνδοιασμοῦ ἀποφαίνεται γνώμην ὁ σοφὸς βυζαντινολόγος, εἰκάζων ὅτι ἐμφαίνει τὴν μεγάλην καρτερίαν πρὸς τὰ δεινὰ τῶν χηρῶν καὶ ὄρφανῶν καὶ καθόλου τῶν δυστυχῶν ἀνθρώπων· μεταφράζει δὲ «ὅσον χτυπᾶς αὐτάς, τόσον προκόπτουσιν». Ὁ δὲ Ρῶσος *Timoschenk* (Βυζαντιναὶ παροιμίαι μετὰ σλαβικῶν παραλλήλων, Βαρσοβ. 1895, σ. 49 - 50) μεταφράζει «τὴν χήραν καὶ τὴν ὄρφανὴν ὅσον τὰς χτυπᾶς, τόσον φουσκώνει ἡ κοιλιὰ των», φουσκώνουν δηλ. ἀπὸ ὄρεξιν, ἀπληστίαν, νομίζει δὲ ὅτι ἐλέγχεται διὰ τῆς παροιμίας ἡ ἀχαριστία καὶ ἡ ἀγνωμοσύνη τῶν εὐεργετουμένων ἀδυνάτων. Πρὸς ἐνίσχυσιν δὲ τῆς γνώμης του φέρει σλαβικὰς τινὰς παροιμίας ταύτην τὴν ἔννοιαν ἐχούσας καὶ δύο ἀντιστοίχους νεοελληνικάς. Περί τῆς ἀχαριστίας τῶν ὄρφανῶν, πλὴν τῶν ὑπὸ τοῦ *Timoschenk* ἀναφερομένων, καὶ ἄλλαι πολλαὶ ὑπάρχουσι νεοελληνικαὶ παροιμίαι, οὐδεμία ὁμῶς περὶ ἀχαριστίας χηρῶν. Ἀλλ' αἱ παροιμίαι αὗται οὐδεμίαν ἔχουσι συνάφειαν πρὸς τὴν βυζαντινὴν, ἄλλην ἔχουσαν ἔννοιαν.

Πρὸς ἀσφαλῆ ἐξεύρεσιν ταύτης, ἀνάγκη νὰ ὀρίσωμεν πρῶτον ἀκριβῶς τὴν σημασίαν τῶν ρημάτων. Τὸ μὲν *κρούω* ὀρθῶς ἠρμήνευσεν ὁ Κρουμβάχερ *κτυπῶ*, πλήσσω· παραπλησίαν σημασίαν εἶχε καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις τὸ ρῆμα, λεγόμενον καὶ ἐπὶ κέντρου ἰσοβόλου ἐρπετοῦ. Ἐν Μάνη σήμερον λέγουσιν, ἀδιαφόρως μετὰ γενικῆς ἢ μετ' αἰτιατικῆς συντάσσοντες, *τοῦ κρούου με τὴν λαλοῦδα* (= βάλλω αὐτὸν λίθῳ) ἢ *σὲ κρούου*. Τὸ δὲ *φουσκώνω*, ἀπὸ τοῦ *φούσκα* (φύσκη), ἀμεταβάτως ἐκφερόμενον ἔχει τὴν σημασίαν τοῦ μέγα φυσῶ, ἀλαζονεύομαι, ὡς ἐν τῇ παροιμίᾳ *φουσκώνει σὰν τὴ θάλασσα* (Βενιζ., σ. 334, ἀρ. 50), καὶ τὴν τοῦ ἔχω πεφουσημένου τοῦς πνεύμονας ἐκ τοῦ πολλοῦ δρόμου· ἀλλ' ἐνταῦθα νομίζω ὅτι κεῖται εἰς τὴν ἄλλην σημασίαν αὐτοῦ, τὴν τοῦ λυποῦμαι ἢ ὀργίζομαι χωρὶς νὰ ἐκδηλῶ ἐξωτερικῶς διὰ λόγων τὸ πάθος μου. Οὕτω καὶ ἐν τῇ παροιμίᾳ: *Τὰ πικρὰ λόγια φουσκώνουν καὶ κοντὰ σὲ φαρμακώνουν* (Βενιζέλος, σ. 292, ἀρ. 106) καὶ ἐν ταῖς φράσεσιν *εφούσκωσε ἀπὸ τὸ κακό του* καὶ *μεταβατικῶς με παραφούσκωσε* (= διὰ τὰς πράξεις ἢ τοῦς λόγους σου ὑπερεχείλισεν ἡ ὀργή μου, θὰ ἐκφραγῆ). Πρβλ. καὶ *Σαχλήκη* (σ. 63, στ. 30 Wagner· σ. 215 Legrand): *καὶ τοῦ πατρός σου ἡ φιλία φουσκώνει με νὰ κλάψω*. Παραπλησία ἡ χρῆσις τοῦ φυσῶ παρ' ἀρχαίοις (πρβλ. *Εὐριπ.*, *Ἴφ. Αὐλ.* 381 «τί δεινὰ φυσᾶς αἱματηρὸν ὄμμ' ἔχων»), μάλιστα δὲ τοῦ οἰδαίνω, οἰδάνω («χόλος...οἰδαίνει νόον» *Ἴλ.* I 554, «οἰδάνεται κραδίη χόλω» *Ἴλ.* I 646, ὅπερ ὁ Κοραῆς, *Ἄτ. Β'*, σ. 109 μεταφράζει: «ἡ καρδία μου φουσκώνει ἀπὸ τὸν θυμὸν»).

Ὅθεν ἡ βυζαντινὴ παροιμία καθ' ἡμᾶς σημαίνει ὅτι ἡ χήρα καὶ ἡ ὄρφανὴ βαρέως μὲν αἰσθάνονται τὰς ὑβρεῖς, ἀλλ' ἀδυνατοῦσαι νὰ τιμωρήσωσι τὸν ὑβριστὴν συγκρατοῦσι τὴν ὀδύνην των. Ὁ θεὸς ὁμῶς θὰ κολάσῃ τὸν ἀδικήσαντα αὐτάς, διότι κατ' ἄλλην βυζαντινὴν παροιμίαν *Σιγηροῦ στόματος θεὸς ἐκδικητῆς* (*Κτ.*, *Sitzungsber.*, 1887, ἀρ. 56· *MGS*, ἀρ. 124). Τὸν θεὸν δ' ἐπικαλεῖται τιμωρὸν ὁ ἀδικούμενος ἀδύνατος, καταρώμενος τὸν ἀδικήσαντα

ἰσχυρόν, καὶ ἐν ἄλλαις νεοελληνικαῖς παροιμίαις:

—*Ἄν χτυπᾶς με καὶ πονῶ, καταρῶμαί σε κ' ἐγώ.* (Negris, σ. 8, ἀρ. 52 [κτυπῶ-καταρῶμαι]. Βενιζέλος, σ. 21, ἀρ. 271).

—*Ἄχτυπᾶς με καὶ πονῶ, καταρκοῦμαί σε κι ἐγώ.* (Σακελλάριος, τ. Γ', σ. 132, 39 [καὶ γιῶ]· τ. Β', σ. 279, 40).

—*Δέρνε με κι ἂν δὲν μπορῶ, καταριέμαι σε κ' ἐγώ.* (Ἀνέκδοτος Μεσσηνίας). Οὕτω κατὰ τὸν ἀρχαῖον μῦθον καὶ ὁ βοηλάτης, οὗ λύσας ἀπὸ τῆς ἀμάξης κατέφαγε τὸν ἕτερον τῶν ταύρων ὁ Ἡρακλῆς, «βοηθεῖν ἑαυτῷ μὴ δυνάμενος στάς ἐπὶ τινος ὄρους κατηρᾶτο» (Ἀπολλοδώρ., Βιβλ. Β', ε', 11. Τζέτζ., Χιλ. Β', 385 κέ). Καὶ ὁ Σπανέας δὲ τὴν τιμωρίαν τοῦ θεοῦ, ὃν ἐπικαλεῖται ὁ ἀδικηθεὶς πτωχός, φέρει ὡς φόβητρον, ἀποτρέπων τὸν πλούσιον νὰ δίδῃ δῶρα εἰς τοὺς ἄρχοντας:

*Καὶ μὲ πτωχὸν καὶ ταπεινὸν ὑπόθεσιν ἂν ἔχῃς,
μὴ δώσης δῶρον αὐθεντοῦ, κριτὴν μὴ ποίσης φίλον,
νὰ ἀδικήσης τὸν πτωχόν, νὰ πάρῃς τ' ἐδικόν του,
ὅτι ὁ πτωχός οὐ δύναται, οὐδὲ λογάριν ἔχει
νὰ τ' ἀποδώσῃ τὸν κριτὴν, νὰ κρίνῃ τὴν ἀλήθειαν,
μόνον τὸν Θεὸν ἐπικαλεῖ νὰ κρίνῃ τὴν ἀλήθειαν.*

(Μαυροφρύδ., Ἐκλ. μνημείων, σ. 12, στ. 338 κέ. Wagner, Carm. gr. med. aevi, σ. 25, στ. 639 κέ).

Ὁμοιοτάτη δὲ τῇ βυζαντινῇ εἶναι παροιμία τις κεφαλληνιακῆ, ἀνακοινωθεῖσα μοι ὑπὸ Σπ. Παγώνη· δὲν ἀναφέρονται μὲν ἐν ταύτῃ χήρα καὶ ὄρφανή, ἀλλ' ἡ ἔννοια ἐν ἄλλῃ διατυπώσῃ εἶναι ἡ αὐτὴ, λεγομένης τῆς παροιμίας ἐπὶ ἀσθενοῦς ἐν σιγῇ ὑπομένοντος τὰς ὕβρεις ἀνδρὸς ἰσχυροῦ διὰ τὸν πλοῦτον ἢ τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ:

*Πολλὰ θωροῦν τὰ μάτια μου καὶ δὲν μπορῶ νὰ κρίνω,
κι ὄλο σφογγάρι γένομαι καὶ ὄλο καταπίνω.*

Τὴν ἀδυναμίαν τῆς χήρας, πολλαχόθεν καταπιεζομένης, ἐκτραγωδοῦσι πολλαὶ δημώδεις παροιμίαι. Ἐν μιᾷ δὲ μόνον καθ' ὅσον γινώσκω ἀνεκδότῳ γορτυνιακῇ (παρὰ Ν. Λάσκαρι) τάσσονται ἐν τῇ αὐτῇ μοίρᾳ καὶ ἡ χήρα καὶ ἡ ὄρφανή καὶ τὸ ἀσκέπαστον γάλα, ὡς ἐξ Ἰσου ἐκτεθειμένα πάντα ταῦτα εἰς κινδύνους: *Ἡ χήρα γυναῖκα, ἡ ὄρφανή τσιουῖπα καὶ τὸ ξέσκεπο γάλα εἶναι ὅμοια.* Παραπλήσια ταύτῃ εἶναι δύο γερμανικαὶ (;) παρὰ Wander, τ. V, σ. 319: *An Wittwen und Waisen will jedermann den Arsch wischen, An Wittwen und Jungfrauen, an Rüben und Schoten am Wege rupft jedermann*⁶.

Κάτης καὶ ποντικὸς ἐμάχονται καὶ ὁ βλέπων ἐγέλα.

Ἡ παροιμία κεῖται μόνον ἐν τῷ παρὰ Κρουμβάχερ Μαρκιανῷ κώδικι (ἀρ. 28)

6. Ἄγνοῦ ἂν αἱ παροιμίαι αὗται εἶναι γνήσιαι γερμανικαὶ ἢ ἀπλαῖ μεταφράσεις τῶν παρατεθειμένων ἐν τῇ αὐτῇ συλλογῇ ὀλλανδικῆς καὶ βοημικῆς παροιμίας, διότι ὁ Wander δυστυχῶς συχνάκις συνηθίζει ν' ἀναγράφῃ μεταξὺ τῶν γερμανικῶν παροιμιῶν τοιαύτας μεταφράσεις.

καί ἐν τῷ χειρογράφῳ Βουλισμᾶ (Ἄττ. ἡμερ. 367, 44), ὅπου ἀντί τοῦ δημώδους τύπου *ἐμάχονται* ἀπαντᾷ ὁ ἀρχαῖος *ἐμάχοντο*. Ὁ Κρουμβάχερ παρατηρεῖ ὅτι ἡ παροιμία αὕτη φαίνεται ὁμοιάζουσα πρὸς τὴν τῆς Πλανουδείου συλλογῆς (ἀρ. 106) *Τῶν δύο μαχομένων ὁ τρίτος πρῶτος*, ἀλλ' ἐννοια ἔχει διάφορον. Διότι τίς εἶναι ὁ τρίτος, προσθῆται, «ὁ ὠφελούμενος ἢ ἐλπίζων ὄφελος ἐκ τῆς μάχης τῆς γάτας καὶ τοῦ ποντικοῦ; Ὅθεν ἡ παροιμία ἀναφέρεται γενικῶς εἰς περίστασιν, καθ' ἣν δύο ἄνθρωποι ἢ δύο κοινότητες ἐρίζουσι πρὸς ἀλλήλας καὶ ἄλλος τρίτος ἄνθρωπος ἢ ὁμᾶς ἀνθρώπων ἐπιχαίρει, χωρὶς νὰ προσδοκᾷ ἄμεσόν τι κέρδος ἐκ τῆς ἐριδος».

Καίτοι δὲν ἐνθυμοῦμαι ἀντίστοιχόν τινα νεοελληνικὴν, πιθανώτατα νομίζω ὅτι ἡ προκειμένη παροιμία τάττεται ἐπὶ ἀνίσου πάλης. Ὁ βλέπων τὴν πάλην γάτου καὶ ποντικοῦ γινώσκει ἐκ τῶν προτέρων τὴν ἔκβασιν αὐτῆς καὶ γελαῖ, κωμικὴν κρίνων τὴν ἐλπίδα τοῦ ποντικοῦ ὅτι θὰ κατισχύσῃ τοῦ ἀντιπάλου. Τὴν αὐτὴν ἐννοίαν δι' ἄλλης εἰκόνας ἐκφράζει ὁ Αἰσώπειος μῦθος (422 Halm) περὶ τῆς ὄστρακίνης καὶ χαλκῆς χύτρας, ἐξ οὗ ἐπήγασαν πολυπληθεῖς παροιμίαι ἄλλων ἐθνῶν καὶ αἱ νεοελληνικαὶ περὶ αὐγοῦ καὶ πέτρας, ὧν ὁμοιοὶ καὶ κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἦσαν συνήθειαι, ὡς μαρτυρεῖ χωρίον τι τοῦ Καντακουζηνοῦ (Γ' 27, σ. 170 Bonn).

*Ὡς ἐδέξου τὴν πηκτὴν,
δέξου καὶ τὴν ἐμπηκτὴν.*

Ὁ Κρουμβάχερ ἐδημοσίευσεν τὴν παροιμίαν ἐκ τεσσάρων κωδίκων. Εὐρηται δὲ καὶ ἐν κώδικι τοῦ Βουλισμᾶ, ἐν τέσσαρσιν ἀθωνικοῖς καὶ παρὰ Πλανοῦδη. Αἱ παραλλαγαὶ εἶναι ἀσήμαντοι.

α'. Ἡ ἀνωτέρω σημειωθείσα, ἐκ τῶν ἀθωνικῶν κωδίκων, τῶν Ἰβήρων (ἀρ. 805, 6), τοῦ Δοχειαρίου (κῶδ. 243, ἀρ. 2) καὶ τοῦ Καυσοκαλυβίτου (κῶδ. 14, 2) ἐν τῷ βατικανῷ κῶδ. παρὰ Κρ. ἀρ. 38 *ἐμπηκτὰς* ἀντὶ *ἐμπηκτὴν*.

β'. *Ὡς ἐδέξου τὰς πηκτὰς, δέξου καὶ τὰς ἐμπηκτὰς*. (Ἐκ τριῶν κωδίκων παρὰ Κρουμβ. ὧν ὁ Μαρκιανὸς *ἐδέξω* ἀντὶ *ἐδέξου* ἐν τῷ πρώτῳ κῶδ. Ὁμοίως καὶ ἐν ἀθωνικῷ κῶδ. ρωσικοῦ ἀρ. 779, 20. *Ἐδέξου* ἐν τῷ κῶδ. Βουλισμᾶ ἐν Ἄττ. ἡμερ. 367, 58).

γ'. *Ὡς ἐδέξω τὰς τρυφὰς, δέξαι καὶ τὰ ἐκπλητὰς*. (Ἐκ τοῦ παρισινοῦ κῶδ. 1409 παρὰ K r u m b a c h e r, Sitzungs b., 1887, ἀρ. 46. MGS, σ. 121. Τὸ *τρυφὰς* εἰσεχώρησεν εἰς τὸ πρῶτον κῶλον ἐκ τῆς ἀλληγορικῆς ἐρμηνείας, τὸ δ' *ἐκπλητὰς* εἶναι ἀπλῆ παραφθορὰ τοῦ *ἐμπηκτὰς*.

δ'. *Ἐφαγες τὴν πηκτὴν, δέξαι καὶ τὴν ἐμπηκτὴν*. (Π λ α ν ο ῦ δ., ἀρ. 71). Ἡ παροιμία αὕτη παρέσχε πολλὰ πράγματα εἰς τοὺς ἐρμηνευτὰς. Ὁ Kurtz (Die Sprichwörterammlung des Max. Planudes, σ. 22) ἐρμηνεύει «Ἐφαγες τὸ τυρὶ, δέξου καὶ ὅτι εἶναι μέσα στὸ τυρὶ» ἀπατηθεῖς ἐκ τῆς ἀρχαίας σημασίας τῆς λέξεως *πηκτῆς* καὶ κατ' ἀναλογίαν ἐρμηνεύσας τὴν ἄγνωστον αὐτῷ *ἐμπηκτὴν*. Ὁ H. S c h e n k l ἐν Zts. f. österr. Gymn., τ. 38, σ. 180 συμπληροῖ τὴν ἐρμηνείαν, δεχόμενος ὅτι *ἐμπηκτὴ* εἶναι τὰ κατὰ τὴν παρασκευὴν τοῦ τυροῦ ἀπορριπτόμενα ἀποκαθάρματα. Τούτοις συντάσσεται καὶ ὁ Ρῶσος

Timoschenk (σ. 41 - 42). Μόνος ὁ Κρουμβάχερ γινώσκει τὴν σημερινὴν σημασίαν τῆς λέξεως *πηκτή*, ἣν μεταφράζει Fleischgallerte, aspic (MGS, σ. 174) (ἀκριβέστερον ὁμοιωσ *gelée*)· ἀλλ' ἀγνοῶν τί ἐστὶν *ἐμπηκτή*, ἀφήνει ἀμετάφραστον τὴν παροιμίαν. Ὁρθῶς δ' ἐτυμολογήσας τὴν λέξιν ἀπὸ τοῦ μῆγω, μῆγνω (*ἐμπηγνύω*) προσήγγισεν εἰς τὴν ἔννοιαν ὁ G. Meyer (ἐν Byz. Zts., τ. III, σ. 403), ὅστις ὁμοιωσ ὑπολαβὼν ὅτι τὸ *ἐμπηκτή* σημαίνει ξυλοκοπήματα, εἰκάζει ὅτι ἐτέθη χάριν παρηγήσεως.

Ἡ *ἐμπηκτή*, εἶναι ἡ σημερινὴ *μψηχτή* (σπαθιά ἢ μαχαιριά), ἡ κατὰ τὸν Πολύβιον (B', 33, 6) οὐκ ἐκ καταφορᾶς ἀλλ' ἐκ διαλήψεως χρῆσις τῆς μαχαίρας⁷. Ὁ δὲ νοῦς τῆς παροιμίας ὅτι συχνάκις ταῖς εὐωχίαις ἐπακολουθοῦσιν ἔριδες καὶ πληγαί, δι' ἃς ὁ εὐωχούμενος δὲν πρέπει νὰ δυσφορῇ, γινώσκων τῶν τοιούτων διασκεδάσεων τὸ τέρμα· κατὰ μεταφορὰν δ' ἐννοεῖ ὅτι συνήθως τῇ ἡδονῇ παρομαρτεῖ ἡ λύπη. Αὐτὸ τοῦτο διδάσκει καὶ ἡ ἀλληγορικὴ ἐρμηνεία τῆς παροιμίας⁸.

Νεοελληνικὴ τις παροιμία, ἥς τὴν ὁμοιότητα πρὸς τὴν βυζαντινὴν ὑπέδειξε καὶ ὁ Κρουμβάχερ, λέγει: *Τὸ παιῖζε παιῖζε φέρνει καὶ τὸ μπηῖζε μπηῖζε* (Ἀραβαντινός, ἀρ. 1921. Βενιζέλος, σ. 313, 414), ἡ κατὰ μακεδονικὴν παραλλαγὴν τῆς Σιατίστης (παρὰ I. Σαχίνη): *Τὸ πολὺ τὸ παιῖζε παιῖζε φέρνει καὶ τὸ μπηῖζε σφίῖζε*. Ἐννοεῖ δ' ἡ παροιμία αὕτη ὅτι ἐκ τῆς πολλῆς διαχύσεως γεννῶνται διαπληκτισμοί. Ὁμοιοτάτη δὲ τῇ βυζαντινῇ καὶ κατὰ τὴν διατύπωσιν εἶναι ἡ ἀνέκδοτος παροιμία: *Ἐφαγες τὴ χουλιριά, φάε καὶ τὴ μαχαιριά* (Ἀθηνῶν παρὰ Γ. Δροσίνη). Οὐκ εὐάριθμοι δ' ἄλλαι διὰ διαφόρων εἰκόνων ἐκφράζουσι τὴν ἰδέαν ὅτι ὁ γευόμενος ἡδονῶν καὶ τὰς παρακολουθούσας συμφορὰς ὀφείλει νὰ ὑπομένῃ ἀγογγύστως.

— *Ὅποιος ἔφαγε τὴν μορτὴν, ἃς τρώῃ καὶ τὴν πορδὴν*. (Πόντου παρὰ I. Βαλαβάνη. Ὁ φαγὼν τὴν μορτὴν εἶναι ὁ μὴ ἐκπληρώσας τὰς πρὸς τὸν γαιοκτήμονα ὑποχρεώσεις του ἐπὶ μορτῇ καλλιεργητῆς).

— *Ἐφαγες πολλὰ πεπόνιν, φά' κι ὀλίγον κολογκύθιν*. (Αὐτόθεν παρὰ τοῦ αὐτοῦ).

— *Ὅποῦ ἔφαγε τὸ φάσσαρο, φάγε καὶ τὸ δάβλαρο*. (Ἀνατ. ἐπιθ. Α' 532, 282).

— *Ἐφαγες τὸ μέλι, πιὲ καὶ τὸ ξύδι*. (Βερέτας, σ. 26, 23. Βενιζέλος, σ. 85, 295. Βύρων Γ' 347, 17).

— *Ἐφαες γλυκά, κοιλιά μου, φάε καὶ πικρά, καρδιά μου*. (Φολεγάνδρου παρὰ Κονταρίνη).

7. Ὁμοία ἡ διάκρισις τῶν πληγῶν τῆς μαχαίρας ἐν τῇ σημερινῇ γλώσσῃ. Ὁ λαὸς διακρίνει τὴν *κατεβατῆ* (ἐκ καταφορᾶς) τῆς *μψηχτῆς*.

8. Ἀθων. κῶδ. Ἰβήρων 805, φ. 69^β: «Ἐνταῦθα ὁ λόγος πρὸς τὸν πλούσιον ἐκείνον ποιῆται (κῶδ. ποιῆσαι) τὸ νόημα· γλυκέα μὲν ἐκεῖνος εὐφραίνεται ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, πικρά δὲ ἔτυχεν ἐκείνου τοῦ αἰῶνος τὴν παφλάζουσαν (κῶδ. παμφλάζουσαν) κόλασιν». Ἀθων. κῶδ. Δοχειαρίου 243, φ. 140^α: «Περὶ τοῦ πλουσίου λέγει· ὅτι ὡσάν ἔφαγε πολλὰ καὶ ἐχάρη (κῶδ. ἐχάριν) πολλὰ οὐδὲν ἐλέησεν πτωχόν, οὕτως ἃς δέχεται καὶ τὸ αἰώνιον πῦρ».

—*Ἐφαγες, καρδιά μου, τὰ γλυκομάρουλα, φάγε καὶ τὰ πικρομάρουλα.* (Βενιζέλος, σ. 85, 294).

—*Καρδιά μου, ἔφαγες πολλά, φάγε καὶ πικρομάρουλα.* (Βύρων Γ' 167, 31).

—*Πολλά ἴφαιες, καρδοῦλά μου, φάε καὶ πικρομάρουλα.* (Πάτμου παρὰ Χ. Μαλανδράκη [ἦ: καὶ μαρουλόφυλλα]. —Μεγίστης. Ὁ ἐν ΚΠ. σύλλογος, τ. ΚΑ', σ. 322, 387 [ἴσαι μαρουλούδια].

Παραπλήσια τούτοις εἶναι τὰ τοῦ Ἀριστοφάνους (Πλοῦτ. 1084 - 5):

Ὅμως δ' ἐπειδὴ καὶ τὸν οἶνον ἡξιόους
πίνειν, συνεκποτέ' ἐστὶ σοὶ καὶ τὴν τρύγα.

Πρβλ. καὶ Εὐριπ. ἀπ. 1075 Nauck (Θεοφίλ. πρὸς Αὐτόλυκ. Β', 37, σ. 176) «ἀνάσχου πάσχω· δρῶν γὰρ ἔχαιρες». Ἐκάβ. 1250 «ἀλλ' ἐπεὶ τὰ μὴ καλὰ πράσσειν ἐτόλμας, τλήθι καὶ τὰ μὴ φίλα». Ἀντιστοίχους δὲ παροιμίας τῶν γερμανικῶν καὶ ρωμανικῶν λαῶν βλ. παρὰ Düringsfeld II, 615, σ. 345 - 346.

Εἰς τοῦ ἄλλου τὸ γιβέντισμα εὐρέθη τοῦ ἄλλου τὸ ἄλογον.

Ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ὑπὸ Ducange (Gloss græcit., λ. γυβεντίζειν, στ. 268) ἐκ τοῦ αὐτοῦ κώδικος, ἐξ οὗ καὶ παρὰ Krumm., Sitzungsber., 1887, σ. 70, ἀρ. 49. Ὁ κώδιξ οὗτος ἔχει ἀντὶ τοῦ *εὐρέθη ἐξέβη*. (Ὁ Duc. ἀνέγνω κακῶς: *Εἰς τοῦ ἀχ... - τὸ ἡλογον*). Ἐν τοῖς ἄλλοις ὁμοῦς κώδιξι κεῖται τὸ *εὐρέθη*, παρουσιάζουσι δὲ καὶ τινὰς χασμοφάσις (*εὐρέθη ἄ. - ἄλλου ἄλογον*), αἵτινες διορθοῦνται ἀποκαθισταμένου ἀπταιστού πολιτικοῦ στίχου, ἂν προτιμηθῆ ἢ καὶ παρ' ἐμοῦ προκριθεῖσα γραφή. Ἐχουσι δ' αἱ γραφαὶ τῶν διαφόρων κωδίκων πλὴν τοῦ παρισινοῦ ὡς ἐξῆς: α'. *Εἰς τ' ἀλοῦ τὸ γιβέντισμαν εὐρέθη τᾶλλου τᾶλογον* (βατικανὸς παρὰ Krumm., MGS, 121, δηλ. αὐτὴ ἢ προκριθεῖσα γραφή μετὰ διόρθωσιν τῶν ἀνορθογραφικῶν). β'. *Εἰς τὸ ἀλόγου τὸ γιβέντισμα εὐρέθη τοῦ ἄλλου τὸ ἄ.* (ἀθωνικὸς κῶδ. Ἰβήρων 805, ἀρ. 54, ὅπου προδήλως ἐκ λάθους τοῦ βιβλιογράφου εἶναι γεγραμμένον τὸ ἀλόγου ἀντὶ τοῦ ἄλλου). γ'. *Εἰς ἄλλου τὸ γιβέντισμαν εὐρέθη ἄλλου ἄλογον* (Αττ. ἡμερολ., σ. 367, 61). Ὁμοίως, ἐξαιρέσει μόνου τοῦ ρήματος, ὅπερ γράφεται *εὐρέθη*ν κεῖται ἢ παροιμία καὶ ἐν τῷ Μαρκιανῷ κῶδ. παρὰ Krumm., MGS, σ. 121).

Φανερὰ ἡ ἔννοια τῆς παροιμίας εἶναι ὁμοία τῇ τῆς ἀρχαίας Ἄλλοι κάμον, ἄλλοι δ' ὤναντο (Ζηνόβ. 65, Διογεν. 113, 175, Διογ. Βιέ. 30, Γρηγ. Κύπρ. Μ 35, Μακάρ. 77, Ἀποστ. 129, Σουίδ. λ.), ἧς πλεῖσται φέρονται καὶ ἀρχαῖαι καὶ νεοελληνικαὶ καὶ ξέναι παραλλαγαί. Ἄλλ' ἡ διατύπωσις τῆς βυζαντινῆς παροιμίας εἶναι σκοτεινὴ, προπάντων ἕνεκα τῆς λέξεως *γιβέντισμα*, ἧς ἕνεκα πολλαχῶς παρηρμηνεύθη.

Ἐν τῇ πρώτῃ ἐκδόσει τῆς παροιμίας ὁ Κρουμβάχερ (Sitzungsber., 1887, σ. 90) λέγει ὅτι δυνατόν νὰ ὑπόκειται τῇ παροιμίᾳ μῦθος τις, ἀφηγοῦμενος ἴσως ὅτι ἐνῶ ἀθῶος ἐγίβεντιζετο, ἐξῆλθεν ἄλλου καὶ δὴ τοῦ ἐνόχου τὸ ἄλογον καὶ ἀπεκαλύφθη ὁ δράστης. Ἡ ἀνάγεται καὶ ἡ παροιμία αὕτη εἰς τὰς ἀσυναρτήτους, ὅσα ἡ παλαιὰ *Ράβδος ἐν γωνίᾳ ἄρα βρέχει*. Ἐν δὲ ταῖς MGS, σ.

175 κέ μεταφράζει ὁ Κρουμβάχερ: «Κατὰ τὴν μαστίγωσιν (διακήρυξιν ἀπαγορεύσεως;) τοῦ ἑνός, ἐξῆλθε τοῦ ἄλλου τὸ ἄλογον». Εἰκάζει δ' ὅτι τοιαύτην τινὰ ἔννοιαν θὰ ἔχη ἡ παροιμία: Ἐν ᾧ ὁ εἷς διελάλει δημοσίᾳ διάταξιν τινὰ τῶν ἀρχῶν, ἦλθεν ὡς ἀκροατῆς τὸ ἄλογον τοῦ ἄλλου, καὶ θὰ ἐλέγετο ἐπὶ ἐκείνων οἵτινες δὲν ἀκούουσι τῶν ἄλλων τοὺς λόγους. Ἄλλ' ἐπιφέρει καὶ ἄλλην ἔρμηνείαν τοῦ Ο. Cusius, ἥτις δὲν διαφέρει πολὺ ἐκείνης ἣν ἐν τῇ πρώτῃ ἐκδόσει τῆς παροιμίας προέτεινεν αὐτὸς ὁ Κρουμβάχερ. «Ἐν ᾧ ὁ εἷς (ὁ ἀθῶος) ἐμαστιγοῦτο δημοσίᾳ, ἐξῆλθε τὸ κλοπιμαῖον ἄλογον τοῦ ἄλλου, καὶ ἐπροδόθη οὕτως ὁ κύριός του, ὁ ἀληθῆς ἔνοχος». Ὁ δ' ἡμέτερος Σωτηριάδης (Φιλολ. Ἀκρόπολις, 1888, σ. 234) νομίζει ὅτι ἡ λέξις *ἄλογον* πρέπει νὰ διορθωθῇ *εὐλογον*: «Ἄν γυβέντισμα, λέγει, σημαίνει κρέμασμα, μήπως τότε πρέπει νὰ ἀναγνώσωμεν τὸ *εὐλογον* = ἡ εὐλογία, ὁ γάμος; Ἐξήρχετό τινος ἡ γαμήλιος συνοδία, ὅταν ἕνας ἄλλος ὠδηγεῖτο εἰς τὴν κρεμάλαν;» Ἄλλ' ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Κρουμβάχερ τοιαύτη διόρθωσις δὲν ἐπιτρέπεται, ἔνεκα τῆς συμφωνίας πάντων τῶν κωδίκων, ἐχόντων τὴν λέξιν ταύτην.

Ἡ δυσχέρεια ἐγκεῖται, ὡς εἶπομεν, ἐν τῇ λ. *γιβέντισμα*. Ὁ Κρουμβάχερ βαθὺς γνώστης τῆς γλώσσης ἡμῶν φέρει πλεῖστα παραδείγματα τῆς σημερινῆς χρήσεως τῆς λέξεως ἐκ δημωδῶν παροιμιῶν καὶ τῆς παλαιότερας ἐκ τῶν στίχων τοῦ Σαχλήκη. Ἡ σημασία τῆς λέξεως ἐν τοῖς παραδείγμασι τούτοις εἶναι ἡ γνωστὴ καὶ κοινοτάτη τοῦ *γιβεντίζω*, συνωνύμου ὄντος τοῦ *πομπεύω*. Ὁθεν *γιβέντισμα* = πόμπιεμα, ἡ ἀτιμωτικὴ περιαγωγὴ τοῦ ἐνόχου διὰ τῶν ὁδῶν τῆς πόλεως, μαστιγομένου ἢ καὶ κατ' ἄλλους ποικιλωτάτους τρόπους ὑβριζομένου· ἐντεῦθεν καὶ *γιβεντισμένος* ἢ *γεβεντισμένος*, *γιβεντισμένη* (= πομπιεμένη), καὶ *γεβεντούκλω* (ἐν Κυνουρία), ἡ οὕτως ἀτιμασθεῖσα γυνή, καὶ μεταφορικῶς ἡ ἀναιδής, ἡ κακολόγος, ἡ θρασυλόγος, ἀποστομώνουσα πάντας διὰ τῆς γλώσσης της. (Πρβ. καὶ Κοραῆ, Ἄτ., τ. Δ', σ. 78). Ὁ Δουκάγκιος ἐν λ. *γυβεντίζειν* ἐξηγεῖ «*proclamare, quidriam edicere sub roena gibeti, seu ratipuli, a voce gallica gibet*». Ταύτην δὲ τὴν σημασίαν τῆς λέξεως εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν ὁ Κρουμβάχερ ἐν τῇ ἔρμηνείᾳ τῆς παροιμίας.

Ἄλλὰ πλὴν τούτων, τὸ ρῆμα *γιβεντίζω* καὶ τὰ ἐξ αὐτοῦ παράγωγα, ἔχουσι καὶ ἄλλην σημασίαν σπανιωτέραν, ἥτις εἶναι ἡ μόνη ἀρμόζουσα ἐν τῇ προκειμένῃ παροιμίᾳ. *Γκιβεντιῶ* σημαίνει καὶ ἀπλῶς τὸ διακηρύττω, διαλαλῶ, καὶ *γιβέντισμα* λέγεται τὸ κήρυγμα, τὸ διαλάλημα, ὅπερ ἐν Λακκοβικίῳ τῆς Μακεδονίας γίνεται ὑπὸ τοῦ πρωτόγερου. Πρωτόγερος δ' εἶναι μίσθιος κῆρυξ, ὁστις ἀναβαίνει εἰς τὸ ὑψηλότερον μέρος τῆς κωμοπόλεως καὶ γνωστοποιεῖ εἰς τοὺς κατοίκους ἀπόφασιν τινὰ τοῦ προεστῶτος ἢ ὅτι ἐν τῇ κωμοπόλει ἦλθε πρὸς πώλησιν». (Ἀστερίου Γουσίου, Ἡ κατὰ τὸ Πάγγαιον χώρα Λακκοβικίων, σ. 80 - 85). Ταύτην δὲ τὴν ἔννοιαν ἀποδίδουσιν εἰς τὴν λ. *γιβέντισμα* καὶ αἱ βυζαντιναὶ ἔρμηνεῖαι τῆς παροιμίας: *καὶ ὅσα ἐπὶ τῆς γῆς ἐγιβέντισαν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ* (ἀθων. κῶδ. Ἰβήρων 805 φ. 75^α), *καὶ ὡσπερ κήρυκες ἐγιβέντισαν τὰ περὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ ἡμῶν* (Κτ., MGS, σ. 87).

Ὅθεν μὴ ἐνεχούσης ὑβριστικὴν ἔννοιαν τῆς λέξεως *γιβέντισμα*, ἡ παροιμία δηλοῖ ὅτι ἀπολέσαντός τινος τὸν ἵππον του καὶ διαλαλήσαντος διὰ τοῦ

κήρυκος τὴν ἀπώλειαν, εὐρέθη εἰς ἀδέσποτος ἵππος, ὅστις ὁμως δὲν ἦτο τοῦ μισθώσαντος τὸν κήρυκα, ἀλλ' ἀνήκε εἰς ἄλλον, ἀδαπάνως ἀπολαβόντα αὐτόν. Σημειωτέον δ' ὅτι ἡ διὰ κήρυκος ἀναζήτησις ἀπολεσθέντων πραγμάτων εἶναι καὶ σήμερον συνηθεστάτη ἀπανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος.

Ἀναλαμπὴ χειμῶνος, δάκρυα ποιμένος.

Ἡ παροιμία κεῖται ἐν τῷ Μαρκιανῷ καὶ τῷ βατικανῷ κώδικι (παρὰ Κ γ . , MGS, 121), ἐν τῷ ἀθωνικῷ Ἰβήρων 805, ἀρ. 59 καὶ ἐν τῷ τοῦ Βουλισμᾶ (Ἄττ. ἡμερ. 367, 63). Ὁ Κρουμβάχερ μεταφράζει: «ἀρχὴ (Anbruch) χειμῶνος» ἀναλαμπὴ ὁμως δὲν εἶναι τοῦ χειμῶνος ἢ ἔναρξις, ἀλλὰ τὸναντίον ἢ κατὰ τὰς ἐκπνοὰς αὐτοῦ ἐπίτασις τοῦ ψύχους. Τὴν σημασίαν ταύτην εἶχε καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις τὸ ρῆμα ἀναλάμπω.

Τὴν ἀναλαμπὴν τοῦ χειμῶνος κατὰ Μάρτιον ὀλεθριωτάτην εἰς τὰ ποιμνία θεωρεῖ καὶ ὁ καθ' ἡμᾶς λαός. Εἶναι γνωστός ὁ μῦθος περὶ τοῦ ἀπολιθωθέντος ποιμνίου τῆς γριᾶς, κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας τοῦ Μαρτίου, αἵτινες *ἡμέρες τῆς γριᾶς* καλοῦνται. (Βλ. τὴν ἐμὴν Νεοελλ. Μυθολ., σ. 35. M o m m s e n , Gr. Jahreszeiten I, σ. 31 κέ). Πλεῖσται παροιμίαι εἰς τὸν μῦθον τοῦτον ἀναφέρονται, ἄλλαι δὲ στολίζουσι τὸν Μάρτιον μὲ τὰ ἐπίθετα *γδάρτης, παλουκοκάφτης, τιναχτοκουρουπᾶς, τιναχτοβισακκάς*. Λέγεται δὲ *γδάρτης* ὁ μὴν οὗτος, διότι διὰ τὸ ψῦχος αὐτοῦ *τὰ παλιὰ βόδια τὰ γδέρνει, τὰ δαμάλια τὰ παιδεύει*.

Τὴν αὐτὴν ἔννοιαν ἔχει καὶ ἡ παρὰ Πλανούδη παροιμία 237: *Δεδοικέναι χρὴ πρόωμον λιμὸν καὶ ὄψιμον χειμῶνα*. Ἐπίφοβος δηλ. εἶναι ἡ ἐπίτασις τοῦ ψύχους κατὰ τὸ τέλος τοῦ χειμῶνος καὶ ἡ σπάνις τῶν ἐπιτηδείων πρὸ τῆς νέας κατὰ Ἰούνιον ἔσοδειας.

Ἐδωκὲς μου καὶ ἔδωκά σου καὶ εὐλόγησιν εὖξου μου.

Ὁ τύπος οὗτος τῆς παροιμίας εἶναι ὁ τοῦ Μαρκιανοῦ κώδικος (Κ γ . , MGS, 122), ἐν ᾧ ἀντὶ *εὐλόγησιν* γράφεται *εὐλόγησον*. Ἐν τῷ ἀθωνικῷ Ἰβήρων 805, ἀρ. 9: *Ἐδωκάς με καὶ ἔδωκά σε καὶ εὐλογῶν εὖξου με*. Ἐν τῷ τοῦ Βουλισμᾶ (Ἄττ. ἡμερ. 368, 73): *ἔδωκά σε καὶ εὐλόγησον εὖ. μου*. Ἐν τῷ παρισινῷ παρὰ Κ γ . , Sitzungs., 1887, σ. 70, ἀρ. 39 καὶ MGS, σ. 122: *Ἐδωκά σοι καὶ ἔδωκάς μοι καὶ εὐλόγησον εὖξου με*. Ἐν δὲ τῷ βατικανῷ παρὰ Κ γ . , MGS, 122: *Ἐδωκέν με καὶ ἔδωκά τον καὶ εὐλόγησον εὖξουμαι*.

Ἡ παροιμία ἀναφέρεται, κατὰ τὸν Κρουμβάχερ, εἰς τὴν ἀμοιβαίαν ἐκπλήρωσιν τῶν πρὸς ἀλλήλους καθηκόντων, δὲν διαφαίνεται ὁμως, ὡς παρατηρεῖ, ποῦ τὸ ὀξύμωρον αὐτῆς. Ἀλλὰ τὴν ἔννοιαν ταύτην κατ' ἐπίφασιν μόνον ἔχει ἡ παροιμία, ἢ δ' ἀληθῆς εἶναι ἄλλη. Διότι δὲν πρόκειται περὶ ἐκπληρώσεως καθηκόντων, ἀλλὰ περὶ ἀποδόσεως κακοῦ. *Ἐδωκας καὶ ἔδωκα* = μὲ ὕβρισας σὲ ἀνθύβρισα, μ' ἔδειρες σ' ἔδειρα. Ἐπιφέρεται δ' εἰρωνικῶς καὶ ὁ ἀποχαιρετισμός, ὁ συνηθιζόμενος εἰς τὸν ἐν ἀγάπῃ χωρισμὸν δύο ἀνθρώπων μετὰ τὸ πέρασ τοῦ ἔργου των. Πρβλ. Λύβιστρ. καὶ Ροδάμν., στ. 1840, σ. 294 Wa-

gner: *Καὶ εὖξου με, ρήγα Λύβιστρε, ἀργὰ ἔναι νὰ ὑπαγαίνω.* Μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι ἐν τῇ περιπτώσει, εἰς ἣν ἀναφέρεται ἡ παροιμία, ὁ χωρισμὸς εἶναι ἠκιστα φιλικός. Καὶ ἐν τούτῳ ἀκριβῶς ἐγκτεται τῆς παροιμίας τὸ ὀξύμωρον.

Τὴν αὐτὴν δ' ἀκριβῶς ἔννοιαν ἔχει καὶ ἡ ἐν Ἠπειρῷ (Αραβαντ. 1626) καὶ ἀλλαχοῦ ἐν χρήσει παροιμία: *Ἐπήραμε κ' ἐδώσαμε,* καὶ οὐχὶ τὴν τοῦ *Βοήθει μοι καὶ βοηθείην ἄν σοι* τῆς Πλανουδείου, ὡς ὑποθέτουσιν ὁ Κρουμβάχερ (Sitzungsber, 1887, σ. 88) καὶ ὁ Σίττλ εἰς Ἡσιόδ. Ἔργ. 355. Ὁρθῶς δ' ἐρμηνεύει τὴν παροιμίαν ἐκείνην ὁ Ἀραβαντινὸς ὡς λεγομένην «πρὸς τοὺς ἐξοφλίζοντας τὰ χρέη των καὶ πρὸς τοὺς ἀνταποδίδοντας τὸ κακόν». (Βλ. καὶ ὅσα σημειῶ ἐν Byz. Zts., τ. VII, σ. 156). Ὁμοία δ' εἶναι καὶ ἡ παροιμία *Ἐνα σου καὶ ἔνα μου*, ἥτις εἰς δύο περιστάσεις λέγεται· πρῶτον ἐπὶ τῶν μὴ ὑποχωρούντων ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ εἰς τοὺς πρεσβυτέρους, ἀλλὰ θρασέως προσφερομένων· καὶ δεύτερον ἐπὶ τῶν τιμωρησάντων τὰς πρὸς αὐτοὺς ὕβρεις καὶ δηλούντων οὕτως ὅτι ἴσα ὧν ἔπαθον ἀπέδωκαν καὶ ἡ ἐκδίκησις των συνετελέσθη. Ἀντίστοιχος ταύτη εἶναι ἡ ἀρχαία *Ἐν ἀνθ' ἐνός* (Append. γρον. 157. Μακάρ. 278) «ἐπὶ τῶν ποιούντων κακῶς ἀνθ' ὧν ἔπαθον», ἣν οἱ ἐκδύονται τῆς Γοττιγκείου συλλογῆς τῶν παροιμιογράφων ἀνευρίσκουσι παρ' Εὐριπ., Ὀρέστ. 651: *Ἐν μὲν τόδ' ἡμῖν ἀνθ' ἐνός δοῦναί σε χρή.*

Ὅτι οὕτως ἐνόει τὴν παροιμίαν καὶ ὁ βυζαντινὸς ὑπομνηματιστὴς συνάγεται ἐκ τῆς ἀλληγορικῆς ἐρμηνείας, ὅπου τὸ *ἔδωκα* λαμβάνεται ἐπὶ κακοῦ. Διότι ὑποτίθεται λέγων ἐν ταύτῃ ὁ πειράσας τὸν Ἰώβ: «Ἐδωκὲς μοι ἐξουσίαν κατὰ τοῦ Ἰώβ καὶ ἔδωκα αὐτῷ τοὺς πολέμους καὶ οὐκ ἴσχυσα νικῆσαι αὐτὸν [κῶδ. αὐτῷ], εὐλογῶν εὖξου με» (ἀθωνικὸς κῶδ. Ἰβήρων 805, φ. 70^α). Ἐν δὲ τῷ Μαρκιανῷ κώδικι παρὰ Κrumbacher (MGS, σ. 90) σαφέστερον: «Ἐδωκάς μοι αὐτὸν εἰς ἐξουσίαν ἐμὴν καὶ ἔδωκα αὐτῷ διὰ τῶν βελῶν μου· οὐκ ἐδυνήθη δὲ αὐτοῦ τρῶσαι τὴν ψυχὴν· καὶ εὐλόγησον εὖξου μου».

Μία χερεὰ νερόν με πνίγει.

Μία χερεὰ νερόν με πνίγει, καὶ τὸ ἄλλον ἔχε το.

Ὁ Κρουμβάχερ (MGS, 122) ἐδημοσίευσεν τὴν παροιμίαν ἐξ 9 κωδίκων. Εὐρηται δὲ καὶ ἐν τρισὶν ἀθωνικοῖς κώδιξι καὶ ἐν τῷ τοῦ Βουλισμᾶ. Αἱ παραλλαγαὶ ὡς εἰκὸς εἶναι πολλαί.

α'. *Μία χερέα νερόν πνίγει με.* (Ἄττ. ἡμερολ. 364, 10).

β'. *Ἐμὲ χερεὰ νερόν πνίγει με.* (Ἀθων. κῶδ. Ἰβήρων 805, ἀρ. 50. Ἐκ 2 κωδ. Κρ., MGS, 122).

γ'. *Χερέα νερόν πνίγει με.* (Ἐκ 3 κωδ. Κρ., MGS, 122, 56).

δ'. *Χερέα πνίγει με νερόν.* (Ἐρμην., στ. 29 ἐν Σάθα, Μεσ. Βιβλ. Ε' 545. Κρ., MGS, 122).

ε'. *Χερέα νερόν ἐμὲ πνίγει με.* (Κρ., MGS, 122).

ς'. *Ἐγὼ εἰς μίαν χερίαν νερόν πνίγομαι.* (Ἀθων. κῶδ. Δοχειαρίου 243. Καυσοκαλυβίτου 14. [Χρειάν Δ. πνίγομεν Κ.]).

ζ'. *Ὅσον ἂν καυχῶμαι χερέα νερόν πνίγει με.* (Ἐκ τοῦ 3058 παρισινοῦ κώδικος. D u c a n g . , Glossar., στ. 1749, λ. χειριά. Σάθα, Μεσ. Βιβλ. Ε', σ. 545. Κ ρ . , MGS, 122).

η'. *Ἐμὲ χερέα νερόν πνίγει με καὶ τὸ ἄλλον ἔχε το.* (Κ ρ . , Sitzungsber., 1887, σ. 68, 8· MGS, 122).

Ἐκ τῶν τύπων τούτων ἀποκατέστησα δύο παροιμίας, τὴν μὲν πρώτην παραλαβὼν ἐκ τοῦ πρώτου τύπου τὴν δὲ δευτέραν ἐκ τοῦ ὀγδόου. Μετέθεσα δὲ τὴν θέσιν τῆς προσωπικῆς ἀντωνυμίας πρὸ τοῦ πνίγει, ἦν μετάθεσιν δικαιολογεῖ καὶ ὁ ε' τύπος, καὶ ἀντικατέστησα συμφώνως πρὸς τὸν πρῶτον καὶ τὸν ζ' τύπον τὸ ἐμὲ διὰ τοῦ μία ἐν τῷ η'. Οὕτω δ' ἔχομεν τροχαϊκὴν τετραποδίαν ἐν τῇ πρώτῃ, καὶ τετράμετρον τροχαϊκὸν καταληκτικὸν ἐν τῇ δευτέρᾳ παροιμίᾳ, μετὰ συνιζήσεως εἰς τὸν α' καὶ τὸν β' πόδα. Ἐθεώρησα δὲ διαφόρους τὴν ἔννοιαν τὰς παροιμίας ταύτας, ὀδηγούμενος ἐκ νεοελληνικῶν παραλλήλων.

Κατὰ τὸν Κρούσιον (παρὰ Κ ρ . , Sitzungsber., 1887, σ. 75) ἡ ἔννοια τῆς παροιμίας εἶναι ὅτι κοινὸς πᾶσιν ὁ θάνατος. Ἄλλ' ὁ Κρουμβάχερ ἀπορρίπτει τὴν ἑρμηνείαν ταύτην, εἰκάζει δ' ὅτι ἐλέγετο ἐπὶ ἐτοιμοθανάτων, καθ' ὧν σκληρῶς ἄλλ' ἄνευ ἀνάγκης ἐπιτίθενται ἐχθροί, ὅπως παντελῶς τοὺς ἐξολοθρεύσωσι, καὶ παραβάλλει πρὸς ταύτην τὴν ἀρχαίαν σφάττην νεκρὸν καὶ τὴν ρῆσιν τοῦ Σοφοκλ., Ἄντ. 1030. Νομίζει δ' ὅτι ἡ ἀσάφεια τῆς παροιμίας προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι ὑπόκειται αὐτῇ μῦθος τις, ἄγνωστος ἡμῖν.

Βέβαιον ὁμοῦ μοι φαίνεται ὅτι ἡ βυζαντινὴ παροιμία κατ' οὐδὲν διαφέρει τῆς παγκοίνου νεοελληνικῆς *Πνίγομαι σὲ μιὰ κουταλιὰ νερό,* ἢ *Πνίγεται σὲ μιᾶς κουταλιᾶς νερό* κατὰ τινὰ αἰτωλικὴν παραλλαγὴν ἢ *Πνίγεται εἰς μιὰ χουλιاریα νερό* κατ' ἄλλην ἠπειρωτικὴν (παρ' Ἀ ρ α β α ν τ ι ν ῶ 1107) ἢ *Χάνεται σὲ μιὰ κουταλιὰ νερό,* κατὰ κεφαλληνιακὴν, ἀνακοινωθεῖσάν μοι ὑπὸ Σπ. Παγώνη. Λέγεται δ' αὕτη ἐπὶ τῶν δημιουργούντων εἰς ἑαυτοὺς δυσχερείας ἐκ μηδαμινῶν ἀφορμῶν, ἐπὶ τῶν φοβουμένων ἀνυπάρκτους κινδύνους, ἐπὶ τῶν στενοχωρουμένων ἐν οὐ δέοντι, ἐπὶ τῶν ἐκτραγφδούντων ὡς μεγάλας συμφορὰς ἀβλαβῆ παθήματα. Τοιαύτην δ' ἴσως ἔννοιαν εἶχε καὶ ἡ βυζαντινὴ παροιμία.

Διὰ τῆς προσθήκης ὁμοῦ τοῦ δευτέρου κώλου, καὶ τὸ ἄλλον ἔχε το, νομίζω ὅτι μεταβάλλεται ἡ ἔννοια, ὡς συνηθέστατα εἰς τὰς παροιμίας συμβαίνει. Ἄφοῦ μία χεριά ὕδατος μὲ πνίγη, ἀδιαφορῶ ἂν, ἔχων καὶ ἄλλο, τὸ ρίψης ἐπ' ἐμοῦ ἢ τὸ κρατήσης. Ἄν διὰ μιᾶς κακῆς σου πράξεως μὲ καταστρέψης, τί θά μ' ὠφελήσῃ ἂν καὶ δυνάμενος δὲν θελήσης νὰ ἐπιπροσθέσης καὶ ἄλλας; Ὅταν καὶ τὸ ἐλάχιστον καὶ τὸ μέγιστον κακὸν τὸ αὐτὸ ἔχωσιν ἀποτέλεσμα, ὁποῖον τὸ κέρδος ἐκ τῆς προτιμήσεως τοῦ ἐλαχίστου; Τὸ αὐτὸ λέγει καὶ ἡ ἀνέκδοτος τηνιακὴ παροιμία *Ὅ,τι νερό μὲ πνίξῃ, θάλασσα λογᾶται* (παρὰ τῆς Κας Στ. Καραλῆ) ἢ κατ' ἄλλην παραλλαγὴν *Σ' ὅ,τι νερό πνιγῆς, θάλασσα λογᾶται* (παρὰ τοῦ κ. Ἀδ. Ἀδαμαντίου, ὅστις μοὶ σημειώνει καὶ ἄλλην εἰδικὴν σημασίαν ταύτης: «ὅπου εἶναι πολλοὶ ἀνθρώποι, πολλὴ φαμίλια, ὅ,τι κί ν' ἀγοράσης κι ἀκριβὸ κί φτηνὸ, ξοδεύετ' εὐκολα, τὸ τρῶνε ἀψά»).

Ἄντιστοιχοὺς δὲ παροιμίας εὐρίσκομεν καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς:

«Ὅποιος πνιγῆ σὲ λάκκο, ἄλλη θάλασσα δὲ χρειάζεται». (Σερβικὴ. W u k

Stephanowitsch Karadschitsch, Volksmärchen der Serben, σ. 337).

«Τὸ νερό ποῦ πνίγομαι γιὰ μένα εἶναι θάλασσα». (Ἀρμενική. Das Ausland, 1871, σ. 404).

«Si annigherebbe in un bicchier d' acqua» (= Μπορεῖ νὰ πνιγῆ εἰς ἓνα ποτῆρι νερό. Ἰταλική Κορσικῆς. Düringsfeld II, 515, σ. 287).

«Wä versuffe sall, dä versüff en em Fingerhoht met wasser» (= Ὅποιος τοῦ μέλλει νὰ πνιγῆ, πνίγεται καὶ σὲ μιὰ δαχτυλήθρα νερό. Γερμανική τῆς Κολωνίας. Düringsf. II, 515, σ. 286. Πρβλ. καὶ τὸ ναξιακὸν παραμῦθιον ἐν τῇ ἐμῇ Νεοελλ. μυθολ., σ. 223).

«Ne more tomít a luzá» (= Δὲν πνίγει ἡ θάλασσα, ἀλλ' ὁ μπρουδέχτης. Ρωσική. Tímosenk, σ. 50 ἐκ τοῦ Dal. Λεξ. IV, 426).

Διάφορος τῆς δευτέρας βυζαντινῆς παροιμίας δὲν φαίνεται ἡ ἀρχαία, ἦν καὶ ὁ Κρούσιος ἀναφέρει παρὰ Κρουμβάχερ: Ὅταν τὸ ὕδωρ πνίγη, τί δεῖ ἐπιπίνειν; (Ἀριστοτ., Ἠθ. Νικ. Η', 3, σ. 1446α 35. App. προν. 334. Μακάρ. 554. Γαλην., τ. Η', σ. 577 Kühn), περὶ ἧς οἱ παροιμιογράφοι λέγουσιν ὅτι «παρεγγυᾶται μὴ τοῖς δυστυχοῦσι κατεπεμβαίνειν».

Ἐδῶ νὰ ἰδῆς, οὐ μὴ ἐλθῆς· ἐδῶ νὰ εἶσαι καὶ νὰ ἰδῆς.

Πολλὰς διαφορὰς παρουσιάζουσιν αἱ γραφαὶ τῶν κωδίκων, τεσσάρων παρὰ Κρουμβάχερ, ἐνὸς ἀθωνικοῦ καὶ τοῦ τοῦ Βουλισμᾶ. Ἐχουσι δ' οὕτω διορθουμένων τῶν ἀνορθογραφιῶν:

α'. *Ἐδῶ νὰ δῆς, οὐ μὴ ἐλθῆ, ὡδε νὰ εἶσαι καὶ νὰ δῆς.* (Ἀττ. ἡμερ. 365, 22).

β'. *Ἐδὰ νὰ ἰδῆς οὐ μὴ εὔρη, ὡδε νὰ εἶσαι καὶ νὰ ἰδῆς.* (Κτ., Sitzungsber., 1887, σ. 69, ἀρ. 10· MGS, σ. 122, 56).

γ'. *Ὡδε νὰ ἰδῆς καὶ μὴ εὔρη· εὔγην ὡδε νὰ εἶσαι καὶ νὰ ἰδῆς.* (Κτ., MGS, 122, 56).

δ'. *Ἐδὰ νὰ ἰδῆς οὐ μὴ εὔρω ἐβγεῖν· ἐδῶ νὰ εἶσαι καὶ νὰ ἰδῆς.* (Ἀθωνικὸς κῶδ. Ἰβ. 805, 52).

ε'. *Ἐδῶ νὰ ἰδῆς, οὐ μὴ ἐλθῆς ἐδῶ· ὡδε νὰ εἶσαι καὶ νὰ ἰδῆς.* (Κτ., MGS, 122).

ς'. *Ἐδὰ νὰ ἰδῆς, οὐ μὴ ἐλθω ἐδῶ· ὡδε νὰ εἶσαι καὶ νὰ ἰδῆς.* (Αὐτ.).

Ἄσχετος πρὸς τὴν παροιμίαν ταύτην φαίνεται ἡ παραπλησία μὲν τὴν διατύπωσιν, διάφορος δὲ τὴν ἔννοιαν, ἄλλη βυζαντινὴ: *Οὐδὲν τὸν ἠύραν καὶ ἔφερναν, ἐδὰ τὸν ἠύραν καὶ νὰ ἰδῆς.* (Ἀθωνικοῦ κῶδ. ρωσικοῦ 779, 46).

Ὁ Σωτηριάδης ἐν Φιλολ. Ἀκροπόλει, 1888, σ. 232 γράφει ἐν τῷ δευτέρῳ τύπῳ καὶ νὰ μὴ ἰδῆς, ἐρμηνεύει δὲ «νὰ τὸν βλέπης ἐμπροστά σου καὶ νὰ μὴν τὸν εὐρίσκης, νὰ ἦσαι κοντά του καὶ νὰ μὴν τὸν βλέπης!» Τὴν παρεμβολὴν ὁμοῦ τοῦ συνδέσμου μὴ δὲν ἐγκρίνει, καὶ εὐλόγως, ὁ Κρουμβάχερ, ἀφοῦ καὶ οἱ μετέπειτα ἀναγνωσθέντες ἄλλοι κώδικες τὴν αὐτὴν ἔχουσι γραφήν. Περὶ δὲ τῆς ἐννοίας τῆς παροιμίας παρατηρεῖ ὁ Κρ. τάδε: «ὁ νοῦς τῶν ἀλλοκότων τούτων λόγων εἶναι σκοτεινός, δύσκολον δὲ νὰ ἐρμηνευθῶσιν

ἀσφαλῶς, ἐὰν μὴ ἐξ εὐτυχοῦς συμπτώσεως ἐξευρεθῇ ἄλλη τις ὁμοία παροιμία διαφωτίζουσα ταύτην. Ἄλλως δὲ καὶ ἐκ τῶν σπουδαίων παραλλαγῶν τῶν χειρογράφων δύναται τις νὰ εἰκάσῃ ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ βιβλιογράφοι δὲν εἶχον σαφῆ ἰδέαν τῆς σημασίας τοῦ αὐτόχρημα αἰνίγματος τούτου. Οὐδ' ἡ ἀλληγορικὴ ἔρμηνεία παρέχει βοήθειάν τινα πρὸς λύσιν».

Ἄξιον σημειώσεως εἶναι ὅτι, ὡς ἀνεγράψαμεν αὐτὴν μὲ ἀσήμαντον μεταβολὴν τοῦ ε' τύπου δικαιολογουμένην ἐκ τοῦ πρώτου, ἡ παροιμία εἶναι ἔμμετρος, ἀποτελουμένη ἐκ δύο ἰαμβικῶν τετραποδιῶν. Ὅθεν δὲν φαίνεται ἀπίθανον ὅτι οὕτως περίπου εἶχεν ἐν ἀρχῇ ἡ παροιμία. Αἱ ἄλλαι διαφοραὶ εἶναι ἀσήμαντοι καὶ εὐνόητοι, πλὴν μιᾶς τῆς ἀντικαταστάσεως τοῦ *ἐλθῆς* ἐν τῷ πρώτῳ κῶλῳ διὰ τοῦ *εὖρω* καὶ τοῦ *εὐγῆν* ἢ *ἐβγεῖν*: ἀλλὰ περὶ ταύτης μικρὸν κατωτέρω.

Ἡ ἔννοια τοῦ δευτέρου κῶλου δὲν παρουσιάζει νομίζω δυσκολίαν τινά. Εὐθὺς ἀμέσως ἔρχεται εἰς τὸν νοῦν ἡ παραπλησία τὴν διατύπωσιν παροιμιώδους φράσις τοῦ καθ' ἡμᾶς λαοῦ: *Ἐδῶ εἶσαι, κ' ἐδῶ εἶμαι, καὶ θὰ ἰδῆς*. Λέγεται δ' αὕτη πρὸς ἐπιβεβαίωσιν ἰσχυρισμοῦ περὶ προβλεπομένου συμβάντος ἢ περὶ ἀμφισβητουμένου γεγονότος, καὶ σημαίνει ὅτι θὰ ἐπιζήσωμεν ἀμφοτέροι μέχρις ὅτου ἐπέλθῃ τὸ ἀποτέλεσμα ἢ μέχρις ὅτου ἐξακριβωθῇ τὸ πρᾶγμα καὶ τότε θὰ βεβαιωθῆς περὶ τῆς ἀληθείας τῶν λόγων μου. Ἐνταῦθα ὁμοίως τὸ δεύτερον τοῦτο κῶλον δὲν φαίνεται ἔχον ἄλλην ἔννοιαν, ἢ τὴν ἀπλουστάτην ἐκείνην ἣν ἔχει καὶ σήμερον. Δηλαδή δύνασαι ἂν παραστῆς καὶ σὺ νὰ ἴδῃς τί μέλλω νὰ κατορθώσω. Ταύτην δὲ τὴν ἔννοιαν ἀποδίδει εἰς τὴν παροιμίαν καὶ ἡ θεολογικὴ ἔρμηνεία: «Στραφεῖς δὲ ὁ Ἄδης πρὸς τοὺς ἑαυτοῦ λειτουργοὺς σύντρομος λέγει· Καλὰ εἶπεν, ὅπου εἶπεν· ἐδῶ νὰ εἶσαι καὶ νὰ ἴδῃς» (ἀθων. κῶδ. Ἰβήρων 805, φ. 75^α).

Τὸ δὲ πρῶτον κῶλον συμπληροῖ τὴν ἔννοιαν ταύτην: Δὲν θὰ ἔλθῃς ἐδῶ νὰ ἴδῃς; Ἐλθὲ ἂν τολμᾶς! Συνάδει δὲ ταύτη καὶ ἡ ἔρμηνεία: «Καὶ πρὸς αὐτοὺς ὁ Ἄδης ἀτενίσας εἶπεν· Ὡδε ἄς κατέλθῃ καὶ ἐγὼ δεῖξω ὑμῖν τί φρονεῖτε» (αὐτ., φ. 74^β - 75^α). Ἀπειλεῖ δηλαδή ὁ Ἄδης τοὺς προφήτας, σκιρτῶντας διότι ἤκουσαν εὐαγγελιζομένην τὴν τοῦ Σωτῆρος κατάβασιν, καὶ λέγει: Ἄς κατέλθῃ ἂν τολμᾶ καὶ θὰ σᾶς δεῖξω ἐγὼ ὅπόσον κεναὶ εἶναι αἱ ἐλπίδες ὑμῶν, ἐννοῶν ὅτι θὰ κατασυντρίψῃ τὸν Χριστόν. Ἄλλ' ὁ Χριστὸς κατῆλθε, καὶ τοὺς μοχλοὺς συνέτριψε καὶ τὸν Ἄδην ὑπτιον κατέρριψεν⁹. Οὗτος δ' εἶπε τὸ δεύτερον τῆς παροιμίας κῶλον, ὡς ἀπειλὴν δῆθεν ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ λεχθεῖσαν καὶ ἐπαληθεύσαν. Ὅθεν ἐν τῇ παροιμίᾳ ἔχομεν δύο ἀπειλητικὰς φράσεις, τὴν μίαν συμπληροῦσαν τὴν ἑτέραν. Πιθανώτερον ὁμοίως μοι φαίνεται ὅτι εἶναι διαλογικὴ ἡ παροιμία, ὡς ἐμφαίνει καὶ ἡ ἔρμηνεία. Πρὸς ἀλαζόνα προκαλοῦντα θρασέως, ἀποκρίνεται ἄλλος διὰ τῆς δευτέρας φράσεως, ἥτις ὑποδεικνύει ὅτι αὐτὸς θὰ κατισχύσῃ.

Ὅμοίαν ἀπειλὴν περιέχει τὸ πρῶτον κῶλον καὶ ἐν τῷ β', γ' καὶ δ' τύπῳ.

9. Ἐν τῇ ἔρμηνείᾳ παρὰ Κ γ., MGS, 94 «καὶ αὐτὸν <ἠττηθέντα> εἰπεῖν τὸν Ἄδην ἐποίησεν» ἀναγνωσθήτω «καὶ αὐτὸν ὑπτιον τὸν Ἄ. ἐποίησεν». Πρβλ. Ἄττ. ἡμερολ., σ. 365.

ἽΩδε νὰ ἰδῆς καὶ μὴ εὐρη· εὐγὴν. Ὁ Κρουμβάχερ διορθώνει, ἂν καὶ οὐχὶ ἄνευ ἐνδοιασμῶν, καὶ μὴ εὐρη(ς) εὐχὴν. Ἄλλ' ἡ ἔννοια οὐδαμῶς εὐοδοῦται. Τὴν ὀρθὴν δὲ γραφὴν δεικνύει ὁ ἀθωνικὸς κῶδιξ, ἐβγεῖν, ἦτοι ἐκβῆναι, ἐξελεῖν, τοῦ ρήματος βγαίνω, ἐκβαίνω. Ὅθεν = καὶ νὰ μὴ εὐρης διέξοδον, καὶ νὰ μὴ δυνηθῆς νὰ διαφύγῃς.

Πολλαὶ ἀπειλητικαὶ φράσεις ὅμοιαι πρὸς τὰς τῆς βυζαντινῆς παροιμίας συνηθίζονται σήμερον: Ἄς ἔλθῃ δῶ ἂν τοῦ βασιτῆ καὶ θὰ ἰδῆ! Κόπιασε νὰ σοῦ δείξω ἐγώ! Δὲν παίρνεις τὰ βρεμένα σου νάρθηξ ἀπὸ δῶ; Καλαβρυτινὴ δὲ τις παροιμία, ἀνακοινωθεῖσά μοι ὑπὸ Α. Κωνσταντινοπούλου ἔχει οὕτω: Ἐκεῖ θὰ ἰδῆς πόσα ἀπίδια βάνει ὁ σάκκος (ἐν κρητικῇ παραλλαγῇ παρὰ Φραντζεσκάκη 109 [Θὰ δῆ πόσα δ.]). Λέγεται δὲ πρὸς τοὺς κομπάζοντας ἐπὶ ἀνδρεία, παρακελευομένους νὰ μεταβῶσιν ἐκεῖ ὅπου εἶναι κίνδυνος καὶ ἐπιδειξῶσι ταύτην. Ὁ συνηθέστερος ὁμοῦς τύπος τῆς παροιμίας ταύτης εἶναι: Νὰ σοῦ δείξω γὰρ πόσ' ἀπίδια βάνει ὁ σάκκος. (Δεκιγιάλας, σ. 95. Ἀραβαντινός, ἀρ. 783 [δ. γὰ νὰ μάθῃς πόσ' δ.]. — Βάρνης. Κράχτογλους, σ. 24 [βάζ' ὁ σ.]. — Κορινθίας παρὰ Δ. Χρ. Δουκάκη [Ἐγὼ θὰ σοῦ δ. πόσ' δ. πιάνει]. — Λέσβου παρὰ Γρ. Ν. Βερναρδάκη [Νὰ σ' δείξου γὰρ πόσ' δ. βάζι ἢ σάκκουξ]).

Τοῦτα τὰ μὲ συντυχαίνεις, ἐνὶ παλαιοῦ οὐρανοῦ ἀποκλάσματα.

Πλὴν τῶν τεσσάρων παρὰ Κρουμβάχερ (MGS, 123, 59. Βλ. καὶ τοῦ αὐτοῦ Sitzungsber., 1887, σ. 69, 19. Σάθα, Μεσ. Βιβλ. Ε', σ. 567) κωδίκων, φέρεται ἡ παροιμία καὶ ἐν τῷ ἀθωνικῷ τῶν Ἰβήρων 805 (ἀρ. 32) καὶ ἐν τῷ τοῦ Βουλισμᾶ. Ἄλλ' ἐν τούτῳ μὲν κεῖται (Ἄττ. ἡμερολ. 366, 32) κατὰ τὸν αὐτὸν σχεδὸν τύπον: Ταῦτ' ἂ μὲ συντυχαίνεις, εἶναι π. οὐ. ἀ., ἐν τῷ ἀθωνικῷ ὁμοῦς τὸ πρῶτον κῶλον παραλλάσσει: Αὐτὰ τὰ λέγει, ἦν π. οὐ. ἀ. Ἡ παραλλαγή δ' αὕτη δεικνύει ὅτι ἡ εἰσαγωγή τῆς παροιμίας, τὸ πρῶτον τοῦτο κῶλον, εἶναι στοιχεῖον ἐπουσιῶδες αὐτῆς, καίτοι ἀποτελοῦν τροχαϊκὴν τετραποδίαν, κυρίως δὲ παροιμία ἢ ἀκριβέστερον παροιμιακὴ ἔκφρασις εἶναι τὸ δεύτερον κῶλον, ὅπερ ἐπίσης εἶναι ἐμμέτρως ἐξενηνεγμένον (ιαμβικὴ τετραποδία μετ' ἀφαίρεσιν τοῦ παρέλκοντος συνδετικοῦ ρήματος). Ἡ εἰσαγωγή περιορίζει μόνον τὴν χρῆσιν τῆς παροιμίας εἰς τὸν χαρακτηρισμὸν ὕθλων, ληρωδῶν λόγων. Αὐτὰ ποῦ μοῦ λέγεις ἢ αὐτὰ ποῦ μοῦ λέγετε (συντυχαίνετε) ἢ αὐτὰ ποῦ μοῦ λές, παπᾶ μου (ταῦτα ἱερεὺς μὲ συντυχαίνετε), εἶναι π. οὐ. ἀ. Ἐν ᾧ ἡ βυζαντινὴ αὕτη παροιμιώδης φράσις ἐλέγετο βεβαίως, ὡς καὶ ἡ τὸ αὐτὸ μέτρον ἔχουσα σημερινὴ Παλιοῦ οὐρανοῦ χαλάσματα (Λέσβου παρὰ Γρ. Ν. Βερναρδάκη), ἐπὶ παμπάλαιων προσώπων ἢ πραγμάτων καθόλου.

Ὅρθως ἠρμήνευσε τὴν παροιμίαν ὁ Κρουμβάχερ (MGS, σ. 189), μαθὼν παρὰ τοῦ Foy ὅτι σφύζεται παρ' ἡμῖν ἡ φράσις παλιοῦ οὐ. χαλάσματα πρὸς δήλωσιν παλαιῶν καὶ ἀχρηστων πραγμάτων. Πρὸ τούτου δὲ τὴν δημώδη φράσιν ἀκριβέστατα ἐξήγησεν ὁ Δ. Ν. Βερναρδάκης (εἰς Εὐριπ., Φοινίσσας 1549, σ. 172), παρατηρήσας ὅτι δι' αὐτῆς «παριστῶνται πράγματα (ἐνίοτε δὲ καὶ ἄνθρωποι) ἀπηρχαιωμένα καὶ παμπάλαια, ἀχρηστα δὲ ὅλως καὶ

λησμονημένα». Τὴν αὐτὴν δ' ἔννοιαν ἀποδίδει εἰς τὴν βυζαντινὴν παροιμίαν καὶ ἡ θεολογικὴ ἐρμηνεία. Ὅτε κατὰ τὴν Πεντηκοστὴν φωτισθέντες ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος οἱ Ἀπόστολοι ἐκήρυσσον γλώσσαις ἑτέραις «τὰ ἔθνη ἔλεγον αὐτοῖς οἰνοτευκτὰς (γρ. οἰνοφλύκτους;) μεθύειν καὶ λέγειν παλαιοῦ οὐρανοῦ ἀποκλάσματα καὶ οὐχὶ τὴν ὑμετέραν διάλεκτον». (Πρβλ. καὶ τὴν παρὰ Κ γ . , MGS, σ. 95 ἐρμηνείαν· ἡ δὲ παρὰ Σάθ α Ε', 567 εἶναι παρεφθαρμένη). Ὅθεν ἡ παροιμία αὕτη λέγει ὅ,τι ἐν ἄλλῃ διατυπώσει ἑτέρα δημώδης: *Τοῦ παλίου καιροῦ πράματα* (Βενιζέλος, σ. 321, 532: «ἐπὶ διηγήσεων ἐώλων καὶ ἐπομένως ἀηδῶν»), ἀντιστοιχοῦσα τῇ ἐπὶ ἀχρήστων πραγμάτων λεγομένη γερμανικῇ: *Das ist eine alte welt* (Wander, τ. V, σ. 179, 57).

Ἄλλὰ καὶ σαφοῦς ὄντος τοῦ νοήματος τῆς παροιμίας, μένει ἡ ἀπορία τί-
νος ἕνεκα τοιαύτης εἰκόνας ἐγένετο χρῆσις πρὸς δήλωσιν τούτου. Εἰς λύσιν
ὁμως τῆς ἀπορίας, νομίζω, ὅτι δύναται νὰ μᾶς καθοδηγήσῃ χωρίον τι τοῦ με-
σαιωνικοῦ ποιήματος Λυβίστρου, ἐν ᾧ ὁ ἦρωὺς ἀπόκομμαν ἐκ τῶν οὐρανῶν λέ-
γει τὴν ἐρωμένην του:

*διότι καὶ ἐσὺ ἐκ τῶν οὐρανῶν ἀπόκομμαν ἐγίνου,
τὰ νέφη σὲ ἐγεννήσασι* (στ. 1509, σ. 284 Wagner).

Ἀπόκομμα λοιπὸν ἢ ἀπόκλασμα ἢ κομμάτι τοῦ οὐρανοῦ δύναται νὰ ὀνο-
μασθῇ πᾶν ὠραῖον καὶ πολῦτιμον πρᾶγμα. Ἄλλὰ μετὰ παρέλευσιν χρόνου τὸ
ρόδον γίνεται βάτος, ἢ περικαλλῆς νεᾶνις δυσειδῆς γραῖα, καὶ τοῦ οὐρανοῦ τὸ
κομμάτι οὐδὲν ἴχνος διατηρεῖ τοῦ προτέρου κάλλους. Ὅθεν ἀναγνωρίζει ἡ βυ-
ζαντινὴ παροιμία ὅτι εἶχε ποτε ἀξίαν τὸ πρᾶγμα εἰς ὃ ἀναφέρεται, ὅτι ἦτο
ἀπόκλασμα τοῦ οὐρανοῦ, ἀλλὰ μετ' εἰρωνείας προσθέτει *παλαιοῦ οὐρανοῦ*, ἐπι-
τείνουσα δὲ τὴν εἰρωνείαν ἡ δημώδης θεωρεῖ αὐτὸ οὐχὶ τεμάχιον πλέον, ἀλλ'
ἐρείπιον παλίου οὐρανοῦ. Εὐστοχώτατα δ' ὁ Βερναρδάκης (ἐνθ' ἄν.) παραβάλλει
τὴν εἰκόνα ταύτην πρὸς τὸν Εὐριπίδειον στίχον, ἐν ᾧ ὑποτίθεται λέγων
περὶ ἑαυτοῦ ὁ Οἰδίπους ὅτι εἶναι «πολιὸν αἰθέρος ἀφανὲς εἶδωλον».

Ἄλι τὰ σάγματα εἰς τὰ κατάπετρα!

Ἐκ τοῦ 1409 παρισινοῦ κώδικος ἐξέδωκε τὸ πρῶτον τὴν παροιμίαν ὁ
Δουκάγκιος (Glossar. graecit., σ. 612, λ. κατάπετρα), ὁπόθεν τὴν παρέ-
λαβεν ὁ Κοραῆς (Ἄτακτα Ε', σ. 117). Ἐκ τοῦ αὐτοῦ δὲ κώδικος ἐξέδωκεν
αὐτὴν καὶ ὁ Κρουμβάχερ (Sitzungsber., 1887, σ. 71, ἀρ. 59), ὅστις ἐν
ταῖς MGS, 123 προσέθηκεν ἐξ ἄλλων δύο κωδίκων καὶ τὰς ἐξῆς παραλλαγάς.

β'. *Οὐ εἰλή τὰ σάγματα εἰς τὰ κατάπετρα.*

γ'. *Αὐλητὰ τὰ σάγματα εἰς τὰ κακόπετρα.*

Εὐρηναίαι δὲ παραλλαγαί αὐτῆς καὶ ἐν δυσὶν ἀθωνικοῖς κώδιξι καὶ ἐν τῷ
τοῦ Βουλισμᾶ.

δ'. *Ἄ ἡλί (κῶδ. Δηλεῖ) τὰ συμβάντα εἰς τὴν κατὰ πέτραν* (Ἄθων. Ἰβήρων
805, 37. Ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ κάτω πέτραν).

ε'. *Εὕρε τὰ σάγματα εἰς κατὰ πέτραν*, (Ἄττ. ἡμερολ. 366, 38).

ζ'. Ἄλει τὰ σώματα εἰς τὴν κακοπετρίαν! (Ἀθων. κῶδ. ρωσικοῦ 779, 10).

Τὸ προτασσόμενον ἐπιφώνημα εἶναι τὸ σημερινὸν ἀλί ἢ ἀλίμονο ἢ ὠηλῖς, οὗ τὴν ἐτυμολογίαν ἐκ τοῦ ἠλί ἠλί ὑπέδειξα ἐν Byz. Zts., τ. VII. Ὅθεν ἐν τῷ β' τύπῳ εἶναι περιττὴ ἡ διόρθωσις τοῦ Κρουμβάχερ εἰς *Oῦ ἀλλοί*, ἀρκεῖ δὲ μόνον νὰ ὀρθογραφηθῇ ἡ λέξις *Oῦ ἠλί*, ὡς ὁμοίως καὶ ἐν τῷ γ' Ἄ ἠλί, ὅπου ἐκ διττογραφίας προσετέθη τὸ ἐπιφερόμενον ἄρθρον. Τὸ δ' ἐν τῷ ζ' τύπῳ σώματα ἴσως δὲν προέρχεται ἐκ λάθους τοῦ βιβλιογράφου, ἀλλ' εἶναι μᾶλλον διαλεκτικὸς τύπος τοῦ *σάγματα*. πρβλ. τὸ κρητικὸν *σομάρι* ἀντὶ *σαμάρι* καὶ τὸ ἰταλ. *somaro*. Ἐκ τοιοῦτου ὁμοιωσὸς λάθους προῆλθον ἀριδῆλως τὰ *συμβάντα* ἀντὶ τοῦ *σάγματα* ἐν τῷ δ' τύπῳ. *Σάγματα* δὲ κατὰ συνεκδοχὴν ἐννοοῦνται πιθανώτατα ἐνταῦθα τὰ ὑποζύγια. Πρβλ. Σουίδαν: «σαγμάρια τὸ παρ' ἡμῖν λεγόμενον τοῦλδον, τὰ βαστάζοντα τὴν ἀποσκευὴν καὶ τὴν μετακομιδὴν τῶν ἐπιτηδείων». Περί δὲ τῆς λ. *κατάπετρα*, σημαίνουσης πετρώδη καὶ δύσβατον τόπον, βλ. Κοραῆ, Ἄτ. Ε', σ. 117· ὅπου προστεθείσθωσαν καὶ τὰ ἐξῆς παραδείγματα τῆς χρήσεως αὐτῆς. Ἀκρίτας, ἐκδ. Μηλιαράκη, στ. 3107: *εἰς ταῦτα τὰ κατάπετρα* καὶ Θεοδοσίου τοῦ Βυζαντ., Ἐγκ. εἰς τὸν δσ. Χριστόδουλον 25 (Ἀκολουθία τοῦ ὁσ. Χριστοδ., ἐκδ. Βοΐνη, σ. 190): «πρὸς κρημνώδεις τόπους καὶ ἀποκρότους καὶ καταπέτρους». Παραφθορὰ τοῦ *κατάπετρα* εἶναι τὰ *κατάπετρα* τοῦ β' τύπου καὶ τὸ *κατὰ πέτραν* τοῦ δ' καὶ ε'. Τούναντίον δὲ δὲν πρέπει νὰ μεταβληθῶσι τὰ *κακόπετρα* καὶ *κακοπετρία*. Σήμερον γενικώτερον ὀνομάζομεν *κακοτοπιὰν* τὸν δύσβατον τόπον.

Τὸ νόημα τῆς παροιμίας εἶναι σαφές. Ἀλλοίμονον εἰς τὸν ἀτυχῆ, ὅταν περιπέση ἐν ταῖς ἐπιχειρήσεσιν αὐτοῦ εἰς ἐμπόδια, ἂν προσκρούσῃ λόγου χάριν εἰς τὰ συμφέροντα ἰσχυροῦ τινος, ἢ περιπλακῇ εἰς δίκας ἢ ἄλλα τοιαῦτα. Πάντως δὲν θὰ ἐκφύγῃ ἀνευ μεγάλης βλάβης. Τὴν αὐτὴν ιδέαν δι' ἄλλης εἰκόνας ἐκφέρει ἡ δημώδης παροιμία: *Ἡ προβάτ' ἂν πάη στὸ λόγγο ἢ μαλλι θ' ἀφήσ' ἢ κέρατο* (Βερέττας, σ. 75, 41 καὶ ἐν Βύρωνι Γ', 284, 34. Βενιζέλλ., σ. 106, 206 [*Ἡ προβατίνα ἂν πάγη*]) καὶ αἱ ἀντίστοιχοι γερμανικαὶ καὶ ὀλλανδικαὶ παρά Wandeg, τ. IV, στ. 58, 106· 63, 209· 76, 6.

«Ποῖον ἄγουρον πομπεύουσιν;» — «Οὗτος ἀπὸ μιᾶς πομπῆς ἐνι».

Καὶ ἡ παροιμία αὕτη ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ἐκ τοῦ 1409 παρισινοῦ κώδικος ὑπὸ τοῦ Δουκαγκίου (Glossar., στ. 7, λ. ἄγουρος), ὅποθεν παρελήφθη ὑπὸ τοῦ Sanders (103 [*Ποῖον-πομπεύουσι*]). Ὁ δὲ Κρουμβάχερ τὸ πρῶτον καὶ οὗτος ἐκ τοῦ αὐτοῦ κώδικος ἐκδούσ αὐτὴν (Sitzungsber., 1887, σ. 69, ἀρ. 28) ἀνεδημοσίευσεν ἐν MGS, σ. 123 ὡς καὶ τὴν προηγουμένην μετὰ δύο παραλλαγῶν ἐκ τοῦ βατικανοῦ καὶ τοῦ ταυρινικοῦ κώδικος. Εἰς ταύτας προστίθενται νῦν καὶ δύο ἐπιπαραλλαγαὶ ἐξ ἄθωνικῶν κωδίκων καὶ μία ἐκ τοῦ Βουλισμᾶ, ὥστε ἐν ὄλῳ ἔχομεν ἕξ παραλλαγὰς τῆς παροιμίας, τὰς δε:

β'. «Ἐ! Ποῖον¹⁰ ἄγουρον πομπεύουσι;» Καὶ λέγει· «Τοῦτος ἀπὸ μιᾶς πομ-

10. Τὸ *Αἰποῖον* τοῦ κώδικος νομίζει ὁ Κρουμβάχερ ὅτι εἶναι αὐτὴ ἡ ἀντωνυμία *ποιός* τῆ

πῆς ἐνι». (Κγ., MGS, σ. 123, 64).

γ'. Ἄϊ! Ποιὸν ἄγουρον πομπεύουν καὶ οὐκ ἐνι μιᾶς πομπῆς! (αὐτ.).

δ'. Τὸν ἄγουρον τὸν ἐπόμπευαν, ἀπὸ μιᾶς πομπῆς οὐκ ἦτον. (Ἀθων. κῶδ. Ρωσικοῦ 779, 11).

ε'. Ἰδὲ ποιὸν ἄγουρον πομπεύουν, οὐτινος ἀτιμία πομπῆς οὐκ ἐνι. (Ἰβήρων 875, ἀρ. 38).

ς'. Ἀφ' οὗ τὸν ἄγουρον πομπεύουσι, πάλιν ταύτην κατορθώνει τὴν πομπὴν νὰ τοῦ ἀπομείνη. (Ἀττ. ἡμερολ., σ. 366, 39).

Αἰνιγματώδη λέγει τὴν παροιμίαν ταύτην ὁ Κρουμβάχερ ἐν τῇ πρώτῃ ἐκδόσει αὐτῆς, ἐν δὲ ταῖς MGS, σ. 191, παρατηρῶν ὅτι καὶ αἱ ἄλλαι δύο παραλλαγαὶ δὲν συντελοῦσιν εἰς διαφώτισιν τῆς ἐννοίας αὐτῆς, ὡς εἰκασίαν προτείνει τοιαύτην τινὰ ἐρμηνείαν: Κάποιον ἄγουρον πομπεύουσι καὶ αὐτὸς (ὁ ἄγουρος) λέγει, οὗτος εἶναι ἀπὸ τῆς αὐτῆς πομπῆς, δηλ. παρηγορεῖται ἀναφέρων καὶ ἄλλον ταῦτά ὑποστάντα. Ὁ δὲ G. Meyer ἐν Byzant. Zeitschrift, τ. III, σ. 404 ἐρμηνεύει ἄλλως, ὅτι ὁ πομπευθεὶς κατὰ τὴν νεότητά του δὲν θὰ μείνη εἰς μίαν πομπήν, ἦτοι πολλάκις καὶ ἐν τῷ μέλλοντι θὰ τιμωρηθῇ διὰ παρομοίας πράξεις.

Ἐν πρώτοις παρατηρητέον ὅτι ἐν δυσὶ τύποις ἡ παροιμία εἶναι διαλογική· τοῦτο ἀριδῆλως μαρτυρεῖ καὶ τὸ μεταξὺ τῆς ἐρωτήσεως καὶ τῆς ἀποκρίσεως παρεντιθέμενον καὶ λέγει, διότι τοῦ ρήματος τούτου ὑποκείμενον πρέπει νὰ ἐννοηθῇ ὁ ἐρωτώμενος καὶ οὐχὶ ὁ ἄγουρος, ὡς ὑπέθεσεν ὁ Κρουμβάχερ. Δὲν εἶναι δὲ ἀσυνήθης ἐν ταῖς διαλογικαῖς βυζαντιναῖς παροιμίαις ἡ τοιαύτη παρεμβολή. Βλ. Κγ., σ. 118, ἀρ. 1 «Κηπουρέ, συνέπαρε». Λέγει· «Νὰ ψηψί». «Κηπουρέ, συνέπαρε». Λέγει· «Λύσαι τὸν σκύλον», σ. 125, 79 καὶ πάλιν λέγει· «Κῦρι, κτλ.» Βλ. καὶ σ. 125, 85. Ἐπειτα τὸ ἀπὸ μιᾶς πομπῆς ὅπερ ἐν πᾶσι τοῖς τύποις ἐπαναλαμβάνεται δὲν εἶναι ἐφθαρμένον, ὡς φαίνεται παραδεχόμενος ὁ Κρουμβάχερ (Sitzungsber., 1887, σ. 83), ἀλλ' ἔχει ὀρθῶς. Ἡ σημασία τῶν λέξεων πομπεύω, πομπή, ἡ τε κυρία καὶ ἡ μεταφορική, εἶναι γνωστοτάτη ἀπὸ τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν χρόνων μέχρι τοῦ πέρατος τῆς τουρκοκρατίας ἡ ποινή αὐτὴ ἦτο συνήθης ἐν Ἑλλάδι, ὡς θ' ἀναπτύξω ἐν τῷ περὶ δικαστικῶν ἐθίμων κεφαλαίῳ προσεχῶς ἐκδοθησομένων μελετῶν μου περὶ τοῦ βίου τοῦ καθ' ἡμᾶς λαοῦ. Ἀπὸ μιᾶς πομπῆς λοιπὸν εἶναι ὁ πομπευθεὶς, ὁ πομπιεμένος, ὁ γιβεντισμένος, ἄνθρωπος ἐξώλης καὶ προώλης. Καὶ παροιμία συνηθεστάτη φέρεται ἐπὶ συνόδου πονηρῶν:

Κι αὐτὸς τῆς πομπῆς κ' ἐκεῖνος τῆς γάνας. (Κρομμύδη, Διατριβὴ 46. Ἀκολουθία β' τῆς διατριβῆς 26. Negris, σ. 61, 373 [Καὶ αὐ.-καὶ κεῖνος τῆς κάννας]. Ἀραβαντινός, ἀρ. 635 [κι ὁ ἄλλος τῆς γ.]. Βενιζέλος, σ. 141, 370. Βύρων Γ', 438, 32). Ἀλβανιστὶ δέ: Τσ' ἴσ'τε μοῦντζε, ἴσ'τ' ἔδε σ'τροῦντζε (Reinhold, Πελασγικά, σ. 39). Γάνα δ' ἡ ἀσβόλη δι' ἧς ἐχρίοντο

προσθήκη τοῦ ε κατ' ἀναλογίαν τοῦ ἐγώ, ἐκεῖνος, ὡς ἐν τοῖς ἐποῦτος, ἐτέτοιος. Ἀλλὰ προδήλως εἶναι τὸ ἐπιφώνημα ε ἢ αἰ, ὡς δεικνύουσι καὶ τὰ ἐν τῷ γ' καὶ ε' τύπῳ Ἄσοιποιὸν καὶ Ἰδὲ ποιὸν.

συνήθως τὰ πρόσωπα τῶν πομπευομένων· τὸ αὐτὸ καὶ *μουντζα* (μουζα), ὅπερ μετέπεσε σήμερον εἰς τὴν σημασίαν τοῦ φασκελώματος, διότι διὰ τῆς παλάμης ἐγίνετο ἡ τοιαύτη ἐπίχρισις.

Ὅθεν ὁ νοῦς τῆς παροιμίας εἶναι ὅτι ὁ διαπράξας ἔγκλημα, καταστήσαν ἀναγκαίαν τὴν ποινὴν τῆς διαπομπεύσεως, εἶναι κακοῦργος ἀδιόρθωτος. Ἐν λοιπὸν ὁ φύσει πονηρὸς δεῖξῃ ποτὲ τυχὸν μετάνοιαν, αὕτη εἶναι προσποιητὴ, συνήθως ὁμῶς τούναντίον οὐ μόνον δὲν κρύπτει τὴν κακίαν του, ἀλλὰ καὶ ἐναβρύνεται εἰς αὐτήν. Τοιαῦταί τινες αἱ διατυπούμεναι ἰδέαι ἐν ταῖς διαφόροις παραλλαγαῖς τῆς βυζαντινῆς παροιμίας.

Ἐν τῇ πρώτῃ καὶ τῇ δευτέρᾳ ὁ ἐρωτώμενος τίς ὁ πομπευόμενος ἀποκρίνεται, πάντως ἀχρεῖός τις, καὶ τοιοῦτος θὰ μείνῃ καθ' ὅλον τὸν βίον του. Ἐν τῇ τρίτῃ ἐκφράζεται ἡ ἰδέα ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν ὁ καταδικασθεὶς δι' ἀτιμωτικὴν πράξιν νὰ θεωρηθῇ ἀγνός καὶ ἄμωμος. Ἡ τετάρτη ἐλέγετο βεβαίως ἐπὶ τῶν προσπαθούντων νὰ πείσωσι τοὺς ἄλλους ὅτι εἶναι χρηστοί, ἐν ᾧ προφανεῖς ὑπάρχουσιν ἀποδείξεις τῆς κακίας των. Ἡ πέμπτη ὅτι ὁ κριθεὶς ἄξιος ἀτιμωτικῆς ποινῆς δὲν συναισθάνεται τὴν ἀτίμωσιν. Ἡ δ' ἕκτη (ἐκ τριῶν ἀπαρτιζομένη τροχαϊκῶν τετραποδιῶν, μὲ μικρὰν μεταβολὴν τοῦ πρώτου στίχου: Ὅποιον ἄ. πομπεύουν ἢ Ἄ τὸν ἄ.) ὅτι καὶ καύχημα θὰ ἔχη τὴν πομπὴν ἐν τῷ βίῳ του. Ἀντίστοιχοι ταύταις εἶναι αἱ ἐξῆς σημεριναί:

— *Τὴν ἔχει τὴν πομπή της γιὰ χαρά.* (Βρεσθένων Λακεδαιμόνος παρὰ Λ. Κωνσταντοπούλου).

— *Ἡ πορτικὴ τὰ γέβεντα γιὰ πανηγύρι τὰ ἔχει.* (Νεοελλ. Ἄνάλ., 29). Πορτικὴ ἢ καὶ παρὰ Βυζαντινοῖς καὶ σήμερον ἔτι ἐνιαχοῦ πολιτικὴ λεγομένη.

— *Αἱ κοῦρβα τὸ γεβέντισμαν παναῦράσιν τό 'σ'ει.* (Μεγίστης. Ὁ ἐν ΚΠ. Σύλλογος, τ. ΚΒ' 317, 131).

— *Ἡ σκρόφα τὸ γεβέντισμα γιὰ παναῦρι τό 'χει.* (Νάξου παρὰ Μ. Ι. Μαρκόπολι).

— *Ὁ κλέφτης τὸ γιβέντισμα γιὰ πανηγύρι τό 'χει.* (Νεοελλ. ἀνάλ., 216. — Σίφνου παρὰ Σ. Δουκάκη [βεγέντισμα γιὰ πανηγύρι]. — Θήρας παρὰ Πυργιανοῦ [κιβέντισμα]. — Μυκόνου παρὰ Κας Ἄργ. Παπαβασιλείου [πανηγύρι]).

— *Ὁ κλέφτης τὸ γεβέντισμα γιὰ λεβεντιά τὸ ἔχει.* (Κεφαλληνίας παρὰ Σπ. Παγώνη [ἦ: γιὰ νταηλίκι τό 'χει]).

— *Ὁ ψεύτης τὸ γεβέντισμα γιὰ καύχημα τὸ ἔχει.* (Βενιζέλος, σ. 246, 1013).

Καὶ ἡ θεολογικὴ ἐρμηνεῖα ἐκ τοιαύτης ἐννοίας τῆς παροιμίας ἀφορμᾶται. Ἄγουρος κατ' αὐτὴν ἀλληγορεῖται ὁ διάβολος, ὅστις καίπερ πομπευόμενος διὰ τῆς ἐξομολογήσεως, δὲν καταισχύνεται, ἀλλ' ἐξακολουθεῖ τὸ πονηρὸν ἔργον του: «Καὶ οὕτως θεατριζόμενος ὁ ἐχθρὸς τῆς ἀληθείας ἄγουρος οὐκ αἰσχύνεται, ἀλλὰ σπεύδει παντοίως ὥρα τε καὶ ἡμέρα τὸ πῶς παγιδεύσῃ τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων».

Οἰκονομήθη ἡ ἀγία Σοφία μετῆς φόλλης τὸ λάδι.

Διάφοροι γραφαὶ ἐκ δύο κωδίκων παρὰ Κ ρ ο υ μ β ά χ ε ρ (MGS, 123), ἐκ δύο ἀθωνικῶν καὶ ἐκ τοῦ τοῦ Βουλισμᾶ. *Μετῆς φολέου τὸ λάδι* (Κτ.). *Σοφία-τὸ ἐλάδι τῆς φόλλης* (Ἀττ. ἡμερολ. 366,41). *Ὅπου οἱ ἡ ἀ. Σ. μετῆς φολεοῦ τὸ ἐλάδι* (Ἰβήρων 805, ἀρ. 40). *Οἰκοδομήθη-τὸ ἐλάδι* (Ρωσικοῦ 779, 13). *Ἐζωογονήθη ἡ ἀ. Σ. μετὰ τῆς φότης τοῦ ἐλαίου* (παρισινός κῶδ. 1409 παρὰ Κτ.).

Τὸ *οἰκοδομήθη* τοῦ ἀθωνικοῦ κώδικος εἶναι ψυχρὰ ὑπερβολή, ἄτοπος καὶ ἀκατάλληλος, ἀφοῦ πρόκειται περὶ ἐλαίου, ἀπαραιτήτου μὲν πρὸς συντήρησιν ἐκκλησίας, ἀλλὰ παντελῶς ἀχρήστου πρὸς οἰκοδομὴν αὐτῆς. Τούναντίον δὲ τὸ *ἐζωογονήθη* τοῦ παρισινοῦ εἶναι ἐμφαντικώτερον καὶ ἐναργεστέραν καθιστᾷ τὴν εἰρωνεϊάν. Διότι εἰρωνικῶς ἐλέγετο βεβαίως ἡ παροιμία, ἐπὶ ἐκείνων πιθανῶς, οἵτινες ἐλάχιστα παρέχοντες, ἀξιοῦσιν ὅτι μέγιστα διὰ τῆς συνδρομῆς των κατώρθωσαν. Μὲ ἐνοῦ παρὰ λάδι δὲν θὰ ἐπληροῦντο αἱ πολυάριθμοι τῆς ἀγίας Σοφίας κανδηλαί, καὶ τὴν ἔλλειψιν αὐτοῦ θὰ ἠσθάνετο ὁ ναός, ὅσον καὶ ἡ Βενετία τὴν ἀπώλειαν μιᾶς βελόνης, ὡς λέγει ἄλλη δημώδης παροιμία. Ὅθεν οὐδεμία ἀνάγκη, νομίζω, νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἀναφέρεται ἡ προκειμένη παροιμία εἰς ὄρισμένην τινὰ περίστασιν ἢ ὅτι ὑπαινίσσεται παράδοσιν τινὰ περὶ τῆς ἀγίας Σοφίας, καθὰ εἰκάζει ὁ Κ ρ ο υ μ β ά χ ε ρ (MGS, 192).

Ἄτυχος νεώτερος τὴν ἰδίαν χώραν κουρσεύει.

Γράφοντες τὴν χώραν του κ. ἀποκαθιστῶμεν τὸ μέτρον, διαταραχθὲν ἐκ τῆς μανίας τῶν βυζαντινῶν συλλογῶν πρὸς ἀποκάθαρσιν τῶν χυδαῖσμων. Ἡ παροιμία ἀναφέρεται βεβαίως, λέγει ὁ Κρουμβάχερ, εἰς τοὺς βλάπτοντας καὶ καταστρέφοντας τὴν περιουσίαν των ἢ τοὺς συγγενεῖς των. Ἀλλὰ τότε ἀπρόσφορον θὰ ἦτο τὸ ἐπίθετον ἄτυχος περὶ τοῦ φθείροντος τὴν ἰδίαν περιουσίαν λεγόμενον, καὶ ἡ εἰκὼν τῆς ληστρικῆς ἐπιδρομῆς δὲν δύναται ἀναμφιβόλως νὰ θεωρηθῆ προσφυῆς εἰς τοιαύτην περίστασιν. Δυστυχῶς δὲν ἔχομεν ἀντίστοιχόν τινὰ σημερινὴν παροιμίαν, ὅπως βοηθούμενοι ὑπὸ ταύτης, ἀσφαλῶς ἀποδώσωμεν τὸ νόημα τῆς βυζαντινῆς. Νομίζω ὁμοίως ὅτι δὲν ἀπομακρυνόμεθα τοῦ ὀρθοῦ, ὑποθέτοντες ὅτι ὑπόκειται μῦθος τις περὶ παλληκαριοῦ, τὸ ὅποιον «ἐβγήκεν εἰς τὸ κουρσος», ἀλλ' ἀντὶ νὰ δηώσῃ ξένην τινὰ χώραν καὶ ἐπανέλθῃ κατάφορτος λαφύρων εἰς τὴν πατρίδα του, ὑπὸ τρικυμίας ἢ ὅπωςδῆποτε ἄλλως νύκτα εἰς αὐτὴν προσοκείλαντος τοῦ πλοίου του, ἀγνοῶν ἐπέδραμεν ὡς ἐπὶ ἀλλοτρίαν· παθὼν δηλ. ὅτι καὶ οἱ Ἀχαιοὶ τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ μύθου, οἵτινες ἐπέδραμον ἐπὶ τὴν χώραν τοῦ Ἡρακλείδου Τηλέφου, νομίζοντες ὅτι δηοῦσι τὴν τῶν Τρώων. Ἄν δ' εἰς τοιοῦτόν τινὰ μῦθον ἀναφέρεται ἡ παροιμία, θὰ ἐλέγετο ἐπὶ ἐκείνων οἵτινες μὴ εὐδοκιμοῦντες ἄλλως καὶ δι' ἀδίκων πράξεων ἐπιχειροῦντες νὰ ὠφεληθῶσιν, ἐπισύρουσι κατὰ τῆς κεφαλῆς των νέα κακά. Διότι οἱ λησταὶ καὶ οἱ κουρσάροι φείδονται τῆς ἰδίας χώρας, ὅπως διωκόμενοι εὐρίσκωσι καταφύγιον ἐν αὐτῇ. Ὁ λύκος τὴ φωλιά του δὲν

τὴν μαγαρίζει, ὡς λέγει δημώδης παροιμία ταύτην ἔχουσα τὴν ἔννοιαν¹¹. Κακουργοῦντες δ' ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι, ἀφανίζουσι τὴν μόνην ἐλπίδα σωτηρίας αὐτῶν ἐν καταδρομῇ.

Σαρακηνὸς στὸ σπίτι σου καὶ σὺ ὅπου θέλῃς γύρευε.

Ἐκ τοῦ παρισινοῦ κώδ. 1409 ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Δουκαγκίου (Glossar. Graec., λ. ὀσπίτιον) καὶ τοῦ Κρουμβάχερ (Sitzungsber., 1887, σ. 70,41-MGS, 124, 70), ὅστις καὶ ἐκ τοῦ βατικανοῦ καὶ τοῦ ταυρινικοῦ τὴν παρέλαβε. Κεῖται δὲ καὶ ἐν τῷ ἀθωνικῷ κώδ. Ἰβήρων 805, ἀρ. 8 καὶ ἐν τῷ τοῦ Βουλισμᾶ (Ἄττ. ἡμερολ. 367, 54). Ἡ διαφορὰ τῶν γραφῶν εἶναι ἀσήμαντος. Δύο κώδ. παρὰ Κτ. γράφουσι κατὰ πληθυντικὸν ἀριθμὸν *Σαρακηνοί*, ὁ δὲ τοῦ Βουλισμᾶ *Σαρακηνόν*. Εἰς τῶν παρὰ Κτ. κωδίκων γράφει εἰς τὸ ὀσπήτιν σου καὶ ἕτερος ἡσπήτιν (= ἰσπίτη), ὁ ἀθωνικὸς σπίτιν, οἱ δὲ λοιποὶ σπίτι. Ἀντὶ δὲ τοῦ γύρευε ὁ ἀθωνικὸς γράφει ὀδευε.

Ἡ λέξις *γυρεύω* κεῖται ἐν τῇ παροιμίᾳ ταύτῃ, κατὰ τὸν Κρουμβάχερ, ἐν τῇ πρώτῃ καὶ κυρία ἔννοια αὐτῆς, τοῦ γυρίζω, περιπλανῶμαι· ταύτην δὲ τὴν γνώμην νῦν κρατῦνει καὶ ἡ γραφὴ ὀδευε τοῦ ἀθωνικοῦ κώδικος. Ἐρμηνεύει δ' οὕτω: «ἂν εἰς τὸ σπίτι σου εἶναι Σαρακηνοί, τὰ πάντα ἀπώλεσας, οὐδὲν ἔχεις νὰ ζητῆς πλέον», καὶ ὑποθέτει ὅτι χαρακτηρίζει ἐν γένει τοὺς Σαρακηνοὺς ἢ παροιμία, ἢ ἀναφέρεται εἰς ὠρισμένην τινὰ περίπτωσιν, εἰς κακοὺς παῖδας ἐν τῷ οἴκῳ κατ' οὐδὲν διαφέροντας τῶν Σαρακηνῶν.

Ἄλλ' ἢ ἔννοια τοῦ γυρίζειν, τοῦ περιέρχεσθαι πολλοὺς τόπους, δὲν ἀποκλείει τὸν σκοπὸν τῆς ἀναζητήσεως (πρβλ. καὶ τὰς παροιμιώδεις φράσεις *τρέχα γύρευε, σύρε γύρευε, ἄμε γύρευε* κλπ.). Ὁ ἀγνοῶν ὅτι ἔχει τὸν κακοῦργον εἰς τὸ σπίτι του τρέχει καὶ τὸν ἀναζητεῖ ἀλλαχοῦ ἵνα τὸν συλλάβῃ. Ἐλέγετο δ' ἡ παροιμία ἐπὶ τῶν μακρὰν ἀναζητούντων κακὰ ἐγγύτατα κείμενα, ἐπὶ τῶν μὴ ἐννοούντων ὅτι ἡ κλοπὴ ἢ ἄλλο τι κακὸν ἐν τῷ οἴκῳ προῆλθεν ἐξ οἰκείου, ἀλλ' ἐρευνώντων ἔξω τοῦ οἴκου νὰ εὑρωσι τὸν ἐνοχον. Διδάσκει δ' ὅτι δυσκόλως δύναται τις νὰ φυλαχθῇ ἀπὸ πονηρὸν θεράποντα ἢ συγγενῆ. Τὴν αὐτὴν ἀκριβῶς ἔννοιαν φαίνεται ἔχουσα ἢ παρὰ Πλανούδη 67 παροιμία: *Ἔσω κλέπτην καὶ ἔσω πόρνον, ὅποσα βούλει ἐνέδρευε*· τὴν δ' αὐτὴν ἰδέαν ἐν πλατυσμῷ ἐκφράζει ὁ Μανασσης (Ἀρίστανδρ. Β', 19 κέ, τ. II, σ. 558 Hercher):

*Ἄν ἐνδον ἔχῃς τὸ κακόν, ἂν τὸν προδότην θάλλῃς,
κᾶν τεῖχος ἔχῃς σιδηροῦν, κᾶν καταχάλκους πύργους,
εὐάλωτον τὸ φρούριον, ἀφύλακτος ἢ πόλις,
οἱ φύλακες οὐ φύλακες, οἱ κόποι κόποι μόνον.*

Ἐπὶ παροιμιῶν δὲ περιστάσεων ἐλέγετο καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἡ παροιμία ἢ *Φανίου θύρα* «ἐπὶ τῶν μηδὲν ἀνυόντων ἐν τῷ φυλάττειν» (Ζηνόβ. 324, Διογεν. 405, Διογεν. Βι. 184, Μακάρ. 360, Ἀποστολ. 774)

11. Πρβλ. καὶ τὰς γερμαν. παροιμίας παρὰ Wander I, σ. 586, 71. 587, 105. 107.

ἀπό τινος Φανίου ἢ Φάνου, ὃν ἐκλεπτεν ὁ θεράπων, ἢ ὃν ἠπάτα ὁ μοιχὸς λάθρα εἰσερχόμενος εἰς τὴν οἰκίαν. Ἄλλων λαῶν ὁμοίας παροιμίας βλέπε παρὰ W a n d e r, τ. I, σ. 584, 54. 59· 589, 135· 592, 210· τ. IV, σ. 84, 112. Ἡ δ' ἀνέκδοτος γορτυνιακὴ παροιμία Ὁ παπᾶς σπίτι σὲ σπίτι, κι ἄλλος στοῦ παπᾶ τὸ σπίτι, κατ' ἐπίφασιν μόνον ὁμοιάζουσα, παντελῶς διάφορον ἔχει ἔννοιαν, λεγομένη ἐπὶ ταῦτοχρόνων ἀμοιβαίων ἐπισκέψεων.

Ὁ κακὸς καὶ εἰς τὸ ψωμὶν σου μοῖραν ἔχει.

Ἐκ τῶν τριῶν κωδίκων τῶν περιλαμβανόντων τὴν παροιμίαν ταύτην (παρὰ K r., MGS, 125, 82), ὁ παρισινὸς 1409 (ὀπόθεν ἐδημοσίευσεν αὐτὴν καὶ ὁ Δ ο υ κ ἄ γ κ ι ο ς, στ. 1787, λ. ψωμῆ) ἐκφέρει ἀρνητικῶς τὴν πρότασιν: *μοῖραν οὐκ ἔχει*. Τὴν γραφὴν δὲ ταύτην προτιμᾷ καὶ ὁ Κρουμβάχερ μεταφράζων «ὁ κακὸς δὲν ἔχει μερίδιον εἰς τὸ ψωμί σου», καὶ παρατηρῶν ὅτι ἡ ἔννοια ἀπαιτεῖ τὴν ἀρνησιν, ἣτις φαίνεται ὅτι διεγράφη ἐκ τοῦ κειμένου ὅπως συμφωνήσῃ τοῦτο πρὸς τὰς θεολογικὰς ἐρμηνείας, μὴ ἐχούσας τὴν ἀρνησιν. Ὅτι ὁμοῦς ὀρθῶς ἔχουσιν αἱ θεολογικαὶ ἐρμηνεῖαι ὡς πρὸς τοῦτο, καὶ κατ' ἀκολουθίαν καὶ τὸ κείμενον τῆς παροιμίας ἐν τοῖς δυοῖς κώδιξιν, ἀποδεικνύει καὶ τὸ μέτρον αὐτῆς, τρίμετρον τροχαϊκόν, διαφθειρόμενον διὰ τῆς παρεμβολῆς τοῦ ἀρνητικοῦ μορίου οὐ. Καὶ ἡ ἔννοια δέ, ὡς ἀντιλαμβάνεται αὐτὴν ὁ Κρουμβάχερ, εἶναι σκοτεινὴ καὶ δύσληπτος· οὐδὲ μοί φαίνεται εὐστοχωτέρα ἢ ἐν Philologus, 1890, τ. III, σ. 458 προταθεῖσα ἐρμηνεῖα ὑπὸ τοῦ K u r t z, ὅστις μεταβάλλων τὴν ἀντωνυμίαν εἰς τρίτου προσώπου (*ψωμὶν του*) μεταφράζει «ὁ κ. δὲν ἔχει τύχην μὲ τὸ ψωμί του» καὶ νομίζει τὴν παροιμίαν ταυτόσημον τῇ νεοελληνικῇ Ὁ κακὸς κακὰ θὰ φάη (Νεοελλ. ἀνάλ. 454).

Ἄλλ' ἡ ἔννοια τῆς παροιμίας εἶναι ἄλλη: ὁ κακὸς εἶναι ἄρπαξ καὶ πλεονέκτης· δὲν ἀρκεῖται εἰς σφετερισμὸν τῆς ἄλλης περιουσίας σου, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ παρὰίτητα πρὸς συντήρησίν σου ζητεῖ ν' ἀρπάσῃ, ἅτινα καὶ δανειστὴς ἐπιεικῆς δὲν λαμβάνει. *Γυρεύει νὰ πάρῃ τὸ ψωμί ἀπ' τὸ στόμα σου* κατὰ τὴν δημώδη παροιμιακὴν φράσιν¹². Τὴν ἰδέαν ταύτην ἐκφράζουσι δι' ἄλλης εἰκόνας καὶ αἱ βυζαντιναὶ ἐκεῖναι παροιμίαι, αἱ λέγουσαι τὸν κακὸν δανειστὴν δλου τοῦ κόσμου. Αὗται δ' εἶναι ἡ ἀνωτέρω ἐν σ. 416-417 ἀναγραφεῖσα καὶ ἡ ἐπομένη:

—*Τὸν κακὸν ὄλοι χρεωστοῦν τον* (Ἀττικὸν ἡμερ. 366, 35. K r u m b a c h e r, Sitzungsber., σ. 69, 23· MGS, 119, 23) ἢ *Τοῦ κακοῦ ὄλοι τοῦ χρεωστοῦσιν* ἣτις σχεδὸν ἀμετάλλακτος διεσώθη μέχρι τοῦ νῦν.

12. Εἰδικώτερον λέγεται ἡ φράσις αὕτη καὶ ἐπὶ τῶν ἀποστεροῦντων τινὰ τῆς ἐργασίας του ἢ ἐπὶ τοῦ προσελκύνοντος τοὺς πελάτας ὁμοτέχνου. *Ποιὸς πῆρε τὸ ψωμί ἀπ' τὸ στόμα μου;* Ὅποιος πῆρε τὴ δουλειά ἀπ' τὰ χέρια μου (Πελοποννήσου) ἢ *Ποιὸς πῆρε τὸ φαγεῖ ἀπ' τὸ στόμα μου;* κλπ. (Νεοελλ. ἀνάλ. 80) ἢ Ὅποιος κάνει τὴ δουλειά μου, παίρνει καὶ τὴν δακονιά μου (Ἀθηναϊκὴ. Ἐβδομάς Α', 168) ἢ Ὅποιους ἀρπάζ' τ' δ'λειά μ', τρώει καὶ τ' δουντιά μ' (Τρικάλων παρὰ Ν. Βραχνοῦ).

—Στοὺς κακοὺς δλοὶ χρωστοῦν (Κ ρ ε μ μ ὕ δ η, Ἀκολουθία Β' διατριβῆς 21 [εἰς τοὺς κ. χρωστοῦν]. Negris, σ. 36, 229 [ὄμ.]. Βενιζέλος, σ. 281, 189).

Ἄλλη γραῖα οὐκ ἐγέννησεν.

Ἀκατάληπτος μοι εἶναι, λέγει ὁ Κρουμβάχερ, ἡ ἔννοια τῆς παροιμίας ταύτης, ἥτις προήλθεν ὡς φαίνεται ἐκ μύθου τινός, ἐκτὸς ἂν ἐκφράζη τὴν ἀπλουστάτην ἰδέαν ὅτι αἱ γραῖαι εἶναι στεῖραι, ἢ ὑποκρύπτῃ ἴσως εἰρωνείαν πρὸς τοὺς λίαν ὀψὲ δεικνύοντας ἐπιθυμίαν πρὸς γάμον.

Τὴν ἔννοιαν ὁμοῦς αὐτῆς διδασκόμεθα ἐκ σημερινῶν ὁμοίων παροιμιῶν:

—Ἄλλη καμμιά δὲν γέννησε, παρ' ἡ Φαραώνισσα. (Τρικάλων. Παρνασσός, τ. ΙΕ', σ. 948, 98).

—Ἄλλη καμμιά δὲ γέννησε, μόν' ἡ Μαριά τὸ Γιάννη. (Βερέτας, σ. 67, 6 [Ἄ. δὲν ἐ.]. Ἀραβαντινός, ἀρ. 28. Βενιζέλος, σ. 7, 77 [Ἄ. δὲν ἐ.].

—Ἀθηναϊκῆ. Ἑβδομάς Α', 136 [Κανεῖς καὶ δὲν ἐ.]. Παρνασσός, τ. ΙΕ', σ. 948, 97. —Βάρνης. Κράχτογλους, σ. 21 [Κανένας δὲν ἐ.]. —Κεφαλληνίας παρὰ Σπ. Παγώνη [Ἄλλος δὲν ἐ. παρ' ἡ Μ.].

—Ἄλλη μάννα δὲν ἔκαμε, παρ' ἡ Μαριά τὸ Γιάννη. (Καβαδίας, σ. 276).

Ἡ παροιμία ἀναφέρεται εἰς τὰς μητέρας, τὰς φορτικῶς περὶ τοῦ τέκνου των ὀμιλοῦσας, καὶ πάντοτε ἐπαινοῦσας αὐτό, ὡσεὶ μὴ ὑπῆρχον καὶ ἄλλαι μητέρες εἰς τὸν κόσμον· μεταφορικῶς δ' ἐπὶ τῶν ἐκθιαζόντων ὡς σπάνια καὶ θαυμαστὰ ἴδια πλεονεκτήματα συνήθη καὶ κοινότατα.

Μικρὸς τὸν μέγαν δύναται.

Μικρὸς τὸν μέγαν δύναται, σκελέαν τοῦ βάνει καὶ αὐτός.

Ἐκ τῶν πέντε παρὰ Κρουμβάχερ κωδίκων καὶ ἐκ τοῦ τοῦ Βουλισμᾶ συνάγονται πέντε τύποι τῆς παροιμίας, μικρὸν ἀλλήλων παραλλάσσοντες.

α'. Μικρὸς τὸν μέγαν δύναται, σκέλος τὸν βάνει καί, ἔ καὶ αὐτός! (Σάθα, Μεσ. βιβλ., τ. Ε', σ. 548, 6. Κ ρ., MGS, 126, 93).

β'. Τὸν μέγαν δύναται, σκελέαν τοῦ βάνει καί, ἔ καὶ αὐτός! (Σάθας καὶ Κ ρ., αὐτ.).

γ'. Μικρὸς τὸν μέγαν δύναται, σκελέαν τοῦ βάλλει καὶ αὐτός. (Ἀττ. ἡμερ. 365, 13).

δ'. Μικρὸς τὸν μέγαν δύναται, σκελέαν τὸν δώσει. (Κ ρ., αὐτ.).

ε'. Μικρὸς τὸν μέγαν δυνάστην· σκελέαν τὸν βάλλει καὶ ἔπεσεν. (Ducangius, Glossar., στ. 1385, λ. σκελαία. Κ ρ., αὐτ.).

Ἐκ τούτων δὲ νομίζω ὅτι ἀποκαθίστανται δύο παροιμίαι, ἡ μία ἐκ τοῦ πρώτου κώλου, ἔχουσα αὐτοτελῆ ἔννοιαν, ὡς θὰ καταδειχθῇ κατωτέρω, ἡ δ' ἑτέρα διάφορον ταύτης προσλαμβάνουσα ἔννοιαν διὰ τῆς προσθήκης τοῦ δευτέρου κώλου. Καὶ ἡ μὲν πρώτη ἀποτελεῖται ἐκ μιᾶς λαμβικῆς τετραποδίας, ἡ δὲ δευτέρα ἐκ δύο.

Τὸ *δύναμαι* δὲν εἶναι ἐνταῦθα ἀμετάβατον ἐν τῇ σημασίᾳ τοῦ εἶμαι δυνατός, ἔχω δύναμιν, ἰκανότητα πρὸς τι, ἀλλὰ μεταβατικὸν καὶ σημαίνει νικῶ, καταβάλλω τινά, εἶμαι ὑπέρτερός τινος. Οὕτω λέγομεν σήμερον τὸν *δύνομαι* ἀντὶ τοῦ εἶμαι ἰσχυρότερος αὐτοῦ, ἢ κατὰ τὴν παροιμιακὴν ἔκφρασιν εἶναι τοῦ *χειοῦ μου*. Ἐκφέρεται δὲ τὸ *δύναμαι* ἐνταῦθα ἀπολύτως καὶ οὐχὶ μετ' ἀπαρεμφάτου, ὅθεν δὲν ἔχομεν ἰδιάζουσας συντακτικὴν περίπτωσιν, ἐλλείποντος τοῦ νὰ ἐκ τῆς ἀναλύσεως τοῦ ἀπαρεμφάτου, ὡς νομίζει ὁ Κρουμβάχερ, οὐδ' ὑπάρχει ἀνάγκη νὰ ὑποθέσωμεν ἐκπεσὸν τὸ νὰ μετὰ τὸ *σκελέαν* ἐξ ἀβλεψίας τῶν βιβλιογράφων, κατὰ τὴν γνώμην τοῦ G. Meyer ἐν Byz. Zts., τ. III, σ. 405. Τὸ δὲ *δυνάστην* δὲν εἶναι παραδιόρθωσις τοῦ δύναται, ὡς ὑπέθεσεν ὁ Κρουμβάχερ, ἀλλὰ τρίτον ἐνικὸν πρόσωπον διαλεκτικοῦ τύπου τοῦ ἀορίστου τοῦ *δύναμαι*, ἦτοι αὐτοῦ τοῦ ἰωνικοῦ τύπου ἐδυνάστην· ὁ τύπος οὗτος οὐ μόνον παρ' Ὀμήρῳ καὶ Ἡροδότῳ ἀπαντῶν, ἀλλὰ καὶ παρὰ Ξενοφῶντι καὶ παρὰ Σοφοκλεῖ ἐν τισὶ κώδιξι, παρέμεινε καὶ κατὰ τοὺς ὕστερον χρόνους, ὡς μαρτυρεῖ ἡ χρῆσις αὐτοῦ παρὰ τοῖς Ἑβδομήκοντα. (βλ. Veitch, Greek Verbs, λ. δύναμαι. Πρβλ. Curtius, Das Verbum, τ. II, σ. 374). Καὶ νῦν δ' εἶναι συνηθέστατος πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος: (ἐ)δυνάστηκα, (ἐ)δυνάστηκες ἢ ἐδυνάστης, ἐδυνάστη, -ηκε, (ἐ)δυναστήκαμε, ἐδυναστήκατε, ἢ δυνάστητε, (ἐ)δυνάστηκαν. Οὕτως ἐν τῇ φράσει πῶς τὸν *ἐδυνάστηκες*; ἐκφράζομεν εἰρωνικῶς τὴν ἀπορίαν μας πρὸς ἰσχυρὸν κακοποιήσαντα ἀσθενέστατον. Τὸ δὲ ν ἐν τῷ κειμένῳ τῆς βυζαντινῆς παροιμίας παρέλκει ἐν τῷ τρίτῳ προσώπῳ ὡς καὶ ἀλλαχοῦ τῶν προκειμένων συλλογῶν παρατηρεῖται: οἷον ἐχρεώστειν ἀντὶ ἐχρεώσται (Κρ., MGS, 117, 8), ἀπεστάθην ἀντὶ ἀπεστάθῃ (αὐτ., 118, 11), εὔρέθην ἀντὶ εὔρέθῃ (αὐτ., 121, 41), ἐζωογονήθην ἀντὶ ἐζωογονήθῃ (αὐτ., 123, 65), ἐβοήθην ἀντὶ τοῦ ἐβοήθει (αὐτ., 125, 88)· πάμπολλα δ' ἄλλα τοιαῦτα παραδείγματα εὑρῆνται ἐν τοῖς ἄλλοις μνημείοις τῆς δημόδου γλώσσης κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους.

Τὸ *σκέλος τοῦ βάνει* καὶ τὸ *σκελέαν τοῦ β*. ἔχουσιν ἀμφότερα ὀρθῶς, οὐδ' εἶναι ἀνάγκη νὰ προκρίνωμεν τὸ δεῦτερον ὡς προτείνει ὁ Κρουμβάχερ. Καὶ σήμερον λέγουσιν ἀδιαφόρως τοῦ *βάνει πόδι*, ἢ τοῦ *βάνει τρικλοποδιά* (ἢ τὸν *πεδοκλώνει*) πρὸς δήλωσιν τοῦ αὐτοῦ παλαιστικοῦ σχήματος. Εἶναι δὲ τοῦτο τὸ παρὰ τῶν ἀρχαίων καλούμενον ἀγκύρισμα ἢ παρακαταγωγή ἢ μεταπλασμός, ἦτοι ἢ διὰ τοῦ δεξιοῦ ποδὸς διὰ πτερνισμού ἐκ τῶν ὀπισθεν ἢ περιπλοκῆς κάμψις τοῦ γόνατος τοῦ ἀντιπάλου καὶ ὑποσκελισμός αὐτοῦ (das Beinunterschlagen τῶν Γερμανῶν). Τέλος τὸ τaráσσον τὸ μέτρον *ἔ καὶ* τοῦ *α'* καὶ *β'* τύπου δύναται νομίζω νὰ διαγραφῇ, προτιμωμένου ἐν τούτῳ τοῦ *γ'* τύπου *σκελέαν τοῦ βάνει καὶ αὐτός*.

Εἶπον ἀνωτέρω ὅτι τὸ πρῶτον κῶλον τῆς προκειμένης παροιμίας θεωρῶ ὡς ἰδίαν αὐτοτελεῆ παροιμίαν, τοῦτο δὲ διότι σφύζεται μέχρι τοῦ νῦν, ὡς μαρτυροῦσιν αἱ ἐπόμεναι παραλλαγαί:

— Ὁ μικρὸς νικάει τὸν μεγάλονε. (Κεφαλληνίας παρὰ Σ. Παγώνη).

— Ἀνίκισ' οὐ μ'κρὸς τοῦ μέγα. (Ἰωαννίνων παρὰ Δ. Μ. Σάρρου).

Καὶ παρ' Ἀλβανοῖς: *J buti* θεν τ φορτιν = ὁ ἀδύνατος σπάζει τὸν δυνατὸν (Byz. Zts. III, 405).

Πιθανῶς καὶ ὑπὸ τὸν τύπον τοῦτον *Δυνάστη ὁ μικρὸς τὸν μέγαν* ἐφέρετο κατὰ τοὺς μέσους χρόνους, ὡς δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν ἐκ τοῦ ε' τύπου τῆς βυζαντινῆς παροιμίας.

Ὡς δ' ἐκ τῆς σημερινῆς χρήσεως διδασκόμεθα, καὶ οὐδὲν κωλύει ἡμᾶς νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ τοιαύτη χρῆσις εἶναι παλαιά, *μέγαν* ἐννοεῖ ἡ παροιμία τὴν ἐγκυον γυναῖκα, *μικρὸν* δὲ τὸ ἐν τῇ γαστρὶ αὐτῆς ἔμβρυον. Λέγεται δ' ἐπὶ τῶν καταβαλλομένων ὑπὸ τῆς ἐγκυμοσύνης γυναικῶν, ἰδίᾳ ἐπὶ νόσων ἢ θανάτων αἰτίαν ἐχόντων τὴν ἐγκυμοσύνην.

Προστιθεμένου δὲ τοῦ δευτέρου κώλου παράγεται ἄλλη παροιμία, διάφορον ἔχουσα ἐννοίαν· ὅτι καὶ ὁ ἀσθενὴς δύναται πολλάκις νὰ βλάψῃ τὸν ἰσχυρόν, διότι καὶ ὁ ἀδύνατος καταπαλαίει ἐνίοτε ρωμαλέον ἀνταγωνιστὴν διὰ μεταπλασμοῦ. Ταυτόσημος εἶναι ἡ γερμανικὴ παροιμία: *Oft kann ein kleiner Feind dem Grossen schädlich sein* (*D ü r i n g s f e l d*, I, ἀρ. 922), καὶ ἄλλαι διδάσκουσαι ὅτι δὲν εἶναι περιφρονητέος ὁ ἀδύνατος ἐχθρὸς (*W a n d e r*, τ. I, σ. 970, 114. 125).

*Ὁ Ἐρις καὶ ὁ Τιβέρις οἶκον ἔκλεισαν,
καὶ ἐγὼ καὶ ἡ πενθερά μου τὸν ἡμέτερον.*

Τὴν παροιμίαν γινώσκομεν ἐκ τριῶν παρὰ τῷ Κρουμβάχερ κωδίκων, ἐξ ἐνὸς ἀθωνικοῦ καὶ ἐκ τοῦ τοῦ Βουλισμᾶ. Διαφόρως δ' ἀναγράφονται ἐν ἐκάστῳ τούτων τὰ αἰνιγματώδη φαινόμενα κύρια ὀνόματα ἐν τῷ πρώτῳ στίχῳ, διὸ καταλέγομεν ὧδε πάσας τὰς παραλλαγὰς:

β'. *Ὁ ἔρης καὶ ὁ ἐρημέρις οἶκους ἔκλεισαν, καὶ ἐγὼ-τὸν ὑμέτερον.*

γ'. *Ἡ ἔρις (ἡέρις) καὶ ὁ κυριέρης οἶκον κλπ.* (Κτ., MGS, 126,96).

δ'. *Ὁ σῆέρις καὶ ὁ σύβερις οἶκον ἔκλεισαν, κάγῳ δὲ καὶ ἡ πενθερά μου τὸ ἡ.* (Ἀθωνικοῦ κώδ. Ἰβήρων 805, 1).

ε'. *Ὁ ἔρις καὶ ὁ ὕβερις οἶκον-πεθερά μου κ.λ.π.* (Ἀττ. ἡμερ. 365, 17).

Περὶ τῆς παροιμίας ταύτης γράφει ὁ Κρουμβάχερ (*Sitzungsber.*, 1887, σ. 73): «Ἐρις καὶ Τιβέρις εἶναι προδήλως πεπλασμένα ὀνόματα. Τὸ πρῶτον φαίνεται προελθὸν ἐκ τῆς ὁμοίας καταλήξεως τοῦ δευτέρου, ὡς συμβαίνει εἰς τὰ πεπλασμένα ζεύγη ὀνομάτων, σχηματιζόμενα συνήθως κατὰ παρήχησιν (ἰσοσύλλαβα ἢ ὁμοιοάρκτα, λ.χ. Πέτρος καὶ Παῦλος)... Ἡ παροιμία εἶναι ἀσαφής· πιθανωτέρα φαίνεται τοιαύτη τις ἐννοία: Φίλοι καὶ γνώριμοι μᾶς ἔκλεισαν τὸν οἶκόν των (δὲν μᾶς πλησιάζουσι πλέον)· ἐγὼ δὲ καὶ οἱ οἰκεῖοί μου (ὧν κορυφή εἶναι ἡ πενθερά) τοῖς ἀνταπεδώκαμεν τὰ ἴσα». Ἐν δὲ ταῖς MGS, σ. 212 παρατηρεῖ ὅτι ἄλλην ἐρμηνείαν καλυτέραν δὲν ἐδυνήθη νὰ εὑρῃ, περὶ δὲ τῆς διαφορᾶς τοῦ ὀνόματος ἦν παρουσιάζουσιν οἱ ἄλλοι δύο τύποι, λέγει ὅτι ὁ διασκευαστὴς ἀντικατέστησεν ἄλλο ὁμοιον ἄγνωστον ἢ σπανιώτερον ὄνομα διὰ τοῦ γνωστοτέρου Τιβέρις.

Τὸν Κρουμβάχερ φαίνεται ὅτι παρεπλάνησε τὸ ρῆμα, ὅπερ ἐνταῦθα κεῖται εἰς τὴν σημασίαν τοῦ ἐρημῶ. *Κλεισμένο σπίτι* λέγεται ὁ ἐρημωθεὶς οἶκος,

ένεκα θανάτου τοῦ οἰκοδεσπότης ἢ πτωχεύσεως, κλεισοσπίτης δ' ἐν Ἠπειρῷ καλεῖται ὑπὸ τῆς χήρας συζύγου του καὶ τῶν οἰκείων ὁ ἀποθανὼν οἰκοδεσπότης, ὁ διὰ τοῦ θανάτου του ἐρημώσας τὸν οἶκον. Σαφέστατα δὲ καταφαίνεται ἡ σημασία αὐτῆ τοῦ κλείνω ἐν τῇ ἐπομένῃ παροιμίᾳ καὶ ἐν ταῖς παραλλαγαῖς αὐτῆς:

— Ἀντὶ νὰ κλείσῃ ὁ θεὸς δύο σπίτια, ἐσφάλισε τὸ ἓνα. (Γορτυνίας).

— Τὸ τί νὰ κλείσῃ δύο πόρτες, ἐκλείσε μία. (Δημητσάνης Γορτυνίας παρὰ Κ. Κασιμάτη).

— Θέλῃσι ἢ θὸς νὰ κάψῃ δυὸ σπιτ'κά, τσί 'καψε ἓνα. (Λέσβου παρὰ Γρ. Ν. Βερναρδάκη).

— Ὁ θεὸς ἤθελε νὰ χαλάσῃ δυὸ σπίτια καὶ χάλασε τὸ ἓνα. (Βενιζέλος, σ. 182, 93).

— Αἱ θεὸς δέχ' χαλᾶ δυὸ σπῖδια. (Μεγίστης. Ὁ ἐν ΚΠ Σύλλογος, τ. ΚΒ', σ. 317, 130).

Ἡ παροιμία λέγεται ἐπὶ γάμου πονηροῦ ἀνδρὸς μετὰ πονηρᾶς γυναικός. Ἐν ἐνυμφεύοντο αὐτῆ μὲν ἀγαθὸν ἄνδρα, ἐκεῖνος δ' ἀγαθὴν γυναῖκα, ἡ ἐρημωσις ἀμφοτέρων τῶν οἴκων ἦτο βεβαία· συνέζευξε λοιπὸν αὐτοὺς ὁ θεός, ὅπως μετριώτερον καταστήσῃ τὸ κακόν, διὰ τῆς ἐρημώσεως ἑνὸς μόνου οἴκου.

Ἄλλὰ τίς ἐκλείσε τὸν οἶκον; Τὰ κύρια ὀνόματα ἀδύνατον νὰ παράσχωσιν ὑγιᾶς νόημα, διότι ἀμφοτέρα εἶναι παρεφθαρμένα, ἀντικαταστήσαντα ἀφηρημένα ὀνόματα. Τὸ πρῶτον τούτων κεῖται σχεδὸν ἀλώβητον ἐν τῷ γ' τύπῳ ἡέρις (= ἡ ἔρις), ὑποδεικνύεται δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ δ' τύπου (ὁ σηέρις) κατὰ τίνα τρόπον ἐγένετο ἡ παραφθορά. Ἐν τοῖς λοιποῖς τύποις μόνον τὸ ἄρθρον μετεβλήθη ἀπὸ τοῦ θηλυκοῦ εἰς ἀρσενικόν. Ἡ δ' ἔρις δὲν εἶναι λέξις ἄγνωστος εἰς τὴν δημώδη γλῶσσαν. Ἐν Πόντῳ λέγουσιν: Ἐριν καὶ ἀντέριν ἔχουν ἦτοι πεισματώδη ἔριν (διαφορὰν, φιλονεικίαν) ἔχουσι πρὸς ἀλλήλους (Βαλαβάνης ἐν Ἀρχ. νεωτ. ἑλλην. Α', γ', σ. 100). εἶναι δὲ τὸ ἀντέρη (ἡ) ἐσχηματισμένον ἐκ τοῦ ἔρη, ὡς τὸ ἀντέρως ἐκ τοῦ ἔρω. Τὸ δὲ δεύτερον ὄνομα φαίνεται ὅτι παρεφθάρη, διότι ἦτο ἀκατάληπτος ἡ παλαιὰ σημασία αὐτοῦ εἰς τὸν λαόν· ἐκ τοῦ δ' τύπου (σύβερις) καὶ τοῦ ε' (ὑβερις) συνάγω ὅτι ὑποκρύπτεται ἐν αὐτῷ ἡ ὕβρις.

Τὴν ἐν τῷ β' τύπῳ γραφὴν οἴκους ἀναγνωρίζει ὡς ὀρθοτέραν καὶ ὁ Κρουμβάχερ, ἀπορρίπτει ὁμοῦς αὐτήν, διότι ἐν τοῖς δυσὶν ἄλλοις κώδικι φέρεται εἰς ἐνικὸν ἀριθμὸν ἢ λέξις. Καίτοι ὁμοῦς καὶ ἄλλοι δύο κώδικες προστίθενται νῦν τὴν γραφὴν οἴκον ἔχοντες, τοῦτο δὲν πρέπει νὰ μᾶς ἐμποδίσῃ ἀπὸ τοῦ νὰ προκρίνωμεν τὴν κατὰ πληθυντικὸν ἀριθμὸν ἐκφορὰν, διότι, ὡς εἶπομεν, καὶ πάντων τῶν ἄλλων κωδίκων ἡ ὁμοφωνία ἐναντίον ἑνός, οὐδὲν μαρτυρεῖ, προκειμένου περὶ κειμένων τῆς δημώδους.

Ὁ δεύτερος στίχος τῆς παροιμίας ἐπάγεται εἰδικὴν περίπτωσιν, φέρει τὸ παράδειγμα πρὸς βεβαίωσιν τοῦ ἐν τῷ πρώτῳ διατυπουμένου ἀξιώματος. Τὴν παροιμίαν ὑποτίθεται ὅτι λέγει νύμφη, διότι ταύτην ἐννοεῖ πάντοτε ὁ ἑλληνικὸς λαὸς διαφορομένην πρὸς τὴν πενθεράν, οὐδέποτε δὲ τὸν γαμβρόν, ὡς

ἀποδεικνύουσι πολυπληθεῖς δημώδεις παροιμῖαι. Ὅθεν κυρίως εἰπεῖν τὸ κέντρον τῆς παροιμίας κεῖται ἐν τούτῳ τῷ δευτέρῳ στίχῳ, παιγνιωδῶς συμπληροῦντι καθολικώτερόν τι γνωμικόν. Ἄν δὲ παραδεχθῶμεν ὅτι τὸ γνωμικόν τοῦτο ἦτο ἀρχαῖον, ἔχον καὶ λέξεις ἀχρήστους ἢ δυσνοήτους, θὰ εὐρωμεν τὸν λόγον, δι' ὃν ὁ μὲν πρῶτος στίχος ποικιλοτρόπως παρεφθάρη ἐν τοῖς χειρογράφοις, βεβαίως δὲ καὶ ἐν τῷ στόματι τοῦ λαοῦ, ἐνῶ ὁ δεύτερος φέρεται ἐν πᾶσιν ἀμετάλλακτος καὶ ὀρθός. Νομίζω δ' ὅτι τὸ γνωμικόν τοῦτο εἶναι ἡ ρῆσις τῆς Σοφίας Σειράχ κα', 4: «Καταπληγμός καὶ ὕβρις ἐρημώσουσι πλοῦτον, οὕτως οἶκος ὑπερηφάνου ἐρημωθήσεται». Ἡ ἔννοια δὲν εἶναι βεβαίως ἀκριβῶς ἡ αὐτή, ἢ διατύπωσις ὁμοῦς εἶναι ὁμοιοτάτη.

Ὅθεν κατὰ ταῦτα ἡ παροιμία πρέπει ν' ἀποκατασταθῇ ὡς ἐξῆς εἰς τονικά ἱαμβεῖα:

*Ἡ ἔρις καὶ ἡ ὕβρις οἶκους ἐκκλῖσαν,
καὶ ἐγὼ καὶ ἡ πεθερά μου τὸν ἡμέτερον*

ἦτοι ἡ ἔρις καὶ ἡ ἀδικος βία ἠρήμωσαν οἶκους, τὸ αὐτὸ δ' ἔπαθε καὶ ὁ ἡμέτερος ἔνεκα τῶν ἀδιαλείπτων λογομαχιῶν ἐμοῦ καὶ τῆς πενθερᾶς μου. Θὰ ἐλέγετο δ', ὡς εἰκός, ἐπὶ τῆς ἀσυμφωνίας νύμφης καὶ πενθερᾶς.

Ἰδέ, οὐ ρέει· ἀλλὰ ἔχει τρύπαν.

Οὕτως ἔγραψα ἀντὶ τοῦ ἐν τῷ ταυρινικῷ κώδικι φερομένου: *Εἰ δέον ρέη ἀλλὰ ἔχει τρύπαν*, μετὰ διαφόρου γραφῆς ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ: *Εἰ δὲ οὐ ρέη*. Ὁ Κ ρ ο υ μ β ἄ χ ε ρ (MGS, σ. 216) σημειώνει περὶ τῆς παροιμίας ταύτης τὰ ἐξῆς: «Αἱ προσπάθειαι μου πρὸς κριτικὴν ἀποκατάστασιν καὶ ἐρμηνείαν τῆς παροιμίας ταύτης ἀπέβησαν μάταιαι. Τὸ παραδεδομένον κείμενον μετ' ἀποκάθαρσιν τῶν ἀνορθογραφιῶν ἔχει: *Εἰ δέον, ρέει, ἀλλὰ ἔχει τρύπαν*. Τοῦναντίον δὲ κατὰ τὴν ἐρμηνείαν ἔπρεπε νὰ γραφῆ: *Εἰ δὲ οὐ ρέει, ἀλλὰ ἔχει τρύπαν*, ὅπερ ὁμοῦς εἶναι τερατῶδες. Προχειροτέρα θὰ ἦτο ἡ ἀνάγνωσις: *Ἡδεῖον ρέει, ἀλλὰ ἔχει τρύπαν*, καὶ τότε ἡ παροιμία θ' ἀνεφέρετο εἰς ἀκάρπους προσπάθειας (οἶος ὁ Δαναΐδων πίθος κτλ.). Περί τοῦ τύπου *ἠδεῖον* πρβλ. Χατζιδάκι, Einleitung, σ. 381. Ὅπως δὲ μηδὲν τοῦλάχιστον τῶν εἰς ἐρμηνείαν συντελούντων παραλίπω, σημειῶ καὶ τὴν πιθανῶς συγγενῆ τὴν ἔννοιαν ἀρχαίαν παροιμίαν παρὰ Ζηνοβίῳ Α', 75: *Ἄλλην μὲν ἐξαντλοῦμεν, ἡ δ' ἐπεισρέει*.

Ἡ ὀρθὴ ἀνάγνωσις ἀποκαθίσταται δι' ἀπλῆς διορθώσεως τοῦ ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ ἀνορθογράφως φερομένου *Εἰ δέ*. Οὕτω δ' ἔχομεν ἔννοιαν παραπλησίαν ἐκείνης, ἣν ἀναπτύσσει ὁ Γάλλος ποιητὴς Sully Prudhomme ἐν τῷ ποιηματίῳ του *Le vase brisé*. Διότι ἡ παροιμία ἐλέγετο ἐπὶ ἐκείνων, οὓς διαβιβρῶσκει ἐνδόμυχος πόνος, μὴ ἐκδηλούμενος ἐξωτερικῶς.

Ἐν δυσὶν ἀθωνικοῖς κώδιξι (Δοχειαρίου 243 καὶ Καυσοκαλυβίτου 14) εὐρηται ἡ παροιμία κατ' ἄλλον τύπον: *Ἐβραῖοι [Εὐραῖοι ἐν τῷ Κ.] τὸ ἀγγεῖό σας μὴ ἔχον τρύπα* ὃ διορθωτέον ἴσως: *Ἐκρέει τὸ ἀγγεῖό σας, μὴ ἔχον τρύπα*.

Ἀντίστοιχον σημερινὴν παροιμίαν δὲν ἤξεύρω ἄλλην πλὴν τῆς ἀνεκδότου κεφαλληνιακῆς: *Ποῦθε ρέει τὸ βουτσι;* (παρὰ Σπ. Παγώνη), λεγομένης ἐπὶ κακῶν, ὧν ἀναζητεῖται ἡ ἄγνωστος αἰτία.

Ἄλλ' αὐτὴ ἡ βυζαντινὴ παροιμία, εὐρηταὶ ἀπαράλλακτος παρὰ Τούρκους καὶ Βουλγάρους. Οἱ μὲν Τούρκοι λέγουσιν: «Ἀκμάζ-σα δαμλάρ» = ἂν δὲν τρέχη, στάζει (Βυζαντιοῦ, Κωνσταντινούπολις, τ. Γ', σ. 612)· οἱ δὲ Βούλγαροι, κατὰ τὴν χειρόγραφον συλλογὴν, ἦν ὀφείλω εἰς τὴν φιλόφρονα προθυμίαν τοῦ κ. Π. Θ. Τσίλεφ: «Ако не тече, то се кáре» = ἂν δὲν ρέη, ὁμως στάζει. Πιθανῶς δ' ἀμφοτέροι οἱ λαοὶ οὗτοι παρέλαβον τὴν παροιμίαν ἐκ τῶν Ἑλλήνων.

*Ἡ γραῖα εἶδε ὄραμαν καὶ οὐκ ἔλεγεν ὡς τὸ εἶδεν,
ἀλλὰ ὡς τὴν ἐσυνήρχετο.*

Ἡ αἰτιατικὴ τοῦ ἄρθρου εἶναι ἐν τῷ παρὰ Κρουμβάχερ ταυρινικῷ κώδικι ἀρσενικοῦ γένους. Δύο ὁμως ἀθωνικοὶ κώδικες, ὁ τοῦ Δοχειαρίου καὶ τοῦ Καυσοκαλυβίτου ἔχουσιν ὡς τὴν, καὶ ἡ ὄλη παροιμία παρουσιάζει διαφορὰς τινάς: Ἡ γραῖα εἶδεν ὄνειρον καὶ οὐδὲν τὸ εἶπεν ὡς τὸ εἶδεν, ἀλλ' ὡς τὴν ἔδοξεν.

Ὁ Κρουμβάχερ μεταφράζει (MGS, 217, 105): «Ἡ γραῖα εἶδε ἓνα καθ' ὕπνου καὶ δὲν εἶπεν ὅτι τὸν εἶδεν, ἀλλ' ὅτι ὠμίλει μετ' αὐτοῦ». Ἡ ἔννοια ὁμως τῆς παροιμίας μένει οὕτω σκοτεινὴ. Ἄλλως δὲ τὸ *συνέρχομαι* δὲν ἔχει τὴν σημασίαν τοῦ ὀμιλῶ, οὐδ' ἡ μόνη σημασία αὐτοῦ ἐν τῇ σημερινῇ γλώσσῃ, εἶναι ὡς νομίζει ὁ Κρουμβάχερ, ἡ τοῦ ἀναλαμβάνω τὰς αἰσθήσεις, ἀνανήφω· ὡς τὴν ἐσυνήρχετο σημαίνει ἐνταῦθα, ὡς τῆς ἤρχετο εἰς τὸν νοῦν, ὡς ἐνόμιζε καταλληλότερον. Τοῦτο δὲ δεικνύει καὶ ἡ γραφὴ τῶν ἀθωνικῶν κωδίκων ὡς τὴν ἔδοξεν. Ὅθεν ἐλέγετο πιθανώτατα ἡ παροιμία ἐπὶ τῶν μὴ λεγόντων πλήρη τὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ μεταπλασσόντων τὴν διήγησιν κατὰ τὸ ἴδιον συμφέρον. Συμφωνεῖ δὲ τῇ ἐρμηνείᾳ ταύτῃ καὶ ἡ ἀλληγορικὴ λύσις ἐν τοῖς ἀθωνικοῖς κώδιξι. «Περὶ τοὺς Ἰουδαίους λέγει· ὅτι οἱ προφῆται ἐπροεῖπαν περὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ αὐτοὶ οὐδὲν τὸ λέγουσιν ὡς τὸ ἤκουσαν, ἀλλὰ καθὼς τοὺς ἔδοξεν». Ὁμοίως καὶ ἐν τῷ ταυρινικῷ (Κ γ., MGS, 111): «Γραῖαν τὴν Παλαιάν Διαθήκην λέγει· εἶδε γὰρ ὄραμα τὸ διὰ τῶν προφητῶν λαληθέν, καὶ οὐκ ἔλεγον οἱ Ἰουδαῖοι ὡς τὸ ἤκουσαν ἀπὸ τῶν προφητῶν, ἀλλὰ ὡς τοὺς ἐσυνήρχετο, οὕτως καὶ ἐλάλουν». Ἐλάλουν δηλ. ὡς τοὺς ἤρχετο εἰς τὸν νοῦν, ὡς ἔκρινον συμφερότερον, διαστρέφοντες τοὺς λόγους τῶν προφητῶν, ὡς ἡ γραῖα διεσκεύαζε τὴν διήγησιν τοῦ ὄνειρου τῆς.

Ἡ παροιμία ἐν τῷ ταυρινικῷ κώδικι εἶναι ἑμμετρος, ἀποτελουμένη ἐκ τριῶν ἱαμβικῶν τετραποδιῶν.

Ὡς ἐνὶ ἡ θάλασσα ἀλμυρά, διατί οἱ ἰχθύες εἰσὶ γλυκεῖς;

(Σάθα, Μεσ. Βιβλ., τ. Ε', σ. 560, 18. Κ γ., MGS, 127, 112).

Ἄν τὸ ἐρώτημα τοῦτο ἦτο παροιμία, ἡ ἔννοια θὰ ἦτο σαφής, ὅτι ἐκ πονηρῶν γονέων γεννῶνται ἀγαθὰ τέκνα. Ἄλλ' εὐλόγως ὁ Κρουμβάχερ καὶ ὁ G. Meyer (Byz. Zts., τ. III, σ. 406) ἐξέφρασαν δισταγμοὺς ἐπὶ τούτου «ὁ πρῶτος μάλιστα παρετήρησεν ὅτι πολλὴν ὁμοιότητα παρουσιάζει πρὸς τὰ ἐν τῷ *Φυσιολόγω* φυσικὰ προβλήματα, καίτοι τοιοῦτο πρόβλημα οὐδαμῶς ἀπαντᾷ ἐν ταῖς πολυαριθμοῖς διασκευαῖς τοῦ *Φυσιολόγου*.

Ἡ γνώμη αὕτη μοί φαίνεται ὀρθή, οὐδέ νομίζω ἀναγκαῖον ν' ἀνατρέξωμεν εἰς τὸν Φυσιολόγον, πρὸς βεβαίωσιν αὐτῆς. Αἱ πλεῖσται τῶν μετὰ θεολογικῆς ἐρμηνείας συλλογῶν τῶν βυζαντινῶν παροιμιῶν ἐπισυνάπτουσι μετὰ τὰς παροιμίας καὶ ποικίλα ἄλλα ἐρωτήματα φυσικὰ ἢ θεολογικά, ἅτινα κατὰ τὴν αὐτὴν μέθοδον ἐπιλύουσιν. Ὁ Κ ρ ο υ μ β ά χ ε ρ ἐν MGS, σ. 115 παραθέτει τοιαῦτα ἐκ τοῦ Μαρκιανοῦ κώδικος τῶν παροιμιῶν καὶ ἐκ τῆς ἐν τῷ 228 παρισινῷ κώδικι τῆς εἰς πεζὸν λόγον ἐρμηνείας τῶν παροιμιῶν, πάντες δ' οἱ ἄθωνικοὶ κώδικες περιέχουσιν ὅμοια προβλήματα καὶ αἰνίγματα, μὴ διακρινόμενα τῶν παροιμιῶν ἄλλως ἢ ἐκ τῆς μετὰ τὸ τέλος αὐτῶν κατατάξεώς των. Ἀλλὰ καὶ τὸ προκείμενον ἐρώτημα κεῖται τελευταῖον ἐν τῇ ἐμμέτρῳ ἐρμηνείᾳ τῶν παροιμιῶν τοῦ 228 παρισινοῦ κώδικος. Ὅθεν οὐδεμίαν ἔχω ἀμφιβολίαν ὅτι εἶναι φυσικὸν πρόβλημα καὶ δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς παροιμία.

Ἐπὶ τὸν τύπον παροιμίας παρ' Ἰταλοῖς: *Dal mar salato nasce il pesce fresco* (τοσκανικὴ παροιμία παρὰ *D u r i n g s f e l d I*, ἀρ. 408). Ἀλλ' ὁ καθ' ἡμᾶς λαὸς ἠσχολήθη μὲν καὶ οὗτος περὶ τὸ φυσικὸν τοῦτο πρόβλημα καὶ ἐξέφρασε πολλάκις τὴν ἀπορίαν του διὰ τὴν ὑπαρξιν ἀναλάτων ἰχθύων ἐν τῇ ἀλμυρᾷ θαλάσῃ, πάντοτε ὁμῶς ἐν ἄσμασι δημοτικοῖς καὶ οὐδέποτε ἐν παροιμίαις. Τῶν τοιούτων ἄσμάτων παραθέτω τινὰ ὧδε.

*Στέκω καὶ συλλογίζομαι μὲ συλλογὴ μεγάλη,
πῶς εἶν' ἢ θάλασσ' ἀρμυρὴ κι ἀνάλατο τὸ ψάρι.*

(Κρήτης. *J e a n n a r a k i*, σ. 283, ἀρ. 203. Φραντζεσκάκη, Ἡ Ἀριάνδη, σ. 34).

*Στέκουμαι, διαλοῖζομαι, διαβάζω συναζάριν,
πῶς ἐν' ἢ θάλασσ' ἀρμυρὴ, ἀνάλατον τὸ ψάριν.*

(Κύπρου. *Σ α κ ε λ λ α ρ ί ο υ*, Κυπριακά, τ. Γ', σ. 224, 259).

*Στέκω καὶ διαλοῖζομαι, ὡσὰν τὸ συναζάρι,
πῶς εἶν' ἢ θάλασσ' ἀρμυριά, κι ἀνάλατο τὸ ψάρι.*

(Ἀνέκδοτον μοιρολόγιον Ἰου παρὰ Κ. Κασιμάτη).

Μήπως τὸ συναζάρι τῶν δύο τούτων παραλλαγῶν ὑποδεικνύη, ὅτι ἐκ πηγῆς τινος ὁμοίας ταῖς ἡμετέραις συλλογαῖς τῶν βυζαντινῶν παροιμιῶν παρέλαβεν ὁ λαὸς τὸ ἀπόρημα;

Ἄφ' ὄν ἐκαβαλλίκευσε, κῦρ ἦλιε, μὴ τὸν κλαίης.

Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ Κ ρ ο υ μ β ά χ ε ρ (MGS, 127, 117) ἐκ τοῦ κώδικος τῆς Μαρκιανῆς βιβλιοθήκης καὶ ἐκ τοῦ παρισινοῦ 228, ὁπόθεν εἶχε προδημοσιευθῆ καὶ ὑπὸ τοῦ Σ ά θ α (Μεσ. Βιβλ., τ. Ε', σ. 563). Προστίθεται νῦν καὶ ἄλλη παραλλαγή ἐκ τοῦ ἄθωνικοῦ κώδικος τοῦ ρωσικοῦ μοναστηρίου 779, ἀρ. 77: «Ἀπότις ἐκαβαλλίκευσα, κῦρ ἦλιε, μὴ τὸν κλαύσης». Καὶ ἐν ταύτῃ μὲν τὸ ρῆμα πρέπει νὰ διορθωθῇ εἰς γ' πρόσωπον, ὡς καὶ ἐκ τῆς ἐρμηνείας συνάγεται. Τὸ δ' ἐν τοῖς ἄλλοις κώδιξιν ἀφ' ὄν ἢ ἀφ' ὄν, εἶναι ὁ τῆς δημώδους σύνδεσμος ἀφόντας, φόντας (ἀπό δταν) = ἀφ' οὔ χρόνου, ἀφ' δτου, τὸ ἀπότις τοῦ ἄθωνικοῦ.

Ὁ Κρουμβάχερ περιορίζεται (MGS, 221) εἰς μετάφρασιν τῆς παροιμίας, παραπέμπων διὰ τὴν ἑρμηνείαν εἰς ὅσα λέγει ὁ Κρούσιος (K r u m b. ἐν Sitzungs b., 1887, σ. 87). Οὗτος δὲ ὑπολαμβάνων ὅτι πρόκειται περὶ θρήνων τοῦ Ἡλίου, εἰκάζει ὅτι ἀναφέρεται ἡ παροιμία εἰς δημοτικόν τι ἄσμα, ἐν ᾧ θὰ παρίστατο ὁ ἥλιος συμπάσχων, ἢ τοῦλάχιστον ὅτι ἐκ τοιαύτης τινὸς ἐμπνεύσεως προῆλθεν. Ἀναφέρει δὲ καὶ τὸν ὄρκον εἰς τὸν κῦρ Ἡλίον ἐν τῷ μεσαιωνικῷ ἄσματι τοῦ Ἀρμούρη· ὁ δὲ Κρουμβάχερ ἐπιπροσθέτει (MGS, 221) καὶ ἄλλην μαρτυρίαν χρήσεως τοῦ κῦρ Ἡλιος ἐν τῇ *Ριμάτα κόρης καὶ νέου*, στ. 29.

Τὸ ἐπίθετον κύριος ἀπεδίδετο εἰς τὸν Ἡλίον καὶ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων, ὡς φαίνεται ἐκ δύο ἐπιγραφῶν τῶν ὑστέρων χρόνων καὶ ἐκ τῶν μαγικῶν παύρων (βλ. R o s c h e r ' s, Lexikon d. Mythol., τ. II, στ. 1760. 1768). Νῦν δὲ τὸ κῦρ Ἡλιε εἶναι σύνηθες ἐν ἐπικλήσεσι τοῦ ἡλίου καὶ ἐν ἐπφδαῖς¹³ καὶ ἐν παραμυθίαις καὶ δημοτικοῖς ἄσμασι (βλ. τὴν ἐμὴν πραγματείαν Ὁ Ἡλιος, σ. 37 - 38). Ἄλλ' ἐν τῇ περὶ ἧς ὁ λόγος παροιμία δὲν πρόκειται περὶ τοῦ οὐρανοῦ σώματος ἢ τῆς προσωποποιίας αὐτοῦ, οὐδὲ προσκαλεῖται ὁ ἥλιος νὰ παύσῃ θρηνῶν τὸν καβαλλάρην. Ἐκ τῆς συχνοτάτης ἐπικλήσεως τοῦ ἡλίου, ὅπως ἐπίδη γινόμενα κακά, ἢ προσαγόρευσις κῦρ Ἡλιε ἀπώλεσε τὴν κυρίαν σημασίαν αὐτῆς, χρησιμεύει δ' ἐν τῷ λόγῳ ὡς ἀπλῆ κλητικὴ τοῦ πρὸς ὃν διαλεγόμεθα. Τοῦτο καταφανὲς γίνεται ἐν τῷ ἐπιταφίῳ τοῦ Θεοδώρου τοῦ Προδρόμου εἰς τὸν Λέοντα Τζικανδήλην, στ. 7 (ἐν Βυζαντ. Χρονικοῖς, τ. Γ', σ. 580): «ὁσος γὰρ ἀνήρ, ἦλιε τὴν στρατείαν», ὅπου τὸ ἦλιε κεῖται ἀντὶ τοῦ παροδῖτα. Ὁμοίως καὶ ἐν τοῖς στίχοις τοῦ Γλυκᾶ 210, σ. 25 Legrand: «ἔχεις, ἦλιε μου, παιδίν» ἐνῶ ὁ λόγος πρὸς πατέρα.

Ὅθεν οὐδὲν κοινὸν ἔχοντος τοῦ ἡλίου πρὸς τὴν παροιμίαν, αὕτη σημαίνει τοῦτο μόνον ὅτι ὁ καβαλλικεῦσας δὲν εἶναι ἄξιος οἰκτιρμῶν, ὅτι δηλ. δὲν πρέπει νὰ τὸν εὐσπλαγχνιζώμεθα πλέον, διότι οὐδὲν κακὸν πάσχει· τῶν κακῶν ἀπηλλάγη ἀφ' ὅτου ἐκαβαλλίκευσε.

Τίς δ' ὁ ὑπονοούμενος ἱππεύς, φανερόν οὖσι πλεῖσται ἄλλαι παροιμίαι. Ἡ γνωστοτάτη ἀρχαία παροιμία *Ἄφ' ἱππων ἐπ' ὄνους* (Ζ η ν ὁ β . 133, Δ ι ο γ ε ν . 96, Β . 56, Μ α κ ᾶ ρ . 528, Γ ρ η γ . Κ ὑ π ρ . Μ . 134, Ἀ π ο σ τ ὀ λ . 353, Ἀ ρ ρ . π ρ ο ν . 38, Π λ ο υ τ . Παροιμ. Ἀλεξ. 19, σ. 12, Crusius Otto 189. 1163), λεγομένη ἐπὶ τῶν ἀπὸ τῶν σεμνῶν εἰς τὰ εὐτελεῆ μεταβαινόντων, παρομοιάζει τὴν εὐδαιμονεστέραν τοῦ βίου κατάστασιν πρὸς ἱππασίαν.

13. Ὡς λ.χ. ἐν ἀνεκδότῳ κορινθιακῇ, ἐπαδομένη κατὰ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου μετὰ βροχὴν:

*Ἡλιε μου, κῦρ Ἡλιε μου,
βάρ' τὰ σημαντήρια σου,
ν' ἀνάψουν τὰ καντήλια σου,
νὰ πυρωθοῦν οἱ ζένοι κλπ.*

Ἐν ἄλλοις δὲ δημοτικοῖς ἄσμασι ὁ ἥλιος λέγεται ἀφέντης.

Ἡ παροιμία αὕτη φέρεται καὶ παρὰ πολλοῖς ἄλλοις λαοῖς καὶ παρὰ τῷ ἡμετέρῳ, ἐκ τῶν πολλῶν δὲ παραλλαγῶν αὐτῆς ἀναφέρω μίαν μόνην τὴν βαρναϊκὴν παρὰ Κράχτογλου, σ. 13: Ἀπὸ καβάλλα πεζός. Ὁμοία εἶναι καὶ ἡ παροιμία: Ὁ Λυδὸς τὸν ὄνον ἐλαύνει (Append. ρρον. 318, Μακάρ. 528, Ἀποστόλ. 1166^a), λεγομένη «ἐπὶ τοῦ παρ' ἀξίαν τι πράττοντος, παρ' ὅσον ἵππικώτατοι οἱ Λυδοί». Σαφέστατα δὲ παρομοιάζει πρὸς ἵππασίαν τὸν πλοῦτον ἢ παρ' Ἀποστολίῳ 1135 δημώδης παροιμία: Ὁ ἔχων ἵππου (γρ. ἵππον) χρήματα ταχύτατα ἵππεύει· ἥς νῦν εἶναι γνωσταὶ αἱ ἐξῆς παραλλαγαί:

— Ὅποιος ἔχει πολλὰ χρήματα, καλὰ καβαλλικεύει. (Βενιζέλος, σ. 211, 495).

— Ὅπῳχει καλὰ χρήματα, καλὰ καβαλλικεύει. (Μανάρης, σ. 29 [ὁ ἔχων]).

— Ὅπῳχει γοργὰ στάμενα, γοργὰ καβαλλικεύει. (Κρομμύδη, Διατριβή, σ. 181 [γ. καὶ καβαλλ'κεύει]. Τοῦ αὐτοῦ, Ἀκολουθία β' τῆς διατρ., σ. 42 [Ὁ ἔχων-γ. καὶ καβαλλ'κεύει]. Negris, σ. 87, 551 [Ὁ ἔχων γ. στ. γοργὸς καὶ ἵπποβάτης]. Ἀραβαντινός, ἀρ. 1122 [Ποιὸς ἔχει γ.]. Βενιζέλος, σ. 211, 499 [Ὅποιος ἔχει τὰ γ.]). Στάμενα δὲ τὰ χρυσᾶ νομίσματα.

Ἐν ἄλλαις παροιμίαις τοῦ λαοῦ ὁ καβαλλάρης εἶναι εἰκὼν τοῦ πλουσίου, τοῦ δὲ πένητος ὁ πεζός.

— Γιὸν καβαλλάρης δὲν ἱρουτᾶ τοῦ περματάμενου. (Πολιχνίτου τῆς Λέσβου παρὰ Γρ. Ν. Βερναρδάκη). Παροιμία ταυτόσημος τῇ ἑτέρᾳ ὁ χορτασμένος τοῦ νηστικοῦ δὲν πιστεύει, περὶ ἧς ἐπραγματεύθημεν ἐν Byz. Zts., τ. VII.

— Ὁ καβελλάρης δὲν πιστεύει τοῦ ἀπεζοῦ, (Βρεσθένων Λακεδαιμόνος παρὰ Λ. Κωνσταντοπούλου). Ὁμοία τῇ ἀνωτέρῳ.

— Ὅταν εἶσαι καβαλλάρης, ἔβλεπ' ὄγιον περπατεῖ. (Χίου. Κανελλάκης, σ. 277, 493), ἦν ὁ ἐκδότης ἐρμηνεύει: «Οἱ εὐποροῦντες καὶ οἱ κατέχοντες ἀξιώματα ὀφείλουσι νὰ μὴ περιφρονῶσι τοὺς ὑποδεεστέρους αὐτῶν».

— Ὅντεν εἶσαι καβαλλάρης, χαιρέτα καὶ τοὶ πεζοῦς. (Κρήτης. Παρνασσός ΙΣΤ', 636, 73).

— Ὅσᾶν εἶσαι κααλλάρης, χαιρέτα καὶ τὸν πεζό. (Καρπάθου. Ζωγρ. ἀγ. Α', 363, 424 [τὸν π.]).

Ἄλλὰ καὶ ὁ Πρόδρομος ἀσμενίζει εἰς τοιαύτας εἰκόνας, καὶ συνηθέστατα τὴν ἀντίθεσιν τοῦ πτωχοῦ καὶ τοῦ πένητος καταδεικνύει, τοῦτον μὲν πεζὸν ἐκεῖνον δὲ καβαλλάριον παριστῶν.

Σὺ παρατρέχεις τὴν ὁδὸν πεζὸς μετὰ τζαγγίων,
αὐτὸς δὲ καβαλλάριος διηνεκῶς ὀδεύει
βουτουλωμένας τοῖς ποσὶν φέρων τὰς φτερνιστήρας.

(Γ', 67 κέ, σ. 54 Legrand· Δ', 67 κέ, σ. 78).

Ἄλλαχοῦ δ' ὁ γέρων πατὴρ τοῦ τῷ ὑποδεικνύει τὸ παράδειγμα ἀνδρὸς ἐκ μικρῶν ὀρμηθέντος καὶ πλουτήσαντος (ΣΤ', 58 κέ, σ. 109 Legrand· Ε', 3 κέ, σ. 101).

Βλέπεις τὸν δεῖνα, τέκνον μου; Πεζὸς ἐπεριπάτει,

καὶ τῶρα, βλέπεις, γέγονεν χρυσοφτερνιστηρᾶτος,
ἀλογοτριπλοντέλινος καὶ παχυμουλαρᾶτος.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω κατεδείχθη, νομίζω, ὅτι ἡ βυζαντινὴ παροιμία ἐλέγετο ἐπὶ τῶν ἀτόπως οἰκτιρόντων τὴν τύχην ἀνδρῶν πλουτησάντων ἢ καταλαβόντων ὑψηλά ἀξιώματα. Διότι ἡ τύχη τούτων ἐξ ὄτου ἐπλούτησαν ἢ ἀνυψώθησαν εἶναι ἐπιφθονος, ἂν δ' ὑπέμειναν ἄλλοτε συμφορᾶς ἢ καὶ νῦν ἐπισκοτιζουσι τὸν βίον τῶν παροδικαῖ θλίψεις, ὁ παρῶν ὄλβος συγκαλύπτει τὰ πάντα καὶ φέρει ταχεῖαν λήθην τῶν δεινῶν.

Ὅμοια εἶναι ἡ σημερινὴ παροιμία:

—*Μὴν τονε κλαῖς τὸν ἀητό, ὁποῦ πετᾶ στὰ νέφη* (Νεοελλ. ἀνάλ. 307) καὶ αἱ ἐπόμεναι, αἵτινες καὶ δι' εἰκόνων παραπλησίων τῇ τῆς βυζαντινῆς ἐκφράζουσι τὴν αὐτὴν ἰδέαν.

—*Μὴ λυπᾶσαι τὸν καβαλλάρη γιατί κρέμονται τὰ πόδια του.* (Κ ρ ο μ μ ὕ δ η, Ἐκκολουθία β' τῆς διατριβῆς, σ. 32 [*Μὴ λυπῆσαι τὸν καβαλλάρην, ὅτι κρ.*]. Negris, σ. 79, 499 [*Μὴ λυπῆσαι τὸν ἵππέα ὅτι κρ.*]. Βενιζέλος, σ. 161, 159 [κρέμονται τὰ ποδάρια του]).

—*Βλαστήμα τὸν καβαλλάρι, ποῦ κρέμονται τὰ πόδια του!* (Δημητσάνης παρὰ Κ.Κασιμάτη. — Ἡλείας παρὰ Α. Καρκαβίτσα).

—*Φοβέρισ' τὸν καβελλάρη, ποῦ κρεμῶνται τὰ πόδια του!* (Παπαζαφειρόπουλος, σ. 306, 1100).

—*Μὴ βλέπης τὸν καβαλλάρην, ὁποῦ κάθεται καὶ τaráζει τὰ ποδάρια.* (Μανάρης, σ. 26). Μὴ ἐκλαμβάνης δηλ. ὡς ἀγωνίαν ἀπαγχοιζομένου τὰς κινήσεις τοῦ κατέχοντος ἐν συγκρίσει πρὸς σὲ θέσιν ὑπέροχον· μὴ νομίζης κινδυνεύοντα τὸν ἐξασφαλισθέντα ἀπὸ παντὸς κινδύνου.

«*Πῶς ὀρχεῖται ὁ γαιίδαρος;*» — «*Ὡς θεωρεῖ τὸν κύριν του.*»

Ἡ παροιμία εἶναι ἔμμετρος, ἀποτελουμένη ἐκ δύο τροχαϊκῶν διμέτρων καταληκτικῶν, διότι τὸ μὲν γ. πρέπει ν' ἀναγνώσωμεν τρισύλλαβον, ὡς προφέρεται σήμερον, δισύλλαβον δὲ τὸ θεωρεῖ. Εἶναι δέ, ὡς νομίζω, καὶ διαλογικῶς διατετυπωμένη, περιέχουσα ἐρώτησιν καὶ ἀπόκρισιν.

Ὁ Κρουμβάχερ (MGS, σ. 221, ἀρ. 118) ὑπολαμβάνων τὸν σύνδεσμον ὡς χρονικὸν καὶ διὰ τοῦ ὅταν μεταφράζων, ἐπάγεται ταῦτα περὶ τῆς παροιμίας: «Διὰ τοῦ ὀρχεῖσθαι ἐννοεῖται ἡ προθυμία τοῦ γαδάρου πρὸς ἐργασίαν. Ὅθεν ἀναφέρεται πιθανῶς ἡ παροιμία εἰς ὄκνηρούς, οἵτινες προσποιῶνται ἐπιμέλειαν, ὡσάκις παρίσταται καὶ ἄλλος, μάλιστα οἱ προϊστάμενοι αὐτῶν».

Τὸ ὀρχοῦμαι ὁμοίως ἐνταῦθα ἔχει κυριολεκτικῶς τὴν σημασίαν ἣν τὸ χοροπηδᾶ ἐν τῇ δημῳδεί, λεγόμενον ἐπὶ τῶν ἀτάκτων κινήσεων τοῦ ὄνου ἢ τοῦ ἵππου. Ἐννοεῖ δ' ἡ παροιμία ὅτι κατὰ τὸν ἀναβάτην κανονίζει τὰς κινήσεις τοῦ ὄνου, καὶ ἂν ἐκεῖνος τύχη ὢν ἄπειρος καὶ ἀνίκανος νὰ τὸν χαλιναγωγήσῃ, ὁ γάδαρος ἀδεῶς λακτίζει καὶ πεδᾶ.

Ὅμοιοτάτη τῇ προκειμένη εἶναι καὶ ἄλλη βυζαντινὴ παροιμία ἐν τοῖς ἀθωνικοῖς κώδιξι Δοχειαρίου 243 καὶ Καυσοκαλυβίτου 14: *Πῶς ὑπάγει τὸ φα-*

ρίν σου; — Ὡς θεωρεῖ τὸν καβαλλάριν. Ἀμφότεροι οἱ κώδικες ἔχουσι θεωρεῖς (θεορίς), ἀλλ' ἐκ τῆς ἐρμηνείας φαίνεται ὅτι προσήκει τὸ τρίτον πρόσωπον. Εἶναι δ' ἡ ἐρμηνεία ὀρθή, καὶ ὅπερ σπανιώτατον ἀπλῆ: «Καθὼς βλέπει (ἐβλέπει Κ.) ὁ ὑποτακτικὸς τὸν κύριον, οὕτω πολιτεύεται καὶ ἐκεῖνος». Ὁμοίως καὶ ὁ τὴν θεολογικὴν ἐρμηνείαν γράψας ἐν τοῖς παρὰ Κρουμβάχερ δυοῖς κώδιξι (MGS, σ. 112) ὀρθῶς ἀντελήφθη τὴν ἔννοιαν τῆς παροιμίας: «Τὸ ἄλογον ἡμῶν σῶμα καὶ τὸν αὐτοῦ κυριεύοντα νοῦν ὁ λόγος οὗτος ἀριδῆλως παρίστησι. Καθάπερ γὰρ ἡ ἄτακτος τοῦ ὑποζυγίου ὀρμὴ κατὰ τοσοῦτον εἴωθε κροαίνειν καὶ ἀλλεσθαι, καθόσον ὁ ἐπιβάτης αὐτοῦ τὰς ἡνίας ἐνδίδωσιν, οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ σώματος ἡμῶν καὶ αὐτοῦ δὴ τοῦ νοῦς διανοεῖσθαι σε ἄξιον». Ὅθεν καὶ κατὰ τὴν ἐρμηνείαν λόγος γίνεται ἐν τῇ παροιμίᾳ περὶ ὑποζυγίου χοροπηδῶντος, ἂν ὁ ἀναβάτης εἶναι ἀδέξιος.

Κατὰ ταῦτα ἀμφότεραι αἱ βυζαντιναὶ αὗται παροιμίαι εἶναι συγγενεῖς τὴν ἔννοιαν τῆς ἀρχαίας: *οἶα περ ἡ δέσποινα τοῖα χῆ κύων* (Διογ. Βι. 251) καὶ τῶν πολυπληθῶν ὁμοίων ταύτη νεοελληνικῶν καὶ ξένων. Προσέτι δὲ καὶ τῆς παρὰ Πλανούδη 221: *Τοσαῦτα παίει ὁ δοῦλος, ὅσα βούλεται ὁ δεσπότης*. ὅπου ἀντὶ τοῦ *παίει* ἢ *πτύει* τῶν κωδίκων, καὶ τῆς διορθώσεως τοῦ Κρουμβάχερ εἰς *πταίει* καὶ τοῦ Timoschenk εἰς *ποιεῖ*, γράφω *παίζει*, ὀδηγούμενος ὑπὸ πολλῶν νεοελληνικῶν παροιμιῶν· ἀλλὰ περὶ τῆς παροιμίας ταύτης θὰ διαλάβω ἀλλοχοῦ πλατύτερον.

ΠΡΟΣΘΗΚΗ εἰς σ. 424-426. Μετὰ τὴν ἐκτύπωσιν τῶν ἀνωτέρω ἤκουσα τὴν ἐπομένην γορτυνιακὴν παραλλαγὴν τῆς βυζαντινῆς παροιμίας, ἐνισχύουσαν τὴν ὑπ' ἐμοῦ προτεινομένην ἐρμηνείαν: *Τῆς χήρας καὶ τῆς ὀρφανῆς ὅσο τῆς λένε κλαίει*. Ἦτοι ἡ χήρα καὶ ἡ ὀρφανὴ ἔχουσιν ἔτοιμα τὰ δάκρυα καὶ εἰς τὸν ἐλάχιστον λόγον, τὸν ὑπενθυμίζοντα αὐτὰς τὴν δυστυχίαν των· εἰς δὲ τὰ πένθη τῶν ἄλλων εἶναι αἱ μάλιστα εὐεπίφοροι εἰς θρήνους, τὰς οἰκείας ἐνθυμούμεναι συμφοράς, «Πάτροκλον πρόφασιν, σφῶν δ' αὐτῶν κήδε' ἐκάστη», κατὰ τὸ ὁμηρικὸν ἔπος.

ΔΗΜΩΔΕΙΣ ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ
ΕΝ ΤΟΙΣ ΣΤΙΧΟΙΣ ΤΟΥ ΜΙΧΑΗΛ ΓΛΥΚΑ*

Ἐν τῇ Ἐπετηρίδι τοῦ φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσοῦ (Α', σ. 212 κέ) ἐδημοσιεύσαμεν συλλογὴν δημοδῶν παροιμιῶν, ἀνθολογηθεισῶν ἐκ τινῶν μεσαιωνικῶν ποιημάτων. Ταύτης συμπλήρωμα εἶναι ἡ προκειμένη ἐκλογή παροιμιῶν ἐκ τῶν *Στίχων* τοῦ Μιχαήλ Γλυκά (Legend, Bibl. gr. vulgaire I, σ. 18 κέ).

Ὁ Γλυκᾶς εἶναι ὁ κατ' ἐξοχὴν παροιμιστὴς τῶν Ἑλλήνων στιχουργῶν τοῦ μεσαίωonos. Ἐπαρκῶς κατέδειξε τοῦτο ὁ Kumbacher¹, ὅστις καὶ τινὰς τῶν ἐν τοῖς *Στίχοις* παροιμιῶν ἐσημείωσε πρῶτος. Εἰς τὸ ποίημα αὐτοῦ ὄλω τῷ θυλάκῳ ἐγκατασπείρει παροιμίας καὶ παροιμιώδεις φράσεις, ἡ δὲ συνήθεια αὕτη τῷ παρέχει τὴν εὐκολίαν καὶ νέας κατὰ τὸν αὐτὸν τύπον νὰ δημιουργῇ, ὧν δυσχερῆς ἡ διάκρισις ἀπὸ τῶν ἀκραιφνῶς δημοδῶν. Ἀσφαλῶς δ' ἀναγνωρίζονται αἱ δημῶδεις ἐκ τῆς διατηρήσεώς των μέχρι τῆς σήμερον παρὰ τῷ λαῷ ἢ ἐκ τῆς ἀποθησαυρίσεως αὐτῶν ἐν τινι τῶν φερομένων βυζαντινῶν συλλογῶν· ὁ ἕτερος ὁμοῦ πρὸς ἀναγνώρισιν τῶν δημοδῶν τρόπος ἐν ἀναφέρῳ ἐν τῇ προμνημονευθείσῃ διατριβῇ μου (σ. 214), ἡ δὴλωσις τοῦ συγγραφέως ὅτι δημῶδες παραθέτει λόγιον, ἐνδεχόμενον εἶναι ν' ἀποπλανήσῃ ἡμᾶς παρὰ τῷ Γλυκᾶ. Διότι ὑποδεικνύει μὲν ἐνιαχοῦ σαφῶς τὴν δημῶδη προέλευσιν στίχων τινῶν², ἐν τρισὶν ὁμοῦ χωρίοις δὲν πρόκειται περὶ παροιμίας, ἀλλὰ περὶ δεισιδαίμονος δοξασίας.

Ἐν τῷ προοιμίῳ ἀφηγεῖται διὰ μακρῶν ὅτι τὴν συμφορὰν αὐτοῦ προεμήνυσεν ὁ κρωγμὸς κόρακος· καὶ αὐτὸς μὲν καίπερ ἠξεύρων τὴν κοινὴν πρόληψιν τὴν ἐνόμιζε ψευδῆ καὶ προσεπάθησε νὰ μὴ ταραχθῇ ἐκ τοῦ οἴωνου· ἀλλ' ἡ κοινὴ πεποίθησις πλὴν ἀλλ' ὁ λόγος ὁ κοινὸς καὶ ἡ φήμη τῶν ἀνθρώπων (στ. 50) πολὺ τὸν ἀνησύχουν. Διὸ νῆχθη εἰς τὸν θεὸν τοῦτον τὸν φόβον εἰς καλὸν ποίησον ἀποβῆναι (στ. 58), ἀπαραλλάκτως ὡς σήμερον οἱ δεισιδαίμονες εὐχονται πρὸς ἀποτροπὴν οἰωνιζομένου δεινοῦ σὲ καλὸ νὰ μοῦ βγῆ, θεέ μου, ἀλλὰ τὰ πράγματα ἀπέδειξαν ὅτι δίκαιον εἶχον οἱ πολλοί. Ἀληθῶς ἡ πρόληψις αὕτη ἦτο καὶ κατὰ τοὺς μέσους χρόνους διαδεδομένη³ ὅσον καὶ σήμερον⁴, ἀλλ'

* Ἐδημοσιεύθη εἰς περ. Byzantinische Zeitschrift VII (1898), σ. 138-165.

1. Mittelgriechische Sprichwörter, σ. 54 κέ. Michael Glykas, σ. 402 κέ.

2. Ὅ φασιν (στ. 5). Χρυσοῦς ἐκεῖνος ὁ εἰπὼν, ὄντως σοφίας πλήρης (στ. 28). Ἄρτι κάγω συντίθεμαι τοῖς γνωματευομένοις (στ. 78). Λόγος, ἀλήθεια, φέρεται δημοτικὸς ἀρχαῖος (στ. 116).

3. Ψελλοῦ, Περὶ ὠμοπλατοσκοπίας καὶ οἰωνοσκοπίας ἐν Philologus VI, σ. 167 καὶ ἐκ βενναίου κώδικος ἐν Παρθενῶνι, τ. Β', σ. 1096. Βαλσαμῶν εἰς 65 καν. τῆς στ' συνόδου ἐν

ἀμφίβολον ἂν ἡ πίστις εἰς αὐτὴν διευτυποῦτο ἐν ἐμμέτρῳ γνώμῃ, καὶ δὴ καθ' ὄν τρόπον φέρεται ἐν τοῖς στίχοις τοῦ Γλυκᾶ 20-21, οὓς ἐντὸς μηνίσκων περιέκλεισεν τοῦτο παραδεχόμενος ὁ ἐκδότης Λεγρᾶνδ. Ὁ βυζαντινὸς στιχοπλόκος διὰ τοῦ στ. 19 τὸ λέγουσιν οἱ χωρικοὶ καὶ λόγος ὁ δημώδης ἠθέλησεν ἀπλῶς νὰ δείξη ὅτι ἡ περὶ τοῦ κρωγμοῦ τοῦ κόρακος δεισιδαιμονία ἦτο δημώδης καὶ οὐδὲν πλέον· ἔχει δηλ. τὴν αὐτὴν ἔννοιαν οὗτος ἦν καὶ ὁ στ. 50 καὶ ὁ στ. 4 πλάσματα πάλιν μυθικὰ καὶ λόγους γραϊδίων ἠκριβωσάμην, ὁ τὴν ἰδίαν δοξασίαν ὑπαινισσόμενος.

Τὰς παροιμίας ὄσας ἐκ τοῦ Γλυκᾶ παραλαμβάνομεν ὑπομνηματίζομεν διὰ μόνων τῶν ἄλλοθεν γνωστῶν βυζαντινῶν καὶ τῶν νεοελληνικῶν ἀντιστοιχῶν, ἐπειδὴ ἡ ἀντιπαράθεσις καὶ τῶν ὁμοίων παροιμιῶν ἄλλων λαῶν θὰ ἐμήκυνεν ἄνευ ἀνάγκης τὸν λόγον.

Ἦμουν παιδὶν, ἐγήρασα, πολὺν διῆλθον κόσμον (στ. 1).

—*Ἦμουν μικρὸς κ' ἐγήρασα.* (Μεσσηνία).

—*Νιὸς ἦμουνα κ' ἐγήρασα καὶ τέτοιο λόγο δὲν τὸν ἤκουσα.* (Ἀνέκδοτος Κεφαλληνίας παρὰ τοῦ Σ. Παγώνη [ἢ Νιὰ ἦ.]).

Αἱ παροιμιώδεις αὗται φράσεις προτάσσονται συνήθως ἐν τῷ λόγῳ πρὸς δῆλωσιν ἀπορίας ἢ καὶ ἀποδοκιμασίας ἐκτρόπου τινὸς πράξεως.

Ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων (στ. 5).

Ἡ ἀρχαία παροιμιώδης φράσις αὕτη (περὶ ἧς βλ. Leutsch εἰς Διογενεῖαν. 415, Ἀποστόλ. 651^α, Otto, Sprichwörter der Römer, ἀρ. 1826) διὰ τῶν λογίων ἴσως μετεδόθη καὶ εἰς τὸν καθ' ἡμᾶς λαὸν λέγοντα ἀπὸ τὰ μικρά μου νύχια, ἀντὶ τοῦ νηπιόθεν, ἐκ τρυφερᾶς ἡλικίας.

Ὅσον γηράσκεις μάνθανε καὶ σεαυτὸν ταπεῖνου (στ. 29).

Ἡ μὲν περὶ ταπεινώσεως χριστιανικὴ ἰδέα εἶναι προσθήκη τοῦ Γλυκᾶ, κατὰ τὴν εὐστοχον παρατήρησιν τοῦ Krumbacher (MGS, σ. 55)· τὴν δὲ παλαιοτάτην γνώμην περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς μαθήσεως μέχρις ἐσχάτου γήρωσ (περὶ ἧς βλ. Leutsch εἰς Ζηνόβ. 304, Otto, ἀρ. 563) ἐπαναλαμβάνουσι πολλαὶ νεοελληνικαὶ παροιμίαι:

—*Τόσον γερῶ, τόσον θωρῶ.* (Σύμης. Ὁ ἐν ΚΠ. σύλλογος Η' 485, 89).

Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Σύνταγμ., τ. Β', σ. 459. Τὴν δὲ καὶ σήμερον ὁμοίως φερομένην δοξασίαν ὅτι ὁ νυκτικὸραξ εἶναι θανάτου ἄγγελος ἀναφέρει πρῶτος (Α' ἑκατ. π.Χ.) ὁ ἐπιγραμματοποιὸς Νίκαρχος (Ἀνθολ. ΙΑ' 186)· μέμνηται δὲ ταύτης καὶ Θεόδωρος ὁ Πρόδρομος (ἐν Notices et extr. des Ms., τ. VI, σ. 552).

4. Πλὴν τῶν μαρτυριῶν ἕς ἐσημείωσα ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ συνταγματίου τοῦ Ψελλοῦ (Παρθενῶνος τ. Β', σ. 1097) βλ. προσέτι Λαμπρίδου, Ζαγοριακά, σ. 208 (Ζαγόριον Ἡπείρου). Ὁ ἐν ΚΠ. σύλλογος, τ. ΙΘ', σ. 139 (Φιλαδέλφεια). Ζωγράφειος ἀγών, τ. Α', σ. 193 (Ἡπειρος).

— Ὡς ποῦ πᾶμεν καὶ γερνοῦμεν, | ἄλλα πράματα θωροῦμεν. (Κύπρου. Σακελλάριος, σ. 286, 303).

— Ὅσο μεγαλώνω, | τόσο καὶ μαθαίνω. (Βάρνης. Κράχτογλους, σ. 26).

— Ὅσον ὁ καιρὸς διαβαίνει, | τόσον ἄνθρωπος μαθαίνει. (Κρήτης. Παρνασσὸς ΙΖ' 798, 210).

— Ὅσο γερνῶ μαθαίνω. (Αἴνου. Ὁ ἐν ΚΠ. σύλλογος Θ' 350, 11 [γερνῶ]).

— Φολεγάνδρου ἀνέκδοτος παρά Κονταρίνη).

— Ὅσο γηράζ' ὁ ἄνθρωπος, τόσο μαθαίνει. (Ἠπείρου. Ὁ ἐν ΚΠ. σύλλογος ΙΗ' 182, 38).

— Εὐχαριστοῦμαι πῶς γερνῶ, γιατί ὄλο μαθαίνω. (Χίου. Κανελλάκης, σ. 241, 204).

— Γάρις τὸ · ἔχω ποῦ πεθαίνω, | ὄσο ζῶ κι ὄσο μαθαίνω. (Παπαζαφειρόπουλος, σ. 293, 947 [Τί γὰρ τὸ ἔχω ποῦ δὲν πεθαίνω ἢ ὄσο ζ.]. — Ἐλευσίνος Γόρτυνος παρά Κ. Κασιμάτη).

— Δὲν ἔχω πῶς ἀποθαίνω, | μόνο ποῦ δὲ ζῶ νὰ μαθαίνω. (Καρπάθου. Ζωγρ. ἀγών 348, 118).

— Ὅσο γεράζω, τόσο μαθαίνω. (Ἠπείρου. Ἀραβαντινός, ἀρ. 994. Βενιζέλος, σ. 229, 767).

— Ὅσου γερνῶ, τόσου μαθαίνου. (Καλλονῆς Λέσβου ἀνέκδοτος παρά Γρ. Βερναρδάκη).

— Δὲν τὸ ἔχω πῶς γηράζω, ἀλλὰ τὸ ἔχω πῶς μαθαίνω. (Μανάρης, σ. 14).

— Δὲν τὸ ἔχω πῶς γερνῶ, ἀλλὰ πῶς μαθαίω. (Βενιζέλος, σ. 59, 96. — Τήνου ἀνέκδοτος παρά τῆς Κας Στ. Καραλῆ [Δὲν ἔχω πῶς γ., μόν' ἔχω πῶς μ.]. Ὁμοίως παρ' Ἀδ. Ἀδαμαντίου [μόν' τὸ ἔχω πῶς μ.]).

— Δὲν μὲ μέλει πῶς πεθαίνω, | ὄσο ζῶ, τόσο μαθαίνω. (Βενιζέλος, σ. 56, 63· 159, 143 [Μὴ γὰρ τὸ ἔχω πῶς π.]. — Ἀθηναϊκῆ. Ἐβδομάς Α' 104 [Δὲν κλαίω πῶς π. μόν' ὄ. ζῶ μ.]. — Δημητσάνης Γόρτυνος ἀνέκδοτος παρά Φ. Ἡλιοπούλου [Δὲν τόχω πῶς π., ὄ. ζῶ, κι ὄσο μ.]).

— Δὲν τὸ ἔχω πῶς πεθαίνω, | παρ' ὅποσο πάω μαθαίνω. (Κεφαλληνίας ἀνέκδοτος παρά Σπ. Παγώνη).

— Δὲν τὸ ἔχω γὼ πῶς ἀποθαίνω, μόνο πῶς ὄσο γερνῶ μαθαίνω. (Κρήτης. Παρά Γ. Ι. Καλαϊσάκη).

— Δὲν κλαίει ἢ γριά πῶς ἀπεθαίνει, | μόνο ποῦ δὲ ζῆ γιὰ νὰ μαθαίνῃ. (Νάξου ἀνέκδοτος παρά Μ. Ι. Μαρκόπολι).

Αἱ παροιμῖαι αὗται συνηθέστερον λέγονται ὑπὸ γερόντων, δηλούντων τὴν ἐκπληξιν αὐτῶν ἢ τὸν θαυμασμὸν ἐπὶ τῇ θεᾷ ἀήθους τινὸς πράγματος ἢ ἐπὶ καινοφανῶν ἀκουσμάτων. Ἄλλαι δὲ παροιμῖαι κατειρωνεύονται τῶν ὄψιμαθῶν, τῶν ἀκαιρῶς ἐπιδιδόμενων εἰς σπουδὴν καὶ διδάσκουσιν ὅτι ἀνώνητος εἶναι ἢ ὑπὲρ τὴν ἡλικίαν φιλοπονία.

— Μάθε, γέρο, γράμματα, | τῶρα στὰ γεράματα. (Μανάρης, σ. 25 [γέρων—εἰς γ.]. Ἀραβαντινός, ἀρ. 693. Βενιζέλος, σ. 150, 7. — Βάρνης. Κράχτογλους, σ. 24. — Νάξου παρά Μ. Ι. Μαρκόπολι).

—*Τώρα στὰ γεράματα, | μάθε, γέρο, γράμματα.* (Κοραῆ, Ἄτακτα Β', σ. 91 [εἰς τὰ γ., μ., γέρον, γρ.]. Αὐτ., σ. 231 [ὁμοίως]. Sanders, σ. 108. Ἀραβαντινός, ἀρ. 1448.— Κρήτης. Jeannarakī, σ. 194.— Λευκάδος. Ὁ ἐν ΚΠ. σύλλογος Η', σ. 462.— Πόντου. Ἐπτάλοφος, 1870 Β', σ. 349, 20 [*Τώρα πλέον στὰ γ., μ., γέρον, γρ.*]. Παπαζαφειρόπουλος, σ. 304, 1082. — Κρήτης. Φραντζεσκάκης, σ. 116. — Χίου. Κανελλάκης, σ. 307, 707.— Καρπάθου. Ζωγρ. ἀγών Α', σ. 362, 408.— Αἴνου. Ὁ ἐν ΚΠ. σύλλ. Θ', σ. 349, 7 [*γιράματα, μ. γέρε*]. — Μεγίστης. Ὁ ἐν ΚΠ. σύλλογος ΚΑ', σ. 324, 345.— Λακκοβικίων. Γούσιος, σ. 8. — Φολεγάνδρου παρὰ Κονταρίνη.— Λακκοβικίων Μακεδονίας παρὰ Ι. Πρωίου [*γιράματα, μάθι, γέρου, γρ.*]. — Λέσβου παρὰ Γρ. Ν. Βερναρδάκη [ὄμ.]. — Ἐλευσῖνος Γόρτυνος παρὰ Κ. Κασιμάτη). — Κρήτης παρὰ Γ.Ι. Καλαϊσάκη. — Ἀδριανουπόλεως παρ' Ἀβρ. Δανών).

—*Τώρα στὰ γιράματα, | θὰ μάθ' οὐ γέρους γράμματα.* (Λέσβου παρὰ Γρ. Ν. Βερναρδάκη).

—*Μάθε, γέρο, γράμματα, | τώρα στὰ σκοντάματα.* (Κρομμύδη, Ἀκολουθία διατριβῆς, σ. 31. Δάριβας, σ. 298 [γέρον]. — Κεφαλληνίας παρὰ Σπ. Παγώνη).

—*Μάθε, γέρο, γράμματα, | τώρα στὰ γεράματα, | τύφλες καὶ σκοντάματα.* (Κρομμύδη, Ἀκολουθία Β' Διατριβῆς, σ. 31 [*τὴν εἰς τὰ γιράματα-σκοντάματα*]. Negris, σ. 74, 457 [σκοντάματα]).

—*Ζῆγε, γέρο, νὰ μαθαίνης.* (Μάνης ἀνέκδοτος παρὰ Κ. Πασαγιάννη).

—*Γέρος καὶ δὲν ἔμαθες, καὶ καρτερεῖς νὰ μάθης!* (Καβαδίας, ἀρ. 1108).

Ἐξειδοποιούσι δὲ τὴν ἰδέαν εἰς γέροντα μὲν Σαρακηνὸν ἀναφερομένη ἡ βυζαντινὴ παροιμία:

—*Γέροντα Σαρακηνὸν γράμματα μὴ μαθάνης.* (Ducangius, Glossarium Graec., σ. 851 [Σαρακηνὴ -μαθῆν]. Κοραῆ, Ἄτακτα Β', σ. 231.

Ἀττικὸν ἡμερολόγιον, σ. 386, 76. Krumbacher, Sammlung byz. Sprichw., σ. 71, 65 [*μάθαινε*]. Mgr. Spr. 91, 51, 122 182).

Εἰς τὸν ὄνον δὲ ὡς τὸ κατ' ἐξοχὴν σύμβολον τοῦ δυσμαθοῦς αἱ ἀκόλουθοι νεοελληνικαί:

—*Παλιὸς γάδαρος πορπατησιὰ δὲ μαθαίνει.* (Νάξου παρὰ Μ. Ἰ. Μαρκόπολι).

—*Σαράντα χρονῶ γάδαρους πουρπατ'σιὰ δὲ μαθαίνει.* (Λέσβου παρὰ Γρ. Ν. Βερναρδάκη).

—*Γέρους γάδαρους δρόμου δὲ μαθαίνει.* (Λέσβου παρὰ Γρ. Ν. Βερναρδάκη).

—*Παλιὸς γάδαρος, καινούρια περπατησιὰ δὲ μαθαίνει.* (Ἡλείου. Ζωγρ. ἀγ. Α', σ. 191, 5 [*δὲ βγάνει*]). — Τήνου παρὰ Στ. Καραλή [*πιρπατ'σιὰ δὲ μαθαίνει*]. — Ἰωαννίνων παρὰ Δ. Σάρρου [*πιρβατ'σιὰ δὲ μαθαίνει*]).

—*Σαρανταπέντε χρονῶνε γάδαρος καινόρια περβατησιὰ δὲ βγάνει.* (Πλαγιᾶς παρὰ Λαζάρου).

—*Τριάντα χρονῶ γάδαρος πορπατησιὰ δὲ μαθαίνει.* (Βενιζέλος, σ. 75, 137).

— Έκατό χρόνων γάδαρος ραβάνι δὲν κάνει. (Βενιζέλος, σ. 75.136).

— Παλιὸ γουμάρι κινούργια πιρπατησιά. (Λακκοβικίων Μακεδονίας παρὰ Ι. Πρωίου. — Ἰωαννίνων παρὰ Σάρρου [πιρβατησιά]).

— Παλιὸ μουλάρι, καινούρια περπατησιά. (Ἠλείου. Ἄραβαντινός, ἀρ. 1068. Βενιζέλος, σ. 248, 16).

— Τριάντα χρονῶ Γιάννης, Μαστρογιάννης δὲ γίνεται. (Βενιζέλος, σ. 75. 138.— Βάρνης. Κράχτογλους, σ. 29 [Σαράντα χρονοῦ Γ. δὲ γίνεται Μ.]).

Ὁ μάρτυς ἀφ' ἐστίας (στ. 43).

Τὴν ἀρχαίαν ταύτην παροιμίαν (βλ. Leutsch εἰς Ζηνοβ. 40) πιθανώτατα ἐκ βιβλίων παρέλαβεν ὁ Γλυκᾶς.

Ἐπὶ προδήλοις πράγμασιν οὐ χρεία τῶν μαρτύρων (στ. 44).

Πιθανώτατα καὶ παρὰ τοῖς βυζαντινοῖς ὡς παροιμία θὰ ἐφέρετο ἡ γνώμη αὕτη, ἢ μὴ ἀνευρισκομένη μὲν ἐν τῷ ρωμαϊκῷ δικαίῳ, διατυπωθεῖσα δ' ἐν τῷ κανόνι τοῦ κανονικοῦ δικαίου τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας: notorium non eget probatione. Παραπλησία εἶναι ἢ παρὰ Γεωργίῳ τῷ Ἀκροπολίτῃ (σ. 138 Βονη) βυζαντινὴ παροιμία: Ἐπὶ (γὰρ) τοῖς δήλοις καὶ οἱ δειδαροὶ λέγουσιν: Τὴν αὐτὴν δ' ἔννοιαν ὑποσημαίνει δι' ἄλλης εἰκόνας καὶ ἡ νεολληνικὴ παροιμία:

— Χωριὸ ποῦ φαίνεται κολαοῦζο δὲν θέλει. (Ἠλείου. Ἄραβαντινός, ἀρ. 1481 [ποῦ νὰ φ. δὲν θ. κολαγούζη]. Βενιζέλος, σ. 340, 64.—Κωνσταντινουπόλεως. Ἡμερολόγιον τῆς Ἀνατολῆς 181, 55 [τὸ χ.-ὁδηγὸν (κολαγοῦζο)]. — Βάρνης. Κράχτογλους, σ. 32. — Πελοποννήσου. Παπαζαφειρόπουλος, σ. 308, 1122 [ζολαούζη]. — Καρπάθου, Ζωγρ. ἀγ. Α', σ. 353, 214 [Ἡ χώρα-δὲθ θέλει]. — Λακκοβικίων. Γούσιος, σ. 91 [τὸ χ.-κουλαβοῦζη]. — Μεγίστης. Ὁ ἐν ΚΠ. σύλλογος ΚΑ'. σ. 324, 487 [τὸ χωριὸν-κολαοῦζο δὲθ θ.]. Βύρων Γ', σ. 378, 66. — Πάτμου παρὰ Χ. Μαλανδράκη [Τὸ χωρὶο-κολαοῦντζο]. — Τήνου παρὰ τῆς Κας Στ. Καραλῆ [θέλι]. — Νάξου παρὰ Γαβρ. Λεγάκη. — Φολεγάνδρου παρὰ Κονταρίνη [ποδότα δὲ θ.]. — Κρήνης Ἐρυθραίας παρὰ Γρ. Ν. Βερναρδάκη [ἦ: πλότο δὲ θ.]. — Ἀδριανουπόλεως παρὰ Δανών. — Μυκόνου παρὰ Α. Παπαβασιλείου. — Ἠλείας παρὰ Λιναρδάκη. — Βρεσθένων Λακεδαίμονος παρὰ Α. Κωνσταντοπούλου. Ταύτην τὴν παροιμίαν καὶ ἐγὼ ἤκουσα πολλαχοῦ).

— Τοῦ χωριίου ποῦ φαίνιτι κουλαοῦζουν δὲν θέλεις. (Λιβισίου παρὰ Μουσαίου. — Λέσβου παρὰ Γρ. Ν. Βερναρδάκη [Χωριὸ-κουλαγοῦζου δὲ θέλι]).

— Τὸ πρᾶμα ποῦ φαίνεται κολαοῦζη δὲ θέλει (Κρήτης. Ἄπτερα (ἐφημ.), ἀρ. 40, καὶ παρὰ Γ. Ι. Καλαϊσάκη).

Ἄφ' ὧν ἡμεῖς ἐπάθομεν, ἐμάθομεν ἀρκούντως (στ. 45).

Ὅμοιαι γνῶμαι καὶ παροιμῖαι ἑλληνικαὶ πλεῖσται φέρονται ὧν τινὰς ἐσημείωσαν οἱ ἐκδότης τῆς Γοττιγγείου συλλογῆς τῶν Παροιμιογράφων (εἰς Διογενεῖαν. Βιένν. 61, Μακάρι. 244, Ἀποστόλ. 1290). Νεοελληνικὰς δὲ παροιμῖας γινώσκουμεν τὰς ἐξῆς:

— Ἐπαθε καὶ ἔμαθε. (Negris, σ. 41, 260. Βερέττας, σ. 25, 15. Βενιζέλος, σ. 80, 218. — Πόντου παρὰ Ι. Βαλαβάνη — Γορτυνίας παρὰ Ν. Λάσκαρη [Ἐπαθε, ἔμαθε]).

— Ὅ τς κι ἂν παθάν', μαθάν'. (Πόντου. Ἐπτάλοφος, 1870, σ. 363, 134).

— Παθὸς μαθός. (Πάτμου παρὰ Χ. Μαλανδράκη. — Γορτυνίας παρὰ Ν. Λάσκαρη [Ὅ π. εἶναι μ.]. — Βρεσθένων παρὰ Λ. Κωνσταντοπούλου)⁵.

— Ὅ παθεῖς μαθεῖς. (Πόντου. Ἐπτάλοφος, 1870, σ. 363, 134).

— Δὲν τὴν πάθαμε, | παρὰ τὴ μάθαμε. (Κεφαλληνίας παρὰ Σπ. Παγώνη).

— Ἄ δὲν πάθης, δὲ μαθαίνεις. (Καβαδίας, σ. 127. — Ἡπίρου. Ὁ ἐν ΚΠ. σύλλ. ΙΗ', σ. 181, 33 [Ἄν δὲν πάθ' ὁ ἄνθρωπος δὲ μαθαίνει]. — Λέσβου παρὰ Γρ. Ν. Βερναρδάκη [Σὰ δὲν πάθης, δὲ μαθαίνεις]. — Κρήτης παρὰ Γ. Ι. Καλαϊσάκη [δὲ θὰ μάθης]).

— Ὅπου δὲν πάθῃ, δὲ μαθαίνει. (Νάξου παρὰ Μ.Ι. Μαρκόπολι).

— Ὅποιους δὲν ἔπαθι, δὲν ἔμαθι. (Λέσβου παρὰ Γρ. Ν. Βερναρδάκη).

— Δὲν ἔπαθε, δὲν ἔμαθε. (Γορτυνίας παρὰ Ν. Λάσκαρη).

— Ἄν 'κι παθάνης, 'κι μαθάνης. (Πόντου παρὰ Ι. Βαλαβάνη).

— Τὸ πάθημά 'ναι μάθημα. (Χίου. Κανελλάκης, σ. 305, 695).

— Τὰ παθήματα μαθήματα. (Βυζαντίου, Λεξικόν, λ. μάθημα. — Ἡπίρου. Ἀραβαντινός, ἀρ. 1267. Βενιζέλος, σ. 291, 99. Μέντωρ (Σμύρνης), τ. Δ', σ. 53, 7. — Ἡπίρου. Ὁ ἐν ΚΠ. σύλλ. ΙΗ', σ. 181, 32. — Λακκοβικίων, Γούσιος, σ. 96. — Λέσβου παρὰ Γρ. Ν. Βερναρδάκη).

— Τὰ παθήματα γίνονται μαθήματα. (Κοραῖ, Ἄτακτα Δ', σ. 381. Sanders, σ. 126. Βερέττας, σ. 25, 15. — Πόντου. Ἐπτάλοφος, 1870, σ. 363, 134. — Κρήτης, Jeannarakis, σ. 166. Ἄπτερα (ἔφημερίς), ἀρ. 30. — Βάρνης. Κράχτογλους, σ. 31. — Πελοποννήσου. Παπαζαφειρόπουλος, σ. 291, 921. — Στερεᾶς Ἑλλάδος [εἶναι μ.]. — Πολιχνίτου Λέσβου παρὰ Γρ. Ν. Βερναρδάκη [γίγουντι,]. — Πάτμου παρὰ Χ. Μαλανδράκη [γέγονται]. — Φολεγάνδρου παρὰ Κονταρίνη. — Κρήτης παρὰ Γ. Ι. Καλαϊσάκη).

— Τὰ παθήματα τῶν πρώτων γεφύρι τῶν δευτέρων. (Βερέττας, σ. 56, 3. Βενιζέλος, σ. 291, 101. Ἀνατολικὴ ἐπιθεώρησις Α' 379. Πολυλά, Φιλολογ. γλῶσσα, σ. 69 [γιοφύρι]. — Λακκοβικίων. Γούσιος, σ. 96 [τοῦ πρώτου-τοῦ δευτέρου]).

— Τῶν πρώτων τὰ παθήματα τῶν πισινῶν γεφύρια. (Νεοελ. ἀνάλ. 415)⁶.

5. Ὅτι ἀπαράλλακτος παροιμία (παθὼν καὶ μαθὼν) ἦτο ἐν χρήσει καὶ παρὰ τοῖς βυζαντινοῖς συνάγομεν ἐκ τοῦ Νικήτα τοῦ Εὐγενεῖανοῦ (Γ, 194 Hercher): Παθοῦσα καὶ μαθοῦσα νῦν, τὸ τοῦ λόγου.

6. Ἡ αὐτὴ ἔννοια διὰ παραπλησίας εἰκόνοσ διατυπῶνται καὶ ἐν τῇ βυζαντινῇ παροιμίᾳ

—*Τῶν ἄλλων τὰ παθήματα | γίνονται μαθήματα.* (Βενιζέλος, σ. 80, 219).

—*Ὅστις παθαίνει ἓνα, δασκαλεύει ἑκατό.* (Βενιζέλος, σ. 228, 761).

—*Πότε νὰ πάθω χίλιες ζημιές, νὰ μάθω χίλιες γνώσεις.* (Παπαζαφειρόπουλος, σ. 283, 832).

Καὶ ζῶντα μὲ κατήντησεν εἰς ἄδην παρ' ἐλπίδα (στ. 65).

Συνήθεις εἶναι καὶ σήμερον φράσεις καὶ παροιμιαὶ ἐμφαίνουσαι ὅτι τῶν τεθλιμμένων καὶ τῶν ἀσθενικῶν ἡ ζωὴ κατ' οὐδὲν διαφέρει τοῦ θανάτου.

—*Ἡ κακὴ ζωὴ τοῦ Χάρου μοιάζει.* (Βερέττας, σ. 74, 12 Βενιζέλος, σ. 97, 78. — Κεφαλληνίας παρὰ Σπ. Παγώνη).

—*Ζωντανὸς κι ἄχωστος.* (Κεφαλληνίας παρὰ Σπ. Παγώνη).

—*Πεθαμένος κι ἄθαφτος.* (Δημητσάνης Γόρτυνος παρὰ Κ. Κασιμάτη).

—*Θαμένος κι ἄθαφτος.* (Ἡλείου. Ὁ ἐν ΚΠ. σύλλ. ΙΔ', σ. 219).

Πρὸς ταῦτας παραβλητέον τὸ τοῦ κωμικοῦ Τιμοκλέους (Σ τ ο β . , Ἀνθολ. 91, 15. Κοσκ, Fr. comm. Att. II. σ. 466, 35): «οὗτος μετὰ ζώντων τεθνηκῶς πε-

Μωρὸς δείξει πόρον (Π λ α ν ο ὕ δ . 2). Ἡ παροιμία αὕτη κατὰ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ Kurtz (σ. 14) σημαίνει ὅτι ὁ μωρὸς θὰ δεῖξη ἡμῖν τὴν ὁδόν, ἦτοι διὰ τοῦ παραδείγματός του θ' ἀποτρέψη ἡμᾶς νὰ πράξωμεν οἷα καὶ αὐτὸς ἄτοπα. Νομίζομεν ὁμοίως ὅτι ἠστούχησε τοῦ ὀρθοῦ, ὡς καὶ ὁ Usener (ἐν D. Litz., ἀρ. 50) ὅστις εἶκασεν ὅτι αὕτη, «enthält die in altgriechischen Gründungslegenden zum Ausdruck gebrachte Erkenntnis, dab ohne Nachdenken der Einfältige oft den richtigen Ausweg findet, auf den der Verständige nicht verfällt». Ἐπιτυχέστερον ὁμοίως ὁ Crusius (Rhein. Mus., τ. 42, σ. 400) ὑποδεικνύει σχέσιν τῆς βυζαντινῆς πρὸς τὴν ἀρχαίαν παροιμίαν παρὰ τῷ Σχολιαστῇ τοῦ Πλάτωνος, σ. 393 Bekk. (Γρηγόρ. Κύπρ. Λουγδ. 192) καὶ μάλιστα πρὸς τὸν Αἰσώπειον μῦθον (30 Halm). Διότι φανερόν νομίζομεν ὅτι τὸ πόρος ἐνταῦθα κεῖται κυριολεκτικῶς, ἐν τῇ σημασίᾳ ἦν μέχρι τοῦ νῦν διετήρησεν ἡ λέξις, δηλοῖ δὲ τὸ ἀβαθὲς τοῦ ποταμοῦ, ὅποθεν εἶναι οὗτος διαβατός (die Furt, le gué). Ὅθεν ἡ παροιμία διδάσκει ὅτι ὁ φρόνιμος, μέλλων νὰ διαβῇ ποταμόν, πρέπει ν' ἀφήνῃ νὰ προηγηθῇ μωρὸς συνοδοιπόρος, ὅστις ριποκινδυνῶν θὰ εἴρῃ τὸν πόρον ἢ θὰ παρασυρθῇ ὑπὸ τοῦ ρεύματος, ὡς ἡ ἀλώπηξ τοῦ Αἰσωπείου μύθου. Ὁμοίως τὸ πάθημα τοῦ πρώτου γίνεται μάθημα τοῦ δευτέρου, ὁ προπορευόμενος χρησιμεύει ὡς γέφυρα τῶν ἐπομένων κατὰ τὰς νεοελληνικὰς παροιμίας. Ὅμοια παραγγέλλει καὶ ἀρχαία ἰσπανικὴ παροιμία: A gran arroyo, passar postrero = εἰς μέγαν ποταμόν, νὰ περνᾷς ὕστερος (Valles, ἀρ. 390 παρὰ Haller, Altspanische Sprichw., σ. 482). Ὅτι δὲ αὕτη εἶναι ἡ ἔννοια τῆς βυζαντινῆς παροιμίας ἐπιμαρτυρεῖ ἡ χρῆσις ταύτης παρὰ Ψελλῶ (Σ ἄ θ α , Μεσ. Βιβλ., τ. Ε', σ. 542): «καὶ τῷ καθ' ἑαυτὸν ὑποδείγματι πόρον, οἷα μωρὸς, τοῖς ἄλλοις ἀνοίγει, τοῖς (δ.γ. τῆς) ἀπὸ τῶν ἐνταῦθα πρὸς τὰ θεϊότερα διαβάσεως». Σημειωτέον δ' ἐν παρόδῳ ὅτι ἐν τῇ παρὰ τῷ Σχολιαστῇ τοῦ Πλάτωνος ἀρχαίᾳ παροιμίᾳ Ὁ τὸν ποταμόν καθηγούμενος καὶ τὸν πόρον ζητῶν, αὐτὸ δείξει (ἐννοεῖται τὸ ὕδωρ), δηλαδὴ ἐρωτηθεὶς ὁ κ.εἰ βάθος ἔχει τὸ ὕδωρ ἔφη, αὐτὸ (τὸ ὕδωρ) δείξει (τοῦτο). Ὁ δὲ Σ ο υ ἰ δ α ς ἐν λ. Αὐτὸ δείξει καὶ ὁ Ἀ π ο σ τ ὀ λ ι ο ς 349, λέγοντες ὅτι ἐλλείπει τὸ ἔργον, εἶχον πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν παρὰ Σοφοκλεῖ καὶ Ἀριστοφάνει αὐτοτελεῖ παροιμίαν Αὐτὸ δείξει τὰ ἔργον. Ἄλλ' ἂν, ὡς δὲν φαίνεται ἀπίθανον, ἡ ἐν λόγῳ παροιμία δὲν εἶναι πολὺ παλαιά, καὶ μόνον τὸ αὐτὸ δείξει προσεκολληθῇ εἰς αὐτὴν ἐκ τῆς ἀρχαίας συνηθείας, τότε ἄλλως πρέπει νὰ συντάξωμεν ταύτην, ὑποκείμενον τοῦ δείξει λαμβάνοντες τὰς μετοχάς· ἦτοι ὁ καθηγούμενος καὶ ζητῶν δείξει αὐτὸ (τὸ τοῦ ὕδατος βάθος).

ριπατεῖ. Ὅμοίως Σοφοκλ., Φιλοκτ. 1018: «ἐν ζῶσιν νεκρόν». Εὐριπ.
Ἴκετ. 968—969. Append. prov. Gott. 196.

*Συμφέρει χρόνος ὁ κακὸς καὶ κρείττων ἐνὶ πάντως
τοῦ γείτονος τοῦ πονηροῦ καὶ τοῦ συκοφαντοῦντος.*

*Τοῦ χρόνου γὰρ κατὰ μικρὸν συμπεριφερομένου,
συμφέρονται καὶ τὰ δεινὰ καὶ ρέουσι τῷ χρόνῳ,
ὁ γείτων δὲ παράμονος τοῖς γειτονοῦσι σκόλωψ,
συκοφαντῶν, δολορραφῶν, μοχλεύων, ἐνεδρεύων,
πόστας(;) ἰστῶν ἀσυμφανῶς καὶ βρόχους ἐξορύσσων.*

(στ. 79 κέ)

Οἱ μὲν πρῶτοι δύο στίχοι φαίνονται διασκευὴ δημῶδους παροιμίας, οἱ δὲ λοιποὶ εἶναι ρητορικός πλατυσμός πρὸς ἐξήγησιν ταύτης. Ὅτι δ' ὑπῆρχε τοιαύτη βυζαντινὴ παροιμία, πλὴν τοῦ προηγουμένου στίχου, ὑπεμφαίνοντος τοῦτο, μαρτυροῦσιν καὶ αἱ ἐξῆς σημεριναί:

—*Κάλλιο κακὸν χρόνο παρά κακὸν γείτονα.* (Πάρου παρά Π. Σαρρῆ. — Πολιχνίτου Λέσβου παρά Γρ. Ν. Βερναρδάκη [*Κάλλια κ. χρόνου πῖρι κ. γείτονα*]). — Λευκάδος [*κακὸς χρόνος π. κακὸς γείτονας*]. — Κύπρου. Σακελλάριος, τ. Β', σ. 286, 277 [*Κάλλιον κακὸν χρόνον παρά κακὸν γείτον*]. — Κρήτης παρά Γ. Ι. Καλαϊσάκη [*Καλλιὰ 'ναι ἕνας κακὸς χρόνος, π. ἕνας κακὸς γείτονας*]).

—*Τὸν κακὸν χρόνο τὸν περνᾷς, τὸν κακὸν γείτονα ὄχι.* (Παπαζαφειρόπουλος, σ. 300, 1041^b [*γείτονα δὲν τὸν περνᾷς*]). — Ζητούνης Γορτυνίας παρά Κ. Κασιμάτη [ὁμοίως]. — Γορτυνίας παρά Ν. Λάσκαρι. — Δημητσάνης Γορτυνίας παρά Φ. Ἡλιοπούλου).

—*Ὁ κακὸς χρόνος περνᾷ, κι ὁ κακὸς ὁ γείτονας μένει.* (Κρομμύδη, Ἀκολουθία Β' διατριβῆς, σ. 41 [*περνᾷ, ὁ δὲ κ. γείτων μ. πάντα*]). Negris, σ. 89, 566 [ὁμοίως]. Ἀραβαντινός, ἀρ. 854. Βενιζέλος, σ. 187, 161 [ἦ: Ὁ κακὸς καιρὸς-ὁ δὲ κ. γ.]).

—*Ὁ κακὸς ὁ χρόνος διαβαίνει | ὁ κακὸς ὁ γείτονας πάντα μένει.* (Μανάρης, σ. 29 [ὁ δὲ κακὸς ὁ γείτων]).

*Ὅπου ἔχει ἀμέριμον ψυχὴν, ὅπου ἐνὶ χορτασμένος
ποτὲ οὐ πιστεύει νηστικόν, ποτὲ οὐ ψυχοπονᾶται* (στ. 117-118).

Αὐτὸς ὁ ποιητὴς δηλοῖ ὅτι οἱ στίχοι οὗτοι εἶναι λόγος δημοτικὸς ἀρχαῖος ἢτοι ἀρχαία παροιμία. Ὅμοίως δὲ νεοελληνικὰς παροιμίας ἔχομεν τὰς ἐπομένους:

—*Δὲν πιστεύει ὁ χορτασμένος τὸ κακὸν τοῦ νηστικοῦ.* (Ἀραβαντινός 254. Βενιζέλος, σ. 58, 80).

7. Ἀντὶ τοῦ προδήλως ἐφθαρμένου πόστας γραπτέον ἴσως πόδας. Ἐννοεῖ δ' ὁ ποιητὴς πόδας ἰστῶν (ἰστόποδας), οὗς πηγνύει ὁ φθονερός γείτων, ἵνα ὑφάνῃ τὰς δολοπλοκίας του. Καὶ ἐν τῷ πρώτῳ στίχῳ πρέπει νὰ προστεθῇ τὸ ἄρθρον: *συμφέρει ὁ χρόνος*.

— *Ὁ χορτασμένος τοῦ νηστικοῦ δὲν πιστεύει.* (Κρομμύδη, Ἀκολουθία Β' διατριβῆς, σ. 39 [τὸν νηστικὸν δὲν τὸν πιστεύει]. Μανάρης, σ. 35 [ὁμοίως]. Negris, σ. 106, 698 [ὁμοίως]. Βενιζέλος, σ. 245, 1004. — Κρήτης. Φραντζεσκάκης, σ. 113 [Ὁ χ. δὲν π. τοῦ ν.]. — Στερεᾶς Ἑλλάδος [Ὁ χορτᾶτος τὸν νηστικό]. — Δημητσάνης Γορτυνίας παρὰ Φ. Ἡλιοπούλου. — Ἰωαννίνων παρὰ Σάρρου [Ὁ χορτασμένους τοῦ νηστ'κὸ δὲν τὸν πιστεύει]).

— *Ὁ χορτασμένος δὲν πιστεύγει τοῦ πεινασμένου.* (Κρήτης. Jeannakaki 144. — Θήρας παρὰ Νοητάκη).

— *Ὁ χορτασμένος τοῦ πεινασμένου δὲ θυμᾶται.* (Νισύρου. Ζωγρ. ἀγ. Α', σ. 411, 24 [τοῦ νηστικοῦ]. — Νάξου παρὰ Μ. Ι. Μαρκόπολι. — Φολεγάνδρου παρὰ Κονταρίνη).

— *Ὁ χορτᾶτος δὲν πιστεύει τοῦ νηστικοῦ.* (Παπαζαφειρόπουλος, σ. 278, 774. — Πελοποννήσου παρὰ Α. Καρκαβίτσα [τοῦ ν. δὲν π.]. — Βρεσθένων Λακεδαιμόνος παρὰ Λ. Κωνσταντοπούλου [ὁμοίως]).

— *Ὁ χορτᾶτος τοῦ πεινασμένου δὲν πιστεύγει.* (Βάρνης. Κράχτογλους, σ. 25 [τὸν πεινασμένο δὲν τὸν πιστεύει]. — Χίου. Κανελλάκης, σ. 273, 462. — Κεφαλληνίας παρὰ Σπ. Παγώνη [πιστεύει]).

— *Ὁ χορτᾶτος τ' πεινασμέν' δὲ τ' θυμᾶτ'.* (Τήνου παρὰ τῆς Κας Στυλιανῆς Καραλή).

— *Ἡ χορτᾶτους τὸν νησκό δὲν τὸν πιστεύει.* (Λακκοβικίων Μακεδονίας παρὰ Ι. Πρωίου).

— *Δὲν πιστεύει ὁ χορτᾶτος τὴν κοιλιὰ τοῦ νηστικοῦ.* (Γορτυνίας παρὰ Ν. Λάσκαρη).

— *Χορτατὸς τοῦ νησκό δὲ τοῦ ρουτᾶ.* (Λέσβου παρὰ Γρ. Ν. Βερναρδάκη).

— *Ὁ χορτασμένον γιὰ τὸν πεινασμένον ψιλὰ ψιλὰ θρύφτει.* (Πόντου παρὰ Ι. Βαλαβάνη. = Παραθέτει εἰς αὐτὸν μικρὰ τεμάχια ἀνεπαρκῆ νὰ τὸν χορτάσωσι).

— *Χορτασμένους τὸν ἰνισκό δὲν τὸν ρουτᾶ, τσῑ καβαλλάρις τοῦ πουργατάμιου.* (Λέσβου παρὰ Γρ. Ν. Βερναρδάκη).

Ἐν τῇ παροιμίᾳ ταύτῃ βλέπομεν τὴν αὐτὴν ἔννοιαν καὶ δι' ἄλλης εἰκόνας ἐκφερομένην, ἣτις καὶ ὡς ἴδια παροιμία λέγεται: *Ὁ καβελλάρις δὲν πιστεύει τοῦ ἀπεζοῦ* (Βρεσθένων Λακεδαιμόνος παρὰ Α. Κωνσταντοπούλου). Ἄλλ' ὁ Γλυκᾶς ἐν στ. 119-127 καὶ ἄλλων εἰκόνων ποιεῖται χρῆσιν, πιθανῶς μὴ παραλαβὼν ταύτας ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ λαοῦ, ἀφοῦ δὲν ἀνευρίσκονται ἐν ἄλλαις παροιμίαις.

- *Ὡς ὄρνεον πετάζεται⁸ δοκοῦν τον δλα ὀμάλιν* (στ. 129).

Σὰν τὸ πουλί πετῶ, αὐτὸς πετᾶ σὰν τὸ πουλί εἶναι συνήθης παροιμιακὴ φράσις πρὸς δήλωσιν τοῦ ἀμερίμνου.

Τόπος οὐ χωρεῖ σε (στ. 156).

Ὁμοίως εἶπε καὶ ὁ Πτωχοπρόδρομος (ΣΤ' 368, σ. 123 Legrand): *δλους χωρεῖ ἢ ἐκκλησιὰ καὶ μὲν (δ.γ. κ' ἐμὲν) οὐδὲν ἐχώρει.* Ἡ φράσις δὲν μὲ χωρεῖ ὁ

8. Κατὰ τὴν ὀρθὴν διόρθωσιν τοῦ Χατζιδάκι (Byz. Z., τ. Ι, σ. 102) ἀντὶ τοῦ ἐν τῷ χειρογρ. πελάζεται.

τόπος εἶναι συνήθης ἀντὶ τοῦ δυσφορῶ, ἀδημονῶ· ἢ αὐτὴ εἰκὼν ἐνυπάρχει καὶ ἐν τῇ μεταφορικῇ χρήσει, τῇ καὶ κατὰ τοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους συνήθει, τῶν λέξεων στενόχωρος, στενοχωρητικός (βίος), στενοχωρία, στενοχωρῶ—οὔμαι.

Κουκκὶν κουκκὶν εἰάν σωρευθῆ τὸ μὸδιν νὰ γεμίση (στ. 183)

Ἀπαράλλακτοι σχεδὸν εἶναι τινες τῶν κάτωθι νεοελληνικῶν παροιμιῶν:
—*Κουκκὶ κουκκί, | γεμίζει τὸ σακκί*. (Αἴνου. Ὁ ἐν ΚΠ. σύλλ. Θ', σ. 349, 8.
— Τήνου παρ' Ἀδ. Ἀδαμαντίου).

—*Κοκκὶν καὶ κοκκίν, | γομών' τὸ σακκίν*. (Πόντου. Ἐπτάλοφος, 1870, σ. 362, 162).

—*Κουτσὶν κουτσίγ, | γεμίζει τὸ σακκί*. (Μεγίστης. Ὁ ἐν ΚΠ. σύλλ. ΚΒ', σ. 320, 257).

—*Κούκκουδο κούκκουδο τὸ μάλαθρο, | γέμισ' ἢ γριὰ τὸν κάλαθο*. (Βενιζέλος, σ. 144, 418 [ἐγέμισε]).

—*Μάραθο καὶ μάραθο, | γεμίζ' ἢ γρᾶ τὸν κάλαθο*. (Κρήτης. Jeannarakis, σ. 84. — Νάξου παρὰ Μ. Ἰ. Μαρκόπολι [*Ἀμάραθο κι ἀμάραδο γ. ἢ γριά*]).

—*Σκουλί σκουλί τὸ μάραθο | γεμίζ' ἢ γρᾶ τὸν κάλαθο*. (Κρήτης. Φραντζεσκάκης, σ. 114).

—*Φασοῦλι τὸ φασοῦλι, | γεμίζει τὸ σακκοῦλι*. (Παροιμία κοινοτάτη. Δάρβαρις, σ. 300 [Φ. καὶ φ.]. Μανάρης, σ. 11, 94 [Ἀπὸ φ.φ.]. Βυζαντίου, Λεξικόν, λ. φασοῦλι [Ἀπὸ φ.φ.]. Βερέττας, σ. 61, 1. Ἀραβαντινός, ἀρ. 1452. Βενιζέλος, σ. 330, 8. — Πόντου. Ἐπτάλοφος, 1870, σ. 362, 122 [*Φασοῦλιν καὶ φασοῦλιν γομώνει τὸ σακκοῦλιν*]. Βύρων, τ. Γ', σ. 441, 62. — Βάρνης. Κράχτογλους, σ. 31 [Φ. στὸ φ.]. Παπαζαφειρόπουλος, σ. 306, 1093. — Χίου. Κανελλάκης, σ. 316, 780 [Φ.φ.]. — Κατιρλί Βιθυνίας. Μακρής, σ. 87 [Ἀπὸ φ.φ. γιομίζει]. — Ἡπείρου. Ὁ ἐν ΚΠ. σύλλογος, τ. ΙΗ', σ. 180, 13. — Μεγίστης. Αὐτ., τ. ΚΑ', σ. 325, 545 [*Φασοῦλι φ. γιμίζει*]. — Λακκοβικίων Μακεδονίας. Γούσιος, σ. 99 [μὲ φ.]. Αὐτόθεν παρὰ Ἰ. Πρωίου [*Ἀπὸ φασοῦλι σὲ φασοῦλι γιομίζει τοῦ σακκοῦλι*]. —

Τρικάλων Θεσσαλίας παρὰ Ν. Βραχνοῦ [*Φασοῦλι τοῦ φασοῦλ γιομόζι τοῦ σακκοῦλι*]. — Σίφνου παρὰ Σπ. Δουκάκη [Φ. στὸ φ.]. — Πάτμου παρὰ Χ. Μάλανδράκη [Φ. φ. γεμόντζει]. — Λέσβου παρὰ Γρ. Ν. Βερναρδάκη [*Φασοῦλι τοῦ φασοῦλι γιμίζει τοῦ σ. ἦ: γιμώζι*]).

—*Λουμποῦνι τὸ λουμποῦνι | γεμίζει τὸ σακκοῦλι*. (Νισύρου. Ζωγρ. ἀγ. Α', σ. 411, 35).

—*Σταλαματιὰ σταλαματιὰ γεμίζει τὸ πιθάρι*. (Ρόδου. Ἐφημ. Φιλομαθ., 1860, σ. 1257. — Χίου. Κανελλάκης, σ. 294, 623 [γ. τὸ ποτήρι]).

Καὶ ἀντιστρόφως:

—*Σταλαματιὰ σταλαματιὰ ἤδειασε τὸ βαγένι*. (Πάρου παρὰ Π. Σαρρῆ).

—Φασουλάκι φασουλάκι, κι άσπρουλάκι άσπρουλάκι, | άδειάζει γλήγορα τὸ σακκουλάκι. (Βενιζέλος, σ. 330, 9).

Ἔσω σὲ ἔχω, κόσσυφε, δωρεὰν καὶ σπαρταρίζεις (στ. 245).

Πιθανώτατα εἶναι καὶ αὕτη παροιμία, ἀλλ' ὁμοίαν νεοελληνικὴν δὲν ἐνθυμούμεθα.

Ὅσα καὶ ἂν λέγῃς ὁ πονῶν, καὶ κρούῃς καὶ λαμβάνῃς, πάντα δοκοῦσιν
ὄνειρος εἰς ἄθλιβον καρδίαν (στ. 252-3).

Οἱ στίχοι οὗτοι εἶναι παράφρασις μεσαιωνικῆς παροιμίας μέχρι τοῦδε διατηρηθείσης: *Ξένος πόνος ὄνειρος*, ἦτις ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ Πλανοῦδη (ἀρ. 268) μετεβλήθη εἰς *Ἀλλότριον ἄλγος ὄνειρος*. Εὐρηται δ' ἐν ταῖς μεσαιωνικαῖς συλλογαῖς καὶ κατ' ἄλλον τύπον: *Ξένος πόνος ὄλον γέλι* (Ἀγιορειτικοῦ κώδικος ρωσικοῦ μοναστ. ἀρ. 779, φύλλ. 9β, ἀρ. 70). Καὶ ὑπὸ τὸν τύπον δὲ τοῦτον καθὼς καὶ ὑπὸ ἄλλους ὁμοίους σώζεται παρά τῶ καθ' ἡμᾶς λαῶ, ὡς καταδεικνύται ἐκ τῶν κάτωθι παρατεθειμένων.

—*Ξένος πόνος ὄνειρος*. (Βάρνης. Κράχτογλους, σ. 24).

—*Ξένους πόνους ὄνειρου*. (Λέσβου παρά Γρ. Ν. Βερναρδάκη).

—*Ξένον πόνος ὄνερον*. (Πόντου παρά Ἰωάνν. Βαλαβάνη).

—*Ξένος πόνος, ὄλο γέλια*. (Νεοελλ. ἀνάλ., ἀρ. 269. — Καρπάθου. Ζωγρ. ἀγ. Α', σ. 357, 306 [*Ξένα γέλια*]). — Μάνης παρά Κ. Πασαγιάννη [ὁμοίως]).

—*Ξένοι πόνοι, ξένα γέλια*. (Καρπάθου. Ζωγράφ. ἀγ. Α' σ. 366. 379. — Πάτμου παρά Μαλανδράκη. — Νάξου παρά Μ. Ι. Μαρκόπολι).

—*Ξένοι πόνοι, χάχλανα*. (Κύπρου. Σακελλάριος, τ. Β', σ. 287, 331.

—Κρήτης παρά Ι.Γ. Καλαϊσάκη [*χάχαρα*]. *Χάχλανα* δὲ ἢ *χάχαρα* οἱ καγχασμοί).

—*Ξένος πόνος, ξένα δάκρυα*. (Βενιζέλος, σ. 174, 8. Βύρων, τ. Γ', σ. 375, 25. — Τήνου παρά τῆς Κας Στυλ. Καραλῆ [*Ξένοι πόνι*]). — Πλωμαρίου Λέσβου παρά Γρ. Ν. Βερναρδάκη [ὁμοίως]).

—*Ξένους πόνους κόπανους*. (Λιβισίου Λυκίας παρά Μουσαίου).

—*Ξένος πόνος ξώδερμα*. (Κρομμύδη, Διατριβή, σ. 1226 [*ξέδερμα*]). Τοῦ αὐτοῦ, Ἀκολουθ. Β' διατριβῆς σ. 34. Μανάρης, σ. 28 [*ἐξώδερμα*]. Negris, σ. 85, 336. Βύρων Γ', σ. 375. 25.— Ἠλείου. Ὁ ἐν ΚΠ. σύλλ. ΙΗ', σ. 192, 168. Ἠλείου. Ζωγρ. ἀγ. Α', σ. 50. Παπαζαφειρόπουλος, σ. 263, 594 [*ξέδερμα*]). — Ἰωαννίνων παρά Σάρρου [ἦ: *ξώδρεμα*]). — Μάνης παρά Κ. Πασαγιάννη).

—*Ὁ ξένος πόνος ξέδραμος*. (Μάνης παρά Κ. Πασαγιάννη).

—*Ξένος πόνος ξέγδαρμα*. (Βυζαντίου, Λεξικόν, λ. ξέγδαρμα. Βερέττας, σ. 80, 1. Βενιζέλος, σ. 174, 7. — Βάρνης. Κράχτογλους, σ. 24. — Ἀθηνῶν. Ἑβδομάς Α', σ. 152. — Κεφαλληνίας παρά Σπ. Παγῶνη. — Αὐτόθεν παρά τοῦ αὐτοῦ [*ξέδαρμα*]).

—*Ὁ ξένος πόνος βρούντουρος*. (Μάνης παρά Κ. Πασαγιάννη).

Παρά διαβόλου (στ. 265).

Παροιμιώδης φράσις σημαίνουσα τὸ τυχαίως καὶ παρὰ προσδοκίαν ἐπελθόν. Σήμερον λέγομεν πρὸς δήλωσιν τῆς αὐτῆς ἐννοίας κατὰ στραβοῦ διαβόλου (βλ. καὶ *Πτωχοπρόδρ.* Α' 177, σ. 44 Legrand).

Θέλων νὰ δείξη ὁ Γλυκᾶς ὅτι εἶναι ἀθῶος τῆς πράξεως, δι' ἣν καθείρχθη, καὶ ὅτι τὰ πρὸς βεβαίωσιν τῆς ἐνοχῆς του προσαγόμενα τεκμήρια οὐδεμίαν πρὸς τὴν κατηγορίαν ἔχουσι συνάφειαν, οὔτε λογικὴν οὔτε χρονικὴν, φέρει ἐν στ. 258-268 τέσσαρας παραβολάς. Κάποτε ἐξέπεσεν ἐκ τοῦ λυχναρίου τζῖον, ἢ ὡς λέγομεν σήμερον καῦτρα, καὶ εἰς αὐτὸ ἀποδίδεται ἡ σημερινὴ πυρκαϊά. Πάλαι ποτὲ ἐχασμήθη τις κατὰ τύχην καὶ σήμερον ἐνθυμήθη νὰ ποιήσῃ τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ πρὸ τοῦ στόματος διὰ νὰ μὴ ἔμβῃ εἰς τὸ σῶμα ὁ διάβολος, κατὰ τὴν μέχρι τοῦ νῦν ἐπικρατοῦσαν πρόληψιν. Προπέρυσιν ἔτυχέ τις κοιμώμενος νὰ ξεσκεπασθῇ καὶ φέτος ἐκρουολόγησε καὶ προσεβλήθη ὑπὸ ρευματισμῶν, καὶ φροντίζουσι περὶ τῆς θεραπείας του οἱ περὶ αὐτόν. Εἰς τὸν ἰδόντα καθ' ὕπνου ὅτι ἔτρωγε πεπόνιον, λέγουσι νὰ πῆ οἶνον διὰ νὰ μὴ πάθῃ τι. Ταῦτα πάντα ἐκφέρονται μὲν κατὰ τὸν τύπον τῶν παροιμιῶν (μάλιστα ὁ στ. 263), δὲν εἶναι ὁμοίως βέβαιον ἂν ἀληθῶς δημῶδεις παροιμίας διεσκεύασεν οὕτως ὁ Γλυκᾶς. Ὁ καθ' ἡμᾶς λαὸς ἔχει πολλάς ἀντιστοιχοῦσας παροιμίας, ὧν γίνεται χρῆσις εἰς δήλωσιν τῶν παρακαίρως πραττομένων ἢ τῆς ἀκαίρου μνείας παλαιῶν πραγμάτων ἢ τῆς ἀτόπου συναφείας πραγμάτων ἀσχέτων πρὸς ἀλληλα, διαφέρουσιν ὁμοίως αἱ εἰκόνες τῶν παροιμιῶν τούτων. Εἰσὶ δ' αὗται: ὅτι πέρυσιν ἐκάη τι (ἀορίστως) καὶ φέτος ἐβρώμησε· ἢ ἐκάη πέρυσιν ὁ λαγός, ἢ τὸ βουνό· ἢ ἐψόφησέ τι (ἀορίστως)· ἢ ἐψόφησεν ὁ λαγός, ἢ ὁ γάιδαρος. Χρονικῶν δ' ἐπιρρημάτων γίνεται ἐν ταῖς παροιμίαις ταύταις χρῆσις συνηθέστατα μὲν τοῦ πέρυσιν, ἐνίοτε δὲ καὶ τοῦ κάποτε ὡς παρὰ Γλυκᾶ, τοῦ προχτές καὶ τοῦ ψές. Ἐν παρόδῳ δὲ σημειωτέον ὅτι ἀντιστοιχοῦσας τῆς παρὰ Γλυκᾶ ἀναφερομένης θεραπείας τοῦ καθ' ὕπνου παθήματος ἔχομεν τινὰς ἀστείας διηγήσεις ἐν τῇ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Ἰεροκλέους καὶ τοῦ Φιλαγρίου φερομένη συναγωγῇ (ἀρ. 15, 207, σ. 268. 310 Boissonade).

Ἡ παπαδιά παρέπεσεν, ἐξύβρισε τὴν κοίτην, καὶ καθαιροῦσι τὸν παπᾶν, αἱ συμφορὰ μεγάλη!

Ἐκεῖνη παρηνόμησε καὶ τοῦτον τιμωροῦσιν κτλ. (στ. 270 κέ).

Βωμολοχικώτερον τὴν αὐτὴν ἐννοίαν ἐκφράζει ἡ παροιμία:

— *Νὰ γαμιέται ἡ παπαδιά, νὰ πλερώνῃ τὸ χωριό.* (Χίου. Κανελάκης, σ. 224, 78 [*Ἄς γ. - κι ἄς πλερώνῃ*]). — Μεγίστης. Ὁ ἐν ΚΠ. σὺλλ. ΚΑ', σ. 321, 314 [*Ἄ γ. π. νὰ πλερώνῃ*]). — Φολεγάνδρου παρὰ Κονταρίνη [*Νὰ γ.*]. — Κρήτης παρὰ Γ. Ι. Καλαϊσάκη [ὁμοίως]).

Ἴσως ἡ μεσαιωνικὴ παροιμία (ἂν ὁ Γλυκᾶς δὲν μετέβαλε τὰς λέξεις) εἶχεν οὕτω: *Παρέπεσεν ἡ παπαδιά | καὶ καθαιροῦσι τὸν παπᾶν, ἐπεξέτεινε δ' αὐτὴν*

διὰ παραπληρωμάτων εἰς τέσσαρας πολιτικούς στίχους. Ὁμοίως εἰς τὴν ἀμέσως ἐπομένην παροιμίαν ἐξ ἑνὸς πολιτικοῦ ἀποτελουμένην προσέθηκε καὶ δεύτερον ἴδιον ὁ Γλυκᾶς, τὸ αὐτὸ δὲ ποιεῖ καὶ ἐν στ. 282-283 καὶ ἀλλαχοῦ.

Ἐλάκτισεν ὁ γάιδaros καὶ δέρουσι τὸ σάγμα (στ. 274).

Ὁ K r u m b a c h e r (MGS, σ. 236) κατέδειξε τὴν ὁμοιότητα τῆς παροιμίας ταύτης πρὸς νεοελληνικὰς καὶ πρὸς παροιμίας ἄλλων ἐθνῶν. Ἐνταῦθα συμπληροῦμεν τὴν ἀναγραφὴν τῶν νεοελληνικῶν, παραθέτοντες πάσας τὰς γνωστὰς παραλλαγὰς.

—*Φταίγει ὁ γάιδaros καὶ δέρουν τὸ σαμάρι.* (Βυζάντιος, Λεξικόν, λ. γάιδaros [Τὸν φαίει ὁ γάιδaros καὶ δέρνει], λ. σαμάρι [Σὲ πταίει ὁ γάιδaros καὶ δέρνει]. Βερέττας, σ. 61, 5 [Φταίει]. — Ἡλείου. Ἀραβαντινός, ἀρ. 1168 | [Πταίει ὁ γάιδaros]. Βενιζέλος, σ. 334, 53. Παπαζαφειρόπουλος, σ. 287, 876 [Σοῦ φταίει ὁ γάιδaros καὶ δέρνει]. Ζωγρ. ἀγ. Α', σ. 191, 4 [Φταίει ὁ γάιδaros καὶ δέρνει]).

—*Φταίγει τὸ γομάρι | καὶ δέρουν τὸ σαμάρι.* (Μανάρης, σ. 43. Βύρων Γ', σ. 378, 64 [Φταίει]).

—*Ἐφταιζ' ὁ γάιδaros κ' ἔδειραν τὸ σομάρι.* (Κρήτης. Jeannarakí 51).

—*Ὁ γάιδaros ἂν τοῦ ᾠφταιξεν, ἔδειρε τὸ σομάρι.* (Κρήτης. Παρνασσός ΙΣΤ' 480, 4. Αὐτόθεν παρὰ Γ. Ι. Καλαϊσάκη [τοῦ ἔφταιξεν ἢ: Ἄν τοῦ ᾠφταιξεν ὁ γ. ε.]).

—*Ἄν ἔσφαλε ὁ γάιδaros, τί φταίει τὸ σαμάρι;* (Βενιζέλος, σ. 15, 197. — Βάρνης. Κράχτογλους, σ. 12 [Ἄν σ. ἔπταισεν ὁ γ. τί πταίει]).

—*Ἄν κλάνη ὁ γάιδaros, τί φταίει τὸ σαμάρι;* (Καβαδίας, σ. 475).

—*Δὲ μπορεῖ νὰ δείρη τὸ γάιδaros καὶ δέρνει τὸ σαμάρι.* (Βενιζέλος, σ. 57, 66).

—*Δὲν μπορεῖ νὰ βαρήση τὸ γάιδaros καὶ βαρεῖ τὸ σαμάρι.* (Κεφαλληνίας παρὰ Σ. Παγώνη).

—*Δὲν ἀμπουροῦν νὰ δέρουν τοὺν γάιδaros κὶ δέρουν τοῦ σαμάρι.* (Λιβισίου παρὰ Μουσαίου).

—*Δὲ μπορεῖ νὰ χτυπήση τὸ γάιδaros, χτυπᾷ τὸ σαμάρι.* (Λακκοβικίων Μακεδονίας. Γούσιος, σ. 91).

—*Σὰ δὲν πορῶ νὰ δείρω τὸ γάιδaros, δέρνω τὸ σαμάρι.* (Πάρου παρὰ Π. Σαρρῆ).

—*Δὲ μπορεῖ νὰ δείρ' τοῦ γάιδaros, τσι δέρνει τοῦ σαμάρ'.* (Πλωμαρίου καὶ Ἀγιάσου Λέσβου παρὰ Γρ. Ν. Βερναρδάκη).

—*Ὅποιος δὲν μπορεῖ νὰ δείρη τὸ γάιδaros, δέρνει τὸ σαμάρι.* (Κύμης. Τρίμη, Κυμαϊκά, σ. 67. — Κεφαλληνίας παρὰ Σ. Παγώνη).

—*Δὲν ἔστιχοῦ τὸ γάιδaros καὶ ἔρνω τὸ σαμάρι.* (Καρπάθου. Ζωγρ. ἀγ. Α', σ. 348, 117).

—*Ὅποιος ἐν μπορεῖ νὰ δέρρη τὸν γάιδaros, δέρνει τὸ σάμμα.* (Κύπρου).

—*Ὅποιος δὲν μπορεῖ νὰ δείρ' τοῦ γαιδουρέλλι | δέρνει τοῦ σαμαρέλλι.* (Μανδαμάδου Λέσβου παρὰ Γρ. Ν. Βερναρδάκη).

—Ὅποιος δὲν μπορεῖ στὸ γάδαρο, ξεσπάει στὸ σαμάρι. (Τήνου παρ' Ἀδ. Ἀδαμαντίου).

Καὶ δι' ἄλλης παραβολῆς:

—Φταίει ὁ ράφτης καὶ δέρνουν τὸ μάγερα. (Κρομμύδη, Ἀκολουθία Β' διατριβῆς, σ. 44 [Φταίγει]. Negris, σ. 113, 745 [Πταίει-μάγειρον]. Βερέττας, σ. 61, 5 [ὁ ράπτης]. Βενιζέλος, σ. 334, 52 [Φταίγει]. Βύρων Γ', σ. 378, 64).

Ἡ παροιμία αὕτη δὲν εἴμεθα βέβαιοι ἂν εἶναι γνησία δημοτική· οὔτε ἡμεῖς τὴν ἠκούσαμεν ποτε, οὔτε τις τῶν ἀποστειλάντων ἡμῖν πολλαχόθεν συλλογὰς παροιμιῶν τὴν κατέγραψεν, οὐδ' ἐν ταῖς συλλογαῖς ταῖς περιλαμβανούσαις ἀκραιφνῶς δημῶδεις παροιμίας περιέχεται. Οἱ δύο πρῶτοι δημοσιεύσαντες αὐτὴν οὐχὶ σπανίως παρεμβάλλουσιν εἰς τὰς συλλογὰς των καὶ μεταφράσεις ἀρχαίων παροιμιῶν ἢ καὶ αὐτὰς τὰς ἀρχαίας ἀμεταλλάκτους, ὁ δὲ Βερέττας καὶ ὁ Βενιζέλος ἀνυπόπτως παραλαμβάνουσι πάσας ὡς δημῶδεις. Ἡ ἀρχαία παροιμία κεῖται παρὰ τοῖς κωμικοῖς Φιλυλλίῳ καὶ Εὐβούλῳ (παρ' Ἀθηναίῳ Θ' 381α) *ὅσ' ἂν ὁ μάγειρος ἐξαμάρτη τύπτεται, | ὡς φασιν, αὐλητῆς παρ' ὑμῖν*. Ὑπὲρ δὲ τῆς γνησιότητος τῆς παρὰ Κρομμύδη καὶ Νέγρη παροιμίας συνηγορεῖ ἡ μεταλλαγή τῶν προσώπων, τοῦ ράπτου ἀντικαταστήσαντος τὸν μάγειρον, καὶ τοῦ μαγείρου τὸν αὐλητὴν τῆς ἀρχαίας⁹.

Καὶ ἄνευ παραβολῆς:

—Ἄλλος ἔφταιξε κι ἄλλος πῆρε τὰ πέντε. (Μανάρης, σ. 9, 24. Βενιζέλος, σ. 9, 108. Ἦτοι ἄλλος παρὰ τὸν πταίσαντα ὠνειδίσθη, φασκελωθεὶς διὰ τῶν πέντε δακτύλων τῆς παλάμης).

—Ἄλλοι φταίουν κι ἄλλοι παθαίνουν. (Γορτυνίας παρὰ Ν. Λάσκαρη).

—Ἄλλος τοῦ φταίει κι ἄλλοῦ ξεθυμαίνει. (Ἀραβαντινός, ἀρ. 38 [καὶ σ' ἄλλον ζ.]. Βενιζέλος, σ. 10, 115).

Καὶ πολυπληθεῖς δ' ἄλλαι παροιμῖαι διδάσκουσιν ὅτι πολλάκις «ἂ παρ' ἐτέρων γίνονται καταβλάπτουσιν ἄλλους» παρὰ τὸν νόμον, ὃν ἐπικαλεῖται ὁ Γλυκᾶς (στ. 279).

Καὶ οἱ ἐπαγόμενοι ἐν τῷ ποιήματι τοῦ Γλυκᾶ, στ. 276-277 περιέχουσι παραβολὴν, τὴν αὐτὴν καὶ αἱ δύο προηγούμεναι παροιμῖαι ἐνέχουσιν ἐννοίαν, ἄδηλον δὲ μὴ καὶ ἐν αὐτοῖς ἐγκρύπτεται παροιμία τις.

Ἐδῶ τὸ δός, ἐκεῖ τὸ δός, παρέκει οὐκ ἔλαθέ μας; (στ. 281)

Τὸ πρῶτον ἡμιστίχιον εἶναι παροιμιώδης φράσις, ἀπαντῶσα καὶ παρὰ τῷ Προδρόμῳ (Β' 51, σ. 49 Legrand): *τὸ δός ἐδῶ, τὸ δός ἐκεῖ* καὶ ἐν τῇ νεοελλην-

9. Ἀντὶ τοῦ ἐν τῇ νεοελληνικῇ ράπτου, κεῖται ὑφάντης ἐν τῇ παρ' Ἀποστολίῳ 1676: *Ἐφάντου πταίσματος ὑπήτης ἐτύφθη*. Ἡ ἀνάγνωσις ὁμοίως αὕτη ἐν τῇ Γοττιγκεῖῳ ἐκδόσει εἶναι πλημμελής. Καὶ τὸ μὲν πταίσματος πάντως διορθωτέον πταίσαντος, ὡς ἔχει καὶ εἰς τῶν κωδίκων καὶ παλαιότεραι ἐκδόσεις· ἐν δὲ τῷ παραλόγῳ ὑπήτης, ὅπερ ἄλλοι μὲν ὑπηρέτης, ἄλλοι δ' ὑπήνης διορθοῦσιν, ὑποκρύπτεται βεβαίως ὁ αὐλητῆς τῆς ἀρχαίας κωμικῆς ρήσεως, παραμορφωθείς ἐνεκα παραλείψεως τοῦ ἀρκτικοῦ α καὶ κακῆς γραφῆς τοῦ λ. Ὅθεν νομιζομεν ὅτι ἡ παροιμία πρέπει ν' ἀναγνωσθῇ: *Ἐφάντου πταίσαντος αὐλητῆς ἐτύφθη*.

νικῆ παροιμία: *Δὸς ἐδῶ καὶ δὸς ἐκεῖ, | πῶς θὰ κάμωμε βρακί;*
(Βενιζέλος, σ. 62, 136).

Ὅπου τὸν φουῖρνον ἔκτισε, πάλε ἄς τὸν χαλάσῃ (στ. 282).

Δισκεύασεν οὕτω ὁ Γλυκᾶς τὴν γνωστὴν ἄλλοθεν μεσαιωνικὴν παροιμίαν. Ἡ ἀπειλὴ τοῦ πατριάρχου Μιχαὴλ τοῦ Κηρουλαρίου δηλοῦσιν ὅτι ἦτο παροιμία οἱ μνημονεύοντες ταύτης ἱστορικοί, ὁ μὲν Σκυλίτσης (II 643-Bonn) λέγων «τὸ δημῶδες τοῦτο καὶ καθημαξευμένον ἐπιλέγων» ὁ δὲ Γλυκᾶς (σ. 601 Bonn) «τὸ δημοκοπούμενον τοῦτο λέγων». Ὡς παροιμίαν ἀναφέρουσι ταύτην καὶ ὁ Δουκάγκιος (Glossar., σ. 1698 ἐκ τοῦ Σκυλίτση) καὶ ὁ Κοραῆς (Ἄτακτα, τ. Β', σ. 427), μετ' αὐτοῦ δ' ὁ Σπ. Ζαμπέλιος (Ἄσματα δημοτικά, ἐν Κερκ. 1852, σ. 362. 378), ὅστις καὶ συμπλήρῳσιν αὐτῆς προέτεινε: *Ἐγὼ σ' ἔκαμα, φουῖρνέ μου, κ' ἐγὼ νὰ σὲ χαλάσω* πρὸς ἀποκατάστασιν πολιτικοῦ στίχου (ἐν Πανδώρα 1856, τ. Ζ', σ. 378-379) καὶ ὁ Σπ. Λάμπρος (Collection des Romains Grecs, σ. XII). Καίπερ δ' ἀγνοῶν τὰς παρατηρήσεις τούτων εἰς τὰ αὐτὰ κατέληξε πορίσματα καὶ ὁ Krumbacher (ἐν Blätter f. bayer. Gymnasialw. 1887, σ. 123, ἐν Sitzungsber d. bayer. Akad. phil.-hist. Κλ. 1887, τ. II, σ. 60 καὶ ἐν MGS, σ. 226) μνημονεύσας τῶν βυζαντινῶν πηγῶν καὶ ἀποκαταστήσας τὸν πολιτικὸν στίχον διὰ τῆς προσθήκης τοῦ μου μετὰ τὸ φουῖρνε.

Τέσσαρες ἐν ὄλῳ παραλλαγαὶ τῆς μεσαιωνικῆς ταύτης παροιμίας περισώθησαν, πλὴν τῆς ἐν τοῖς Στίχοις τοῦ Γλυκᾶ, ἧτις εἶναι μᾶλλον διασκευὴ αὐτῆς, ὡς εἶπομεν, αἱ ἐξῆς:

— *Ἐγὼ σε ἔκτισα, φουῖρνε, ἐγὼ νὰ σε χαλάσω.* (Σκυλίτσης).

— *Ἐγὼ σε ἔκτισα, φουῖρνε, ἐγὼ σε καὶ καταλύσω.* (Γλυκᾶ, Χρονικόν).

— *Ἐγὼ σε ἔκτισα, ἰπνέ, καὶ ἐγὼ σε κατασπάσω.* (Πλανοῦδ., ἀρ. 135 ἑλλείπουσα ἐκ τοῦ Βαροκκιανοῦ κώδικος· ἐν δὲ τῷ Βατικανῷ ἀντὶ τοῦ ἔκτισα διάφορος γραφὴ φέρεται *ἔστησα*).

— *Ἐγὼ σε ἔκτισα φουῖρνέ μου, καὶ ἐγὼ νὰ σὲ χαλάσω.* (Ἀγιορειτικοῦ κώδ. τοῦ ρωσικοῦ, ἀρ. 779, φ. 8α, ἀρ. 50).

Νεοελληνικαὶ δὲ δύο:

— *Ἐγὼ σ' ἔκτισα, φουῖρνε, ἐγὼ νὰ σὲ χαλάσω.* (Κοραῆ, Ἄτακτα, τ. Β', σ. 375. Βενιζέλος, σ. 68, 32, ὅστις παραλαμβάνει ἐκ τοῦ Κοραῆ, παραθέτων καὶ τὴν ἐρμηνείαν τούτου. Ἀνατολικὴ ἐπιθεώρησις Α', σ. 452, 98 [θὰ σὲ χ.]).

— *Ἐγὼ, φουῖρνέ μου, σ' ἔφτειασα, ἐγὼ θὰ σὲ χαλάσω.* (Παπαζαφειροπούλος, σ. 231, 214).

Αἱ σφζόμεναι μεσαιωνικαὶ παραλλαγαὶ δεικνύουσιν ὅτι δύο τύπους τῆς παροιμίας ἔχομεν σκοπούμενου τοῦ μέτρου· ἓνα δὲ ἀνευρίσκομεν καὶ ἐν τῇ πελοποννησιακῇ παρὰ Παπαζαφειροπούλῳ παραλλαγῇ, ἀποτελούμενον ἐξ ἑνὸς πολιτικοῦ στίχου, καὶ ἕτερον διατηρηθέντα ἐν τῇ παρὰ Κοραῆ παραλλαγῇ, ἐκ δύο διμέτρων ἰαμβικῶν καταληκτικῶν, τῶν ἡμιάμβων ἢ ἀνακρεοντείων καλουμένων.

*Ἐγὼ σ' ἔκτισα, φουῖρνε,
Ἐγὼ νὰ σὲ χαλάσω.*

Πλὴν δὲ τούτου καὶ λεκτικαὶ τινες διαφοραὶ παρατηροῦνται. Τὸ παρὰ Σκυλίτση *έω* (δπερ κατὰ τὰ χειρόγραφα ἴσως καὶ οἱ ἐκδότης τῆς Βυζαντίδος καὶ ὁ Δουκάγκιος μετέπλασαν εἰς τὸ ρῆμα *έω*) εἶναι διαλεκτικὸς τύπος τοῦ ἐγώ· ἀντὶ τοῦ *έκτισα* ἔχομεν ἐν τῷ βατικανῷ κώδικι τοῦ Πλανούδη *έστησα*, ἀντὶ τοῦ *χαλάσω*, *καταλύσω* μὲν παρὰ Γλυκᾶ, *κατασπάσω* δὲ παρὰ Πλανούδη, ἦτοι τὸν μονολεκτικὸν τύπον τοῦ μέλλοντος ἄνευ τῆς διὰ τοῦ νὰ περιφράσεως. Ἡ δ' ἀντικατάστασις τοῦ *φοῦρνε* διὰ τοῦ *ίπνε* ὑπὸ τοῦ Πλανούδη καὶ τοῦ νὰ διὰ τοῦ *ἴνα* ὑπὸ τοῦ Σκυλίτση εἶναι ἐκ τῶν συνήθων τοῖς βυζαντινοῖς διαφθορῶν τῆς δημώδους. Τοιοῦτο δ' ἴσως πρέπει νὰ θεωρηθῆ καὶ τὸ *κατασπάσω* τοῦ Πλανούδη, ἐνῶ τὸ *καταλύσω* τοῦ Γλυκᾶ φαίνεται γνησιώτερον, διότι τὸ ρῆμα *καταλύω* μέχρι τοῦ νῦν ἔχει καὶ τὴν σημασίαν τοῦ φθεῖρω, *καταστρέφω*.

Ἀπῆρέ με ἢ χολή (στ. 285).

Μὲ πῆρε ἢ χολή λέγεται παροιμιακῶς καὶ σήμερον ἀντὶ τοῦ συνηθεστέρου *Μὲ πῆρε ὁ θυμός*. Κατὰ τὴν δημώδη φυσιολογίαν τοῦ σφόδρα ὀργιζομένου ἀνέρχεται ἢ χολή μέχρι τῶν ὀφθαλμῶν, λέγουσι δὲ περὶ αὐτοῦ: *Τοῦ ἀνέβη ἢ χολή στὰ μάτια* (Ἀραβαντινός, ἀρ 1397 [*ἀνέβηκεν*]). Βενιζέλος, σ. 318, 481). Περὶ δὲ τῶν ὀχληρῶν, τῶν προκαλούντων τὴν ἀγανάκτησιν λέγουσι: *Μοῦ ἔφερε χολή στὰ μάτια* (Ἀραβαντινός, σ. 176, 34. Βενιζέλος, σ. 167, 263).

Ἐβρασεν ἢ καρδιά μου (στ. 286).

Βράζει ἢ καρδιά μου ἢ *βράζει ἢ καρδιά στὰ στήθη μου* λέγουσι σήμερον εἰς τὴν σημασίαν τοῦ συγκρατῶ μετὰ δυσκολίας τὴν ἐκχειλίζουσαν ὀργήν. Παρὰ πλησίον φράσις εἶναι *Βράζει ὁ πόνος μέσα μου*. Ὁμοίαν δὲ σημασίαν ἔχει ἢ παροιμιώδης φράσις *Βράζω μὲ τὸ ζουμί μου*, κατὰ μεταφορὰν ἀπὸ τοῦ μαγειρικοῦ δρου, ἦτοι ὑποφέρω, στενοχωροῦμαι, χωρὶς νὰ καθιστῶ κοινωνοῦς τοῦ πόνου μου τοὺς ἄλλους. Ἄλλην δ' ἔννοιαν ἔχει τὸ *βράζει τὸ αἷμά μου* ταυτόσημον τῷ σφριγῶ.

Νὰ δώσω εἰς πέτραν καὶ λυθῶ (στ. 287).

Δὲν ὑποφέρω πλέον, λέγει ὁ ποιητής, θὰ κτυπήσω εἰς βράχον νὰ κατασυντριβῶ, νὰ λυῶσω, νὰ γίνω *λυθῶμα*, κατὰ τὴν δημώδη ἔκφρασιν. Εἶναι παροιμιώδης φράσις δηλοῦσα τὸν ἐσχατον ἀπελπισμόν· παρομοίως λέγουσι σήμερον, ὑπεμφαίνοντες μάλιστα ὅτι τὸ κακὸν ἐξ ἰδίας ἀβουλίας προῆλθε: *Θὰ πάρω πέτρα νὰ χτυπήσω τὸ κεφάλι μου, Θὰ χτυπήσω τὸ κεφάλι μου στὸν τοῖχο, Ἄς βαρῆ τὸ κεφάλι του στὸν τοῖχο*. Ἄλλην δ' ἔννοιαν ἔχει ἢ παροιμία *Ἐπαρε κεφάλι, βάρει τοῖχο* ἢ *Πάρ' τὸ κεφάλι του καὶ βάρει το στὸν τοῖχο*, λεγομένη ἐπὶ ἀναισθητῶν.

Ἐγὼ ψηφίζω θάνατον, χρεωστῶ καὶ νὰ τὸν δώσω (στ. 291).

Ἐν ἄλλοις λόγοις, καταφρονῶ τὸν θάνατον, πάντως θά ἀποθάνω ποτέ, ὁπόταν δὴ ποτε καὶ ἂν ἐπέλθῃ δὲν μὲ μέλει. Ὁ καθ' ἡμᾶς λαὸς λέγει παροιμιακῶς *Μιὰ ζωὴ χρωστῶ* ὁσάκις θέλει νὰ δεῖξῃ ἀδιαφορίαν πρὸς τὸν θάνατον.

Ἦλθον εἰς κόσμον σήμερον, σήμερον ὑπαγαίνω (στ. 292).

Καὶ ὁ στίχος οὗτος ἐκ παροιμίας ἐλήφθη, ἐμφαινούσης ἐπίσης περιφρόνησιν τοῦ θανάτου. Ὁμοία παροιμία φέρεται παρὰ τῷ καθ' ἡμᾶς λαῷ: *Σήμερα γεννηθήκαμε, σήμερα θά χαθοῦμε*, πολλάκις καὶ ἐν δημοτικοῖς ἄσμασιν ἐπαναλαμβανομένη. Ἐννοεῖ δ' ὁ λέγων ὅτι πρέπει νὰ μὴ συλλογισθῶμεν τὸν θάνατον, ὑποθέτοντες ὅτι δὲν ὑπήρχομεν πρότερον ἀλλ' ὅτι τὴν σημερινὴν ἡμέραν εἶδομεν τὸ φῶς καὶ θά στερηθῶμεν αὐτοῦ. Ὁμοιον τὴν διατύπωσιν εἶναι τὸ τοῦ Σοφοκλέους (Οἶδ. Τύρ. 438) «Ἦδ' ἡμέρα φύσει σε καὶ διαφθερεῖ», ὅπερ ὑποτίθεται λέγων ὁ Τειρεσίας πρὸς τὸν Οἰδίποδα, ὑποσημαίνων ὅτι τὴν αὐτὴν ἡμέραν καὶ τὰ κατὰ τὴν γέννησίν του θά μάθῃ οὗτος καὶ θά πηρωθῇ τοὺς ὀφθαλμούς. Ἀλλ' ὅτι ἡ αὐτὴ παροιμία κατὰ τὴν ἔννοιαν ἦν σήμερον ἔχει ἐφέρετο καὶ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους συνάγομεν ἐκ τε τοῦ στίχου τοῦ Γλυκᾶ καὶ ἐκ δύο χωρίων τῆς Ἀλεξιάδος τῆς Ἀννης τῆς Κομνηνῆς ἐν Δ 6 (σ. 114b Παρισ., σ. 207 Bonn)· ἡ προσλαλιά τοῦ Ρομπέρτου καταλήγει οὕτω: «χρῆ ...τὴν μετ' αὐτοῦ ἀναδέξασθαι μάχην, ὡς τῆνικαῦτα γεννηθέντας καὶ τεθνηξομένους»· ἐν δὲ Z 3 (σ. 197d Π., σ. 348 B.) λέγει ὁ Ἀλέξιος: «χρῆ...κατ' αὐτῶν (τῶν Σκυθῶν) ἐξιπάσασθαι ὡς σήμερον γεννηθέντας καὶ τεθνηξομένους». Ἐπανευρίσκομεν δὲ τὴν παροιμίαν καὶ ἐν τῇ *Ριμάδα τοῦ Βελισσαρίου* (στ. 329 ἐν Wagner, Carm. gr., σ. 358): *Τί καρτεροῦμεν, ἀδελφοί, καὶ τί προσμελετῶμεν; | Σήμερον ἐγεννήθημεν, σήμερον τελευτῶμεν.*

Ἐκεῖνο τὸ σὲ ἀπόκειται καὶ τὸ σὲ περιμένει εἰς τὸ ἐκ παντὸς θέλει ἐλθεῖν (στ. 298-9).

Πολυπληθεῖς εἶναι καὶ αἱ γνῶμαι τῶν ἀρχαίων καὶ αἱ νεοελληνικαὶ παροιμιαὶ αἱ διδάσκουσαι ὅτι ἀδύνατον τὸ διαφυγεῖν τὴν πεπρωμένην μοῖραν. Ἄν δ' οἱ προκείμενοι στίχοι τοῦ Γλυκᾶ ἐλήφθησαν ἐκ παροιμίας ἢ εἶναι ἀπλῆ ἐπανάληψις μυριολέκτου γνώμης δύσκολον νὰ ἐξακριβωθῇ.

Μὴ κρούης καὶ λαμβάνης (στ. 299).

Καὶ ἐν τῷ στ. 252, περὶ οὗ ἀνωτέρω ἐγένετο λόγος, φέρεται *Καὶ κρούεις καὶ λαμβάνεις*. Ἡ παροιμία αὕτη σημαίνει τὴν ἀνταπόδοσιν κακοῦ (καὶ δίδεις πληγὰς καὶ λαμβάνεις), ὡς πολλαὶ νεοελληνικαὶ ὁμοιαί.

— *Ὅτι ἔκαμες λαβαίνεις*. (Ἀραβαντινός, ἀρ. 1039. Βενιζέλος, σ. 238, 896).

— *Κάμης, λάβης*. — *Κάμης, πάθης*.

— *Ἐπήραμε κ' ἐδώσαμε*. (Ἀραβαντινός, ἀρ. 1626).

— *Πήραμε καὶ δώσαμε, καὶ τᾶλλα μὲ γειά*. (Πύργου Ἠλείας παρὰ Λιναρδά-

κη. Πρβλ. Otto 500). και πλείσται ἄλλαι.

Ἐνταῦθα δ' ἀρνητικῶς ἐκφέρεται ἡ πρώτη πρότασις, διότι θέλει νὰ εἴπῃ ὁ ποιητής, ὅτι καίτοι μὴδὲν πράξας κακόν, ὁμως θὰ πάθῃς, διότι σοὶ εἶναι πεπρωμένον.

Ἡ ζάλη τούτη νὰ διαβῆ, πάλιν νὰ ἐλθῆ γαλήνη (στ. 314).

Ζάλην ἐννοεῖ τὴν τρικυμίαν καὶ μεταφορικῶς τὴν συμφορὰν. Ὁ καθ' ἡμᾶς λαὸς λέγει ὁμοίως μεταφορικῶς: *Μπόρα εἶναι καὶ θὰ περάσῃ, Ὡς ποῦ νὰ περάσῃ ἡ μπόρα, Ὡστε νὰ διαβῆ ἡ φουρτούνα*, καὶ ἄλλας τοιαύτας φράσεις.

Ἀφ' οὔτου φθάσῃ ὁ πειρασμός, τὸ πόθεν μὴ γυρεύῃς, μὴ ψηλαφᾷς τὸ αἶτιον, μὴ λέγῃς πόθεν ἦλθεν! Ἀνακομπώσου, δέξου τον, καὶ ὡς δύνῃ δούλευσέ τον κτλ. (στ. 329 κέ).

Ἄν σοῦ συμβῆ τι δεινὸν μὴ δυσφορήσῃς μὴδ' ἀποδυσπετήσῃς, ἀλλὰ κανόνισον τὰς πράξεις σου ὡς ἔνεστι προσφορώτατα πρὸς τὴν ἐπελθοῦσαν μεταβολὴν εἰς τὰ τοῦ βίου σου. Ταύτην τὴν ἐννοίαν ἔχει ἡ παροιμία, ἣν παραφράζει ἐν τοῖς ἀνωτέρω ὁ Γλυκᾶς καὶ ἥς παρ' ἡμῖν φέρεται ἡ ἐπομένη παραλλαγὴ.

— *Σὰ σοῦ τύχη πειρασμός, | δέξου τον σὰν ἀγιασμό.* (Θήρας. Δεκιγάλα, Στατιστικὴ, σ. 71 [Σὰν σοῦ λάχη-δι' ἀγιασμόν]. Βερέττας, σ. 50, 49 [Ὅταν σ' εὔρη ὁ π.-δι' ἀγιασμόν]. Βενιζέλος, σ. 236, 870 [Ὅταν σ' εὔρη ὁ π.-γι' ἀγιασμό]. — Κρήτης. Φραντζεσκάκης, σ. 114 [Σὰ σ' εὔρη ὁ π.]. — Χίου. Κανελλάκης, σ. 294, 618 [ὁ π.-γιὰ ἀγιασμόν]. — Ἀθηνῶν. Ἑβδομάς Α' 192 [πέρασέ τον γιὰ ἀγιασμό]. — Θήρας παρὰ Νοητάκη [Σὰ σοῦ λάχη-γιὰ ἀ.]. — Σίφνου παρὰ Σ. Δουκάκη [γιὰ ἀ.]. — Κρήτης παρὰ Γ. Ι. Καλαϊσάκη [ὁ π.-γιὰ ἀ.].)

Ὁ λύκος γὰρ ἐν τῇ δορᾷ κρύπτεται τοῦ προβάτου (στ. 336).

Ὁ Κοραῆς (Ἄτακτα Δ', σ. 298) ἀναφέρει ὁμοίαν νεοελληνικὴν παροιμίαν: *Λύκος εἰς δέρμα προβάτου.* Ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου (Ματθ. Ζ', 15) ληφθεῖσα αὕτη ἐπαναλαμβάνεται πολλάκις παρὰ τοῖς βυζαντινοῖς. Βλ. Not. et extr. des mss., τ. XI, σ. 123 (Σχολ. Γρηγ. Ναζιανζην.). Θεόδ. Ὑρτακην. ἐν Boissonade, An. Gr., τ. II, σ. 431. — Φωτ., Ἐπιστ. 216, σ. 529 Βαλέτ.

Μὴ δώσης ὄλωσ ἀφορμὴν τοῖς ἀφορμὴν ζητοῦσιν (στ. 340).

Πιθανῶς εἶναι καὶ αὕτη παροιμία, ὡς δεικνύει ἡ ταυτόσημος νεοελληνικὴ: — *Λεῖψε τὴν ἀφορμὴ μὴ σοῦ κολλήσῃ κριμα.* (Θήρας παρὰ Ν. Πεταλᾶ καὶ Νοητάκη. — Δεκιγάλα, Στατιστικὴ Θήρας, σ. 71).

Πρόηλθε δ' ἴσως ἐκ ρήσεώς τινος τοῦ Παύλου (Β' Κορινθ., ια' 12).

Ἀφ' οὔ [τὰ θέλεις] οὐ θεωρεῖς, τὰ βλέπεις καταδέχου (στ. 345).

* Αρχαία τις παροιμία παρά Πλάτωνι (Ἰππ. μειζ. 301 c. Βλ. καὶ Κοσκ, Fr. com. Att. III 17, 50) λέγει «Οὐχ οἷα βούλεται τις, ἀλλ' οἷα δύναται». ἀπαράλλακτος δὲ ταύτη εἶναι ἡ νεοελληνική: *Κατὰ ποῦ μποροῦμε, κι ὄχι κατὰ ποῦ ξέρομεν* (Νάξου παρά Μ. Ι. Μαρκόπολι). Ἄλλ' ἔνεκα τῆς διαφορᾶς τῆς παρά Γλυκᾶ διατυπώσεως δὲν δυνάμεθα ἀσφαλῶς ν' ἀποφανθῶμεν ἂν ταύτην τὴν παροιμίαν εἶχε κατὰ νοῦν οὗτος ἢ ἄλλην παραπλησίαν, ἢ ἂν τούναντίον ἢ γνώμη αὐτοῦ εἶναι ἀσύναπτος πρὸς παροιμίας.

Καὶ πραγματεύου τὸν καιρὸν (στ. 346).

Πολλαὶ παροιμίαι παραγγέλλουσι νὰ πραγματευώμεθα τὸν καιρὸν, νὰ οἰκονομῶμεν τὰς περιστάσεις. Ἄλλων ὁμοῦς ρημάτων ἀντὶ τοῦ πραγματεῦμαι γίνεται ἐν αὐταῖς χρήσις· τοῦ ἐπαινῶ ἐν τῇ μεσαιωνικῇ παρά Πλανοῦδη 209: *Τὸν καιρὸν δὲν ζῆς ἐπαίνει*. ἐν δὲ νεοελληνικαῖς τοῦ περνῶ: *Πέραν τὸν καιρὸ καθὼς ἔρχεται* (Βενιζέλος, σ. 253, 91β) καὶ τοῦ ἀρμενίζω: *Καθὼς τὸν εἶρω τὸν καιρὸ, ἔτσι τὸν ἀρμενίζω* (Κεφαλληνίας παρά Σ. Παγώνη)¹⁰. Ἐν δὲ ταῖς ἐπομέναις ἢ λέξεις καιρὸς τίθεται εἰς τὴν σημασίαν τοῦ οὐρίου ἀνέμου καὶ μεταφορικῶς τῆς εὐκαιρίας: *Ὅτας βρῆς τοῦ τσιρό σ', νὰ τοῦ ἀρμινίζης* (Πολιχνίτου Λέσβου παρά Γρ. Ν. Βερναρδάκη). Ἄλι¹¹ *στὸν πῶβρη τὸν κερὸν κι δὲν τὸν ἀρμενίσῃ!* (Μεγίστης. Ὁ ἐν ΚΠ. σύλλ. ΚΑ', σ. 316, 50 [*Τὸν τσαυρὸν τσαὶ δὲν τὸν ἄ.*]). — Λιβισίου παρά Μουσαίου).

Φέρου τῷ φέροντί σε (στ. 346. Πρβλ. καὶ στ. 380).

Εἰς παροιμίαν μετέπεσε τὸ ἐπίγραμμα τόδε τοῦ Παλλαδᾶ (Ἄνθολ. Γ' 73), ἂν μὴ καὶ τοῦτο τὴν ἀρχὴν ἐκ παροιμίας ἔλαβε:

Εἰ τὸ φέρον σε φέρει, φέρε καὶ φέρου· εἰ δ' ἀγανακτεῖς

10. Παραβλητέα τῇ παροιμίᾳ ταύτῃ ἡ βυζαντινὴ *Κόμπωνε καὶ ἀρμενίζε* (Krumbacher, MGS, σ. 126, ἀρ. 104. Πλανοῦδ. 76), ἐνθα τὸ ἀρμενίζω ἔχει ἦν καὶ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ γλώσσῃ καὶ ἐν ταῖς νεοελληνικαῖς παροιμίαις σημασίαν (πλέω ἢ ἰσποδρομῶ, être sous voile καὶ aller à la voile), οὐδεμίαν δὲ σχέσιν ἔχει πρὸς τοὺς Ἀρμενίους ὡς ἐνόμισεν ὁ Crusius (Rh. Mus. 42, σ. 407).

11. Τὸ σχετλιαστικὸν τοῦτο ἐπιφώνημα καθὼς καὶ τὸ τῇ προσθήκῃ τοῦ μόνον παραθὲν *ἀλίμονον* γράφεται συνήθως διὰ διπλοῦ λ καὶ τῆς διφθόγγου *οι*, ἐτυμολογούμενον ἀπὸ τοῦ *ἀλλ' οἶμοι!* ὁ δὲ Σκ. Βυζάντιος γράφει *ἀλήμων ὦ*, ἐτυμολογῶν ἀπὸ τοῦ *ἰαλέμων ὦ!* ὅπερ νομίζει ὅτι εὐρίσκεται ἐν τῇ *Γαλεομνομαχίᾳ*. Ἄλλ' ἐν ταύτῃ κατ' ὀρθὴν στίξιν ἀναγινώσκεται (στ. 328), «ἰαλέμων, ὦ καὶ πάλιν ἰαλέμων», καὶ ἄλλως δὲ περισσότερον βεβαιασμένη εἶναι ἡ ἐτυμολογία αὕτη τῆς ἀπὸ τοῦ *ἀλλά* καὶ *οἶμοι*. Καθ' ἡμᾶς τὸ ἐπιφώνημα ἐλήφθη ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου, ἐκ τῆς ὑστάτης κραυγῆς τοῦ Ἰησοῦ *Ἥλι ἡλί* (Ματθ. κζ' 46). Προτάσσεται δὲ τοῦτου τὸ ἐπιφώνημα *ἄ!* συνηθέστατα, ἢ τὸ *ὦ!* ἢ τὸ *οὐ!* Μετὰ τοῦ *ὦ* ἔχομεν τὸ ἐπιφώνημα ἐν τῷ διαλεκτικῷ τύπῳ *ὠλίσ!* μετὰ τοῦ *οὐ* ἐν τῷ *οὐ ἡλί* [*οὐ εἰλή*] τοῦ βατικανοῦ κώδικος τῆς συλλογῆς τῶν βυζαντινῶν παροιμιῶν (Krumbacher, MGS, σ. 123, 63)· μετὰ τοῦ *ἄ* ἐν τῷ *ἄ ἡλί* [*αὐλή*] τοῦ ταυρινικοῦ (Krumbacher, αὐτ.) καὶ ἐν τῷ *Ἀηλεῖ* τοῦ ἀθωνικοῦ (Ἰβήρων ἀρ. 405, φ. 73α, ἀρ. 37). Ἀπλῶς δὲ *ἀλί* ἐν τῷ παρισινῷ 1409 (Krumbacher, αὐτ.) καὶ ἐν τῷ ἀθωνικῷ (ρωσικοῦ 779, φ. 4β, ἀρ. 10).

καὶ σαυτὸν λυπεῖς, καὶ τὸ φέρον σε φέρει.

Καὶ νῦν οἱ λογιώτεροι παροιμιαζόμενοι λέγουσι τὸ ἀνωτέρω ἐπίγραμμα, ἀλλὰ καὶ παροιμῖαι ὁμοίαι φέρονται τινες.

—Σὰ σοῦ τρέχη, τρέχα· | σὰ δὲ σοῦ τρέχη, στέκα. (Βενιζέλος, σ. 237, 873 [Ὅταν - κι ὅταν δέ]. — Νάξου παρὰ Μ. Ι. Μαρκόπολι).

—Ὅταν σοῦ τρέχη, τρέχα το. (Βερέττας, σ. 50, 50. Ἀραβαντινός, ἀρ. 1029. Λελέκου, Ἐπιδόρπιον, σ. 162. Αὐτ., σ. 236, 96 [τρέχα]).

—Σὰ σοῦ τρέχη, τί τρέχεις; Καὶ σὰ δὲ σοῦ τρέχη, τί τρέχεις; (Χίου. Κανελλάκης, σ. 297, 642. — Κρήτης παρὰ Καλαϊσάκη [τρέχεις; Σὰ δὲν σοῦ τρ.]).

—Σὰ δὲ σοῦ τρέχη, ποῦ τρέχεις; (Ἀνατ. Ἐπιθ. 560, 367. — Χίου. Κανελλάκης, σ. 296, 636. — Μεγίστης. Ὁ ἐν ΚΠ. σύλλ. ΚΒ', σ. 323, 418 [Σὰδ δέσ σε τρέσ' ει, ποῦ τρέσ' εις;] — Λέσβου παρὰ Γρ. Ν. Βερναρδάκη [Σὰ δέ σι τρέχι τί τρέχεις;]).

—Σὰ δὲ τρέχι, μὴ τρέχης, | σὰ τρέχι, μὴ τρέχης. (Λέσβου παρὰ Γρ. Ν. Βερναρδάκη).

—Τὶ τὸ τρέχης, ἀφοῦ δέ σε τρέχι; (Κεφαλληνίας παρὰ Σ. Παγώνη).

—Σὰ δέσ' σοῦ τρέχη, μὴ τρέχης· | κι ἄ σοῦ τρέχη, μὴ τρέχης. (Καρπάθου. Ζωγρ. ἀγ. Α'. σ. 360, 374).

Καὶ ἀντιθέτως:

—Σὰ δὲ σοῦ τρέχη, τρέχα το. (Σίφνου παρὰ Σ. Δουκάκη).

Ἐν ταῖς ἐπομέναις δ' ἡ παραβολὴ εἶναι σαφῶς εἰλημμένη ἀπὸ τοῦ ἵππου καὶ τοῦ ἵππέως.

—Σὰ δὲ σοῦ τρέχη, καβαλλάρη, τί χτυπᾶς τὸ ἄλογο; (Βενιζέλος, σ. 268, 11).

—Δὲ σοῦ τρέχει, καβαλλάρη, | μὴν ταραζῆς, τὸ ποδᾶρι. (Λελέκου, Ἐπιδόρπιον, σ. 159).

—Δὲν σοῦ τρέχει, καβαλλάρη; Τί σκοτώνεις τᾶλογό σου; (Δάρβαρις, σ. 301 [Ἄν δὲν - τᾶλογόν σου;]. Ἀραβαντινός, ἀρ. 259. Βενιζέλος, σ. 14, 176 [Ἄν δὲν σου - ἦ; Σὰν δὲν σοῦ]. — Κεφαλληνίας παρὰ Σ. Παγώνη [τᾶλογο;]. — Ἰωαννίνων παρὰ Σάρρου [Δὲ σ' τρέχι κ., τί σκοτώνεις τᾶλουγό σ';]).

—Δὲν σὲ τρέχει, καβαλλάρη; μὴ σκοτόνης τᾶλογο. (Λακκοβικίων. Γούσιος, σ. 90).

—Ὅσο θέλης τρέχε το, κι ὄσο θέλη σ' ἀκλουθάει. (Κεφαλληνίας παρὰ Σ. Παγώνη).

—Ὅσο σὲ τρέχη τρέχε το, ἔτσι σὲ ριζῆ κάτω, ξεπέζα σέρνε το. (Κεφαλληνίας παρὰ Σ. Παγώνη).

Ἐν ἄλλῃ παροιμίᾳ ἡ Μοῖρα εἶναι ἡ τρέχουσα:

—Ἄν σοῦ τρέχη ἡ Μοῖρά σου, μὴν τρέχης, κι' ἂν δὲ σοῦ τρέχη, πάλιν μὴ τρέχης. (Μανάρης 10 [Ἄν σοι τρ. - δὲν σοι τρ.]. Βενιζέλος, σ. 14, 177), καὶ ἐν ἄλλῃ ἡ τύχη:

—Ἄν ἔχης τύχη, κάθησε, καὶ ἀνεὶ δὲν ἔχης, κάτσε. (Καβαδίας, ἀρ. 449).

Ὁμοίως ἐν τῇ μεσαιωνικῇ:

— *Ἄν ἔχῃς τύχην, τί τρέχεις; Καὶ ἂν οὐκ ἔχῃς, τί τρέχεις;* (Πλανοῦδ. 197. — Ἀγιορειτικοῦ ρωσικοῦ κώδ. 779, ἀρ. 39 [τύχην, τρέχε - οὐκ ἔχῃς τύχην, τί τρ.] ἦτις εἶναι ἀπαράλλακτος σχεδὸν πρὸς τὴν εἰς τὸν Μένανδρον ἀποδιδομένην γνώμην (Meineke, FCG, V 109, ἀρ. 518. — Κοσκ, CAF, III, σ. 267, ἀρ. 1101. Πρβλ. W. Meyer, Die Urbinatische Sammlung, σ. 427, ἀρ. 31. 32), ἦτις ἴσως εἶναι διασκευὴ τῆς αὐτῆς παροιμίας:

*Τύχην ἔχεις, ἄνθρωπε, μὴ μάτην τρέχε,
εἰ δ' οὐκ ἔχεις, κάθειυδε, μὴ κενῶς πόνει.*

Μὴ συκοφάντην πτοηθῆς, ἂν ἔχη δρακοντιάσειν, ἂν ἔχη τὸ κοντάριν του φθάσειν εἰς τὸ Δυρράχιν (στ. 347—8).

Προδήλως τύπον παροιμίας ἔχουσιν οἱ στίχοι οὗτοι, οὐδεμίαν ὁμοίαν ἀντίστοιχον αὐτῇ γινώσκουμεν.

Τοῦ καπνοῦ ὑπαγαίνει (στ. 354).

Πῆγε τοῦ καπνοῦ, ἔγινε καπνὸς λέγουσι καὶ σήμερον σημαίνοντες, ὅτι ὡς καπνὸς διελύθη.

Τὸ φροῦ καὶ φραῖ μὴ σὲ πλανᾷ, ποτὲ μὴ σὲ κομπῶνῃ (στ. 362).

Μὴ πλανηθῆς ἐκ τοῦ ἐπιδεικτικοῦ θορύβου καὶ τοῦ κατ' ἐπίφασιν ὄλβου καὶ ἐκλάβης αὐτὸν διαρκῆ. *Φροῦ καὶ φροῦ* λέγεται παρ' ἡμῖν εἰς δῆλωσιν τοῦ ἀμελῶς καὶ ἐν σπουδῇ γινομένου, ὡς ἐν τῇ παροιμίᾳ:

Φροῦ φροῦ καὶ τ' ἀμπέλια ξέφραγα. (Δεκιγάλας ἐν Πανδώρα Γ', ἀρ. 88. Ἀραβαντινός, ἀρ. 1465. Βενιζέλος, σ. 334, 51. — Χίου. Κανελλάκης, σ. 316, 779. — Καρπάθου. Ζωγρ. ἀγ. Α', σ. 362, 413 [τά. ἄφραα]. — Τήνου παρὰ Στ. Καραλῆ [τά. ἄσκαβα]. — Φολεγάνδρου παρὰ Κονταρίνη. — Πάτμου παρὰ Χ. Μαλανδράκη [ξέφραα]. — Νάξου παρὰ Μ. Ι. Μαρκόπολι [ὁμοίως]).

Τοῦτο τὸ ἀνάβα τὸ γοργὸν ἔχει καὶ ὀξὺν κατάβα (στ. 363).

Ὅτι μετὰ τὴν εὐτυχίαν δὲν βραδύνει νὰ ἐπέλθῃ δυστυχία. Παροιμία μεσαιωνική, ἣς ὁμοίας ἔχομεν τὰς ἀκολουθούς σημερινάς.

— *Ὁ ἀνήφορος φέρνει καὶ κατήφορο.* (Παπαζαφειρόπουλος, σ. 264, 610. — Δημητσάνης Γόρτυνος παρὰ Κ. Κασιμάτη [Ὁ ἀ. θὰ φέρῃ καὶ κ.]).

— *Γῆ ἀνήφουρος θὰ φέρι κατήφορου* (Πλωμαρίου Λέσβου παρὰ Γρ. Ν. Βερναρδάκη. — Λακκοβικίων Μακεδονίας παρὰ Ἰ. Πρωίου [Ἡ ἀ. φέρι κι κ.]).

— *Ὅπου ἀνήφορο ἀνεβαίνει | πρέπει καὶ νὰ κατεβαίνει.* (Μάνθου Ἰωάννου, Συμφορὰ Μωρέως, 1803, σ. 111).

—Ὁ πολὺς ἀνήφορος ἔχει καὶ κατήφορο. (Μανάρης, σ. 33 [θὰ φέρη καὶ κατήφορον]. Ἀραβαντινός, ἀρ. 1794. Βενιζέλος, σ. 220, 640. — Δημητσάνης Γορτυνίας παρὰ Φ. Ἡλιοπούλου [Ὁ πολὺ δ. θὰ φέρη καὶ κ.]).

—Μετὰ τὸν ἀνήφορο κατήφορος. (Κρομμύδη, Ἀκολουθία Β' διατριβῆς, σ. 32 [ἀνήφορον]. Negris, σ. 77, 482 [ὁμοίως]).

—Μὲ τὸν ἀνήφορο καὶ κατήφορο. (Βενιζέλος, σ. 158, 118).

—Ὁ δρόμος ἔχει καὶ ἀνήφορο καὶ κατήφορο. (Ἀραβαντινός, ἀρ. 827).

Καὶ τὰνάπαλιν:

—Ὁ κατήφορος θὰ φέρη καὶ ἀνήφορο. (Λελέκου. Ἐπιδόρπιον, σ. 172).

Τῆς παροιμίας ταύτης ποιεῖται χρῆσιν καὶ ὁ Σαχλήκης (Α', 72, σ. 18 Παπαδημητρ.): καὶ τὰ μεγάλα ἀνήφορα κατήφορα μέ φέραν.

Καθεὶς κοιμᾶται ὡς ἔστρωσεν, ὡς ἔσπειρε θερίζει, καθεὶς ὡς ἔμαγεύρευσεν εὐρίσκει το ἔμπροσθέν του (στ. 365-6).

Ἐν τοῖς δυοῖς τούτοις στίχοις περιλαμβάνονται τρεῖς παροιμιαί, ὧν παραλλαγαί εἰσιν αἱ ἐπόμεναι νεοελληνικαί. Τῆς μὲν πρώτης:

—Ὅπως στρώση καθένας, ἔτσι θὰ κοιμηθῆ. (Leake, Researches, 450, 57 [καθένας θὰ κ.]. Δάρβαρις, σ. 297 [καθένας θὲ νὰ κ.]. Μανάρης, σ. 33 [θὰ πλαγιάση]. Negris, σ. 99, 649 [καθ. θὰ κ.]. Sanders 57 [καθένας θὰ κ.]. — Πελοποννήσου. Ἐφημ. Φιλομαθῶν, 1857, σ. 203 [Καθὼς στρώνη κανεῖς]. Βενιζέλος, σ. 226, 722. — Κεφαλληνίας παρὰ Σ. Παγώνη [καθένας θὰ κ.]. — Θήρας παρὰ Νοητάκη [θὰ πλαγιάση]. — Πολιχνίτου Λέσβου παρὰ Γρ. Βερναρδάκη [Ὅπως στρώσ' κάνεις, ἔτσ' θὰ πλαγιάση]).

—Κατὰ ποῦ στρώσης κοιμᾶσαι. (Κρήτης. Jeannarakis 77).

—Κατὰ ποῦ στρώσης θὰ πλαγιάσης. (Πλωμαρίου Λέσβου παρὰ Γρ. Ν. Βερναρδάκη. — Ἀγιάσσου Λέσβου παρὰ τοῦ αὐτοῦ [στρώγης θὰ τσ'μηθῆς]. — Καλλονῆς Λέσβου παρὰ τοῦ αὐτοῦ [στρώγης θὰ πλαγιάγης]). — Στερεᾶς Ἑλλάδος [Ὅπως στρ.]. — Σίφνου παρὰ Σ. Δουκάκη [ὁμοίως]. — Λακκοβικίων. Γούσιος, σ. 97 [Ὅπως ἔστρωσες]).

—Ὡς στρώσης θὰ κοιμηθῆς. (Θήρας. Δεκιγάλα, Στατιστικὴ Θήρας, 1850, σ. 50. — Κρήτης. Φραντζεσκάκης, σ. 117. Παπαζαφειρόπουλος, σ. 246, 397 [Καθὼς θὰ στρ.]. — Κύμης. Τρίμη, Κυμαϊκά, σ. 68 [Ὅπως στρ. ἔτσι θὰ κ.]. — Μισενικόλα Καρδίτσης Θεσσαλίας παρὰ Α. Λαδιᾶ [Ὅπως θὰ στρ. ἔτσι θὰ κ.]. — Κορινθίας παρὰ Δ.Χ. Δουκάκη [Ὅπως στρ. ἔτσι θὰ κ.]. — Βρεσθένων Λακεδαιμόνος παρὰ Α. Κωνσταντοπούλου [Ὅπως στρ.]. — Πάτμου παρὰ Χ. Μαλανδράκη [ὁμοίως]. — Πάρου παρὰ Π. Σαρρῆ [ὁμ.]. — Νάξου παρὰ Μ. Ι. Μαρκόπολι [Κατὰ ποῦ στρ.]. Κιμώλου παρὰ Ἄδ. Ἀδαμαντίου [Ὅπως]).

—Ὅπως ἔστρωσες πλαγιάζεις. (Κοραῆ, Ἄτ. Β', σ. 335 [Ὡς στρώση καθεὶς οὔτω μέλλει νὰ πλαγιάση]. Μανάρης, σ. 22 [Καθὼς στρώσης, οὔτω]. Ἀραβαντινός, ἀρ. 982. — Βάρνης. Κράχτογλους, σ. 21 [Καθὼς ἔ. θὰ πλαγιάσης]).

—*Ὅπως ἔστρωσες, θὰ πέσης.* (Βενιζέλος, σ. 226, 721· θὰ πέσης=θὰ κατακλιθῆς).

—*Ὁ πασαεῖς κατὰ ποῦ στρώνει κομᾶται.* (Κρήτης, Παρνασσός ΙΣΤ' 637, 86).

Ἡ δευτέρα εἶναι ἀρχαία παροιμία, ἀπαντῶσα μὲν καὶ παρ' ἀρχαίοις συγγραφεῦσι (βλ. Leutsch καὶ Schneidewin εἰς Γεώργ. Κύπρ. Λουγδ. 157. Otto, ἀρ. 1104), ἐπαναλαμβανομένη δὲ καὶ ὑπὸ τῶν βυζαντινῶν (Μιχαήλ Ἀκομιν. Β' 248 Λάμπρ. Νικηφ. Γρηγ. ΙΒ' 1, σ. 572 Bonn), εἴτε παρὰ τῶν ἀρχαίων παραλαμβανόντων, εἴτε ἐκ τῆς Βίβλου (Παροιμ. κβ' 8. Σειράχ ζ', 3. Παύλου, Πρὸς Γαλάτ. ζ' 8· Πρὸς Κορινθ. Β' Θ' 6).

Αἱ νεοελληνικαὶ παραλλαγαὶ εἶναι αἱ ἐξῆς:

—*Καθὼς σπείρης θὰ θερίσης.* (Βερέττας, σ. 35, 5 [Κ. ἔσπειρες ἐθέρισε]). — Κεφαλληνίας παρὰ Σ. Παγώνη).

—*Ὅ,τι σπείρης θὰ θερίσης.* (Βερέττας, σ. 35, 5 — Λακκοβικίων, Γούσιος, σ. 97).

—*Ὅποιος σπέρνει φειδωλά, θὰ θερίζῃ λιγοστά.* (Βενιζέλος, σ. 218, 602. Ἴσως ὁμως δὲν εἶναι αὕτη παροιμία δημώδης, ἀλλὰ παράφρασις τῆς ἐπιστολῆς Παύλου πρὸς Κορινθ. Β' Θ' 6).

—*Ἀλάτσι σπέρνεις, ἄνεμον θὰ θερίσης.* (Κρήτης, Φραντζεσκάκης, σ. 105. Αὐτόθεν παρὰ Γ. Ι. Καλαϊσάκη). Πρβλ. Παροιμ. Σολομ. κβ', 8.

—*Ὅποιους σπείρῃ τὸν ἄνιμον, θὰ θιρίσῃ τὸν δζ' ἀπὸ δῶ.* (Λιβισίου παρὰ Μ. Μουσαίου).

—*Ὁ σπείρων ἄνεμον θερίζει θυέλλας.* (Κων/πόλεως. Ἡμερολ. Ἀνατολῆς, σ. 182, 65).

—*Ἄ δὲ σπείρης, δὲ θερίζεις.* (Κρήτης παρὰ Γ. Ι. Καλαϊσάκη) καὶ τινες ἄλλαι ὅμοιαι.

Τῆς δὲ τρίτης παροιμίας ἔχομεν τὰς ἐξῆς παραλλαγάς:

—*Ὅ,τι μαγειρεύῃ κανεῖς τὸ βρίσκει στὸ ἀγγεῖό του.* (Μανάρης, σ. 34 [μ. τις τὸ εὐρίσκει εἰς τὸ ἀγγεῖόν του]).

—*Ὅ,τι μαγειρεύῃς τρῶς.* (Ἄραβαντινός, ἀρ. 1044).

—*Ὅπως μαγειρέψῃ κανεῖς θὰ κενώσῃ.* (Κεφαλληνίας παρὰ Σ. Παγώνη).

Ταύταις δὲ παραπλήσιαι ὑπάρχουσι καὶ ἄλλαι οὐχὶ εὐάριθμοι σημεριναὶ παροιμίαι, ὁμοιόταται τὴν διατύπωσιν καὶ τὴν ἔννοιαν πρὸς τὰς ἀκολουθούσας δύο βυζαντινάς:

—*Ὁ μαγειρεύων ψευδῆ, ἐν τῇ χύτρα τοῦτο εὐρίσκει.* (Πλανοῦδ. 77).

—*Ψεύτου κυνηγοῦ ἢ τσοῦκά του τὸ εὐρίσκει.* (Ἀγιορειτικοῦ κωδ. ρωσικοῦ, ἀρ. 779, φ. 9β, ἀρ. 71).

Τὰ βόλια γυρισθῆν ἔχουν (στ. 368).

Σὺν τῷ χρόνῳ δηλ. θὰ ἐπέλθῃ μεταβολὴ τῆς τύχης· βόλια ἐνταῦθα εἶναι ὁ τῶν κύβων βόλος. Νῦν λέγομεν ἀπλῶς *Ἐχει ὁ καιρὸς γυρίσματα*. βλ. κατωτέρω τὰς παρατηρήσεις εἰς στ. 372.

Ἡ ἄρκος παίζει μετ' ἐσέν, νὰ παίξη καὶ μετ' αὐτόν (στ. 369).

Τὸ ἐπελθὸν εἰς σέ κακὸν θὰ ἐπέλθῃ καὶ εἰς αὐτόν. Τὴν αὐτὴν ἔννοιαν περιπίου καὶ διὰ τῆς αὐτῆς παραβολῆς ἐκφράζουσιν αἱ ἐξῆς σημεριναὶ παροιμίαι:

— *Ἀκοῦς τὴν ἀρκουῖδα ὅπου χορεύει στὴ γειτονιά σου, | περίμενέ την καὶ στὴ γωνιά σου.* (Δημητσάνης Γόρτυνος παρὰ Κ. Κασιμάτη).

— *Ἀρκουῖδι ποῦ χορεύει στὴ γειτονιά σου, δέξου το καὶ στὸ σπῆτι σου.* (Βρεσθένων Λακεδαιμόνος παρὰ Λ. Κωνσταντοπούλου).

— *Ἀκοῦς τὴν ἀρκουῖδα καὶ χορεύει στοῦ γείτονά σου τὴν αὐλή, καλῶς νὰ τὴν δεχτῆς καὶ στὴ δική σου.* (Παπαζαφειρόπουλος, σ. 213, 13 [δεκτῆς]).

— *Ὅταν γλέπῃς τὴν ἀρκουῖδα | στοῦ γειτόνου σου τὰμπέλι, πρόσμενέ την στὸ δικό σου.* (Κρομμύδη, Ἀκολουθία Β' διατριβῆς, σ. 40 [Ὁ. Ἰδῆς ἀρκουῖδαν εἰς τοῦ γείτονός σου τὰμπέλιον ἔλπισέ την καὶ εἰς τὸ ἰδικόν σου]. Negris, σ. 101, 666 [ὁμοίως]. Μανάρης, σ. 34 [Ὁ. Ἰδῆς ἀρκουῖδαν εἰς τοῦ γείτονός σου τὸ ἄ. ἀπάντεχέ την καὶ εἰς τὸ ἰδικόν σου]. — (Ἀραβαντινός, ἀρ. 1808 [καὶ στὸ δ.]. — Βενιζέλος, σ. 234, 839 [Ὅταν δῆς ἄ. στοῦ γ. τὰ. περίμενέ την καὶ στὸ δ. σου]).

Κατὰ ρωγὴν τὸν ἐλαδᾶν θεὸς οὐκ ἀποδίδει (στ. 370).

Καὶ ὁ στίχος οὗτος φαίνεται ὅτι εἶναι παροιμία, καίτοι οὐδεμίαν γινώσκωμεν ἀντίστοιχον νεοελληνικὴν. *Ρωγὴ* εἶναι τὸ ἐλαιοδόχον ἀγγεῖον, καὶ νῦν οὕτω καλούμενον, *ἐλαδᾶς* δὲ (λαδᾶς) ὁ πωλῶν ἔλαιον. Ἡ ἔννοια τῆς παροιμίας εἶναι ὅτι ὁ θεὸς δὲν τιμωρεῖ ἕκαστον ἀδίκημα χωριστὰ δι' ἀναλόγου κολάσεως, ἀλλ' ὁ ἁμαρτωλὸς εὐρίσκει πάντως δίκην τῶν ἁμαρτιῶν αὐτοῦ συλλήβδην· δὲν κολάζει τὸν ἀπατῶντα τοὺς ἀγοραστὰς ἐλαιοπώλην δι' ἕκαστον ρωγὴ ἔλαιου, τὸ ὅποιον ἔκλεψεν, ἀλλ' ἀθρόαν ἐπιβάλλει τὴν τιμωρίαν πασῶν τῶν κλοπῶν αὐτοῦ.

Ἐχει ὁ καιρὸς ἡμέρας (στ. 372).

Ἦτοι δὲν θὰ ἐκλίπῃ ὁ χρόνος, θὰ ἐπιστῆ ποτε ἡ ἡμέρα τῆς ἀποδόσεως. Νεοελληνικαὶ παροιμίαι παραπλήσιαι:

— *Ἐχει ὁ καιρὸς γυρίσματα, κι ὁ μῆνας ἐβδομάδες.* (Ἀραβαντινός, ἀρ. 405. Βενιζέλος, σ. 89, 346. — Βρεσθένων Λακεδαιμόνος παρὰ Λ. Κωνσταντοπούλου. — Πύργου Ἡλείας παρὰ Λιναρδάκη [κ' οἱ μῆνες]).

— *Ἐχει ὁ καιρὸς γυρίσματα κι ὁ χρόνος μερονύχτια.* (Λελέκου, Ἐπιδόρπιον, σ. 160).

Μιᾶ καταστραφήσεται καιροῦ ροπῆ καὶ ὦρα (στ. 373).

Πρὸς δήλωσιν τῆς ἐννοίας τοῦ προσκαιροῦ τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων ὁ καθ' ἡμᾶς λαὸς ἔχει ρητόν, ὃπερ κολοβὸν παρέλαβεν ἐκ τῆς νεκρωσίμου ἀκολουθίας: *Μία ροπὴ καὶ ταῦτα πάντα* (Ἡλείου. Ἀραβαντινός, σ. 173.

45. Βενιζέλος, σ. 357, 104. — Ἀθηνῶν. — Πελοποννήσου).

Ἡ τύχη ἐκείνου σήμερον, αὔριον ἢ ἐδική σου (στ. 375).

Νεοελληνικαὶ παραλλαγαὶ τῆς παροιμίας ταύτης:

— *Σήμερον ἐμένα, αὔριον ἐσένα*. (Δάρβαρις, σ. 106). Πρβλ. καὶ Σειράχ λη' 22: *ἐμοὶ χθὲς καὶ σοὶ σήμερον*.

— *Σήμερα δικό μου, κι αὔριο δικό σου*. (Ἀραβαντινός, ἀρ. 1196. Βενιζέλος, σ. 273, 90 β).

— *Σήμερό 'ν' τοῦ νιοῦς καὶ ταχειὰ τάλλου*. (Κρήτης. Jeannarakis, σ. 159).

— *Σήμερα τοῦ γείτονα, κι αὔριο τῆς γειτόνισσας*. (Βερέττας, σ. 84, 3. Βενιζέλος, σ. 273, 90).

Ἄφες τὰ πάντα φέρεσθαι καθὼς ἐκεῖνα θέλουν (στ. 380)

Βλ. ὅσα ἐσημειώσαμεν ἀνωτέρω εἰς στ. 346 (σ. 473).

Καὶ θέλω οὐ θέλω γίνομαι καὶ τοῦ μωροῦ σαμάριν (στ. 558)

Ἐκὼν ἀέκων ταπεινοῦμαι καὶ ἐξυπηρετῶ καὶ τοῦ εὐτελεστάτου ἀνθρώπου τὰ θελήματα· *γίνομαι σαμάρι* διὰ τὴν καθήσθη ἐπ' ἐμοῦ· ἀντίστοιχος ταύτη ἑτέρα σημερινὴ παροιμιώδης φράσις *ἀφήνω τὴν καβαλλικέση*. Ἡ παροιμία εἴρηται καὶ ἐν ἄλλῳ μεσαιωνικῷ ποιήματι, τῷ *Περὶ ξενιτείας: Γίνετ' ὁ ξένος τοῦ μωροῦ σαμάριν καὶ καθίζει* (στ. 58 ἐν Wagner, Carm. gr. med. aevi, σ. 205, καὶ ἐν Πανδώρας, τ. ΚΒ', σ. 473). Ἐπὶ τῶν οὐτιδανῶν ἢ ἐπὶ τῶν ἠναγκασμένων τὴν ὑπείκωσιν εἰς τὰς θελήσεις ταπεινῶν ἀνθρωπαρίων λέγεται νῦν ἡ παροιμία:

— *Ὅπου γάδαρος κι αὐτὸς σαμάρι*. (Βενιζέλος, σ. 221, 648. Παπαζαφειρόπουλος, σ. 311, 1162 [κ' ἐμεῖς σ.]. — Νάξου παρὰ Μ. Ι. Μαρκόπολι [κ' ἐγὼ σ.].

— *Ὅποιος γάδαρος κ' ἐγὼ σαμάρι*. (Καρυστίας παρὰ Μπιλίρη. — Φολεγάνδρου παρὰ Κονταρίνη).

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐγένετο δῆλος ὁ τρόπος, καθ' ὃν ὁ Γλυκᾶς παρεμβάλλει τὰς δημῶδεις παροιμίας εἰς τοὺς Στίχους του. Ὅτε μὲν παραλαμβάνει ταύτας ἀμετάλλάκτους, οὐδὲν προσθέτων, ἀν μάλιστα ἐκ τῶν προτασσομένων ἢ ἐπιτασσομένων σαφῶς καταδείκνυται ἡ ἔννοια αὐτῶν (πρβλ. στ. 183. 292. 365. 366. 370)· ἀμετάλλακτοι τὰ πολλὰ μένουσιν ὡς εἰκὸς καὶ αἱ παροιμιώδεις φράσεις (πρβλ. στ. 156. 285. 286. 354)· ὅτε δὲ τὴν δημῶδη παροιμίαν ἐπεκτείνει προστιθεὶς καὶ δευτέρον στίχον ἐπεξηγοῦντα ἢ ἀπλῶς κατ' ἄλλον τρόπον ἐπαναλαμβάνοντα τὸ νόημα αὐτῆς (πρβλ. στ. 274-5. 282-3)· ἄλλοτε χωρὶς τὴν μεταβάλλει τὰς λέξεις τῆς παροιμίας διὰ παραπληρωμάτων ἀυξάνει τὸ μέγεθος αὐτῆς ἀπὸ ἑνὸς εἰς δύο ἢ πλείονας στίχους ἢ καὶ τὸ μέτρον μεταβάλλει (στ. 117-8. 270-2)· ἢ τέλος καὶ τὴν φράσιν ἐξαλλάσσει καὶ διὰ παντοίων ὀρθολογισμῶν καθίστησι δυσδιάγνωστον τὴν παροιμίαν (στ. 79 κέ. 252-3. 329 κέ).

ΜΙΑ BYZANTINΗ ΠΑΡΟΙΜΙΑ*

Μὲ τ' ἀμάξι πιάνουν τὸ λαγὸ .

Ὁ γνωστὸς βυζαντινολόγος κ. Αὔγουστος Ἐισεμβεργ ἐν ἐκτενεῖ κρίσει περὶ τῆς ἐμῆς συλλογῆς τῶν δημοτικῶν Παροιμιῶν, ἣν ἐδημοσίευσεν ἐν τῷ γερμανικῷ κριτικῷ περιοδικῷ συγγράμματι *Berliner philologische Wochenschrift* (1900, ἀρ. 14-15), μνημονεύων τὴν παροιμίαν τῶν Σκυρίων *Μὲ τὸν ἀραμπᾶ πιάνει ὁ λαγός*, παρατηρεῖ ὅτι αὕτη φαίνεται οὔσα τῶν βυζαντινῶν χρόνων. Εὐρίσκει δὲ τὴν ἔνδειξιν τῆς παλαιότητος αὐτῆς εἰς τὴν λέξιν *ἀραμπᾶν*, ἣν ὑπολαμβάνει σημαίνουσαν τὸν ἀραβικὸν Ἴππον (γερμανιστί *Araber*).

Ὁ σοφὸς Γερμανὸς παρεπλανήθη ἐκ τῆς παρηχήσεως τοῦ ἑλληνικοῦ *ἀραμπᾶ* καὶ τοῦ γερμανικοῦ *Araber*. ἀλλὰ κατὰ σύμπτωσιν ἔτυχε τοῦ ὀρθοῦ, διότι ἀληθῶς ἡ παροιμία εἶναι τῶν βυζαντινῶν χρόνων.

Εἶναι δὲ κοινοτάτη αὕτη εἰς πάντας τοὺς Ἕλληνας, φερομένη ἐν πολλαῖς παραλλαγαῖς, ἃς ἀναγράφω ἐν τινι τῶν προσεχῶς ἐκδοθησομένων τόμων τῶν Παροιμιῶν μου (ἐν λέξει *λαγός*, ἀρ. 34-38, 48, 50-52). Ὁ συνηθέστατος τύπος αὐτῆς εἶναι: *Μὲ τ' ἀμάξι πιάνουν τὸ λαγὸ* ἢ *Μὲ τὸν ἀραμπᾶ πιάνουν τὸ λαγὸ*. Ἔχει δὲ τὴν ἔννοιαν, ὅτι ὁ μετ' ἐπιμονῆς καὶ ἐπιτηδειότητος ἐνεργῶν ἐπιτυγχάνει τοῦ σκοποῦ ἀσφαλέστερον τοῦ ἀλογίστως σπεύδοντος καὶ διὰ τῶν συνήθων μέσων ἐργαζομένου.

Ἡ παλαιότητα μνεῖα τῆς παροιμίας εὐρίσκεται ἐν λατινικῇ μεταφράσει παρὰ τῷ Γάλλῳ χρονογράφῳ μοναχῷ Ἀδεμάρῳ (988-1034). Οὗτος ἱστορεῖ ὅτι ἐπὶ τοῦ Βασιλείου τοῦ Β', τῷ 1018-19, οἱ Ἕλληνες, ἠττηθέντες ἐπανειλημμένως ἐν τῇ Κάτω Ἰταλίᾳ ὑπὸ τῶν Νορμανῶν, καὶ κατὰ τὴν πρώτην συμβολὴν αὐτῶν καὶ κατὰ τὴν δευτέραν καὶ τὴν τρίτην, τὸ τέταρτον διὰ τῶν Ρώσων κατενίκησαν αὐτούς. Ἐκ τούτου δέ, κατὰ τὸν χρονογράφον, ἐρρήθη ἡ παροιμία, ὅτι *ὁ Γραικὸς μὲ τ' ἀμάξι πιάνει τὸ λαγὸ* (*graecus cum carruca leporem capit*)¹.

Ὅθεν κατὰ τὸν Γάλλον χρονογράφον, ἡ παροιμία ἀναφέρεται εἰς ὀρισμένον γεγονὸς τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΑ' αἰῶνος. Ἀλλὰ μᾶλλον φαίνεται ὅτι εἶναι ἑλληνική, ὡς μαρτυρεῖ καὶ ἡ μετάδοσις αὐτῆς εἰς πολλοὺς ἄλλους γείτονας λαοὺς, ἀμέσως παρὰ τῶν Ἑλλήνων παραλαβόντας. Πιθανῶς δὲ καὶ τὸ πάλαι, ὅπως

* Ἐδημοσιεύθη εἰς περ. Ἡμερολόγιον Ἐθν. Φιλανθρωπικῶν Καταστημάτων ἐν Κων/λει, ἔτ. 2(1906), σ. 216-218.

1. *Ademari S. Cibardi*, *Histor.* III, 55 ἐν *Monumenta German. histor. -Scriptores*, τ. IV (1844). *Migne*, *Patrologia latina*, τ. 141, στήλη 66. *Recueil des historiens Gaules*, Paris 1874, τ. X, σ. 156.

και σήμερα, ο κύριος τύπος αυτής ήτο άοριστος, ειδικεύετο δὲ κατὰ τὰς περιστάσεις ἢ γενικωτέρα ἔννοια αὐτῆς, ἀναφερομένη εἰς ἓν μόνον ἔθνος ἢ καὶ εἰς ἓνα μόνον ἄνδρα περιοριζομένη, διότι καὶ σήμερα συνηθέστατα λέγεται περὶ τοῦ ἐπιδεξίως καὶ ἐπικαίρως ἐνεργοῦντος, ὅτι *με τ' ἀμάξι πιάνει τὸ λαγὸ*.

Ἐξ αἰῶνας ἀκριβῶς μετὰ τὸν Ἀδέμαρον κάμνει χρῆσιν τῆς παροιμίας ὁ ἐπίσκοπος Μυρέων *Ματθαῖος* ἐν τῇ ἐμμέτρῳ Ἱστορίᾳ τῆς Οὐγγροβλαχίας (1618), εἰς ἄλλο ἔθνος ἀναφέρων αὐτήν². Παράφρασιν δὲ ταύτης εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν κατεχώρισεν εἰς τὸ Παροιμιαστήριον αὐτοῦ ὁ κατὰ τὸ 1730 ἀποθανὼν Ἰωαννίτης ἱερομόναχος Παρθένιος Κατζίουλης³, ὅστις ἐν τῷ Ἐπιμέτρῳ περιέλαβε καὶ τὸν γνήσιον δημῶδη τύπον, ὡς ἐπιχωριάζει ἐν Ἰωαννίνοις.

Παρὰ τῶν Ἑλλήνων παρέλαβον τὴν παροιμίαν καὶ ἄλλοι λαοί· καὶ πρῶτον μὲν οἱ τῆς Ἰλλυρικῆς χερσονήσου.

Οἱ Ὄθωμοι λέγουσιν: «ἀραμπὰ ἰλέ θαβ' σάν τουτουλούρ», ἤτοι *με τὸν ἀραμπὰ ὁ λαγὸς πιάνεται*⁴.

Οἱ Ἀλβανοί: «με κάπ λέπριν με κέρ'», ἤτοι *με τὸν ἀραμπὰ νὰ πιάνης τὸ λαγὸ*⁵.

Οἱ δὲ Ρωμοῦνοι ἔχουσι πολλὰς παραλλαγὰς τῆς παροιμίας: «Aurmarî shî prinde iepurele cu carul», ἤτοι *κυνηγιάται καὶ πιάνεται ὁ λαγὸς με τ' ἀμάξι*. «A nu vinâ iepurii cu câniî cî cu carul», ἤτοι *δὲν κυνηγοῦν τοὺς λαγούς με τοὺς σκύλους, ἀλλὰ με τ' ἀμάξι*. «Prinde iepurale cu carul», ἤτοι *πιάνει τὸ λαγὸ με τ' ἀμάξι*, καὶ ἄλλας ὁμοίας⁶.

Ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς λαοὺς τῆς δυτικῆς καὶ τῆς κεντρικῆς Εὐρώπης δὲν εἶναι ἄγνωστος ἡ παροιμία.

Οἱ Ἰταλοὶ λέγουσι: «Bisogna alle volte pigliar le lepri col carro», ἤτοι *χρειάζεται καμμιὰ φορὰ νὰ πιάνης τοὺς λαγούς με τ' ἀμάξι*⁷. «Colla pazienza si prende la lepre col carro», ἤτοι *με τὴν ὑπομονὴν πιάνει ὁ λαγὸς με τ' ἀμάξι*⁸.

Οἱ Γάλλοι: «Pas à pas le boeuf prend le lièvre», ἤτοι *σιγὰ σιγὰ τὸ βόδι πιάνει τὸ λαγὸ*⁹.

Οἱ Γερμανοὶ: «Ein weiser Mann kann mit Ochsen und Eseln Hasen an-gen», ἤτοι *ὁ γνωστικὸς μπορεῖ με βόδια καὶ γαϊδούρια νὰ πιάνη λαγούς*¹⁰. «Man

2. Παρὰ Legend, Bibliothèque grecque vulgaire, τ. II, σ. 275.

3. Ἐν τῇ ἐμῇ συλλογῇ τῶν Παροιμιῶν, τ. Α', σ. 73, ἀρ. 174.

4. Osmanische Sprichwörter herausgegeben durch die orientalische Akademie, in Wien, ἀρ. 317. Μετάφρασιν εἰς τὴν γαλλικὴν τῆς παροιμίας ἄνευ τοῦ κειμένου ἐδημοσίευσαν ὁ Guys, Voyage Littéraire de la Grèce, 1783, τ. I, σ. 101, καὶ ὁ Decourdemanche, Mille et un proverbes turcs, ἀρ. 77. Ὁ αὐτὸς ἐδημοσίευσεν καὶ παραλλαγὴν ταύτης ἄνευ τοῦ κειμένου ἐν ἀρ. 1000.

5. G. Meyer, Albanesische Studien, τ. VI, σ. 9, ἀρ. 60.

6. Zanne, Proverbele Romanilo, ἀρ. 1909.

7. Wonder, Deutsches Sprichwörter-Lexikon, τ. II, σ. 371, ἀρ. 106.

8. Düringsfeld Reinsberg, Sprichwörter d. german u. roman. Sprachen, τ. I, σ. 287, ἀρ. 549.

9. Legais, Encyclopédie des proverbes français, σ. 105.

10. Wander, ἐνθ' προηγ., τ. III, σ. 401, ἀρ. 889.

muss oft den Hasen mit der Karre fangen», ἤτοι *πρέπει καμιά φορά νὰ πιάνης τὸ λαγὸ μὲ τ' ἀμάξι*¹¹.

Αἱ μεταβολαί, ὡς ὑπέστη ἡ παροιμία παρὰ τοῖς λαοῖς τούτοις, ὑπεμφαίνουσιν ἀπωτέραν τὴν σχέσιν πρὸς τὴν ἑλληνικὴν, ἐνῶ οἱ ἀμέσως παραλαβόντες λαοὶ τῆς ἰλλυρικῆς χερσονήσου διετήρησαν αὐτὴν ἀμετάλλακτον. Ὅτι δὲ καὶ τὴν ἔννοιαν αὐτῆς δὲν ἐνεστερνίσθησαν οἱ λαοὶ ἐκεῖνοι, γίνεται δῆλον ἐξ ἄλλων ἀντιθέτων παροιμιῶν αὐτῶν, προελθουσῶν πιθανῶς ἐκ παρανοήσεως. Τοιαῦται δ' εἶναι αἱ ἑξῆς:

Ἰταλικά: «Non si prende col carro un lepore», ἤτοι *δὲν πιάνεται μὲ τ' ἀμάξι λαγός*¹². Καὶ ἐν σικελικαῖς παραλλαγαῖς: «Lu lebru nun si pigghia cu lu carru», ἤτοι *ὁ λαγὸς δὲν πιάνεται μὲ τ' ἀμάξι* καὶ «Vòli pigghiarì lu lebbbru cu lu carru;» ἤτοι *θέλεις νὰ πιάσης τὸ λαγὸ μὲ τ' ἀμάξι*;¹³

Γερμανικά: «Auf einem Ochsenwagen kann man keine Hasen fangen», ἤτοι *μὲ τὸν ἀραμπᾶ δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ πιάση λαγούς*¹⁴. «Auf einem Wagen mit Ochsen bespannt, versuch einen Hasen fangen», ἤτοι *δοκίμασε νὰ πιάσης λαγὸ μὲ τὸν ἀραμπᾶ*¹⁵.

Γεωργιανή: *Ὅπου 'χε ἀδειὰ κυνηγοῦσε τὸ λαγὸ μὲ τ' ἀμάξι*¹⁶.

Ἡ αὐτὴ παρανόησις παρατηρεῖται καὶ εἰς τὴν ἐρμηνείαν ὁμοίας ἀρχαιοφανοῦς παροιμίας, ἣν ἔχει εἰς τὸ Παροιμιαστήριον αὐτοῦ ὁ Κατζίουλης¹⁷. *Τῶ βοῖ τὸν λαγὸ κυνηγετεῖν*. Ἄδηλον ἂν ὁ Κατζίουλης ἐπλασεν αὐτὸς τὴν παροιμίαν, ἢ παρέφρασεν ἀγνωστὸν τινα ἄλλοθεν δημῶδη. Βέβαιον εἶναι ὅτι εἰς οὐδένα ἀρχαῖον συγγραφέα εὐρίσκεται.

11. Αὐτ., τ. II, σ. 371, ἀρ. 106. Ἡ παροιμία δὲν μοί φαίνεται γνησία γερμανικὴ, πιθανῶς δ' εἶναι ἀπλὴ μετάφρασις τῆς ἀντιστοίχου ἰταλικῆς, ὑπὸ τοῦ ἐκδότου γενομένη.

12. Piazola, Dizionario, grammatiche e dialoghi 1789, σ. 64.

13. Pitre, Proverbi siciliani, τ. II, σ. 172.

14. Wander, ἔνθ' ἀν., τ. III, σ. 1112.

15. Αὐτ., τ. IV, σ. 1726, ἀρ. 8.

16. Revue des traditions populaires, 1903, σ. 131. Βλ. καὶ αὐτ. 1902, σ. 552.

17. Βλ. τῆς ἐμῆς συλλογῆς Παροιμιῶν, τ. A, σ. 115.

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑΙ ΕΝΔΕΙΞΕΙΣ
ΕΝ ΤΩ [Α'] ΚΑΙ Β' ΚΑΤΗΧΗΤΙΚΩ
ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ*

Προτάσει τοῦ ἀποθανόντος προέδρου τῆς Λαογραφικῆς Ἑταιρείας Ν. Γ. Πολίτου τὸ βυζαντινὸν τμήμα τοῦ ἐν Ἀθήναις συνεληθόντος ΙΣΤ' Συνεδρίου τῶν Ἀνατολιστῶν ἐξέφρασε τὴν εὐχὴν, ὅπως γίνῃ συστηματικὴ ἐργασία πρὸς περισυναγωγὴν τῶν περὶ τῆς ἑλληνικῆς λαογραφίας εἰδήσεων, τῶν περιεχομένων εἰς τοὺς βυζαντινοὺς συγγραφεῖς καὶ συναγομένων ἐκ τῶν μνημείων τῆς βυζαντινῆς τέχνης¹. Πλὴν ὁμως τῶν βυζαντινῶν συγγραφέων καὶ οἱ παλαιότεροι ἐκκλησιαστικοὶ πατέρες εἰς τὰ συγγράμματα καὶ τοὺς λόγους αὐτῶν ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐκ πνεύματος πολεμικοῦ πρὸς τὸν ἔθνισμόν, ἀφ' ἑτέρου δὲ διότι ἤθελον νὰ καταπολεμήσουν παρὰ τῷ λαῷ διαφόρους ἔθνικὰς καὶ δεισιδαίμονας συνηθείας καὶ ἐνεργείας, περιέσωσαν ἀνεπιγνώστως πλῆθος λαογραφικῶν εἰδήσεων, ἀναφερομένων εἰς τοὺς χρόνους αὐτῶν. Αἱ εἰδήσεις αὗται ἐνίοτε εἶναι ἀρκετὰ σαφεῖς καὶ λεπτομερεῖς, συνήθως ὁμως εἶναι ἀπλαῖ ἐνδείξεις, αἱ ὅποιαι καὶ αὗται εἶναι χρήσιμοι, διότι μᾶς δεικνύουν τὴν συνέχειαν τῆς λαογραφικῆς παραδόσεως καθ' ὅλον τὸν μακραῖωνα βίον τοῦ λαοῦ ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος μέχρις ἡμῶν. Τὰς τοιαύτας λαογραφικὰς ἐνδείξεις, τὰς περιεχομένας ἐν τῇ Α' καὶ Β' κατηχῆσει Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, εἶχε περισυλλέξει ὁ ἀποθανὼν πρόεδρος καὶ εἶχε κατατάξει κατὰ τὸ ἀποφασισθὲν διὰ τὰ ἀπανθίσματα τῶν βυζαντινῶν διάγραμμα². Ταύτας εὐρόντες ἐν τοῖς διὰ τὴν Λαογραφίαν προωρισμένοις καταλείμμασιν αὐτοῦ δημοσιεύομεν κατωτέρω μετὰ προηγηθεῖσαν ἐξέτασιν τῶν κειμένων καὶ συμπλήρωσιν τῆς ἀπανθίσεως. Πᾶν ὅ,τι προέρχεται ἐξ ἡμῶν ἐτέθη ἐντὸς ἀγκυλῶν πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τῶν τοῦ ἀποθανόντος.

Οἱ περὶ ὧν πρόκειται λόγοι ἐξεφωνήθησαν ἐν Ἀντιοχείᾳ κατὰ τὸ 387 ἢ 388 μ.Χ.³

ΣΤΙΑΠΩΝ Π. Π. ΚΥΡΙΑΚΙΔΗΣ

* Ἐδημοσιεύθη εἰς περ. Λαογραφία 8 (1921-25), σ. 5-12.

1. Λαογρ. 3, 607.

2. Λαογρ. 3, 609.

3. *Migne*, τ. 49, σ. 221 κέ.

Α' 1 Ἄσματα. 1) Β' β', στ. 234 «Πῶς γάρ οὐκ ἄτοπον... πορνικοῖς ἄσμασι καὶ κατακεκλασμένοις μέλεσι τὴν ἀκοὴν μολύνειν;»

2) [Β' δ', στ. 237 «Χειροτέχνης εἶ; καθεζόμενος ψάλλε· ἀλλ' οὐ βούλει τῷ στόματι ψάλλειν; τῇ διανοίᾳ τοῦτο ποιεῖ· μέγας συνόμιλος ὁ ψαλμός. Οὐδὲν ἐντεῦθεν ὑποστήση δεινόν, ἀλλ' ὡς ἐν μοναστηρίῳ ἐν τῷ ἐργαστηρίῳ δυνήση καθέζεσθαι».

Πρβλ. καὶ τοῦ αὐτοῦ, Ὁμιλία εἰς τὸν 41ον Ψαλμὸν β', Migne, τ. 55, στ. 158 «Κἂν χειροτέχνης ἦς, ἐν ἐργαστηρίῳ καθήμενος καὶ ἐργαζόμενος, δυνήση ψάλλειν. Κἂν στρατιώτης ἦς, ἐν δικαστηρίῳ προσεδρεύων (δ. γ. παρεδρεύων) δυνήση τὸ αὐτὸ ποιεῖν». Ἡ ἐννοια τῆς ἐνδείξεως γίνεται σαφής, ὅταν παραβάλῃ τις τὰ ἐν ἀρχῇ τῆς ἀνωτέρω ὁμιλίας λεγόμενα περὶ ἄσματος, τὰ ὅποια ἀναφέρονται κυρίως εἰς τὰ ἐργατικά καλούμενα ἄσματα, τῶν ὁποίων τὴν ἀντικατάστασιν διὰ ψαλμῶν ἐπιδιώκει καὶ ἐδῶ καὶ ἐκεῖ ὁ ἐκκλησιαστικὸς πατήρ. Περὶ τῶν ἄσμάτων τούτων παρὰ Χρυσοστόμῳ ἔγραψεν ὁ Nägele Ant., Über Arbeitslieder bei Johannes Chrysostomos - Patristische - Literarisches zu K. Büchers «Arbeit und Rythmus» ἐν Berichte über Verhandlungen der Kön. Sächs. Gesells. der Wiss. zu Leipzig. Philol. - Hist. Klasse, τ. 57, III, 1905].

Α' 2 Ἐπφδαί. 3) Β' Ἐπιγρ. «καὶ περὶ τῶν... ἐπφδαῖς κεχρημένων».

4) Β' ε', στ. 240 «Τί ἂν εἶποι τις περὶ τῶν ἐπφδαῖς καὶ περιάπτοις κεχρημένων;... Οὐ περιάπτα δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπφδάς σαυτῷ περιάγεις, γραῖδια μεθύοντα καὶ παραπαίοντα εἰς τὴν οἰκίαν σου εἰσάγων· καὶ οὐκ αἰσχύνῃ οὐδὲ ἐρυθριᾷς μετὰ τοσαύτην φιλοσοφίαν πρὸς ταῦτα ἐπτοημένος; Καὶ τὸ χαλεπώτερον τῆς ἀπάτης· ὅταν γὰρ παραινῶμεν ταῦτα καὶ ἀπάγωμεν, δοκοῦντες ἀπολογεῖσθαι φασιν, ὅτι Χριστιανὴ ἐστὶν ἡ γυνὴ ἢ ταῦτα ἐπάδουσα, καὶ οὐδὲν ἕτερον φθέγγεται ἢ τὸ τοῦ Θεοῦ ὄνομα. Διὰ τοῦτο μὲν οὖν αὐτὴν μάλιστα μισῶ καὶ ἀποστρέφομαι, ὅτι τῷ ὀνόματι τοῦ Θεοῦ πρὸς ὕβριν κατακέχρηται, ὅτι λέγουσα Χριστιανὴ εἶναι, τὰ τῶν Ἑλλήνων ἐπιδείκνυται».

[Ἡ εἶδησις εἶναι ἀξιόλογος διὰ τὴν ἱστορίαν τῶν ἐπφδῶν. Ἡ πίστις εἰς τὴν δύναμιν αὐτῶν ἦτο ἐρριζωμένη καὶ ὁ Χριστιανισμὸς δὲν εἶχε τὴν δύναμιν νὰ τὴν ἐξαλείψῃ. Ἡ μόνη μεταβολή, ἢ ὅποια ἐγένετο, ἦτο ἡ ἀντικατάστασις τῶν ἐθνικῶν καὶ μαγικῶν ὀνομάτων διὰ χριστιανικῶν, κάτι δηλ. ἐντελῶς ἐξωτερικόν. Ἡ οὐσία τῆς πράξεως παρέμενε ἢ αὐτὴ, μαγική. Τοῦτο ὀρθότατα ἀναγνωρίζει ὁ ἱερός πατήρ καὶ διὰ τοῦτο ἐπιτίθεται κατὰ τῶν γραϊδίων, μολονότι αὐτὴ ἢ ἐκκλησία ἀνεγνώριζε καὶ ἐχρησιμοποιοῖ τὴν δύναμιν τῶν ἱερῶν ὀνομάτων εἰς ἐξορκισμοὺς καὶ εὐχάς, δι' ὧν προσεπάθει νὰ ἀντικαταστήσῃ τὰς ἐθνικὰς ἐπφδάς].

Α' 4 Εὐχαὶ κλπ. 5) [Α' δ', στ. 228 «Ὅτε γοῦν ἐβούλετο διδάξαι τὸν προφήτην καὶ τοὺς Ἰουδαίους, ὅτι συμφορᾷ ἀνιάτῳ παρέδωκε τὴν πόλιν, ἐκέλευσε λαβεῖν βίκον ὀστράκινον, καὶ συντριῖναι ἔμπροσθεν παντὸς τοῦ δήμου, καὶ εἰπεῖν: Οὕτως ἀπολεῖται καὶ ἡ πόλις καὶ συντριβήσεται».

Ἡ πράξις καὶ οἱ λόγοι ἀποτελοῦν κατάραν μαγικὴν. Δὲν εἶναι δέ τι ἀσύ-

νηθες νὰ συνοδεύωνται οἱ λόγοι καὶ ὑπὸ πράξεων συμβολικῶν, τῶν ὁποίων ἡ ἀρχικὴ ἔννοια ἦτο πάντοτε μαγικῆ].

6) Α' ε', στ. 230 «Ἡμεῖς δὲ καὶ λάχανα ὠνούμενοι καὶ ὑπὲρ ὀβολῶν δύο φιλονεικοῦντες, καὶ πρὸς οἰκέτας ὀργιζόμενοι καὶ ἀπειλοῦντες, τὸν Θεὸν πανταχοῦ καλοῦμεν μάρτυρα».

7) Β' β', στ. 233-4 «καθαρὰν φύλαττε τὴν γλῶτταν αἰσchrῶν καὶ ὑβριστικῶν ρημάτων, βλασφημίας, ἐπιορκίας καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων. Καὶ γὰρ ὀλέθριον (τὴν γλῶτταν)... ἐπὶ λοιδορίας καὶ ὑβρεις καὶ εὐτραπελίας μετάγειν».

8) Β' γ', στ. 235 «ἐξάλειψον τὰς κακῶς ἐντεθείσας σοι συνηθείας· εἴτε ὁμνῦναι, εἴτε ψεύδεσθαι, εἴτε ὑβρίζειν, εἴτε αἰσχρολογεῖν, εἴτε γελωτοποιεῖν...»

9) Β' δ', στ. 239 «οὓς (σχοινοστρόφον καὶ χαλκοτύπον καὶ ἀγοραῖον) οὐδὲ ἀξίους εἶναι νομίζεις τῆς σῆς προσρήσεως».

Α' 5 Παροιμίαι καὶ παροιμιώδεις φράσεις. 10) [Α' ε', στ. 299 «Οὐδὲν γὰρ ἕτερον τοῦτο, ἀλλ' ἢ εἰς πίθον τετριμμένον ἀντλεῖν». Ἡ παροιμία ἀρχαία].

11) Β' γ', στ. 234 «Ἴνα οὖν μὴ πρὸς τὸν πρότερον ἐπανίωμεν ἕμετον...»

[Ἡ φράσις παροιμιώδης. Ἦδη ἐν ταῖς Παροιμίαις τοῦ Σολομώντος (26,11) φέρεται ὡσπερ κύων ὅταν ἐπέλθῃ ἐπὶ τὸν ἑαυτοῦ ἕμετον, καὶ ἀλλαχοῦ ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ. Φέρεται ἐπίσης καὶ ἐν τῇ Καινῇ, Πέτρου Β 2,22 «Συμβέβηκεν αὐτοῖς τὸ τῆς ἀληθοῦς παροιμίας, κύων ἐπιστρέψας ἐπὶ τὸ ἴδιον ἐξέραμα, καὶ ὕς λουσαμένη εἰς κυλισμὸν βορβόρου». Καὶ παρὰ τοῖς Παροιμιογράφοις Γρηγορίῳ τῷ Κυπρίῳ Π 83, ΛΠ 36 καὶ Ἀποστόλῃ Χ 30. Σήμερον παρὰ τῷ λαῷ φέρεται ἡ φράσις Δὲν εἶμαι σκύλος γιὰ νὰ γλείψω (Κατιρλί Βιθυνίας) λεγομένη ὑπὸ τῶν ἰσχυριζομένων ὅτι δὲν ἀθετοῦσι τὰ ὑπεσχημένα. Τὴν αὐτὴν ἔννοιαν ἐκφράζει καὶ ἡ φράσις *δ,τι φτῶ δὲ τοῦ γλείφου* (Γκιουμουλτζίνα)].

12) [Β' γ', στ. 235 «κἂν ἀδικήσῃ τις...μὴ ἀγανακτήσῃς...μηδὲ εἴπῃς, ὅτι εἰς τὴν ψυχὴν ἠδίκημαι... ἀφείλετό σοί τις τὴν οὐσίαν; οὐκ ἠδίκησεν εἰς ψυχὴν, ἀλλ' εἰς χρήματα».

Καὶ σήμερον ὁ λαός, ὁσάκις θέλει νὰ δηλώσῃ τὴν ὑπερβολικὴν αὐτοῦ λύπην ἢ ἀγανάκτησιν, εἰς τὴν ψυχὴν ἢ τὴν καρδίαν ἀναφέρει αὐτὴν. *Μ' ἀγγίζει στὴν ψυχὴ* (Κεφαλληνία), *Ἡ ψυχὴ μ' ἀπὸ μέσα πόνισι* (Γκιουμουλτζίνα). Καὶ οἱ Τοῦρκοι *dzanima doqundu* (= τὴν ψυχὴν μου ἐπείραξε)].

Α' 10 Γλῶσσα. 13) Α' ε', στ. 229-230 «ἀλλ', εἰ βούλει, θὲς Πέτρον εἶναι τοῦτον ἢ Παῦλον, ἢ καὶ ἄγγελον ἐξ οὐρανοῦ καταβάντα».

Β' 3 Ἐνδύματα. Θεραπεία τοῦ σώματος. 14) Α' β', στ. 225 «Τίνοσ ἐνεκεν μετὰ τὴν παρ' ἡμῶν διδασκαλίαν ὑπολύσαντες ὑμᾶς (τοὺς κατηγουμένους καὶ παρασκευαζομένους εἰς βάπτισιν) καὶ ἀποδύσαντες, γυμνοὺς καὶ ἀνυποδέτους μετὰ τοῦ χιτωνίσκου μόνον πρὸς τὰς τῶν ἐξορκιζόντων παραπέμπουσι φωνάς;»

15) Α' β', στ. 226 «Ἔστι τὸ κοινὸν ἀπάντων ἀνθρώπων λουτρὸν τὸ διὰ τῶν βαλανείων, ὃ τὸν τοῦ σώματος ἀποσμήχειν εἴωθε ρύπον».

Β' 3 Ἐνδύματα. 16) Β' Ἐπιγρ. «καὶ περὶ γυναικῶν τῶν ἐν πλέγματι καὶ χρυσῷ κατακοσμουσῶν ἑαυτάς».

Πλέγμα= κόμμωσις, πλέξιμον μαλλιῶν. Ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς (Ἀπόστολος Παῦλος).

17) Β' β', στ. 233 «Μὴ τοίνυν...μείνωμεν κεχηνότες... περὶ πολυτέλειαν ἱματίων· καὶ γὰρ ἔχεις ἱμάτιον μέγιστον, ἔχεις τράπεζαν πνευματικὴν κτλ».

18) Β' δ', στ. 237 «Καὶ γὰρ ἵνα σὺ κόκκον ἓνα (μαργαρίτου) φορέσης, μυρίοι τῷ λιμῷ πένητες ἄγχονται». —«Βούλει κοσμήσαι τὸ πρόσωπον; μὴ μαργαρίταις, ἀλλὰ σωφροσύνη καὶ σεμνότητι. Οὕτω χαριεστέραν ὄψεται τὴν ὄψιν ὁ ἀνὴρ».

Στ. 238 «τί σοι τὸ ὄφελος ἀπὸ τῶν μαργαριτῶν τούτων;» —«Ὅτε γοῦν οἱ δόξαντες εἰς τὸν βασιλεῖα ὑβρικένοι, εἰς (δ.γ. πρὸς) τὸ δικαστήριον ἐλκοντο καὶ περὶ τῶν ἐσχάτων ἐκινδύνευον, τότε αἱ μητέρες καὶ αἱ γυναῖκες τὰ περιδέραια καὶ τὰ χρυσία καὶ τοὺς μαργαρίτας ἀποθέμεναι (δ.γ. ἀποτιθέμεναι) καὶ τὸν κόσμον ἅπαντα καὶ τὰ ἱμάτια τὰ χρυσᾶ, λιτὴν καὶ εὐτελεῆ λαβοῦσαι ἐσθῆτα, καὶ σποδὸν καταπασάμεναι, καὶ πρὸ τῶν θυρῶν τοῦ δικαστηρίου κυλινδούμεναι, οὕτω τοὺς δικάζοντας ἐνέκαμpton. Εἰ δὲ ἐπὶ τῶν ἐνταῦθα δικαστηρίων τὰ μὲν χρυσία καὶ οἱ μαργαρίταις καὶ ἡ ποικίλη ἐσθῆς ἐπιβουλή καὶ προδοσία γένοιτ' ἄν...» —«Ἐννόησον οὖν τίσιν ἀρέσκειν βούλει καὶ διὰ τίνας περὶ κείσαι τὸν κόσμον τούτον, ἵνα ὁ σχοινοστρόφος καὶ ὁ χαλκοτύπος καὶ ὁ ἀγοραῖος ἰδόντες θαυμάσωσιν».

Στ. 239 «ἢ γὰρ περὶ τὸν κόσμον τῶν μαργαριτῶν μανία πομπὴ σατανικὴ ἐστὶ».

19) Β' ε', στ. 240 «Χωρὶς ὑποδημάτων ἢ ἱματίων οὐκ ἂν ἔλοιτό τις ὑμῶν εἰς τὴν ἀγορὰν καθεῖναι».

Β' 5 Τὸ παιδίον. 20) Α' β', στ. 226 «ἐπὶ τῶν παιδίων τὰ προσωπεῖα καὶ τὰ λοιπὰ μορμολύκεια φύσει μὲν οὐκ ἔστι φοβερά, φοβερά δὲ εἶναι τοῖς παιδίοις δοκεῖ διὰ τὴν τῆς φύσεως ἀσθένειαν».

Βλ. καὶ Ὁμιλ. ἐν Ἀντιοχ. Ε' 3, τ. 49, σ. 73.

Β' 6 Γαμήλια ἔθιμα. 21) Α' α', στ. 223 «Τοιαῦτα γὰρ τοῦ νυμφίου τὰ ἔθιμα». —«Διὰ ταῦτα ὑμᾶς ἐντεῦθεν ἤδη καὶ πρὸ τῶν ἱερῶν μακαρίζω παστάδων».

22) Β' β', στ. 234 «Εἰς γάμον ἐκλήθης ἀγαπητέ· μὴ εἰσέλθης ρυπαρὰ ἐνδεδυμένος ἱμάτια, ἀλλὰ τῷ γάμῳ κατάλληλον λάβε στολήν. Εἰ γὰρ εἰς γάμους αἰσθητοὺς ἄνθρωποι καλούμενοι, κἂν ἀπάντων ὡς πενέστεροι, χρησάμενοι πολλάκις ἢ πριάμενοι ἱμάτιον καθαρὸν, οὕτω πρὸς τοὺς καλέσαντας αὐτοὺς ἀπαντῶσι...»

Β' 7 Ἐθιμα κατὰ τὴν τελευτήν. 23) Α' α', στ. 224 «Ὅθεν ἐνταῦθα μὲν (ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ὅπου οἱ κατηχούμενοι) ἅπαντα σύμφωνα τῇ δωρεᾷ, ἐκεῖ δὲ (ἐν τῷ οἴκῳ τῶν ἐτοιμοθανάτων) πάντα ἐναντία τῇ δωρεᾷ· καὶ γὰρ θρῆνος καὶ ὄδυρμός πολὺς τῶν μυσταγωγουμένων, καὶ παιδία περιστάται κλαίοντα, καὶ γυνὴ τὰς παρειὰς καταξαίνουσα, καὶ φίλοι κατηφεῖς, καὶ οἰκέται δακρῶν γέμοντες, ὅλον τὸ τῆς οἰκίας σχῆμα χειμερινὴν τινα καὶ ζοφώδη μιμεῖται ἡμέραν... Εἶτα μεταξὺ τῶν θορύβων καὶ τῆς ταραχῆς αὐτῆς, ἐπεισέρχεται ὁ ἱερεὺς αὐτοῦ τοῦ πυρετοῦ φοβερώτερος ὢν, καὶ τοῦ θανάτου τοῖς τοῦ κάμνοντος

προσθήκουσιν ἀπηνέστερος· τῆς γὰρ τοῦ ἱατροῦ φωνῆς τῆς ἀπογινωσκούσης τὴν ζωὴν τὴν ἐκείνου μείζων ἀπόγνωσις εἶναι νομίζεται ἢ τοῦ πρεσβυτέρου εἰσοδος, καὶ θανάτου σύμβολον εἶναι δοκεῖ τῆς αἰωνίου ζωῆς ἢ ὑπόθεσις.

24) Α' β', στ. 226 «Τὸ νεκρῶν ἀψασθαι σωμάτων, φύσει μὲν οὐκ ἔστιν ἀκάθαρτον, ὅταν δὲ ἀσθενοῦς ἐπιλάβηται συνειδότος, ἀκάθαρτον ποιεῖ τὸν ἀψάμενον».

Ἐναφέρεται μᾶλλον εἰς ἰουδαϊκὰς καὶ χριστιανικὰς δοξασίας.

Β' 9 Δίκαιον. 25) Β ε', στ. 239 «Οἰκέτας ἀγοράζοντες, αὐτοὺς τοὺς πωλουμένους πρότερον ἐρωτῶμεν (δ. γ. ἐρόμεθα), εἰ βούλονται ἡμῖν δουλεῦσαι». — «Ἡμεῖς... πρὶν ἢ (δ. γ. προτοῦ) τὴν τιμὴν καταβαλεῖν, ἐρωτῶμεν τοὺς πωλουμένους, καὶ ἐπειδὴν μάθωμεν ὅτι βούλονται, τότε τὴν τιμὴν καταβάλλομεν».

Β' 10 Λατρεία. 26) Β ε', στ. 239 «Πομπὴ δὲ σατανικὴ ἔστι θέατρα καὶ ἵπποδρομῖαι».

Β' 13 Μαντική. 27) Α' α', στ. 223 «οὐ γὰρ ὄνειρατα ἦλθον διαλύσαι ὑμῖν».

Ἐν Γενέσ. μ' 8. 13. 16. 22. μα' 12.13.15, εἰς ἃ ἀναφέρεται ἀντὶ τοῦ διαλύω, διάλυσις, γίνεται χρῆσις τῆς λ. συγκρίνω, σύγκρισις πρὸς διάλυσιν τῆς ἐξηγήσεως ὀνειρῶν.

28) Β' Ἐπιγρ. «Καὶ περὶ τῶν κληδονισμοῖς... κεχρημένων».

29) Β' ε', στ. 239 «πομπὴ δὲ σατανικὴ ἔστι...καὶ κληδόνες καὶ σύμβολα. Καὶ τί ποτὲ ἔστι σύμβολα; φησί. Πολλάκις ἐξελθὼν τις τὴν οἰκίαν τὴν ἑαυτοῦ, εἶδεν ἄνθρωπον ἑτερόφθαλμον ἢ χωλεύοντα καὶ οἰωνίσαστο. Τοῦτο πομπὴ σατανικὴ· οὐ γὰρ ἡ ἀπάντησις τοῦ ἀνθρώπου πονηρὰν ποιεῖ τὴν ἡμέραν γενέσθαι, ἀλλὰ τὸ ἐν ἀμαρτίαις ζῆν. Ὅταν τοίνυν ἐξέλθῃς, ἐν μόνον φύλαξαι, μὴ ἀμαρτία σοι ἀπαντήσῃ· αὕτη γὰρ ἔστιν ἡ ἡμᾶς ὑποσκελίζουσα, χωρὶς δὲ ταύτης οὐδὲν ὁ διάβολος ἡμᾶς βλάψαι δυνήσεται. Τί λέγεις; ἄνθρωπον ὄρα καὶ οἰωνίζῃ, καὶ οὐχ ὄρα πάλιν τὴν διαβολικὴν, πῶς ἐκπολεμοῖ σε τῷ μηδὲν ἠδικηκότι;...»

Στ. 240 «Εἶπω καὶ ἕτερον καταγελαστότερον;... Ἐὰν ἀπαντήσῃ παρθένος, φησὶν, ἄπρακτος ἢ ἡμέρα γίνεται· ἐὰν δὲ ἀπαντήσῃ πόρνη, δεξιὰ καὶ χρηστὴ καὶ πολλῆς ἐμπορίας γέμουσα... Ὅρα γοῦν καὶ ἐνταῦθα πῶς τὸν δόλον ἔκρυπεν ὁ διάβολος, ἵνα τὴν μὲν σώφρονα ἀποστρεφώμεθα, τὴν δὲ ἀκόλαστον ἀσπαζώμεθα καὶ φιλῶμεν».

[Οἱ ἑτερόφθαλμοι καὶ χωλαίνοντες καὶ ἐν γένει πάντες οἱ ἔχοντες σωματικὸν ἐλάττωμα, θεωροῦνται ὡς πονηροὶ καὶ κακὰ προοιωνίζεται τὸ ἀπάντημα αὐτῶν καὶ σήμερον. Ὡς πρὸς τὴν πόρνην ὁ αὐτὸς συμβολισμὸς καὶ ἐν τῇ κρίσει τῶν ὀνειρῶν. Οὕτως ὁ Ἀρτεμίδωρος, Ὀνειροκριτικῶν 22, 24 (ἐκδ. Hercher) «Πρὸς δὲ πᾶσαν ἐγχείρησιν εἰσὶν ἀγαθαὶ <αἱ ἑταῖραι>· καὶ γὰρ πρὸς τινῶν ἐργάσιμοι λέγονται» καὶ κατωτέρω 73,5 «Αἱ πλαζόμεναι τῶν ἑταῖρων, λυσιτελέστεραι ὄναρ ὀφθῆναι. Ἀγαθαὶ δὲ καὶ αἱ ἐπὶ ἐργαστηρίων καθεζόμεναι καὶ πιπράσκουσαι τι καὶ δεχόμεναι ἐμπολὰς καὶ ὄραθεισαι καὶ μιγεῖσαι». Τὰ αὐτὰ καὶ παρ' Ἀχμέτ, σ. 90 (ἐκδ. Rigaltii) «Ἐὰν ἴδῃ τις ὅτι συν-

ουσίασεν πόρνη γνωρίμω, εἰ μὲν ἔστι βασιλεύς, εὐρήσει χαρὰν καὶ κρύψει αὐτήν, εἰ δὲ τοῦ κοινοῦ λαοῦ, καὶ οὗτος πλειόνως χαρήσεται καὶ πλουτήσει». Ἡ δὲ σύμπτωσις αὕτη τοῦ συμβολισμοῦ εἰς τὰ ὄνειρα καὶ τὰ ἀπαντήματα, τὰ *σύμβολα* τοῦ Χρυσοστόμου, εἶναι τι σύνηθες εἰς τὸν σημερινὸν λαόν].

B' 14 Ἀστρολογία. 30) B' ε', στ. 239 «πομπή δὲ σατανική ἐστι...καὶ πᾶσα ἁμαρτία καὶ παρατήρησις ἡμερῶν».

B' 15 Μαγεία. Βλ. A' 2

B' 16 Μαγικαὶ ἢ δεισιδαίμονες συνήθειαι. 31) B' Ἐπιγρ. «καὶ περὶ τῶν...περιάπτοις...κεχρημένων».

32) B' ε', στ. 240 «Τί ἂν τις εἴποι περὶ τῶν ἐπφδαῖς καὶ περιάπτοις κεχρημένων, καὶ νομίσματα χαλκᾶ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνοσ ταῖς κεφαλαῖς καὶ τοῖς ποσὶ περιδεσμούντων; Αὗται αἱ ἐλπίδες ἡμῶν, εἰπέ μοι, ἵνα μετὰ σταυρὸν καὶ θάνατον δεσποτικὸν εἰς Ἑλληνοσ βασιλέωσ εἰκόνα τὰς ἐλπίδασ τῆσ σωτηρίας ἔχωμεν;»

[Ἡ εἶδησις εἶναι ἀξιολογωτάτη, διότι ἀναβιβάζει τὴν χρῆσιν τῶν νομισμάτων ὡσ περιάπτων ἤδη εἰς τὸν 4ον αἰῶνα. Νομίσματα τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ὡσ περιάπτα ἐχρησιμοποιοῦντο κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα ἐν Γαλαξειδίῳ κατὰ τὰσ πληροφορίας Ἀγγλοῦ περιηγητοῦ. Περὶ τῆσ χρήσεωσ ἐν γένει τῶν νομισμάτων παρὰ τῷ λαῷ καὶ τῶν ἀποδιδομένων εἰς αὐτὰ δυνάμεων βλ. Πολίτην ἐν Λαογρ. Ε' 661 κέ καὶ Κοουκουλέ, Κωνσταντινάτα, Λαογρ. ΣΤ' 215 κέ].

B' 17 Παιδιαὶ καὶ ἀθλητικὰ ἀγωνίσματα. 33) A' δ', στ. 228 «ἐν γὰρ τῇ παλαιστρᾷ ἀκίνδυνα τοῖσ ἀθληταῖσ τὰ πτώματα· πρὸσ γὰρ τοὺσ οἰκείουσ ἢ πάλη, καὶ τοῖσ σώμασι τῶν διδασκάλων ἐμμελετῶσιν ἅπαντα. Ὅταν δὲ ὁ τῶν ἀγώνων παραγένηται καιρός, ὅταν ἀνοιγῇ τὸ στάδιον, ὅταν τὸ θέατρον ἄνω καθήμενον ἦ, ὅταν ὁ ἀγωνοθέτης παρῇ, ἀνάγκη λοιπὸν ἦ ραθυμήσαντασ πεσεῖν καὶ μετὰ αἰσχύνησ ἀναχωρῆσαι πολλῆσ, ἢ σπουδάσαντασ τῶν στεφάνων καὶ τῶν βραβείων ἐπιτυχεῖν. Οὕτω δὴ καὶ ἐφ' ὑμῶν (τῶν κατηχουμένων), αἱ τριάκοντα ἡμέραι αὗται παλαιστρᾷ τινὶ προσεοῖκασι καὶ γυμνασίοισ καὶ μελέτη. Μάθωμεν ἐντεῦθεν ἤδη περιγενέσθαι τοῦ πονηροῦ δαίμονοσ ἐκείνου· πρὸσ γὰρ ἐκεῖνον ἀποδύεσθαι μέλλομεν μετὰ τὸ βάπτισμα, πρὸσ ἐκεῖνον πυκτεύειν καὶ μάχεσθαι. Μάθωμεν τοίνυν ἐντεῦθεν ἤδη τὰσ λαβὰσ ἐκείνου, πόθεν ἐστὶ πονηρός, πόθεν ἡμῖν εὐκόλωσ ἐπηρεάσαι δύναται, ἵνα τῶν ἀγώνων παραγενομένων μὴ ξενοπαθῶμεν μηδὲ θορυβώμεθα, καινὰ τὰ παλαίσματα ὀρῶντεσ, ἀλλ' ἤδη μεταξὺ ἡμῶν αὐτῶν μελετήσαντεσ, καὶ τὰσ μεθοδείασ αὐτοῦ μαθόντεσ ἀπάσασ, μετὰ τοῦ θαρρεῖν ἀψώμεθα τῶν παλαισμάτων πρὸσ ἐκεῖνον».

34) [B' γ', στ. 236 «Οἱ γὰρ μέλλοντεσ εἰς τὸ θέατρον ἔλκεσθαι ἐκεῖνο, οὐ πρότερον καθιᾶσιν εἰσ τοὺσ ἀγῶνασ, ἕωσ ἂν αὐτοὺσ ὁ κῆρυξ λαβῶν ὑπὸ τοῖσ ἀπάντων ὀφθαλμοῖσ περιαγάγῃ βοῶν καὶ λέγων: Μὴ τισ τούτου κατηγορεῖ; Καὶ τοι γε οὐκ ἐστὶν ἐκεῖ ψυχῆσ, ἀλλὰ σωμάτων τὰ παλαίσματα.]

ΤΑ ΟΝΟΜΑΤΑ ΤΩΝ ΝΕΡΑΪΔΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΑΝΑΣΚΕΛΑΔΩΝ *

ΝΕΡΑΪΔΕΣ

Τὸ ἀρχαῖον γενικὸν ὄνομα τῶν Νυμφῶν ἀντικατέστησεν ὁ καθ' ἡμᾶς ἑλληνικὸς λαὸς δι' ἄλλου ἐπίσης ἀρχαίου, μερικωτέρου δέ, τοῦ τῶν πελαγίων Νυμφῶν καὶ οὕτω τὰ ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ζωηρότερον διατηρούμενα λείψανα ταῦτα ἀρχαιοτάτων θρησκευτικῶν παραστάσεων, δὲν ἔχουσιν ἄλλο ὄνομα, εἰμὴ τὸ τῶν *Νηρηίδων*, ἐκφερόμενον κατὰ ποικίλους ἰδιωματικούς τύπους· διότι ἄλλα τινὰ ὀνόματα αὐτῶν φέρονται μὲν παραλλήλως πρὸς τὸ ὄνομα τοῦτο, ἀλλὰ δὲν ἀντικαθιστῶσιν αὐτό, εἶναι δὲ ὑποκορισμοὶ ἢ εὐφημητικαὶ ἐπικλήσεις ἢ κοινὰ περιληπτικὰ ὀνόματα πολλῶν γενῶν δαιμονίων.

Ὁ κοινότερος τύπος εἶναι *Νεραίδα*, πληθ. *Νεραίδες*¹ ἢ κατὰ τὴν φθογγολογίαν τῶν βορείων ἰδιωμάτων *Νιραίδα*, πληθ. *Νιραίδις*², καὶ κατὰ μετάθεσιν τοῦ ἡμιφθόγγου ἰ εἰς τὴν ἐπομένην συλλαβὴν *Νεράδια*³. Μετὰ τοῦ συνηθεστάτου δὲ εἰς τὴν κοινὴν γλῶσσαν καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐπίσης ὄχι ἀγνώστου προθετικοῦ *α*⁴ ἐσχηματίσθη ὁ τύπος *Ἀνεραίδα*, *Ἀνεραίδες*⁵. Καὶ κατ' ἀφομοίωσιν

(*) Ἀπόσπασμα τοῦ ἀνεκδότου μέρους τῶν σημειώσεων εἰς τὴν συλλογὴν τῶν Παραδόσεων τοῦ κ. Ν. Γ. Πολίτου. Ἐδημοσιεύθη εἰς Λεξικογραφικὸν Ἀρχεῖον Ε' (1918), σ. 17-32.

1. Πολλαχοῦ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν. Βλ. καὶ Σκ. Βυζαντίου, Λεξικὸν τῆς καθ' ἡμᾶς ἑλληνικῆς ἐν λ. Β. Schmidt, *Volksl. d. Neugr.*, σ. 98. Ἐν Πελοποννήσῳ, Λεχαινὰ Ἥλιδος: Ἐφημ. τῶν Φιλομ., 1857, τ. Ε', σ. 156. Γορτυνία: Παπαζαφειροπούλου, *Περὶ συναναγωγῆς*, σ. 467. Βούρβουρα Κυνουρίας: Λαογραφία Δ' 464. — Κρήτη: Ἐρωτόκριτος Β' 192. Στ. Ξανθοῦδίδου, Ἐρωτόκριτος, σ. 624. — Ἀμοργός: Γάσπαρη, Ἡ νῆσος Ἀμοργός, σ. 74. — Λέρος: Οἰκονομοπούλου, *Λεριακά*, σ. 97. — Τραπεζοῦς: Σ. Ἰωαννίδου, Ἱστορία καὶ στατιστικὴ Τραπεζοῦντος, σ. κγ'. — Ἐκ τοῦ τύπου τούτου καὶ τοπωνυμικά, οἷον *Νεραίδα* (ἐν Σίφῳ: Ἐθνικὴ ἀγωγή, 1900, σ. 156), *Νεραϊδόραχη* (Σουδενὰ Καλαβρύτων), *Νεραϊδόλιμνη* (Θουρία Μεσσηνίας), *Νεραϊδόσπηλος* (Κρήτη) κλπ. καὶ σύνθετα, οἷον *Νεραϊδονέματα* (Βυζαντίου, Λεξικ. ἐν λ. Σπ. Μηλιαράκη ἐν Ἐπιστημ. Ἐπετηρ. Πανεπιστημίου Δ' 297).

2. Ὁ *Abbot* (*Macedonian Folklore*, σ. 242) ἀνακριβῶς σημειώνει ὡς ἐπιχωριάζοντα ἐν Μακεδονίᾳ τὸν τύπον *Νεραίδες*. Πρβλ. καὶ Λαογρ. ΣΤ' 513. Ὁμοίως ἀνακριβῆς εἶναι ὅτι καὶ ἐν Λέσβῳ φέρεται ὁ τύπος οὗτος, ὡς ἀναφέρει Λέσβιός τις ἑλληνοδιδάσκαλος ἐν Ἐφημ. Φιλομ., 1857, τ. Ε', σ. 52.

3. Καλαμάτα: ΑΛ.

4. *Mullach*, *Grammatik der griech. Vulgarsprache*, Berlin 1856, σ. 143. *K. Foy*, *Lautsystem der griech. Vulgarsprache*, Leipzig 1879, σ. 110-1. *A. Thumb*, *Handbuch d. neugr. Volkssprache*, Strassburg 1910, σ. 11.

5. *Ross*, *Inselreisen*, τ. III, σ. 181. Ζάκυνθος: Schmidt, *V.N.*, σ. 99. Ζώη, Λεξικὸν Ζακύνθου, σ. 67. — Κεφαλληνία: Schmidt, αὐτ. — Σύρος, Νάξος: ΑΛ. — Σίκινος: Ζ.

τοῦ φωνήεντος τῆς πρώτης συλλαβῆς πρὸς τὸ τῆς δευτέρας οἱ τύποι *Ναράιδα*⁶, *Ναραϊδῆ*⁷, *Ἀναράιδα*, *Ἀναράιδες*⁸ καὶ ὁ παλαιότερος πεντασύλλαβος *Ἀναραϊδα*⁹, ὃν σήμερον ἔχει ἡ τσακωνικὴ διάλεκτος (*Ἀναραϊδε*)¹⁰. Ἐκ τῆς ἀπλοποιήσεως δὲ τῆς διφθόγγου *αι* εἰς τὸν ἀπλοῦν φθόγγον *α* διὰ τῆς παραλείψεως τοῦ ἡμιφθόγγου *ι*, συνήθους εἰς τὴν κοινὴν γλῶσσαν (οἶον καϊμένος-καμένος, καϊμός-καμός, γάιδαρος-γάδαρος, ἀηδόνι-ἀδόνη, αἰτός-ατός, κλπ.) ἐσχηματίσθησαν οἱ τύποι *Νεράδα*, πληθ. -δες¹¹, *Ἀνεράδα* -δες¹², *Ἀνεράδα* -δες¹³. Τὸ καρπαθιακὸν ἰδίωμα, διὰ τὴν οἰκείαν αὐτῶ ἐκπτώσιν τοῦ *δ* ἐν τῇ

Γαβαλᾶ, Σίκινος, σ. 44.— Κρήτη: Ζωγρ. ἀγών Α' 429. Ξανθουδίδου, Ἐρωτοκριτος, σ. 624. — Θράκη, Αἴνος: ΑΛ.— Κρήνη (Τεσεμές): Ζωγρ. ἀγ. Α' 249. — Σύνθετα ἐκ τοῦ τύπου τούτου *νεραϊδόχορτο* (Fiedler 83 [= *usnea articulata*]. Μηλιαράκης, ἔνθ' ἀν., Δ' 342 [*ἀνεραϊδόχορτο* (οὐτω = *usnea bardata*]). Π. Γενναδίου, Λεξ. φυτολ., σ. 117 (Μεσσηνία), *ἀνεραϊδονήματα* (Μηλιαράκης, αὐτ., σ. 279. Γενναδίου, αὐτ., λ. ἐπιθυμον· δεντρομαλλιά).

6. Ἡπειρος: Κ[ρομμύδη], Διατριβὴ περὶ τῆς καταστάσεως τῆς γλώσσης, 1808, σ. 120. Τοῦ αὐτοῦ, Ἀκολουθία διατριβῆς, σ. 23.

7. Παρὰ τοῖς ἑλληνοφώνοις τοῦ Ὀφειος ἐν τῷ Πόντῳ: ΚΠ. Σύλλογος ΙΗ', σ. 162.

8. Rouquerville, Voyage dans la Grèce, τ. VI, σ. 151. Th. Kind, Neugriech. Volkslied., 1827, σ. 114. Κατὰ τὸν κ. Γ. Ν. Χατζιδάκιν (Γλωσσολογ. μελέται 1901, σ. 229 καὶ ἐν Ἀθηνῶν, τ. ΚΔ', σ. 27) τὸ ἐν ἀρχῇ *Ἄνα* - ἀντὶ τοῦ *Νε* - ἐγένετο κατὰ παρετυμολογίαν πρὸς τὴν πρόθεσιν *ἀνά*, εἰσελθοῦσαν οὕτως εἰς τὸ ὄνομα· ἀλλ' οὕτω δυσκόλως δύναται νὰ ἐξηγηθῇ ἡ μεταβολὴ τοῦ *ε* ἐν τῷ *Ναράιδα*, *Ναραϊδῆ*. Ἄλλως δὲ ἡ ἀφομοίωσις τοῦ *ε* πρὸς τὸ *α* τῆς ἀκολουθοῦ συλλαβῆς δὲν εἶναι ἀσυνήθης ἐν τῇ γλώσσῃ (πρβλ. θαραπεύγω, δραπάνι).

9. [Μάρκου Δεφάρανα], Λόγοι διδακτικοὶ τοῦ πατρὸς πρὸς τὸν υἱόν, Ἐνετίησι 1543, φ. 11α, στ. 622. Καὶ ὁ Κοραῆς (Ἄτακτα Β' 258) ἀναφέρει τὸν τετρασύλλαβον τύπον *Νεραϊδες* καὶ τὸν πεντασύλλαβον *Ἀνεραϊδες* ὡς τοὺς συνήθεις σημερινοὺς τύπους· ἀλλὰ σφόδρα ἀμφιβάλλω, ἂν ἀκριβολογῇ, μᾶλλον δὲ πιστεύω, ὅτι ὡς δύο συλλαβὰς ὑπολογίζει τὴν διφθόγγον *αι*, πρὸς διάκρισιν τοῦ τρισυλλάβου τύπου *Νεράδες* τοῦ λήμματος. Ὅμοιος δὲν νομίζω ἀκριβὲς τὸ λῆμμα *Ναραϊδα* ἐν τῷ Νεοελληνικῷ λεξικῷ τοῦ Th. Kind (Leipzig 1841).

10. M. Deffner, Zakonische Grammatik, σ. 25.

11. Γεωργιλᾶ, Θανατικόν, στ. 115 (Wagner, Carm. gr. med. aevi, σ. 36). Ὁ τύπος ἀπαντᾷ καὶ ἐν τῷ Διγενῇ τοῦ Ἐσκωριάλ (στ. 1684 = Krumbacher, Eine neue Hs. des Digenis, σ. 333. Λαογρ. Γ', σ. 600) καὶ ὑφάπλωμα σεληνωτῶν μετὰ χρυσᾶς νεράδας ἀλλ' ἀμφίβολος ἡ σημασία του.— *Νεράδες*: Schmidt, V.N., σ. 99. Ἐξ ἴσου πρὸς τὸν τύπον *Νεράιδα* εὐχρηστῆ ἐν Αἴνῳ τῆς Θράκης καὶ ὁ *Νεράδα* (ΑΛ).

12. Ross, Inselreisen, τ. II, σ. 181, B. Schmidt, V.N., σ. 99.— Ἀμοργός: Indogerman. Forschungen, τ. II, σ. 15.— Τήλος: ΑΛ.— Λέρος, Κάλυμνος, Κῶς, Σύμη: K. Dieterich, Sprache d. südl. Sporaden, σ. 46.— Κύπρος: Λουκᾶ, Φιλολογ. ἐπισκέψεις, σ. 8. (Ἀνακριβῶς ὁ Σακελλάριος, Κυπριακά, τ. Γ', 1868, σ. 234· τ. Β', 1891, σ. 448 ἀναφέρει ὡς ἐπιχωριάζοντα ἐν Κύπρῳ ἀντὶ τούτου τὸν τύπον *Ἀναράδες*).

13. Σύμη: ΑΛ.—Κάλυμνος, Ρόδος, Κῶς: Dieterich, ἔνθ' ἀν., σ. 30.46.— Ροχοῦδι Καλαβρίας: Ἀναράδα, πληθ. Ἀναράδε (La Calabria, τ. XII, σ. 44-45).

ἀρχῆ καὶ ἐνίοτε ἐν τῷ μέσῳ τῶν λέξεων (οἶον ἀερφός, αἶκος = ἀδελφός, αἶδικος) ἔχει τὸν τύπον Ἀναράα¹⁴, καὶ σύνθετα ἀναραοπαίρονται¹⁵, ἀναραοπαρμένως¹⁶. ὁ τύπος οὗτος φαίνεται ἐπιχωριάζων καὶ ἐν Καλύμνῳ¹⁷. Εἰς ἄλλα πάλιν ἰδιώματα ὁ ἡμίφωνος φθόγγος τῆς διφθόγγου αἷ ἢ αἶ ἀνεπτύχθη εἰς γ (ὡς εἰς τὰ ρόγδι, βόγδια, νὰ γδῶ κττ. ἀντὶ ροῖδι-ροῖδιον, βοῖδι-βοῖδιον, νὰ ἰδῶ), ἐξ οὗ προέκυψαν οἱ τύποι Ἀναράγδα -ες¹⁸, Ἀνεράγδα -δες¹⁹. Ἡ παρεΐσδυσις τέλος παρασιτικοῦ γ εἰς τὸ τετρασύλλαβον Νεραΐδες²⁰ προεκάλεσεν εἰς τὰ διάφορα ἰδιώματα τὸν σχηματισμὸν τῶν ἐξῆς τύπων: Νεραγίδες²¹, Νιραγίδις²², Ἀνεραγίδες²³, Ἀνιραγίδις²⁴, Ναραγίδες²⁵, κατ' ἀφαίρεσιν δὲ τῆς ἀρχικῆς συλλαβῆς Ραγίδα -ες²⁶, καὶ κατὰ συνεκδρομὴν ἐκ παρετυμολογίας πρὸς τὸ ἀγερικὸ Ἀγεραγίδα καὶ Γεραγίδα²⁷. Καὶ ὁ ἐν Ἰμβρῳ ἐπιχωριάζων τύπος Ἀβραγίδες²⁸ φαίνεται ἐκ τοῦ Νεραγίδες προελθὼν, καθὼς ἐπίσης καὶ ὁ ποντικὸς τύπος Ἀναράγες²⁹ ἐκ τοῦ Ἀναραγίδες κατ' ἀφομοίωσιν. Ἐτερος ποντικὸς τύπος Ἀναράδινες³⁰ ἐσχηματίσθη κατὰ τὸ Ἀναράδια μετ' ἄλλης καταλήξεως, ἐκ τούτου δὲ κατ' ἀφομοίωσιν προῆλθε τὸ Ἀραράδιανες καὶ κατὰ συγκοπὴν

14. Μανωλακάκη, Καρπαθικά, σ. 175.

15. Αὐτ., σ. 129.

16. ΑΛ.

17. Τοπωνυμία Νεράα ἐν Καλύμνῳ: Dieterich, ἐνθ' ἀν., σ. 278.— Ἐν Σόμῃ φέρεται τοπωνυμία Νερά, λίμνη τῆς Νεράς (Ζωγρ. ἀγών Α' 222).

18. Passow, σ. 546, ἀρ. 653.— Κρήτη: Ξανθουδίδου, Ἐρωτόκριτος, σ. 624 καὶ τὸ ἀρσενικὸν Νεραγδος αὐτόθι (ΑΛ) καὶ Ἀνεραγδιάρης ὁ ὑπὸ πνευμάτων πειραζόμενος (Ξανθουδίδ., αὐτ.).

19. Νεοελλ. Ἀνάλ. Β', σ. 159.

20. Βλ. Ἀθ. Μπούτουραν ἐν Ἀγωγῇ 1916 Α', σ. 358.

21. Ἰωάν. Καναβούτσης, ἐδ. Lehnert 1890, κεφ. 42. Πολίτου, ΝΕΜ, σ. 95. Schmidt, ἐνθ' ἀν., σ. 99.

22. Λέσβος: Schmidt, ἐνθ' ἀν., σ. 99 (Νηραγίδες). Γεωργακῆς ἐν Ἀμαλθεία (ἐφημερίς Σμύρνης), 21 Ἀπρὶλ. 1895. Ἀναγνώστου, Λεσβιακά, σ. 58. Kretschmer, Der lesbische Dialekt, σ. 138.

23. Χίος: Ἀμαντος ἐν Χιακ. Χρονικ. Β' 104.

24. Λέσβος: Kretschmer, ἐνθ' ἀν., σ. 138. Schmidt, ἐνθ' ἀν., σ. 99 (Ἀνεραγίδες).

25. Χίος: Allatii, De quorundam Graecorum opinionibus, Colon. 1645, σ. 158. Ἐσφαλμένως ἀναφέρουσιν ὡς παρ' Ἀλλατίῳ δῆθεν μνημονευομένους ὁ Ducange (Glossar., σ. 983) καὶ ἐκ τούτου πιθανώτατα ὁ Rouqueville (Voyage dans la Grèce, τ. VI, σ. 11) ἀνυπάρκτους τύπους Ναραγίδες καὶ Νοραγίδες (Ducange, σ. 1003).

26. Μάδυτος: ΑΛ.

27. Ἀμαντος, ἐνθ' ἀν., σ. 95 (Καρδάμυλα Χίου). Ὁ τύπος ἐσχηματίσθη ἐκ παρετυμολογίας, κατὰ τὴν εἰκασίαν τοῦ κ. Ἀμάντου.

28. Ζωγρ. ἀγών, τ. Β', 1896, σ. 16.

29. Βαλαβάνης ἐν Ἀρχ. νεωτ. ἑλληνικῆς Α' γ', σ. 155.

30. Ἀμιός: Ἐφημ. Φιλομαθ., 1878, τ. ΚΕ', σ. 331.

Ἄραδιανες³¹ ὡς ἐκ τοῦ ἀναράντσα (νεράτζι) ἐγένεν ἐν Οἰνότη ἢ ἀραράντσα³². Ἄλλην κατάληξιν, τὴν συνηθεστάτην ἐν τῇ κοινῇ κατάληξιν πρὸς δήλωσιν τοῦ θηλυκοῦ γένους εἰς -ισσα, προσλαμβάνει τὸ ὄνομα καὶ ἐν Σαράντα Ἐκκλησιαῖς τῆς Θράκης, ὅπου τὸ *Νεραίσσες* εἶναι ὄσον καὶ τὸ *Νεραίδες* ἐν χρήσει³³. Διὰ τῆς προσλήψεως ἐπίσης ἄλλης καταλήξεως -οῦσα (πρβλ. σαρανταποδαροῦσα, βρωμοῦσα κττ.) δύναται ἴσως νὰ ἐξηγηθῇ καὶ ὁ ἐν Λέσβῳ φερόμενος τύπος Ἄνιροῦσα³⁴.

Πρὶν ἢ μεταβῶμεν εἰς τὴν ἀναγραφὴν τῶν ἄλλων ὀνομάτων, ὧν παραλλήλως πρὸς τάνωτέρω γίνεται χρῆσις πρὸς δήλωσιν τῶν Νεραίδων, δὲν θὰ ἦτο ἴσως ἄσκοπον νὰ ἐξετασθῇ ἀκριβέστερον πρῶτον μὲν πῶς ἐκ τοῦ ἀρχαίου *Νηρηῖς* ἐσχηματίσθησαν οἱ σημερινοὶ τύποι, ἂν ὄντως ἐξ αὐτοῦ ἐσχηματίσθησαν καὶ ἔπειτα ἔνεκα τίνος λόγου ἐπικρατήσαν τὸ ὄνομα τῶν Νηρηίδων, ἀντικατέστησε τὸ γενικὸν ὄνομα τῶν Νυμφῶν.

Τὸ *Νηρηίδες* κανονικῶς εἰς τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους μόνον εἰς *Νηριῖδες* ἠδύνατο νὰ μεταβληθῇ, ὅπως, καθὼς διδάσκουσιν αἱ ἀττικαὶ μάλιστα ἐπιγραφαί, τὸ Οἰνήσις κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους ἐγένεν Οἰνίς, τὸ Αἰγίσις Αἰγίς, τὸ Ἐρεχθίσις Ἐρεχθίς, τὸ Βρισησις Βρισίς κτλ. Ὅτι δ' ὄντως ἐλέγετο ποτε καὶ ὁ τύπος *Νηριῖδες*, νομίζω ὅτι δυνάμεθα νὰ συναγάγωμεν ἐκ τοῦ τῆς τσακωνικῆς διαλέκτου ἐπιθέτου Ἄναριδιάρικο³⁵. Ὁ Albert Thumb³⁶ εἶκασεν ὅτι ἐξ ἐπιδράσεως τῆς καταλήξεως τοῦ ὑποκοριστικοῦ ὀνόματος τῶν Νεραίδων *Κυράδες* προῆλθεν ὁ τύπος *Νεράδες*, ἴσως δ' ἐκ συμφυρμού τῶν καταλήξεων τῶν ὀνομάτων *Νηριῖδες* καὶ *Κυράδες* ὁ τύπος *Νεραίδες*. Τὴν γνώμην ταύτην παραδέχεται ἀνεκδοιάστως ὁ κ. Γ.Ν. Χατζιδάκις, λέγων³⁷ ὅτι ἀφοῦ ἐκ τοῦ *Νηριῖδες* οὐδὲν ἄλλο ἢ *Νηριῖδες* ἠδυνάμεθα νὰ ἔχωμεν, «ἀνάγκη μετὰ τοῦ Thumb νὰ ὁμολογήσωμεν ἐπίδρασιν τοῦ συνωνύμου *κυράδες* ἐκ τῆς μίξεως τῶν ὁποίων ἐγένετο τὸ *Νεραίδες*».

Ἄλλὰ τοιαύτη σύμφυρσις τῶν φωνηέντων δύο παραγωγικῶν καταλήξεων εἶναι λίαν ἀπίθανος, ὡς καὶ ἄλλοι παρετήρησαν³⁸. Ἐπειδὴ λοιπὸν οὔτε ἐκ τοῦ *Νηριῖδες* ἦτο δυνατὸς ὁ σχηματισμὸς τοῦ *Νεραίδες*, οὔτε ἐκ συμφυρμού τῶν καταλήξεων τῶν *Κυράδες* καὶ *Νηριῖδες* ἦτο πιθανόν νὰ προκύψῃ, δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν μετὰ πολλῆς πιθανότητος, ὅτι ὑπῆρχεν ἀρχαῖος τύπος *Νηραιῖδες*, ὅστις μετὰ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ ἰωτακισμοῦ ἐν τῇ προφορᾷ τοῦ *η*

31. Ἄμισός καὶ Οἰνότη: ΑΛ.—Οἰνότη: Πολίτου, Παραδόσ., σ. 1322.

32. ΑΛ.

33. Θρακικὴ ἐπετηρίς, 1897, σ. 191.

34. Ἀναγνώστου, Λεσβιακά, σ. 58: «Ἄνιροῦσα (ἠ) = ἀ' ρεῦμα τῆς θαλάσσης β' Νηρηῖς».

35. Deffner, Zakon. Grammatik, σ. 25: Ἄναριδιάρικο τόπος, ὁ τόπος, ὅπου ἐνδαιωνται Νεραίδες.

36. Ἐν Indogerman. Forschungen, τ. II, σ. 82 κέ.

37. Ἐν Ἀθηνᾶ, τ. Δ', σ. 471. Γλωσσολογικαὶ μελέται, σ. 229.

38. Kretschmer, Der lesbische Dialekt, σ. 123.

ἐτράπη εἰς *Νεραΐδες* διὰ τὸ ἐπακολουθοῦν ρ (ὡς ἐν τοῖς κηρίον-κερί, ξηρός-ξηρός, μηρός-μερί κττ.). Τὴν ὑπαρξιν τοῦ τύπου τούτου τακμαιρόμεθα καὶ ἐκ τῆς γραφῆς τοῦ ὀνόματος ἐν τισὶ τῶν χειρογράφων, ὧν ἐν τοῦ Θ' αἰῶνος³⁹ καὶ ἐκ τῆς ὁμοίας ἐναλλαγῆς ἐν τῷ ὀνόματι Ἐνδηίς-Ἐνδαῖς, ὡς παρετήρησεν ὁ B. Schmidt⁴⁰.

Εἰς δὲ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ ὀνόματος τῶν Νηρηίδων καὶ τὴν γενικὴν δι' αὐτοῦ ἀντικατάστασιν τοῦ τῶν Νυμφῶν φαίνεται, ὅτι δύο τινὰ συνετέλεσαν. Πρῶτον ἢ ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων ἀρξαμένη σύγχυσις καὶ ταύτισις τῶν Νηρηίδων καὶ τῶν Νυμφῶν καὶ ἔπειτα ἢ προσδοθεῖσα εἰς τὸ ὄνομα τῶν Νηρηίδων σημασία ὡς δαιμονίων τῶν ὑδάτων.

Αἱ Νηρηίδες ἐν τῇ τέχνῃ οὐδὲν ἔχουσι τὸ ἐμφαῖνον ὅτι εἶναι ἐνάλια δαίμονες, εἰμὴ ὅτι ἀπεικονίζονται συνήθως ἐποχούμεναι θαλασσιῶν ἵππων, δελφίνων, κητῶν κττ.⁴¹ Μεταγενέστεροι συγγραφεῖς δὲν κάμνουσι διάκρισιν τῶν Νυμφῶν ἀπὸ τῶν Νηρηίδων. «Μία Νυμφῶν ἢ Νηρηίδων ἐκ θαλάσσης ἀνελήλυθε» λέγει ὁ Χαρίτων (B' δ' 8). «Νυμφέων τῶν Νηρηίδων» ἐρμηνεύει ὁ σχολιαστὴς τοῦ Ἡσιόδου⁴² καὶ ὁ τοῦ Θεοκρίτου: «Νύμφαις ταῖς Νηρηῖσιν ἢ ταῖς Μούσαις»⁴³. Ἐν τῇ ἐπιτομῇ παροιμιῶν τοῦ Ζηνοβίου (521) ἀναφέρεται ὅτι ὁ Ὑλας ἠρπάγη ὑπὸ τῶν Νηρηίδων, ἐν ᾧ πάντες οἱ ἄλλοι ποιηταὶ καὶ μυθογράφοι ἀποδίδουσι τὴν ἀρπαγὴν εἰς Νύμφας, ἄλλως τε καὶ γενομένην παρὰ πηγὴν. Κατὰ τὸν Ψελλόν τοὺς ἐν ὑγροῖς βιοῦντας δαίμονας ἐκάλουν οἱ Ἕλληνες Ναϊάδας καὶ Νηρηίδας καὶ Δρυάδας⁴⁴. Λατῖνοι γραμματικοὶ καταλέγουσι μεταξὺ τῶν Νυμφῶν καὶ τὰς Νηρηίδας⁴⁵, ὁ δὲ Σέρβιος⁴⁶ τὴν Νηρηίδα Ὠρεΐθιαν καλεῖ νύμφην καὶ εἰς λατινικὰς ἐπιγραφὰς συνάπτεται ὁ Nertunus πρὸς Νύμφας⁴⁷. Τὰς δὲ πρὸς τὰς Νηρηίδας πάλιν ταυτιζομένας Ὠκεανίδας ὁ Καλλίμαχος (Γ' 13) καταλέγει εἰς τὸν χορὸν τῶν περὶ τὴν

39. *Νηραΐδες* (*νειραεΐδες*) ἐν κώδικι τοῦ Θ' αἰῶνος τοῦ Μομπελλιέ, ὅπερ ὁ ἐκδότης A. Boucherie (ἐν Notices et extr. des mss., τ. 23, μέρ. β', σ. 335) διορθώνει *Νηρηίδες*. *Νεραΐδας* ἐν περγαμηνῷ Βατικανῷ κώδικι, ἀρ. 2130, φ. 246 παρὰ Bekker, An. gr., σ. 1097. *Νεραΐδα* ἐν τῷ Λουγδουνεῖῳ κώδ. τοῦ Ψευδοκαλλισθένους τοῦ ΙΕ' αἰῶνος (B' 41).

40. B. Schmidt, ἐνθ' ἀν., σ. 99. Ἐνδηίς: Ἀπολλόδωρ. Γ', ἰβ' 6. Πλουτ., Θησ. 10. Ἱστορ. παραλλ. 27, σ. 312. Πausan. Β' κθ' 9. Ἐνδαῖς: Πινδάρ., Νέμ. Ε' 21.

41. Αἱ μορφαὶ τοῦ ἐν Ξάνθῳ τῆς Λυκίας εὐρεθέντος μνημείου δηλοῦνται ὡς Νηρηίδες διὰ παραστάσεων θαλασσιῶν ζώων ἐπὶ τῶν βάσεων τῶν ἀγαλμάτων· αἱ δ' ἐν Ἐπιδαύρῳ εὐρεθεῖσαι ἐπιβαίνουσι κοινῶν ἵππων.

42. Ἐν Λαυρεντιανῷ κώδικι 31,22 τοῦ ΙΔ' αἰῶνος (βλ. Ἡσιόδ., Θεογον., στ. 245, ἐκδ. Σίττλ).

43. Σχολ. Θεοκρίτ. Ε' 12 Dübner (ἐκ χειρογράφου τοῦ ΙΔ' αἰῶνος).

44. Μιχ. Ψελλοῦ, Περὶ ἐνεργ. δαιμόνων, σ. 30 Boissonade.

45. βλ. τὰς μαρτυρίας παρὰ Roscher, Lex. d. Myth. III 506.

46. Ad. Aen. X 350.

47. CIL. 3, 3662. 12, 4186. Ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς ταύταις δὲν ὑπεμφαίνεται σχέσις τῶν Νυμφῶν πρὸς τὴν θάλασσαν, ὡς ἐπίσης οὐδεμία τοιαύτη σχέσις δηλοῦται ἐν ἀναθηματικῇ εἰς τὰς

Ἄρτεμιν Νυμφῶν, καὶ ὄρφικὸς ὕμνος (ΝΑ' 1) καλεῖ τὰς Νύμφας «θυγατέρας μεγαλήτορος Ὠκεανοῖο». Ἐπικλήσεις δὲ τῶν Νυμφῶν ὡς *πόντιαι, ἄλλαι*⁴⁸, *paripae*⁴⁹ εὐαρμοστοῦσιμᾶλλον εἰς τὰς Νηρηίδας. Ταῦτα ἀρκοῦσι, νομίζομεν, νὰ δείξωσιν ὅποσον εὐκόλος ἦτο ἡ ταύτισις τῶν Νυμφῶν καὶ τῶν Νηρηίδων.

Αἱ Νύμφαι ἦσαν θεότητες τοῦ ὕγρου στοιχείου⁵⁰, ὡς ἐκ τούτου δ' εἶναι εὐνόητον ὅτι πρὸς δῆλωσιν αὐτῶν ἐξεκίνησε παρά τῷ ἑλληνικῷ λαῷ ἡ χρῆσις ὀνόματος ἔχοντος ἄμεσον ἀναφορὰν πρὸς τὸ ὕδωρ. Τὸ ὄνομα Νεράϊδα παρετυμολογεῖται ἀπὸ τοῦ *νερό*, τῆς λέξεως δηλ. ἡ ὁποία τοῦλάχιστον ἀπὸ τοῦ ΣΤ αἰῶνος μ.Χ. ἀντικατέστησε τὸ ἀρχαῖον ὕδωρ⁵¹. Ἀληθῶς εἰπεῖν δ' ὁμοῦ παρετυμολογῶν ὁ λαὸς ἔτυχε τοῦ ὄρθου, διότι αἱ Νηρηίδες καὶ τὸ νερόν ἔχουσι τὸ αὐτὸ ἔτυμον. Τὸ ὄνομα Νηρεύς, ἐξ οὗ τὸ πατρωνυμικὸν Νηρηΐς, παράγεται ἐκ τοῦ ἐπιθέτου *ναρός*, ἔχοντος τὴν αὐτὴν ρίζαν καὶ τὸ *νάμα, Ναιᾶς*⁵².

Νύμφας στήλη ἐν Μομπελλιέ, ἐν ἣ ὑπάρχει ἀπεικόνισις δελφίνου, καθὼς οὐδ' ἐν ἀναγλύφῳ τινὶ ρωμαϊκῷ, παριστῶντι τρεῖς Νύμφας, ἐποχουμένας δύο ἵπποκάμπων (βλ. Roscher, ἐνθ' ἀν., σ. 542).

48. Σοφοκλ., Φιλοκτ. 1470.

49. Ovid., Met., XIV 556. Nymphae pelagi (αὐτ. XIII 736).

50. Roscher, ἐνθ' ἀν. III 501 κέ. Gruppe, Griech. Myth., σ. 827 κέ.

51. Ἡ λέξις ὑπὸ τὸν τύπον *νηρόν* εἰς τὴν σημασίαν τοῦ ποσίου ὕδατος ἀπαντᾷ τὸ πρῶτον ἐν ἑλληνικῇ ἐπιγραφῇ τῆς Νουβίας τοῦ βασιλέως Σιλκῶ τοῦ ΣΤ αἰῶνος μ.Χ. (CIG. 5072. Dittenberger, Orientis graeci inscript. sel., 1903, ἀρ. 201) καὶ ὑπὸ τὸν τύπον *νερόν* ἐν παπύρῳ τοῦ Ε' καὶ ΣΤ αἰῶνος (Notices et extr. des mss., τ. 18, 2, σ. 127). Περί τῆς λέξεως *νερόν* ἐπραγματεύθησαν οἱ ἐπόμενοι: Du Cange, Gloss. graec., λ. νερόν. Gloss. latin. λ. nero. Mémoires de l' Acad. des inscr. (anc. série), τ. 88. Histoire, σ. 63. Κοραῆ, Πλούταρχ., 1809, τ. Α', σ. μβ'. Ξενοκράτ. καὶ Γαλην. 1814, σ. 178. Lüdemann, Neugriech. Grammat., Lpz. 1826, σ. XVI. Kind, Neugriech. Volkslieder ἐν Iken, Eunomia, Leipzig 1827, τ. III, σ. 113-114. Kind, Beiträge zur bessere Kenntniss des neuen Griechenlands, 1831, σ. XII. Κοραῆ, Ἄτακτα, 1832, τ. Δ', σ. 349. Lobeck, Phrynichus, σ. 42. Pashley, Travels in Crete, Lond. 1837, τ. I, σ. 35. Ν.Γ. Πολίτου, Νεοελληνικὴ μυθολογία, 1871, σ. 81. Preller, Griech. Mythologie, 3η ἐκδ. 1872, τ. I, σ. 545· 4ης ἐκδ., σ. 545. A. Pellegrini, Il dialetto grecocalabro di Bova, Torino 1880, σ. 195. W. Wagner, Das ABC der Liebe, Lpz. 1880, σ. 73. G. Meyer, Ueber die linguistische Stellung des modernen griechisch ἐν Deutsch, Rundschau 1877, X, σ. 480. A. Boltz, Hellenisch, σ. 280 καὶ ἐν Magazin f.d. Literatur des In-u. Auslandes, 1886, σ. 58. K. Krumbacher ἐν Abhandlungen W. Christ dargebracht, München 1881, σελ. 362-363. I. N. Χατζιδάκις ἐν Ἀθηνᾶ, 1892 Δ', σ. 466-467. A. N. Jannaris ἐν Classical Review, 1894, τ. 8, σ. 100 κέ. A. Thumb, αὐτ., σ. 398 κέ. A. N. Jannaris, Historical Greek Grammar, Lond. 1897, § 150c. K. Dieterich, Untersuchungen z. Gesch. d. gr. Sprache, Lpz. 1898, σ. 47. 57. Wochenschr. f. klass. Philologie, 1899, σ. 508. J. Darko ἐν Egyetemes Philologiai Közlöny, 1902, II, σ. 114-116.

52. Curtius, Grundzüge d. Etymolog., 5ης ἐκδ., σ. 319. Fick, Wörterb. d. indogerman. Spr., I, 133.250.

Τὸ δ' ἐπίθετον τοῦτο, σημαῖνον κυρίως τὸ ὑγρὸν, τὸ ρευστικόν⁵³, ἐταυτίσθη μετὰ τοῦ κατὰ συναίρεσιν ἐκ τοῦ νεαρὸς προελθόντος νηρός, ὅπερ συναπτόμενον συνήθως μετὰ τοῦ ὕδατος, ἐδήλου τὸ ἄριστον ὕδωρ, ἦτοι τὸ πρόσφατον καὶ ψυχρόν, καὶ ὕστερον εἰς προσηγορικὴν χρῆσιν ἐσήμαινεν αὐτὸ τὸ ὕδωρ.

Τῶν δὲ ἄλλων ὀνομάτων τῶν Νεραΐδων τὰ γενικώτερα, τὰ ἐν χρήσει δηλονότι πρὸς δήλωσιν πολλῶν γενῶν δαιμονίων, εἶναι τὰ ἐπόμενα.

Ἐξωτικές. *Ἐξωτικὰ* λέγονται κοινῶς πάντα τὰ δαιμόνια⁵⁴, *ἐξωτικὲς* δὲ ἡ *ξωτικὲς*⁵⁵ καὶ κατὰ συγκοπὴν ἰδιωματικῶς *ξουθιές*, *ξουθκιές*⁵⁶ αἱ Νεραΐδες. Παρόμοιαι ἐπικλήσεις ἦσαν συνήθεις ἐν Ἑλλάδι τοῦλάχιστον ἀπὸ τοῦ ΙΕ' αἰῶνος· ὡς μαρτυρεῖ ὁ Ἰωάννης Καναβούτζης, τὰς Ὀρεστιάδας νύμφας «αἱ σήμερον γυναῖκες καλοῦσι τὰς Ἀπ' ὄξω, ἦγουν ὡς κατοικούσας ἔξω εἰς τὰ ὄρη καὶ τοὺς βουνούς». Ἀκριβῶς δὲ πρὸς τὸ ὄνομα τοῦτο ἀντιστοιχεῖ τὸ ἀλβανικὸν *jáštešme-ja* ἢ *perjáčtešme*, τὸ σημαῖνον τὰ πνεύματα τῶν δασῶν καὶ τῶν ὀρέων κατὰ τὰς ἀλβανικὰς δοξασίας⁵⁷. Λέγων δ' *ἐξωτικὰς* δὲν ἐννοεῖ ὁ λαὸς τὰς ἔξω τοῦ χριστιανισμοῦ δυνάμεις, ὡς νομίζει ὁ Β. Schmidt (σ. 91), στηριζόμενος εἰς τὴν χρῆσιν ὑπὸ τῶν παλαιότερων χριστιανικῶν συγγραφέων τῶν λέξεων *οἱ ἔξω*, *οἱ ἔξωθεν*, *οἱ ἐκτὸς* ἀντὶ τοῦ ἐθνικοῦ, εἰδωλολάτραι, ἀλλὰ τὰς ἔξω τῆς ἀνθρωπότητος, τὰς ὑπερφυσικὰς δυνάμεις. Αἱ *ἐξωτικαὶ* ἀνήκουσιν εἰς ἄλλην πλάσιν, διάφορον τῆς ἀνθρωπίνης, αἱ δὲ ἀσθένειαι, ὅσαι δὲν δύναται νὰ ἀποδοθῶσιν εἰς φυσικὴν τινα αἰτίαν, νομίζονται προερχόμεναι ἐξ ἐπιπείρας αὐτῶν καὶ λέγουσι τότε περὶ τοῦ πάσχοντος ὅτι εἶναι *ἀπόξω* ἢ τῆς *ἀποξως*⁵⁸. Ἐνέχει δ' ἴσως ἡ ἐπικλήσις αὕτη καὶ ἐννοιάν τινα ἀποτροπῆς, ἔχουσα τὸν αὐτὸν σκοπὸν καὶ ἡ ἀπευχὴ *ξωθιὸ μας* ἢ *ἀποξωθιὸ μας*⁵⁹.

Σκοπὸν ἀποτροπῆς ἔχει καὶ ἐν Ἀμισῶ τοῦ Πόντου τὸ ὄνομα τῶν Νεραΐδων Ἀπ' *εμάς καλοί*, ἐν χρήσει ὄν πλὴν τοῦ συνήθους ἐπιχωρίου τύπου τοῦ

53. Φωτ., Λεξ., σ. 286, 8 (= Αἰσχύλ., ἀπ. 347). Ἐτυμ. μ., σ. 597, 45 (= Σοφοκλ., ἀπ. 564). Γουδ., σ. 409, 1. Ὀρίων, Ἐτυμ., σ. 110, 2. Σχολ. Ἰλ. Σ 38.

54. Β. Schmidt, σ. 91. Ζωγράφ. ἀγών Α' 325 (Κάρπαθος). *Ἐξωτερικὰ* (:) ἐν Κύθωφ (Ἐφ. Φιλολ., 1861, σ. 1881).

55. *Ξωτικὲς γυναῖκες* ἐν Κεφαλληνίᾳ (Schmidt, αὐτ.).

56. «*Ξωτικαὶ* αἱ μυθολογούμεναι νυκτεριναὶ νύμφαι» (Ἠπειρος: Κ[ρομμύδη], Ἀκολουθία τῆς διατριβῆς, Βιένν. 1811, σ. 25). «*Ξωθικιά*. Νεραΐδα, συνήθως λέγεται εἰς πληθ. ἀριθμὸν *ξωθικαί*» (Ἠπειρος: Ζωγράφ. ἀγ. Α' 50). *Ξωθιές* καὶ σύνθετον *ξουθκονέρι* ἐν Ἠλείῳ (Γ. Χασιώτης, ἐν Χρυσάλλ. 1865, τ. Γ', σ. 9). *Ξουθκὲς* τοπωνυμία ἐπὶ τῶν Πιερίων ὀρέων, ἀπὸ τῶν διαιτωμένων ἐκεῖ Νεραΐδων (Βελβεντός: Μπουρντώνας ἐν Ἀρχ. νεωτ. Ἑλλην. Α' β', σ. 97 καὶ Πολίτου, Παραδ., ἀρ. 684, σ. 402).

57. Hahn, Alban. Studien, I 161, III 18.

58. NEM, σ. 428.

59. Κέρκυρα: Γερασίου Σαλβάου, Μελέτη περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος τῶν ἐν Κερκύρᾳ Ἀργυράδων, ἐν Ἀθ. 1918, σ. 26. Ἐν Πόντῳ ἀπευχὴ *Ἐξου καὶ μακρὰ καὶ ἀπόμακρὰ*: Βαλαβάνης ἐν Ἀρχ. νεωτ. Ἑλλην., Α' γ', σ. 135.

ὄνόματος Ἀναράδινες. Διὰ τοῦ αὐτοῦ ὀνόματος Ἄς ἐμᾶς καλοὶ (= μακρὰν ἡμῶν ὃ ἀγαθοί) καλοῦνται ἐν Οἰνότη τοῦ Πόντου καὶ οἱ Καλλικάντζαροι⁶⁰.

Ἀγερικά (τά) καλοῦνται καὶ αἱ Νεραΐδες ἐν Σικίνῳ⁶¹, Ἀγεραγίδες δὲ ἡ Γεραγίδες καλοῦνται, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω (σ. 491) ἐν Χίῳ, κατὰ συνεκδρομὴν πρὸς τὸ ἀγερικό, ὅπερ εἶναι συνηθέστατον γενικὸν ὄνομα δαιμονίων⁶².

Ἀνεμικῆς ἐν Μακεδονίᾳ⁶³ καὶ Ἀνεμογαζοῦδες ἐν Γορτυνίᾳ⁶⁴ λέγονται εἰδικώτερον αἱ ἐν τῷ ἀνεμοστροβίλῳ ἐγκεκλεισμέναι Νεραΐδες, καθὼς καὶ πᾶν μετὰ τοῦ ἀνέμου φερόμενον ἐξωτικόν. Ἐν δὲ ΓρεβENOΪΣ τῆς Μακεδονίας Ἀνεμικῆς εἶναι αἱ Νύμφαι, αἱ προξενούσαι εἰς τοὺς ἀνθρώπους κακὰ τὸ ἔαρ, μάλιστα τὸν Μάρτιον⁶⁵. Εἶναι δηλ. αἱ Ἀνεμικῆς αἱ ἀλλαχοῦ καλούμεναι Δρύμες, περὶ ὧν θὰ γίνῃ λόγος κατωτέρω.

Ξωνέρια (τά) ἐν ΓρεβENOΪΣ τῆς Μακεδονίας λέγονται τὰ δαιμόνια τῶν ὑδάτων εἰς τὰ ὁποῖα ἀποδίδονται ἰαματικαὶ δυνάμεις (ἀνεμονέρια)⁶⁶. Κυρίως δὲ τὰ δαιμόνια ταῦτα εἶναι Νεραΐδες.

Μάϊσσα ἦτοι μάγισσα διὰ τὴν κακοποιὸν ἐνέργειαν αὐτῆς λέγεται ἐν τῷ Πόντῳ ἢ Νεραΐδα⁶⁷. Ἐν Ὁφει τοῦ Πόντου ἡ ἐπίκλησις αὕτη εἶναι σπανιωτέρα, σύνηθες δ' εἶναι τὸ ὄνομα Νεραϊδῆ⁶⁸.

Ὡς σημειώνει ὁ I. Βαλαβάνης ἐν τῷ γλωσσαρίῳ του (ΑΛ) ἡ Μάγισσα πιστεύεται ὅτι εἶναι δαιμόνιον πνίγον τὰ παιδιά, ὅθεν ἐν Πόντῳ, φαίνεται, αἱ περὶ Νεραΐδων δοξασίαι ἀνεμίγησαν πρὸς τὰς περὶ παιδολετειρῶν δαιμόνων καὶ ἀφοῦ ἐπεκράτησαν αὗται, ἡ Μάγισσα ἀντιστοιχεῖ παρ' αὐτοῖς μᾶλλον πρὸς τὴν παιδοπνίκτηριαν Γελλῶ παρὰ πρὸς τὴν Νεραΐδαν. Ἡ σύγχυσις αὕτη παρατηρεῖται καὶ ἀλλαχοῦ. Καὶ ἐνιαχοῦ μὲν εἰς τὰς Νεραΐδας ἀποδίδονται χαρακτηριστικὰ ἰδιώματα τῆς Γελλοῦς, ὡς ἐν Ρόδῳ, ὅπου πιστεύουσιν ὅτι αἱ Νεραΐδες πνίγουσι τὰ βρέφη⁶⁹. Ἐν ἄλλαις δὲ νήσοις τοῦ Αἰγαίου μόνον τὸ ὄνομα Γελλῶ ὑποκατέστη εἰς τὸ ὄνομα τῆς Νεραΐδας, ἀλλ' ἡ παράστασις τῆς μετονομασθείσης Νεραΐδας ἔμεινεν ἀμετάβλητος, οὐδεμίαν ὑποστᾶσα ἐπήρειαν ἐκ τῶν περὶ Γελλοῦς δοξασιῶν. Καὶ ἐνιαχοῦ μὲν μόνον τὸ ὄνομα αὐτὸ εἶναι ἐν χρήσει πρὸς δήλωσιν τῆς Νεραΐδας, τὸ δὲ ὄνομα Νεραΐδα εἶναι ἄγνωστον, σπανιώτατα δὲ εἰς τὸν αὐτὸν τόπον εἶναι ἐξ ἴσου εὑχρηστα καὶ τὰ δύο ὀνόμα-

60. Πολίτου, Παραδ., σ. 1258.

61. Ζωγράφ. ἀγ. Α', σ. 434.

62. Πολίτου, NEM 429. 430. Schmidt, ἐνθ' ἀν., σ. 92.

63. Πολίτου, Παραδόσεις, σ. 857. Παρνασσός, τ. ΣΤ, σ. 400.

64. Πολίτου, Παραδόσεις, σ. 856. Πολίτου, ΔΜΜ ἐν Παρνασσῷ, τ. Δ', σ. 765.

Παπαζαφειροπούλου, Περισυναγωγή, σ. 383.

65. Λαογρ. ΣΤ 113.

66. Λαογρ. ΣΤ 113.

67. Κατ' ἀνακοίνωσιν Ἀνθ. Παπαδοπούλου καὶ ΑΛ.

68. ΚΠ. Σύλλ. ΙΗ', σ. 152.

69. Μπιλιώτη-Κατρέ, Ἡ νῆσος Ρόδος, 1881, σ. 299.

τα ἐπὶ τῆς αὐτῆς σημασίας⁷⁰. Ἀλλὰ συνήθως ὅπου συνυπάρχουσι τὰ ὀνόματα Γελλῶ καὶ Νεραΐδα δηλοῦσι δύο διαφόρους καὶ διακεκριμένας ἀλλήλων μυθικὰς παραστάσεις⁷¹. Ἡ Νεραΐδα λοιπὸν λέγεται *Γελλοῦδα* ἢ *Ἀγελλοῦδα*, πληθ. -ες, ἐν Καδιάντα τῆς Χίου⁷², *Γιαλλοῦ -δες* ἢ *Ἀγελλοῦδα -ες* ἐν Μυκόνῳ καὶ Τήνῳ⁷³ καὶ *Γιαλλοῦ* ἐν Τήλῳ (ΑΛ) καὶ *Ἀναγριαλοῦδα -ες* ἐν Σιδεροῦντι τῆς Χίου, ἴσως ἐκ συμφυρμοῦ τοῦ *ἄγρια* καὶ τοῦ *Γιαλλοῦ* καὶ κατὰ συνεκδρομὴν πρὸς τὸ *Ἀνεραγίδα*⁷⁴. Τὸ ὄνομα *Ἀγελλοῦδες* ὁ Β. Schmidt καὶ ἄλλοι ἐτυμολογοῦσιν ἐκ τοῦ *αἰγιαλός*⁷⁵ καὶ συνάγουσιν ὅτι ὑπεμφαίνει ὡς ἐνδιαίτηματα αὐτῶν τοὺς αἰγιαλοὺς καὶ τὴν θάλασσαν. Ἀλλ' εἶναι αὐτὸ τὸ ὄνομα τῆς ἀρχαίας παιδολετείας δαίμονος Γελλοῦς, περὶ ἧς θὰ γίνῃ λόγος κατωτέρω ἐν σημειώσει εἰς ἀρ. 852.

Αἱ πλείσται τῶν ἄλλων ἐπικλήσεων τῶν Νεραΐδων ἐκφράζουσιν ὑποκορισμὸν ἢ σέβας, ἐνίοτε δ' ὁμοῦ γίνεται χρῆσις τινῶν ἐξ αὐτῶν καὶ πρὸς εὐφημισμὸν. Ἡ συνηθεστάτη ἐπικλήσις εἶναι *Κυράδες*⁷⁶, *Κυράτσεις*⁷⁷ καὶ *Ἀρχόντισσες*⁷⁸, ἀντιστοιχοῦσαι πρὸς τὰς ἀρχαίας τῶν Νυμφῶν καὶ ἄλλων θεοτήτων ἐπικλήσεις *Κυρίαί*⁷⁹ καὶ παρὰ Ῥωμαίοις *Dominae*⁸⁰, παρὰ δὲ τοῖς ἀρχαίοις Ἰνδοῖς *ratnis*⁸¹. Συχνότατα εἰς τὰς ἐπικλήσεις ταύτας προστίθεται τὸ

70. Ὡς ἐν τῇ νήσῳ Τήλῳ, ὅπου ἐξ Ἰσοῦ εὐχρηστα εἶναι τὰ ὀνόματα *Γιαλοῦδα* καὶ *Ἀνεραδα*.

71. Οὕτως ἐν Λέσβῳ (*Γιλλοῦ*), ἐν Θήρᾳ (*Γιλλοῦ*), ἐν Ἀμοργῷ, Σύμη (*Γιαλλοῦ*) οὐδὲν ἔχει κοινὸν πρὸς τὴν Νεραΐδαν, ἀλλ' εἶναι ἡ ἄρπαξ τῶν βρεφῶν δαίμων.

72. Ἄμμαντος ἐν Χιακ. Χρονικ. Β' 94.

73. Βλ. σημειώσιν εἰς Παραδ. ἀρ. 663. Βάλλη ν δ α ν ἐν Ἐφ. Φιλολ. 1861, σ. 1826. Πάρεργα, σ. 40.

74. Χιακὰ Χρονικὰ Β' 101.

75. Β. Schmidt, ἐνθ' ἀν., σ. 101. Th. Bent, The Cyclades, σ. 496. Ὁ Βάλλη ν δ α ν ἐνθ' ἀν. νομίζει τὸ *Ἀγελλοῦδες* ὡς παραφθορὰν τοῦ *Αἰγιαλίδες* (νύμφαι).

76. Πολίτου, ΝΕΜ, σ. 96. Schmidt, ἐνθ' ἀν., σ. 191 (Ἀράχοβα Λεβαδείας). Lawson, ἐνθ' ἀν., σ. 32.

77. Schmidt, ἐνθ' ἀν., σ. 101 (Κεφαλληνία).

78. Αὐτ. (ἐπίσης). Κανελλάκη, Χιακὰ ἀνάλ., σ. 369 (Χίος).

79. «Κυρίαὶ Νύμφαι» ἐν ἀναθηματικαῖς ἐπιγραφαῖς Θράκης (Dumont, Mélanges d'archéologie, σ. 427. Bull. de Corresp. hellén., 1897, τ. 21, σ. 119 κέ).

80. «Dominae Nymphae» ἀναθ. ἐπιγρ. (CIL. 2, 1164).

81. Ἐπίθετον τῶν θεαινῶν τῶν ὀδάτων Αραβ. (βλ. El. H. Meyer, Indogermanische Mythen I, σ. 185). Καὶ ἐν τισὶ χωρίοις τῶν Πυρρηναίων αἱ Fées ἐπικαλοῦνται Les Dames (Trevet ἐν Revue des cours littéraires, τ. V, σ. 536), ἐν Νορμανδίᾳ δὲ Demoiselles (Mélusine, τ. I, σ. 12).

ἐπίθετον *καλός*, ὄθεν *Καλές Κυράδες*⁸², *Καλές ἀρχόντισσες*⁸³ καὶ μονολεκτικῶς *Καλοκυράδες*⁸⁴ ἢ *Καλοκεράδες* ἢ *Καλοτσιουράδες*⁸⁵. Τὸ δὲ ἐπίθετον *καλός*, ἀλλ' ὑπὸ τὴν κυρίαν σημασίαν αὐτοῦ καὶ ὄχι τὴν σημερινὴν τοῦ ἀγαθός, συνήπτετο καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα πρὸς ἐπικλήσεις τῶν Νυμφῶν⁸⁶. Καὶ ἐν Γαλλίᾳ αἱ *Fées* ἐκαλοῦντο ἀπὸ τῶν μέσων χρόνων *bonnes, bonnes dames*⁸⁷, ἐν Ἀγγλίᾳ, Σκωτίᾳ, Ἰρλανδίᾳ *καλός λαός* ἢ *καλοὶ γειτόνοι* (the good people, doane chi)⁸⁸, ἐν Γερμανίᾳ *gute holden* αἱ *Elben*⁸⁹. Ὅμοιά εἶναι ἡ ἐπικλήσις τῶν Νεραΐδων ἐν τισὶ νήσοις τοῦ Αἰγαίου *Καλές γυναῖκες*⁹⁰, ἀντιστοιχοῦσα πρὸς τὰς μεσαιωνικὰς θηλέων δαιμονίων *bonnes femmes, gute Frauen, bonnae mulieres*⁹¹.

Συγγενῆ πρὸς ταύτας εἶναι τὰ εὐχρητικά ὀνόματα: *Καλομοῖρες*⁹² *Καλότυ-*

82. Πολίτου, NEM, σ. 96. Schmidt, ἐνθ' ἀν., σ. 101. L. Ross, Reisen auf den griech. Inseln, τ. III, σ. 45 (Ἀθῆναι καὶ περίχωρα), σ. 182 (Ἀθῆναι καὶ Θῆβαι). Νεοελλ. ἀνάλ. Α', σ. 323 (Μῆλος). Α. Παπαδιαμάντη, Ἡ φόνισσα, 1912, σ. 136 (Σκίαθος). Γάσπαρη, Ἡ νῆσος Ἀμοργός, σ. 74 (Ἀμοργός). *Καλές Κυράδες* αἱ Νεραΐδες καὶ ἐν Νάξῳ (κατ' ἀνακοίνωσιν Γαβρ. Λεγάκη, 1888). *Καλές Κυράδες* τοπωνυμία πηγῆς παρὰ τὰς Θήβας (H. N. Ulrichs, Reisen u. Forschungen in Griechenland, τ. II, σ. 81. Κ. Κοράδες κατὰ τυπογραφικὸν λάθος).

83. Allatii, De qnor. opin, σ. 158 (Χίος). Κοραῆς εἰς Στράβ., τ. Δ', σ. 176. Ἄτακτα, τ. Β', σελ. 258. Πολίτης, ἐνθ' ἀν. Schmidt, ἐνθ' ἀν., σ. 100. Lawson, ἐνθ' ἀν. Κανελλάκη, Χιακά ἀνάλ., σ. 369. Ἀμαντος ἐν Χιακ. Χρον., σ. 104 (Μεστά Χίου).

84. Πιττάκης ἐν Ἐφημ. ἀρχαιολ., 1852, σ. 648.657 (Ἀθῆναι). L. Ross, Erinner. u. Mittheil. aus Griechenland, σ. 57 (Ἀθῆναι, Θῆβαι). Πολίτου, Παραδ., σ. 400, ἀρ. 676 (Μῆλος), σ. 351, ἀρ. 618.

85. Ἀθῆναι, κατ' ἀνακοίνωσιν Μαριάννης Γρ. Καμπούρογλου καὶ ἄλλων. Καμπούρογλου, Ἰστ. Ἀθηναίων, τ. Α', σ. 218.222 (*Καλοκυράδες*).

86. «Νύμφαις καλαῖς κούραις» ἐν ἀρχαίῃ ἐπιγραφῇ τῶν μ. Χ. ρωμαϊκῶν χρόνων (Ἀθηναίων, τ. Ζ', σ. 210).

87. Maury, Les fées au moyen âge, σ. 35. Le roman de la rose, Méon, στ. 18637.

88. Irische Elfenmärchen übersetzt von J. Grimm, 1826, σ. IX. XX.

89. K. Simrock, Deutsche Mythol., 4η ἐκδ., § 124, σ. 425.

90. Ζωγρ. ἀγών Α' 323 (Κάλυμνος). Μανωλακάκη, Καρπαθιακά, σελ. 129. ΑΛ (Κάρπαθος).

91. Grimm, Deutsche Mythol., ἐκδ. 4η, σ. 357. 435. 835.

92. Ἰκαρία: Σταματιάδου, Ἰκαριακά, σ. 130. Νεολόγου Ἐπιθεώρησις, σ. 497. Ζωγρ. ἀγ. Α' 429. — Κρήνη (Τσεσμές): Ζωγρ. ἀγ., αὐτ. — Χίος: ΑΛ.—Ζάκυνθος: Βλ. Πολίτου, Παραδ., ἀρ. 267. — Χαλκιδική: Μ. Χ. Ἰωάννου, Θερμαῖς, σ. 63.

χες⁹³, *Καλόγνωμες*⁹⁴, *Χαιράμενες*, *Καλόκαρδες*⁹⁵, *Καλορίζικες*⁹⁶. Παραπλησία ἀλβανική ἐπίκλησις τῶν Νεραΐδων εἶναι *φατ μίρε* (εὐτυχισμένες)⁹⁷.

Ἐποκοριστικαὶ δὲ ἐπικλήσεις τῶν Νεραΐδων μοὶ εἶναι γνωσταὶ αἱ ἐξῆς: *Καλοῦδες*⁹⁸. Ὁ Ἄμαντος ὑπολαμβάνει τὴν ἐπίκλησιν ταύτην εὐφημητικὴν, ἀλλὰ φαίνεται μᾶλλον ὅτι πρέπει νὰ καταλεχθῆ εἰς τὰς ἐγκωμιαστικάς. Ἡ λέξις *καλοῦδα* (ἐκ τοῦ *καλὸς* καὶ τῆς θηλ. ὑποκοροστικῆς καταλήξεως *-οῦδα*) εἶναι ἐν χρήσει πολλαχοῦ εἰς τὴν σημασίαν τῆς περικαλλοῦς νεάνιδος ἢ τῆς ἀγαστῆς ἐρωμένης⁹⁹, ὡς κύριον δ' ὄνομα ἐπιχωριάζει ἐν Θράκῃ, Μακεδονίᾳ καὶ Πελοποννήσῳ καὶ ὑπὸ τοὺς τύπους *Καλοῦδω* ἐν Ἠλείῳ καὶ Πελοποννήσῳ καὶ *Καλουδῶ* ἐν Μυκόνῳ¹⁰⁰. *Χαριτωμένες*¹⁰¹, *Κοράσια* (*Κορίτσα*, *Κουρίτσα*)¹⁰², *Κοπέλλες*¹⁰³, ἀντιστοιχοῦσαι ἀκριβῶς πρὸς τὰς ἀρχαίας τῶν Νυμφῶν ἐπικλήσεις *κόραι* (*κοῦραι*) καὶ *παρθένοι*¹⁰⁴ καὶ πρὸς αὐτὸ τὸ γενικὸν ὄνομα τούτων *Νύμφη*, ὅπερ κυρίως ἐσήμαινε τὴν ἀκμαίαν νεάνίδα. Καὶ τὸ ὄνομα *Νύφη* ἐπίσης, ὅπερ φέρεται ἐν Καλλιάνδρᾳ τῆς Κασσανδρείας τῆς Χαλκιδικῆς ἀντὶ τοῦ *Νεράδα*¹⁰⁵, πρέπει ἴσως νὰ θεωρηθῆ ὡς τοιαύτη νεωτέρα ὑποκοριστικὴ ἐπίκλησις μᾶλλον καὶ ὄχι ὡς αὐτὸ τὸ ἀρχαῖον, διατηρηθὲν μέχρις ἡμῶν.

93. Μαγέρη Γρεβενῶν: Λαογρ. ΣΤ 113.— Ζαγόρι: Schmidt, ἐνθ' ἀν., σ. 101. Συνήθως τὸ *Καλότυχη* εἶναι εὐφημητικὸν ὄνομα τῆς πανώλους, ἐν δὲ τῇ Θεσσαλίᾳ κακοποιῶν δαιμονίων, συνοδῶν τῶν Μοιρῶν (Παραδ., ἀρ. 922).

94. Μεστά Χίου: Χιακά Χρον. σ. 104.— Ἀκαρνανία: Παραδ., σ. 417, ἀρ. 707.

95. Κεφαλληνία: Schmidt, ἐνθ' ἀν., σ. 101. Ἄλλ' ἀμφοτέρω τὰ ὀνόματα ταῦτα συνηθίζονται μᾶλλον ὅταν προσφωνῶσι τὰς Νεραΐδας, τὰς ὁποίας φαντάζονται διερχομένας ἐν τῷ ἀνεμοστροβίλῳ (πρβλ. Schmidt, ἐνθ' ἀν., σ. 105).

96. Ἐν Γραλίστᾳ τῆς Θεσσαλίας: Πολίτου, Παραδ., ἀρ. 698.

97. Hahn, Alb. Stud. I 161.

98. Μεστά Χίου: Χιακά Χρον., σ. 104.

99. Αἰτωλία, Ἰκαρία: ΑΛ.— Λέσβος: Kretschmer, Der lesb. Dialekt, σ. 352.

100. Μπούτουρα, Τὰ νεοελληνικά κύρια ὀνόματα, σ. 162. Γουσίου, Ἡ κατὰ τὸ Πάγγαιον χώρα, σ. 82.

101. Μεστά Χίου: Χιακά Χρον., σ. 104.

102. Ζάκυνθος, Ἀράχοβα Λεβαδείας: Schmidt, σ. 100.

103. Ἀράχοβα: Αὐτ.

104. Preller-Robert, Griech. Mythol. I 718. E. H. Meyer, Indogerm. Mythen, σ. 185. Schmidt, ἐνθ' ἀν., Σίττλ, εἰς Ἡσιόδ. Θεογον. 140. Πρβλ. καὶ τὴν ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαν ἀρχαίαν ἐπιγραφὴν (σημ. 86). Ὁ Schmidt ἐν N. Jahrb. f. k. Altert., 1911, τ. 27, σ. 652 ἀναφέρει καὶ ὁμοίαν ἐπίκλησιν θηλειῶν δαιμόνων παραπλησίω πρὸς Νύμφας ἐν ἐπιγραφαῖς τῆς Σικελίας αἱ «Παῖδες» (παρὰ G. de Sanctis ἐν Bolletino di filologia classica, 1901, τ. 8, σ. 135 κέ). Ὅμοιαι ἐπικλήσεις τῶν fées, παρὰ Γάλλοις: bonnes, franchises pucelles (Maury, ἐνθ' ἀν.) καὶ παρὰ Γερμανοῖς Bergfräulein, Holzfräulein, Waldfräulein, Wasserfräulein, κττ. Παρ' Ἀλβανοῖς δὲ *νους ε μάλλιετ* = νύμφαι τῶν βουνῶν (Hahn, I 161).

105. Μ. Χ. Ἰωάννου, Θερμαῖς, Ἀθ. 1879, σ. 63.

Εὐφημητικά δ' ὀνόματα τῶν Νεραΐδων πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ ν' ἀποτρέψωσι τὴν ἐπήρειαν αὐτῶν, καθιστῶντα αὐτὰς μελιχίους, εἶναι τὸ ἐν χρήσει ἐν Καστορίᾳ τῆς Μακεδονίας *Μελιτένιες*¹⁰⁶, ἴσως δὲ καὶ τὸ χιακὸν *Μελιγάνες* (κατ' ἀνομοίωσιν ἀντὶ *Μελιγάλες*)¹⁰⁷, ἀμφότερα πλασθέντα ἐκ τῆς ἐπωδῆς *Μέλι καὶ γάλα*, τῆς ἐκφωνουμένης πρὸς ἀποτροπὴν κατὰ τὴν ἐν ἀνεμοστροβίλῳ ὑποτιθεμένην διάβασιν αὐτῶν.

Ἐνιαχοῦ διακρίνουσι διάφορα γένη Νεραΐδων, συνήθως κατὰ τοὺς τόπους ὅπου διαιτῶνται ἢ καὶ κατὰ τὰς ἀποδιδόμενας εἰς αὐτὰς ἐνεργείας. Διακρίνουσι δὲ εἴτε δι' ἐπιθετικοῦ εἴτε δι' ἄλλου τινος προσδιορισμοῦ, ὅσον *Νεραΐδες βουνησίαι, θαλασσινές, τοῦ γιालοῦ*, (βλ. σημ. εἰς ἀρ. 659) εἴτε δι' ἰδιαιτέρου ὀνόματος. Ἐν Νάξῳ Ἄνεραΐδες μὲν καλοῦνται αἱ τῶν ποταμῶν, λιμνῶν, βραχωδῶν καὶ ἀποτόμων παραλιῶν, ὀρέων καὶ σπηλαίων, αἱ δὲ τῶν πεδιάδων *Καλές Κιουράδες*¹⁰⁸. Ἐν Γρεβενοῖς τῆς Μακεδονίας αἱ μὲν *Νεραΐδες* εἶναι τῶν πηγῶν καὶ τῶν ὑδάτων ἐν γένει, τὰ *Ξωνέρια* τῶν ἱαματικῶν ὑδάτων, αἱ *Καλότυχες* τῶν σπηλαίων καὶ τῶν ἀβάτων τόπων καὶ αἱ Ἄνεμικές αἱ κατὰ τὸ ἔαρ, ἰδίως τὸν Μάρτιον, ἐπηρεάζουσαι τοὺς ἀνθρώπους *Νύμφαι*¹⁰⁹. Εἶναι δὲ αἱ Ἄνεμικές αὐταὶ αἱ πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος ὀνομαζόμεναι *Δρύμες* ἢ *Δρύμες*, ἐν Σύμῃ δ' Ἄλουστίνες, περὶ ὧν ἐκτενέστερος λόγος γίνεται ἐν σημειώσει εἰς ἀρ. 657. Ὁ Κ. Οἰκονόμος¹¹⁰ παρατηρεῖ ὅτι τὰς Δρύμνας οἱ Αἰγινήται καλοῦσιν «ὀρθότερον» *Δρυάδας*, διατηροῦντες μέχρι τῆς σήμερον τὸ ἀρχαῖον ὄνομα. Ὅτι δ' ὁμοῦς ἐν Αἰγίνῃ ἀκούεται ἀκόμη τὸ ὄνομα *Δρυάδες*, μεθ' ὅλας τὰς ἐρεῦνας μου δὲν ἐδυνήθην νὰ ἐξακριβώσω, πάντως δὲ δὲν φαίνεται δυνατὴ ἡ διατήρησις παντελῶς ἀδιαφθόρου τοῦ ὀνόματος καὶ τῆς περιττοσυλλάβου κλίσεως αὐτοῦ. Ἰδιαιτέρον ὄνομα γένους Νυμφῶν τῶν πηγῶν εἶναι ἐν Πόντῳ *Πεγαδίστρα*, περὶ οὗ ἐν τῇ σημειώσει εἰς ἀρ. 669. Ἄς μὴ παραλίπωμεν δὲ καὶ τὴν *Φόραν*, τὴν ὀνοσκελῆ Νεραΐδαν περὶ ἧς διελάβομεν ἐν τῇ προηγουμένῃ σημειώσει.

Ἐξαιρετικῶς δὲ φέρονται καὶ δύο ξενικὰ ὀνόματα, ἐν μὲν Σινασῶ τῆς Καππαδοκίας *Ζαμπέττα*¹¹¹, εἰς μέρη δὲ τινα τῆς Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας

106. Lawson, ἐνθ' ἀν., σ. 151. Πρβλ. τὸ ἀρχαῖον *Μελίτη*, ὄνομα Ναϊάδων καὶ μιᾶς τῶν Νηρηίδων, καθὼς καὶ τὸ ὄνομα Νυμφῶν *Μέλισσα*. (βλ. τὰς μαρτυρίας ἐν Roscher, Lex. d. Myth., τ. II, σ. 2643 κέ. 2637).

107. Ἐν Ὀλύμποις τῆς Χίου: Χιακ. Χρον., σ. 104.

108. Κατ' ἀνακοίνωσιν Γαβρ. Λεγάκη.

109. Λαογρ. ΣΤ' 113.

110. Περὶ προφορᾶς τῆς Ἑλλ. γλώσσης, σ. 768. Καὶ ὁ Sieber (Reise nach Kreta, τ. I, σ. 432) γράφει ὅτι καὶ σήμερον ἐν Γωνιαῖς τῆς Κρήτης δὲν ἔχει ἀκόμη ἐξαλειφθῆ ἡ πίστις εἰς τὰς Νεραΐδας καὶ τὰς Δρυάδας, ἀλλὰ βεβαίως δὲν ἐννοεῖ ὅτι καὶ τὸ ὄνομα Δρυάς σφύζεται, ὅπερ ἄλλως δὲν εἶναι ἀκριβές.

111. Ἀρχελάου, Σινασός, σ. 10.

*Σαμοντίβα*¹¹² ἢ *Σαμοβίλα*¹¹³. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον τούτων εἶναι τὸ ἰταλικὸν ὑποκοριστικὸν τοῦ ὀνόματος Ἑλισάβετ (Elisabetta) ἐπιχωριάζον ὡς βαπτιστικὸν πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος¹¹⁴, ἄγνωστον δὲ τίνος λόγου ἕνεκα κατήντησε νὰ σημαίη τὴν Νεραΐδαν ἐν Σινασῶ. Ἰσως ἐκ προσωπικοῦ ὀνόματος μιᾶς Νεραΐδας, ὅποια τἀναγραφόμενα ἐν τῇ ὑπ' ἀρ. 814 παραδόσει, ὧν τὰ πλεῖστα εἶναι κοινὰ βαπτιστικά γυναικεῖα ὀνόματα, προῆλθεν ἡ γενικωτέρα χρῆσις πρὸς δῆλωσιν ὄλων τῶν Νεραΐδων. Τὰ δ' ἄλλα ὀνόματα εἶναι δύο τύποι τοῦ αὐτοῦ ὀνόματος τῶν ἀντιστοιχοῦντων πρὸς τὰς Νεραΐδας δαιμονικῶν ὄντων παρὰ τοῖς Βουλγάροις¹¹⁵. Ὁ μὲν τύπος *Samodina* ἐπιχωριάζει ἐν Θράκη, ὁ δὲ *Saponila* ἐν τῇ Βουλγαρίᾳ¹¹⁶. παρ' ἡμῖν ἐσημειώθησάν τὸ μὲν *Σαμοντίβα* ἐν Στενημάχῳ τῆς ἐπαρχίας Φιλιππουπόλεως, τὸ δὲ *Σαμοβίλα* ἐν Μελενίκῳ τῆς βορείου Μακεδονίας. Ἐν Μακεδονίᾳ προσέτι, ὡς ἀναφέρει ὁ Ἰω. Μιχαήλ¹¹⁷, λέγουσι τὰς Νεραΐδας καὶ *Καλὰς Νάβας*, δὲν σημειώνει δ' ὁμοῦ ποῦ τῆς Μακεδονίας ἤκουσε τὴν ὀνομασίαν ταύτην καὶ ὑπὸ τίνων λεγομένην. Ἰσως τὸ Νάβα εἶναι τὸ κουτσοβλαχικὸν ποάνα (νέα).

Ἄλλο ὄνομα τῶν Νεραΐδων, *Μιλιαοῦρες* φερόμενον ἐν Ἀρμόκλεισις τῆς Χίου¹¹⁸, εἶναι ἀδήλου προελεύσεως καὶ σημασίας. Ὁ Σίττλ¹¹⁹ ὑπολαμβάνει ὅτι εἰδικὸν ὄνομα τῶν Νεραΐδων εἶναι καὶ τὸ *Ἀρμυροπούλα*, ἐμφαίνον τὴν σχέσιν αὐτῶν πρὸς τὸν ἄλμυρον πόντον· ἀλλ' ἐπλανήθη νομίσας ὅτι τὸ ὄνομα τοῦτο ἐν τινι δημοτικῷ ἄσματι¹²⁰ ἀναφέρεται εἰς Νεραΐδαν· διότι τὸ ὄνομα εἶναι ἔθνικόν (Ἀρμυροπούλα «ἀπὸ τὸ Ἀρμυρό») καὶ ἐν πλείσταις παραλλαγαῖς τοῦ αὐτοῦ ἄσματος κεῖται Ἀρμενοπούλα ἀντὶ Ἀρμυροπούλα, οὐδὲν δ' ὑποδεικνύει ὅτι πρόκειται περὶ Νεραΐδας.

ΑΝΑΣΚΕΛΑΔΕΣ

Τὸ ὄνομα *Ἀνασκελὰς* παρετυμολογοῦσιν ἐν Κρήτῃ ἀπὸ τοῦ *ἀνάσκελα*, «διότι μία τῶν συνηθεστέρων στάσεων, ἃς λαμβάνουσι προκειμένου νὰ ἐμφανισθῶσιν εἰς ἄνθρωπον εἶναι νὰ ἐξαπλῶνται ἀνάσκελα ἐν τῷ μέσῳ τῆς

112. Σκορδέλης ἐν Πανδῶρ., τ. ΙΑ', σ. 472. Ὁ Β. Schmidt, ἐνθ' ἀν., σ. 141, ἀνέγνω ἐσφαλμένως *σαμοντίθα* ἕνεκα τοῦ ἀμυδρῶς τυπωθέντος ἐν τῇ Πανδῶρα στοιχείου τῆς λέξεως, ἐπίσης καὶ ὁ G. Meyer, Neugr. Studien, τ. II, σ. 55 καὶ οἱ παρὰ τοῦ Schmidt παραλαμβάνοντες Βούλγαροι D. Matov, Gretchko-Bulgariski Studii, Sofija 1893, σ. 62 καὶ I. v. Schischmanov, Prinos kum Bulgarski narodna etimologia, Sofija 1893, σ. 113.

113. Abbott, Macedonian Folk-Lore, σ. 242.

114. Μπούτουρα, Τὰ νεοελληνικά κύρια ὀνόματα, σ. 123.

115. Βλ. περὶ τούτων Rosen, Bulgar. Volksdichtungen, Leipzig 1879, σ. 35. A. Strauss, Die Bulgaren, σ. 122. 154 κέ.

116. Jirecek, Geschichte der Bulgaren, σ. 104.

117. Μακεδονικά, σ. 20.

118. Χιακά χρονικά, Β' 104.

119. Εἰς Ἡσιόδ. Θεογον. 243.

120. Παρὰ Passow, ἀρ. 522. Πρβλ. Πολίτου, Ἐκλογαί, ἀρ. 172.

όδοῦ»¹²¹. Προδήλως δ' ὁμως εἶναι παραφθορά κατὰ παρετυμολογίαν τοῦ ἀρχαίου *ὄνοσκελής*, ἀντικατασταθέντος τοῦ πρώτου συνθετικοῦ διὰ τῆς προθέσεως *ἀνά*¹²². Ἐν Μυκόνῳ ἐπιχωριάζει ὁ τύπος *Ἀδιάσκελας*¹²³, ὑπαισελθούσης ἀντὶ τῆς *ἀνά* ἐτέρας προθέσεως, τῆς *διά*, κατ' ἀναφορὰν πρὸς τὸ διασκελῶ, διασκελίζω. Ἡ κατάληξις *-άς*, πληθ. *-άδες*, φαίνεται ὅτι ἤδη ἀπὸ τῶν μέσων χρόνων ἦτο ἐν χρήσει καὶ εἰς τὸ ὄνομα τοῦτο, ὡς συνάγομεν ἐκ τοῦ θηλ. *Ὄνοσκελοῦ*, ἀπαντῶντος ἐν μεσαιωνικῷ κειμένῳ¹²⁴.

Κοινὸν ἐν Κρήτῃ εἶναι ἄλλο ὄνομα τῶν αὐτῶν δαιμονίων *Ἀτσουπάδες*¹²⁵, ὅπερ ὡς ὄνομα ἰδίας κατηγορίας δαιμόνων φέρεται ἐν τῇ Σολωμονικῇ¹²⁶, ἐκφερόμενον ὁμοίως εἰς πληθυντικὸν ἀριθμὸν. Τὸ ὄνομα τοῦτο εἶναι νῦν ἐν χρήσει ὡς τοπωνυμικὸν ἐν Κεφαλληνίᾳ καὶ ἐν Κρήτῃ¹²⁷, ὡς ἐπίθετον δὲ τὸ *ἀτσουπάς* φέρεται ἐν Κύπρῳ, σημαίνον τὸν δύστροπον, ταραξίαν, κατηγάρην¹²⁸. Ἐν τῇ μέσῃ ἑλληνικῇ *Ἀτζουπάδες* (ἢ *Ἀτσουπάδες*), ἢ *Ἀτζυπάδες* σημαίνει τοὺς δορυφόρους ἢ τοὺς φρουροὺς τῶν πυλῶν¹²⁹. Τίς ἢ πρώτη δ' ὁμως καὶ κυρία σημασία τοῦ ὀνόματος δὲν εἶναι σαφές· ἀλλ' ὡς συνάγεται ἐκ τῆς μαρτυρίας βυζαντινοῦ χρονογράφου, συνήπτετο πρὸς τὸ ὄνομα ἡ ἔννοια τοῦ σκοτεινοῦ καὶ μέλανος, διὸ εἰς ἐκ τῶν συνωμοτῶν δολοφόνων τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ, Θεόδωρος, μελάγχρους τὴν ὄψιν, ἐπωνομάζετο

121. I. Κονδυλάκης ἐν Ἐστία, 1884, τ. ΙΖ', σ. 318.

122. Χατζιδάκι, ΜΝΕ, τ. Β', σ. 313 καὶ ἐν Ἀθηνῶν ΚΔ' 27.

123. K. Dieterich, Sprache u. Volksüberlieferung d. südl. Sporaden, σ. 225 «*ἀδιάσκελας* = *Gespenst an den Kreuzwegen*».

124. Διαθήκη τοῦ Σολομώντος ἐν Migne, P.G., τ. 122, σ. 1320 d. Ὁ Caulminus παραθέτων τὸ χωρίον τοῦτο ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Ψελλοῦ, ὀρθῶς ἀπέφυγε νὰ παραδιορθώσῃ τὸ ὄνομα, ὡς εἶναι παραδιορθωμένον (*Ὄνοσκελίδα*) ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Migne (πρβλ. αὐτ., σελ. 859).

125. Κατὰ τὸν Γ. Ἰακ. Καλαϊσάκη (ΔΙΕ Β' 423) οἱ *Ἀτσουπάδες* μόνον ἐν ταῖς ἀνατολικωτέραις ἐπαρχίαις τῆς Κρήτης λέγονται *Ἀνασκελάδες*.

126. Ἐθν. βιβλιοθ. Ἀθηνῶν, κῶδ. 1265, φ. 57α: «ὀρκίζω πᾶν στοιχεῖον ὀνομαζόμενον Ἀτζουπάδες καὶ Βαρυχνᾶν καὶ Γυλλοῦδες». Ὁ κῶδιξ ἐγράφη τὸν ΙΣΤ' αἰῶνα.

127. *Ἀτσουπάδες* χωρίον τοῦ πρώην δήμου Ἐλιοῦ, συνοικισμὸς τῆς κοινότητος Χιονᾶτα, κείμενος εἰς πρόβουνον τοῦ Αἴνου ἐν Κεφαλληνίᾳ. *Ἀτζουπάδες* τρία χωρία ἐν Κρήτῃ (τοῦ δήμου Μεγάλης Βρύσης καὶ τοῦ δήμου Ἀρκαλοχωρίου τῆς ἐπαρχίας Μονοφατισίου καὶ τοῦ δήμου Λάμπης τῆς ἐπαρχίας Ἁγίου Βασιλείου). *Ἀτσουπόπουλο* χωρίον τῆς ἐπαρχίας Ρεθύμνου, πρωτεύουσα τοῦ ὁμωνύμου δήμου.

128. Σακελλαρίου, Κυπριακά, τ. Β', σ. 478.

129. «Ὁ δὲ Διογένης καὶ στρατηγός, λογχευθεὶς παρὰ δύο *ἀτζουπάδων* τοῦ Μαλελεῖνου κακὸν θάνατον ἔδωκε» (Συνεχιστ. Θεοφάν., σ. 438, 15 Bonn)· «συνεδαυλίζετο (τὸ πῦρ) ὑπὸ *Ἀτζουπάδων* πολλῶν» (αὐτ., σ. 439, 1)· «ἀγόμενοι ὑπὸ *ἀτζουπάδων*» (αὐτ., σ. 439, 60)· «Τριακοσίους Σαρακηνοὺς, γέροντας *ἀτσουπάδας* ἔδωκε νὰ φυλάττωσι τριγύροθεν τὰς πόρτες» (Διγενής, Ἄνδρου, στ. 90, σ. 3 Μηλιαράκη). Μεταξὺ τῶν δώρων, τῶν δοθέντων εἰς τὸν Διγενῆ ὑπὸ τοῦ πενθεροῦ του, καταλέγονται «καὶ *ἀτζουπάδες* δώδεκα ὡς διὰ ὑποταγὴν του» (Διγενής, Ἐσχωριά, στ. 1076 = Λαογρ. Γ' 583)· «ὡς καὶ βαπτίζας καὶ δώδεκα *τσουπάδας*» [γρ. δώδεκα *ἀτσουπάδας*] (Διγενής Τραπεζ., στ. 1397, σ. 116 Sathas et Legrand). Ὁ Legrand καὶ ὁ H e s s e l i n g (Λαογρ. Γ' 552) ὑπολαμβάνουσι τὴν λέξιν θηλυκοῦ γένους καὶ ἐρμηνεύουσι θαλαμηπόλους (*chambrières*).

Ἄτζυποθεόδωρος «διὰ τὸ τοῦ εἴδους μελάντερον»¹³⁰. Ὅθεν κατὰ ταῦτα πιθανὴ φαίνεται ἡ εἰκασία, ὅτι Ἄτζυπάδες ἦσαν Σαρακηνοί¹³¹, καὶ διὰ τὸ μελαψὸν τοῦ προσώπου τὸ ὄνομα κατέστη συνώνυμον τοῦ Ἀράπηδες, εὐκόλως διὰ τοῦτο μεταπεσὸν εἰς τὴν ἔννοιαν κακοποιῶν δαιμονίων.

Περὶ τῆς ἔτυμολογίας τοῦ ὀνόματος τῶν Ἀτσουπάδων ὁ καθηγητὴς κ. Π. Καρολίδης μᾶς ἀνεκοίνωσε τὰ ἐπόμενα: «Τὸ ὄνομα ἔχει ἀρχὴν τὸ ἀραβικὸν *χατζίπ* (πληθυντ. *χατζούπ-ουν*). Ἐν τῷ Ἀραβολατινικῷ λεξικῷ τοῦ Freitag τὸ ὄνομα *χατζίπ-ουν* ἐξηγεῖται: Qui velum ostendit, qui prohibet et secludit, et speciatim janitor. Ἐκ τῆς πρώτης ἐννοίας ταύτης τοῦ καλύπτειν, σκεπάζειν, ἀποκλείειν ἔλαβε τὸ ὄνομα ἐν τῇ ἀραβικῇ τὸ τοῦ θυρωροῦ, ἰδιαίτερος δὲ τοῦ ἐσωτερικοῦ θυρωροῦ τῶν ἡγεμόνων, τοῦ ἔχοντος ἔργον τοῦ αἶρειν, τοῦ καταβάλλειν τὸ παραπέτασμα τῆς αἰθούσης τῶν ἡγεμόνων ἢ μεγιστάνων κατὰ τὰ μέχρι τοῦ νῦν ἐν ταῖς ἀσιατικαῖς αὐλαῖς τῶν ἡγεμόνων ἢ καὶ μεγιστάνων Περσῶν ἢ Τούρκων εἰθισμένα. Ἐπειδὴ δὲ τὸ ἔργον τοῦτο ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Χαλίφου τῆς Βαγδάτης ἀνετίθετο εἰς ἄνδρας ἐπισήμους καὶ πιστούς, ὁ Χατζίπ-ουν ἐκτήσατο ἀξίωμα ἐν τῇ χαλιφικῇ αὐλῇ, ὅμοιον πρὸς τὸ τοῦ comes palatii ἐν Εὐρώπῃ ἢ κόμιτος ἀδμισσιόνουμ ἐν Βυζαντίῳ. Οὕτω καὶ ὁ περίφημος ἀσιανολόγος Χριστιανὸς Λάσσην ἐν τῇ λατινικῇ μεταφράσει τῶν *Χρονικῶν τοῦ Χαλεπίου* τοῦ Ἀραβος χρονογράφου *Κεμαλεδδίν* μεταφράζει τὸ *χατζίπ-ουν* comes palatii. Ἄλλ' ἐνῶ ἐν τῇ ἐπισήμῳ ἀραβικῇ μετέπεσεν ἡ λέξις εἰς τὴν σημασίαν τοῦ ἀυλάρχου, ἐν τῇ περσικῇ ἢ πρώτῃ ἔννοια τοῦ *hadjub* μετέπεσεν εἰς τὴν τοῦ παραπετάσματος· ἐν δὲ τῇ ὀθωμανικῇ τουρκικῇ ἢ λ. *χατζίπ* (ἄνευ τῆς ἀραβικῆς καταλήξεως -ουν) διετήρησε τὴν πρώτην σημασίαν τοῦ θυρωροῦ, θρησκευτικῶς δὲ τὴν τοῦ ἀρχαγγέλου Γαβριήλ, ὑπηρετοῦ, φίλου.

Ἐν τῇ λατινικῇ μεταφράσει τοῦ συνεχιστοῦ τοῦ Θεοφάνους (σ. 439 Bonn) τὸ Ἄτζυπάδες ἀποδίδεται διὰ τοῦ satellites (δορυφόροι) καὶ αὕτη φαίνεται ἢ παρὰ τοῖς βυζαντινοῖς χρήσις τοῦ ὀνόματος. Ἐντεῦθεν δὲ μετέβη καὶ εἰς τὴν γενικωτέραν σημασίαν, ὡς φαίνεται, τοῦ ὀπλίτης καὶ τοιαύτη ἴσως ἢ σημασία τῶν κρητικῶν τοπικῶν ὀνομάτων Ἄτσυπάδες καὶ Ἄτσυπόπουλο. Πιθανῶς δὲ τὰ ὀνόματα ταῦτα ἔχουσι σχέσιν πρὸς ὀπλίτας μωαμεθανούς, πεμφθέντας ἐκ Βυζαντίου μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου τοῦ Φωκᾶ ἀνάκτησιν τῆς νήσου καὶ ἀποτελοῦντας στρατιωτικὴν οὕτως εἰπεῖν ἀποικίαν, ὡς ἦσαν αἱ τῶν Ρωμαίων *coloniae militares*».

130. Ζωνάρης ΙΣΤ 28, τ. II, σ. 208 Παρισ.· τ. IV, σ. 90 Dindorf. Πρβλ. τ. Β', σ. 375, 21 Bonn.

131. Πρβλ. Διγεν. Ἄνδρου, ἐνθ' ἄν. Ducange, Gloss. graecit. λ. *ἀτζυπάδες*: «Ex his igitur videtur posse copligi Atzypates fuisse famulos ex Mauritania ve Aethiopia, et ex iis quos vulgo Nigros apellamus».

ΤΕΡΜΕΝΟ *

Ἀξιότιμε φίλε,

Ἡ λέξις *τέρμενο*, τό, καί σπανιώτερον κατὰ μετάθεσιν *τρέμενο*, περί ἧς μ' ἐρωτᾶτε, εἶναι ἀναμφιβόλως ἰταλική (*termino* ἢ *termine*)· ὡς τοιαύτην δ' ἀνεγνώρισαν αὐτήν καί ὁ Κοραῆς (*Ἄτακτα*, τ. Β', σ. 347) καί ὁ G. Meyer (*-Neugr. Studien* IV, σ. 89)· ἡ τροπή τοῦ *ι* εἰς *ε* πρό τοῦ *ν* εἶναι συνήθης ἐκ παλαιῶν χρόνων (πρβλ. Dieterich, *Untersuchungen zur Gesch. der griech. Sprache*, 1898, σ. 12 κέ. 272).

Ἡ πρώτη σημασία αὐτῆς εἶναι ἡ τοῦ πέρατος, τῆς λήξεως, ἐν ταύτῃ δὲ τῇ σημασίᾳ γίνεται ἐν Κρήτῃ χρῆσις καί τῆς ἰταλικῆς ταύτης λέξεως *τέρμενο* καί τῆς ἀντιστοιχοῦ ἑλληνικῆς *τέρμα* (Jeannakis, *Ἄσματα κρητικά*, σ. 372). Ἐτέρα σημασία, ἣν ἐπίσης καί ἐν τῇ ἰταλικῇ ἔχει, εἶναι ἡ τῆς τεταγμένης προθεσμίας. Οὕτω π.χ. ἐν τῇ *Διηγῆσει Ἀπολλωνίου τοῦ Τύρου*, στ. 74 (ἐν Wagner, *Carmina Graeca med. aevi*, σ. 251):

καὶ μέσα εἰς τὸ τέρμενον ἀπόκρισιν νὰ δώσω.

Εἰδικώτερον δὲ λέγεται καί ἐπὶ τῆς τεταγμένης ὑπὸ τῆς μοίρας προθεσμίας τῆς ζωῆς, ἐπὶ τῆς ὥρας τοῦ θανάτου (πρβλ. τὸ γαλλ. *il est à son dernier terme* = εἶναι ἐπιθάνατος). Οὕτως ἐν δημοτικῷ ᾄσματι παρὰ Λελέκω, *Ἐπιδόρπ.*, σ. 198 ὑποτίθεται λέγων ὁ Χάρων:

Ἐφταξενε τὸ τρέμενο, θέλεις δὲ θέλεις ἔλα.

Ἐντεῦθεν ἡ συνήθης μεταφορικὴ χρῆσις ἐν τῇ σημασίᾳ τοῦ μέγα κακόν, συμφορά, ἀγωνία κττ., ἐν ταῖς φράσεσι τοῦ ἤρθε *τέρμενο*, τὸν ἔπιασε *τέρμενο*, ἦτοι κατεπλάγη, ἔπαθε δεινότητα, κατελήφθη ὑπ' ἀγωνίας, ἐγένεν ἐκφρων ὑπὸ θυμοῦ. Ὑπόκειται τρόπον τινὰ προσωποποιία τοῦ *τέρμενο*, καταστάντος συνωνύμου τοῦ νόσος, κακόν, ὅθεν αἱ φράσεις αὗται ἀντιστοιχοῦσι πρὸς τὰς συνηθεστάτας τὸν ἔπιασε, τοῦ ἤρθε *θέρμη*, ἀρρώστια, τὸ γλυκό του κττ.

Μεταφορικῶς λέγουσι καί οἱ Ἴταλοί: *esser ridotto in cattivi termini*, ἦτοι ὡς λέγομεν ἡμεῖς κοινῶς *κατήντησε σὲ κακὰ χάλια*.

Ἡ δὲ πρὸς τὸν μυθολογούμενον ληστήν Τέρμερον συνάφεια τῆς λ. *τέρμενο* μοι φαίνεται βεβιασμένη καὶ ἀσύστατος. Πρωτίστως ἀντίκειται αὕτη εἰς γλωσσικούς κανόνας, διότι ἀδύνατον ἦτο νὰ τραπῇ τὸ *ρ* εἰς *ν*. Ἐπειτα ἡ ἀρχαία παροιμία *Τερμέρ(ε)ια κακὰ* (Μακάρ. 708 καὶ Leutsch, αὐτ., Σοῦιδ., λ. Μαγνήτων· τὸ Τέρμ. Σχολ. Εὐριπ. Ρήσ. 505) ἀναφέρεται συνήθως εἰς τὸν κτίστην τῶν ἐν Καρία ἢ Λυκία Τερμέρων, ἐκ δὲ τῆς παρὰ Πλου-

* Ἐδημοσιεύθη εἰς περ. Ἄρμονία, τ. Α', τεύχος Β' (1900), σ. 300-301.

τάρχω (Θησ. 11) παραλλαγῆς τοῦ μύθου, καθ' ἣν ὁ Τέρμερος ἀπέκτεινε τοὺς ἐντυχάνοντας παῖων τῇ κεφαλῇ, ὅπως ἀπίθανον εἶναι νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι προῆλθεν ἡ σημερινὴ φράσις, μόνον καὶ μόνον διότι λέγεται αὕτη ἐνίοτε καὶ ἐπὶ ἐγκεφαλικοῦ νοσήματος. Ἄλλως δὲ ἀκατανόητον φαίνεται πῶς ἐκ τοῦ Τερμέρου ἢ τῶν Τερμερείων κακῶν θὰ ἐσχηματίζοντο αἱ φράσεις: τοῦ ἤρθε ἢ τὸν ἔπιασε τέρμενο.

Μετ' ἐξαιρέτου τιμῆς ὑποσημειοῦμαι.

Ἐν Ἀθήναις 5 Ἀπριλίου 1900.

Ἵμέτερος

Ν.Γ. ΠΟΛΙΤΗΣ

ΗΣΚΙΟΣ*

Ἡ λέξις ἡσκιος τὴν σκιάν κυρίως σημαίνουσα, συνωνυμεῖ καὶ πρὸς τὴν λέξιν *στοιχειό*, ἔχουσα ὁμῶς εὐρυτέραν ταύτης σημασίαν, διότι λαμβάνεται πρὸς δήλωσιν πάσης δαιμονικῆς ἐπιφανείας, ὡς καὶ τᾶλλα συνώνυμα τοῦ στοιχειοῦ ζώδια, ζούζουλο κττ. Εἶναι δὲ αὐτὴ ἡ ἀρχαία λέξις *σκιά*, σχηματισθεῖσα καὶ μεταπλάσασα τὸ γένος εἰς ἀρσενικόν κατὰ συνεκδρομὴν πρὸς τὸ ἥλιος. Ἡσκιος σημαίνει καὶ τὴν σκιάν καὶ τὸ νυχτερινὸν φάσμα, εἶναι δὲ κοινοτάτη ἀπανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἡ χρῆσις τοῦ ὀνόματος ἐν τῇ ἐννοίᾳ ταύτῃ· τὴν αὐτὴν δὲ ἐννοίαν εἶχε καὶ ὁ κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἐνίοτε ἀπαντῶν τύπος τοῦ οὐδέτερου τὸ *σκίον*¹. Τὸ ἐκ τούτου παραγόμενον ρῆμα *ἡσκιώνομαι* σημαίνει πάσχω ἐξ ἐπηρείας δαιμόνος, συνωνυμοῦν πρὸς τὸ *λαβαίνω* ἢ *λαβώνομαι*², ἐπίσης σημαίνει νοσῶ, ὡς κοιμηθεῖς ὑπὸ τὴν σκιάν στέγης³, ἢ ὑπὸ τὴν σκιάν δένδρου ἔχοντος *βαρὺν ἡσκιον*, ἔνεκα δαιμονικῆς ἐπηρείας (ὅποια θεωροῦνται ἡ καρύα, ἡ συκῆ καὶ ἄλλα τινά). Τὸ δὲ οὐδέτερον *ἡσκιωμα* ἔχει καὶ ἐνεργητικὴν καὶ παθητικὴν σημασίαν, δηλοῦν καὶ τὸν προξενοῦντα τὸ κακὸν δαίμονα, τὸν *ἡσκιο*⁴, καὶ τὸν παθόντα ἐκ τούτου. Ἡσκιος λέγεται προσέτι ἐπιδημικὴ τις νόσος τῶν αἰγῶν, ἐκ τοῦ προξενοῦντος βεβαίως ταύτην δαίμονος⁵· πρὸς δὲ τούτοις τὸ ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ ἀνθρώπου ἐμφαινόμενον ἦθος αὐτοῦ, ἡ ἐγκατόπτρισις τρόπον τινὰ τῆς ψυχῆς εἰς τὸ πρόσωπον· οἷον *ἔχει καλὸν ἡσκιο* (= ἡ ὄψις του διαθέτει εὐμενῶς τὸν βλέποντα), *τὸν πῆρα ἀπὸ καλόν, ἀπὸ κακὸν ἡσκιο* (= διετέθη εὐμενῶς ἢ δυσμενῶς πρὸς αὐτόν). Ὁ ἔχων *καλὸν ἡσκιον* λέγεται καὶ μονολεκτικῶς *ἡσκιωτικός* (ἐν Ἡπείρῳ). Καὶ τὸ ρῆμα *σκιάζω* ἔχει καὶ τὴν ἀρχαίαν σημασίαν (ἀόρ. ἐσκίασα) καὶ τὴν τοῦ φοβίζω (ἀόρ. ἐσκίαξα)· παθ. *σκιάζομαι, σκιάχτηκα*= φοβοῦμαι, ἐφοβήθην⁶. Ἡ δὲ δη-

* Ἐδημοσιεύθη εἰς περ. Ἡμερολόγιον Ἑθν. Φιλανθρωπικῶν Καταστημάτων ἐν Κων/λει, ἔτ. 1(1905), σ. 419-421.

1. «Ἐλέησον τὸν δοῦλόν σου ὁ δεῖνα ἀπὸ τοῦ δαιμονικόν σκίον ὅπου ἔχει» (Περὶ τοῦ ἀδελφικοῦ, ἐκ κώδ. τοῦ ΙΣΤ' - ΙΖ' αἰῶνος ἐν Vassiliev, Anecd. Graecobyz., σ. 336).

2. Βλ. καὶ Ζωγράφειον ἀγῶνα, σ. 14.15.192 (Ἡπείρου).

3. Ζωγράφειος ἀγών, σ. 15 (Ἡπείρου). Ἀθηνᾶ, ἐν Ναυπλίῳ 1831, σ. 107 (Στερεᾶς Ἑλλάδος). Πρβλ. Ἐφημ. Φιλομ. 1857, σ. 296. (Στενήμαχος, τὸ ρῆμα *οὐρανῶ, οὐραντίζω*).

4. Ἡσκιώματα τὰ ἐξωτικά ἐν Ἡπείρῳ (Ζωγράφειος ἀγών, σ. 42).

5. Βαλαωρίτου, Ποιήματα, τ. Β', σ. 527.

6. Βλ. Κοραῆ, Ἄτακτ., τ. Δ', σ. 510. Ἐν Βούρᾳ τῆς Καλαβρίας τὸ *σ'άζομαι* σημαίνει εὐρίσκομαι ἐν σκιᾷ καὶ φοβοῦμαι (Morosi ἐν Archivio glottologico italiano, τ. IV, σ. 51).

μώδης παροιμία φοβᾶται καὶ τὸν ἥσκιο του⁷ ἐπὶ τῶν δειλοτάτων λεγομένη, ὑποδηλοῖ ὅτι ὁ δειλὸς ἐξ ὑπερβολῆς φόβου νομίζει ὅτι διατρέχει καὶ ἐκ τῆς ἰδίας αὐτοῦ σκιάς τὸν κίνδυνον, ὃν οἱ ἄλλοι φοβοῦνται ἐκ τῶν ἥσκιων. Ἄλλ' ἐμφαίνει ἐπίσης ὅτι ὑπῆρχε δοξασία, μὴ πιστευομένη πλέον, ὡς παιδαριώδης, καθ' ἣν ἡ σκιά τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ὃν ὑπερφυσικὸν αὐτοτελές, αὐτὴ ἡ ψυχὴ, δυναμένη καὶ νὰ βλάβῃ εἰς ὃν ἀνήκει. Ἡ δοξασία δ' αὕτη καταφαίνεται σαφῶς ἐν τῇ συνήθει ἐν Μακεδονία νουθεσίᾳ τῶν μητέρων πρὸς τὰ τέκνα των: *Μὴν περγελας τὸν ἥσκιο σου, γιατί θὰ σέ πλακώσῃ*⁸.

Αἱ λέξεις στοιχεῖον καὶ σκιά ἦσαν ἀνέκαθεν συνώνυμοι. Παρὰ τῷ Ἀριστοφάνει (Ἐκκλῆσ. 651), ὅπου τὸ πρῶτον εὐρίσκεται, ἡ λέξις στοιχεῖον σημαίνει τὴν σκιάν τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος. Ἐσήμαινε μὲν πιθανώτατα ἡ λέξις κατὰ τὸν Ε' π.Χ. αἰῶνα καὶ τὸ γράμμα τοῦ ἀλφαβήτου, ἀλλὰ κατὰ σύμπτωσιν δὲν περιεσώθη κείμενόν τι ἔχον αὐτὴν εἰς ταύτην τὴν σημασίαν. Καὶ εἰς συγγραφεῖς τοῦ Δ' αἰῶνος κεῖται ὄχι σπανίως ἡ λέξις στοιχεῖον εἰς δήλωσιν τῆς σκιάς⁹. Τοῦ λόγου δὲ ὄντος περὶ προσδιορισμοῦ τῆς ὥρας τῆς ἡμέρας, ἀδιακρίτως γίνεται χρῆσις εἰς μεταγενεστέρους συγγραφεῖς τῶν λέξεων στοιχείου καὶ σκιάς¹⁰. Καὶ ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς γλώσσῃ εἶναι συνώνυμα τὰ ὀνόματα στοιχεῖο καὶ ἥσκιος· τοῦτο δὲ καταφαίνεται καὶ ἐκ τῶν συνθέτων· ὁ ἀλαφρόσκιωτος (ὁ ἔχων ἐλαφρὸν τὸν ἥσκιον, ὁ δυνάμενος νὰ βλέπῃ τὰ εἰς τοὺς ἄλλους ἀφανῆ στοιχεῖα καὶ ἐξωτικὰ) ἐλέγετο ἐν παλαιότεροις χρόνοις ἐλαφρόστοιχος¹¹, (καὶ ὑπὸ τῶν Κυπρίων λέγεται νῦν ἀλαβροστοισ'ειώτης¹²). Ὁ δὲ βαρύσκιωτος ὑπὸ τῶν Κυπρίων λέγεται βαρυστοισ'ειώτης.

Προσέλαβε δὲ ἡ λέξις ἥσκιος καὶ τὴν ἄλλην σημασίαν τοῦ συνωνύμου στοιχειοῦ, τὴν τῆς ἀπολελυμένης τοῦ σώματος ψυχῆς ἢ τοῦ νυκτιπλανοῦς δαίμονος. Εἰς τοῦτο δὲ τὰ μάλιστα συνετέλεσεν ἡ ἀπὸ τῶν παλαιωτάτων χρόνων ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ρωμαίων καὶ πλείστων ἄλλων λαῶν συνταύτισις τῆς σκιάς πρὸς τὴν ψυχὴν. Σκιά ἐλληνιστὶ καὶ umbra λατινιστὶ ἐσήμαινε καὶ τὴν ψυχὴν τοῦ τεθνεῶτος¹³. «Κατθανὼν δὲ πᾶς ἀνὴρ | γῆ καὶ σκιά» λέγει ὁ Εὐριπίδης¹⁴. Αὐτὸς δὲ ὁ θάνατος κατ' εὐφημισμὸν ἐνίοτε λέγεται σκιά¹⁵. Τὴν

7. Βλ. τὰς ἐμὰς Παροιμίας, λ. φοβᾶμαι 34, ὅπου ἀναγράφονται καὶ αἱ ἀρχαῖαι καὶ αἱ ἐν ἄλλαις γλώσσαις παράλληλοι.

8. Μ. Χατζῆ Ἰωάννου, Θερμαῖς, σ. 34.

9. Diels, Elementum, σ. 60.

10. Βλ. Ἡσὺχ., λ. δωδεκάποδος· δεκάπουν στοιχεῖον· ἐπτάπους σκιά. Σοῦιδ., λ. δεκάπουν σκιά· δεκάπους σκιά. Σχολ. Ἀριστοφ. Ἐκκλ. 651. Πολυδ. Δ' 44: «τῇ σκιά δ' ἔτεκμαίροντο τὸν καιρὸν τῆς ἐπὶ δεῖπνον ὁδοῦ, ἦν καὶ στοιχεῖον ἐκάλουν».

11. Σολωμονική, Ἔθν. Βιβλιοθήκης φ. 20 β. Ἰστ. ἑταιρ. φ. 31α. 31β.

12. Λοσκᾶ, Λεξιλόγιον, σ. 25. Φιλολογ. ἐπισκέψεις, σ. 4-5. Σακελλαρίου, Κυπριακά, τ. Β', σ. 438 (ἀλαφροστοιχειώτης), σ. 486 (βαρυστοιχειώτης).

13. Βλ. Roscher, Lex. d. Myth., τ. II, σ. 240. Nägelsbach, Homer. Theologie² VII 25, σ. 398 κέ. Πρβλ. Roscher ἐν Jahrbücher f. class. Philol., 1892, σ. 703 κέ.

14. Ἀπ. 536 Nauck (Στοβ., Ἀνθολ. ὝΗ', 4. PKA', 25).

15. Ἡρώδ. Α. 18. Crusius, Untersuchungen zu den Mimiamben des Herondas, σ. 5.

συνταύτισιν δὲ τῆς ψυχῆς πρὸς τὴν σκιάν προϋποθέτει τὸ ὑπὸ πολλῶν Ἑλλήνων συγγραφέων ἀναφερόμενον μύθευμα, ὅπερ ἐξ ἀσιατικῶν λαῶν παρελήφθη· ὅτι ἐὰν ἡ θάνα ἐπιβῆ ἐπὶ τὴν σκιάν ἀνθρώπου ἢ ζώου, τὸ ἔχει ὑποχείριον, ἀποναρκοῦσα καὶ ἄφωνον καθιστῶσα αὐτό¹⁶. Ἡ παράστασις τῆς ψυχῆς ὡς σκιᾶς φαίνεται κοινὴ εἰς πάντας τοὺς ἀνθρώπους. Πάμπολλοι τῶν κατὰ φύσιν λαῶν φαντάζονται ὡς σκιάν τὴν ψυχὴν, ἢ δηλοῦσι ταύτην διὰ λέξεως σημαινούσης τὴν σκιάν¹⁷. Οἱ δ' ἀρχαῖοι Αἰγύπτιοι παρίστων, ἂν καὶ ὄχι πάντοτε, τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου ὡς μέλαιναν σκιάν¹⁸. Καὶ εἰς πολλοὺς δ' εὐρωπαϊκοὺς λαοὺς παρατηροῦνται ἴχνη τοιαύτης δοξασίας¹⁹. Παρ' ἡμῖν δὲ τὴν συνταύτισιν τῆς σκιᾶς πρὸς τὴν ψυχὴν ἐμφαίνει ὁ ἄλλοτε ὄχι ἀσυνήθης ἐντειχισμὸς τῆς σκιᾶς ἀνυπόπτου γέροντος διαβάτου ὑπὸ τὸν θεμέλιον λίθον οἰκοδομήματος, πρὸς ἀντικατάστασιν ἀνθρωποθυσίας. Προσέτι ἡ παρατήρησις Γερμανοῦ περιηγητοῦ τῆς ἀρχῆς τοῦ ΙΘ' αἰῶνος, ἧς τὴν ἀκρίβειαν δὲν ἐδυνήθην νὰ ἐξελέγξω, ὅτι οἱ Ἕλληνες πατοῦσι τὴν σκιάν ἐκείνου, ὃν θέλουσι νὰ βλάψωσι²⁰.

16. [Ἀριστοτέλ.], Π. θαυμασ. ἀκουσμ. 145, σελ. 845α 24. Αἰλιανοῦ Ζ Ἰστ. ΣΤ', 14. Γ', 7. Γεωπον. ΙΕ', α', 10 (ὅπου ὀρθῶς ὁ Haupt ἀναγινώσκει κατάγει αὐτὸν ἀντὶ τοῦ κ. *λαυτήν*). Τιμόθ. Γαζαῖος 4, ἐν Hermes, τ. III, σ. 6: «ὅτι ἐν σελήνῃ ἐρχομένη (θάνα) ἐὰν κυνὸς ὄντος ἐπὶ στέγουσ λάβηται κάτωθεν τῆς αὐτοῦ σκιᾶς, αὐτὸν καταφέρει ἀνωθεν τὸν κύνα». Ὁ Haupt (ἐν Hermes, αὐτ.) σημειώνει ὅτι ἀναφέρεται ἡ δοξασία αὕτη καὶ ὑπὸ τοῦ Ἀραβος συγγραφέως Δαμιρὶ (παρὰ Bochart, Hierozoicon I, 3, 11).

17. J. Lubbock, Die Entstehung der Civilisation, κεφ. 5, σ. 182 κέ. Edw. Tylor, Anfänge der Cultur, κεφ. 11, τ. I, σ. 42 κέ. Frazer, The Golden Bough², τ. I, σ. 285 κέ. Revue de l'hist. des religions, 1900, τ. 42, σ. 231 κέ.

18. Maspero, Histoire des peuples d' Orient, τ. I, σ. 108.

19. Rochholz, Deutscher Glaube u. Brauch, τ. I, σ. 92 κέ.

20. Bartholdy, Voyage en Grèce, Par. 1807, τ. II, σ. 57. Κατὰ τοὺς μέσους χρόνους τὰ γερμανικὰ νόμιμα ἐπέτρεπον εἰς μὴ ἐλεύθερον ἀδικηθέντα νὰ τιμωρῆ τὴν σκιάν τοῦ ἀδικήσαντος ἐλευθέρου (βλ. Rochholz, ἐνθ' ἄν.).

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΠΤΩΧΟΛΕΟΝΤΟΣ*

(Ἑλληνική μεσαιωνική διήγησις.)

Collection de monuments pour servir à l'étude de la langue néo-hellénique, No 19. Histoire de Ptocholéon précédée d'une étude littéraire par Ch. Gidel., *Περὶ τοῦ γέροντος τοῦ φρονίμου Μουτζοκουρεμένου ποίημα, νῦν τὸ πρῶτον ἐκ τοῦ ἐν Παρισίοις χειρογράφου ἐκδοθέν, ἐπιμελεία καὶ διορθώσεις Αἰμυλίου Λεγρανδίου*, Paris 1872, εἰς 8ον, ἐκ σελ. 54.

Τὸ παρὸν φυλλάδιον ἀποτελεῖ μέρος τῆς πρὸ τριῶν ἐτῶν ὑπὸ τοῦ κ. Legrand ἐκδιδομένης Συλλογῆς μνημείων πρὸς σπουδὴν τῆς νεοελληνικῆς γλώσσης, ἐδημοσιεύθη δὲ καὶ ἐν τῇ τελευταίᾳ Ἐπετηρίδι τοῦ ἐν Παρισίοις συλλόγου πρὸς ἐνθάρρυνσιν τῶν ἑλληνικῶν σπουδῶν. Περιέχει δὲ μικρὰν διήγησιν ἐκ 384 στίχων ἐξηγμένην ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 360 ἑλληνικοῦ χειρογράφου τῆς ἐν Παρισίοις ἐθνικῆς βιβλιοθήκης.

Ἡ διήγησις αὕτη εἶναι γεγραμμένη εἰς στίχους ἀνομοιοκαταλήκτους, εἰς δίμετρον τροχαϊκὸν πεποιημένους μέτρον· ἡ στιχουργία δὲ ὡς εἶναι πολλαχοῦ σαφελὰ καὶ ἀπειρόκαλος, τοῦ ἀντιγραφέως προδίδουσα τὴν ἀμάθειαν, ἦν καταφανεστέραν ποιουῖσιν οἱ ἄπειροι τῆς γλώσσης βαρβαρισμοί. Ὡς δ' ἐκ τῆς γλώσσης καὶ τῆς στιχουργίας δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν, ὁ συγγραφεὺς ἦν ἴσως σύγχρονος τοῦ Ἑρμονιακοῦ, τοῦ συγγραφέως τῆς περὶ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου διηγήσεως, τῆς δημοσιευθείσης ἐν τῇ Ἐκλογῇ μνημείων τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς γλώσσης τοῦ Μαυροφρύδου· τὸ δὲ χειρόγραφον ἐγράφη, ὡς ὑποθέτουσιν οἱ συγγραφεῖς τοῦ καταλόγου τῆς παρισινῆς βιβλιοθήκης κατὰ τὴν ΙΕ' ἑκατονταετηρίδα.

Ἡ διήγησις αὕτη ἐπιγράφεται *Περὶ τοῦ γέροντος τοῦ φρονίμου Μουτζοκουρεμένου*¹ ἐκτίθεται δ' ἐν αὐτῇ ἡ ἱστορία τοῦ πτωχοῦ τοῦ Πτωχολέοντος. Οὗτος ἦτο φρόνιμος, λόγιος καὶ πλουσιώτατος:

Οὐ γὰρ ἤμπορεῖ τὸ στόμα
οὔτε γλῶσσα, οὐ καρδία

*Ἐδημοσιεύθη εἰς περ. Παρθενῶν Β' (1872-73) σ. 1125-1130.

1. Ἡ λέξις αὕτη σημαίνει ἴσως, τοῦ ταλαιπώρου, τοῦ δυστυχοῦς· ἡ μὲν λέξις *μουτζες* εἶναι ταυτώνυμος τῇ λ. *φάσκελα*, περὶ ἧς ἐν τῷ περὶ καταρῶν κεφαλαίῳ τοῦ β' τόμου, τοῦ Περὶ τοῦ βίου τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων συγγράμματος ἡμῶν ὁμιλοῦμεν· εἶναι δὲ τὰ *φάσκελα* χειρονομία ὕβριστική, πρὸς εὐτελεῖς ἀνθρώπους ἀπευθυνομένη· ἡ δὲ λέξις *κουρεμένος* (*tondu*) εἶναι συνώνυμος τῇ *καῦμένος* (*brûlé=le rauvre homme*)· συνήθης δ' ἡ ἔκφρασις *Κουρέματά σου!* θωπευτικῶς λεγομένη πρὸς τινα ἀνόητόν τι εἰπόντα, ἐτι δὲ συνηθεστέρα ἢ *Δέν πᾶς νὰ κουρεύεσαι!* ἐπίσης εὐχρηστος ἐπὶ τῶν ἀνοησίας λεγόντων.

νὰ εἶπῃ τὸ τ' εἶχεν οὗτος
ὁ καλὸς ὁ γεροντίτζης.

Ἄλλ' ὁ δαίμων ἐφθόνησε τοῦ ἀνδρὸς τὴν εὐδαιμονίαν, καὶ ἰδοὺ λησται Ἄραβες, ὄλον ἐκεῖνον τὸν πλοῦτον κατέστρεψαν. Ὁ γέρον δπως ἀπαλλάξη τοὺς υἱοὺς, τὰς θυγατέρας καὶ τοὺς γαμβροὺς καὶ ἐγγόνους αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ἐνδείας συμβουλεύει αὐτοὺς νὰ τὸν δέσωσι καὶ νὰ τὸν ὑπάγωσιν εἰς τὸν βασιλέα δπως τὸν πωλήσωσιν ὡς δοῦλον, ἀντὶ πεντάκις χιλίων ὑπερπύρων· τὰ τέκνα του τότε ἤρξαντο νὰ θρηνοῦσι καὶ νὰ κλαίουσιν· ἐν τούτοις

πιάνουσιν τὸν γέρον,
καὶ πισταγκωνίσασίν τον.

Τὸν ἔφερον δὲ εἰς τὴν πόλιν, ὅπου τὸν ἠγόρασεν ὁ μέγας λογοθέτης, τῆ συναινέσει τοῦ βασιλέως, ἀφ' οὗ ἔμαθεν ὅτι

τρεῖς τέχνες καλὰς ἠξεύρει·
Πρῶτον, φυσικὸν ἀνθρώπου·
δεύτερον, τοῦ χρυσαφίου
καὶ τοὺς λίθους τοὺς τιμίους
τρίτον· περὶ τῶν ἀλόγων.

Ἀμέσως δὲ ὁ βασιλεὺς τὸν ἐφυλάκισε καὶ διέταξεν δπως καθ' ἐκάστην δίδωσιν αὐτῷ ἓν δίπυρον (πισκοῦττιν) καὶ μίαν βολάν νὰ πίνη.

Κατ' ἐκεῖνας τὰς ἡμέρας ἦλθεν εἰς τὴν αὐλὴν ἔμπορός τις ἐκ Συρίας, ἔχων πολυτίμον λίθον ἐκτιμηθέντα ὑπὸ τῶν χρυσοχόων ἀντὶ ἐξήκοντα χιλιάδων ἀργυρίου καὶ χρυσίου(;)· τοῦτον ἠγόρασεν ὁ βασιλεὺς· ἀλλ' ὅτε ἔφερον εἰς τὸν γέροντα δπως τὸν ἐκτιμήσῃ οὗτος εἶπεν ὅτι ἀξίζει τρία κούφια (κούφα) καρύδια· ἐθυμώθη τότε ὁ βασιλεὺς ὑπερβαλλόντως, ἀλλ' ὁ γέρον τῷ εἶπε:

«Τί χολιάζεις, καὶ τίνα πλήσσεις;
Τόσα, δέσποτά μου, ἀξίζει,
καὶ εἰπόν σου τὴν ἀλήθειαν.
Γροίκα, ἀφέντη βασιλεῦ,
τὸ λιθάρι, τὸ (=ὄπερ) φουμίζουν,
ἔχει σκώληκαν ἀπέσω.
Ὅταν οὖν ἔλθῃ τὸ θέρος
καὶ νὰ βράσουσι ἡμέρες,
θέλει ἀρχίσει τὸ σκουλήκιν
νὰ κατατρυπᾷ τὸν λίθον.
Καὶ λέγω ἂν οὐδὲν πιστεύῃς
ὄρισε τὸν καβάτοράν σου²
ὄρισε τὸν χρυσοχόν σου,
καὶ ἄς σχίσουν τὸ λιθάριν,
καὶ νὰ δῆς ἂν εἶμαι ψεύστης».

2. Καβάτορας, σημαίνει τορευτὴν πολυτίμων λίθων εἶναι δὲ λ. ἰταλική (cavatore).

Οὕτω δὲ ποιήσας ὁ βασιλεὺς, εὗρεν ὅτι ἀληθῆ ὁ γέρων ἔλεγε καὶ κατέκλεισεν αὐτὸν ἐκ νέου εἰς τὴν φυλακὴν, διατάξας τὸν *κελλάρην* του νὰ τῷ δίδει δύο δίπυρα καθ' ἐκάστην καὶ δύο φορὲς νὰ πίνῃ.

Μετά τινα χρόνον ἐγένετο πρότασις εἰς τὸν βασιλέα νὰ νυμφευθῆ νεάνιδά τινα· ὁ βασιλεὺς τότε ἐζήτησε τὸν γέροντα ὅπως τῷ εἶπη οὗτος τὸ φυσικὸν (le naturel) τῆς νεάνιδος. Παραλαβὼν δ' ὁ γέρων αὐτὴν τὴν διέταξε νὰ ἐκδυθῆ πρό αὐτοῦ, ἰδὼν δ' ὅτι ἀσυστόλως τοῦτο ἐκείνη ἐπραξεν, ἐπέστρεψε πρὸς τὸν βασιλέα καὶ τῷ εἶπεν ὅτι κακῆς γυναικὸς κόρη εἶναι, καὶ αὐτὸν θὰ ἀτιμάσῃ ἂν τὴν νυμφευθῆ. Ἐξετάσας δ' ὁ βασιλεὺς τὰ κατὰ τὴν μητέρα τῆς νεάνιδος καὶ ἰδὼν ὅτι ἀληθῆ ὁ γέρων ἐμάντευσεν, ἐκ περιεργείας κινούμενος, τὸν παρεκάλεσε νὰ τῷ εἶπη καὶ τὴν φύσιν αὐτοῦ καὶ ἐκ τίνος κατάγεται γενεᾶς³. Ὁ γέρων, ἀφ' οὗ πρῶτον ἐνόρκως ὁ βασιλεὺς τῷ ὑπεσχέθη ὅτι δὲν θὰ τὸν κακοποιήσῃ ὅ,τι δῆποτε καὶ ἂν εἶπη, λέγει αὐτῷ ὅτι εἶναι υἱὸς ἀρτοποιοῦ (*μάγκιπος*). Πλήρης ὀργῆς ὁ βασιλεὺς τρέχει πρὸς τὴν μητέρα του καὶ δι' ἀπειλῶν ἀναγκάζει αὐτὴν νὰ ὁμολογήσῃ τίς ἐστὶν ὁ πατὴρ του.

Ἐκείνη ὁμολογεῖ ὅτι τὸν ἐγέννησεν ἐκ τοῦ ἀρτοποιοῦ Μουσταφᾶ, ἐπειδὴ ὁ βασιλεὺς Πέρος ἦν ἄγονος. Τότε ὁ βασιλεὺς, τοῦ γέροντος τὴν σοφίαν θαυμάζων, δωρεῖ αὐτῷ μαργαρίτην, ἀξίας ἐξήκοντα χιλιάδων χρυσοῦ, καὶ τὸν ἐξαποστέλλει εἰς τὴν οἰκογένειάν του, ὅπου ἐζησε πλούσιος καὶ εὐδαίμων. Τὸ δὲ διήγημα καταλήγει διὰ τοῦ ἐξῆς ἐπιμυθίου:

Οὕτως δὲ τιμᾶ ὁ Θεὸς
τοὺς φρονίμους [τοὺς] ἀνθρώπους.
Μὲ τὴν γνώσιν ὅπου ἔχει
πάλιν ὁ πτωχὸς πλουτίζει.

Ἡ διήγησις αὕτη ἦν ἴσως κοινοτάτη, καὶ πολλαὶ παραλλαγαὶ αὐτῆς κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐφέροντο. Οἱ ἐν ἀρχῇ μάλιστα τοῦ ὑπὸ τοῦ κ. Legrand δημοσιευθέντος ποιήματος 19 στίχοι εἰσὶν ἴσως ἀποσπάσματα ἐτέρων δύο ποιημάτων, τὴν αὐτὴν ἐχόντων ὑπόθεσιν, τοῦ μὲν εἰς δεκαπεντασυλλάβους πολιτικούς γεγραμμένου στίχους, τοῦ δὲ ἐπίσης εἰς ὀκτασυλλάβους. Ἡ δὲ τοῦ κ. Legrand εἰκασία, ὅτι οἱ δεκαπεντασύλλαβοι στίχοι ἐτέθησαν πρὸ τῶν ὀκτασυλλάβων, ἐξ ἑθους, δὸς εἰπεῖν, ποιητικοῦ, διότι τοῦτο καὶ εἰς τινὰ ἄλλα μεσαιωνικὰ ποιήματα συμβαίνει, δὲν φαίνεται ἡμῖν λίαν πιθανή, τοσοῦτῳ μᾶλλον, καθ' ὅσον τὸ ποίημα ἄρχεται ἀναμφηρίστως ἀπὸ τοῦ εἰκοστοῦ στίχου.

Ἐκτὸς τῶν δύο τούτων ποιημάτων κατέχομεν καὶ ἡμεῖς ἕτερον, ἀντιγραφὸν ἐκ χειρογράφου, ἀγνοοῦμεν ποῦ κατακειμένου, ὑπὸ Γεωργίου Τσαφαλοπούλου, ἀρχαίου ἐλληνοδιδασκάλου ἐν τῇ ἐν Βυτίνῃ τῆς Πελοποννήσου ἐλληνικῇ σχολῇ. Τὸ ποίημα τοῦτο καὶ στιχουργίαν ἔχει ἄπταιστον, καὶ γλῶσ-

3. Τὸ χειρόγραφον φέρει *Νὰ μ' ἐπιχαρῆς τὸν λέγει ὁ βασιλεὺς*, ὡς καὶ ἡμεῖς ἀκόμη σήμερον λέγομεν *Νὰ μὲ χαρῆς*, *Νὰ σὲ χαρῶ*. Ὅθεν ἐσφαλμένως ὁ κ. Legrand διορθοῖ *Νάμαι ἴπιχαρῆς*, τὸν λέγει, ὅπερ οὐδὲν σημαίνει.

σαν καθάραν, στερουμένην τῶν ἀφορήτων βαρβαρισμῶν, ὧν βρίθει τὸ ὑπὸ τοῦ κ. Legrand δημοσιευθέν. Καί ἐν τῷ ποιήματι τούτῳ ἀναφέρεται ὅτι γέρων τις, πολυμελῆ ἔχων οἰκογένειαν, περιελθὼν εἰς ἔνδειαν, διότι

*ἦλθε δύστυχος ὁ χρόνος,
κ' ἔκουρσεύθηκεν ἡ χώρα,*

λέγει εἰς τοὺς υἱοὺς καὶ τοὺς ἐγγόνους του νὰ τὸν δέσωσι, καὶ τὸν φέρωσιν ὀπως τὸν πωλήσωσιν

*εἰς τὴν ξακουσμένην πόλιν
τὴν μεγάλην Βυζαντίδα.*

Ἐκεῖ ἀντὶ ἑξακισχιλίων ρεαλίων τὸν ἀγοράζουσιν οἱ μεγιστᾶνες, κατὰ παραγγελίαν τοῦ βασιλέως, μαθόντος ὅτι εἶναι λιθογνώστης καὶ ὅτι γνωρίζει τὴν φύσιν τῶν ἀνθρώπων καὶ ἀλόγων. Ὁ βασιλεὺς ἀγοράσας αὐτὸν ἐπρόσταξεν εὐθέως

*νὰ τοῦ δώκουνε καμάρα,
νὰ τὸν κάμουν καὶ ταῖνι,
ἐν ἀφράτο παξιμάδι
καὶ κρασάκι μίαν κοῦπαν
νὰ περνᾷ τὴν ζωὴν του.*

Μετὰ δύο μῆνας ἔφερον εἰς τὴν ἀγορὰν ἵππον (φαρίν= ἱπάριον), ὑπὸ πάντων ὠραιότατον καὶ εὐγενέστατον ὁμολογούμενον. Ἐπιθυμῶν δὲ ὁ βασιλεὺς ὀπως ἀγοράσῃ αὐτόν, ἔστειλε τὸν γέροντα ἵνα τὸν ἐκτιμήσῃ. Ἐκεῖνος πορευθεὶς εἰς τὴν ἀγορὰν διέταξε τὸν πωλητὴν νὰ ἱππεύσῃ τὸν ἵππον τοῦτον· εὐθὺς δ' ὡς τὸν εἶδε τρέχοντα, ἀνέκραξε:

*χοντρομέρι
ἀργοκίνητο στὴν στράτα.
Τοῦτο, γὰρ καθὼς λογιάζω,
πουλαράκι εἶχε μείνει,
ὄρφανὸν ἀπὸ μητέρα,
βουβαλάρη τὸ ἐδῶκαν,
κ' ἔφαγε βουβάλας γάλα,
καὶ βουβάλας τάξιν ἔχει.*

Τούτου δ' ἀληθοῦς ἀποδειχθέντος, ηὐξύνθη ἡ ἐπιχορήγησις αὐτοῦ κατὰ ἕν ἀκόμη ἀφράτο παξιμάδι καὶ ἑτέραν κοῦπαν κρασάκι. Μετὰ δύο πάλιν μῆνας ἦλθεν ἔμπορός τις ἐκ χωρῶν ἀπωτάτων, ἐκ τῶν Ἰνδιῶν, φέρων λίθον πολῦτιμον, ἐκτιμηθέντα ὑπὸ τῶν αὐλικῶν ἀντὶ ἑβδομήκοντα χιλιάδων δουκάτων. Ὁ βασιλεὺς, ὀπως τὸν ἀγοράσῃ, προσέτρεξεν εἰς τὸν γέροντα, ὅστις εὐθὺς ὡς εἶδε τὸν λίθον τὸν πολῦτιμον ἀνέκραξε:

*Φέρετέ μου βάτου φύλλα,
κ' ἀπὸ σπάρτον μίαν ρίζαν,*

*νὰ καπνίσωμεν τὸν λίθον,
νὰ ψοφήσῃ τὸ σκουλήκι,
ποῦ τοῦ δίδει τόσην λάμψιν.*

Τούτου δὲ πράγματι γενομένου καὶ πάλιν ηὑξύνθη τοῦ γέροντος ὁ μισθὸς κατὰ ἓν ἔτι δίπυρον, καὶ ἓν ποτήριον οἴνου.

Μεθ' ἑτέρους δύο μῆνας ὁ βασιλεὺς ἐπρόκειτο νὰ νυμφευθῇ μίαν κορασίδα. Καλέσας δὲ τὸν γέροντα, τὸν παρεκάλεσε νὰ ὑπάγῃ εἰς τὴν οἰκίαν τῆς μητρὸς τῆς νεάνιδος, ὅπως ἐκφέρῃ τὴν περὶ ταύτης γνώμην του. Πορευθεὶς δ' ὁ γέρων ἐκεῖ καὶ τὸ βάδισμα τῆς κόρης παρατηρήσας, κατενόησεν ὅτι εἶναι κόρη γυναικὸς διαγωγῆς κακῆς, καὶ ὅτι πολλὴν πίστιν πρὸς τὸν σύζυγόν της δὲν θὰ τηρήσῃ. Τὰς παρατηρήσεις ταύτας ἀνεκοίνωσε τῷ βασιλεῖ, ὅστις θαυμάσας τοῦ πρεσβύτου τὴν σοφίαν, τὸν παρεκάλεσε νὰ τῷ εἴπῃ ἀπὸ τί γε νεὰν αὐτὸς εἶναι. Ὁ δὲ γέρων, ἀφ' οὗ πρότερον ὁ βασιλεὺς ὠρκίσθη ὅτι δὲν θὰ τὸν βλάψῃ οἰαδήποτε καὶ ἂν ἦ ἡ ἀπάντησις, εἶπε θαρρήσας:

*Καὶ φουρνάρη γυιὸς ὑπάρχεις,
καὶ φουρνάρη τάξιν ἔχεις
καὶ τὴν βασιλείαν πῶχεις
παρὰ φύσιν τὴν ἐπήρες
κ' εἶσαι φυσικὸς χωριάτης.*

Ὁ βασιλεὺς τότε ἐκάλεσε τὴν μητέρα του, ἣτις γονυπετήσασα τῷ ὠμολόγησεν ὅτι ἐπειδὴ ὁ πατήρ του ἦν ἄτεκνος, καὶ δὲν θὰ κατέλιπε κληρονόμον τὸν ἐγέννησεν ἐκ τοῦ φουρνάρη, ὅστις ἦτο ἀνδρειωμένον παλληκάρι.

Ἀκούσας ταῦτα καὶ θαυμάσας ὁ βασιλεὺς ἀπέπεμψε μετὰ πολλῶν δώρων τὸν πρεσβύτην, ἀφ' οὗ πρῶτον παρ' αὐτοῦ ἔμαθεν, ὅτι τὴν γέννησίν του ἐμάντευσεν ἐκ τῶν παξιμαδίων, ἅτινα τῷ ἐδώρει, διότι

*ἀνταμοιβὴν τοιαύτην
χωριανὴν κι ἀχρειαστάτην
ἔκαμεν εἰς τὴν σοφίαν,
ὡσὰν ἓνας ψωμοπούλης.*

Ὁ κύριος Gidel, ὁ σοφὸς συγγραφεὺς τῶν περὶ τῆς Νεοελληνικῆς φιλολογίας μελετῶν (*Études sur la littérature grecque moderne*), ἐν αἷς μετὰ πολυμαθείας ἐξετάζει τὴν ἐπήρεια τῶν φραγκικῶν ἁσμάτων καὶ διηγήσεων, ἐπὶ τῶν ἑλληνικῶν τοῦ μεσαίωνος ποιημάτων, κατέστησε τοῦ κ. Legrand τὴν ἔκδοσιν πολυτιμωτέραν, γράψας πρόλογον, περὶ τῆς διηγήσεως τοῦ Πτωχολέοντος πραγματευόμενον.

Ἐν τῷ προλόγῳ τούτῳ ὁ κ. Gidel, μετὰ τὴν μετάφρασιν τοῦ ἑλληνικοῦ ποιήματος, πραγματεύεται περὶ τῆς ἐποχῆς, εἰς ἣν ἡ διήγησις ἀναφέρεται. Τοιαύτην δ' ὀρίζει τὴν ἐποχὴν τῆς βασιλείας τοῦ Φράγκου ἡγεμόνος Ροβέρτου de Courtenay, ἐκδιωχθέντος τοῦ θρόνου ὑπὸ τῶν ὑπηκόων του ἐν ἔτει

1228 μ.Χ. Φέρει δὲ πρὸς ἀπόδειξιν τῆς γνώμης του τὰ ἐξῆς ἐπιχειρήματα: Πατὴρ τοῦ βασιλέως ἐν τῷ ποιήματι λέγεται (στ. 338) ὁ κύρ Πέρος (=Πέτρος). Πέτρος δ' ἐκ τῶν αὐτοκρατόρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐλέγετο μόνον ὁ Πέτρος de Courtenay, ὁ ἐν ἔτει 1216 ἐκλεχθεὶς αὐτοκράτωρ. «Ἄν πρὸς στιγμὴν ὑποθέσωμεν τοῦτο ἀληθές, προσθέτει ὁ κ. Gidel, τὸ διήγημα τοῦτο μέγα παρέχει ἡμῖν τὸ ἐνδιαφέρον. Βλέπομεν Ἕλληνα, ὑπόδουλον δυναστείας, ἦν ἀπεχθάνεται, καὶ οὐδόλως πλέον ἐκπλησσόμεθα διότι ἐπεννόησε τὸν γελοῖον ἐκεῖνον μῦθον, ὅπως ἐκθέσῃ εἰς τῶν ὑπηκόων του τὴν περιφρόνησιν αὐτοκράτορα, κατέχοντα θρόνον, ἐφ' οὗ οὐδὲν ἐκ τῆς γεννήσεώς του ἐκέκτητο δικαίωμα. Ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος, ὁ υἱὸς ἐνὸς δούλου, ἐνὸς ποταποῦ ἀνδρός, ἐνὸς Μουσταφᾶ, ἦν ἀντικείμενον καταλληλότατον πρὸς σατυρισμὸν. Ὁ συγγραφεὺς ἐκτύπα οὕτω ταυτοχρόνως καὶ τοὺς Φράγκους καὶ τοὺς Τούρκους, διότι τὸ ὄνομα Μουσταφᾶς, ὅπερ ὁ δούλος ἔφερεν, ἦν κοινότατον παρὰ τῇ φυλῇ, ἣτις ἐμελλε νὰ κατακτήσῃ βραδύτερον τὴν Κωνσταντινούπολιν, καὶ ἣτις ἐνωρὶς ἐνέπνεε φόβον τοῖς Ἕλλησιν. Οὕτως ὁ Δάντης, ἐπανελάμβανεν ἐν τινι τῶν ἀσμάτων τῆς Θείας αὐτοῦ Κωμωδίας τὴν ἀλλόκοτον πλάνην, καθ' ἣν ὁ Οὐγὸς Καπέτος ἦν υἱὸς παρισινοῦ τινὸς κρεοπώλου».

Ἐκτὸς τούτου ὁ κ. Gidel σημειοῖ τὴν καταφανῆ ὁμοιότητα τὴν ὑπάρχουσαν μεταξὺ τοῦ ποιήματος τοῦ Πτωχολέοντος καὶ γαλλικοῦ τινος μυθιστορήματος ἐπιγραφομένου Eracles, καὶ συγγραφέντος περὶ τὸ 1133 ὑπὸ τοῦ Gautier d' Arras. Ὁ Eracles οὗτος, ὅστις ὡς ἐκ πολλῶν διδομένων ὑποθέτει ὁ κ. Gidel εἶναι ὁ αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου Ἡράκλειος, ἐγεννήθη ἐν Ρώμῃ ἐκ πατρὸς γερουσιαστοῦ, ὀνομαζομένου Mygiados καὶ μητρὸς Κασίνης· ἄγγελος κατὰ τὴν στιγμὴν τοῦ βαπτίσματος αὐτοῦ φέρει ἐπιστολὴν, ἣν διατάσσει τὴν μητέρα ν' ἀνοίξῃ μόνον ὅταν τὸ τέκνον μάθῃ ν' ἀναγινώσκη. Ὅταν δὲ τοῦτο ἔμαθε τὴν ἀνάγνωσιν ἢ μῆτηρ τῷ ἐγχειρίζει τὴν οὐρανόπεμπτον ἐπιστολὴν, ἐξ ἧς μανθάνουσιν ὅτι ὁ Θεὸς προικίζει αὐτὸ διὰ τριῶν δώρων: τῆς γνώσεως τῶν πολυτίμων λίθων, τῆς τῶν ἵππων καὶ τῆς τῶν γυναικῶν.

Ἀποθανόντος τοῦ Mygiados ἢ σύζυγός του πρὸς ψυχικὴν του σωτηρίαν ἐπώλησεν ὅλα τὰ κτήματά της:

*Les castiaux, les villes et les ricetés,
Les manoirs, et les fermetés.*

Μὴ ἔχουσα δὲ πλέον χρήματα ὅπως δώσῃ χάριν τῆς ψυχῆς τοῦ συζύγου της ἐπώλησε καὶ τὸ τέκνον της εἰς τινὰ μεγιστᾶνα τοῦ αὐτοκράτορος ἀντὶ χιλίων βυζαντίων, διὰ τὰ τρία προτερήματά του. Οἱ αὐλικοὶ ἐμπαίζουσι τὸν μεγιστᾶνα ἐκεῖνον ὡς ἀπατηθέντα, ὁ δὲ αὐτοκράτωρ διατάσσει νὰ συναθροίσωσιν οἱ ὑπήκοοί του τοὺς πολυτιμωτέρους τῶν λίθους, εἰς ἓνα ὄρισμένον τόπον· τούτου δὲ γενομένου διέταξε τὸν Eracles ν' ἀγοράσῃ εἰς οἰανδήποτε τὴν τὸν τιμαλφέστερον ἐξ ὄλων τῶν λίθων τούτων· ἐκεῖνος παριδῶν ὄλους τοὺς λοιποὺς ἀγοράζει ἓνα ἄσημον ὄλως φαινόμενον παρὰ τινος ἐμπόρου πῆρεως καὶ κόμεως, δίδει δ' εἰς τὸν ἔμπορον, ἀντὶ τῶν ζητηθέντων ἐξ δηνα-

ρίων, τεσσαράκοντα μάρκα. Ὁ αὐτοκράτωρ ὀργίζεται, ἀλλ' ὁ Eracles ἀποδεικνύει αὐτῷ ὅτι ὁ λίθος ἐκεῖνος ἔχει τὴν ιδιότητα νὰ διαφυλάττη ἀπὸ πυρός, σιδήρου καὶ ὕδατος τὸν κατέχοντα, τὴν δ' ιδιότητα ταύτην ἤθελεν ἀπωλέσει ἂν ἠγοράζετο ἀνθ' ἑξ ἑξ μόνον δηναρίων. Καὶ ταῦτα ἀποδεικνύει καταδύσας ἐν ὕδατι, βληθεὶς διὰ ξίφους, καὶ εἰς πυρὰν τεθείς καὶ ἀβλαβῆς μείνας. Εἰς ἄλλην περίστασιν ἀπέδειξεν ὁ Eracles ἀληθὲς τὸ προτέρημά του τῆς γνώσεως τῶν ἵππων, καὶ ἄλλοτε τὸ τῆς γνώσεως τῶν γυναικῶν ἐκλέξας διὰ τὸν αὐτοκράτορα, μεταξὺ πολλῶν θυγατέρων μεγάλων οἰκογενειῶν νύμφην ἐκ γένους μὲν ἀσήμου, ἀλλὰ διὰ μεγάλων πεπροικισμένην ἀρετῶν.

Ὁ Paulin Paris, ὅστις ἐν τῇ Φιλολογικῇ Ἱστορίᾳ του τῆς Γαλλίας πολλὰ περὶ τοῦ συγγράμματος τούτου τοῦ Gautier d' Agtas ἔγραψε, εὐρίσκει ὁμοιότητα πρὸς τὴν περὶ τῶν προτερημάτων τοῦ Eracles διήγησιν, ἐν τῷ Ἰνδικῷ μύθῳ, τῷ περιγράφοντι τὰ συμβάντα τοῦ Νάλα καὶ τῆς Δαναϊαντῆς. Ἐκεῖ ὁ ἥρωας, μετημφισμένος εἰς ἠνίοχον τοῦ βασιλέως Ριτουπάρνα, λέγεται ἀπαράμιλλος ὡς πρὸς τὴν γνώσιν τῶν ἵππων, καὶ μεταξὺ πολλῶν τοιούτων ἀρίστων θεωρουμένων, ἐκλέγει ἕνα κατὰ τὸ φαινόμενον εὐτελεῖ, ὅστις ὁμοῦς μετέπειτα ἐδείχθη ὑπέρτερος πάντων τῶν λοιπῶν.

Πρὸς τούτοις ἐν τινι συλλογῇ ἀραβικῶν καὶ τουρκικῶν μύθων ἐκδοθείση ὑπὸ Δ. Κ. Ἀσλάνη τοῦ Βυζαντίου, ἐδημοσιεύθη ὁ ἀκόλουθος μῦθος, ὁμοῖος τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Πτωχολέοντος, ἐνῶ ἡ σκηνὴ ὑποτίθεται ἐν Περσίᾳ.

«Περιηγητὴς τις ὁδεύων ἔφθασεν εἰς ἕνα κράτος τῆς Περσίας· μαθὼν δὲ ὅτι αὐτὸ εἶχεν ἄπειρα διαμάντια, καλοὺς ἵππους, καὶ καλοὺς ἀνθρώπους, ἐπαρουσιάσθη δι' ἀναφορᾶς του εἰς τὸν σουλτάνον τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἐξαιτῶν νὰ τὸν παραλάβῃ εἰς τὸ παλάτιόν του, ὡς πραγματογνώμονα τῶν τριῶν τούτων εἰδῶν, ἀπὸ τὰ ὅποια εἶχεν ὁ σουλτάνος πολλὰ· ἐδέχθη τὴν αἴτησίν του ὁ σουλτάνος, καὶ παρουσιάσας τὸν περιηγητὴν ἐνώπιόν του, τῷ ἔδειξεν ἕνα ἀδάμαντα πολύτιμον διὰ νὰ τὸν ἐκτιμήσῃ· ὁ περιηγητὴς θεωρήσας τὸν ἀδάμαντα, εἶπεν εἰς τὸν σουλτάνον: «ἐὰν ὁ ἀδάμας οὗτος δὲν ἤθελεν ἔχει εἰς τὸ κέντρον του ἕν ψῆγμα μαύρης ἄμμου, δὲν ἤθελεν ἐκτιμηθῆ με ὅλα τὰ χρήματα τοῦ κόσμου». Ὁ σουλτάνος τῷ ἐζήτησεν ἀπόδειξιν· ὁ δὲ περιηγητὴς ἐζήτησεν τὴν ἄδειαν νὰ σχίσῃ τὸν ἀδάμαντα, καὶ νὰ ἐξάξῃ τὴν μέλαιναν αὐτὴν ἄμμον· τῷ ἐδόθη ἡ ἄδεια, ἔσχισε τὸν ἀδάμαντα, καὶ ἐξαγαγὼν τὴν ἄμμον, τὴν ἐνεχείρισεν εἰς τὸν σουλτάνον, ὅστις θαυμάσας τὴν γνώσιν τοῦ περιηγητοῦ, διέταξε νὰ τῷ δίδεται δι' ἀνταμοιβὴν μία ὀκτὰ κρέατος κάθε ἡμέραν ἐφ' ὄρωζωῆς του· τῷ εἶπε δὲ νὰ παρουσιασθῇ τὴν ἐπιούσαν διὰ νὰ ἐκτιμήσῃ τοὺς ἵππους του.

Ἐπαρουσιάσθη ὁ περιηγητὴς τὴν ἐπιούσαν εἰς τὸν σουλτάνον, ὅστις διέταξε νὰ φέρουν τὸν καλλίτερον ἵππον του διὰ νὰ τὸν ἐκτιμήσῃ· ὁ περιηγητὴς μόλις εἶδε τὸν ἵππον, καὶ εἶπεν εἰς τὸν σουλτάνον: «Ὁ ἵππος αὐτὸς ἤθελεν εἶσθαι ἀμίμητος, ἐὰν δὲν εἶχε φυσικὸν ἐλάττωμα τὸ νὰ κυλίσται εἰς τὸ ὕδωρ, ἅμα ὅτε ἤθελε περάσῃ ρύακα ἢ κανένα ποταμόν, καθότι μικρὸς ὢν ἐτράφη πο-

4. Paulin Paris, Histoire littéraire de France, τ. XXII, σ. 794-867.

λὺν καιρὸν ἀπὸ τὸ γάλα μιᾶς βουβάλου, ἥτις ἦτον εἰς τὸν αὐτὸν σταῦλον, ὅπου εἶχεν ἀνατραφῆ καὶ ὁ Ἴππος». Ὁ σουλτάνος ἐζήτησε πάλιν ἀπόδειξιν, ὁ δὲ περιηγητὴς εἶπε νὰ καβαλικεύσῃ εἰς Ἴππεὺς τὸν Ἴππον, καὶ νὰ περάσῃ τὸν ἔμπροσθεν τοῦ παλατίου ρύακα, καὶ θέλει ἀποδειχθῆ πραγματικῶς· ὁ δὲ σουλτάνος διέταξεν εὐθὺς νὰ γίνῃ· ἀλλὰ μόλις ὁ Ἴππος εἰσηλθεν εἰς τὸν ρύακα καὶ πάραυτα ἔπεσε κυλιόμενος εἰς τὸ ὕδωρ· θαυμάσας δὲ ὁ σουλτάνος καὶ τὴν περὶ τοὺς Ἴππους γνῶσιν τοῦ περιηγητοῦ, διέταξε νὰ τῷ προστεθῆ ἄλλη μία ὀκὰ κρέατος, εἰπὼν εἰς τὸν περιηγητὴν νὰ παρουσιασθῆ πάλιν διὰ νὰ ἐκτιμήσῃ καὶ ὄσους ἀνθρώπους ἤθελε τῷ παραστήσει.

Τὴν ἐπαύριον ἐπαρουσιάσθη ὁ περιηγητὴς εἰς τὸν σουλτάνον, ὅστις διατάξας ὄλους τοὺς περὶ αὐτὸν νὰ ἐξέλθωσιν, εἶπε πρὸς τὸν περιηγητὴν: «Τίς ἢ ἀνάγκη νὰ ζητῶμεν διὰ νὰ εὐρωμεν τὰς φυσικὰς ἀρχάς, τὰς ἰδιότητας, καὶ τὸν τρόπον ἄλλων ἀνθρώπων; Θέλω νὰ μὲ εἰπῆς, ἐὰν ἐγὼ εἶμαι γνήσιος υἱὸς τοῦ πατρός μου τοῦ σουλτάνου ἢ ὄχι; Ὁ περιηγητὴς εὐθὺς ἀπεκρίθη: «Ὅχι, σὺ εἶσαι υἱὸς τοῦ κασάπαση (μακέλη τοῦ παλατίου), καὶ ἐὰν θέλῃς ἀπόδειξιν, βίασον τὴν μητέρα σου νὰ σοὶ εἰπῆ τὴν ἀλήθειαν, ἐὰν δὲ εὐρεθῶ ψεύστης εἰς τοῦτο, θανάτωσέ με». Θυμωθεὶς ἐπὶ τούτῳ ὁ σουλτάνος δράττει τὴν σπάθην του, εἰσέρχεται εἰς τὴν μητέρα του, τὴν βιάζει νὰ τῷ εἰπῆ τὴν ἀλήθειαν, προσθεὶς ὅτι, ὡς μητέρα του δὲν θέλει τὴν βλάψῃ ὅπως ἂν ἔσχε τὸ πρᾶγμα, ἀρκεῖ μόνον νὰ τῷ εἰπῆ τὴν ἀλήθειαν· βιασθεῖσα ἢ μήτηρ τοῦ σουλτάνου, τελευταῖον ὠμολόγησεν εἰς τὸν υἱὸν της: «Ὁ πατήρ σου, υἱέ μου, ἦτον ἄτεκνος, τὸ ὁποῖον αὐτὸ θεωροῦσα ἐγὼ, καὶ σκεπτομένη ὅτι ὁ θρόνος ἤθελε πέσει εἰς ἄλλου χεῖρας, εἰσηῖξα κρυφίως τὸν κασάπαση τοῦ παλατίου καὶ σὲ συνέλαβον ἀπὸ αὐτόν, ἰδοὺ, υἱέ μου, αὐτὴ εἶναι ἡ ἀλήθεια, καὶ ὅ,τι ἀγαπᾶς κάμε εἰς ἐμέ». Ἀπορήσας ὁ σουλτάνος ἐπὶ τούτῳ, ἐξῆλθεν ἀπὸ τὸν θάλαμον τῆς μητρὸς του, καὶ προσκαλέσας τὸν περιηγητὴν, τῷ εἶπε: «Δὲν εἶναι τόσον παράδοξον τὸ νὰ γνωρίζῃς τοὺς ἀδάμαντας καὶ τοὺς Ἴππους, καθότι αὐτὸ εἶναι τέχνη· ἀλλ' ὅτι ἐγὼ εἶμαι υἱὸς τοῦ κασάπαση πόθεν τὸ ἐγνώριζες;» Ὁ περιηγητὴς ἀπεκρίθη: «Ἀπὸ τὴν ἀνταμοιβὴν τὴν ὁποίαν μ' ἐχορήγησες· καθότι ἐὰν ἦσο υἱὸς βασιλέως, ἤθελες διατάξει νὰ μοὶ δοθῶσι τόσα χρήματα· ἐπειδὴ ὁμως μὲ ἀντήμειψας μὲ κρέας, ἐκ τούτου ἀπέδειξας τὴν φυσικὴν σου ἀρχὴν ὅτι εἶσαι υἱὸς κασάπαση, καὶ ὄχι υἱὸς σουλτάνου». Τότε ὁ σουλτάνος, χορηγήσας εἰς αὐτὸν μίαν ποσότητα χρημάτων, τῷ παρήγγειλε ν' ἀναχωρήσῃ ἀπὸ τὸ κράτος του χωρὶς νὰ ἐξηγηθῆ μηδὲν τι περὶ τούτου εἰς κανένα ἄλλον»⁵.

Τοιαύτη ἡ τοῦ Πτωχολέοντος ἱστορία, καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ κ. Legrand ἐκδοθὲν ποίημα. Ἴσως ἢ λεπτολόγος τῶν τοιούτων ἔργων ἐξέτασις θεωρηθῆ ὑπὸ τινων ἄσκοπος ὄλως καὶ περιττή, καὶ ἔλλειψιν ἐξελέγχουσα ἄλλων σπουδαιότερων θεμάτων πρὸς συζήτησιν καὶ μελέτην. Καὶ ἂν μὲν τὰ ἔργα ταῦτα ἐξητάζοντο ὑπὸ καλλιλογικὴν καὶ αἰσθητικὴν ἔποψιν, ἢ παρατήρησις αὐτῆ ἤθελεν εἶσθαι ἀναμφιλέκτως ὀρθή. Ἄλλ' ἐκ τῶν τοιούτων ἔργων οὐ μόνον πολυτίμους ἐνίο-

5. Δ. Χ. Ἀσλάνη τοῦ Βυζαντίου, Μῦθοι, μυθιστορίαι καὶ διηγήματα, 1860, σ. 66-69.

τε πληροφορίας ἀρνούμεθα, ἀλλὰ καὶ πρὸς διαφώτισιν τῆς ἑλληνικῆς φιλολο-
 γίας τοῦ μέσου αἰῶνος καὶ τῆς ἐν γένει ἱστορίας τοῦ ἔθνους ἡμῶν πολλά ἐξά-
 γομεν. Οὕτω διὰ τοῦ συγγράμματος τοῦ κ. Gidel περὶ τῆς Νεοελληνικῆς φιλο-
 λογίας κατεδείχθη ἡ ἐπιρροή τοῦ φραγκικοῦ πνεύματος ἐπὶ τῶν ἑλληνικῶν
 ποιημάτων ἀπὸ τῆς ΙΒ' ἑκατονταετηρίδος, διὰ δὲ τῶν ὑπὸ τοῦ κ. Buchon
 ἐκδοθέντων ἐμμέτρων χρονικῶν ἡ ἱστορία τῆς φραγκοκρατίας ἐν Ἑλλάδι οὐκ
 ὀλίγον διεφωτίσθη.

ΔΗΜΩΔΗ ΒΙΒΛΙΑ

Ο ΕΡΩΤΟΚΡΙΤΟΣ*

Α·

Τῶν δημοδῶν βιβλίων, τὰ ὁποῖα ἀπετέλουν τὰ συνήθη ἀναγνώσματα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ μέχρι πρό πενήκοντα περίπου ἐτῶν, ὁ Ἐρωτόκριτος ἦτο τὸ κοινότατον καὶ προσφιλέστατον. Ἦδη περί τὰ μέσα τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, ὁ πολυγράφος στιχουργὸς Κωνσταντῖνος, ἐν μοναχοῖς δὲ Καισάριος Δαπόντες, μαρτυρεῖ ὅτι τὸ ἔπος τοῦτο καὶ ἐθαυμάζετο καὶ ἀπλήστως ἀνεγινώσκετο:

*Καὶ ἐπαινοῦνται δυνατά, καὶ τὰ συγγράμματά τους
πολλοὶ τὰ ἔχουν, τὰ βαστοῦν εἰς τὰ προσκέφαλά τους,
μάλιστα τὸν Ρωτόκριτον, ὅστις καὶ ἐτυπώθη
ὡς τῶρα τέσσαρες φορές¹.*

Μέχρις ἐσχάτων δὲ καὶ ἀλλαχοῦ μὲν τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ προπάντων ἐν Κρήτῃ, πολλοὶ ἐκ τῆς συχνῆς ἀναγνώσεως ἐγίνωσκον ἀπὸ μνήμης μακρὰ ἀποσπάσματα, ὥστε, ὡς παρατηρεῖ ὁ Κρήσις Ι. Μ: Δαμβέργης², καὶ ἂν ἤθελον τυχὸν ἀπολεσθῆ πάντα τάντίτυπα αὐτοῦ, τὸ ἔπος ἠδύνατο ν' ἀπαρτισθῆ πάλιν ὀλόκληρον ἐκ τοῦ στόματος Κρησῶν καὶ Κρητῶν, «οἵτινες καὶ νῦν ἔτι ἀποστηθίζοντες, μεταδίδουσιν αὐτὸ διὰ στόματος ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους εἰς τὰ τέκνα καὶ τοὺς φίλους τῶν».

Σχεδὸν δ' ὅσον καὶ οἱ Ἕλληνες ἠρέσκοντο εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Ἐρωτοκρίτου καὶ οἱ ἑλληνόγλωσσοι μουσουλμᾶνοι τῆς Κρήτης, ὧν πολλοὶ καὶ ἀπεμνημόνευον τεμάχια αὐτοῦ.

Ἐκ τῶν Ἑλλήνων μετ' ἄλλων δημοδῶν βιβλίων παρέλαβον τὸν Ἐρωτόκριτον καὶ οἱ Ρωμοῦνοί· καὶ προτοῦ ἀκόμη ὁ ἐκ Πατρῶν ἱστοριογράφος

* Ἐδημοσιεύθη εἰς περ. Λαογραφία 1(1909), σ. 19 - 70.

1. Δαπόντες, Καθρέπτης Γυναικῶν, ἐν Λειψία 1766, τ. Β', σ. 88. Τὸ ποίημα τοῦ Δαπόντες συνετάχθη πρὸ τοῦ 1763, διότι ἀπὸ Μαρτίου τοῦ ἔτους τούτου χρονολογεῖται ἡ ἀφιέρωσις, ἐξ ἄλλου δὲ ἔργου αὐτοῦ μανθάνομεν, ὅτι ἀποστειλάς πρὸς τύπωσιν τὸ χειρόγραφον τοῦ Καθρέπτου εἰς Λειψίαν ἠγγύησεν τὴν τύχην αὐτοῦ. Ὅθεν ἕως τότε ἐγίνωσκεν ὁ Δαπόντες τέσσαρας ἐκδόσεις τοῦ Ἐρωτοκρίτου, ἢ μᾶλλον φαίνεται ὅτι θὰ εἶχεν ἀνά χειρας τὴν ἐν Βενετίᾳ παρὰ Βόρτολι ἐκδοσιν τοῦ 1748, εἰς τῆς ὁποίας τὴν προμετωπίδα ἀναγράφεται: «Τῶρα τὴν τετάρτην φοράν μὲ πολὺν κόπον καὶ ἐπιμέλειαν τυπωμένον καὶ διωρθωμένον».

2. Ἐβδομάς, 1889, ἀρ. 22, σ. 10. Βλ. καὶ Ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικόν, 1893, ἀρθρ. Ἐρωτόκριτος.

φος τῆς Βλαχίας καὶ Μολδαβίας Διονύσιος Φωτεινός ἐκδῶσθαι τὴν ἀτυχῆ εἰς κομψοτέραν δῆθεν ἑλληνικὴν γλῶσσαν διασκευὴν αὐτοῦ (1818), ὑπῆρχον εἰς τὴν ρωμουνικὴν μεταφράσεις ἢ μιμήσεις τοῦ κρητικοῦ ἔπους, ὡς ἡ *Ἱστορία τῆς Ἀρετούσας καὶ τοῦ πατρὸς αὐτῆς αὐτοκράτορος Ἡρακλῆ καὶ τοῦ Ἐρωτοκρίτου καὶ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ βεζίρη Πεζοστράτου* (Istoria Aretusii și a împăratului Iračlie tătăl său, a lui Ierotocrit și-a lui Pezostrat, tătăluși său vizir-ului), ἢ *Ἱστορία τοῦ Φιλέρωτος καὶ τῆς Ἀνθούσης* (Istoria lui Filerot și a Antusei, καὶ τινες ἄλλαι τῶν ἀρχῶν τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, ὧν σώζονται χειρόγραφα ἀποσπάσματα. Τὸν δὲ Νέον Ἐρωτόκριτον τοῦ Φωτεινοῦ ἐμμέτρως μεταφράσας ἐδημοσίευσεν ὁ ἐκδότης πολλῶν δημοδῶν βιβλίων Ἀντώνιος Ραππ³.

Ἐνεκα τῆς μεγάλης διαδόσεως αὐτοῦ εὐεξήγητος εἶναι ἡ ροπή, ἣν ἔσχε τὸ βιβλίον πρὸς τὸν βίον τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ὀλίγον ἀτέχνως, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἀνακριβῶς, ἐκθέτει ὁ Φωτεινός ἐν τῷ προλόγῳ τῆς διασκευῆς του τὰ ἠθικὰ διδάγματα, τὰ ὁποῖα δύνανται οἱ ἀναγνώσται τοῦ Ἐρωτοκρίτου ν' ἀρυσθῶσιν ἐκ τούτου. Οὐδὲν ἦττον διὰ τὴν αὐστηρότητα τῶν ἑλληνικῶν ἠθῶν πολλοὶ γονεῖς, ὑπολαμβάνοντες ὅτι ἐκ τῆς ἀφηγήσεως καὶ τῆς ἐξυμνήσεως ἐρωτικῶν παθῶν σφόδρα ἀμφίβολον ἦτο τὸ ἠθικὸν κέρδος, μᾶλλον δ' ὅτι ταῦτα συντελοῦσιν εἰς διαφθορὰν τῶν νέων, ἀπηγόρευον τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ βιβλίου εἰς τὰ τέκνα των· τοῦτο δ' ὁμοῦς οὐδαμῶς περιέστελλε τὴν διάδοσιν τοῦ Ἐρωτοκρίτου, τούναντίον δ' ἡ ἀπαγόρευσις, προσδίδουσα εἰς τὴν ἐκ τῆς ἀναγνώσεως ἀπόλαυσιν τὸ δριμύ θέλημα τοῦ ἀπηγορευμένου καρποῦ, ἐκέντριζεν εἰς ὄρμην πρὸς ὑπερνίκησιν τῶν ἐμποδίων.

Οὕτω δ' ὀλίγοι τῶν Ἑλλήνων ἦσαν οἱ ἀγνοοῦντες τὸν Ἐρωτόκριτον, διότι καὶ οἱ ἀναλφάβητοι πολλάκις εἶχον τὴν εὐκαιρίαν ν' ἀκούωσιν ἀναγνωσκόμενα ἢ ἀποστηθιζόμενα ἀποσπάσματα αὐτοῦ· ὅθεν γενικὴ ἦτο ἡ προκύπτουσα ἐκ τούτου ὠφέλεια. Συντελεῖ δ' εἰς μὸρφωσιν τοῦ ἤθους, ἀλλὰ προπάντων τῆς καλλισθησίας τοῦ λαοῦ διὰ τῶν ποιητικῶν καλλονῶν, τῶν γενναίων νοημάτων, καὶ τῆς ἀδράς, ἀψόγου καὶ ἀρμονικῆς στιχουργίας. Ἐν ἡμέραις δουλείας καὶ ἐσχάτης ἐθνικῆς καταπτώσεως ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἠτύχησε νὰ ἔχη εἰς χεῖράς του ἀνάγνωσμα πολλῶ ὑπέρτερον τῶν συνήθων δημοδῶν βιβλίων τῶν ἄλλων εὐρωπαϊκῶν λαῶν. Ἡ βαθεῖα ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ Ἐρωτοκρίτου ἐντύπωσις ἐκδηλοῦται καὶ εἰς πολλὰ φαινόμενα τοῦ ἑλληνικοῦ βίου, ὧν τὰ γνωστά ἡμῖν ἀναγράφομεν ἐν τοῖς ἐξῆς.

Ἐν Κεφαλληνίᾳ Ἀριτόκριτος λέγεται μετωνυμικῶς ὁ εὐειδῆς καὶ κομψὸς νεανίας⁴. Ἐν Ἀθήναις δὲ εἰρωνικῶς Ἐρωτόκριτος ἐνίοτε λέγεται ὁ ἐρωτομανῆς νεανίσκος⁵.

3. M. Gaster, *Literatura populară Româna*, Bucuresti 1883, σ. 129-131.

4. Νεοελλ. Ἀνάλ., τ. Β', σ. 169.

5. Ὡς βαπτιστικὸν ὄνομα οὔτε τὸ Ἐρωτόκριτος, οὔτε τὸ Ἀρετούσα συνηθίζεται· ἀν δὲ πού ἀκούεται τὸ ὄνομα Ἀρετούσα, οὐδὲν κοινὸν ἔχει πρὸς τὸ ἔπος, ὃν ὑποκοριστικὸν τοῦ συνήθους ὀνόματος Ἀρετῆς. Ἄλλ' ὡς ὀνόματα λέμβων ἀμφοτέρωθεν εἶναι σπάνια. Ὁ Ἰ. Κονδυλάκης δ' ὁμοῦς βεβαιώνει (Ἐγκυκλοπαίδ. Λεξικ., 1893, τ. Δ', σ. 30, ἄρθρ. Ἐρωτόκριτος) ὅτι εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου φέρεται τὸ ὄνομα Ἐρωτόκριτος ὡς βαπτιστικόν.

Ὅτι ὁ Ἐρωτόκριτος καὶ ἡ Ἄρετοῦσα, τὰ κύρια πρόσωπα τοῦ ἔπους θεωροῦνται ἰδεώδη πρότυπα κάλλους καὶ νοημοσύνης ἐμφαίνεται ἐκ τῆς κεφαλαιακτικῆς παροιμιώδους ἐκφράσεως:

*Καὶ ποῦθεμ ποῦ Ρωτόκριτος καὶ ποῦθεμ ποῦ Ἄρετοῦσα!*⁶

ἐπιλεγομένης πρὸς διαμαρτυρίαν πρὸς ἐκθειάζοντα τὴν ὠραιότητα ἢ τὴν εὐφυΐαν νέου ἢ νέας· ἐν ἄλλοις λόγοις: ἀπορῶ πῶς μᾶς παριστάνεις αὐτὸν τὸν νέον ἔχοντα πάσας σχεδὸν τὰς ἀρετὰς τοῦ Ἐρωτοκρίτου, ἢ τὴν νέαν ὁμοίαν πρὸς τὴν Ἄρετοῦσαν, ἐνῶ τάντιθέτα ἀληθεύουσιν.

Εἰς παροιμιώδη δ' ἐκφρασιν μετέπεσαν μόνοι οἱ ἐπόμενοι στίχοι (Γ' 1355-1356):

*Λέγει τῆς ὁ Ρωτόκριτος, ἤκουσες τὰ μαντᾶτα,
ποῦ ὁ κύρις σου μ' ἐξώρισε στῆς ζενιτειᾶς τῆ στρατά;*

Ἐν τῇ παροιμιώδει ἐκφράσει ὁ μὲν δεῦτερος στίχος ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον παραλείπεται, ὁ δὲ πρῶτος ἐκφέρεται διεσκευασμένος ὡς ἐξῆς:

Τᾶκουσες, (ἢ Τᾶμαθες) Ἄρετοῦσα μου, τὰ θλιβερά μαντᾶτα;

καὶ λέγεται συνήθως παιγνιωδῶς κατὰ τὴν ἐξαγγελίαν ἀπροόπτου τινὸς ἐναντιώματος, ὅπερ ἐπίκειται νὰ συμβῆ εἰς τὸν ἀκούοντα.

Ἄλλοι στίχοι τοῦ Ἐρωτοκρίτου, καθ' ὅσον τοῦλάχιστον ἠξεύρω, δὲν ἔγιναν παροιμιώδεις. Τανάπαλιν δὲ πολλαὶ παροιμίαι δημώδεις ἐγκαταπλέκονται ἐν τῷ ποιήματι, τὰς ὁποίας πάσας καταγράφω εἰς τὴν συλλογὴν μου τῶν ἑλληνικῶν παροιμιῶν.

Ὁ λαός, οὐδαμῶς ἀμφιβάλλων περὶ τῆς ἀληθείας τῶν πλασμάτων τοῦ ποιητοῦ, ἐζήτησε νὰ ὀρίση τοὺς τόπους τῶν γεγονότων, ἐντεῦθεν δὲ ἐπήγγασαν αἱ πρὸς τὴν Ἄρετοῦσαν συνδεόμεναι τοπωνυμίαι. *Τῆς Ἄρετούσας τὸ παλάτι* ἢ *Παλάτι τῆς Ἄρετούσας* ὀνομάζονται ἐν πολλαῖς νήσοις τοῦ Αἰγαίου θέσεις, ἐν αἷς ἐρείπια παλαιῶν οἰκοδομημάτων⁷. Ἐν Ἀθήναις δὲ ἡ φαντασία τοῦ λαοῦ ὥρισε τὸν τόπον, ὅπου καθείρχθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως πατρός τῆς ἢ Ἄρετοῦσα. *Σπηλιὰ* ἢ *φυλακὴ τῆς Ἄρετούσας* ὀνομάζεται τὸ κατὰ τοὺς χρόνους ἡμῶν ὑπὸ τὸ ὄνομα *φυλακὴ τοῦ Σωκράτους* γνωστότερον πανάρχαιον τριπλοῦν κατασκευάσμα ἐν τῷ βράχῳ τοῦ λόφου τοῦ Μουσειοῦ· «γιατὶ λέγουν» κατὰ τὴν παράδοσιν, «πῶς ἐκεῖ ἐφυλάκισε ὁ βασιλιᾶς τῆς Ἀθήνας τὴν κόρη τοῦ Ἄρετοῦσα, ποῦ ἤθελε νὰ τὴν τυραννήσῃ γιὰ τὸν Ἐρωτόκριτο». Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ Μουνιχίᾳ τὸ σπουδαιότατον τῶν ἐν αὐτῇ ὑπογείων ὄρυγμάτων νομίζεται ἐπίσης ὅτι ἦτο τῆς Ἄρετούσας ἢ εἰρκτὴ καὶ ὀνομάζεται διὰ τοῦτο *Σπηλιὰ τῆς Ἄρετούσας*⁸.

6. Πολίτου, Παροιμίαι (ἐν τῷ μήπω ἐκδοθέντι Ε' τόμῳ, λ. Ἐρωτόκριτος 1, ἐξ ἀνακοινώσεως τοῦ Σπ. Παγώνη).

7. Πολίτου, Παραδόσεις, σ. 793. Βλ. καὶ Α. Κ. Χ[ούμην] ἐν Ἀνατολικῇ Ἐπιθεωρήσει, 1873, τ. Α', σ. 9.

8. Πολίτου, Παραδόσεις, σ. 79 - 80. 793. Δ. Γρ. Καμπούρογλου, Ἱστορία

Εἰς τὰ ἐρωτικά ἔσματα προπάντων ἀνευρίσκομεν ἀναμνήσεις τοῦ ἔπους, διότι συχνάκις εἰς *λιανοτράγουδα* οἱ δυσέρωτες παραβάλλουσι τὰ ἐρωτικά πάθη τοῦ Ἐρωτοκρίτου καὶ τῆς Ἀρετούσας πρὸς τὰ ἴδια. Δύο τοιαῦτα λιανοτράγουδα ἀναφέρει ὁ Στέφανος Κανέλλος, ὁ ποιητὴς τοῦ θουρίου ἔσματος τῆς ἐπαναστάσεως *Ὡ λυγερὸν καὶ κοπτερὸν σπαθί μου*.

*Τοῦ Ρωτόκριτου τὰ πάθη
τά 'παθα γιὰ μιὰν ἀγάπη.
καὶ
Ξένος γιὰ σένα κ' ἐρημος στὸν κόσμον ἐγυρνοῦσα,
καθὼς ὁ Ἐρωτόκριτος διὰ τὴν Ἀρετοῦσα⁹.*

Ἄλλα λιανοτράγουδα ἀναφερόμενα εἰς τοὺς ἐραστὰς τοῦ ἔπους μοὶ εἶναι γνωστὰ τὰ ἑξῆς:

*Τὰ πάθη μου δὲν τὰ 'παθε μὴδὲ ἡ Ἀρετοῦσα,
ποῦ 'γάπα τὸ Ρωτόκριτο καὶ τὴν ἔτυρανοῦσα¹⁰.
Τὰ πάθη τοῦ Ρωτόκριτου ἔπαθα γὼ γιὰ σένα
καὶ σὺ δὲν εἶσαι ἡ Ἀρετὴ νὰ σὲ πονῆ γιὰ μένα¹¹.
Τὰ πάθη τοῦ Ρωτόκριτου τὰ 'παθα γὼ γιὰ σένα,
νὰ μὴν τὰ πάθη χριστιανὸς καὶ κάθε μάννας γέννα¹².*

Ἐκ τῶν ἔσματιών τούτων κατάδηλον γίνεται, ὅτι ὁ Ἐρωτόκριτος καὶ ἡ Ἀρετοῦσα θεωροῦνται ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ὡς οἱ τέλειοι τύποι πιστῶν ἐραστῶν, ὧν ὁ ἔρωσ μετὰ δεινοτάτας δοκιμασίας ὑπερενίκησεν εὐτυχῶς πάντα τὰ ἐμπόδια. Ὅθεν δὲν εἶναι ἄπορον, ὅτι οἱ ἐρωτόληπτοι ἐκ τοῦ ὄχλου στίζουσιν εἰς τὸ στήθος

τῶν Ἀθηναίων, τ. Α', σ. 272. «Μέχρι τῆς σήμερον δεικνύεται ἐν Πειραιεὶ τὸ σπήλαιον τῆς Ἀρετούσας, ὅπερ ἐχρησίμευσε τὸ πρῶτον ὡς φυλακὴ, εἶτα δὲ καὶ ὡς τάφος αὐτῆς». Ὁ Ellissen (Polyglotte d. europäischer Poesie, 1846, σ. 276, σημ.) ἀναφέρει ὅτι δύο Ἀθηναῖοι τοῦ ἔδειξαν ἐν Ἀθήναις τοὺς στύλους τοῦ Ὀλυμπίου, λέγοντες ὅτι εἶναι εἰρεῖπια τοῦ παλατιοῦ τοῦ παλαιοῦ Ρήγα Ἡράκλη, καὶ ὅτι τὸ παλάτιον ἐκεῖνο συνεκοινῶνει δι' ὑπονόμων «μέ τὸ ἀγιον κάστρον». Ἄγνωστον ἂν οἱ Ἀθηναῖοι ἐκεῖνοι ἐπανελάμβανον δημόδη παράδοσιν, ἢ ἐπλάττον πρόχειρον ἐξηγήσιν τοῦ ἀγνώστου εἰς αὐτοὺς παλαιοῦ μνημείου.

9. Iken, Leukothea, Leipzig 1825, τ. I, σ. 171. Τὰ λιανοτράγουδα ταῦτα δὲν περιελήφθησαν ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ Passow.

10. Θηραϊκὸν ἐξ ἀνεκδότου συλλογῆς Ν. Πεταλά. Παραλλαγαὶ τούτου: Κρητικὴ παρά Α. Ν. Γιάνναρη, Περί Ἐρωτοκρίτου καὶ τοῦ ποιητοῦ αὐτοῦ, Ἀθ. 1889, σ. 49:

*Τὰ πάθη σου δὲν τὰ 'παθε μὴδὲ ἡ γι Ἀρετοῦσα,
ὄντιεν τὴν εἶχα στὴ φλακὴ καὶ τὴν ἔτυρανοῦσα.*

Ἀθηναϊκὴ παρά Δ. Γρ. Καμπούρογλου, ἔνθ' ἀν.:

*Ἄς ἔχω τὴν ὑπομονὴ ὡσὰν τὴν Ἀρετοῦσα,
π' ἀγάπα τὸν Ρωτόκριτο καὶ τὴν ἔτυρανοῦσα.*

11. Νεοελλην. ἀνάλεκτα, Ἀθ. 1871, σ. 278, ἀρ. 284 ἐκ συλλογῆς Π. Λάμπρου. Γιάνναρης, ἔνθ' ἀν. [Παραλλαγαί: ἡ γι Ἀρετὴ νὰ μ' ἀγαπᾷ ἐμένα].

12. Νεοελλ. ἀνάλεκτα, σ. 278, ἀρ. 283.

ἢ εἰς τοὺς βραχίονας αὐτῶν εἰκόνας τοῦ Ἐρωτοκρίτου καὶ τῆς Ἀρετούσας¹³, φιλοτιμούμενοι νὰ ἐξομοιωθῶσι πρὸς τὰ ἰδεώδη ταῦτα πρότυπα, καὶ νὰ δεῖξωσιν ὅτι μετὰ καρτερίας ἐπίσης ὑφίστανται τὰ ἐρωτικά βάσανα καὶ πάθη.

Ὁ Ἐρωτόκριτος καὶ ἡ Ἀρετούσα καταλέγονται ὡς καὶ ἀλλαχοῦ παρατηρήσαμεν, εἰς τὰ ὀλίγα θέματα, τὰ ὁποῖα ἀρέσκειται ν' ἀπεικονίζῃ ἡ δημώδης τέχνη, ἂν δυνάμεθα νὰ ἀποκαλέσωμεν ἔργα τέχνης τὰπειρόκαλα καὶ ἄξεστα βαναυσουργήματα, τὰ κοσμοῦντα τοὺς τοίχους καπηλείων ἢ τὰ ἐστιγμένα σώματα βαναυσουργῶν ἀνθρώπων. Καὶ τοῦ μὲν Ἐρωτοκρίτου ὁ τύπος κατ' οὐδὲν σχεδὸν διαφέρει, εἰμὴ ὅτι παρίσταται ἀγένειος τοῦ τύπου τοῦ *Μακεδόνου*, τοῦ ἑτέρου προσφιλοῦς θέματος τῆς δημώδους γραφικῆς, ἦτοι ἀρχαίου Ἑλληνοσ ὀπλίτου, ὡς φαντάζεται αὐτὸν ὁ λαός· φοροῦντος δηλ. χλαμύδα, κράνος, προσομοιάζον πρὸς τὸ κορινθιακόν, καὶ θώρακα βραχύν, τοῦ ὁποῖου αἱ πτέρυγες μόλις που καλύπτουσι τὴν κοιλίαν καὶ ἔχοντος εἰς τὴν δεξιάν κοντάριον, εἰς δὲ τὴν ἀριστερὰν *σκουτάριον*, εἰδός τι πέλτης, διάφορον τῆς ρωμαϊκῆς ἀσπίδος (*scutum*), ἧς ἔχει τὸ ὄνομα. Τῆς δ' Ἀρετούσης ὁ τύπος δὲν εἶναι ἀκριβῶς ὠρισμένος, καὶ ἄλλοι ἄλλως γράφουσιν αὐτόν· μᾶλλον δ' ἐκ τοῦ ἀρνητικοῦ χαρακτήρος τῆς περιβολῆς τῆς ἀπεικονιζομένης εἰκάζεται ἡ πρόθεσις τοῦ τεχνίτου, διότι ἡ Ἀρετούσα δὲν πρέπει νὰ ὁμοιάζῃ πρὸς τὰς σημερινὰς νεάνιδας, ὅθεν ζωγραφεῖται ἀσκεπῆς τὴν κεφαλὴν καὶ γυμνὴ τὸν τράχηλον καὶ τὰς ὠλένας. Αἱ παρατεθειμένοι δύο εἰκόνες, εἰλημμένοι πανομοιότυπως ἐκ βενετικῆς ἐκδόσεως τοῦ Ἐρωτοκρίτου (1881) παρέχουσιν ἔννοιάν τινα τῶν τύπων τούτων¹⁴.

Κατὰ τὸν τύπον περίπου τοῦτον τῆς γραφῆς τοῦ Ἐρωτοκρίτου διασκευά-

13. Πολίτου, Ὁ περί τῶν Γοργόνων μῦθος παρά τῷ ἑλληνικῷ λαῷ, Ἀθ. 1878, σ. 3.

14. Αἱ εἰκόνες τῆς βενετικῆς ἐκδόσεως ταύτης τοῦ Ἐρωτοκρίτου εἶναι πᾶσαι ἀντίγραφα ἀτεχνα τῶν ἐπιμελῶς καὶ μετὰ τινὸς τέχνης κατεσκευασμένων χαλκογραφιῶν, αἵτινες κοσμοῦσι τὴν ἐν Βιέννῃ ἐκδοθεῖσαν διασκευὴν τοῦ Φωτεινοῦ. Ἐκ τοῦ Φωτεινοῦ ὁμοίως ἀνεδημοσίευσεν λιθογραφήματα τούτων ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει δεύτερος ἐκδότης τοῦ Νέου Ἐρωτοκρίτου (1845). Κακοτεχνοτάτας δὲ ξυλογραφικὰς ἀπομιμήσεις περιέχουσιν αἱ ἀθηναϊκαὶ λαϊκαὶ ἐκδόσεις.

Τὰς εἰκόνας τοῦ Νέου Ἐρωτοκρίτου τῆς Βιέννης ἐσχεδίασαν δύο καλλιτέχναι, ἄλλας μὲν ὁ Ἕλληνας Γ. Μανδᾶς, ἄλλας δὲ ὁ Γερμανὸς Λεοπ. Λεῖπ (Lieb?), ἀγνωστον ἂν κατ' ἰδίαν ἐπίνοιαν, ἢ ἀκολουθοῦντες παλαιότερον τινα τύπον. Μὴ ἰδὼν τὸ ἐν Λονδίῳ ἱστορημένον χειρόγραφον τοῦ Ἐρωτοκρίτου, ἀδυνατῶ νὰ κρίνω ἂν ἔχουσι τι κοινόν αἱ ἱστορίαι τούτου πρὸς τὰς βιενναϊκὰς χαλκογραφίας. Ἄλλ' ἡ ἑτέρα τῶν δημοσιευομένων ὧδε ἱστοριῶν ἐκ δύο σελίδων τοῦ χειρογράφου, ἡ ἀπεικονίζουσα τὴν στέψιν τοῦ Ἐρωτοκρίτου, παρουσιάζει ὁμοιότητά τινα πρὸς τὴν παράστασιν τῆς αὐτῆς σκηνῆς ἐν τ. Α', σ. 307 τοῦ Νέου Ἐρωτοκρίτου, ὁμοιότητα, μὴ προερχομένην πιθανῶς ἐξ ἀπλῆς συμπτώσεως.

Αἱ εἰκόνες τοῦ Ἐρωτοκρίτου καὶ τῆς Ἀρετούσας ἐλήφθησαν ἐκ τῆς βενετικῆς ἐκδόσεως, ἂν καὶ ταύτης εἶναι εἰλημμένοι ἐκ τοῦ Νέου Ἐρωτοκρίτου, διότι εἰς τὰντίτυπα τοῦ βιβλίου τοῦ Φωτεινοῦ τῶν ἐνταῦθα βιβλιοθηκῶν, τῆς Ἐθνικῆς καὶ τῆς Βουλῆς, δὲν εὐρίσκονται αὐταί· πιθανῶς ἀποκοπεῖσαι, διότι ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀνατύπωσις περιέχει τὴν εἰκόνα τῆς Ἀρετούσας, ἀποκοπίσεως ἴσως ἐκ τῶν ἐνταῦθα ἀντιτύπων ταύτης τῆς εἰκόνας τοῦ Ἐρωτοκρίτου.

ζουσι τὴν μεταμφίεσιν τῶν οἱ θέλοντες νὰ παραστήσωσι κατὰ τὰς ἀπόκρεως τὸν ἥρωα τοῦ ἔπους. Διότι δὲν εἶναι ὅλως ἀσυνήθης ἢ ἐμφάνισις κατὰ τὰς ἀπόκρεως προσωπιδοφόρων μετημφιεσμένων εἰς Ἐρωτοκρίτους, δυσκόλως δ' ὁμως διακρινομένων τῶν κοινοτάτων καὶ συνηθεστάτων *Μακεδόνων*. Καὶ κατὰ τὰς ἐφετεινάς ἀπόκρεως εἶχομεν ἐν Ἀθήναις ἓνα Ἐρωτόκριτον, ἐμφανισθέντα κατὰ τὴν Κυριακὴν τῆς Κρεωφάγου.

Ἄλλὰ πολλῶ σπουδαιότεραι τῶν μεμονωμένων τούτων μεταμφίεσεων, ἐμφαίνουσαι ὅποσον γνωστὸν καὶ προσφιλὲς εἶναι τὸ ἔπος εἰς τὸν ἑλληνικὸν λαόν, εἶναι ἢ παράστασις κατὰ τὰς ἀπόκρεως σκηνῶν τοῦ Ἐρωτοκρίτου καὶ ἢ ἀπαγγελία μακρῶν ἀποσπασμάτων αὐτοῦ. Ἐνιαχοῦ ὁμιλοὶ μετημφιεσμένων ὑποκρίνονται πρόσωπα τοῦ ἔπους καὶ πρὸ τοῦ συνηγμένου πλήθους τῶν θεατῶν ἀπαγγέλλουσιν ἕκαστος τοὺς ἀναφερομένους εἰς τὰ πρόσωπα, τὰ ὁποῖα ὑποδύονται, στίχους, καὶ μιμοῦνται κινήσεις καὶ πράξεις συμφώνους πρὸς τοὺς λόγους καὶ πρὸς τὰς περιγραφὰς τοῦ ποιητοῦ.

Ὁ Χαράλ. Ἀννίνος¹⁵ περιγράφει ἐξ ἀνακοινώσεων ἄλλου αὐτόπτου τοιαύτην παράστασιν, γενομένην κατὰ τὰς ἀπόκρεως τοῦ 1889 ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τῆς Κεφαλληνίας Σάμη, ὅπου ἀπὸ πολλοῦ ἐσυνηθίζετο νὰ παριστάνωσιν οἱ χωρικοὶ ἐν ὑπαίθρῳ ἐν μιᾷ τῶν Κυριακῶν τῆς περιόδου τῶν ἀπόκρεων, σκηνὰς τοῦ Ἐρωτοκρίτου. Ἡ παράστασις, τὴν ὁποίαν περιγράφει, ἐγένετο ἐν τῷ πρὸ τῆς κωμοπόλεως τοῦ Αἰγιαλοῦ ἀναπεπταμένου τῆς Σάμης πεδίῳ.

«Οἱ ὑποκριταί, λέγει, ἦσαν κάτοικοι τοῦ χωρίου Πουλάτων, οἵτινες ἀνέκαθεν, ὡς φαίνεται, χαίρουσι τὸ προνόμιον τοῦτο, τυγχάνοντες ἐμμουσότεροι τῶν γειτόνων τῶν. Ἀφοῦ ἡσκήθησαν ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ἐν τῇ πλατείᾳ τοῦ χωρίου, διανεμηθέντες πρότερον τὰ οἰκεία μέρη, μετέβησαν ἐν πομπῇ κατὰ τὴν ὠρισμένην ἡμέραν εἰς τὸν τεταγμένον χῶρον, προηγουμένων τῶν σαλπύγγων, τῶν *βουκίνων* κατὰ τὸν ποιητὴν, καὶ ἐπομένου πολλοῦ πλήθους. Ἐφερον προσωπίδας καὶ ἱμάτια προερχόμενα ἐκ τῆς ἀποθήκης τοῦ ἐν τῇ πρωτευούσῃ τῆς νήσου θεάτρου...

»Συνῆλθον λοιπὸν οἱ χωρικοὶ εἰς τὸν τεταγμένον χῶρον, ἐνθα εἶχεν ἀνεγερθῆ ἐπίτηδες ἐξέδρα, τὸ *πατάρι*, ὡς τὸ ἀποκαλεῖ ὁ ποιητής, καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἔλαβον θέσιν ὁ Ρήγας, ἢ Ρήγισσα, ἢ Ἀρετοῦσα μετὰ τῆς τροφοῦ τῆς Φροσύνης, οἱ κήρυκες κλπ. Οἱ ἄλλοι, οἱ ὑποκρινόμενοι τὸν Ἐρωτόκριτον καὶ τὰ μετασχόντα τοῦ ἱπποτικῆ ἀγῶνος ρηγόπουλα καὶ ἀρχοντόπουλα, τὸν Καραμανίτην, τὸν Κρητικὸν καὶ τοὺς ἄλλους, ἐξετέλεσαν τὸ *κονταροκτύπημα*, διότι ἐξ ὅλων τῶν σκηνῶν τοῦ ἐκτενοῦς ποιήματος αὕτη συνήθως προτιμᾶται διὰ τὰς τοιαύτας παραστάσεις ὡς θεαματικωτέρα. Οἱ ὑποκριταὶ ἠγωνίζοντο πεζοὶ καὶ ὄχι ἔφιπποι, ὡς θέλει ὁ ποιητής, καθότι τὸ τοιοῦτο θὰ καθίστα δυσχερεστάτην τὴν διεξαγωγὴν τῆς παραστάσεως. Μὲ διεβεβαίωσεν ὁ δούς μοι τὰς πληροφορίας ταύτας, ὅτι οἱ χωρικοὶ ἀπήγγελλον ἀπταιστως τοὺς στίχους τοῦ ποιήματος, ὅτι ἢ παράστασις διεξήγετο μετὰ ζωηρότητος καὶ ἐτοιμότητος, ἦν

15. Χ. Ἀννίνου, Παράστασις τοῦ Ἐρωτοκρίτου (ἔθιμον τῶν Ἀπόκρεων), ἐν Ἐστία εἰκονογραφημένη 1890, τ. Α', σ. 119.

ἤθελον ζηλεύσει ἠθοποιοὶ δόκιμοι. Καὶ αὐτὸς μὲν δὲν ἐνθυμεῖται ἂν ἦτο καὶ τις ἀπαγγέλλων τοὺς στίχους τοῦ ποιητοῦ, οἵτινες ἀποτελοῦσι τὸ περιγραφικὸν τοῦ ποιήματος μέρος, ἄνευ τοῦ ὁποίου ἀσύνδετον θ' ἀπέβαινε ἐν τῇ παραστάσει τὸ δραματικὸν μέρος· ἀλλ' ἐγὼ πιστεύω ὅτι οἱ νοήμονες χωρικοὶ δὲν θὰ τὸ παρέλειψαν».

Τὸ ἔθιμον τοῦτο δὲν εἶναι μοναδικὸν ἐν Ἑλλάδι, ὡς εἰκάζει ὁ Ἄννινος. Ὡς μ' ἐβεβαίωσεν ὁ Α. Καρκαβίτσας, εἶδε παῖς ἔτι ὧν τοιαύτας παραστάσεις σκηνῶν τοῦ Ἐρωτοκρίτου κατὰ τὰς ἀπόκρεως εἰς τὴν πατρίδα του Λεχαινὰ τῆς Ἡλείας. Ἐπίσης ἐσυνηθίζετο καὶ ἐν Ἀμφίσσῃ, ὡς ἔμαθον παρὰ τοῦ Ἀμφισσέως διδάκτορος Ἀλεξ. Δελμούζου, καὶ ἐν Ναυπάκτῳ κατὰ τὴν βεβαίωσιν τοῦ Ι. Βλαχογιάννη.

Β'

Τὴν περί τοῦ Ἐρωτοκρίτου γνώμην τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, τοῦ ὁποίου καὶ τὴν ποιητικὴν φύσιν καὶ τὴν συναίσθησιν τοῦ καλοῦ ἐλέγχουσι τὰ δημῶδη ἄσματα αὐτοῦ, ἀποδεικνύοντα αὐτὸν κράτιστον τῶν ποιητικῶν ἀρετῶν γνώμονα, ἐκύρωσαν αἱ κρίσεις καὶ τοῦ ἡμετέρου Κοραῆ, «ἄλλον Ὅμηρον» ἀποκαλέσαντος τὸν Ἐρωτόκριτον, καὶ τῶν πλείστων τῶν ἄλλοεθνῶν, τῶν ὁπωσδήποτε ἀσχοληθέντων περὶ τὴν ἐξέτασιν τοῦ πονήματος¹⁶. Ὅθεν παράδοξος καὶ δυσεξηγήτος φαίνεται ἡ πρὸς τὸν Ἐρωτόκριτον ὀλιγωρία πάντων σχεδὸν τῶν δημοσιευσάντων ἱστορίας τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας Ἑλλήνων. Ὁ μὲν Ζαβίρας (1805) ἀρκεῖται ἀπλῶς νὰ μνημονεύσῃ τὸ ὄνομα καὶ τὴν πατρίδα τοῦ ποιητοῦ καὶ τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ ἔργου του¹⁷. Ὁ δὲ Σάθας περιέλαβεν εἰς 2-3 στίχους τῆς Νεοελληνικῆς φιλολογίας αὐτοῦ (σ. 603) ὅσα ἔκρινεν ἀναγκαῖον νὰ εἴπῃ περὶ τοῦ «Κρητὸς στιχουργοῦ»¹⁸. Ὁ Παπαδόπουλος Βρετὸς τοῦλάχιστον ὀλίγα μὲν λέγει περὶ τοῦ Κορνάρου, ἀλλ' ὀρθῶς κρίνει ἀποφαινόμενος ὅτι «ὁ Ἐρωτόκριτος τὸν ἀνέδειξεν ἄριστον ποιητὴν»¹⁹. Ὁ πρῶτος δημοσιεύ-

16. Βλ. τὰς κρίσεις τοῦ Κοραῆ καὶ τῶν ἄλλοεθνῶν παρὰ Γιάνναρη, ἐνθ' ἀν., σ. 52. 45 κέ. Πρόσθετες εἰς ταύτας, πλὴν τῶν δημοσιευθεισῶν μετὰ τὴν ἐκδοσιν τοῦ βιβλίου τοῦ Γιάνναρη, καὶ τὰς ἐξῆς: P o u q u e n v i l l e , Voyage de la Grèce, Paris 1820, μέρ. I, κεφ. 32 (ὅπου δυσμενῆς κρίσις· ἐν τῇ δευτέρᾳ δ' ὁμοῦ ἐκδόσει, τοῦ 1826, οὐδεὶς περὶ Ἐρωτοκρίτου γίνεται λόγος). I k e n , Eunomia, Grimma 1827, τ. I, σ. 11 - 13. R u d N i c o l a i , Geschichte der neugriechischen Literatur, Leipzig 1876, σ. 82 - 84. A d . E l l i s s e n , Versuch einer Polyglotte d. europäischen Poesie, Leipzig 1846, σ. 274 - 290. M u l l a c h , Grammatik der griechischen Vulgarsprache, Berlin 1856, σ. 82. Εὐχαρίστως δὲ πληροφοροῦμεθα, ὅτι ὁ σοφὸς Νορβηγὸς Sven Oftedal, τέως καθηγητῆς τοῦ ἐν Press Augsburg τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν φροντιστηρίου παρασκευάζει μακρὰν κριτικὴν μελέτην περὶ τοῦ Ἐρωτοκρίτου, τοῦ ὁποίου ἐξαιρεῖ τὰς ποιητικὰς καλλονὰς.

17. Νέα Ἑλλάς ἢ Ἑλληνικὸν Θέατρον, ἐκδοθὲν ὑπὸ Γ. Π. Κρέμου, σ. 206.

18. Εἰς ἄλλα νεώτερα ἔργα του οὐ μόνον δικαιότερον κρίνει ὁ Σάθας τὸν Ἐρωτόκριτον, ἀλλὰ καὶ μετὰ πολλοῦ ἐνθουσιασμοῦ ὁμιλεῖ περὶ τῆς ποιητικῆς ἀξίας αὐτοῦ.

19. Νεοελληνικὴ φιλολογία, Ἀθ. 1857, τ. Β', σ. 285.

σας Ἱστορίαν τῆς νεοελληνικῆς γραμματολογίας Ἰακωβάκης Ρίζος Νερουλός, ἐπιτηδεύων, κατὰ τὴν εὐστοχον παρατήρησιν τοῦ Elissen, σεμνοπρεπῆ μυκτηρισμόν²⁰, φαίνεται ὡς αἰσχυρόμενος, διότι ἀναγκάζεται νὰ μνημονεύσῃ τὸ ἀγοραῖον καὶ ἄμορφον ἐκεῖνο κατασκευάσμα, καὶ σπεύδει νὰ βεβαιώσῃ ὅτι ἐλησμονήθη παντελῶς, ὡς τοῦ ἤξιζεν, καὶ ταῦτα ἐν χρόνοις, καθ' οὓς οὐδεὶς τῶν Ἑλλήνων ἠγνόει τὸν Ἐρωτόκριτον²¹. Ὁ δὲ Ἀλ. Ρ. Ραγκαβῆς ἐπίσης αὐστηρῶς κρίνει τὸν ποιητὴν, μετριάζων δ' ὁμοῦς ὅπωςδῆποτε τὴν δριμύτητα τῆς κατακρίσεως διὰ τινῶν ὀλιγοστῶν ἐπαίνων. Ἐν τῷ πρώτῳ σχεδιάσματι αὐτοῦ περὶ τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας ἐν παρόδῳ ἀναφέρει τὸν Ἐρωτόκριτον, ὡς τὸ πρῶτον ποίημα, τὸ ἀποδεχθὲν τὴν ὁμοιοκαταληξίαν, ἧς ἡ χρῆσις ἐγένεν ἕκτοτε μεγάλη, «πρὸ πάντων παρ' ἐκείνοις, οἵτινες γινώσκουσιν ὅτι ἡ ὁμοιοκαταληξία εἶναι ἐνίοτε ἐπιτηδειοτάτη νὰ συγκαλύπτῃ τὴν ποιητικὴν γυμνότητα»²². Ἐν δὲ τῇ γαλλιστί συγγραφείσῃ Βιβλιακῇ Ἱστορίᾳ τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος κρίνει τὸν Ἐρωτόκριτον ὡς τὸν ἀξιολογώτατον καρπὸν τῆς μιγάδος ἐκείνης λογοτεχνίας, τῆς ἀναπτυχθείσης ἐν Κρήτῃ διὰ τῆς ἐπιδράσεως τῆς ἐνετικῆς κυριαρχίας, καὶ ἐμφαινούσης τὴν συγχώνευσιν τῶν ἰδεῶν τῶν συνοικούντων ἐν Κρήτῃ δύο ἔθνῶν, τοῦ ἐνὸς κατερχομένου τὰς βαθμίδας τοῦ πολιτισμοῦ, τοῦ δ' ἑτέρου, τοῦ ἀξέστου καὶ ἀμορφώτου, δηλονότι τοῦ ἑλληνικοῦ, ἀνερχομένου ταύτας. Ὁ Ἐρωτόκριτος, κατὰ τὸν Ραγκαβῆν, ἀμοιρεῖ καὶ εὐρέσεως καὶ πλοκῆς, καὶ δὲν εἶναι ἀπηλλαγμένος παλιολογιῶν καὶ ἀνιαρῶν μακρηγοριῶν· ἀλλ' οὐδὲν ἤττον συχνάκις ἀνά μέσον κοινῶν καὶ πεπατημένων ἐννοιῶν εὐρίσκονται ποιητικαὶ τινες καλλοναί, ἄξια καλύτερων χρόνων καὶ καλυτέρου θέματος. Ὑπὲρ πᾶν ἄλλο δὲ λογοτέχνημα, τὸ ποίημα τοῦτο ὑπενθυμίζει τὰ γεγονότα καὶ τοὺς τόπους, ἐξ ὧν ἐνεπνεύσθη²³.

Τὰ αὐτὰ δὲ περίπου ἐπαναλαμβάνει ὁ Ραγκαβῆς καὶ ἐν τῇ γερμανικῇ διασκευῇ τοῦ αὐτοῦ συγγράμματός του καὶ ἐν τῇ ἑλληνικῇ τούτου περιλήψει²⁴. Ὡς ὁ Νερουλός καὶ ὁ Ραγκαβῆς καταδικάζει προπάντων τὴν λέξιν τοῦ ποιήματος. Καὶ ἐνῶ εἰς τὴν γαλλικὴν ἐκδοσιν παρατηρεῖ, ὅτι εἰς τὴν χάριν καὶ τὰς πρωτοτύπους καλλονὰς τοῦ ποιήματος ἐπιπροσθέτει ἀφελές τι θέλημα τὸ κρητικὸν ἰδίωμα, ἂν καὶ παρεφθαρμένον ἐκ τῶν συχνῶν ἰταλισμῶν, ἐν τῇ γερμανικῇ διασκευῇ λέγει ὅτι ἡ γλῶσσα τοῦ ποιήματος ἐλέγχει τὸν Κορνάρου οἰκειότερον ἔχοντα πρὸς τὸ κρητικὸν ἰδίωμα καὶ τὴν ἰταλικὴν γλῶσσαν, σχεδὸν δ' ἀγνοοῦντα τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν· καὶ ἐν τῇ ἑλληνικῇ περιλήψει τὴν γλῶσσαν τοῦ Ἐρωτοκρίτου χαρακτηρίζει ὡς ἄξεστον, ἀπεριποίητον, παρημε-

20. Ἐνθ' ἀν., σ. 274: «manche Griechen affektieren jetzt vornehm die Nase darüber zu rümpfen». Ταῦτα λέγει ἀναφερόμενος εἰς τὸν Ρίζον Νερουλόν.

21. J. Rhizos Neroulos, Cours de littérature grecque moderne, Genève 1826, σ. 153. Β' ἐκδ. (1827), σ. 142.

22. Ἐν Spectateur d' Orient, Athènes 1855, τ. III, σ. 314.

23. Rangabé, Histoire littéraire de la Grèce moderne, Paris 1877, τ. I, σ. 16 κέ.

24. A. R. Rangabé u. Daniel Sanders, Geschichte d. neugriechischen Litteratur, σ. 7 κέ. (Geschichte der Weltlitteratur in Einzeldarstellungen, Leipzig, W. Friedrich (1885). τ. VI, μέρ. 2). Ἀλ. Ραγκαβῆ, Περιλήψις τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας, Ἀθ. 1888, σ. 11 - 13.

λημένην, ἀτελῆ καὶ ἐν πολλοῖς διεφθαρμένην ὑπὸ τὴν ξένην ἐπιρροήν²⁵.

Τοιαῦται κρίσεις ἐπιφανῶν Ἑλλήνων λογίων, εἰδικῶς ἀσχοληθέντων περὶ τὴν ἱστορίαν τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας, ἐκλόνησαν ὀπωσδήποτε τὴν κρατοῦσαν ἀγαθὴν περὶ τοῦ ποιήματος γνώμην. Ἄλλ' ἂν ὁ Ἐρωτόκριτος δὲν εἶναι πλέον δημῶδες βιβλίον, ἂν ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἀποξενουῖται ὀσημέραι τοῦ ποιητοῦ αὐτοῦ, τὰ αἷτια τοῦ φαινομένου τούτου πρέπει μᾶλλον ἀλλαχοῦ ν' ἀναζητηθῶσιν. Ἡ μεταβολὴ τῶν ἐκδοτικῶν ὄρων ἐν Ἑλλάδι ἐπέφερε καὶ τῶν ἀναγνωσμάτων τοῦ λαοῦ μεταβολήν. Ἡ διάδοσις διὰ τοῦ πρακτορείου τῶν ἐφημερίδων κατὰ χιλιάδας ἀντιτύπων παρὰ τῷ λαῷ ἐπιφυλλιδιογραφικῶν μυθιστορημάτων πρωτοτύπων ἢ μεταφρασμένων καὶ παντοίων ἄλλων ἀναγνωσμάτων, ἐχόντων τὴν ἀξίωσιν νὰ γίνωσι δημῶδη βιβλία, οὐχ ἦττον δὲ καὶ ἡ ἐπέκτασις εἰς τὰς λαϊκὰς τάξεις τῆς κυκλοφορίας τῶν ἡμερησίων φύλλων, εἰς ὧν τὴν ἀνάγνωσιν κατατρίβουσιν αὐταὶ τὸν ὀλίγον διαθέσιμον πρὸς τοῦτο χρόνον, ἔφερον ἀναγκαίως τὴν ἐγκατάλειψιν τῶν παλαιῶν δημοδῶν βιβλίων. Ἀραιαὶ δὲ τινες ἐκδόσεις ἐν Ἑλλάδι γινόμεναι τῶν βιβλίων τούτων, καὶ πρὸ τῆς διαλύσεως τῶν ἐν Βενετία ἑλληνικῶν τυπογραφείων καὶ μετὰ ταύτην, δὲν ἦτο δυνατόν ν' ἀναστειλῶσι τὴν ἐπικράτησιν τῶν πολυπληθῶν καὶ διαρκῶς ἀνανεουμένων ἐφημέρων ἀναγνωσμάτων.

Καὶ ὁ Ἐρωτόκριτος κοινήν εἶχε τὴν τύχην μετὰ τῶν ἄλλων δημοδῶν βιβλίων. Ἐξακολουθεῖ μὲν νὰ ἔχῃ ἀκόμη ἀναγνώστας ὀλιγοστούς, ὡς συνάγεται ἐκ τῶν ἀθηναϊκῶν ἐκδόσεων αὐτοῦ, ἀλλ' ὁμοῦς δυστυχῶς σήμερον δυνάμεθα πλησιάζοντες πρὸς τὴν ἀλήθειαν νὰ εἴπωμεν ἐκεῖνο, ὅπερ ἀνακριβῶς ἐβεβαίωσεν ὁ Νερουλὸς ὅτι συνέβη πρὸ ὀγδοήκοντα ἐτῶν· ὅτι δηλ. ἐλησμονήθη παντελῶς ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Τὴν προσήκουσαν αὐτῷ θέσιν θ' ἀναλάβῃ τὸ ποίημα παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ, καὶ θὰ τύχῃ τῆς σπουδῆς καὶ τῆς ἀγάπης ἧς εἶναι ἐπάξιον, ὅταν καταδειχθῶσιν αἱ ἀρεταὶ αὐτοῦ διὰ καταλλήλων εἰσηγήσεων, καὶ κριτικῆ ἐκδοσις ἐπιμελημένη, ἀποκαθιστῶσα τὸ γνήσιον κείμενον, ἀντικαταστήσῃ τὰς πλημμελεῖς καὶ ἀπειροκάλους ἐκδόσεις, τὰς κυκλοφορουμένας σήμερον. Τὴν ἔθνικὴν δὲ ταύτην ἀνάγκην συνησθάνθη πρώτη, ὡς ἦτο φυσικόν, ἡ Κρήτη. Εὐθύς ὡς ἀπατηλὴ ἀκτίς ἐλευθερίας ἐφώτισε τὴν νῆσον, ἡ γενικὴ συνέλευσις τῶν Κρητῶν δι' ἀποφάσεώς της ἀνέθηκεν εἰς τὸν Κρήτα λόγιον Ἀντώνιον Γιάνναρην τὴν ἐκδοσιν τοῦ Ἐρωτοκρίτου. Οὗτος δὲ παρεσκεύασε μὲν, ὡς φαίνεται, κριτικὴν ἐκδοσιν, τὴν ὁποίαν δὲν ἠδυνήθη δυστυχῶς μέχρι τοῦδε νὰ τυπώσῃ, ὡς πρόδρομον δὲ ταύτης ἐδημοσίευσεν ἐν ἔτει 1889, ἐκτενῆ εὐσυνείδητον μελέτην περὶ τοῦ ποιήματος²⁶. Ἐν τῇ μονογραφίᾳ ταύτῃ, ἐμπνεομένη ὑπὸ ἐνθου-

25. Ὅποσον ἀνακριβὴς εἶναι ὁ ἰσχυρισμὸς οὗτος περὶ διαφθορᾶς τῆς γλώσσης διὰ ξενισμῶν καὶ πρὸ πάντων ἰταλισμῶν, ἐλέγχεται ἐκ τῆς παρατηρήσεως τοῦ ἐπιμελέστατα τὴν λέξιν τοῦ Ἐρωτοκρίτου μελετήσαντος Γιάνναρη, ὅστις ἐν ὄλῳ τῷ ποιήματι εὗρε μόνις δέκα ἀραβικὰς λέξεις καὶ ὀγδοήκοντα περίπου ἰταλικὰς ἢ ἐνετικὰς (Περὶ Ἐρωτοκρίτου, σ. 59).

26. Α. Ν. Γιά ν ν α ρ η, Περὶ Ἐρωτοκρίτου καὶ τοῦ ποιητοῦ αὐτοῦ. Ἱστορικὴ καὶ κριτικὴ καὶ γλωσσικὴ μελέτη μετὰ γλωσσαρίου, ἐν Ἀθήναις 1889, 8ον, σ. η' + 133.

σιώδους αγάπης πρὸς τὸ ἔργον, ἐλεγχούσῃ δὲ ἐμβριθῇ καὶ ἐπιμελεστάτην σπουδῇν αὐτοῦ, ἐξετάζονται μὲν λεπτομερῶς αἱ ἐνδείξεις, ὅσας ἠδυνήθη ὁ συγγραφεὺς νὰ περισυναγάγῃ, περὶ τοῦ χρόνου καθ' ὃν ἐποιήθη καὶ περὶ τοῦ ποιητοῦ, ἀναλύονται κριτικῶς τὸ ποίημα καὶ αἱ ἐξενεχθεῖσαι κρίσεις περὶ τοῦτου, ἐκτίθενται αἱ περὶ τοῦ κειμένου γνῶμαι τοῦ συγγραφέως, μελετήσαντος καὶ τὸ γνωστὸν ἐξ ἀνακοινώσεως τοῦ Σάθα ἐν τῷ Βρετανικῷ Μουσείῳ μοναδικὸν χειρόγραφον τοῦ Ἐρωτοκρίτου, καὶ καθορίζεται ἡ φθογγικὴ παθολογία τῆς γλώσσης αὐτοῦ. Ἐν τέλει δ' ἐπισυνάπτεται καὶ γλωσσάριον περιεκτικὸν τῶν ἐν τῷ κειμένῳ λέξεων μετὰ τῆς ἐρμηνείας αὐτῶν²⁷.

Ἀπὸ τῆς τελευταίας ἐκδόσεως τῆς Νεοελληνικῆς φιλολογίας τοῦ Ραγκαβῆ, δηλονότι ἀπὸ εἰκοσαετίας περίπου, δὲν ἠκούσθησαν πλέον ἐν Ἑλλάδι ἄδικοι καὶ ἀνεπίστατοι κρίσεις περὶ τοῦ Ἐρωτοκρίτου²⁸. Καὶ συνετέλεσε μὲν πως εἰς τοῦτο ἴσως καὶ ἡ συγκεκροτημένη πραγματεία τοῦ Γιάνναρη, ἀλλὰ προπάντων ἀδύνατον καθίστη τὴν ἐπανάληψιν ἀσυστάτων καὶ ἐπιπολαίων γνῶμων περὶ τῶν παλαιότερων ἔργων τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας ἢ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη μεγίστη ἐπίδοσις τῶν περὶ τῆς μέσης ἑλληνικῆς φιλολογίας μελετῶν καὶ ἡ σύγκρισις τῶν ἑλληνικῶν πρὸς τὰ ἀρχαιότυπα λογοτεχνικὰ δημιουργήματα τῶν ἄλλων εὐρωπαϊκῶν ἔθνων.

Δὲν παρετηρήθη δ' ὁμως ἀφ' ἑτέρου ἔφεσις πρὸς ἀκριβεστέραν μελέτην τοῦ ποιήματος καὶ προσπάθεια πρὸς διδασκαλίαν τῶν πολλῶν περὶ τοῦ ἀληθοῦς χαρακτῆρος αὐτοῦ, ἢ εὐλόγως προσδοκωμένη, ὡς ἀναγκαῖον ἀντίρροπον τῆς παραγνωρίσεως καὶ τῆς ὑποτιμήσεως. Διότι πλὴν βραχυτάτης τινός καὶ εὐστόχου κρίσεως περὶ τοῦ Ἐρωτοκρίτου ὑπὸ τοῦ Ι. Δ. Κονδυλάκη ἐν τῷ Ἐγκυκλοπαιδικῷ λεξικῷ (1893) καὶ θερμοτάτης συνηγορίας τοῦ Κ. Παλαμᾶ ὑπὲρ κριτικῆς καὶ σοφῆς ἐκδόσεως τοῦ μεγάλου τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ ἀθανάτου ποιητοῦ, ὡς ὀνομάζει τὸν ποιητὴν τοῦ Ἐρωτοκρίτου²⁹, οὐδὲν ἄλλο ἐγὼ τοῦλάχιστον γινώσκω γενναιότερον ἔργον περὶ τούτου.

Ὅθεν λίαν εὐχάριστον θεωρῶ τὸ γεγονός ὅτι ὁ Γεώργιος Σωτηριάδης ἐξέλεξεν ὡς θέμα διαλέξεως αὐτοῦ, γενομένης κατὰ τὸν παρελθόντα Ἰανουάριον ἐν τῷ Ὠδεῖῳ, τὸν Ἐρωτόκριτον. Τὴν διάλεξιν ταύτην, δημοσιευθεῖσαν ἐν τοῖς Παναθηναίοις καὶ ἀνατυπωθεῖσαν ἐν ἰδίῳ φυλλαδίῳ³⁰, δυνάμεθα

27. Πληρέστατον γλωσσάριον τοῦ Ἐρωτοκρίτου ἐδημοσίευσεν καὶ ὁ Ρῶσος Σεστακόφ ἐν Βυζαντινοῖς Χρονικοῖς τῆς Πετροπόλεως, 1906, τ. XIII, σ. 58 κέ, 364 κέ.

28. Κακοφωνίαν ἀποτελοῦσιν οἱ λῆροι καπῆλου τινός τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων περὶ τοῦ Ἐρωτοκρίτου· ἀλλὰ πάντα τὰ γραφόμενα ὑπὸ τούτου εἶναι παντελῶς ἀνάξια τῆς προσοχῆς τῶν ἀληθῶς ἐπιστημόνων, οὐδὲν ἄλλο συναίσθημα παρ' αὐτοῖς κινουῦντα, πλὴν τοῦ οἴκτου.

29. Κ. Παλαμᾶ, Γράμματα, Ἀθ. 1907, τ. Β', σ. 154 - 162. Ἐκ τῶν λόγων τοῦ Παλαμᾶ ὀρμηθεὶς πιθανῶς ὁ κατὰ τὸ παρελθὸν θέρος ἐν τῷ Παντελιδεῖῳ δραματικῷ ἀγῶνι τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου βραβευθεὶς ἀνώνυμος ποιητὴς τοῦ Βρικόλακα, ὑπέβαλεν εἰς τὴν Ἀκαδημαϊκὴν σύγκλητον αἴτησιν, γενομένην ἀποδεκτὴν, ὅπως τὸ ἀνήκον αὐτῷ χρηματικὸν ποσὸν τοῦ βραβείου, κατατιθέμενον ἐντόκως, διατεθῆ ἐν καιρῷ ὑπὲρ ἐκδόσεως τοῦ Ἐρωτοκρίτου, ἀνταξίας καὶ τοῦ ποιητικοῦ κάλλους καὶ τῆς γλωσσικῆς σπουδαιότητος αὐτοῦ. (Βλ. τὴν ἔκθεσίν μου τῆς κρίσεως τοῦ Παντελιδεῖου ἀγῶνος, σ. 67 - 68).

30. Γεώργιος Σωτηριάδης, Ἐρωτόκριτος, Ἐν Ἀθ. 1909, 12ον, σ. 30. Παναθηναία, ἔτος Θ', 31 Ἰανουαρίου 1909, σ. 209 - 217.

νά χαρακτηρίσωμεν ὡς ἀποτελοῦσαν νέον σταθμὸν φιλοστόργου καὶ πεφροντισμένης ἀσχολίας περὶ τὴν νεοελληνικὴν φιλολογίαν, διότι εἶναι ἐπιτηδειοτάτη ὅπως παρασκευάσῃ τοὺς πολλοὺς εἰς ἀπόλαυσιν ἑνὸς τῶν κρατίστων δημιουργημάτων αὐτῆς. Ὁ Σωτηριάδης, γλαφυρὸς καὶ εὐφραδέστατος ἀγορητῆς, ἐπίσταται εἴπερ τις καὶ ἄλλος τὴν δυσχερῆ τέχνην διὰ διδασκαλίας ἐπαγωγῆς νά καθιστᾷ σαφῆ καὶ γνώριμα περίπλοκα ζητήματα καὶ νά ποιῆ καταδήλους δυσδιαγνώστους ἐνίστε εἰς τοὺς πολλοὺς καλλονάς.

Ἄλλ' ἀκριβῶς αὐταὶ αὐταὶ αἱ ἀρεταὶ τοῦ λόγου φέρουσι τὸν κίνδυνον, τοῦ νά ριζωθῶσι βαθέως καὶ δυσπαλλάκτως πλάναι, ἂν ὡς βέβαια πορίσματα ἐπιστημονικῆς ζητήσεως ἐξαγγέλλωνται δογματικῶς εἰκασίαι ἀκροσφαλεῖς καὶ πλημμελεῖς δόξαι καὶ φαντασίαι. Ὁ Σωτηριάδης ἐν τῇ καλλίστῃ διαλέξει αὐτοῦ, ἐπαναλαμβάνων ἀνεξελέγκτως τὰς περὶ τοῦ Ἐρωτοκρίτου γνώμας τοῦ Γιάνναρη, ἠρκέσθη νά περικοσμήσῃ ταύτας δι' ἀνθηρῶν χρωμάτων, ὅπως τὰς καταστήσῃ εὐπροσιωτέρας εἰς τοὺς ἀκροατάς, προσθεῖς καὶ ἰδίαν αὐτοῦ γνώμην περὶ τῶν πρώτων ἀρχῶν τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας, συντελοῦσαν ὅπως ἐπισκοπήσῃ εἰς τὴν κρίσιν περὶ τῶν πρώτων νεοελληνικῶν λογοτεχνημάτων καὶ ἀτοπωτάτας περὶ τούτων ἐμποιήσῃ ἐννοίας. Ὅθεν δὲν θά θεωρηθῇ ἴσως περιττὴ καὶ ἄκαιρος ἡ δημοσίευσις παρατηρήσεων τινῶν περὶ τῶν γνώμων τούτων, ὅπως ἐξακριβωθῇ ἂν ἔχῃσι βάσιν στερεάν καὶ εἶναι προσῆκον νά ἐπικρατήσωσι, διαδιδόμεναι διὰ διαλέξεων καὶ ἄλλων ὁμοίων ἔργων, ἀποβλεπόντων εἰς τοὺς πολλοὺς.

Γ'

Πρὸς ἀσφαλεστέραν ἐκτίμησιν καὶ πληρεστέραν κατανόησιν τῶν παλαιότερων λογοτεχνημάτων, ἐπάναγκες εἶναι νά γνωσθῶσιν ὁ χρόνος, καθ' ὃν συνετάχθη ἕκαστον καὶ ἡ πατρίς τοῦ ποιητοῦ αὐτοῦ. Ἐνεκα τούτου οὐδόλως ἄπορον, ὅτι ἡ κρατοῦσα πεποίθησις ὅτι ὁ ποιητῆς τοῦ Ἐρωτοκρίτου καὶ ἡ καταγωγή αὐτοῦ εἶναι γνωστά, γνωστός δὲ ὅπωςδῆποτε καὶ ὁ χρόνος καθ' ὃν συνετάχθη τὸ ποίημα, παρεπλάνησεν εἰς πλημμελεῖς κρίσεις περὶ τοῦ σκοποῦ καὶ τοῦ χαρακτῆρος αὐτοῦ καὶ εἰς παρανοήσεις πολλῶν λεπτομερειῶν. Εὐνόητον ἐφαίνετο, ὅτι Κρής ποιητῆς, ἐξ εὐπατριδῶν Βενετῶν ἔλκων τὸ γένος, ὁ Βιτσέντζος Κορνᾶρος, γράφων κατὰ τὸν ΙΣΤ' αἰῶνα ἀρχόμενον ἢ μεσοῦντα, ἢ καὶ κατὰ τὸν ΙΖ', θά ἦτο ἐμπεφορημένος φραγκικῶν ἰδεῶν καὶ θά ἐμιμείτο φραγκικά πρότυπα. Παρ' ὅλον δὲ τὸν ἀκραιφνῆ ἑλληνισμόν, ὃν ἀποπνέει τὸ ποίημα, τὸν κατάδηλον, καὶ εἰς τοὺς ἐπιπολαιωτάτους τῶν ἀναγνωστῶν εὐεπίγνωστον, προκατειλημμένοι ὑπὸ τῆς σφαλερᾶς γνώμης, τὸ μὲν φαινόμενον τοῦτο πειρῶνται παντοιοτρόπως νά ἐξηγήσωσι, προσπαθοῦσι δὲ πανταχοῦ ν' ἀνιχνεύσωσι σημεῖα τοῦ φραγκισμοῦ καὶ ἀναζητοῦσιν ἐπὶ ματαίῳ τὰς φραγκικὰς πηγὰς, ὁπόθεν ἦντλησεν ὁ Κορνᾶρος.

Ἡ ἐπήρεια τῆς πεποιθήσεως ταύτης, ὅτι Φράγκος ἐν τῇ ἐνετοκρατουμένῃ

Κρήτη έποίησε τόν Έρωτόκριτον, προσδίδει τήν έπίφασιν λογικῆς ακολουθίας καί εἰς τὰς άτοπωτάτας τῶν γνωμῶν. Ὅθεν έπί τῇ προϋποθέσει τῆς βενετικῆς καταγωγῆς τοῦ έξελληνισθέντος ποιητοῦ καί τῆς συντάξεως τοῦ ποιήματος περί τά μέσα τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος³¹, δέν θά έφαίνετο ὄλως άπίθανος ἡ γνώμη τοῦ συγγραφέως τῆς Ἱστορίας τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας K. Dieterich, ὅτι ὁ Έρωτόκριτος εἶναι παιδαγωγικόν σύγγραμμα, πολιτικόν έπιδιδῶκον σκοπόν· ὅτι δηλ. ὁ ποιητής αὐτοῦ, εὐπαίδευτος άνήρ έξ εὐγενοῦς βενετικοῦ οἴκου, έχων έπίγνωσιν τῆς καταγωγῆς αὐτοῦ, ζῶν δ' έν μέσῳ άγρίων καί τραχέων ὄρεινῶν, οἵτινες ένεκα τῆς πανουργίας καί άνυποταξίας αὐτῶν εἰς τοὺς νόμους πολλά θά παρεῖχον βεβαίως πράγματα εἰς τοὺς νέους κατοίκους τῆς νήσου, ὅτι ὁ άνήρ εκείνος έκάθησε καί συνέθεσε ποίημα, σύμφωνον πρός τήν αντίληψιν τῶν άπλοϊκῶν νησιωτῶν, τῶν ὁποίων αἱ σκέψεις καί τά συναισθήματα ἦσαν οἰκειά αὐτῷ, τῶν ὁποίων τήν γλῶσσαν καί τήν ποίησιν έγίνωσκε· καί ὅτι τοῦ άνδρός εκείνου ὁ σκοπός ἦτο διά τῆς ποιήσεως νά διδάξη τοὺς δυσηνίους καί στασιώδεις Κρήτας, πάσας τὰς άρετάς, ἃς βλέπομεν τόσον εὐρέως άναπτυσσομένας έν τῷ ποιήματι, χρησιμωτάτας δ' εἰς τοὺς Βενετοὺς δεσπότας τῆς νήσου, διότι συνετέλουν νά καταστήσωσι τοὺς κατοίκους πειθαρχικωτέρους καί εὐαγωγότερους. Έκ τούτου δ' έξηγεῖται διατί τόσον συχνά έπαναλαμβάνεται ἡ πίστις τῶν ὑποτελῶν καί τοσαύτη άποδίδεται σημασία εἰς ταύτην, διήκουσαν δι' ὄλου τοῦ πονήματος, έκ τούτου καί ἡ έξαρσις τῆς πίστεως καί τῆς φιλίας, τῶν άρετῶν άκριβῶς εκείνων, ὧν πολλάκις κατεδείχθησαν ένδεεῖς οἱ Κρήτες³².

Ἡ γνώμη τοῦ Dieterich καταδεικνύει μέχρι τίνος βαθμοῦ δύναται νά φθάσῃ ἡ παρανόησις τοῦ σκοποῦ καί τῶν έννοιῶν τοῦ ποιήματος, άν ἡ μελέτη αὐτοῦ άφορμᾶται έξ έσφαλμένης ιδέας περί τοῦ γένους καί τῆς ἡλικίας τοῦ ποιητοῦ, βεβαίου ὄντος ὅτι μεγίστην έχουσιν ροπήν καί εἰς τόν έξωτερικόν τύπον, αλλά καί εἰς τήν οὐσίαν αὐτήν παντός λογοτεχνικοῦ έργου, εἰς τήν τεχνικὴν διάταξιν καί εἰς τά νοήματα αὐτοῦ, ὁ χρόνος καθ' ὃν έποιήθη, αἱ βιοτικαί περιστάσεις τοῦ ποιητοῦ, καί πάντες καθόλου οἱ ὄροι τοῦ περιβάλλοντος.

Ἄς έξακριβῶσωμεν νῦν τοὺς λόγους, έφ' ὧν στηρίζονται αἱ κρατοῦσαι γνώμαι περί τοῦ ὀνόματος τοῦ ποιητοῦ τοῦ Έρωτοκρίτου, περί τῆς καταγωγῆς αὐτοῦ καί περί τῶν χρόνων καθ' οὓς έγράφη τὸ ποίημα.

Ἡ περί τοῦ ὀνόματος τοῦ ποιητοῦ γνώμη φαίνεται ἡ βεβαιωτάτη πασῶν, διότι στηρίζεται εἰς ρητήν μαρτυρίαν αὐτοῦ τοῦ ποιήματος, περατουμένου διά τῶν έξῆς στίχων (Ε' 1535 κέ):

*Βιτσέντζος εἶν' ὁ ποιητής καί τῇ γενιᾷ Κορνᾶρος,
ποῦ νά βρεθῆῖ άκριμάτιστος, σά θά τὸν πάρῃ ὁ Χάρος.
Στῆ Στεῖαν έγεννήθηκε, στῆ Στεῖαν ένεθράφη,*

31. Ὁ K. Dieterich (Geschichte der byzantinischen und neugriechischen Litteratur, Leipzig 1902, σ. 83) παραδέχεται ὅτι ὁ Έρωτόκριτος συνετάχθη 50 περίπου έτη πρό τῆς Έρωφίλης τοῦ Χορτάτση, ζήσαντος περί τὸ 1600.

32. Dieterich, αὐτ., σ. 84.

ἐκεῖ ἔκαμε κ' ἐκόπιασε ἐτούτα ὅπου σᾶς γράφει.
 Στὸ Κάστρον ἐπανδρεύθηκε, σὰν ὄρμηνεύ' ἡ φύση,
 τὸ τέλος τοῦ 'χει νὰ γενῆ, ὅπου ὁ θεὸς ὀρίση.
 Οἱ στίχοι θέλου διόρθωση καὶ σάσμα, ὅσο μπορούσι,
 γι' αὐτοὺς ποῦ τοὺς διαβάζουσι, καλὰ νὰ τοὺς γροικοῦσι.

Ἄλλὰ τίς ἢ ἀξία τῆς μαρτυρίας ταύτης; Καὶ εἶναι ἐπαρκῆς μόνη αὕτη πρὸς πίστωσιν τοῦ ὅτι ὁ ἐκ Σητείας τῆς Κρήτης Κορνᾶρος εἶναι ὁ ἀληθῆς ποιητὴς τοῦ Ἐρωτοκρίτου;

Συνηθέστατα ἐν τοῖς μεσαιωνικοῖς ἡμῶν ποιήμασιν παρουσιάζονται ὡς ποιηταὶ διὰ τοιούτων δηλώσεων ἐν τῷ ἐπιλόγῳ, ἢ ἐνίοτε ἐν τῇ ἐπιγραφῇ, ἀπλοῖ βιβλιογράφοι ἢ διασκευασταί. Δὲν εἶναι δ' ὁμοῦς δίκαιον ὡς παρετήρησα ἀλλαχοῦ³³, κρίνοντες τούτους κατὰ τὰς σημερινὰς περὶ πνευματικῆς ἰδιοκτησίας ἰδέας, νὰ τοὺς ἐλέγξωμεν ὡς θρασεῖς λογοκλόπους. Τὰ εἰς κοινὴν γλῶσσαν γεγραμμένα ἔργα ἐθεωροῦντο κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ὡς κοινὸν κτῆμα, καὶ οἱ βιβλιογράφοι, ἐνῶ πιστῶς ἀντέγραφον τὰ εἰς ἀρχαίαν γλῶσσαν κείμενα, ἐνόμιζον ἐπιτρεπομένην πᾶσαν μεταβολὴν καὶ προσθήκην εἰς τὰ δημῶδη, καὶ εὐκόλως καὶ ἀπὸ χρηστοῦ τοῦ συνειδότος οἰκειοποιοῦντο ταῦτα, ἂν αἱ μεταβολαὶ ἦσαν πολλαὶ καὶ οὐσιώδεις.

Οὕτως ὁ Ζακύνθιος στιχουργὸς τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος Μᾶρκος Δεφαράνας εἰς τοὺς *Λόγους διδακτικούς τοῦ πατρὸς πρὸς τὸν υἱὸν* παρέλαβε πλείστους στίχους ἐκ τῶν παραινέσεων τοῦ Στεφάνου Σαχλήκη, ἂν καὶ τὰ ποιήματα τούτου ἔχουσι βαθέως ἀποτυπωμένον τὸν προσωπικὸν χαρακτήρα. Καὶ ἐν τῷ ἄλλῳ ἔργῳ του, τῇ *Ἱστορίᾳ τῆς Σωσάννας* ὁ αὐτὸς Δεφαράνας ἀκολουθεῖ παλαιότερον πρότυπον. Καὶ ἀμφοτέρων δὲ τῶν στιχουργημάτων τούτων, ὧν τὸ μέγιστον μέρος εἰς ἄλλους ἀνήκεν, ἐξαγγέλλει ἑαυτὸν ποιητὴν. Ὁ Ρόδιος Ἐμμανουήλ Γεωργιλᾶς ἐξαιτεῖται παρὰ τοῦ θεοῦ ἄφεςιν ἁμαρτιῶν ἐν τέλει τῆς *Ἱστορικῆς ἐξηγήσεως περὶ Βελισαρίου*, ἧτις εἶναι ἀπλῆ διασκευὴ παλαιότερας παραλλαγῆς, διατηρήσασα καὶ πολλοὺς στίχους ταύτης ἀμεταλλάκτους. Τοῦ ἔπους τοῦ *Διγενῆ Ἀκρίτου* ἢ ἐν χειρογράφῳ τῆς Ἄνδρου παραλλαγὴ φέρεται ὑπὸ τὸ ὄνομα Εὐθυμίου τινός, τῆς δὲ νεωτάτης τῶν διασκευῶν αὐτοῦ, τῆς ἐκ χειρογράφου τῆς Ὁξφόρδης ὑπὸ τοῦ Λάμπρου ἐκδοθείσης, ποιητῆς καυχᾶται ὅτι εἶναι ὁ Χῖος μοναχὸς Ἰγνάτιος Πετρίτσης:

*Ἄν εἴν' λοιπὸν καὶ θέλετε καὶ μένα τὴν πατρίδα
 νὰ μάθετε καὶ τ' ὄνομα, νὰ βγάζετεν μερίδα,
 ἀπὸ τὴν Χίον ξεύρετε εἶναι τὰ γονικά μου
 Ἰγνάτιον τὸ ὄνομα, Πετρίτζη τὴν γενιά μου...
 Ἐγὼ λοιπὸν ἐσύνταξα τοῦτο καὶ σύνθεσά το,
 μὲ στίχους τοὺς πολιτικούς εἰς ρίμα ἔποισά το³⁴.*

33. Περὶ τοῦ ἐθνικοῦ ἔπους τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων, Ἀθ. 1907, σ. 7.

34. Στ. 3071 κέ = Lambros, *Romans grecs*, σ. 236.

Τῆς *Ριμάδας τοῦ Ἀπολλωνίου*, ἂν καὶ εἶναι διασκευὴ παλαιότερας παραλλαγῆς τοῦ ποιήματος, δύο παρουσιάζονται ποιηταί, ὁ Γαβριήλ Ἀκοτιᾶνος ἢ Κοντιᾶνος καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Τέμενος· ὁ τελευταῖος οὗτος λέγει ἐν τέλει ὅτι ἐπεράτωσε τὸ ἔργον τὴν 1 Ἰανουαρίου 1500.

Εἰς τὰ Χανιά βρισκόμενος, εἰς τὸ νησί στήν Κρήτην,

καὶ ἐπικαλεῖται τὴν ἐπιείκειαν τοῦ ἀναγνώστου διὰ τὰ σφάλματα αὐτοῦ:

*Καὶ ἂν ἔσφαλα καὶ τίποτες, ἃς ἐν συμπαθημένος
γιατὶ ἔκαμα τὸ κάτεχα, καὶ τὸ ἄχα μαθημένο³⁵.*

Ἄλλ' ὡς ἐκ τῆς ἰδίας αὐτοῦ ὁμολογίας ἐν ἀρχῇ τοῦ ποιήματος φαίνεται, ἄλλοθεν παρέλαβεν, ἔργον δ' αὐτοῦ εἶναι ἢ διασκευὴ εἰς στίχους ὁμοιοκαταλήκτους:

*Νὰ γράψω το βουλήθηκα, καὶ νὰ τ' ἀναθιβάλω,
τὸ ἄδα γραμμένο πούβετες, κ' εἰς ρίμα νὰ τὸ βάλω³⁶.*

Τὸ ποίημα ἔχει πολλοὺς κρητικὸς ἰδιωτισμοὺς· ὅθεν ἂν δὲν ὑπῆρχεν ἢ τοῦ Κοντιᾶνου παραλλαγή καὶ δὲν ἐσφῶζετο ἢ παλαιότερα ἀμφοτέρων *Διήγησις πολυπαθοῦς Ἀπολλωνίου τοῦ Τύρου*, θὰ ἐφαίνετο βεβαιότατον ὅτι ὁ ποιητὴς αὐτοῦ εἶναι ὁ Τέμενος.

Ταῦτα πείθουσιν ἡμᾶς ὅτι ἢ ἐν τέλει τοῦ Ἐρωτοκρίτου μνεῖα τοῦ ὀνόματος τοῦ Κορνάρου δὲν ἀποδεικνύει ὅτι οὗτος εἶναι ὁ ποιητὴς, ἀλλ' ὅτι πιθανῶς μόνον ὀλίγας τινὰς μεταβολὰς ἔφεραν εἰς παλαιότερον ποίημα, ἢ τὸ διεσκεύασεν εἰς πολιτικὸς ὁμοιοκαταλήκτους στίχους, τὸ *ἔβαλεν εἰς ρίμα*, ἴσως δὲ τὴν λέξιν μετέβαλε κατὰ τὸ κρητικὸν ἰδίωμα, ἂν τὸ πρότυπον δὲν ἦτο γεγραμμένον εἰς τὸ ἰδίωμα τοῦτο. Ἄλλως δὲ τὸ χωρίον, ἐν ᾧ ὁμιλεῖ περὶ ἑαυτοῦ ὁ Κορνᾶρος, δὲν συναρθροῦται ὀργανικῶς πρὸς τὸ ἄλλο ποίημα. Τοῦτο προδήλως περατοῦται εἰς ἐπίλογον, ἐν ᾧ ὁ ἀληθὴς ποιητὴς ἐκφράζει τὴν χαρὰν τοῦ ὅτι ἐπέθηκε τὴν κορωνίδα εἰς τὸ ἔργον του, δι' εἰκόνας, ἧς τὴν ποιητικὴν καλλονὴν θὰ ἐκτιμήσωμεν καλύτερον, ἂν συγκρίνωμεν πρὸς τὴν συνηθεστάτην τῶν βιβλιογράφων κατακλεῖδα, τῆς ὁποίας φαίνεται ὅτι εἶναι ποιητικὴ παράφρασις:

*Ὡσπερ ξένοι χαίρουσιν ἰδεῖν πατρίδα,
καὶ οἱ χειμαζόμενοι εὐρεῖν λιμένα,
οὕτω καὶ τῷ γράψαντι βιβλίου τέλος.*

Ὁ ποιητὴς παραβάλλει τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ βιβλίου πρὸς τὴν προσόρμησιν πλοίου εἰς τὸν λιμένα· αἱ τρικυμῖαι, τὰς ὁποίας ὑπέστη ἔλησημονήθησαν,

35. Ἀπολλώνιος, Βενετ. 1553, φ. 29^β.

36. Αὐτ., φ. 2^α, στ. 27 - 29· ἐπίσης καὶ ἐν φ. 21^α μνημονεύεται τὸ παλαιότερον πρότυπον:

*Μακάριον ἐλέγασιν ἐκεῖνον τὸν ρουφιᾶνο,
σὰν τὸ ἄδα στήν ἀνάγνωσιν, ἦτις (= ἔτσι) ἀναθιβάνω.*

καί μετὰ χαρᾶς εἶδον τὸ αἶσιον πέρας, ἐνδομύχως ἀποθαυμάζοντες, οἱ ἀναγνώσται, οἱ μακρόθεν παρακολουθοῦντες τὰς τύχας τοῦ πλοίου. Ἀπεκδέχει ἰεὺς εὐφημον μνεῖαν καὶ εὐμενεῖς εὐχὰς ὡς ἀμοιβὴν τῶν κόπων, οὓς κατέβαλε. Συναισθάνεται τὰς ἐλλείψεις τοῦ ἔργου του, καὶ ἐπικαλεῖται τὴν ἐπιείκειαν τῶν εἰδημόνων· ἀλλὰ μετὰ δικαίας ὑπερηφανείας ἐκφράζει τὴν πεποίθησιν, ὅτι θ' ἀποστομωθῶσιν οἱ κακόβουλοι ἐπικριταί, οἱ τὰ πάντα ψέγοντες, ἂν καὶ εἶναι παντελῶς ἀδαεῖς τῆς τέχνης³⁷.

Μετὰ τὸν ἐπίλογον τοῦτον, ὃν ἀληθῆς ἔγραψεν ποιητής, ὁ τοῦ Κορνάρου εἶναι φανερόν ὅτι παρέλκει· ὡς παρέμβλημα δὲ πεζὸν καὶ ἀδέξιον ἐλέγχουσιν αὐτὸν αἱ κοινοτοπία καὶ αἱ ἀντιφάσεις πρὸς τὸ ἄλλο ποίημα. Ἀκολουθῶν τὸ παράδειγμα τῶν πλείστων διασκευαστῶν, ὁ Κορνᾶρος, κρίνει ἀναγκαῖον νὰ ἐκφράσῃ τὴν εὐχὴν, ὅπως εὔρεθῃ ἀπολελυμένος τῶν ἀμαρτιῶν αὐτοῦ κατὰ τὴν ὥραν τοῦ θανάτου. Τοιαύτην εὐχὴν βλέπομεν ἐπαναλαμβανομένην καὶ ὑπὸ ἄλλων στιχουργῶν καὶ βιβλιογράφων ἐν τέλει τῶν βιβλίων³⁸, ἀλλὰ φαίνεται ἡμῖν παράδοξος ἐν τῷ Ἐρωτοκρίτῳ, διότι εἶναι ἡ μόνη θεολογικὴ χριστιανικὴ ἔννοια ἐν ὄλῳ τῷ ποιήματι, τοῦ ὁποῦ ἰδιαίτερος καὶ δυσεξηγητος χαρακτήρ εἶναι ἡ παντελής ἔλλειψις χριστιανικῆς χροιάς. Ἐπίσης ὁμολογεῖ ὁ Κορνᾶρος, ὅτι οἱ στίχοι χρήζουσι διορθώσεως, ὁμοιάζων κατὰ τοῦτο μὲ τὸν Ἰγνάτιον Πετρίτζην, ὅστις ἐπικαλεῖται τὴν συνεργασίαν τῶν ἀναγνωστῶν του πρὸς διόρθωσιν τῶν σφαλμάτων³⁹. Ἀλλὰ τοιαύτη ὁμολογία, προσή-

37. Ε' 1517 κέ:

*Κ' ἐκεῖνον ποῦ ἐκόπιασεν, ἄς τὸν καληνωρίζουν·
κι ἄς συμπαθοῦν τὰ σφάρματα ἐκεῖνοι ποῦ γνωρίζουν.
Ἐσίμωσε τὸ ξύλο μου, τὸ ράξιμο γυρεύγει,
ἦρθε σ' ἀνάβαθα νερά, καὶ πλιὸ δὲν κινδυνεύει.
Θωρεῖ τὸν οὐρανὸ γελᾷ, τῆ γῆς καὶ καμαρώνει,
κ' εἰσὲ λιμιῶνα ἀνάπαψην ἤραξε τὸ τιμόνι.
Σ' βάθη πελάγου ἀρμένιζα, μὰ ἐδάρθα στὸ λιμιῶνα,
πλιὸ δὲ θυμοῦμαι ταραχές, μάνιτες καὶ χειμῶνα.
Θωρῶντας ἐχαρήκασι καὶ ἐκουρφοκαμαρῶσα,
κι ὅσοι ἐκλουθοῦσα ἀπὸ μακρᾶς ἐδᾶ κοντὰ ἐσιμῶσα.
Ἡ γῆς ἐβγάνει τῆ βουή, ὁ ἀέρας καὶ μουγκρίζει,
καὶ μιὰ βροντὴ στὸν οὐρανὸ τ' ὄχτρούς μου φοβερίζει,
ἐκεῖνους τσι κακόγλωσσους, ποῦ ψέγουν ὅτι ἰδοῦσι,
κι ἀπόκει δὲν κατέχουσι τὴν ἄφρα κιὰς νὰ ποῦσι.*

38. Οὕτως ὁ Γεωργιλάς ἐν Βελισαρίῳ, στ. 837 (σ. 347 Wagner):

*Μύριες μυριάδες κρίματα καὶ ἄλλην μιὰν χιλιάδα,
νὰ ἔχη ὁ γιὸς τοῦ Γεωργιλά συμπάθησέ τον τώρα (Χριστέ μου).*

Βλ. καὶ τοῦ αὐτοῦ Θανατικὸν τῆς Ρόδου, στ. 641 (σ. 52 Wagner). Ἡ παλαιότητα τῶν τοιούτων εὐχῶν ὑπὲρ συγχωρήσεως τῶν ἀμαρτημάτων τοῦ βιβλιογράφου εὐρίσκεται ἐν κώδικι τοῦ 835 (Gardthausen, Griechische Paläographie, σ. 377 - 378).

39. Διήγησις Διγενῆ, στ. 3063 κέ (σ. 236 ἔκδ. Λάμπρου):

*Ὅσοι τ' ἀναγνώσκετεν καὶ ὅσοι διηγᾶσθε,
ἂν εἶν' καὶ σφάλμα εὔρετεν, νὰ μὴ μοῦ καταρᾶστεν,*

κουσα εἰς τὸν ἀμαθῆ Χῖον μοναχόν, ἦτο ἀναξία τοῦ ποιητοῦ τοῦ Ἐρωτοκρίτου, ἐνδειξις μᾶλλον οὐσα ὑπερβολικῆς καλογηρικῆς ταπεινοφροσύνης. Ἡ στιχουργία τοῦ Ἐρωτοκρίτου εἶναι τελειοτάτη, συγκρινομένη πρὸς τὴν τέχνην τοῦ πολιτικοῦ στίχου τῶν βυζαντινῶν καὶ τῶν μετὰ τὴν ἄλωσιν Ἑλλήνων ποιητῶν, καὶ ἀμιλλᾶται πρὸς τὴν στιχουργίαν τῶν δημοδῶν ἰσμάτων. Τῆς ὑπεροχῆς δ' αὐτοῦ ταύτης εἶχε συνείδησιν ὁ ποιητής, ὅστις ἐν τῷ ἐπιλόγῳ του μετὰ κατ'φρονήσεως ὁμιλεῖ περὶ τῶν ἀμαθῶν κατηγορῶν του, καὶ ἐπικαλεῖται τὴν ἐπιείκειαν τῶν ἱκανῶν νὰ κρίνωσιν, *ἐκείνων ποῦ γνωρίζουν*. Πρὸς τοὺς λόγους δὲ τούτους ἀντιφάσκουσιν αἱ ταπεινόφρονες ἐκφράσεις τοῦ Κορνάρου.

Τὸ ποίημα ἐγράφη περὶ τὸ 1500, ὡς λέγει ὁ Σωτηριάδης, στηριζόμενος εἰς τὰ πορίσματα τῶν ἐρευνῶν τοῦ Γιάνναρη. Οὗτος οὐδαμῶς ἀμφιβάλλων, ὅτι ὁ Βιτσέντζος Κορνᾶρος εἶναι ὁ ποιητής, ἐζήτησε νὰ καθορίσῃ τὸν χρόνον, καθ' ὃν οὗτος ἐζησε, βέβαιος ὅτι καθορίζει οὕτω καὶ τὸν χρόνον, καθ' ὃν ἐποιήθη ὁ Ἐρωτόκριτος. Εἰς τὸν καθορισμὸν δὲ τοῦτον βοηθήματα εἶχε δύο γενεαλογικὰς βίβλους τῶν Ἑνετῶν καὶ Ἑνετοκρήτων εὐγενῶν, συνταχθεῖσας τὴν μὲν ὑπὸ τοῦ Κρητὸς εὐπατρίδου Νικολάου Μουάτσου (1770), ἀποκειμένην ἐν τῇ Μαρκιανῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Βενετίας, τὴν δὲ ὑπὸ τοῦ Fr. Barbato (περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙΗ' αἰῶνος), ἧς δύο ἀντίγραφα εὐρίσκονται ἐν τῇ Μαρκιανῇ βιβλιοθήκῃ καὶ ἐν τῷ ἀρχεῖῳ Κορρέ⁴⁰. Παραλαβὼν τὰς ἀναφερομένας εἰς τὴν οἰκογένειαν τῶν Κορνάρων εἰδήσεις τούτων, καὶ συμπληρώσας, ὡς λέγει, διὰ τινῶν σημειώσεων εἰλημμένων ἐκ τῶν ἀρχείων Frari, κατήρτισε γενεαλογικὸν πίνακα τῆς οἰκογενείας ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ ΙΔ' αἰῶνος μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΖ'. Ἐκ τῶν πέντε δὲ Κορνάρων, οἵτινες φέρουσι τὸ ὄνομα Βιτσέντζος, ὁ παλαιότατος μόνον πρέπει νὰ θεωρηθῆ ὡς ὁ ποιητής τοῦ Ἐρωτοκρίτου, ἀποκλειομένων τῶν λοιπῶν διὰ πολλοὺς λόγους πιθανωτάτους, ὧν ὁ κυριώτατος, ὅτι ἔζων μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Σητείας ὑπὸ τοῦ Βαρβαρόσσα (1537).

Ὁ Ἐρωτόκριτος, κατὰ τὸν Γιάνναρη, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ γραφῆ μετὰ τὸ 1508, ὅτε συνέβη φοβερῶτατος σεισμός, ὁ καταστρεπτικώτατος ὅσων ἀπ' αἰῶνων μνημονεύει ἡ κρητικὴ ἱστορία, κατερειπώσας καὶ τὴν Σητείαν. Μετὰ δὲ τὸν σεισμὸν τοῦτον καὶ ἄλλαι δεινότηται συμφοραὶ ἐνέσκηψαν εἰς τὴν νῆ-

*ὅτι ἐγὼ ὡς ἀμαθῆς πολλὰ ἔχω σφαλμένα,
γιὰ τοῦτο ἀπὸ λόγου σας ἄς εἶν' διορθωμένα.*

40. Ἀκατανόητον εἶναι, ὅτι μετὰ τῶν βοηθημάτων τοῦ Γιάνναρη δὲν καταλέγεται καὶ ἡ πραγματεία περὶ τῶν ἐν Καρπάθῳ Κορνάρων τοῦ Horf, ὅστις πηγὰς ἔχων πλὴν τῆς τοῦ Muazzo καὶ ἄλλας παλαιότερας γενεαλογικὰς βίβλους καὶ δημόσια καὶ συμβολαιογραφικὰ ἐγγραφα τῶν ἀρχείων τῆς Βενετίας ἀκριβέστερον ἀναγράφει τὴν γενεαλογίαν τοῦ οἴκου τῶν Κορνάρων. Ἐκ τοῦ ἔργου τοῦ Horf ἀποδεικνύεται ἐσφαλμένος ὁ ὑπὸ τοῦ Γιάνναρη καταρτισθεὶς γενεαλογικὸς πίναξ, καὶ δὴ καὶ εἰς τὰς εἰδήσεις περὶ τοῦ Βικεντίου Κορνάρου, ὃν δέχεται οὗτος ὡς ποιητὴν τοῦ Ἐρωτοκρίτου (Horf, Veneto-Byzantinische Analecten. Die Cornaro von Scarpanto ἐν Sitzungsberichte der k. Akad. d. Wissensch., Wien 1859, τ. 32, σ. 478 - 495).

σον μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων ἀλώσεως, λοιμοί, σεισμοί, στάσεις, ἐπιδρομαὶ Τούρκων, ὥστε οἱ χρόνοι ἐκεῖνοι δὲν ἦσαν πρόσφοροι πρὸς γένεσιν μακροῦ ποιήματος, ἐξυμνοῦντος τὸν ἔρωτα καὶ τὴν ἀνδρείαν.

Ἄλλ' οὐδὲ πρὸ τοῦ 1383 ἦτο δυνατόν νὰ γραφῆ ὁ Ἐρωτόκριτος, διότι κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο συνέστη τὸ δουκᾶτον τοῦ Ναυπλίου, διατηρηθὲν μέχρι τοῦ 1540, τὸ δὲ δουκᾶτον τοῦτο μνημονεύεται ἐν τῷ ποιήματι, ὡς πιστεύει καὶ βεβαιώνει ὁ Γιάνναρης. Ὅθεν ὁ ποιητὴς ἐξῆσε μεταξὺ τοῦ 1383 καὶ τοῦ 1508. Ἄλλ' εἰς τὸν γενεαλογικὸν πίνακα ἀναγράφεται εἰς Βιτσέντζος Κορνᾶρος, ὁ παλαιότερος τῶν πέντε Βιτσέντζων, γεννηθεὶς τῷ 1486, οὗτος ἄρα εἶναι ὁ ποιήσας τὸν Ἐρωτόκριτον. Δὲν ἀναφέρεται μόνον ἐν τῷ πίνακι ὁ γάμος τοῦ ποιητοῦ, ὁ μνημονευόμενος ἐν τῷ ποιήματι, ἐνῶ ἄλλων Κορνάρων ἀναγράφονται καὶ αἱ σύζυγοι.

Εὐλογος δ' ὁμοίως ἐγείρεται ἀπορία πῶς ἐν ἡλικίᾳ νεαρῶτάτῃ συνέθεσεν ὁ Βιτσέντζος Κορνᾶρος τόσον μακρὸν ἐπικὸν ποίημα. Ὁ μὲν Σωτηριάδης, γράφων ὅτι ὁ Κορνᾶρος ἐποίησε τὸν Ἐρωτόκριτον τῷ 1500, ἠθέλησε διὰ στρογγύλου ἀριθμοῦ νὰ δηλώσῃ τὸν χρόνον, διότι βεβαίως δὲν ἐφαντάσθη δεκατετραετῆ τὸν ποιητὴν τοῦ Ἐρωτοκρίτου. Ὁ δὲ Γιάνναρης, δὴν οὗτος ἀκολουθεῖ, παραδέχεται (σ. 30) ὅτι ὁ Κορνᾶρος «εἶχεν ἤδη ποιήσῃ τὸν Ἐρωτόκριτον πρὸ τοῦ 1508 καὶ ὅτι ὀλίγω πρότερον ἢ ὕστερον τοῦ πανωλέθρου τούτου σεισμοῦ ἐπέκησεν εἰς Ἡράκλειον, ἐνθα καὶ ἐγκατέστη νυμφευθεὶς». (Ἄλλ' ἐκ τοῦ ἐπιλόγου φαίνεται ὅτι ὅτε ἐπεράτωσε τὸν Ἐρωτόκριτον ἦτο ἤδη ἔγγαμος, νυμφευθεὶς ἐν Ἡρακλείῳ). Προσπαθεῖ δ' ὁ Γιάνναρης παντοιοτρόπως νὰ παραστήσῃ ὡς πιθανὴν τὴν ἀπιθανωτάτην γνώμην ὅτι ὁ Ἐρωτόκριτος εἶναι ἔργον μεираκίου. Καὶ τὸν μὲν γάμον τοῦ Κορνάρου μετέθεσεν εἰς ὕστερότερον χρόνον, παρά τὴν ρητὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ. Ἡ δὲ νεαρὰ ἡλικία τοῦ ποιητοῦ συμβιβάζεται, κατ' αὐτόν, ἄριστα πρὸς τὸν νεανικὸν χαρακτήρα τοῦ ποιήματος. «Ὁ ἔρωσ καὶ ἡ ἀνδρεία καὶ ἡ ἀρετὴ, ἅτινα ἀποτελοῦσι τὴν κυρίαν ὑπόθεσιν, προϋποτίθενται ἡλικίαν νεαράν, καρδίαν θερμήν, φαντασίαν ζωηράν». Ἄς ἐπιτραπῆ ἡμῖν νὰ μὴ ἀσχοληθῶμεν εἰς τὴν ἀνασκευὴν τοῦ ἐπιχειρήματος τούτου, εἰς τὸ ὅποιον δὲν θ' ἀποδίδῃ, πιστεύομεν, πολλὴν σημασίαν ὁ συγγραφεὺς. Ἐτερον δὲ τεκμήριον τῆς νεαρᾶς ἡλικίας τοῦ ποιητοῦ τοῦ Ἐρωτοκρίτου εἶναι καὶ ἡ ἄγνοια καὶ ἡ ἀμάθεια αὐτοῦ. Διότι «ἐν τῷ Ἐρωτοκρίτῳ ἐλλείπουσι, πλὴν μικρῶν ἐξαιρέσεων, αἱ ἄλλως ἀναγκαῖαι περιγραφαὶ χωρῶν καὶ τοποθεσιῶν, ἱστορικῶν ἐπεισοδίων καὶ ἀρχαίων μύθων». Καὶ ἡ ἀμειγρὴ πάσης ἀρχαϊζούσης καὶ λογίας φράσεως γλῶσσα τοῦ ποιήματος προσάγεται ὡς πρόσθετον τεκμήριον τῆς νεαρᾶς ἡλικίας τοῦ ποιητοῦ, μὴ προφθάσαντος νὰ διδαχθῆ τὴν ἀρχαίαν, διότι ὑποθέτει φαίνεται ὁ συγγραφεὺς, ὅτι ἂν εἶχεν ἐλληνομάθειαν ὁ ποιητὴς θὰ ἐκάλλυνε τὴν γλῶσσάν του δι' ἀρχαιοπρεπῶν λέξεων καὶ φράσεων.

Ἄλλὰ τοιοῦτοι λόγοι, προδήλως ὑπαγορευθέντες ὑπὸ τῆς ἀμηχανίας πρὸς συμβιβασμὸν τῶν ἀσυμβιβάστων, δυσκόλως πείθουσιν. Ὁ μακρὰν ἀνάλυσιν τῆς μονογραφίας τοῦ Γιάνναρη εὐθὺς μετὰ τὴν ἐκδοσιν αὐτῆς δημοσιεύσας συμπολίτης αὐτοῦ Ἴω. Μ. Δαμβέργης, καίπερ ἀποδεχόμενος πάσας

τάς άλλας γνώμας τοῦ συγγραφέως, ἀναγκάζεται νά διαφωνήσῃ αὐτῷ περὶ τοῦ ζητήματος τῆς ἡλικίας τοῦ ποιητοῦ· φέρει δ' εὐλογωτάτας παρατηρήσεις πρὸς ἀναίρεσιν τῶν περὶ ἀγνοίας καὶ ἀμαθείας αὐτοῦ ἰσχυρισμῶν. Ἄλλ' ὅπως μὴ γίνῃ αἰτία, λέγει, ν' ἀμφισβητηθῇ κατ' ἐλάχιστον πᾶν ἄλλο προηγούμενον συμπέρασμα τοῦ ἐρευνητοῦ, συμβιβάζων τὴν διχογνωμίαν ταύτην πρὸς τὴν παραδοχὴν ὅλων τῶν ἄλλων, παραδέχεται ὅτι ἡ ἐν τέλει τοῦ ποιήματος δήλωσις τοῦ Κορνάρου εἶναι σκόπιμος ἀναχρονισμὸς καὶ ποιητικὸν τεχνασμα, καὶ ὅτι ἐν καθεστηκυίᾳ ἡλικίᾳ πολλὰ ἔτη μετὰ τὸν σεισμόν τοῦ 1508 ἔγραψεν οὗτος τὸν Ἐρωτόκριτον.

Δὲν εἶναι δ' ὁμοῦ πιθανωτέρα καὶ ἡ γνώμη αὕτη, προϋποθέτουσα τὸ μὲν ἄσκοπα καὶ ἀκατανόητα ποιητικὰ τεχνάσματα, τὸ δὲ τὸ δυνατόν τῆς συγγραφῆς τοῦ ποιήματος ἐν χρόνοις καθ' οὓς ἡ Κρήτη, καὶ ἰδιαιτέρως ἡ Σητεία, ἦτο ἀνάστατος. Ἡ παρατήρησις τοῦ Γιάνναρη, περὶ τοῦ χρονικοῦ ὁρίου πρὸ τοῦ ὁποίου ἐποιήθη ὁ Ἐρωτόκριτος εἶναι ὀρθή, ἄλλως δὲ ἐπιβεβαιοῦται καὶ ὑπὸ ἄλλων λόγων περὶ ὧν ὕστερον θὰ διαλάβωμεν.

Ἄλλ' ἴσως ἡ συζήτησις περὶ τῆς ἡλικίας τοῦ Βιτσέντζου Κορνάρου εἶναι ματαιόσχολος, διότι οὗτος ἐγεννήθη κατὰ τὰς ἀκριβεστέρας ἐρεῦνας τοῦ Horf ἐν ἔτει 1476 καὶ οὐχὶ 1486, ἐδοκιμάσθη δ' εἰς τοὺς εὐγενεῖς τῷ 1498⁴¹. Ὅθεν εἶχεν ἡλικίαν κατάλληλον, ἀμφίβολον δ' ὁμοῦ ἂν εἶχε καὶ ἔφεισιν πρὸς σύνθεσιν ἑλληνικῶν στίχων. Διότι ὁ Βιτσέντζος μετὰ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ Ἄντωνίου καὶ Ἀνδρέου καὶ τῶν ἑξαδέλφων του, τῶν υἱῶν τοῦ Πέτρου Κορνάρου, ἦσαν, ὡς ἀπέδειξεν ὁ Horf, οἱ τελευταῖοι Βενετοὶ κύριοι τῆς Καρπάθου, ἐκδιωχθέντες αὐτῆς τῷ 1538 ὑπὸ τοῦ Βαρβαρόσσα. Δὲν φαίνονται δ' ἀκριβεῖς αἱ εἰκασίαι τοῦ Γιάνναρη, ὅτι οἱ Κορνᾶροι τῆς Καρπάθου «ὕστερον εἰς Σητείαν μεταστάντες μακρὸν ἤδη χρόνον πρὸ τοῦ ποιητοῦ εἶχον βαθμηδὸν ἀφομοιωθῆ πρὸς τὰ ἐγχώρια στοιχεῖα» καὶ εἶχον ἐξελληνισθῆ καὶ ὅτι καὶ ἡ ἀγωγή καὶ ἡ γλῶσσα τῆς οἰκογενείας ἦτο ἑλληνική, διότι «ξένη γενεὰ οἰασδίποτε καταγωγῆς, ἐγκαθισταμένη ἐπὶ μακροὺς χρόνους ἐν λίαν ἀποκειμένοις νησιδίοις ἢ ἄκραις, οἷα ἡ Κάρπαθος καὶ Σητεία, ἀμοιροῦσα δὲ πάσης ἀμέσου καὶ συχνῆς κοινωνίας πρὸς τὴν μητρόπολιν καὶ τὰ λοιπὰ πολιτικὰ κέντρα... ἐξαλλάσσει μικρὸν κατὰ μικρὸν τὰ πατρῶα ἦθη καὶ τὴν γλῶσσαν». Οἱ Κορνᾶροι τοῦναντίον, οἱ ἄρχοντες τῆς Καρπάθου καὶ ἔχοντες κτήματα ἐν Σητείᾳ, διετήρησαν συχνὴν τὴν κοινωνίαν καὶ πρὸς τὴν μητρόπολιν Βενετίαν καὶ πρὸς τοὺς Ἰταλοὺς εὐπατρίδας τῆς Κρήτης, ὡς συνάγεται ἐκ τῶν ἐρευνῶν τοῦ Horf, καὶ τὸ φρόνημα διετήρησαν βενετικώτατον. Ὁ πάππος τοῦ Βιτσέντζου Ἀνδρέας καὶ οἱ ἄλλοι στενοὶ συγγενεῖς αὐτοῦ ἐν τῇ στάσει τοῦ Σήφη Βλαστοῦ, πιστοὶ εἰς τὰς οἰκογενειακὰς παραδόσεις των, ἐπολέμησαν ὡς γνήσιοι Βενετοὶ πρὸς τοὺς στασιάσαντας Κρήτας, περιελθόντες μάλιστα μετὰ τὴν διάλυσιν τῆς στάσεως καὶ εἰς ἔριδας οἰκογενειακὰς περὶ διανομῆς τῆς ἀμοιβῆς, ἣν ἡ βενετικὴ πολιτεία ἀπένειμεν εἰς τοὺς Κορνάρους, αἰχμαλωτίσαντας

41. Horf, Veneto-Byzantinische Analekten, σ. 494.

δι' ἐνέδρας τινὰς τῶν στασιαρχῶν⁴². Καί ἔγγονός τις τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Βιτσέντζου συνέγραψεν ἰταλιστὶ μακρὰν ἱστορίαν τῆς Κρήτης. Ὅθεν ἡ ἐντελής ἐξελλήνισις τοῦ Κορνάρου, ἥτις εἶναι ἀναγκαῖα προϋπόθεσις τῆς συγγραφῆς τοῦ Ἑρωτοκρίτου, δὲν προκύπτει ἐκ τῶν εἰδήσεων τὰς ὁποίας ἔχομεν περὶ τοῦ ὑποτιθεμένου ποιητοῦ Βιτσέντζου Κορνάρου, τοῦ κατὰ τὰ τέλη τοῦ ΙΕ' καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος ζήσαντος.

Θετικώτερα καὶ ἀσφαλέστερα εἶναι τὰ πορίσματα, τὰ ὁποῖα συνάγομεν ἐκ τῆς ἐξετάσεως τῆς ἐτέρας γνώμης τοῦ Γιάνναρη περὶ τοῦ χρονικοῦ ὀρίου μεθ' ὃ ἐποιήθη ὁ Ἑρωτόκριτος, διότι ἀφορμᾶται ἐξ ἐσωτερικῶν τεκμηρίων. Καὶ ἡ γνώμη αὕτη δὲν φαίνεται ἡμῖν εὐστοχος, αἱ δ' ἐνδείξεις αὐτοῦ τούτου τοῦ ποιήματος, εἰς ἃς νομίζει ὅτι στηρίζεται ἡ γνώμη του, δὲν ἔχουσι τὴν ἀποδοθεῖσαν εἰς αὐτὰς ἔννοιαν, μᾶλλον δ' ἴσως ἄλλαι ἐνδείξεις δύνανται νὰ καθοδηγήσωσιν ἡμᾶς εἰς προσδιορισμὸν τῶν χρόνων τοῦ ποιητοῦ.

Ὁ ποιητὴς τοῦ Ἑρωτοκρίτου δὲν ἦτο, κατὰ τὸν Γιάνναρη, προγενέστερος τῶν μέσων τοῦ ΙΔ' αἰῶνος: Πρῶτον μὲν, διότι ποιεῖται χρῆσιν τῆς λέξεως *τορνέσια* (ἐν τῇ ἐννοίᾳ κερματίων, χρημάτων): τὰ δὲ *τορνέσια* καλούμενα νομίσματα, κοπέντα τὸ πρῶτον ἐν Γλαρέντσα κατὰ μίμησιν τοῦ γαλλικοῦ δηναρίου τοῦ ὀνομαζομένου *tournois*, εἰσήχθησαν καὶ εἰς τὰς ἐνετικὰς κτίσεις, ἀλλὰ κατὰ τὰ μέσα τοῦ ΙΔ' αἰῶνος, διότι ἐκόπησαν τὸ πρῶτον ἐν Βενετία ἐπὶ τοῦ δουκὸς Ἀνδρέου Δανδόλου (1343 - 1354). Δεύτερον δέ, διότι μνημονεύονται ἐν τῷ Ἑρωτοκρίτῳ τὰ δουκᾶτα τοῦ Ἀναπλιοῦ καὶ τῆς Μυτιλήνης, ταῦτα δ' ἀναγράφονται ἐν τῇ ἱστορίᾳ τὸ πρῶτον κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα τελευταῖον, καὶ μάλιστα τὸ μὲν τοῦ Ἀναπλιοῦ πρῶτον ἐν ἔτει 1380, τὸ δὲ τῆς Μυτιλήνης ἐν ἔτει 1355.

Οἱ λόγοι οὗτοι οὐδεμίαν ἀπολύτως ἔχουσι σημασίαν πρὸς καθορισμὸν τοῦ χρόνου τῆς ποιήσεως τοῦ Ἑρωτοκρίτου.

Ἡ χρῆσις τῆς λέξεως *τορνέσια* ἐν τῇ ἑλληνικῇ γλώσσῃ (ἐκ τοῦ ἰταλ. *tornese*) εἶναι προγενεστέρα τῆς κοπῆς τοῦ εἴδους τούτου τῶν νομισμάτων ἐν Ἑλλάδι. Ἄλλως δὲ συνηθεστάτη εἶναι ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἡ χρῆσις λέξεων σημαίνουσῶν ξένα νομίσματα (πρβλ. τάληρον, κολλωνᾶτο, ρεγγίνα, σφάντζικα, ντούπια, ρουπιές κτλ.). Τὴν δὲ λέξιν *τορνέσι* ἢ *τουρνέσι* εὐρίσκομεν εἰσηγμένην εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἤδη πρὸ τῆς φραγκοκρατίας, ἀπὸ τοῦ ΙΒ' αἰῶνος. Ὁ *Πτωχοπρόδρομος* μεταχειρίζεται ταύτην καθὼς καὶ τὸ ὑποκοριστικὸν *τορνεσάκιν*⁴³. Πρὸ τοῦ τέλους δὲ τοῦ ΙΔ' αἰῶνος τὴν εὐρίσκομεν καὶ ἐν τοῖς *Χρονικοῖς τοῦ Μορέως*⁴⁴.

Τί δ' ἐννοεῖ ὁ Γιάνναρης λέγων ὅτι μνημονεύονται ἐν τῷ Ἑρωτοκρίτῳ δουκᾶτα τῆς Μυτιλήνης καὶ τοῦ Ναυπλίου; Δουκᾶτα οὐδαμοῦ τοῦ ποιήματος

42. Ἀῦτ., σ. 490.

43. Γ' 88, σ. 55 Legrand [κᾶν *τορνεσιου χαβιάριν*], ΣΤ' 167, σ. 114 L. [μ' ἕναν *βελόνιν τορνεσιου*], ΣΤ' 153 [κᾶν *τορνεσάκιν κάπου*]. Ἐν τῷ Ἑμπερίῳ καὶ Μαργαρώνα, στ. 960 = Legrand, *Bibl. gr. vulg.*, τ. 1, σ. 317 [καὶ τῶρα δὲ μοῦ βρίσκεται *τορνέσιν εἰς τὸ χέρι*].

44. Στ. 2608, σ. 174 J. Schmitt [τῶν *τορνεσίων ἢ τῶν τουρνεσίων*].

μνημονεύονται. Αναφέρεται μόνον τὸ ἀφεντόπουλο ἀπὸ τῆ Μυτιλήνη (B' 142 κέ) καὶ τὸ βασιλόπουλο ἢ ρηγόπουλο τοῦ Ναπλιοῦ (B' 163 κέ), ὁ γιὸς ὁ κανακάρης τοῦ ρήγα τοῦ Ναπλιοῦ Ἀνδρόμαχος. Ὅθεν σαφῶς διακρίνονται τὰ ξιώματα αὐτῶν. Ἐν τῷ Ἑρωτοκρίτῳ ρηγᾶδες καὶ ρηγόπουλα ἀναφέρονται τῶν Ἀθηνῶν, τοῦ Βυζαντίου, τῆς Κύπρου καὶ τῆς Βλαχιάς, οἱ δ' ἄλλοι ἀγωνισταὶ εἰς τὸ κονταροχτύπημα εἶναι ἀφέντες ἢ ἀφεντόπουλα ἢ ἀρχοντόπουλα. Ὁ ποιητὴς θεωρεῖ ἄρα καὶ τὸ Ναύπλιον καὶ τὰς Ἀθήνας βασιλεία, ὡς τὸ Βυζάντιον, τὴν Κύπρον καὶ τὴν Βλαχίαν, πολιτικῶς ὑπερτέραν κατέχοντα θέσιν τῶν ἄλλων, καὶ αὐτῆς τῆς Καραμανίας, ἣν ὁμοίως ἀθθεντίαν ὑπολαμβάνει. Τὰς Ἀθήνας θεωρεῖ βασιλείον διὰ τὴν παλαιὰν δόξαν αὐτῶν, καὶ διὰ τὴν ἀνύψωσιν αὐτῶν ἐπὶ τῆς φραγκοκρατίας εἰς δουκάτον⁴⁵, τὸ δὲ Ναύπλιον ἴσως διότι ἐπὶ μακρὸν διετηρήθη ἡ μνήμη τοῦ κατὰ τὰ τέλη τοῦ IB' αἰῶνος καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ II' (1180 - 1208) κραταιοῦ ἀρχοντος αὐτοῦ Λέοντος τοῦ Σγουροῦ, καὶ διότι ἀπὸ τοῦ θανάτου τούτου μέχρι τῆς εἰς τοὺς Φράγκους ὑποταγῆς (1212) διετέλει ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ δεσπότη τῆς Ἡπείρου Μιχαὴλ Ἀγγέλου. Ὁ Σγουρός, «ὁ ἐπαινετὸς ἐκεῖνος στρατιώτης», ὡς τὸν ἀποκαλοῦσι τὰ Χρονικά τοῦ Μορέως (στ. 1528), ὅστις «ἐκ μικροῦ μέγας ἔφυ»⁴⁶, ὁ σεβαστοῦπέρτατος⁴⁷ γαμβρὸς τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου τοῦ Γ'⁴⁸, ὁ δεσπότης τῶν ὀχυρωτάτων τῆς Πελοποννήσου πόλεων, ὀνομάζεται μὲν τύραννος ὑπὸ τοῦ Νικήτα Χωνιάτου (σ. 841, 20 Bonn), ἀλλ' οἱ ὑπήκοοί του καὶ οἱ ἄλλοι Ἕλληνες δὲν ἐθεώρουν βεβαίως αὐτὸν ὑποδεέστερον τῶν ἄλλων ρηγᾶδων.

Πάντως δὲ ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ Ναυπλίου οὐδὲν συνάγεται πόρισμα περὶ τοῦ χρόνου τῆς ποιήσεως τοῦ Ἑρωτοκρίτου. Αἱ χρονολογίαι, αἷς ἀναφέρει ὁ Γιάνναρης (1383 - 1540), οὐδὲν ἔχουσι νόημα. Ἡ μὲν δευτέρα εἶναι ἡ τῆς παραδόσεως τοῦ Ναυπλίου εἰς τοὺς Τούρκους, ἡ δὲ πρώτη, ἡ χρονολογία ἀποφάσεως τῆς ἐνετικῆς γερουσίας περὶ ἀποστολῆς μοίρας τοῦ στόλου πρὸς ὑπεράσπισιν τοῦ ὑπὸ τῶν Καταλωνίων δεσποτῶν τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῶν συμμάχων αὐτῶν Τούρκων ἀπειλουμένου Ναυπλίου⁴⁹. Ἄλλως δὲ καὶ ἂν ἐν τῷ Ἑρωτοκρίτῳ ἀνεφέρετο δουκάτον τοῦ Ναυπλίου καὶ τὸ ἔτος τῆς συστάσεως τοῦ δουκάτου ὑπεδήλωνε τὸν χρόνον μεθ' ὃν ἐγράφη τὸ ποίημα, πάλιν θὰ μᾶς ἦτο ἄχρηστον τὸ τεκμήριον τοῦτο. Διότι τὸ Ναύπλιον δὲν ἦτο δουκάτον ἀπὸ τοῦ 1383 μέχρι τοῦ 1540, ὡς ἀγνοοῦμεν πόθεν πλανηθεὶς ὑπολαμβάνει ὁ Γιάνναρης. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ αὐθέντου τοῦ Ναυπλίου, Ἄργους καὶ Κι-

45. Καὶ βυζαντινοὶ συγγραφεῖς ἐπίστευον ὅτι ἤδη ἀπὸ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου οἱ ἡγεμόνες τῶν Ἀθηνῶν εἶχον τὸ ἀξίωμα τοῦ μεγάλου δουκός. (Νικηφόρ. Γρηγοροῦ Ζ' 5, τ. I, σ. 239 Bonn = Γρηγοροβίου - Λάμπρου, Ἱστορία τῶν Ἀθηνῶν, τ. Α', σ. 480 - 481). Εἶναι δὲ γνωστὸν, ὅτι καὶ ὑπὸ τοῦ Δάντου καὶ ὑπὸ τοῦ Σαίξπηρ ὁ μυθικὸς βασιλεὺς τῶν Ἀθηνῶν Θησεὺς καλεῖται δοῦξ τῶν Ἀθηνῶν.

46. Εὐφραΐμιος, στ. 17284.

47. Γρηγοροβίου - Λάμπρου, αὐτ., τ. Α', σ. 367.

48. Νικήτ. Χωνιάτ., σ. 804 Bonn.

49. Buchon, Recherches historiques sur la principauté française de Morée, τ. II, σ. 402. Hopf ἐν Ersch u. Gruber, Encyclopädie, τμήμα I, τ. 86, σ. 25.

βερίου Γουίδωνος τοῦ Ἀγγιανοῦ (1377), ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ καὶ κληρονόμος Μαρία ἐνυμφεύθη τὴν 17 Μαΐου 1377 τὸν Βενετὸν εὐπατρίδην Πέτρον Κορνάρου, ὅστις διώκησε τὰς πόλεις ἐκείνας διὰ συγγενοῦς του καὶ ἔπειτα, ἀπὸ τοῦ 1381, διὰ Βενετοῦ ἐπιτρόπου, μέχρις οὗ μετὰ τινα χρόνον ἔλθων μετὰ τῆς συζύγου του ἐκ Βενετίας ἀνέλαβεν αὐτὸς τὴν διοίκησιν. Ἀποθανόντος δ' ἄπαιδος τοῦ Κορνάρου τῷ 1388, ἡ χήρα του ἐπώλησε τὴν χώραν εἰς τὴν Βενετιάν, ἔκτοτε δὲ μέχρι τῆς εἰς τοὺς Τούρκους παραδόσεως διωκεῖτο τὸ Ναύπλιον ὑπὸ Βενετοῦ προνοητοῦ⁵⁰. Τοὺς δὲ υἱοὺς τῶν Βενετῶν προνοητῶν δὲν φαίνεται πιθανόν, ὅτι θὰ ὠνόμαζε βασιλόπουλα καὶ ρηγόπουλα ὁ ποιητὴς τοῦ Ἐρωτοκρίτου.

Καὶ ἡ μνεῖα τοῦ ἀφεντόπουλου τῆς Μυτιλήνης δὲν μᾶς χρησιμεύει πολὺ εἰς χρονικὸν προσδιορισμὸν τοῦ ποιήματος. Ὅμιλῶν ὁ Γιάνναρης περὶ τοῦ δουκάτου τῆς Μυτιλήνης, ἐννοεῖ βεβαίως τὴν ἐγκατάστασιν ἐν Λέσβῳ τῶν Γατελούζων, παραχωρήσαντος τοῦ βασιλέως Ἰωάννου τοῦ Παλαιολόγου τὴν νῆσον ὡς προῖκα τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ εἰς τὸν γαμβρὸν του Φραγκίσκον Γατελούζον (1355). Ἡ δυναστεία τῶν Γατελούζων κατεῖχε τὴν Λέσβον μέχρι τῆς ὑποταγῆς εἰς τοὺς Τούρκους (1462)· ἀλλὰ μὴ δὲν ὑπῆρχον καὶ πρὸ τῶν Γατελούζων εὐγενεῖς βυζαντιναὶ οἰκογένειαι ἐν τῇ ἑλληνικῇ ταύτῃ νήσῳ; Τοῦ βυζαντινοῦ κράτους ἀπεσπάσθη ἡ Λέσβος ἐπὶ βραχὺν μόνον χρόνον κατὰ τὴν φραγκοκρατίαν (1204 - 1247), ἀνακτηθεῖσα ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Νικαίας Ἰωάννου τοῦ Βατάτση, ἂν δὲν ὑπολογίσωμεν τὰς παροδικὰς ἐπιδρομὰς καὶ κατακτήσεις. Τὸ δὲ ἀφεντόπουλο τοῦ Ἐρωτοκρίτου δύναται ἐπίσης καλῶς νὰ προσαρμοσθῇ καὶ εἰς τὴν ὑπὸ τοὺς Γατελούζους περίοδον τῆς ἱστορίας τῆς Λέσβου καὶ εἰς τὰς προηγουμένας.

Ὅθεν τὰ ἱστορικὰ τεκμήρια τὰ ἐσωτερικά, ὅσα ἔφερον ὁ Γιάνναρης, ἐξ αὐτοῦ τοῦ ποιήματος, πρὸς ὀρισμὸν τοῦ χρόνου, μεθ' ὃν ἐποιήθη, οὐδαμῶς φαίνονται ἀσφαλῆ. Ἄλλ' οὐδὲν ἤττον ὑπάρχουσιν ἄλλα, φανερά, ὡς νομίζομεν, καὶ σαφέστατα, ὀδηγοῦντα ἡμᾶς εἰς τὴν ἐξεύρεσιν τῶν χρόνων τῆς γενέσεως τοῦ Ἐρωτοκρίτου, τὰ ὅποια ἄπορον εἶναι πῶς δὲν ἔτυχον τῆς προσηκούσης προσοχῆς.

Τὰ τεκμήρια ταῦτα μᾶς παρέχουσι προπάντων τὰ παρασιωπώμενα ὑπὸ τοῦ ποιήματος. Οὐδαμοῦ αὐτοῦ ἀναφέρονται Τούρκοι. Ποίημα δὲ ἑλληνικόν, ἐξυμνοῦν τὴν ἀνδρείαν καὶ τὰς πολεμικὰς ἀρετὰς τῶν ἡρώων του, θὰ ἦτο ἀκατανόητον νὰ μὴ μνημονεύῃ τοὺς Ὀσμανίδας Τούρκους, ἂν ἐγράφη κατὰ τέλος τοῦ 15 αἰῶνος, ὅτε οὗτοι εἶχον ἤδη καταλύσῃ τὴν ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν, καταλάβῃ τὴν πρωτεύουσαν αὐτῆς, τὴν Πόλιν, πρὸς ἣν πᾶσα ἑλληνικὴ ψυχὴ μετ' ἀγάπης καὶ πόθου ἀείποτε ἀτενίζει, καὶ ἦσαν κύριοι ἀπάσης σχεδὸν τῆς ἑλληνικῆς γῆς. Περιφρονήσεως δὲ καὶ χλεύης μᾶλλον θὰ ἐφαίνοντο ἄξιοι οἱ ἥρωες, οἵτινες ἀντὶ νὰ πολεμῶσι πρὸς τοὺς τυράννους τῆς δούλης πατρίδος των ἐπεδείκνυον τὴν ἀνδρείαν των εἰς κενοδόξους ἀγῶνας κονταροκτυπημάτων.

50. Hoff, αὐτ.

Τόσον δὲ παράδοξον καὶ ἀδύνατον φαίνεται ποίημα ἠρωικὸν ἐπὶ τουρκοκρατίας γραφὲν νὰ μὴ ἀναφέρῃ Τούρκους, ὥστε καὶ ὁ Γιάνναρης καὶ ὁ Σωτηριάδης πολλαχοῦ τοῦ Ἐρωτοκρίτου διαβλέπουσι Τούρκους ἀνυπάρκτους. Ὁ πρῶτος λέγει ὅτι ἐν τῇ ραψωδίᾳ τοῦ κονταροκτυπήματος ραπίζει καὶ ἐκδικεῖται ὁ ποιητὴς Τούρκους (ἐννοῶν τὴν ἐν τῷ ἱππικῷ ἀγῶνι ἦτταν τοῦ Καραμανίτου), τὰ δὲ συναισθήματα αὐτοῦ πρὸς ἐκάστην τῶν χωρῶν, ἃς ἐκπροσωποῦσι τὰ ἐν τῷ ποιήματι πρόσωπα, κανονίζονται ὑπὸ τῆς πολιτείας ἐκάστης πρὸς τὸν ἐξ Ἀσίας ἐπελαύνοντα κοινὸν τοῦ χριστιανισμοῦ ἐχθρόν. Ὁ δὲ Σωτηριάδης παρατηρεῖ μὲν ὀρθῶς, ὅτι ἐν τῷ Ἐρωτοκρίτῳ τιμᾶται ἡ ἀνδρεία ἢ ἔχουσα ἠθικὴν ἀξίαν, «ἢ μόνη δὲ δικαία αὐτῆς χρῆσις εἶναι ἡ ὑπηρεσία τῆς πατρίδος κατὰ τοῦ ἐχθροῦ». Ἀλλὰ προσθέτει ὅτι «ὁ ἐχθρὸς οὗτος εἶναι ὁ προαιώνιος, ὁ ἀπαίσιος δαίμων τοῦ ὀλέθρου, ὁ Τούρκος, ὅστις εἶχεν ἤδη ἐρημώσῃ τὸ πᾶν κτλ.». Ἐκπροσωπεῖται δ' ὁ Τούρκος ἐκ τοῦ Καραμανίτου τοῦ κονταροκτυπήματος.

Ἡ μνεῖα τοῦ Καραμανίτου ἐν ποιήματι, ὅπερ φαίνεται ἀγνοοῦν τοὺς Ὁσμανίδας Τούρκους, ἄγει ἡμᾶς εἰς τὴν εἰκασίαν, ὅτι οἱ χρόνοι τοῦ ποιητοῦ συμπίπτουσι πρὸς τοὺς τῆς ἀκμῆς τοῦ καραμανικοῦ κράτους. Ἡ δυναστεία τοῦ Καραμάν, συνεχίσασα τὸ καταλυθὲν σελτζουκικὸν κράτος ἀπὸ τοῦ 1277, ἐδέσποζε κατὰ τὸν ΙΓ' καὶ ΙΔ' αἰῶνα χωρῶν, αἵτινες ἦσαν ἄλλοτε τὸ ἀγλαίσμα καὶ τὸ ἰσχυρὸν ἔρεισμα τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας. Κύριοι τῆς Καπαδοκίας, τῆς Λυκαονίας, τῆς Γαλατίας καὶ τῆς Κιλικίας, πολλάκις διὰ τῶν ἐκ τῶν παραλίων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἐπιδρομῶν δηοῦντες καὶ ποιοῦντες ἀναστάτους τὰς ἑλληνικὰς νήσους, οἱ Καραμανῖται ἦσαν οἱ δεινότατοι τῶν πολεμίων τοῦ ἐν Ἀσίᾳ ἑλληνισμοῦ μέχρι τέλους τοῦ ΙΔ' αἰῶνος, ὅτε ἠναγκάσθησαν ν' ἀναγνωρίσωσι τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ κράτους τῶν Ὁσμανιδῶν. Ὅθεν τοὺς ἐχθροὺς τούτους τῶν Ἑλλήνων εἶναι πιθανόν, ὅτι ἐζήτησε νὰ συμβολίσῃ διὰ τοῦ Καραμανίτου ὁ ποιητὴς τοῦ Ἐρωτοκρίτου. Ἀδυνατῶν νὰ προεικάσῃ τὸν ἐκ τῆς ραγδαίως ἀξαναομένης δυνάμεως τῶν Ὁσμανιδῶν Τούρκων ἐπικείμενον ὀλεθρον τοῦ ἔθνους, ἐθεώρει τοὺς Καραμανῖτας, ὡς τοὺς μοιραίους ἀντιπάλους, οἵτινες ἐν τῇ γιγαντομαχίᾳ τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας πρὸς τοὺς Ἀσιάτας βαρβάρους κατέλαβον τὴν θέσιν, ἣν πρὸ αὐτῶν κατεῖχον οἱ Σελτζούκοι, καὶ πρότερον οἱ Σαρακηνοὶ καὶ οἱ Πέρσαι⁵¹.

Πλὴν τῆς παρασιωπήσεως τῶν Ὁσμανιδῶν Τούρκων, ὁ ποιητὴς τοῦ Ἐρωτοκρίτου παρέχει ἡμῖν καὶ ἕτερον τεκμήριον, ἀνάγον ἡμᾶς εἰς τοὺς πρὸ τῆς τουρκοκρατίας χρόνους. Ἡ Κωνσταντινούπολις εἶναι ἀκόμη ἔδρα χριστιανοῦ βασιλέως. Τοῦ ἱπποτικοῦ ἀγῶνος μετέχει καὶ ὁ υἱὸς τοῦ βασιλέως τοῦ Βυζαντίου· παρίσταται δὲ καταλαμβάνων τὴν προσήκουσαν αὐτῷ ἕνεκα τοῦ ἀξιώματος τοῦ πατρὸς τάξιν, ὑπέρτερος θεωρούμενος ὄχι μόνον τῶν υἱῶν

51. Ὁ Καραμανῖτης λέγει ὁ ποιητὴς, ὅτι εἶχεν ἐχθρητα πολλή μετὰ τὸ νησιὶ τῆς Κρήτης. Ἦσως ταῦτα ἀναφέρονται εἰς τὰς ὑπὸ τῶν Σελτζούκων ἐπὶ Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ κακώσεις τῆς Κρήτης.

αὐθεντῶν καὶ βασιλέων, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τούτων. Ὁ βασιλόπαις περιγράφεται ἐμφανιζόμενος εἰς τὸν ἀγῶνα μετὰ παρασκευῆς μεγαλοπρεπεστάτης, περιστοιχούμενος ὑπὸ πολυαρίθμου καὶ λαμπρᾶς συνοδείας πεζῶν καὶ ἱππέων, γινόμενος δὲ δεκτὸς ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Ἀθηνῶν μετ' ἐξαιρετικῶν τιμῶν. Παραθέτομεν ὧδε πρὸς ἀπόδειξιν τούτων στίχους τινὰς τοῦ ποιήματος (B' 365-436):

*Μὲ στόλιση βασιλική, καὶ πλούσα πλιὰ παρ' ἄλλη,
καὶ μ' ἔπαρσες ρηγατικές, καὶ μ' ἀφεντιὰ μεγάλη,
ἐπρόβαλεν ὡσὰν ἀετός, στ' ἄλογο καβαλλάρης,
τοῦ βασιλιῶ τοῦ Βυζαντιῶ ὁ γιὸς ὁ κανακάρης...
Ἄδειάσασι, ὡς τὸν εἶδασι, κ' ἐκάμασί του τόπο,
κ' ἔλαμπε ὡσὰν ἀύγερινὸς στὴ μέση τῶν ἀνθρώπων.
Ἐφάνηκε, ὡς ἐπρόβαλεν, ἡ ἀφεντιὰ, τὴν ἔχει,
καθένας τὸν ἐγνώρισε, κι ἄς μὴν τονε κατέχη,
πῶς εἶν' ἀφέντης, βασιλιός, ψηλοῦ δεντροῦ κλωνάρι,
πειδὴ τὸν συντροφιάζουσι πεζοὶ καὶ καβαλλάροι...
Ἐπαίρνετο κ' ἐρέμπετο στὴν ἀφεντιὰ τὴν τόση,
στὴν μεγαλότητα κιανεὶς δὲν εἶν' νὰ τοῦ σιμῶση...
Σ' κιανένα ἄλλο ὁ βασιλιός (τῶν Ἀθηνῶν) τὴν κεφαλὴ δὲν κλίνει,
ἀμὴ αὐτουνοῦ πολλὴ τιμὴ δίδει τὴν ὦρα κείνη.
Μὲ πρόσωπο χαιράμενο, μὲ λόγια ζαχαρένια
ἐτοῦτον ἀποδέχτηκε, ὄχ' ἔτσι πλιὸ κιανένα.
Κι ἀπ' τὸ θρονί του τὸ χρουσὸ λιγάκι ἀνεσηκώθη,
πολλὴ τιμὴ, παρ' ἄλλουνοῦ, τουνοῦ τ' ἀφέντη ἐδόθη.
Ὅλοι τὰ μάτια τως σ' αὐτὸν στρέφου καὶ συντηροῦσι
καὶ δὲν ἀνετρανίζουσι κιανένα πλιὸ νὰ δοῦσι.*

Ταῦτα ἀρμόζουσι μόνον εἰς τὸν υἱὸν Ἑλληνος βασιλέως τῆς Κωνσταντινουπόλεως· οὐδεὶς δὲ φαντάζεται ὅτι θὰ ἔγραφεν οὕτως ὁ ποιητὴς μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, ὅτε θ' ἀνεφέροντο τὰ ἔπη εἰς παῖδας Σουλτάνων· οὔτε ὅτι εἶναι πιθανὴ ποίησις ἐκτὸς τόπων καὶ χρόνων, συγγέουσα κατὰ τοιοῦτον τρόπον τὰ πράγματα διὰ πλασμάτων ἀντικειμένων ἀντικρυς πρὸς τὴν ἀλήθειαν, τὴν γνωστὴν εἰς πάντας, ἀφοῦ ὁ λόγος εἶναι περὶ Κωνσταντινουπόλεως.

Ἐτέρα παρασιώπησις, παραδοξοτάτη φαινομένη ἐν ἔργῳ Κρητὸς γραφέντι ἐν Κρήτῃ ἐπὶ τῆς ἐνετοκρατίας, εἶναι ἡ τῶν Ἐνετῶν καὶ τῶν Φράγκων καθόλου. Ὅχι μόνον δὲν ὀνομάζονται οἱ Ἐνετοί, ἀλλὰ καὶ τὰ περὶ Κρήτης ἐν τῷ ποιήματι λεγόμενα προϋποθέτουσι τὴν πρὸ τῆς ἐνετοκρατίας πολιτικὴν κατάστασιν τῆς νήσου. Κατὰ τὰς ἱστορικὰς παραδόσεις τῶν Κρητῶν, ἡ νῆσος ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Κωνσταντίνου διωκεῖτο ὑπὸ δώδεκα ἀρχοντικῶν γενῶν, χριστιανῶν ὀρθοδόξων. Τὸ δὲ πιθανόν εἶναι ὅτι ἐπὶ τῶν τελευταίων Κομνηνῶν ἢ ἐπὶ τῶν Ἀγγέλων ἐδόθησαν εἰς δώδεκα βυζαντινὰς οἰκογενεῖας μεγάλα

τιμάρια ἐν Κρήτῃ⁵². Τὸ ρηγόπουλο τῆς Κρήτης, κατὰ τὸν ποιητὴν

*τὴ χώρα τὴν ἐξακουστή, τὴν ὁμορφὴ Γορτύνην,
ὠρίζε κι ἀποφέντευγεν αὐτὸς τὴν ὠρα κείνην.*

Ἡ μνεία τῆς ὁμορφῆς Γορτύνης, ὡς τῆς πόλεως, ἣς ἦρχε τὸ ρηγόπουλο τῆς Κρήτης, μαρτυρεῖ γνῶσιν τῆς πολιτικῆς καταστάσεως τῆς νήσου πρὸ τῆς ἐνετοκρατίας. Ἀληθῶς ἡ Γόρτυν ἦτο ἡ ἐπισημοτάτη πόλις τῆς Κρήτης. Ἀπὸ τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου πιθανῶς, ἡ νήσος διωκεῖτο ὑπὸ ὑπατικοῦ ἔδραν ἔχοντος τὴν Γόρτυνα⁵³, ἦτις ἐπὶ τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων ἐθεωρεῖτο ὡς ἡ πρώτη τῶν κρητικῶν πόλεων· ἐπὶ δὲ τῆς δευτέρας οἰκουμενικῆς συνόδου κατεστάθη ἡ μητρόπολις Γορτύνης, εἰς ἣν ὑπήγοντο πᾶσαι αἱ ἐπισκοπαὶ τῆς νήσου, καὶ μετὰ τὴν ἐκδίωξιν τῶν Σαρακηνῶν ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ διετηρήθη ἡ αὐτὴ ἐκκλησιαστικὴ τάξις. Τὸ μέγα δ' ἀξίωμα τῆς πόλεως ταύτης πρὸ τῆς ἐνετοκρατίας ἐμφαίνει τὸ πλάσμα τοῦ ποιητοῦ περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ ἐκ Κρήτης ἀγωνιστοῦ τοῦ κονταροκτυπήματος.

Προσέτι δύναται ἴσως νὰ θεωρηθῇ ὡς ἱστορικὴ ἐνδειξις καὶ ἡ μνεία βασιλέως τῆς Βλαχίας, ἦτις ἐγένεν ὑποτελὴς εἰς τοὺς Τούρκους τῷ 1391.

Ἐνδέχεται δ' ὁμοίως νὰ παρατηρήσῃ τις, ὅτι τοιαῦται ἐνδείξεις δὲν ἔχουσι τὴν ἀποδιδομένην εἰς αὐτὰς σημασίαν, ἀφ' οὗ τὸ ποίημα ἀναφέρεται εἰς ἐποχὴν παρωχημένην,

στοὶ περαζόμενους καιροῦς, ποῦ οἱ Ἕλληνες ὠρίζα,

καὶ ἀναπαριστᾷ ἄλλους βίους καὶ ἄλλας περιστάσεις, οὐδὲν κοινὸν ἐχούσας πρὸς τοὺς χρόνους, καθ' οὓς ἔζη ὁ ποιητής. Ἀλλ' ἂν καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ἔργα τῶν νεωτέρων ποιητῶν καὶ μυθιστοριογράφων, τῶν βαθυτέραν γνῶσιν τοῦ παρελθόντος ἔχόντων καὶ ἐπιδιωκόντων πιστὴν ἐν πάσαις ταῖς λεπτομερείαις ἀναπαράστασιν αὐτοῦ, ὁσάκις ἡ ὑπόθεσις ἀπαιτῇ τοῦτο, ἂν εἰς τὰ ἔργα ἐκεῖνα κατάδηλα εἶναι τὰ μαρτύρια τοῦ συγχρόνου βίου, πολλῶ μᾶλλον παρατηρεῖται τοῦτο εἰς τοὺς ποιητὰς τῶν μέσων χρόνων. Οὗτοι ἐνόμιζον ὅτι πᾶν ὅ,τι περὶ αὐτοὺς ἐβλεπον ἀείποτε ὑπῆρξε, καὶ ὅτι ὁ ἀρχαῖος βίος, ὃν ἄλλως οὐδαμῶς ἦ ἀτελέστατα ἐγίνωσκον, δὲν διέφερε τοῦ συγχρόνου. Ὁ παραφράσας τὴν Ἰλιάδα Ἑρμονιακὸς διηγεῖται ὅτι εἰς τὸν Τρωικὸν πόλεμον ὁ Ἀχιλλεὺς

*φέρει στράτευμα Βουλγάρων
Οὔγγρων τε καὶ Μυρμιδόνων.*

Ἐν τῷ Ἀλεξάνδρῳ τοῦ Γάλλου ποιητοῦ Lambert - le - Court, ὁ μὲν Φιλώτας ὀρκίζεται εἰς τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ, τοῦ βοηθήσαντος τοὺς Ἑβραίους νὰ διαβῶσι τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν, ὁ δ' Ἀλέξανδρος κατὰ τὴν στέψιν του διατάσσει νὰ

52. Hopf, Geschichte Griechenlands vom Beginn des Mittelalters ἐν Ersch u. Gruber, Encyclopädie, Σειρ. I, τ. 85, σ. 178 κέ.

53. Βλ. τὰς μαρτυρίας παρὰ Pauly - Wissowa, Real - Encyclopädie, ἀρθρ. consularis (τ. IV, στ. 1141).

τελεστή λειτουργία και να ψαλλῆ ἀκολουθία, καθόλου δὲ εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνοσ ἀναφέρονται πάντα τὰ ἔθιμα, αἱ ἰδέαι, ἡ πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ ὀργάνωσις τοῦ ΙΓ' αἰῶνοσ, καθ' ὃν ἔζη ὁ Γάλλοσ ποιητῆσ⁵⁴. Ἰσπανόσ δὲ τισ ποιητῆσ, σύγχρονοσ τούτου, διηγείται, ὅτι ἡ μήτηρ τοῦ Ἀχιλλέωσ, ὅπωσ μὴ στρατεύσῃ ἐπὶ τὴν Τροίαν, ἔκρυσεν αὐτὸν εἰσ μονὴν Βενεδικτίνωσ⁵⁵.

Ὁ ποιητῆσ τοῦ Ἐρωτοκρίτου δὲν ἀπετέλει βεβαίωσ ἐξαίρεσιν, ἀλλ' ἀνεπιγνώστωσ ἀντικατοπτρίζει ἐν τῷ ἔργῳ του τὴν σύγχρονον κατάστασιν. Ὅθεν ὁσάκισ εὐρίσκομεν ἐν αὐτῷ ἱστορικὴν τινα ἔνδειξιν πρέπει νὰ θεωρῶμεν ταύτην ὡσ μαρτύριον συγχρόνωσ τῷ ποιητῇ πραγμάτων, καὶ ὄχι ὡσ προσπάθειαν ἀτυχῆ πρὸσ ἀναπαράστασιν τῶν χρόνωσ τῶν ἀρχαίων Ἀθηνώσ, τὰσ ὁποίασ δὲν ἐγίνωσκεν, εἰμὴ ἐκ τῆσ φερομένησ κατὰ τοὺσ μέσοσ χρόνοσ φήμησ περὶ τῆσ ἀρχαίασ αὐτῶν λαμπρότητοσ καὶ σοφίασ.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγεται, ὅτι πιθανῶσ τὸ ἀρχέτυπον ποίημα ἐγράφη κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα, ὅτε ἤκμαζε τὸ κράτοσ τῶν Καραμανιτῶν, ἐν ὅσῳ ἀκόμη τὸ κράτοσ τῶν Ὀσμανιδῶν Τούρκωσ δὲν εἶχε τὴν σπουδαιότητα καὶ τὴν δύναμιν τὴν ὁποίαν ἤρχισε προσλαμβάνον περὶ τὰ τέλη τοῦ αἰῶνοσ, καὶ δὴ ἀπὸ τῆσ ἐν Κοσσόβῳ μάχησ (1385). Φαίνεται δ' ὅτι ἐποιήθη ἴσωσ ἐκτόσ τῆσ Κρήτησ, ἐν χώρῃ ἑλληνικῇ μὴ φραγκοκρατουμένη, διεσκευάσθη δ' ὕστερον ὑπὸ τινοσ Κρητόσ, ὅστισ δὲν ἦτο ὁ Βιτσέντζοσ Κορνᾶροσ, ὁ ἀρχων τῆσ Καρπάθου, ὁ τῷ 1476 γεννηθείσ. Ὁ δὲ τὸν δεῦτερον ἐπίλογον τοῦ Ἐρωτοκρίτου γράψασ Βιτσέντζοσ Κορνᾶροσ, πιθανῶσ ἦτο ἀπλοῦσ ἀντιγραφεύσ, ὀλίγασ καὶ ἀσημάντοσ μεταβολὰσ ἐπενεγκῶν εἰσ τὸ κείμενον. Ἄν δ' οὗτοσ περιλαμβάνεται ἐν τῷ ὑπὸ τοῦ Γιάνναρη καταρτισθέντι γενεαλογικῷ πίνακι τῆσ οἰκογενείασ Κορνᾶρωσ ἢ εἶναι ἄλλοσ τισ ἄγνωστοσ, ἀδυνατοῦμεν νὰ ἐξακριβῶσωμεν.

Δ'

Ἡ ὑποτιθεμένη ἐνετικὴ καταγωγὴ τοῦ ποιητοῦ τοῦ Ἐρωτοκρίτου συνετέλεσεν μεγάλωσ εἰσ τὴν διάγνωσιν φραγκικῶν ἠθῶν καὶ φραγκικῶν ἰδεῶν ἐν τῷ ποιήματι. Ἦτο τόσων εὐλογοσ καὶ τόσων ἀναγκαῖον, ἔργον Φράγκου, ὅσονδήποτε ἐξελληνισθέντοσ, νὰ φέρῃ βαθέωσ ἐγκεχαραγμένον καὶ ἀνεξίτηλον τὸν φραγκικὸν τύπον, ὥστε πᾶσα ἐξέτασις τοῦ Ἐρωτοκρίτου μὴ ἀνευρίσκουσα φραγκικῆσ ἐπιδράσεωσ ἴχνη νὰ θεωρῆται ὡσ ἀτελήσ καὶ ἐπιπόλαιοσ, ν' ἀναζητῶνται δὲ πανταχοῦ αἱ πηγαὶ τοῦ ποιήματοσ.

Οἱ ἀπὸ τοιαύτησ ἀδιασείστωσ πεποιθήσεωσ ἀφορμώμενοι εἰσ τὴν σπουδὴν τοῦ Ἐρωτοκρίτου, εὐκόλοσ ἦτο νὰ ἐξοκειλωσιν εἰσ ἀκροτάτασ γνώμασ, θολού-

54. Notices et extraits des manuscrits de la Bibliothèque de Roi, Paris, τ. V, σ. 111 - 112.

55. Fabre ἐν Bibl. universelle, Littérature, 1818, τ. VII, σ. 345.

σας τὴν ἀντίληψιν τοῦ ποιήματος καὶ παραπλανώσας τὴν κρίσιν περὶ τούτου καὶ περὶ τῶν ἄλλων μνημείων τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας.

Τοιαῦται δὲ εἶναι αἱ γνῶμαι ἐπὶ τῶν ὁποίων στηρίζεται ἡ περὶ τοῦ Ἐρωτοκρίτου διάλεξις τοῦ Σωτηριάδου. Ὅχι μόνον ὁ Ἐρωτόκριτος, κατ' αὐτόν, ἀλλὰ καὶ σύμπασα ἡ νεοελληνικὴ φιλολογία προῆλθεν ἐκ φραγκικῆς ἐπιδράσεως. Ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΓ' αἰῶνος, κατὰ τὸν Σωτηριάδην, ἀφότου ἡ Ἑλλάς ὅλη ἔγινε λάφυρον τῶν ξένων κατακτητῶν, «τὸ χριστιανικὸν ἑλληνικὸν ἔθνος ἀπέβαλε τὰ δύο οὐσιωδέστατα γνωρίσματα τῆς μέχρι πρό ὀλίγου ἱστορικῆς του ὄντότητος, τὴν γνησίαν ἔθνικὴν συνείδησιν καὶ τὴν ἐνεργὸν τοῦ ὑπερόχου πνεύματος δύναμιν». Ἄλλ' ἀποχωρισθεῖσα ἡ Ἑλλάς ἀπὸ τῆς παλαιᾶς μοναρχίας εἰσῆλθεν εἰς τὸ σύστημα τῶν φραγκικῶν κρατῶν καὶ παρεδόθη μὲ τὸλμην εἰς τὰς νέας ἐκ τῆς Δύσεως ἐπιδράσεις, οὕτω δ' ἐπανεῦρε ταχέως τὸ παλαιὸν τῆς ψυχῆς σφρῖγος καὶ φραγκίζουσα ἀνεπλάσθη. «Ἡ νέα μας ἱστορία ἀρχίζει μὲ τὸν ἐκφραγκισμὸν τῆς Ἑλλάδος. Ἡ ποίησις μας, ὡς ὑψίστη καὶ καθαρωτάτη ἔκφρασις τοῦ πνεύματος καὶ πιστὸν κάτοπτρον τῆς ψυχῆς τοῦ λαοῦ, γεννᾶται ἐκ τῆς προσεγγίσεως τῆς Ἑλλάδος πρὸς τὴν Δύσιν. Καὶ ἐπάγεται ὡς κατακλειῖδα, ὅτι «αὐτὸς εἶναι ἀκριβῶς ὁ χαρακτήρ τῆς ἔθνικῆς ταύτης ἀνακαινίσεως, ὁ τέλειος ἐκφραγκισμὸς τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος».

Τοιαύτη ἀπόλυτος θεωρία, οὕτω περιφανῶς ἀντικειμένη πρὸς τὰ πράγματα, μόνον ὡς παραδοξολογία ἀκατανόητος δύναται νὰ ἐκληφθῇ. Οὐδεὶς βεβαίως ἀρνεῖται, ὅτι εἰς τινὰ τῶν μνημείων τῆς μεσαιωνικῆς ἡμῶν λογοτεχνίας παρατηρεῖται φραγκικὴ ἐπίδρασις, ὅπως ἐπίσης καὶ ἀσιατικὴ, ἀλλ' ὡς φυσικὸν καὶ ἀναγκαῖον ἐπακολούθημα τῆς συναφείας καὶ πνευματικῆς κοινωνίας τῶν λαῶν. Ἡ τοιαύτη δ' ἐπίδρασις, ἣτις ἄλλως καὶ ἀμοιβαία ἦτο, ἀπέχει μεγάλως, παντελῶς διάφορον χαρακτῆρα ἔχουσα, τῆς ὀλεθρίας ἐπιδράσεως, ἣτις ὑποτίθεται τοσοῦτον ἰσχυρά, ὥστε νὰ ἐπιφέρῃ τὴν ἐξαφάνισιν τῆς γνησίας ἔθνικῆς συνειδήσεως καὶ τὸν τέλειον ἐκφραγκισμὸν τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος. Ἡ ἔθνικὴ συνείδησις τῶν Ἑλλήνων οὐδέποτε ἐξέλιπεν, ὡς μαρτυροῦσι τρανῶς παντοῖαι ἐκδηλώσεις τοῦ πνευματικοῦ βίου τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, προπάντων δ' ἡ γλῶσσα, ἣτις ζῆ ἀπὸ αἰῶνων, ἀπορροφήσασα καὶ ἐξομοιώσασα πρὸς τὰ ἴδια ὅσα στοιχεῖα ξενικὰ κατὰ καιροὺς παρέλαβεν. Ἡ δ' ἀνάπτυξις τῆς λογοτεχνίας ἠκολούθησε τὴν κανονικὴν ὁδὸν αὐτῆς, διατηροῦσα τὸν ἔθνικὸν χαρακτῆρα ἀκραιφνῆ, διότι ἐκ τοῦ ἔθνους παρελάμβανεν ἡ λογοτεχνία τὰ κυριώτατα καὶ οὐσιωδέστατα στοιχεῖα αὐτῆς, πρόσθετος δὲ καὶ τὰ ὑγιέστατα. Καὶ ἂν παρίδωμεν τοὺς ὕμνογράφους τῆς ἐκκλησίας καὶ τὴν κορυφὴν αὐτῶν, τὸν Ρωμανόν, καὶ περιορίσωμεν τὴν ἐξέτασιν εἰς τὴν λαϊκὴν ποίησιν τῶν ὕστερον χρόνων, εἰς τινὰ ξένην ἐπίδρασιν πρέπει ν' ἀποδώσωμεν τὴν πλουσίαν ποιητικὴν παραγωγὴν τοῦ ΙΒ' αἰῶνος; Μόνον δὲ τὸ ἔπος τοῦ Ἀκρίτου δὲν ἀρκεῖ νὰ καταρρίψῃ ἐκ θεμελίων τὸν ἰσχυρισμὸν περὶ γενέσεως τῆς νεοελληνικῆς ποιήσεως ἐκ τῆς προσεγγίσεως τῆς Ἑλλάδος πρὸς τὴν Δύσιν καὶ περὶ τελείου ἐκφραγκισμοῦ τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος;

Τὸ σαθρὸν ἄλλως τῆς θεωρίας ταύτης καταφαίνεται ἀριδῆλως ἐκ τῶν δύο μόνων συγκεκριμένων παραδειγμάτων, τὰ ὁποῖα φέρει ὁ Σωτηριάδης πρὸς πί-

στωσιν αὐτῆς, παρέχων οὕτως ἕδαφος πρὸς θετικὴν ἐξέτασιν καὶ συζήτησιν. Πλὴν τοῦ Ἑρωτοκρίτου, τὸν ἐκφραγκισμὸν τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος μαρτυροῦσι, κατ' αὐτόν, καὶ τὰ ἑλληνικὰ ἐκεῖνα ἄσματα, ὧν τὴν συλλογὴν αὐθαίρετως ὠνόμασεν *Ἀλφάβητον τῆς ἀγάπης* ὁ πρῶτος ἐκδότης W. Wagner. Καὶ περὶ μὲν τῶν φραγκικῶν ἐπιδράσεων ἐν τῷ Ἑρωτοκρίτῳ θὰ διαλάβωμεν μετ' ὀλίγον. Τὰ δὲ δημῶδη ἐκεῖνα ἄσματα ὑπέλαβεν ὁ Wagner ὡς ποιηθέντα ἐν Ρόδῳ, καὶ ἀναφερόμενα εἰς ἔρωτας Ναϊτῶν ἵπποτῶν πρὸς Ροδίας γυναῖκας, ἐκ ψευδῶν τεκμηρίων, μάλιστα δ' ἐκ παρανοήσεων τοῦ κειμένου πλανηθεῖς. Τὴν γνώμην τοῦ Wagner ἀντέκρουσα ὡς ἀστήρικτον καὶ ἀπίθανον εὐθὺς μετὰ τὴν ἐκδοσιν τῆς συλλογῆς ἐν κρίσει τοῦ βιβλίου τὴν ὁποίαν ἐδημοσίευσεν εἰς τὴν ἐφημερίδα τῆς Τεργέστης Κλειῶ τῆς 1 καὶ 8 Μαρτίου 1880. Σήμερον δὲ οὐδεὶς πιστεύει εἰς τὰ περὶ Ναϊτῶν ἵπποτῶν εἰκοτολογήματα τοῦ Wagner, οὐδ' εἰς τὴν ροδίαν προέλευσιν τῆς ὅλης συλλογῆς τῶν ἄσμάτων⁵⁶.

Ἄλλὰ τὰς ἀπὸ τοσοῦτου χρόνου ἀναιρεθείσας εἰκασίας ταύτας, ἐπαναλαμβάνει ὡς ἀναντιλέκτους ἀληθείας ὁ Σωτηριάδης. Καὶ οὐ μόνον τοῦτο, ἀλλ' ἐνῶ οὐδ' αὐτὸς ὁ Wagner παρετήρησε φραγκικὴν ἐπίδρασιν εἰς τὰσματα, ἀλλ' ἀνεγνώρισεν ὅτι καὶ ἀναφορὰν εἰς τὸν βίον τῶν Βυζαντινῶν ἔχουσι καὶ ὅμοια τὴν φύσιν εἶναι πρὸς τὰλλα δημῶδη ἑλληνικὰ ἄσματα, τὴν δ' ἐν αὐτοῖς ἐμφαινομένην σφοδρότητα τοῦ ἐρωτικοῦ πάθους ἐζήτησε νὰ ἐξηγήσῃ ἐκ τῆς γειτνιασεως τῆς Ρόδου πρὸς τοὺς φιλέρωτας καὶ ἀκολάστους λαοὺς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας(!), ὁ Σωτηριάδης θεωρεῖ ὡς ἀναμφισβήτητον τὴν φραγκικὴν ἐπίδρασιν. Τὰ περιπαθῆ τῶν Φράγκων ἄσματα ἐκίνησαν, λέγει, νέας χορδὰς εἰς τὴν λύραν τοῦ λαοῦ. Ἐντεῦθεν ἐγεννήθη ἡ θαυμασία ποίησις τοῦ λαοῦ. «Τοιοῦτοτρόπως παιδαγωγεῖται τὸ αἶσθημα, πλάσσεται ἡ γλῶσσα καὶ μορφώνεται ἡ ποίησις εἰς τὴν προσοικειωθεῖσαν τὸ πνεῦμα τῆς Δύσεως Ἑλλάδα». Εἶναι δ' ἀναγκαῖον ἴσως νὰ σημειωθῇ, ὅτι, πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ δόγματος αὐτοῦ, ὅτι τὰ περιπαθῆ τῶν Φράγκων ἄσματα τοσαύτην ἔσχον ροπήν καὶ εἰς τὰ συναισθήματα καὶ εἰς τὴν ποίησιν καὶ εἰς τὴν γλῶσσαν αὐτὴν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, οὐδὲν προσάγει μαρτύριον. Ἄλλως δὲ οὐδὲ νὰ εἶρη ἦτο δυνατὸν οὐδὲ μιᾶς εἰκόνοσ, οὐδὲ μιᾶς ἰδέας, οὐδὲ ἐνός κἂν στίχου τῶν ροδίων λεγομένων ἄσμάτων τὸ φραγκικὸν πρότυπον· ἐνῶ τὸναντίον ὄχι μόνον εἰς τὰλλα δημοτικὰ ἑλληνικὰ ἄσματα, ἀλλὰ καὶ εἰς μνημεῖα τῆς μεσαιωνικῆς ἡμῶν λογοτεχνίας ἀνευρίσκομεν πάμπολλα τὰ κοινά, ἀκόμη καὶ ἄσματα ὅλα μὲ ἀσημάντους μόνον παραλλαγὰς ἐπαναλαμβανόμενα.

Πλείονα ἀξίαν καὶ σπουδαιότητα δὲν ἔχουσι καὶ οἱ περὶ τοῦ φραγκισμοῦ τοῦ Ἑρωτοκρίτου λόγοι. Ὁ Ἑρωτόκριτος, κατὰ τὸν Σωτηριάδην, «μᾶς εἰσάγει ἐντελῶς εἰς φραγκικὴν ἀτμόσφαιραν. Καὶ φαίνεται ἀκατανόητον πῶς ἀπὸ τὴν σύγκρουσιν ἐκείνην τῶν δύο ἀντιθέτων κόσμων γεννᾶται ἐν μέσῳ λαοῦ ἑλληνικοῦ ἐκ ψυχῆς ἑλληνικῆς τόσον γνήσιον ἀπαύγασμα φραγκικοῦ πνεύματος».

56. Βλ. K r u m b a c h e r, Geschichte der byzantinischen Litteratur², σ. 813· τῆς ἑλληνικῆς μεταφράσεως Γ. Σωτηριάδου, τ. Γ', σ. 56 - 57.

Ἄλλὰ ποῦ κρύπτεται τὸ φραγκικὸν ἐκεῖνο πνεῦμα, περὶ τοῦ ὁποίου πάντες ὀμιλοῦσιν, ἀλλὰ τοῦ ὁποίου τὰ σημεῖα οὐδεὶς ἠδυνήθη νὰ ἐπιδείξη; Τὰ ἦθη καὶ τὰ πάθη ἐν τῷ Ἐρωτοκρίτῳ εἶναι, ὡς καὶ αὐτὸς ὁ Σωτηριάδης ὁμολογεῖ, «μέχρι τῶν λεπτοτάτων ἀποχρώσεων ἑλληνικά». Τὸ φραγκικὸν πνεῦμα ἀνεμένετο σαφῶς νὰ ἐκδηλωθῇ προπάντων ἐν τῇ ἐκφράσει τοῦ ἐρωτικοῦ πάθους. Διότι αὕτη ἰδιαιτέρως χαρακτηρίζει τὴν φραγκικὴν μεσαιωνικὴν ποιήσιν, ἥτις ἐν τῷ ἔπει τοῦ *Τριστάνου καὶ τῆς Ἰσόλδης* ἐξίκετο εἰς τὴν ἀκροτάτην διατύπωσιν τοῦ ἐρωτικοῦ πάθους, τοῦ ἐντεινομένου πολλάκις καὶ εἰς μανικὰς πράξεις. Ἄλλ' ὁ ἔρωσ τοῦ Ἐρωτοκρίτου εἶναι ὁ ἑλληνικὸς, ὁ ἔρωσ, ὃν ἀνευρίσκομεν εἰς τὰ δημοτικὰ ἄσματα, ὁ ἰσχυρὸς καὶ βαθύς, ἀλλ' οὐδέποτε ἐξοκέλων εἰς παραφόρους ἐξωτερικὰς ἐκδηλώσεις. Τοῦτο παρετήρησεν ἤδη καὶ ὁ Φωριέλ, ὁ ἐπίσης καλῶς καὶ τὴν δημῶδη ἑλληνικὴν καὶ τὴν φραγκικὴν ποιήσιν ἐπιστάμενος, ὡς μαρτυροῦσιν ἡ συλλογὴ τοῦ τῶν ἑλληνικῶν ἄσμάτων καὶ αἱ συγγραφαὶ αὐτοῦ περὶ τῶν ἱπποτικῶν ἐποποιῶν καὶ περὶ τῆς προβηγκιακῆς ποιήσεως. «Ὁ ἔρωσ μάλιστα, λέγει, ὑποτυπώνεται ἐν τῷ Ἐρωτοκρίτῳ μετὰ τινος δὸς εἰπεῖν πρωτοτύπου κράματος ὀρμῆς καὶ ἀπλότητος, ἐξάρσεως καὶ ἀφελείας, ἐν ᾧ διακρίνεται ἔμπνευσις τοῦ ἑλληνικοῦ κλίματος μᾶλλον ἢ τῆς ἱπποτικῆς γυναικολατρείας»⁵⁷.

Εὐρίσκει δ' ὁμως τὴν φραγκικὴν ἐπίδρασιν ὁ Σωτηριάδης προπάντων εἰς τὴν ὑπόθεσιν τοῦ ποιήματος. Καὶ ἀφοῦ ἐκθέτη ταύτην διὰ βραχέων, ἐπιλέγει: «Δὲν εἶναι ἀνάγκη τίποτε περισσότερον νὰ λεχθῇ διὰ νὰ φανῇ πόσον ἀκραιφνῶς φραγκικὴ εἶναι ἡ ὑπόθεσις αὕτη τοῦ ἔπους». Ἄλλ' οὐδὲν τὸ ἰδιαιτέρως φραγκικὸν ἔχει ἡ ὑπόθεσις, εἰμὴ τοὺς φραγκικοὺς ὄρους, τοὺς ὁποίους ἐκθέτων αὐτὴν μεταχειρίζεται ὁ Σωτηριάδης. «Ἡ Ἄρετοῦσα, λέγει, ἀνταποδίδει μὲ ἴσον πάθος τὸν φλογερὸν ἔρωτα τοῦ ἱππότου ὑποτελοῦς τοῦ πατρός της. Ἄλλ' ἡ θέσις μεταξὺ κυρίου καὶ ὑποτελοῦς εἶναι πολὺ ἄνισος». Οὐτε ἱππότας, οὔτε ὑποτελεῖς ἢ λίξιους γνωρίζει ὁ Ἐρωτόκριτος. Ἡ δ' ὑπόθεσις αὐτοῦ εἶναι ἀπλουστάτη. Ὁ Ἐρωτόκριτος ἀγαπᾷ τὴν μονογενῆ θυγατέρα τοῦ βασιλέως του καὶ τὴν ζητεῖ εἰς γάμον· ὁ δὲ βασιλεὺς ὀργισθεὶς διὰ τὴν αὐθάδειαν τὸν ἐξορίζει, τὴν δὲ θυγατέρα του φυλακίζει, διότι ἀγαπῶσα τὸν Ἐρωτόκριτον, ἀρνεῖται νὰ ὑπανδρευθῇ τὸν υἱὸν τοῦ βασιλέως τοῦ Βυζαντίου. Ὁ Ἐρωτόκριτος φεύγει, ἀλλ' ὅτε ἔμαθεν ὅτι κινδυνεύει ἡ πατρίς του, πολεμουμένη ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Βλαχιάς, τρέχει εἰς βοήθειαν αὐτῆς ἀγνώριστος (διότι διὰ μαγικῶν φαρμάκων μετέβαλεν ὄψιν), νικᾷ τοὺς Βλάχους, σφάζει ἀπὸ βεβαίου θανάτου τὸν πατέρα τῆς ἐρωμένης του, ἐλευθερώνει τὴν πατρίδα του, καὶ εἰς ἀμοιβὴν λαμβάνει γυναῖκα τὴν Ἄρετοῦσαν.

Ὁ μῦθος οὗτος εἶναι ἀπλούστατος καὶ κοινότατος, καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἦτο δύσκολον νὰ εὐρεθῶσιν ἀναλογίαι καὶ ὁμοιότητες πρὸς πλείστας διηγήσεις τῆς φραγκικῆς ποιήσεως· ἀλλ' ἐπίσης καὶ πρὸς ἀσιατικούς μῦθους, ὅπερ καταδεικνύει ὁπόσον ἀκροσφαλὲς εἶναι πᾶν συμπέρασμα περὶ προτύπων τοῦ

57. Fauriel, Chants populaires de la Grèce moderne, τ. I, σ. XX.

Ἐρωτοκρίτου εἰς τοιαύτας παρατηρήσεις στηριζόμενον. Εἶπόν τινες ὅτι ἡ ἀρχὴ τοῦ ποιήματος ὑπενθυμίζει ἀνατολικά παραμύθια, διότι ὡς ἐν πολλοῖς τούτων καὶ ἐν τῷ Ἐρωτοκρίτῳ βασιλεὺς καὶ βασίλισσα ἄπαιδες μετὰ πολλὴν προσδοκίαν γεννῶσιν ὠραιότατην κόρην ἢ ὠραιότατον καὶ ἀνδρεῖον υἱόν· ὡς νὰ μὴ ἦτο τοῦτο κοινότατον ἐπεισόδιον παραμυθίων πλείστων λαῶν⁵⁸. Ἄλλοι ἀνευρίσκουσιν ὁμοιότητας πρὸς διηγήσεις τοῦ *Säch - namè* τοῦ Πέρσου Φιρδούση καὶ τοῦ δημώδους ἰταλικοῦ βιβλίου *Reali di Francia* (Τὰ βασιλόπουλα τῆς Γαλλίας)⁵⁹. Ὁ δὲ Γιάνναρης ἀναφέρει ἐκ νεωτέρου τινός ἰταλικοῦ βιβλίου περὶ κονταροκτυπημάτων (1883) ἱστορίαν τινὰ γενικωτάτας παρουσιάζουσαν ὁμοιότητας πρὸς τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Ἐρωτοκρίτου, ἀλλὰ παρατηρεῖ ὅτι τὰς πηγὰς τοῦ βιβλίου ἐκείνου οὔτε αὐτὸς οὔτε ὁ *Em. Legrand* ἠδυνήθησαν ν' ἀνεύρωσιν.

Ὅθεν παντελῶς ἄγονος, ὡς ἐκ τῶν εἰρημένων συνάγεται, ἐλέγχεται ἡ ἀναζήτησις φραγκικῶν προτύπων τοῦ Ἐρωτοκρίτου. Ἀκριβέστατα δ' εἶναι ὅσα περὶ τοῦ ζητήματος τούτου λέγει ὁ Γιάνναρης (σ. 36): «Οἱ φρονοῦντες ὅτι ὁ Κορνᾶρος ὠφελήθη ἐκ προγενεστέρων γραπτῶν μνημείων πολλὰ εἰκοτολόγησαν, ἀλλ' οὐδὲν ὠρισμένον ἀπέδειξαν, εἰ καὶ τινες αὐτῶν ἐμπείρως τοῦ πράγματος εἶχον».

Πρὸς μνημεῖα δ' ὁμοῦ τῆς δημώδους φιλολογίας ἀνευρίσκονται ὁμοιότητες, αἵτινες πιθανῶς δὲν προέρχονται ἐκ τυχαίας συμπτώσεως. Τὸ χαρακτηριστικώτατον ἐπεισόδιον τοῦ μύθου τοῦ Ἐρωτοκρίτου εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ ἥρωος, ἔχοντος παρηλλαγμένην τὴν μορφήν, σωτηρία τοῦ βασιλέως, ἡ κατανίκησις τῶν πολεμίων, καὶ ἡ ἀμοιβὴ αὐτοῦ, ἀνακτήσαντος τὴν προτέραν μορφήν. Παραπλήσια δ' ἐπεισόδια ἔχουσι πολλὰ παραμύθια καὶ ἑλληνικὰ καὶ ἄλλων λαῶν⁶⁰.

58. Εὐλόγωτερον θὰ ἦτο νὰ συγκριθῇ ὁ Ἐρωτοκρίτος πρὸς τὸν *Ἠμέριον καὶ Μαργαρώνα*, διότι ἐν τούτῳ ἡ βασίλισσα μετὰ τεσσαρακονταετῆ στεῖρωσιν γεννᾷ τὴν Μαργαρώνα, προσέτι δὲ ἀναφέρεται καὶ κονταροκτύπημα, ἐν ᾧ ἀναδεικνύεται νικητῆς ὁ ἐρώμενος τῆς βασιλόπαιδος.

59. K. Krumbacher, *Byz. Literaturgeschichte*², στ. 871· ἑλλ. μεταφρ. Γ. Σωτηριάδου, τ. Γ', σ. 171. Ὁ Krumbacher ἀναφέρεται εἰς τὴν ποιητικὴν διασκευὴν τῶν *Reali di Francia* τοῦ Χριστοφόρου τοῦ Φλωρεντινοῦ, τὴν ἐκδοθεῖσαν τῷ 1534. Ἄλλ' οὔτε ἐν ταύτῃ, οὔτε ἐν τῷ πληρεστέρω καὶ παλαιότερω εἰς πεζὸν λόγον κειμένῳ εὐρίσκεται ἐπεισόδιόν τι, παρουσιάζον ὁμοιότητας ἀξίας λόγου πρὸς τὰ ἐν τῷ Ἐρωτοκρίτῳ. Περὶ τοῦ δημώδους ἰταλικοῦ βιβλίου βλ. Grässe, *Lehrbuch einer allgemeinen Literaturgeschichte*, Dresden 1842, τ. II, τμ. 3, σ. 303 κέ. Γάσπαρη, *Ἱστορία τῆς ἰταλικῆς λογοτεχν.*, μετάφρ. Α. Σ. Βλάχου, τ. II, σ. 327 κέ.

60. Ἐν πολλοῖς παραμυθίοις, ὁ ἥρωας μετηλλαγμένον ἔχων τὸ πρόσωπον (ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δι' ἐπιθέσεως ἐπὶ τῆς κεφαλῆς δέρματος ἢ κύστεως ζώου μεταμορφωμένος εἰς κασιδίην) διαπράττει πολλοὺς ἀθλους, ἐν τέλει δὲ φανερώνεται καὶ ἀμείβεται. Ἐν τινι ἑλληνικῷ, ὁ κασιδῆς μάχεται, νικᾷ καὶ σφάζει τὸν βασιλέα πατέρα του τρίς (*Pio*, *Νεοελληνικά παραμύθια*, σ. 175 κέ). Ἐν ἑτέρῳ τῆς Σύρου, καὶ ἐν παραλλαγῇ τούτου τῆς Τήνου, τὸ εἰς κασιδίην μετασχηματισθὲν βασιλόπουλο, μετὰ πολλοὺς ἄλλους ἀθλους κατασκευάζον θαυμάσια ἐνδύματα, νικᾷ ἐν ἱππικῷ ἀγῶνι, καὶ λαμβάνει ἐν τέλει γυναῖκα τὴν βασιλοπούλαν (*Hahn*, *Griechische u. albanesische Märchen*, ἀρ. 70, τ. II, σ. 58 κέ, 296). Ἐν φλαμανδικῷ ὁ ὑπηρέτης τοῦ παλατιοῦ μετὰ χρυσᾶ μαλλιά, ὁ ἀποκρύπτων ταῦτα μετὰ κόκκινον σκουφον, σφάζει δὲ τὸν βασιλέα, ἠττηθέντα

Ἐποῦ δὲ οὔτε φραγκικὰ πρότυπα ἐμιμήθη ὁ ποιητὴς τοῦ Ἐρωτοκρίτου, οὔτε τὰ ἐκφαινόμενα ἐν τῷ ποιήματι ἦθη καὶ πάθη ἔχουσι φραγκικὸν τύπον, οὔτε ἡ λέξις ἐλέγχει ἔμμεσον φραγκικὴν ἐπίδρασιν, μόνον σημεῖα φραγκισμοῦ θὰ ἦσαν ἔθιμα καὶ τρόποι βίου φραγκικοῦ, ἂν ἦτο δυνατόν νὰ καταδειχθῶσι σαφῶς τοιαῦτα ἐν αὐτῷ. Κατὰ τὸν Γιάνναρη (σ. 33), «ὁ καθ' ὄλου ρωμαντικός χαρακτήρ τοῦ ποιήματος εἶναι ἀπαύγασμα τῆς συγχρόνου ἐποχῆς, ἥτις παρίσταται ὡς εὐρὺ θέατρον ρωμαντικοῦ βίου καὶ ἱπποτικῶν ἀγώνων. Ἡ γένεσις τῶν ἐθίμων τούτων δύναται μὲν νὰ ἀναχθῆ εἰς παλαιότερους χρόνους, πάντες ὁμως οἱ ἱστορικοὶ συμφωνοῦσιν ὅτι ταῦτα ἀνεπτύχθησαν ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἐντεῦθεν μετεδόθησαν ἀνά πᾶσαν τὴν Εὐρώπην πρὸς δὲ καὶ αὐτὴν τὴν Μικρὰν Ἀσίαν μέχρι τῆς Παλαιστίνης».

Διὰ τούτων φαίνεται, ὅτι ἐννοεῖ ὁ Γιάνναρης τοὺς ἐν τῷ Ἐρωτοκρίτῳ περιγραφομένους ἀγῶνας τοῦ κονταροκτυπήματος, οἵτινες ἀναπτυχθέντες ἐν Γαλλίᾳ, μετεφυτεύθησαν, ὡς νομίζει, καὶ ἐν Κρήτῃ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ II αἰῶνος ὑπὸ τῶν Γάλλων, ὅτε ἦλθεν ἡ νῆσος εἰς ἄμεσον κοινωνίαν πρὸς τοὺς Γάλλους σταυροφόρους βοηθοῦντας τοῖς Ἐνετοῖς.

Ὅθεν πρόκειται περὶ ἐνὸς μόνου ἐθίμου καὶ οὐχὶ περὶ βίου καθόλου ρωμαντικοῦ καὶ φραγκικοῦ. Ἐνεκὰ δ' ὁμοίως τῆς ἐκτάσεως, ἣν κατέχει ἡ περιγραφή τοῦ ἱππικοῦ ἀγῶνος ἐν τῷ ποιήματι, καταλαμβάνουσα ἐν ὅλῳ τῶν πέντε βιβλίων αὐτοῦ, ἡ φραγκικὴ ἐπίδρασις θὰ ἦτο κατάδηλος, ἂν τὴν ὅλην τοῦ βιβλίου τούτου ἠρύσθη ὁ ποιητὴς ἐκ τοῦ φραγκικοῦ βίου, ξένα καὶ ἀλλότρια τῶν ἐλληνικῶν ἔθιμα ἀφηγούμενος.

Ἄλλ' οἱ ἱππικοὶ ἀγῶνες, οἱ διαδορατισμοί, ἢ ὡς διὰ ξενικῶν ὀνομάτων ἐλέγοντο, ἢ *τζούστρα* (ἰταλ. *giostra*) καὶ ὁ *τορνεμές* ἢ τὰ *τορνεμέντα* ἢ ὁ *τορνέο* (γαλλ. *tornement*, ἰταλ. *torneo*) ἦσαν γνωστὰ καὶ εἰς τοὺς Ἕλληνας. Λέγοντες δὲ γνωστὰ δὲν ἐννοοῦμεν τὴν γνῶσιν, ἣν εἶχον οἱ Ἕλληνες ἐκ τῆς τελέσεως τῶν τοιούτων ἀγώνων ὑπὸ τῶν Φράγκων ἐν τῇ φραγκοκρατούμενῃ Ἑλλάδι, ἢ ἐκ τῆς μνείας αὐτῶν ἐν ἐλληνικοῖς ποιήμασιν, ἅτινα εἶναι μιμήσεις ἢ μεταφράσεις φραγκικῶν⁶¹. Ἄλλ' ἐννοοῦμεν τὴν εἰσαγωγὴν εἰς τὰ ἐλληνικὰ ἦθη τοῦ φραγκικοῦ τούτου ἀγωνίσματος.

ἐν μάχῃ, νικήσας αὐτὸς τῇ βοηθείᾳ θαυμασίου ἵππου (*Revue des traditions populaires*, 1901, σ. 221 - 2). Πρβλ. καὶ ὁμοίον ἰταλικὸν ἐν *Jahrbuch f. roman. u. englische Literatur* (τ. VIII, σ. 253 κέ) καὶ πολλά παράλληλα ἀναφερόμενα ὑπὸ R. K ö h l e r (αὐτ., σ. 256 κέ). Ὅμοιον σλαβωνικὸν ἐκ *Podgajci* τῆς *Srem* ἐν *Sbornik* τῆς νοτιοσλαβικῆς ἀκαδημίας, τ. XI, σ. 290 κέ.

61. Τὰ χρονικά τοῦ Μορέως (στ. 3367 - 9, σ. 224 J. Schmidt) ἱστοροῦσιν, ὅτι κατὰ τὴν ἀπονομὴν συγγνώμης εἰς τὸν ἀποστάτην ἀφέντην τῆς Καρύταινας ὑπὸ τοῦ πρίγκηπα Γυλιάμου τοῦ Μορέως (1256) ἐγίναν πολλαὶ ἐορταὶ καὶ ἱππικοὶ ἀγῶνες:

*Χαρὰν μεγάλην ἔποικαν οἱ νέοι καβαλλάροι,
τζουστρες, κοντάρια ἐτσάκισαν, χαρὲς μεγάλες εἶχαν.*

Ἐπίσης καὶ κατὰ τὸ 1304 κατὰ τὴν σύνοδον τῶν ὁμοτίμων τοῦ πριγκιπάτου τοῦ Μορέως ἐν Κορίνθῳ κατὰ τὸ *Livre de la Conquete*, σ. 468 - 470. (Πρβλ. Ρ ω μ α ν ο ῦ, Γρατιανὸς Ζώρζης, σ. 24). *Τζουστρες* πρὸς ἐορτασμὸν εὐφροσύνων γεγονότων ἀναφέρονται καὶ εἰς τὰ ποιήμα-

Ὁ Νικηφόρος Γρηγοράς⁶² λεπτομερῶς περιγράφει τὸ ἀγώνισμα ἐξ ἀφορμῆς τῶν γενομένων ἀγώνων πρὸς πανηγυρισμὸν ἐν Διδυμοτείχῳ τῆς γεννήσεως υἱοῦ τοῦ βασιλέως Ἀνδρονίκου τοῦ Παλαιολόγου τοῦ νέου (1332). Ἰστορεῖ δ' ὁ Γρηγοράς, ὅτι τοὺς ἀγῶνας τούτους καὶ πρότερον πολλάκις ἐτέλει ὁ βασιλεύς, τότε δὲ φιλοτιμότερον. Ὁ δὲ Ἰωάννης ὁ Καντακουζηνὸς μνημονεύει ἐπίσης τοιούτους ἵππικούς ἀγῶνας, ἐν οἷς διέπρεπεν ὁ βασιλεύς Ἀνδρόνικος, διδαχθεὶς παρὰ τῶν ἐκ Σαβοΐας ἐλθόντων εὐπατριδῶν κατὰ τοὺς γάμους αὐτοῦ μετὰ τῆς Ἄννης τῆς Σαβαυδικῆς (1328) καὶ τῶν μετὰ τοὺς γάμους ἐκεῖθεν συχνάκις ἐρχομένων, προσθέτει δ' ὅτι οὗτοι εἰσήγαγον τὸ ἀγνωστον τέως ἀγώνισμα⁶³.

Εἰς τὸν Καντακουζηνὸν πειθόμενοι δέχονται, ὅτι ἐκ Σαβοΐας τὸ πρῶτον εἰσήχθησαν εἰς τὸ Βυζάντιον οἱ ἵππικοὶ διαδορατισμοί, ὁ Κοραῆς⁶⁴ καὶ ὁ Λάμπρος⁶⁵. Ἄλλ' οἱ ἀγῶνες οὗτοι ἦσαν γνωστοὶ εἰς τοὺς Ἕλληνας πολλῶ πρότερον, εἰκάζομεν δ' ὅτι ὁ Καντακουζηνὸς ἦ ἠγνόει τὸ πρᾶγμα, διότι ἴσως δὲν ἐγίνοντο ἐν τῇ βυζαντινῇ αὐτῇ ἐπὶ τῆς μακρᾶς βασιλείας τοῦ Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου τοῦ γέροντος, ἢ διὰ τινὰς μεταβολὰς ἐθεώρει τὸν ὑπὸ τῶν Σαβαυδῶν ἵπποτῶν διδαχθέντα τρόπον διάφορον τοῦ συνήθους. Ὁ Λάμπρος ἐδημοσίευσεν ἐκ χειρογράφου τῆς Βατικανῆς βιβλιοθήκης *Ἐκφρασιν τῶν ζυλοκονταριῶν τοῦ κραταιοῦ καὶ ἀγίου ἡμῶν αὐθέντου καὶ αὐτοκράτορος*⁶⁶, ἧτοι περιγραφὴν ρητορικὴν εἰκόνας ἀπεικονιζούσης κονταροκτύπημα, ἐν τῷ ὁποίῳ πρωταγωνιστεῖ ὁ αὐτοκράτωρ. Εἶναι ἀληθές, ὅτι ὁ Λάμπρος ὑπολαμβάνει τὸ ἀγώνισμα εἰς ὃ ἀναφέρεται ἢ *Ἐκφρασις τῶν ζυλοκονταριῶν*, διάφορον τῆς *ντζούστρας* τοῦ Γρηγορά, τοῦτο μὲν διότι ὁ κῶδιξ τῆς *Ἐκφράσεως* εἶναι ἀρχειότερος τοῦ χρόνου ἐκείνου, τοῦτο δὲ διότι «ἡ γινομένη περιγραφὴ δὲν ἀν-

τα τοῦ Φλώριου καὶ τῆς Πλάτεια Φλώρης (στ. 1858, ἐκδ. Μαυροφρύδου), τοῦ Ἀπολλωνίου τοῦ Τύρου, τῶν Θεσιέως γάμων καὶ Αἰμιλίας. Εἰς τὸν Ἠμπερίον καὶ Μαργαρίωναν (στ. 311 κέ, σ. 257 ἐκδ. Λάμπρου) ἀναφέρεται κονταροκτύπημα, κατὰ τὸ ὁποῖον ἔπαθλον ἦτο ὁ γάμος μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ βασιλέως.

Ὁ Γιάνναρης ἀναφέρει τοὺς ὑπὸ τοῦ Cornelius (Creta sacra, τ. II, σ. 336. 341 - 342) μαρτυρούμενους ἵππικούς ἀγῶνας ἐν Κρήτῃ εἰς μνήμην τῆς καταστολῆς τῆς ἐν ἔτει 1363 ἐκραγείσης ἐνετοκρητικῆς στάσεως, ἀγομένους κατ' ἔτος τακτικῶς ἴσως μέχρι ΙΖ' αἰῶνος. Πρὸς δὲ καὶ τὴν μνεῖαν τζούστρας ἐν τῇ *Ἐρωφίλῃ* τοῦ Χορτάτση (Πρᾶξ. Α', στ. 337. 359. 362).

Καὶ ἐν Ζακύνθῳ κατὰ τὰς ἀπόκρεως ἐγίνοντο τζούστραι ἢ *τορνέο*, ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ ΙΖ' αἰῶνος μέχρι τοῦ 1739· ἀλλ' αὐταὶ εἶχον καταπέση εἰς ἀγώνισμα εὐθυβολίας δι' ἄκοντιοῦ, γινόμενον ὑπὸ πολυτελῶς ἠμφιεσμένων προσωπιδοφόρων. (Σ. Δὲ Βιάζης ἐν τῷ περιοδικῷ Ὀλύμπια, 1896, σ. 84 - 85). Τοιαύτην ἄλλως μεταβολὴν εἶχον ὑποστῆ ἤδη κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα οἱ ἵπποτικοὶ ἀγῶνες καὶ ἐν τῇ Δύσει.

62. Γ' 3, τ. Α', σ. 482 - 3 Bonn. Ὁ Γρηγοράς ὀνομάζει τοὺς ἀγῶνας *ντζούστραν* καὶ *τορνεμέν*, διακρίνων δύο εἶδη αὐτῶν.

63. Α' 42, τ. Α', σ. 205, 14: «καὶ τὴν λεγομένην τζουστρίαν καὶ τὰ τερνεμένα αὐτοὶ πρῶτοι ἐδίδαξαν Ρωμαίους οὕτω πρότερον περὶ τῶν τοιούτων εἰδόμενος οὐδέν».

64. Ἄτακτα, τ. Ε', σ. 346 - 347.

65. Νέος Ἑλληνομνήμων, 1908, σ. 13.

66. Αὐτ., σ. 3 - 18.

τιστοιχεί πρὸς ἀγώνισμα τελούμενον δι' ἵππικῆς μονομαχίας, ἀλλὰ πρὸς ἀμιλλαν, ἥς καθ' ἃ φαίνεται πολλοὶ συμμετεῖχον». Ἄλλ' ἡμεῖς τοῦλάχιστον ἐν τῇ Ἐκφράσει οὐδὲν βλέπομεν τὸ δυσαρμοστοῦν ἢ ἀσυμβίβαστον πρὸς περιγραφὴν κονταροκτυπήματος.

Ὁ Krumbacher⁶⁷, μνημονεύων τὴν Ἐκφρασιν ταύτην, λέγει ὅτι ἀναφέρεται εἰς τὸν ἐν ἱπποτικαῖς τέχναις ἐμπειρότατον αὐτοκράτορα Μανουήλ τὸν Κομνηνόν, χωρὶς νὰ προσάγῃ ἀπόδειξιν τῆς γνώμης αὐτοῦ. Ἄλλ' ὅτι ἡ γνώμη ἦτο ὀρθὴ κατέδειξεν ὁ Λάμπρος, εὐστόχως συνδυάσας τὴν ἐν τῇ Ἐκφράσει τῶν ξυλοκονταριῶν περιγραφὴν πρὸς τὰς παρὰ Κιννάμω εἰδήσεις περὶ τῶν στρατιωτικῶν μεταρρυθμίσεων τοῦ αὐτοκράτορος Μανουήλ τοῦ Κομνηνοῦ. Οὗτος, κατὰ τὸν Κίνναμον, μετέβαλεν ἐπὶ τὸ βέλτιον τὰ τοῦ ὀπλισμοῦ καὶ τῶν ἀσκήσεων τοῦ βυζαντινοῦ στρατοῦ, παραλαβὼν ἐκ τῆς πολεμικῆς τῶν δυτικῶν ἐθνῶν ὅσα ἔκρινεν ἀναγκαῖα, ἐν οἷς κατελέγοντο καὶ οἱ ἱππικοὶ ἀγῶνες. Βεβαιώνει δ' ὁ βυζαντινὸς χρονογράφος, ὅτι διὰ τῶν ἀσκήσεων τούτων ταχέως οἱ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στρατοῦ ἀνεδείχθησαν ὑπέρτεροι τῶν Γερμανῶν καὶ Φράγκων, καὶ ὅτι αὐτὸς ὁ βασιλεὺς μετεῖχε τῶν ἀσκήσεων, πρωταγωνιστῶν διὰ τὴν φυσικὴν ρώμην καὶ τὴν φιλοπόλεμον ὀρμὴν αὐτοῦ⁶⁸.

Παραβάλλων τὸ χωρίον τοῦ Κιννάμου πρὸς τὴν Ἐκφρασιν, ὁ Λάμπρος εὐρίσκει ὅτι αὕτη ἀνταποκρίνεται πληρέστατα πρὸς αὐτό. Τὰ αὐτόξυλα δόρατα τοῦ Κιννάμου εἶναι αἱ ξυλοκονταριαὶ τῆς Ἐκφράσεως, καὶ τὸ παχὺ κατὰ ὀρῶν δόρυ τοῦ βασιλέως τῆς Ἐκφράσεως εἶναι οἷον τὸ περιγραφόμενον ὑπὸ τοῦ χρονογράφου δόρυ τοῦ Μανουήλ. Ἀλλὰ μετὰ τινὰς ἄλλας παρατηρήσεις καταλήγει εἰς τὸ πόρισμα, ὅτι ἡ ζωγραφία τὴν ὁποῖαν περιγράφει ἡ Ἐκφρασις ἀπεικόνιζε μίαν τῶν ἐξαιρέτων ἐκείνων ἱππικῶν ἀσκήσεων, ὧν μετεῖχεν αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ καὶ ὄχι ἀγώνισμά τι ἱππικόν.

Εἶναι βεβαίως ἀναντίρρητον ὅτι ταυτόξυλα δόρατα ἦσαν τὰ ἄλλως ἀσίδηρα λεγόμενα δόρατα ἢ ξυλοκοντάρια ἢ μὲ ἐμπεφραγμένα τὰ στόματα δόρατα, ὧν ἐγένετο χρῆσις εἰς τὰ κονταροκτυπήματα. Ἄλλ' ὅτι ὁ ὑπὸ τῆς Ἐκφράσεως περιγραφόμενος πίναξ ἀπεικόνιζε συνήθη στρατιωτικὴν ἀσκήσιν δυσκολευόμεθα νὰ παραδεχθῶμεν· μᾶλλον δὲ πιθανὸν φαίνεται ὅτι θὰ παρίστανεν ἐξαισίον τι ἀνδραγάθημα τοῦ βασιλέως, διεγείρον τὸν θαυμασμόν καὶ κινοῦν εἰς πανηγυρισμόν. Τοιοῦτο δ' ἀνδραγάθημα ἐν ἱππικῷ ἀγῶνι μνημονεύεται ἀληθῶς ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Μανουήλ Κομνηνοῦ. Κατὰ τὴν ἔλευσιν αὐτοῦ εἰς Ἀντιόχειαν (1156), θέλων ὁ ἥρωικὸς ἐκεῖνος βασιλεὺς νὰ ταπεινώσῃ τὸ φρόνημα τῶν Φράγκων ἱπποτῶν, ἐπαιρομένων ἐπὶ τῇ δεξιότητι αὐτῶν εἰς τὰ κονταροκτυπήματα, ἔθεσεν ἀγῶνα, οὗ μετέσχον ἀντίπαλοι ὀμάδες

67. Krumbacher, *Gesch. d. byzant. Litteratur*², σ. 467.

68. Ἰω. Κίνναμος, σ. 125 Bonn: «Τὰς γὰρ ἐκ τῶν πολέμων ἀνέσεις πολέμων αὐτὸς ποιῆσαι θέλων παρασκευάς, ἱπεύεσθαι εἴωθει τὰ πολλὰ σχῆμά τε πολέμου πεποιημένους παρατάξεις τινὰς ἀντιμετώπους ἀλλήλας Ἰστα. Οὕτω τε δόρασιν ἐπελαύνοντες αὐτοξυλοῖς κίνησιν ἐγυμνάζοντο τὴν ἐν τοῖς ὄπλοις. Τοίνυν καὶ ἐν βραχεῖ Ρωμαῖος ἀνὴρ τὴν Γερμανῶν καὶ Ἰταλῶν ὑπερῆρεν αἰχμήν. Οὐ μὴν οὐδὲ αὐτὸς βασιλεὺς τῶν ἀγῶνων τούτων ἀπῆν, ἀλλ' ἐν τοῖς πρώτοις ἐτάττετο δόρυ κραδαίνων μήκει καὶ μεγέθει οὐδενὶ ξυμβλητόν».

Ἑλλήνων καὶ Φράγκων· καὶ τούτων μὲν ἠγεῖτο ὁ Φράγκος πρίγκηψ τῆς Ἀντιοχείας Γεράρδος, τῶν δ' Ἑλλήνων αὐτὸς ὁ Μανουήλ. Ὁ ἀγὼν ἐγινε μετὰ πολλῆς φιλοτιμίας καὶ πείσματος· οἱ μὲν Ἕλληνες ἠθελον νὰ ὑπερτερήσωσι τοὺς Λατίνους καὶ εἰς τὸ ἀγώνισμα τοῦτο, οἱ δὲ Φράγκοι ἠγανάκτουν μὴ ἀνεχόμενοι «Ρωμαίους κρατεῖν τὸν διὰ τῶν κοντῶν πόλεμον». Ἐνίκησαν δ' οἱ περὶ τὸν αὐτοκράτορα, ὅστις δύο ὁμοῦ ἵππότητας κατέρριψεν, «καθ' ἑνὸς μὲν ἐλάσας τὸν ἵππον καὶ τὸ δόρυ κραδάνας, ἐκείνου δὲ συγκαταβαλόντος τὸν σύγγυς τῆ ρώμῃ τοῦ διακοντίσματος». Οἱ ἄθλοι τοῦ αὐτοκράτορος ἐνέπλησαν θαυμασμοῦ τοὺς Ἀντιοχεῖς βλέποντας αὐτοῖς ὄμμασιν, ὅσα πρότερον ἐκ φήμης ἤκουον περὶ τῆς ἐξαισίας ρώμης καὶ τοῦ πολεμικοῦ μένουσ αὐτοῦ.

Ἡ ἀφήγησις τοῦ Νικήτα Χωνιάτου⁶⁹ περὶ τοῦ ἵππικοῦ τούτου ἀγῶνος εἶναι ὁ κάλλιστος ὑπομνηματισμὸς τοῦ χωρίου τοῦ Κιννάμου καὶ τῆς Ἐκφράσεως, πρὸς ἣν μάλιστα παρουσιάζει ἐν πολλοῖς καὶ ἀξίαν προσοχῆς συμφωνίαν εἰς τὸ λεκτικόν. Σαφῶς δὲ συνάγεται ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Χωνιάτου ἱστορουμένων, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Μανουήλ, προνοῶν περὶ τῆς τελειότερας πολεμικῆς παρασκευῆς τοῦ βυζαντινοῦ στρατοῦ, πλὴν τῶν ἄλλων εἰσήγαγε καὶ τὸ ἵπποτικὸν ἀγώνισμα τοῦ διαδορατισμοῦ δι' ἀσιδήρων δοράτων· διότι μόνον ἵππεῖς ἀπὸ μακροῦ ἠσκημένοι ἦτο δυνατόν νὰ κατανικήσωσι τοὺς ἐπὶ τῷ ἀγώνισματι ἐναβρυνομένους Φράγκους. Ὅτι δὲ αὐτὸ τοῦτο τὸ ἵπποτικὸν ἀγώνισμα ἦτο τὸ ὑπὸ τοῦ Μανουήλ εἰσαχθέν, κατὰ Κίνναμον, εἰς τὸν στρατόν, καὶ ὄχι ἀπλῆ ἀμιλλα, ἧς πολλοὶ ὁμοῦ συμμετεῖχον, ὡς παραδέχεται ὁ Λάμπρος, καταφαίνεται καὶ ἐκ τῆς περιγραφῆς τοῦ Χωνιάτου· ἐν τῷ ἵππικῷ ἀγῶνι τῆς Ἀντιοχείας «συνεπλέκοντο ἐξ ἀμφοῖν ἱκανοὶ ἀλλήλοις διαδορατίζοντες». Καὶ ἀληθῶς εἰς τὰ κονταροκτυπήματα ἐγίνοντο καὶ ἀγῶνες ὁμάδων. Ἐν αὐτῷ τῷ Ἐρωτοκρίτῳ προηγεῖται ἡ καθ' ὁμίλους συμπλοκὴ καὶ ἔπονται αἱ μονομαχίαι⁷⁰, (ἐν τῇ ἐτέρᾳ τῶν δημοσιευομένων ὧδε ἱστοριῶν ἐκ τοῦ Λονδινείου χειρογράφου τοῦ Ἐρωτοκρίτου ἀπεικονίζεται ἡ καθ' ὁμίλους συμπλοκὴ). Εἶναι δ' ἀναγκαῖον ἴσως νὰ σημειωθῇ ὅτι ἐν ἀρχῇ τὰ κονταροκτυπήματα (tournois) συνίσταντο εἰς ἀγῶνας ὁμάδων μόνον, ὕστερον δ' εἰς τοὺς ἀγῶνας τούτων προσετέθησαν καὶ αἱ μονομαχίαι (joustes).

Αἱ ἀσκήσεις αὗται δὲν εἶναι πιθανὸν ὅτι ἔπαυσαν ἐπὶ τῶν διαδόχων βασιλέων. Τοῦτο τοῦλάχιστον γινώσκομεν, ὅτι ἕνα αἰῶνα ὕστερον, ἐπὶ τοῦ βασιλέως τῆς Νικαίας Θεοδώρου τοῦ Λασκάρεως, τὸ κονταροκτύπημα ἦτο προσφιλὲς ἀγώνισμα τῶν μεγιστάνων τῆς βυζαντινῆς αὐλῆς. Ὁ Παχυμέρης

69. Γ' 3, σ. 141 - 144 Bonn.

70. Β' 1265 - 1266:

*Τρεῖς εἶχε ποῦ θὰ πολεμοῦν, καὶ δέκα ἀντικρυτὰ τως
νὰ δεῖξουσι τὴν τέχνη τως καὶ τὴν παλληκαριά τως.*

Αὐτ. 1359 - 1360:

*Ξαναφουσοῦν τσί σάλπιγγες, κ' ἦτονε τὸ σημάδι
οἱ καβαλλάροι δυὸ καὶ δυὸ νὰ τρέξουσιν ὁμάδι.*

διηγείται (τ. Α', σ. 65 - 66 Bonn), ότι ο Γεώργιος Νοστόγγος «καθ' ἡδονὴν διατριβῆς ἱπαζομένοις τοῖς ἄρχουσιν ἐπὶ κοντῶν συντριβῆ... συνιπάζετο». Ἡ δὲ *συντριβὴ κοντῶν* εἶναι αὐτὸ τοῦτο τὸ *τσάκισμα κονταριῶν* τῶν *Χρονικῶν τοῦ Μορέως* (στ. 3369), ὁ γαλλικὸς τῶν τουμποῖς ὄρος «*tompre une lance*».

Ταῦτα πείθουσιν ἡμᾶς, ὅτι τὰ κατὰ τὸ κονταροκτύπημα δὲν παρέλαβεν ὁ ποιητὴς τοῦ Ἐρωτοκρίτου ἐκ τοῦ φραγκικοῦ βίου, καὶ δὲν πρέπει νὰ προσάγῃται ὡς μαρτύρια φραγκικῶν ἐπιδράσεων.

Ε'

Περὶ τῶν ἐκδόσεων τοῦ Ἐρωτοκρίτου (ὧν ἡ πρώτη ἐγένετο ἐν ἔτει 1713, ἡ δὲ δευτέρα, ἡ καὶ καλυτέρα, τῷ 1737) διέλαβε διὰ πολλῶν καὶ ἀκριβέστατα ὁ Γιάνναρης (σ. 60 κέ). Χειρόγραφον δ' ἐν μόνον τοῦ ποιήματος εἶναι γνωστὸν, τὸ ἐν τῇ Ἀρλειανῇ συλλογῇ τοῦ Βρεταννικοῦ μουσείου (ὑπ' ἀριθ. 5644), ἱστορημένον, γραφὲν τῷ 1710, ἤτοι τρία ἔτη πρὸ τῆς πρώτης ἐκδόσεως, ὑπὸ Ζακυνθίου πιθανῶς βιβλιογράφου. Τοῦτο πρῶτος ἐμελέτησεν ὁ Κ. Σάθας, σκοπῶν νὰ τὸ ἐκδώσῃ⁷¹. Δυστυχῶς δ' ὁμοῦ, οὔτε ἡ ὑπόσχεσις τοῦ Σάθα ἐξεπληρώθη, ἄγνωστον διὰ τίνας λόγους, οὔτε ὁ μετὰ τὸν Σάθαν ἐξετάσας τὸ χειρόγραφον καὶ λεπτομερῶς περιγράψας αὐτὸ Γιάνναρης ἠδυνήθη νὰ φέρῃ εἰς φῶς τὴν παρασκευασθεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ, ἐπὶ τῇ βάσει καὶ τοῦ χειρογράφου καὶ τῆς δευτέρας ἐν Βενετίᾳ ἐκδόσεως, κριτικὴν ἐκδοσιν.

Παρήλθον μέχρι τοῦδε εἴκοσιν ὄλα ἔτη ἀπὸ τῆς προκηρύξεως τοῦ Γιάνναρη, καὶ εἰκοσιτέσσαρα ἀπὸ τῆς τοῦ Σάθα· νομίζομεν δ' ὅτι πρέπει νὰ μὴ ἀναβάλλεται ἐπὶ πλέον ἢ τύπωσις, ἢ ἄλλος τις ν' ἀναλάβῃ τὸ ἔργον, ἂν εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Σάθα ἢ τοῦ Γιάνναρη ἐκδοσιν παρεμβάλλονται εἰσέτι δυσχέρειαι. Ὁ Γιάνναρης παρετήρησεν εἰς τὸ χειρόγραφον καὶ ἐπουσιώδεις τινὰς ἤγουν φθογγικὰς διαφορὰς γραφῆς, οὐδαμῶς ἀλλοιούσας τὸ κείμενον, ἀλλὰ καὶ παμπόλλας οὐσιώδεις ἢ γλωσσικὰς, ἀλλοιούσας ἢ τὴν λέξιν ἢ τὸν νοῦν τοῦ κειμένου ἢ ἀμφοτέρω. Ἡμεῖς δ' ὁμοῦ ἐν τῷ ἀντιγράφῳ τῆς πρώτης σελίδος ἐξ 28 στίχων, ὅπερ ἐδημοσίευσεν ἐν τῇ πραγματείᾳ του, παρατηροῦμεν τὸναντίον, ὅτι τὸ χειρόγραφον περιέχει βεβαίως πολλὰς οὐσιώδεις καὶ ἐπουσιώδεις διαφορὰς γραφῆς, ἀλλὰ πλὴν εὐαρίθμων τινῶν γραφικῶν σφαλμάτων⁷² αἱ διαφοραὶ αὗται ἀποδίδουσι γνησιώτερον τὸ κείμενον, ἐνιαχοῦ δὲ καὶ τὸ ἀλλοιωθὲν νόημα ἀποκαθιστῶσι. Τὸ αὐτὸ δέ, ἂν καὶ ἐν μικροτέρῳ βαθμῷ, παρατηροῦμεν καὶ εἰς τοὺς 8 στίχους τοὺς περιεχομένους εἰς τὰς πανομοιοτύπως δημοσιευόμενας ὧδε δύο σελίδας τοῦ χειρογράφου, ὅπου πλὴν δύο γραφικῶν σφαλμάτων (*κονταριά* ἀντὶ *κονταρά*, *ἐβγέκε* ἀντὶ *εὐγῆκε*), πᾶσαι αἱ ἄλλαι διαφέρουσαι

71. Κ. Σάθας, Ἑλληνες στρατιῶται, ἐν Ἐστίᾳ 1885, τ. ΙΘ', σ. 375.

72. Εἶναι ταῦτα: ἄγουρο, ἀσχημάδι ἀντὶ ἀσχημάδι, κανένα ἀντὶ κινένα, ἀφουγκραστήτε ἀντὶ ἀφουκραστήτε, ἢ πίστη τους ἀντὶ ἢ πίστη τως, μπιστενὴ ἀντὶ μπιστικὴ, ἀξια ἀντὶ ἀξα.

γραφαί τοῦ χειρογράφου εἶναι καί αἱ ὀρθότεραι. Ὅθεν τότε μόνον θὰ δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν, ὅτι ἔχομεν ἀκριβῆς κείμενον τοῦ ποιήματος καί θὰ κατανοήσωμεν ἐντελῶς αὐτό, καί τότε μόνον θὰ δυνάμεθα νὰ κάμωμεν ἀσφαλῶς χρῆσιν αὐτοῦ ὡς γλωσσικοῦ μνημείου, ὅταν γίνῃ ἔκδοσις αὐτοῦ, κυρίαν βάσιν ἔχουσα τὸ ἐν Λονδίῳ χειρόγραφον.

Ἄναγκαῖον δ' εἶναι νὰ μὴ παραληφθῶσιν ἐκ τῆς ἐκδόσεως, ἢ ὅπωςδὴποτε ἄλλως νὰ δημοσιευθῶσι, καί αἱ τοῦ χειρογράφου ἱστορίαι, πολύτιμον οὖσαι μνημεῖον τῆς κοσμικῆς γραφικῆς παρ' ἡμῖν κατὰ τὰς ἀρχάς τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, ἀξιαὶ δὲ σπουδῆς καί ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς σχέσεως αὐτῶν πρὸς τὴν ξένην τέχνην καί πρὸς τὰ ἱστορημένα βυζαντινὰ χειρόγραφα.

Τῶν ἱστοριῶν τούτων δημοσιεύομεν ἄδε δύο δείγματα, ἐκ φωτογραφιῶν δύο σελίδων τοῦ χειρογράφου, τὰς ὁποίας παρακληθεῖς ὑφ' ἡμῶν ἔσπευσεν εὐγενῶς νὰ μᾶς ἀποστείλῃ ὁ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Ὁξφορδ διδάσκων τὴν βυζαντινὴν καί νεοελληνικὴν φιλολογίαν καί γλῶσσαν Σῆμος Μενάρδος⁷³.

73. Μεταγράφομεν ἄδε τὸ κείμενον τῶν σελίδων τούτων ὠρθογραφημένον, σημειοῦντες ἐν τέλει τὰς διαφόρους γραφὰς τῆς ἐκδόσεως τοῦ 1737.

φ. 121α

*(Μ)' ἄς πῶ καὶ γὰρ τὴν κονταριά, ὁπῶδ' ὤκε κ' ἐτοῦτος,
μὲ τὴν ὁποία ἐκέρδισε τοῦ στεφανιοῦ τὸ πλοῦτος.
(Η) ὕρθηκε τὸ ρηγόπουλο τάλύπητο κοντάρι
στὸ κούτελο, κ' ἐπῆρε του τῆς ἀντρεϊᾶς τὴ χάρη.*

Περὶ τὸ πῶς ἔρριξε ὁ Ρωτόκριτος τὸν κυπριώτη καὶ ἐκέρδισε τὴν τζόγια ἦγουν τὸ στεφάνι.

*(Χ) ἄνει τζὶ σκάλες καὶ τζὶ δυό, τὸ χαλινάρι ἀφήκε
ἐξάπλωσε τὰ χέρια του, κι ἀπὸ τὴ σέλλα ἐβιέκε*

φ. 122α

Περὶ τὸ πῶς ἐπῆγε ὁ Ρωτόκριτος ὀμπροστά εἰς τὸν ρῆγα, καὶ ἡ Ἄρετοῦσα τοῦ ἔβαλε τὸ στεφάνι εἰς τὸ κεφάλι.

*(Ε) πῆγε ὀμπρὸς εἰς τοῦ ρηγός, πεζεύγει, γονατίζει,
καὶ τὴ χρυσὴ του κεφαλὴ τὴν τζόγια τοῦ στολίζει.*

Δ.Γ. Μ' ἄς ποῦμεν καὶ τὴν κονταριὰν ὁποῦ ὄδωκε καὶ τοῦτος. — ὁποῖαν — τὸ ρηγόπουλον — Χ. τὲς σκάλες καὶ τὲς δυό — ἐβγήκε — καὶ τὴν χρυσὴν του κεφαλὴν μὲ τζόγια τὴν στολίζει.

ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ*

*Ἐκθεσις τῆς ἐπιτροπείας τῶν κριτῶν τοῦ Χατζηλαζαρείου ἀγῶνος
περὶ τῆς λαογραφίας τῆς Μακεδονίας, ἀναγνωσθεῖσα ἐν τῷ
Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ τὴν 13 Ἰουνίου 1910.*

Τοῦ ἱστορικοῦ διαγωνίσματος περὶ τῆς Μακεδονίας, τοῦ ὑπὸ τοῦ φιλομούσου Μακεδόνοιο κ. Δημοσθένους Χατζηλαζάρου ἰδρυθέντος, κάλλιστον ἀλλὰ καὶ ἀναγκαιότατον συμπλήρωμα εἶναι τὸ λαογραφικόν, τοῦ ὁποίου ἐπίσης αὐτὸς ἐγένεν ἀγωνοθέτης. Ἡ λαογραφικὴ ἐξέτασις εἶναι εἴπερ τις καὶ ἄλλη ἐπιτηδειοτάτη πρὸς διευκρίνησιν τῆς ἐθνικῆς συστάσεως χώρας τινός, καὶ ἀσφαλῆ γνῶσιν καὶ κατανόησιν τῶν συναισθημάτων τῶν κατοίκων αὐτῆς, τὴν τελεσφόρως πολλακίς ὑποβοηθοῦσαν τὴν ἱστορικὴν ἔρευναν ἐν τῇ ἀναζητήσει τῆς ἀρχῆς καὶ τῶν αἰτίων ἱστορικῶν γεγονότων.

Διευκρινεῖ δ' ἡ λαογραφία τὴν ἐθνικὴν σύστασιν τῶν χωρῶν, τὰς ὁποίας ἐρευνᾷ, διότι τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως ἑδραῖον θεμέλιον εἶναι πρὸ πάντων ἡ κοινότης τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων, τῶν δοξασιῶν καὶ τῶν παραδόσεων, τῆς ἀντιλήψεως τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου καὶ τῆς ἐκδηλώσεως τῶν συναισθημάτων καὶ ἐπὶ πᾶσι, ἡ κοινότης τῶν πόθων καὶ τῶν ἐλπίδων. Εἶναι ταῦτα τὰ *ὁμότροπα ἦθη*, τὰ ὁποῖα ἐν τῇ θαυμασίᾳ ἐκείνῃ διατυπώσει τῆς ἐννοίας τῆς πατρίδος καὶ τῆς ἐθνικῆς ἀλληλεγγύης περιέλαβον οἱ Ἀθηναῖοι, ὅτε κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς ἐν Πλαταιαῖς μάχης, ἀπορρίπτοντες μεγαλοφρόνως τὰς συμφορωτάτας καὶ δελεαστικὰς τοῦ Μαρδονίου προτάσεις, ἀπεδείκνυον πρὸς τοὺς Λακεδαιμόνιους, ὅτι εἶχον σαφῆ ἐπίγνωσιν τῶν δεσμῶν, οἵτινες συνέδεον αὐτοὺς πρὸς τοὺς ἄλλους Ἕλληνας. Τάλλα στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα κατὰ τὸν ἀττικὸν ἐκείνον ὀρισμὸν συνιστῶσι τὸ ἔθνος, τὸ *ῥμαιμον*, ἦτοι ἡ κοινότης τῆς καταγωγῆς, τὸ *ὁμόγλωσσον*, καὶ τῆς λατρείας ἡ κοινότης, δυνατὸν νὰ μὴ συνυπάρχωσι πάντα εἰς ἓν ἔθνος, ἢ νὰ μὴ ἀποτελῶσι τὸ διακριτικὸν γνώρισμα ἐνός ἔθνους ἀπὸ ἄλλου. Ἀλλὰ τὰ *ὁμότροπα ἦθη* ἀρκοῦσι καὶ μόνον, ὅπως ἐποικοδομηθῇ ἐπ' αὐτῶν ἡ συνείδησις τῆς ἐθνικῆς ἐνότητος. Λαοὶ ἑτερότροποι τὰ ἦθη δύνανται βεβαίως ν' ἀποτελέσωσι πολιτικὴν ἑνωσιν, νὰ συγκροτήσωσι κράτος, ἀλλὰ τοῦ τεχνητοῦ κατασκευάσματος τούτου ἡ συνοχὴ καὶ ἡ διάρκεια ὄρους ἔχουσιν ἢ τὴν ἐξακολουθήσιν τῆς ἀνάγκης, ἢ τις ἔφευγεν ἐν ἀρχῇ τὴν ἑνωσιν, ἢ τὴν τελειότητα τῆς κυβερνητικῆς ὀργανώσεως. Ἐνῶ ὁμοεθνεῖς πληθυσμοὶ κεχωρισμένοι κατὰ περίστασιν, κυριώτατον ἰδεῶδες τρέφουσι τὴν πρὸς ἀλλήλους προσέγγισιν καὶ τὸν ἀπαρτισμὸν ἀρρήκτου πολιτικῆς κοινωνίας.

*Ἐδημοσιεύθη εἰς περ. Λαογραφία 2(1910-11), σ. 249-265.

Αἱ λαογραφικαὶ ἔρευναι κατὰ ταῦτα ἔχουσιν ὄλως ἰδιαιτέραν σημασίαν, ὅταν γίνωνται εἰς χώρας ἀμφιλεγόμενης ἐθνικῆς συστάσεως. Ὅταν ἢ ἐξ ἀτελοῦς γνώσεως ἢ ἐκ σκοπίμου διαστροφῆς τῶν πραγμάτων ἐπικρατῆ ἀσάφεια περὶ τοῦ ἐθνισμοῦ χώρας τινὸς ἀπηκριβωμένη καὶ εὐσυνείδητος λαογραφικὴ ἔρευνα αὐτῆς δύναται νὰ προσαγάγῃ ἀσφαλῆ καὶ ἐμφανῆ καὶ ἀναμφισβήτητα μαρτύρια, συντελοῦντα εἰς διαφώτισιν τῶν ἐθνολογικῶν ζητημάτων. Οὕτω λ.χ. καλλίστην συμβολὴν παρέσχεν ἡ λαογραφία εἰς ἐπίλυσιν τοῦ ζητήματος περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν σημερινῶν Ἑλλήνων, διὰ προσθέτων ἐπιχειρημάτων ἐνισχύσασα τὰ πόρισματά τῆς ἀπὸ ἱστορικῆς ἀπόψεως ἀνασκευῆς τῶν ἀσυστάτων θεωριῶν τοῦ Φαλλμεράϋερ.

Προκειμένου δὲ περὶ λαογραφικῆς ἐξετάσεως τῆς Μακεδονίας, πρόδηλος εἶναι ἡ ἐξαιρετικὴ αὐτῆς σημασία, οὐδὲ ὑπάρχει ἀνάγκη νὰ καταδειχθῆ καὶ ἀναπτυχθῆ αὕτη. Ἡ δ' ἑλληνικὴ ἐπιστῆμη ἀπὸ πολλοῦ ἔπρεπε νὰ ἔχῃ συγκομίσει ἀφθονώτατον ὕλικόν καὶ νὰ ἔχῃ ἤδη ἐπεξεργασθῆ αὐτό. Δυστυχῶς δ' ὁμοῦς ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ παρηυδοκίμησαν ἡμᾶς ἄλλοι σύνοικοι τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου λαοί. Πρῶτοι μὲν οἱ Ἕλληνες παρετήρησαν καὶ κατέγραψαν ἦθη καὶ δοξασίας ἐπιχωριαζούσας ἐν Μακεδονίᾳ, ἀλλὰ καὶ ὀλιγοστοὶ ἦσαν οὗτοι, καὶ ὀλίγα καὶ ἀσήμαντα τὰ ὑπ' αὐτῶν παρατηρηθέντα ἐν παρόδῳ καὶ ἄνευ σκοποῦ συστηματικῆς ἐξετάσεως τοῦ βίου τῶν Μακεδόνων. Ἦδη περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΕ' καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος ὁ Ζακύνθιος μοναχὸς Παχώμιος Ρουσσᾶνος, ἐν τῷ «Πρὸς τοὺς ἑλληνίζοντας» συνταγματίῳ αὐτοῦ μεταξὺ τῶν εὐαριθμῶν παραδειγμάτων δεισιδαιμόνων συνηθειῶν, ἀντικειμένων πρὸς τὴν χριστιανικὴν ὀρθοδοξίαν, τὰς ὁποίας θεωρεῖ λείψανα τῆς ἀρχαίας εἰδωλολατρίας, καταλέγει καὶ δύο τοιαύτας συνηθείας μακεδονικάς.

Κατὰ δὲ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ὁ ἐκ Κοζάνης ἱερεὺς Χαρίσιος Μεγδάνος εἰς τὸ ἐν Πέστη τὸ 1810 ἐκδοθὲν «Ἑλληνικὸν Πάνθεον» αὐτοῦ, ἦτοι ἑλληνικὴν μυθολογίαν, παρεμβάλλει, συγκρίνων πρὸς τοὺς ἀρχαίους μύθους, νεωτέρους μακεδονικοὺς μύθους καὶ δοξασίας, καὶ εἰς τὸ ἠθιογραφικὸν αὐτοῦ βιβλίον «Λύχνον τοῦ Διογένους» (ἐν Βιέννῃ 1818) περιλαμβάνει εἰδήσεις τινὰς ἐκ τοῦ βίου τῶν Μακεδόνων. Ἐκτοτε σποράδην καὶ κατὰ μακρὰ διαλείμματα δημοσιεύονται ὀλιγοστά, ἐπὶ τῶν δακτύλων ἀριθμούμενα, μακεδονικά ἕσματα ὑπὸ τοῦ Fauviel, τοῦ Ζαμπελίου, τοῦ Kind, τοῦ Οὐλερίχου, καὶ ἀσήμαντοὶ τινες λαογραφικαὶ ἐργασίαι, ὧν ἄξια ὅπωςδῆποτε μνείας εἶναι αἱ περιγραφαὶ τινῶν μακεδονικῶν ἐθιμῶν, καθὼς καὶ ἡ συλλογὴ δημοτικῶν ἁσμάτων τοῦ κ. Θεοχ. Γερογιάννη, ἐκδοθεῖσαι ἐν τῷ περιοδικῷ Ἐστία, τὸ φυλλάδιον «Μακεδονικά, ἦτοι νεώτερα ἑλληνικά ἦθη ἐν Μακεδονίᾳ ἐν σχέσει πρὸς τὰ ἀρχαῖα», ἐκδοθὲν ἐν Ἐρμουπόλει τῷ 1879 ὑπὸ Μιχαήλ, καὶ ὀλίγα ἀλλ' ἀκριβέστατα καταγεγραμμένα ἕσματα καὶ ἐν παραμύθιον ὑπὸ Εὐθ. Μπουντώννα ἐν τῇ καλλίστῃ μελέτῃ αὐτοῦ «Περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ιδιώματος Βελβεντοῦ καὶ τῶν περιχώρων αὐτοῦ» (Ἀθ. 1892). Πρῶτη δὲ συστηματικὴ λαογραφικὴ ἐξερεύνησις τμήματος τῆς Μακεδονίας ἐγένετο τὸ 1894 ὑπὸ τοῦ ἐν Λακκοβικίαις διδασκάλου κ. Ἀστερίου Δ. Γουσίου, τοῦ ὁποίου τὴν πραγμα-

τείαν περί τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων τῶν Λακκοβικίων¹ ἐπι-
 πλουσίας συλλογῆς 166 δημοδῶν ᾠμάτων². Μετὰ τὴν δι-
 λογῶν τούτων παρατηρεῖται συντονωτέρα τις ἐργασία ἐν τῇ
 γραφίᾳ, ἐμφαινομένη ἐκ τῶν εἰς περιοδικὰ δημοσιεύματα κατα-
 συχνότερον συναγωγῶν λαογραφικῆς ὕλης ἐκ Μακεδονίας. Μεθο-
 να τῆς μακεδονικῆς λαογραφίας πολλοῦ λόγου ἀξία ἐγένεν ἐπ'
 πρωτοβουλία Ἑγγλων, οἵτινες ἀνέθεσαν εἰς τὸν κ. G. Abbott, περιε-
 Μακεδονίαν, νὰ μελετήσῃ τὴν λαογραφίαν τῶν ἑλληνοφόνων κατοί-
 τῆς. Τὸ κατὰ τὴν ἀποστολὴν ἐκείνην περισυναχθὲν ὑλικὸν ἐπεξεργασθει-
 δωκεν οὗτος ἐν τῷ καλλίστῳ αὐτοῦ συγγράμματι «Macedonian Folklore»
 1903 ἐν Κανταβριγίᾳ.

Εἶναι ἀληθῶς δυσεξήγητος ἡ ὀλιγωρία τῶν Ἑλλήνων καὶ προπάντων τῶν
 Μακεδόνων πρὸς τὴν λαογραφίαν τῆς Μακεδονίας, μεθ' ὅλην τὴν ἐπίδοσιν, ἥ-
 τις παρατηρεῖται παρ' ἡμῖν εἰς τὰς λαογραφικὰς μελέτας. Ἡ δὲ πενιχρότης τῆς
 ἐκ τῶν ἑλληνοφόνων κατοίκων τῆς Μακεδονίας συγκομισθείσης μέχρι τοῦδε
 λαογραφικῆς ὕλης γίνεται καταφανεστέρα ἂν ἀποβλέψωμεν εἰς τὰς πλουσίας
 συλλογὰς, αἱ ἠδυνήθησαν νὰ καταρτίσωσιν ἄλλοθεν εἰς τὰς μελετῶντες τὸν
 βίον καὶ τὴν γλῶσσαν τῶν βλαχοφόνων καὶ σλαβοφόνων Μακεδόνων. Ὡς
 πρὸς μὲν τοὺς βλαχοφόνους, καὶ ἂν δὲν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὰς μεγάλας καὶ σπου-
 δαιοτάτας ἐργασίας τοῦ Γερμανοῦ καθηγητοῦ Gust. Weigand καὶ τὰς ἐν τῇ Ἐπε-
 τηρίδι τοῦ ὑπὸ τούτου διευθυνομένου Ρωμανικοῦ φροντιστηρίου τοῦ ἐν Λιψία
 Πανεπιστημίου δημοσιευόμενας, ἀφθονώτατον ὑλικὸν ἔχει δημοσιευθῆ ἐκ Μακε-
 δονίας ἐν ταῖς συλλογαῖς τοῦ Βαγγέλη Πετρέσκου (1880-1881). τοῦ Obdenaru
 (1891), ἐν τῷ ὑπὸ καθηγητοῦ τοῦ ἐν Μοναστηρίῳ ρωμανικοῦ γυμνασίου διευθυ-
 νομένῳ καὶ ἐν Βουκουρεστίῳ ἐκδιδομένῳ περιοδικῷ συγγράμματι Frătilia, καὶ
 προπάντων ἐν τῇ πολυτόμῳ συλλογῇ τῶν ρωμανικῶν παροιμιῶν τοῦ Zanne
 (1895 κέ.) καὶ ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς δημοσίας
 ἐκπαιδεύσεως τῆς Ρωμανίας ἐκδιδομένη ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ
 Tocilescu «Λαογραφικὴ ὕλη» (Materialuri folkloristice), ἧς ὄλος ὁ Β' τόμος (1900)
 ἐκ 1072 σελίδων εἰς 4ον ἀποτελεῖ τμῆμα τῆς λαογραφίας τῶν βλαχοφόνων Μακε-
 δόνων.

Ἐνωρίτερον καὶ μετὰ μείζονος ζήλου ἠσχολήθησαν εἰς τὴν λαογραφίαν
 τῆς Μακεδονίας, καὶ προπάντων εἰς ταύτην, οἱ Βούλγαροι. Μετὰ τὴν ἐν Βελι-
 γραδίῳ τὸ 1860 ἔκδοσιν τόμου δημοτικῶν ᾠμάτων τῶν Βουλγαρομακεδόνων
 ὑπὸ τοῦ Σερβοβουλγάρου ἀρχαιοδίφου Στεφάνου Βέρκοβιτς, ἐξεδόθη τὸ 1861
 ἐν Agram ὁ πρῶτος τόμος τῆς συλλογῆς βουλγαρικῶν ᾠμάτων τῶν ἀδελφῶν
 Μιλαδίνοβ. Ἡ συλλογὴ εἶναι πλουσιωτάτη, ὠρμήθησαν δ' οὗτοι εἰς τὸν κα-
 ταρτισμὸν αὐτῆς ἐκ πολιτικῶν μᾶλλον ἢ ἐπιστημονικῶν λόγων. Καταγόμενοι

1. Ἡ κατὰ τὸ Πάγγαιον χώρα Λακκοβικίων. Τοπογραφία, ἠθῆ, ἔθιμα καὶ γλῶσσα. Ἐν Λει-
 ψία 1894, 8ον, σ. 112.

2. Τὰ τραγούδια τῆς πατρίδος μου, ἤτοι συλλογὴ τερπνῶν δημοδῶν ᾠμάτων, ᾄδομένων ἐν
 τῇ κατὰ Πάγγαιον χώρᾳ. Ἐν Ἀθήναις 1901, 8ον, σ. 119.

Ἀχρίδος, ἦσαν ἐκ τῶν πρώτων καὶ φανατικωτάτων ἀπο-
 γαρικῆς ιδέας καὶ πολεμίων τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας· ἐν
 ὑπόθεσιν κατήγοντο, καὶ ὅπου ὁ πρεσβύτερος αὐτῶν ἐχρημάτισεν
 διδάσκαλος ἐν βουλγαρικοῖς σχολείοις τοῦ Πριλάπου τὸ πρῶ-
 τον ἐν ἄλλοις, συνήγαγον σχεδὸν ὅλον τὸ ὑλικὸν τῆς συλλογῆς
 ἄλλοι δὲ πολλοὶ μετὰ τούτους Βούλγαροι ἠσχολήθησαν εἰς τὴν
 ἱστορίαν τῆς Μακεδονίας, μάλιστα μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ βουλγαρικοῦ
 ἀπὸ τῆς τουρκικῆς δεσποτείας· ἀλλ' ἰδιαιτέρως πρέπει νὰ ἐξαρθῇ ἡ ἐρ-
 ῆ, ἡ ἀποθησαυριζομένη ἀπὸ εἰκοσαετίας εἰς τὸ ἀπὸ τοῦ 1891 δαπάναις
 βουλγαρικοῦ ὑπουργείου τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως ἐκδιδόμενον περιο-
 ρικὸν σύγγραμμα «Ταμεῖον τῶν δημῶδων παραδόσεων» (Sbornik zu narodni
 bumohtvoreniya).

Ἐκ τῆς βραχυτάτης ὑπομνήσεως ταύτης τῶν ὑπὸ προσοίκων λαῶν συντε-
 λεσθεισῶν ἐν Μακεδονίᾳ λαογραφικῶν ἐργασιῶν ἐναργῶς καταφαίνεται ὅπο-
 σον ὑπελείφθημεν οἱ Ἕλληνες, ἀμελήσαντες τὴν ἐκτέλεσιν καθήκοντος ἐπι-
 στημονικοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐθνικῆς σημασίας ἔχοντος μεγίστην. Τὴν ἔλλειψιν ταύ-
 την συναισθανόμενος ὁ φιλόπατρις κ. Δημοσθένης Χατζηλαζάρου, ὅπως δοθῇ
 γενναία ὄθησις εἰς τὴν λαογραφικὴν ἐρευναν τῆς Μακεδονίας, ἔθεσεν ἐν τῷ
 Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ ἀγῶνα, οὗ τὸ ἔπαθλον χιλιόδραχμον, πρὸς σύνταξιν
 Ἑλληνικῆς Λαογραφίας τῆς Μακεδονίας, ἥτοι «πρὸς πλήρη καὶ ἀκριβῆ συνα-
 γωγὴν ἠθῶν, ἐθίμων, δεισιδαιμονιῶν, δοξασιῶν καὶ μνημείων τῆς δημῶδους
 φιλολογίας».

Εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦτον ἐν μόνον ὑπεβλήθη ἔργον, ἱκανῶς ἐκτενές, ἐκ 32
 περίπου τυπογραφικῶν φύλλων. Ἀλλὰ καὶ ὁ μετασχὼν εἰς τὸ ἱστορικὸν δια-
 γώνισμα περὶ τῆς Μακεδονίας προσέθηκεν ἐν ἐπιμέτρῳ τοῦ ὑποβληθέντος ἔρ-
 γου τοῦ 37 δημοτικὰ ἔξομα. Τῆς μικρᾶς ταύτης συλλογῆς μόναι ἀρεταὶ εἶναι
 ἡ ἀκριβὴς δήλωσις τῆς προελεύσεως τῶν ἄσμάτων καὶ ἡ καταγραφὴ τούτων
 ὑπ' αὐτοῦ τοῦ συλλογέως ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ λαοῦ. Προέρχονται δὲ τᾶ-
 σματα ταῦτα 14 μὲν ἐκ τῆς Δράμας (τὰ πλεῖστα ἐκ Ροδολίβι), 6 ἐκ τῆς Χαλκι-
 δικῆς, 6 ἐκ τῆς ἐπαρχίας Σισανίου, καὶ ἀνὰ δύο ἐκ Καστορίας, Σερρῶν, Θεσ-
 σαλονίκης καὶ Σιατίστης. Τὰ λοιπὰ σημειοῦται ὅτι ἐπιχωριάζουσι πολλαχοῦ
 τῆς Μακεδονίας. Τᾶσματα ταῦτα, ὧν πολλὰ δίστιχα ἢ ὀλιγόστιχα ἢ ἑλλιπῆ, εἶ-
 ναι παραλλαγαὶ κοινῶν πανελληνίων ἄσμάτων, πλὴν δύο ληστρικῶν. Ἄν τὸ
 παράρτημα τοῦτο τῆς ἱστορικῆς διατριβῆς ἦτο πληρέστερον καὶ ἀρτιώτερον,
 οὐδένα θὰ εἶχομεν ἐνδοιασμὸν νὰ χωρίσωμεν αὐτὸ τοῦ ἱστορικοῦ διαγωνίσμα-
 τος καὶ νὰ ἐπιτρέψωμεν ὅπως συναγωνισθῇ ἐν τῷ λαογραφικῷ. Ἀλλ' ἡ παρε-
 χομένη δι' αὐτοῦ συμβολὴ εἰς τὴν μακεδονικὴν λαογραφίαν εἶναι τόσον γλίσ-
 χρα καὶ ἀσήμαντος, ὥστε τοιαύτη ἀπόφασις οὐδένα θὰ εἶχε σκοπὸν. Ἄλλως
 δὲ καὶ ἡ καταγραφὴ τῶν ἄσμάτων εἶναι πλημμελεστάτη, οὐδαμοῦ διατηρήσα-
 σα πιστῶς τὸ γλωσσικὸν ἰδίωμα. Τὰ πάντα ἐν τῇ μικρᾷ ταύτῃ συλλογῇ εἶναι
 παραδιωρθωμένα κατ' ἐπήρειαν τῆς γραφομένης, τῶν δὲ χαρακτήρων τοῦ μα-
 κεδονικοῦ ἰδιώματος ἔχει ἐξαλειφθῆ πᾶν ἶχνος. Ὅθεν ἀναγκαίως θὰ περιορι-
 σθῶμεν εἰς τὴν ἐξέτασιν μόνον τοῦ εἰς τὸν λαογραφικὸν ἀγῶνα ὑποβληθέντος
 ἔργου.

